BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
8 26 I 13

8.26.I.13

# EPISTOLAE PAVLI

## ET ALIORVM APOSTOLORVM AD

Græcam veritatem caſtigatę, & per Reuerendiſſimum Dominum Dominum Thomam de Vio, Caietanum, Cardinalem ſancti Xiſti, iuxta ſenſum literalem enarratæ. Recens in lucem editæ.

PARISIIS.

Apud Ioannem Mace, ſub ſcuto Britannico templi Diui Hilarii.

M. D. XXXVII.

¶INDEX commẽtariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in Epiſtolas Pauli & aliorum apoſtolorum.

A

Abba Syra dictio eſt, pater verò latina ex Græcis tamen mutuata: & idem ſignificant. ad Rom. viii.xxvi,D.

Actiones hominum quantũcunq; ex debito naturali aut legali fiãt, ſi ex dei dilectione fiant vitę æternæ meritoriæ ſunt.ad Col.iii.clviii,B.

Accuſationem preſbyteri Paulus non facile admittendam cenſuit propter ſtatus reuerentiam. ad Coloſſ. iii.

Adam in ſtatu innocentiæ quantum ad humidi naturalis fluxum habebat corpus corruptibile ſed nõ mortale.ſi enim in illo ſtatu perſtitiſſet, nunquam fuiſſet mortuus: mors enim illi in peccatum indicta eſt vndè poſtea ad peccati ſtatum tranſiens corpus corruptile & mortale habuit.i.ad Cor.xv.lxxvi, C,D.

Adoptionis gratia cõis eſt ſupernis ſpiritibus & hoib⁹ ab vno eodẽq; patre domini noſtri Ieſu Chriſti :ita ꝙ oẽs tam ſpũs cęleſtes q̃ homĩes adoptiui filii dei ſunt.ad Epheſ. iii.cxxiiii,C.

Aeris appellatione quandoq; non elementũ aeris,ſed ſubtile corpus noſtris ſenſibus ignotũ venit:natum localiter ab anima moueri ad omnes poſitionis differentias abſq; aliqua ex parte corporis repugnantia. ad Epheſ. ii. cxxx,K.

Affectus ſuperbiæ aut inuidiæ ſocietatis deſertionem parit.ad Heb.x.cci,G,H.

Afflictio eſt materia patientiæ & occaſio vt patientiæ virtus exerceatur: ſicut rerum copia eſt liberalitatis materia, & exercendæ liberalitatis occaſio ad Rom.v.xiiii,F.

Alegoria eſt ſenſus quo verba aliud ſignificãt & aliud ſonant.ad Galat.iiii.cxxiii,G.

Amen verè ſignificat. ad Rom.i.v, B.

Amor proprius ſiue carnalis ſiue mundanus pater eſt inuidiæ diuerſis rationibus:charitas autem omnem inuidiam excludit,tam circà conſortium in præcipuo amato q̃ circa alia aliorũ bona. gaudet enim,& ſi alii plus participent. & alia quæ ſequuntur.i. ad Cor.xiii.lxxvi.K.

Amor præferens ꝓpria iis quæ Ieſu Chriſti, eſt peccatũ mortale,ſed amor quærens propria cõmoda,nõ autem Ieſu Chriſti incremẽta,ſtudium imperfectorũ eſt:qui ad quærendũ meritum augmentum in aliis nõ ſtudent, ſed ſat eſt eis in propriis manere. ad Philip.ii. cxlii, D.

Anathema Græca dictio eſt, ꝑ tranſlationẽ ſeparatũ ſignificans:quemadmodũ deo dicata à cõmuni vſu ſeparata ſunt. & propterea hoc nomine excommunicãtes appellatos.ad Rom.ix. xxxii,A. & i.ad Cor.lxxxvii,A.

Angelus infimarũ ſubſtantiarũ ſpiritualium nomen eſt,principatus aũt ordinis illarum quę procuratis pręſunt,virtutes verò ordinis ſupremi miniſtrantium ſeu exequentium. ad Rom. viii. xxxi, F.

Angeli in ſacris ſcripturis ſæpe introducũtur loquentes,non ſolum hominibus ſed quandoq; inter ſeipſos: quàm locutionem theologi intelligibilem interpretantur ad Cor.xiii, lxxvi,C.

Angeli in cælo multa ineffabilia diſcere dicũtur.i.ad Cor.xii.cxii,D.

Angeli ſupremi immediatè ad nos vẽturi nõ mittuntur:ſed ꝑ alios medios ſubdelegatos:inferiores autem quinq; ordines immediatè ad nos venturi mittuntur.ad Heb.i.cxc,K.

Animæ in inferno velut in anguſtia & preſſura cruciantur: quorum neutrum conſumit & tamen cruciat.ad Rom.ii.vi,F.

Anima noſtra & eſt anima & eſt ſpiritus. eſt anima pro quanto animat corpus: eſt ſpiritus pro quanto intellectualis ordinis eſt, & ſupernis communicat.i. ad Co.xv.lxxxv, B.

Anima etiã ipſa in eſſe animæ viuit propriis officiis quatenus eſt anima: ita ꝙ non ſolum corpus noſtrum viuit officiis animæ quatenus animat corpus &c.i.ad Cor.xv.lxxxiiii,K.

Animus cõcupiſcens vetita, in hoc differt ab animo cõcupiſcente illã & non vetita: ꝙ nõ vetitus animus ſimplici appetitione cognoſcit: vetitus autem animus nõ ſimplici ſed vt appareat liber &c.quoniam certat velut pro gloria contra mandatum libertatis eius reſtrictiuum. ad Rom.vii.xxi,G.

Apoſtaſia Gręca dictio eſt:& ſignificat defectionem ſeu rebellionẽ ab obediẽtia,ſtatu, ꝯfeſſione &c.ii.ad Theſſ.ii.cxlviii,I,K.

Apoſtoli ad hoc à Chriſto miſſi ſunt, & ad hoc ſtuduerunt, vt infererent obediẽtiam fidei, vt in captiuitatem reducerent omnem intellectum in obſequium Chriſti.ad Rom.i.i,I.

Apoſtoli Chriſti dum prædicando diſcurrerent,circunducebant mulierẽ aliquã miniſtrantem eis ſumptus neceſſarios.i.ad Cor.ix.lxv,C.

Apoſtolorũ eſt vniuerſalis eccleſiæ regimen, non ſolum verbo & actione ſed etiam ſcriptura. vndè ſola ſcripta ab apoſtolis ſeu ab eis approbata,ſacræ ſcripturæ authoritatem habent. i.ad Cor. xii. lxxv, H.

Arra in ſecuritatem contractus tam ſponſis q̃ negociatoribus datur.ii.ad Cor.i.xcv,B.

Auaritiam vt iuſtitiæ opponitur, apud Gentiles non reputari peccatum patet, ex eo quòd rationabilẽ belli cauſam dicebant rationẽ propagandi imperii,præter hoc ꝙ leges ciuiles auaritiam citra iuſti precii dimidiũ in cõtractibus

permittunt. ad Epheſ. v.cxxviii,D.

Auaritia appellatur ſimulacrorum cultus, eo quòd auarus colit aurum & argentum quemadmodum colens ſimulacra:'conueniunt ſiquidem in materia & in affectu,aurum ipſum deo præponentes. ad Theſſ. iii.clvi,A.

B

BArbarum eſſe eſt eſſe relatiuum,& nullus homo eſt abſolutè barbarus: quoniam in omni genere ſunt homines in idiomate communicantes: ac per hoc inter ſe nullus eſt barbarus.i.ad Cor.xiiii.lxxix,B,C.

Barbarus eſt audiens loquentem & ediuerſo quum ſeinuicem non intelligunt. ibidem.

In baptiſmo gratia dei confertur animæ vt ſignaculum quoddam promiſſę hęreditatis æternæ à ſpiritu ſancto:quemadmodum ſi inter homines adoptionis tabella ſigno notariorum & teſtium aut ipſius adoptantis anulo ſignaretur. Ad Epheſ.i.cxxix,D.

Belial ſonat abſq; iugo.ii. ad Cor.vi.cii,C.

Benedicere ſpũ eſt laudare deum aliena lingua ex dono ſpiritus.i. ad Cor.xiiii.lxxix, B.

Benedicere deo eſt benefacere. ad Epheſ.i. cxxvii,K.

Benefacere inimico in particulari non præcipitur niſi in neceſſitatis articulo. & tunc prę-cipitur quòd neceſſarium eſt tribui dicendo ciba illum: potum da illi. quoniam præcepta dei rationabilia ſunt vt naturæ & indigentiis ſubueniatur.ad Rom.xii.xlii,E.

Blaſphemia cõtra deum,turpis ſermo contra ſeipſum & mendaciũ cõtra ꝓximum vniuerſa oris peccata cõprehẽdunt.ad Coloſſ.iii.clvii,A.

Boni gratia nullum malum faciendum eſt. & multo minus libet facere mala vt euitemus peiora.ad Rom.iii.ix,I.

Bonum ſpirituale & bonum corporeum in hoc differunt: ꝙ bonum ſpirituale non eſt ita meum quin alterius ſit (quoniam ſuapte natura abſq; dãno meo cõmune eſt) bonum autem corporeũ ꝓprie eſt ita meũ qđ nõ alterius: & ſi alteri cõicatur à me tollitur.i. ad Cor .x.lxix,I

Bonus non fuit qui malos tolerare non potuit.i. ad Cor.xiii.lxxvii,D.

C

CAlicis vſus eſt cõmunicatio ſãguinis Chriſti bibentibus:quia tantum ſacramẽtaliter ſumẽtib⁹ eſt ſanguinis Chriſti cõicatio ſacramentaliter tãtũ:ſumentib⁹ autem ſacramentaliter & ſpiritualiter eſt ſanguinis Chriſti cõicatio ſacramentalis & ſpũalis.i.ad cor.x.68,F.

Caput myſticũ alicuius eſt quòd gerit vicem capitis reſpectu illius: quoniã caput eſt membrum perfectius vniuerſos ſenſus habens: & eſt velut omnium actionum gubernator & propterea etiam vir mulieris caput dicitur: vtpote longe perfectior & ipſius gubernator & alia pulchra quæ ſequuntur.ad cor.xi.lxx,I.

Cauſæ extrinſecæ ſunt duæ: finalis & efficiens. ad Rom.viii.xxvi, E.

Cæli tertii nomine intellexit Paulus ſupremũ cælum: quoniam in ſacra ſcriptura trium cælorum fit mentioinfimum eſt cælum aereum, medium eſt cælum, tertium eſt aquæ omnes quæ ſuper cælos ſunt: empyreum ſiquidem cælum à poſterioribus traditum nullibi in ſacra ſcriptura inuenitur.ii. ad Cor.xii.cxiii,C.

Cœna domini quomodo antiquitus repræſentabatur.i.ad Cor.xi.lxxii,B.

Cœnæ dominicæ repræſentationi,duo abuſus admixti alter quòd vnus alium nõ expectabat:ſecundus quòd diuites epulis abundantes ad ſacietatem & ebrietatem vſq; comedebant & bibebant: pauperibus autem nihil mittebant.i. ad Cor.xi.Ibidem,C, D,E.

Charitas iuxta textum Græcum .i. ad Cor. xiii. dilectio nominatur.i. ad Cor.xiii.lxxv,B.

Charitas quantum eſt ex parte temporis neſcit caſum:quę tamen perditur ex peccato mortali.i.ad Co.xiii.lxxvii,E.

Charitas eſt maior reliquis duabus virtutibus theologicis. principatur enim fidem mouendo ad credendum omnia: & ſpem mouẽdo ap ſperandum omnia &c.i.ad Cor.xiii.lxxvi, A.

Chriſtus ſicut mediator eſt dum hominibus à deo dona conferuntur, ita mediator eſt in actione gratiarum. vnde eccleſia in orationibus ſuis ſemper adiungit per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum &c.ad Rom.i.ii,B, C.

Chriſtus niſi reſurrexiſſet, homines à peccatis ſuis iuſtificati non fuiſſent:quoniam nõ credidiſſent.ad Rom.iiii.xiiii, B.

Chriſti iuſtificatio in cruce ſuapte natura fuit in omnes homines quoniam ipſe eſt caput totius eccleſiæ à principio mundi vſq; ad finem & propterea ipſius meritum eſt ſuapte natura meritum omnium quantum ad ſufficientiam. ad Rom.quinto.xvi,F.

Chriſt⁹ nullum vnquam habuitin ſeipſo peccatum ſed peccatum induit: aſſumendo ſimilitudinem carnis peccati. ad Rom. viii. xxiiii, C.

Chriſtus quòd ſit finis legis etiam Iudęi incredulí fatentur: dum dicunt prophetas vſque ad Meſiam prophetaſſe. ad Rom.x.xxxv, I.

Chriſtus non elegit ea quæ ſibi ſecundum naturalem affectum voluntatis placebant,ſed quę ſumme diſplicebant ad ædificationem eccleſię. ad Rom.xv.xlvi,D.

Chriſtus à principio conceptionis ſuæ tantam virtutem habuit vt potuerit reddere corpus ſuũ ſpirituale.i.ad Cor.xv. lxxxv, C.

Chriſtus nomen eſt regiæ dignitatis, ſecundum humanam naturam competens. imago autem dei ſecundum naturam diuinam nomen eſt filii: quoniam filius ex modo productionis ſuæ in patris ſimilitudinẽ generatur. & in hoc à ſpirituſſancto differt.ii. ad Cor.iiii.xciiii, I.

Chriſti ætas plena eſt quo ad aſſecutionem omnium ſpectantium ad vtilitatem: cum fuerit.xxx.annorum.ad Epheſ.iiii.cxxxvi, A.

Chriſtus corporalium actionum & paſſionum (ſcilicet comedendi, bibendi, laborandi patiendi & huiuſmodi) experientiam habuit. ad Philip. ii. cxliiii, K.

Chriſtus quantum ad ſufficientiam vnus pro omnium ſalutè mortuus eſt. quantum vero ad effectum, etiam vnus pro omnib⁹ mortuus eſt, pro quanto vitã corporalẽ oibus per ſuã mortem in generali reſurrectione cõferet, q̄q̄ non oibus vitam glorioſam.ii.ad Cor.v.xcviii, H, I.

Chriſti corpus aliqui ſacramẽtaliter tantum mãducant & bibunt: quos Paulus appellat mãducare vel bibere indigne aliqui verò ſumunt ſacramentaliter & ſpiritualiter: qui à Paulo appellantur manducantes ſeu bibentes digne.i.ad Cor.xi.lxxiii, A.

Chriſtus eſt velut hypoſtaſis ſui corporis myſtici quòd eſt eccleſia.i.ad Cor.xii.lxxiii, I.

Chriſtiani omnes ſpiritu ſancto agente profitentur Ieſum dominum.i. ad Cor.xii.lxxiii, K.

Chriſtiani omnes, domeſtici fidei appellantur: quia vniuerſa eccleſia Chriſtiana, vna eſt domus dei viui.ad Galat.vi.cxxvii, B.

Chriſti templum ſunt domini: & ſi Chriſto coaptantur, creſcũt in tẽplum ſanctum habitaculum mundũ corã deo. ad Epheſ.ii.cxxxii, K.

Cibus nullus ſecundum ſe ſeu per Chriſtum eſt immundus: relatus autem ad conſcientiam exiſtimantem eam immundum, eſt immundus illi.ad Rom.xiiii.xlv, B.

Circuncıſio apud Iudæos erat ſignum profeſſionis legis. ad Rom.ii.viii, C.

Circunciſionem accipiebant conuerſi ex gentibus tanq̄ neceſſariam ad ſalutem, Iudæi autem etiam ſi nõ reputarent ipſam neceſſariam ad ſalutem, ratione cuiuſdã prꝍrogatiuę ſui generis circuncidebantur.ad Galat.v.cxxiiii, C.

Circunciſio & feſtorum obſeruatio apud Iudæos quędã cerimonialia erãt.ad Gal.v.ibid. F.

Complãtatio apud apoſtolum pro inſitione ſumitur.ad Rom. vi.xvii, F.

Cõfidẽtia eſt audacię fundamẽtũ: imo ꝓpriũ videtur eſſe cõfidẽtiũ audere.ii. ad cor.x.cviii, F

Coniugia inter diſpares cultu prohibentur.i. ad cor.vii.lxiiii, H.

Coniugi negare debitum (ſiue fraude, fingendo aliquam excuſationem: ſiue aperte negando) peccatum iniuſtitiæ eſt: & eſt ex ſuo genere mortale ſicut quælibet alia iniuſtitia. primæ ad corinth.vii.lxi, B.

Coniugis infidelis diſceſſus an præbeat coniugi fideli libertatem ineundi aliud coniugium ſecundum Pauli doctrinam.i. ad cor.vii.lxii, C

Cogitationes ſunt prima munimenta diabolica in quibus comprꝍhenditur tota pars cognoſcitiua, omnes aſtutiæ, omnes aries contra Chriſti fidem & bonos mores.ii. ad corinth.x. cviii, H.

Conflictus hominis aduerſus dæmones fictio apud Gentiles habetur.ad Epheſ.vi.cxli, C.

Cordis dilatatio ex duobus conſtat. alterum eſt humanum ſtudium ad cor ampliandum, ne inter humanos reſpect⁹ anguſtetur. alterum eſt diuinæ donũ gratiæ huiuſmodi delectationem complens: qua homo dilato iam corde, & libere delectabiliter quæ dei ſunt exequitur.ad corinth. vi.cii, A

Conſcientia in hoc differt à cogitationibus accuſantibus vel defendentibus quòd conſcientia ſonat applicationem ſcientiæ ad factum ſeu faciendum examinando illud an factum vel nõ factum, an bene vel male factum &c. cogitationes autem accuſantes vel defendentes ſunt velut partes hinc & inde de ſcientiæ examen concurrentes velut allegantes rationes pro & contra ex naturalibus rationibus. ad Romanos ſecundo.vii, E.

Conſcientia erronea ligat. ad Ro.xiiii.xlv, B

Conſuetudo præcipuum locum habere debet in iis quæ non ſunt in ſacra ſcriptura diffinita.i.ad corinth.xi.lxxi, I.

Corpus humanum quòd ſeminatur animale, id eſt viuens ex officiis animæ vegetantis ipſum, reſurgit corpus ſpirituale: hoc eſt non ex officiis vegetationis ſed ex virtute ſpiritus viuens.i.ad corinth.xv.lxxxiiii, I, K.

Corpora damnatorum poſt reſurrectionem incorruptibilia erunt ſine vſu venereorum, ciborum & humidi fluxu: ſed non erunt glorioſa & impoſſibilia.i.ad corinth. xv.lxxxv, H

Corpus verſus mortem tendens vt continua reſolutione non æqualiter deficit ſed quo plus verſus mortem vetera ſcit plus augetur deficere, ita animæ profectus longe maior ſignificatur quanto magis renouatur & magis cæleſti nouitati appropinquat.ſecundæ ad corinth.iiii. xcvi, C.

Corpora glorioſa ſplendentia, in die iudicii

nubem gloriæ efficient: quemadmodum vidimus in cęlo in illa parte quę vocatur via lactea. Ad Epheſ.iiii.clxiii,B.

Corpora humana in reſurrectione induent ab extrinſeco dono incorruptibilitatem & im mortalitatem, & nō in aliam intimam tranſibunt naturam.i.ad Corinth.xv.lxxxvi,D, E.

Creaturæ nomine omnis natio,omnis homi num cōditio appellatur.Ad Rom.viii.xxvi,C.

Creatura omnis quantumcunque immortalis immo etiā beata, alicui ſubiacet mutationi.i.ad Timoth.vi.clxxvi,G.

Credēdi tota ratio eſt deus,qui omnium quæ credimus reuelator creditur vniuerſæ quoque ſpei noſtrę ratio eſt de⁹, qui beatitudinem promiſit nec minus vniuerſæ dilectionis noſtræ ratio deus eſt, quem ſuper omnia & in omnibus diligimus.i.ad Corinth. xiii.lxx,D.

Credere eſt donum dei gratuitum.Ad Ephe. ſecundo.cxxxi, G.

Cultus diſparitas abſolute inter coniuges eſt quædam illegalitas: non ſolum coniuges adinuicem referendo ſed etiā ad prolem:& alia pulchra quæ ſequuntur.primæ ad Corinthiorum. vii.lxi,I.

Cymbalum quid.i.ad Corin.xiii.lxxvi,D.

D

Delectatio naturalis nihil aliud eſt quàm quies in. bona diſpoſitione. primæ ad Corinth.xii.lxxv, G.

Delictum peccatum eſt à præceptis affirmatiuis declinans. Ad Galat.vi.cxxvi,D.

Demeritum & incredulitas hominum non tollit veritatem dei q̄uis quandoque tollat executiones quæ ſecundum eorum merita futuræ erant:vt pœnitētia Niniuitarum Niniues ſubuerſionem ſuſtulit.Ad Rom.iii.ix,E.

Dæmones ob euidentiam factorum coacti myſteria fidei credunt, ſed non ad iuſtitiam.ad Romanos.x.xxxvi,G.

Dæmones principium huius ſeculi appellatione intelliguntur.i. ad Corinth.ii.iii,K.

Dæmones habitare in aere, admittitur. Ad Epheſ.ii.cxxx,K

Dæmones eſſe ſpiritus aereos credibile eſt & naturali philoſophiæ conſonum. ad Ephe.ii.ib.

Dei inuiſibilia quæ in ipſis videri non poſſunt, ab aliis conſpici poſſunt per ea quæ à deo effecta ſunt: vt cauſa per proprios effectus conſpicitur.ad Romanos primæ.iiii,A.

Deus relucet in effectis ab eo velut in ſpeculis:& quemadmodum requiritur ad videndum relucens in ſpeculo intuitus ſpeculi, ita ad conſpiciendum deum per ea quæ facta ſunt intellectio factorum à deo requiritur. & alia multa pulchra de hoc.ad Romanos.i.ibidem,B.

Deo ſoli naturale eſt noſſe quòd eſt de⁹,quoniam ipſi ſoli naturale eſt videre deum in ſeipſo,angelis autem & hominibus non niſi per effecta conſpicere deum datum eſt naturali facultate. Ad Romanos.i.ibidem,C.

Deus benedictione laudis benedicendus eſt. ad Romanos primo.v,B, C.

Deus notitia approbationis eas tantum petitiones nouit quæ ſunt ſecundum deum,& propterea eas approbat quia ſunt ſecundum deum. ad Romanos octauo. xxix,D.E.

Deum etiam ipſi philoſophi confitentur eſſe extra & ſupra vniuerſum.i. ad Corinth.lxvi,A

Dii multi quo ſenſu dicātur primæ ad Corinth.octauo.lxiiii,B.

Deus proprium principium noſtrarum operationum à Paulo accommodatur (cuius eſt intime efficere etiam ipſa noſtra opera, non ſine nobis ſed in nobis, non ſine cauſis ſecundis, ſed in ipſis cauſis ſecundis)ad illorum ſtultitiam tollendam qui cauſis ſecundis proprias actiones ſubtrahebant, ex eo quòd deus efficit omnia.i. ad Corinth.xii.lxxiiii,C.

Deus nihil intuetur niſi in ſeipſo deo, ſed ille intuitus eſt longe clarior quàm videre facie ad faciem: & eminenter in ſe includit quicquid perfectionis & claritatis eſt in videre facie ad faciem intelligibili intuitu primæ ad Corinth. xiii.lxx,C.

Deus aliter eſt pater Ieſu Chriſti: & aliter pater miſericordiarum: quia Ieſu Chriſti eſt pater naturalis, miſericordiarum verò eſt pater voluntarius: quoniam illum genuit ex ſua eſſentia ſibi conſubſtantialem: iſtas verò generat ſua voluntate primæ ad Corinth.i.lxxxviii,B.

Deus qui cor intuetur,factum non diligit ſed cor penſat:cuius eſt hilaritas vel triſtitia, cuius eſt eſſe ſpontaneum vel coactum ſecundo Cor. ix.cvii,E.

Deus non ſimpliciter miſericors ſed diues in miſericordia deſcribitur eo quòd nulla ex parte deeſt aliqua miſerendi efficacia, ſed omni carens ſuperiore & omnium creator ac dominus poteſt quemcunque & quantumcunq; miſericordiæ effectum exercere. Ad Epheſ. ſecundo cxxxi,B.

Deus quanuis omnia creauerit, ac per hoc rerum omnium rationes angelis manifeſtauerit & rerum naturas intelligendas porrexerit hominibus,reſeruauit tamen in arcano ſuo notitiam certis temporibus agendorum: iuxta illud:non eſt veſtrum noſſe &c. Ad Epheſ.iii. cxxxiii, I,K.

Deus ſecundum ſe nomine caret: quoniam

innominabilis eſt.& propterea nomen Chriſto datũ ſimpliciter & abſolute eſt ſuper omne nomen, quoniam eſt ſuper omne nominabile. Ad Philip.ii.cxlv,B.

Deus nõ ſolũ ab hominibus inuiſibilis eſt ſed à quibuſcũq; ſubſtantiis ſpiritualibus,quãtũcũq; excellẽtibus:iuxta illud.nemo deum vidit vnq̃. & hoc ſecũdum vires naturales cuiuſcũq; creaturæ. Ad Coloſſ.i.cli,A.

Deus tribus modis loquitur homini: ſcilicet vel intelligibiliter vel imaginabiliter vel ſenſibiliter. Ad Heb.i.clxxxix,C,D.

Deum eſſe & quòd inquirentibus ſe remunerator ſit,neceſſarium fuit credere omni tempore à principio mundi:alia autem in ſpeciali non fuit omni tẽpore neceſſariũ credere, ſed prout deus ſucceſſiue reuelauit creuit explicatio fidei, creuit & extenſio credendorum neceſſario. Ad Heb.xi.ccii.K.

Dictio interpretata modo Græci modo Gentiles,eadem dictio eſt:& proprie ſignificat Græcos,extenditur autem ad ſignificandum Gentiles.i.ad Cor.i.li,F.

Dies immediate ſequere diẽ ſeptimũ eſt vna ſabbatorum, qui ſemper apud Hebræos ſabbatum eſt:dies dominicus vna ſabbatorum appellatur,quia eſt vnus in ordine ad dies qui ſemper ſunt ſabbata.i.Cor.xvi.lxxxvi,A.

Dilectio chriſtiana in hoc ſupperat reliquos amores q; non ſolum eſt ad diligentes ſe; ſed ad omnes etiam ignotos & inimicos.i.ad Theſ.iii. clxi,G

Differẽtia inter vetus & nouum teſtamẽtum, inter ſtatum Euangelicum & ſtatum legis, explicatur penes gratiã & eſcas. Ad Hebræos.xiii. ccvi,H.

Diffinitio diuina conformium filio dei prior eſt diuina præſcientia eorũdem. Ad Rom.viii. xxx,B;C

Diligere debet vnuſquiſque proximum ſuum ſicut ſeipſum hoc eſt amore amicitiæ. quod eſt velle illi bonum honeſtũ, bonum vtile, bonũq; delectabile propter illum non propter te: ſicut vis tibiipſi bona hæc propter teipſum. Ad Roma.xiii.xliii,E.

Diſcipuli aliqui primitiuæ eccleſiæ etiam ſecundum ſcientiam acquiſitam docti fuerunt:vt Nicodemus(qui erat magiſter in Iſrael)& Paulus & Lucas medicus & Apollos &c.i.ad Cor.i. li.K.

Diuina videri à nobis,per ſpeculum in ænigmate, duobus modis verificatur. nam & videmus deum nõ in ſeipſo ſed in eius ſimilitudinibus quæ ſunt creaturæ: nec ex hac inſpectione ſimilitudinum claram habemus de dei & cæleſtis patriæ conditionibus notitiã ſed obſcuratã & videmus ex parte noſtri per ſpecies à ſenſibilibus abſtractas quaſi per ocularia ſpecula cum difficultate & obſcuritate quæ dei & cæleſtis patriæ ſunt.i.ad Corin.xiii,lxix,K

Diuitiæ Chriſti inueſtigabiles dona ſunt chriſti quæ omnem naturalem inquiſitionem excedunt.nullus enim requirere poteſt verbum caro factum eſt, Chriſtus reſurrexit & ſedet ad dexteram dei, & huiuſmodi. Ad Ephe.iii,cxxxiii, H.

Doctores ſcandalizãtes,non ſolum ſeipſos vituperant, ſed quãtum ex eis eſt in dubium vertũt ſanctum aliorum miniſterium .i. ad Corin. vi,C,G.

Dominium dei triplex:ſcilicet cõmune quo deus omnium eſt, ſpeciale quo eſt eorũ domin⁹ qui ei ſponte ſeruiunt, & ſpecialiſſimum quo ſolus eſt dominus occultorũ cordis: ad quod dominium ſpectat iudicium operum ſecundum ſe licitorum, inquantũ pendent ex corde operantis. Ad Rom.xiiii,xliiii,D.

Donum ſecundũ ſuam ſignificationem commune eſt nomen omnibus ſpiritus ſancti effectibus: accommodatur autem gratiis gratis datis.i.ad Cor.xii,lxxiiii,B

Donum linguarum non habet ex ſui ratione vt ipſe loquens intelligat verba ſua.ad Cor.xiiii. lxxviii. K

Durum eſt quod tangẽti nõ cedit. & ad animum translatum eſt: vt durus dicatur qui magna benignitate prouocatus non emollitur nec cedit prouocationi. Ad Roma.ii.vi,B.

E.

Eccleſia in primitiua erant prophetæ publice prophetantes ſicut & linguis loquẽtes. Ad Cor.xi.lxxi,A.

Eccleſia in primitiua alii à ſpiritu ſancto linguarum donum accipiebant,alii prophetiæ donum. Apoſtoli autem non ſolum linguarũ dono donati ſunt:ſed ſpiritu ſancto repleti donum interpretandi ſimul habebant:quoniam ad hoc datæ ſunt illis linguæ:vt interprete non egerent diuerſis linguarum hominibus prædicantes. Ad Cor.iii.lxxviii, G.

Eccleſia in primitiua per manus Apoſtolorũ impoſitionem ſpiritus ſanctus dabatur ſenſibiles effectus facere vt in Actibus Apoſtolorũ patet. Ad Galat.iii.cxx.A,B.

Eccleſia non ſolum eſt corpus Chriſti: ſed eſt corpus formatum de carne & oſſibus Chriſti in cruce.&c. quæ ſequũtur. Ad Ephe.v.cxl.B.

Eccleſia in orationibus ſuis quatuor partes

ſeruat ſcilicet orationem, obſecrationem, gratiarum actionem & petitionem exempla in litera patent. Ad Phil.iiii.cxlviii,I.

Electio beneficiũ eſt reſpectiue ad alios non electos: ſanctitas mũditia eſt à peccatis: dilectio autem beneficium eſt:quo deus vult eiſdem bonum vitæ æternæ. Ad Coloſſenſes.iii.clxxxvii, D.

Eleemoſynæ opulentæ ſuſceptæ reddũt quãdoque ſuſcipientes remiſſos & tepidos tum ad debita exercitia: tũ ad ſanctiores mores: vt experientia in opulentis monaſteriis & eccleſiis teſtatur. Ad Corin.viii.cv,K.

Eleemoſyna ſuapte natura debet eſſe non ſolum beneficentia,ſed benedicentia: debet enim conſtare nõ ſolum ex benefacto,ſed ex benedicto: quoniã cum benefactis bona verba ad eſſe debent. Ad Corinth.ix.cvii,B

Epheſus nomen eſt ciuitatis in Aſia minori. Ad Ephe.i.cxxvii,I

Epiſtola Pauli ad Laodicenſes non inuenitur: ſicut non inuenitur quę fuit vere prima ad Corinthiorum. Ad Coloſſenſes quarto. clviii,I.

Epiſtola Pauli ad Hebræos non Hebraico ſed Græco ſermone condita fuit:& an Paulus illius author fuerit,incertum eſt. Ad Hebræos primo clxxxviii,H

Epiſtolæ ad Hebræos Clemens etiam author dicitur: qui & ipſe in vinculis fuit. Ad Heb.x. ccii,C,D.

Epiſtola ad Coloſſenſes mutila eſſe cognoſcitur. Ad Theſſal iii.clxvii,K.

Epiſcopatum deſiderare ex proprio genere nullum peccatum eſt: ſecus autem eſt de appetitu gradus: honoris,prouentuum,& huiuſmodi: nihil enim horum opus eſt. Ad Timo.tertio. clxxi,B

Epiſcopos & omnes prælatos irreprehenſibiles eſſe oportet:quam quia fronte alios reprehẽdere poteſt:qui reprehenſibilis eſt:diceretur nãque ſibi,medice cura teipſum. Ad Timoth. Ibidem,C.

Epiſcopi in primitiua eccleſia vxores habebant patres veteris teſtamenti imitantes: cum nullibi hoc prohibitum legatur. Ad Timoth. Ibidem,D.

Epiſcopis rara hoſpitalitas eſt. Ad Timoth. Ibidem,E

Epiſcopus à turpi lucro alienus eſſe debet: quod ſi ſeruaretur, non audirentur tam turpia lucra vt ea dicere turpe ſit:nec tantum de ſimonia intelligitur:ſed proprie de turpi lucro nimis ſparſo in epiſcopis eccleſiarum Chriſti. Ad Timoth Ibidem,E.

Eſus ſubſtantiæ panis non eſt communicatio corporis Chriſti: ſed eſus panis: hoc eſt ſpeciei panis eſt in veritate communicatio corporis chriſti,vt rei communicatæ participantibus illum:vna eadẽque res ſcilicet verũ corpus chriſti in ſubſtantia panis communicatur omnibus edentibus:quibus frangitur. Ad corinthios.x. lxviii,G

Euangelica potẽtia ad ſalutem: non ad perditionem tendit: quicunque enim perduntur, ex ſeipſis perduntur: qui autem ſaluantur, ex ſola euangelica potentia ſaluãtur. Ad Roma. primo ſecundo,I,K

Euangelicæ doctrinæ ad ſeruitium vti quãdoque elegantia & ſermone aut doctrina philoſophica pro loco & tempore prohibitum nõ eſt: alioqui conſtituere tam ſubiectum q̃ vim prædicationis euangelicæ in doctrina philoſophica:vel in compoſita: ornata & pulchra oratione ſacrilegum eſt. Ad Corinthios primo I. G

Euangelica prædicatio quãuis in ſe ſtulta non ſit: comparatiue tamen ad philoſophicam doctrinã ſtultitia appellatur: tum ex parte modi, tum ratione materiæ & alia pulchra quæ ſequũtur. Ad corinthios primo.lii,D.

Euangelizare quẽadmodum Apoſtoli ex iniuncto ſibi officio tenebantur:ita modo prælati tenentur:quibus ex officio prædicare incumbit: & ve eſt ipſis niſi euangelizent. Ad corinthios nono.lxvi,C

Euchariſtię ritũ & vſum Paulus Corinthios docuit, antequam eis epiſtolam ſcriberet: & vſqueadeo Pauli traditio apud Gręcos perſeuerat, vt vſque in hodiernum diem in ſacrificio miſſę conſecrando corpus Chriſti Græci Pauli verbis vtuntur: hoc eſt corpus meum quod pro vobis frangitur. Ad corinthios vndecimo. lxxii,F, G.

Euchariſtiam ad hoc vt homo non indigne ſumat neceſſarium nõ eſt: ipſum ſimpliciter & abſolute à confeſſore probatum eſſe:ſed diuinę gratiæ iuſtificatio requiritur: ad quam ſeipſum probare non ſufficit: ſat tamen eſt probario ad non indigne ſumendum. Ad corinthios vndecimo.lxxiii,C.

Excommunicabantur in primitiua eccleſia etiam propter ocium nõ ſe corrigentes: vt erubeſcerent: nõ tamen eccleſiaſticis cenſuris: quibus modo eccleſia vtitur: ſed quibus clauſtrales vtuntur: quæ ſunt pene quędam à templo, vel fratrum conuerſatione vel menſa ſeparantes. Ad Theſſa.vlti.clxvii,H

Exemplar cuius imitatione artifex aliquid facit eſt in quo imitatiue res fit: ſed non eſt per quod res fit: quoniam exemplar artificiatum

non eſt:ſed artifex illud efficit exẽplar imitãdo: filius autẽ dei eſt non ſolum:in cuius imitatione omnia creantur:ſed etiam quòd ſimul cum patitur efficit ea quę creantur & propterea de ipſo vtrunque dicitur: quòd omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt. Ad Coloſ.x.cli,F.

Exiſtimare aliquem ſe aliquid ſcire dupliciter contingit:vel ſpeculatiue:& tunc proprie nullus ſcit aliquid, niſi qui ſcit ſe illud ſcire, vel affectiue, hoc eſt cum affectionibus eleuatur ex hoc ꝙ ſcit, vel deſpiciẽdo alios: vel ſe præferẽdo & huiuſmodi. Ad Cor.viii.lxiii,K.

Exterminator dicitur ignis egreſſus à domino, qui populum conſumebat, niſi Aaron inter mortuos & viuos medius occurriſſet ad dominum placandum. Ad Cor.x.lxvii,I.

F.

FAcere ea quæ legis ſunt aliud eſt, aliud vero meritorie facere, & vtrũque declaratur. Ad Roma.ii.vii,B.

Facere naturaliter omnia moralia quæ legis ſunt, eſt hominis ſani: qualis nõ eſt homo in naturalibus conſtitutus poſt naturæ in primo parẽte lapſum facere autem naturaliter aliqua moralia quæ legis ſunt:homini etiam imbecilli conuenit: qualis eſt homo poſt primi parentis lapſum. Ad Roma.ii. Ibidem.

Facta ſuperiorũ nõ tam inuitãt q̃ cogũt ſubditos ad imitationem. Ad Gala.ii.cxix,A.

Factionũ capita apud Corinthios pauli tempore in tribus ſe extollebãt ſcilicet in baptiſmo: ſapientia ſermonis, & ſapientia rerum. Ad Cor. i.lxv,I.

Farina mixta aquæ conſperſio ſeu maſſa vocatur. Ad Cor.v.lxviii,C,D.

Fideles velut mẽbra Chriſti ſunt: ac per hoc cõgregatio fideliũ: quã eccleſiæ nomen ſignificat:eſt corpus Chriſti. Ad Ephe.i.cxxx,F.

Fides Ieſu Chriſti ab initio mũdi cum ſemper explicite vel implicite fuerit in omnibus:qui peccatorum remiſſionem cõſecuti ſunt: ex hoc quòd virtus fidei ad iuſtificãdum commẽdatur & declaratur, lex Moyſi non aboletur nec deſtruitur, ſed declaratur, quòd nec in lege nec in legis operibus vis peccatorum remiſſiua eſt. Ad Roma.iii.xi,K

Fides eſt velle eſſe ſubſtãiale in Chriſtiano & fundamentum, reliquarum virtutũ reſpectu. Ad Cor.iiii.lvii,F

Fides, vt ad Epheſ.ii.dicitur: donum dei eſt & non creaturæ quo ad ipſam voluntatẽ credẽdi, ipſumq; credere in deum verum quo ad explicationem horũ credibiliũ determinate fides ex auditu eſt: quoniã audiendo doctrinã euangelicam homines diſcũt quę ſunt determinate credenda. Ad Roma.x.xxxvii,B.

Fide infirmus ſecundũ Paulum quis dicatur. Ad Roma.xiiii.xliiii,A

Fidem Chriſti Paulus apud Corinthios plãtauit, Apollos autem rigauit: quoniam poſtmodum multum illis cõtulit. vt patet Actuũ.xviii. Ad Corin.iii.liiii,I,K.

Fides credendorum omnibus Chriſtianis cõmunis eſt: fides autem agendorum quibuſdam tantum cõuenit de qua eſt habere fidẽ dei: quicunque dixerit monti tollere, mittere in mare, & in corde ſuo non hæſitauerit &c. ad Cor.xii. lxxiiii,F,G

Fidei actus charitati attribuitur imperatiue ſicut & actus patientiæ:& ſimiliter ſpei. ad Corinth.xiii.lxxvii,D

Fides, ſpes & charitas ſunt virtus theologales: habẽtes ſcilicet deum pro proximo obiecto, fine & regula: & hæc tria ſola in anima principatũ obtinent:reliqua vero quę virtute aliarum ſunt, ad manifeſtandũ ſeu exequendum exiſtũt. Ad Cor.xiii.lxx,E

Fidei ſpiritualis, ſpei ac charitatis quod intus homines habẽt, Chriſtus in ipſis dictat & ſcribit, nõ alieno ſed proprio nomine:& ipſe Chriſtus eſt, qui creditur, qui ſperatur, qui amatur ab ipſis. Ad Corin.iii.xcii,A,B

Fides quę per charitatẽ, ſiue dilectionẽ operatur: hoc eſt vim ſuam exercet: à theologis fides formata appellatur: contraria vero fides informis dicitur. Ad Gala.v.cxxv,D

Fides eſt virtus moralis, qua dicta fiunt, ſicut & mãſuetudo virtus moralis eſt iraſcibilis moderatrix. Ad Gala.v.cxxv,H,I.

Fides vniuerſa in hoc conſiſtit, vt Ieſus Chriſtus credatur verus deus & verꝰ homo:qui enim hoc credit, ſtultus eſt ſi reliqua fidei Chriſtianæ non credit, quæ ipſe Ieſus Chriſtus ſequendo fecit, docuit, mandauit &c. Ad Heb. xiii.ccvi, F.

Fide homines etiam ſine operibus iuſtificantur:vt patet in infantibus baptizatis, & in adulto baptizato, ſi ſtatim morerẽtur:& ſi fides quæ operari peccata non eſt, mortua ſit, quoniam ſuapte natura per dilectionem operatur. Iacobi. ii.ccx,B.

Filius dei æternus dicitur filius dilectionis patris, quoniam eſt filius dilectionis eſſentialis, genitus enim eſt non ex vno eſſentiali ſic & alio non, ſed ex omnibus eſſentialibus natura eſſe, potentia, intellectu, voluntate & reliquis, alioquin integer deus genitus non fuiſſet. Ad Coloſſen.i.cl.I.

Fornicationis nomine Paulus vt genere vtitur ad adulterium : inceſtum & huiuſmodi. ad Corinth.v.lvii,I.

Fornicatio ſimplex apud Gentiles peccatum nõ reputabatur. Ad Corinth.vi.lx,B. Ad Theſ. iiii. clxii, A.

Fundamentum Apoſtoli & prophetę appellantur poſteriorum reſpectu , Chriſtus autem ſimpliciter & abſolute fundamentũ extat:quoniam nullus vnquã ſaluatus eſt, niſi in fide Ieſu Chriſti. Ad Corin.iii.liiii.K.

G.

GLoriatio iuſtificatorũ quo ad bona animæ futuram gloriam reſpicit:quo ad bona vero corporis præſentem afflictionẽ: ita ꝙ nõ gloriãtur de bonis corporis : aut exteriorum rerum:ſed de afflictionibus tam in corpore quàm in rebus. Ad Roma.v. xiiii, D.

Glorificationis diuinæ materia fidei confeſſionem cum mandatorum euãgelicorum obedientia cõplectitur : vt obedientia affectus confeſſionis deſcribitur. Ad Corin.ix.cviii,B

Gemitus ineffabiles illi dicuntur:quorum termini ad quos tendunt,ſunt nobis incogniti:& alia pulchra quæ ſequuntur . Ad Roma. viii. xxix, B

Generatio eſt finis primus cõiugii: fornicatio vitanda ſecundum eſt bonum : licet in eſſe naturali non eſt bonum hominẽ eſſe ſolum: quoniam naturalem multiplicationem tollit:in eſſe autem ſpirituali bonum eſt vxorem non ducere:quoniam ex coniugio vitę ſpirituali impedimentum præſtatur. Ad Cor.vii.lxi, A

Gratia ratio eſt omnium donorũ beneficium ſine meritis, pax autem fructus omium gratiarum. Ad Roma.i.ii, A

Gratia dei tunc opera efficit:cum homo cooperatur gratiæ hominis cooperantis eſt dicere gratia dei,quę eſt mecum:homo vero etiam vacans poteſt dicere: gratia dei quæ eſt in me. Ad Cor.xv.lxxxii, A.

Gratiæ dei potentia exiſtentis in hominibus quãtum ad executionem in imbecillitatibus noſtris proficitur quoniam in proſperitatis ſtatu propria hominis potentia augetur,exercetur & perficitur: potentia vero gratiæ dei nihil aut parũ cognoſcitur, appetitur,& requiritur:in ſtatu autem aduerſitatis diuinæ potentiæ executio habetur, appetitur: & cognoſcitur non ſecundum liberationis ab aduerſitatibus: ſed ſecundum effectum roborationis animi ad omnia vincendum propter deum. Ad Corinth. xii.cxiii,H.

Gregorius in primo dialogorum refert quẽdam Gregorium mouiſſe montem, Ad Corin. xiii.lxxvi,F.

H.

HEbræorum genus ab Heber.cuius tẽpore ſectæ diuiſæ ſunt,proceſſiſſe ex eo apparet , quòd etiam Abraham Hebræus appellatur. Ad Cor.xi.cxii,C.

Hellenorum appellatione , quod eſt cognomen Græcorũ etiam Gentiles veniunt. Ad Ro. iii.ix,K

Hæreſes in Gręco vſu ſectæ appellantur:quoniam Græci appellãt hęreſim Platonicam,Peripateticam, Stoicam &c. quas Itali dicunt ſectam Platonicam , ſectam Peripateticam &c. Ad Cor.xi.lxxii, A

Hypocritæ ſunt, qui pietatem in apparentia profitentur:ſed pietatis potentiam non exercẽt: quoniam negant illius intimam vim , quæ per opera exercetur : & in ſola apparentia pii exiſtunt. Ad Timo.iii.clxxxi, A

Homines quòd ex peccatoribus iuſti fiũt,duo concurrunt ſcilicet gratia dei & iuſtitia dei. Ad Roma.iii.xi, A

Hominem ad iuſtificandũ primum ex parte dei gratia concurrit:deinde ex parte Chriſti iuſtitia redemptionis : & demum ex parte noſtri fides in ſanguine Chriſti : & gratia primũ locũ tenet : vtpote cauſa ſecundi & tertii , ſecundum autem ita eſt gratiæ : quod tamen rationem iuſtitiæ dei conſtituit : tertium ſcilicet fides applicatio eſt & coniunctio vtriuſque nobiſcum. Ad Roma.iii. Ibidem, D.E

Homo quantũcũq; ſe in bonis operibus moralibus & cerimonialibus exerceat : nunquã tamen per hoc peccatorum remiſſionẽ cõſequitur:ſed ſecũdum habitus operum in operibus & in ſeipſo iuſtificatur: & propterea habet virtutũ merita:vnde glorietur,ſed nõ apud deum: apud quem adhuc peccati ratione implicitus remanet. Ad Roma.iiii.x,I,K

Homines ſine lege Moyſi cognouerunt non ſolũ homicidia,& ſimilia eſſe peccata:ſed etiam interiores actus: vt in libris philoſophorum patet : ſed non cognouerunt peccatum ſecundum primam rationẽ culpæ, quæ eſt offenſa dei: nec ſecundum primum poenę reatum:quo meretur damnationem æternam:quod per legem communiter eſt cognitum. Ad Roma.vii.xx,H,I.

Homo interior appellatur ſuperior animi pars : eo quòd operationes ſuas in ſeipſo intus perficit abſq; corporis organis : exterior autem homo ſecundum partes ſenſitiuas tam interiores ꝗ exteriores: eo ꝙ carnalibus officiis immerſæ ſunt. Ad Rom.vii.xvii,I.

Homines quanuis ſciant quid orent, non tamen ſciunt : quo res petenda expedit, ſeu ipſis neceſſaria eſt: ſuper qua propoſitione vide pulcherrimum in litera aſſignatū. Ad Romanos viii.xxviii.I,K.

Hominum viuorum corpora qui in ſecundo Chriſti aduentu reperientur, non mortua, ſed mortalia viuificabuntur. Ad Rom.viii.xxv,K.

Homo animalis ab anima appellatur:qui ſcilicet ea tantum ſectatur;ad quæ animæ vires ſe extendunt, hoc eſt qui tantummodo naturale lumen rationis ſequitur. Ad Corinth.ii.liii,H.

Homines in reſurrectione morte interceden te viuificabuntur, & acquirent corpora, non qualia modo habent,ſed quę vēdicare ſibi propria, ſicut vnicuique deus dedit ſibi corpus proprium,hoc eſt quod ſibi proprium ex propria natura vendicat : ſuper quam concluſionē vide pulchrum exemplum ī litera aſſignatum. Ad Corinth.xv.lxxxiiii,E.

Homo Latine & Adam Hebraice ſynonima ſunt.Ad Corinth.xv.lxxxv,A.

Homo quilibet ſecundum animi conditiones internus appellatur, ſecundum autem corporis conditiones externus.Ad Cor.iii.xcvi, C

Hoībus in Chriſtianis tria ſunt, volūtas ſcilicet ad quam dilectio ſpectat, fides & potentia: ad quas robur ſpiritus.ad Ephe.iii.cxxxiiii,D.

Homines mali dicuntur penes malam volun tatis diſpoſitionem : abſurdi autem penes malā diſpoſitionem rationis: quoniam abſurda incō uenientia ſecundum rationem dicuntur. ad Theſſa.iii.clxvii, A.

Horæ canonicæ & miſſæ eligibilius eſt vt in eccleſia dei ſine melodia, ſine muſica intelligibiliter dicantur quā ſic vt intelligi non poſſint: qualiter ſunt tam particulę, quę organorum ſonis committuntur q̄ quas cantus imperceptibiles reddit, vel clamoris multitudine occupantis,vel quantitate concentus notas magis quàm verba concinentis:hæc enim omnia magis extranea ſunt, quam decem millia verborum in lingua. ad Corinth.xiiii.lxxix.H.

Hoſtiam pro peccato ſcriptura ſacra peccatū appellat iuxta illud Oſeę. iiii. & peccata populi mei comedent. Ad Cor.v.xcix, I

Humilitas eſt animi virtus ſuperbie contraria:& eſt prima virt⁹ neceſſaria ad digne in vnitate viuendum:quoniam inter ſuperbos ſemper ſunt iurgia:& huic adiungitur māſuetudo quæ irę contraria eſt.ad Ephe.iiii.cxxxiiii, I.

I.

IAcobus Alphei cur frater domini appelletur,tot diuerſa dicuntur: vt nihil certi habeatur, niſi ꝙ conſanguineus erat domini Ieſu: dicitur nihilominus frater domini ad differentiam Iacobi fratris Ioannis: & forte nulla magis quadrare videtur ratio, quòd filius fuerit Ioſeph ex alia vxore. Ad Galat.i.cxvii, H.

Iconium ciuitas eſt Piſidiæ Lyſtris vicina: quæ ciuitas Lycaoniæ eſt : in qua Paulus lapidatus fuit.ad Timoth.iii.clxxxi,G.

Idolatria duplex à philoſophis orta dicitur: vna ſcilicet colere imagines hominum, volatilium, quadrupedum, & huiuſmodi:alia colere creaturas:puta,ſolem,lunam,elementa &c. prima à formantibus imagines ſignorum cæleſtium : puta arietes,cancri &c. ſecunda à dicentibus deberi cultum partibus mundi beneficis, ſeu anima mundi animatis.ad Rom.i.v,B.

Idolatria ſumma inter mala opera locum tenet: vtpote deo contraria. Ad Corrinthios. x. lxvii,H.

Idiota Græca dictio eſt : & illiteratum ſignificat. ad Corinth.xiiii.lxxix,G.

Idiota non ſolum pro illiterato ſumitur : ſed etiam pro plebeio. ad Cor.xi.

Ignis appellatione ſecūdum Apoſtolum nō corporeus ignis, nec tormentum aliquod, ſed rigoroſum : ac vndique exactum diuini iudicii examen ſignificatur. Ad Cor.iii.lv,B.

Ignis inferni ignis emulatio appellatur : pro quanto à zelo diuino procedit. ad Hebræos.x. cci,H.

Imago conformitatis ad filium dei in quibus conditionibus conſiſtat.ad Rom.viii.xxx,D.

Imago dei,ad quem homo nouus creatus eſt: quatenus nouus,eſt imago ordinis gratię:quemadmodum imago, ad quam homo creatus eſt: eſt imago in ordine naturæ. ad Col.iii.clvii,B.

Impietas iniuſtitiæ ſpecies eſt pietati contraria quę parentibus,patriæ,eorumque beneuolis cultum exhibet. Ad Roma.i.iii, F.

Impudicitia proprie actus libidinoſorum reſpicit oſculorum ſcilicet tactuum, & huiuſmodi. Immunditia autem concubitum contra naturam: quoniam hoc vitium apud Corinthios regnaſſe fertur. Ad Corinth.xii.cxiiii,H,I.

Indui & ſuperindui in hoc differunt:ꝙ indui eſt animam ſeparatam corpori glorioſo vniri: quoniam igitur anima ſeparata eſt velut anima nuda corpore non veſtita : ſuperindui vero eſt nunquam animam à corpore ſeparatam donare glorioſa immortalitate corporis:anima ſiquidem iuncta eſt corpori velut anima veſtita: & ſuperinduitur corpore glorioſo quantum glorioſum eſt : cum abſq; diſſolutione à corpore, immortalis & impaſſibilis corporis gloria donatur. Ad Corinth.v.xcvii,B,C.

Inquinamentū carnis appellatur immundi-

tia quæcunq; animi ex carne tam propria quã propinquorum proueniens: inquinamentum vero ſpiritus appellatur immunditia quæcunq; animi ex ſpiritualibus proueniens: qualia ſunt honor, gloria & huiuſmodi. ad Corit. vii, cii, I.

Inſipientia ſapientiæ eſt contraria, quæ rectè iudicat ſecundum vltimum finem iuxta ſupremam cauſam quæ deus eſt. ad Roma. i. iiii, E.

Intellectus humanus naturali lumine de deo cognoſcit, φ eſt vnus princeps omnium, actus purus, æternus &c. oppoſitum autem tenentes philoſophiæ & Paulo Apoſtolo contradicunt: & hoc conditionibus multiplicatis, videlicet tanq̃ deus aliquid habeat de illo quod cognoſcimus, non vt eſt ſimpliciſſimus in ſe &c. pulchra quæ ſequuntur. ad Rom. i. iii, G.

Intellectum habens, ſicut habet quicquid eſt viſus, auditus, guſtus, odoratus & tactus: ita poſſeſſor ſpiritualium omnium corporalium poſſeſſor eſt: experiẽtia enim teſtatur, quòd poſſeſſoribus ſpiritualium principes & quęcunq; corporalia ſunt ſubiiciuntur: vt ſanctorum geſta legenti patet. ad Cor. vi. ci, H.

Irregularis ſecundum antiquam legis cerimoniam corpus aqua munda abluebatur: poſtquã aqua ſacra aſperſus fuerat. ad Hebręos, decimo. cci, E.

Iſraelitæ Pauli tempore Iudæi nominabantur, ſicut & hodie: quoniam ipſi Iudæi genus ſuum magnificabant. ad Roma. ii. vii, G.

Iudaicum cognomen à tribu Iuda ad omnes tribus Iſrael deriuatum fuit: ab eo tempore quo tribus Iuda in tanto precio habita eſt: vt conceſſum ſit ei redire in Hieruſalem, & ſub Cyro Perſarum templum reædificare: & ex tunc Iſraelitæ redeuntes ad terram promiſſionis à Gẽtilium principibus Iudæi appellati fuere. Ad Roma. ii. Ibidem.

Iudęorum ex obſtinatione duę maxime vtilitates percipiuntur, quas in litera vide. ad Rom. xi. xxxviii, E.

Iudæi omnes vti creditur prope finem mundi, in quo erit vita ex mortuis, ad Chriſtum reducentur. ad Roma. xi. Ibidem.

Iudicia præſentis vitæ non ſunt ad puniendum: hoc enim futuræ vitæ iudiciis reſeruatur, ſed ad promouendum ſpirituale bonum vel in eo qui punitur, vel in eccleſia. Ad Corinthios. xiii. cxv, G.

Iurabant olim hómines per maiores ſe: vt Ioſeph per ſalutem Pharaonis: & Dauid: viuit dominus. ad Heb. vi.

Iurandi modus apud antiquos qui fuerat, deꝰ autem iurat per ſeipſum. Ad Romanos. xiiii. xliiii, K.

Iuſtitia operis à iuſtitia dei in hoc differt φ iuſtitia operis iuſtificat tantum opus illud, cuius eſt, & ſecundum illius operis habitum operantem, iuſtitia autem dei hominem abſolute iuſtificat. ad Roma. iii. x, E.

Iuſtitia dei eſt redemptio facta per Chriſtum non iuſtitia noſtra, quoniam ipſe Ieſus Chriſtꝰ verus deus eſt. ad Rom. iii. xi, C, D.

Iuſtitia ex fide eſt iuſtitia Chriſti communicata nobis per fidem: hac enim iuſtificamur, & hanc gentes credendo apprehenderunt. ad Romanos. ix. xxxiiii, K.

Iuſtitia dei eſt iuſtitia ſatiſfactionis deo pro humano genere per Chriſti mortem, & hæc appellatur iuſtitia ex fide, ſeu iuſtitia fidei: iuſtitia autem legis eſt ipſa præceptorum legis obſeruatio: iudicialium. ſ. cerimonialium & moraliũ. ad Rom. x. xxxv, H, I.

Iuſtitia dei in deo eſt, qua deus iuſtus eſt: iuſtitia dei in reprobis eſt iuſta reproborum punitio: iuſtitia dei in Chriſto eſt meritum Chriſti: ſufficiens etiam ad ſatiſfaciendum pro nobis, & ad nos iuſtificandum. ad Cor. v. xcix, I.

Iuſtitiæ arma metaphorice appellantur duæ iuſtitiæ actiones: altera habens vim armorum defenſiuorum videlicet à malo declinare: altera habens vim armorum offenſiuorum, videlicet facere bonum. ad Cor. vi. ci, A, B.

Iuſtus dicitur non à iuſtitia, quæ eſt virtus ad alterum, ſed à iuſtitia, vt eſt recta diſpoſitio totius animi: ſecundum quam frequenti vſu in ſacris literis iuſtus ab initio diſtinguitur, hoc eſt bonus ſecundum deum ad differentiam in peccato mortali exiſtẽtis. ad Romanos. primo. tertio, B, C.

Iuſto quemadmodum naturale eſt gaudere de iuſtis operibus tam ſuis quam aliorum, & liberali de liberalitatibus & ſimilibus: ita naturale eſt amori mundano gaudere de mundanis operibus: & carnali de carnalibus & proprio de ſibi cõferentibus, ſiue iuſta, ſiue iniuſta fuerint. ad Corinth. xiii. lxxvii, B.

## L

Laudare ſeipſum regulariter eſt inſipientiæ, in aliquibus autem euentibus neceſſarium eſt, vt homo ſeipſum laudet: & tunc homo ſecundum rei veritatem ſapientis officiũ exercet. ad Cor. xi. cx, E.

Laus propria non reddit hominem vere laudatum in rei veritate: ſed laus hominis à deo proficiſcens hominem vere laudatum reddit, quoniam gloriatio propria tunc à deo proficiſcitur: quando in domino fit: quãdo ratione dei, ſecundum deum: propter deum homines de donis dei gloriantur. ad Roma. x. cx, C.

Lex Moyſi nō eſt data vniuerſo humano generi ſed Iſmaelitis tantum:iuxta illud,non fecit taliter omni nationi. Ad Roma.ſecundo.vii.B.

Lex factorum quoad moralia, cerimonialia & iudicialia lex Moyſi appellatur,quoniam lex operum erat: ſicut & quælibet alia lex ſcripta, & in hoc compræhenditur etiam lex naturalis; quæ lex factorū eſſe dicitur. Ad Romanos tertio.xi,G.

Legis mediū quo ſcilicet lex trahit homines eſt pœna & experientia teſtatur:quoniam in locis ſeu in actionibus à lege exemptis præuaricatio ad pœnam non imputatur. Ad Romanos quarto.xii,G,H.

Lex ſiquidem quamuis ſancta ex intentione data eſt à deo ad bonum:quoad illum tamen eſfectum ſubiunctum, ſcilicet abundantiam peccati: & præter intentionem aduenit:quoniam ea non ad hoc legiſlator dedit,vt peccatum abundaret. Ad Rom.v.xvi,H

Legis appellatione lex Moyſi intelligitur:lex autem Moyſi non ſecundum partem:puta præcepta cærimonialia, aut iudicialia ; ſed integra concludendo etiam realia compræhenditur.ad Romanos ſexto.xviii,H.

Legi eſſe ſubiectum vt ad eſſe ſub gratia opponitur: eſt nomen ſtatus legalis, qui ex tribus conditionibus integratur, vt in litera patet. Ad Romanos ſexto. Ibidem,I,K

Legi ſubiici & debitum ſeruandi aliqua, quæ in lege continentur,valde inter ſe diſtant: nam eſſe ſub lege eſt eſſe ſubditum legi: teneri autem ad ſeruandum multa quæ continentur in lege: aliunde ortum, vinculumque habere poteſt, & ſtat cum abſolutione à lege,vt patet de Gentilibus,qui tenebantur ad ſeruandum moralia,honora patrem tuum &c. non occides: non concupiſces &c.non ex eo ꝙ legi Moyſi ſubiecti eſſent,in qua hæc præcepta cōtinentur,ſed ex regula naturalis rationis ita exigente. Ad Romanos ſexto. Ibidem, I.

Lex carnis è regione legis mentis,& lex peccati è regione legis dei à Paulo locantur, & ſicut lex mentis ſubdit hominem legi dei: ita lex carnis ſubdit hominem legi peccati. Ad Rom. ſeptimo.xxiii,A.

Lex carnis eſt naturalis ordinatio virium inferiorum ad propria bona, lex vero peccati eſt pœna peccati originalis, & eſt deordinatio earundem virium ex perditione iuſtitiæ originalis derelicta, quia leges diſtinguuntur non materialiter,non ſubiecto, ſed formaliter & penes principia.Ad Romanos ſeptimo.Ibidem,A.

Lex ſpiritus eſt ordinatio, diſpoſitio, dominiumque ſpiritus ſancti in nobis proueniens ex ſpiritu ſancto viuificāte in fide,ſpe,& dilectione Ieſu Chriſti. Ad Rom.octauo.xxiii,I.

Lex ſecundum Paulum vetus teſtamentū appellatur. Ad Cor.xiiii.lxxix,K.

Legis in ſtatu diabolus aduerſus hominē pugnauit:immo & legis occaſione, cum dixit:cur præcepit vobis deus,vt non comederetis ex omni ligno paradiſi,& hinc hominem vicit. Ad Cor.lxxxvi,H.

Lex nulla præcipit aduerſus virtutis actus, ac per hoc nullus princeps etiam eccleſiaſticus aduerſus virtutis actus præcipere poteſt.Ad Galat. v.cxxv.K

Lex Chriſti lex eſt ſpiritus vitę, qui alio nomine lex charitatis dicitur.ad Galat.vi.cxxvi,F

Lex Moſaica à lege Chriſti in quibus differat. Ad Epheſios ſecundo.cxxxii.C.

Libri teſtamenti veteris, quos canonicos appellamus, apud Hebræos ſcripturæ ſanctæ appellantur. ad Roma.i.i.,D.

Liber vitæ metaphorice diuinus intellectus appellatur: continens nomen omnium prædeſtinatorum ad vitam æternam.ad Philippenſes quarto.cxlix.H

Libertas euāgelica non eſt libertas adimpletione legis moralis, quoniam vniuerſa lex moralis hac vna obſeruatione impletur. Diliges proximū tuum &c.& alia pulchra quę ſequuntur.ad Galat.v.cxxv.A.

Libertas euangelica eſt libertas ſpiritus ſancti perficientis ſpiritum noſtrum,& hoc ſpiritu demonſtrante,dirigente, atque impellente. Ad Galat.v.Ibidem,E.

Lycaonici in Paulo & Barnaba diuinitatis numen eſſe reputarunt ex his quæ videbant in ipſis eſſe. videbant enim ipſos eſſe mortales, & tamen eos deos reputabant.Ad Cor.xii.cxiii,F.

Lingua Græca apoſtolorum temporibus velut lingua cōmunis omnibus erat & propterea Barbaros contra Græcos apoſtolos diſtinguit: dicendo græcis & barbaris.ad Rom.i.ii.G

Locus primus, in quo habemus à Paulo explicite Chriſtum eſſe deum:non qualitercūque,ſed ſuper omnia benedictum in ſecula amē contra Arrianos.Ad Romanos nono.xxxii.D.

Locutio partis rationalis officium eſt: iraſci autem eſt appetitus:qui iraſcibilis vocatur. Ad Epheſios quarto.cxxxvii,G.

M.

MAli peioris vitatio eſt quoddam bonum, & eiuſdē rationis eſt cum bono quoad iuſtum & iniuſtum honeſtum vel inhoneſtum,vt etiam philoſophi ſenſerunt.Ad Romanos tertio.ix.H.

Malum pro malo reddere proprie ex intentione eſt reddere malum:ita quod intentio tẽdit ad malũ alteri reddendum. Ad Rom.xii.xlii,A

Malum pro malo reddere à vindicta in hoc differt: ꝙ malum pro malo reddere eſt formaliter & ex intẽtione velle malum pro malo reddere: vindicare autem eſt materialiter quidem malum:formaliter autem iuſtum velle reddere: vnde & vindicare eſt actus iuſtitiæ:velle autem malum eſt actus odii. Ad Roma.xii.xlii,B.

Malum ex ſingularibus defectibus contingit: bonum autẽ ex cauſa integra. ad Gal.v.cxxv,I.

Malitia communis eſt omnibus peccatis:quæ ex propoſito lædẽdi fiunt: nequitia autem proprie ad peccata remiſſionis ſpectat : ſicut homo nequã eſt homo proprie inutilis velut nihil valens. Ad Corinth.v.lviii,F.

Malitia paruuli ſunt qui maligno animo carent in hoc pueros imitantes: perfecti ſenſibus ſunt,qui pro cõſuetudine ſancta exercitatos habent ſenſus mentis ad diſcretionẽ boni & mali: quẽadmodũ viri perfecti in ætate maiori ſenſus communes habent ad boni & mali humani diſcretionem. ad Cor.xiiii.lxxix.K

Maran atha duæ dictiones cuius idiomatis ſunt:& quid ſignificent. ad Cor.xvi.lxxxvii,F.

Maria ex Dauid ſemine deſcẽdit: alioqui verum non eſſet ꝙ Chriſtus ſecũdum carnem ex Dauid ſemine factus eſſet. Ad Roma.i.li,E.

Matrimonium ex lege veteri omnes contrahere debebant ad multiplicãdum ſemen Iſrael. Ad corinthios ſeptimo.lxiii,A

Morticinium ſecundũ veteris teſtamenti legẽ qui tangebat aſpergebatur aqua cineris vitulæ ruffę. Ad Heb.x.cci.E.

Melchiſedec non fuit proprium nomen alicuius viri:ſed illis regibus nomẽ commune erat: ſicut Cæſar Romanis imperatoribus: Pharao regibus Aegypti: & creditur ipſum fuiſſe primogenitum Noe:qui Sem vocatur.ab Heb.vii. cxcvi,C

Mẽbra omnia vnius naturalis corporis duas conditiones habent: prima eſt,ꝙ omnia ex eodem principio virtute ſeminis in corpus vnum organicũ generãtur:ſecũda eſt,ꝙ omnia ex eodẽ principio:immo etiã eodẽ alimẽto ꝑ omnia membra diſtributo alũtur. ad cor.xii.lxxiiii,K.

Membra corporis Chriſti in tantum Chriſtiani ſunt: inquantum ex eodem ſpiritu generantur,& nutriuntur:& alia quæ ſequuntur. Ad Corinth.xii.lxxv,A.

Menãdri carmen citatur à Paulo.i.ad Corin. xv.lxxxiiii,A.

Mens ſuprema eſt pars animæ: quę in progreſſu cognoſcitiuæ partis infimum locum tenet: vtpote terminus cognitionis tam practicæ quàm ſpeculatiuæ. Ad Cor.i.xlix,K.

Michael archãgelus eccleſię præeſſe creditur. Ad Theſſal.quarto.clxii,I

Miniſtro duo operum genera conſideranda ſunt:alterum ad quod tenetur:alterum ad quod non tenetur: ſed ſpõte intuitu domini ſuperaddit:& ex his operibus, ad quę miniſter tenetur, non debetur ei noua merces,neque habet vnde glorietur, quia tantum quod debuit fecit,ex his vero quæ ſponte ſupererogauit habet vnde glorietur,& noua ei debetur merces. ad corinth.ix. lxvi,C.

Miniſtri noui teſtamenti nõ ſunt inſtituti puri legati ſed legati deo & Chriſto cooperatores. Ad Cor.vi.c,B

Miniſtros noui teſtamenti oportet eſſe tum benignos hoc eſt feraces bonorũ,cum non niſi bona ex interno theſauro proferre poſſint in verbis,in geſtibus & in factis tum ſuaues diuerſis hominum cõplexionibus,diuerſarum ętatũ, diuerſorum ſexuum,diuerſarum cõſuetudinum &c.hominibus ſeipſos accommodando,vt omnibus proſint. Ad Corinthios ſexto.c,K

Miniſtros eccleſiæ oportet habere intus animum fidei conformem, & miniſtrando ſacramentum ad opus applicare.i.ad Tim.tertio, clxxi,H.

Myſteria dei manifeſtata ad dei gloriam appellãtur gloria dei,vt quòd deus eſt pater, filius ac ſpiritus ſanctus,quòd deus creauit mundum, quòd verbum caro factum eſt,ꝙ reſtaurat omnia in Chriſto Ieſu & huiuſmodi. Clara autem horum notitia à deo infuſa ſpeculatio appellatur quo ad ſuſceptionẽ reuelata facie &c. Et ſimiliter clara eorũ notitia, quæ ab apoſtolis aliis traditur,q̄d appelletur &c. pulchra quæ ſequũtur. Ad Corinthios tertio.xciiii,B.

Moyſes poſt creatum cælum & terram omnia ex præiacẽti materia fieri deſcribit.ad Heb. xi.ccii,B,C

Modus quo in prædicatione ſua Paulus ſpiritum ſanctum oſtendebat,qui fuerit. Ad Corinthios ſecundo.lii,G

Monitiones ante excommunicationem vnde eccleſia traxerit. Ad Titũ tertio.clxxxvii,B.

Motus primi non reddunt ſanctos viros dãnabiles tum ob eorum imperfectionem, tum quia à copia ſanctarum actionum cõtinuarum abſorbentur. Ad Romanos octauo.xxiii,G.

Mulieres apud Corinthios non velato capite quemadmodum & viri in publica oratione., ſeu lectione pro actionum veneratione comparebant, quoniam adhuc ſublatum non erat à muliebri ſexu publice orare, aut legere,

ſeu docere: vt etiam ſanctarum mulierum illius temporis geſta teſtantur. Ad Corinthios vndecimo.lxx,H.

Munda ſunt omnia ex euangelica libertate apud mundos mente in conſcientia. Ad Ti.i. clxxxv.A.

N.

NAtio prima in Chriſto credens poſt Iudæos natio Græcorum fuit: in qua primũ cognominati ſunt Chriſtiani, quod Græcum conſtat eſſe nomen. Ad Rom.i.iii,A.

Na turale eſt vnicuique inſurgere in ſuum cõtrarium approximatum: vt patet in naturalibus calore.ſ.& frigore: ideo lex vetans concupiſcere eſt velut contrarium approximatum parti animi concupiſcẽti: ac per hoc homo occaſionem accipit irruendi in præceptum: & ſic concupiſcentiam per mandatum vetitam. Ad Romanos ſeptimo.xxi,A.

Naturæ opus eſt opus intelligentiæ primæ quæ deus eſt. Ad Cor.xii.lxxv,B,C.

Nomina quatuor humani generis: primo appellantur infirmi contra potentiam: impii contra bonam voluntatem peccatores cõtra mentis rectitudinem, & inimici contra ſtatum in quo condiri ſunt. ad Rom.v.xv,B.

O.

OBedire actus eſt interior voluntatis: exhibere autem membra actus eſt exterioris executionis. ad Romanos ſexto. xviii,F.

Offendiculum à ſcandalo nihil differt niſi in Gaæca & Latina dictione. ad Roma.xiiii.xlv.K

Operibus non ex noſtris, ſed dei voluntate eligentis & vocantis vnus eligitur: & alter reprobatur. ad Rom.ix.xxxii.K.

Opera mala dum ponuntur: laudantur bona: quoniam ipſa punitio malorum laus bonorum exiſtit. ad Roma.xiii.xliii,A.

Opera virtutum dupliciter librantur: vel ſecundum ꝙ ſunt propria virtutum opera: & ſic à Paulo à iuſtificando hominem excluduntur, & è regione legis fidei locantur: vtpote communia etiam infidelibus, ſeu non iuſtificatis: vel vt à charitate imperantur: & ſic tam virtutum moralium communium etiam infidelibus q̃ theologalium cõmunium etiã non iuſtificatis opera & iuſtificant & viuificant æterna vita hominẽ: & ſine ipſis fides mortua eſt &c. quæ ſequuntur pulcherrima. Ad Corin.decimotertio.lxxxv. H.

Opinio falſa dicentium duas in Chriſto hypoſtaſes: alteram ſcilicet filii dei, alteram filii hominis: quoniam ſi duæ eſſent hypoſtaſes, falſum eſſet ꝙ filius hominis: filius dei diffinitus eſſet. Ad Roma primo.i,F.

Opinio falſa tam ponentium circulum animarũ q̃ opinantiũ animas creatas priuſq̃ corporibus infundãtur: & in illo priori aliquid boni aut mali egiſſe. Ad Rom.ix.xxxiii,B,C.

Opinio falſa dicentium: ꝙ apoſtolorum tempore euchariſtia non erat ſacrificium, ſed ſacramentum tantum. Ad Cor.x.lxix,G.

Opinio hæreticorum confutatur: dicentium non eſſe niſi ſignũ corporis & ſanguinis Chriſti dum à Paulo dicitur reus erit corporis & ſanguinis domini. ad corinthios.xi.lxxiii,B.

Opinio nonnullorum inſipientiũ attribuentium diuerſa dona diuerſis diis ex quibus confutatur. ad Cor.xii.lxxiiii,B.

Opinio dogmatizantium & negantium ſanctos vſque ad diem iudicii eſſe beatos ex dictis Pauli erronea. Ad Philip.primo.cxliii,H.& ad Corinth.v.xcvi,K.

Opinio Arriana contra filii deitatem confutatur. Ad Coloſſ.i.cli,B

Opinio erronea Neſtoris deitatẽ tanq̃ in tẽplo in Chriſto habitare. ad Col.ii.cliiii,D

Opiniones erroneę: ꝙ Chriſtus tranſiuit per vterum mulieris velut per fiſtulã: ꝙ virgo Maria nõ fuerit mater dei ſed Chriſti. ad Galat.iiii. cxxii,D.

Omnia licẽt quæ nõ ſunt ex ſuo genere pręcepta nec prohibita: puta defendere cauſam ſuã abſolute, & non abſolute omnia: ſed non omnia expediunt, id eſt ad vitam ſpiritus conducunt: puta litigare, ea enim quæ non ſunt ad vitam ſpiritualem vtilia: quãuis ſecũdum ſe ſint licita, omittenda ſunt. Ad Corinthios ſexto.lix,I.

Operationum nomine ſecundum apoſtolum intelliguntur gratię gratum facientis. Ad Cor. xii.lxxiiii,B,C.

Orandi publicus modus, qui modo in templis dei ſeruatur Pauli apoſtoli apud corinthios tempore introductus nõ erat, ſed vnus pro omnibus publica voce orabat: cæteris tacentibus, & alia pulchra quę ſequuntur. Ad Corinthios.xi. lxx.K.

Orantis mens neque ſenſum verborum meditans quatenus mentis officium exercet penetrando ſignificata eorum quæ dicit orando eſt ſine fructu proprio, qui eſt paſci ſenſibus, ſeu orationis ſignificatis, licet deuotione ad deum accendatur, & ad ſpiritualem gratiam remiſſionis peccatorũ. Ad Corinthios decimoquarto lxxix,E.

Orare ſpiritu bonum eſt: melius tamen eſt orare ſpiritu & mente etiam in oratione pure interna: vt cum perſona indocta ſpirituali feruore orat: intus tantum animum eleuando in deum: quaſi in genere & in confuſo: perſona

autem erudita nō ſolum ſpiritum ſed mentem diſtincte contemplantem diuina myſteria eleuante &c. docta quæ ſequuntur. Ad Corinth. xiiii. Ibidem.F.

Orationes aliorum peccantibus ex ignorantia vtiles ſunt, vnde & dominus orauit: pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt. ad Ro. x.xxxv,G

Orationes publicas, quæ ad eccleſiæ ædificationem audiente populo dicūtur: melius eſt dici lingua communi clericis & populo q̃ dici latine. ad Cor.xiiii.lxxix,H

Orationes eccleſię nunquam aliquid temporale petunt in ordine ad ſpirituale: vt patet diſcurrēdo per orationes quadrageſimales & dominicales, ad Philip.iiii.cxlviii,I,K

Ordo atque lex diuinæ prouidentiæ hoc habet, vt ea quæ diſpoſuit deus ſe facturū mediantibus cauſis ſecundis adimpleat: quatenus in nobis habitans gemitibus ineffabilibus pro ſanctis poſtulat. ad Romanos octauo.xxix,G

Oſculum pacis inter miſſarum ſolēnia ex antiquo eccleſiæ more datur. ad Cor.xiii. cxv,I.

P.

PActū diuinū cum Abrahā Geneſ. xvii. de circūciſione in Meſiæ aduentu cōſummātum perfecte eſt: ita vt abſoluti ſint à fœderis vinculo ac pœna filii Abraham &c. quę ſequuntur. ad corinthios ſeptimo.lxii,G.

Panis fractione primæuo illo tempore eccleſiam vſam fuiſſe connumerando populū etiam actus apoſtolorū teſtātur ad imitationē chriſti, qui acceptum panem benedixit: fregit & dedit diſcipulis: poſtea autem eccleſiæ vſq; ſunt hoſtiis ſigillatim quas frangere non oportet. ad Cor.x. lxviii,G.

Paſcha prout ab Hebræo deriuatur: trāſitum ſignificat: prout autem à gręco paſſionem importat. Ad Co.v.lviii,D,E

Paſſiones animi dicūtur ira, triſtitia, delectatio, cupiditas immoderate: quę etiam affectus dicuntur. ad Romanos ſeptimo.xx,F

Paſſio qualibet corporis mortificationis ſpecies eſt. ad Romanos octauo.xxxi.D

Paſſionis nomen apud theologos vſurpatum eſt ad ſignificādum animi paſſiones, ad Theſſal.quarto.clxii,B

Paſtorem eccleſię non ſufficit probatum eſſe intus & foris operarium abſque erubeſcētia: ſed oportet vt verbum euangelizet veritatis abſque obligatione aliqua & auditoribus diſtribuat nō declinādo ad dextrā vel ad ſiniſtrā. ad Timot. ſecundo.clxxix,H.

Paulus Apoſtolus an binomius fuerit: vel Saulus à principio: & tēporis proceſſu Paulus nominatus fuerit, & alia multa de hoc. ad Romanos primo.i,A,B.

Paulus à paruum ſecundum grammaticos diminutiuum eſt. ad Rom.i.i,C.

Paulus apoſtolus ad apoſtolatū vocatus fuit. ad Rom.i.Ibibem,C.

Paulus apoſtolus Hebræo ſermoni aſſuetus erat quoniam in Greco ſermone ſubſtantiuum verbū ſæpiſſime ſubintelligit. ad corint.quarto. lvii,B

Paulus apoſtolus primus corinthiis fidē chriſti prædicauit. ad corinthios nono.lxv,B,C.

Paulus apoſtolus non fuit conuerſatus cum chriſto in carne paſſibili exiſtente: vidit tamen ipſum in carne immortali in ſtatu domini: data ſibi poteſtate qualibet in cęlo & in terra: iuxta illud, nouiſſimo autem tanq̃ abortiuo viſus eſt & mihi: licet viſionis tempus nō ſit. ad corinth. nono.lxv,A.

Pauli apoſtoli anima an raptus tēpore à corpore ſeparata fuerit. ad cor.xii.cxiii,C.

Paulus apoſtolus vixit vſque ad quintumdecimum Neronis annum: ſed an poſt Romę captiuitatem ad philippenſes reuerſus fuerit, non clare cōſtat: licet in fine ſecundę ad Timotæum epiſtolæ cōiiciatur quòd reuerſus fuerit. ad philippenſes ſecundo.cxliii,I.

Paulus apoſtolus de tribu Beniamín: in qua erat Hieruſalē ciuitas regia: & diuini cultus fuit: Hebręus nō autē Samaritanus, ſecta vero phariſæus, erat enim phariſæorum ſecta politica & pręcipua inter Iudęos ad differentiam ſectę Eſſæorum: quæ politica non erat: vt pote ſine con iugio more monachorum. ad philippen.tertio. cxlv,H.

Paulus apoſtolus an vxorem habuerit: diſputare ſuperfluū eſt: cum ex epiſtolis ſuis nihil certi habeatur: licet ex aliquibus locis vnuſquiſque cogatur non ratione demonſtratiua, ſed ſenſu valde rationabili quòd Paulus vxorē habuerit, quod non ſolum multi Gręcorum affirmarūt, ſed etiam ex Ignatii epiſtolis manifeſte patet. Ad Philippēſes quarto.cxlviii,G. &.i.ad corin. ſeptimo.lxi,C,D.

Paulus apoſtolus à fine adoleſcētiæ, quæ vſq; ad.28.annū extēditur, vocatus ad prædicādum creditur, quoniā eodē quo chriſtus mortuus eſt, adoleſcēs in Stephani lapidatione deſcribatur. Ad Phile.i.clxxxviii,A.

Paulinus Nolanus hominis ſe ſeruum fecit ꝓ filio viduæ redimēdo. Ad corin.ſeptimo.lxii,I.

Paulus apoſtolus an eſſet apoſtolus chriſti ꝙ corinthii in dubium verterēt, vnde trahitur. ad corinthios nono.lxv,C.

Paupertas apoſtolorum multos diuitiis temporalibus ditauit:quibus vtinã eccleſię primates non abuterentur. Ad Cor.ſexto.ci,G.

Pax non actionem aut paſſionem ſignificat: ſed tranquilli ſtatus bonum. Ad Rom.v.xiiii,B

Pacis de ſancto oſculo in eccleſia infra miſſarum ſolẽnia antiqua eſt cõſuetudo eccleſiarum. Ad Cor.xvi.lxxxvii,F.

Peccare reddit hominẽ ſeruum peccati:euangelice vero viuere reddit hominem ſeruum iuſtitiæ. Ad Romanos ſexto.xix,E.

Peccare ex ignorãtia nonnulla ſiquidem ratio venię eſt:quoniã affectus peccantis ex ignorantia non tendit per ſe ad malum : vt pote qui in illud non tẽderet: ſi malum eſſe ſciret.ad Timot.i.clxix,B.

Peccata ad quęcũque bonum finem vt media eligenda non ſunt, quia ſuapte natura repugnat peccato quòd eligibile ſit:& propterea nec propter ſe:nec propter aliud bonũ eligibile erat.Ad Romanos tertio.ix,F,G

Peccata ſunt materia diuinæ iuſtitię,& mendacium noſtrum eſt cauſa diuinæ gloriæ : ſicut crimina latronum & parricidarum ſunt materia iuſtitiæ iudicis humani : & ſunt occaſiones eius gloriæ:& quandoque etiam materia miſericordiæ principis. Ad Romanos tertio. Ibidẽ.

Peccatum Adæ apte inobediẽtia appellatur: quoniam nõ fuit peccatum ex obiecto ſeu materia:comeſtio enim illa fuit non ex ſe mala,ſed quia prohibita:& propterea inobedientię aſcribitur.Ad Rom.v.xvi,F.

Peccatum originale & Adæ inobediẽtia explicatur,quoniam peccatum commune eſt omnibus hominibus : & propterea Chriſti iuſtitia omnibus hominibus communis exiſtit , ac per hoc etiam infantibus : alioquin potentius eſſet peccatũ Adæ Chriſti iuſtitia, quia illud ad infantes ſe extenderet:iuſtitia autem non. Ad Romanos.v.xv,G,H.

Peccatum habitans appellatur pronitas inferioris partis animi ad peccatum,quæ peccatum dicitur , & eſt : quia eſt pars originalis peccati : quę etiam in baptizatis remanet : & iniuſtis ac ſanctis viris &c.pulchra quæ ſequũtur.Ad Romanos ſeptimo.xxii,D

Peccata quę ſunt tenebrarum opera:quia omnis qui male agit odit lucem,ſunt tantum opera noſtra: æternæ autem ſalutis meritoria opera, quæ lucis arma appellãtur:non ſolum ſunt opera luci cõſona,ſed ſunt arma tũ defenſiua:tum offenſiua hoſtium diuinæ gratiæ virtute.ad Romanos.xiii.xliii.I

Peccatis ſub carnalibus omnia in ſeipſum peccata comprehenduntur, ſub auaritia autem & rapacitate omnia peccata in proximum,ſub idolatria vero omnia peccata in deũ. ad Cor.v. lviii,H.

Peccato mors humani generis introiuit , & propterea peccatum ſtimulus dicitur , lex vero non ponitur niſi peccare potẽtibus : vnde poſſe peccare & lex eodem tempore concurrunt.Ad Cor.xvi.lxxxvi.F.

Peccatum autem & poſſe peccat in electis ceſſabit: damnati autem in peccato perſeuerabunt, & blaſphemabunt deum quãuis non demeritoriæ:hoc eſt ad meritũ nouæ pœnæ: quoniam amplius viatores non erũt. Ad Corinthios. xv. Ibidem,H.

Peccatum quodlibet conſiſtit in corruptione debiti modi, aut debiti ordinis: aut debiti obiecti operandi. Ad Epheſios quarto. cxxxvii,C.

Peccatũ quod per pœnitentiã nõ diluitur,ſuo pondere ad aliud trahit. Ad Timot.ii.clxxx,I.

Peccat grauius Chriſtianus eodem peccati genere puta adulterii ſeu furti q̃ non Chriſtianus quoniam ſolum peccatum mortale proprie loquendo iniuriam infert ſpiritui gratiæ filio dei. Ad Heb.x.

Pedes aureis ſoculis antiqui operiebãt,& vſq; hodie in aures ſuſpenduntur aureæ.Ad Cor.xii. lxxv,B.

Pœnitentiæ pœnitendæ ſunt innumerę humanæ pœnitentiæ diuerſorum geſtorum, tum pœnitentiæ deſperatorum: nam & pœnitentia Iudæ pœnitentia pœnitẽda:& pœnitẽtiæ multę beneficiorum collatorum,& veniarum conceſſarum aliis pœnitendæ ſunt. Ad Corinthios ſeptimo.ciii,I.

Pœnitentia quam deus dat non ſiſtit in intellectu nec in veritatis cognitione, ſed ad voluntatem ac effectum ſe extẽdit:vt veritate cognita ab oppreſſione & diaboli vinculo reſpiciatur. Ad Timoth ſecundo.clxxx,H.

Peripſema in penultima per e productũ proferenda eſt , & ſignificat multarum rerum immunditiem, puta rubiginem ferri, ſcorium argenti,lutum calceorum,& id genus multa quodammodo excremẽta. Alii transferunt hoc vocabulum ad ſignificandum obnoxium iugibus malis.Ad Corinthios quarto.lvii,F.

Perſecutio prima contra Chriſtianos à Nerone mota fuit, qui poſt tẽpus epiſtolæ ad Corinth.per paulum apoſtolũ miſſę regnauit:interim enim ſolæ Iudaicę perſecutiones in Corinthios & alios Chriſtianos motæ leguntur. Ad Cor.x.lxviii,A.

Petrus ſe Simonẽ petrum nominat. Ad Romanos primo.

petrus ſexto aut forte ſeptimo anno. Claudii

Cæſaris Hieroſolymis erat: nã quartus decimus annus à conuerſione Pauli:ſextus ſaltem:aut ſeptimus annus imperii Claudii fuit: quoniã Tyberio qui annis viginti duobus cũ dimidio imperauerat ſucceſſit Caius imperans annis tribus & mẽſibus octo: cui Claudius ſucceſſit: decimo octauo autem vel decimo nono anno imperii Tyberii Paulus conuerſus eſt : cum prędicationem Ioannis Baptiſtę conſtet anno quintodecimo imperii Tyberii incœpiſſe. Ad Galat. ſecundo.cxviii,G

Perſecutio nulla adhuc fuerat à Romanis principibus contra Chriſtianos mota tempore quo Paulus epiſtolam poſteriorem ad Corint. ſcripſit : quoniam cõſtat primam mouiſſe Neronem: ſub cuius imperii principio Paulus Romam iuit. Ad Corinthios ſexto.ci,E

Perfecti quicũq; in hac vita ad terminũ meriti nunq̃ perueniũt:ſed ſemper amplius mereri poſſunt. Ad philip.tertio.cxlvii,I

Pietas cultum ac officium parentibus exhibet: ſanguine iunctis, patriæ,eiuſque beneuolis, & breuiter pietas ad faciendum alteri bonum tẽdit quod diuini officii eſt maxime imitatiuũ. & homini difficile: cum non niſi ad bonũ proprium inclinetur. Ad Timotheum quarto. clxxii, K.

Plagarum modus quamuis ex lege eſſet iuxta delicti menſuram , inhibitum tamen erat quadragenarium numerum plagarum excedere.ii. ad corinthios duodecimo. cxii,F.

Plagiari ſunt fures hominum in mãcipia vel vendenda: vel redimenda ab ipſiſmet captis,ſeu ſibi coniunctis. ad Timot i.clxviii,I.

Poteſtas eccleſiaſtica nihil poteſt aduerſus bonos mores : immo nec aduerſus meliora bona: qualia ſunt conſilia chriſti : quoniam hoc non eſſet poſſe in ædificationem : ſed in deſtructionem ſpiritualem.ad corinth.x.cix,C.

Poſtulare inferioris eſt: vnde & filio dei non conuenit:niſi ratione humanæ naturæ, & ideo ipſe in nobis habitans ſecundum actus noſtros poſtulat. ad Romanos octauo.xxix,A.

Præcepta affirmatiua minus malũ eſt q̃ negatiua,quia negatiua nullam excuſationem admittũt, vtpote obligatiua ſemper & ad ſemper, & peccatum cõtra ea nõ cõmittitur niſi agẽdo. affirmatiue autem obligat pro loco & tempore & peccatum cõtra ea ſola obmiſſione committitur.ad Galathas ſexto.cxxvi,D

Præcepta omnia obligãt ad peccata, ſed non ad mortalia niſi gratia materię,contra charitatem dei,ſui ipſius,aut proximi. ad Theſſal.vltimo.clxvii,E.

Prædicare quæ dei ſunt , aut quæ ſunt diuini conſilii nullus recte attentat niſi à deo miſſus. ſicut nullus miſſus à rege abſque temeritate regium cõſilium prædicare poteſt. Ad Romanos decimo.xxxvi,K.

Prædicatores inter bonos & malos euangelii hoc intereſt , ꝙ mali notitiam tantum dei tradunt,boni autem manifeſtant etiam diuinæ notitiæ odorem,id eſt ſuauitatem,appetibilitatem delectabilitatem &c. ad corinthios.xci,D.

Prædicatores euãgelium Chriſti in quæſtum vertẽtes paulus corripit quoniam longe à mercenariis lucris veri chriſti prædicatores eſſe debent.ad corinthios ſecundo.xci,G.

Prædicatores quæſtus damnat apoſtolus petrus, qui chriſtiani populi deuotione ad quæſtũ abutuntur,& qui ignoranter,aut temere prędicare audent,ꝙ ſoluentes carlinum aut ducatum pro vocata indulgentia plenaria, ſunt in eo ſtatu ac ſi tũc baptizati fuiſſent,& ſimiliter qui liberant animã vnã à purgatorio, quoniam hæc monſtra ſunt,& negociatores de chriſtiano populo, neſcit chriſtiana religio hęc figmenta,ſed adinuentiones eorum ſunt, qui in auaritia fictis verbis de chriſtianis negociantur, abutentes illis ad quæſtum.Petri ſecundo.ccxviii,I,K.

Prælatorum partes ſunt authoritate præeſſe, laborare opere monere doctrina.ad Theſſal.v. clxiii,I,K.

Prælatis maxime miſericordia neceſſaria eſt tanquam loco dei,cui proprium eſt miſereri vt proſint.ad Timot.i.clxviii,C.

Preſbyteri & epiſcopi appellatione idem gradus à paulo ſignificatur,neutrum ſiquidem horum nomẽ eſt ordinis,ſed potius officii,epiſcopus ſecundum proprietatem , ſenior ſecundum translationem, quoniam cõmuniter ſenior aliis intendit. ad Ti.i.clxxxiiii,E.

Pręſcientia dei euentuum rerum non præcedit diuinã prædiffinitionẽ euẽtuum eorũdẽ, ſed illã ſequitur,prius enim non tẽpore ſed rationis ordine deus volendo hos euentus diffinit,q̃ illos fore ſciat,immo totus ꝙ ſciat illos fore eſt quia volẽdo illos diffinit,& alia pulchra quæ ſequũtur. Ad Romanos octauo.xxx,A,B

Primogenitus fili⁹ dei in multis fratrib⁹ quomodo metaphorice dicatur . ad Roma.8.29.I.

Propheta quo ad cognoſcendi modum caret euidentia rerum , quas prænunciat, exemplum patet de Eſaia,quod per te vide. Ad Corinthios decimotertio.lxxviii,G

Prophetis multis caremus quorum libri Regum ſeu Paralipomenon meminerunt.ad Cor. vi.cii,H

Prophetas multos in teſtamento nouo fuiſſe, immo paulum apoſtolum fuiſſe prophetam ex

Actibus Apoſtolorum & ipſius Pauli epiſtolis conſtat:ex ſymbolo quoq; Apoſtolorum appa ret omnes Apoſtolos fuiſſe prophetas reſurre-ctionis mortuorum, venturiq; ſeculi. ad Epheſ. iii.cxxxiii,D.

Prophetiæ materia non eſt loqui varia: ſed quæ ſunt ædificationis, aut exhortationis, aut conſolationis ſpiritualis. ad Cor.xiiii.lxxviii,I.

Propitiatorium quid proprie apud Hebræos dicebatur:& cur ita appellaretur. Ad Hebræos. ix.cxcviii,K.

Prudentia carnis eſt hominis affecti ad carnem ratio:qui enim finem carnem habet, cogitat, ratiocinatur, conſulit, iudicat, & præcipit re latiue ad carnem: & ſimile eſt proportionaliter de prudentia ſpiritus. ad Rom.viii.xxiiii,K.

Q

Quæſtio, quomodo angeli, & reliquæ ſuperiores nobis intelligentiæ per ea quæ facta ſunt intellecta deum conſpiciunt. Ad Romanos.i.iiii,B.

Quæſtio, quid eſt illud à quo inexcuſabilem dicit Apoſtolus iudicem facientē ſimilia iis quę iudicat. Ad Romanos. ii.v,H.

Quæſtio, quomodo ſumus iuſtificati per gratiam dei:& per redemptionem quę eſt in Chriſto Ieſu. Ad Romanos.iii.xi,A.

Quæſtio, quo pacto lex fidei diſtinguitur à Paulo contra legem operum etiam moralium: cum tamē fides in genere operum comprehendatur:quoniam credere noſtrum eſt. ad Romanos.iii.xi,G.

Quæſtio, cur Paulus dixit aliquando Abraham patrem omniū noſtrum: quia pater multarum gentium poſitus eſt, loquens proculdubio de paternitate ſpirituali,& paulo poſt aſſerit ipſum fore patrem multarum gentium generatione carnali.ad Romanos.iiii.xiii, G.

Quæſtio, an Abraham emortuum corpus, vt Paulus aſſerit conſiderauerit. ad Romanos. iiii.xiii, H.

Quæſtio, cum hęres non ſit niſi mortui, quo pacto Paulus dicit dei hæredes, cum deus immortalis ſit.ad Romanos.viii.xxv, H.

Quæſtio, an ex dictis à Paulo rei ſperatæ repugnet videri, & alia pulchra quæ ſequuntur. ad Romanos.viii.xxviii,G.

Quæſtio, circa verba, vocauit, iuſtificauit, glorificauit in diuinis executionibus.ad Romanos. viii.xxx, F.

Quæſtio, circa veritatem diuinarum executionum, an ſcilicet falſum ſit, ꝙ quoſcunq; deus iuſtificauit, illos & glorificauit: cum multi iuſtificati à iuſtitia ceciderint & damnati ſint.ad Romanos. Ibidem, G.

Quæſtio, flebilis, dura, & amara valde:quonam pacto verificetur, quod deus velit malum alicui non ex operibus illius illius. ad Romanos nono.xxxii,K.& xxxiiii,A,B.

Quæſtio, de prędeſtinatione & reprobatione:de qua totus mundus crocitat. ad Romanos nono. Ibidem.

Quæſtio, quoniam pacto Paulus prohibeat, ne maledicamus perſequentibus nos, cum ipſe Actuum,xxiii.maledixerit perſecutorem dicendo:percutiat te deus paries dealbate. ad Roma. xii.xli, K.

Quæſtio, an in vero Chriſtiano locum habeat debitum timoris reſpectu principum. ad Romanos,decimotertio.xliii,C.

Quæſtio, an in dilectione proximi tantum in dilectione dei & proximi lex & prophetæ pendeant. ad Romanos decimotertio,xliii,E.

Quæſtio, an omne quòd non eſt ex fide peccatum ſit.ad Romanos.xiiii.xlv,I,K.

Quæſtio, quomodo Corinthiorum eccleſia dicta ſit:& quis ille modus fuerit.ad Corinthio. primo, quadrageſimonono, F,G.

Quęſtio, quomodo incriminabilitas Corinthiis promiſſa fuerit, cum multis electis firmitatis donum quandoque negetur: vt patuit de Petro. ad Corinthios primo. Ibidem, H.

Quæſtio, qua ratione Paulus afferat contra Corinthiorum ſectas:quòd ipſe illos non baptizauerit ex quo nec ipſe inter ſectorum capita reputabatur & alia quæ ſequuntur. ad Corinthios primo.li, D.

Quæſtio, an Chriſtus Apoſtolos miſerit non ſolum ad docēdum ſed etiam ad baptizandum &c.quæ ſequuntur. ad Corinthios.primo,ibid.

Quæſtio, cur Paulus ſolicitus fuit vt vnuſquiſque in ſuo ritu pſeueraret. ad Corint.vii. lxii,G

Quæſtio, ꝙ Apoſtoli doctrina ſibi nō conſtat:cum ad Romanos ſcripſerit, hominem ſine operibus fide iuſtificari: ad Corinthios fidem omnem ſine dilectione non conferre hominū animis diuinum eſſe. ad Corinth.xiii.lxxvi, F.

Quæſtio, cum verum ſit ꝙ ex parte diligimus:cur non eadem ratione inferri poſſit, ergo dilectio ceſſabit, ergo cum venerit quod perfectum eſt, euacuabitur quod ex parte eſt etiam in ipſa charitate. ad Corinth.xiii.lxxvii, H.

Quæſtio, quo pacto dictum pauli verificetur quòd Chriſtus poſt reſurrectionem. xii. Apoſtolis apparuit, cum con eſſent niſi vndecim. ad Crinth.xv.lxxxi,H.

Quæſtio, quomodo dictum pauli ſaluetur ſi tantum in hac vita ſapientes ſumus, miſerabiliores ſumus oībus hominibꝰ.ad Cor. xv.lxxxii,F

Quæſtio, quo pacto rogamus reconciliamini

deo ſi iam mundus deo reconciliatus eſt: quoniam qui eſt reconciliatus reconciliatione non indiget. Ad Corin.v.xcix, H.

Quæſtio, an ex præcepto domini dicentis: vẽde omnia &c. talis eleemoſyna exceſſiua dicatur. ad Corinth.viii.cv, G.

Quæſtio, cum deus penſet affectum magis q̃ cenſum: ac per hoc voluntas deo grata ſit non ſolum ſecundum id quod habet: ſed etiam ſecũdum id quod nõ habet &c. ad Rom.viii. Ibidẽ.

Quæſtio ex facto viduæ à domino laudatæ Luc.xxi. ꝙ omnem victum ſuum obtulit: & tamen ſtatus mutatio non interuenit &c. quæ ſequuntur. Ad Romanos. viii. Ibidem, H.

Quæſtio, ex dictis Pauli: recte ſuſtinuiſſetis &c. quonã pacto verificetur cum ipſe ad Galat. i. excommunicet etiam angelos ſi aliud euangelium prædicauerint. Ad Corinth.xi.cx, H.

Quæſtio, quomodo Apoſtolos & angelos Paulus excommunicauerit, cum par in parem nõ habeat imperium: & multominus in maiorem. Ad Galat.i.xcvii, A.

Quæſtio, quo pacto dictum Pauli valet, omnes qui ex legis operibus conſtant, ſub maledictione eſſe. Ad Galat.iii.cxx, F

Quæſtio, quo pacto verificetur ꝙ adulteriũ, fornicatio, idolatria &c. opera carnis ſint, cum multa horũ ſiſtant in mẽte. ad Gala.v.cxxv, F.

Quęſtio, quomodo dictum Pauli verum ſit, qui talia agunt: quæ in textu connumerauit, regnum dei non conſequuntur, cum conſtet: eorum aliqua non eſſe peccata mortalia &c. quæ ſequuntur. ad Galat.v. Ibidem, G.

Quæſtio, quomodo illud dictum verificetur non veni ſoluere legem, ſed adimplere &c. ad Epheſ.ii.cxxxii, D.

Quæſtio de infernorum locis quomodo ex Pauli dictis ſoluatur. Ad Philip.ii.cxlv, C.

Quæſtio, quo pacto Paulus ſupra vires grauatum deſcribat: cum alias dixerit, fidelis deus qui non patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis. Ad Romanos primo. lxxxviii, I.

Quæſtio, cum omnis diuina datio qua deus aliquid nobis dedit temporalis ſit: quomodo verificetur, ꝙ gratia data eſt nobis ante tempora æterna. Ad Timoth.i.clxxvii, I, K.

Quæſtio, ſi non ſint condignæ paſſionines huius temporis quomodo iuſtitia exigente corona gloriæ debeatur. ad Timoth.iiii.clxxxii, F

Quæſtio, an ſacerdotium Leuiticum ſacerdotio Melchiſedec inferius ſit. ad Heb.vii.cxcvi, H

Quæſtus denigrat,; & non parum exauthorat eccleſiam, quo plena hodie eſt per indulgentias, cruciaras, hoſpitalia &c. ad Corint.xvi. lxxxvii, B.

R.

RAtiones rerũ radii ſunt diuinæ ſapientię quę tali tãtoq; ordine condidit, gubernatq; mundũ: ita vt in rerũ ordine participata ſicut ars in artificialibus ſpendet, quę eſt totius philoſophiæ materia. Ad Corinth.i.lxvi, C.

Rationes ſpectantes ad naturalem ordinem vniuerſi ſunt velut manifeſtæ apparẽtia in deo: omnes autem ſpectantes ad myſterium verbi incarnati ſunt velut intime profunditates dei. Ad Corinth.ii.liii, A, B.

Regnum dei appellatur, quo deus in nobis regnat: conſtat ſiquidem ꝙ internis virtutibus in nobis regnat & per ipſas regni dei partes ſumꝰ. Ad Romanos.xiiii.xlv, E.

Regnum filii dei ſpeciale eſt quod appellatur regnum dei corpus eccleſiæ tam triumphantis q̃ militantis: quoniam in his per gratiam peculiariter regnat: primo fidei & iuſtitię: deinde gloriæ æternæ fœlicitatis. Ad Coloſ.i.cli, H.

Reſurrectionis myſteria quatuor à Paulo explicata. Ad Theſſa.iiii.clxiii, A.

S.

SAbaoth Græca dictio eſt: & ſignificat virtutes nõ vt virtus eſt nomẽ moralis habitus, ſed ſummæ poteſtatis. Ad Romanos.ix. xxxiiii, H

Sacerdotes in ſacra ſcriptura angeli appellantur. Ad Corinth.xi.lxxi, E.

Sacramenta cõferunt gratiã faciendo vel augendo: ꝙ quantũ eſt ex ſe intelligitur: quia niſi patiens diſpoſitũ ſit effectus nõ fit ꝑpter impedimentũ ex ſuſcipiẽtis parte. ad Cor.x.lxviii, K.

Sacramenta omnia eccleſiæ nihil aliud ſunt q̃ applicationis paſſionis Chriſti ad ſuſcipiẽtes: nam aliud eſt iterare paſſionẽ Chriſti, & aliud iterare commemorationem & applicationem paſſionis Chriſti. Ad Hebræos.x.cci, B.

Sacrarium nomẽ eſt loci, in quo ſacra fiunt, Ad Corinth.ix.lxv, I.

Sacrificium expiationis decima die menſis ſeptimi à ſummo pontifice ſingulis annis offerebatur. Ad Hebræos.x.cc, E, F.

Sacrificium quotidiannm agni cuilibet ſacerdoti offerri cõmune erat. Ad Heb.x. Ibid. I, K.

Sacrificium altaris quòd quotidie offertur in Chriſti eccleſia non eſt nouum ſacrificium ſed illudmet: quod Chriſtus obtulit, commemoratur: ipſo præcipiente, hoc facite in meam commemorationem. Ad Hebræos.x.cci, B.

Saluari poteſt aliquis dupliciter, vel ꝙ immediate in rẽ termini transferatur, vel ꝙ mediãte ſtatu ſpei transferendus ſit, Chriſtus enim non ſaluauit genus humanum primo modo quia

nec ipſe ſeipſum tali modo ſaluauit: ſed ſecundo modo per merita ad gloriam ſuam peruenire voluit. Ad Romanos.viii.xxvii,B.

Sancti à corpore migrantes ius quæſitum corporis glorioſi habent: quod non eſt habere in ſpe vt hic habent: ſed eſt habere iure quæſito & ſolum executionem quę modico differtur tempore donec compleatur numerus electorū expectans. ad Corinth.v.xcvii,A,B.

Sanctificatio idem eſt quod mundificatio. ad Corinth.vii.cii,K.

Sancta ſanctorum vltima templi pars erat quæ velamine à reliquo templo ſeparabatur. ad Hebræos. vi.cxcvi, A.

Sapientia ſermonis ars dicendi appellatur: qualis eſt ars oratoria: & huiuſmodi artes quibus conſtruitur ornata locutio: & ius dicendi exercetur.ad Corinth.i.lxv, F.

Sapientia rerum vocatur ſapientia humanarum ſcientiarum de rebus cælorum,elementorum,mixtorum,& reliquorum huiuſmodi:quę philoſophicæ ſcientiæ docent. Ad Corinth.i. ibidem.

Sapientia huius ſeculi à ſapientia principium huius ſeculi in hoc differt, ꝙ illa eſt circa tranſitorias actiones,& diſpoſitiones: qualis eſt vniuerſa ars dicendi & regendi cum partibus ſuis, hæc autem vita æterna, qualis eſt philoſophia ſpeculatiua, illa multis communis,hæc paucorum hominum,qui princeps huius ſeculi in materia,de qua eſt ſermo ſapientiæ merito appellantur.ad Corinth.ſecundo.lii,G.

Sapientiam diuinam Paulus nō ex doctrina legis ſub Gamaliele: ſed per ſpiritum ſanctum ſibi infuſū ſe cognouiſſe fatetur.ad Cor.ii.liii,D

Sapientia & ſcientia in hoc differunt, ꝙ ſapientia eſt de diuinis vt principiis & regulis:ſciētia vero ex creaturis ad diuina procedit.ad Corinth.xii.lxxiiii,E.

Sapientia dei multiſaria per eccleſiam variis modis & viis ſparſa, non qualitercunq; ſed ſecundum perfinitionem ſeculorum: hoc eſt periodorum, qui executionibus ſingulorum effectuum diuinę ſapientię in eccleſia diffiniti ſunt: eſt illa quæ nunc eſt,& vſque ad tempus iudicii vniuerſalis notificatur per Chriſtum ſupernis ſpiritibus:quoniam modo reuelat vnum,modo aliud. ad Epheſ.tertio.cxxxiii,K.

Scientia dei quatenus eſt rerum abſolute: & quatenus eſt rerum euentuū differunt, nō quanuis vtraq; ſit ęterna,prima tamē nō pręſupponit deū velle creare res,ſecūda autē ecōtrario,& alia ſubtilia q̄ ſequuntur.ad Rom.viii.xxx.A,B

Scriba proprie Iudæorum eſt, ſapiens autem Græcorum.ad Corinth. primo.lxvi,B.

Scripturæ omnes ſacræ ſunt propter tempus Meſiæ in quo nos ſumus, quòd eſt finis omniū ſeculorum, hoc eſt tam ſeculi ante diluuium q̄ ſeculi vſque ad Abraham, & ſeculi patriarcharum & ſeculi prophetarum, & deinceps vſque ad Chriſtum. ad Corinth.x.lxvii,K.

Scriptura ſacra tranſumptiue ad ſpirituales materias vti poſſumus,ſicut Paulus fecit.ad Corinth.quarto.xciii,F.

Scurrilitas eſt eutrapelia: quàm Ariſto.iiii. Et hic. virtutem dicit medium in ludis & iocis tenentem,apud Paulum vero nomen eſt officii ſeu actus ad delectationem prouocandam. Ad Epheſ.v.cxxxviii,D.

Semen vitam habet in potentia & non in actu:acquirit autem vitam in actu: quôd Paulus vocat viuificari, quum pullulat & vegetatur.ad Corinth.xv.lxxxiiii,C.

Semen nihil aliud eſt, niſi ſanguis coctus: vt philoſophi tradunt. Ad Corinth.xv.lxxxv,F.

Senſus à cognitione differt penes vniuerſale & particulare: penes ſpeculatiuum & practicū ad Philippenſes primo. cxlii,H.

Sérmonis rei ad integritatem duo exigūtur. alterum ex parte rei quæ dicitur, quòd ſcilicet ſic ſit, alterum ex parte dicentis, quòd non mētiatur:nam contingit & abſq; mendacio proferri nō verum in re:& mentiendo dicere quòd in re verum eſt.ad Romanos. ix.xxxi,K.

Sermones docti ſunt ſermones vehentes humanam doctrinam, ſiue ſapiētiam humanam, ſermones autem ſpirituſſancti,ſpirituſſancti ſapientiam vehunt.ad Corinth.ſecundo.liii, G.

Sila alio nomine Siluanus dictus eſt: & in Actibus Apoſtolorum legitur. ad Cor. primo. lxxxix,I.

Simulacrū, idolū ſeu imago, formaliter nihil eſt:quia nullus alius eſt deus niſi vnus:quem cōſtat repſentari non poſſe.ad Corin.viii.lxiiii, B

Simplicitas animi magna pars eſt virtutis:& optima diſpoſitio ad ea quæ ſunt fidei, ſpei,charitatis, obedientiæ, religionis &c. ad Corinth. ix.cviii,A.

Sion appellata eſt ciuitas Dauid,& in ea erat ſedes regia regni Dauidis.ad Rom.xi.xxxix,G.

Spirituſſanctus in hominibus habitāſ eſt ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu: quoniam eſt ſpiritus Chriſti in nobis:ac per hoc iūgit hoīes Chriſto proculdubio ſecundum animam, ſecūdum credere,ſperare,diligere, imitari &c. dicitur autem ſpiritus ſanctus ſpiritus dei, quia à deo deus eſt: & ad deum nos inſpirat: mouet ac impellit habitans in nobis,ſpiritus autem Chriſti:quia & à Chriſto ratione diuinæ naturæ, & Chriſti merito ab ipſo eſt nobis datus,& ad Chriſtum in-

ſpirat:mouet ac impellit illos, in quibus habitat Ad Romanos.viii.xxv,C,D.

Spiritus ſanctus ſecundum Apoſtolum eſt ſapientia dei de his quæ excedunt totum vniuerſum:ſpiritus autem mundi eſt ſpiritus infra vniuerſi latitudinē cōprehenſus.ad Cor.ii.liii,D,E.

Spiritus ſanctus Apoſtolis infuſus certam notitiam donorū dei in illis cauſauit: quoniā ſicut Hieremias certam habebat notitiam, quòd deus miſiſſet eum, affirmans in veritate miſit me dominus: ita Apoſtoli certam habebant notitiam ꝙ fides, ſpes, charitas & alia dona grata eis à deo data erant. Ad Corinth.ii.liii,G,H.

Spiritus ſancti manifeſtatio non eſt, niſi ad id quòd confert: vt ex dictis Pauli colligitur:ex quibus confutantur abutentes ſacris quibuſcunque ſiue pſalmis, ſiue aliis ad quæcunque vana efficienda. Ad Corinth.xii,lxxiiii, D.

Spiritus ſancti voluntas pro ratione redditur: quoniam ſpiritus ſanctus eſt verus deus: & ſolius dei eſt facere prout vult: reliqua autem voluntatem habentia ſuæ voluntatis regulam habent, ſoliꝗ; deo proprium ꝙ illi ſua voluntas regula exiſtat.ad Corinth.xii.Ibidem,H.

Spiritus ſapientiæ ſpiritus eſt notitiæ diuinorum. Ad Epheſ. i.cxxix,I.

Spiritus ſanctus licet ſit productus deus inuiſibilis:non tamen imago dei inuiſibiliter:ſed vt ſpiritus vt amor dei inuiſibilis quia filius ex modo ſuæ productionis producitur vt ſimilis: vtpote vnus ab vno per modum verbi intellectualis: ſpiritusſanctus ex modo ſuæ productionis non producitur vt ſimilis: vtpote vnus à duobus per modum amoris. Ad Col.i.cli,A,B.

Spiritus & anima penes officia differunt, vna ſiquidem res eſt & anima & ſpiritus:ſed anima ſecundum officium viuificandi corpus dicitur: ſpiritus vero ſecundum officium intelligendi & volendi ſpiritualia: quàm animæ partem philoſophi mentem appellarunt. Ad Theſſalo. v. clxiiii, A.

Spiritus ſeu illa ps, quę mēs appellatur:ex intellectu & volūtate itegratur.ad Theſſ.v.clxiiii,C

Stipendia ſuſtentationis euangelizantibus & inſtituentibus debentur ab iis qui inſtruuntur: in cibo ſcilicet potu, veſtibus & reliquis neceſſariis. Ad Galat. vi.cxxvi,I.

Subuectionum appellatione intelligitur ordo eorum qui in eccleſia dei operibus miſericordię vacant. Ad Corin. xii.lxv, I.

T.

Templum dei Chriſtiani dicunt nō ſecundum materiā ſed ſecundū officium actiue & paſſiue: paſſiue quidem quatenus in illis deus habitat: actiue vero quatenus in ſeipſis in ſuorū cordiū penetralibus colunt deū fide, ſpe, & charitate in quo officiū nō ſolum tēpli, ſed ſacerdotum in templo exercent. ad Cor.vi.cii,D

Tempus pſentis vitæ eſt tēpus miſericordiæ: futuræ autem eſt acti iudicii:& ꝓpterea horrendum eſt peccatorē incidere in vita alia in manus dei viuentis quibus in hac vita optandū eſt in eiuſdem dei manus ſuſcipi. Ad Heb.x.cci,K

Tentationes ꝙ homo ſufferre poſſit, infiniti modi ſunt, quibus deus vtitur: aliquando enim facit euenire aliquem occurſum extrinſecum, ſiue impediendo tentationes, ſiue adiuuando tentatos & modo intus in corpore:modo ī animo motus aliquos ad hoc conferentes, modo angelicas exhibet excubias, modo gratias aliquas in anima efficit.ad Cor.x.lxviii, A.

Tentationes ad poſſe ſufferre deus de euentibus neceſſariis prouidet, in arbitrio autem tentatorum eſt ſufferre velle, ſat eſt enim fidelitati diuinæ, vt tribuat poſſe ſufferre: velle autem ſufferre & ipſum ſufferre: alterius gratiæ eſt quæ electis confertur: & non eſt omnibus communis. Ad Cor.x.Ibidem,D

Theſſalonicenſes primi fuerunt Gentiles, qui pro Chriſti fide afflicti ſunt: quoniam adhuc perſecutio ab Imperatoribus contra Chriſtianos mota non fuerat. Ad Theſſ.i.clxvi, H

Terrā ꝓmiſſionis Ioſue & Chaleb vtpote deo accepti ingreſſi ſunt, Moyſes autem & Aaron ac cæteri excluſi fuere. Ad Corin.x.lxvii,F,G.

Teſtamētum nouum à veteri in hoc differt ꝙ vetus teſtamentum eſt litera conſtans ex prę ceptis legis, nouum autem eſt ſpiritus fidei, ſpei, & charitatis &c.ii. ad Cor.iii. xcii,G.

Teſtamentum vetus occidit tum augēdo cōcupiſcentiam, tū addēdo pręuaricationē. Nouū autem viuificat, tum ferendo ſecū vitam gratię, tum adiuuando infirmitatem noſtram & domando concupiſcentiam tum operando meritorie ad vitam æternam.ii. ad Corin.iii.xcii,H

Teſtamentum vetus eſt diſpoſitio terrenę hęreditatis vtpote terræ promiſſionis cum abundantia bonorum temporalium: nouum vero teſtamentum eſt diſpoſitio hæreditatis cæleſtis, quæ æterna eſt.ii.ad Corint.iii.Ibidem.

Teſtamentum nouum nō eſt lex aliqua ſcripta: ſed eſt lex infuſa mentibus & in cordibus ſcripta. Ad Heb.viii.cxcviii, C.

Timor diuini intuitus ſolus retrahit ab interna animi deordinatione. Ad Rom.iii.x,D.

Traditionibus Apoſtolorum per ſermonem habemus Apoſtolorum ſymbolum, habemus ſignare nos ſigno crucis, habemus feſtiuitatem diei Dominicæ, per ſacrificium altaris &c.ii.ad Theſſ.ii.clxvi,I.

Triſtitia ſecundum deum eſt vel ratione diuinæ iniuriæ vel ratione damni ſpiritualis in eccleſia occurrentis ſecundo ad Corint.vii.ciii, F.

Triſtitia ſecundum deum operatur pœnitentiam internam: quam conſtat integrari ex trib⁹ animi actibus. primus eſt diſplicere ſibi quòd homicidium commiſit: ſecundus eſt velle de cętero non committere homicidium: tertius velle ſatiſfacere illis quibus propterea irrogata eſt iniuria, deo & hominibus læſis. quicquid horum defuerit, non eſt pœnitentia in ſalutem, ſecundo ad Corinth.vii. Ibidem, G.

Triſtitia ſecundum deum à pœnitentia ſalutari differt; quia illa ſonat triſtitiam ex ratione teſtandi deo: iſta autem ſonat triſtitiam delicti commiſſi cum reliquis duobus actibus, ſecundo ad Corinth.vii. Ibidem, H.

Triſtitia ſecundum deum actus eſt charitatis, ſicut delectatio ſecũdum deum, triſtitia autem quam pœnitentia ſignificat, inferioris virtutis eſt actus, ſecundo ad Corinth.vii. Ibidem.

Turpilucris eſt qui ex iis ex quibus non decet lucrari lucratur: vt ſi cum ex ſpiritualibus officiis non ſufficiat habere neceſſaria ad victũ ſed opum augmẽtum cupit, talis turpilucris eſt. Ad Titum.i.clxxxiiii, F.

Turpitudo, ſtultiloquium & ſcurilitas ſecundum ſuum genus non ſunt peccata mortalia. Ad Epheſ.v.cxxxviii, F.

V.

Velle, nec velle nec operari quę ſunt propriæ ſalutis ſpiritualis, in noſtris viribus conſiſtit, ſed deus eſt qui gratuita voluntate ſua bona erga nos, operatur tam velle intus quàm operari extra. Ad Philip.ii.cxlv, D, E.

Veritatem detinere in iniuſtitia eſt occludere veritatem notam in intellectu velut ſeris iniuſtitiæ in voluntate: itaque intellectus verus inìqua voluntate clauditur. ad Romanos.i.iii, G.

Vetuſtatem vnico vocabulo Paulus appellauit quicquid ex peccato hominibus ſecundum animam illatum eſt. ad Romanos.vi.xvii, G.

Viæ dei (gratia ſcilicet & veritas, ad quas reducuntur vniuerſæ viæ domini) non ſolum ab hominibus: ſed nec ab angelis perfecte inueſtigari poſſunt. ad Romanos.xi.xl., C.

Viſio inuenitur in iis quę de deo ſub fide ſcimus, non ꝙ videamus res ipſas ſed earum credibilitatem. nam nõ videmus ꝙ deus ſit trinus & vnus, ꝙ verbum caro factum eſt & reliqua huiuſmodi, ſed videamus ꝙ hæc ſint credibilia & hæc viſio cauſatur ex tot teſtimoniorum accumulatione.i. ad Corinth.xiii.lxxvii, K.

Vitæ Chriſtianæ perfectio ex duabus partibus integratur, ſcilicet facere bona opera, & propter bonum opus male pati. Ad Rom.ii.vi, D

Vita dei propriè appellatur inchoatiue quidem vita fidei: iuxta illud, iuſtus ex fide viuet. conſummate autem vita cæleſtis patriæ. Ad Epheſ.iiii.cxxxvi, K.

Vitiis cum reliquis congreſſus haberi poteſt, rationibus pugnãdo. cum vitiis autem carnalibus pugnandum non eſt (quoniam ſerpunt in cogitantes etiam contra illa) ſed victoria per fugam habetur, fugiendo ſcilicet etiam cogitationes talis generis.i.ad Corinth.vi.lx, G.

Vnio deitatis cum humana natura in Chriſto duo valde mirabilia habet: alterum eſt quod ipſa deitas ſubſtantiale corporeum in illo habet dicente Ioanne verbum caro factum eſt: alterũ ꝙ abſque ſui mutatione deitas in Chriſto illud rei ſubſtantiale corporeum habet. Ad Coloſ. ii.cliiii, D.

Vocare & prædefinire ac præſcire manifeſte inter ſe differunt. nam vocatio in tempore fit: præſcire autem & prædefinire ab ęterno fuerunt. ad Romanos.octauo.xxix, I.

Voluntas diuina ſibi ipſi lex eſt: ac per hoc ab extrinſeco ſuperiori bonitatem non mendicat, nec à noſtris meritis obiectiue, & id eſt beneplacerę quòd ipſa vult eſſe beneplacitum. ad Epheſ.i.cxxviii, D.

Voluntatis diuinæ arcana ſunt in diſpenſandis temporibus non imperfecte, ſed plene. nam plenum tempus diſpenſauit cuiq; rei quam efficere diſpoſuit, & in myſterio diuinæ voluntatis cuiuſque temporis plenitudo latet, &c. quæ ſequuntur. Ad Epheſ.i.cxxviii, I.

Voluntas dei duplex: voluntas beneplaciti & voluntas ſigni.i.ad Timothe.ii.clxx, B.

Vulua ſonat matricem. Ad Rom.iiii.xiii, H.

FINIS.

Sub prelo Guillermi de Boſſozel Anno domini. M.DXXXVI.
Menſe ſeptembris.

## AD CAROLVM QVINTVM, ROMANORVM IMPERATOREM &c. THOMAS DE VIO CARDINALIS SANCTI XISTI.

INTER præclariſſimas animi tui dotes plurimas tua ſingularis ab vniuerſis prædicata religio, coegit me vt Commentarios in Pauli aliorumque Apoſtolorum epiſtolas nuper editos tibi dicarem, quo & religioſum opus talis tantique Cęſaris ſplenderet nomine, & officium meum quod perſoluere nequiui veniendo ad maieſtatis tuæ manus oſculandas vel ſic ſupplerem. Et quoniam intentionis meę fuit ſenſum duntaxat germanum proſequi, ideo Apocalypſim Ioannis omiſi: fateor enim ingenue me non penetrare illius myſteria iuxta ſenſum literalem. Suſcipe itaque humaniſſime princeps munuſculum hoc ſolita benignitate: & in eo me ſeruum deditiſſimum complectere. Vale fœlix ſemper Auguſte.

# THOMAE DE VIO A

## CAIETANI CARDINALIS SANCTI SIXTI: IN OMNES DIVI PAVLI ET ALIORVM APOSTOLORVM EPISTOLAS COMMENTARII. ET PRIMVM IN EPISTOLAM PAVLI AD ROMANOS.

PAulus.) Expoſito textu quatuor Euangeliſtarum , occurrunt
epiſtolę Pauli. Et in primis ad Romanos. Quę prima ſui diui-
ſione diuiditur in ſalutationem, & narrationem, ibi primum
quidē. ¶ Incertū eſt an à principio Paulus fuerit binomius, an B
à principio nominatus fuerit Saulus & ꝓgreſſu tēporis nomi-
natus fuerit Paulus. Ex eo enim quòd ipſe ſemper Paulū ſe no
minat in omnibus ſuis epiſtolis, apparet quòd nominatus fue
rit Paulus à principio : alioquin nouo nomine ſe nominans,
ambiguum ſe reddidiſſet. Vnde & Petrus nouiter appellatus,
nominat ſe, Simon Petrus. Et conſequenter Paulus debuiſſet
ſe nominare, Saulus Paulus. Ex eo vero quòd in Actibus Apo
ſtolorum vſque ad decimumtertium capitulum, immo vſq;
ad conuerſionem Sergii Pauli Proconſulis ſemper nominatur Saulus, & ex tunc incipit à Lu-
ca nominari Paulus, apparet quòd Pauli nomen à Proconſule acceperit. ¶ Vndecunq; autem
nominatus fuerit Paulus, conſtat quòd regio nomine (ſcilicet Saul ſeu Saulus,) vti noluit ſed no C
mine humili. Paulus enim diminutiuum eſt à parum ſecundum grammaticam. Inde ſiquidem
paulum, paululum, pauxillum &c. Seruus IESV Chriſti.) Seruus quicquid eſt, domini ſui
eſt. totumque ſe eſſe IESV Chriſti ſignificat. Vocatus apoſtolus.) Non eſt ſenſus, nomi-
natus apoſtolus, ſed accitus apoſtolus: hoc eſt vocatus ad apoſtolatum. Non meipſum feci apo-
ſtolum, ſed ad apoſtolatum vocatus ſum, Actuum nono. Vas electionis eſt mihi iſte vt portet
nomen meum &c. Segregatus in euangelium dei. Actuū decimotertio. Dixit ſpiritus ſanctus;
Segregate mihi Barnabam & Saulum in opus ad quod aſſumpſi eos. Ita quòd meminit vtriuſ-
q; rei geſtæ. Et primæ electionis, dicendo vocatus apoſtolus: & ſubſecutæ ſegregationis ad præ-
dicandum euangelium, dicendo ſegregatus in euangelium dei. Quod ante promiſerat.) Vnuſ-
quiſque poteſt fingere euangelium dei eſſe id quod ipſe annunciat. Et propterea ad huiuſmodi
fictiones & adinuentiones excludendas, declarat conditiones euangelii ad quod prædicandum
ipſe eſt miſſus. Declarat autem non eſſe humanum figmentum, non eſſe nouiter adinuentū aut
ex improuiſo ortum, ſed olim promiſſum à deo. Per prophetas ſuos.) Citat teſtes promiſſionis D
diuinæ prophetas, non idolorum, ſed ſuos: hoc eſt qui indubie fuerunt prophetę eius. In ſcriptu
ris ſanctis.) Promiſſio hæc diuina per prophetas, demandata eſt ſcripturæ : vt excludatur om-
nis figmenti ſuſpitio. Et non in quibuſcunq; ſcripturis, ſed in ſcripturis ſanctis, mundis ab om-
ni errore, ab omni admixtione. Et intendit ad literam ſcripturas quæ apud Hebræos appellan-
tur ſcripturæ ſanctæ: vtpote mundæ ab omni permixtione humani ſenſus. Et hæ ſunt libri vete
ris teſtamenti quos canonicos appellamus. Magna eſt euangelii commendatio, ex hoc quôd ꝓ-
miſſum eſt à deo per eius prophetas in ſanctis ſcripturis. Nulla ſiquidem ſecta immo nec ipſa
vera fides patrum legis Moſaicæ ſimili prærogatiua donata eſt. De filio ſuo.) Materia euange-
lii explicatur. Refertur enim hoc quod dicitur de filio ſuo, ad id quod dixerat in euangeliū dei.
Declarat ſiquidē quid annūciat euāgeliū dei. ¶ Qui factus eſt ei.) Superfluit ꝓnomē ei. Et ſi ver-
bū verbo reddendū, nō eſt legendū qui factus eſt, ſed, Facto ex ſemine Dauid ſecūdū carnē.) In- E
cedit apoſtolus, materiā euāgelii declarare eſſe filiū dei ſecūdū duas naturas & ſecundū duos ad-
uentus. Et ꝓpterea incipit explicare ſimul naturā humanā & primū aduentū filii dei. Et hinc ap-
paret beatam virginem ex qua natus eſt IESVS, ex ſemine Dauid deſcendiſſe: alioquin nō
eſſet verum quòd IESVS ſecundum carnem factus eſſet ex ſemine Dauid. Qui prædeſti-
natus eſt filius dei.) Legendum eſt. Definito filio dei.) Verbum verbo reddendo. Et oportet
propter hæreticos, textum ipſum Pauli (non interpretes) exponere. Aiunt enim Arriani & ſi-
miles. Paulus dicit ſic, quicquid expoſitores interpretentur. Eſt itaque ſenſus literalis quòd fa-
ctus ſecundum carnem ex ſemine Dauid, eſt definitus, determinatus, decretus filius dei. ¶ Et be-

ne nota ꝙ non dicit,facto filio dei,ſed definito filio dei. Filius ſiquidem dei factus eſt filius ho-
minis,quũ verbũ caro factũ eſt ex ſemine Dauid:& filius hominis factus ex ſemine Dauid defi-
F nitus eſt filius dei. Declaratur enim per hoc,decretum definitumq; eſſe vt filius hominis ſit filius
dei. Per quod excluditur etiam error dicentium duas in Chriſto hypoſtaſes:alteram filii dei,al-
teram filii hominis. Nam ſi duæ eſſent hypoſtaſes,falſum eſſet ꝙ filius hominis definitus eſſet fi
lius dei. Et hæc ſint dicta concurrendo cum facientibus punctum in hac ſententia. Mihi enim
videtur ſecundũ planũ literæ ſenſum nõ eſſe ibi quodcũq; puncti genus faciendũ: ſed pendente
ſenſu continuandum cum ſequentibus. In virtute.) Non ſumitur hic virtus vt diſtinguitur cõ-
tra vitium:ſed vt diſtinguitur contra imbecillitatem ſeu impotentiam. Et eſt ſenſus, in poteſtate
ſeu potentia. Secundum ſpiritum.) Eadem præpoſitio ſuperius interpretata ſecundum(quũ di-
ctum eſt ſecundũ carnem) & quæ ponitur in principio euangeliorũ (quũ dicitur ſecundũ Mat-
thæũ ſeu Ioanné) habetur hic:& propterea optime quadrat ſecundũ ſpiritũ. Sanctificationis.ꝑ,
ſanctitatis,ex reſurrectione mortuorum.) Non dicit in reſurrectione eius à mortuis, ſed ex re-
G ſurrectione mortuorum:vt intelligamus ꝙ de ſtatu conſurgente ex generali reſurrectione mor-
tuorum loquitur. Literalis itaq; ſenſus eſt ſecundus Chriſti aduentus definitus in potentia execu
tiua non qualicunq; ſed ſecundum ſpiritum ſanctitatis. Ita ꝙ nõ eſt ſenſus ꝙ definitus eſt filius
dei,ſed ꝙ definitus eſt filius dei in hoc.ſ.in potentia non ad creandum cœlum aut terram ſed in
potentia ſecundum ſpiritum ſanctitatis,in potentia conformi ſpiritui ſanctitatis. ſanctitatis au-
tem non qualiſcunque ſed ex reſurrectione mortuorum: hoc eſt ſanctitatis congruæ ſtatui qui
erit ex reſurrectione mortuorum. ¶ Et ꝙ iſte ſit ſenſus intentus ab Apoſtolo, patet primo ex
eo ꝙ iam dixerat de filio ſuo, iam dixerat filium dei: & diuinam naturam filii ſignificauerat.
propterea non erat opus ad ſignificandam diuinam naturam filii dicere definito filio dei:ſed be
H ne opus erat declarare quæ potentia executiua decreta erat filio dei in carne. Apparet ſecundo
ex eo ꝙ filius dei omnipotens eſt,& ad nullã definitur potentiã ex diuina natura,& nulla ei⁹ po
tentia impeditur ex humana natura:ac per hoc male ſonat,dicere ꝙ eſt definitus filius dei in po
tentia, niſi ad diuinæ diſpoſitionis ordinem de potentia exequenda in ſtatu illo reſurrectionis
referatur. Et eſt ſenſus ꝙ ille filius eius factus ex ſemine Dauid ſecundũ carnẽ, decretus eſt filius
dei in potentia:hoc eſt decretus eſt ad vtendũ filiatione dei in potentia nõ creandi mundũ, nõ
violentiæ & armorum,ſed conſona ſpiritui ſanctitatis. Et vere Ieſus qui in primo aduentu ap-
paruit humilis ſecundum carnem,decretus eſt vt veniat ſecundũ diuinã potentiã congruã ſpiri
tui ſanctitatis futuræ in ſtatu reſurrectionis mortuorũ. Nõ poterat breuius ſimul & clarius de-
ſcribi potentia qua vtetur Ieſus in ſecundo aduentu,q̃ deſcribere eã ex authoritate filii dei & ex
congruitate ad ſpiritum ſanctitatis quæ erit ex reſurrectione mortuorum. Sub hac enim potẽ-
I tia comprehenduntur omnes actiones tum iuſtitiæ (ſiue puniendo ſiue præmiando) tum gra-
tiæ renouationis mundi & perpetui ſtatus &c. Apparet & tertio; quia ſic ſemper huiuſmodi
participia (.ſ.facto & definito) referuntur ſecundum ſuauiſſimam literæ conſtructionem ad il-
lud ablatiuum,de filio ſuo. Ieſu Chriſti domini noſtri.pro Ieſu Chriſto domino noſtro.) Expli-
cat enim Apoſtolus quod dixerat de filio ſuo facto, definito, apponendo propriũ nomen, Ieſu
& nomẽ dignitatis,Chriſto:& nomẽ poteſtatis domino noſtro. ¶ Per quem accepimus gratiã.)
Dixerat ſe vocatũ ad apoſtolatũ & ſegregatũ in euangeliũ dei,ſed non dixerat per quem, & ꝓ-
pterea modo explicat. Et dicit accepimus,cõnumerãs ſe aliis Apoſtolis. Et dicit gratiam, ad ex-
cludendum merita propria:ad ſignificandum ꝙ per Ieſum ex gratia acceperunt ſalutẽ. Et apo-
ſtolatum.) Non ſolum per ipſum accepimus quę ſunt gratiæ internæ, ſed etiã officiũ Apoſtola
tus. Ad obediendũ.pro,ad obedientiam,fidei.) Fructus officii Apoſtolici primus deſcribitur ꝓ-
K paganda obedientia fidei:hoc eſt ꝙ gentes obediãt fidei. Ad hoc enim miſſi ſunt, & ad hoc ſtu-
duerunt Apoſtoli, vt insererent obedientiam fidei,vt redderent homines obedientes fidei,vt in
captiuitatem reducerent omnem intellectum in obſequium Chriſti. In omnibus gentibus.) Ex-
tẽſio fructus explicatur nõ in vna regione,nõ in Aphrica aut Aſia,ſed in omnibus gẽtib⁹. Pro
nomine eius.) Finis tũ officii apoſtolici tũ fructus obediẽtię gẽtiũ deſcribitur, nõ nomẽ ꝓpriũ,
nõ fama aut gloria Pauli & Apoſtolorũ,ſed notitia & gloria Xp̃i. In quib⁹ eſtis & vos vocati
Ieſu Xp̃i.) Vocati nõ eſt participiũ ſed nomen. Nec ſignificat nominati,ſed vocati ſeu accerſiti.
Et eſt ſenſus.inter quas gentes eſtis & vos accerſiti ad conſortium Ieſu Chriſti. ¶ Forte genitiu⁹
Ieſu Chriſti refertur ad obedientiam fidei. Ita vt ſit ſenſus. Ad obedientiam fidei Ieſu Chriſti in
omnibus gentibus in quibus eſtis & vos vocati. ¶ Omnibus qui ſunt.pro,exiſtentibus Ro-
mæ.) Ecce ad quos ſcribit. Non dicit omnibus Romanis ſed omnibus exiſtentibus Romæ ne

ſparſis

Sparſis per orbem Romanis, ſed eccleſię quæ in loco vrbis Romæ erat (ſiue ex Romanis ſiue A
ex peregrinis cōſtanti)explicet ſe ſcribere. Dilectis dei.)Duabus conditionibus diſcernit ad quos
ſcribit ab aliis Romæ exiſtentibus. Altera eſt dilectionis diuinæ:qua.ſ.deus diligit eos, volendo
eis tantū bonum quantū eſt æterna beatitudo.Et dilectis non eſt participiū ſed nomen. Altera
eſt. Vocatis ſanctis.) Hoc eſt accitis ad ſanctitatem. Nomen ſiquidem eſt vocatis ſignificans vt
ſupra:vt intelligant quos deus diligit,vocare etiam ad ſanctitatem, non ad immunditiam mo-
rum,ſuperſtitionum errorem,&c. Gratia vobis & pax.) Ecce ſalutatio continens extrema do-
na primum,ſcilicet & vltimum.Gratia ratio eſt omnium donorum,beneficium eſt ſine meritis:
pax autem fructus eſt omnium gratiarū.A deo patre.deeſt.noſtro, & domino noſtro.) Super-
fluit noſtro. I E S V Chriſto.) Ne gratiam aut pacem ab homine imprecari videatur, adiun-
git à deo.Et ne difficile aliquid à deo obtinendum ſignificet,adiungit patre noſtro: vt paterno
affectu audito in deo, facile eſſe beneficium exiſtimetur. Et vt omnia ſimul à deo & I E S V B
Chriſto fieri ſignificet, addidit & domino I E S V Criſto.

PRimum quidem.) Poſt ſalutationem inchoat narrationem.ſed antequam ad epiſtolæ ma-
teriam veniatur,præmittit deſcriptionem ſuiipſius erga exiſtentes Romæ.in ſalutatione ſi-
quidem deſcribendo perſonam ſalutantem,deſcripſerat ſeipſum , erga omnes gentes: nunc au-
tem conſequenter deſcribit ſeipſum ſpecialiter erga exiſtentes Romæ, ad quos ſcribit. Et pro-
pterea dicit primum:hoc eſt antequam ad materiam Epiſtolę perueniatur.Gratias ago.)A quin
que actionibus ſuis deſcribit ſeipſum erga illos. Prima eſt gratias agere deo. Et hęc reſpicit do-
na diuina illis iam collata.Deo meo.)Sic deſcribit ſeipſum erga exiſtentes Romæ,vt ſimul ſeip-
ſum aperiat qualis eſt erga deum.Et hoc immiſcet ad vtilitatem eorum. Dicendo enim deo meo,
ſignificat deū eſſe ſuum fide,ſpe,charitate. Per Ieſum Chriſtum.) Quemadmodum I E S V S
Chriſtus mediator eſt dum conferuntur à deo dona hominibus, ita mediator eſt in gratiarum C
actione. Vnde & eccleſia ſemper adiungit orationibus ſuis, per dominū noſtrum Ieſum Chri-
ſtum. Merita ſiquidem I E S V Chriſti recognoſcenda ſunt in gratiarum actione, quæ nobis
obtinent conferri diuina dona. Pro omnibus vobis.)Hoc eſt loco veſtri,tanq̄ reputans dona vo
bis collata tanq̄ propria.vel pro omnib⁹ vobis dilectis dei & vocatis ſanctis, tanq̄ materia gra-
tiarum actionis.Quia fides veſtra annunciatur in vniuerſo mūdo.)Huic ſecundo ſenſui magis
quadrat hęc ratio.Ideo gratias ago deo pro vobis omnibus tanq̄ donis dei,quia fides veſtra an-
nunciatur in vniuerſo mūdo, quia tanti doni odor ſpirat in vniuerſo mūdo, vtilis eſt vniuerſo
mundo:vtpote prouocans vndequaq; ad fidē. Primo autē ſenſui magis quadrat legere ꝙ fides
veſtra annunciatur in vniuerſo mundo. Explicat enim materiam gratiarum actionis eſſe famā
fidei eorum vtilem vniuerſo mundo.Roma enim tunc temporis caput erat mundi. Et ꝓpterea
fama Chriſtianæ fidei Romę exiſtētis diuulgabatur ad vniuerſos,& vtilis erat vniuerſis. ¶Te-
ſtis enim mihi eſt deus.)Hac ſecūda deſcribit ſe actione: q̄ eſt ſemper in ſpecie orare ꝓ aduentu D
ſuo ad eos.Et ad hoc(ſiue narratiue ſiue inuocatiue)affert deū teſtē:qui ſol⁹ poteſt eſſe hui⁹ actio-
nis teſtis.Et ſi verbū verbo redderetur. apparet ꝙ narratiue Paulus hæc dicit. Legendū ſiquidē
eſſet teſtis enim meus eſt deus. Vbi narrat deum eſſe teſtem , non inuocat:ac per hoc non iu-
rat. ¶Cui ſeruio.) Dictio Græca ſpecialem illam ſeruitutem ſignificat quæ ſoli deo exhibetur,
quam Theologi latriam ſolent appellare : ſed nos in lingua Latina caremus proprio vocabu-
lo.Et hic iterum Paulus immiſcet qualis eſt ipſe apud deum. In ſpiritu meo. ) Ad differentiam
ſeruientium deo exteriori tantum ſeruitute.In euāgelio filii eius.)Ecce exterior actio in qua ſer-
uit ex intimo corde:bona.ſ.annunciatio filii dei tanq̄ rei annunciatæ. Quod ſine intermiſſio-
ne memoriam veſtri facio in orationibus meis.)Aduerte quòd non dicit abſolute ſine intermiſ
ſione, ſed in orationibus meis:ad ſignificandum quòd quandocunque orabat,nunquam inter-
mittebat facere memoriam ſeu mentionem exiſtentium Romæ. Obſecrans.pro, rogans.) Ecce
ſecunda actio.Siquo modo tandem aliquando.)Inculcatio hæc aduerbiorum,continuatum af- E
fectum ſignificat.Proſperum iter habeam in voluntate dei veniendi ad vos.) Qualificat apoſto
lus petitionem ſuam,implendam ſecundum voluntatem dei:quæ omnia diſponit ſuauiter.
¶Deſidero enim videre vos.) Ecce tertia actio. Vt aliquid impartiar gratiæ ſpiritualis.pro,do
num ſpirituale.)Et propterea legendum eſt. vt aliquid impartiar vobis donum ſpirituale.Non
enim vane deſiderabat eos videre , ſed ad communicandum eis aliquod ſpirituale donum,
ſcientiæ eorum quæ ſpectant ad fidem & mores &c.Ad confirmandos vos.) Gratiarum actio,
recepta reſpicit beneficia:oratio autem & deſiderium vidēdi,reſpicit recipiēda firmitatis benefi-
cia.Id autē eſt ſimul cōſolari in vobis per eā q̄ inuicē eſt fidē veſtrā atq; meā.) Parcit Paulus ſu
orum fructui:ne offendātur exiſtētes Romę à quaſi ꝓſumēte & arrogāte ſibi officiū firmādi illos.

F Ne inquam in principio epiſtolæ offendiculum hoc incurrerent,quum dixiſſet ad confirman-
dum vos,tanq̄ moderando ſubiungit propriam conſolationem in eis per mutuam fidem. Nec
propterea minuit quā dixerat firmitatem:quoniā ipſa confirmatio eorū,futúra erat materia cō
ſolationis Pauli.Et quoniā conſolari in paſſiua ſumitur ſignificatione qua caret, legendum eſ-
ſet accipere conſolationem. ¶ Nolo autē vos ignorare fratres:ꝙ ſępe propoſui venire ad vos, &
ꝓhibitus ſum vſq; adhuc.)Quartā actionē apponit,ſcilicet ꝙ propoſuit ire ad eos. Vt aliquem
fructum habeam in vobis ſicut & in cæteris gentibus. Iſta particula quo ad ſenſum iungenda
eſt cum illa,ſæpe propoſui venire ad vos.Declarat enim quorſum:vt ſcilicet aliquē fructum ha-
beam in vobis ſicut in cæteris gentibus.Inter has enim interpoſita eſt illa particula.Et prohibi-
G tus ſum vſq; adhuc. Prohibitum autem intellige occupationibus aliis apoſtolicis.Gręcis ac Bar-
baris,ſapientibus & inſipientibus debitor ſum.)Explicat impedimenta prohibentia ex eo ꝙ de-
bitor eſt ex iniuncto ſibi officio apoſtolatus,omnibus.Deſcribit autem omnes penes duas diffe-
rentias.Altera eſt linguæ,dicendo Græcis ac Barbaris. Lingua ſiquidem Græca tunc temporis
erat velut lingua communis omnibus. Et propterea barbaros qui non intelliguntur diſtinguit
contra Gręcos:vt hinc comprehendat omnes nationes tam communicantium in lingua q̄ nō
cōmunicantiū.Altera eſt penes mentem, dicendo ſapientibus & inſipientibus: hoc eſt doctis &
indoctis.Siue intelligas de doctrina philoſophica,morali & huiuſmodi, ſiue de doctrina verę ſa
pientię ſecūdū deū.vtriſq; enim debitor erat apoſtolus. ¶ Ita quod in me.) Subintellige eſt. In-
fert ſiquidē apoſtolus ex ſupradictis(ꝙ ſine intermiſſione orat,ꝙ deſiderat videre, ꝙ ſępe pro-
poſuit & impeditus eſt vſq; adhuc)infert inquā quintā actionē ſuam erga exiſtentes Romæ,ꝙ
quantū in me eſt,quantū eſt ex parte mei.Prōptum eſt & vobis qui Romæ eſtis euangelizare.)
H Putant multi ſubſtantiue accipiendū eſſe prōptum,pro promptitudine.Ita vt ſit ſenſus. quantū
in me eſt,prōptitudo adeſt. Sed parui refert adiectiue vel ſubſtantiue legere. Senſus enim eſt ꝙ
quantum in me eſt,paratus ſum & vobis qui Romæ eſtis euangelizare. Ita ꝙ hæc quinta actio
diſpoſitio eſt ad agendum potius quàm actio.Non enim erubeſco euangelium.Deeſt.Chriſti.)
Reddit rationem ſuæ promptitudinis, excludendo internum impedimentum. Potuiſſet forte
quiſpiam computare inter impedimenta internas paſſiones, quæ maxime tollunt promptitudi
nem.Et quia euangelium Chriſti eſt euangelium crucifixi( qui Iudæis eſt ſcandalum, gentibus
autem ſtultitia)ideo paſſio erubeſcentiæ præcipuum tenet locum ad impediendum promptitu
dinem euangelizandi Chriſtum. Prædicare enim ea quæ exiſtimantur ſtulta & ignominioſa,
annexum habet timorem vituperationis paſſiuæ, qui erubeſcentia dicitur. Et propterea Paulus
profitens ſe promptum ad euangelizandum etiam Romæ Chriſtum, excluſum à ſe impedimē
I tum erubeſcentiæ profitetur: vt ſolus externis impedimentis prohibitus intelligatur.

VIrtus enim dei eſt.) Hic proprie incipit epiſtola quantum ad materiam propriam. vnde
& in his verbis vniuerſam epiſtolæ materiam comprehendendo proponit. ¶ Sed auer-
te prius viam qua ingreditur Paulus materiam epiſtolæ: artificioſa ſiquidem eſt. Incœ-
pit à principio deſcribendo ſalutantis perſonā ſe apoſtolum vocatum & ſegregatum ad euan-
gelium Chriſti:deinde deſcribendo ſeipſum in ſpecie erga exiſtentes Romæ, deſiderium, ora-
tionem,propoſitum atq; promptitudinem demum ad euangelium Chriſti declarauit. vt hinc
ingrederetur ad euangelium materiam huius epiſtolæ: hoc eſt ad rem euangelizatam, ad rem
annunciatam euangelio, quæ eſt materia huius epiſtolæ. Vnde & continuo apponit coniun-
ctionem enim,ad ſignificandum ꝙ res annunciata euangelio excludit omnem erubeſcentiam.
K ¶ Quū dicitur itaq; virtus eſt enim & ſubauditur ꝓculdubio euangeliū(nā eſt ſenſus,euangeliū
enim eſt virtus)intellige euangeliū ſecundū rem euangelizatā, ſecundū rem annunciatā euange
lio.Et ſumitur virtus pro poteſtate ſeu potentia,vt opponitur imbecillitati ſeu impotentię:& nō
vt virtus diſtinguitur cōtra vitiū.Nec dicit potens eſt enim, ſed potētia eſt enim vt intelligamꝰ
rem annunciatā euangelio,nō ſolū eſſe potētē ſed eſſe ipſam potētiā, nō hominis,nō cælorum
aut angelorū ſed dei.In ſalutē.)Ecce ad quid eſt euangelica potētia. ſ.ad ſalutē. Vere ad hoc ve-
nit filius in mundū vt ſaluet mundū,vere potētia euāgelica ad ſalutē tendit,nō ad perditionem.
quicūq; enim perduntur,ex ſeipſis perdūtur,qui autē ſaluātur,ex ſola hac potētia ſaluātur.Om-
ni credenti.)Abſq; exceptione aliqua(conditionis,ſexus,qualitatis &c.) Dicitur omni credenti.
Sola fides exigitur ad ſalutem.Iudæo.)Deeſt coniunctio q;.Primum & Græco) Executio ſalua-
tionis deſcribitur ordine quodam:ꝙ ſcilicet inchoauit in natione Iudæorum. Et hoc patuit ad
ſenſum.nam I E S V S Chriſtus perſonaliter prædicauit Iudæis:& apoſtoli primū prædicaue-
rūt Iudæis.ꝓpter quod primi credētes fuerūt Iudæi:ipſi.ſ.apoſtoli, & innumera alia multitudo.
Et quia

Et quia Iudæorum fidem ſecuti ſunt immediate Græci, ideo dicit Iudæoq; primum & Græco. A
Ita ꝙ duplex ordo executionis ſignificatur. Alter inter Iudæos Grçcoſq; ex vna,& reliquas na-
tiones ex altera parte. Alter inter Iudæum & Græcum,inter ſe. Et hic quidem ordo ſignifica-
tur ex ipſo ordine nominandi Iudæum ac Græcum:ille vero tum ex illo aduerbio primum. Nõ
enim dicit Iudæo primum & deinde Græco, quod ſignificaret ordinem inter Iudçum & Græ-
cum tantummodo: ſed dicit Iudæoque primum & Græco, clare cõprehẽdẽdo ſub primũ vtrũ-
q;. tũ ex geminata cõiũctiõe,dicẽdo Iudçoq; primũ & Grçco,hoc eſt primum tum Iudæo tum
Græco. Quum enim dixiſſet in ſalutem omni credenti, ſubiungit executionis ordinem eſſe in-
choando & à Iudæo & à Græco ad reliquos omnes. Iudæo quidem vtpote fide Abrahç & ꝓ-
phetarum pollente:Græco autem vtpote ſapientiam quçrente.Et ſecundũ rei geſtæ ordinẽ pri-
ma natio credens poſt Iudæos fuit natio Græcorum. In qua primum cognominati ſunt Chri-
ſtiani:quod Græcum conſtat eſſe nomen.Et licet iſte fuerit executionis ordo,literalis tamen ſen B
ſus appellatione Græci intendit gentilem,à Græco nominatũ propter dictã rationẽ:quia.ſ.gen-
tium ſalus à Græca incœpit natione.Et ſignificatur ad literã ordo executionis inter Iudæum &
Græcum hoc eſt gentilem:quia idem Paulus proponit quod poſtea tractat. Nõ conſtat autẽ in
tota hac epiſtola aliquam ſpecialem de Græcis mentionem fieri: niſi quum Paulo ante dictum
eſt Grçcis ac Barbaris.ſed fit ſpecialis tractatus inferius de primatu ſalutis Iudæorũ reſpectu gẽ-
tium,tum tẽpore tũ dignitate:vt patet à cap.ix.vſq; ad.xi.Eſt itaq; literalis ſenſus. Iudæoq; pri-
mum,tẽpore & dignitate:& deinde Græco,id eſt gentili.Ita ꝙ gemina coniunctio, pariter ſine
merito electas ambas nationes,primũ vero ordinẽ executionis & dignitatis hic habitũ ſignificat
Iuſtitia enim dei.)Nõ dicit iuſtitia ſed iuſtitia dei:ad differẽtiã tũ iuſtitiæ humanç,tũ iuſtitiç le-
gis,circũciſionis & cuiuſcũq; alterius.Et eſt ſenſus.Iuſtitia dei,hoc eſt iuſtitia qua hõ iuſtus eſt a- C
pud deum.Iuſtus dico nõ ſecundũ quid,ſed ſimpliciter & abſolute. Iuſtus rurſus non à iuſtitia q̃
eſt virtus ad alterũ:ſed à iuſtitia vt eſt recta diſpoſitio toti⁹ animi.ſecundũ quã frequẽti vſu in ſa
cris literis iuſtus diſtinguitur ab iniuſto:hoc eſt bon⁹ ſecundũ deũ, ad differentiã exiſtẽtis in pec
cato mortali.Hæc iuſtitia dei(vt inferius declarabitur)appellatur alias iuſtitia fidei.In eo reuela-
tur.)In eo.ſ.euangelio.Probat enim ꝙ euangeliũ ſecundũ rem annunciatã eſt poteſtas ſalutaris
omni credenti:quia in euangelio reuelatur iuſtitia dei,qua homines iuſti ſunt apud deũ,qua ho-
mines ſaluantur.Fx fide in fidem.)Poteſt hoc referri tam ad verbũ reuelatur (& eſt ſenſus. Re-
uelatur ex fide in fidem,ex fide patrum veteris teſtamenti in fidem hominum noui teſtamenti)
q̃ ad nomen iuſtitia.Et eſt ſenſus ꝙ dei iuſtitia ex fide in fidem,hoc eſt ex fide veteris teſtamen-
ti in fidem noui teſtamenti reuelatur in euangelio.Et vtrunq; eſt verum.Euangeliũ nãq; Chri-
ſti ex fide patrum proficiſcitur, fidemq; patrum firmat, manifeſtatq; iuſtitiam patrum eſſe iu-
ſtitiam eiuſdẽ fidei.Neq; enim dicitur ex fide in fidem, ad ſignificandũ diuerſas fides, ſed ad ſi- D.
gnificandũ ſucceſſionẽ credentiũ ſecundũ eandẽ fidẽ.Nec vàcat myſterio reuelatio ex fide in fi
dem,ſeu reuelatio iuſtitiæ ex fide in fidem. Explicatur enim per hoc quòd euangeliũ quod erat
occultum in fide patrum,detegit & in manifeſto ponit in fide filiorum. Quod ipſe Paulus effi-
cit in hac epiſtola,quod I E S V S in euangelio manifeſtat.Sicut ſcriptum eſt.)apud Abbacuc.
ii.Iuſtus autem ex fide viuit.pro,viuet) Tres res in hac authoritate ſcripturæ ordinantur.ſ.vita,
iuſtitia & fides.Ita ꝙ conſtruitur.vita ex iuſtitia quæ eſt ex fide.Et complectitur quodammodo
omnia quæ propoſuerat. Et punctanda eſſet litera ſic. Iuſtus autem ex fide (ita ꝙ determinetur
non vndecunq; iuſtus ſed iuſtus ex fide) eſt ille qui viuet,vita proculdubio ſalutis æternæ.Et ex-
cluditur per hoc à vera vita,tum non ſolum quicunq; iniuſtus,ſed etiam quicunq; quomodoli-
bet iuſtus non ex fide,tum habens fidem,non tamen ex fide iuſtus:qualis eſt habens fidem mor
tuam,fidem informem. ¶ Reuelatur enim ira dei.)Propoſita materia epiſtolæ,incipit per par-
tes ſingulas tractare.Et primo quidem tractat illam particulã, reuelatur enim in eo iuſtitia dei, E
vſq; ad.v.cap.ibi,iuſtificati igitur ex fide. ¶ Vbi pro aliquali notitia progreſſus epiſtolaris, ſcito
intentionem apoſtoli eſſe tractare de euangelica gratia ſeu potentia. Et inde deprimere tũ Eth-
nicos tum Iudæos:monſtrando eos eſſe pares relatos ad rem euangelicam, prærogatiuis tamen
multis penes modum præferendo Iudæos. Vnde à principio vſq; ad finem prærogatiuas ali-
quas interſerit Iudæorum. Ad proſequendum autem hanc ſuam intentionem propoſuit ꝙ euã-
gelium eſt potentia dei in ſalutem omni credenti &c.Intendens quaſi pro themate hæc propo-
nere:& poſtea ſigillati propoſita enucleare. ¶ Incipiens itaque ab illla particula reuelatur enim
in eo iuſtitia dei,declarat primo ipſam reuelationem ex reuelatione punitionis contrarii. Con-
trariatur ſiquidem manifeſte iniuſtitia iuſtitiæ dei. Et ideo à reuelatione punitionis iniuſtitiæ

 tam in gen-

F tam in gentibus q̃ in Iudęis incipit ſimili ſtylo,ſcilicet proponẽdo,prius velut ſummariũ quod-
dam huiuſmodi punitionis, & deinde per partes exequendo.Summariũ ſiquidẽ eſt, reuelari irã
dei ſuper impietatem & iniuſtitiam hominum qui veritatem in iniuſtitia detinent. Et appella-
tur ira dei iuſtitia vindicatiua,metaphorice nominata ira. De cælo.) Poteſt referri vel ad vindi-
ctam: vt ſignificetur vindicta de cęlo,ad differẽtiam vindictarum quas facit deus per homines.
Ira ſiquidem dei de cælo vindicta eſt æternæ damnationis. Vel poteſt referri ad verbum reue-
latur.vt quod prius dixerat, reuelatur in eo (.ſ.euangelio) modo explicet reuelationem euange-
licam eſſe à deo.Super omnem impietatem & iniuſtitiam) Impietas ſpecies eſt iniuſtitiæ.à ſpe-
cie aſcendit ad genus. Nominanda autem fuit hæc ſpecies propter magnitudinem criminis.
Impietas enim contraria eſt pietati:quæ parentibus,patriæ,eorumq́; beneuolis cultum officiũq́;
exhibet.Hominum eorũ qui veritatem dei.) Superfluit dei.In iniuſtitia detinent.) Cauſam im-
G pietatis & iniuſtitiæ talium hominum tangit eſſe detinere veritatem in iniuſtitia. ita ꝙ ex hoc
ꝙ detinent veritatem in iniuſtitia,efficiuntur iniuſti & impii.Detinere autem veritatem in iniu
ſtitia,eſt occludere veritatem notam in intellectu velut ſeris iniuſtitię in voluntate:ita ꝙ intelle-
ctum verum claudunt iniqua voluntate.Detinent inquam ne exeat ad affectus & opera confor-
mia veritati note.Hoc enim proprie eſt detinere veritatem in iniuſtitia, hoc eſt iniuriari verita-
ti notæ.Et hinc patet ꝙ non de quacunq́; veritate eſt ſermo,ſed de veritate diuinorum: cui ma-
xima irrogatur iniuria,eo ipſo ꝙ iniuſte detinetur ne cognoſcatur ab aliis, ne veneretur affecti-
bus verbis & operibus.Quia quod notum eſt dei.) Intendens probare veritatis detentionem,in-
choata approbatione ꝙ veritas diuinorum eſt illis nota.Detineri ſiquidem non poteſt quod nõ
habetur.inchoat autem à notitia communi fidelibus & infidelibus: quoniam inchoat executio-
nem ab iniuſtitia Ethnicorum ſeu Gentilium.Et dicit quod notum eſt dei, ad differentiam earũ
H conditionum dei quæ ignotæ ſunt:vtputa ꝙ eſt trinus & vnus, & alia quorũ intellectus huma-
nus nõ eſt aliquo modo capax. Vt intelligamus per notũ dei ſignificari id quod naturali lumi-
ne humani intellectus cognoſcitur de deo:puta ꝙ eſt vnus,princeps omniũ, actus purus, ætern⁹
& cętera huiuſmodi.Manifeſtũ eſt in illis.)Hoc eſt in intimis ipſorum. Et bene nota dici mani-
feſtũ eſt,cõtra eos qui nulla putant ratione demõſtrata eſſe ea q̃ ſunt de deo, ꝙ nõ ſolũ cõtradi-
cunt philoſophiæ ſed apoſtolico textui.Nam ſi manifeſtum eſt,demonſtratũ eſſe oportet.Deus
enim illis manifeſtauit.)Non dicit reuelauit,ne lumen gratiæ immiſceat:ſed dicit manifeſtauit,
vt diuinum concurſum mediante lumine naturali (quod dei donum eſt) ſignificet. Inuiſibilia
enim ipſius.) Subiungit modum quo deus illis manifeſtauit. Et eſt modus naturalis intelligẽtię
ex effectu. Inuiſibilia,hoc eſt inuiſibiles conditiones,ipſius dei.Et dicit inuiſibilia pluraliter quæ
prius dixerat quod notum eſt dei,& nunq̃ dixit deus:quia quemadmodum ex eo ꝙ res illa ſim-
I pliſſima ꝙ deus eſt,nõ nota eſt nobis ſub ſua illa vnica & ſimpliciſſima ratione ſed multiplica
tis conditionibus (puta ꝙ eſt actus purus,ꝙ eſt immutabilis,ꝙ eſt æternus & ſimilia) dicit plu-
raliter inuiſibilia dei,ita ex eo ꝙ collecta vniuerſa notitia quam de deo habemus non cognoſci-
mus deũ,hoc eſt illã rẽ ſimpliciſſimã vt in ſe eſt,ſed tanq̃ habentẽ aliq d quod de illo cognoſci-
mus,dixit quod notũ eſt dei. Humanus ſiquidẽ intellectus rem ſimpliciſſimã natus eſt cogno-
ſcere diſtinctis rationibus & per modũ rerũ compoſitarũ.A creatura mundi.)Ecce declarat re-
ſpectu cuius dixit inuiſibilia.Nulla enim diuina conditio eſt inuiſibilis omnino: quoniam om-
nes ſunt viſibiles deo.ſed conditiones dei ſunt inuiſibiles creaturę mundi,non alicui ſed cuilibet.
Nullus enim intellectus creatus tantæ eſt facultatis naturalis vt poſſit videre deum. Et propter-
ea conditiones dei dicuntur inuiſibiles à creatura mundi. ¶ Poteſt tamen hic textus aliter pun-
ctari:vt hoc quod dicitur à creatura mundi,nõ referatur ad inuiſibilia dei, ſed referatur ad ver-
K bum conſpiciuntur.vt ſit ſenſus,conſpiciuntur à creatura mundi. Et ſic creatura mundi intelli-
gitur limitari per id quod ſubiungitur.ſ.intellecta.Eſt enim ſenſus.per ea quæ facta ſunt intelle-
cta à creatura mundi:vt nõ oporteat vagari per omnẽ mũdi creaturã, ſed eã tantũ cuius eſt in-
telligere.Et cõprehẽdit nõ ſolos homines,ſed omnes creaturas habẽtes intellectũ. De omnib⁹ ſi-
quidẽ verũ eſt qđ hic dicitur.Et ſic reſtat infinite dictũ inuiſibilia dei:quia in rei veritate ſunt in
ſeipſis inuiſibilia naturali facultate cuiuſcunq́; intellectus creati. ¶ Scito tamẽ cum his ꝙ dictio
Græca anceps & ad creaturam vel creationẽ. Et propterea aliqui interpretes legunt à creatione
mundi.Magis tamen quadrare videtur legere à creatur mundi:ex eo ꝙ ſubditur. Per ea quæ fa-
cta ſunt.) In quibus comprehenditur creatio mundi. Ecce modus quo diuina conſpici ab aliis
poſſunt.ſ.per ea quę facta ſunt.Aperte per hoc dicẽs ꝙ inuiſibilia dei, quæ in ſeipſis videri non
poſſunt,ab aliis poſſunt cõſpici ꝑ ea q̃ facta ſunt q̃ ſũt effecta à deo: vt cauſa cõſpicitur ꝑ effect⁹
proprios.

proprios.Intellecta.)Dictio Grçca præſentis eſt temporis,nõ p̃teriti;ſed nos caremus participio A
paſſiuo pręſentis tẽporis.Declarat modum quo per ea quę facta ſunt conſpiciuntur diuina.Mo-
dus eſt per ea quæ facta ſunt intellecta in præſenti, non ſenſata, nõ imaginata, nõ ſuperficiete-
nus cognita ſed penetrata intellectu. Et eſt ſimile quam quis videtur per reducens in ſpeculum
quod videtur. Deus enim relucet in effectis ab eo velut in ſpeculis. Et quemadmodum requiri-
tur ad vidẽdũ reducẽs in ſpeculo,intuitus ſpeculi:ita ad cõſpiciendũ deũ per ea quę facta ſunt,re-
quiritur intellectio factorũ à deo.Et proprie loquitur vtendo prępoſitione per, dicẽdo per ea q̃
facta ſunt intellecta:quoniã ꝓprie loquẽdo deus nõ cõſpicitur in creaturis factis quẽadmodum
res cõſpicitur in ſpeculo:ſed per ipſa effecta quũ intelliguntur,aſcẽdimus ad cõſpiciendũ condi-
tiones ipſius dei:puta ꝙ eſt æternus,ꝙ eſt actus purus &c. Vnde magis ſimile exemplũ eſt, quũ
ex diligentius perſpectis artificiatis conſpicimus artẽ quia effecta ſunt:& qui perſpicacius artifi-
ciata percipit, melius & plus artis quæ effecit conſpicit. Conſpiciuntur.) Quę prius dixit inui- B
ſibilia modo dicit conſpici per ea quæ facta ſunt intellecta, vt intelligamus hinc duos modos
manifeſte cognoſcendi.Alterum per modum viſionis ſeu intuitus rei in ſeipſa.Et penes hunc di
xit inuiſibilia. Alterum per modum clare quidem ſed tamen in alio videndi: ſicut videmus res
in ſpeculo,ſicut conſpicimus artem videndo effecta ab arte. Et penes hunc modum dicit conſpi
ciuntur.❡Si quæris quomodo angeli & reliquæ ſuperiores nobis intelligentiæ conſpiciunt deũ
per ea quæ facta ſunt intellecta.In promptu eſt reſponſio,ꝙ intuendo ſeipſas factas à deo intel-
ligentię conſpiciunt deum:loquendo de naturali cognitione de qua eſt ſermo.Sempiterna quo-
que.pro,q;,eius virtus & diuinitas.) Non ſuffecit Paulo dixiſſe in genere quòd inuiſibilia dei
conſpecta ſunt,ſed explicauit in ſpecie tria,ſcilicet ſempiternitatem,potentiam, & diuinitatem.
Et denominauit tam potentiam quàm diuinitatem ſempiternam, ad differentiam nouorum
deorum aut cuiuſcunq; nouæ potentiæ. q̃uis formalius adiectiuũ ſempiterna intelligatur deter- C
minare ſolam potentiã:vt explicentur tria de deo nota. Primũ in genere, inuiſibilia dei, ſcilicet
ꝙ eſt incorporeus,immaterialis,vnus,viuens,intelligens,beatus in ſeipſo.Deinde in ſpecie potẽ-
tia ei9 ſempiterna quatenus poteſtas:vtpote & nũq̃ q̃ exhauritur faciendo,& q̃ poteſt ſempiter-
num facere effectũ.Et demum eſſentia eius, dicendo & diuinitas. Quam ideo vltimo ſupputat,
quia ex aliis cõditionibus & potentia ſempiterna nobis nota eſt.Manifeſte quidem quantum ad
hoc ꝙ eſt,& quantũ ad multas conditiones negatiuas & poſitiuas. Ex quibus tamẽ omnibus ſi-
mul iunctis neſcitur quid eſt proprie loquẽdo.Nec mirũ:quia ſoli deo naturale eſt noſſe quid eſt
deus.Quoniã ipſi ſoli naturale eſt videre deũ in ſeipſo: angelis enim & nobis nõ niſi per effecta
cõſpicere deũ datũ eſt naturali facultate. Et diſtinxit inter potentiã dei & diuinitatẽ: nõ ꝙ duæ
res ſint dei potẽtia & dei diuinitas,ſed ꝓpter ſuperius dictã rationẽ: quia.ſ.multiplicatis rationi-
bus res illa vna atq; ſimpliciſſima q̃ eſt deus & eius q̃cũq; cõditio(potẽtia, ſapiẽtia,&c.) innote- D
ſcit nobis.Eſt itaq; cõſpecta diuinitas dei quia cõſpectũ eſt ꝙ eſt actus purus ab omni potentia-
litate,à qua nullũ aliud ens exẽptũ eſt:ꝙ eſt ipſum eſſe nulla participatione eſſendi ſed per eſſen
tiã,in ſeipſo ſubſiſtẽs,à quo pẽdet vniuerſitas entiũ.Ita.ꝑ,in hoc,vt ſint inexcuſabiles.)Et eſt ſen
ſus.vt ſint inexcuſabiles in hoc,inferius ſubiuncto. Quia.ꝑ,ꝙ,quũ cognouiſſent deũ non ſicut
deũ glorificauerunt.) Ecce in quo reddũtur inexcuſabiles,ecce quomodo veritatem in iniuſtitia
detinẽt:habẽdo in intellectu notitiã,& nõ glorificãdo ipſum vt deũ.Et ſpectat hęc negatio glo-
rificationis tũ ad verba laudis,tũ ad facta ſacrificiorũ & cultus. Aut gratias egerũt.)Altera nega-
tio gratiarũ actionis.Cognoſcẽtes ſiquidẽ de deo ſummã excellentiã,tenebãtur glorificare:& co
gnoſcẽtes illius liberaliſſimã beneficentiã in oẽs,tenebantur gratias agere. Sed euanuerunt.pro,
ſed vani facti ſunt.) Non ſolum peccauerunt omiſſione,ſed etiã operę internæ intentionis & af
fectus.Factũ enim eſſe vanũ,eſt reditũ eſſe ſtudioſum eorũ q̃ vana ſunt,eorũ q̃ friuola ſunt:qua- E
lia ſunt fama,honor,& gloria humana,cum reliquis tranſitoriis. Significatur enim per hoc pec
catum philoſophorũ quo affecti fuerũt ad humanã gloriã & ſimilia friuola. In cogitationibus
ſuis.) Materia affectus ad vana,ratiocinationes acutæq; mentis cogitationes dicũtur. Ac ſi aper
tius dixiſſet ꝙ acumẽ ingenii eorũ quo aſcẽderũt ad notitiã dei,fuit illis materia delectationis in
gloria humana,qua facti ſunt vani:& vnde deũ glorificare debebãt & gratias agere,inde in pro-
priã vanitatẽ ruerunt.Et obſcuratũ eſt inſipiẽs cor eorũ.)Ex culpa tũ omiſſæ glorificationis dei
& gratiarum actionis,tum admiſſi adfectus ad propriã gloriã ſubſecuta deſcribitur pœna ob-
tenebrationis cordis.Et appellat cor eorũ inſipiẽs ratione culpæ vtriuſq;.Ita ꝙ ſenſus eſt. Et cor
eorũ inſipiens.i.itimũ eorũ inſipiẽs,nõ glorificãdo nec gratias agendo,& affectũ ad vana(inſi-
pientia enim cõtraria eſt ſapiẽtię,quæ recte iudicat ſecundũ vltimũ finẽ,ſecundũ ſupremã cau-

F ſam quæ deus eſt)obtenebratum eſt, pœna m incurrit obtenebrationis, priuationis luminis quo
reſipiſceret à culpa ſua. Et dixit hoc ad tollendam admirationem hominũ circa huiuſmodi ini-
quã detentionem veritatis apud philoſophos. Tollitur ſiquidem admiratio ex hoc ꝙ iuſto dei
iudicio obtenebratũ eſt intimum eorum poſtq̃ affecti ad propriã gloriam, deo negauerunt glo
rificationem & gratiarum actiones. Dicentes enim ſe eſſe ſapientes.)Superfluunt duæ particulę:
enim & ſe. Verũ pronomen ſe coactus eſt addere interpres ad exprimendum ſenſum. Nec eſt
ſermo de quocunq; dicere:ſed de dicere profitẽdo. Declarat ſiquidem Paulus quod dixerat, va-
ni facti ſunt in cogitationibus ſuis:dicendo profitentes ſe eſſe ſapientes. vt intelligamus cogita-
tiones eorum eſſe cogitationes ſapientiæ quam profitebantur. Stulti facti ſunt.)Hoc eſt incurre
runt contrarium ſapientiæ verę:vtpote diſponentes contraria iis quæ diſponenda erant a vera
ſapientia. vnde & hæc contraria ſubiungit. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei.) Ecce
G actiones ſtultitiæ. Et eſt ſenſus. Mutauerunt gloriam debitam incorruptibili deo. In ſimilitudi-
nem. pro, in ſimilitudine.)Nõ enim ſignificatur terminus ad quem mutationis, non eſt ſenſus ꝙ
mutauerint gloriam debitam deo in ſimilitudinem &c. tanq̃ in terminum in quem mutata ſit
gloria dei. Sed mutatio gloriæ debitę deo, abſq; termino ad quẽ ſignificatur in textu: & ſimili-
tudo deſcribitur concurrens tãq̃ occaſio mutationis, tanq̃ res in qua occaſionem ſortita eſt mu
tatio gloriæ deo debitę. Eſt enim planus literę ſenſus ꝙ colendo ſimulacra ſiue hominum ſiue
animalium mutauerunt gloriam debitam deo. Et vere ſic fuit. q̃uis enim philoſophi non figu-
rarint deum nec dei gloriam ſimulacris hominum & animalium, quia tamen hæc ſimulacra
colenda fecerunt aut coluerunt, mutauerunt gloriam deo debitam. Mutauerunt autem tum ſub-
trahendo:quoniam hinc ſubtracta eſt gloria deo debita genere humano. tum impendendo al-
H teri gloriam deo debitam. Gloria enim ſacrificiorum ſoli deo debetur. Imaginis.)Ad explican-
dum de qua ſimilitudine eſt ſermo. adiungit imaginis: vt intelligamus quod de ſimilitudine per
modum imaginis eſt ſermo. Corruptibilis hominis, & volucrum & quadrupedum & ſer-
pentium.) Omnia genera animalium complectitur hac triplici differentia inſtrumentorum ad
motum progreſſiuum. Propter quod tradidit illos deus.) Pœnam tanti ſceleris commiſſi con-
tra gloriam dei ſubiungit. Quum autem audis deum tradidiſſe illos in ſubiuncta, intellige quòd
tradidit ſubtrahendo gratiam, retractiuam à ſubiunctis deſideriis & factis. In deſideria. pro, in
concupiſcentiis, cordis. pro, cordium, eorum in immunditiam.)Ecce pœna congrua. Ipſi ſiqui-
dem eleuati fuerant in notitiam dei, & noluerunt conſequenter ſe diſponere ſecundum illam no
titiam: & propterea meruerunt ſubiici parti ſenſitiuæ. Congruum ſiquidem eſt vt qui noluerũt
vti celſitudine intellectus, ſubiiciantur vilitati & ignominiæ ſenſuum. Nec ſunt derelicti in con
cupiſcentiis propriorum cordium: ſed (quod peius eſt) in illis concupiſcentiis propriorum cor-
I diũ quæ tendunt ad immunditiam:quæ ſunt viliſſimæ. Et merito:vt qui deſideria munda ex di-
uina notitia prodeuntia refutarunt, in concupiſcentias immundas tradantur vt ſubditi illis.
¶ Vbi nota ratione ſignificatæ rei ſcriptum eſſe, tradidit illos in concupiſcentiis:vt ex, hoc ipſo
intelligeretur deum tradere derelinquendo illos in propriis concupiſcentiis. Et ſignificanter
dicitur cordium: quoniam praui hominis non vnum eſt cor, ſed contrarii, ſunt appetitus. Vt
contumeliis. pro, ignominia, afficiant corpora ſua in ſeipſis.) Explicat in actibus exteriori-
bus quod dixerat, in immunditiam: declarando ſe loqui de immunditia venerea, non qua-
cunque ſed ignominioſa, hoc eſt contra naturam: vt magis explicabit. Deſcribit autem eam
ab ignominia, quia vere ignominioſa eſt: vt omnes nationes teſtantur. Et apponitur vt con-
grua pœna ſubtractæ gloriæ deo: vt pro ſubtracta gloria Deo, incurrant ignominiam pro-
priorum corporum. Et dicit in ſeipſis, ad differentiam huiuſmodi ignominiæ quæ in-
K fertur quandoque in hoſtes ad fœdandum eos. Significat enim quòd incurrerunt hanc pœ-
nam vt amicorum, vt conciuium, vt ſuorum corpora fœderarent tali ignominia. Quia
commutauerunt. pro, qui tranſmutauerunt, veritatem Dei.) Accumulat crimen crimini
antequam explicet in ſpecie pœnam quam deſcripſit in genere. Dixerat quòd mutaue-
runt gloriam Dei: adiungit modo aliud crimen quòd mutauerunt veritatem Dei hoc eſt ve-
ritatem notam eis de Deo. Veritatem ſiquidem Dei in ſeipſa mutare non potuerunt:ſed veri-
tatem Dei ſibi notam mutauerunt. In mendacium. pro, in mendacio.) Similis eſt enim conſtru
ctio ſimiliſque ſenſus ſuperiori particulæ, quum dictum eſt mutauerunt gloriam Dei in ſimili-
tudine imaginis. Non enim ſignificatur terminus ad quem mutationis: non dicitur quòd mu-
tauerint veritatem in mendacium, ſed dicitur quòd in mendacio, hoc eſt quòd vtendo mẽdaciis
mutauerunt veritatem Dei. Vtendo ſiquidem falſis doctrinis, mutauerunt veritatem notam de

Deo mutauerunt

deo.mutauerunt autem tum adimẽdo ea quę intellectus diuini aut potentię ſunt.nam ex men- A
daciis philoſophorum ſubſecutum eſt ꝙ quæ vere nota erant de deo,aut in dubium verſa ſunt,
aut ignota aliis remanſerunt.tum fingendo ea quę propria ſunt deo,cõuenire aliis.In his enim
mẽdaciis veritas diuinorum prius nota , mutata eſt aut in ambiguũ aut in negationẽ apud ho-
mines. Et coluerunt & ſeruierunt.) Hic inſinuatur mendacium fuiſſe in hoc ꝙ finxerunt nu-
men quoddam in partibus mundi,ſiue corporeis ſiue incorporeis.Et dico finxerunt:quia clare
dicitur in mendacio nõ in falſitate. vt intelligamus non ſolum falſo ſed mendaciter hoc eſt ex
induſtria falſum dixiſſe: dicẽdo creaturas habere aliquid diuinitatis ſeu eſſe deos, deberique illis
cultum.Et duos actus explicat.alterum venerationis,alterum ſeruitutis.Et eſt ſermo de ſeruitute
latriæ: hoc eſt ſoli deo debita. Et ſimiliter eſt ſermo de veneratione diuina. Creaturæ.) Ecce
aliud crimen. Prius deſcripſerat crimen colentium imagines hominum:volatilium,quadrupe-
dum & huiuſmodi: modo deſcribit crimen colentium creaturas: puta ſolem,lunam,elementa, B
dæmones & huiuſmodi . Vtraque enim idolatria orta videtur à philoſophis . prima quidem à
formantibus imagines ſignorum cæleſtium:puta arietis,cancri,libræ &c.altera autem à dicẽti-
bus deberi cultum partibus mũdi beneficis ſeu animatis anima mũdi. Potius q̄ creatori. pro,
præter eum qui cõdidit.)hoc eſt prætermiſſo deo qui cõdidit creaturas. huiuſmodi enim præ-
termiſſio cõplet rationem inexcuſabilis criminis . Tolerabile ſiquidem fuiſſet venerari creatu-
ras,ſub creatore tamen:ſed venerari eas prætermiſſo creatore, omnino inexcuſabile eſt. ¶Ad-
uerte ꝙ iuxta duas omiſſiones(ſcilicet nõ glorificauerũt nec gratias egerũt) ſubiunxit duo ope-
ra, ſcilicet mutauerunt gloriá in ſimilitudine imaginis, & mutauerunt veritatem in mendacio
ſeruiendo creaturæ prętermiſſo creatore.hoc enim directe opponitur gratiarũ actioni deo de-
bitæ:ſicut illud gloriæ deo debitæ. Qui eſt benedictus.)benedictione laudis. In ſecula amẽ.)
hoc eſt vere. Propterea tradidit illos deus.) Incipit explicare in ſpecie pœnas . In paſſiones. C
pro,in affectus,ignominiæ.) Affectus actuum ignominioſorum,appellat affectus ignominiæ.
Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vſum in eum vſum qui eſt contra naturam.)
Intellige ſexus. Similiter autem & maſculi relicto naturali vſu fœminæ,exarſerunt in deſide-
riis ſuis.pro,in concupiſcentia ſua,inuicẽ:maſculi In maſculos turpitudinem operantes, & mer-
cedem quam oportuit erroris ſui in ſeipſis recipientes.) Sicut merces merito reſpõdet in bonis,
ita transfertur etiam ad mala:& pœna quã meruit error,dicitur merces erroris. Ita ꝙ pro eo ꝙ
errauerunt ſubtrahendo debitam deo gloriã,puniti ſunt huiuſmodi ignominiis. Et ſicut non
probauerunt deum habere in notitia.) hoc eſt & ſicut non laudauerũt factis deum illis notum,
non laudauerunt factis tantum beneficium ꝙ haberent in ſua notitia deum . quod eſt eos non
egiſſe gratias deo,quod eſt eos neglexiſſe tantum beneficiũ. Tradidit illos deus in reprobum
ſenſum. pro, in reprobam mentem.) Declarat congruitatem pœnæ ſubiunctæ : ex hoc quòd D
quemadmodum ipſi habentes notitiam dei non vſi ſunt illa,probando factis illam,ita deus tra
didit illos in mentem reprobam:hoc eſt reprobatione dignam:hoc eſt eligentem reproba.Cõ-
gruum enim eſt vt ſicut ipſi reprobarunt deum notum,ita incurrant mẽtem reprobam. Vt
faciant ea quæ non conueniunt.) Declaratur in exterioribus actibus reproba mens. Repletos
omni iniquitate. pro, iniuſtitia.) Reliquit interpres hos accuſatiuos conſtruendos poſt prono-
men illos. Malitia,fornicatione.) Tranſpoſitio eſt nominum.nam in textu prius nominatur
fornicatio & deinde malitia. Auaritia.) Non proprie ſumitur vt opponitur liberalitati:ſed vt
eſt pars iniuſtitiæ qua homo plus ſibi vſurpat quàm iure conueniat. Nequitia . pro , vitio . )
ſeu vitioſitate. Plenos inuidia,homicidiis) pro,cæde,cõtentione,dolo,malignitate. pro,malo
more,ſuſurrones,detractores,deo odibiles. pro,dei oſores,contumelioſos.)ſeu potius iniurioſos.
Superbos,elatos.)ſeu potius glorioſos. Inuentores malorum,parentibus non obedientes,inſi- E
piẽtes,incõpoſitos,ſine affectione. pro,ſine dilectionis affectu,abſque fœdere. pro,fœdifragos,
ſine miſericordia . Qui quum iuſtitiam dei cognouiſſent. pro, qui iuſtitiam dei cognoſcentes,
non intellexerunt quoniá qui talia agunt,digni ſunt morte,nõ ſolum qui ea faciunt,ſed etiam
qui cõſentiunt facientibus.) Corrupta eſt litera:nec habetur ſenſus ſignificatus in textu ab Apo
ſtolo. Debet legi ſic. Qui iuſtitiam dei cognoſcentes ꝙ qui talia agunt digni ſunt morte,non
ſolum ea faciunt ſed etiam conſentiunt facientibus.)Vbi patet planum ſenſum literæ eſſe quòd
iſti ſupradicti cognoſcentes dei iuſtitiã(hanc ſcilicet qui talià ſupradicta agunt digni ſunt mor-
te ) nihilominus non ſolum ipſi hæc morte digna faciunt , ſed etiam conſentiunt aliis eadem
morte digna facientibus. Vbi ex duplici capite crimen horum philoſophorum exaggeratur.
primo ex hoc ꝙ cognouerunt ſecundum diuinam iuſtitiam agentes talia eſſe dignos morte.ſe-

 cundo

F cundo ex hoc quòd non ſolum adducti ſunt vt ipſi facerent hæc mala, ſed vſqueadeo exorbitarunt vt conſentirent quòd alii facerent ſimilia. minus enim malum fuiſſet ſi ipſi mala hæc perpetraſſent,& tamen reprehendiſſent alios hæc facientes.Dum enim non ſolum ipſi faciunt ſed aliis conſentiunt, efficiuntur tanquam docentes quòd hæc ſint licita. & ſic trahunt ſecum genus humanum in huiuſmodi vitia quaſi licita.

## CAPVT II.

PRopter quod inexcuſabilis homo omnis qui iudicas.) Ex hoc quòd profitentes ſe eſſe ſapientes non ſolum faciunt ſed etiam conſentiunt aliis vt faciant digna morte,vniuerſum hominũ genus infectũ eſſe Apoſtolus ſignificaſſe ſe aperit.inde inferẽs inexcuſabilem eſſe omnem hominem iudicem aliorum:alioquin non inferret cum prępoſitione cauſalitatis,dicendo pro-
G pter quod.Et vere rationabile eſt vt ſapientibus non ſolum mala agentibus ſed aliorũ mala probantibus,omnes fuerint mali.Et propter hoc inexcuſabilis redditur omnis homo iudicans alium.❡Apoſtrophando itaque ad omnẽ hominẽ iudicis officio fungentem,dicit propter quod inexcuſabilis es &c. Vbi aduerte ꝙ quum Apoſtolus tractet illã particulã reuelatur enim in eo iuſtitia dei,ab oppoſito(ſcilicet iniuſtitia)& propoſuerit ad hoc ſummarie ꝙ reuelatur ira dei ſuper omnem impietatem & iniuſtitiã hominũ eorũ qui veritatem in iniuſtitia detinent,& hactenus exequẽdo hoc per partes declarauerit in profeſſoribus ſapientię quo pacto veritatem in iniuſtitia detinẽt & qua dei ira puniti ſunt, modo conſequenter idem declarat in iudicibus. poſt ſapientes ſiquidem mũdi,primũ locũ tenent iudices terræ.Et propterea ſicut ſapiẽtes dixit inexcuſabiles,ex propria ſapientia collata cum operibus,
H ita iudices cõuincit inexcuſabiles ex proprio iudicio collato cum eorũ factis.retinent ſiquidem & iſti iudices veritatem quam norunt in iniuſtia:dum illa vtuntur iudicando alios in iniuſtitia propriorum factorum. In quo enim alterum iudicas,teipſum cõdemnas.)hoc eſt ipſe actus iudicii quo alterum iudicas,eſt tua cõdẽnatio.non formaliter ſed virtualiter:quoniã cõtinet condemnationem tui. Et ꝙ hoc ſit verum,probat. Eadem enim agis quæ.pro,qui,iudicas.)hoc eſt quia tu qui iudicas facis eadem quę fecit reus à te iudicatus. ex hoc enim clare ſequitur ꝙ ſententia contra illum,continet cõdemnationem tuam:hoc eſt ſententiam ſeu pœnam quam tu mereris. Si enim tũ adulter iudicas alterum adulterum,iudicium illud cõtinet pœnã quam tu mereris. ❡Sed occurrit hîc quæſtio.quid eſt illud à quo inexcuſabilem dicit Apoſtolus iudicẽ facientem ſimilia iis quę iudicat.nam ſi illud eſt impœnitentia,videretur ſequi ꝙ alii excuſabiles eſſent ab impœnitentia.Si vero illud eſt noua culpa ex hoc ꝙ iudicat exiſtẽs in ſimili crimine, ſequeretur ꝙ iudex quantũcũque ex officio & iuſte iudicaret adulterum,ſi ipſe cõmiſiſſet adul-
I terium faciendo iuſtitiam de nouo peccaret.quod videtur durum. ❡Solutio eſt ꝙ inexcuſabilis eſt à licentia ſuorum criminum. ex hoc enim ꝙ iudicat adulterum, redditur omnino inexcuſabilis ab allegando ꝙ fuerit deceptus à ſapiẽtibus,putando eſſe licitũ.iudicãdo enim alium, dicit quoque ſeipſum dignum ſimili pœna. Et hæc eſt differentia inter iudicẽ & alios:quòd iudex iudicando excluſit à ſe omnem excuſationem, alii autem non iudicantes non excludunt à ſe omnem excuſationem. Et cum hoc inexcuſabilis quoque redditur à noua culpa quam contrahit iudicando perſeuerans in eodem crimine.Vnde & Paulus verbo pręſentis temporis vtitur,dicẽdo eadem enim agis qui iudicas. Nec hoc eſt durum:quoniã ſi turpe eſt doctori quum culpa redarguit ipſum,multo turpius eſt iudici. Nec propterea inferas nouum peccatum mortale.non enim omnis culpa eſt peccatum mortale. Scimus enim quoniam.pro,ꝙ,iudicium dei eſt.)Ne iudex aliquis excipere poſſit ꝙ eſt exemptus à legibus & legum pœnis,ac per hoc non
K eſſe eandem rationem de ipſo & de ſubdito: & propterea iudicando ſubditum non damnare ſeipſum, quia alia ratio eſt de ipſo & alia de ſubdito. Ad tollendam inquam huiuſmodi exceptionem, reddit rationem eius quod dixerat ex certitudine diuini iudicii aduerſus omnes talia facientes:ſiue ſint iudices ſiue ſubditi. Secundum veritatem in eos qui talia agunt.)Iudicia humana ſunt ſecundum poteſtatem & ſubiectionem: & propterea principes remanent indẽnati. Iudicium autem dei eſt ſecundum veritatem meritorum.& propterea quum iudices in veritate habeant merita damnationis,remanet iudicium dei aduerſus eos.Et dicit hæc,non ſolum ad reddendã rationẽ dicti:ſed ad manifeſtandã diuinã vindictã aduerſus iudices,ſicut manifeſtauerat eandem aduerſus ſapientes. Exiſtimas autem hoc ô homo qui iudicas eos qui talia agunt & facis ea, quia. pro, quòd, tu effugies iudicium dei.) Differentia inter vindictam aduerſus ſapientes & vindictam aduerſus iudices eſt, quòd illa in præſenti etiam vita inflicta eſt ( vt patet ex ſupradictis)

ex ſupradictis) iſta autem differtur ad futuram vitam. & propterea ex duobus capitibus(ſcilicet A
ex parte intellectus vel ex parte voluntatis)dilationem diuinæ vindictæ non paruipendendam
docet. Et incipiens ab intellectu, dicit. exiſtimas autem , non credendo futurum poſt mortem
diuinum iudicium:quod eſt peccatũ infidelitatis.Hæc enim eſt prima radix qua iudex promit-
tit ſibi impunitaté. An diuitias bonitatis. pro, benignitatis,eius.) Altera radix ſpectat ad vo-
luntatem,cótemnentem,pro nihilo habentem,diuitias,hoc eſt abundantiá,magnam copiam,
benignitatis,dum deus differt punire & cótinue effluit in homines quãuis malos abundãtes fru
ctus benignitatis feracis bonorũ. Et patientiæ.) hoc eſt tolerãtiæ reſpectu malorũ noſtrorum
quę fecimus. Et loganimitatis.) in lógũ protrahentis vindictã. Hæc enim tria experimur in
deo reſpectu peccatorum in pręſenti vita. Contemnis, ignorãs.) Non eſt legendum ignoras
ſed ignorãs. Quoniá. pro,ꝙ,benignitas dei.)ferax cótinue bonorum. Ad pœnitentiam te
adducit.pro,ducit.)id eſt prouocat. Secundum autem duritiam tuam.) Durum eſt quod non B
cedit tangenti. & tranſlatum eſt ad animum:vt dicatur durus qui prouocatus tãta benignitate,
nó emollitur,nó cedit diuinę prouocationi. Et intédit per hoc declarare ꝙ dilatio vindictę ex
parte quidem dei fit propter bonum peccatorũ,vt prouocétur ad pœnitétiam:ſed ex abuſu,ſed
ex parte hominum impœnitentium eſt ad cumulum pœnæ . Et impœnités cor.) Si verbum
verbo reddendum eſt,legendum eſſet,& impœnitibile cor. vt durum dicatur relatum ad diui-
nam prouocationé:impœnitibile autem relatum ad male facta.vt non ſolum nó pœniteat,ſed
tam alienum à pœnitentia ſit vt pœnitere nó poſſit. Quod in obſtinate perſeuerantibus appa-
ret.Non tamen per hoc intelligas ligatas manus diuinæ gratiæ:ſed peſſimam indurati diſpoſi-
tionem. Theſaurizas.)Græcam dictionem reliquit interpres,quum potuiſſet Latine dicere re-
condis. Tibi.Deeſt,ipſi,iram.)ad explicandum hominé ſingularem nó ſuę ſpeciei ſed ſibiipſi
accumulare malum pœnę,appellauũ iram. In die iræ.)Explicat tempus vindictę à tribus.pri- C
mo ab ira, dicendo in die irę : hoc eſt in die iuſtitiæ vindicatiue ſine miſericordia. Et reuela-
tionis.) Ecce ſecundũ:hoc eſt detectionis & in manifeſtum deductionis quęcũque erant crimi-
na occulta.Hæc enim eſt ſecunda conditio illius diei. Iuſti iudicii.)Deeſt &.Legendum eſt.
Et iuſti iudicii dei.)Tertia ſiquidem illius diei códitio eſt iuſtum iudicium diuinum:hóc eſt nó
ſecundum allegata & probata ſed ſecundum iuſtitiá dei. Vnde tanquá hoc declarans ſubiũgit.
Qui reddet vnicuique ſecundum opera eius.) Hoc eſt iuſtum iudicium dei. Et aduerte ꝙ more
ſuo Paulus explicat per partes quod dixit ſummarie , reddet vnicuique ſecundum opera eius.
Iis quidem qui ſecundum patientiam boni operis.)Patientia non dicitur boni operis obiectiue
(quoniam patientiæ obiectum non eſt bonum ſed malum) ſed cauſaliter : hoc eſt ratione boni
operis ad differentiam patientiæ ratione mali operis: puta furti,adulterii & huiuſmodi.Deſcri-
bit ſiquidem Apoſtolus patientes mala,ratione boni operis. ita ꝙ claudit in iis vtranque parté: D
ſcilicet facere bona opera, & pati mala propter bonum opus. Ex his enim duabus partibus in-
tegratur perfectio vitę Chriſtianę, integratur vita electorum. Gloriam & honoré & incor-
ruptionem quęrentibus. pro,quęrunt.) Alioquin nomen relatiuum qui careret verbo ad quod
referretur. Et eſt planus ſenſus ꝙ iis qui ſecũdum patientiá boni operis quærunt gloriam apud
deum, & honorem cœleſtem, & incorruptioné carnis futurã in reſurrectione. Vitam æter-
nam.)Cóſtruitur hoc accuſatiuum cum verbo reddet,antepoſitó. Ita quòd ſenſus eſt,reddet vi-
tam æternã iis qui quęrunt &c. Iis autem qui ſunt ex cótentione.)Ecce ſecũda pars. Quéad-
modum deſcripſit bene operantes , ab omnibus partibus , ita modo deſcribit male operantes
ab omnibus manifeſte partibus mali operis . Deſcribit nanque eos à tribus : ſcilicet ex eo quòd
non adhærent veritati,ex eo quòd adhærent iniuſtitiæ,& ex cótentione qua exterius pugnant
contra veritatem. vt ex his extremis, illis quidem in bono opere,iſtis autem in malo opere,re- E
liquos intelligamus. Appellantur qui ſunt ex contentione,illi qui ſecundum animum conſtant
ex hoc quòd contendunt aduerſus Euangelicam veritatem, tanquam eorum conſiſtentia fun-
detur ſuper contentionem . Et qui non acquieſcunt . pro, obtemperant , veritati . ) quod eſt
peccatum omiſſionis valde neceſſarii . Credunt . pro , obtemperant , autem iniquitati . )
Seu iniuſtitiæ . quod eſt peccatum manifeſti operis iniqui . Ira & indignatio, tribulatio
& anguſtia . pro indignatio & ira , preſſura & anguſtia . ) ſupple erit poſt hanc vitam.
Et duo prima ſe tenent ex parte diuinę iuſtitiæ . indignatio quidem cenſuram indignos di-
uino conſortio hos habentem , ira vero ipſam punitiuam iuſtitiam ſignificat . Reliqua vero
duo qualitatem iudicii ſeu pœnę tangunt.nam preſſura ſubtilitaté examinis ad ſimilitudinem
preſſionis.

preſſionis. vel pœnam ad ſimilitudinem preſſorum & in anguſtia locali poſitorum explicat.
F Ex his enim corporalibus ſimilitudinibus pœnas inferni Paulus deſcribit:vt cogitemus ibidem
animas cruciandas velut in anguſtia & velut in preſſura.quorum neutrum conſumit & tamen
cruciat. In omnem animam hominis operantis malum.) Dixerat duo. alterum eſt vnicuique:
alterum ſecundum opera eius. Et declarauit ſecũdum opera tam bona quàm mala:ſupererat vt
declararet vnicuique.& propterea modo declarat illud,dicendo in omnem animã: hoc eſt ad-
uerſus omnem animam,abſque aliqua exceptione. Et dicit animam:vt intelligamus non expe-
ctari reſurrectionem corporum in punitione operantium malum. Iudæi. Deeſtq; , primum
& Græci.)Quẽadmodũ ſalus Euangelica primũ data eſt Iudęo & Gręco,ita vindicta primum
datur Iudęo & Gręco male operanti.Et videtur primum nõ ordinem executionis ſed ordinem
G gradus ſignificare.Acſi dictum fuiſſet, potiſſimum & Iudæi & Græci: vt qui prius acceperunt
donum, grauius puniantur : vtpote magis ingrati. Gloria autem & honor & pax omni ope-
ranti bonum.) Quẽadmodũ vnicuique male operanti vindictam deſcripſit,ita vnicuique bene
operãti præmium deſcribit eadem ſeruata adiectione: ſcilicet. Iudęoque primum & Gręco.)
Vt parem vindictæ & præmii reſpectu vniuſcuiuſque & ſpecialiter reſpectu Iudæi & Græci
regulam intelligamus. Non enim eſt acceptio perſonarũ apud deum.) Reddit rationẽ totius
iudicii deſcripti (ſcilicet reddet vnicuique ſecundum opera eius) quia non eſt acceptio perſona-
rum apud deum. Conſidera ꝙ loquitur de deo iudice quatenus eſt iudex, nõ quatenus eſt do-
nator,ſed quatenus eſt reddens vnicuique ius ſuum.acceptio ſiquidẽ perſonarum vitium eſt cõ-
trarium iuſtitiæ: & nõ habet locũ in liberalibus donis. Et propterea Paulus de iudicio loquens,
dicit ꝙ reddet vnicuique ſecundum opera eius, quia non eſt apud deum perſonarum acceptio
H ſiue reſpectus:vt textus Gręcus ſonat.Et vocatur acceptio ſiue reſpectus perſonarum vt perſona
opponitur cauſę:ita ꝙ nõ ad cauſam meritoriã ſed perſonã intuitus iudicis fertur.& propterea
crimen eſt,vitians iudicium.quod ad merita cauſę tantum ſpectare debet. Quicunque enim
ſine lege peccauerunt.) Intendit Paulus amplius ſtabilire doctrinam huius capituli quæ dixerat
quòd deus reddet vnicuique ſecundum opera eius,ad quod attulerat rationẽ quia non eſt apud
deum reſpectus perſonarum. Probat ſiquidem modo hoc vltimo dictum:ex hoc ꝙ quicunque
ſine lege peccauerunt, hoc eſt peccauerũt ſine offenſione legis ſcriptæ à Moyſe. Sine lege pe-
ribunt.) hoc eſt ſine imputatione ꝙ legem ſcriptã tranſgreſſi fuerint peribũt in diuino iudicio.
Et quicũque in lege peccauerunt.)hoc eſt peccando offenderunt legem ſcriptã Moyſi. Per le-
gem iudicabũtur.) hoc eſt iudicabuntur etiam per demeritum tranſgreſſionis legis. Et intendit
directe per hanc differentiam quòd diuinũ iudicium erit ſecundum merita operum & ſine vl-
I lo reſpectu perſonarum: vſqueadeo vt Gentiles non ſubditi legi Moyſi peccantes non puniẽtur
quòd traſgreſſi fuerint legem,& Iſraelitę ſubiecti legi Moyſi peccantes, puniẽtur de tranſgreſ-
ſione legis.Hinc enim clare habetur quòd nullus eſt reſpectus perſonarum apud diuinum iudi-
cium: ſed ſecũdum merita reddet vnicuique. Non enim auditores legis iſti ſunt apud deum.)
Ratio contextus poteſt accipi duplex. Altera ſecundum verba literæ: vt ſcilicet reddatur ratio
vltimo dicti,ſcilicet & quicũque in lege peccauerunt per legem iudicabuntur.redditur enim ra
tio huius ex hoc quòd non ſufficit audire legem ſed oportet ſeruare illam. Et iuxta hunc con-
textum obrepit ſequens doctrina de iuſtitia Gentilium, occaſione huius probationis. ❡Altera
ratio contextus ſpectat ad implicite dicta. Quum enim dictum eſt,quicunque ſine lege pecca-
uerũt ſine lege peribunt, ſignificatum ſimul eſt eius contrarium, ſcilicet quicunque ſine lege
K bona opera fecerunt ſine merito legis iuſtificabuntur.& ſimiliter quum dictum eſt, & quicũq;
in lege peccauerunt per legem iudicabuntur,ſignificatum quoque eſt illius contrarium, ſcilicet
& quicũque in lege bene operati ſunt per meritũ legis iuſtificabuntur.contrariorum ſiquidem
eadem eſt ſcientia. Ita quòd quum modo ſubiungitur nõ enim auditores legis,explicatur ratio
meriti factorum.quod eſt prĩcipale intentum Pauli.Parui autem refert vtro modo introduca-
tur textus. nam ſenſus ſemper redit idem, quòd apud deum non penſatur auditus legis ſed fa-
ctum.ꝙ apud deum non penſatur perſona audiens legem ſed factum.Et propterea habetur ra-
tio tum iudicii eorum qui peccauerunt in lege, tum iudicii communis omnibus ſecundũ facta.
Sed factores legis iuſtificabuntur.) Eſſet hic magna quæſtio aduerſus doctrinam eiuſdem Apo
ſtoli,ſi non haberetur ratio materiæ de qua eſt ſermo:quoniã expreſſe inferius ipſe dãnabit di-
centes iuſtificari homines ex operibus legis,cuius cõtrariũ ſonat hæc litera. Sed ceſſat quęſtio,
perſpiciendo quòd tractatur hic de diuino iudicio reddente vnicuique ſecundum opera eius:ac
per hoc

per hoc tractatur nó de meritis abſolute,ſed de meritis operum.Cóſtat auté ꝙ loquédo de me- A
ritis operũ,veriſſime dicitur ꝙ factores legis iuſtificabuntur apud deũ. ſubintelligitur ſiquidem
quantũ eſt ex ratione operũ. Nec excluditur per hoc meritũ fidei:quod ſuperexcedit meritum
operis. Appellãtur autem factores legis,nõ códitores legis ſed factis exercẽtes ea quę ſunt legis,
ſiue ſciãt legẽ ſcriptam ſiue nó. ¶ Quum enim gẽtes.) Nota prudẽs lector textũ progredi iam
quarto adiiciẽdo cóiũctioné enim vt intelligamus progreſſum fieri reddẽdo ſemper rationem
rationis, & percipiamus ſtare ſemper in eadẽ materia ſermoné. Probat itaque ꝙ factores legis
iuſtificabuntur apud deum,ex hoc ꝙ Gentiles facientes opera legis iuſtificabuntur apud deum.
Vbi licet intueri arté Pauli: ſimul declarãtis propoſitã materiã & exequentis officia modo de-
primendi modo erigendi tum Gẽtiles tum Iudæos. Quum enim potuiſſet declarare ꝙ factores
legis iuſtificabuntur,ex operibus multorũ veteris teſtamẽti,elegit ex induſtria declarare hoc ex
operibus Gentiliũ:vt quia iam depreſſerat gentes(tum in ſapientibus extendendo vſque ad fœ- B
minas,tum in iudicibus)modo erigat eas. Verum altior adhuc eſt ratio huius artis:vt ſcilicet iu
ſtitias legis Moſaicę mõſtret eſſe nó niſi iuſtitias operum, ex hoc ipſo ꝙ poſſunt fieri à gẽtibus
quę nec legem nec circũciſionem habent. Quæ legem.) ſcilicet Moyſi ſcriptã. Nó habẽt.)
ſupple vt legẽ: hoc eſt quum nó ſint ſubditi legi Moyſi. Lex enim Moyſi non eſt data vniuerſo
generi humano.ſed Iſraelitis tantum:iuxta illud.non fecit taliter omni nationi. Naturaliter.)
hoc eſt ſine legis adminiculo, naturali lumine rationis. Ea quæ legis ſunt faciunt.) Non dicit
omnia quę legis ſunt faciunt , ſed indefinite ea quæ legis ſunt : vt intelligamus ꝙ de moralibus
quę lumine naturali innoteſcũt loquitur,nó de cærimonialibus nec iudicialibus legis. Ea igitur
quę legis ſunt,intellige non ſolum honorare parentes,non furari,nó adulterari,& huiuſmodi,
ſed etiã colere vnum deum, & reuereri nomen eius. hęc enim ſunt moralia quę legis ſunt,hæc
ſunt quę naturali lumine gentes faciũt. ¶ Et bene nota ꝙ aliud eſt facere ea quę legis ſunt,aliud C
eſt meritorie facere ea quæ legis ſunt. Apoſtolus dicit primum,& nó dicit ſecundum. Primum
enim ſignificat ſeruare præcepta moralia quãtum ad ſubſtantiã operis:ſecundũ autem adiũgit
ſeruare quantum ad modum operandi,& adiungit modum excedentem vires naturalis lumi-
nis & humanæ facultatis. ¶ Rurſus nota ꝙ Apoſtolus nó dicit etiã de moralibus(quæ naturali
lumine innoteſcunt)ꝙ omnia,ſed dicit ea. Et hoc ideo librandum eſt,quia naturaliter facere o-
mnia moralia quę legis ſunt, eſt hominis ſani? qualis non eſt homo in naturalibus conſtitutus
poſt lapſum naturæ in primo parente. facere autem naturaliter aliqua moralia quæ ſunt legis,
cõuenit etiã homini imbecilli:qualis eſt homo poſt lapſum primi parentis. ¶ Et hęc ſint nota-
ta propter quęſtiones theologorũ ex hoc textu. Hinc enim neq; habetur ꝙ meritorie reſpectu
vitę ęternæ,neq; ꝙ omnia moralia gentes naturaliter facerẽt,quãuis ſingula quę legis ſunt na-
turaliter facerẽt.in hoc enim ęquales erãt Gẽtiles Iudęis quatenus ex lege pẽdebãt. Eiuſmodi.p,
ii, legẽ nó habẽtes.) Cóſtructio eſt de ſignificato,trãſiẽs ad particulares homines Gẽtiles:vt in- D
telligamus hinc exceptioné aliquorũ particulariũ à prius dãnato genere Gẽtiliũ. Ipſi ſibi ſunt
lex.)Carẽtes lege ſcripta docẽte pręcepta moralia,ipſimet ſecũdũ naturale lumẽ ſupplẽt vicẽ le
gis ſibiipſis: pro quãto vtũtur recta ratione naturali vt regula ſuarũ affectionũ ſuarũq; opera-
tionũ. Qui oſtẽdunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis.) hoc eſt qui oſtẽdũt factis & verbis
opus legis(ſcilicet nó furari,nó mœchari,nó occidere,nó periurare,colere deũ,honorare parẽ-
tes,ſeruare fidẽ,& reliqua huiuſmodi)tanq̃ ſcriptũ, à ratione naturali firmatũ,in cordibus ſuis.
¶ Et ſcito ꝙ ſcriptũ nó eſt participiũ ſed nomen: ad ſignificãdũ ꝙ mõſtratur ab his opus legis
tanq̃ quid decretũ ac fixũ in cordibus ſuis ad ſimilitudiné legis ſcriptę. Teſtimoniũ reddẽte
illis.pro,ſimul teſtificãte.) Superfluit enim illis. Cóſciẽtia ipſorũ.)Foris verbis & factis mon-
ſtrant opus legis ſcriptũ in cordibus ſuis:intus vero huius legis in corde ſcriptę teſtimoniũ red-
dit cóſciẽtia ipſorum. Et inter ſeinuicẽ,cogitationũ accuſantiũ aut etiã defendentium.pro,&
inter ſeinuicem cogitationibus accuſantibus aut etiam defendentibus.)Inter cóſcientiam & co E
gitationes accuſantes vel defendẽtes hæc eſt differentia. ꝙ cóſcientia ſonat applicationé ſciẽtię
ad factum ſeu faciendum , examinando illud an factum vel non factum, an bene an male fa-
ctum,& ſimiliter an faciendum an nó faciendum,bene vel male.cogitationes autem accuſan-
tes vel defendentes ſunt velut partes hinc & inde ad conſcientiæ examen concurrentes , velut
allegantes rationes pro & contra ex rationibus naturalibus . Sunt enim quandoque cogitatio-
nes defendentes: excuſando factum ex aliqua circunſtantia ſecundum rectam rationem . & ſi-
militer ſunt cogitationes accuſantes,conuincendo ꝙ ſecundum rectã rationé eſt male factum.
huiuſmodi enim cóſcientia cum his cogitationibus teſtis eſt internę legis. In die quũ iudica-
bit deus

F bit deus occulta hominum.)Merita conſcientiæ & cogitationum accuſantiũ aut defendentium
intellige deſcribi in die quo iudicabit deus occulta hominũ. intendit enim Apoſtolus ꝙ in illo
die librabuntur apud diuinum iudicium merita cõſcientiarum & rationum accuſantiũ ſeu ex-
cuſantiũ. & propterea meminit occultorũ. huiuſmodi enim occulta ſunt in hac vita in cordi-
bus hominũ. Secũdum Euangeliũ meum.) hoc eſt à me prædicatũ.Et dicit hoc ne intellige-
res ex propriis prophetare de futuro iudicio. Per Ieſum Chriſtum.Refertur hæc particula ad
verbum iudicabit.Eſt enim ſenſus.in die quum deus per Ieſum Chriſtum iudicabit.pater enim
omne iudicium dedit filio hominis.& ipſe eſt qui cõſtitutus eſt à deo iudex viuorum & mor-
tuorum. Et ſic patet ꝙ factores legis apud diuinũ iudiciũ iuſtificabuntur quãtum eſt ex meritis
operũ propriorũ. ❨Si autẽ.pro,ecce.tu Iudæus cognominaris.) Declarauit ꝙ factores legis iu-
ſtificantur apud deum ex operibus Gẽtiliũ:declarat modo idẽ ex malis factis Iudæorũ,audien-
G tium quidẽ legẽ ſed nõ faciẽtiũ ſecundũ eam.In quo ſimul incipit deprimere Iudęos:& ſimilis
criminis arguit crimini iudicum.Vbi etiam nota artẽ Pauli ꝙ ad erigẽdas gẽtes deprimẽdoſq;
Iudæos reſpectu diuini iudicii penes opera,affert mala opera Iudæorũ & è diuerſo bona opera
Gẽtilium.ita ꝙ quo ad opera bona vtitur Gentibus:quo ad mala vero vtitur Iudęis.Et rationa-
biliter:quia difficile apparebat laudare gentes de bono opere. Mõſtrat itaque nõ ex profeſſione
legis ſed ex factis dãnari Iudæos:incipiens à prærogatiuis Iudæorum.Inter quas prima deſcri-
bitur generis:dicendo ecce tu Iudęus cognominaris.Tempore Pauli Apoſtoli Iſraelitæ nomi-
nabãtur Iudęi,ſicut & hodie.Et propterea vſitato nomine vtitur dicendo Iudæus,loco nomi-
nis generis.magnifaciebant ſiquidem Iudæi genus ſuum. Rationabile autem eſt ꝙ cognomen
Iudaicum à tribu Iuda deriuatum ſit ad omnes tribus Iſrael,ab eo tempore quo tribus Iuda in
tanto precio eſt habita vt cõceſſum ſit ei redire in Hieruſalem & reædificare templum &c. ſub
Cyro rege Perſarum.ex tunc enim Iſraelitæ redeũtes ad terram promiſſionis appellati vidẽtur
H Iudæi à principibus & magnatibus Gẽtiliũ. Et ſic deriuatũ eſt Iudaicũ cognomẽ ad omnes Iſ-
raelitas vbicũque eſſent.ita ꝙ vſque hodie vocãtur omnes Iudęi.Et tali etiam nomine appellã-
tur à ſcriptoribus Gẽtilibus. Et requieſcis in lege.)Requieſcis inquam intellectu tam circa cre-
denda ꝙ̃ circa agenda.Quę eſt ſecunda prærogatiua. Et gloriaris in deo.) legiſlatore & cultio
a te.Quod ad tertiam prærogatiuam ſpectat. Et noſti voluntatẽ eius.)Ecce quarta:qua com-
mendatur notitia reuelatorum dependentiũ ex ſola diuina voluntate,quale eſt myſteriũ Meſię
& huiuſmodi. Et probas vtiliora. pro,eximia.) vt multis videtur eſſe legendum. Inſtructus
per legem.)Et eſt quinta pręrogatiua:qua Iudæus pręfertur Gentili in hoc ꝙ Gẽtilis probat ea
quę ſunt neceſſaria,Iudæus autẽ probat etiã egregia in operibus, quæ etiã poſſunt dici vtiliora:
qualia ſunt bona ſupererogationis.Quãuis etiã hoc poſſit referri ad ſpecialia opera dei,ad ſpe-
ciales rationes diuinorum operum:quę velut res egregię laudatę ſunt à Iudęis. Et dicit inſtitu-
I tus,hoc eſt viua voce inſtructus cõformiter ad legem:ad explicandam notitiã legis quãtum ad
verum & ſpiritualẽ ſenſum qui explicabatur à doctoribus viua voce. vt intelligamus pręroga-
tiuã Iudæorũ fuiſſe nõ ſolũ habere legẽ ſcriptã, ſed etiã erudiri in ſenſu illius viua voce. Cõfi-
dis teipſum.) Deſcriptis pręrogatiuis quinque adiungit quinq; actiones quas Iudæus ex his ſibi
arrogat. Ducẽ eſſe cęcorũ.) Metaphoricus eſt ſermo.Et reſpõdet primę prærogatiuæ.Ex hoc
enim ꝙ Iudæus erat,cõfidẽter profitebatur ſe eſſe ducẽ Gẽtiliũ cęcorũ:hoc eſt impotentiũ diri-
gere greſſus proprios.cõfidit enim Iudęus exhibere ſe ducem taliũ ſola directione,fac ſic & fac
ſic. Lumẽ eorum qui in tenebris ſunt.) Secunda actio illuminatiua Gẽtilium capacium ratio-
nis.vnde nõ cæci ſed in tenebris deſcribuntur:& nõ duce ſed lumine indigentes.Et hęc illumi-
natio reſpõdet ſecundę prærogatiuæ,ſcilicet requieſcis in lege.ex lege enim cõfidit Iudæus illu
K minare Gentiles,lumẽ quærentes. Eruditorem inſipientiũ.) Tertia actio:quæ eruditio eſt non
amentium , ſed priuatorum ſapientia . ſed errantium in iis quæ ſunt ſapientiæ quæ de deo eſt.
Vnde & hæc eruditio reſpondet tertiæ prærogatiuæ, ſcilicet gloriaris in deo.ex deo ſiquidem
noto Iudæis, confidit Iudæus eruditorem ſe eſſe errantium in notitia dei. Magiſtrum infan-
tium.)non corpore ſed mente,egentium adhuc lacte ad diſciplinam. Et reſpondet hęc quarta
doctrinæ actio quartæ prærogatiuæ, ſcilicet noſti voluntatem dei.ex notitia ſiquidem diuinæ
voluntatis prima rudimenta tradenda ſunt. Habentem formam.pro formationem,ſcientiæ &
veritatis in lege. ) hoc eſt habentem rationem formandi alios ſecundum notitiam legis & ſe-
cundum verum ſenſum legis . Et directe reſpondet hæc actio formationis quintæ prærogati-
uæ : qua inſtitutus Iudæus eſt in ſenſu legis viua voce à doctoribus. ❨Qui ergo alium doces,
teipſum non doces. qui prædicas non furandum,furaris. qui dicis non mœchandum,mœcha-
ris qui

ris.qui abominaris idola,ſacrilegium facis.)Reprehẽſiue legẽda videntur hæc omnia ſubiũcta. A
Ita ꝙ ex his infert deteſtabilem peruerſitatem.quam primo aſſerit in genere:dicendo qui ergo
alium doces teipſum non doces.Deinde explicat in ſpeciebus duabus offenſarum proximi.quo
ad res quidem de furto:quo ad perſonas autẽ de adulterio. Et duabus cõtra deum. quarũ prima
eſt ſacrilegium:altera vero tranſgreſſio legis:nõ qualiſcũque, ſed talis ac tanta vt cedat in deho-
neſtationem dei,dicendo.Qui in lege gloriaris,per pręuaricationẽ legis deum inhonoras.pro,
dehoneſtas.) Et proprie videtur ſignificari vel ex cõtemptu vel frequẽs vel notabilis ſeu ſcãda-
loſa trãſgreſſio legis: vt hoc crimẽ diſtinguatur cõtra alia ſupradicta crimina.huiuſmodi enim
crimen eſt illud quod proprie cauſat vt deus à Gentilibus dehoneſtetur. Vidẽtes enim Gentiles
quòd qui gloriantur in lege dei, contemnunt illam factis deſpiciuntque deum,putant non eſſe
vera quę de illo dicuntur profitẽtes dei legẽ.vnde & ad hoc affertur authoritas ſcripturæ. No-
men enim dei per vos.pro,propter vos,blaſphematur inter gentes.)ratione dicta.Et ſumpta eſt B
hęc authoritas ex Eſa.lii.ca.& Eze.xxxvi.Quod hodie ad literam verificatur apud exteras na-
tiones vidẽtes abundare ſcelera Chriſtianorum. Sicut ſcriptum eſt.)Circũciſio quidẽ prodeſt.)
Duo ſunt prima principia Iudæorum.alterum eſt lex Moyſi:alterum circũciſio data Abrahæ.
Et propterea poſtquam probauit hactenus apud diuinum iudicium facta penſari, ex eo ꝙ non
legem ſed opera ſecundum legem tam in Iudæis q̃ in Gentilibus diuinum ponderat iudicium:
modo idem mõſtrat declarando ſimiliter in Gentilibus & Iudæis relatis ad circũciſionem. Ita
quòd ſicut referendo vtroſque ad legem ſcriptã, probauit nõ eſſe apud diuinum iudiciũ reſpe-
ctum perſonarum ſed factorum,ita referendo vtroſque ad circũciſionẽ, idẽ probat:vt queãd-
modum depreſſit Iudæos æquando illis Gentiles quo ad merita factorum legis, ita eoſdem de-
primat æquando illis Gentiles quo ad facta circunciſionis. Et tendit ad altiorem finem, ſcilicet
quòd iuſtitia circunciſionis nõ eſt niſi iuſtitia operis ex ſimili ratione,ſcilicet ex hoc quòd Gẽ- C
tiles aſſequi poſſunt factis iuſtitiam circũciſionis,& circũciſio ſine factis nõ prodeſt. Circunci-
ſio quidem prodeſt,ſi legem obſerues.) Aduerte hic ꝙ ſenſus verborum ex ratione dicendi in-
telligitur. & propterea hæc Pauli verba,circũciſio quidem prodeſt,ex ratione dicendi librãda
ſunt.cõſtat autem ꝙ ratio dicendi eſt è regione diſtinguere,hinc Iudęos circunciſos inde Gen-
tiles in præputio ſecundum lumen naturale.nam manifeſte explicatur,& iudicabit id quod ex
natura eſt præputium.Ex hoc enim manifeſte habetur ꝙ ſermo præſens eſt de circũciſione &
præputio abſolute: & nõ pro ſtatu in quo erant tunc Chriſtiani cõuerſi ex Iudęis & Gẽtilibus.
Et propterea verum dicit Apoſtolus, abſolute loquẽdo & circunciſio prodeſt (proculdubio ad
æternam ſalutem)ſi legem obſerues factis: circũciſio enim ſignum erat cuiuſdam profeſſionis.
vnde & ad Gala.ſcribit,teſtificor omni circuncidenti ſe quoniam debitor eſt vniuerſæ legis. Et
ſicut dicimus ꝙ ꝓfeſſio põtificatus aut religionis prodeſt ſi factis cõprobatur,ita Apoſtolus di-
cit quòd circunciſio mandata Abrahę prodeſt ſi legem obſerues.Si autẽ præuaricator legis es; D
circunciſio tua præputium facta eſt.)hoc eſt circũciſio tua carnalis verſa eſt in præputium:hoc
eſt nihil habet meriti ſicut nec præputium.Et declarauit per hæc quòd ſicut lex ita circunciſio
nihil prodeſt ſine merſũs factorum. Si igitur præputium iuſtitias legis cuſtodiat.)intellige mo
rales:vt prius declaratum fuit. Et appellatione præputii intellige Gẽtiles in naturalibus. Nõne
præputium illius in circunciſionem reputabitur?)Quaſi dicat,etiam:hoc eſt, nonne Gẽtilis ille
meritum habebit tanquam circunciſus?Sicut ſuperius mõſtrauit Gentiles eſſe factores legis, ita
modo monſtrat eoſdem habere meritum circunciſorum: Et iudicabit id quod ex natura eſt
præputium.) hoc eſt Gentilis ſecundum lumen naturale. Legem conſummans.) hoc eſt mo-
ralem iuſtitiam legis adimplens. Te?) Accuſatiuum te cõſtruitur cum verbo iudicabit. Eſt
enim ſenſus, & id quod ex natura eſt præputium legem cõſummans iudicabit te, proculdubio
comparatiue: ſicut viri Niniuitæ ſurgent in iudicio & condemnabunt generationem iſtam.
Qui per literam & circunciſionem præuaricator legis es.) Dicit per literam ratione legis ſcri- E
ptæ: & dicit circunciſionem ratione carnalis circunciſionis. Et eſt ſenſus.condemnabit te qui
profitendo legem ſcriptam & profitendo circunciſionem præuaricator quo ad facta es legis.
Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt.)Reddit rationẽ vtriuſque æqualitatis inter Iudæos &
Gentiles penes facta.Et primo tangit profeſſionẽ legis Moſaicæ,dicendo.non enim qui in ma-
nifeſto,hoc eſt in publica profeſſione Iudæus eſt. Suſpẽſus eſt ſermo ſine verbo principali vſq;
ad calcem.Neq; quę in manifeſto in carne circũciſio.)hoc eſt neque publica profeſſio carnalis
circũciſionis.Sed qui in abſcondito Iudæus eſt.)hoc eſt ſed qui factis obſeruat iuſtitias morales
quę ſunt in lege Iudæorum.Et talis appellatur ab Apoſtolo in abſcondito Iudæus,pro,quanto

non profitetur ſe Iudæum ſed factis eſt vere obediens legi datæ à deo Iudæis. Et circuncisſio
cordis.)non carnis:quæ ſcilılet tollit ſuperflua à corde. In ſpiritu non litera.) Non ſufficit di-
F cere circuncisſio cordis, ſed adiecit in ſpiritu non litera:ad declarandũ circũciſionem carnalem
eſſe non ſolum circuncisſionem carnis, ſed ſpectare ad literam vt litera diſtinguitur contra ſpi-
ritum. Quòd enim ſit carnis habuit ab Abrahã:quòd autem ſit literæ, habuit à Moyſe qui pri-
mus ſcripſit illam. Quo contra circuncisſio dicitur cordis contra carnem: & dicitur in ſpiritu,
hoc eſt in ſpirituali ſenſu intellecta, cõtra literam.ne intelligeres circuncisſionem præceptam in
lege, habitam à gentilibus voto etſi non facto: vel habendam voto fuiſſe aut fore ab omnibus.
Cuius laus non ex hominibus ſed ex deo eſt.) Vſque ad hunc locum ſuſpenſus fuit ſermo: hic
autem verbum principale ſubintelligitur verbum ſubſtantiuum eſt: dicendo eſt cuius laus non
ex hominibus ſed ex deo eſt. Ita quòd eſt ſenſus.non qui in manifeſto Iudæus, nec quæ in ma-
nifeſto circuncisſio, ſed qui Iudæus in abſcondito & cordis circuncisſio eſt cuius laus non ex ho
minibus ſed ex deo eſt. hinc pẽdet tota ratio: quòd ſcilicet à deo laudatur non legis aut circun-
G ciſionis carnalis profeſſor, ſed qui facto & interno ſpiritu Iudæus & circunciſus eſt. Diuina ſi-
quidem laus non humana eſt quę veris meritis reſpondet. Et per hæc depreſſit Paulus Gentiles
dupliciter:& ratione ſapientium & ratione iudicum, depreſſit quoque Iudæos dupliciter: tum
quo ad legem tum quo ad circunciſionẽ ſine factis: monſtrãdo gentiles æquales eis ſecundum
merita factorum. Et hæc omnia dixit declarando reuelatã iram dei in Euangelio ſuper omnes
qui retinent veritatem in iniuſtitia. declarauit ſiquidẽ iram & contra ſapiẽtes & contra iudices
& contra omnes etiam Iudæos reddendo vnicuique ſecundum opera eius.

## CAPVT III.

H QVid ergo amplius Iudæo eſt?) Poſtquã illam particulã, iuſtitia enim dei re-
uelatur in eo, declarauit ex contrario(ſcilicet in iuſtitia punita & puniẽda a
deo) & mira arte declarauit ſimul ex deficiente iuſtitia, ſcilicet iuſtitia ope-
ris, in qua quodãmodo æquati ſunt Gentiles Iudæis, modo directe declarat
ipſam iuſtitiã dei reuelatã in Euãgelio ex parte ipſius iuſtitiæ dei. Introdu-
cit autẽ ad hoc mouẽdo quæſtiones circa prius dictã æqualitatẽ Gẽtiliũ &
Iudęorũ quo ad iuſtitiã operis. ¶ Et mouet quæſtiones duas. alterã ſpectãtẽ
ad tẽpus legis:dicẽdo, quid ergo amplius Iudæo eſt. iam enim dictũ eſt ꝙ pro cognomine po-
puli Iſraelitici vtitur nomine Iudęi. Tẽpus autẽ quo Iſraelitæ inceperũt eſſe populus, idẽ fuit cũ
tempore legis. Eſt itaque quæſtio prima. ſi Gentilis ſine lege aſſequitur iuſtitiã operũ legis, quid
plús habet Iudæus populus ex lege? Altera autem quæſtio ſpectat ad circunciſionem dicendo:
I Aut quæ vtilitas circunciſionis?) Et eſt ſimilis primæ. ſi Gentilis abſque circũciſione aſſequitur
iuſtitiã & meritũ operum quę aſſequitur circũciſus, ad quid eſt vtilis circũciſio? Multum per
omnẽ modum.) Reſpõdet Paulus vtrique quęſtioni. primo ſummarie & in genere, duo dicens:
& ꝙ multũ & ꝙ per omnẽ modum:hoc eſt ꝙ multo plus, multum vtilitatis habet Iudæus, ha-
bet circũciſus ſupra Gẽtilẽ, & hoc nõ ſolũ vno modo ſed omni modo. Quid autẽ ſit hoc mul-
tum, & qui ſint iſti omnes modi, inferius narrando pręrogatiuã Iudęorũ (quę vſq; ad finẽ epi-
ſtolę extendũtur) declarabit. Primũ quidẽ.) Incipit in ſpeciali declarare multum ac modum.
Et aduerbium primũ, ordinẽ enumerationis ſignificat. ſubiunget enim multas alias Iudęorum
pręrogatiuas. Quia. pro, ꝙ, credita ſunt illis.) Superfluit illis. Eloquia dei.) Ecce magna prę-
rogatiua qua Iudęus præſtat Gentili:quia non Gentili ſed Iudaico populo credita, hoc eſt com-
miſſa, ſunt eloquia dei. lex enim Moſaica & ꝓphetię datę ſunt à deo populo Iudaico & nõ Gẽ-
K tili. Quid enim ſi quidã illorũ nõ crediderũt.) Cõtra hanc pręrogatiuam Iudaici populi po-
teſt obiici ꝙ licet deus crediderit illi populo ſua eloquia, reuelando ei quæ facturus erat, hac ta-
men prærogatiua reddiderũt ſe indignos:quia multi Iudæorũ nõ crediderunt diuinis eloquiis:
vt clare patet in libris ſacrę ſcripturę. Hanc inquam obiectionẽ excludit Apoſtolus, nõ defen-
dendo Indignitatẽ:ſed defendendo perſeuerantiam diuinę veracitatis non obſtantẽ indignita-
te incredulorũ. Et propterea ſubdit. Nũquid incredulitas illorũ fidẽ.) hoc eſt fidelitatem, ve-
racitatem. ſumitur enim hic fides pro fide quã ſunt dicta: Dei euacuauit. pro, euacuabit.) hoc
eſt tollet, abolebit. Abſit.) Aſſertio cum horrore eſt. horrendum ſiquidem eſt vt increduli-
tas hominum tollat fidem diuinã, tollat à deo vt faciat dicta à ſe. Eſt. pro, ſit.) ſeu fiat. Au-
tem deus verax:omnis autem homo mendax.) Aduerte ꝙ imperatiui modi eſt ſit ſeu fiat. Et ſi-
cut horrendo dixit abſit, intẽdens aſſerere, ita modo intendẽs quoq; aſſerere deprecatiuo mo-
do ſub-

do ſubiungit ꝙ deus ſit ſeu fiat verax, quantumcunque omnis homo ſit ſeu fiat mẽdax. Poteſt A
tamẽ imperatiue legi: vt ſignificetur imperiũ ad interpretes ſacræ ſcripturæ, vt fiat deus verax,
omnis autem homo mẽdax: hoc eſt vt in interpretãdis diuinis eloquiis, intelligãt ſemper deum
eſſe veracem, quãtũcũque oporteret cointelligere omnẽ hominẽ mendacẽ. Sicut ſcriptũ eſt.)
in pſalmo. li. Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis.) Aduerte ꝙ Paulus affert authoritatem pſalmi
iuxta interpretationẽ Grę cã. Sẽſus tamẽ in idẽ redit. Iuſtificari enim in ſermonibus nihil aliud
eſt q̄ iuſtũ fieri in dictis: quod eſt facere dicta, quod eſt eſſe veracem. Et ad literam pſalmus lo-
quitur de omni iuſtificatione in ſermone: quæ nihil aliud eſt q̄ facere dictũ. Quomodo autem
hæc ſentẽtia cõſtruatur cum reliquis pſalmi, ſcripſimus ibi. Et vincas quum iudicaris.) In He-
bręo hæc ſentẽtia verbũ verbo reddẽdum habetur. Propterea iuſtificaberis in loqui tuo, mũda-
beris in iudicare tuo. In Gręco tamen hoc textu habetur & vincas quũ iudicaris, paſſiue. Et eſt
ſenſus ꝙ dum verax es faciens dicta, vinces aliorum iudicia, cenſentium ꝙ non facies dicta. Et B
fuit directe ad propoſitũ apoſtoli, tẽdẽtis ad hoc ꝙ demerita & incredulitas hominũ vincũtur
à veracitate diuina. Ita ꝙ quãtũcũque ſecũdũ humana iudicia nõ eſſent ſeruãda promiſſa pro-
pter demerita hominũ, veracitas tamẽ diuina vincit omnia. ❡ Aduerte hic ꝙ hæc doctrina eſt
vera & intelligẽda in iis quę dicuntur à deo abſolute: nõ autem in iis quę dicũtur ratione meri-
torũ humanorũ. Vnde Hier. xviii. dicit deus. Repẽte loquar aduerſus gentẽ & aduerſus regnum
vt eradicẽ & deſtruam & diſperdã: ſi egerit poenitentiã gens illa poenitẽtiã agam & ego ſuper
malo quod locutus ſum &c. Vnde hæc à theologis dicuntur dicta ſecundũ cõminationem: illa
autẽ ſecundũ prędeſtinationẽ. In illis autẽ intellige incredulitatem & demerita hominum non
euacuare fidẽ dei: quoniã in illis ſolũ habet locũ fides dei: quãdoquidẽ illa ſola deus dicit ex ſe.
Quæ enim dicit cõminãdo aut promittẽdo ſecũdũ merita mutabilia, nõ dicit ſecũdũ ſe ſed ſe-
cundũ illa merita: & propterea illis mutatis nõ mutatur veracitas dei. Simpliciter ergo & abſo- C
lute loquendo, veriſſimũ eſt ꝙ demeritũ & incredulitas hominũ nõ tollit veracitatẽ dei: quãuis
tollat quãdoque executiones quę erãt futurę ſecundũ eorũ merita: vt poenitẽtia Niniuitarũ ſu-
ſtulit Niniues ſubuerſionẽ, & ſic de ſimilibus. Si autẽ iniquitas. pro, iniuſtitia, noſtra iuſtitiã
dei cõmendat.) Aduerte ꝙ textus iſte poteſt dupliciter introduci. Vel per modum quæſtionis
naſcentis ex dictis. & ſic quęſtio in litera nõ ſoluitur, ſed inſoluta relinquitur: vt patet intuenti
textum. Vel per modũ excluſionis falſi ſenſus qui ex verbis pſalmi allatis percipi poſſet. & ſic
omnia quadrant. ❡ Et propterea ſic exponẽdo textũ ſcito ꝙ ſuper cõiunctionẽ vt (quũ dictum
eſt vt iuſtificeris) & multo magis iuxta Hebræum ſuper cõiunctionẽ propterea, fundari poteſt
falſus ſenſus. Adiũgitur enim illa cõiũctio vt ſeu propterea. ad cõmiſſum peccatũ. nam quũ di-
xiſſet tibi ſoli tibi peccaui & malũ corã te feci, adiunxit vt iuſtificeris, ſeu propterea iuſtificabe-
ris. Hinc enim intelligi poſſet ꝙ peccatũ noſtrũ eſſet directe ad cõmendationẽ diuinę iuſtitiæ, D
propter illã cõiunctionẽ vt ſeu propterea. Et hũc ſenſum vtpote falſum intẽdit excludere apo-
ſtolus. Et propterea proponit hũc ſenſum cum aduerſatiua cõiũctione dicẽdo, ſi autẽ iniuſtitia
noſtra iuſtitiã dei cõmẽdat: vt hic ſenſus dicit. Quid dicemus?) Ecce incõueniens: quia ſequi-
tur ꝙ caremus reſpõſione. quid dicemus: quaſi dicat, nihil habemus quod dicamus. Nunquid
iniquus. pro, iniuſtus, eſt deus qui infert iram?) Manifeſtat quare nõ habemus quid dicamus, ex
hoc ꝙ cõſequẽter loquendo oporteret dicere deum eſſe iniuſtũ: vtpote qui infert vindictã pec-
catorum cõmendãtium iuſtitiã ipſius dei. Nullus enim princeps iuſte punit quę fiũt in laudem
ipſius principis: ac per hoc deus nõ iuſte puniret iniuſtitiã noſtrã ſi iniuſtitia noſtra cõmendat
iuſtitiam dei. Hoc incõueniens interrogatiue ſubiũgit, tanquã manifeſte falſum & vitandum.
Secundũ hominem dico.) hoc eſt ſecundũ humanã diſceptationem loquor. Scio enim nõ eſſe
vertendũ in quæſtionẽ an deus ſit iuſtus. Abſit.) Horrentis eſt etiam audire deum iniuſtum. E
Alioquin quomodo iudicabit deus hunc mũdum?) Superfluit hunc. Et humanæ diſceptationi
ſatiſfaciendo, affert rationem ab officio iudicandi mundũ ꝙ in deo nõ inuenitur iniuſtitia. Iu-
dex enim nõ tantum huius aut illius ſed mũdi, oportet ꝙ ſit iuſtus: quũ ſit ſupremus iudex, hoc
eſt dicens ius. Oportet enim primum dicentẽ ius, ſuapte natura ab omni eſſe iniuria eleuatum:
ſicut primũ alterãs oportet eſſe inalterabile, & primũ mouẽs oportet eſſe immobile. Si enim
veritas dei in meo mẽdacio abũdauit in gloriã ipſius.) Quẽadmodum deduxit incõueniẽs (ſci-
licet ꝙ deus dicẽdus eſſet iniuſtus) ex illo falſo ſenſu in materia iniuſtitiæ noſtræ & iuſtitię dei,
ita modo deducit incõueniẽtia ſequẽtia ex eodẽ falſo ſenſu applicato ad materiã mendacii no-
ſtri & veritatis diuinę. Et diſtincte deducit in materia iniuſtitiæ ac iuſtitiæ. & in materia mẽda
cii ac veritatis: quia vtraque materia introducta fuerat. Materia quidẽ iniuſtitiæ noſtrę & iuſti-

F tiæ dei,in authoritate allata ex pſalmo: materia vero mendacii & veritatis,in ipſius Pauli ver-
bis.Sit deus verax,omnis autem homo mēdax.Excludit itaque eundem falſum ſenſum in ma-
teria mendacii noſtri relati ad diuinam veracitatem. Referēdo ipſum falſum ſenſum pro ante-
cedente conditionalis, cuius conſequens eſt inconueniens ad quod deducit. Eſt ſiquidem con-
ditionalis iſta. Si in meo mendacio veritas diuina abundauit in gloriā:hoc eſt creuit ſecundum
gloriam,effecta eſt glorioſior.totum hoc eſt antecedēs.Et ſubditur conſequens primū. Quid
adhuc & ego tanquam peccator iudicor?) hoc eſt non debeo ego mēdax iudicari tanquā pec-
cator,ſed tanquam promotor gloriæ diuinæ veritatis. Quod conſtat eſſe manifeſtum incōue-
niens & falſum, igitur antecedens ex quo ſequitur eſt falſum. Et non (ſicut blaſphemamur, &
ſicut aiunt quidā nos dicere)faciamus mala vt veniāt bona?) Alterū incōueniens ex eodē ante-
cedēte & ſenſu cōſequēs ſubiūgitur vniuerſale.ſcilicet licere facere mala vt eueniāt bona.Et hoc
G ſubdit nō ſimpliciter ſed vt impoſitum doctrinæ apoſtolicæ.Prædicantibus ſiquidem apoſto-
lis ꝙ vbi abundant delicta ſuperabundat gratia dei,& ſimilia,non defuerunt peruerſi ſenſus ho
mines qui imponerent apoſtolis ꝙ docebāt facienda eſſe mala vt euenient bona. propter quos
arguēdos fecit Paulus hic quaſi digreſſionem tractando hæc.Cōſtat autem hoc falſum & hor
rendum,ſequi ex illo falſo ſenſu.ſcilicet iniuſtitia noſtra & mendacium noſtrum cōmendāt iu
ſtitiam & promouent gloriā veritatis diuinæ.Ex hoc enim ſenſu habetur ꝙ hæc licita ſunt ad
gloriam dei:& ſimiliter licita ſunt alia mala vt eueniant bona. ¶ Intellige nouicie ꝙ ſecundum
ſanā verāque doctrinā peccata nō ſunt eligenda vt media ad quēcūque bonū finē: quia ſuapte
natura repugnat peccato ꝙ ſit eligibile. Et propterea nec propter ſe nec propter aliud bonum
eſt eligibile. Et propterea hunc ſenſum dānat apoſtolus quē peruerſi acceperāt. ſcilicet ꝙ iniu-
ſtitia noſtra eſſet mediū ad cōmēdandū iuſtitiā dei, & ſimiliter mēdaciū noſtrū eſſet medium
H ad augmētum glorię diuinæ veritatis:& vniuerſaliter ꝙ mala culpæ ſint media faciēda ad hoc
vt eueniāt bona. Cum hac tamen ſana doctrina intellige quoque verū eſſe ꝙ peccata ſunt ma-
teria diuinæ iuſtitiæ,ꝙ mēdaciū noſtrum eſt materia diuinæ gloriæ.Sicut crimina latronū &
parricidarū ſunt materia iuſtitiæ iudicis humani,& ſunt occaſiones gloriæ iuſtitiæ eius.Et ſunt
quādoque materia miſericordię principis: vt patet. Quū ergo dixit propheta vt iuſtificeris &
ſimilia, nō ſignificatur tributū eſſe mediū cōgruū ad finē: ſed incurſam eſſe materiā in qua ſu-
perluceret veracitas & ſimilia.Sicut qui cōmiſit parricidiū & petit veniā à principe,vt ſuperlu
ceat in tāto crimine potētię eius ſublimitas ſoluta à lege. ¶ Aduerte & tu erudite lector ꝙ quia
vitatio mali peioris eſt quoddam bonum, & eiuſdem eſt rationis cum bono quo ad iuſtum &
iniuſtum,honeſtum vel inhoneſtum(vt etiā philoſophi ſenſerunt)ideo eadē doctrina qua hor-
remus facere mala vt eueniāt bona, eadē horrere debemus facere mala vt euitemus peiora.Eui-
I tare enim peiora quoddā bonū eſt,& multo minus bonū q̃ euenire bonū. Et propterea ſi pro-
pter bonū nō eſt faciēdū malū,neceſſario ſequitur ꝙ nec propter vitādū maius malum. Vnde
& Paulus ſubdit. Quorum dānatio iuſta eſt.)Et relatiuū quorū refert faciētes mala vt eueniāt
bona.Nec putes cōtrariū ſenſiſſe Gregoriū,aut Toletanū conciliū in.xiii.diſt.decreti.Sed Gre-
gorius cōditionaliter loquitur (cōditione pendente non ex parte rerum: ſed ex parte hominis)
dicens.Si omnino nullus ſine peccato aditus patet. Non enim datur perplexio ex parte rerum:
ſed cōtingere poteſt ex parte hominis, neſciētis euadere, nō vidētis aditum euadēdi abſque ali-
quo peccato.Et in illo caſu cōſulit ſecūdum indulgentiam, eligere minus malum: vtens autho-
ritate apoſtoli de vxore propter fornicationem vitandam. Concilium autem Toletanum non
docet eligere minus peccatum,ſed ſolutionem minoris nexus ſeu vinculi.quod conſtat ſine pec
cato fieri:vt patet in exemplo de ſolutione iuramenti vel malæ promiſſionis.Nulla ergo ratio-
K ne faciendum eſt malum vt eueniat bonum quodcunque vitationis peioris, abſolute loquendo
ſecundum apoſtoli doctrinam. Quid ergo?)Poſt reſponſionem datam ad primam quęſtio-
nem de prærogatiuis Iudęorum , mouet aliam quæſtionem naſcentem ex data reſpōſione qua
dictum eſt ꝙ multū omni modo collatum eſt Iudæo amplius q̃ gentili. Hinc enim ſurgit alia
quæſtio.quid ergo,hoc eſt quid ex hac reſponſione infertur? Præcellimus eos?)ſuperfluit eos.
Et explicat quæſitum:an ſcilicet præcellimus nos Iudæi.Eſt itaque quęſtionis ſenſus.ſequiturne
ex dictis quòd nos Iudæi præcellimus,proculdubio alios.Et eſt ſermo de præſtantia qua homo
præſtat alteri non ſecūdum aliquā prærogatiuam,ſed ſimpliciter & abſolute. Nequaquam.)
Ecce reſponſio ad hanc quæſtionem. Cauſati.pro,præcauſati,enim ſumus Iudæos & Gręcos
omnes ſub peccato eſſe. ) hoc eſt quia attulimus prius cauſam huius negatiuæ & eſt quòd tam
Iudæi q̃ Græci omnes ſub peccato ſunt . Hinc apparet primo quòd appellatione Hellenorum
(quod

(quod eſt cognomen Græcorum) Paulus intendit Gentiles. vel quia vocabulum extenditur ad A
ſignificandos gentiles vt Hieronymus cenſet:vel quia eiuſdem rationis ſunt Græci é regione Iu
dęorum, cum reliquis gẽtilibus. Apparet ſecundo quód de peccato actuali Paulus loquitur di-
cens omnes eſſe ſub peccato:quoniam de illo peccato loquitur quod prius dixerat ineſſe Iudęis
& Gentilibus,dicente ipſo præcauſati enim ſumus &c.Cõſtat autem quòd hactenus non eſt lo-
cutus niſi de peccatis actualibus.Intendit itaque ex hoc quòd commune eſt Iudæis & Gentili-
bus ſub peccato eſſe,haberi quòd Iudæi non præſtant ſimpliciter & abſolute Gentilibus,quan-
uis prętent ſecundum aliquas prętogatiuas.¶ Significãtius autem dicit ſub peccato eſſe,& non
dicit peccatores eſſe aut peccaſſe.Intendit enim ſignificare & ſignificat quòd commune eſt Iu
dæis & Gẽtilibus manere ſub peccato ab ipſis patrato:vt clarius maniſeſtabit. Sicut ſcriptum
eſt.)non in vno ſed in multis ſacræ ſcripturę locis.Nam quę ſubduntur ex diuerſis ſcripturę li
bris ſumpſit Paulus: ſed ignorans neſcio quis adiunxit hæc pſalmo decimoquarto, vt ibi diffu- B
ſius declarauimus. Quia.pro,ꝙ,nó eſt iuſtus quiſquam.pro,ne vnus quidem.)Hoc ſumptum
eſt ex ſeptimo capitulo Eccleſiaſtis. Et eſt ſenſus(vt ibidem ſubiungitur)quòd nó eſt homo qui
non peccet. Non eſt intelligens.) Hoc cum aliquibus ſequẽtibus ſumptum eſt ex pſalmo de-
cimoquarto,vbi dicitur vt videat ſi eſt intelligens aut requirẽs deum, omnes declinauerũt &c.
Et ſicut negata eſt omnimoda iuſtitia in voluntate, ita negatur omnimoda prudentia. Non
eſt requirens deum.)totaliter. Omnes declinauerunt.) à recto. Simul inutiles facti ſunt.) ad
conſequendum finem æternum. Non eſt qui facit bonum.) ſupple ſine peccato. Non eſt
vſque ad vnum.)incliſiue. Nullus enim purus homo excipitur. ¶ Sepulchrum patens eſt gut-
tur eorum.) Hoc ex quinto pſalmo ſumptum eſt. Et hactenus negationes & receſſus à recto &
bono commemorauit:modo vero accedendo ad malum,quæ committuntur mala in locutio-
ne commemorat. Incipiens à turpiloquio, comparando guttur eorum ſepulcro patenti:ac per C
hoc fœtẽti. Linguis ſuis doloſe agebant.) Mẽdax quomodolibet ſermo,doloſa lingua deſcri-
bitur. Venenum aſpidum ſub labiis eorum.) Hoc ex pſalmo.cxl.ſumptum eſt. Et ſermo no-
ciuus ſignificatur à ſimilitudine veneni in ſupremo culmine:ſcilicet aſpidum, quod dicitur in-
curabile. Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt.) Hoc ſumptum eſt ex pſal-
mo decimo,vbi dicitur cuius maledictione os plenum eſt & amaritudine. Et appellatur os ple-
num maledicentia imprecatiua & deteſtatiua, & ſimiliter amaritudine erga alios: dum & im-
precantur mala aliis & execrantur aliorum facta: & quod peius eſt amaritudinem aliis ſua lin-
gua ingerunt, non hinc aut inde ſed vndique. plenum enim amaritudine, effluit vndique.
¶ Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem.)Hæc cum aliquibus ſequentibus ex Eſaię
quinquageſimonono, cap.ſumptum eſt.Poſt peccata omiſſionis & oris adiungit peccata ope-
ris,inchoando à peſſimo contra proximum opere:homicidio ſcilicet. Et non ſimplici ſed cum D
velocitate pedum,cum feſtinatione ad humani ſanguinis effuſionem. Contritio.) hominum
aliorum. Et infœlicitas.) hominum aliorum. In viis.) hoc eſt variis ſtudiis & operibus.
Eorum.) ad hoc ſtudent vt opprimant immo conterant alios & ad miſeriam deducant. Et
viam pacis non cognouerunt.) notitia practica & affectiua: ſed ſolis ſeditionibus aut bellis ſtu-
dent. Tollunt itaque vitam,res, honoreſque atque pacem.¶ Non eſt timor dei ante oculos eo-
rum.) Hoc ſumptum eſt ex pſalmo triceſimoſexto. Et in hoc vno omnia peccata cogitationis
ſeu cordis comprehenduntur: vtpote in quo conſiſtit frænum omnium internorum motuum.
Solus enim timor diuini intuitus retrahit ab interna animi deordinatione: quum homines
omnes lateat. Scimus autem quòd quæcunque lex loquitur,iis qui in lege ſunt loquitur.)Ap-
plicat allata ex ſcriptura ad Iudæos. Appellatione legis intellige vniuerſam ſcripturam veteris
teſtamenti. Et eſt ſermo de iis quæ indeterminate dicuntur in ſcriptura, ad differentiam eo- E
rum quæ ſpecialiter de aliqua natione dicuntur: vt apud Eſaiam onus Tyri, onus Babylonis,
& ſimilia. Vt omne os obſtruatur.) Quorſum hæc ſcripta ſint, declarat ex fructu. Ideo
enim declarantur omnes eſſe ſub peccato,vt obſtruatur omne os, tam Iudæorum quàm Gen-
tilium præſumentium de propria iuſtitia. Et ſubditus fiat omnis mundus deo.) Quamuis
mundus vniuerſus velit nolit ſubiiciatur deo, hęc tamen ſcripta ſunt vt ſponte, vt laudabiliter
vniuerſus mundus ſe ſubiiciat deo pro iuſtificatione gratuita:ſeu(vt alii interpretantur)vniuer-
ſus mundus obnoxium ſe reddat deo pro iuſtificatione. Quia. pro, propterea quôd, ex ope-
ribus legis non iuſtificabitur omnis caro coram eo.) Inter iuſtitiam operis & iuſtitiam dei hæc
eſt differentia: quòd iuſtitia operis iuſtificat tantũ illud opus cuius eſt & operantem ſecundum

F habitum illius operis: iuſtitia autem dei iuſtificat hominem abſolute. Et hoc eſt dictu quòd iu-
ſtitia operis non iuſtificat hominem abſolute: quoniam non delet peccata, ſed relinquit ho-
minem in peccatis quæ fecit. Iuſtitia autem dei iuſtificat hominem abſolute: quoniam delet
peccata quæ inuenit in homine. Et penes hanc diſtinctionem (quam manifeſtius Apoſtolus
ſubiunget) verificat quæ nunc dicuntur & dicta in præcedenti capitulo. Quum enim dictum
fuit quòd factores legis iuſtificabuntur apud deum, intellige de iuſtificanone hominum ſe-
cundum opera: quum autem modo dicitur quòd ex operibus legis non iuſtificabitur omnis
caro coram eo, intellige de iuſtificatione hominis abſolute. Et dicit omnis caro, ad compre-
hendendum omnem nationem, ſiue Iudæam ſiue Gentilem: quam ſuperius iuſtificari dixe-
rat ſecundum facta. Per legem enim cognitio peccati.) Probat quòd lex non iuſtificat, quia
per legem habetur cognitio peccati. Et ſumitur cognitio vt opponitur remiſſioni. Ita quòd
G eſt ſenſus. per legem habetur cognitio non autem remiſſio peccati. Iuſtificatio autem abſo-
lute oportet quod ſit cum remiſſione peccati. Nunc autem.) hoc eſt tempore Meſiæ.
Sine lege.) hoc eſt abſque iugo legis Moſaicæ. Iuſtitia dei.) diſtincta à iuſtitia operis: de
qua in principio dictum eſt, iuſtitia enim dei in eo reuelatur. Manifeſttaa eſt) In die Pente-
coſtes, & deinceps manifeſtata eſt ſine iugo legis veteris iuſtitia dei, iuſtificans hominem ab-
ſolute. ¶Et ſignificantius dicit manifeſtata eſt, & non dicit creata aut facta eſt: quoniam iu-
ſtitia dei fuit ab initio iuſtificans omnes ſanctos, & non eſt de nouo facta: ſed eſt de nouo ma-
nanifeſtata. Erat ſiquidem iuſtitia fidei in patribus, erat & in aliquibus gentilibus: vt patet de
Iob. Sed erat tanquã occulta, tum quo ad rem creditã: ſcilicet IESVM CHRISTVM.
tum quo ad promulgationem: quoniam non erat mundo promulgata. Teſtificata à lege &
prophetis.) Ne iuſtitiam dei tanquam rem nouam fingere aut introducere videretur, appoſuit
H quòd eſt teſtificata à lege Moyſi & prophetis: vt etiam ex teſtimonio legis & prophetarum de-
claret non ex operibus legis (hoc eſt non ex iuſtitia quorumcunque operum moralium, cæri-
monialium & iudicialium) iuſtificari ſimpliciter & abſolute homines, ſed ex iuſtitia dei.
Iuſtitia autem dei per fidem IESV CHRISTI.) Dixerat iuſtitia dei, & dixerat ex fide
in fidem: ſed non explicauerat materiam fidei, non explicauerat modum quo iuſtitia dei nobis
iungitur. Et propterea vtrunque modo explicat: dicẽdo. Iuſtitia autem dei per fidem. Ecce mo-
dus quo applicatur nobis iuſtitia dei. IESV CHRISTI.) Ecce materia fidei. In om-
nes & ſuper omnes qui credunt in eum.) Superfluit in eum. Et vere ſuperfluit: quoniam eſt in
omnes & ſuper omnes qui credunt: vt intelligamus iuſtitiã dei per fidem Ieſu Chriſti eſſe fuiſſe
& fore in omnes & ſuper omnes qui credunt. Et non quemlibet ſaluari in fide ſua, ſed iuſtifi-
cari tantum per fidem Ieſu Chriſti. Huiuſmodi enim iuſtitia dei ſemper fuit ſic: ſed modo eſt
I manifeſtata, teſtificata à lege & prophetis. ¶Dicit autem in omnes & ſuper omnes: ad ſignifi-
candum extenſionem iuſtitiæ dei erga omnes, & cum hoc ſuperioritatem. Supereminet enim
iuſtitia dei per fidem Ieſu Chriſti, iuſtitiis operum. Non enim eſt diſtinctio.) Probat id quod
dixerat in omnes & ſuper omnes: quoniam non eſt diſtinctio in hoc. Omnes enim peccaue-
runt.) Hinc videre potes antedictam differentiã eſſe de intẽtione apoſtoli. Ex hoc enim ꝙ com
mune eſt omnibus (tam Iudæis q̃ gentilibus) peccaſſe, probat apoſtolus iuſtitiam dei per fidem
Ieſu Chriſti in omnes & ſuper omnes: aperte ſignificans ꝙ per iuſtitias operum nec Iudæi nec
gentiles iuſtificabantur iuſtitia remittẽte peccata: ſed ſola iuſtitia dei per fidem Ieſu Chriſti hoc
fiebat: vt clare ſubiunget. Et egent. pro, carent, gloria dei.) Siue per gloriam dei intelligas glo-
riam cæleſtis patriæ, ſiue magis ad literam gloriam apud deum. Qui enim peccauit, quouſque
remittatur ei peccatum, non laudatur: non clarus eſt apud deum. Et dixit hoc directe ad diffe-
K rentiam glorię quę habetur apud homines quum quis quãuis olim peccauerit. iuſtitias operum
exercet. Talis enim caret gloria dei ex hoc quòd non eſt conſecutus veniam peccati, quamuis
habeat gloriam hominum. Et hunc eſſe ſenſum literalem, in ſequenti patere poteſt capitulo:
vbi de Abraham dicetur quòd ex operibus gloriam quidem habet ſed non apud deum.
IVSTIFICATI gratias per gratiam ipſius.) Dictio interpretata iuſtificati, participium eſt
paſſiuum præſentis temporis, quo lingua latina caret. Et propterea aliqui interpretes vertunt
iuſtificantur. Et dicit quòd omnes peccauerunt & carent gloria apud deum: iuſtificantur au-
tem, hoc eſt ex peccatoribus iuſti fiunt, gratis, hoc eſt non ex operibus ſed gratuito. Et ne quæ-
ras cuius eſt hoc gratuitum beneficium, explicat per gratiam ipſius, ſcilicet dei. Vbi clare ex-
plicatur: iuſtitiam dei iuſtificantem peccatorem, non ex operibus ſed per gratiam dei habe-
ri. Per

ri. Per redemptionem quæ eſt in Chriſto Ieſu.) Declarat rationem iuſtitiæ dei ex interue- A
niente redemptione hominũ facta per Ieſum Chriſtum. Vbi aduerte ꝙ in hoc ꝙ homines ex
peccatoribus fiunt iuſti,cõcurrunt gratia dei & iuſtitia dei. Ita quòd non concurrit ſola gratia:
quæ tunc ſola concurreret quando deus remitteret peccata ſine aliqua ſolutione. Sed hoc deus
nunquã fecit neque facit:ſed gratiæ ſuæ inſerit iuſtitiam ſuam.quam totiẽs apoſtolus nominat
iuſtitiam dei.Et modo explicat ꝙ iſta iuſtitia cõſiſtit in redemptione: hoc eſt in ſolutione pre-
cii quam fecit Ieſus ad abſoluendum nos à captiuitate ſeu ſeruitute peccati.¶At ſi contra hoc
inſtetur,ꝙ hæc duo ſibiinuicem aduerſantur: ſcilicet ꝙ ſimus iuſtificati gratis per gratiam dei,
& ꝙ ſimus iuſtificati per redemptionem quæ eſt in Chriſto Ieſu.Nam ſi per redemptionẽ,er-
go non gratis:& ſi per gratiam,ergo non per iuſtitiã redemptionis. Solutio eſt ꝙ ſcriptura ſa-
cra non dicit nos iuſtificari per ſolam gratiam,ſed per gratiam ſimul & iuſtitiam, ſed vtrãque
dei:hoc eſt per gratiam dei & iuſtitiam dei, & non per iuſtitiã hominum. Et propterea toties B
apoſtolus repetit iuſtitiam dei. Ita quòd gratia dei non excludit iuſtitiam dei,ſed iuſtitiam ho-
minum.Redemptio autem facta per Chriſtum, iuſtitia dei eſt,non iuſtitia noſtra,quia ipſe Ie-
ſus Chriſtus vere deus eſt. ¶Et ſignificanter non dicit quæ eſt facta à Chriſto Ieſu,ſed quæ eſt
in Chriſto Ieſu:vt redemptionem non rebus aut pecunia factam,ſed exiſtentẽ in carne & ſan-
guine & anima ipſius intelligeremus. Quem propoſuit deus propitiatorem.) Dictio Græca
anceps eſt ad propitiatorium maſculino vel neutro genere:quoniam eſt accuſatiui caſus.magis
tamen quadrare propoſito videtur maſculinũ genus:vt ſit ſenſus,quẽ propoſuit deus placatorẽ.
Et poſuit hoc ad ſignificandum quòd redemptio Ieſu Chriſti non minuit ſed potius auget gra
tiam dei erga nos:vt intelligamus ex diuina gratia nõ ſolum dari nobis veniam,ſed etiam dari
nobis placatorem. Et propterea ex parte dei introducit huiuſmodi redemptorem, dicendo.
Quem propoſuit deus propitiatorem ſeu placatorem,proculdubio redimendo. Per fidem in C
ſanguine ipſius.) Paulatim explicat myſteria.In principio enim dixerat,ex fide in fidẽ: poſtea
explicauit per fidem Ieſu Chriſti. Modo dearticulando clarius explanat fidem mortis IESV
CHRISTI: dicẽdo per fidem in ſanguine ipſius.Fides enim in ſanguine Ieſu,eſt fides quę
innititur morti quę per effuſionẽ ſanguinis Ieſu fuit. ¶Et aduerte tria,per attuliſſe apoſtolum
in hac ſententia. Primum dicendo per gratiam ipſius, ſecũdum per redemptionem,& tertium
per fidem in ſanguine. vt intelligamus ad iuſtificandum nos concurrere primum ex parte dei,
gratiam:deinde ex parte Ieſu Chriſti iuſtitiam redemptionis:& demum ex parte noſtri fidem
in ſanguine IESV CHRISTI. Et gratia quidem primum tenet locum: vtpote etiam
cauſa ſecundi & tertii. Secundum autem iſta eſt gratiæ quòd tamen rationem iuſtitiæ dei con
ſtituit.tertium(ſcilicet fides)applicatio & cõiunctio eſt vtriuſque nobiſcum. Ad oſtenſionem
iuſtitiæ ſuæ.) Iunguntur hæc verba cum præcedentibus, ſcilicet in ſanguine ipſius. Et ſubiun- D
guntur ad reddendam rationem quare in ſanguine ipſius,quare deus poſuit Ieſum placatorem
in ſanguine ipſius IESV. Et explicatur ratio,ſcilicet ad oſtenſionem iuſtitię ſuæ,ſcilicet dei.
ad demonſtrandum enim iuſtitiam diuinam ſtatuit deus IESVM placare deum in proprio
ſanguine,tanquam ſoluendo precium redemptionis humanæ. Propter remiſſionem præce-
dentium delictorum.)Subditur hic ratio iuſtitiæ eius. Et eſt remiſſio pręcedẽtium delictorum,
ad hoc vt remitterentur præcedẽtia delicta exegit iuſtitia diuina huiuſmodi ſupradictã redem
ptionem:alioquin remiſſio delictorum non eſſet fructus iuſtitiæ diuinæ. Vbi clariſſime videre
potes quod ſuperius diximus de intentione apoſtoli,in hoc differre iuſtitiam dei à iuſtitia ope-
rum: quòd iuſtitia operum non eſt remiſſiua præcedentium delictorum, iuſtitia autem dei eſt
remiſſiua præcedentium delictorum. ¶Et ſignificanter appoſuit præcedẽtium:vt intelligamus
etiam præteritorum hominum ante aduentum CHRISTI peccata. Propter quod decla- E
randum apertius ſubiungit. In ſuſtentatione.pro,tolerantia, dei ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ
in hoc tempore.) Dixerat ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ propter remiſſionem præcedẽtium de-
lictorum:ſubdit modo rationem quare inter præcedentia delicta & oſtenſionem iuſtitiæ diui-
næ interceſſit tantum temporis ſpatium. Et explicat quòd ratio eſt tolerantia diuina qua præ-
cedentia delicta tolerauit ad hoc vt in hoc tempore à ſe diffinito oſtẽderet iuſtitiam diuinam.
Et ne quæras quorſum iſta tolerantia dilatiua iuſtitiæ, ſubiungit rationem. Vt ſit ipſe iuſtus
& iuſtificans eum qui eſt ex fide IESV CHRISTI.) Superfluit CHRISTI. hoc
eſt propter duo ſimul implenda.Alterum eſt vt ſit in executione ipſe deus iuſtus,& non ſolum
miſericors ſeu gratiam conferens. Et hoc directe eſt ratio oſtenſæ diuinæ iuſtitiæ.Alterum eſt

F vt ſit iuſtificans eum qui eſt ex fide I E S V. Et hoc directe reſpicit diffinitionem iuſtitiæ ad
tempus hoc, ſcilicet mortis I E S V: ad hoc vt iuſtificetur homo à deo non qualitercunque
ſed ratione fidei in ſanguine I E S V. Oportuit enim expectari ipſam mortem I E S V in
qua executioni mandata eſt redemptio & placatio. Et expectari autem fide: quia oportet om-
nes qui iuſtificantur, eſſe, hoc eſt conſtare ſecundum mentem & animum, ex fide I E S V.
¶ Vbi eſt ergo gloria tua?) Superfluunt duæ dictiones: ſcilicet eſt & tua. Ita quòd legendum
eſt. Vbi ergo gloriatio?) Infinite infert, arguendo, vbi ergo gloriatio? Et eſt ſermo de gloria
iuſtitiæ. Infert autem ex dictis: ſcilicet quòd propter remiſſionem præcedentium peccatorum
poſuit deus placatorem I E S V M in fide ſanguinis ipſius. Hinc enim excluditur omnis glo-
ria humanæ iuſtitię. Et ſermo iſte quamuis communis eſſe poſſit Iudęo & Gentili, dirigitur ta-
men directe ad Iudęum, de quo mouerat quęſtionē an excelleret: quique gloriabatur de iuſti-
G tia legis à deo acceptę per Moyſen. Excluſa eſt.) ſcilicet gloriatio. Per quam legem?) Inter-
rogatiue legendum eſt. Factorum?) Interrogatiue legendum eſt. Legem factorum appellat
legem Moyſi, & quo ad moralia & cærimonialia & iudicialia: quoniam erat lex operum, ſicut
& quęlibet alia lex ſcripta. Et in hoc etiam comprehenditur lex naturalis, quę ſimiliter eſt lex
factorum. Non.) Ecce reſponſio quo ad partem negatiuam. Sed per legem fidei.) Et eſt
reſponſio quo ad partem affirmatiuam. Legem fidei appellat vniuerſam ſtructuram prius di-
ctorum concurrentium ad iuſtitiam dei iuſtificantem homines. ¶ Si quęris quo pacto lex fi-
dei diſtinguitur à Paulo contra legem operum etiam moralium: quum etiam fides in genere
operum comprehendatur. Credere enim opus eſt noſtrum. Solutio eſt quòd credere in eum
qui iuſtificat impios, innititur iuſtitię alienę, ſcilicet dei per C H R I S T V M: reliqua ve-
H ro opera innituntur iuſtitiis propriis: vt ſcilicet quodlibet opus ſecundum ſe bonum eſt, &
bonum reddit habentem. & ideo iuſtitia fidei diſtinguitur contra iuſtitiam operum.
Arbitramur enim. pro, igitur, iuſtificari hominem per fidem ſine operibus legis.) Explicat cla-
rius intentam concluſionem ex pręmiſſis, dicendo. Arbitramur igitur iuſtificari hominem
per fidem ſine operibus legis, iuſtificantibus. Non enim intendit excludere opera legis de qui-
bus ſupra dixit quod factores legis iuſtificabuntur apud deum. Non intendit inquam exclude-
re ab executione ſed à iuſtificatione: hoc eſt à virtute iuſtificatiua hominis abſolute: quod eſt di
cere à virtute remiſſiua peccatorũ. De tali enim iuſtificatione eſt ſermo. An Iudęorum deus
tantum?) Directe affertur hæc ratio aduerſus cærimonialia & iudicialia pręcepta legis Moyſi:
quoniam hęc erant propria Iudęis. Moralia ſiquidem communia erant illis & gentibus. Et in-
tendit quòd ſi ad iuſtificandum hominem requirerẽtur opera legis iudicialia & cęrimonialia,
in quibus tanquam propriis gloriabantur Iudęi, ſequeretur ꝙ Iudęorum tantum eſſet deus, ſup
I ple iuſtificator. Et propterea ad hoc excludendum dicit, an Iudęorum deus tantum. Sicut mo-
do vere dicimus ꝙ credentium tantum eſt deus: quoniam ſolos credentes iuſtificat. Nonne &
gentium? immo & gentium.) Et rationem ſubdit. Quandoquidem vnus eſt deus.) Ex hoc
quòd vnus atque idem deus eſt qui fide iuſtificat tam Iudęos quàm Gentiles, manifeſtat quòd
deus eſt & Iudęorum & Gentilium: hoc eſt ꝙ non oportet Gentiles effici Iudæos, non oportet
eos ſubire iugum legis Moyſi ad hoc vt iuſtificẽtur. Qui iuſtificat. pro, iuſtificabit.) Futuri eſt
temporis, ad ſignificandum perſeuerantiã. hoc eſt ꝙ non modo tantũ, non pręteritos aut prę-
ſentes tantum, ſed ſemper in hoc perſeuerabit ꝙ iuſtificabit fide. Et dixit hoc in futuro, qui iam
dixerat de pręterito, propter remiſſionem pręcedentium delictorum. Circuncisionem ex fi-
de.) hoc eſt circũciſos nõ ex ipſa circũciſione ſed ex fide ſuperius explicata. Et pręputiũ.) hoc
eſt Gentiles perſeuerantes incircũciſos. Per fidem.) eandẽ: & non per iuſtitias operũ moraliũ.
K ¶ Legem ergo deſtruimus per fidem:) Interrogatiue legendum eſt. Mouet enim aduerſus dicta
quęſtionem: tanquam ex his ſequatur ꝙ fides deſtruat legem Moyſi. Abſit. (Reſponſio eſt hor-
rentis. Sed legem ſtatuimus.) hoc eſt firmamus. Aduerte hic ꝙ quum fides Ieſu Chriſti ſem-
per fuerit explicite vel implicite in omnibus qui conſecuti ſunt remiſſionẽ peccatorũ ab initio
mundi, ex hoc ꝙ commendatur & declaratur virtus fidei ad iuſtificandum, non deſtruitur nec
aboletur lex Moyſi (alioquin oportuiſſet legem Moyſi nunquam habuiſſe locum apud fideles)
ſed declaratur ꝙ nec in lege nec in operibus legis eſt vis remiſſiua peccatorũ. & propterea opti-
me Paulus horret dicendo abſit. Quod autem ſubdit, ſed legem ſtatuimus (hoc eſt firmamus)
non eſt ſic intelligendum ꝙ per hanc doctrinam firmitatem aliquam lex Moyſi acceperit: ſed
quòd cõmendat fides redundat in fulcimẽtũ legis. Et vere ſic eſt. nam niſi fides fulciret legem,
vacillant

vacillaret & nutaret in mentibus hominum tanquam humana adinuentio: vt patet ex hoc ꝙ A
talis habetur lex Moyſi apud infideles.

## CAPVT IIII.

Qvid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundum carnē?) Mouerat in principio capituli tertii quæſtiones duas: alterā de Iudæo, alteram de circūciſione. Et ſoluta prima quæſtione modo intendit tractare ſecundam: ſcilicet quę vtilitas circūciſionis. Vnde & reſumit eam in patre circūciſionis Abraham, ſub aliis verbis: dicendo quid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecūdum carnem: hoc eſt ſecundum carnalem circūciſionem. Ita ꝙ ſecūdū carnem refertur ad verbū inueniſſe. Et emergit hęc quęſtio ex dictis: ſcilicet ꝙ nō ex operibus ſed ex fide Ieſu Chriſti iuſtitia dei eſt in omnes & ſuper omnes. Hinc enim quæſtio conſurgit. quid ergo Abraham inuenit ſecundum circunciſionē in carne, ſi non inuenit iuſtitiam dei? ❡Si enim Abraham ex operibus legis iuſtificatus eſt.) Reſpondet quæſtioni. primo negatiue quo ad iuſtificationem: hoc eſt ꝑ per circunciſionem non eſt iuſtificatus. Et ad hoc declarandum aſſumit cōditionalem cuius antecedēs eſt, Abraham ex operibus iuſtificatus eſt: cōſequens autem eſt. Habet gloriam. pro, gloriationem, ſed non apud deum.) Quia enim circūciſio carnalis inter opera eſt, ideo cōprehendēdo etiam circunciſionem & reliqua moralia opera aſſumit ꝙ ſi Abraham eſt iuſtificatus ex operibus ſiue moralibus ſiue cærimonialibus, habet quidem gloriationem (quoniam ex operibus iuſtis habet vnde glorietur) ſed non apud deum: quia remanerent adhuc delicta eius. Quantumcunque enim (vt prius dictum fuit) homo exerceat ſe in bonis operibus moralibus & cærimonialibus, nunquam tamen per hęc conſequitur remiſſionem peccatorum: ſed iuſtificatur tātum in operibus & in ſeipſo ſecundum habitus operum. Et propterea habet merita virtutum vnde glorietur: ſed non apud deum, apud quem remanet adhuc inglorius ratione peccatorum. Quid C enim dicit ſcriptura?) Propoſita conditionali, progreditur à deſtructione conſequentis authoritate ſcripturę. Conſequens fuerat, non habet gloriationem apud deum. hoc intendit deſtruere, monſtrando ex authoritate ſcripturæ veritatem ſui contrarii: ſcilicet ꝙ Abraham habuit iuſtitiam apud deum. Credidit Abraham deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Ex Geneſ. decimoquinto. cap. ſumpta eſt hęc ſententia. In qua apparet quòd fides Abrahę reputata eſt illi ad iuſtitiam apud deum. ita quòd iuſtitia apud deum non ex operibus ſed ex fide imputata eſt Abrahę. Ei autem qui operatur.) Declarat ex inducto textu differentiam intentam inter iuſtitiam ex operibus & iuſtitiam ex fide. Declarat autem hoc dupliciter. Primo pōderando verba ſcripturę: ſcilicet credidit & imputatum eſt. Deinde confirmat authoritate Dauid. Et vtitur ratione tali. Operanti merces non gratuito ſed ex debito datur: non operanti autē ſed credenti, D gratuito imputatur fides eius ad iuſtitiam: ergo Abraham nō ex operibus ſed ex fide iuſtificatus eſt. Vide ſingula. Ei autem qui operatur.) hoc eſt qui per opera meretur, ſiue moralia ſiue cęrimonialia &c. Merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum.) Hęc vniuerſalis eſt clariſſima. Ei vero non operatur.) Non dicit qui contraria operatur, ſed ſolum negat merita operum: hoc eſt etiam ſi non operetur, etiā non concurrentibus meritis operum. Credenti autem in eum qui iuſtificat impium.) remittendo peccata. Reputatur. pro, imputatur.) Interpres mutauit vocabula: modo imputatur, modo reputatur: quū tamen Paulus eodem vtatur vocabulo. Quod potius ſignificat imputari quàm reputari, ſignificat enī adſcribi, attribui. Fides eius ad iuſtitiam.) In hoc ipſo quòd fides imputatur ad iuſtitiam, ſignificatur ꝙ non ex debito, non ex merito confertur iuſtitia: cuius oppoſitum dictum eſt de operāte. Ita ꝙ inter credentem & operantem elicit Paulus differentiam: ꝙ credens non meretur, ꝙ credenti E non debetur iuſtitia, ex hoc ipſo ꝙ ſcriptura dicit ꝙ fides eius imputatur ad iuſtitiam. Operās vero in quantum operans, ex debito ſortitur mercedem iuſtificationis ſuę, nō remiſſiuę tamen peccati: vt ſępe dictum eſt. Secundum propoſitum gratię dei.) Hę quatuor dictiones ſuperfluę ſunt: adiunctę forte ab aliquo ad explicādum quid importat imputari fidem ad iuſtitiam. vere ſiquidem importat gratuitam iuſtitiæ collationem. ❡Sicut & Dauid dicit.) Confirmat idem authoritate Dauidis: primo explicans ſententiam quę habetur ex verbis Dauidis ad propoſitum, ſubiungendo. Beatitudinem hominis.) ſupple eſſe. Cui deus accepto fert. pro, imputat.) Idem enim eſt vocabulum apud Paulum. Iuſtitiam ſine operibus.) Hęc ſunt apoſtoli verba, dicta à Dauide quo ad ſenſum. verba autē ipſius Dauidis ſubiunguntur. Beati quorum

F remiſſæ ſunt iniquitates.) Et eſt ſermo de beatitudine in ſpe.Remiſſæ autem iniquitates dicun-
tur quo ad offenſam ſecũdum quam iniuria illata eſt deo. Et quorũ tecta ſunt peccata.) Quo
ad turpitudinem actuum: ne ſcilicet eorum turpitudo redundet amplius in eos qui peccauerũt:
hoc eſt ne ſint amplius turpes. Beatus vir cui non imputabit dominus peccatum.) ad reatum
æternæ pœnæ. Ex his omnibus & ſpecialiter ex hoc vltimo (ſcilicet non imputatione peccati)
accepit apoſtolus Dauidem dicere ꝙ deus imputat iuſtitiam ſine operibus, ita ꝙ beatum illum
reddit. Nullius enim operis noſtri mentio à Dauide fit, ſed ſolius diuini operis remittentis, te-
gentis & non imputantis. ¶ Beatitudo ergo hæc.) Applicat authoritatem Dauidis ad pro-
poſitam materiam de iuſtitia Abrahæ. In circunciſione tantum manet.) Superfluunt duę di
ctiones,ſcilicet tantum manet. An etiam in præputio.) Ex hac Dauidis authoritate arguit ad
própoſitam materiam,quęrendo an hęc promulgata à Dauide beatitudo habeat locum in ſo-
G lis circunciſis an etiam in non circunciſis. Et ſtatim probat ꝙ habet locum in non circunciſis,
ex tempore quo fides Abrahæ reputata eſt ei ad iuſtitiam: quia ſcilicet tunc temporis hoc fuit
quando Abraham non erat circunciſus,ſed adhuc erat in pręputio.Et progreſſus literæ eſt cla-
rus.primo repetens quod dictum eſt,ſcilicet, Dicimus enim quia. pro,quòd,reputata eſt fides
Abrahæ ad iuſtitiã.) & deinde dicens, Quomodo ergo reputata eſt.) Inquirit ſtatũ Abrahę.
In circunciſione.) hoc eſt in ſtatu circunciſionis. An in præputio?) hoc eſt in ſtatu præpu-
tii. Et ſubdit reſponſionem clariſſimã. Non in circunciſione ſed in pręputio.) vt patet Gene.
xv. Et ſignum accepit circunciſionis.) Poſtquam reſpondit negatiue quo ad iuſtificationem
quęſtioni motę quid inuenit Abraham in carnali circunciſione.Reſpondet modo affirmatiue:
hoc eſt declarat quid aſſecutus eſt Abraham per circunciſionem,declarat quę vtilitas circunci-
ſionis.Oportebat enim non ſolum dicere quid non confert,ſed etiam quid confert.Et explicat
H vtilitatem circũciſionis eſſe vtilitatẽ ſigni.Et hoc accepit apoſtolus ex Gene.xvii.cap. Vbi clare
dicitur à deo ad Abraham de circunciſione.Et erit in ſignũ pacti inter me & vos. Ita ꝙ Abra-
ham accepit carnalis circunciſionis ſignum: hoc eſt circunciſionem in ſignum. Signaculum
iuſtitię fidei quę eſt in pręputio.)Superfluit eſt.Per hoc ꝙ circunciſionem accepit in ſignũ pa-
cti fœderis inter deum &c.Accepit ipſam in ſignaculum,hoc eſt tãquam characterem ſeu im-
preſſam notam,non cuiuſcũque rei ſed iuſtitię habitæ ex fide in pręputio.Ita ꝙ circũciſionem
dicit non ſolum ſignum diſtinctiuũ populi aſciti à deo, ſed etiam in ſpecie eſſe velut characte-
rem iuſtitię imputatæ Abrahę in præputio quia credidit deo. Hæ ſunt igitur duę vtilitates cir-
cunciſionis,hęc ſunt quę conſecutus eſt Abraham in circunciſione carnali. Vt ſit pater om-
nium credentium per præputium.)Ex re ſignificata ſignaculo circunciſionis(ſcilicet iuſtitia fi-
dei imputatæ Abrahæ in præputio)deducit apoſtolus veram paternitatem Abrahę tam reſpe-
I ctu circunciſorum q̃ circunciſorum. Et primo reſpectu incircunciſorum: dicendo vt ſit pater
omnium credentium per præputium, vt ab ipſo ſecundum fidem generentur omnes credentes
incircunciſi:vtpote imitantes fidem Abrahæ adhuc incircunciſi. Et hæc paternitas ſit illis vti-
lis,ſicut fuit vtilis fides ipſi Abrahæ: ſcilicet. Vt reputetur & illis ad iuſtitiam.) illorum crede-
re,ſicut reputatum fuit Abrahæ patri. Et ſit pater circunciſionis.) Ex eadem re ſignificata ſit
etiam verus pater, non carnalis ſed ſpiritualis circunciſionis: hoc eſt circunciſorum. Non iis
tantum qui ſunt ex circunciſione.) Corruptus eſt textus. Legendum eſt. Iis qui non tantum
ſunt ex circunciſione.)Sola enim carnali circunciſione Abrahæ ſecundum legem gaudentes il
li ſunt qui tantum ſunt ex circunciſione: hoc eſt qui ſolum conſtant ex hoc ꝙ ſunt circunciſi.
Quos apoſtolus non comprehendit inter filios Abrahæ: immo ad differentiam talium dicit.
Is qui non tantum ſunt ex circunciſione, ſubiungendo. Sed & iis qui ſectantur veſtigia fidei
K quæ eſt in præputio patris noſtri Abrahæ.) Superfluit verbum eſt. Ecce quorum in circunci-
ſione eſt pater Abraham. Nõ ſufficit enim ad huiuſmodi filiationẽ ꝙ ſint circũciſi, ſed opor-
tet ꝙ imitentur fidem quam habuit Abraham in præputio.Hęc vera paternitas Abrahę reſpe-
ctu vtrorumque deducitur ex re cuius ſignaculum eſt circunciſio: ſcilicet iuſtitia fidei Abrahæ
in præputio.Et dixit hoc ad excludendem proprietatem quam ſibi Iudæi vſurpabant paterni-
tatis Abrahæ reſpectu circunciſionis: hoc eſt quòd Abraham ſit proprius pater circũciſorum.
Ex hoc enim quòd nõ ſufficit circũciſio ad hoc vt ſit quis filius Abrahæ, ſed exigitur imitatio
fidei Abrahę,habetur ꝙ paternitas Abrahæ non eſt carnalis,non eſt legalis ſecundum circun-
ciſionem,ſed eſt ſpiritualis conſiſtens formaliter in generatione filiorum in eadem fide: quę ge
neratio communis eſt circũciſis & incircunciſis. ¶ Non enim per legem promiſſio Abrahæ

aut ſemini eius vt hæres eſſet mundi.) Coniunctio enim teſtatur ꝙ hæc particula inducitur ad A
probandum prædicta: ſcilicet ꝙ Abraham ratione iuſtitiæ fidei eſt communis pater credentiũ
tam circunciſorum q̃ incircunciſorũ. Et quum prius hoc probaſſet ex iuſtitia imputata Abrahę
tempore quo erat in præputio, modo hoc probat ex promiſſione facta Abrahæ iam circunci-
ſo: vt arctius ad idem cogat Iudęos. promiſſio ſiquidẽ hæreditandi mundũ facta legitur Abra-
hę Gen. xxii. in illis verbis, in te benedicentur omnes gentes. In ipſius enim Abrahæ ſemine(ſci
licet Meſia, benedictæ ſunt vniuerſæ nationes quum Meſias prius per fidem & demum per re-
gnum conſtitutus eſt hæres, non terræ promiſſionis, non Aſiæ, non totius terrę, aquę aut aeris;
ſed mundi: iuxta illud. quem conſtituit hæredem vniuerſorum. Et apte ex adimpletione pro-
miſſæ hæreditatis probatur paternitas Abrahę. nam in ſuo ſemine futurus erat hęres: ac per hoc
illo modo comprobatur pater quo futura erat hæreditas. Quum itaq; dicit promiſſio non per
legem, non ſubauditur participium facta, ſed participium adimplenda: vt clare comprobat ſub- B
iuncta ratio. affert enim pro ratione ꝙ promiſſio facta Abrahæ de hęreditate mundi, non erat
adimplenda per legem Moyſi. Sed per iuſtitiam fidei.) communis tam circunciſis q̃ incircunci-
ſis ad imitationem fidei Abrahæ. ¶ Si enim qui ex lege hæredes ſunt.) Ecce ratio partis negati-
uæ: ſcilicet ꝙ non per legem adimplenda erat promiſſio. Et eſt ratio ducens ad inconueniens,
immo ad contrarium adimplendæ promiſſionis. Si enim qui ex lege, hoc eſt qui ſubditi ſunt le-
gi Moyſi, conſtituti ſunt hæredes mundi. Exinanita eſt fides.) Ecce inconueniens contrarium
promiſſioni hæreditatis. euacuata eſt fides(qua fiunt dicta) à veracitate. Abolita eſt promiſſio.)
Addit promiſſio ſupra fidem. fides enim ſpectat ad executionem promiſſionis: promiſſio autẽ
prior eſt. Et propterea augendo inconueniens dicit non ſolum euacuari fidem, ſed etiam abole-
ri ſeu irritari promiſſionem. Quomodo autem vtrunq; ſequatur, manifeſtat ſubiungendo. Lex C
enim iram operatur.) hoc eſt lex enim punit. operari enim iram eſt efficere vindictam. Et hanc
actionem legis probat ſubiungendo. Vbi enim non eſt lex, nec præuaricatio.) Supple im-
putatur ad pœnam. Vtrunque horum clarum ex ſe eſt. nam medium legis(quo ſcilicet lex tra
hit homines) eſt pœna. Et experientia teſtatur quòd in locis ſeu in actionibus exemptis à le-
ge, præuaricatio non imputatur ad pœnam. Quocirca vis rationis conſiſtit in hoc quòd quia
legis eſt punire, immo quia propriũ legis eſt punire, ad legem ſpectat exhęredare, indignos hæ-
reditate priuare illos: ac per hoc ad legis actionem conſequitur non adimpletio promiſſionis.
priuatis enim hęreditate non eſt adimplenda promiſſio. & ſic exinanitur fides, & aboletur pro-
miſſio ex propria actione legis. Ideo ex fide.) Supponit Apoſtolus ſufficientẽ diuiſionẽ, aut per
legem aut per fidẽ adimplẽda eſt promiſſio: & excluſa lege tanq̃ propria actione tẽdente ad cõ
trariũ, infert à ſufficienti diuiſione, ideo ex fide. Et tamẽ ſubiungit accõmodam rationem quare
per fidem adimplenda eſt promiſſio, ſubiungendo. Vt ſecundum gratiam firma ſit promiſſio
omni ſemini.) Lex ſcripta non ſolum minuit promiſſionem puniendo, ſed etiam non niſi ſecun D
dum rationem debiti implet promiſſa: & hoc etiam ſolis ſubditis. Quo contra fides quemadmo
dum eſt diſpoſitio hominis ad hoc vt deus illi promittat ita eſt firmatiua promiſſionis: ex iiſdẽ
enim res firmatur ex quibus fit. Vnde quum promiſſio facta Abrahę fuerit ex fide, optime qua-
drat vt fide quoq; firmetur executio. Rurſus quum ita fides diſponat ad promiſſionem vt non
ex debito ſed ex gratia fuerit promiſſio, conſequens eſt vt etiam adimpletio firmetur fide vt ſit
firma ſecundum gratiam: ac per hoc omni ſemini. Reddit ergo rationem quare ex fide, tangen-
do hæc omnia. Dicendo enim vt ſecundum gratiam, excludit debitum. fides enim imputatur
ad iuſtitiam ſecundum gratiam. Dicendo autem firma ſit, tangit actum congruum fidei. Et di-
cendo omni ſemini, comprehendit tam ſub lege q̃ ſine lege: vt ipſemet declarat, ſubiungendo.
Non ei qui. pro, quod.) refertur enim ſemen neutri generis. Ex lege eſt ſolum: ſed & ei qui ꝓ,
quod, ex fide eſt Abrahæ qui pater eſt omnium noſtrum.) ſcilicet credentium. Sicut ſcriptum E
eſt.) Geneſ. xvii. Quia patrem multarum gentium poſui te.) Verba hæc ſunt Dei ad Abraham,
ſcripta ibidem. Ante Deum cui credidiſti. pro, coram Deo cui credidit.) Non ſunt verba hęc
ſumpta ex Geneſi, ſed ſunt adiecta à Paulo ad exponendum quali paternitate Deus poſuit A-
braham patrem multarum gentium. exponit ſiquidem ꝙ non paternitate carnali quæ eſt corã
hominibus, ſed paternitate ſpirituali quæ eſt coram Deo cui ipſe Abraham credidit, poſitus eſt
pater multarum gentium. Hęc eſt enim paternitas qua Abraham eſt pater omnium creden-
tium. Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non ſunt tanquã ea quæ ſunt.) Si verbum verbo
reddendum eſt, legendum eſſet. & vocat non entia tanq̃ entia. Primum horum duorum(ſcilicet
qui viuificat mortuos) miraculum ſignificat rei geſtæ: quoniam tunc viuificauit ad generandum

F tam mortuum corpus Abrahæ quàm mortuam matricem Saræ . hoc enim fuit quum deus di-
xit,patrem multarum gentium conſtitui te.Alterum vero(ſcilicet & vocat non entia tanq̃ en-
tia)ad promiſſos filios multarum gentium ſpectat. inter eos enim quidam futuri erant filii ſecũ-
dum carnem,quidam vero non:& tamen Deus vocat non entia tanq̃ entia, vocat non filios A-
brahæ tanq̃ filios Abrahæ:vt in hoc ipſo ſignificetur paternitas ſpiritualis.Qui contra ſpem in
ſpem credidit:)Græci textus non omnino concordant in verbis: verumtamen ſenſus in idẽ re-
dit, legendo. Qui præter ſpem in ſpe credidit vt fieret pater multarum gentium.) Significatur
enim ad literam ꝙ præter ſpem naturæ credidit ſe fore patrem multarum gentium in ſpe diui-
næ promiſſionis. Vbi occurrit quæſtio quonam pacto Paulus nunc nunc dixit Abrahã patrẽ
omnium noſtrum quia pater multarum gentium poſitus eſt,loquens proculdubio de paternita
te ſpirituali,modo autem eundem Abraham dicit fore patrem multarum gentium mediãte ge
G neratione carnali.nam proculdubio de generatione carnali loquitur,quum dicit ꝙ pręter ſpem
in ſpe credidit:immo & expreſſe ſubiungit de mortuis corpore eius & vulua Saræ. ¶Solutio
eſt ꝙ Abrahæ paternitas ſpiritualis ad implenda præcipue erat per fidem Chriſti: Chriſtus au-
tem ſecundum carnalem generationem promiſſus erat filius Abrahę per Iſaac.& propterea ad
paternitatem ſpiritualem Abrahæ exacta eſt fides carnalis generationis Chriſti ex Abrahã per
Iſaac.Vnde hæc duo non ſibi inuicem aduerſantur,ſed magis cohærent: vt ex hoc ꝙ ſperabat
generando filium ſe futurum patrem multarum gentium, intelligamus ꝙ ſperauit generando
Chriſtum ſe fore patrem omnium credentium.Secundum ꝙ dictum eſt ei.) Superfluit ei, Ap-
plicat Apoſtolus ad ſpem Abrahę quum nonagintanouem eſſet annorum ea quæ longe ante
fuerant reuelata eidem.Et ad hoc ſignificandum dicit ſecundum ꝙ dictum eſt: hoc eſt ſecundũ
ꝙ dictum fuerat pręterito tempore.Sic erit ſemen tuũ.)Hæc verba fuerũt dicta à Deo Abrahę
H ca.xv.pręmittente,ſuſpice cælum & numera ſtellas ſi potes.his enim dictis ſubiunxit,ſic erit ſe-
men tuum ſcilicet innumerabile ad ſimilitudinem ſtellarum. Sicut ſtellæ cæli & arena maris.)
Hæ ſex dictiones ſuperfluę ſunt.Et non infirmatus eſt in fide.) Superfluunt verbũ eſt & præpo
ſitio in. Nec conſiderauit.) Continuanda eſt oratio. Et nõ legendum nec, ſed non. Ita ꝙ tex-
tus eſt. Et nõ infirmatus fide, nõ conſiderauit corpus ſuum emortuum quum iam fere centum
eſſet annorũ,& emortuã vuluam Saræ.) Sentẽtia eſt clara legenti hiſtoriã ſcriptam Gen. xvii.
&.xviii.& intelligẽti ꝙ eſt ſermo de mortuo quo ad generãdum,& ꝙ nomine vuluæ nõ pudi
bũdum muliebre ſed quę à medicis vocatur matrix intelligitur. ¶At ſi obiiciatur contra hæc
Pauli verba,nõ cõſiderauit emortuum corpus &c.ꝙ Abraham cõſiderauit hæc. nam ſcriptum
eſt Gen.xvii. ꝙ Abraham audita promiſſione filii ex Sara cecidit ſuper faciem ſuam & riſit, &
dixit in corde ſuo,nũquid cẽtenario naſcetur filius & Sara nonagenaria pariet? In quibus ver-
I bis apparet Abrahã minus credidiſſe cõſiderãdo hæc. ¶Solutio eſt ꝙ Abrahã ab initio illi⁹ re-
uelationis nõ perceperat eſſe reuelationẽ aſſertiuã:& ꝓpterea cõtulit ſecũ(reuerẽter tamẽ)impe-
dimẽta naturę tã in ſe q̃ in Sara.cõtulit autẽ nõ minus credẽdo aut dubitando de promiſſione
Dei,ſed percontando ſenſum diuinorum verborum an vere ad ſignificandum hoc quod ſona-
bant dicta eſſent. Cuius ſignum eſt ꝙ ſubiungit ſcriptura deum poſtea dixiſſe, vere Sara vxor
tua pariet tibi filium.& tũc Abrahã nõ cõſiderauit vt dicit Apoſtolus &c.Ita ꝙ verba Apoſto
li referẽda ſunt ad tẽpus cõpletæ reuelationis.In repromiſſione.pro,in promiſſione.)ſeu ad pro-
miſſionem.Etiam Dei nõ hæſitauit diffidẽtia.)Ex ſubiũctis verbis,ideo & reputatum eſt illi ad
iuſtitiam,habetur ꝙ hic eſt ſermo de ꝓmiſſione ſcripta Gen.xv.quando dictum eſt ei.ſic erit ſe-
men tuum.& credidit Abraham Deo & reputatum eſt ei ad iuſtitiam. Poſtq̃ enim commẽda-
uit fidem Abrahæ abſq; aliqua vacillatione quum.xcix.eſſet annorum,commendat modo fidẽ
K Abrahæ etiã abſq; vacillatione.quum lõge prius fuerat ei facta promiſſio ꝙ ſemen eius foret in-
numerabile ſicut multitudo ſtellarum.Et adiunxit hanc commendationem,ne forte commẽda
tio poſterioris fidei interpretaretur minoratio prioris fidei:præſertim quia poſteriorem fidẽ cõ-
mendauerat,recolẽdo priorem reuelationem. Ad excludendã itaq; hanc ſiniſtram interpreta-
tionem,cõmendat magis fidem Abrahæ in prima promiſſione ſeminis eius innumerabilis.vn-
de & plus dicit ſubiungendo.Sed cõfortatus eſt fide.)Ibi dixerat nõ infirmatus fide:hic dicit cõ-
fortatum fide. Dans gloriam Deo.) Ipſum credere Deo,eſt dare gloriã Deo tanq̃ veraci & po-
tenti adimplere.Pleniſſime ſciens.pro,certus factus.)ſeu certificatus,ꝙ quæcunq; promiſit deus,
potens eſt & facere. Et inſinuatur per hoc quòd viſio hæc non fuit ſimplex viſio, ſed cum effe-
ctu certificationis potentiæ ſupernaturalis dei ſpecialiter ad adimplendam illam promiſſionẽ.
Abraham ſiquidem ante illam viſionem certus erat de potentia Dei ſupernaturali in genere:ſed
tunc

tunc certior eſt effectus in ſpecie de ſupernaturali potentia Dei reſpectu illius promiſſionis adim A
plendæ. Ideo & reputatum eſt illi ad iuſtitiã.) Nõ eſt autẽ ſcriptũ tantũ propter ipſum, ꝙ impu
tatum eſt illi ad iuſtitiam: ſed & propter nos, quibus imputabitur credentibus in eũ qui ſuſcita-
uit Ieſum Chriſtum dominũ noſtrũ à mortuis.) Repetit fidem ſimilem fidei Abrahæ eſſe non
reſpectu cuiuſcũq; crediti, ſed Ieſu Chriſti reſuſcitati à Deo. Et rationem rei creditæ ſubiũgit.
Qui traditus eſt propter delicta noſtra.) hoc eſt qui traditus eſt morti à Deo, à ſeipſo propter
delicta noſtra delẽda, iã enim dictũ eſt ꝙ ſanguis Chriſti eſt p̃ciũ redẽptionis noſtrę à ſeruitute
pecati. Et reſurrexit ꝑpter iuſtificationẽ noſtrã.) Niſi Chriſtus reſurrexiſſet nõ fuimus nos iu-
ſtificati à peccatis noſtris, q̃uis mortuus fuiſſet & ſoluiſſet preciũ ꝑ nobis: quoniã nõ credidiſſe-
mus. Sed ex eo ꝙ reſurrexit credimus: ac per hoc peruenit ad nos iuſtificatio. & propterea dici-
tur ꝙ reſurrexit propter iuſtificationẽ noſtrã: hoc eſt propter hoc vt perueniret ad nos iuſtifica-
tio. Et aptiſſime imitatores fidei Abrahæ imputatæ ad iuſtitiã remiſſiuã peccati, ſurrogat credẽ B
tes in Deum per mediatorem Ieſum iuſtificantem nos à peccatis: vt fides fidei, imputatio impu-
tationi, & iuſtitia iuſtitiæ reſpondeat.

## CAPVT V

IVſtificati igitur ex fide.) Declarata illa particula, iuſtitia enim Dei reuelatur
in eo, declaratur modo illa alia ibidem propoſita: ſcilicet virtus ſeu potentia
enim Dei eſt in ſalutem omni credenti. tractat autem hoc vſq; ad capitulũ
nonum. Vnde & in principio huius capituli proponit ſalutem in quatuor
bonis quæ habent iuſtificati ex fide per IESVM Chriſtum, tractaturus
per hæc capitula, hæc quatuor bona quæ habemus per gratiam annuncia-
tam Euangelio. in hoc etiam maniſeſte apparet ꝙ Euangelium ſecundũ rẽ
Euangelizatam potentia Dei eſt in ſalutem omni credenti. Pacem habeamus. pro, habemus, ad
Deum.) Hoc eſt primum bonum ex quo conſtat ſalus iuſtificatorum ex fide. ex ſtatu ſiquidem C
inimicitiæ ad Deum, tranſlati ſunt in ſtatum pacis ad Deum: vt ſcilicet viuant cum Deo tanquã
pacem habentes: vt ſolent viuere homines apud principes ad quos habent pacem. Per dominũ
noſtrum Ieſum Chriſtum.) Declarat mediatorem pacis. Per quem habemus.) Legendum eſt ha
buimus: & deeſt coniunctio &, Ita ꝙ legendum eſt. Per quem & habuimus, acceſſum.) ſeu adi-
tum. Declarat Ieſum mediatorem non ſolum pacis iuſtificatorum, ſed etiam acceſſus ſeu aditus
in ipſam gratiam iuſtificationis: vt intelligamus vnum atq; eundem mediatorẽ in via & in ter-
mino: hoc eſt in acceſſu & in pace ſubſecuta. Per fidem. pro, fide.) Explicat ſiquidem modũ ac-
ceſſus fuiſſe fide. Ita ꝙ per Ieſum vt mediatorem, fide, hoc eſt credendo, habuimus acceſſum.
In gratiam iſtam.) ſcilicet iuſtificationis. Iam enim dictum eſt ꝙ ex diuina gratia fides impu-
tatur ad iuſtificationem. & propterea fide aditum habuimus in gratiam iſtam iuſtificationis. In
qua ſtamus. pro, ſtetimus.) Paulus in perſona iuſtificatorum perſeuerantium loquitur, connume D
rans ſe illis (vt vere erat vnus ex illis) non abſq; myſterio: ſed vt percipiamus ꝙ de iuſtificatis ſi-
milibus ſibi verificantur hæc quatuor bona, & non de imperfectis quanuis iuſtificatis: vt hinc
quilibet Chriſtianus diſcat quantum ſibi deeſt iuſtificationis perfectæ. contemplando enim hęc
iuſtificatorum bona, videmus imperfectiones noſtras. Et gloriamur in ſpe gloriæ filiorũ Dei.)
Superfluit filiorum. Secundum bonum ex quo conſtat ſalus credentium quod habent iuſtifica-
ti, eſt hoc: ſcilicet gloriari in ſpe gloriæ Dei. Et directe gloriatio hęc reſpicit cæleſtis patrię glo
riam, quam iuſtificati ſperant. illa enim proprie eſt gloria Dei quæ ſperatur à nobis. Ita quòd
hoc ſecundum bonum non ſolum comprehendit ſpem diuinæ gloriæ adipiſcendæ in cæleſti
patria, ſed etiam gloriationem & velut iactantiam quandam noſtram in tali ſpe. In qua
gloriatione ſignificatur ſecuritas aſſequendi rem ſperatam. Non ſolum autem.) Sup-
ple hanc gloriationem habemus. Sed & gloriamur in tribulationibus. pro, afflictioni- E
bus. Ecce tertium bonum ſalutis noſtræ quod habent hic iuſtificati: ſcilicet gloriari in affli-
ctionibus. Prima gloriatio eſt reſpectu futuræ in alia vita fœlicitatis, hæc autem eſt reſpectu
præſentium malorum pœnæ. Rurſus prima gloriatio eſt ratione animæ ſperantis: hæc au-
tem eſt ratione corporis & reliquorum exteriorum bonorum. Inſinuat ſiquidem Apoſtolus
per hæc quòd gloriatio iuſtificatorum quo ad bona animæ reſpicit futuram gloriam: quo ad
bona vero corporis reſpicit præſentem afflictionem. ita quòd non gloriantur de bonis corpo-
ris aut exteriorum rerum. ſed de afflictionibus tam in corpore quàm in rebus. ¶ Scientes.) Ma-
nifeſtat vtranque gloriationem dupliciter: ſcilicet ex tempore ſpiritus ſancti & ex parte filii Dei.

Manifeſtat autem rationem quòd gloriatio vtraque non eſt vana, ſed eſt bene fundata, fir-
ma & certa. Procedit vero primum declarando, artificioſo progreſſu inchoans ab afflictione

F quæ eſt materia ſecundæ gloriationis: & tranſiens per ſpem quæ eſt materia primæ gloriatio-
nis:& perueniens ad charitatem dei per ſpiritumſanctũ, quæ eſt ratio ſtabiliens vtranq; gloria-
tionem. Vide ſingula. Quòd tribulano.pro,afflictio,patientiam operatur.)Intellige materialiter
& occaſionaliter.afflictio enim materia eſt patientiæ & eſt occaſio vt patientiæ virius exercea-
tur:ſicut copia rerum eſt materia liberaliratis & occaſio exercendæ liberaliratis. Patientia autẽ
probationem.vt cauſa effectum.Siue probatio ſumatur pro experimentũ facere, ſiue pro illius
termino,qui eſt laudatio ſeu commendatio.Patientia ſiquidem vtrũq; efficit.nam et experimẽ-
tum facit animi patientis,& probatum ſeu laudatum reddit animum ſufferentem.Probatio ve-
ro ſpem. )occaſionaliter confortando & augendo ſpem:probatus enim animus,& roboratur &
augetur in ſpe gloriæ dei.Spes autem non confundit.pro,non pudefacit.)hoc eſt non afficit ho
minem verecundia,non facit vt pudeat hominem ſuæ ſpei.Ad hoc enim tendit vis progreſſus.
G nam diligenter intuenti, artificioſe Paulus reduxit vtranq; gloriationem ad ſpem.Et de ipſa di-
cit quòd non facit hominem pudere,proculdubio ſuæ ſpei. Quia charitas. pro,dilectio,dei dif-
fuſa.pro,effuſa,eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis.)Efficeret ſpes vt
puderet nos ſpei quam habemus de gloria,niſi haberemus firmitatem noſtræ ſpei. Huiuſmodi
autem firmitas vt poſſimus aſſequi gloriam dei, pendet ex amore dei erga nos.certum eſt enim
quòd deus poteſt & ſcit communicare gloriam ſuam nobis: ſed in hoc pendet totum an velit il
lam nobis: quod eſt amare nos ad illam.Et propterea ſolidum ſpei fundamentum ex dilectio-
ne Dei erga nos manifeſtat: dicendo quia dilectio Dei.Et quoniam dilectio dei erga nos, diſtin
guitur ſecundum genera bonorum quæ nobis vult deus(alia eſt enim dilectio qua vult deus no
bis bona naturalia, & alia qua vult nobis bona ſupernaturalis gratiæ & beatitudinis)ideo ad dif
H ferentiam dilectionis diuinæ qua condita ſunt corda noſtra,ſubiungit.effuſa eſt in cordibus no-
ſtris,hoc eſt largiter collata eſt ſecundum ſuos effectus & ſimilitudinem, in cordibus noſtris,in
intimis animarum noſtrarum.Et modum effuſionis ſubiungit: dicendo per ſpiritum ſanctum,
non per ſpiritum naturæ. Et ne ambiguum quid aut opinatum ſuſpiceris, ſubiungit qui datus
eſt nobis.acceperat ſiquidem Paulus(ſicut & alii Apoſtoli & iuſtificati perſeuerantes in princi-
pio eccleſiæ) ſpiritum ſanctum cum tãta donorum ſupernaturalium affluentia. vt experirentur
in ſeipſis dilectionem Dei effuſam in propriis cordibus, tum in multis donis ſupernaturalibus,
tum in præcipuo dono ſimilitudinis dilectionis Dei: hoc eſt dilectionis eorum erga Deum.Vn
de patet quòd primum fundamentum ſpei explicat dilectionem Dei erga nos,large effuſam in
nobis per ſpiritum ſanctum habitantem in nobis. in quo clauditur reciproca dilectio noſtra er-
ga Deum tanquam pars effuſionis. Vt quid enim Chriſtus quum adhuc infirmi eſſemus.)Di-
ctio interpretata vt quid, anceps eſt ad adhuc vel etiam ſeu præterea.Et quod dicitur quum ad-
I huc infirmi eſſemus,verbum verbo reddendo, legendum eſt exiſtentibus nobis infirmis. Quo
fit vt varia ſit textus interpretatio: dum quidam legunt, adhuc enim Chriſtus exiſtentibus no-
bis infirmis.Et referunt illud adhuc ad participium exiſtentibus. ita quòd ſenſus eſt, quia Chri-
ſtus exiſtentibus adhuc nobis infirmis. Alii autem legunt. præterea ſeu etiam ſeu amplius enim
Chriſtus exiſtentibus nobis infirmis. Et eſt ſenſus. præter hoc quod diximus de dilectione dei
erga nos per ſpiritum ſanctum, ſubeſt alia ratio: quia Chriſtus exiſtentibus nobis infirmis &c.
Vſitata dicitur dictio hæc in hoc vltimo ſenſu, quum continuatur ratio rationi . quemadmo-
dum ſcriptores Latini vtuntur præterea ſeu amplius ſeu etiam. Et ſenſu meo ſatis quadrat huic
loco. addit enim ad idem rationem ex parte Chriſti, rationi dictæ ex parte ſpiritus ſancti.Cla-
rior tamen lectio eſſet ſi legeretur . præterea quia Chriſtus exiſtentibus nobis infirmis : hoc eſt
impotentibus (proculdubio ſecundum animam) ad opera ſalutis. Secundum tempus.) Dictio
K interpretata tempus, plus ſignificat quàm tempus. ſignificat enim tempus oportunum:eo mo-
do quo dicimus de aliquo,qui quum oportuit tum aduenit,quòd venit in tempore, ſignifican-
tes quòd venit tempore congruo,tempore quo oportuit. Intendit enim & ſignificat Paulus ꝙ
Chriſtus tempore cõgruo,tẽpore quo oportuit(ita ꝙ nec tardauit nec ꝑuenit)redemit nos mor
te ſua.Pro impiis mortuus eſt.)Collige tres conditiones.prima eſt indigẽtiæ humanę,ſignifica-
tæ per infirmitatem:ſecunda eſt congruitas temporis:& tertia eſt impietas hominum.Et appel-
lantur homines impii impietate verſus cæleſtem patrem & patriam. Vix enim pro iuſto quis
moritur.pro,morietur.)Librat Paulus ꝓ impiis, ex eo ꝙ rarus inuenitur qui moriatur ꝓ iuſto.
& ſi rarus aut nullus inuenitur qui moriatur pro iuſto, cõſequẽs eſt vt nullus inueniatur qui mo
riatur pro impio.Nam pro bono forſitan quis audeat.pro,audet,mori.) Vniuerſus iſte ſermo
intra latitudinem mortis voluntariæ ſubeundæ pro altero homine,intelligendus eſt.Ita ꝙ dua-
bus condi-

buſ conditionibus vallatur. Altera eſt vt quis eligat mori.& hoc ad differentiam prælianciũ.prę A
liantes enim nó eligunt mori,ſed pugnãt vt vincant,malétes euadere ſi poſſent. Altera eſt vt eli-
gatur mors pro altero,hoc eſt ſalute alterius.propterea enim dicit ꝙ rarus aut nullus eſt qui pro
iuſto moriatur.pro bono autem,hoc eſt pro viro auté non ſolum iuſto ſed etiã ſupererogationis
bonis prædito, forſitan inuenietur aliquis audens eligere morté. verbi gratia pro ſaluando Elia
forte inuentus fuiſſet eligens mori,ſed pro ſaluando homine quocunq; iuſto vix inuenietur qui
eliget morté. Et in hoc cõmendatur Chriſtus qui elegit mori,nó pro bono nec pro iuſto, ſed ꝓ
impiis. ¶Commẽdat autem charitaté ſuam Deus in nobis.pro, in nos. Vim rationis intentæ,
narrato facto Chriſti explicat ꝙ hac etiã alia via dilectionem ſuam erga nos Deus cómendat.
In priore ſiquidem ratione declarata eſt charitas Dei erga nos penes intima in nobis:in hac au-
tem ratione declaratur penes extrinſeca,qualis eſt mors Chriſti. Quoniam quum adhuc pecca-
tores eſſemus ſecundum tempus Chriſtus pro nobis mortuus eſt.) Manifeſta eſt charitas hæc:& B
mani feſtata eſt amplius ex dictis. Et ſuperfluunt illæ duæ dictiones ſecundum tempus. Multo
igitur magis nunc iuſtificati in ſanguine ipſius.) Ecce alterum fundamentum ſpei,ſatis clare de-
ductum in litera. Ad ſpem enim ſpectat quod dicitur. Salui erimus ab ira.) hoc eſt à vindicta vl-
timi iudicii. Per ipſum. Si enim quum inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortem fi-
lii eius,multo magis reconciliati,ſalui erimus in vita ipſius.) Collige prudens lector quatuor no
mina humani generis in hac ratione.appellantur ſiquidem infirmi,contra potentiam:impii,có-
tra bonam voluntatem:peccatores,contra rectitudinem mentis: & inimici cótra ſtatum in quo
conditi ſunt. Et multiplicat argumenta.nam vbi prius argumentatus eſt ex contrarietate quali-
tatum noſtrarum(penes hæc ꝙ ſi pro infirmis,impiis,peccatoribus ac inimicis &c.) modo col-
ligendo arguit ex contrarietate mortis & vitæ ipſius Chriſti : ꝙ ſi mors Chriſti tantum valuit
pro inimicis,multo magis vita Chriſti qui reſurrexit valebit pro iam reconciliatis ad ſalutẽ ęter C
nam quam ſperant. Hoc eſt enim ſolidum ſpei noſtræ fundamentum. ¶Non ſolum autem.)
Reſpectu duplicis gloriationis antedictæ & fundatæ dicit non ſolum.intendens ſiquidem adiũ-
gere quartum bonum quod iuſtificati ex fide habent,continuat dicendo non ſolum autem: ſcili
cet gloriamur in tribulationibus. Sed & gloriamur in Deo.) Tertia hęc eſt gloriatio. Ita ꝙ pri
mum bonum proueniens iuſtificatis eſt pax ad Deum.& huic adiungitur triplex gloriatio.pri-
ma in ſpe gloriæ Dei: ſecunda in afflictionibus:& tertia in Deo. Et per hæc conſtituuntur qua-
tuor bona iuſtificatorum,per quæ Euangelium potentia Dei eſt ad ſalutem efficiendam. Tan-
tum autem differt gloriatio in ſpe gloriæ Dei à gloriatione in deo,quantum differt gloria Dei
à Deo,quantum diſtat effectus à cauſa.nã quam ſperamus gloriã dei effectus dei eſt: vtpote ipſa
cæleſtis patrię beatitudo.gloriãtur auté iuſtificati nó ſolum ratione ſperatę beatitudinis, ſed ra-
tione ipſius dei(in quo totius ſalutis ſumma conſiſtit)qui eſt pro ipſis. Ex his talibus tamq; ma- D
gnis bonis iuſtificatorum appatet ꝙ de effectibus iuſtificationis non qualitercunq; ſed (ſi dicere
licet)in ſummo Paulus loquitur. Hi enim effectus nó ſunt proprie loquẽdo in omnibus iuſtifi-
catis,vt patet:ſed quantũ eſt ex parte iuſtificationis,ſunt in omnibus iuſtificatis ſtantibus(hoc eſt
perſeuerãtibus)niſi impedimentũ ipſimet ponant. Propter quod ſignificãter dixit in qua ſteti-
mus:vt ſcilicet ſignificaret iuſtificatos perſeuerantes,nó qualitercunq; ſed ſicut ipſe Paulus & ſi-
bi ſimiles perſeuerabant. ad hoc enim in prima perſona loquitur cónumerãs ſe aliis iuſtificatis
ſtãtibus habẽtibus huiuſmodi dona:vt prætactũ eſt. Per dominũ noſtrũ I E S V M Chriſtũ.)
Idẽ mediator in hac vltima gloriatione deſcribitur:quia ipſe eſt ratio ꝙ gloriemur in deo. Per
quẽ nũc.) Tempus demóſtratur noui teſtamenti. Reconciliationẽ accepimus.) de ſtatu inimici-
tiæ in ſtatũ pacis mutati. Propterea ſicut per vnũ hominẽ.) Hic incipit tractare prædicta qua-
tuor bona iuſtificatorum:inchoãs à pace. Vnde dicit propterea, hoc eſt propter hanc reconci- E
liationẽ quã accepimus faciendã.recóciliationis ſiquidẽ terminus pax eſt. Et quum pax ſignifi-
cet non actionem aut paſſionem,ſed bonũ tranquilli ſtatus,intendit Apoſtolus deſcribere pacẽ
iuſtificatorum à ſtatu contrario(hoc eſt à ſtatu peccati)& aperire iuſtificatos conſecutos ſtatum
pacis per I E S V M Chriſtum à ſtatu peccati,tali ordine. Primo enim oſtẽdit liberatos eſſe à
peccato,deinde ab augmento peccati,poſtea ab extrinſeca occaſione augendi peccatum quę eſt
lex Móyſi,& demum à lege peccati,quãuis non ex parte carnis:vt ſic patefaciat à cõtrario quã-
tũ bonũ aſſequũtur iuſtificati. Declarat itaq; cõmunẽ hominum ſtatum in peccato aſſumendo
vnã ſimilitudinẽ cuius altera pars differtur,adeo ꝙ videtur textus mancus.(non tamen eſt man-
cus:ſed inchoata ſimilitudine proſequitur hoc membrum,vſquequo reſumendo hoc membrum
explicet aliud membrum ſimilitudinis,ibi, igitur ſicut per vnius delictũ. Maneat ergo ſuſpen-
ſum

F ſum in mente lectoris aduerbium ſicut,quantum ad id in quo tenet ſimilitudo:& interim aduer
tat eruditus lector Paulum excludere ea in quibus non tenet ſimilitudo. Quod vt clarius pene-
tres,ſimilitudo intenta eſt inter delictum primi hominis & iuſtitiam Chriſti: & anteq̃ declaret
penes quid verificetur ſicut, excludit duo in quibus non verificatur ſicut. & propterea mancus
apparet ſermo:qui in veritate non eſt mancus, ſed ſuſpenſus propter dictas excluſiones medias.
Et dicit per vnum hominem (ſcilicet Adam) quum tamen duo fuerint homines, primi paren-
tes ſcilicet Eua & Adam: quia pro nihilo ſupputat mulierem. vt hinc intelligamus ꝙ ſi Adam
non peccaſſet,quamuis Eua peccaſſet non fuiſſet propterea infectum genus humanum. Pecca-
tum in hunc mũdum intrauit.)Superfluit hunc.Certum eſt ꝙ de peccato Adæ eſt ſermo. Q̃d
quũ fuerit ſimul actuale ac oreginale,vtroq; modo vtitur illo in hoc loco Paulus,dicendo enim
per vnum hominem intraſſe peccatum,quatenus originale eſt tractat: nã actuale prius per Euã,
G & prius per diabolum intrauerat. Et per peccatum mors.) In Geneſi clare habetur.in quacunq;
die comederis,morte morieris:hoc eſt neceſſitatem moriendi incurres.Et ſic per peccatum ſecu
ta eſt pœna mortis.Et ex hac pœna iterũ apparet ꝙ de peccato Adę quatenus originali, eſt ſer-
mo.nam pena mortis inflicta ei pro tota poſteritate, teſtatur peccatum cuius eſt pœna imputa-
ri ei & toti poſteritati.Et ita omnes homines mors pertranſiit.) Non ſuffecit Paulo dixiſſe hæc
duo (ſcilicet peccatum & mortem)per vnum hominem intraſſe in mundum:ſed ne ſuſpicareris
intraſſe quidem hæc in mundũ ſed non ſparſa in omnes,adiunxit ꝙ ſic non ſolum intrauerunt
hæc in mundum ſed in omnes homines.Et hoc retrogrado ordine ſubiungit:inchoando ſcilicet
à morte,dum dicit. & ita in omnes homines mors pertranſiit. Subſequenter vero redit ad pec-
catum:dicendo.In quo omnes peccauerunt.) Dictio Græca interpretata in, anceps eſt ad ꝑpter
H vel in. Et propterea vtroq; modo poteſt legi: vel propter quod omnes peccauerunt, vel in quo
omnes peccauerunt.Et ſi legitur in quo,ſcito ꝙ coniunctio harum dictionũ in græco parit ſen-
ſum quodammodo vnius aduerbii ſeu coniunctionis.Ita ꝙ idem eſt ſenſus legendo propter q̃d
& in quo. Teſtis affertur Cicero, qui has iunctas dictiones interpretatur in eo ꝙ. Et hic ſenſus
aptiſſime quadrat contextui & vero ſenſui. nam ſignificatur mortem pertranſiſſe in omnes in
eo ꝙ omnes peccauerunt, hoc eſt propter hoc ꝙ omnes peccauerunt. Ita ꝙ ſignificatur mors
communis omnibus ratione peccati communis omnibus: ne intelligeres mortis quidem pœnã
communem omnibus, peccatum autem non commune omnibus. Non ſic vult intelligi Pau-
lus:ſed pœnam mortis communem omnibus ratione peccati commune omnibus. Vſq; ad le-
gem enim.) Declarata communitate tam peccati q̃ mortis,ſubiungit diuerſos ſtatus vtriuſq; in
mundo. Alter eſt ab Adam vſq; ad Moyſen:alter poſtea.Et quamuis vtrunq; ſtatum ſimul pate-
faciat,pro quanto manifeſtato vno manifeſtatur ex conſequenti alter,directe tamen & explici-
I te modo proſequitur ſtatum ante legem:poſtea autem proſequetur ſtatum ſub lege,ibi,lex auté.
¶Ratio autem quare Paulus proponit non ſolum peccatum primi hominis ſed diuerſos illius
ſtatus,eſt duplex. Altera eſt vt hinc patefaciat per gratiam Chriſti liberari homines non ſolum
à peccato ſed ab abundantia peccati quæ fuit ſub lege.altera eſt vt hinc occaſionem habeat pa-
tefaciendi ꝙ gratia Chriſti ſicut liberat ab abundantia peccati ita liberat à iugo legis que eſt oc
caſio augmenti peccati. Differentia itaq; implicite & ex conſequenti hic prælibata eſt duplex.&
quo ad peccatum quidem differentia conſiſtit penes imputationem & non imputationé, nó pe
nes eſſe. Et propterea dicit ꝙ vſq; ad legem,quod comprehendit tempus primi ſtatus. Peccatum
erat in mundo.)Ita ꝙ Moyſes qui tradidit hoc peccatũ in Geneſi, non finxit hoc peccatum, ſed
erat ſparſum in mundo ita ante legem ſicut poſt legem extenſum eſt:& in hoc non eſt differen
tia. Peccatũ autem non imputabatur quum lex non eſſet. pro,peccatũ autem non imputatur le-
K ge non exiſtẽte.)Ecce differentia ex communi ratione legis declarata. Commune eſt omni loco
ac omni tẽpori ꝙ nó exiſtente lege,cuius eſt punire,peccatum non imputatur ad pœnã:& pro-
pterea habetur iſta differentia in propoſito ꝙ nó exiſtẽte lege Moyſi,peccatũ quod erat in mũ-
do cõmune omnibus nó imputabatur ad pœnã.minus dicit:quia nec cognoſcebatur. Aduenien
te auté lege Moyſi, peccatũ quod erat in mundo imputatum eſt ad pœnã: declarante hoc lege.
eſt enim ſermo de imputatione humana. Sed regnauit mors ab Adam vſq; ad Moyſen.) Ecce
differentia quoad morté.Et cõſiſtit in hoc ꝙ ab Adam vſq; ad Moyſen mors regnauit, poſtea
vero habita eſt pœna. Ita ꝙ mors non reputabatur pœna peccati,ſed velut habẽs regnũ iure na
turæ in omnes. adueniente auté lege Moyſi cognita & habita eſt pœna peccati cõmunis huma-
no generi. Etiam in eos qui non peccauerunt in ſimilitudinem. pro,in ſimilitudine,pręuarica-
tionis Adæ.) Ad clare explicandum communitatem peccati in omnibus abſque exceptione
tam

tam paruulorum q̃ iuſtorum dicit etiam in eos qui non peccauerunt in ſimilitudine pręuarica- A
tionis Adæ. Paruuli enim etſi peccatum habent, non tamen peccauerunt ſimili trangreſſione
tranſgreſſioni Adæ:quoniam nunquã peccauerunt actualiter. Iuſti quoq; etſi peccauerunt etiã
actualiter,non tamen peccauerunt ſimili tranſgreſſione tranſgreſſioni Adæ:vtpote qui nunquã
tranſgreſſi ſunt actuali peccato præceptum dei:qualis tamen fuit tranſgreſſio Adæ:nam diuinũ
præceptum ſibi factum tranſgreſſus eſt. Qui eſt forma futuri.) Græca dictio anceps eſt ad fu-
turum in maſculino vel neutro genere:ſicut & Latina.Et propterea poteſt eſſe ſenſus duplex.Al
ter eſt.qui eſt typus ſeu figura futuri Adæ,hoc eſt Chriſti. inchoata ſiquidem eſt ſimilitudo ſi-
cut per vnum hominem &c.Et tenet figuratio penes hoc ꝙ Adam fuit pater peccati & mortis,
Chriſtus autem pater iuſtitiæ & vitæ.Alter eſt. Adam eſt typus, hoc eſt velut forma exempla-
ris,futuri peccati:quoniam ab eo deductum eſt peccatum totius humani generis velut à typo ex
primitur forma.Vtrunq; eſt verum: elige lector ſenſum quem vis.In vtroq; tamen ſenſu futu- B
rum dicitur reſpectiue non ad tempus Pauli ſed Adæ. Sed non ſicut delictum ita & donum.)
Antequam(vt dictum eſt)explicet ſimilitudinem. excludit ſimilitudinem quo ad vtrunq;, ſcili-
cet & quo ad peccatum & quo ad mortem.Et prima diſſimilitudo conſiſtit referendo hinc pec
catum Adæ ad limitatam pœnam(ſcilicet mortem)inde vero referendo gratiã Chriſti ex gra-
tia dei ad exuberandum in donum:vt intelligamus longe diſſimile eſſe donum per Chriſtũ col
latum humano generi,morti illatę humano generi per delictum Adæ: quoniã mors certa q̃dã
pœna eſt,Donum autem Chriſti immenſum eſt. Et ad hoc inferuntur cauſæ tantæ redundan-
tiæ duæ.altera principalis ſcilicet gratia Dei:altera inſtrumentalis,ſcilicet gratia Ieſu Chriſti ho
minis. ¶Vide ſingulas.Sed non ſicut delictum. Nota aduerbium ſicut: quoniam diſſimilitudo
explicatur penes modum.Ita & donum: ſupple Chriſti. ¶Si enim vnius delicto multi mortui
ſunt.)Ecce modus quo delictum infert mortem,ꝙ ſcilicet delictũ vnius (Adæ) tam potens fuit C
ꝙ conſtituit mortuos multos:multitudinẽ.ſ.humani generis.Multo magis.)Ecce principiũ diſſi
militudinis multo maiori potentia.Gratia Dei & donũ.)E regione mortis ponit hæc duo, gra-
tiam Dei & donum,ad comprehendendum omnia tam extrinſeca q̃ intrinſeca beneficia diui-
na collata humano generi per Chriſtum.In gratia vnius hominis Ieſu Chriſti.)Contra delictũ
vnius hominis(ſcilicet Adæ) locat gratiam vnius hominis Ieſu Chriſti: vt quanto potentior eſt
gratia delicto,quãto excellẽtior eſt Chriſtus Adã,tãto clarior appareat diſſimilitudo.In plures.
pro,in multos.)Nulla ſignificatur differentia penes multitudinẽ hominũ:quoniam hinc & inde
deſcribuntur multi.Abundauit.pro,exuberauit.Et nõ ſicut per vnũ peccatum,ita & donũ.) In-
terpretes addiderũt aduerbiũ & cõiunctionẽ,ſ.ita &.Et neſcio quo errore legitur peccatũ,ꝑ qui
peccauit.Legendum itaq; eſt ſic.Et non ſicut per vnum qui peccauit,donũ.) Et eſt ſenſus.& do-
num non eſt ſicut per vnum qui peccauit.Altera ſimilitudo excluditur. Et conſiſtit diſſimilitu- D
do in hoc.ꝙ peccatum Adæ vnius meruit diuinũ iudicium in condemnationẽ: donũ autẽ Chri
ſti multis reſpondet delictis in iuſtificationẽ.Intendit enim magnificare donũ Chriſti ex hocꝙ
reſpõdet ſufficienter innumerabili multitudini delictorũ humani generis: condemnatio autem
Adæ,vnius tantũ hominis delicto reſpondet.Vnde & dicit.Nam iudiciũ quidem.)diuinũ ſcri-
ptum in Geneſi contra Adam. Ex vno.)ſcilicet peccãte.In condemnationem.) ibi latam. Gra-
tia.pro,donum.) ſupple Criſti.Autem ex multis delictis.) ex multitudine delictorũ humani ge-
neris.In iuſtificationem.)multitudinis hominũ.¶Si enim vnius delicto mors regauit per vnũ.)
Tanq̃ colligens vtranque diſſimilitudinem ad amplius explicandum & adiungendum,format
argumentum: ꝙ ſi vnius delicto mors regnauit per vnum. Multo magis abundantiam.pro,exu
berantiam,gratiæ.) proculdubio diuinæ. Et donationis & iuſtitiæ.pro, & doni iuſtitiæ,accipi-
entes.)Dicit doni iuſtitiæ contra peccatũ diffuſum per vnum.In vita regnabunt.) contra regnũ E
mortis. Per vnum I E S V M Chriſtum.) contra vnum Adam.Igitur ſicut per vnius dictum.)
Declaratis diſſimilitudinibus reſumit inchoatam ſimilitudinem vt integret illam. In omnes
homines.) Ecce vis ſimilitudinis quòd delictum Adæ fuit delictum in omnes homines ſuapre
natura redundans:quoniam peccauit quamuis vnus.tamen vt caput naturæ humanæ. Quod
autem dicit in omnes homines, intellige puros homines: ad differentiam illius qui homo &
Deus ſimul eſt. In condemnationem.) Vtrunque dicit: & quòd delictum Adæ fuit in omnes
homines, & quòd fuit in condemnationem. vt explicet amborum communitatem,ſcilicet de-
licti & condemnationis: hoc eſt pœnæ. Sic & per vnius iuſtitiam.pro,iuſtificationem.)Decla
rat ſimilitudinem proportionalem,ẽ regione delicti vnius hominis locans iuſtificationem etiã
vnius proculdubio I E S V Chriſti. In omnes homines.) Suapte natura iuſtificatio Chriſti
in cruce

F in cruce fuit in omnes homines:quoniam ipſe eſt caput totius eccleſiæ à principio mundi vſq;
ad finem. & propterea meritum ipſius eſt ſuapte natura meritum omnium quantum ad ſuffici-
entiam. In iuſtificationẽ vitæ.) E regione condemnationis ponit non vitã ſed iuſtificationem
vitæ quoniam in hoc tempore per meritum Chriſti non conſequimur vitam corporis ſed iu-
ſtificationem vitæ, ſed iuſtificationem vitalem etiam ſecundum corpus in futuro ſeculo. Sicut
enim per inobedientiam vnius hominis) Explicat ſimilitudinem à ſpecie peccati. & quod totiẽs
delictum Adæ nominauit, modo ſpeciem delicti patefacit fuiſſe inobedientiã. Et apte inobediẽ-
tia appellatur peccatum Adæ, quoniam non fuit peccatum ex obiecto ſeu materia. Comeſtio e-
nim illa fuit non ex ſe mala, ſed quia prohibita. & propterea inobedientiæ aſcribitur. Peccato-
res conſtituti ſunt. pro, ſumus, multi.) Non ſolum explicat ſpeciem delicti Adæ, ſed etiam expli
cat modum quo delictum illud imputatur reliquis: dicendo ꝙ ſumus conſtituti peccatores. vt
G abſq; vlla ambiguitate intelligamus non ſolum pœnam peccati, ſed peccatum ipſum omnes nos
incurriſſe per inobedientiam vnius. Vbi clariſſime explicatur peccatum originale. dicẽdo enim
ꝙ per inobedientiam vnius ſumus conſtituti peccatores, apertiſſime ſignificat ꝙ per illã inobe-
dientiam concepti ſumus peccatores. Dicendo ſiquidem cõſtituti ſumus, manifeſtat ꝙ ſine ope-
ribus noſtris conſtituti ſumus peccatores per illius inobedientiã: quod eſt omnes nos habere pec
catum originale. vnde & commemorauit ſeipſum Paulus in hoc multitudini humanæ. Ita & ꝑ
vnius obeditionẽ. pro, obedientiam.) proculdubio qua factus eſt obediens vſq; ad mortem, mor
tem autem crucis. Iuſti conſtituentur multi.) etiam ſine propriis operibus: vt patet in baptiſmo.
Ita ꝙ ſicut per hoc ꝙ homines generantur ab Adam cõſtituuntur peccatores, ita per hoc ꝙ
generantur à Chriſto per baptiſmũ conſtituuntur iuſti. ¶ Et ex hac Pauli doctrina habes nõ ſo-
lum peccatum originale commune omnibus hominibus, ſed etiam iuſtitiam Chriſti commu-
H nem omnibus hominibus: ac per hoc infantibus. alioquin potentius eſſet peccatum Adæ, iuſtitia
Chriſti: quia illud extenderet ſe ad infantes, & iuſtitia Chriſti non ſe extenderet ad illos. cuius
oppoſitũ Paulus docet aperte. Et hęc nota ꝙ baptiſmo infantũ. Lex autẽ ſubintraui.) Verbũ ver-
bo reddendo legendum eſſet, lex autem præter aduenit. Intendit enim & ſignificat malam con-
ditionem aduentus legis. malam autem dico, hoc eſt pręter intentionem. Lex ſiquidem quam-
nis ſancta & ex intentione data à deo ad bonum, quo ad illum tamen effectum ſubiunctum (ſci-
licet abundantiam peccati) aduenit præter intentionem: quoniam non ad hoc dedit eam legisla
tor vt abundaret peccatum. Et propterea Paulus intendens tractare de lege quo ad hũc effectũ,
formaliſſime locutus eſt, diceꝑs. lex autem pręteraduenit. Continuatur itaque hęc paticula ſupe
riori particulæ qua dictum eſt, vſque ad legem enim peccatum erat in mundo. ibi enim cœpit
Paulus trĕtare diuerſos ſtatus peccati, ſ. ante legem & ſub lege. & declarato ibidem ſtatu peccati
I ante legem. poſt proſecutas diſſimilitudines & ſimilitudines peruenit ad alterum mẽbrũ ſtatus
peccati, ſcilicet ſub lege. Vt abũdaret delictũ.) Ecce effectus præter intentionẽ, ecce ſtatus peccati
ſub lege. Abũdaret autem fructificãdo. delictũ enim originale abundauit plus fructificando ſub
lege: vt inferius Paulus declarabit. ¶ Vbi autem abundauit delictũ, ſuperabundauit & gratia.) Su
perfluit &. Ecce ratio quare Apoſtolus tractauit diuerſos ſtatus peccati: ante legem & ſub lege.
Quia enim tractat de peccato vt à quo per Chriſtum liberati ſumus, par fuit vt monſtraret ꝙ
ſumus liberati & à peccato & ab augmento ſeu abundantia peccati. & propterea oportuit ſtatũ
peccati ante legem & ſtatum abundantiæ peccati ſub lege patefacere: vt ſicut ex ſtatu peccati
manifeſtauit gratiam Chriſti, ita ex ſtatu abundantiæ peccati manifeſtet ſuperabundãtem gra
tiam Chriſti. Vt ſicut regnauit peccatum in morte. pro, in mortem.) Aduerte quòd in ſtatu an-
te legem dixerat, regnauit mors: modo in ſtatu ſub lege: dicit regnauit peccatum in mortem.
K Nam tunc peccatum non cognoſcebatur, & mors quaſi regnans reputabatur: ſub lege autem co
gnitis peccato & mortis pœna, non regnauit mors ſed exiſtimata eſt pœna. regnauit tamen pec
catum: quia abundauit peccatum. & regnauit in mortem: quia regnauit ad multiplicandã mor-
tem, adiungendo mortem animæ morti corporis. Ita & gratia regnet per iuſtitiam.) E regio-
ne ad regnum peccati abundantis ſub lege locat gratiam contra legem & iuſtitiam contra pec
catum. vt etiam intelligas non ſic abundare gratiam vt excludat iuſtitiam: ſed ſic vt regnet in
hominibus noui teſtamenti per iuſtitiam fidei. In vitam æternam.) Hinc apparet ꝙ intendit
æternam mortem quum dixit regnauit peccatum in mortem. non enim gratia regnat in per-
petuitatem præſentis vitæ, ſed in vitam illam quæ ex ſe eſt æterna. Per IESVM Chriſtum.)
Ecce mediator per quem ſuperabundat gratia & regnat in vitam æternam,

Quid

## CAPVT VI.

QVid ergo dicemus.) Duo ſimul officia exercet Paulus. Nam & efficaciā do- A
ni Chriſti reſpectu peccati q̄uis abundantis explicat: & ſolicitus eſt ad exclu
dendam calumniam impotentium ei ꝙ doceret facienda mala vt venirent
bona. vnde & hinc occaſionem accipit continuandi textum. Dixerat enim
ꝙ vbi abundauit delictum, ſuperabundauit gratia. & poterat quiſpiam ex
hoc bono fructu & fine (ſcilicet vt abundaret gratia) licentiā accipere mul-
tiplicandi peccata vt abundaret gratia. Hanc itaq; licentiam excludens, ſub-
dit quid ergo dicemus. Manebimus in peccato vt gratia abundet?) Hæc eſt licentia. Vbi nota ꝙ
manere in peccato & multiplicare peccatum, pro eodē vtitur: quoniā mutuo ſe inferunt. Patet
autem ꝙ pro eodem vtitur: quoniam quod prius dixerat abundare peccatum, modo appellat
manere in peccato. & hinc habes ꝙ hęc duo inuicē ſe inferūt. Abſit.) Horrentis eſt. Qui enim.) B
Superfluit enim. Mortui ſumus peccato.) Datiui caſus eſt peccato, tam hic q̄ inferius vbi mil-
lies repetitur ſimilis ſermo variis verbis. Rationem reddit duplicem ex ipſa abundantia gratiæ
quód non eſt manendum in peccato. Ita ꝙ intendit patefacere ꝙ repugnat rationi ſeu cauſæ
abundantię gratiæ manere in peccato. Propter quod aſſumit duos effectus abundantis gratię cū
ſuis cauſis: ex quibus format duas rationes. Alter eſt ꝙ nos mortui ſumus peccato. Et penes hunc
effectum primo procedit: intendens ꝙ ſicut Chriſtus mortuus eſt vitæ mortali & c.ita percipiē-
tes abundantem gratiam ex morte Chriſti, mortui ſunt peccato. Mortuus enim alicui, non vi-
uit amplius illi, non ſentit illi, non fructificat illi: ac per hoc mortui peccato dicuntur & ſunt q
non fructificant peccato, qui vita ſubiecta rationi non viuunt peccato. Quomodo adhuc viue-
mus in illo?) Optimum argumentum conſequenter ad mortem. Sicut enim mortuus non re-
dit ad vitam priſtinam, ita mortuus peccato non debet amplius viuere peccato: alioquin non C
vere mortuus eſt aut non vere officium mortui exequitur. ¶ An ignoratis fratres.) Superfluit
fratres. Declarat aſſumptū. ſ. ꝙ mortui ſumus peccato. Quód quicunq; baptizati ſumus in Chri
ſtum Ieſum.) Ad differentiam baptiſmi Ioannis dicit in Chriſtum Ieſum. Et affert baptiſmum
ad probandum ꝙ mortui ſumus peccato: vt intelligamus in baptiſmo conferri abundantiā gra-
tiæ tantam vt moriamur peccato. In mortem ipſius baptizati ſumus?) Græcus textus anceps eſt
tam hic q̄ inferius ad in morte vel in mortem. Sed hic nihil refert: quoniam & in ſimilitudine
mortis Chriſti & in virtute mortis Chriſti baptizati ſumus. Cōſepulti enim ſumus cum illo per
baptiſmum in morte.) ſeu mortem. Ex ſepultura declarat mortem, ex ritu baptizandi: quia ſci-
licet qui baptizatur ſub aqua ponitur: ac per hoc ſimilitudinē gerit eius qui ſepelitur, qui ſub ter-
ra ponitur. Quia itaq; ſepeliri non eſt niſi mortuorum, ex hoc ipſo ꝙ in baptiſmo ſepelimur aſ
ſimilamur Chriſto ſepulto, ſeu quum ſepultus eſt. Hoc enim ſignificat cōſepulti enim ſumus cū
illo per baptiſmum. Quod autem addit in morte ſeu mortem, vel ſimilitudinem explicat ꝙ ſe-
pulti ſumus tanq̄ cōmortui: vel vim baptiſmi explicat ꝙ eſt in mortem peccato, hoc eſt ꝙ facit D
nos mortuos peccato. Quem ſenſum accuſatiuus caſus ſonat. ſ. in mortem. vt intelligamus ba-
ptiſmum non præſupponere nos mortuos peccato, ſed efficere nos mortuos peccato: & in hoc
eſſe diſſimilitudinem inter mortem & ſepulturam noſtrā, & mortē & ſepulturā Chriſti. Chri-
ſtus enim prius mortuus eſt & deinde ſepultus: nos autem dum baptizamur in morte Chriſti, ſe
pelimur in mortem: hoc eſt dū ſepelimur reddimur mortui peccato. Et hic videtur ſenſus dire-
cte intentus à Paulo. ¶ Vt quomodo Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriā patris.) Declarato
modo quo mortui ſumus peccato, declarat ſequelā debiti nō viuendi poſthac in peccato. Decla
rat autem proſequendo aſſimilationem ad Chriſtum. vt quomodo Chriſtus ex ſepulcro ſurre-
xit nō ad priſtinæ vitæ cōditiones ſed per gloriā patris: hoc eſt per glorioſam & ad glorioſam
vitam. Prior enim vita Chriſti fuit vita per infirmitatē carnis inter ignominias & vilitates mul
tas: de ſepulcro autem ſurrexit, hoc eſt ad vitam venit, non per infirmitatē carnis exigēdam ſed E
per patriæ gloriam perſeueraturam. Tangendo enim cauſam, deſcribit conditiones vitæ glo-
rioſæ. Ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.) Vita Chriſti glorioſa in quam ſurrexit, noua vi-
ta fuit. Et propterea Paulus non dicit ita & in glorioſa vita ambulemus: ſed ſobrie moderatus eſt
ſimilitudinem non quo ad gloriam ſed quo ad nouitatem imitandā: vt qui non poſſumus imi-
tari gloriam vitæ Chriſti imitemur nouitatē. Si enim cōplantati facti ſumus ſimilitudini mor-
tis eius.) Ordo literæ eſt. ſi enim facti ſumus complantati ſimilitudini mortis eius. Et complā-
tati non eſt participium, ſed vim habet nominis verbalis. Et intendit Paulus aperire facultatē
eius quod immediate dixerat, in nouitate vitæ ambulemus. Et quoniam ambulare in vita no-

F tia,proficere eſt in vita gratię.ideo nouam metaphoram aſſumpſit ſignificantē huiuſmodi pro-
fectum. Aſſumpſit autem metaphoram complantatarum arborum : tanq̃ mors Chriſti ſit vna
arbor & eiuſdem reſurrectio ſit altera arbor. Et intendit ac dicit ꝙ ſi facti ſumus tanquam com
plantati Chriſto mortuo,erimus ſimul complantati Chriſto reſurgenti. Et quoniam complan-
tationis ſimilitudo ſi ad complantationem proprie ſpectetur minus congruit propoſito) nam
ex hoc ꝙ vna arbor ſimul plantatur alteri,vim ex altera non trahit) ideo complantatio pro in-
ſitione hic poſita intelligitur. Transfertur enim apud Græcos vocabulum hoc ad ſignificandū
inſitionem,ea ratione quia quod inſitum eſt arbori alteri complantatum eſt illi, pro quanto in
eandem coit plantam. In cuius ſenſus ſignum non dicit complantati cum morte. Et q̃tū ad ſen
ſum recte interpretati ſunt qui pro cōplantati dixerunt inſititii. Eſt enim ſenſus ꝙ ſi ſumus facti
inſititii aſſimilatione ad mortē Chriſti erimus quoq; inſititii aſſimilatione ad reſurrectionem
G eius: ſi habemus vim ex morte eius velut inſiti,habebimus quoq; vim ex reſurrectione eius,ſicut
ramus inſitus vim habet à planta cui eſt inſitus. Simul & reſurrectionis erimus) Supple ſimilitu-
dini cōplantati. Et hæc complātatio eſt illa quæ facultatē nobis præbet ambulandi in nouitate
vitę:quoniā prębet facultatem proficiendi. Cōplantatio enim reſurrectioni Chriſti, vim trahit
ex Chriſti reſurrectione ad vitā ſimilem nouę vitæ Chriſti. Hoc ſcientes quia. pro,ꝙ.,vetus ho-
mo noſter.) Prima ratio non manendi in peccato vt abundet gratia, ſumpta eſt ex hoc effectu
abundātis gratię ꝙ nos mortui ſumus peccato: hæc autem ſecunda ratio ſumitur ex parte eorū
quæ ſunt peccati. Et bene nota ꝙ nō dico ex parte peccati, ſed ex parte eorum quæ ſunt peccati:
qualia ſunt cōſequentia ad peccatū.ſiue ſint malę inclinationes,ſiue reatus,ſiue quouis alio nomi
ne appellentur reliquiæ peccati. Et dicit ꝙ non ſolum nos mortui ſumus peccato, ſed etiā vetus
homo noſter:hoc eſt reliquiæ peccati in nobis. Quicquid enim ex peccato illatū eſt nobis ſecū-
dū animum ,totum vnico vocabulo vetuſtatē Paulus appellauit. Et merito: quoniā vetuſtas de-
H fectus eſt pręter intentionē eſt,& in coordinatione mali cōtinetur:& ſecundum veritatē ab an-
tiquo peccato primi parentis nobis ineſt. Quū itaq; dicit vetus homo noſter,animū nō ſecundū
ſubſtantiā ſed ſecundū vetuſtatē ex peccato cōtractā ſignificat. Simul crucifixus eſt.) Aduerbiū,
ſimul refertur tū ad tēpus quo mortui ſumus peccato,tū p̄cipue ad crucifixionē Xp̄i. ac ſi dictū
fuiſſet,ſimul cū Xp̄o crucifixus eſt. Non dicit mortuus eſt ſed fixus cruci eſt: vt intelligamus ꝙ
q̃uis nos mortui ſimus peccato,vetus tamen homo noſter non eſt mortuus ſed eſt crucifixus. Et
quidē ꝙ nō ſit mortuus experimur.vnde & inferi⁹ clamabit Paulus,infœlix ego homo &c. Sed
eſt velut fixus cruci,impeditus ab operibus vetuſtatis. Et vt hanc conditionē non mortis ſed cru
cifixionis clarius explicaret,ſubiungit duos fructus ſeu fines huius crucifixionis. Alter eſt. Vt de-
ſtruatur corpus peccati.) Quantūcunq; per baptiſmū mortui ſimus peccato ſecundum animā,
I noſtrum tamen corpus remanet corpus peccati.vnde & inferius dicit, video aliā legē in mēbris
meis repugnātem legi mentis meæ. Ad deſtruendum autem corpus noſtrum,nōn ſecundū ſub-
ſtantiam ſed ſecundum ꝙ eſt peccati,vetus homo noſter crucifixus eſt:hoc eſt diminutio & im
pedimentum ex cruce Chriſti præſtitum animo noſtro ſecundum id quod habet vetuſtatis, ad
hoc præſtitum eſt vt redundet ad deſtruendum etiam in corpore id quod eſt peccati. Quod fit
continue ſubiiciendo carnem ſpiritui ex Chriſti cruce. Vt vltra non ſeruiamus peccato.) Ecce
alter fructus ſeu finis:cui ſubordinatur præcedens. ad hoc enim deſtruendum eſt corpus pecca-
ti vt vltra non ſeruiamus peccato. Non dicit vt vltra non peccemus ( quum hoc ſit impoſſibile
ſecundū præſentē ſtatū)ſed dicit vt vltra nō ſeruiamus peccato,tanq̃ ſerui domino. Et per hunc
finem poſſibilem in hac vita modificauit anteriorē finem.ſ.deſtruere corpus peccati. Hoc enim
videtur impoſſibile in præſenti ſtatu , ſicut & non peccare. Sed deſtruere quantum exigitur ad
K hoc vt non ſeruiamus peccato,non eſt impoſſibile: ſed communicatum multis viris perfectis.

Qui enim mortuus eſt,iuſtificatus eſt à peccato.) Allatis duabus rationibus ꝙ non eſt manen-
dum in peccato vt gratia abundet,quia ratio abundantis gratiæ tam in nobis q̃ in veteri noſtro
homine repugnat manſioni in peccato, proſequitur modo Paulus ſigillatim ſingulas rationes,
deſcendendo ad res ipſas. Et primo primam. ¶ Vbi aduerte ꝙ prima ratio (.ſ.ex hoc ꝙ mortui
ſumus peccato per baptiſmum &c.) eſt ratio ſecundū formā ſermonis,magis ſonans vinculum
profeſſionis & debitum ex profeſſione conſurgens q̃ rem ipſam.nam ſonat ritum baptiſmi in
ſimilitudinem mortis & ſepulturæ Chriſti & huiuſmodi aſſimilationibus: quemadmodū ſi di-
ceremus profitentibus ꝙ induti ſunt veſte nigra,ꝙ proſtrauerunt ſe pronos in terrā, & ſimilia.
Modo autem proſequitur huiuſmodi mortē & vitā explicando res ipſas. Et propterea dicit. qui
mortuus eſt,iuſtificatus eſt à peccato. Ecce res baptiſmi, ecce res mortis.ſ. iuſtificatio à peccato.

vt ex ipſa

vt ex ipſa iuſtificatione percepta,metaphora mortis noſtrę ad ſimilitudinē mortis Chriſti ple- A
nius intelligatur & procedatur.Si autem mortui ſumus cum Chriſto.) Proportionaliter intelli-
ge, illum mortuum vitæ priori,nos mortuos peccato. Credimus.) Quod prius dixerat debitum
ex ſuſcepto baptiſmo,modo explicat futurum ex gratia Chriſti.Et propterea dicit credimus, iā
iuſtificati & mortui cum Chriſto indubitanter confidimus. Quia. pro, quòd, & viuemus cum
illo.) vita gratiæ. Et dicit viuemus cum Chriſto , quāuis in cælis exiſtente : quoniam confidi-
mus quòd vita noſtra hic conuerſatio erit cæleſtis. Et nihilominus ſicut mori cum Chriſto, eſt
imitari mortem eius, ita viuere cum Chriſto eſt imitari nouitatem vitę eius.Et rurſus ſicut mo-
ri cum Chriſto, eſt inniti morti Chriſti,ita viuere cum Chriſto eſt inniti vitæ Chriſti, qua vi-
uit & regnat. ¶ Scientes ꝙ Chriſtus.) Proſequendo explicat conditiones nouę vitæ imitandę.
Reſurgens.pro, excitatus ex mortuis.) Chriſtus enim non reſurgit ſed reſurrexit. Iam non mo-
ritur, mors illi vltra non dominabitur.) Interpres eandem dictionem varie interpretatus eſt. B
Vtrobiq; enim in textu Græco habetur idem. præter hoc ꝙ præſens mutatum eſt in futurum.
Legendum itaque eſt. Non amplius moritur,mors illi non amplius dominatur.) Et excludit à
Chriſto excitato à mortuis duo.ſ.actualem mortem & dominium mortis in eum.Et non ſuffe-
cit excludere mortem: quoniam commune erit omnibus hominibus poſt iudicium vniuerſale
non amplius mori, ſed non erit communis omnibus exemptio à dominio mortis. Dominabi-
tur enim mors tunc in omnibus illis qui pœnas continue dabunt, & nunquam morientur. Ad
excludendum omnem itaq; poſſibilem pœnalitatem adiunctum eſt.mors illi non amplius do-
minatur. Sunt enim pœnalitates de dominio mortis. ¶ Quod enim mortuus eſt.) Declarat ex
cauſis propriis mortis & vitæ Chriſti conditiones dictas. Et primo ex cauſa mortis : quia quod
mortuus eſt Chriſtus. Peccato mortuus eſt ſemel.) hoc eſt peccato tollendo ſufficit mortuum C
eſſe ſemel. Vbi ſimul tangit cauſam mortis Chriſti fuiſſe tollere peccatum,& ſufficere ad tollē-
dum peccatum ꝙ ſemel ſit mortuus.Et hoc non aliter probauit: quoniam hinc ſufficientia mor
tis Chriſti,inde imbecillitate peccati notoriis exiſtentibus, per ſe notum eſt velut ex terminis ꝙ
ſufficit ſemel mortuum eſſe.In idem autem redit ſenſus (quāuis non ita clare) ſi legatur in neu-
tro genere.quod enim mortuum eſt.ſ.in Chriſto,peccato mortuum eſt ſemel. Vtranq; ſiquidē
lectionem textus Græcus admittit. Quod autem viuit,viuit deo.) Hic apparet punctandum eſ-
ſe vt punctauimus. nam ſicut dicit quod autem viuit, ita ante dixit quod enim mortuus eſt: &
quemadmodum modo ſubiungit viuit deo, ita tunc ſubiunxit peccato mortuus eſt. E regione
peccati cauſæ mortis Chriſti,locat deum cauſam vitæ nouæ in quam Chriſtus reſurrexit:vt in-
telligamus ratione ab oppoſitis ꝙ Chriſtus mortuus eſt conſone ad peccatum moriēdo ſemel,
& ſimiliter viuit conſone ad deum viuendo ſemper.Deus enim quantum ex ſe eſt, indeficiēs eſt
author,finis & ratio vitæ:ac per hoc qui viuit deo,indeficientem rationem vitæ habet.Quo cō-
tra qui moritur ad tollendum peccatum, eoipſo ꝙ peccatum abſtulit, nullam habet rationem D
iterum moriendi. Ita & vos exiſtimate.) Vnico aduerbio ſimilitudinis complectitur omnia ſu
pradicta de Chriſto tam mortuo q̃ excitato à mortuis. Vos ipſos mortuos quidem eſſe peccato.)
Non ſufficit eſſe mortuum peccato,ſed oportet reputare ſe mortuum eſſe peccato,oportet ita ſe
habere in vita & actionibus ſuis tanquā reputantem ſe mortuum peccato.Ita ꝙ huiuſmodi exi-
ſtimatio non ſpeculatiua ſed practica ſit.Perinde ac ſi dictum fuiſſet. Exiſtimate in vita, mori-
bus & vniuerſis actibus veſtris vos ipſos mortuos eſſe peccato,ita(hoc eſt ſicut)Chriſtus mortuus
eſt ſemel ſine reditu ad mortem,ſine mortis dominio.Viuentes autem deo.) indeſinenter quæ-
cunq; ſunt veſtræ vitæ exercentes propter deum,ad honorem diuini nominis &c. In Chriſto
IESV . Deeſt, domino noſtro.) hoc eſt innitentes non propriis viribus ſed meritis ac præſi-
dio Chriſti IESV domini noſtri , cui cura eſt de nobis.

Non ergo regnet peccatum.) Proſequitur ſpectantia ad ſecundam rationem de crucifixo no- E
ſtro veteri homine.Et quoniam dixerat ꝙ abundante ſub lege peccato regnauit peccatum,è re-
gione modo dicit ꝙ crucifixo veteri noſtro homine (quod eſt diminuta ratione peccandi hinc
& inde exiſtentibus nobis mortuis peccato) conſequens eſt ſic vos habere vt non regnet pecca-
tum.Non dicit vt non ſit peccatum,ſed vt non regnet peccatum,vt non teneat principatum&
dominium. In veſtro mortali corpore vt obediatis concupiſcentiis eius.) Deſunt duæ dictiones.
Legendum eſt. Vt obediatis ei in concupiſcentiis eius.) Et pronomen ei fœminini eſt generis
in Græco: hoc eſt refertur ad peccatum.Pronomen autem eius neutri eſt generis: & refertur ad
corpus.Dixerat ſuperius, vetus noſter homo crucifixus eſt vt deſtruatur corpus peccati vt vltra
non ſeruiamus peccato: explicat modo corpus peccati eſſe corpus mortale , & ſeruire peccato,

F eſſe ſeruire peccato ſecundum concupiſcentias corporis.Et ſicut ibi ita & hic modificando adiũ
git,vt obediatis &c. exigit enim vt peccatum non regnet in corpore mortali, non totaliter ex-
cludendo à regno (quum hoc ſit impoſſibile in hac vita) ſed ſic excludendo à regno vt ſubtra-
hatur obedientia peccato ſecundũ concupiſcentias corporis. Obedientia enim ſeruitutis eſt ſpe-
cies. Ac ſi apertius dixiſſet.Non exigo exterminari regnum peccati à corpore veſtro,ſed exigo
ſubtrahi ei obedientiam:voluntariam.ſ.obſecutionem in concupiſcentiis corporis. vt q̃uis cor-
pus peccati concupiſcat, vos tamen non obediatis peccato in huiuſmodi concupiſcentiis. Vbi
apte vtrunq; coniungit.ſ.concupiſcentias corporis & peccatum : vt intelligamus pro tanto eſſe
malum obedire concupiſcentiis corporis,pro quanto ſunt velut pręcepta peccati.Et hoc ad dif-
ferentiam earundem affectionum quatenus ſunt naturales. Neq; exhibeatis.pro,exhibete,mẽ-
bra veſtra.)Obedire actus eſt interior voluntatis: exhibere autem membra, actus eſt exterioris
G executionis. Vtrunq; Paulus prohibens adiungit.neq; exhibete membra veſtra. Arma iniquita-
tis peccato. ) Peccatum (vtpote ex ſe inualidum & impotens) eget vt armetur ad exercẽdas ini
quitates.armatur autem quũ membra quæ ad naturæ officia cõdita ſunt transferuntur in obſe-
quium peccati.Hoc eſt enim ipſa membra fieri arma peccati, reddentia ipſum validum & bel-
licoſum. Et adiungit iniquitatis ad explicandam iniuſtitiam exhibitionis. exhibere enim arma
iniquitatis, ex ſuo genere eſt iniuſtum. ¶ Sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuentes,
& membra veſtra arma iuſtitiæ Deo.) Iuxta duo quæ dixerat (ſcilicet vos & membra veſtra)
reſpectu peccati, ambo repetit exhibenda Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur.) Vi-
de diſparitatem peccati relati ad mortale corpus noſtrũm , vel relati ad nos. De peccato enim
relato ad corpus mortale, monuit nos vt ſtudeamus ne regnet in noſtro mortali corpore ſic vt
obediamus ei in concupiſcentiis corporis: de peccato vero relato ad nos,baptizatos &c. Aſſerit
H quòd non dominabitur nobis. nec ſolum aſſerit, ſed pro ratione affert præmoniti ſtudii:ſigni-
ficante hoc coniunctione enim. Ita quòd ex hoc quòd peccatum non dominabitur vobis,facul
tas ſtudendi vt peccatum non regnet in veſtro mortali corpore ſic &c. ſignificatur. Hanc au-
tem aſſertionem (ſcilicet quòd peccatum non dominabitur vobis) probat ſubiungendo . Non
enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia.) Quadrat hęc ratio ſententiæ quam ſupra dixit quòd ſub le-
ge regnauit peccatum.ex oppoſito enim ſequitur quòd non ſub lege careat dominio peccatum.
Et quoniam clare Paulus vtitur lege cõtra gratiam,& eſſe ſub lege vt opponitur ad eſſe ſub gra-
tia, aduerte primum quòd appellatione legis intelligitur lex Moyſi : vt patet ex eo quòd ſubdit
legem dicere non concupiſces.lex autem Moyſi non ſecundum partem(puta præcepta cærimo
nialia aut iudicialia)ſed integra.includendo etiam moralia. vt conuincunt dicta verba, non cõ-
cupiſces.conſtat ſiquidem morale eſſe hoc negatiuum legis præceptum. ¶ Aduerte ſecundo diſ
I ferentiã inter eſſe ſub lege,& debitum ſeruandi aliqua quæ continentur in lege : quoniam valde
diſtant inter ſe. nam eſſe ſub lege eſt eſſe ſubditum legi : vt patet. teneri autem ad ſeruandum
multa quæ continentur in lege, poteſt aliunde ortum vinculumque habere. Et ſtat cum abſo-
lutione ſeu libertate à lege : vt patet de Gentilibus. qui tenebantur ad ſeruandum moralia (ho-
nora patrem tuum, Non occides, Non concupiſces &c. ) non ex eo quòd ſubiecti eſſent legi
Moyſi in qua hęc præcepta continentur , ſed aliunde.ſcilicet ex regula naturalis rationis exigen
te hæc. Paulus non dicit,non tenemini ad quæcunque continentur in lege , ſed dicit non eſtis
ſub lege:vt intelligamus nos baptizatos abſolutos quidem à ſubiectione legis Moyſi,non tamen
propterea liberos à vinculo ſeruandi multa quæ contitentur in lege.nam & ſumus obligati tum
quo ad culpam & offenſam dei:tum quo ad pœnam & reatum æternæ damnationis. ¶ Aduer
te tertio quòd eſſe ſub lege vt opponitur ad eſſe ſub gratia,eſt nomen ſtatus legalis: qui integra-
K tur ex tribus conditionibus. prima eſt ſubiectio hominis legi Moſaicæ. Secunda eſt negatio di-
uinæ gratiæ adiutricis: pro quanto lex præcipiebat ſed per ſua opera quæcunque non afferebat
gratiam adiutricem: vt patet ex dictis ſuperius à Paulo, quòd ex operibus legis nemo iuſtifica-
tus eſt. Tertia hinc conſequens eſt quòd homo ſub lege relinquebatur ſibiipſi: vtpote non ad-
iutus interno dono diuinæ gratiæ. ¶ Nęc per hæc intelligas nouicie quòd Iudæi ante Chriſti
aduentum ſub lege exiſtentes caruerint gratia,quoniam hoc non dicimus: ſed intellige quòd ex
illo ſtatu non habebant gratiam:ſed habebant gratiam qui illam habebãt,ex participatione ſta-
tus noui reuelandi per Chriſtum.Participabant autem ſtatum noui teſtamenti fide & deuotio-
ne ad mediatorem Dei & hominum Meſiam. Et patent nihilominus duæ vltimæ conditiones:
quæ cum explicantur vocabulo eſſe ſub lege, ex ipſa oppoſitione ad eſſe ſub gratia.Conſtat nã-
q; quòd eſſe ſub gratia , nomen eſt ſtatus hominum ſub diuinæ gratiæ vmbra protectione ac
dono

docio quo intus viuimus ſpirituali vita.Et ex hoc ipſo ꝙ opponitur ad eſſe ſub lege,mõſtrat ne-
gationem gratię ſub lege. Vnde iungendo hæc duo (ſcilicet non eſtis ſub lege ſed ſub gratia) & A
ſignificatur ſtatus exemptus à legis iugo diuina fultus gratia,& ratio redditur quare peccatum
vobis non dominabitur: quia ſcilicet non eſtis in ſtatu abundantis peccati , negationis gratiæ,
vobiſipſis relicti,ſed in ſtatu protectionis ac doni diuinæ gratiæ. Hinc enim fit vt peccatum nõ
habeat dominium ſuper nos,ſuper voluntarias vires & actiones noſtras. Quid ergo? peccabi-
mus quoniam non ſumus ſub lege ſed ſub gratia?) Duo bona ex Chriſti gratia reſpectu legis col
lata nobis dixerat. Alterum eſt abundantia gratiæ :alterum exemptio à lege. Et reſpectu primi
mouerat & ſoluerat quæſtionẽ ,nunquid manebimus in peccato vt abundet gratia? modo mo-
uet quæſtionem ſimilem reſpectu ſecundi,nunquid peccabimus quia exempti ſumus à lege. Si-
gnificanter autem dicit peccabimus,& non dicit tranſgrediemur præcepta legis. Soluto enim à
lege non eſt timenda tranſgreſſio præceptorum legis,ſed cauendum eſt ne peccet:peccare ſiqui
dem eſt à rectitudine rationis obliquas efficere actiones. Vt hinc intelligamus ꝙ de iis quę ſunt B
ſecundum ſe peccata loquitur:qualia ſunt mala moraliter. Et eſt ratio quæſtionis, ne quiſpiam
intelligeret licitum eſſe baptizatis in Chriſto I E S V operari mala moralia ex eo ꝙ non ſunt
ſub lege. Abſit.) Reſponſio horrentis eſt. ¶ An neſcitis quoniam.pro,ꝙ cui exhibetis vos ſeruos
ad obediendum,ſerui eſtis eius cui obediſtis.) Rationem reſponſionis reddit. Et conſiſtit in hoc
ꝙ peccare reducit hominem in ſeruitutem peccati,recte autem viuere ducit in ſeruitutem iuſti-
tiæ & Dei. vt hinc intelligamus ꝙ exemptio à lege per donum Chriſti contrariatur peccato &
ediuerſo:recte autem viuere,conſonat exemptioni à lege & ediuerſo.Inchoat itaq; velut à com-
muni conditione actionum noſtrarum voluntariarum:ꝙ ſcilicet cui homo ſe ſubiicit obedien-
do,in illius emergit ſeruum.Et ſpecificans in vtroq; genere ſubdit. Siue peccati ad mortem, ſiue
obeditionis. pro, obedientiæ, ad iuſtitiam?) Vbi diſparitas nonnulla interuenit: quoniam in ge
nere malorum nominantur duo.ſ.peccatum,& pœna peccati mors. in genere vero bonorum è C
regione peccati locatur obedientia:è regione vero mortis non locatur præmium vitę,ſed iuſti-
tia. Et apte quidem peccato opponitur obedientia ) quoniam peccatum omne eſt inobedientia
aliqua) morti vero opponitur iuſtitia:vt intelligamus ꝙ non de morte corporis ſed de morte a-
nimæ eſt ſermo(morti ſiquidem animę opponitur vita iuſtitiæ)& perpendamus ꝙ actualis pec
cati pœna eſt mors animæ: quemadmodum ex oppoſito , actualis obedientiæ præmium præ-
ſens eſt animam viuere vita iuſtitiæ.Stat ergo vis aſſumptæ huius propoſitionis in hoc:ꝙ ſi ho-
mo ſemetipſum exhibet ad obediendum peccato,ex hoc ipſo fit ſeruus peccati ad mortem:& ſi-
militer ſi exhibet ſe ad obediendum(hoc eſt ad obſequendum) Deo, ex hoc ipſo fit ſeruus obe-
dientiæ ad iuſtitiam.Gratias.pro,gratia, autem Deo.) Subſumit minorem quo ad ipſos quibus
ſcribit Romanos:dicendo.Gratia autem Deo,ſupple ſit ſeu debetur. gratia enim pro gratiarum
actione ſumitur.¶ Vbi nota ꝙ quum maiorem huius argumenti propoſuiſſet abſolute,minorẽ D
ſubſumit addendo gratiarum actiones Deo:vt intelligamus nõ ex propriis ſtudio ac viribus ſed
ex dono Dei illos obediſſe ſecundum formam euangelicam: iuxta illud Oſeæ.xiii. Perditio tua
ex te,ſalus autem ex me.Quòd fuiſtis ſerui peccati,obediſtis autem ex corde.) Non eſt materia
gratiarum actionis ꝙ fuiſtis ſerui peccati,abſolute,ſed iunctum cum ſequenti obedientia:hoc eſt
ꝙ tranſlati eſtis de ſeruitute peccati,obediendo non fide ſed ex corde. In eam formã doctrinę)
hoc eſt ſecundum eam formam doctrinæ. In quam traditi eſtis.) Græcus ſermo hunc modum
loquendi admittit,Latinis ineptum: ſed ratione myſterii immutatum.Significatur enim ꝙ non
tam euangelicæ doctrinæ forma tradita eſt hominibus q̃ homines traditi ſunt formæ doctrinę
euangelicæ:vt euangelicæ doctrinæ formatio principatum ac dominium in homines obtinere
ſignificetur,& non ediuerſo.Libertati autem à peccato,ſerui facti eſtis iuſtitiæ.)Et eſt caſus dati-
ui iuſtitiæ. Iuxta duo aſſumpta in maiore(ſcilicet actionem & ſtatum conſequentem)duo ſimi- E
liter ſubſumpſit. primo actionem,obediſtis in eam formam &c. modo ſtatum conſequentem
ad huiuſmodi obedientiam , ſcilicet exemptionis à peccato & ſeruitutis ſeu addictionis ad iuſti-
tiam.Ex quibus omnibus habes prudens lectos quam ſummauimus reſponſionem,ſcilicet ꝙ pec
care reddit hominem ſeruum peccati,euangelice vero viuere reddit hominem ſeruum iuſtitiæ.
Humanum dico.) Quum arctius exigendum eſſet officium, temperando tamen mandatũ hu-
mano more dico. Propter infirmitatem carnis veſtræ. ) Ecce ratio moderationis. Et intendit
manifeſtius explicare quo ducit peccatum & quo ducit euangelica obedientia.Ea autem eſt ne-
ceſſitas ſubiunctæ huius monitionis:vt quia ſuperius duo mandauerat ( alterũ exhibete vos deo:
alterum & membra veſtra arma iuſtitiæ Deo) poſtquam proſecutus eſt primum:declarandoꝙ

F cui vos exhibetis ad obediendum &c. modo proſequitur ſecundum. & propterea dicit. Sicut
enim exhibuiſtis membra veſtra.) Ad executionem exteriorem quæ per corporea membra fit,
manifeſte hoc ſpectat. Et dicendo ſicut, monet modum proportionalem tam penes cogitatio-
nes quàm affectus, ſtudia & vigilantias, quibus vſi ſunt ad exhibendum membra propria. Ser-
uire immunditiæ.) Hinc apparet quòd de peccatis venereis loquitur. Et iniquitati.) Adiun-
git ſpeciei genus, augendo orationem. Et nihilominus propter ſpecialem turpitudinem vene-
reorum, meminit ſpecialiter immunditiæ tanquàm ſit peculiaris quædam fœditas. membro-
rum. Ad iniquitatem.) Refertur hoc vtrique prædictorum. Et eſt ſenſus, ad iniquitatem con-
ſummandam. Affectatæ ſiquidem immunditiæ & vniuerſaliter iniquitati exhibentur membra
ſeruientia ad conſummandam iniquitatem, vel ad iniquitatis ſtatum incurrendum. Ita.) pro-
portionaliter. Nunc.) baptizati & addicti iuſtitiæ. Exhibete membra veſtra ſeruire iuſtitiæ in
G ſanctificationem.) E regione tam immunditiæ quàm iniquitatis locat iuſtitiam: è regione vero
ad iniquitatem locat in ſanctificationem. Fructus ſiquidem iuſtitiæ actualis quæ per membra
exercetur, eſt ſanctificatio: hoc eſt mundum fieri, mundus ſtatus. Monet itaque vt ſimili pro-
portionaliter diligentia, ſtudio, affectu, vigilantia &c. nunc exhibeant membra corporis ad ſer
uiendum cognitæ iuſtitiæ ad executioni mandandum bona opera in ſanctificationem, in mun-
dificationem propriam, in aſſecutionem ſtatus mundi. de quo ſcriptum eſt, Beati mundo cor-
de. ¶ Quum enim ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ.) Et eſt caſus datiui iuſtitiæ. Et eſt
ſenſus quod ſtatus ſeruitutis peccati exemit vos à iuſtitia. Liber enim iuſtitiæ appellatur exem-
ptus à iuſtitia: in quem ſcilicet iuſtitia non dominatur, & quem forte iuſtitia nulla frenat. Pro-
poſita nanque monitione tam humana, ſubiungit conditiones partium. ſcilicet hinc peccati, in-
de iuſtitiæ. vt innoteſcat quàm humanum fuerit non plus exigere. Et prima conditio penes ſta-
tum ſeruitutis deſcribitur: ſecunda vero penes fructum, dicendo. Quem ergo fructum habui-
H ſtis tunc in illis. in quibus nunc erubeſcitis?) Non ſolum ſeruitus peccati eximit à iuſtitia ſed
fructum inducit annexam ſemper habentem penitudinem immo & turpitudinem: dicendo in
quibus nunc erubeſcitis. Tertia autem conditio penes finem deſcribitur, ſubiungendo. Nam fi-
nis illorum mors eſt.) Intellige finem illorum, non intentum ab hominibus peccantibus, ſed fi
nem ad quem ſuapte natura ducunt peccata. Mors enim tum animæ tum æternæ damnatio-
nis, finis eſt proportionatiſſimus peccatis. Nunc vero liberati à peccato, ſerui autem facti deo,
habetis fructum veſtrum in ſanctificationem: finem vero vitam æternam.) Ordinate tres con-
ditiones oppoſitas è regione ponit, ſatis claras. Nam contra ſtatum de quo dixerat, ſerui pecca-
ti liberi fuiſtis iuſtitię, directe opponit, liberati à peccato ſerui autem facti Deo. Contra id vero
quod dixerat, quem ergo fructum, opponit habetis fructum veſtrum in ſanctificationem. Cō-
I tra id demum quod dixerat, nam finis illorum mors eſt, opponit finem vero vitam æternam.
Stipendia enim peccati mors.) Memor Paulus ſimilitudinis præaſſumptę (quū dixit, nec exhi-
bete membra veſtra arma iniquitatis peccato) meminit modo ſtipendii, dicēdo ſtipendia enim
peccati mors. Exhibentibus ſiquidem arma peccato, ſtipendia debentur à peccato. Non recedēs
ergo à membrorum officiis, & ſimul declarans quod dixerat finis illorum mors finem vero
veſtrum vitam æternam: explicat quòd merces quæ à peccato redditur tanquam ſtipendium
iis qui membris ſuis illud armant, qui membris ſuis illi militant eſt mors. tam animæ (quæ conſi
ſtit in ſeparatione animæ à deo) quàm æterni cruciatus: quæ conſiſtit in pœnis inferni. Et hoc
de peccato actuali loquendo. nam comprehendendo etiam peccatum originale, inter ſtipendia
peccati eſt etiam mors corporis. Gratia. pro, donum, autem Dei vita æterna.) Non dicit ꝙ ſti-
pendia iuſtitiæ vita æterna.) ſed donum Dei vita æterna: vt intelligamus non ex noſtris meritis
K ſed ex gratuito Dei dono aſſequi nos pro fine vitam æternam. Propter quod & ſubdit. In Chri
ſto I E S V Domino noſtro.) Ecce meritum, ecce iuſtitia cuius ſtipendium eſt vita æterna: no-
bis autem eſt donum ratione ipſius Chriſti I E S V.

## CAPVT VII.

AN Ignoratis fratres.) Dixerat ſuperius, non iſtis ſub lege: nec hoc manife-
ſtauerat, ſed ſtatim quæſtionem tractauit nunquid ex hac libertate peccabi-
mus? Tractata itaque quæſtione manifeſtat quod aſſumpſerat. ſcilicet
non eſtis ſub lege. Et ad hoc manifeſtandum inducit regulam generalem
de lege, ſatis notam iis qui aſſueti ſunt viuere ſub lege. Scientibus enim
legem loquor) quòd lex in homine dominatur quanto tempore viuit.) Hęc
eſt regula generalis. In qua verbum viuit anceps eſt ad hoīem vel ad legem

Veruntamen

Veruntamen parui aut nihil refert ad vim ſenſus. nam in eundem ſenſum redit vtraq; conſtru A
ctio. Si enim intelligitur quanto tempore viuit lex. hoc eſt habet vim coactiuam, verum dicitur:
Et ſimiliter ſi intelligitur quanto tempore viuit homo, verum dicitur: dummodo intelligas de
vita non naturę ſed de vita ſtatus. Quanto tempore enim homo viuit in ſtatu militari, domina-
tur in eo lex militaris: & quanto tempore homo viuit in ſtatu coniugali dominatur in eo lex cō
iugii: & ſic de ſimilibus. Hoc autem conſtat in diem redire cum prius dicto, quanto tempore vi
uit lex. Ceſſante ſiquidem ſtatu coniugali in homine, non viuit amplius illi lex coniugii. Et q̃-
uis hæc coincidentia vera ſit, ſubiuncta tamen in textu aſtruunt ꝙ viuit refertur ad hominem.
Nā tam in exemplo de muliere coniugata q̃ applicando ad principale intentū, ſubſumitur mu-
tatio ſtatus hominis ſub lege: ſecundū quam mutationem indicat Paulus exemptionē à lege. Eſt
itaq; ſenſus regulæ, ꝙ lex dominatur in homine quandiu homo viuit ſecundum illum ſtatum
quem dirigit lex. Nam quæ ſub viro eſt mulier, viuente viro alligata eſt legi: ſi autem mortuus B
fuerit vir eius, ſoluta eſt à lege viri. Igitur viuente viro, vocabitur adultera ſi fuerit cum alio vi-
ro: ſi autem mortuus fuerit vir eius, liberata eſt à lege viri vt non ſit adultera, ſi fuerit cum alio
viro.) Manifeſtat regulam ab exemplo mulieris coniugatę, quæ ſoluitur à lege ex mutatione
ſtatus. Et quum multa ſuppeterent exempla, elegit hoc Paulus, quoniam iuxta hoc exemplum
intendit manifeſtare intentum principale. Litera ſatis clara eſt. In qua interpres aliquas dictio-
nes addidit non nociuas. ¶ Aduerte tamen caute lector quòd hæc Pauli verba intelliguntur re-
gulariter: ſecus vero in caſu. Sciebat Paulus, ſciunt & docti in lege Moyſi (quos alloquitur) ꝙ ſe-
cundum legem verum eſt regulariter ꝙ mulier alligata eſt quanto tempore viuit vir eius: & cū
hoc ſciunt ꝙ in caſu libelli repudii ſecundum legem mulier ſoluta erat à lege viri etiam viuente
viro. Paulus enim legis regula vtitur, tacens exceptiones caſuales. ¶ Itaq; fratres mei.) Applicat
ad propoſitum tam regulam q̃ exemplum. Et vos mortificati eſtis legi.) Non vſquequaque ap- C
plicat exemplum explicite. In exemplo ſiquidem ſunt velut quatuor perſonæ. ſ. lex, mulier, vir
eius, & vir alter cui mortuo primo iungi poterat. in hac autem applicatione lex quidem eſt: & ſi
militer loco mulieris ſunt baptizati: loco ſecundi viri eſt Chriſtus qui reſurrexit à mortuis. ſed lo
co primi viri inſinuatur mors, quum ſubiungitur, ad fructificandum morti. Mulier enim fructi-
ficat marito. Quum itaq; dicitur, & vos mortificati eſtis legi, non introducitur lex tanq̃ vir pri-
mus, ſed more ſuo Paulus proponit concluſionem intentam: dicendo ꝙ vos baptizati mortifi-
cati eſtis legi Moyſi. Hæc eſt enim concluſio ad quam tendit. Et idem eſt dicere vos eſtis morti-
ficati legi, & dicere vos eſtis exēpti à lege. ipſa enim mortificatio exemptio eſt. Per corpus Chri
ſti.) non per veſtra opera, ſed per mortem quam ſuſtinuit corpus Chriſti. Mors ſiquidem Chri
ſti reddit omnes baptizatos mortuos legi: quod eſt mortificare eos legi. Vt ſitis alterius qui ex
mortuis reſurrexit.) Alludit ad exemplum inductum, Sicut coniugata per mortem viri mor-
tificatur legi coniugii, vt licite ſit alterius viri, ita vos per mortem Chriſti mortificati eſtis legi
Moſaicæ vt ſitis alterius, ſcilicet noui hominis qui reſurrexit à mortuis. Vt fructificetis. pro, D
vt fructificemus, Deo.) Et hoc ad diem exemplum ſpectat. Mulier enim ſecundo viro iuncta
illi fructificat. & ſic nos fructificemus Deo, non morti. Quum enim eſſemus in carne.) Hacte
nus narrauit: modo probat ex differentia inter vtrunq; ſtatum. Et quem prius appellauit ſtatū
ſub lege, modo appellat ſtatum carnalem: quoniam vt ſuperius dixit & infra declarabit, lex p̄-
teraduenit vt abundaret peccatum: & eſſe ſub lege vt opponitur ad eſſe ſub gratia (vt prædecla-
ratum eſt) claudit in ſe negationem gratiæ, & hominem ſibiipſi in ſua carnalitate relictū. Nec
dicendo quum enim eſſemus in carne, loquitur de eſſe ſubſtantiæ (quoniam etiā baptizati ſunt
in carne ſecundum ſubſtantiam) ſed loquitur de eſſe in carne ſecundum ſtatum: hoc eſt quum
eſſemus in ſtatu pure carnali, abſque adminiculo gratiæ. talis enim erat ſtatus ſub lege. Paſſio-
nes peccatorum.) Cenſent multi legendum eſſe, affectus peccatorum. Et certe confert claritati E
literæ. quo ad rem tamen ſignificatam nihil refert: quoniam tam paſſiones quàm affectus ſigni
ficant eas quas paſſiones animi dicimus: iram, triſtitiam, delectationem, cupiditatem &c. immo-
deratas. Tales enim proprie ſunt paſſiones peccatorum, affectiones peccatorum, morbi animi, &
huiuſmodi. Quæ per legem erant.) Si legitur affectus peccatorum, legendum conſequenter eſt
qui per legem erant. nam relatiuum non refertur ad peccata, ſed ad paſſiones. Modus autem quo
affectus peccatorum erant per legem, inferius à Paulo declarabitur: pro nunc autē ſufficiat noſ-
ſe quòd modus eſt quia nitimur in vetitum. Affectiones ſiquidem animi noſtri vetante lege ex-
citantur ad peccandum: & propterea deſcribuntur eſſe per legem. Eſt enim ſenſus quòd paſſio-
nes peccatorum erant per legem excitatæ. Operabantur in membris noſtris.) Affectiones ſiqui-

F dem animi propter hoc quôd cum corporali ſunt mutatione, operantur intus mouendo mem-
bra noſtra,ſiue iraſcendo,ſiue timendo,ſiue concupiſcendo &c. Vt fructificarent morti.) hoc eſt
vt membra noſtra fructum facerent non deo ſed morti. Ecce conditio ſtatus ſub lege: quòd ſcili
cet ex hoc ꝙ eramus in pura carne: affectiones immoderatæ occaſione legis excitatæ operaban
tur non ſolum in animis noſtris ſed etiam in mẽbris noſtris vt fructus proferrent morti animæ
& æternæ dãnationis. ¶ Vbi erudite lector percipere potes rationẽ ex ſtatu carnali & occaſione
legis. ¶ Nunc autem.) Ecce conditio noui ſtatus per Chriſtũ. Soluti ſumus à lege mortis.) Cor-
rupta eſt litera. Legendum eſt morientes. Ita quòd integra litera eſt. Soluti ſumus à lege mo-
rientes in qua detinebamur.) Et participium morientes refertur ad ſoluti. Ita quòd ſenſus eſt.
nunc autem à lege in qua detinebamur ſoluti ſumus morientes. E regione eius quod dixerat quũ
eſſemus in carne, dicit nunc autem morientes: & è regione eius quod dixerat affectus qui per le-
G gem erant, dicit ſoluti ſumus à lege in qua detinebamur. Et intendit quòd morientes in baptiſ-
mo peccato & iis quæ peccati ſunt ( quod fit per virtutem mortis Chriſti ) ſoluti ſumus à lege
Moyſi in qua detinebamur creſcentibus paſſionibus. Ita vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus.) Non
ſumus ſoluti à lege vt licentiam carnis habeamus, ſed vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus: Et dicit
hoc contra id quod dixerat, operabantur in membris noſtris ad fructificandum morti. Nec
ſolum dicit in nouitate, ſed in nouitate ſpiritus: vt intelligamus nouitatem ſpiritualem, nouita-
tem vitæ ſecundum ſpiritum: cuius eſt tendere ad ſuprema bona. Et non in vetuſtate literæ.)
Directe contra legem Moyſi dicit hoc: non detrahendo illi, ſed declarando ſtatum eius eſſe ſta-
tum vetuſtatis. quod eſt verum tum ratione vetuſtatis quam relinquit in homine, non conferẽ-
do gratiam: tum ratione vetuſtatis quam occaſionaliter excitat ſeu auget. Vt intelligamus ex
hac differentia inter nouitatem ſpiritus & vetuſtatem legis ſcriptæ (quæ propterea litera appel-
latur) repugnare ſtatum quem adepti ſumus per Chriſtum, ſtatui ſub lege: quemadmodum no-
H uitas ſpiritus repugnat vetuſtati literæ. Quid ergo dicemus.) Poſtquam declarauit quòd bapti-
zati non ſunt ſub lege, ex imperfectis conditionibus ſtatus ſub lege repugnantibus perfectis con
ditionibus ſtatus ſub gratia, quæſtionem ſubiungit. Lex peccatum eſt?) hoc eſt nunquid lex
mala eſt? Et eſt occaſio quæſtionis, tum quia dictum eſt quòd lex præteraduenit vt abunda-
ret peccatum. tum quia dictum eſt quòd affectus peccatorum qui per legem erant operaban-
tur in membris noſtris ad fructificandum morti. Ex his enim apparenter prima fronte vide-
tur quòd lex eſt mala: & propterea mouit quæſtionem ad excludendum hunc ſenſum. Abſit.)
Horrentis eſt. Sed peccatum non cognoui niſi per legem) Siue vniuerſaliter de peccato ſiue
ſpecialiter de aliquo peccati genere (puta actus interioris) ſit ſermo, ſenſus eſt ꝙ peccatum quate-
nus eſt offenſa Dei, quatenus puniendum eſt à Deo, non cognoui niſi per legem. Nam ſine le-
I ge Moyſi (de qua eſt ſermo, vt patet ex ſubiunctis) cognouerunt homines non ſolum homici-
dia & ſimilia eſſe peccata, ſed etiam interiores actus, vt patet in libris Philoſophorum. ſed non
cognouerunt peccatum ſecundum primam rationem culpæ qua eſt offenſa dei, nec ſecundum
primum reatum pœnæ quo meretur æternam damnationem. Hoc enim per legem commu-
niter cognitum eſt. Et dico communiter ad differentiam aliquorum fidelium extra legem: qui
diuinitus fuerunt inſtructi. Et eſt ſermo de notitia non tam ſpeculatiue quàm practice: qua illa
quæ ſunt per legem vetita cognoſcimus vt non attentanda à nobis. Huiuſmodi enim notitiam
directe parit lex etiam quo ad illa quæ prius nota erant eſſe mala. Nam per legem tantum co-
gnoſcuntur vt vitanda, quia punienda. medium enim proprium legis eſt pœna. Lex itaque pa-
rit notitiam peccati vt vitandi, vt puniendi. ¶ Nam concupiſcentiam neſciebam.) Probat ab
exemplo in vno ſpeciali genere peccati. Et affert peccatum internæ concupiſcentiæ: in quo ma
K nifeſtius apparet vis legis notificantis. Nam nulla lex humana punit actus interiores Vnde di-
cendo nam concupiſcentiam neſciebam, non intendit de ipſa concupiſcentia abſolute: ſed de ip
ſa vt peccatum punibile. Et eſt ſermo de concupiſcentia tam rei alienæ quàm venerea: vt patet
ex authoritate legis, ſubiunctæ. Niſi lex diceret non concupiſces.) Hinc clare apparet quòd de
lege Moyſi loquitur: in qua ſcriptum eſt Exodi. xx. hoc præceptum. Occaſione autem acce-
pta.) Non dicit occaſione autem data ( quoniam lex non dat occaſionem peccandi) ſed dicit
occaſione accepta: quia ex notitia habita per legem occaſionem accepimus peccandi. Pecca-
tum.) Ecce quis accepit occaſionem. Et nomine peccati ſignificatur fomes internus: hoc eſt infe
rior pars animi tendens ad bonum delectabile ſecundum ſenſum ſeu mundum. Hæc enim pars
appellatur peccatum multiplici ratione. tum cauſaliter, vel quia eſt cauſa peccati, vel quia eſt
affectus

effectus peccati primi parentis. tum formaliter,pro quanto eſt pars peccati originalis. Hæc in- A
quam pars animi appellata peccatum,eſt illa quæ accepit occaſionem. Per mandatũ.) non vt
inſtrumentum,non vt medium ad hoc adhibitum,ſed vt per cõtrarium depellendũ. ¶Quod
vt clarius intelligas, aduerte quòd quia naturale eſt vnicuique inſurgere in ſuum cõtrarium ap
proximarum ſibi(vt patet in naturalibus,calore ſcilicet & frigore)& lex vetans cõcupiſcere,eſt
velut contrarium approximatum parti animi cõcupiſcenti, repręſentatur concupiſcẽti animo
præceptum legis vt cõtrarium libertati eius: ac per hoc occaſionem accipit irruendi in præce-
ptum:& ſic nititur ad concupiſcentiam vetitam per mandatum. Vbi cernere potes ꝙ concu-
piſcens animus non vtitur mãdato vt inſtrumẽto aut medio ad cõcupiſcendũ;ſed occaſionem
cõcupiſcendi accipit,tanquã defendens libertatem cui cõtrariatur mãdatũ. Et hoc ne oporteat
repetere, ſit dictum pro ſemper. Operatum eſt in me omnem concupiſcẽtiam.)omne genus
concupiſcentiæ.habet enim multas partes cõcupiſcentia. Vnde & in Exodo dicitur.non cõcu-
piſces vxorem proximi ſui, non bouem, non aſinum,non ancillam &c. Et eſt ſermo de cõcu- B
piſcentia actuali.nitẽs enim animus pro libertate,à nullo frenatur cõcupiſcentia: ſed quãdoque
quod prius non concupiſcebat,ægre ferens per mandatum coerceri,incipit cõcupiſcere.¶Sine
lege enim.) Cõiunctio enim cogit me ad interpretandũ Pauli verba vt rationem eius quod di-
ctum eſt, ſcilicet ꝙ peccatum occaſionem accepit per mandatum operandi concupiſcentiam.
Et propterea altius repetenda occurrunt:prænotãdo ꝙ Paulus duas vitas & duas mortes indu-
cit in his verbis ſcilicet vitam peccati,vitam meam,mortem peccati,& mortem meam. Vitáq;
meam & vitam peccati contrarias potit: atque ita ordinat vt vita mea ſit mors peccati, & vita
peccati ſit mors mea.hæc enim clare in textu lucent. ¶Reddit itaque rationem eius quod dixe
rat de lege Moyſi ex geſtis in principio humani generis. Creatis ſiquidem deus primis paren-
tibus antequam mandatum daret de non comedendo fructum arboris illius vetitę,homo ſine
lege viuebat,& peccatum mortuum erat.Quòd homo quidem viueret tunc vita boni moris & C
ſine lege,ex hoc cõſtat ꝙ de ſtatu eius ante factum ſibi pręceptum eſt ſermo. Quòd vero tunc
peccatum mortuum fuerit,ex eo patet ꝙ pars illa inferior animi quę cauſa peccati in nobis eſt,
& propterea peccatum appellatur, mortua erat quãtum ad hoc ꝙ exiret in actum peccati. erat
enim velut ſopita per donum iuſtitiæ originalis,in qua creatus eſt homo. Ex primo itaque ſta-
tu hominis per locum à maiori probat intentum:dicendo.ſine lege enim hoc eſt ante manda-
tum aliquod poſitiuum. Peccatum.) hoc eſt inferior pars animi quatenus ad peccandum eſt.
Mortuum erat.)velut mortuũ ſopitum erat per iuſtitiam originalem.¶Ego autem.)In perſona
humani generis loquitur. Viuebam.) vita ſpiritus & corporis abſque neceſſitate moriendi,vi-
ta contraria vitæ peccati. Sine lege aliquando.) in illo primæuo ſtatu ſine lege poſitiua etiam
à deo lata. Sed quum veniſſet mandatũ.)in quacũque die comederis ex ea arbore morte mo-
rieris. hoc enim fuit lex ſeu mandatum legis poſitiuę,diuinæ tamen. Peccatum reuixit.) So- D
pita pars animi ad peccãdum reuixit.Nec dicit reuixit eo quòd antea peccãdo vixerit:ſed quia
deſcripſerat peccatum mortuum, nec moritur niſi quod viuit, oportuit dicere ꝙ reuixit. mor-
tuum enim viuere eſt reuiuere. ¶Verificatur autem reuiuere ſicut verificatur mortuum,per pri
uationem vitæ actualis peccati,nõ quam habuerat ſed quam habuiſſet. Niſi enim affuiſſet do-
num iuſtitiæ originalis, ſenſualitas hominis exiſſet in actum peccandi: quod eſt actuale viuere
peccati. cuius priuatione dicitur mortuum peccatum: & cuius acquiſitione modo dicitur quo
reuixit. Vixit enim concupiſcentia in homine audito præcepti nomine, cur præcepit vobis
deus &c. Ego autem mortuus ſum. pro, fui.) Vita ſiquidem peccati fuit mors mea. nam
vita peccati fuit ipſum actuale peccare.quod fuit mors & animæ & corporis:quia anima mor-
tua eſt ſpiritualiter, & corpus incurrit neceſſitatem moriendi. Et inuentum eſt mihi manda-
tum.) diuinum. Quod erat ad vitam.) animæ & corporis datum à deo. Hoc eſt ad mor- E
tem.) animæ & corporis. Modus autem quo quod erat ad vitam verſum eſt in mortem, ſub-
iungitur,vt directe applicentur dicta ad propoſitum. Nam peccatum.) hoc eſt inferior pars
animi cauſa peccati. Occaſione accepta per mandatum.) modo ſuperius expoſito. Seduxit
me.) Ad literã deceptus eſt homo occaſione accepta ex præcepto. inde enim incepit deceptio
vnde incepit apertius libertatis, ſcilicet cur præcepit vobis deus. Et homo quidem ſeductus eſt
in muliere, & abductus eſt à via recta in Adam. quam abductionem dictio interpretata ſedu-
xit proprie ſignificat. Et per illud occidit.) Ad literam mortem animæ & corporis intulit
inferior pars animi per mandatum excludendũ, velut contrarium libertati eius. ¶Nec huic
obſtat quòd mulier dixerit, ſerpens decepit me: quoniã interna deceptionis cauſa fuit peccatũ:



BIBLIOTECA NAZ.

F hoc eſt inferior pars animi,cócupiſcens delectabile.dęmon auté eſt cauſa extrinſeca. Itaque.)
Manifeſtato intento (quòd occaſione accepta inferior pars animi vertit mandatum prohibens
peccatum,ad peccandum)cócludit reſpóſionem ad quęſitũ, quòd lex nó ſolum non eſt pecca-
tum ſed eſt ſancta. Lex quidem ſancta.)De vniuerſa Moyſi lege dicit quòd eſt ſancta:quia eſt
dicans homines deo. Et mãdatum ſanctũ.)In ſpecie ſingula genera præceptorũ legis deſcri-
bit,incipiens à cærimonialibus: dicendo mandatum ſanctum, relationem ad deum mundá ſi-
gnificans. Et iuſtum.)quo ad iudicialia. Et bonum.)quo ad moralia. Quod ergo bonum
eſt,mihi factum eſt mors?) Prima quęſtio fuerat de malo culpæ quærendo quid ergo dicemus
lex peccatum eſt?hæc quæſtio ſecunda de lege,eſt de malo pænę.mors enim tam animę quàm
corporis, malum pœnæ eſt. Quæ dicit quod ergo bonum eſt, tum vt de præceptis moralibus
(quę præcipue ſecundũ ſe bona ſunt,ac per hoc remotiſſima ab illatione mali)quæſtioné hanc
G intelligamus.tum quia ipſa ratio boni aduerſatur ad efficere malũ. Et eſt ratio quæſiti id quod
ſupra dictum eſt ꝙ per mandatum occidit me. Ne ergo quiſpiam intelligeret mãdatum legis
verſum eſſe velut in inſtrumentum occidendi mouit hanc quęſtionem. ❡Abſit.)Horrentis eſt.
Sed peccatum vt appareat peccatum per bonum operatum. pro, operans, eſt mihi mortem.)
Inter animum concupiſcentem vetita & animum concupiſcentem illamet non vetita,hoc in-
tereſt.quòd non vetitus animus concupiſcit ſimplici appetitione:vetitus autem animus concu-
piſcit vetita nó ſimplici appetitione, ſed vt appareat liber,ſed vt appareat vis eius,ſed vt appa-
reat quid ipſe eſt. certat enim velut pro propria gloria contra mandatum reſtrictiuum liberta-
tis eius. Et hoc eſt quod Paulus dicit.ſed peccatum vt appareat peccatum, hoc eſt pars illa ani-
mi prona ad peccandum vt appareat quid ipſa eſt, vt monſtret ſe liberam,per bonum,hoc eſt
per mandatum quantumcũque bonum depellendum tanquam contrariũ ſuæ libertati,eſt ope-
rans mihi mortem.In quo apparet ꝙ bonum non eſt verſum mihi in mortem:ſed pronitas ad
H peccandum vt appareat in ſua libertate,inſurgit ad excludendum bonum: & ſic operatur mihi
mortem.❡Vbi nota quòd efficere mortem mihi,cómune eſt pronitati ad peccatum tam ſine
mandato quàm cum mandato : ſed ad propoſitum Pauli erat declarare modum quo concur-
rente mandato : nó ipſum mãdatũ ſed libido peccandi efficit mortem. Vt fiat ſupra modum
peccans peccatum per mandatum.) Dictio interpretata peccans,non eſt participium ſed adie-
ctiuum quo lingua Latina caret.Cuius loco fingunt aliqui peccaminoſum:alii interpretãtur ſce
leſtius.In Gręco ſonat ac ſi diceretur infirma infirmitas.ita quòd quemadmodum diceretur vt
infirmitas fiat ſupra modum infirma per mãdatum, ita dicitur vt peccatum fiat ſupra modum
ſeu per exceſſum,id eſt exceſſiue,habens peccatum occaſione mandati. Et deſcribitur ac decla-
ratur per hoc proprius effectus occaſionis acceptæ ex mandato:quòd ſcilicet nó eſt peccare ſed
I exceſſiue peccare,declarando id quod propoſuerat.lex autem præteraduenit vt abundaret pec-
catum. Scimus enim.) Coniunctio enim ad reddendam rationem vtriuſque refertur, ſcilicet
quòd lex eſt bona,& quòd peccatum(hoc eſt inferior pars animi ad peccandũ prona)eſt quod
ſeducit & occidit.Quod autem dicit ſcimus,in perſona ſapientum dicit. Quia. pro,quòd,lex
ſpiritalis eſt.)Lex Moyſi lex ſpiritualis dicitur,quia eſt regulatiua ſpiritus: hoc eſt ſuperioris par
tis hominis.ad hoc enim tendunt præcepta moralia legis. Ego autem carnalis ſum.) Contra
ſpiritualitatem legis,è regione diſtinguit ſe carnalem:vt intelligamus ꝙ quéadmodum lex ten-
dit ad id quod eſt ſpiritus,ita ego tendo ad id quod eſt carnis.Et ne ſit quæſtio quo ſenſu Pau-
lus vtitur ſe,quum dicit ego autem carnalis ſum,ſubiungit. Venundatus.pro,venditus,ſub pec
catum.) vt hinc intelligamus quòd vtitur ſe ex illa parte qua venditus eſt ſub peccatum:hoc eſt
qua ſeruus eſt peccati.Eſt itaque ſenſus ꝙ ego ſecũdum inferiorem animi partem carnalis ſum,
K ad ea quę carnis ſunt tendo. Secundum enim hanc parté animi homo velit nolit ſeruus eſt pec
cati:homo quantumcunque iuſtus.& ſecũdum eam dicitur fomes peccati. Dicit auté véditus:vt
intelligamus hominem non eſſe conditum in ſeruitute peccati,ſed eſſe venditum in ſeruũ pec-
cati.A quo auté fuerit venditus,nó explicat:quoniã conſtat hominé vendidiſſe ſeipſum viliſſi-
mo precio cócupiti delectabilis in primis parentibus.Qui enim facit peccatum,eo ipſo ſe cóſti-
tuit ſeruũ peccati.quod eſt vendi ſub peccatũ,referédo ad preciũ concupiti delectabilis ſeu vtilis
propter quod homo peccat. Quod enim operor nó intelligo.)Probaturus ſigillatim tria pręe-
miſſa,pręponit tanquã baſim omniũ códitiones hominis iuſti:penes hoc ꝙ nó eſt ſimplex ſed
cópoſitus ex duobus principiis:méte ſcilicet & carne,ſpiritu & peccato,hoc eſt fomite.Quocir
ca cóiũctio enim omniũ fundamétũ afferri ſignificat, in duabus conditionibus teſtantibus ho-
miné eſſe tãquã duos,ſcilicet operari præter intellectum & inobedientiam ac cótrarietaté ope-

ris ad

ris ad volũtatem. Dicẽdo enim quod enim operor nõ intelligo,ſe operari ſine imperio intelle- A
ctus aperit:& dicẽdo nõ enim quod volo ago,inobedientẽ ſe ſibi volẽti deſcribit: & dicẽdo ſed
quod odi malũ hoc facio, cõtrarium ſe ſibi odiẽti ſeu volenti teſtatur . Sapiẽter autẽ Paulus ex
Actibus docet principia interna : & ex eo ꝙ præter intellectũ & præter ac cõtra volitiones ho-
mo multa operatur,mõſtrat hominem cõſtare ex cõtra ſeſe pugnãtibus.❡Et nihilominus hac
eadẽ particula textus vtitur Paulus ad probandũ illã particulã,ego autẽ carnalis ſum.hoc enim
probat ex hoc ꝙ operatur præter intellectum. Rationalis ſiquidẽ hominis quatenus rationalis
eſt,operatio eſt per intellectũ. & propterea ex hocipſo ꝙ nõ intelligo id quod operor,ex hoc-
ipſo ꝙ operor abſque imperio intellectus: experior me eſſe carnalem. Nec indiget probatione
nos operari abſque imperio intellectus: quoniã experimur in nobis multas appetitiones animi
multaſq; cogitationes abſque imperio intellectus prouenientes ex inclinationibus animi ad pro-
pria delectabilia. hoc eſt enim eſſe carnalẽ. Attamẽ Paulus probat,ſubiũgẽs. Nõ enim quod
volo bonũ,hoc ago.)Superfluit bonũ.Manifeſtat ſe operari præter intellectũ,ex hoc quod non B
operatur ſecũdũ voluntatẽ.Intellectus enim mediãte voluntate imperat. Sed quod odi malũ,
illud facio.) Superfluit malũ. Ex vtroque actu(ſcilicet velle & nolle)manifeſtat quæ experimur
quotidie in nobis:dum ſenſualitas & nõ facit quod volumus & facit quod nolumus, variis ap-
petitionibus.Si autem quod nolo illud facio.)Ex hoc vltimo dicto(hoc eſt ex cõtrarietate ope-
ris ad velle)poſtquã probauit ſe carnalẽ,probat ꝙ lex eſt ſpiritalis. Et ſcito ꝙ vis medii termini
cõſiſtit in cõtrarietate volũtatis ad opus:ſed procedit ex parte velle,in eo quod dicitur ſi autem
quod nolo. Ex hoc enim quod ego nolo id quod facio ſecundũ carnẽ,manifeſte ſequitur quòd
volũtas mea cõcors eſt legi: quæ etiã prohibet id quod facio ego carnalis. Et propterea optime
infertur. Cõſentio legi quoniã.pro,ꝙ bona eſt.) Nota artẽ progreſſus. Nõ dicit cõſentit vo-
luntas ſed cõſentio. poſtquã enim ſeipſum diſtinxit in cõtrarios(ſcilicet ſe intelligentẽ ac volẽ-
tem, & ſe operantem)intẽdit locare ſe ſimpliciter & abſolute in loco ſui intelligẽtis & volẽtis, C
& excludere ſe ſimpliciter & abſolute à loco ſui operãtis, attribuendo locũ illũ nõ ſibi ſed pec-
cato in carne habitãti.Ita ꝙ vbi hactenus tãquã cõfundens ſe vſus eſt ſe vtrinque,modo diſtin
guens ordinãs & reſoluens in propria principia vtitur ſe ſecundũ id quod eſt & nõ ſecundũ id
quo æger eſt:quod nõ eſſe,ſed priuatio,ſed morbus,ſed peccatum. & propterea dicit conſentio
ego ſimpliciter & abſolute. ❡Vbi & alterũ non minoris artis aduerte quòd vbi ſuperius ſe con
tra legem locauerat,dicẽdo lex ſpiritalis eſt ego vero carnalis ſum,modo.ex parte legis ſe locat
dicendo conſentio legi quòd bona eſt. Simpliciter ſiquidẽ & abſolute homo ſecũdum id quod
eſt cõſentit legi, atteſtatur quòd lex eſt bona, dum vult cõtrarium eius quod caro infecta ope-
ratur:quoniã ſicut hoc velle eſt bonũ ita lex habens idẽ velle eſt bona.Ita ꝙ ab intimis mẽtis &
voluntatis teſtimonium perhibemus quòd lex eſt bona .. Nunc autem iam operor illud.) Vbi
probauit quòd lex eſt bona,vbi locauit ſe ex parte legis,ne etiam locares ipſum quoque abſolu- D
te ex parte carnis,.ſeparat ſe abſolute à loco ſeu parte carnis ſeu ſui operantis. Dicendo nũc au-
tem,tempus iuſtificati hominis ſignificat nũc:& pronomen ego demõſtrat ſe non ſecũdũ quid
(vt ſuperius demõſtrauit,quum dixit ego carnalis ſum)ſed ſimpliciter & abſolute,ſecundum id
quod eſt, & propterea vere dicit quòd non ego operor illud inuoluntariũ. Sed quod inhabi-
tat in me peccatum.)Ecce operans opus præter intellectum & voluntatem. non ſum ego cauſa
inuolũtarii operis,ſed peccatum habitans in me. Appellatur peccatum habitans,pronitas infe-
rioris partis animi ad peccatũ.quæ peccatum dicitur & eſt,quia eſt pars originalis peccati,quę
remanet etiã in baptizatis & iuſtis ac ſanctis viris.Quę etſi naturalis eſt,pro quãto natura ſen-
ſitiua naturaliter tendit ad bonũ ſenſibile (quod frequenter contrariatur bono rationali)eſt ta-
men peccati originalis pars,pro quanto deſtituta eſt fræno originalis iuſtitiæ.ex hac enim pri-
uatione volũtaria voluntate primi parentis,habet rationem peccati:& remanet in baptizatis & E
iuſtis ſub ratione effectus inflicti & pœnæ peccati originalis:ſicut & mortalem eſſe. Nec deſi-
nit appellari peccatum,vel quia eſt cauſa peccati,vel potius quia eſt ex peccato: ſicut litera ma-
nu mea ſcripta, vſitato vocabulo appellatur manus mea : dicentibus omnibus de litera, iſta eſt
manus illius. Et dicitur inhabitans,quia iſta deſtitutio per modũ non hoſpitantis ſed habitantis
manet & perſeuerat in nobis cõtinue.Scio enim.)& certa ſcientia & experimẽto.Probat quòd
immediate ante dixerat ſcilicet ꝙ peccatum habitans in mẽ operatur inuolũtarium. Quia.pro;
ꝙ,non habitat in me(hoc eſt in carne mea)bonum.) Ex hoc ꝙ bonum gratiæ habitãs in ſpiri-
tu non habitat in carne, probat quòd peccatum habitans in carne, operatur huiuſmodi inuo-
luntaria.Bonũ ſiquidem gratiæ diuinę per baptiſmũ inhabitat in ſuperiori parte hominis:non

autem

F autem in inferiore animi parte quę appellatur caro . Et propterea veriſſime dicit ſe ſcire & ex-
periri ꝙ in ſe, hoc eſt in carne ſua, non habitat bonum gratiæ. ¶ Vbi clare vides ꝙ exponit ſe
carnalē reiiciēdo in carnē & excludēdo à ſe abſolute ſe carnalē. & ex hoc ꝙ bonum gratię di-
uinæ non reformat carnē ſicut reformat mentem,relinquitur caro deordinata, relinquitur fo-
mes peccati. Nam velle adiacet mihi.) Probat hoc vltimo dictum(ſcilicet quòd bonum non
habitat in carne mea ſed in mente mea)ex hoc quòd velle adiacet mihi:hoc eſt facultas volēdi
bonum eſt in me iuſtificato. Perficere autem bonum non inuenio.) hoc eſt facultatem exe-
quendi bonum ſpectās ad partem inferiorem,non inuenio. Hoc eſt enim quod ſub aliis verbis
Chriſtus dixit. ſpiritus quidem promptus eſt,caro autem infirma. Et quòd hoc ſit verum,pro-
bat ab actionibus, vtendo ſuperius dictis . Non enim quod volo bonum hoc facio . ſed quod
nolo malum hoc ago.) Superius hanc inobediētiam & hanc contrarietatem explicauerat ſine
G bono & malo:modo applicat inobedientiam ad bonum & cōtrarietatem ad malum:quoniam
ex his euidenter patet quòd quãuis velle bonum & nolle malum ſit in facultate mea , perficere
tamen bonum & cauere malum non inuenio in carne executiua:hoc eſt in parte inferiori ani-
mi.inuenitur enim inobediens quum volo bonum, & contraria( vtpote faciens malum)quum
nolo malum. Si autem quod nolo illud facio.)Reſumendo vltimo dictum arguit ad conclu-
dendum ſcilicet ꝙ non ego ſed inhabitās in me peccatum operatur malum inuoluntarium. Et
optime ex contrarietate facti ad nolle,infert. Iam non ego operor illud , ſed quod habitat in
me peccatum.) Ex eo nãque quòd ego nolo malum aliquid, ſequitur ꝙ ego non operor illud:
ex eo vero quòd illud malum facio, hoc eſt exequor ſecundum partem inferiorem, ſequitur ꝙ
habitans in me peccatum operatur malum illud. ¶ Recole hic ꝙ ex hacmet propoſitione,ex
hacmet contrarietate(ſignificata dicēdo, ſi autem quod nolo illud facio)Paulo ſuperius intulit,
cōſentio legi ꝙ bona eſt:& modo infert quòd non ego operor malum ſed habitans in me pec
H catum.contrarietas enim iſta ex parte ſuperiori infert & concordiam legi & negationem ope-
randi malum:ex parte vero inferiori infert ꝙ peccatũ habitans in me eſt id quod operatur ma
lum quod nolo. Inuenio igitur legē volēti mihi facere bonũ.)Nō ſatis fuerat ex cōditionibus
iuſtificati hominis declarare legē eſſe bonā,ſed oportebat ex eiſdē declarare legē eſſe ſpiritualē:
quum hoc propoſitũ fuerit.Et propterea modo infert ex eiſdē cōditionibus cōtrariis ſpirituali-
tatem ſimul & neceſſitatē legis.Spiritualitatē quidem,inferēdo.inuenio igitur legē mihi volē-
ti facere bonũ. Iam enim patet ex ſuperioribus ꝙ ego volēs facere bonũ ſum ego ſecũdũ ſpiri-
tum.Et propterea ex hocipſo ꝙ mihi volenti facere bonũ inuenio legē,apparet ꝙ lex eſt ſpiri-
tualis:alioquin inuenirē legē cōtra me volentē facere bonũ:ſed non inuenio legē contra me ſed
mihi volēti facere bonũ,hoc eſt ſpirituali:igitur lex ſpiritualis eſt, vtilis eſt mihi ſpirituali. Ne-
ceſſitatem autem ſubiungendo. Quoniam mihi malum adiacet.)Ideo inuenio legem vtilem
I mihi ſpirituali,quia malũ mihi adiacet:neceſſitas ſiquidē legis eſt ex parte mali mihi adiacētis.
Si enim bonũ gratiæ eſſet in vtraque parte iuſtificati hominis , inueniret quidem homo ſpiri-
tualis legem vtilem,ſed non neceſſariã ex parte cōtrarietatis in homine:ſed ex eo quòd malum
adiacet etiam iuſtificato,lex inuenitur tanquam frenũ, ad cohibendũ pronitatē ad peccãdum.
Condelector enim legi dei ſecundũ interiorem hominē.)Rationem reddēdo vtriuſque vltimo
dicti,progreditur ad declarãdum quod reliquũ erat,ſcilicet vēditus ſub peccatũ.declaratis duo-
bus prioribus,ſcilicet lex ſpiritualis eſt,& ego carnalis ſum.Quòd enim verũ ſit,inuenio legem
mihi volenti bonũ facere,hinc patet quia cōdelector legi dei ſecundũ interiorē hominē:hoc eſt
ſecundũ mentem,ſecundũ ſpiritũ.Et appellauit ſuperiorē partem animi interiorem hominem,
eo ꝙ operationes ſuas perficit intus:in ſeipſa ſcilicet abſq; organis corporeis.intellectus enim &
K voluntas ſupereminēt ſeparati ab vniuerſo corpore . Et per oppoſitũ exterior homo vocaretur
homo ſecundũ partes ſenſitiuas tam interiores q̃ exteriores , eo ꝙ carnalibus officiis immerſæ
ſunt. ¶ Video autem aliã legem in membris meis.)Ecce partes exterioris hominis,ecce ex qui-
bus cōponitur exterior homo. ſcilicet mēbra carnalia tam interna q̃ externa. Repugnãtē le-
gi mentis meę.)Lex dei & lex mentis meę ſunt cōcordes. nam per legem mentis meę intelligit
naturalē legē inditã menti:lex autem in membris,eſt ipſa ordinatio affectuũ carnalium ad de-
lectabilia & vtilia ſecundũ ſenſum. huiuſmodi enim inclinatio lex nominatur quia eſt tãquam
lex naturalis partis ſenſitiuæ quatenus ſenſitiua eſt . Repugnat autem hæc lex legi mentis. quia
inclinatio partis ſenſitiuæ tendit ad bonum vtile ac delectabile ſecũdum ſenſum,inclinatio au-
tem mentis & ſpiritus tendit ad bonũ ſecundũ rectam rationem & ſpirituale. Cōſtat autem ꝙ
hæc duo bona ſæpe ſibiinuicē aduerſantur:vt experientia teſtatur. Et propterea veriſſime dicit

Paulus quáuis iuſtificatus & ſanctus. video aliã legem in membris meis repugnantẽ legẽ mẽtis A
meæ. Et captiuitatem me in lege peccati quę eſt in membris meis.)Ecce quod dixerat vendi-
tus ſub peccatũ.Cõſiderare libet quòd quẽadmodũ ex parte animi ſuperiore meminit duarum
legum(ſcilicet legis dei,& legis mentis meæ)ita ex parte quoque inferiori meminit duarũ legũ,
ſcilicet legis membrorum meorum & legis peccati . vt lex carnis è regione legis mentis, & lex
peccati è regione legis dei docetur. Et ſicut lex mẽtis ſubdit hominẽ legi dei,ita lex carnis ſub-
dit hominem legi peccati.Et quáuis tam lex carnis q̃ lex peccati ſit in membris meis vt Paulus
clare dicit,differunt tamen in hoc:quòd lex carnis eſt naturalis, eſt inclinatio naturalis virium
inferiorũ ad propria bona : lex vero peccati eſt pœna peccati originalis, & eſt deordinatio ea-
rundem virium derelicta ex perditione iuſtitię originalis.Diſtinguuntur ergo lex carnis & lex
peccati non materialiter nõ ſubiecto,ſed formaliter & penes principia:quia illa á natura, iſta à
peccato,illa inclinatio eſt,hęc priuatio. vnde & illa captiuũ me reddit ſub iſta , vt Paulus dicit. B
Et vere:quia inclinatio naturalis partis ſenſitiuæ in bonum delectabile ſecũdum ſenſum, reddit
me captiuum ſub peccato. Scrutare modũ quo peccauerũt primi parentes,& videbis quòd nos
peccamus ſicut & illi:quos naturalis inclinatio ad delectabile bonum duxit in ſeruiturẽ peccati.
Conuenit autem legis nomen huic pœnę peccati,quia tanquam lex à peccato edita ad peccan-
dum ducit. illo tamen modo quo priuatio fræni ducit,ſcilicet licentiando ſeu remouendo pro-
hibens.Senſualis itaque inclinatio captiuum reddit hominem iuſtum ſub lege peccati,dum in-
uiũ malis appetitionibus ſubiicit in primis motibus inuoluntariis. Infœlix ego homo.) Hinc
apparet clarius quòd in perſona iuſtificati hominis locutus eſt.nam affectus huiuſmodi ſuſpirã-
tis ægreferẽdo ſtatum carnis,manifeſte affectus eſt nõ ſolum iuſtificati ſed ſancti viri:miſerum
ſe profitentis ratione affectuũ carnalium , & ſuſpirantis pro liberatione. Vnde & dicit. Quis
me liberabit de corpore mortis huius? ) In textu Græco pronomen huius anceps eſt ad corpus C
vel mortis . Ita quòd poteſt legi de corpore mortis hoc : vt ſignificetur hoc corpus eſſe corpus
mortis . Et poteſt legi de corpore mortis huius: ſignificando ꝙ non ſuſpirat vt liberetur à cor-
pore abſolute, ſed à corpore mortis huius : hoc eſt á corpore quatenus eſt miniſtrans mortem
hanc.eſt enim nonnulla mors pati huiuſmodi ſenſuales motus.Et eſt ſenſus.ex quo donum gra
tiæ Chriſti non me liberat ab hac carnis conditione mortifera , quis me ab illa liberabit? quaſi
dicat nullus.Et verum dicit pro ſtatu præſentis vitę.propter quod dicit me iuſtificatum,de quo
loquitur. Gratia dei.pro,gratis ago deo, per IESVM CHRISTVM dominum no-
ſtrum.) Non ſignificatur gratia dei liberans ſed gratiarum actio.ne paruipendentis iuſtifica-
tum ſtatum ſuum propter miſeriã carnis, & deſperati voce dictum intelligeres infœlix ego ho
mo quis me liberabit , ſubiungit gratiarumactiones deo per IESVM: vt ex hoc quòd gra-
tias agit deo per IESVM intelligamus beneficium eſſe vocẽ hanc: intelligamus beneficium
dei per IESVM CHRISTVM collatum eſſe vocem dictam.Et vere beneficium ma-
gnum eſt,quòd homo iuſtificatus non ſolum cognoſcit ſed æſtimat quod carnis in ſe videt,vt D
miſeriam & æſtuat deſiderio rei communiter impoſſibilis,non ſimpliciter ſed in hac vita.Hu-
iuſmodi enim velleitas accenſa vt homo totus ſeruiat deo meritoria eſt:& vtilis eſt ad magis ac
magis recedẽdum à ſeruitute carnis.Eſt itaque ſenſus. quanuis ex parte carnis miſerum & non
liberandum in hac vita cognoſcam me,de hoc tamen ipſo quòd æſtimo hãc miſeriã & æſtuo
deſiderio libertatis gratias ago deo per Ieſum Chriſtum. quia hoc eſt beneficium collatũ mihi
ex dono gratiæ Ieſu Chriſti reformátis mentẽ meã, ideo gratias ago deo per Ieſum Chriſtum
quia ipſe mediator eſt:vtpote per quem conſecutus hoc mentis beneficium ſum . ¶ Igitur ego-
ipſe mente ſeruio legi dei,carne autem legi peccati.) Concluſio iſta confiniũ eſt præcedentium
& ſubſequentium. Tranſire ſiquidem hinc incipit Paulus ad monſtrãdum donum pacis quod
iuſtificati per Chriſtum habent ad deum.extendi ad liberandum à lege peccati:extendi autem E
per voluntarium vſum legis ſpiritus. Ità quòd vbi hactenus declarauit donum Chriſti nõ libe-
rare iuſtificatos à carne, nobis inuitis operante motus præter intellectum, modo conſequenter
intendit docere quod donũ Chriſti in iuſtificatis efficit in carne, voluntario interueniente vſu
ipſius doni . Et propterea ex dictis infert ambarum libertatum actiones & fructus:dicendo ꝙ
ex dictis ſequitur in me iuſtificato eſſe duo principia inclinatiua ad contraria,mẽtem ſcilicet &
carnem:ac per hoc ego iuſticatus, mente inclinor ad ſeruiendũ voluntarie legi dei,carne autem
inclinor ad ſeruiendum voluntarie legi peccati. & vtrũque clarum eſt. ¶ Crediderimque ego
hanc particulam aptius iungi & effici principium capituli ſequentis quàm finem præcedentis:
quoniam materiam ſequentis inchoat.

CAPVT

F ## CAPVT VIII.

NIhil ergo nunc eſt damnationis.) Quū in antedictis docuiſſet iuſtificatos per do-
num Chriſti non carere malo carnis pugnãtis aduerſus ſpiritū,ne donū Chriſti
putares imperfectum vt donum legis antiquæ (eo ꝙ iuſtificatis in Chriſto & ſe-
ctãtibus iuſtitiã legis diuinę per Moyſen datæ,cómune apparet mẽte ſeruire legi
dei carne autem legi peccati, cómune eſt habere carnẽ & ſpiritum cõtra ſeinui-
cẽ pugnãtes)ideo ſubiũgit differẽtiã inter iuſtificatos in Chriſto ambulantes ſecundū ſpiritum,
& ſectantes legẽ dei ambulantes ſecundū legẽ.Et cõſiſtit differentia in hoc ꝙ in illis nihil com
mittitur damnabile propter donum Chriſti tam externū ꝗ internū:in iſtis cõmittuntur multa
damnabilia, propter impotẽtiã legis vigẽte carne: vtpote nõ cõferente lege gratiã & nõ dam-
nãte peccatum in carne.Itẽdit itaq; per nullã damnationẽ nullum actum quo meremur dãna-
G ti:vt patet ex eo ꝙ nõ dicitur hoc de exiſtẽtibus in Ieſu Chriſto, ſed ambulãtibus in Ieſu Chri-
ſto ſecundū ſpiritū:quod manifeſte ſonat exercitium operum noſtrorum. Et dixit hoc ad diffe
rentiam primorum motuū qui ſunt etiã apud iuſtificatos in Chriſto : vt intelligamus illos non
eſſe materiã damnationis,vt intelligamus illos nõ cõtrariari exẽptis ab omni condemnationis
merito.primi enim motus nõ reduũt ſanctos viros damnabiles,tum ob eorū imperfectionem,
tum quia abſorbẽtur à copia ſanctarum actionū cõtinuarū. Et dicit nunc vt intelligamus ꝙ de
pręſentis vitę ſtatu loquitur:ne intelligeres quòd ratione ſtatus futurę beatitudinis excludit om
nem damnationẽ ab iſtis. Iis qui ſunt.) Superfluit ſunt. In Chriſto Ieſu qui.) Superfluit qui.
Nõ ſecundum carnẽ ambulãt.) Deſunt tres dictiones. Sed ſecundum ſpiritum.) Vnica eſt in
textu Pauli oratio:ſed interpres diſtinxit in duas. Paulus enim habet, iis qui in Chriſto Ieſu nõ
ſecundum carnẽ ambulãt ſed ſecundū ſpiritū. quãuis ad ſenſum non interſit . Ne omnibus iu-
H ſtificatis in Chriſto cõmunem intelligeres exemptionẽ ab omni damnatione, explicauit qui-
bus illa cõuenit: vt intelligamus hãc exẽptionẽ non ſeruari cum operibus quibuslibet, ſed cum
continuo progreſſu,non ſecundū carnales affectus ſed ſecũdum ſpiritus inclinationẽ: & hoc in
Chriſto Ieſu.Et dixit in Chriſto Ieſu,ad differentiã ſectatorum legis diuinæ ſeculo Ieſu.Et di-
cit ambulant, vt cõtinuum vitæ rectæ nõ ſtatum ſed progreſſum excluſa negligẽtia ac deſidia
ſignificet: ad differentiã Chriſtianorum qui ab omni damnatione exemptos parum curant ſe
ſeruare.Et adiũgit negationem operum carnalium ad cõfutationẽ hæreticorum ambulantium
ſecundum ſpiritū ſimul & carnem:dum opera carnalia perficiunt ſub prætextu ſpiritus. Et ad-
iungit negationi operum carnalium opera ſecundum ſpiritū, ad excitationẽ tepentium quibus
magnum videtur ꝙ abſtinẽt à proſecutione carnaliū:vt intelligamus nõ ſufficere ad euitãdam
omnem dãnationẽ abſtinere à carnalibus,ſed oportere proficere in ſpiritualibus. ¶ Lex enim
I ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu. ) Quinta eſt hæc lex inter nominatas hic à Paulo. nam quatuor
prænominatis(ſcilicet legi dei, legi mẽtis meæ,legi membrorū ſeu carnis,& legi peccati)modo
ſuperadditur lex ſpiritus vitę in Chriſto Ieſu.Et eſt ordo.lex ſpiritus,nõ cuiuſcũque ſed ſpiritus
vitę,hoc eſt ſpiritus vitalis,ſpiritus viuificãtis,ſpiritus ferẽtis ſecum vitã:vitę aũt nõ naturalis
ſed vitę in Chriſto Ieſu, vitę qua viuimus in fide,ſpe, dilectione & imitatione Ieſu Chriſti. Et
appoſuit hoc ad differẽtiam legis dei per Moyſen.quam appellauerat legem ſpiritualem. Ac ſi
apertius dixiſſet.quãuis vtraque ſit lex ſpiritus,iſta tamen de qua loquor eſt lex ſpiritus vitæ in
Chriſto Ieſu, illa non:vtraque eſt ſpiritus ſancti vt actoris, vtraque eſt ſpiritus noſtri directiua,
ſed hæc eſt ſpiritus ſancti quatenus eſt viuificator noſter in Ieſu Chriſto,quatenus habitãdo in
nobis viuificat nos in Ieſu Chriſto.Et eſt iſta lex ordinatio,diſpoſitio dominiũque ſpiritus ſan-
cti in nobis proueniens ex ſpiritu ſancto viuificante nos in fide, ſpe & dilectione Ieſu Chriſti.
K De hac ſiquidẽ ordinatione verificatur quod ſubditur . Vbi erudite lector cerne quàm proprie
probat nihil damnabile cõmitti ab ambulantibus in Chriſto ſecũdum ſpiritum,ex efficacia le-
gis ſpiritus viuificantis in Ieſu Chriſto. Liberauit me à lege peccati.) Pronomen me demon-
ſtrat ipſum in Chriſto ambulantem non ſecundum carnem ſed ſecũdum ſpiritum . perſonam
ſiquidem talium inducit.Non dicit liberauit me à corpore mortis huius: de quo ſuperius ſuſpi-
rauerat, quis me liberabit de corpore mortis huius. nam à corpore huius mortis nemo in præ-
ſenti vita liberatur:à peccati autẽ lege liberantur omnes baptizati ambulãtes ſecundū ſpiritum:
dum abſoluuntur à dominio peccati ſuper ipſos,ab obligatione conformandi voluntarias ſuas
operationes legi peccati.à quo vinculo non abſoluebat lex.Spiritus enim ſanctus viuificãs nos
in Ieſu Chriſto , ordinat ita intus animos noſtros vt tali auxilio fulti legem peccati non ſequa-
mur, ob cuius doni priuationem ſectantes legem, ſibiipſis derelicti, velut ſubditi peccato , fere
coguntur

coguntur cõformare opera ſua voluntaria legi peccati. Et mortis.)Nõ dicit liberauit à morte, A
ſed à lege mortis.quę lex ipſo Paulo inferius exponẽte ex permanentia in morte.nam lex mor
tis,lex mortẽ ſequens,eſt mortuũ perſeuerare mortuũ,eſt de morte nõ eſſe reditũ ad vitã. Et ab
hac lege liberati ſumus per ſpiritũ ſanctũ habitantẽ in nobis:vt patet inferius. Nam quod im-
poſſibile erat legi.)Multa more ſuo Paulus propoſuit in hac materia ambulantium ſecundũ ſpi-
ritum in Chriſto Ieſu.& propterea more quoque ſuo intẽdẽs ſingula propoſita declarare,inci-
pit à primo ſcilicet nihil damnationis eſt ambulantibus in Chriſto &c. & directe probat per
Chriſtũ effectũ eſſe vt nihil dãnabile incurramus:quod lex Moyſi efficere nequiuit.Et vt clarius
hęc intelligantur,duo quãtum ad propoſitũ ſpectat ſubordinata ſunt quæ lex nequiuit efficere.
Alterum eſt dominiũ ſpiritus ſuper carnẽ: alterũ hinc cõſequens, eſt perfecta præceptorũ legis
executio. Ratio autẽ quare lex neutrum horum potuit, ſubiungitur. In quo infirmabatur per
carnẽ.) hoc eſt in eo ꝙ impotẽs erat ratione ſtatus carnalis. lex enim Moyſi quamuis ſpiritualis B
eſſet(hoc eſt ad regulandũ ſpiritũ hominis data à deo) quia tamen nõ adiuuabat intus per gra-
tiam, lex erat infirma & imbecillis ob ſtatũ carnalẽ hominum in quo relinquebat illos. ex hac
enim legis imbecillitate clare patet prouenire ꝙ lex nõ poterat efficere illa duo quæ explicaui-
mus. Deus filium ſuum mittẽs in ſimilitudine carnis peccati.)Dictio interpretata mittẽs par-
ticipium eſt præteriti tẽporis actiuũ,quo Lanni carẽt.& propterea ad ſeruandũ & participium
& tempus,aliqui interpretes verterunt(& recte)actiuũ in paſſiuũ.legẽdo ſic.deus filio ſuo miſſo
in ſimilitudine carnis peccati.Non dicit in ſimilitudine carnis:quia miſſus eſt in vera carne,&
non in ſimilitudine carnis. ſed determinat qualitatem carnis de qua loquitur,adiungendo pec-
cati:quia miſſus eſt nõ in vera carne peccati,hoc eſt ſubiecta peccato,ſed in ſimilitudine carnis
quæ ſubiecta eſt peccato. Caro ſiquidẽ noſtra caro peccati eſt poſtquam Adam peccauit: filius
autem dei miſſus eſt in carne ſimili carni noſtrę ſubiectę peccato,pro quãto miſſus eſt in carne C
paſſibili & mortali. per has enim cõditiones caro Chriſti in hac vita fuit ſimilis carnis peccati.
nam caro ex peccato ſubiecta eſt paſſionibus & morti:vt patet in princip.Gene. Et de pecca-
to damnauit peccatum in carne,vt iuſtificatio legis impleretur in nobis.) Aduerte in primis ꝙ
nec in Gręco nec in Latino apparet ordo literę perfectus:niſi vtẽdo cõiunctione & pro etiam,
vel ſimili æquiualente cõiunctione. Appoſitã ſiquidẽ intelligimus cõiũctionẽ ad ſignificãdam
ſequelam alterius beneficii: vt ſcilicet notemus deum nõ tãtũ miſiſſe filium ſuum in ſimilitudi-
ne carnis peccati,ſed & de peccato damnaſſe peccatum in carne. Et nihilominus ſenſus remia-
net obſcurus.apparet autẽ penetrando cauſas proprias rerum. & reſoluẽdo effectus in proprias
cauſas(vt tantum decet doctorem)ꝙ quia dixerat legẽ imbecillẽ ob carnem ad iuſtificationem
implendam,quæ impletur in ambulãtibus in Chriſto,affert modo ex parte Chriſti efficaciam
ſuper carnem,vt iuſtificatio legis impleatur in nobis ambulantibus in ipſo &c. Et quum multis D
mediis hanc efficaciam potuiſſet monſtrare Paulus,elegit hanc viam:quoniam in hac explica-
tur propria cauſa ſubactæ carnis noſtræ à deo per Chriſtum, non via potentiæ ſed iuſtitiæ. In
hoc ipſo itaque ꝙ filius dei habuit in hac vita carnem ſimilem carni peccati, cõſtat ꝙ filius dei
veſtitus eſt peccato, ſeu perſonam induit peccatum habentis multo magis quàm indutus veſtes
laruamque Cæſaris induit perſonã Cæſaris:quanto caro paſſionibus mortique ſubiecta ſignum
cõmuniſſimum eſt hominis peccatũ habẽtis.nec in aliquo ſefellit niſi in Chriſto. Vnde quum
dicitur de peccato,ſignificatur peccatum nõ inexiſtens ſed inductum.eſt enim ſenſus & de pec
cato induto.Chriſtus enim nullum vnquam habuit in ſeipſo peccatum ſed induit peccatum aſ-
ſumendo ſimilitudinem carnis peccati. Et quẽadmodum reddendo ſingula ſingulis, Chriſtus
morte ſua mortem noſtram deſtruxit, & vita ſua immortali vitam noſtram reparauit,ità pec-
cato induto ex ſimilitudine carnis peccati damnauit peccatum in carne. hoc enim eſt effectus E
in proprias cauſas reſoluere. Et hinc habes ꝙ Paulus meminit miſſi in ſimilitudine carnis pec
cati,tum ad explicandum modum quo Chriſtus induit peccatum,tum ad explicandum inno-
centem carnem Chriſti damnãtem peccatum in carne noſtra. Aptiſſime ſiquidem peccatum
in carne noſtra damnatur merito innocentis carnis indutę peccatũ: ſicut mors merito mortis.
Intendit enim ꝙ ſicut Chriſtus ſua morte meruit deſtructionẽ mortis noſtrę,ita in hoc ꝙ vo-
luntarie induit peccatũ in carne ſimili carni peccati meruit dãnationẽ peccati in carne noſtra.
Nec interceſſit meritũ tãtũmodo,cõſequẽs aſſumptã carnem(prius enim aſſumpta eſt caro. &
deinde meritũ eſt volũtariũ ſuſtinẽdi indumẽtũ peccati in Chriſto iam homine)ſed interceſſit
actio damnatiua: ſicut moriẽdo nõ ſolũ interfuit meritum, ſed actio diuina deſtruẽs mortem.
Propter quod Paulus attribuit dãnationis actionẽ nõ Chriſto,ſed deo per Chriſti carnẽ indu-
tam peccato:

F tam peccato.dicit enim ꝙ deus miſſo filio &c.damnauit peccatum in carne: vt intelligamus di
uinā actionē damno afficiētē peccatū in carne noſtra, & ex tali carne filii ſui,& ex merito in-
duti peccati. Nec dixit extinxit ſed dānauit peccatū in carne: quia loquitur reſpectu noſtri,qui
ambulamus per ſpiritum &c. in carne ſiquidē noſtra dum hic ſumus, nō eſt penitus per Chri-
ſtum extinctum peccatum(nam remanet fomes)ſed eſt damnatum,eſt addictum damno.dam
nari enim eſt iudicialiter addici dāno : & peccatū in carne noſtra (hoc eſt in baptizatis omni-
bus)ex iuſtitia innocētis carnis Chriſti ſub iniuria peccati induti dānatū eſt, addictū eſt extin-
ctioni.ſed extinctio nō perficitur in hac vita: ſed ſatis eſt ꝙ interim ſubiectū & affectū eſt dam
no diminutionis tali ac tāto vt iuſtificatio legis impleretur in nobis ambulantibus. Et nō dicit
vt iuſtificatio impleretur in nobis, ſed vt iuſtificatio legis, proculdubio Moſaicæ. vt intelliga-
mus ꝙ de iuſtificatione(hoc eſt perfecta executione legis)loquitur:quam lex obſtāte carnis pec
G cato indēnato & vigente non poterat perficere. ❡Et ꝙ de iſta iuſtificatione ſit ſermo,patet ex
eo ꝙ ſubdit hanc iuſtificationē nō adimpleri in omnibus baptizatis,ſed in ambulātibus ſecun-
dum ſpiritum. Hinc enim duo habētur. & de qua iuſtificatione loquitur ſcilicet quę ambulan-
tibus in Chriſto ſecūdum ſpiritum propria eſt:quę eſt perfecte adimplere præcepta legis,pro-
culdubio quo ad moralia.& modus quo damnatio facta peccati per Chriſtū ſortitur hunc effe
ctum,perducitur ad hunc finem qui eſt iuſtificationē legis impleri in nobis.habetur enim hinc
quòd modus eſt,quòd mediante lege ſpiritus ambulatio fit. Ita quòd damnatum eſt peccatū in
carne noſtra per meritum Chriſti,dum damno extinctionis addictū eſt & ſubiectus fomes, ita
vt in ambulantibus ſecūdum ſpiritum impleatur legis iuſtificatio. quod cōſtat fieri per donum
internę gratiæ per Chriſtum habitæ. Ita quòd cōcurrere ſignificantur duo dona Chriſti. alte-
rum ex parte carnis,quod principaliter in hac ratione intendit, ſcilicet quòd peccato induto in
H carne ſimili damnatum eſt peccatū in carne noſtra. alterum ex parte ſpiritus tanquam modus
perducēdi donum carnis ad talē effectum:qui eſt plena legis iuſtificatio. ❡Declarata itaq; ma-
teria,collige ſenſum. Patefacit Paulus quòd ambulantes in Chriſto ſecundū ſpiritū,nihil cōmit
tunt damnabile,quemadmodū ambulantes ſecundū ſpiritū in lege, cōmittebant aliquid dam-
nabile:quia plena adimpletio legis quam lex propter ſtatum carnalem efficere nequibat. effici-
tur in ambulantibus in Chriſto ſecundum ſpiritum. Efficitur autem hoc modo:quia ſtatū car-
nalem quē lex tollere non poterat deus abſtulit in nobis miſſo filio ſuo in ſimilitudine carnis
peccati:ac per hoc de peccato induto damnauit,iuſtę addixit dāno extinctionis & affecit dam
no diminutionis peccatum in carne noſtra, quod faciebat ſtatum carnalē,vt ſic iuſtificatio le-
gis impleretur in nobis:hoc eſt vt facultatem etiam ex parte carnis minus impedientis habere-
mus implendi iuſtificationes legis, & ſic nulli in nobis damnationi locū relinqueremus,quāuis
I primi motus inſurgāt. Qui nō ſecundum carnē ambulamus ſed ſecundū ſpiritum.) Explicat
quos demōſtrat pronomen nobis: vt explicite cōcludat intentum quod propoſuerat. ❡Qui
enim ſecundum carnem ſunt.)Declarat differentiam ambulantium ſecundum carnem ab am-
bulātibus ſecundū ſpiritū,vt notitiā terminorū quibus vtitur explicet. Vnde quū dicitur qui ſe-
cundū carnē ſunt,& ſimiliter quū ſubditur qui ſecundū ſpiritū ſunt,nō eſt ſermo de eſſe ſubſtā-
tiali,ſed de eſſe morali.nam ſenſus eſt.qui animū habēt diſpoſitū ſecundū carnē:& ſimiliter qui
animū habēt diſpoſitum ſecundū ſpiritū. Quæ carnis ſunt ſapiūt.)Dictio interpretata ſapiunt,
à qua deriuatur nomen verbale quod inferius interpretatur modo ſapientia, modo prudentia,
proprie ſignificat aliquid ſub genere cognitionis:cui nulla Latina dictio apparet reſpōdens. Et
quoniam vtuntur ea ad ſignificādum adiunctū affectū animi. ideo nulla occurrit propinquior
interpretatio q̄ cura & curare.vt ſenſus ſit,quę carnis ſunt curant. ❡Et ſimiliter quū ſubiūgitur
K quę ſunt ſpiritus ſentiūt,adimēdū eſt ſentiūt:quia in textu Græco nullū verbū habetur: ſed ſub-
intelligitur idē verbū.Cura enim actus eſt intellectus adiunctus animi affectui. Et veriſſima eſt
differentia quòd diſpoſiti in animo ſecundum carnem, vacant curę ſpectantium ad carnē,vti-
lium ac delectabilium:diſpoſiti autem in animo ſecundum ſpiritū,vacant curę ſpectantium ad
ſpiritum:honeſtorum ſcilicet & vtilium ac delectabiliū ad ſpiritum. Qui vero ſecundū ſpiri-
tum ſunt,quę ſunt ſpiritus ſentiunt.Nam prudentia carnis,mors eſt.)hoc eſt mortē infert ani-
mæ & damnationis æternæ. Scito quòd prudentię nomē propinquū eſt dictioni Græcæ prę-
dictæ,& conſonat ſenſui intento.nam ad intellectum ſpectat ex affectu ad finem.vnde pruden
tia carnis eſt ratio hominis affecti ad carnem vt finem.qui enim finem habet carnem, cogitat,
ratiocinatur, conſulit, iudicat, præcipit relatiue ad carnem. Et ſimile eſt proportionaliter de
prudentia ſpiritus. Prudentia autem ſpiritus, vita & pax.)Rationem reddit congruentis
actionis

actionis. Ex eo enim ꝙ cura ſeu pudentia carnis mortifera eſt, habetur quòd congruit diſpoſi- A
tis in animo carnaliter. caro ſiquidem ipſa mortifera eſt. Et ſimiliter ex eo quòd cura ſeu pru-
dentia ſpiritus inſert vitam animæ & pacem animæ, habetur quòd congruit habentibus ani-
mum ſpiritualem. nam ipſe ſpiritus, vitæ & pacis parens eſt. Quoniam ſapientia. pro, cura.)
ſeu prudétia. Carnis inimica eſt deo. pro, inimicitia eſt in deum.) Vt intelligamus curam car-
nis non eſſe actum naturę qui poteſt bene & male fieri, ſed eſſe peccatum quod nó poteſt bene
fieri, dixit quòd eſt inimicitia in Deum. Legi enim dei non eſt ſubiecta.) Ecce manifeſta ini-
micitiæ ratio. Non dicit, deo non eſt ſubiecta (quoniam etiam peccata ſubduntur dei poteſtati)
ſed legi dei nega eſſe ſubiectam: vtpote formã legis non ſuſpicienté. Nec enim poteſt.) Ne pu
tares quòd quandoque ſubiiceretur legi dei, excludit hoc poſſe. incópoſſibile ſiquidé eſt vt coeãt
forma legis & peccatũ. Qui autem in carne ſunt.) Subiungit habentes prudétiam carnis eſſe
carnales ſecundum animum: vt patefaceret quòd non ſolum ipſa cura carnis ſed etiam ipſi car B
nales inimici ſunt deo. Deo placere non poſſunt.) Hoc nó eſt intelligendũ ſicut de cura car-
nis, ſed intelligédum eſt formaliter: hoc eſt quatenus ſunt in tali ſtatu carnali ſecundũ animum.
ſic enim deo placere non poſſunt. Cum quo tamen ſtat quòd per diuinã gratiam poſſunt mu-
tari de eſſe ſecundum carnem, hoc eſt de diſpoſitione carnali animi. & ſic poſſunt placere deo.
Vos auté in carne non eſtis, ſed in ſpiritu.) Hinc clare apparet non loqui Paulũ de eſſe in carne
ſecundum ſubſtantiã. nam cóſtat Romanos quibus ſcribebat, fuiſſe tunc in carne ſecundũ ſub-
ſtantiam. & tamen dicit eis, vos auté in carne nó eſtis: hoc eſt nó eſtis ſecundũ animũ carnales
ſed ſpirituales. Et ſimili ratione dicit vos, qua hactenus dixerat nos, dicendo vt implerentur in
nobis qui non ſecundum carnem ambulamus &c. Loquédo ſiquidem modo in prima perſona
& modo in ſecunda, ſignificat cómuné eſſe hãc diſpoſitioné etiam aliis non apoſtolis. Quãuis
etiam ex induſtria hoc dixerit, vt ex ſeipſis intelligerent Romani qui qualeſque ſunt quos ap- C
pellauit eſſe ſecundum ſpiritum: ne putarent altius quid latere ſub hac appellatione.

SI tamé.) Poſtquã Paulus declarauit duo eorum quę in principio capituli propoſuit (.ſ. nihil
damnationis eſt, & ambulantes ſecundum ſpiritum non ſecũdum carnem) modo declarat
tertiũ .ſ. lex ſpiritus vitę in Chriſto Ieſu. Declarat auté hoc, ſimul rationé reddédo quare ipſi
Romani ſunt in ſpiritu & nòn in carne. Et rationem reddit ſub códitione, dicendo ſi tamen: vt
intelligant Romani quòd ad non eſſe in carne ſed in ſpiritu, non ſufficit fuiſſe baptizatos (qua-
les omnes ipſi erant) ſed exigitur ꝙ perſeueret ſpiritus ſanctus. Et propterea vtendo verbo prę-
ſentis téporis & vocabulo inhabitationis vtitur ſubdédo. Spiritus dei habitat in vobis.) Dicé-
do ſpiritus dei, aperit quòd quum dixit lex ſpiritus, ſermo fuit de ſpiritu dei habitante non ho-
ſpitãte in animis hominũ. Et propterea dicit habitant. Niſi enim per modũ habitãtis quieſcat
in animo, efficacem legem in homine non ſortitur: ac per hoc non habet locum lex ſpiritus.

¶ Si quis autem ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius.) Particula illa, lex ſpiritus vitæ in
Chriſto Ieſu, declaranda erat non ſolum quo ad ſpiritũ, ſed etiam quo ad vitã in Chriſto Ieſu. D
Et propterea ad eius declarationé ſubiũgit ꝙ vita in Chriſto Ieſu. eſt per habere ſpiritũ Chri-
ſti: vt intelligamus eundem eſſe ſpiritum dei & ſpiritum Chriſti, nec haberi ſpiritum dei niſi ha
beatur ſpiritus Chriſti: hoc eſt ꝙ nunquã ſpiritus dei habitat in nobis niſi iungat nos Chriſto.
Vnde pronomen eius demonſtrat ſpiritum dei. Eſt enim ſenſus ꝙ ſiquis ſpiritum Chriſti non
habet, hic non eſt ſpiritus dei, vt templum in quo habitat ſpiritus dei. Et iuxta hunc ſenſum di-
recte habetur ꝙ ſpiritus ſanctus habitans in hominibus, eſt ſpiritus vitę in Chriſto Ieſu: quoniã
eſt ſpiritus Chriſti in nobis. ac per hoc iũgit homines Chriſto, proculdubio ſecundũ animã: ſe-
cũdum credere, ſperare, diligere, imitari &c. Dicitur auté & eſt ſpiritus ſanctus ſpiritus dei: quia
ã deo deus eſt, & ad deũ nos inſpirat, mouet ac impellit habitans in nobis, ſpiritus auté Chriſti
quia & à Chriſto ratione diuinæ naturæ eſt. & Chriſti merito ab ipſo eſt nobis datus, & ad E
Chriſtum inſpirat mouet ac impellit illos in quibus habitat. Si autem Chriſtus in vobis eſt.)
Declarat illud aliud propoſitum (ſcilicet liberauit me à lege peccati) continuando ſenſus conſe-
quenter ſe habentes. Et pro eodem vtitur Chriſtus in vobis eſt, & ſpiritus Chriſti in vobis eſt:
quoniã de eſſe in animo eſt ſermo: in quo idé eſt eſſe Chriſtũ & eſſe ſpiritũ Chriſti. nam Chri-
ſtus habitat in animo per eãdem fidé, ſpé & charitaté: & ſimiliter ſpiritus ſanctus qui eſt dei &
Chriſti habitat in nobis per eãdem fidé, ſpé & charitaté. Corpus quidé mortuum eſt propter
peccatum.) Breuitati ſtudés Paulus, ſimiles nos Chriſto deſcribit ex Chriſto inhabitãte in no-
bis: vt quéadmodũ Chriſtus habuit corpus mortale & ſpiritũ viuũ, ita corpus noſtrũ eſt mor-
tuũ, hoc eſt mortale, ſpiritus vero viuus. Sed diſſimilitudo eſt penes cauſam: ꝙ corpus noſtrum

F eſt mortuum propter peccatũ proprium.peccatum enim originale eſt cõmune peccatum om-
nium hominum excepto Chriſto. Spiritus vero viuit. pro,vita,propter iuſtificationem.pro,
iuſtitiam.)Et hic quoque eſt diſſimilitudo penes cauſam : quia vita ſpiritus Chriſti nõ pendet à
iuſtitia, ſed ab initio beata fuit : vita vero ſpiritus eorum in quibus habitat Chriſtus eſt propter
iuſtitiam Chriſti , qua ſatiſfecit deo ſoluendo precium redemptionis humanæ . propter illam
enim iuſtitiam extrinſece & per participationem eius intrinſece eſt vita eorum in quibus habi-
tat Chriſtus.Et hoc eſt liberatos hos eſſe à lege peccati:vt ſuperius declaratum eſt. ¶ Sed pro li-
tera aduerte ꝙ ſpiritus eſt nominatiuus quum dicitur ſpiritus vero vita:& ſubintelligitur eſt. Et
verificatur de ſpiritu noſtro in actu:hoc eſt actualiter operante.ſpiritus quidem noſter credens,
ſperans,diligens,prudens, eſt vita gratiæ, propter iuſtitiam Chriſti participatam ex habitatio-
ne Chriſti in nobis. ¶ Quàm ſi ſpiritus eius.)Declarat particulam vltimo propoſitam(ſcilicet
G liberauit me à lege mortis)continuando nihilominus cõſequenter ſe habentes ſenſus. Vbi reco-
le in principio capituli quinti propoſita fuiſſe quatuor bona quæ habent iuſtificati ex fide Ieſu.
& aduerte quòd illorum quatuor primum(ſcilicet pacem ad deum)ab illo loco hucuſque Pau-
lus declarauit : manifeſtãdo quòd per donũ Chriſti liberati ſumus à peccato originali, ab abun-
dantia peccati actualis,à ſeruitute legis Moyſi & à lege peccati.modo autem tria reliqua(ſcilicet
quòd gloriamur in ſpe gloriæ dei,quòd gloriamur in tribulationibus, & ꝙ gloriamur in deo)
intendit declarare : ſimul cõtinuando & declarãdo quomodo lex ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu,
liberauit nos à lege mortis. Intẽdit enim patefacere quòd per ſpiritum dei & Chriſti habitan-
tem in nobis conſequimur hæc tria. Quorum primum coincidit cum liberatione à lege mor-
tis. Et propterea ſimul declarat quòd lex ſpiritus habitantis in nobis, liberauit nos à lege mor-
tis,& quòd tribuit nobis gloriari in ſpe gloriæ dei. immortalis enim vita præparata nobis poſt
reſurrectionem eſt liberatio à lege mortis, & eſt gloria dei in cuius ſpe gloriamur. Vnde à ſpi-
H ritu dei inchoat.dicendo ꝙ ſi ſpiritus eius,proculdubio dei. Qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis.)
Ieſus quatenus homo ſuſcitãs eſt à deo: quatenus vero deus ſuſcitauit ſeipſum. Habitat in vo-
bis.) Totum hoc eſt antecedens propoſitionis conditionalis. cuius conſequens ſubiungitur.
Qui ſuſcitauit CHRISTVM IESVM à mortuis.) Relatiuum qui refert deum.Et eſt
ſenſus.deus qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum à mortuis. Viuificabit & mortalia corpora veſtra
propter inhabitantem ſpiritum eius in vobis. ) Iuxta duo aſſumpta in antecedente (ſcilicet ha-
bitationem ſpiritus dei in nobis. & ſuſcitationem Ieſu Chriſti à mortuis) duo quoque infert in
conſequente ſcilicet viuificationem noſtrorum mortalium corporum , & hanc ex ſuſcitatione
Ieſu Chriſti:& cauſam iuſtificationis, & hanc ex inhabitante ſpiritu dei in nobis. Reddit enim
cauſam futuræ immortalitatis noſtræ ex concomitantia qualitatis corporis ad qualitatem ſpi-
ritus. ex quaſi naturali ſequela donorum in corpore ad dona ſpiritus vitæ corporis ad vitã ſpi-
I ritus. vt quia ſpiritus dei qui ſuſcitauit IESVM ( hoc eſt & datus à deo per ſuſcitationem
Ieſu,& ſpirans & impellens ad deum non qualitercunque ſed quatenus ſuſcitauit Chriſtum Ie-
ſum à mortuis) habitat in vobis)ideo conſequens eſſe oportet vt illemet deus qui ſuſcitauit Ie-
ſum, propter dignitatem dicti ſpiritus habitantis in vobis viuificet tempore congruo mortalia
corpora veſtra . ſic enim donis ſpiritus correſpondebunt dona corporis : ſic enim reſurrectio
Chriſti communicata prius in nobis fide,ſpe & charitate ſpiritus ſancti habitantis in nobis,cõ-
municabitur poſtea in corpore ; ſic demum nos qui in carne poſiti tantum dignitatis obtinui-
mus ꝙ ſpiritum ſanctum habitatorem habuimus ſecundum animam , etiam ſecundum corpus
propter dignitatem tanti habitatoris viuificabimur.Hanc enim rationem ad literam ſonat tex
tus, reddendo rationem immortalitatis futuræ propter inhabitantem ſpiritum eius in nobis.
K ¶ Quum autem dicit viuificabit, intellige non de ſolius vitæ dono(quoniam viuere commune
erit in futuro ſæculo tam bonis q̃ malis) ſed intellige viuificationem perfectam,quæ excludit
omnem paſſibilitatem. Sola enim talis viuificatio liberat totaliter à lege mortis. Nam ſub lege
mortis erunt damnati:quanuis non quo ad hoc ꝙ moriantur iterum, ſed quo ad hoc ꝙ conti-
nue patientur.quod eſt cõtinue mori. Viuificatio autem corporum propter inhabitantem ſpi-
ritum ſanctum excludet non ſolum mori ſed quodcũque pati, non ſolum in actu ſed in poten-
tia. reddet enim corpora immortalia & impaſſibilia . ¶ Nec dicit corpora veſtra mortua ſed
mortalia,ad comprehendum omnes. Quod dico propter illos qui in ſecundo Chriſti aduentu
inueniẽtur viui. nam illorum corpora non mortua ſed mortalia viuificabuntur. Ergo fratres
debitores ſumus non carni, vt ſecundum carnem viuamus.) Ex tot differentiis dictis inter car-
nem & ſpiritũ,& ex tot donis ſpiritus ad liberãdũ nos ab iis quę ſunt carnis, infert cui ex dua-
bus in

bus in nobis partibus ſimus debitores: vt hinc progrediatur ad manifeſtandũ modum quo di- A
ctam viuificationem cõſequimur, quoue gloriamur in ſpe gloriæ dei. Cauſa enim dicta eſt ſpi-
ritus ſanctus habitans in nobis: modus autem eſt operari ſecũdum ſpiritum. Et propterea debi-
tum talis operis infert. Si enim ſecundũ carnem vixeritis, moriemini.) Ex fructu operis pro-
bat debitum noſtrum non carni ſed ſpiritui. fructus enim vitæ carnalis deſcribitur mors, & ani
mę & corporis ſecundum æternam paſſionem. Si autem ſpiritu.) Intellige ſpiritu ſancto ha-
bitante in ſpiritu veſtro: ſeu (quod idem eſt) ſpiritu veſtro fulto ſpiritu ſancto. Facta. pro, actus
carnis mortificaueritis.) Contra viuere ſecundum carnẽ opponit ſpiritu mortificare actus car-
nales. Non dicit occideritis ſed mortificaueritis: vt intelligamus cõformẽ doctrinã ſuperius di-
ctis. Actus ſiquidem carnales extinguere non poſſumus ſed mortificare. tum inſurgentes com-
peſcendo. tum ne inſurgant domando carnem: & cõtinue exercendo ea quę ſunt ſpiritus vel ad
ſpiritum. Viuetis.) Ecce fructus contrarius. Et eſt ſermo dę vita animæ & corporis beata.
¶ Quicũque enim ſpiritu dei agũtur. Probat hoc vltimo dictum: ꝙ ſi ſpiritu actus carnis mor- B
tificaueritis viuetis. Probat autem ex parte ſpiritus, iungens huiuſmodi viuere cum gloria filio-
rum dei. tendit enim vt dictum eſt, ad declarandũ ꝙ per donum Chriſti habemus hoc bonum
quod eſt gloriari in ſpe gloriæ dei. Et propterea probat ꝙ viuetis, probando ꝙ eſtis filii dei. vi-
ta enim beata eſt filiorum dei. ¶ Quum audis ſpiritu dei agũtur, caue ne furorem intelligas, ne
velut amentes agi homines à ſpiritu dei intelligas: ſed obedientiam talem ac tantam ſpiritus no
ſtri exhiberi ſpiritui ſancto habitãti in viris perfectis vt parendo agantur obſequẽtiſſimi à ſpi-
ritu ſancto habitante in eis, agitur autem nõ ſolum inuitus aut neſcius, ſed etiam promptiſſime
obſequens. Et iuxta hunc modum ſancti viri dicuntur agi à ſpiritu dei. Hi ſunt filii dei.) De filiis
adoptiuis eſt ſermo. Et apte iũgit hæc duo: eſſe filios dei, & agi ſpiritu dei. nam filiorum eſt tam
obſequentiſſimos ſe exhiberi patri vt agantur ſpiritu patris, vt operentur ad nutum patris.
¶ Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore.) Probat eos qui aguntur ſpiritu C
dei eſſe filios dei: ex hoc quòd ſpiritus dei habitans in illis eſt ſpiritus adoptionis, & non ſpiritus
ſeruitutis & timoris quemadmodum fuit ſtatus veteris legis. Ex hoc enim quòd dicit iterum
monſtrat ſe loqui reſpectiue ad acceptionem legis veteris. tunc enim prima vice acceperunt à
deo ſpiritum, ſed ſeruitutis in timore. Seruitutis quidem legalis, & in timore tum extrinſeco:
quoniam ad literam territi ſunt tonitruis ſonantibus, adeo vt reſilirent & dicerent Moyſi non
loquatur nobis dominus ne moriamur &c. Et interno: quoniam non acceperunt per legem
gratiam, ſed in timore tranſgrediendi & pœnas incurrẽdi ſibiipſis dimiſſi ſunt. Nec huiuſmodi
ſpiritus ſeruitutis & timoris donum gratiæ gratum facientis ſignificat: ſed motionem diuinam
ad accepiandam legem. Non ſic nũc vobiſcum agitur inquit Paulus: ſed vos ideo dixi filios dei
quia non accepiſtis hac ſecunda vice ſpiritum ſeruitutis in timore, non eſtis moti à deo ad acce
ptandam ſeruitutis legis ſine gratia. Sed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum dei.) Super- D
fluit filiorum. Contra ſpiritum ſeruitutis in timore, ê regione locat ſpiritum adoptionis: hoc eſt
ſpiritum filiorum adoptiuorum: hoc eſt accepiſtis ſpiritum ſanctum in vobis habitantẽ ad mo
uendum vos ad actiones conſonas filiis dei adoptiuis. Nec opus fuit dicere ſpiritum amoris, ſeu
adoptionis in amore, ſicut dixerat ſeruitutis in timore: quoniam adoptio filiationem ponit &
amorem, tanto exactius quanto adoptio gratuitatem fert filiationem excitãtem amorem ver-
ſus adoptantem. In quo clamamus Abba pater.) Abba ſyra dictio eſt: pater vero latina
ex græcis tamen mutuata. & idem ſignificant. Et quia pater caſus eſt nominatiui, rationabile
eſt vt Abba quoque ſit caſus nominatiui. Nec dicit in quo dicimus (quod commune eſt
Chriſtianis omnibus) ſed in quo clamamus, magnitudine affectus, quod eſt propriũ vere filio-
rum: vt ex hoc quòd clamamus (hoc eſt affectu magno profitemur) in ſpiritu ſancto, pater pa-
ter, ſignum habere cognoſcamus internum quòd accepimus ſpiritum adoptionis. Nam ſi non E
eſſet adoptionis ſpiritus, non inſpiraret nobis tam confidenter appellare deum patrem. Et ge-
minatur patris nomen ad ſignificandum firmitatem ac certitudinem fiduciæ. ¶ Ipſe enim ſpiri
tus:) ſupple ſanctus habitans in nobis. Teſtimonium reddit. pro, conteſtatur, ſpiritui noſtro ꝙ
ſumus filii Dei.) Ecce ratio clamoris: hoc eſt magnæ confidentiæ recognõſcẽdi Deum vt pa-
trem. ¶ Vbi aduerte ꝙ in textu Gręco non eſt directe ille met ſenſus quem Latinus interpres ſo-
nat: quoniã Græcus ſonat duos conteſtes (ſcilicet ſpiritum ſanctum & ſpiritum noſtrũ) de eadem
re: ſcilicet ꝙ ſumus filii Dei. Latinus autem vnum teſtem (ſcilicet ſpiritũ ſanctũ) teſtificantem nõ
nobis ſed ſpiritui noſtro ꝙ ſumus filii Dei. Et ꝗuis vtrunq; ſit verũ & in idem redeat: quia ta-
mẽ Paulus Græce ſcripſit, ille eſt literalis ſenſus quem Græcus textus ſonat: ſcilicet quòd ſpiritus

F ſanctus conteſtis eſt ſpiritui noſtro; ambobus teſtificantibus nobis ꝙ ſumus filii dei. Teſtimo-
nium hoc ꝙ ſpiritus ſanctus reddit ſimul cum ſpiritu noſtro de hoc ꝙ ſumus filii dei, internum
eſſe ſignificatur ex eo ꝙ ab vtroque interno ſpiritu perhibetur non aliis ſed nobiſipſis. Et quo-
niam teſtimoniũ hoc non eſt de poſſibili ſed de facto (hoc eſt non eſt de hoc ſcilicet ꝙ poſſu-
mus eſſe filii dei ſed eſt de hoc ꝙ filii dei ſumus)ideo donum ſpeciale eſt. Nam teſtimonium ꝙ
poſſimus eſſe filii dei, inter teſtimonia cõmunia filii cõprehenditur:teſtimoniũ autẽ ꝙ ego ſum
filius dei, ſpeciale donum eſt. Et quoniã nullius teſtimonii effectus eſt videre ſeu ſcire rem teſti-
ficatam ſed credere(non enim inducitur teſtimonium, ſed lumen aut ratio euidentiam faciens,
ad hoc vt videatur aut ſciatur res: ſed teſtimonium inducitur. ad hoc vt credatur res teſtificata,
ad hoc vt videatur eſſe credendũ ſic eſſe quod teſtificatur) ideo ex hoc teſtimonio ſpiritus ſan-
cti & noſtri quòd ſumus filii dei, nõ intelligas me videre aut ſcire, ſed credere ꝙ ſum filius dei,
ſed videre eſſe mihi credendum quòd ſum filius dei. ¶ Media autem quibus vtitur ſpiritus ſan-
G ctus, quę aſſumit ſpiritus ſanctus ſimul cum noſtro in teſtimoniũ quòd ſumus filii dei, ſunt re-
gulariter duo. Alterum eſt amor dei promptus ad obſequendũ ſpiritui ſancto. quem efficit ſpi-
ritus ſanctus in iis qui ſpiritu dei aguntur: alioquin non agerentur ſpiritu dei, niſi forte ad mo-
mentum. Alterum eſt experta continuatio diuinæ gubernationis: cuſtodiẽdo à damnabilibus,
illuſtrando, inſpirando, excitando, mouendo, fouẽdo & huiuſmodi. Nam quũ experimur tam
prompte nos diligere deum, & tali tãtaque cura gubernari à deo, teſtimonium à ſpiritu ſancto
& noſtro habemus ſufficientiſſimum ad hoc vt credamus quòd ſumus filii dei. nam ex hoc te-
ſtimonio clare videmus credendum nobis eſſe quòd ſumus filii dei. At ſi non tantum profeci-
mus vt teſtimonium hoc habeamus à ſpiritu ſancto & noſtro, ſtudeamus ad efficiendũ in no-
bis promptitudinem exequendi quę ſpiritus ſunt & mortificandi quę carnis ac mundi ſunt, ne
deſimus gratię tanti teſtimonii. ¶ (Si autem filii & hæredes.) adhoc enim adoptatur quis in fi
H lium vt ſit hæres. Hæredes quidem dei.) Quum hæres non ſit niſi mortui, quo pacto Paulus
dicit dei hæredes: quum deus immortalis ſit? Solutio eſt. Hæreditare inter homines duas habet
conditiones: alteram perfectionis, alteram imperfectionis. nam perfectionis eſt quòd hæres v-
niuerſa bona patris acquirat ac poſſideat vt dominus: imperfectionis vero eſt quòd ad hunc ef
fectum mors interueniat patris. Quã oportet interuenire: quia vniuerſitatis bonorum nõ poſ-
ſunt eſſe ambo ſimul domini ſine damno alterius: puta patris, expoliantis ſe libertate domini,
ex hoc ipſo quòd aſciſcit filium in condominum omnium. Quocirca filii dei ſunt hæredes dei,
ſecundum quòd hæreditas perfectionẽ, ſecluſa imperfectione ſignificat. nam filii dei ſuper om-
nia bona dei conſtituũtur domini abſque vllo detrimento dei patris: & quod plus eſt abſque vl-
la diminutione in quolibet hærede. Cohæredes autem Chriſti.) De Chriſto homine eſt ſer-
mo: ſub cuius pedibus omnia ſubiecta ſunt. Cohæredes autem non partitione ſed communione
I hæreditatis decreti ſumus. Si tamen compatimur.) Inferit quòd gloriamur in affectionibus,
ei quod eſt gloriamur in ſpe gloriæ dei, vtrunque bonum ſimul tractando: quoniam per affli-
ctiones aſſequimur gloriam filiorum dei. Nec ſumitur compati pro cõmiſerari, ſed pro ſimul
pati, pro ſimul ſuſtinere afflictiones & preſſuras. Simul autem relatiue ad Chriſtum. Eſt enim
ſenſus. Si tamen ſimul compatimur: hoc eſt ſi imitando Chriſtum patimur afflictiones mun-
di. Vt & conglorificemur.) Hanc enim conditionẽ appoſuit cohæredibus Chriſti: vt ſcilicet
ſint ſimiles Chriſto in vita iſta qui inſtituti ſunt cohæredes Chriſti in vita futura. Exiſtimo
enim.) Obuiat querelis de hac appoſitione tãquam dura: quòd ſcilicet oporteat pati in hac vi-
ta propter conſequendam hæreditatem in futura. obuiat autem patefaciendo ꝙ pręſentes affli-
ctiones non ſunt condignæ ad gloriam futurã. Nec dicit exiſtimo opinatiue, ſed cognitionem
quam habet manifeſtando. dictio ſiquidem græca rectius interpretata fuiſſet reputo ſeu arbi-
K tror, vt certa cognitio explicata fuiſſet. Quòd non ſunt condignæ paſſiones huius temporis.)
hoc eſt non hę vel illę, ſed vniuerſaliter quęcunque paſſiones: hoc eſt afflictiones, cruciatus, tor-
menta &c. non vnius horæ aut diei ſed totius huius temporis. Ad futuram gloriam.) Non di
cit ad pœnam peccatorum ſed ad futuram gloriam: ne contradicat Iob dicenti, vtinam appen
derẽtur peccata mea à quibus iram merui, & calamitas quam patior in ſtatera, quaſi arena ma-
ris hæc grauior appareret, Iob ſeptimo. Rurſus non dicit, non ſunt condigni actus meritorii,
non eſt condigna patientia meritoria ad futuram gloriam: ſed dicit non ſunt condignæ paſ-
ſiones: ne contradicat ſibiipſi ſcribenti ad Timo. Bonum certamen certaui, curſum conſum-
maui, fidem ſeruaui, in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ quam reddet mihi dominus
in illa die iuſtus iudex. Significatur itaque quòd paſſiones ipſæ quatenus tales ſunt, non me-

rentur

rentur de condigno futuram gloriam. quod eſt dicere malum paſſionum huius temporis non A
eſſe par bono futuræ gloriæ,ſed multo minus eſſe malum quod patimur in hoc tempore,bono
futuræ gloriæ.Hinc eſt ſenſus literalis. Quæ reuelabitur in nobis.) Quãuis textus græcus an-
ceps ſit ad in vobis vel in nos,contextui tamen magis quadrat in nobis,ad ſignificandum glo-
riam quę in futuro manebit in nobis.Erit enim intus in animis & in corporibus noſtris inexi-
ſtens:ad differentiam gloriæ pręſentis. quæ cum clara ſit fama cum laude, non in nobis ſed in
aliorum actibus conſiſtit. Et dicit reuelabitur ; quoniam tunc manifeſta fiet gloria ſanctorum
quæ nunc occulta eſt velut in radice in eorum meritis. Nam expectatio.) Deeſt vna dictio.
Legendum eſt. Nam anxia expectatio creaturæ.) Duplici ratione intendens probare hoc vl-
timo dictum (ſcilicet quòd paſſiones huius temporis non ſunt condignæ ad futuram gloriam)
primo probat ex vehementia appetitus ſeu expectationis ipſorũ apoſtolorũ. Et conſiſtit vtraq;
ratio in hoc,quòd expectatio anxia communis tam omni nationi quàm apoſtolis(quæ ſcilicet B
ſimpliciter & abſolute viget in illis)eſt expectatio gloriæ adoptionis,& non boni quod tollitur
per paſſiones huius temporis quas patienter ſuſtinent expectãdo illam adoptionis gloriam. Ex
hac enim vehementia expectationis communi tum omni nationi tum Apoſtolis,ſignũ in hac
vita habemus,conteſtans quòd paſſiones præſentis temporis non ſunt condignę ad futuram in
nobis gloriam.Et artificioſe Paulus magnitudinem futurę glorię ex magnitudine nõ purę ap-
petitionis ſed expectatiuæ, non alicuius vnius ſed communis tum omni nationi tum apoſtolis,
docet:quoniam magnitudo boni quod eſt finis & obiectum appetitus,ex vehemẽtia communi
non velleitatis ſed expectationis cognoſcitur, ſecundum veræ philoſophiæ rationem. ❡ Vide
ſingula.Significanter dicitur expectatio,non ſolum ad excludẽdum velleitatem (quę eſt etiam
impoſſibilium)ſed etiam deſiderium dubii adhuc hominis de futuro bono.expectare enim eſt
hominis certificati de futuro bono. Et non de qualicunque expectatione ſed de anxia expecta- C
tione loquitur: vt ex ipſa anxietate maximam vehemẽtiam expectationis deſcribat. expectatio
nanque anxia importat tam vehemens deſideriũ vt ſemper ſeipſam ſolicitet & mœrorem pa-
riat ob carere re expectata. Poterat ſiquidem Paulus alio vocabulo vehemẽtiam expectationis
ſignificare, ſed maluit per anxietatem illam ſignificare:quoniam magnitudinẽ affectus noſtri
erga bonum,ſolicitus mœror maxime teſtatur:vt ad ſenſum experimur.Creaturæ vero nomi-
ne quum conſtet non intelligi creaturam omnem(vt teſtantur angeli beati:quibus conſtat hæc
ſubiuncta non competere)& in euangelio inueniamus omnis creaturę nomine omnem natio-
nem ſignificatam(dicente Chriſto prædicate euangeliũ omni creaturæ)conſequens eſt vt qua-
dret ſacre ſcripturæ quod quadrat contextui præſentis literæ : ſcilicet creaturæ nomine natio-
nem omnem,conditionem omnem hominum appellari. Et appellatur omnis conditio ſeu na-
tio hic(quemadmodum & in euangelio) creatura,ad explicãdum rationem qua de ipſis natio-
nibus eſt ſermo : ſcilicet ratione eius quod habent à deo creatore. excluditur enim per hoc no-
men quidquid peccati eſt in natione & conditione quacũque hominum, & cõſequenter quic- D
quid comitatur peccatum.Et eſt ſenſus.anxia expectatio nationum ſecundum id quod habent
à creatore,non ſecundum id quod habent admixtũ peccati. Reuelationem filiorum dei expe
ctat.) Et in hoc clauditur negatiua:ꝙ ſcilicet creaturæ anxia expectatio non tendit ad bonum
huius temporis,quo priuant paſſiones huius temporis.Ex hoc enim quòd tendit indubia expe-
ctatione ad ſtatum manifeſtationis filiorum dei,manifeſte ſequitur quòd non tẽdit ad bonum
præſentis temporis:ac per hoc manifeſte habetur ꝙ anxia expectatio creaturę pręfert futuram
gloriam bonis pręſentis temporis,quod eſt mala pręſentis temporis minoris eſſe q̃ bonum fu-
turæ glorię. ❡ Vanitati enim creatura ſubiecta eſt:non volẽs,ſed propter eum qui ſubiecit eam
in ſpe.) Superfluit eam. Probat ex cauſa extrinſeca primũ ꝙ anxia expectatio creaturę expe-
ctat manifeſtum ſtatum filiorũ dei.Extrinſecę autem cauſę ſunt duę:finalis & efficiens.& pro- E
pterea vtrãque tangit.Finalem quidem,dicendo propter eum:ſcilicet deum.effectiuam vero di
cendo qui ſubiecit.Et iuxta tria aſſumpta(ſcilicet expectationem,anxietatem, & gloriam filio-
rum dei.)tria quoque affert:ſcilicet ſpem, qua probatur expectatio.& ſtatũ ſubiectum vanitati,
contrariũ glorię adoptionis.vanitatis enim nomine conſtat in ſcriptura intelligi varietates hu
ius temporis tam contrarias quibus omnes ſubiicimur. & modum:ſcilicet non volens ſed pro-
pter deum,ad probandum anxietatem. Et dicitur non volens,non ſolum quia nec ex appetitu
aut electione voluit,ſed potius quia non placet creaturæ ſtatus iſte:non volũtarie manet in ſta-
tu iſto:ſed propter deum vt finem promerendum. ❡ Et eſt ſenſus ac vis probationis:quòd quia
creatura ſubiecta eſt vanitati huius temporis (ſub qua clauduntur omnia bona & mala tempo-

F ralia) & talem ſtatum habet creatura non volens ( ſi enim ei placeret iſte ſtatus, non eſſet vera
anxia expectatio futuri ſtatus)ſed hunc ſtatum ſuſtinet propter deum tanquam finem prome-
rendum . & quia ipſe deus ſtatuit hanc ſubiectionem non ſemper duraturam ſed in ſpe tranſ-
eundi ad ipſum , ad ſtatum gloriæ filiorum dei , ideo ex hoc optime infertur quòd creaturæ
expectatio anxia eſt ad ſtatum gloriæ adoptionis . Nam hinc habetur ratio expectationis ex
ſtatuta ſibi ſpe. hinc habetur ratio anxietatis, ex eo quòd caret ſperato: vtpote non volens ſub-
iecta contrario ſtatui ad promerendum deum . Quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute
corruptionis in libertatem gloriæ filiorum dei . ) Probat ex cauſa intrinſeca idem . directe ta-
men tendit hęc probatio ad probãdum illud,ſcilicet expectatio creaturæ:& eius probationem,
ſcilicet ſubiecit in ſpe. Probat ſiquidem ex futura liberatione creaturæ ab intrinſeco corruptio-
nis malo. Minus dico, immo ab vniuerſa ſeruitute corruptionis. ſumus enim nunc non ſolum
G corruptibiles ſed ſerui corruptionis. Cuiuslibet ſiquidem mali non ſolũ incurſus ſed timor quę-
dam corruptionis ſeruitus eſt:quandoquidem velimus nolimus ſubiicimur corruptionis domi-
nio. Adueniente autem gloria filiorum dei,liberabimur ab hac ſeruitute,translati in libertatem
non ſolum à corruptione & corruptionis iugo, ſed(quod amplius eſt)in libertatem talem:ſcili-
cet gloriæ filiorum dei . quæ longe plus continet quàm libertatem à ſeruitute corruptionis.
¶Scimus enim quòd omnis creatura ingemiſcit & parturit vſque adhuc . pro, congemiſcit &
comparturit vſque nunc. ) Poſtquam declarauit cauſas extrinſecas & intrinſecas anxię expe-
ctationis creaturæ , declarat modo ipſam anxiam expectationem creaturæ ab effectu anxieta-
tis manifeſtante vehemẽtiam ſummam expectationis. Et quoniam ſermo eius fuit non de hac
vel illa creatura ſed communiter, ideo explicat modo tum omnem creaturam tum cõmunem
anxietatem , dicendo congemiſcit & comparturit . Ex autoritate autem certæ notitiæ quam
H Apoſtoli & ſimiles paſtores curam gerentes Eccleſiarum habent manifeſtat dicendo . ſcimus,
nos Apoſtoli quòd omnis non aliqua creatura . hoc eſt natio ratione eius quod habeat à deo ,
congemiſcit & comparturit , conuenit in hoc effectu expectationis quòd prorumpit in gemi-
tum & dolorem velut parturientes expectando gloriam adoptionis,ex hoc enim quòd carere
expectata gloria,infert illis hos effectus,manifeſte monſtratur vehemens valde ſeu anxia expe-
ctatio. Et attulit ſimilitudinem doloris partus non ratione cauſæ (ſcilicet quia venit hora eius)
ſed ratione fructus expectati:ad ſignificandum dolorem in ſpe fructus. Aduerbiũ autem nunc,
demonſtrat tempus hoc præſentis vitæ . perinde ac dixerit durante præſentis vitæ tempore.
vſquequo nanque durat hoc tempus , congemiſcit & comparturit omnis natio , non omnis
nationis quilibet homo expectando gloriam filiorum dei . Nulla ſiquidem natio , nulla con-
ditio,nullus gradus, nullus ſtatus, nullus ſexus, nulla ætas rationalis, ab hac anxia expectatione
excipitur:vt teſtantur martyria: teſtaturque perfectio ſpiritualis inuenta vigens in qualibet ho-
I minum conditione,in quolibet ſtatu, in quolibet ſexu &c. Non ſolum autem illa.) Alteram
apponit rationem ex ſimili anxia expectatione in Apoſtolis.quam manifeſtat ex eodem effe-
ctu , ſcilicet congemiſcendi : vt ex teſtimonio quoque primatum incomparabilitas gloriæ ad
paſſiones huius temporis innoteſcat. Sed & noſipſi, primitias ſpiritus habentes.) Ad ſimili-
tudinem primitiarum fructuum terræ deſcribuntur maiora ſpiritus dona ( nam primitiæ ſunt
magis deſideratæ precioſæ ac gratæ:vnde & deo dicabantur)vt ſignificaret quòd precioſora &
quæ magis deſiderabilia ſunt ab hominibus , quæue ſunt deo magis grata ſpiritus ſancti dona
habuerunt Apoſtoli . Et dixit hoc,vt ex tanta Apoſtolorum celſitudine teſtimonium de ma-
gnitudine gloriæ autoritatem haberet maiorem. Et ipſi intra nos geminus pro,congemiſci-
mus. ¶Communis ſiquidem ſignificatur Apoſtolis gemitus:non exteriori ſono, ſed interna
promptitudo prorumpens in actum gemendi. Adoptionem filiorum dei expectantes.) In-
K terpres addidit ad maiorem explicationem duas dictiones ſcilicet filiorum dei. Legendum eſt,
adoptionem expectantes . vbi tum rationem congemitus tam ipſorum q̃ omnis creaturæ ex-
plicat eſſe expectationem adoptionis. tum tempus congemiſcendi explicat eſſe tempus expe-
ctationis : vt intelligamus ꝙ toto tempore hoc congemitus eſt ob carere expectata adoptione.
Redemptionem corporis noſtri . ) Niſi appoſitiue ſubiunxiſſet redemptionem corporis
noſtri, fluctuaſſes quo pacto Paulus dicit ſe & alios expectare adoptionem,qui dixit iam acce-
piſſe nos ſpiritum adoptionis & eſſe filios adoptionis: ſed modo ex eo quòd dicẽdo expectan-
tes adoptionem , appoſitiue explicat redemptionem corporis noſtri , omnem tollit ambi-
guitatem:explicando quod adoptio expectata dicitur,& eſt quantum ad corporis redemptio-
nem.

nem . Corpus ſiquidem noſtrũ quod vſque ad reſurrectionis gloriam detinetur ſub captiuitate A
& dominio corruptionis, redimetur ſecundũ effectũ liberationis ex ſoluto prius in cruce præ-
cio, quum reſurget aut fiet immortale per donum gloriæ ad quam adoptati ſumus hæreditan-
dam. Spe enim ſalui facti ſumus.) Probat ſimul duo. alterũ eſt ꝙ cógruit huiuſmodi expecta-
tio ſtatui ſalutis noſtræ : quia ſaluati ſumus à Chriſto in ſpe non in re hæreditatis æternę. hinc
enim manifeſte habetur conſonantia expectationis ad ſtatũ ſalutis noſtrę in hac vita. Alterum
(quod principalius intendit Paulus) eſt quod ſuperius dixerat, ſi tamen compatimur vt & con-
glorificemur. Quem contextú vt eruditus lector penetret, cóferat huius particulæ cóclusionem
(ſcilicet per patiẽtiam expectamus) cum verbis illis, ſcilicet ſi tamen cópatimur adhuc non pro-
batis: & cum omnibus interpoſitis in textu. Perſpiciet ſiquidem ꝙ poſtquam códitionem illam
adiecit (ſcilicet ſi tamen cópatimur) ſtatim non probauit ſed obuiauit, ne dura haberetur con-
ditio adiecta. Obuiat autem monſtrando impares eſſe paſſiones huius temporis ad futuram in
nobis gloriam ex anxia expectatione tum omnis creaturæ tum Apoſtolorum. Vnde ordo ipſe B
contextus exigebat, vt completa obuiatione rediret, immo proſequeretur probando adiectam
conditionem: ſcilicet ſi tamen compatimur vt ſimul glorificemur. Et hanc conditionem adie-
ctam directe probat, afferendo pro ratione quia ſpe ſalui facti ſumus. Dupliciter poteſt aliquis
ſaluari. vel ꝙ immediate transferatur in rem termini: vel ꝙ mediante ſtatu ſpei trasferendus ſit
in rem termini. Chriſtus non ſaluauit nos primo modo ( quia nec ipſe ſeipſum ſaluauit primo
modo, ſed voluit per merita peruenire ad gloriam ſuam) ſed ſecundo modo. Et vtrunque dicit,
ſcilicet & ꝙ ſalui facti ſumus (hoc eſt ſalutis ſtatũ non acquiſiuimus ſed ab alio habuimus : hoc
enim paſſiua locutio ſignificat) & ꝙ nõ in re termini ſed in ſpe donati ſumus ſtatu ſalutis. hinc
enim inchoat Paulus ratione ad probandum ſi tamen compatimur. Vnde ſubiungit. Spes
autem quæ videtur, non eſt ſpes.) Ratio textus conſiſtit in duabus illationibus: ſpe ſalui facti ſu-
mus: ergo ꝙ non videmus ſperamus, ergo per patientiam expectamus, probat primam illatio- C
nem ex hoc ꝙ ſpes, hoc eſt res ſperata quę videtur nó eſt ſpes: hoc eſt non ſperatur. Et hoc pro-
bat ſubdendo. Nam quod videt quis, quid ſperat?) Legendum eſt. Quid etiam ſperat?) Si-
gnificatur enim ꝙ non eſt amplius locus ſpei accedente viſione. Si autem quod non videmus
ſperamus, per patientiam expectamus.) Hęc ſecunda illatio abſque probatione relinquitur pro
conſtanti. ¶ Vide ſingula. Quæſtio in primis occurrit circa veritatem aſſumptorum : eo ꝙ
rei ſperatæ non repugnat videri. Speratur enim regnum Romanũ quod videtur, ſperatur ma-
gnum pręmium propoſitum aliquibus militibus &c. quod videtur. ¶ Nec ſatiſfit quæſtioni, di-
cendo ꝙ ſermo præſens eſt de ſpe Theologica: quoniam Paulus manifeſte probat ex commu-
nibus omni ſpei: vt clare teſtantur vniuerſaliſſima verba eius. nam quod videt quis, quid etiam
ſperat. ¶ Solutio eſt ꝙ res ſperata integratur ex duobus: ſcilicet ex ipſa re quãdoque præexiſtẽte
(puta deo, regno, ciuitate & huiuſmodi) & ex conſecutione rei. Speratur enim conſecutio regni D
ſeu ciuitatis: & ſimiliter conſecutio dei. Et hęc conſecutio eſt propriiſſime res ſperata. ſpe enim
directe tendimus ad regnum vt conſequendum: & ſic de aliis. Et de hac re ſperata loquitur Pau
lus, dicens quod nó videtur. Vnde non intendit dicere ꝙ res prę exiſtens ad quam conſequen-
dam tendit ſpes , non videtur : ſed quòd res ſperata formaliter (hoc eſt conſecutio ſperata) non
videtur. Videre autem & videri in propoſito, commune eſt viſioni tam oculis corporis quàm
oculis mentis. Et eſt ſenſus ꝙ conſecutio quę ſperatur nó euidenter cernitur: quia quod euiden-
ter conſpicitur habendum, hoc eſt quòd habebitur, ex hoc ipſo ꝙ euidenter cognoſcitur ꝙ erit,
perdit rationem ardui, perdit rationem difficilis: ac per hoc non amplius ſubeſt ſpei. conſecutio
enim quantuncunque in ſeipſa ardua ſi euidenter cernitur ꝙ erit, iam ſecura eſt, iam nó habet
rationẽ difficilis, iam non ſperatur. Vnde dux exercitus quum pugna eo deducta eſt vt euiden-
ter non probabili coniectura cóſpiciat conſecutionem victoriæ, nó amplius ſperat victoriam, E
ſed alio animi affectu (ſcilicet amore , deſiderio ac inchoata delectatione) proſequitur illam.
¶ Et per hæc patet quòd vis primæ illationis conſtat ex propria conditione rei quæ ſperatur:
quoniam fundatur ſuper arduitatem cóſecutionis. Ex hoc enim ꝙ conſecutio quãdiu ſperatur
eſt ardua, ſequitur quòd non eſt viſa: hoc eſt nó euidẽter nota ꝙ erit, ſi enim euidenter conſpi-
ceretur ꝙ erit, deſineret eſſe ardua illi à quo videtur: vtpote euidẽter ſecura. ¶ Secunda autẽ illa
illatio abſque probatione in textu ſub forma conditionalis poſita, difficultatem habet: quia for-
malis nó apparet ex eo ꝙ nó tenet in omni materia. Sperant ſiquidem Imperatores exercituũ,
victoriam quam non vident, & tamen non expectant illam per patientiá. Nec latuit Paulum,

F hoc, immo inter has duas illationes differentiam ex modo loquendi inſinuauit: dum primam
tanquam formalem ex communi ratione ſpei probauit: vtendo tam ſpe abſolute (ſpes quæ vi-
detur non eſt ſpes, quàm ſperantibus communiſſime, quod videt quis quid etiam ſperat. Hanc
autem inducit applicando ad nos, dicendo ſi autem quod non videmus ſperamus: vt hinc intel-
ligeremus quòd hanc introducit deſcendendo & applicando ad materiam propoſitam: ſcilicet
ad noſtram ſpem hæreditatis diuinæ. vt intelligamus illationem primam eſſe ex communibus
communem: hanc eſſe propriam propoſitæ materiæ, & fundari non ſuper ſpem abſolute, ſed
ſuper ſpem contractam ad materiam propoſitam. Et propterea quāuis non ſit formalis de ſpe
abſolute, eſt tamen formalis de ſpe contracta ad materiam propoſitam. ¶ Quod vt penetres,
ſcito quòd in communi loquendo ex hoc quòd conſecutio ſperata non videtur, ſequitur quòd
non eſt euidenter ſecura: ac per hoc eſt anceps difficili periculo ſubiecta. Et hinc ſequitur quòd
oportet ſperantem ad pericula ſuperanda paratum eſſe: ſed quia iſta promptitudo ad pericula
G ſuperanda, non vno ſed multis modis poteſt eſſe, nam poteſt eſſe vel per magnanimitatem ag-
grediendi: vt cōtingit in huiuſmodi regnis temporalibus quę homines propriis actionibus con-
ſequuntur. vel per patientiam ſuſtinendi omnia mala ne impediatur conſecutio tanti boni: vt
contingit in bonis ſperatis nō ex propriis actionibus ſed ex dono alterius: quale eſt bonū quod
nos ſperamus) ideo non ex communibus ſpei inquantum ſpes, ſed ex contracta & applicata ſpe
ad hęreditatem diuinam ſperatam à nobis, intulit Paulus per patientiam expectamus. Speran-
do enim ancipitem multis periculis conſecutionem non noſtris ingenio viribus atque actioni-
bus, ſed ex dei dono habendam, oportet nos expectare ab alio (deo ſcilicet) per patientiam tole-
rando mala periculorum omnium. patienter ſiquidem tolerādo mala huius temporis, ſupera-
mus difficilia pericula conſecutionis. Et ſic probauit adiectam conditionem ſi tamen compati-
mur vt & conglorificemur, ex hoc ꝙ ſpe ſalui facti ſumus: ſpe inferente non videri conſecutio-
H nem ſperatam, & cōſecutione ſperata non viſa à nobis inferente expectationē per patientiam.
¶ Similiter autem & ſpiritus adiuuat infirmitatem noſtram. pro, infirmitates noſtras.) Hic in-
cipit tractare bonum quartum iuſtificatorū, ſcilicet gloriamur in deo: continuando ſimul pr̨e-
cedentia. Nam quum declarauit quòd per ſpiritum ſanctum gloriamur in ſpe glorię dei, quia
eſt ſpiritus adoptionis, ſubiungit conſequenter modo ꝙ quemadmodum eſt ſpiritus adoptio-
nis ſimili modo eſt ſpiritus adiutorii infirmitatum noſtrarum. Vt ex hoc quòd eſt ſpiritus ado
ptionis, filiationem dei habere nos intelligamus: ex hoc vero ꝙ eſt ſpiritus adiuuans infirmita-
tes noſtras, progreſſum noſtrum adiuuari ab eodem ſpiritu cognoſcamus. Et ꝙ ſicut per ſpiri-
tum ſanctum inhabitantem in nobis pro quanto eſt ſpiritus adoptionis gloriamur in ſpe glo-
riæ dei, patientes, ita per eundem habitantem in nobis ſpiritum ſanctum, pro quanto & ſpiritus
I adiuuans imbecillitates noſtras gloriamur in deo. Et apte hoc officium ſpiritus habitātis in no-
bis diſtulit explicandum poſt oſtenſam neceſſitatem patiēdi cum Chriſto: vt intelligamus ſpi-
ritum ſanctū adiuuare infirmitates noſtras non ſolum circa bona agenda, ſed etiam circa ma-
la toleranda. Modus autem quo adiuuat (tum ex parte noſtri, tum ex parte dei exequentis) ſub-
iungitur. Nam quid oremus ſicut oportet neſcimus.) Non ſaltat Paulus ab adiutorio imbe-
cillitatum ad ignorantiam orationis: ſed ex hoc quòd ſupplet ſpiritus ſanctus ignorantiam ora-
tionum noſtrarum, probat ſpiritum ſanctū adiuuare imbecillitates noſtras: vt doceat nos non
noſtris ingenio viribus aut operibus poſſe adiuuare infirmitates noſtras, ſed mediante oratione
expectare adiuuari à deo. Quia itaque prima arma noſtra ad auxiliandum imbecillitatibus no
ſtris ſunt orationes, ideo ex ſupplemento harum, ſpiritum ſanctum, ſpiritum eſſe adiutorii de-
clarat. ¶ Quod autem dicitur neſcire nos quid oremus ſicut oportet, intellige modum ſignifi-
catum per ſicut oportet ex parte dei petēdæ. Et eſt ſenſus quòd quamuis ſciamus quid oremus,
K non tamen ſcimus modum quo res petenda expedit ſeu neceſſaria eſt nobis. Verbi gratia ſci-
mus ꝙ petenda eſt ſalus æterna, ſed neſcio modum quo ſalutem æternam oportet ſeu expedit
communicari mihi, acquiri à me. Infiniti enim ſunt modi quibus poteſt acquiri: & modus qui
eſt vtilis vni non eſt vtilis alteri: & credimus quandoque modū aliquem eſſe nobis vtilem qui
ſecundum veritatem non expedit nobis. vt patet de Paulo qui petiit angelum Satanæ auferri à
ſe, putans talem modum eſſe ſibi vtilem, & tamen non erat in veritate ei expediens. Ignoran-
tiam itaque particularium modum expedientium ſingulis edocet, dicendo ꝙ ignoramus quid
oremus ſicut oportet: vt hinc indigentiam adiutorii ſpiritus ſancti ſignificet. ¶ Intellige autem
ignorantiam reſpectu eorum quorum tam affirmatio quàm negatio ſtat cum ſalute æterna: &

non

non reſpectu eorum quæ ſunt de neceſſitate ſalutis: qualia ſunt credere, ſperare, diligere Deum A
ac proximum propter Deum,miſericordem, patientem, benignum,pœnitentem manſuetumq;
eſſe,& ſimilia.Hæc enim ſcimus eſſe petenda ſed expedientes ſeu neceſſarios mihi ad conſeruationem
& profectum horum modos,euentus,occurſus & huiuſmodi,in particulari ignoro.&
propterea neſcio quid orem ſicut oportet me illud aſſequi. Sed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis
gemitibus inenarrabilibus.) Ecce ſupplementum quo modo ſalutis æternæ nobis incognitos ſpi
ritus ſanctus poſtulat pro nobis. ¶ Caue hic in primis ne argumentum ſumas ꝙ ſpiritus ſanctus
non eſt Deus:eo ꝙ poſtulare pro nobis,repugnat Deo:quoniam poſtulare eſt inferioris,vnde &
filio Dei non conuenit niſi ratione naturæ humanæ. Non enim intendit Paulus ꝙ ipſe ſpiritus
ſanctus in ſeipſo ſeu ſecundum ſeipſum orat aut poſtulat:ſed ꝙ in nobis habitans, ſecundũ actus
noſtros poſtulat. Quod perinde eſt ac dicere, poſtulantes nos facit:ſeu ad poſtulandum nos mo
uet,poſtulationes nobis inſpirat.¶Et ꝙ hic ſenſus ſit intentus à Paulo,cõuincitur ex verbis ſub- B
iunctis:ſcilicet gemitibus inenarrabilibus. Oportet enim aut fateri ꝙ ſpiritui ſancto ſecundum
ſe conueniant gemitus inenarrabiles (quod eſt ridiculum) aut ꝙ de poſtulatione in nobis quæ
fit noſtris gemitibus inenarrabilibus, eſt ſermo. Et appellantur gemitus ineffabiles, gemitus illi
quorum termini ad quos tendunt ſunt nobis incogniti.propterea ſiquidem ineffabiles dicuntur
& ſunt,quia nobis eorum materia ad quam tendunt ignota eſt.quæ enim ſunt nobis ignota,ſunt
etiam nobis ineffabilia. Experimur autem in nobis tales gemitus,quum ardenti deſiderio orantes
petimus dirigi ſeu duci ad æternam ſalutem & ſimilia, neſcientes quid nobis de occurrentibus
magis expediat. Talibus ſiquidem gemitibus nobis ineffabilibus, quia neſcimus particulares
terminos,particularia remedia ſeu adminicula ad quæ impetranda tendunt, ſpiritus ſanctus po-
ſtulat pro nobis: quoniam ſpiritus ſanctus habitans in nobis dirigit eos ad vtilia nobis impetrã-
da. Qui autem ſcrutatur corda,ſcit.pro,ſciuit,quid deſideret ſpiritus.) Dictio interpretata deſi- C
deret non eſt verbum ſed nomen in Græco: & eſt illamet dictio ſuperius interpretata pruden-
tia,ſapientia,ſenſus,affectus,cura,cogitatio à diuerſis interpretibus. Vnde & hic diuerſitas eſt:alii
quæ prudẽtia ſpiritus,alii quis ſenſus ſpiritus, alii quis affectus ſpiritus,alii quę cura ſpiritus inter-
pretantur.Sed parui refert ad ſententiam: quia in eandem coeunt, eſt enim ſenſus ꝙ Deus ſcru-
tator cordium ſciuit quo in particulari tendit cura ſpiritus ſancti ſic in nobis poſtulantis. Vana
quidem eſſet ſpiritus ſancti cura poſtulare nos facientis tanq̃ in confuſo. niſi adeſſet Deus à quo
petitur intelligens quid in particulari intendit obtinere ſpiritus ſanctus in nobis pro nobis. ¶ Et
dicit ſciuit in præterito, ne noua aliqua notitia in Deo credatur. Et eſt ſermo de notitia appro-
bationis. quo contra dicitur fatuis virginibus. neſcio vos. Eſt enim ſenſus quòd Deus cognouit
approbando id quod intendit petere ſpiritus ſanctus per noſtros ineffabiles nobis gemitus.
¶Meminit autem Dei ſecundum officium ſcrutandi corda,quia approbare petita in particulari,
pendet ab exacta notitia cordium in profundiſſimo eorum. oportet nanque illum qui mihi de
vere expedientibus prouidet,noſſe cor meum quid faceret in illo euentu & quid in alio : & quid D
poſt alterum tertiumque ac deinceps euentum, non in hac vel illa materia, ſed in omnibus oc-
curſibus,alioquin contingeret aliquam inutilem aut nociuam quanuis per accidens petitionem
admittere ſeu prouiſionem efficere. Et hic incipit fructus ſupplentis ſpiritus ſancti:nihil enim ꝓ-
deſſet ad auxilium imbecillitatum noſtrarum poſtulare pro nobis niſi poſtulatio approbaretur.
hæc enim approbatio, eſt ex parte Dei initiũ adiutorii quo ſpiritus ſanctus dicitur adiuuare nos
poſtulando illum. Quia ſecundum Deum poſtulat pro ſanctis.) Hinc apparet ꝙ de notitia ap-
probationis ſermo eſt,dicendo ſciuit quæ prudentia ſpiritus. nam falſa eſſet hęc redditio cauſæ
ſi de ſimplici notitia eſſet ſermo.ſimplici ſiquidem notitia nouit Deus poſtulationes etiam quæ
non ſunt ſecundum Deum: ſed notitia approbationis ſolas nouit petitiones quæ ſunt ſecundum
Deum: & ideo approbat eas quia ſunt ſecundum Deum. Reddit itaq; rationem quare Deus ab
ęterno approbauit quæ poſtulat ſpiritus ſanctus in nobis, quia ſpiritus ſanctus poſtulat ſecundũ E
Deum pro ſanctis. Vnico verbo (ſcilicet ſecundum Deum) ſignificat Apoſtolus vniuerſa petita
ſicut oportet:hoc eſt quæ omnibus conſideratis ſunt neceſſaria cuiuſq; ſancti ſaluti. Quod enim
prius dixerat ſicut oportet, modo dixit ſecundum Deum.Et continet quicquid ſeundum diuini
ordinis diſpoſitionem in veritate ſingulis ſanctis expedit.Scimus autem quoniam.pro,ꝙ.)Non
enim redditur ratio primi dicti (vt continuatio per coniunctionem autem inſinuat) ſed quum
dixiſſet ſecundum Deum,declarat quid ſignificatur per hanc formam ſecundum Deum.& pro-
pterea optime continuatur textus,legendo ſcimus autem quòd diligentibus Deum. Omnia co-
operantur in bonum.) Textus Græcus anceps eſt ad omnia in nominatiuo vel accuſatiuo : &

F rurſus ad cooperantur pluraliter vel cooperatur ſingulariter. Interpres intellexit in nominati-
uo omnia & pluraliter cooperantur. Legere autem omnia in accuſatiuo & cooperatur in ſingu-
lari, vndique quadrat tum ſententiæ tum contextui. Eſt enim ſenſus. ſcimus autem quòd Deus
cooperatur omnia in bonum diligentibus Deum &c. Et hic ſenſus quadrat ſequenti ſtatim ra-
tioni, nam quos præſciuit & prædeſtinauit. Certum eſt enim quòd deus ſubintelligitur dicendo
præſciuit & prædeſtinauit. & ita deus quòd non ſpiritus ſanctus: quum expreſſe ſubiungatur filii
ſui. Quadrat & præcedentibus, quum dixit qui autem ſcrutatur corda ſciuit &c. nam conſtat
quòd Deus ibi ſubintelligitur. Et ſimiliter quadrat vltimo dictæ formæ: ſcilicet ſecundum deū.
aſſerit ſiquidem Paulus ſe cum aliis Apoſtolis ſcire quid eſt hoc ſecundum Deúm. Et declarat
illud nobis, quòd ſcilicet Deus cooperatur omnia in bonum diligentibus Deum &c. Iuxta hanc
enim formam petit ſpiritus ſanctus in nobis pro ſanctis: & ſimul explicat ex parte Dei ſcrutato-
G ris cordium executionem adiutorii imbecillitatum noſtrarum quod ſpiritus ſanctus efficit pe-
tendo in nobis. vt hinc perpendamus ad hoc dirigi inenarrabiles gemitus noſtros à ſpiritu ſan
cto vt executioni mandet Deus hoc: ſcilicet cooperari omnia in bonum ſanctis. habet enim di-
uinæ prouidentiæ lex atque ordo vt etiam quæ diſpoſuit Deus ſe facturum, adimpleat median-
tibus cauſis ſecundis: de quarum numero eſt ſpiritus ſanctus quatenus habitans in nobis poſtu-
lat gemitibus ineffabilibus pro ſanctis. ¶ Et dicendo omnia, nihil excludit ſpectantium quo-
modolibet ad ſingulos ſanctos. ſermo enim pręſens directe eſt de ſanctis diſtributiue, & non de
vniuerſa collectione ſanctorum: ad cuius bonum non eſt dubium Deum omnia ordinare, etiam
infernum. nam & ad gloriam ſanctorum cedat infernus. Sed ſermo præſens eſt de ſingulis ſan-
ctis: de quorum quolibet licet verificetur illud Euangelicum Super omnia bona ſua conſtituet
eum, præſentis tamen textus intentio directe tendit ad hoc quòd Deus etiam in hac vita coeffi-
H cit omnia quomodolibet expectantia ad ſanctum quemcunque, ſiue quomodolibet redundan-
tia in illum, in bonum illius. ¶ Dicit autem cooperatur & non dicit operatur: vt inteligamus
gratiam Dei non ſolam ſed ſimul cum libero electorum arbitrio coefficere ab bonum electorū.
¶ Et dicit diligentibus Deum, ad differentiam ſanctorum pro quando non ſunt diligentes deū.
reſtrictio enim fit dicendo diligentibus Deum. Vnde non oportet quæſtiones mouere de iis
quæ occurrerunt Paulo, Auguſtino, & ſimilibus antequam eſſent in ſtatu diligentium Deum:
textu ipſo expreſſe reſtringente ad diligentes Deum. Iis qui ſecundum propoſitum vocati ſunt
ſancti.) Superfluit ſancti. & vocati non eſt participium ſed nomen: perinde ac ſi diceretur
aſcititii. Altera conditio reſtrictiua adiungitur: vt non de omnibus diligentibus Deum ſed de
ſolis illis qui aſcititii ſunt ſecundum propoſitum diuinum intelligatur. Vbi perpendere potes
has duas conditiones ad hoc iunctas vt altera alteram reſtringat. nam ſtatus diligendi Deum
reſtringit aſcititios: vt non de prædeſtinatis ſecundum omnem eorum ſtatum ſed ſecundum
I ſtatum quo diligunt Deum ſermo præſens intelligatur. & ſimiliter non de omnibus diligenti-
bus Deum, ſed de ſolis illis qui ſunt diligentes Deum & prædeſtinati ſermo præſens intelliga-
tur. Multi enim ſunt quandoque in ſtatu diligendi Deum qui tamen non ſunt prædeſtinati.
& de his non dicit quòd deus cooperetur omnia in bonum illis: ſed tantummodo habentibus
ambas conditiones ſimul. Quid autem ſit diuinum propoſitum, ſtatim Paulus ſubiungit.

Nam quos præſciuit & prædeſtinauit. pro, & prædefiniuit, conformes fieri. Imaginis
filii ſui, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.) Aduerte circa literam differentiam inter cō-
iunctionem horum duorum (præſciuit & prædefiniuit) & reliquorum ſubſequentium. nam in
reliquis ſubſequentibus habetur ſemper relatiuum quos & pronomen hos: dicendo, quos autem
prædefiniuit hos vocauit, & quos vocauit hos & iuſtificauit &c. coniungendo autem hæc duo
nullum pronomen in textu Græco inuenitur: ita quòd non dicitur, quos præſciuit hos & præ-
K definiuit, ſed dicitur quos præſciuit & prædefiniuit. vt ipſa differentia myſterium aliquod inſi-
nuet. ¶ Aduerte deinde quòd in reliquis verba (vocauit, iuſtificauit, glorificauit) abſolute ſine
appoſito aliquo dicuntur: hæc autem duo habent appoſitum, ſcilicet conformes imaginis fi-
lii ſui &c. ¶ Aduerte tertio quòd non dicit conformes imagini in datiuo, ſed imaginis in geni-
tiuo. & ita habetur in Græco. Mon enim ſignificantur conformes imagini filii Dei. eſſet enim
conformitas huiuſmodi ad filium Dei mediata: quia eſſet conformitas imagini eius, & median-
te imagine conformitas ad ipſum. ſicut ſiquis fingeretur conformis ſtatuæ Cæſaris, eſſet confor
mis Cæſari mediate: & vere diceretur conformis imagini Cæſaris. Et hunc in propoſito ſen-
ſum neſcirem intelligere: quoniam neſcio aliquam imaginem filii Dei cui ſancti decreti ſint cō-
formes

formes.ſed ſenſus eſt,conformes inter ſe ratione imaginis filii Dei.Hoc enim quadrat veritati & A
doctrinæ Apoſtolicæ.i.ad Cor.xv. quemadmodum geſtauimus imaginem terreni geſtabimus
& imaginem cæleſtis, hominis Chriſti. Ad explicandum enim in quo ſunt decreti conformes,
ſubiungitur imaginis:hoc eſt ſecundum imaginem ſeu ratione imaginis ſecundum vſum Græcæ
conſtructionis,non cuiuſcunq; ſed filii Dei. Decreti ſunt enim omnes conformes ſecundũ hanc
imaginem pro quanto ad imitationem filii naturalis omnes erunt filii Dei, vt ipſe filius Dei ſit
primogenitus in multis fratribus. ¶ Aduerte quarto ꝙ quum Paulus more ſuo propoſuerit ſci-
mus ꝙ diligentibus Deum &c. modo ſubiungit declarationem ſingularum particularum: inci-
piendo ab illa,ſcilicet propoſitum . ¶ His prælibatis, ſcito ex theologia ſpeculatiua differentiam
inter ſcientiam Dei quatenus eſt rerum abſolute, & quatenus eſt rerum euentuum.nam quanuis
vtraq; ſit æterna,prima tamen non præſupponit Deum velle creare res:ſecunda autem præſup-
ponit Deum velle creare res.Et hinc ſequitur ꝙ præſcientia horum euentuum(ſcilicet cõformes
eſſe inter ſe ſanctos ſecundum imaginem filii Dei vt ſit ipſe primogenitus &c.) non præcedit di B
uinam prædefinitionem eorundem euentuum, ſed ſequitur illam. prius enim(non tempore ſed
rationis ordine) Deus volendo definit hos euentus q̃ ſciat illos fore:immo ratio ꝙ ſciat illos fore
eſt quia volendo definit illos. ¶ Non ſignificat itaq; Paulus præſcientiam eſſe rationem prędе-
finitionis,ſed econuerſo prædefinitionem eſſe rationem præſcientiæ.Et ne intelligeres præſcien
tiam eſſe rationem prædefinitionis,abſtinuit à pronomine:vt dictum eſt. Si enim dixiſſet quos
præſciuit hos & prædefiniuit,intellexiſſes ordinem inter pręſcientiam & prędefinitionem ſimi
lem ſubſequentibus:ſed abſtinendo à pronomine,iungendoq; ſimul,inſinuauit myſterium alte-
rius ordinis. inſinuauit hæc eſſe ſimul tempore immo æternitate, & alterum inter ſe ordinem
habere q̃ ſubſequentia inter ſe ſignificantur habere. Eſt itaq; ſenſus. dixi ſecundum propoſitum:
nam quos præſciuit conformes &c. & prædefiniuit, hoc eſt etiam prius prædefiniuit q̃ præſci-
ret:vt prępoſitio poſita ante definiuit referatur non ſolum ad definitos ſed ad præſciẽtiam, diſ- C
pari tamen ordine.nam ad illos ordine durationis,ad iſtam ordine quaſi cauſalitatis. probando
ſiquidem quòd ſecundum propoſitum dixit hæc,ad confutandum dogma eorum qui primum
ſalutis noſtræ locum tribuunt diuinæ præſcientiæ futurorum, qui præſcientiam meritorum po
nunt rationem definitionis diuinæ: ad confutandum inquam hæc, primum noſtræ ſalutis locũ
tribuit diuino propoſito, dicendo iis qui ſecundum propoſitum . Et probando hoc manifeſtat
quòd diuina definitio conformium filio Dei, prior eſt diuina præſcientia eorundem, dicens.
nam quos præſciuit & prædefiniuit, hoc eſt etiam prius quàm præſciret definiuit. ¶ At ſi oppri
meris à maieſtate tam alti ſenſus, potes planiore vti ſenſu: exponendo præſcientiam de pręſcien
tia approbationis. vt quemadmodum dicendo qui autem ſcrutatur corda ſciuit quæ prudentia
ſpiritus loquitur de ſcientia approbationis, ita nunc loquatur de præſcientia approbationis. Et
ſic planus eſt omnibus ſenſus quòd quos præſciuit præſcientia approbationis,non ſolum appro D
bauit,ſed etiam prædefiniuit: quod maius eſt.nam definitio adiungit firmitatem approbationis.
¶ Conſiſtit autem imago conformitatis ad filium Dei, in duabus conditionibus. Altera eſt par-
ticipatio gloriæ filii ſecundum quòd homo beatus &c. & hæc conditio comprehendit corpus
noſtrum configuratum corpori claritatis CHRISTI, & animam noſtram ſimilem Chriſti
in gloria &c. Altera eſt participatio gloriæ filii Dei ſecundum quod eſt filius Dei . & hæc con-
ditio eſt quod nunc ſumus filii Dei, tandem autem apparebit glorioſa hęc filiatio.Et hanc con-
ditionem eſſe principaliter intentam à Paulo hic , apparet ex eo quod loquitur de filio Dei &
de fratribus. ¶ Primogenitura vero filio Dei attributa inter multos fratres, non proprio ſed
metaphorico ſermone eſt intelligenda : quia tam ſecundum diuinam quàm ſecundum huma-
nam natiuitatem naturalem . eſt non ſolum primogenitus ſed vnigenitus , ac per hoc carens
fratribus. Vnde dicitur primogenitus in multis fratribus ſecundum aſſimilationem ad primo- E
genitum inter multos fratres : quod ipſe filius Dei & multi alii ſunt filii Dei , ac per hoc multi
fratres ipſius filii Dei. & quia ipſe eſt prius cæteris genitus , ei attribuuntur iura ſimilia iuri pri-
mogeniti:vt ſcilicet fratres alii ſint ſub ipſo , & ab ipſo alantur,& huiuſmodi. hæc enim digni-
tas CHRISTI ſignificatur reſpectu noſtri , per hoc quod definitus eſt primogenitus in
multis fratribus. Et dixit hoc, ne errares intelligendo nos cohæredes CHRISTI, ex æquo,
quum dixerat cohęredes autem CHRISTI. explicat enim quod ſumus cohæredes Chriſti
vt primogeniti inter omnes fratres. quod eſt dicere Chriſtum quidem eſſe hęredem vniuerſo-
rum: & ſub ipſo & per ipſum nos eſſe cohæredes, nos participare bona diuinæ hęreditatis. hæc
enim lex primogenitorum in principibus etiam hodie apparet.

Quos

Quos autem prædeſtinauit.pro,prædefiniuit,hos & vocauit.)interna vocatione. Declarata ſi-
F quidem illa particula, ſecundum propoſitum, declarat conſequenter illam aliam vocati. Diffe-
rentia autem inter vocare & prędefinire ac præſcire manifeſta eſt.nam vocatio,in tempore fit:
præſcire autem & prædefinire ab æterno fuerunt,& exequendo prædefinitioné,vocat. Et quos
vocauit,hos & iuſtificauit:quos autem iuſtificauit,illos & magnificauit.pro,glorificauit.) Quæ-
ſtiones duæ occurrunt.. Altera eſt circa verba præteriti temporis in huiuſmodi executionibus
(vocauit, iuſtificauit, glorificauit) quum executiones iſtæ futuræ ſint. ¶ Solutio eſt quòd exe-
cutiones iſtæ reſpectu multorum ſunt pręteritæ, & reſpectu multorum ſunt futuræ.multi enim
iam ſunt vocati,iuſtificati, & glorificati: multi quoq; ſuperſunt vocandi, iuſtificandi & glorifi-
candi. Par autem fuit vt doctrina à certioribus quę iam facta ſunt traderetur. & propterea vti-
tur verbis præteriti temporis.¶ Poteſt nihilominus dici q; propter certitudinem futurarum exe
cutionum ſignificantur abſolute in præterito: ſicut prophetæ faciunt. ¶ Altera eſt circa veri-
G tatem harum executionum.nam falſum conſtat eſſe quod quoſcunq; iuſtificauit illos & glorifi-
cauit:quum multi iuſtificati ceciderint à iuſtitia & ſint damnati. ¶ Solutio eſt duplex. Vel penes
differentiam inter vocatos & iuſtificatos ſimpliciter vel ad tempus: & q; hic eſt ſermo de voca-
tione & iuſtificatione ſimpliciter:obiectio autem procedit de vocatis & iuſtificatis ad tempus.ta
les enim ſunt qui à iuſtitia cadentes damnantur. Vel penes differentiam inter vocationem & iu-
ſtificationem vt ſunt executiones prædefinitionis aut vt ſunt ſecundum ſe quædam diuina do-
na:& quòd ſermo præſens eſt de iſtis quatenus ſunt executiones diuinæ prędefinitionis:ſic enim
veriſſimum eſt quod omnes iuſtificati ſunt etiam glorificati. obiectio autem procedit de iuſtifi-
catione & vocatione vt ſunt quædam gratiæ,non vt ſunt executiuæ diuinæ prædeſtinationis.
¶ Dicendo itaque hos & iuſtificauit,declarat illam particulam diligentibus Deum,iuſtificamur
enim fide per dilectionem operante.Et dicendo hos & glorificauit,declarat bonum ad quod o-
H mnia pro electis Deus coefficit. Quid ergo dicemus ad hæc?) Declarat illam particulam Deus
cooperatur declarando efficaciam diuinæ cooperationis præmittendo ſtuporem ſeu contrariæ
linguæ excluſionem. Quid ergo dicemus ad hæc: hoc eſt quid ergo dicemus contra hæc? quaſi
dicat nihil.vel quid ergo dicemus aſpicientes ad hæc quaſi dicat: non dicendum ſed ſtupendum
nobis eſt ſpectantibus ad hæc. Si Deus pro nobis: quis contra nos?) hoc eſt ſi Deus coefficit no-
ſtrum bonum tot modis:tanta efficacia.quis contra nos: quis contra bonum noſtrū ſupple præ-
ualebit quaſi dicat nullus.Qui etiam proprio filio ſuo)Superfluit ſuo.Non pepercit.)hoc eſt non
abſtinuit ab exinanitione & afflictione proprii filii. Sed pro nobis omnibus) electis. Tradidit
illum.) Liberali dono dedit illum. Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit pro
donabit?) Animaduerterat Paulus quod præallegata ratio tot donorū non efficaciter inferebat
Deum omnia cooperari in bonum electis ſed Deum illis cooperari in bonum, & propterea vt
I efficaciter concluderet quòd omnia: adiunxit quod Deus liberaliter donauit etiam filium pro
electis: vt hinc inferret ſicut & infert. quòd omnia cum filio electis donata ſunt:ac per omnia in
bonum electorum diſpoſita ſunt. Et dicit in futuro donabit, ad ſignificandum quod conſum-
mata executio boni in quod omnia electis cooperatur Deus, non eſt in præſenti ſed in futuro
ſtatu gloriæ. Quis accuſabit aduerſus electos Dei.)Obuiat obiectioni poſſibili fieri propter pec-
cata commiſſa ab electis, multi enim electorum multa crimina commiſerunt,propter quę obii-
cere poſſet aliquis quod remanent puniendi: vt ſic impediretur glorificatio eorum. Et directe
dicuntur hæc verba propter illam ſequelam, quos autem iuſtificauit illos & glorificauit. Quis
inquit accuſabit, quis erit accuſator præteritorum criminum aduerſus electos Dei, vt non glo-
rificentur? quaſi dicat nullus: Et rationem ſubdit. Deus qui iuſtificat.) hoc eſt Deus (non ho
mo, non angelus) qui iuſtificat, qui iuſtos facit electos ex peccatoribus. Quis eſt qui condem-
K net?) Verbum verbo reddendo legendum eſt. quis condemnans? Deo iuſtificante electos ab
omnibus eorum criminibus quis condemnans erit? quaſi dicat nullus. ¶ Vbi aduerte quòd
excludit tam accuſatorem quàm iudicem condemnantem, ex hoc quòd Deus eſt qui iuſtifi-
cat: quoniam nullus relinquitur accuſationi aut condemnationi Deo iuſtificante locus.
Quia tamen poſſet quiſpiam obiicere quòd CHRISTVS comparebit accuſator & con-
demnator (accuſator quidem, quia contra pręcepta eius fecerunt: ſicut & Moyſes accuſator Iu-
dæorum dicitur Ioan.v.condēnator vero quia ipſe eſt conſtitutus à Deo iudex viuorū & mor-
tuorum) propter hanc inquā obiectionem ſubiungit.CHRISTVS qui mortuus eſt, immo
qui & reſurrexit,qui. Deeſt.& ,eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat.pro,poſtulat, pro no-
bis?) Totum hoc ſub vno puncto interrogatiuo legendum eſt.Eſt enim ſenſus. nunquid Chri-
ſtus ele-

ſtus electos accuſabit aut condemnabit, qui contulit nobis hæc beneficia, qui habet has condi- A
tiones? Quaſi dicat. hæc beneficia, hæ conditiones teſtantur quòd non. ¶ Vbi aduerte quòd
vltima verba (ſcilicet pro nobis) reſpiciũtur ab omnibus & ſingulis quatuor beneficiis: qui mor-
tuus eſt pro nobis, qui reſurrexit pro nobis, qui ſedet in dextera Dei pro nobis, qui poſtulat pro
nobis. Et pronomen electos demonſtrat. Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti. pro, dei.)
Et ſuperfluit ergo. Recole ſuperius propoſitorum & dictorum: & perpende quòd quum tracta-
uerit bona quæ habent iuſtificati tria (ſcilicet pacem ad Deum, gloriationem in gloria Dei, &
gloriationem in Deo) modo tractat quæ ſupererat gloriationem in tribulationibus. Diuiſit nã-
que Paulus hunc tractatum de gloriatione in afflictionibus inſerendo partem illius (ſcilicet ne-
ceſſitatem patiendi) cum ſecundo bono, ſcilicet gloriamur in gloria Dei: & partem alteram (ſci
licet ipſam gloriationem) inſerendo quarto bono, ſcilicet gloriamur in Deo. quod modo tam
diffuſe declarauit, ex hoc quòd Deus omnia nobis cooperatur in bonum: definiendo, vocan- B
do, iuſtificando, donando filium &c. Fecit autem hanc partitionem, vt intelligamus per ſpi-
ritum ſanctum & quatenus eſt ſpiritus adoptionis & quatenus eſt ſpiritus adiuuans imbecillita
tes noſtras poſtulando, conſurgere in nobis gloriationem in afflictionibus, comitem aliarum
duarum gloriationum in hac vita. Per modum itaque quæſtionis tractat gloriationem no-
ſtram in afflictionibus: mouendo ſcilicet & ſoluendo quæſtionem an aliquis ſeparabit electos à
charitate Dei. Quocirca pronomen nos, demonſtrat electos. & à charitate ſeu dilectione Dei
ſignificat dilectionem Dei erga electos. Narrata ſiquidem tanta erga electos Dei dilectione vt
prædefiniuerit, præſciuerit, vocauerit, iuſtificauerit, glorificauerit, ac filium proprium donaue-
rit, omnia in bonum eorum vertendo, aptiſſime ſubiungit quæſtionem quis nos ſeparabit à di
lectione Dei, tali ac tanta? intendens (vt ſubiungit) quòd nullus, nulla vis ſeparabit electos à dei
erga illos dilectione. Separarentur autem ſi ab illius affectibus (ſcilicet fide, ſpe, charitate, patien- C
tia, reliquiſque virtutibus) finaliter caderent. Tribulatio?) Mota quæſtione quis, diſcurrit in-
ducendo interrogatiue ſeptem malorum genera: ad quæ mala omnia quæ hoc tempore pati
poſſumus reducuntur. vt perpendamus quòd tractat de gloriatione electorum in tribulationi-
bus. Et tribulatio ſeu afflictio vniuerſos comprehendit cruciatus ſecundum pœnam ſenſus, ſeu
dolorem ſenſibilem citra mortem. An anguſtia?) priuans libertate corporis. An fames?)
priuans cibo. An nuditas?) priuans veſtimento. An periculum?) quod timorem ponit immi-
nentis mali. An perſecutio?) Quæ tertio loco in textu Græco ſita, neſcio à quo apud Latinos
tranſlata ſit in ſextum. Et ponit perſecutio perſeuerantiam actionis contra electos. An gladius?)
priuans vita. Sicut ſcriptum eſt.) electos pati. in Pſalmo. xliiii. Et citauit ſcripturæ teſtimonium,
ne hic per mala diſcurſus ſuperfluus putaretur. Quia propter te.) Deus. quia tui ſumus cultores.
Mortificamur.) Electi loquuntur Deo. Et quæcunque patiendo in corpore, mortificari ſe di-
cunt: quia quælibet paſſio corporis ſpecies eſt mortificationis. Tota die.) Continuitas ſignifi- D
catur perſeuerans. Aeſtimati ſumus.) Malo corporis adiungitur malum vilipenſionis talis ac
tantæ. Sicut oues occiſionis.) hoc eſt vt occidere nos, æſtimetur vtile ad vitam hominum,
ſicut occiſio ouium in macello vtilis eſt ad vitam hominum. Et vere ſic æſtimati ſunt Chri-
ſtiani primitiui: vt patet legentibus hiſtorias. ¶ Sed in his omnibus ſuperamus. pro, ſuperuin-
cimus.) Reſpondendo quæſtioni, declarat gloriationem noſtram in tribulationibus: non con-
tentus dicere vincimus ſed ſuperuincimus. Vere gloriatio noſtra eſt in his non aliquibus ſed om
nibus, non vincere ſed plus quàm vincere. eſt enim plus quàm vincere, ſuperare mala & gau-
dere patiendo mala. Quod impletum legimus in Apoſtolis & martyribus multis.

¶ Propter. pro, per, eum qui dilexit nos.) Non ſignificatur cauſa finalis, ſed efficiens adiuuando
& cooperando. Et quadrat dilectioni dei erga nos. nam deum diligere nos, eſt ratio faciendi
nobis bonum, eſt enim dilectio qua deus diligit, efficax. Et ex hac particula apparet quòd de di- E
lectione dei erga nos dixit, quis nos ſeparabit à charitate dei? Eadem ſiquidem dilectio pro cau
ſa affertur noſtræ ſuperuictoriæ, qua non ſeparamur ab ipſa dei erga nos dilectione. ita quòd
non noſtris viribus, non noſtra charitate, ſed adiutorio gratuito dei ſuperuincimus: vt intelli-
gamus non habitualis gratiæ, ſed dei adiuuantis gratuito, hanc ſuperuictoriam noſtram effe-
ctam eſſe. Hoc enim ſignificatur dicendo, per eum qui dilexit nos.

¶ Certus ſum. pro, perſuaſus ſum, enim.) Non enim de certitudine euidentiæ ſed de certitu-
dine perſuaſionis (quam cõſtat eſſe certitudinem fidei) eſt ſermo. Nec explicat à quo perſuaſus
eſt: quoniã ab authore fidei cõſtat hãc perſuaſionẽ eſſe. Quòd neque mors, neque vita, neque

F angeli neq; principatus neq; virtutes.) Quatuor differentias rerum explicat Paulus quibus præ-
cipue attribui poſſet vis ſeparandi electos à charitate Dei. Prima eſt differentia vitæ & mortis. vi
ta ſiquidem ſummum eſt appetibile, & mors vltimum terribilium. Sub quibus duobus compre-
henduntur reliqua appetibilia & refutabilia. ¶ Secunda differentia eſt ſpiritualium ſubſtantia-
rum ſecundum tres diuerſitates, ſcilicet angelos, principatus & virtutes, Et angelus quidem no-
men eſt infimarum ſubſtantiarum ſpiritualium: principatus autem nomen eſt ordinis illarum
quæ præſunt prouinciis: virtutes demum nomen eſt ſupremi ordinis ſpiritualium ſubſtantiarũ
miniſtrantium ſeu exequentium. Et quemadmodum per mortem & vitam excludit omnes cre
atas cauſas finales, ita per differentiam harum ſubſtantiarum excludit omnes creatas cauſas effe
ctiuas ſpirituales. Quas ternario comprehendit numero, vt omnes includi intelligantur. nume-
rus enim ternarius perfectionis eſt. ¶ Nec obſtat quòd de ſanctis angelis & non ſolum de dam
G natis ſpiritibus hæc intelligantur: quoniam non dicitur ꝙ velint ſeparare nos à charitate Dei,
ſed ꝙ non poſſint. quod eſt veriſſimum. ¶ Tertia differentia eſt penes tempus. Neq; inſtan-
tia neq; futura.) De præteritis enim nulla poterat eſſe ambiguitas. Et hæc differentia temporis
quoniam ſpecialem ingerit difficultatem & facilitatem, & communiſſima eſt cauſis omnibus,
merito adiecta eſt. Magni ſiquidem refert præſentibus vel futuris allici: & ſimiliter pręſentibus
vel futuris terreri. magni refert præſentem vel futuram eſſe actionem, eſſe formam, eſſe mate-
riam. Neq; fortitudo.) Superfluit. Et neſcitur quis addidit: quum in textu Græco non inuenia-
tur. ¶ Neque altitudo neque profundum.) Quarta differentia eſt penes differentias vniuerſi cor
porei ſecundum celſitudinem & profunditatem. videturq; ꝙ Paulus differentias tantum eas aſ-
ſumpſerit quę attenduntur penes communia omnibus hominibus: qualia ſunt mors & vita, ſub-
ſtantię ſpirituales, tempus & vniuerſum corporeum: Ita ꝙ ſub altitudinis nomine intelliguntur
ſuperiora corpora, profundi vero inferiora. Neque creatura alia.) More eorum qui computatis
H pręcipuis ſubiungunt clauſulam generalem vt intelligatur ꝙ de omnibus intendũt, Paulus ſub-
iungit neq; creatura alia: vt hinc intelligamus ꝙ nullam excipit creaturam. Poterit.) Superius
dixerat de facto, quis nos ſeparabit: & ſimiliter de facto, ſed in his omnibus ſuperuincimus. mo-
do vero loquitur de poſſibili, dicendo poterit. Ita ꝙ non ſolum negat creaturam quamcunque
ſeparare electos à charitate Dei, ſed negat poſſe ſeparare. Et ratio eſt in promptu: quia charitas
Dei erga nos eſt ſuprema cauſa, ſuperior omni creatura, ſuperans potentiam cuiuſcunque crea-
turæ. Nos ſeparare.) Pronomen nos demonſtrat electos. Et eſt ſermo de ſeparatione totali, non
de ſeparatione ad tempus. quæ non eſt contraria dilectioni Dei erga electos: vt patet de lapſu Pe
tri. A charitate Dei.) actiua: hoc eſt à charitate Dei erga nos. Quæ eſt in Chriſto IESV do
mino noſtro.) tanquam in mediatore & executore ipſius charitatis Dei erga nos: vt intelliga-
mus non ſolum ſimilem eſſe IESV Chriſti erga electos charitatem charitati diuinæ, ſed etiam
I in ipſius IESV myſterio opere paſſione reſurrectione &c. adimpleri charitatem Dei erga e-
lectos.

## CAPVT IX.

VEritatem dico in Criſto, non mentior: teſtimonium mihi perhibente con-
ſcientia mea in ſpiritu ſancto.) Non ſaltat, nõ noua inſerit Paulus: ſed poſt-
quàm tractauit propoſita in principio (ſcilicet quòd Euangelium quo ad
rem euangelizatam, poteſtas Dei eſt in ſalutem omni credenti) conſequen-
ter tractat reliqua ibidem propoſita (ſcilicet Iudæoque primum & Græco,
cum adiuncta authoritate, iuſtus ex fide viuet) in his tribus capitulis. Et in
hoc quidem capitulo declarat modum ſimul & cauſam quo & quare primum tum Iudæo tum
K Gentili eſt in ſalutem. Et modus eſt: quia paucis Iudæis profuit, Gentibus vero communiter.
cauſa vero ex parte Dei eſt diuinum propoſitum: ex parte vero exequentium, eſt quia Gentes
confiſæ ſunt in fide Chriſti, Iudæi vero in iuſtitia legis. ¶ Ruinam itaque Iudæorum com-
muniter paucis exceptis proponit condolendo: ne videatur ex malo ad Iudæos affectu loqui. Et
Chriſtum ac ſpiritum ſanctum teſtem inducit cum propria conſcientia. animi enim mei ſolus
Deus eſt conſcius. Et quoniam ad integritatem veri ſermonis duo exiguntur (alterum ex parte
rei quæ dicitur: quòd ſcilicet ſic ſit. alterum ex parte dicentis, ſcilicet ꝙ non mentiatur. nã con-
tingit, & abſq; mendacio proferri non verum in re, & mentiendo dicere quod in re verum eſt)
ideo Paulus vtrunq; cõprehendit. & ex parte rei dicit veritatẽ dico in Chriſto: hoc eſt illam cu-
ius Chriſtus eſt cõſcius. & ex parte ſui dicit nõ mẽtior. Quoniam.) pro, ꝙ. triſtitia mihi.) Ecce res
dicta. Magna.) intenſiue. Eſt & continuus dolor.) non ad horam ſed perſeuerans. Cordi meo.)
non ſu-

non ſuperficietenus,ſed in corde,in intimis animi mei. ¶ Optabam enim.) Simul manifeſtat A
materiam & cauſam tantę triſtitiæ in ſe:afferendo ſtatum Iudęorum communem olim ſibi. Ta
lis enim Iudæorum ſtatus materia eſt tantæ triſtitiæ. Et quoniam ipſe ſtatum illum valde dile-
xerat,ideo magna ſubſecuta eſt triſtitia. quum enim videmus ruinam rei valde amatæ,dolemus
valde.Reddendo itaque rationem magnę in ſe triſtitiæ,ſimul patefacit materiam triſtitiæ eſſe il
lam quę olim fuit ſibi maxime dilecta. ¶ Vbi & nota modeſtiam. Intendit dicere cauſam tan-
tæ triſtitiæ eſſe,ꝙ Iudæi eligunt anathemata eſſe à Chriſto.modeſte loquens,dicit hoc implici-
te:explicando ꝙ ipſemet elegit olim anathema eſſe à Chriſto:vt ex ipſius crimine intelligamus
cæterorum Iudęorum perſeuerantium in Iudaiſmo, peccatum ſimile.Nec dicit opto modo ha
bens ſancta deſideria,ſed optabam ſeu optaui olim in ſtatu Iudaiſmi. Ego ipſe.) vt intelligamus
loco deſiderii ſucceſſiſſe dolorem ex eo ꝙ eſt ipſemet. Anathema eſſe à Chriſto.) Græca dictio
dicitur anathema ſignificans per translationem ſeparatum, quemadmodum deo dicata ſepara-
ta ſunt à communi vſu. elegit ſiquidem Paulus olim in Iudaiſmo ſeparationem à Chriſto po- B
tius quàm ſeparationem à Iudaiſmo. Vnde abſolute & non ad tempus anathema ſe eſſe à Chri-
ſto dicit ſe optaſſe. Pro fratribus meis.) Aperit ipſe Paulus zelum ſuum quem habuerat in Iu-
daiſmo contra Chriſtum, fuiſſe propter Iudæos: ne ſcilicet Iudæi à ſtatu Iudaiſmi tanquam ſe-
ducti tranſirent ad ſtatum Chriſtianum. Iudæos ſiquidem fratres ſuos appellat: vtpote ex eodē
patre,ſcilicet Iacob. Qui ſunt cognati mei ſecundum carnem.) hoc eſt (ſi dicere licet) conge-
neres,ex vno genere ſecundum carnem. Quos conſanguineos appellantes, non oportet addere
ſecundum carnem. Qui ſunt Iſraelitę.) Explicat à communi patre generis carnalis nomen.
¶ Quorum adoptio eſt filiorum.) ſuperfluunt duæ vltimæ dictiones:eſt filiorum. Incipit expo-
nere priuilegia Iudæorum:vt tanto maior materia ſignificetur triſtitiæ,ex maiori perditione:&
ſimul primitas Iudæi ſecundum dignitatem priuilegiorum diuinorum explicetur. Vtraq; ado-
ptio fuit Iſraelitarum:& vetus Exo.iiii.primogenitus meus Iſrael. & noua,non eſt bonum ſume C
re panem filiorum & dare canibus.& rurſus apoſtolis Iſraelitis dicit I E S V S, filioli adhuc mo
dicum &c. Et gloria.) Vtraque ſimiliter gloria Iſraelitarum fuit. tum vetus: apparente gloria
domini apud illos, & ſuper tabernaculum,& in monte Sina,& in columna &c. tum noua: quū
apparuit gloria Chriſti coram tribus Apoſtolis. Et teſtamentum.pro,& teſtamenta.) Ipſemet
Paulus ad Galatas duo explicat teſtamenta,alterum vetus in monte Sina: alterum nouum,quod
Chriſtus fecit. Et vtrunque conſtat Iſraelitis datum. Et legislatio.) Lex nanque vetus conſtitu-
ta eſt ad Iſraelitas: & ſimiliter lex Euangelica per Chriſtum Iſraelitis data eſt tam verbo quàm
ſpiritu in Pentecoſte. Et obſequium.pro,& cultus. ) Nam & vetus cultus diuinus & nouus ad
Euchariſtiæ ſacrificium baptiſmiq; ritum, datus eſt Iſraelitis. Et promiſſa.pro, & promiſſio-
nes.) tum tot bonorum, & præcipue Meſiæ. tum æternæ vitæ & reſurrectionis à Chriſto. In
his enim omnibus priuilegiati ſunt Iſraelitæ . Nam & vetera propria eorum fuerunt : & noua D
primum fuerunt. Ita quòd per eos ad alios deriuantur.quod ad ipſorum magnam ſpectat digni
tatem: & maiorem monſtrat eſſe Iſraelitarum iacturam. Quorum patres.) Septimum priui-
legium Iſraelitarum proprium ac maximum poſtremo ſcribitur : quòd ſcilicet Chriſtus natus
eſt ex eorum patribus,quòd Chriſtus ſecundum carnem eſt frater eorum, Ex quibus eſt.) Su-
perfluit eſt. Chriſtus ſecundum carnem. ) non ſecundum totum id quod eſt , non ſecundum
diuinam ſed humanam naturam. Qui eſt. ) Verbum verbo reddendo legendum eſt.Ex qui-
bus Chriſtus ſecundum carnem, ens ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula : amen.) Hic eſt
primus locus in quo habemus à Paulo , Chriſtum eſſe Deum : hoc eſt quòd explicite appellat
Chriſtum Deum, non qualitercunque ſed ſuper omnia benedictum in ſæcula amen. vt nulla re
linquatur Arrianis exceptio: quum hæ conditiones non niſi de ſummo Deo verificentur: & de
ſolo ſummo Deo fas ſit hæc dicere. ¶ Non autem. pro, non ſic autem. ) ſupple Iſraelitæ optant E
anathemata eſſe à Chriſto. Quòd exciderit Verbum Dei.) à veracitate adoptionis Iſrael.
Non enim omnes qui ex Iſrael ſunt, hi ſunt Iſraelitæ. ) Interpres addidit pro claritate vtrobi-
que ſunt: & loco Iſrael poſuit Iſraelitæ, ſenſum magis quàm verba ſectatus . Intentio Pauli eſt
patefacere quòd ob tantam ruinam Iudæorum, non eſt diminuta veracitas diuinæ promiſſio-
nis , quia Iſraelitæ quotcunque ruentes non ſunt in numero Iſraelitarum quibus facta eſt pro-
miſſio:quia non ſunt filii promiſſionis ſed carnis. Quum ergo dicit non omnes qui ex Iſrael,in
telligit ſecundū carnē deſcendūt. & quum ſubdit hi Iſraelitæ, intendit hi computantur Iſraeli-
tæ. Neque. pro, quia.ſemen ſunt Abrahæ, omnes filii. ) Similis eſt ſenſus quòd non propterea
quòd carnaliter deſcendunt ab Abraham, ideo omnes tales computantur filii Abrahæ. Sed in
Iſaac

F Iſaac vocabitur tibi ſemen. ) Ne putares ſine ſcripturæ authoritate inducere Paulum hanc di-
ſtinctionem inter deſcendentes tam ex Iſrael quàm ex Abraham. quòd aliqui computantur in
filios & aliqui non, attulit authoritatem Geneſ.xxi.in qua expreſſe non omnes filii Abrahæ ſed
Iſaac tantum in ſemen aſciſcitur. Id eſt non qui filii carnis, hi filii Dei.) Iuxta duos patres (ſcili-
cet Iſrael & Abraham) exponit ſenſum diſtinctionis dupliciter, ad idem tamen. primum inter
filios carnis & filios Dei . & hinc habet quòd non omnes deſcendentes carnaliter ab Iſrael ſunt
filii adoptiui Dei: ac per hoc adoptio diuina reſpectu Iſrael non defecit ex ruina multorum filio-
rum Iſrael ſecundum carnem: vtpote non filiorum adoptionis diuinæ. Sed qui filii ſunt promiſ
ſionis.) Ne locum inquirendi relinqueret qui ſunt filii Dei (declarat hoc, dicendo quòd ſunt filii
promiſſionis. ita quòd contra filios carnis, filios promiſſionis diſtinguit. Nec opus eſt laborare
circa ſenſum diſtinctionis: quoniam ipſe Paulus ad Galat.iiii. explicat Iſmaehelem natum ſecun
G dum carnem, Iſaac vero per promiſſionem. ¶ Res geſta patet in Geneſi, vbi promittitur conce-
ptio natiuitaſque Iſaac à Deo. Nec ſis adeo rudis, vt dubites Iſaac carnaliter conceptum & geni
tum. Sed differentia conſiſtit in hoc quòd Iſmahel ſecundum carnem præciſe: Iſaac autem nõ
præciſe ſecundum carnem, ſed ratione diuini miraculi promiſſi à Deo. miraculoſe enim reſtitu-
ta eſt virtus generatiua tam Sarę q̄ Abrahæ promittendo filium Abrahę ex Sara. Aeſtimantur
in ſemen.) Vitio ſcriptorum legitur æſtimantur pro exiſtimantur ſeu reputantur. Non ſat fuit
Paulo diſtinguere in re, ſed etiam in reputatione: vt hinc haberet quòd omnes Iſraelitæ ruentes
non reputantur in ſemen Iſrael & Abrahæ: ac per hoc ob illorum perditionem nihil perit ve-
racitatis diuinæ. Igitur filii Abrahæ & Iſrael diſtinguuntur in filios carnis & filios Dei, qui ſunt
filii promiſſionis: qui ſoli reputantur in ſemen Abrahæ & Iſrael. Hoc eſt quòd intendit & dicit
Paulus. ¶ Promiſſionis enim verbum hoc eſt. ſecundum hoc tempus veniam, & erit Sarę filius.)
Probat filios promiſſionis ex verbis domini Gen.xviii. Non ſolum autem illa.) Superfluit illa.
H Ne electio diuina inter filios Abrahæ ſolos ſcripta credatur, affert diuinam quoq; electionẽ in-
ter filios Iſaac: vt ex his duobus teſtimoniis credatur quam docere intendit diuina electio inter
filios Iſrael, quorum tam magna pars ruit. Non ſolum autem in Saræ filio apparuit diuina pro-
miſſio. Sed & Rebecca.) vxor Iſaac. Ex vno concubitu habẽs Iſaac patris noſtri.) Corrupta eſt
litera. nam in textu Græco nec habetur concubitu, nec poteſt dictio illa coniungi cum ex vno:
quia vno eſt generis maſculini, & caſus genitiui pro ablatiuo, dictio vero interpretata concubi-
tu quæ ſignificat cubile eſt generis fœminini & caſus accuſatiui, & regitur à participio habens.
Legendum eſt. Ex vno cubile habens.) Sed ambiguitate non caret an Iſaac in genitiuo poſitum
quoq; ſit loco ablatiui, & iungatur cum ex vno, ita ꝙ litera ſit ex vno cubile habens Iſaac patre
noſtro: an legendum ſit, ex vno cubile habens Iſaac patris noſtri. Si omnes illi genitiui mutan-
tur in ablatiuum, excluditur pluralitas partum reſpectu plurium filiorum Rebeccæ, identitaſq;
I patris & matris reſpectu duorum filiorum explicatur. Si vero in genitiuo relinquitur Iſaac pa-
tris noſtri, magis quadrat explicatio quod electus ſit vnus. ita quod non ſolum ex vno filio A-
brahæ (nempe quem genuit illi Sara) ſed etiam ex vno filio quem genuit Rebecca habens cu-
bile Iſaac patris noſtri, electio diuina patet. Honeſto autem vocabulo à loco (hoc eſt cubili) actũ
matrimonii ſignificauit: vt diſcamus de venereis publice loqui. Iuxta hunc ſiquidem ſenſum nõ
ſolum pater Iſaac, ſed etiam vnus filiorum electus ſignificatur. Et quadrat huic ſenſui coniun-
ctio enim ſubiuncta dicendo. ¶ Quum enim nondum nati fuiſſent.) Redditur ſiquidem ma-
nifeſte ratio vnius filiorum electi. Et dicit hoc ad excludendum præſagium futurorum ex hora
Natiuitatis. Aut aliquid boni egiſſent aut mali. ) Adiunxit hoc ad excludendum errorem
tam ponentium circulum animarum, quàm opinantium animas creatas priuſquàm infun-
K dantur corporibus, & in illo priori aliquid boni aut mali egiſſe. Vt ſecundum electionem pro-
poſitum Dei maneret.) Antequam proferat authoritatem ſcripturæ, reddit rationem illius.
Quam magis explicat ſubiungendo. Non ex operibus.) filiorum. Sed ex vocante.) Deo.
Dictum eſt ei.) ſcilicet Rebeccæ. Geneſ.xxv. Quia. pro, quod, maior ſeruiet minori. ) Non
eget expoſitione locus iſte, ſed applicatione mentis: ad quam ipſemet Paulus explicauit rationẽ.
Nihil enim aliud ex hac authoritate Paulus intendit, niſi ꝙ hinc apparet, quod non ex operi-
bus noſtris ſed ex voluntate Dei eligentis & vocantis vnus eligitur & alter reprobatur. Et quo-
niam hæc authoritas monſtrat vnum prælegi alteri, adiungit alteram authoritatem, teſtan-
tem de eiſdem quod vnus eligitur & alter odio habetur. Sicut ſcriptum eſt.) Malach.i. Iacob di-
lexi, Eſau autem odio habui.) Vbi aduerte quod odio habere non ſonat ſolam priuationem dile
ctionis, ſed ſignificat velle malum. Et propterea dura quæſtio occurrit quo pacto verificatur ꝙ
deus

deus velit malum alicui non ex operibus illius. ¶ Solutio eſt quòd deus ab ęterno vere quoſdam A
eligit & quoſdam reprobat,quoſdam diligit & quoſdam odio habet: pro quanto quibuſdam ab
æterno vult conferre opem gratiæ ſuæ & adiuuare illos vſq; ad gloriam ęternam, quoſdam au-
tem ab ęterno quoq; vult permittere ſibiipſis,nec adiuuare eos gratuito auxilio quod electis de-
creuit conferre. Et hoc eſt Deum illos odio habere,hoc eſt Deum reprobare illos non ex operi-
bus.Cum quo tamen ſtat quòd nullus damnatur niſi ex propriis operibus. nec ſententia ſiquidē
nec executio damnationis fit antequam huiuſmodi reprobi peccent. Nec ex hac æterna diſpo-
ſitione diuina poteſt inferri iniuſtitia in Deo,ſed libertas ſumma,quoniam neutris tenetur,&ex
ſua mera libertate pendet velle dare gratuitum bonum aliquibus,& velle non dare aliquibus,ſed
permittere eos in ſuis naturalibus. Quid ergo dicemus? )Animaduertit Paulus quam tetigimus
quæſtionem à multis inferendam. Et propterea præuenit eos, mouendo eandem quæſtionem.
Nunquid iniquitas apud Deum? ) Apparet enim prima fronte quòd velle vni malum & alte- B
ri bonum abſque quacunque diuerſitate meritorum, iniuſtitiæ ſit. ¶ Abſit. ) Horrentis eſt reſ-
ponſio. Moyſi enim dicit.) Exodi.xxxiii.Miſerebor cui miſertus ſum.pro,cuius miſereor, & mi
ſericordiam præſtabo cui miſerebor.pro,& miſerabor quem miſeror.) Primum enim verbum
eſt miſereor. ſecundum autem miſeror. Et hoc quidem affectionem animi condolentis proprie
ſonat: illud autem ad effectus gratuiti collationem transfertur,quum in miſeria aliqua conſtitu-
tis confertur. Et ad hoc inducitur hæc authoritas, vt libertas diuina tam ad miſerendum quàm
ad miſerandum explicetur.Dicendo ſiquidem miſerebor cuius miſereor, monſtrat effectum mi
ſericordiæ ſe daturum non omnibus ſed illis quorum miſeretur: hoc eſt quorum eligit miſereri
ab ęterno.Et ſimilis ſententia eſt de miſeratione. quę non cadit in Deum niſi metaphorice:ſicut
ira & reliquæ paſſiones aliæ.Et ponitur in Deo reſpectu malorum noſtrorum,illud autem reſpe
ctu bonorum gratuitorum ſecundum literalem ſenſum Exodi: penuria vocabulorum vtente mi C
ſereri,quod etiam paſſionis animi conſtat eſſe verbum. Tota ergo reſponſio cōſiſtit in manife-
ſtando libertatem Dei:quoniam cōſtat iniuſtitiam nō habere locum in mere gratuitorum col-
latione& negatione:iuxta parabolam euāgelicam.an nō licet mihi quod volo facere? tolle quod
tuum eſt. Igitur nō volentis.) hoc eſt nō operum internorum. Neq; currentis.) hoc eſt neque
operum exteriorum. Sed miſerentis eſt Dei.) ſupple electio: hoc eſt quòd homo ſit electus.
¶ Dicit enim ſcriptura Pharaoni.) Exodi nono. Poſtquam enim Paulus authoritate ſcriptu-
ræ monſtrauit non eſſe iniuſtitiam in Deo in hoc quòd aliquos eligit,nunc conſequenter autho
ritate quoque ſcripturæ monſtrat non eſſe iniuſtitiam in deo in hoc quòd aliquos odio habet
ſeu reprobat. Quia in hoc ipſum excitaui te.) vt dimittas populum meum: hoc eſt ideo exci-
taui te per Moyſen & Aaron vt dimittas populum meum. Vt oſtendam in te potentiam meā.)
Acſi apertius dixiſſet. non ideo excitaui te vt cum effectu dimittas;(ſcio enim te non dimiſſurū):
ſed ideo excitaui te ad dimittendum vt oſtendam in te potentiam meam , per tot miracula &
ſubmerſionem tandem tui & tuorum. Et vt annuncietur nomen meū in vniuerſa terra. Quod D
& ſubſecutū eſt.Ex qua authoritate habet Paulus non iniuſtā ſed bonā Dei voluntatem etiam in
intentione & gubernatione reproborum , quum illos excitat & ordinat ad demonſtrationem
potentiæ ſuæ & gloriæ nominis ſui etiam illis nolentibus. Ergo cui.pro,cuius, vult miſeretur,
& quem vult indurat.) Concludit conſiſtere negocium tam electionis quàm reprobationis in
velle ipſius Dei. Et nota quòd vtrobique ponit actum poſitiuum voluntatis diuinæ: & quæ ſu-
perius nominauit dilectionem & odium, modo vtrunque nominat velle. Et vt declaratum eſt,
vtrobiq; concurrit velle diuinum:ſed in electione velle diuinum habet pro volito hominem cū
gratuito auxilio vſque ad æternam gloriam: in reprobatione autem habet pro volito hominem
cum dimiſſione ſuiipſius in ſuis naturalibus.In hoc enim volito clauditur negatio gratuiti auxi-
lii ad vitam æternam, clauditur permiſſio caſus . Et propterea dicit quod illius miſeretur cuius
vult miſereri: & ſimiliter illum indurat quem vult indurare. Indurare autē intellige relinquere E
hominem ſibiipſi Ita quod ſenſus eſt. Illum relinquit ſibiipſi homini quem vult ſibiipſi homi-
ni relinquere. Dicis itaque mihi. ) Mouet Paulus aliam quæſtionem quæ naſcitur ex dictis.
Quid adhuc quæritur. ) Non à quæro quæris , ſed à quæror quæreris dictio hæc formatur.
Itaque quod non eſt ſenſus quid adhuc interrogatur : ſed quid adhuc conqueritur. & ſubaudi-
tur Deus. Et dicit adhuc, ſignificans perſeuerantiam querelæ diuinæ quam per Prophetas &
Apoſtolos continue exercet.Significatur enim quod non remanet Deo locus querelæ de perdi-
ctione reproborum. Et rationem ſubdit, in perſona diſputantis contra Deum. Voluntati enim
eius quis reſiſtit.pro,reſtitit? ) quaſi dicat nullus. Ex hoc enim ꝙ ſit voluntas Dei tam in repro-

F batione q̃ in electione, ex hoc ꝙ nullus vnq̃ reſtitit voluntati eius (nam electus proceſſit ſecun-
dum electionem Dei,& reprobus proceſſit ſecundum rebrobationem adimplendo voluntatem
Dei) conſequens eſt ꝙ Deus non habet vnde conqueratur de perditione reproborũ. ❡ Vbi ad-
uerte ꝙ quum dicitur voluntati enim eius quis reſtitit,pronomen eius monſtrat ꝙ in præceden
ti particula(ſcilicet quid adhuc queritur)ſubintelligitur Deus.alioquin ſubiũxiſſet volũtati enim
Dei: ſed ſubiungendo pronomen eius, Deus repetitur. ❡ O homo.)Deeſt vna dictio: quam alii
interpretantur vere,alii quinimo,alii atqui. & deinde ſubiungitur ô homo. Dupliciter confutat
Paulus hanc quæſtionem. Primo arguendo præſumptionis. Tu quis es qui reſpondeas Deo.
pro, contra reſpondens Deo?) Præſumptionis eſſe dicit ꝙ homo non ſolum reſpõdeat ſed ex
aduerſo reſpondeat Deo. huiuſmodi ſiquidem verba quid adhuc Deus conqueritur, nihil aliud
ſunt quàm reſpondere Deo eligenti & reprobanti,tanquam ſi homo homini ex aduerſo reſpõ-
G deat inquirendo cauſam querelæ: arguendo contra, quia fit quod vult. Nunquid dicit figmen-
tum ei qui ſe finxit.) Superfluit ſe. Quid me feciſti ſic?) Probat crimen preſumptionis ab exẽ-
plo operis figuli: vt intelligamus perinde eſſe hominem quærere à Deo rationem volũtatis eius
acſi figmentum reſpondeat figulo cur me ſic feciſti? homo ſiquidem figmentum eſt Dei. An
non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud
vero in contumeliam? ) Diceret forte aliquis quòd ſi figmentum haberet rationem diceret fi-
gulo, cur me ſic feciſti? Et propterea rationem præſumptuoſi huius dicti ſubiungit liberam po
teſtatem figuli ex eodem luto faciendi vas vnum ad honorabiles vſus (puta ad bibendum) alte-
rum vero inhonorabiles:puta ad feces. Ex hac enim libera poteſtate irrepræhenſibilis monſtra-
tur figulus: & querela figmenti monſtratur non fundata ſuper ius aliquod. ❡ Quòd ſi.pro,ſi au
tem, Deus ) Vbi prius repreſſit præſumptionem hominis audentis quodammodo imputare
H Deo ſuperfluam querelam, ſoluit quæſtionem, reddendo rationem ex parte finis: & declaran-
do diuerſitatem actionis diuinæ hinc & inde. Et prius patefacit finem propinquum reproba-
tionis: dicendo. Volens oſtendere iram. ) Obiectum diuini velle non deſcribitur ita, (hoc eſt
vindicatiua iuſtitia) ſed oſtendere illam . Quod directe ſpectat ad gloriam Dei inter creaturas,
& ad vtilitatem creaturarum: quibus monſtratur in re hic diuinæ bonitatis radius, qui eſt iuſti-
tia vindicatiua.Quę in hac vita nõ monſtratur.tũ quia non exercetur à Deo in hac vita:quoniã
præſentis temporis pœnæ non ſunt congruæ peccatis. tum quia illa paruula vindicta quæ quã-
doque fit in hac vita à Deo,non aperte monſtrat ſe eſſe iuſtitiam Dei, ſed aliis cauſis aſcribitur.
Vindicta enim reproborum monſtrabit Deus vniuerſis & ſingulis iuſtitiam ſuam vindicatiuã.
Vnde & nunc quia monſtratur hæc iuſtitia, non glorificatur Deus vt vindex : ſed tunc glorifi-
cabitur vt iuſtus vindex. Et notam facere potentiam ſuam.) Hic eſt alter finis propinquus ſi-
milis prædicto.quia ſcilicet vult Deus notificare in opere potentiam ſuam. Quamuis Deus ex-
I ercuerit potentiam ſuam creando & miracula faciendo, & exerceat continue conſeruando ac
gubernando vniuerſum,hominibus tamen non fit euidẽter nota potentia Dei: quum autem re-
belles præceptis ſuis reprobos ſubiiciet æternis pœnis inuitos , notam euidenter omnibus etiam
ipſis incredulis faciet potentiam ſuam. Quæ notitia & creaturis vtilis, & diuinæ eſt gloriæ in
creaturis. glorificabitur enim tunc Deus potens. Suſtinuit in multa patientia. ) Nota verba:
quoniam hinc pendet quæſtionis ſolutio, hinc patefit ratio querelæ diuinæ. nam ſignificatur ꝙ
peccata quæ reprobi committunt ratione quorum exercenda eſt vindicta & potentia diuina
manifeſte, non ſunt volita à Deo . Non dicit quòd propter hos fines voluit aut fecit vaſa iræ:
ſed dicit ſuſtinuit. quæ enim volumus, non toleramus patienter . ſed probamus . Et longe plus
ſignificatur quàm Deum non velle illa: quoniam ſignificatur quòd ſuſtinuit, quòd permiſit il-
los peccare, non qualitercunque ſed in multa patientia, non ſtatim exterminando vt merentur:
K quod gratiæ eſt vt homines mutabilis voluntatis ſpatium haberent mutandi voluntatem à pa-
trandis criminibus. Naſa iræ.) Alludendo ad ſimilitudinem diuerſorum vaſorum figuli dicit
vaſa iræ. Et vere reprobi ſunt vaſa iræ. ſunt enim contentiua in ſeipſis diuinæ iuſtitiæ vindica-
tiuæ: quoniam in eis locabitur ſicut aqua in vaſe. huiuſmodi enim vaſa ſuſtinet patienter Deus
in hac vita. Apta. pro, aptata, in interitum.) Non dicit quæ Deus aptauit in interitum,ſed
dicit aptata in interitum: vt intelligamus quòd ab eodem ſunt vaſa iræ à quo ſunt aptata in in-
teritum. proculdubio æternæ mortis . Conſtat autem quòd propriis peccatis , propriis meritis
quæ Deus non vult ſed ſuſtinet patienter , reprobi ſunt vaſa vindictæ. non enim Deus prius eſt
vltor quàm homo ſit peccator.& cõſequenter à ſeipſis reprobi ſunt vaſa aptata ſuis meris in in-
teritum æternum. ❡ Vt. ) Deeſt copulatiua coniunctio. Legendum eſt. Et vt oſtenderet
diuitias

diuitias gloriæ ſuæ ) Poſt propinquos reprobationis fines diuinamq; circa reprobos tolerantiã A
ſubiungit finem propinquum electionis,conſiſtentem ſimiliter in oſtenſione. Sed vbi in repro-
bis determinatum quid monſtratur, in electis per diuitias multitudo & abundantia bonorum
ſpectantium ad gloriam Dei præparare electis ſignificantur. In vaſa miſericordiæ) proculdu-
bio diuinæ, ſicut reprobi vaſa iræ. Quæ præparauit in gloriam) Vide differentiam. To-
tum quod eſt electorum attribuitur Deo. ipſe præparator gloriæ, ipſe præparator vaſorum ad
gloriam. In reprobis autem aliquid aſcribitur Deo:ſcilicet velle oſtendere iram & potentiam &
patienter tolerare. aliquid non Deo ſed ipſis: ſcilicet agere toleranda ob quæ ſunt vaſa iræ & a-
ptantur in interitum. Aduerte erudite lector ꝙ tota hæc particula (ſi autem Deus volens &c.)
mancá apparet,& ꝙ ſubintelligi exigat aliquid confutans reſpondentem Deo:puta vana eſt ob-
iectio tua. Ex his enim libratis elucet falſum eſſe ꝙ reprobi faciant placita voluntati diuinæ. ſu-
per quod fundabatur obiectio. & propterea merito Deus per Prophetas & Apoſtolos continue B
conqueritur de iniuriis quæ ſibi irrogantur à peccantibus : vtpote quæ Deus non vult facienti-
bus.& cum his omnibus Deus ad bonos fines omnia diſponit. ¶ Antequam ad reliqua proceda-
tur, occurrit continue hominum curioſitati de prædeſtinatione & reprobatione reſpondere.
Aiunt enim. ſi ego ſum de numero electorum, tandem ita erit in re ꝙ ſaluus ero : & ſimiliter ſi
ſum de numero reproborum,tandem ita erit ꝙ damnatus ero. Et tollendo reſponſiones Theo-
logorum ſubiungitur. non eſt mihi curæ an neceſſario an contingenter ſic eueniet: ſatis eſt mi-
hi ꝙ ſic erit,quocunque modo id erit. Et propterea nihil ad hanc curioſitatem diſtinctio de ſen
ſu compoſito vel diuiſo, ſeu de neceſſitate conſequentiæ vel conſequentis . non curo vt dixi de
neceſſario vel contingenter : ſed vt propono noſſe velim an vera ſint quæ propono.
¶ Reſpondeo quód duppliciter poſſumus in hac curioſa quæſtione loqui . vel inchoando ab iis
quæ ſe tenent ex parte Dei & deſcendendo ad nos: vel econuerſo inchoando ab iis quæ ſe tenẽt C
ex parte noſtri & aſcendendo ad Deum. Si inchoamus à Deo , profitemur primo quód Deus
ab æterno elegit ſingulariter hunc & illum, quia ſic ei placet ſecundo quód electio huius infal-
libiliter (non dico neceſſario ſed quód tandem) habebit effectum ſuum: ſcilicet ſalutem iſtius.
Inchoando vero à nobis , profitemur primo quód quilibet eſt liberi arbitrii ad bonum & ma-
lum eligendum. ſecundo quód quilibet faciens quantum in ſe eſt ad ſalutem conſequendam æ-
ternam,ſaluus erit per diuinam gratiam. Quo pacto autem ſeu quo vinculo, quo glutino aſcen-
ſus & deſcenſus iungantur. non apparet. nam aſcendendo deficit gradus coniungens hanc no-
ſtram libertatem & ſecuritatem (ꝙ faciendo quantum in nobis eſt,diuina non deerit gratia ſal-
uans) cum æternitate & immutabilitate,diuinæ electionis,quæ habet ꝙ ſoli electi ſaluantur. Et
ſimiliter deſcendendo ab æterna immutabili & efficaci diuina electione deficit gradus coniun-
gens cum his noſtris libertatibus ſecuritatibus. Et propterea non eſt mirum ſi non quietamus in-
tellectus quærentium & inducentium inconuenientia : ſcilicet faciat quiſque quód vult,tandem
implebitur electio: & ſimilia horrenda. Quocirca ad curioſitatem dico illa eſſe vera ex parte di- D
uinæ electionis ſeu reprobationis,ſed non eſſe vera ſola,ſed aſſociata aliis veritatibus ex parte no
ſtri:ſcilicet ꝙ ſumus liberi arbitrii, ꝙ faciendo quod ex nobis eſt erimus per diuinã gratiam ſal-
ui,& ꝙ noſtris meritis ſaluamur aut damnamur nos adulti. Et quum obiicies coniunge hæc ve-
ra ſimul, reſpondebo me ſcire ꝙ verum vero non eſt contrarium,ſed neſcire hæc iungere: ſicut
neſcio myſterium Trinitatis, ſicut neſcio animam immortalem, ſicut neſcio Verbum caro fa-
ctum eſt, & ſimilia, quæ tamen omnia credo. Et ſicut credo reliqua fidei myſteria,ita credo &
hæc myſteria prædeſtinationis & reprobationis. Meum eſt tenere quod mihi certum eſt(ſcilicet
vti libero arbitrio & reliquis bonis mihi à Deo conceſſis omni ſtudio ad conſequendam vitam
æternam) & expectare vt videam in patria myſterium diuinæ electionis mihi modo ignotum:
ſicut & reliqua fidei myſteria. Hæc ignorantia quietat intellectum meum. Quos & vocauit.
Deeſt.nos.) Explicat vaſa miſericordiæ, connumerando ſeipſum aliis. Non ſolum ex Iudæis,
ſed etiam ex Gentibus. ) Vnitatem ſignificauit, pronomine nos in electis ac vocatis ex vtraq;
natione:vt doceat vocatos tam ex Gẽtibus quàm ex Iudæis eſſe filios promiſſionis,eſſe filios dei,
eſſe eos qui computantur in ſemine Abrahæ & Iſrael. Sicut in Oſeę dicit.) circa primum & ſe
cundum capitulum . Vocabo non plebem meam , plebem meam , & non dilectam dilectam.)
Propter electos ex Gentilibus affertur hæc autoritas. qua ſignificatur ꝙ Gentilium populus qui
non erat populus Dei ſecundum cultum,nec dilectus ad dona gratiæ, vocabitur populus Dei &
dilectus à deo:vt experientia teſtatur. Et non miſericordiam conſecutam,miſericordiam conſe-
cutam.) Tota hęc particula ſuperfluit. Adiuncta eſt forte ab aliquo qui legit hanc particulam

 in Oſeæ;

F in Oſeæ: & non aduertit quòd loco eius Paulus dixerat & non dilectam dilectam. Et erit.)
Proſequitur Paulus verba Oſeæ. & faciendum eſt punctum ibi, & erit. ſignificat quòd erit hoc
quod ſubiungam.) In loco vbi dictum eſt eis non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vi-
ui.pro, viuentis.) Non ſolum prophetatur mutatio Gentilium de non populo dei in populum
dei, de non dilecto in dilectum. ſed etiam prophetatur identitas loci. ita quòd abſque tranſmi-
gratione locali ipſarum gentium mutabuntur in filios Dei. Et dixit hoc propheta ad differentiā
Iudæorum qui in determinato loco (ſcilicet in Hieruſalem, in terra promiſſionis tantummo-
do) habebant integritatem diuini cultus & obſeruationis legalis. Acſi apertius diceret. abſque
eo quòd tranſmigrent in Iudæam, abſque eo quòd veniant in Hieruſalem, Gentiles in ſuis pro-
priis locis erunt populus Dei, dilectus à deo, filii dei viuentis. Et eſt hæc ſententia eadem cum illa
quā dixit dominus Samaritanæ: venit hora quando nec in Hieroſolymis nec in monte hoc ado
G rabitis patrem, ſpiritus eſt Deus &c.) ¶ Eſaias autem clamat pro Iſrael.) cap.xx. Dixerat ex Iu-
dæis & Gentibus: & poſtquam ex ſcriptura declarauit illam particulam ex gentibus, declarat ex
ſcriptura quoq; illam particulam ex Iudæis. & inducit Eſaiam clamantem, clamore ſuſpirii ſeu
doloris propter paucitatem electorum ex Iudæis. Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquā are-
na maris, reliquiæ ſaluæ fient.) Coniunctio ſi non tenetur conditionaliter, ſed aduerſatiue. Et
eſt ſenſus. quāuis fuerit numerus filiorum Iſrael tanquam arena maris, reliquiæ ſaluæ fient: hoc
eſt tam pauci ſalui fient vt ſint ſimiles reliquiis, quæ paucæ communiter ſunt. Reliquiarum ſiqui
dem nomine ſolemus appellare reſidua quaſi fragmenta. Intendit enim ad litteram ſignifica-
re paucitatem electorum ad Chriſti fidem ex Iſrael, q̄uis populus Iſrael eſſet innumerabilis tāq̄
arena maris. Verbum autē.pro, enim.) Proſequitur Paulus authoritatem Eſaiæ. Vbi aduerte
non errorem ſed obſcuritatem textus Latini: quia interpres vſus eſt vocabulo verbi quod eſt neu
tri generis, ſimilem habens nominatiuum accuſatiuo. poterat remouere hanc obſcuritatem di-
H cendo, ſermonem enim quoniam verbum accuſatiui caſus eſt. Conſummans & abbreuians.)
Vtrunque eſt nominatiui caſus. & ſignificatur Deus perficiens & concidens ſermonem. Dictio
ſiquidem Græca interpretata abbreuians, concidentem ſignificat proprie. & transfertur ad ab-
breuiantem: quia concidendo fit abbreuiatio. In æquitate.pro, in iuſtitia.) Ratio ſubiungitur
reliquiarum ex hoc quôd Deus iuſtitia exigente concidit & perficit ſermonem ſuum. ipſa ſiqui-
dem derelictio innumerabilis populi Iſrael ſaluando tā paucos ex eis: conciſio eſt ex iuſtitia pro-
cedens meritorum eorum qui derelinquuntur: & eſt perfectio ſermonis diuini de iuſtitia eius.
Quia verbum breuiatum faciet Dominus ſuper terram.) hoc eſt quia ſermonem conciſum &
ſic breuiatum in paucorum ſalute faciet Dominus ſuper terram ex ſua gratia. Et redditur ra-
tio ſalutis reliquiarum. poſtquam reddita eſt ratio derelictionis tantæ multitudinis. ¶ Et ſicut
prædixit Eſa. capit. i. Niſi Dominus ſabaoth.) Hebræa dictione vtitur Paulus. & ſignificat
virtutum: non vt virtus eſt nomen moralis habitus, ſed ſummæ poteſtatis. Reliquiſſet nobis
I ſemen.) Diuina gratia commendatur in hoc quòd etiam paucos ſaluauit. Quaſi Sodoma
facti eſſemus: & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus.) Merita Iudæorum ſimilia meritis Sodo-
mæ & Gomorræ per hoc ſignificatur: ad commendendam diuinam gratiam relinquentem
gratuito ſemen, ſaluantem gratuito aliquos. ¶ Quamuis etiam hoc poſſit referri ad diuinam
ſeruationem innumerabilis populi relicti, pro quanto non eſt deletus in hac vita ſicut Sodomi-
tæ & Gomorræi deleti ſunt. Derelictum ſiquidem eſt ſemen eorum non ex eorum meritis ſed
ex diuina gratia: vt quandoque (in fine ſcilicet mundi) fructificet CHRISTO. Quid er-
go?) Interrogando intendit concludere. Et ſenſus, quid ergo ex allatis vis inſerre? Et ſtatim
ſubiungit reſponſionem. Dicemus.pro, dicimus, quòd gentes.) & reliqua. Aduerte iterum
erudite lector quòd ideo dixi apparere (non dixi eſſe) defectiuam literam ab illa particula ſi au-
K tem Deus volens: quoniam non deſunt dicentes perſpicaciter pendere literam ab illo loco vſq;
ad hæc verba quid ergo. Ita quòd ordo literæ eſt. ſi autem Deus volens oſtendere & reliqua,
quid ergo, ſupple dici poteſt aduerſus eum. Apparet enim ex dictis confutatam argumentatio-
nem, & rationabiliter Deum eligere ac reprobare. Et deinde ſubditur quid nos intelligimus ra-
tionis eſſe ex parte gentium & Iſrael: dicendo dicimus quòd gentes. Quæ non ſectabantur iu-
ſtitiam.) vtpote ſine cultu Dei & ſine lege. Apprehenderunt iuſtitiam.) Et declarando qualē
ſubiungit. Iuſtitiā autē quę ex fide eſt.) Interpres addidit eſt. Quę ſit iuſtitia ex fide, ſuperius
declaratum eſt. eſt enim iuſtitia Chriſti, communicata nobis per fidem. hac enim iuſtificamur:
& hanc apprehenderunt gentes credendo. ¶ Iſrael vero ſectando legem iuſtitiæ.) Quæ eſt
lex Moyſi

lex Moyſi: quæ præcipit iuſtitiam,& in his quæ ſunt ad Deum in tribus primis præceptis, & in A
his quæ ſunt ad homines in reliquis præceptis. In legem iuſtitiæ non peruenit. pro, præuenit.
¶ Vbi nota duo. Primum quòd ſermo eſt de multitudine innumerabili populi Iſrael. De hac
enim dicitur quòd in legem iuſtitiæ non præuenit. Secundum quòd Paulus vtitur metapho-
ra euntium ad terminum aliquem ad quem alter præoccupat alterum . & gentes introducit eū-
tes non ſectando præcepta iuſtitiæ,& tamen apprehendentes iuſtitiam fidei: Iſraelitas vero eun
tes ſeruando præcepta legis, & tamen non præuenerunt Gentiles, quum appareat quòd debuiſ-
ſent præuenire:vtpote expeditiores per præcepta legis incedentes. Et dicit non præuenit: vt in-
telligamus populum Iſrael quandoque licet ſero, peruenturum : ſcilicet quum intrauerit plenitu
do gentium à qua prçuentus eſt . ¶ Quod autem dicit in legem iuſtitiæ, poteſt dupliciter ex-
poni. vel intelligendo per legem iuſtitiæ, iuſtitiam quæ eſt fide. vel (quod magis quadrat vſita-
tis verbis Pauli) intelligitur plena executio ipſius legis Moyſi: de qua in præcedenti capi.dixit,vt B
iuſtificatio legis impleretur in nobis. Et eſt ſenſus quòd Iſrael ſectando legem præceptorum iu-
ſtitiæ , non præuenit gentiles ad plenam obſeruationem præceptorum iuſtitiæ . Et hoc eſt ve-
rum: quia adhuc non peruenerunt ad huiuſmodi plenam obſeruationem: vt ſuperius monſtra-
tum eſt. Gentiles autem mediante fide peruenerunt ad plenam obſeruationem legis iuſtitiæ. Ita
quòd Gentiles non ſolum apprehenderunt iuſtitiam CHRISTI, ſed etiam præuenerunt ad
plenam obſeruationem legis iuſtitiæ. Nec propterea mutatur terminus quo tendunt gentes &
quo Iſrael : quoniam hæc duo ( ſcilicet iuſtitia ex fide & plena legis obſeruatio) mutuo ſeſe inſe
runt: vt in præcedenti patet cap.non enim aliter quàm per iuſtitiam fidei, quàm per legem ſpi
ritus vitæ in CHRISTO iuſtificatio legis impleri poteſt . Sed Paulus ex induſtria ſeruata
identitate termini ſecundum rem: deſcripſit vnum atque eundem terminum ſub diuerſis ratio-
nibus, vnicuique ſecundum aſpectum & intentionem ſuam correſpondentibus. Gentiles quidē C
ad iuſtitiam CHRISTI, Iudæi vero ad plenam legis obſeruationem tendunt directe.
¶Quare? ) Quærit cauſam huius diſparitatis. Quia non ex fide.) Reddit rationem diſpari-
tatis. primo ex radice: dicendo quia non ex fide, Iſraelitæ iuerunt. Sed quaſi ex operibus, de-
eſt legis.) Radicalis ratio diſparitatis eſt: quia Iſraelitæ non fundarunt greſſum animi ſui ſuper
fidem, ſed progreſſi ſunt tanquam fundantes iter ſuum ſuper opera legis. Et appoſuit quaſi ſeu
tanquam , ad ſignificandum affectum Iudæorum citra excluſionem fidei à mentibus eorum.
Sicut enim videmus ſuperbos Chriſtianos abſque perditione fidei operari tanquam confidentes
in ſeipſis ratione affectus ad ſeipſos.ita deſcribit Paulus Iſraelitas quamuis habentes fidem vnius
veri Dei &c. affectum tamen ſuum fundantes non ex parte fidei ſed ex parte operum legis: quū
tamen præcipuum fundamentum debuiſſet eſſe fides. Offenderunt enim in lapidem offenſio-
nis. pro, offendiculi.) Manifeſtat diſparitatem ex ipſo progreſſu. Iam enim dictum eſt quòd
iuxta metaphoram itinerantium loquitur. Et propterea quid ſubſecutum eſt in itinere ex ante-
dicta radice,modo affert:aperte monſtrans rationem non præueniendi, quia impegerunt in iti D
nere in lapidē offendiculi,qui Chriſtus eſt. Et vere impegerunt in ſuam ruinā, dum occurrentē
Chriſtū, infidelitatis actu attigerunt. Sicut ſcriptū eſt.) Affert teſtimoniū ſcripturæ ex Eſaia.
Vbi aduerte ꝙ tam prima q̄ vltima pars ſubiunctæ ſententię ſumpta eſt ex Eſa.xxviii.ca.media
autem pars ſumpta eſt ex Eſa.cap.viii. Nec ſumpta ſunt verba omnino: ſed partim verba partim
ſenſus. Ecce pono in Sion lapidē. ) Hæc eſt prima pars. Et loquitur Deus de CHRISTO.
Ecce fundo lapidem in Sion , ecce pono fundamentalem lapidem in Sion. Ad literam enim
CHRISTVS in Iudæa & ex Iudæis originem duxit.vbique tantum prædicauit: & in Hie
ruſalem crucifixus eſt ac reſurrexit. Offenſionis. pro, offendiculi, & petram ſcandali.pro,offen
ſionis.) Hęc eſt media pars. Vbi in Hebræo haberi dicitur lapidem percuſſionis, loco eius quod
nos habemus offenſionis.Sed hoc parui refert. CHRISTVS enim eſt lapis & offenſionis
& percuſſionis & offendiculi. nam eſt in quem poteſt impingi & in quem impingitur,& à quo E
percutitur in ipſum impingens. Quæ omnia impleta videmus in Iudæis cæcitate & induratio-
ne percuſſis,ex eo quòd infidelitatis motu impegerunt in CHRISTVM. Et omnis qui cre
dit in eum non confundetur. pro, non pudefiet.) Hanc vltimam particulam Paulus ex indu-
ſtria non attulit ſecundum verba ſed ſenſum: vt ſcilicet exponeret ſenſum prophetiæ. In Eſaia ſi
quidem habetur qui credit non feſtinet vt videat hoc. Paulus exponit non pudefiet: vt intelliga
mus prophetam idem ſignificare metaphora feſtinantis ad videndū.monendo enim quòd cre-
dens non feſtinet ad videndum,timorem tollit confuſionis ſeu verecundiæ. Qui enim feſtinat
ad videndum quod credit, ſolicitus eſt ne forte aliter ſit : & timet pudore ſeu verecundia affici

F credendo.Et propterea propheta monens quòd credens nõ feſtinet ad videndum hoc, ſecurum
eum reddit quòd non pudefiet credens & expectans. Vt itaque nos liberaret Paulus à labore in-
telligendi prophetã,poſuit ipſe non verba ſed ſenſum. Et per hoc habet quòd CHRISTVS
ita eſt incredulis lapis offenſionis & petra ſcandali, quòd tamen credentibus in eum eſt ſalus cre-
dita & expectata:ita quòd nullus credens in eum erubeſcet de expectatione ſua.

## CAPVT X

FRatres voluntas quidem cordis mei.) Quum declaraſſet euangelium eſſe
in ſalutem Iudæis & Gentilibus (verum paucos ex Iudæis electos, mul-
tos autem ex gentibus) & ex parte gentium ac Iudæorum reddidiſſet
quandam rationem quòd gentes ex fide, Iudæi vero tanquam ex operibus
G legis progreſſi ſunt,proſequitur modo hanc rationem caſus Iudęorum:mõ
ſtrans ignorantiam habere annexam,non tamen excuſantem. hoc enim in-
tendit in hoc capitulo: inſerens declarationem illius in principio propoſitæ
particulæ, iuſtus ex fide viuet. Et merito: quoniam ratio Iudæorum, iuſtitiæ innititur. ¶ Indu-
cturus autem ignorantiam Iudæorum, modeſtiſſime affert eam vt rationem orandi pro ipſis.
peccantibus enim ex ignorantia vtiles ſunt aliorũ orationes.vnde & dominus orauit.Pater igno
ſce illis quia neſciunt quid faciunt. Ad hoc enim ſpectat quòd Romanam eccleſiam alloquens
(ex Iudæis & gentibus conflatam) explicat eis duas conditiones ſuiipſius Pauli erga Iudæos qui
non ſunt conuerſi ad CHRISVM.Prima conditio eſt voluntas cordis: hoc eſt propenſus a-
nimus ad ſalutem eorum. Et obſecratio ad Deum fit pro illis. pro, & deprecatio ad Deum pro
Iſrael, eſt ad ſalutem.) Secunda conditio eſt, quod præces effundit pro Iſrael, non de-
H ſperatas ſed ſalutares. hinc enim ingreditur ad propalandam ignorantiam eorum. Teſtimo-
nium enim perhibeo illis.) Reddit rationem quare præces pro Iſrael ſunt ad ſalutem. Quòd
æmulationem quidem Dei habent.) Superfluit quidem. Et hæc æmulatio laudabilis. Sed non
ſecundum ſcientiam. pro, cognitionem.) hoc eſt habent zelum Dei ſed non regulatum ne-
ceſſaria cognitione. & hæc eſt Iudæorum ignorantia. Ignorantes enim iuſtitam Dei & ſu-
am. Deeſt. iuſtitiam, quærentes ſtatuere, iuſtitiæ Dei non ſunt.pro, fuerunt, ſubiecti.) Iuſti-
tiam ſecat Paulus in iuſtitiam Dei & iuſtitiam legis: quam appellat iuſtitiam propriam Iu-
dæorum.& dicit Iudæos ignorare iuſtitiam Dei & ſtudere ad ſtatuendum iuſtitiam legis. Et ne
inuoluatur lector obſcuritate terminorum,recolat ſuperius dicta, quòd iuſtitia Dei eſt iuſtitia ſa
tisfactionis Deo pro humano genere per mortem CHRISTI. Et hæc appellatur iuſtitia ex
fide ſeu iuſtitia fidei. Iuſtitia vero legis eſt ipſa obſeruatio præceptorum legis, iudicialium,cæri-
monialium & moralium.Hanc Dei iuſtitiam quam ſolus CHRISTVS exercuit,Iudęi in-
I creduli ignorauerunt, & ſectando legem Moyſi quærunt ſtabilire iuſtitiam præceptorum legis
tanquam ſufficientem ad ſalutem ſine iuſtitia Dei per Chriſtum facta. Hic eſt ſenſus præ oculis
habendus in iſta materia. Et propterea de illis dicitur, quòd iuſtitiæ Dei non fuerunt ſubditi:
hoc eſt noluerunt ſubiici. Subiicitur enim quilibet iuſtitiæ Dei,credendo in CHRISVM,&
non aliter. Finis enim legis CHRISTVS ad iuſtitiam omni credenti.) Ne intelligere-
mus has duas iuſtitias diſparatas & tanqum è regione ſeparatas aut confictas abſque teſtimonio
ſcripturarum ſubiungit ordinem. Minus dico, probat ex ordine cauſæ finalis inter has iuſtitias
particulam vltimo dictam ſcilicet iuſtitiæ Dei non fuerunt ſubiecti. huiuſmodi ſiquidem ordo
ſignificatur dicendo quòd CHRISTVS eſt finis legis,non qualitercunque ſed ad iuſtitiam
communicandam omni credenti. Et quidem quod CHRISTVS ſit finis legis, etiam incre
duli Iudæi fatentur: dum dicunt Prophetas vſque ad Meſiam prophetaſſe. Quod vero Meſias
K per propriam iuſtitiam ſaluet omnes credentes, forte Iudæi increduli negant:ſed hoc Paulus ſu-
perius manifeſtauit. Et per hoc ꝙ Chriſtus finis eſt ad quem ordinatur lex vt omnis credens cõ
ſequatur iuſtitiam, probatur ꝙ Iudæi non fuerunt ſubditi iuſtitiæ Dei.nam repellẽdo finem le-
gis CHRISTVM, repulerunt iuſtitiam Dei. Hæc more ſuo Paulus propoſuit, declaraturus
ſingula. Moyſes enim ſcripſit. pro, ſcribit.) Leui. xviii. Simul declarat dictas duas iuſtitias &
earum ordinem ex authoritate Moyſi. Quoniam.) Superfluit quoniam. Iuſtitiam quæ ex
lege eſt.) Hæc ſunt verba Pauli, non Moyſi. prædeclarat enim ſubiuncta Moyſi verba deſcri-
bere iuſtitiam quæ ex lege eſt. Qui fecerit.) Deeſt coniunctio ꝙ. Legendum eſt. Quod qui
fecerit hæc homo? viuet in eis.) & non in ea. Et eſt ſenſus quod faciens ſecundum præcepta
legis viuet in illis: hoc eſt vitam temporalem habebit. ad differentiam enim futuræ vitæ
dicitur

dicitur in illis. Et hoc eſt quod intendit Paulus ex hac authoritate habere: ꝙ ſcilicet iuſtitia le- A
gis præſtat præſentem vitam, dum præſtat viuere in præceptis legis. Iuſtitia autem Dei pręſtat
ſalutem æternam: vt ſubiunget. ¶ Perſpicacius autem intelligitur viuet in illis, hoc eſt ſecundum
illorum merita: ad differentiam vitæ ſimpliciter & abſolute. ¶ Et hoc directius quadrat Paulo:
iuxta ſuperius dicta ꝙ factores legis iuſtificabuntur, non ſimpliciter ſed quantum eſt ex operi-
bus. ¶ Quæ autem ex fide eſt iuſtitia ſic dicit.) Aduerte ꝙ Paulus non inducit Moyſen dicen-
tem quæ ſubiunguntur, ſumpta ex Deute.xxx.ca. ſed inducit iuſtitiam quæ eſt ex fide loquentē,
non ſine myſterio. Sciebat ſiquidem verba iſta aperte dici in perſona Moyſi: ſed quoniam acu-
tiſſime vidit ꝙ hæc dicebantur ratione iuſtitiæ fidei, ideo induxit iuſtitiam fidei dicentem quæ
pro ipſa dicuntur. Quod vt penetres, conſidera diligentius textum Deuter. & perſpicies quòd
quum Moyſes in ſcriptis redegiſſet legem continentem tot præcepta (tum moralia tum cerimo
nialia tum iudicialia) prædixit populo quòd ſi recederet à Deo diſpergeretur per orbem, & cũ B
hoc vbicunque eſſent per orbem diſperſi, ſi ex toto corde reuerterentur ad Deum, Deus redu-
ceret eos de captiuitate, diſperſione &c. Et de hac mentis conuerſione ad Deum ex toto corde
ex tota mente diligendo eum loquẽs, dicit hęc quæ Paulus affert. ¶ Vbi perſpicax lector intue-
ri poteſt quòd ad differentiam iuſtitiæ legis Moyſes ſcripſit hæc de iuſtitia internæ conuerſio-
nis ad Deum. & illam (ſcilicet legis iuſtitiam) pendere ex iſta & ordinari ad iſtam, ſatis ſignifi-
cat, ſcribendo ſequelam illius ex iſta: quòd quum ad Deum conuerſus fuerit, ſeruabit cærimonias
& iudicia &c. & liberando vſq; adeo iſtam vt inexcuſabiles ab iſta vbicunq; forent prædiceret.
Intendit enim Moyſes ad literam quòd quãuis diſperſi per orbem poſſint excuſari à iuſtitia le-
gis ſcriptæ, propterea quòd carerent ea, non tamen poſſunt excuſari à iuſtitia quæ eſt ex inter-
na conuerſione ad Deum: quoniam hæc non eſt diſtans loco, ſed eſt prope quemlibet in corde
& ore ipſius. Nec eſt dubiũ quin hæc ſit finis totius legis ſcriptæ: & propterea tantopere à Moy C
ſe ponderata. ¶ His ſi adiunxeris diſtinctionem Pauli inter iuſtitiam legis & iuſtitiam Dei quæ
ex fide eſt, videbis quòd ad literam Moyſes loquitur de iuſtitia ex fide, de iuſtitia quam Paulus
appellat Dei. Et ſi vltra progreſſus conſideraueris quòd iuſtitia ex fide etiam ante Moyſi tem-
pora implicite ſaltem erat iuſtitia ex fide CHRISTI (nullus enim unq̃ ſaluatus eſt ſine fide
CHRISTI explicite vel implicite) videbis quòd non digreditur Paulus explicando hanc di-
ctam à Moyſe eſſe iuſtitiam ex fide quam Apoſtoli pręedicant applicãdo ad CHRISTVM.
¶ Hanc autem diſtinctionẽ ſi præ oculis habueris, habebis clarum intellectum diuerſarum ſcri-
pturarum de iuſtitia ſeruantium legem. Nam quandoque ſcriptura loquitur de ipſa lege ſecun-
dum ſe ſolam. & ſic de ea dicitur & quòd nullus vnq̃ iuſtificatus eſt ex operibus legis, & ꝙ qui
fecerit pręcepta legis viuet in illis: & ſimilia multa imperfectionis. Quandoq; autem eſt ſermo
de lege iuncta internę iuſtitiæ fidei. & ſic de ea dicitur, Si vis ad vitam ingredi ſerua mandata:
& ſimilia promittentia vitam æternam obſeruantibus legem. Ne dixeris in corde tuo.) Præ-
ceptum negatiuum velut latum à iuſtitia fidei introducitur, ſpectãs ad cor, in quo eſt ſedes iuſti- D
tiæ fidei. Quis aſcendet in cælum?) In Deutero. tanq̃ refugium reputatum neceſſarium qui-
dem ſed impoſſibile prohibetur: Paulus autem tanquam refugium incredibile prohitum dicit,
exponendo de CHRISTO, quum ſubiungit, Hoc eſt CHRISTVM deducere.) Et
eſt ſenſus. quis aſcendet in cælum ad deducendum Meſiam. Quod eſt dubitare ſeu impoſſibile re
putare Deum fieri hominem: hoc eſt enim aſcendere ad deducendum CHRISTVM.
Aut quis deſcendet in abyſſum: hoc eſt Chriſtum à mortuis. quod eſt dubitare aut impoſſibilem
reputare reſurrectionem Chriſti ex mortuis. Ita quòd in his duobus myſterium incarnationis
Verbi & Reſurrectionis Chriſti (in quibus reliqua fides comprehenditur) negatur. Quod quia
ſecundum ſenſum myſticum Paulus ex Deute. traxit, ideo non inducit Moyſen loquẽtem. Nec
mireris Paulum afferre quis deſcendet in abyſſum. quum in Deutero. legatur quis transfretabit.
quoniam Hebręi quam interpretes transfretationem vocant, deſcenſionem in abyſſum (hoc eſt E
in profundas aquas) appellant: iuxta illud. qui deſcendunt in mare in nauibus &c. ¶ Sed quid di-
cit ſcriptura?) Superfluit ſcriptura. Quoniam primum dictum fuit negatiuum, ſubiungit, ſed
quid dicit. ac ſi dixiſſet ſed quid affirmat. Prope. Deeſt. te, eſt verbum in ore tuo & in corde
tuo.) Hæc ſunt verba Deutero. de verbo internæ conuerſionis ad Deum. prope te eſt, in prom
ptu vbicunque fueris apud te eſt, non eſt opus libris aut tranſmigratione aliqua, verbum inquã
corde credendum & ore confitendum. Hoc eſt verbum fidei quod pręedicamus.) Hoc de quo
loquitur Deutero. inquit paulus, eſt verbũ fidei quod nos apoſtoli Chriſti prædicamus. nõ præ-

F dicamus nouum aliquid,ſed illud idem quod Moyſes tantopere commēdauit, quod vbiq; apud
omnes propinquum inuenitur. Quòd ſi confitearis.) Declarat illa verba Deutero. In ore tuo
& in corde tuo,quo ad materiam tunc implicite ſignificatam .In ore tuo dominū I E S V M. )
Duobus nominibus integrum incarnationis myſteriū ſignificat.Dicendo dominum,diuinitatē:
dicēdo I E S V M,humanitatē ſignificat.Perinde ac dixiſſet.ſi confitearis verū deū, I E S V M
verum hominē. Et in corde tuo credideris ꝙ Deus illū ſuſcitauit à mortuis. ) Myſterium mor
tis reſurrectionis & gloriæ Chriſti his verbis comprehendit. Saluus eris.) De iuſtitia legis di-
ctum eſt,viuet in eis:de iuſtitia fidei dicitur,ſaluus eris.vt intelligamus æternam ſalutem dari per
iſtam:per illam vero vitam præſentem.Et per hoc declaratum eſt illud iuſtus autem ex fide vi-
uet. Corde enim creditur ad iuſtitiam. ) Declarat eadem verba (ſcilicet in ore & in corde) ex
parte neceſſitatis.explicando ꝙ oportet corde credere ad habendam iuſtitiā quæ appellatur iu-
G ſtitia Dei & iuſtitia fidei.Et attribuitur cordi credere.tum ad excludendam fictionem ſimulan-
tium ſe credere.tum ad ſignificandum ꝙ à voluntate imperatur credere conferens iuſtitiam. Et
hoc ad differentiam fidei coactæ:qualis eſt in dæmonibus,qui coacti ab euidentia factorum cre
dunt myſteria fidei.ſed non ad iuſtitiam. Ore autem confeſſio fit ad ſalutem.) Neceſſitas cō-
fitendi veritatem creditam etiam ſermone vocali explicatur neceſſitas ſalutis. Quando enim o-
portet loqui ad ſalutem ſeruandam,tunc neceſſe eſt ore confiteri: alioquin qui me erubuerit co-
ram hominibus,& filius hominis erubeſcet eum coram angelis Dei. Dicit enim ſcriptura. Eſa.
xxviii.ſuperius quoq; inducta. Omnis qui credit in eum non confundetur. pro, non pudefiet.)
Et repetiit hoc ad declarandum hoc quod aſſumpſerat,ꝙ ſi credideris ſaluus eris. futura ſiquidē
ſalus credentis explicatur dicendo,ꝙ omnis qui credit non pudefiet. Non enim eſt diſtinctio
Iudæi & Græci.pro,Iudæiq; & Græci.) hoc eſt gentilis.Proſequitur declarando illam particu-
H lam, omnis.Et hoc vt declaret quod ſuperius propoſuit ſcilicet ad iuſtitiam omni credenti. Iam
enim declarauerat & duas iuſtitias & ordinem earum,adiuncta neceſſitate iuſtitiæ Dei. Tractat
itaq; modo vniuerſalitatem dicendo ꝙ non eſt diſtinctio Iudæi & Gentilis, quo ad fructum fi-
dei:hoc eſt iuſtitiam & ſalutem ex fide habendam . Quamuis enim quo ad multa priuilegia di-
ſtinctio ſit inter Iudæum & Gentilem,quo ad fructum tamen fidei non eſt diſtinctio Iudæi &
Gentilis.Et hoc probant. Nam idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum.)
Tangitur in hac ratione tum identitas domini Iudæorum & Gentilium. tum affluentia diuitia
rum ipſius domini erga omnes inuocantes ipſum. Vtraq; enim condirio exigitur.nam quantū-
cunq; quis affluat diuitiis ſatis ei eſt cura de ſibi ſubditis: & ſimiliter quantumcunq; idem ſit do-
minus, excuſatur ſi non affluit diuitiis vſq;adeo vt in omnes ſubditos poſſit effundere. Vtraque
itaq; conditione iuncta, probatur non eſſe diſtinctionem circa fructus fidei ex parte Dei. Om-
nis enim quicunq; inuocauerit nomen domini,ſaluus erit.) Quum prius authoritate ſcripturæ
I declaraſſet ſalutem credentis:modo conſequenter declarat ſalutem confitentis.Et propterea trāſ-
it à credentibus ad inuocantes.inuocatio enim confeſſionis eſt ſpecies.Et affert authoritatē Ioe-
lis.ii.de inuocantibus.hæc enim verba, omnis quicunq; inuocauerit nomen domini ſaluus erit,
ſcripta ſunt Ioelis.ii. Quomodo ergo inuocabunt.) Tractata illa authoritate Deuteronomii
quo ad illas particulas,in ore tuo & in corde tuo,tractat conſequenter quo ad illam particulam,
prope te eſt:ſimul declarando ꝙ ipſe Paulus adiunxerat ſcilicet quod prędicamus.Declarat enim
neceſſitatem prędicationis Apoſtolicæ, qua verbum fidei eſt prope quemlibet. Declarat autem
prædicationis neceſſitatem inchoando ab vltimo ſcilicet à confeſſione oris ſub inuocationis no
mine:dicēdo.Quomodo ergo inuocabunt. In quem non crediderunt? ) Inuocatio enim prę-
ſupponit fidem. Quomodo autem credent ei quem non audierunt? ) Secundum communē
curſum credere pręſupponit auditionē corporalem.q̄uis Deus quandoq; intus doceat ſine exte-
K riori auditu:vt docuit Paulum. Quomodo autem audient ſine prædicante? ) Hinc clare patet
ꝙ de auditione exteriori eſt ſermo,ſicut & de prædicatione. Quomodo vero prædicabunt niſi
mittantur?) Supple à Deo.prædicare enim quæ Dei ſunt, quæ diuini conſilii ſunt, nullus recte
attentat niſi miſſus à Deo:ſicut nullus niſi miſſus à rege,abſq; temeritate conſilium regiū prędi-
care poteſt. Sicut ſcriptum eſt.) Affert ad hoc vltimum authoritatē Eſaię. lii. Quàm ſpecioſi
pedes euangelizantium pacem euangelizantium bona?) Ex ſpecioſitate ſeu pulchritudine pe-
dum declarat ꝙ mittuntur.nam ſiue affectus ſiue progreſſus ſignificentur per pedes,ex hoc ipſo
quòd pulchri ſunt,omnem habent rectæ rationis proportionem & formam: qua niſi mitterē-
tur conſtat quòd carerent. Vnde quotquot præſumpſerunt aut præſumunt euangelizare , tan-
dem

dem fallaces inuenti ſunt:vt & CHRISTVS dixit Apoſtolis.ſicut me miſit pater & ego A
mitto vos. ¶ Per pacem autem & bona,vniuerſa materia Euangelica ſignificatur:vt facile eſt
applicare. ¶ Sed non omnes obediunt.pro,obedierunt,Euangelio.) Quod ideo ſubiungit,vt
inſerat declarationem illius particulæ propoſitæ ſcilicet iuſtitiæ dei non fuerũt ſubiecti. hoc eſt
enim quod modo explicat quòd non omnes obedierunt Euangelio : quanuis per prædicatores
Euangelicos verbum fidei prope quenlibet ſit,non tamen omnes obedierunt Euangelio. Et di-
cit obedierunt:quoniam credere in CHRISTVM, obedientia quędam eſt intellectus im-
perari à voluntate affecta paci & Euangelicis bonis. Eſaias enim dicit.) cap.liii. Domine
quis credidit auditui noſtro?) Quanuis in Eſaia non habeatur domine. quia tamen.LXX.ad-
diderunt hanc dictionem, Paulus ſecutus interpretationem.LXX.attulit,domine quis credidit
auditui noſtro? Et eſt ſenſus. domine quis credidit audins à nobis dicentibus? appellat enim
Eſaias auditum noſtrum ( hoc eſt prophetarum ) auditionem populi ex ore prophetarum:
¶ Quanuis etiam pronomen noſtro, monſtrare poſſit deum & prophetam. Et ſic auditio po- B
puli ex ore Eſaiæ ex parte dei,appellatur auditus noſter. ¶ Et dicitur quis credidit, non quaſi
dicat nullus,ſed quaſi dicat pauci Iudæorum. Ergo fides ex auditu.) Hinc clare apparet quòd
non de auditione paſſiua ipſius Eſaiæ (qua ſcilicet ipſe audiuit à deo)ſed de auditione paſſiua po
puli,qua ſcilicet populus audiuit ab Eſaia, dixit quis credidit auditui noſtro. nam conſtat quòd
ex auditu populi à prophetis naſcitur fides. ¶ Vbi & nota quòd fides vt (dicitur ad Ephe.ii.)
donum dei eſt,& non creaturæ.quo ad ipſam volũtatem credendi ipſumque credere in deum.
Verum quo ad explicationem horum credibilium determinate; fides eſt ex auditu, audiendo
ſiquidem doctrinam Euangelicam, diſcimus quę ſunt nobis determinate credenda. Vnde &
Cornelius Centurio dono fidei iam credens in deum,miſit pro Petro, & ab eo didicit quæ ſibi
erant determinate credenda:vt patet in Actibus Apoſt. & ſic eſt de ſimilibus. Auditus autem
per verbum CHRISTI. pro, dei.) Auditus populi deriuatur à verbo dei reuelato Pro- C
phetis atque Apoſtolis:vt de primo ad vltimum fides ex verbo dei non hominum intelligatur
procedere quo ad determinationem credendorum. Ita quòd fides vtrinque eſt à deo.vnde nul-
la hominum authoritate poſſunt credenda noua introduci: ſed ea tantũ explicari quę per ver-
bum dei reuelata ſunt Apoſtolis & Prophetis. ¶ Sed dico,nunquid non audierunt?) Ne ex-
cuſatio afferretur dicendo verbum fidei non eſſe prope omnes, adiungit auditum prædicatio-
nis Apoſtolicæ extẽſum eſſe ad vniuerſum orbem. Et ad hoc vtitur verbis pſalmi: ſubiũgendo.
Et quidem in omnem terram exiuit ſonus eorum,& in fines orbis terræ verba eorum.) Quod
dicit in omnem terram, in omnem plagam terræ intellige:nec oportet arctare hũc textum ad
ſingulas terras. Et ſimiliter quod dicit in fines orbis terræ,intellige de finibus habitabilis terræ
noſtræ quartę:lato vocabulo per fines intelligendo extremas regiones. ¶ Et hoc dixerim vtẽdo
hac authoritate ad tempus Pauli. quod tamen nõ oportet:ſed ſufficit ſic eſſe in decurſu tempo- D
ris. nam ſic ſufficit intelligere prope quemlibet eſſe verbum fidei:quod intendit Paulus. ¶ Nec
obſtat authoritas Pſalmi,quoniam ad literam non loquitur de Apoſtolorum prædicatione ſed
de corporeis cęlis. nec in Hebræo habetur ſonus ſed filium ſeu linea. Verum quia Apoſtoli cęli
ſunt ſpirituales,myſtico ſenſu vſus Paulus applicauit hoc ad Apoſtolos:vſus cõmuni apud Grę-
cos textu. & propterea dixit ſonus eorũ. Sed dico nũquid Iſrael nõ cognouit.) Poſtq̃ tracta-
uit plene verba Deuter. ad declarandũ rationẽ caſus Iudæorũ,redit modo ad proſequendũ in-
excuſabilitatem caſus. Dixerat enim ꝙ ignoranter ceciderũt.ne autem ignorantia excuſans in-
telligeretur,ſubiũgit modo ipſam ignorantiam non excuſare; quia habuerũt in promptu vnde
cognoſcerent. habuerunt enim verba prophetarum ex quibus potuerunt cognoſcere euangeli-
zata ab Apoſtolis,eſſe vera. Quum itaq; dicit nũquid Iſrael non cognouit,hoc eſt non cogno-
ſcere potuit? .Primus Moyſes dicit.) Primus tẽpore inter ſcriptores ſacrę ſcripturę:primus au- E
thoritate inter prophetes: iuxta illud Deuter. vlti. & non ſurrexit propheta vltra in Iſrael ſicut
Moyſes &c, Ego ad æmulationem vos adducã.pro, prouocabo, in non gentem. pro,in non
gẽte.) Verba hæc ex Deuter.xxxii.ſumpta ſunt.vbi nos habemus.ego prouocabo eos in eo qui
non eſt populus,& in gente ſtulta iritabo illos.Et eſt ſenſus ꝙ tantum boni conferam ego deus
non genti,hoc eſt gentilibus,ꝙ prouocabo Iſraelitas ad inuidiam.Et ſimiliter quod ſequitur.
In gentem inſipientem in iram vos mittam.pro,& in gente inſipiente iritabo vos.) Ex inuidia
ſiquidem naſcitur ira. & propterea ſubiungitur, commouebo vos ad iram ob magnitudinem
boni quod cõferam genti inſipienti. Gẽtiles ſiquidem appellantur tum non gens tum gens in-
ſipiens: pro quãto ſine lege diuina viuebant. hinc enim & peruerſum iudicium de iis quę ſecũ-

F dum deum ſunt(quod inſipientia eſt)incurrerũt,& dignitatem generis humani ſecundũ rectæ rationis vſum perdiderunt:propter quod dicũtur non gẽs. ¶Dicitur autem deus prouocare ad inuidiam & commouere ad iram, non excitando ad peccatum, ſed largiendo gentilibus bona vnde occaſionem inuidiæ & iræ Iudæi accipere poſſunt. Per hanc enim authoritatem intendit Paulus prædicta eſſe duo à Moyſe:& exaltationem gẽtium & caſum Iudæorum. Quorum vtrunque quum viderent Iudęi adimpletum, cognoſcere poterant impletam prophetiam. ¶Eſaias autem audet & dicit.) cap.lxiiii.hoc eſt audẽter dicit in perſona dei. Inuentus ſum à non quærentibus me.)Salus gentilium prędicitur.& gentes non quęrentes deum cultu & iuſtitia appellantur, ad differentiam Iudęorum diuino cultu & iuſtitia legis quęrentium deum. Palam apparui.pro,manifeſtus factus ſum,iis qui me non interrogabant.)Magnitudinem gratiæ collatæ gentilibus deſcribit inuentionem à non quærentibus, manifeſtationem non interrogantibus:vt totum diuinæ gratiæ aſcribatur,& ſtatus gentium ante ſuſceptam fidem Chriſti
G declaretur diuerſimode à Moyſe & Eſaia. ¶Ad Iſrael autẽ dicit.) lxv.cap. Quod dicit ad Iſrael, quantum ad ſenſum verborum ad pro contra ſumitur. aduerſus enim Iſrael hæc quę ſubiunguntur dicit. Quanuis directio ſermonis ad increpationem Iſraelis ſit. Tota die.) Verba ſunt dei apud Eſaiam.& tota die,id eſt toto tempore. Expandi manus meas.)conferendo beneficia tot tanta & talia. Ad populum non credentem.)ad populum incredulum. Appellatur populus Iſrael,populus incredulus:vt experientia teſtatur. Sed.pro,&,contradicentem mihi.) Superfluit mihi. Non ſolum Iſrael incredulus eſt Meſię, ſed contradicit,impugnat quantũ poteſt veritatem diuinam de IESV CHRISTO miſſo ad ſalutem mundi. Per has ſcripturas intendit Paulus patefacere quòd Iudæi potuerũt cognoſcere tam ſalutem gẽtium quàm ruinam propriam quam vident ſubſecutam in aduẽtu IESV CHRISTI, prophetatam eſſe in ſacris prophetis. Ita quòd pręter Euangelicam prædicationẽ habẽt ſcripturas teſtes
H vnde igorantia eorum redditur non excuſans eos.

## CAPVT XI.

DIco ego.) Proſequitur caſum Iſrael ex parte dei. Poſtquam enim deſcripſit ipſum ex parte ipſorum Iudæorum, modo proſequitur eundem ex parte dei: declarando ex diuina gratia non eſſe repulſum totum populum Iſrael. Et hoc per modũ quæſtionis introducit, ſubiungendo. Nunquid deus repulit populum ſuum?) ſupple totum. ¶Abſit.) Reſponſio eſt horrentis. Nam & ego.) Tripliciter probat reſponſionem. primo ex ſeipſo non repulſo. Iſraelita ſum.) genere. Ex ſemine Abraham.) Hoc addidit ad explicandum quòd eſt Iſraelita non tanquam proſelytus, ſed naturali genere. De tribu Beniamin.) ad magis certificandum ſuum genus. Non repulit deus plebem ſuam
I quam pręſciuit.pro,pręcognouit.)Ne obiiceretur quòd hirundo non facit ver,probat ſecundo ratione ſcilicet quia deus præcognouit populũ ſuum Iſrael. Vbi clare vides Paulum vti cognitionis nomine pro notitia approbationis. nam ſenſus eſt quòd ideo non repulit deus populum quia pręcognouit notitia approbationis, quia ſemel approbauit illum ideo nõ repulit ipſum ex integro. Nam neſcitis in Elia quid dicit ſcriptura.)Probat tertio ab exemplo multitudinis:afferendo hiſtoriam ſcriptam.iii.Reg.xix.ſatis claram. Quemadmodum interpellat.pro,colloquitur.)ſeu poſtulat. Deum aduerſus Iſrael?Domine prophetas tuos occiderũt,altaria tua ſuffoderunt:& ego relictus ſum ſolus,& quærunt animam meam. Sed quid dicit illi diuinum reſponſum?) Superfluit diuinum. Et reſponſum, interpretatum clarius eſſet oraculum. Reliqui mihiipſi ſeptem milia virorum qui non curuauerunt genua.pro,genu,ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ ſecundum electionem gratiæ dei ſaluæ factæ ſunt.) Superfluunt duæ di-
K ctiones,dei ſaluæ. Ita quòd litera eſt. reliquiæ ſecũdum electionem gratiæ factæ ſunt:ſed interpres ad claritatem ſenſus addidit duas illas dictiones. Paulus tamen abſque illis docet quòd in hac conditione temporis,reliquiæ,hoc eſt pauci Iudæorum velut reliquię, factæ ſunt ſecũdum electionem gratię:hoc eſt factæ ſunt conformes electioni gratuitæ, factę ſunt prout diuina electio gratuita diſpoſuit eas eſſe. Si autem gratia.) Et eſt caſus ablatiui gratia: & ſignificat, ſi autem ex gratia. Iam non ex operibus.) Et eſt ſermo de proprio effectu gratiæ. Alioquin gratia non iam eſt gratia.) ſed merces ſeu præmium. Et deeſt in Latino textu integra vna ſententia. Si autem ex operibus,non iam eſt gratia:alioquin opus non iam eſt opus.) E regione ſiquidem diſtinguit opus & gratiã:& quod datur gratuito ad id quod datur ex opere. nam quod datur ex opere merces proprie eſt:iuxta illud, voca operarios & redde illis mercedem. Quod autem datur gratuito, liberaliter datur & nõ ex debito. Quòd ſi hæc cõfundimus,

gratia

gratia non eſt gratia, & opus non eſt opus. perdunt enim rationes proprias. Quorſum autem A
hæc adiecerit Paulus,declarat quęrẽdo. Quid ergo.)hinc dicitur? Et ſtatim ſubiungit reſpõ-
ſionem. Quod quærebat.pro,inquirit,Iſrael,hoc non eſt cõſecutus.) Recole ſuperius dictum
in fine capituli .ix. quòd Iſrael ſectando legem iuſtitię quęrit ſalutem. ad illud enim reſpiciunt
hæc verba; quod inquirit Iſrael hoc non eſt cõſecutus.Inquirit enim quaſi ex operibus legis: vt
ibidẽ dixit.& propterea hoc non eſt conſecutus:quia aſſecutio iſta eſt ex gratia & non ex operi
bus. Electio autem conſecuta eſt.) Contra inquiſitionem per opera, opponit electionem ex
gratia.Et propterea dicit quòd electio reliquiarum conſecuta eſt,ſalutem. Cæteri vero.) non
electi. Excæcati ſunt.) Ecce pœna excęcationis internæ, qua non viderunt iuſtitiam dei fa-
ctam per CHRISTVM. Sicut ſcriptum eſt.) Eſa.xxix. Dedit illis deus ſpiritum com-
punctionis.)vbi litera noſtra habet, miſcuit vobis dominus ſpiritum ſoporis. Nec diuerſus eſt
ſenſus prophetæ & Pauli.nam compunctio ſumitur hic pro perſecutione,ſicut etiam in Euan- B
gelio dicitur quòd vnus militum latus CHRISTI lancea pupugit. & in Apoc. videbunt
eum qui eum pupugerunt. Et propterea in idem redit ſpiritus ſoporis & ſpiritus compunctio-
nis.ſpiritus ſiquidem ſoporis eſt ſpiritus hominis tanquã ſopore affecti:& ſimiliter ſpiritus com
punctionis eſt ſpiritus hominis tanquam percuſſi. Commune ſiquidem eſt vtriſque (ſcilicet ſo
poratis & percuſſis)tanquam extra ſe eſſe & fere exanimes. Hunc autem eſſe literalem ſenſum,
ſequentia & hic & apud prophetam teſtantur.nam tanquam priuatio ſenſus concomitans ſub-
iungitur. Oculos vt non videant & aures vt non audiant.) Hæc ſumpta ſunt ex .vi. cap.Eſa.
conflauit enim Paulus ex vtroque loco ſententiam vnam. Ad ſpiritum ſiquidem ſimilem per-
cuſſis,cõſequitur habere oculos & non videre,aures & nõ audire: vt experientia teſtatur in cor-
pore. Et proportionaliter deſcribit ſtatum interiorem animi,quòd velut percuſſi,ſunt ſopiti ita
vt nec oculis mentis nec auribus mentis vtantur ad videndum & audiendum myſteria Meſiæ.
Aſcribitur autem deo infligere hęc omnia,quia hæc omnia facit negatiue:non tribuendo ſcili- C
cet eis gratiam. Vſque in hodiernum diem.) Verba ſunt Pauli:quia experientia teſte perſe-
uerare videbat velut ſopitum genus Iudęorum erga myſteria Meſię. ❡Et Dauid dicit.)pſal.
lxix. Fiat menſa eorum coram ipſis.) Superfluit coram ipſis.quamuis in textu pſalmi habea-
tur. In laqueum; & in captionem.pro,venationem. Hæc quæ hic dicuntur optatiue,in He-
bręo habẽtur in futuro indicatiui:ſed Paulus vſus videtur interpretatione communi.Et eſt ſen-
ſus.fiet menſa,fidei Iudæorum(hoc eſt ſacra ſcriptura,quæ eſt menſa credulitatis eorum)illis in
laqueum.Ordo præpoſterus.fiet illis in venationem,& deinde in laqueũ. Et in ſcandalũ.)hoc
eſt offendiculum, ad impingendum. Et in retributionẽ illis.) hoc eſt iuſte prout exigunt eo-
rum merita. Sacra enim ſcriptura quæ data eſt Iudæis ad fomentum fidei,ad illuminandũ eos
circa credenda, verſa eſt propter peccatum Iudæorum illis in laqueum ligantem eos ne credãt
Meſię.& ſimiliter in venationẽ velut perſequentem eos ad idem.& ſimiliter in offendiculum. D
Et ratio ſubditur. Obſcurentur oculi eorum ne videant.) hoc eſt quia obſcurabuntur interni
oculi eorum ne videãt,ne perſpiciant in ſacris literis iam verificata myſteria Meſiæ. Et dor-
ſum eorum ſemper incurua.) Hoc eſt etiam imperatiuũ in Hebręo. Vbi habetur,& lumbos eo-
rum continue fac labi.In quo ſignificãtur Iudæi quaſi pondus ferentes,& preſſi pondere,con-
tinue labentes.Et vere premuntur continue maiori pondere peccatorum:ac per hoc ſemper in-
curuantur. Dico ergo,nunquid ſic offenderunt vt cadetent?)Superfluit ſic.Et finis,vt caderẽt
exprimitur.tum ad excludendum vtilitatem,tum ad excludendum reparationem. Ita ꝙ ſenſus
eſt.nunquid impegerunt vt caderent abſque vtilitate? & ſimiliter vt caderent abſque reparatio-
ne? Iuxta vtrunque ſiquidem ſenſum Paulus reſpõdet. ❡Abſit.)Horrentis eſt reſponſio iuxta
vtrunque ſenſum.❡ Aduerte quòd à tempore Chriſti duo extrema & vnum mediũ diſtinguẽ-
da ſunt. Alterum extremum eſt delictũ Iudæorũ incipiens à perſecutione & occiſione Chriſti: E
alterum eſt plena conuerſio Iudęorum ad Chriſtum quę erit in fine mundi. mediũ vero con-
uerſio aliquorum ex Iudæis ad fidem Chriſti. Paulus itaque ex extremis conditionibus intẽdit
procedere,& declarare ex vtilitate extremorũ vtilitatem etiam medii. Et à primi extremi vti-
litate inchoat dicens. Sed illorum delicto.) Simul vtrũque ſenſum tractat,quia verificatio vti-
litatis,infert veram quoque eſſe reparationem: vt patebit. Deſcribit itaque vtilitatem(tum gen-
tium tum Iudæorum) concomitantem caſum Iudæorum. Et vtilitas quiden gentium ſignifi-
catur ſubiungendo. Salus gentibus.)Vbi expreſſe dicitur quòd Iudęorum delicto ſalus genti-
bus:ſed non explicatur verbum:puta eſt aut fit. Et poteſt intelligi verbum ſubſtantiuũ,referen-
do ad delictũ quo occiderunt Chriſtũ.ex illo enim delicto ſalus gentiũ eſt,occaſionaliter. Nec
illud

F illud delictum eſt extra rationem caſus Iudęorum: quoniam illud fuit meritoriũ ruinę Iudęo-
rum. Et poteſt intelligi verbum ſeruatur: quoniam ex delicto perſeuerantis pertinaciæ Iudęo-
rum ſeruatur ſalus gentium. nam ſicut diuina prouidentia propter ſalutem gentiũ diſperſit Iſ-
rael per vniuerſum mundum multis antea ſeculis, vt quum predicaretur Meſias per Apoſtolos
aliosq; Chriſti diſcipulos, teſtes eſſent Iudęi, ipſi diſperſi ꝙ promiſſus eſt Meſias eorũ patribus
&c.ita ordinat obſtinationem Iudęorum ad ſeruandam fidem gentium. Duas ſiquidem maxi-
mas vtilitates ex illorum obſtinatione percipimus.altera eſt fides librorum ſacrorum. altera eſt
promiſſio Meſię, Si enim omnes Iudęi cõuerſi eſſent ad Chriſtum, putaret iam mũdus adinuẽ-
tionem Iudęorũ fuiſſe approbare iſtos quos habemus libros veteris teſtamenti: & ſimiliter cre-
deretur humanam fuiſſe adinuentionem ꝙ fuerit promiſſus Meſias. Sed vbi inimici Criſti Iu-
dęi perſeuerant, & teſtãtur nullos alios apud patres fuiſſe libros canonice ſacros niſi iſtos, & vſq;
hodie expectãt Meſiá, tollitur oĩs humana ſuſpitio ꝙ Chriſtiani confixerint authoritaté ſacrę
G ſcripturæ aut promiſſioné Meſię. tollitur & omnis obliuionis occaſio cuicũq; poſteritati de cru
cifixo Chriſto, & aliis huiuſmodi: quorũ memoria periculo obliuionis ſubiaceret niſi Iudæorũ
obſtinata natio inimica CHRISTO perſeueraret. Ex illorum itaque delicto ſalus gentium
& eſt & ſeruatur: occaſionaliter tamen. Vt illos æmulentur.) Ecce vtilitas Iudæorum. Si ver-
bum verbo reddendum eſt, legendum eſt ad æmulari ipſos. Et pronomen ipſos non congruit
ſecundum grammaticam cum nomine gentibus: quoniam neutri generis eſt apud Græcos, &
ipſos maſculini. vnde Iudæos demonſtrare videtur, qui demonſtrati fuerant pronomine illo-
rum. Perinde ac ſi dictum fuiſſet. ad hoc vt Iudæi æmulentur, proculdubio gentes. Hæc ſiqui-
dem eſt vtilitas Iudæorum concomitans eorum caſum. Quemadmodum enim caſum Iudęo-
rum diuina prouidentia ordinat in ſalutem gentium vtilitatibus dictis, ita etiá ordinat ſalutem
gentium in ſalutem ipſorum Iudæorum, vt æmulatione gentium excitentur ad ſalutem. tum
H aliqui particulares interim, tum demum omnes. Hæc more ſuo Paulus proponit. & poſtea ſin-
gula declarat, incipiens ab vltimo ſcilicet vtilitate æmulantium Iudæorum. ¶Si autem deli-
ctum illorum, diuitiæ ſunt mundi.) Dicendo mundi, monſtrat quòd de delicto Iudęorum
vtili vniuerſo mundo loquitur: & non ſolum de delicto Iudęorum vtili gentibus. Conſtat au-
tem delictum Iudæorum ditans mundũ eſſe occiſionem CHRISTI. Et diminutio eo-
rum diuitiæ gentium.) Diminutio Iudæorum intelligitur vel pœna qua obſtinati Iudæi di-
minuti ſunt à vera cognitione ſcripturæ: vel pars minima Iudæorum conuerſa Chriſtum. Iux-
ta vtrunque ſiquidem intellectum verificatur quòd diminutio Iudęorum ſunt diuitiæ gẽtium.
Et iuxta primum quidem iam declaratum eſt. iuxta ſecundum vero clare patet: quia Apoſtoli
& primi eccleſiæ patres pars minima Iudęorum, ditarũt gentes diuitiis ſpiritualibus. Quan-
I to magis plenitudo eorum?) Quum duo pręmiſiſſet (ſcilicet de delicto & de diminutione)
non tamen dicit quanto magis non delictum ſeu innocentia ſeu iuſtitia, contra delictum: quia
ſine morte Chriſti patrata delicto Iudæorum careret mundus diuitiis ſpiritus. ſed tantummo-
do dicit, quanto magis plenitudo, contra diminutionem. Et argumentum eſt formale ꝙ ſi di-
minuta pars ditat gentes, quanto magis integrum genus Iudęorũ ditaret gentes. Per ſe loquen-
do argumentum quadrat & concludit: quanuis per accidens nocuiſſet gentibus conuerſio om-
nium Iudæorum, propter cauſas ſupradictas. ¶Et vtitur hoc argumento Paulus, ad ſignifi-
candum quantum per ſe loquendo vtilis ſit mundo conuerſio Iudęorum ad Chriſtum, quan-
tum vtilis ſit gentibus ꝙ Iudęi ſaltem æmulatione veniant ad Chriſtum. Et dicẽdo plenitudo,
monſtrat ꝙ ex vltimi extremi conditione procedit. ¶Vobis enim dico gentibus.) Apoſtro-
phat ad gentiles, hoc eſt conuerſos ad fidem ex gentilibus. Quandiu. pro, inquantũ.) ſic enim
K ſonat textus Græcus. Verum illud inquantum, anceps eſt ad quandiu & ad quatenus. magis ta
men quadrare videtur propoſito quatenus. Quidem ego ſum gentium Apoſtolus.) Apoſto-
latum Pauli reſpectu gẽtium, nominatum legis primum in Hieruſalem quum Paulus eſſet cum
aliis Apoſtolis: vt ſcribitur ad Gal. ii. Deſtinatus tamen Apoſtolus gentium à ſpiritu ſancto, ex
Actibus Apoſtolorum colligitur: vbi Paulus miſſus à ſpiritu ſancto, primitias gentium obtulit
deo Sergium Paulum Proconſulem. Et in conuerſione ipſius Pauli à CHRISTO, dictum
eſt Ananiæ de Paulo, Vas electionis eſt mihi iſte vt portet nomen meum coram gentibus. Ita
ꝙ primũ in officio Pauli nominatæ ſunt à Chriſto gentes: non tamen ſole. ſubditur enim & fi-
liis Iſrael. Dicitur itaque Apoſtolus gentiũ, quoniam præcipuum officium eius erat circa ſalu-
tem gentiũ. Miniſterium meum honorificabo. pro, glorifico.) Quod duplici ex capite verifi-
catur. Tum ex parte ſalutis gentiũ. in hoc enim ꝙ promouebat ſalutem gentium, glorificabat
miniſterium

miniſterium ſuum. & ipſa aucta ſalus gentiũ, maior erat occaſio æmulationis Iudæorum: Tum A
ex parte generis ſui. in hoc enim ꝙ commendat conuerſionem Iudæorũ tam vtilem eſſe gen-
tibus, glorificat miniſteriũ Apoſtolatus ſui ad gentes. Et hinc quoque augetur occaſio æmula-
tionis Iudęorum: vt ſaltem videndo Paulum Iudęum tantum fructũ proferre in gentibus, ex-
citentur ſancta inuidia ad Chriſtum. Vtrique ſiquidem capiti congruit quod ſubiungitur. Si
quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam.) hoc eſt Iudæos. Et ſaluos faciam ali-
quos ex illis.) Clare apparet ꝙ ex extremis venit ad medium. vtilitas enim Iudæorum propoſi-
ta fuit æmulatio, tam futura in extremo q̃ media quę quotidie in aliquo fit. ¶ Si enim amiſ-
ſio eorum reconciliatio eſt mundi.) Declarat ſuperius dictum; ſcilicet ꝙ ſi delictum eorum di-
uitię ſunt mundi. Ibi dixit delictũ, hic dicit amiſſio quę eſt effectus delicti. Ibi dixit diuitię ſunt
mundi: hic explicat diuitias mundi: dicendo reconciliatio eſt mundi. Et quoniam ibi nihil inde
intulit proprium correſpondens, ideo nunc declarando explicat. Quę aſſumptio niſi vita ex
mortuis?) Et eſt ſenſus. quid aliud eſt adiunctio totius Iſrael ad Chriſtum niſi vita ex mortuis, B
niſi ſtatus qui erit ex reſurrectione mortuorum? Argumentum ſiquidem procedit ad maius ex
maiore. ſi enim perditio Iudæorum tanti boni (ſcilicet reconciliationis mũdi) occaſio eſt, repa-
ratio eorũ multo maiori bono reſeruatur ſcilicet vitæ ex mortuis, credimus enim Iudæos om-
nes prope finem mundi (in quo erit vita ex mortuis) reducendos ad Chriſtum.. Quod ſi deli-
batio ſancta.) Dictio interpretata delibatio, anceps eſt etiam ad primitias: & frequenter inter-
pretata inuenitur primitiæ. & quadrat propoſito legere. Si autem primitię ſanctæ, & maſſa.)
Quadrat ſiquidem contextui ꝙ de principio maſſę intendit loqui Paulus. cõſtat autem ꝙ pri-
mitiæ frugum ſunt principium maſſę. & propterea optime arguit, ſi autem primitiæ ſunt ſan-
ctę; etiã maſſa eſt ſancta. Intendit enim ex hac metaphora dicere ꝙ quia principiũ Iudæorum
eſt ſanctũ, tota quoq; maſſa Iudæorũ habet vnde ſit ſancta: ſicut in lege oblatis ac per hoc ſan-
ctificatis primitiis frumentis deo, vniuerſa maſſa panis quæ poſtmodum fiebat habebat vnde C
eſſet ſancta, Et hoc idem clariori metaphora ſubiungit. Et ſi radix ſancta: & rami.) Supple
ſancti ſunt. Et intendit per has metaphoras ꝙ vniuerſum genus Iudęorũ habet tanquã legalem
& naturalem ſanctitatem: quãuis de facto ad tempus careat illa. Metaphora enim primitiarum
& maſſę legalitatem, metaphora vero radicis & ramorum naturalitatem monſtrat ſanctitatis.
Et dixit hæc omnia non ad aggrauandum delictum Iudæorũ, ſed ad mõſtrandũ tam legalem
q̃ naturalẽ habilitatẽ Iudęorũ ad hoc vt iungatur Chriſto. tractat enim de eorum adiunctione
demũ futura. Si autem aliqui ex ramis fracti ſunt.) Declarat vnum modum quo delictum Iu
dæorum ſalus fuit gentibus ſcilicet ꝙ ſurrogati ſunt gentiles in ramos patriarchalis radicis lo-
co fractorum ramorũ ſcilicet Iudæorũ. Surrogati enim ſunt gentiles in filios Abrahæ, in filios
Iſrael quibus facta eſt promiſſio ſalutis per Meſiã: & ſic fractio ramorũ naturaliũ ceſſit in ſalu-
tem ramorum inſitorũ. Et intellige hęc de facto. nam de poſſibili loquẽdo etiam ſi non eſſent D
obſtinati Iudæi, etiam ſi non eſſent fracti naturales rami, inſiti fuiſſent Gentiles. Tu autem.)
Gentiles alloquitur. Quum oleaſter eſſes, inſertus es in illis; & ſocius. pro, & comparticeps, ra-
dicis & pinguedinis oliuæ factus es.) Oliua ſumitur pro arbore. Noli gloriari aduerſus ra-
mos.) Reprehendit Gentiles ne glorientur aduerſus Iudęos ex vtilitate conſecuta in ipſis Genti-
libus. Si autem gloriaris.) aduerte quod. Nõ tu radicem portas, ſed radix te.) Prius inhibuit
gloriationem aduerſus ramos ex conditionibus ramorum: quia illi naturales, ipſi inſiti. Et quo-
niam hoc non ſufficiebat ad reprimendam gloriationem aduerſus ramos; ideo adiũgit irrefra-
gabilem rationẽ ex parte radicis. Ac ſi apertius dixiſſet. ſi permittitur tibi gloriari aduerſus Iu-
dæos ramos, animaduerte ꝙ radix Iudæa quoq; eſt: & ipſa te portat, nõ tu ipſam: & ſic ceſſabit
gloriatio tua aduerſus Iudæos. Patriarchę ſiquidẽ & prophetæ, radicis locũ tenent: & ipſi ſuſti-
nent viridem veritatem fidei omnium ramorum. Vnde alibi Paulus dicit; ſuper ædificati ſuper E
fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum. ¶ Dicis ergo.) Proſequitur dearticulate di-
ſputationem cum Gentilibus, afferens verba eorum gloriationis aduerſus Iudæos. Fracti ſunt
rami vt ego inſerar.) Reſpondet Paulus. Bene.) hoc eſt probo quod dicis: veruntamen
aduerte quæ ſubiungo. Propter Incredulitatem. pro, incredulitate, fracti ſunt: tu autem fide
ſtas. pro, ſtetiſti.) Conſidera rationem fractionis illorum & rationem inſitionis tui. Noli al-
tum ſapere, ſed time.) Hinc excluditur ſuperbia & incutitur timor. Si enim deus naturali-
bus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & ſeueritatem dei.
In eos quidem qui ceciderunt ſeueritatem dei: in te autem bonitatem dei; ſi permanſeris in bo-
nitate:

F nitate.alioquin & tu excideris. Sed & illi ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur. potẽs
eſt enim deus iterum inſerere illos. Nam ſi tu ex naturali exciſus es oleaſtro, & contra naturam
inſertus es in bonam oliuam, quanto magis hi qui ſecundum naturam, inſerentur ſuæ oliuæ? )
Textus eſt ſatis clarus cum ſimilitudine oliuę & oleaſtri: penes quas arbores intellige quod dici-
tur ſecundum naturam & contra naturam. Et eſt aliquid proportionaliter ſimile in Iudæis &
gẽtibus: pro quãto Iudęi habẽt ſanctitatẽ tãqua naturalẽ & legalẽ. gẽtiles autem neutro modo.
¶ Nolo enim vos ignorare fratres myſterium hoc.) Quod tot metaphoris hactenus deſcripſit,
myſteriũ futuræ tãdem ſalutis Iudæorũ modo explicat. Vt non ſitis vobiſmetipſis ſapientes.
pro, vt non ſitis apud voſipſos prudentes.) ſeu potius elati. Dictio enim Græca anceps eſt, & ad
elationem animi quãdoq; ſpectans, quãuis quod eſt partis cognoſcitiuæ ſignificet. Et vere pro-
poſito ſatis quadrat ſignificari hoc myſterium futurum ad reprimendam elationem gentium
aduerſus Iudęos. Quia. pro, quòd, cęcitas in parte contigit in Iſrael.) Non eſt hoc myſterium,
G ſed quod ſequitur. Donec plenitudo gẽtium intraret. pro, intret: & ſic omnis Iſrael ſaluus fie-
ret. pro, fiet.) Duas nouas res pandit hoc myſterium declaratum. Altera eſt temporalitas cæcita-
tis populi Iſrael. per hoc enim ſcitur quòd non eſt perpetua, ſed ad tempus, ſcilicet donec intret
plenitudo gentium. Altera eſt quòd completo hoc tempore non aliqui Iſraelitæ, ſed omnis Iſ-
rael qui tunc inuenitur ſaluus fiet. Sicut ſcriptũ eſt.) Eſa. lix. Veniet ex Sion qui eripiat. pro,
eripiens: & auertat. pro, auertet, impietatem. pro, impietates, à Iacob.) Meſias prędicitur ventu-
rus ex Sion: hoc eſt de ſtirpe Dauidis. Sion enim appellata eſt ciuitas Dauid: & in ea erat ſedes
regia regni Dauidis. Eripiens autem dicitur ad ſignificandam difficultatem liberandi Iudęos à
ſua perfidia. Effectus autem ſignificatur manifeſte dicendo quòd auertet impietates, non pau-
pertatem & quęcũque reliqua corporis mala ſed peccata: non ab vno aut multis ſed à Iacob, ab
vniuerſo populo Iſrael. Et hoc illis à me teſtamentum, quum abſtulero peccata eorum.) Ad-
H uerte quòd Paulus expoſitiue adiunxit hęc verba, quum abſtulero peccata eorũ. In Eſaia ſiqui-
dem ſic legitur. veniet ex Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob, hoc fœdus
meum cum eis. nec amplius ibi habetur. Verum Paulus ad declarandam conditionem noui te-
ſtamenti, ad differentiam veteris, adiũxit declarationẽ quòd tunc eſſet nouũ fœdus inter deum
& homines quum veniret ad auferendũ peccata. Primũ nãque fœdus fuit in mõte Sina, quum
non abſtulit peccata, ſed corporalem ſeruitutem Iſraelis ab Aegyptiis. Secundum Euãgelium
quidem inimici.) Rationẽ reddit tantę intercapedinis qua differtur adimpletio huius promiſſi
ad populum Iſrael. Et dicit quòd Iudæi habent duas cõditiones relati ad deum. Altera eſt quòd
ſecundum Euangelium, hoc eſt ſecundum formam Euangelicæ fidei ac doctrinæ, ſunt inimici
ipſius dei. Propter vos. ) gentiles: hoc eſt ratione ſalutis veſtræ quę ex Iudæorum caſu eſt &
I ſeruatur: vt prędeclaratum eſt. Altera conditio eſt. Secundum electionem autem.) hoc eſt
prout ſubſtant diuinæ electioni qua elegit in fide omnes ſaluare. Chariſſimi. pro, dilecti.) ſunt
à deo. Propter patres.) propter merita patrum, propter promiſſiones diuinas diſpoſitas patri-
bus eorum. Sine pœnitentia. pro, impœnitenda, enim ſunt dona & vocatio dei.) Interpres
addidit ſunt. Paulus enim quantum reor aſſuetus Hebræo ſermoni ſæpe loquitur ſine copula
verbali. Probat electionẽ diuinam erga Iudæos in fine, immobiliter firmam: quia dona dei &
vocatio dei (intellige ex electione procedentia) ſunt impœnitenda, ſunt quorum deum nũquam
pœnitet. Et dixit hoc, ad differentiam donorum & vocationũ quæ non procedunt ex electio-
ne: ſed ſunt tantum ſecundum præſentem iuſtitiam, vel ſunt dona ſpectantia ad corpus ſeu res
exteriores. Huiuſmodi enim effectus quia deſtruuntur, ſunt velut pœnitenda. ita quod deus ad
ſimilitudinem pœnitentis ſe habet reſpectu illorum: iuxta id quod ſcriptum eſt, pœnitet me fe-
ciſſe hominem. ¶ Sicut enim aliquando & vos non credidiſtis deo.) Declarat tanquam viciſ-
K ſitudinem quandam diuina prouidentia diſpoſitam in hac dilata conuerſione Iudęorũ. Quam
vt clarius perſpicias, pone ante mentis oculos hinc progreſſum conuerſionis gentiũ habere tres
terminos (ſcilicet infidelitatem gẽtium pro termino à quo: erant enim infideles, miſericordiam
conſecutam pro termino ad quem. & incredulitatem Iudęorum pro occaſione vt declaratum
eſt) inde vero progreſſum conuerſionis futurę Iudæorum, ſimiliter ſecũdum tres terminos ſci-
licet incredulitatem Iudęorum pro termino à quo, miſericordiam conſequẽdam pro termino
ad quem, & miſericordiam quam conſecutę ſunt gentes pro occaſione cõuerſionis Iudęorum.
Superius enim iam dictum eſt vt Iudæi æmulentur, vt prouocentur ad æmulandũ ſalutẽ gen-
tium. Hæc Paulus in hoc textu aſſimilatiuo horum progreſſuum, hinc gẽtium inde Iudęorum
ſecundum

ſecundum hos terminos explicat:incipiens à progeſſu gentium. quia aſſimilat progreſſum Iu- A
dæorum progreſſui gentium penes hos terminos. Dicendo enim gentibus non credidiſtis,ter-
minum à quo monſtrat. Nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis.) Ecce terminus ad
quem. Propter incredulitatem.pro,incredulitate, illorum.) ſcilicet Iudęorum.Ecce medium
occaſionale. Ita & iſti.) ſcilicet Iudæi. Nunc non crediderunt.) Ecce terminus à quo.
In veſtram miſericordiam.pro,veſtra miſericordia.) Ablatiuus eſt.& eſt medium occaſiona-
le. Eſt enim ſenſus occaſione veſtræ miſericordię: hoc eſt vt prouocentur veſtra miſericordia.
Ideo enim permiſſi ſunt Iudæi non credere in CHRISTVM, vt exemplo miſericordiæ
conſecutæ à Gentilibus prouocarentur ad CHRISTVM: vt fiet in fine mundi,& quoti-
die in aliquibus fit. Vt & ipſi miſericordiam conſequantur.)Ecce terminus ad quem. Con-
cluſit enim deus omnia. pro, omnes,in incredulitate. pro,in incredulitatem:vt omnium miſe-
reatur.) Rationem ex parte dei huiuſmodi progreſſuum quo ad peccata permiſſa reddit,attri-
buendo deo quòd concluſit permiſſiue omnes tam Iudęos quàm Gentiles in peccatum infide- B
litatis, quaſi in quoddam rete:ad hunc finem vt vtrorumq; miſereatur,ſubleuando à miſero in-
fidelitatis ſtatu,& conſequenter à miſeria pœnarū debitarum infidelibus. O altitudo.)Hacte-
nus reddidit Paulus ratioñe diuinę electionis,reprobationis,vocationis,permiſſionis &c. Et ne
putares intētionis eius fuiſſe completam doctrinam tradere de huiuſmodi operibus dei,ſubiun-
git eorum incomprehenſibilitatem. Subiungit autem admirationis exclamatione. vt etiam ex
modo loquendi propriam fateatur ignorantiam:dicendo; ò altitudinem,hoc eſt celſitudinem.
Dictio tamen Græca ſignificat etiam profunditatem. Diuitiarum ſapiētiæ.)Deeſt &.Legen-
dum eſt. Et ſapientiæ & ſcientiæ. pro,cognitionis,dei?) Admiratur ſublimitatem nō ſapien-
tiæ & cognitionis ſed diuitiarum tum ſapientiæ tum cognitionis diuinæ: vt diuitiarum nomi-
ne immenſam copiam tum ſapientię tum cognitionis diuinæ ſignificaret. Balbutiendo ſiqui-
dem vt poteſt,excelſa dei reſonat. profunditas enim diuitiarum immenſitatem intenſiuam & C
extenſiuam tam ſapientiæ q̃ cognitionis diuinæ circūloquitur.Differentia autem inter ſapien-
tiam & cognitionem eſt ſimilis differentiæ inter ſpeciem & genus. ſapientia ſiquidem ſpecies
eſt cognitionis:ſignificans illam ſpeciem cognitionis qua ſupremū fit iudicium & ordo diſpo-
nitur. Vnde à ſpecie ad genus aſcendit: & non ſolum diuinorum iudiciorum & ordinum ra-
tiones,ſed vniuerſaliter totius diuinæ notitiæ admiratur immenſas diuitias. Quàm incōpre-
henſibilia.pro,inſcrutabilia,ſunt iudicia eius.) Explicat effectum ſapientiæ.nam ſapientiæ effe-
ctus ſunt iudicia. Et hæc admiratur tanquam inſcrutabilia: quoniam nulla creatura ſufficit ad
ſcrutandum ex integro rationes diuinorum iudiciorum. Et inueſtigabiles viæ eius?)Negatiue
tenetur in. Et eſt ſenſus.& non veſtigabiles viæ eius. Viæ dei(gratia ſcilicet & veritas:ad quas
reducuntur vniuerſę vię domini)nō ſolum ab hominibus,ſed nec ab angelis veſtigari poſſunt.
intellige perfecte. Quis enim cognouit ſenſum. pro,mentē,domini?aut quis conſiliarius eius D
fuit?) Probat quę dixit. Et directe quidem primo probat altitudinem,deinde diuitias. Conco-
mitanter autem probat etiam inſcrutabilia iudicia,& non veſtigabiles vias.horum enim ratio-
nes prima ſunt:ac per hoc probatis primis,probata ſunt & hęc. Altitudinem itaque probat au-
thoritate Eſaiæ .xl. vbi habetur clare ſecunda pars huius ſententiæ. Sed prima ſub aliis verbis.
Nam litera noſtra habet quis adiuuit ſpiritum domini? Noua ex Hebræo interpretatio habet,
quis direxit ſpiritum domini? Paulus affert quis cognouit mentē domini? Et vere quadrat quis
direxit,cum diſiunctione aut quis conſiliarius,ad excludendum tam ſuperiorem dirigentem q̃
parem conſulentem.Et quia hic ſenſus quadrat contextui Pauli(quandoquidem per hęc duo di
recte probatur celſitudo: excluditur enim & ſuperior & par) ideo cum Paulus dicit cognouit,
de cognitione approbationis ſuperiori propria intelligendus eſt: tanto verius quanto dictione
Græca hic poſita vtuntur quandoque ad ſignificandum ſtatuere ſeu decernere. hoc enim redit E
in idem quod dirigere:& ſuperioris eſt notitię. Aut quis prior.pro,ante,dedit illi & retribue-
tur ei?) Hæc ſententia ſumpta eſt ex Iob quadrageſimoprimo & inducta ad probandum diui-
tias.Non enim eſſet plenitudo diuitiarum dei ſiquis ante dediſſet illi,ſi debitor eſſet alicui pro-
prius acceptis. In hoc enim ipſo minus habens inueniretur, ſi aliquis ante dediſſet illi, ſi aliquis
ius haberet petendi reſtitutionem. Quo contra ex hoc quòd nullus potuit ante dare illi; nihil
deeſſe diuitiis propriis comprobatur. Quoniam ex ipſo.) Dupliciter plenitudo diuitiarum
comprobatur.Primo ex negatione indigentiæ ab alio.& hinc iam probatum eſt ex dicta ſen-
tentia Iob.Secundo ex effuſione in alios.& hinc modo ſubiūgitur probatio: dicēdo. quoniā ex
ipſo,effectiue. Et per ipſum.)formaliter forma exēplari. Et in ipſo.pro,& in ipſum.)finem.

Sunt

F Sũt omnia.)Interpres addidit ſunt.Paulus enim ſine verbo declarat diuinas diuitias vſqueadeo
quòd ex ipſo efficiẽter, & per ipſum exemplariter,& in ipſum finaliter,non aliqua ſed omnia.
Et vere ſubaudiri poteſt verbum ſubſtantiuum ſunt : & quodcunque aliud verbum huiuſmodi
ſubſeruiens cauſalitatibus. Ipſi honor & gloria.) Superfluit honor cum cõiunctione. In ſe-
cula ſeculorũ.)Superfluit ſeculorum. Subaudi verbum ſubſtantiuũ tam eſt quàm ſit. Amen.)
Terminãtis eſt tractatum propoſitum de Euangelio quòd virtus dei eſt in ſalutem omni cre-
denti Iudæoque primum & Græco &c.

## CAPVT XII.

OBſecro.pro,adhortor,itaque vos fratres.) Incipit hic Paulus morali doctri-
na inſtruere Romanos . Poſtquã enim inſtruxit de gratia Euãgelica,cõſe-
quẽs fuit vt de vſu gratię illos inſtrueret , qui moralis eſt . Et inchoat ab vſu
corporũ propriorum. Per miſericordiã. pro,miſerationes,dei.) Hortatur
G ſiquidẽ eos per modũ adiurantis miſerationes diuinas illis collatas:vt effica-
cior reddatur exhortatio. Vt exhibeatis corpora veſtra.)Ecce vſus corpo-
rum propriorũ. Hoſtiã.) Hortatur vt corpora noſtra vertamus in ſacrifi-
cium.ad hunc enim vſum declarat data corpora Chriſtianis. Viuentem.)Prima cõditio hu-
ius hoſtiæ deſcribitur vita,ad differentiam martyrum: qui corpora ſua exhibent hoſtiam occi-
dendam . Acſi apertius dixiſſet. non loquor modo de vſu corporum veſtrorum ad ſacrificium
per martyrium, ſed vt vtamini corporibus veſtris in ſacrificium viuens?hoc eſt dum hãc degi-
tis vitam,exhibete corpora veſtra hoſtiam ? Sanctam.) Secunda conditio eſt mundicia,pro-
culdubio ab inquinamentis peccatorum. Deo placentem.) Tertia conditio eſt exercitatio ope
rum quæ ſecundum ſe grata ſunt deo. Rationabile obſequium veſtrum. ) Dictio interpretata
obſequium, latria eſt. quam cultum ſoli deo debitum intelligimus ſonare . Et propterea legen-
H dum eſt. Rationabilem cultum veſtrum . ) Senſus tamen in idem redit : quoniam non eſt ad
propoſitum ſermo de cultu diuino generaliter: ſed directe ad propoſitũ Pauli, eſt loqui de cul-
tu diuino in exhibendo corpora noſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, deo placentem. Et ſigni-
ficatur per hanc conditionem quòd non ſufficiunt ſacrificio corporum noſtrorum prædictæ
conditiones niſi addatur & hæc quarta. nam quanuis homo vtatur corpore ſuo cum mundi-
tia ab iis quæ ſunt ſecundum ſe peccata, & cum operibus quę ſunt ſecundum ſe grata, niſi ad-
datur ratio relatiua,contingeret cultum noſtrum in hac hoſtia eſſe minus rationabilem.Verbi
gratia. ſi Epiſcopus aut doctor cæteris ſeruatis minus conſideraret impedimenta maioris vtili-
tatis vacando ſacrificio corporis, irrationabilis eſſet cultus . Et ſic de ſimilibus reſpectibus quos
oportet conſerre rationem quum offert corpus ſuum deo, caſtitate, abſtinentia,vigiliis,labori-
I bus & aliis huiuſmodi. Et nolite cõformari. pro,& ne cõformamini,huic ſeculo.)Poſt vſum
corporis immediate ſequitur vſus exteriorum rerum . De quibus vnico verbo dicit & ne con-
formamini huic ſeculo, in vſu rerum temporalium,pecuniarũ, honorum, & id genus reliquo-
rum. Quid ſit autẽ conformari huic ſeculo,quotidiana experientia docet. eſt enim cõformari
in affectu & vſu prout homines affecti huic ſeculo,afficiuntur & vtuntur. Sed reformamini.
pro,transformamini,in nouitate.)Superfluit in. Senſus veſtri.pro,mentis veſtræ.) Duo diffi-
cilia propoſuerat,ſcilicet vſum corporum in ſacrificium,& negationem conformitatis huic ſe-
culo in vſu rerum. Et propterea ad monſtrandam facilitatem explicat modum quo vtrunque
fieri poteſt, ſcilicet per redundantiam nouitatis quam habent in mente ad transformandũ eos
in hos vſus. Quanuis enim ambo vſus difficiles ſint abſolute,nõ tamen difficiles ſunt renouatis
mente per diuinam gratiã:quoniam ex illa mẽtis nouitate deriuatur transformatio hominis in
K nouum vſum corporis & rerum . Præſupponens itaq; Paulus Romanos iam mente renouatos
per gratiam diuinam quam tantopere ſuperius tractauit . monet modo vt illa mentis nouitate
transformentur,tranſeant in nouam formam vtendi tam corpore q̃ rebus. Vt probetis.)hoc
eſt vt experimento ſentiatis. Quę ſit voluntas.)Superfluit ſit. Dei bona.)hoc eſt volens bo-
na . Et beneplacens.) Non ſolum vult voluntas dei bona, ſed etiam quantum eſt ex ſe,grata
ſeu ſuauis eſt omnibus. Et perfecta.) Tum quia nihil ei deeſt,tum quia ad perfectionem addu
cit quęcunque vult bona.Et deſcribit per hęc fructum vtriuſque vſus. Declarat ſiquidem ꝙ per
huiuſmodi vſus corporum & rerum perueniunt homines ad internũ guſtum tam bene diſpo-
ſitum vt tanquã ſentiẽdo experimẽto cognoſcãt voluntatem dei bonam,& ita bonam vt nulli
malã,& bene placentẽ,quaſi ſuauem guſti,& perfectam, nõ deficientem ſed fouentem atq; ad
perfectionem ducentẽ. Quod eſt in hac vita inchoare vitam cæleſtẽ. hoc enim in patria beati

perfecte

per fecte habent: ſed viatores tales experiuntur vtcunque illud. Oportuit enim tam difficilibus A
mandatis fructum adiicere precioſum in hac vita. Dico enim per gratiam quæ data eſt mi-
hi.) Poſt vſum corporis & rerum, ad vſum donorum quę quiſque à deo accepit tranſit. Et in-
tendit per gratiam ſibi datam apoſtolatum ſuum. Et præmittit hoc. quoniam ad modeſte co-
gitare moniturus eſt: ne quis ei obiiceret ꝙ tu excedis modeſtiam, quòd non tuum eſt ordinare
noſtra arguereque nos. ad occurrendum ſiquidem huic obiectioni, pręmittit quòd loquitur ex
autoritate non vſurpata ſed data ſibi. Quæ vere gratia eſt: quia non ex meritis ſed gratuito à
CHRISTO eſt ei collata. Omnibus qui ſunt inter vos.) nullo excepto, Gentili aut Iu-
dæo. Et dixit hoc, quia in præcedenti capitulo apoſtrophauerat ad Gentiles, ne quis putaret ꝙ
ad ſolos Gentiles loqueretur. Non plus ſapere.) Dictio ter hic interpretata ſapere, eſt illa qua
frequenter hic vtitur Paulus: de qua ſuperius diximus quòd ſignificat actionem partis cognoſci-
tiuę. quam Latina lingua proprio non explicat vocabulo. Vnde fit vt cogitare, curare, ſentire, B
ſapere, & prudentiæ atque elationis nomina aſſumantur. Inter circunloquendum igitur quãuis
nec ſapere nec ſentire ſignificetur, magis tamen videtur vtendum ſentire: ea ratione quia ſapere
ſonat actum virtutis, ſentire autem (non exteriori ſenſu ſed intellectu) ſonat actum indifferétem
ad virtutem vel vitium. Legendum itaque eſſet. Non ſuperſentire quàm oportet ſentire, ſed
ſentire ad modeſtum eſſe.) Sic enim habet textus Græcus. quanuis communiter interpretetur
ad ſobrietatem ſeu modeſtiam. Prima culpa circa vſum donorum, quędam ſuperbiæ ſpecies eſt
applicata ad actionem intellectus, quę ſignificatur per ſuperſentire. Non dicit Paulus ſuper ſen-
tire de ſeipſo aut de alio: vt intelligamus in omni materia (hoc eſt ſiue de ſe ſiue de alio, ſiue de
vſu doni: & hoc directe eſt ad propoſitum) non eſſe ſuperſentiendum. Et ad quid referatur prę-
poſitio ſuper, explicat ipſemet ſubiungendo quàm oportet ſentire: hoc eſt q̃ exigit donum, offi-
cium, miniſterium & huiuſmodi. Et ne in ſola prohibitione exceſſus ſiſteret monitio, adiungit C
affirmationem modi ſentiendi, quum dicit. ſed ſentire ad modeſtum eſſe. Ecce limes vt cogites,
ſentias, & iudices infra limites modeſtiæ tibi cógruæ. Si dixiſſet ad modeſtiam, latior relinque-
retur campus: ſed dicendo ad modeſtum eſſe, arctat ad modeſtiam cuique cógruam. aliquid eſt
enim modeſtum viro quod non eſſet modeſtũ mulieri: & aliquid eſt modeſtum doctori, quod
non eſt modeſtum diſcipulo. Et vnicuique.) Superfluit &. Iungitur ſiquidem hæc particula
immediate præcedenti explanat enim tum quòd de vſu donorum diuinorum loquitur. tum ra
tionem non excedédi ſed modeſtiam ſeruandi. Sicut deus diuiſit menſuram fidei.) Ecce ma-
teria ſcilicet diuiſa dona dei. Ecce menſura inter exceſſum & defectum ſecundum quam ſerua-
tur medium. Appellat autem diuina dona diuiſam à deo méſuram fidei, eo quòd primum do-
num eſt fides. & reliqua dona ſunt quędam méſuræ primi doni. Menſuræ autem quia ad men-
ſuram dantur: ſolo Chriſto excepto. de quo ſcriptum eſt, quòd non ad menſuram illi datur. Iu
bet itaq; quòd nullus ſupra menſuram doni ſibi dati in fide Ieſu Chriſti ſuperſentiat in vſu do-
norum. Hic enim exceſſus valde nociuus eſt cuicunque collegio, etiam prophano: vt experien- D
tia teſtatur. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem mébra non
eundem actum habent.) Probat ex ſimilitudine naturalis corporis ſeruandam eſſe huiuſmodi
menſuram. Similitudo autem eſt clara. Ita multi vnum corpus ſumus in CHRISTO.)
Non vnum corpus naturale, ſed vnum corpus myſticum. Ita quòd quantuncunque multi, om
nes tamen ſumus vnum corpus myſticum in CHRISTO: hoc eſt in fide, in ſpe, in chari-
tate, in imitatione, & (quod ſummũ eſt) in ſpiritu CHRISTI. Chriſtus enim eſt velut ani-
ma viuificans ſpiritu ſancto totum corpus myſticum. Singuli autem alter alterius. pro, inui-
cem, membra.) Non ſolum ſumus vnum corpus relati ad Chriſtum, ſed etiam ſinguli relati
inter nos mutuo, ſumus inuicem membra: hoc eſt quemadmodum membra naturalia eiuſdem
corporis non ſolum vniuntur in corpore vno, ſed etiam inter ſe membra ſunt inuicem mem- E
bra (oculus enim videt pedi & manu reliquiſque membris: & econuerſo manus operatur oculo
& pedi &c. & ſic de aliis) ita ſinguli Chriſtiani ſunt inuicem membra. vnus enim operatur al-
teri & econuerſo. Hęc eſt enim ſanctorum communio. ¶ Habentes autem donationes ſecun-
dum gratiam quę data eſt nobis differentes.) Dixerat de membris naturalibus. omnia autem
membra non eundem actum habent. & huic ſimile nondum explicauerat in corpore Chriſti
myſtico. Et propterea modo explicat hanc ſimilitudinem: declarando quòd ſic ſinguli ſumus
inuicem membra, quòd non habemus eadem dona, ſed dona diuerſa. Ita quòd nomen diffe-
rentes eſt accuſatiui caſus, & refertur ad donationes. Et eſt ordo literæ. habétes autem donatio-
nes differentes. Inter ponitur autem ſecundum gratiam datam nobis: vt intelligamus tam do-

F na quàm differentiam donorum eſſe ſecundum gratiam nobis datam, & non eſſe ex meritis
noſtris ſed ex gratuita diuina diſtributione. ¶Siue prophetiam.) Explicat in ſpecie diuerſa
dona dei gratuita, membris CHRISTI collata: & ſimul explicat modeſtiam ſeruandam
in vſu eorum, inchoans à dono prophetiæ. Secundum rationem fidei.) Dictio Græca in-
terpretata rationem, analogiam ſignificat: hoc eſt rationem proportionalem. Optimus vſus
doni prophetiæ eſt ſemper inſpicere ad ea quæ proportionata ſunt fidei. Prophetas enim de-
clamantes ratione quadrantium fidei, pſeudo prophetas potius quàm prophetas habeto. Et
quoniam vana & indecentia à proportione Chriſtianæ fidei diſcrepant, omnes vaticinantes
talia abiiciendi ſunt. ¶Siue miniſterium.) Ecce donum officii. In miniſtrando.) Ec-
ce vſus: vt ſcilicet & miniſtret & contentus ſit miniſtratione. Siue qui docet.) Ecce donum
doctoris. In doctrina.) Ecce vſus: vt ſcilicet doceat, & ſat ſit ei docere. Qui exhortatur.)
G Ecce donum gratiæ exhortatoriæ. In exhortando.) Ecce vſus: vt ſcilicet exhortetur, limi-
tes exhortationis non exeundo. Qui tribuit.) Ecce donum facultatis, qua poteſt donare
res vel officia. In ſimplicitate.) Ecce vſus: vt ſcilicet ſimplici corde, non tanquam redhi-
biturus, aut ad aliquid machinas donet. Qui præeſt.) Ecce donum quo alus præeſt.
In ſolicitudine.pro,in ſtudio.) Ecce vſus oportet enim præſidentem ſtudioſum eſſe ad ea quæ
ei incumbunt. Qui miſeretur.) Ecce donum quo & poteſt miſereri & exercet miſericordiæ
opera. In hilaritate.) Ecce vſus.Subuenientem ſiquidem miſeris iubet Paulus nõ mœſte,non
quaſi faſtidio habentem miſeros,ſed hilariter ſubleuare miſerias:quia ex parte miſerentis perfi-
citur affectus. & ex parte miſeri recipitur cum cõſolatione ſubleuatio. Et ſcito ꝙ in Græco par-
ticipia ſunt,qui docet,qui exhortatur & reliqua. Ita ꝙ clarius ſonat dona textus Græcus: dicen-
do docens, exhortans, tribuens, præſidens,miſerens. quę interpres Latinus reſoluit in verbum
H & relatiuũ.¶Dilectio.) Et hoc donũ eſt. Sine ſimulatione.) Ecce vſus dilectionis. Odien-
tes.) Et hoc donum eſt. Malum.) Ecce vſus odii:vt ſcilicet vtamur eo verſus malum.propria
enim materia odii eſt malum quod eſt vere malum. Adhærentes. Et hoc donum eſt. Bo-
no.) Ecce vſus adhæſionis. Charitatem. pro, charitate fraternitatis.) Ecce donum, dilectio
fraterna. Inuicem diligentes.) Ecce vſus. Iubet Paulus vt fraternum amorem extẽdamus ad
omnes mutuo: quod eſt Chriſtianos omnes inuicem ſe diligere vt fratres. Honore.) Ecce
donum. Inuicem præuenientes.pro,præcedentes.) Ecce vſus honoris,vt vnuſquiſque pręce-
dat alterum honorando actiue. Solicitudine.pro,ſtudio.) Ecce donum. Non pigri.) Ecce
vſus.oportet enim ſtudio vti abſque pigritia in exequendo. Spiritu.) Ecce donum. Feruen-
tes.) Ecce vſus: vt non ferueat caro ſed ſpiritus, vt vtamur ſpiritu ad ſeruendum in ſpirituali-
bus. Domino.) Et hoc magnum donum eſt, recognoſcere deum dominum. Seruientes.)
Ecce vſus. Spe.) Ecce donum. Gaudentes.) Ecce vſus. ſpes enim quãuis annexam habeat
I afflictionem ratione dilationis, abſolute tamen vt reſpicit rem ſperatã, gaudium parit: & pro-
prius vſus eius inquantum ſpes,eſt gaudere. In tribulatione.) Superfluit in. Et parui refert le-
gere tribulationem vel afflictionem vel preſſuram. mala ſiquidem huius mundi ſignificantur
Et hæc inter dona dei ſunt.vnde & ſuperius dictum eſt gloriantes in tribulationibus. Patien-
tes.) Ecce vſus, non à patiendo, ſed à patientiæ virtute. Orationi. Ecce donum. Inſtantes)
Ecce vſus aſſiduitatis. Néceſſitatibus ſanctorum communicãtes. ¶Hoſpitalitatem.) Et hoc
donum eſt. Sectantes.) optimus vſus. ¶Benedicite.) Vſus pręponitur hic.) Perſequen-
tibus vos.) Et hoc dei donum eſt. Iubet enim vt perſecutoribus vtamur ad benedicendum eis:
hoc eſt ad imprecandum eis bona. Benedicite & nolite maledicere. pro, & ne maledicite.)
Exaggerat Paulus mandatum hoc, prohibendo quaſcunq; maledicentias (ſiue imprecãdo ſiue
detrahendo,ſiue conuicium aut contumeliam dicendo)ſed iterum mandando benedicentiam.
K ¶Occurrit tamen hic quæſtio quo pacto Paulus prohibet ne maledicamus perſequẽtibus nos:
quum ipſe Act.xxiii.maledixerit perſecutorem ſuum.percutiet te deus paries dealbate. Solutio
eſt ꝙ Paulus non imprecando,ſed arguendo & prædicando diuinam iuſtitiam verba illa dixit.
vt manifeſte teſtantur ſubiuncta verba.Non prohibemur autem hoc mandato quin arguendo
& diuinam prædicando iuſtitiam,mala futura perſecutoribus pręnunciemus,& culpas pręſen-
tes reprehendamus. Quę duo Paulus fecit.à quibus abſtinuiſſet ob reuerentiam gradus, ſi ſci-
uiſſet illum ſummum ſacerdotem. Gaudete cum gaudentibus.) Vti gaudentium bono,iubet
gaudendo. Et flere cum flentibus.) Similis eſt ſententia. Idipſum. pro,idem,inuicẽ.ſentiẽ-
tes.) Optimus vſus ſenſus interni cuiuſcunque collegii eſt vt idẽ mutuo ſentient. ſola enim hac
ratione concordia ſeruatur. Non alta ſapientes. pro, ſentientes.) Impedimentum idem ſen-
tiendi

tiendi eſt altũ ſentire.Et eſt ſermo de alto reſpectiue:hoc eſt altius q̄ oporteat,q̄ deceat,q̄ expe- A
diat. Sed humilibus cõſentiẽtes.) Dictio interpretata cõſentiẽtes,quia eſt participiũ paſſiuum
præſentis tẽporis,nõ potuit Latine vna dictione ſignificari . Et propterea circũloquẽdo legen-
dum eſt. Accõmodãtes vos.)Sic enim ſeruatur tẽpus præſens:& accõmodari per pronomen
vos in accuſatiuo ſignificatur. Ita quód literalis ſenſus eſt. ſed humilibus,hoc eſt abiectis ſeu infi
mis,vos ipſos accõmodãtes.hoc enim tollit impedimẽtũ alta ſapiẽdi.& eſt fomentũ cõcordiæ.
Nolite eſſe prudẽtes apud voſmetipſos.) Verbũ verbo reddẽdo legendũ eſſet,ne ſite prudẽtes.Et
hoc ad perfecte tollẽdũ impedimẽta diſcordiæ . Putãt aliqui imprudẽtiæ eſſe accõmodate ſen-
tire ſuum minoribus & infimis.Et propterea huic opinioni obuiãdo,adiũgit.non ſite prudẽtes
apud voſmetipſos.Et eſt ſimile præcepto illi.ne innitaris prudẽtiæ tuę. Nulli malũ pro malo
reddẽtes.)Reddere malũ pro malo proprie eſt ex intẽtione reddere malũ: ita ꝙ intẽtio tẽdit ad
malũ alteri reddendũ.Et eſt actus illicitus cuicũque.Et per hoc monet non vti actu redendi(qui B
proprie eſt actus iuſtitię)hac intẽtione ſcilicet ad malũ,quãuis alter mereatur.debet enim reddi
malũ ſub ratione iuſti,quãdo redditur licite. Prouidẽtes bona non tantũ corã deo, ſed etiam
omnibus hominibus.)Sex dictiones ſunt ſuperfluæ ſcilicet non tantũ coram deo ſed etiam.Mo
net vſum prouidẽtiæ vt habeat pro materia bona & non mala.nec ſolũ terminetur prouiſio ad
bona,ſed etiã ad bona corã omnibus hominibus:hoc eſt ad bona quę ſint talia vel corã omni-
bus habeãt vnde ſint bona:ad differentiã eorum qui prouident quidẽ bona ſed non talibus cir-
cũſtãtiis vallata vt corã omnibus habeãt vnde appareãt bona , ſed locũ relinquũt ſuſpicionibus
alicuius mali admixti.Et quoniã valde difficile eſt hoc ſeruare reſpectu omnium hominũ,ideo
Paulus adiũgit. Si fieri poteſt.) Inſtruit enim per hoc vt prouideamus ſecundũ vires bona co
ram omnibus.Et ſi fieri nequit vt omnibus videantur bona,relinquamus ipſis curam. Quod
ex vobis eſt.)Quod pro quantum.Et ſuperfluit eſt. in veritate tamen ſubauditũ. Cum omni- C
bus hominibus pacẽ habentes.) Vſus pacis cum omnibus præcipitur quãtũ eſt ex parte noſtra.
vſus enim pacis pendet nõ ſolũ ex nobis ſed ex aliis: qui cum hominibus pacis nolũt pacem,ſed
vtuntur inimicitia aut perſecutione & huiuſmodi. Non voſmetipſos defendentes chariſſimi.
pro,vindicantes dilecti.) Inter vindictã & reddere malũ pro malo hoc intereſt:ꝙ reddere ma-
lum pro malo eſt formaliter & ex intẽtione velle malũ reddere:vindicare autẽ eſt materialiter
quidem malũ,formaliter autem iuſtum velle reddere. Vnde & vindicare eſt actus iuſtitiæ:velle
autem malũ eſt actus odii. Nõ ſuffecit Paulo inhibere nulli malũ pro malo reddẽdũ, ſed etiam
inhibuit nõ voſmetipſos vindicantes. ¶Et quoniã inhibitio illicitorũ eſt.hinc clare patet illici-
tum eſſe quod prohibet.Sed bene nota quod prohibet. Non enim dicit nõ vindicãtes,ſed non
voſipſos vindicãtes: ad ſignificãdũ ꝙ prohibet hominẽ per ſeipſum propriã exercere vindictã.
Cum quo cõſtat ꝙ poſſit exercere vindictã brachio prętoris vel principis.Nec princeps tranſ-
greſſor eſt huius mãdatati quia priuatorũ ſeu reipublicæ vlciſcitur iniurias etiã ſi fuerint com- D
miſſæ cõtra perſonã propriã:quoniã nõ ipſe priuatus ſed autoritate publica principẽ vlciſcitur.
Et adiũgit dilecti,ad demulcẽdũ Romanos in hoc præcepto cõmuniter cõtrario humano im-
petui. Sed dare locũ iræ.) Duplex poteſt eſſe ſenſus. vel cedite iræ iniuriãtium. vel reſeruate lo
cum iuſtitiæ vindicatiuę:quę nõ eſt virtus priuatorũ ſed publica fungentiũ poteſtate. Vtrũque
enim horũ fit abſtinẽdo ab vltione per noſipſos. Scriptũ eſt enim.)Deute.xxxii. Mibi vin-
dictam.pro,vindicta,& ego retribuã,dicit dominus.) Superfluit &.affert autoritatem ex cãti-
co Moyſi. vbi clarius legimus,mea eſt vltio & ego retribuã. Propriã ſibi deus aſſerit eſſe vltio-
nem:qui ſolus omniũ vindictas exercere poteſt, qui ſolus nihil relinquit impune. Ipſi ergo deo
ſaltem reſeruandã cenſet vindictã:cui propriũ eſt omnia mala punire . Sed ſi eſurierit. ) Su-
perfluit ſed. Inimicus tuus,ciba illum: ſi ſitit,da potũ illi.) Sumpta eſt hæc ſententia ex pro-
uerb.cap.xxv. Superius dixerat vt benedicerent iniuriantibus: modo mãdat vt etiã benefaciant E
illis. ¶Sed aduerte ꝙ nõ abſolute ſed in articulo neceſſitatis hoc mãdatur:dicendo ſi eſurierit,ſi
ſitit. vt intelligamus ꝙ inimico in particulari benefacere non præcipitur niſi in articulo neceſ-
ſitatis.Et tunc præcipitur quod neceſſariũ eſt tribui:dicẽdo ciba illum,potũ da illi. Nõ enim di
cit dita illũ,exalta illũ.præcepta ſiquidem dei rationabilia ſunt, vt ſubueniatur naturæ & indi-
gentiis. Hoc enim faciẽs,carbones ignis cõgeres ſuper caput eius.) Duplex poteſt eſſe ſenſus.
Vel referendo ad reſeruatã deo vindictam.& ſic eſt ſermo prænunciatiuus augendæ vindictæ
quãto inimicus fit amico ingratior ex beneficio cibi & potus.vt quẽadmodũ prius monuit non
vindicandum quia deus vindicat, ita modo moneat eſurientem inimicũ paſcẽdũ: quia per hoc
non minuitur ſed augetur vindicta diuina inimici quatenus inimici.de tali enim eſt ſermo. Vel

F ſignificando occaſionem cōuerſionis inimici ab inimicitia ad amicitiam.Nullū ſiquidem me-
dium accōmodatius eſt ad prouocandum amorem q̄ beneficium ſpōtaneum tempore neceſſi-
tatis cōferre.& ſic ſermo iſte ratione mandati affert ex natura beneficii:quia ſcilicet cōgregabit
velut prunas ſuper caput, incentiuas cauſas amoris erga te. in ipſo inimico . Et hic ſenſus valde
quadrat tam prouerbiorum textui q̄ Paulo apponenti coniunctionem enim. dicens hoc enim
faciens:vt intelligamus rationem reddi mandati. Noli vinci.pro,ne vincaris à malo,ſed vin-
ce in bono malum.) Omni ex parte Paulus conſulit. Apparet hominibus filiis huius ſęculi, ꝙ
ſuccumbere quoddam eſt non vlciſci:& inſuper benefacere eſurienti inimico.Quo contra Pau
lus monſtrat oppoſitum : & quòd tam vlciſci quàm non paſcere inimicum eſurientem eſt ſuc-
cumbere malo,eſt vinci à malo. Viliſſimus & debiliſſimus hoſtis eſt malum non ſolum inimi-
citiæ, ſed quodcunque malum: vtpote quod nihil eſt,quod exoſum omnibus ſuapte natura eſt.
G victoria autem eſt , bona voluntate , bono affectu atque beneficio ſuperare malum inimicitiæ.
Acſi apertius dixiſſet. Si turpe putatis ſuccumbere ac vinci, hoc ipſum ego moneo vt non vin-
camini à malo.ſed vincatis in bono malum.

## CAPVT XIII.

OMnis anima.) Poſtquam Paulus inſtruxit Romanos circa vſum corporis,
rerū & donorū dei, proſequitur inſtructionē circa vſum libertatis reſpectu
principum. Cauet ſiquidē ne occaſione libertatis conſecutæ per Chriſtum,
Romani exēptos ſe putēt à iuriſdictione principum ſęcularium. propterea
enim inſtruit eos vt ſubditi ſint ſæcularibus principibus.Et ſignificātius di-
cit omnis anima,quū debuiſſet dici:omnis homo: vt intelligeremus nō ſo-
H lum res noſtras,nō ſolum corpora noſtra , ſed etiam animas debere ſubiici
principibus ſæcularibus in iis quę poſſunt legitime imperare.Et dicendo omneis,neminē exce-
pit. Poteſtatibus ſublimioribus.pro, pręcellētibus, ſubdita ſit.) Nō dicit poteſtatibus ſed po-
teſtatibus pręcellētibus,ad differētiā poteſtatū tyrannicarū:hoc eſt eorum qui nō vere ſunt do-
mini ſed tyrāni.Eorum ſiquidē poteſtates ſunt poteſtates,ſed nō ſunt poteſtates præcellētes:ſed
poteſtates hoſtiles,poteſtates latronicæ. Ad differētiā enim hoſtilium poteſtatū,dicit poteſtati-
bus præcellētibus: vt intelligerēt nō mādari ſibi vt omnis anima ſubiiciatur poteſtatibus tyrā-
nicis, ſed poteſtatibus pręcellentibus. & vt vno verbo dicatur poteſtatibus legitimis. Non eſt
enim poteſtas niſi à deo.) Quāuis hęc ſentētia ſolitaria vera ſit vniuerſaliſſime,ad propoſitum
tamen Pauli nō eſt niſi arctata ad poteſtatē de qua eſt ſermo: hoc eſt poteſtatē pręcellentē,po
teſtatem legitimam.nam ex hoc quod eſt à deo,probat ꝙ neceſſario debemus illi ſubiici.cōſtat
I autem hanc rationem nō habere locum ſi applicaretur ad omnem quomodolibet poteſtatem.
non eſt enim neceſſe vt ſubiiciamur poteſtati hoſtili, quæ tamen eſt etiam à deo . Subintellige
igitur præcellens . Ita quòd ſenſus eſt. non eſt enim poteſtas præcellens niſi à deo . Et hoc ( ne
oporteat repeti)in ſubſequentibus ſubintelligatur. Quæ autem ſunt. Deeſt. poteſtates.) To-
tum hoc ſubiectum eſt enunciationis.A deo ordinata. pro,ordinatæ ſunt.) Prius dixerat om-
nes poteſtates pręcellentes eſſe à deo:modo adiungit eaſdē eſſe quoq; ordinatas à deo.vt intelli-
gamus non ſolum poteſtates ipſas quantum ad earum ſubſtantiā eſſe à deo,ſed etiam quantum
ad ſubordinationem aliorum ipſis . ad poteſtatis ſiquidem ordinem ſpectat ſubordinatio alio-
rum:alioquin ſine ordine eſſet poteſtas . ¶ Itaque qui reſiſtit. pro,reſiſtens,poteſtati,dei ordi-
nationi reſiſtit. pro, reſtitit. ) Infert Paulus quòd reſiſtens poteſtati præcellenti , dum putat ſe
reſiſtere homini,in veritate tamen reſtitit ordinationi dei.Deſcribit autem participio præſenti
K reſiſtentiam poteſtati,reſiſtentiam autem dei ordinationi verbo pręterito:quia dum illa ex in-
tentione fit, poſt factum comprehēditur à ſcientia fuiſſe commiſſam reſiſtentiam in dei ordi-
nationem. Qui autem reſiſtunt.pro,reſtiterunt,ipſi ſibi dānationē acquirunt.pro,ſibiipſis iu
dicium ſument.) Non ſolum culpam contra dei ordinationem , ſed etiam pœnam ex deme-
rito patratæ reſiſtentiæ deſcribit.Et quoniā prænunciat ſumpturos iudicium ſibiipſis,& in hac
vita ſępe hoc non verificatur,ideo de diuino iudicio ſermo iſte loquitur. nihil enim impune di
uinum relinquit iudicium. Cōſtat autē ꝙ ſumere iudicium, eſt accipere quod ſibi iure pro me-
rito debetur. ¶ Nā principes.) Occurrit tacite obiectioni . qua ratione tu dicis anima pote-
ſtatibus pręcellētibus ſubiiciatur,ingerēdo nobis timorem ſęculariū poteſtatū:quum lex Euan-
gelica ſit lex amoris,& Chriſtianis ſolus deus timēdus ſit. Huic inquam obiectioni obuiat Pau-
lus:dicendo in ſubſtantia quòd principes ſęculares non ſunt ad timorem bonis ſed malis:ac per
hoc non

hoc non ſunt timẽdi veris Chriſtianis non ſolũ nomine ſed re. Non ſunt timori boni operis A
ſed mali.pro,nõ ſunt timor bonorũ operũ ſed malorum.) Et verũ dicit quãtum eſt ex natura extremorum ſcilicet principatus & operũ.Secus autẽ euenit ſæpe ex abuſu:vt patet in martyribus,qui propter bona opera à principibus puniebantur. ſed nõ ex natura operum erat timor ſi quis erat in aliquibus,ſed quiã principes abutantur poteſtate. Et iuxta hũc ſenſum intellige ſubiunƈta. Vis autẽ nõ timere poteſtatẽ?bonũ fac.) Quod autem interſerit. Et habebis laudem ex illa.)relatiue verificatur. dum enim mala opera puniũtur,laudantur bona. ipſa enim punitio malorũ, laus eſt bonorũ. Dei enim miniſter eſt.) Rationem reddit quare principes non ſunt timor bonorũ ſed malorũ operum,ex hoc ꝙ ſunt miniſtri dei: ac per hoc imitãtes deum. Tibi in bonũ.Si autẽ malũ feceris,time.non enim ſine cauſa gladiũ portat.) Dei enim miniſter eſt, vindex in iram ei qui male agit.) Ecce ad quid eſt miniſter dei,ad vindicandũ,ad iuſtitiã vindicatiuam exercẽdam in punitionẽ eius qui male facit.Et hinc apparet quo ſenſu diƈtũ ſit,omnis anima poteſtatibus præcellẽtibus ſubiiciatur:ſcilicet pro quãto princeps miniſter dei eſt. In B
iis enim quę præcipit exhorbitãs à miniſterio dei, nullus ei ſubiicitur. Ideoq; neceſſitate ſubditi eſtote.pro,ideo ꝙ neceſſe eſt ſubiici,non ſolũ propter irã.)hoc eſt punitionem quam poteſt inferre princeps. Sed etiam propter cõſcientiam.) Et hęc eſt cõcluſio principaliter intenta. Ideo enim & tributa pręſtatis.pro,pẽditis.Poſtquã inſtruxit de ſubieƈtione principibus debitã in genere, modo deſcẽdit ad ſpeciẽ tributorum, deducẽdo ex eodẽ fonte debitũ tributorum. Miniſtri enim dei ſunt,in hocipſum ſeruientes.pro,inſeruiẽtes.) Manifeſtat illã cõmunem cauſam vtriuſque(ſcilicet ſubieƈtionis & tributorum) eſſe hãc ſcilicet ꝙ miniſtri dei ſunt principes inſeruientes in hocipſum,dei miniſterium.ex eo nãque ꝙ incumbunt diuino miniſterio, debemus tãquam ſtipendia eorum, ſoluere tributa illis. Reddite ergo omnibus debita.) Mõſtrato debito & ſubieƈtionis & tributorum, mãdat extẽdendo executionẽ iuſtitiæ quo ad omnia debita omnibus reſpeƈtiue. Cui tributum, tributũ:cui veƈtigal,veƈtigal:cui timorẽ,timorem:cui C
honorem,honorem.) Enumerat in ſpecie quatuor,tributũ,veƈtigal,timorẽ & honorẽ.Nec caret quęſtione quod dicitur de timore.quũ in vero Chriſtiano locũ nõ habeat debitum timoris reſpeƈtu principũ:vt ipſemet Paulus nunc docuit. ¶Solutio eſt ꝙ Paulus non dicit Romanis ꝙ debeant timere, ſed ꝙ cui debent timorẽ reddãt timorem.ita ꝙ præſuppoſitõ debito timoris præcipit timere:hoc autẽ ſanƈtum eſt præceptũ,præſuppoſito ꝙ aliqui Chriſtiani agãt malum:quod in tanta multitudine ineuitabile eſt.dixerat enim ſi malũ agis time. Poſſet nihilominus timor offendendi intelligi.minus proprie namen timor habet pro materia malum culpæ. ¶Nemini quicquam debeatis niſi vt inuicem diligatis.) Ne multitudo debitorũ homini oneroſa appareret,debita omnia mõſtrat eſſe vnũ tantũ debitũ. Et propterea ſummãdo omnia debita cuicũque nomini,dicit ꝙ nemini quicquam debeãt niſi vnũ ſcilicet inuicẽ diligere.Et hoc D
probat ſubiũgẽdo. Qui enim diligit proximũ. pro,alterũ,legẽ impleuit.) Optima ratio:quia in hoc vno impletur vniuerſa lex. Et ꝙ hoc ſit verum,probat induƈtiue diſcurrẽdo per ſingula præcepta legis. Nam non adulterabis.) Deeſt pronomen illud. Legendum eſt. Nam illud non adulterabis:nõ furaberis,nõ falſum teſtimonium dices,non cõcupiſces, & ſiquod eſt aliud mandatum,in hoc verbo inſtauratur.pro,ſummatur.)ſeu cõſummatur:hoc eſt ſummatim colligitur. Diliges.) Deeſt videlicet. Legẽdũ eſt. Videlicet diliges proximũ tuũ ſicut teipſum.) In hoc vno præcepto ſcripto Leuit.xix.cõtineri omnia,intẽdit probare Paulus.Senſus autẽ huius præcepti ad literã eſt vt diligas proximũ tuum, & diligas illũ eo modo quo diligis teipſum: hoc eſt amore amicitiæ, quod eſt velle illi bonũ honeſtũ, bonũ vtile,bonũque deleƈtabile propter illum,non propter te:ſicut vis tibiipſi bona hęc propter teipſum.In hoc enim ſenſu ſit impletur hoc mãdatum,vniuerſa lex ad proximũ impleta eſt. ¶Dileƈtio proximi. pro,proximo. E
malum nõ operatur.) Manifeſtat Paulus probationem aſſumptam ſcilicet ꝙ omnia mandata in hoc vno cõtinẽtur,ex hoc ꝙ dileƈtio (ſupple amicitiæ) non operatur malũ proximo. Minus dicit & plus ſignificat.nam non ſolum non operatur malum alteri, ſed etiã efficit illi bonum. Verum quia efficere bonum nõ ſemper eſt in poteſtate diligentis,ideo nõ dixit dileƈtio efficit bonum proximo,ſed dixit nõ operatur malũ proximo:quod ſemper & vbique eſt in poteſtate diligẽtis.Et in hocipſo quod eſt nõ operari malum proximo, clauditur nõ ſubſtrahere bonum debitum quãdo & vbi poteſt.nam ſubtrahere debitum bonum,eſt operari malum. Non eſt ergo diminuta ſed totum cõpleƈtens debitum hæc ratio. Plenitudo ergo legis eſt dileƈtio. ) Si obiicis ꝙ dominus dixit nõ in hoc vno ſed in duobus mãdatis(dileƈtionis ſcilicet dei & proximi)pẽdere legem & prophetas,ſcito dupliciter quæſtionem ſolui. Primo ꝙ Paulus loquitur de

F lege relata ad homines:quoniã tractat de debitis homini. Cuius ſignum eſt quòd nõ attulit niſi
præcepta debitorum hominibus: dominus vero loquitur de lege abſolute. Et hic videtur ſenſus
literalis.nam de dilectione dei ſuperius docuerat. ¶Poteſt nihilominus dici ꝙ in mãdato dile-
ctionis proximi, clauditur mandatum dilectionis dei ſicut cauſa in effectu. Vel ꝙ Paulus non
dicit plenitudo ergo legis eſt dilectio proximi , ſed dilectio : vt proportionaliter ſignificaret ꝙ
quẽadmodum dilectio proximi implet vniuerſa debita homini,ita dilectio dei implet vniuerſa
debita deo.vt ſic proportionaliter omni ex parte concludatur,plenitudo ergo legis eſt dilectio.
¶Et hoc.) Aduerte quòd pronomen hoc,non poteſt referri ad nomen tempus in textu Græ-
co.nam alterum eſt generis maſculini,alterum neutri. Et propterea commate punctuãdum eſt
pronomen.Exaggerat ſiquidem Paulus adimplendum eſſe hoc præceptum mutuæ dilectionis
ex parte oblatæ opportunitatis. Eſt itaque ſenſus. & hoc tanto magis adimplere debemus.
G Scientes tempus.) Temporis nomen hoc in loco accommodum tempus ſignificat , tanquam
occaſionem dans recte operandi.Sicut etiam quum offertur nobis congrua occaſio alicuius ne-
gociationis,conſueuimus dicere ecce tempus: intendentes non tam tempus q̃ occaſionem con-
gruam. Quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. pro,excitari.) Metaphora vtitur noctis &
diei,ſomni & vigiliæ:comparans ſtatum culpæ nocti & ſomno, ſtatum vero gratiæ,vigiliæ &
diei. Et quoniã negligentia ex parte ſtatus culpæ ſe tenens ſicut ſomnus cõgruit nocti, & tem-
pus gratiæ ex parte diei velut diei principium ſe tenet ( clarus enim dies vſque ad futurã vitam
non erit)ideo tanquam principiũ diei ſit, dicit quia hora eſt iam nos de ſomno negligẽtiæ ex-
citari. Intendẽs quòd quia ſcimus occaſionem nobis dari ex tempore vt abiiciamus nocturna,
oportet nos ſectari diurna per quæ impletur vniuerſa lex. Nunc enim proprior eſt noſtra ſa-
lus q̃ quum credidimus.) Dictio q̃ non eſt nomen relatiuum ſed aduerbium reſpondens com
H paratiuo propior. Aſſignat ratiouem accõmodi temporis ex maiore propinquitate ſalutis mo-
do q̃ quando incœpimus credere.Et verificatur propinquitas maior.tum ſecundũ tempus:quia
continue accedimus ad mortem in qua erit noſtra ſalus. tum ſecundum diſpoſitionem merito-
rum:quia cõtinue proficimus in meritis. Cõſiſtit itaque ratio ſurgendi ab omni neglectu,quia
propinquiores ſumus ſaluti æternæ modo q̃ quum incœpimus ſurgere à peccato,credendo,in
Chriſtum. ¶Nox præceſſit.)peccatorum nox iam præteriit. Dies autem appropinquauit.)
dies clarus æternæ ſalutis appropinquauit per gratiam.Et vere appropinquauit nobis:quoniam
in nobis iam inchoauit,& incrementa cõtinue ſuſcipit ſi nos non deſimus gratiæ dei. Abiicia-
mus ergo opera tenebrarũ.) Ex hoc quòd nox præceſſit, cõgrue inſertur abiectio operũ con-
uenientium tenebris. Et induamur arma lucis.) Ex hoc quòd dies appropinquauit,ꝙ iam eſt
aurora, congrue infertur induamur arma lucis. Opera luci conſona appellauit arma lucis: quia
I non ſolum ſunt opera,ſed ſunt arma. Et dixit hoc ad differentiã operũ tenebrarũ.nam peccata
quę ſunt tenebrarum opera(quia omnis qui male agit odit lucem)ſunt tantum opera noſtra.
Aeternæ autem ſalutis meritoria opera(quę appellantur arma lucis) non ſolum ſunt opera luci
conſona,ſed ſunt arma,tum defenſiua tum offenſiua hoſtium,virtute diuinæ gratiæ. Sicut in
die honeſte ambulemus.) Vna dictio eſt ſicut.Cõſequẽter adiungit pręceptũ ambulandi cõtra
quietem ſomni.& præceptum modi:dicendo honeſte ſicut in die,hoc eſt quẽadmodum exigit
dies hominem compoſite incedere. Quãuis enim nox ſit ſomni tempus,ſi tamen cõtingit no-
cte ambulare minus cõpoſite incedimus.tanquam nox licentiã tribuat qualitercũque eundi:ſed
in die morale eſt omnibus ſe cõponere,tanquã dies exigat honeſtatẽ cõpoſitę perſonę. Non
in comeſſationibus & ebrietatibus,nõ in cubilibus & impudicitiis,non in cõtẽtione & æmula-
tione.) Ecce opera tenebrarum,quorum prima duo ſunt gulæ:duo ſequentia ſunt venereæ rei.
K Cubilia enim honeſto vocabulo opus venereum ſignificãt: impudicitiæ autem laſciuias tactuũ.
Duo vero vltima quãuis alterius ſint naturæ,cõcomitantur tamen prędicta.tam contentio ſiue
lis(verbo vel facto)quàm inuidia interna,crapulationes & venerea comitatur: vt experiẽtia te-
ſtatur. & propterea inter opera nocturna cõputãtur. Sed induimini dominum Ieſum Chri-
ſtum) Ecce arma lucis, imitari opera domini Ieſu Chriſti. Poſtquã enim per baptiſmũ induti
ſumus meritis Chriſti,oportet nos imitatione operum induere nos Ieſu Chriſti patientia,mã-
ſuetudine,humilitate,charitate &c. Et carnis curã ne feceritis in deſideriis.pro,in concupiſcẽ-
tias.) Non prohibet carnis curam haberi,ſed ad talem finem ſcilicet ad concupiſcentias. Suf-
ficere debet Chriſtiano prouidere carni ad neceſſitates, ad commoditates ſecũdum rectam ra-
tionem: & non extendat prouidentiam carnis vt concupiſcentiæ poſcunt.

CAPVT XIIII.

Infirmum

INfirmum autem in fide.) Superfluit in. Proſequens Paulus inſtructionem A
vſus gratiæ, inſtruit in hoc capitulo vſum gratiæ erga infirmos fide, quo
ad duo, ſcilicet & quo ad actus animæ qui ſunt diſcernere & iudicare, &
quo ad executionem operis habentis annexum ſcãdalum. More autem ſuo
prius proponit, declaraturus poſt ea propoſita. Infirmũ fide (non corpore)
appellat eum qui minus adhuc inſtructus in libertate fidei, reputat aliqua
ſibi illicita quę tamen ſecũdum fidei libertatem licita ſunt. Talis enim ideo
infirmus fide dicitur, quia minus eſt firmatus in iis quę ſunt libertatis fidei. Aſſumite.) hoc
eſt adiũgite vobis. Nõ ſolum nõ eſſe eiiciendos, ſed etiã iubet adiũgendos aliis Chriſtianis. vult
enim eos foueri ipſa adiũctione, vt proficiãt in fide. Nõ in diſceptationibus cogitationũ. pro,
non ad diiudicationes diſceptationũ.) Ne intelligerẽt Romani aſſumendos eſſe huiuſmodi in-
firmos ad diſcernẽdũ diſputationes hinc inde prohibet hoc expreſſe Paulus, volens illos aſſumi B
abſque huiuſmodi iudicio diſputationum. Quare autem hæc dicat, inferius ſubiungit. Hęc ſunt
quę proponit ſummariæ. Alius enim credit.) Incipit declarare propoſita, inchoãs à primis
terminis: ſcilicet quem appellat infirmum fide, ſimul explicans materiã diſceptationum. Decla-
rat itaque infirmũ fide, aſſignãdo differentiam inter infirmũ & firmũ in materia intenta. Et de
firmo quidẽ dicit. alius enim credit. Se manducare omnia.) Superfluit ſe. Nec culpandus eſt
interpres ꝙ obſcure trãſtulit: quia ſic iacet in textu Græco. Senſus tamen eſt, ꝙ alius credit edẽ-
da eſſe omnia. Et hic eſt firmus fide, qui libertate fidei fultus credit quæuis eſſe edẽda, nullã fa-
ciens differẽtiã inter cibum & cibũ. Qui autẽ infirmus eſt.) nõ corpore ſed fide. Olus mã-
ducet. pro, olera mãducat.) Ecce quẽ appellauit infirmũ fide, qui diſcernit inter cibũ & cibum,
diſcernit inter carnẽ & carnem. & propterea dicit, manducat olera: inter quę nulla eſt diſcretio.
Et hinc apparet ꝙ de Iudęis loquitur cõuerſis ad Chriſtum: quorũ aliqui integri fide, comede- C
bant omnia quantũcũque prohibita eſſent in lege Iudęorũ. alii autẽ infirmi fide, abſtinebant ab
eſu animaliũ immundorũ apud Iudęos: apud quos quia nullũ olus immundũ erat, ideo deſcri-
buntur veſci oleribus. Is qui manducat, nõ manducantẽ non ſpernat.) Declaratis primis ter-
minis cum materia, declarat conſequẽter quod ſubiũxerat prohibẽdo, non in diiudicationibus.
Hanc enim particulã modo proſequitur: inhibẽdo firmo deſpectionem infirmi: dicendo, is qui
manducat, non manducantem non ſpernat. Deinde inhibendo infirmo iudicium firmi, quum
ſubiungit. Et qui non mãducat, manducantẽ nõ iudicet.) Aequa lance librat Paulus vtrũq;.
pronus eſt enim integer fide (qui omnibus veſcitur) ad ſpernendũ ſcrupuloſos: & ecõuerſo pro-
nus eſt abſtinens, ad temerarie iudicandũ quaſi voracẽ veſcentẽ indifferenter omnibus. Deus
enim illum aſſumpſit.) Proſequitur monitionem infirmi vt nõ iudicet firmũ, ex hoc ꝙ deus
illum firmũ aſſumpſit: hoc eſt ſub ſuo adiũxit dominio. Vbi diligẽtius aduerte ꝙ nõ eſt hic ſer- D
mo de dominio cõmuni quo deus dominus eſt omniũ, nec de dominio ſpeciali quo eſt domi-
nus eorum qui ei ſpõte ſeruiũt: ſed eſt ſermo de dominio ſpecialiſſimo, quo ſolus deus eſt domi-
nus occultorũ cordis. Ad quod dominiũ ſpectat iudiciũ operũ ſecundũ ſe licitorũ, inquãtũ pen-
dent ex corde operãtis. Vnde ad hoc dominiũ ſpectãt integri fide indifferenter veſcẽtes omni-
bus: pro eo bono ne, an malo animo hoc faciãt. Quo ad hoc enim ſolius dei ſunt ſerui, ſoli diui-
no iudicio reſeruãtur: nec poſſunt à quouis homine iudicari. De hoc itaque dominio ac iudicio
intellige textum hunc. Tu qui es qui iudicas alienum ſeruum?) Ad ſimilitudinem alieni ſer-
ui deſcribitur homo firmus qui iudicatur vorax, non diſcernẽs inter cibos. Domino ſuo ſtat
aut cadit.) Occurrit obiectioni excuſantis temeritatem iudicii propter vtilitatem fratris. Acſi
apertius dixiſſet. nõ tua intereſt: nam alienus ſeruus domino ſuo ſtat. quãdiu ſtat, & domino ſuo
cadit, ſi caderet. Hęc tamẽ de alieno ſeruo applicata ad propoſitũ nõ ſic ſunt intelligẽda, vt no- E
ſtrũ ſtare proſit deo, aut cadere noſtrũ noceat deo: quoniã vtrũq; eſt falſum, loquẽdo de deo ſe-
cundũ ſe: & vtrũq; eſt verũ loquẽdo de gloria dei ad extra. hęc enim ſuſcipit augmẽta & decre-
mẽta. Stabit autẽ. pro, ſtabilietur autẽ.) In fauorem firmorũ adiungit hoc Paulus. Et merito:
quoniã deus propẽſus eſt ad promouendũ cõceſſa bona. Potẽs eſt enim deus ſtatuere illum.)
Ne intelligeres quòd propriis viribus aut etiam meritis ſtabiliatur homo, diuinã affert poten-
tiam: vt intelligamus quòd ſola diuina potentia conceditur perſeuerantia. nulla ſiquidem eſt in
homine virtus ſufficiens ad hoc: vt patet ex eo quòd quilibet viator poteſt cadere. hoc enim re-
ſeruatur diuinæ gubernationi. potentiſſimæ ad præſeruandum ne cadamus. ¶ Nam alius. pro,
alius quidẽ iudicat diem inter diem. pro, iuxta, ſeu ad, ſeu præter. Diem, alius iudicat omnem
diem.) Explicauerat firmum & infirmum in materia cibi, explicat, modo eoſdem in materia
dierum. In his enim duobus apud Iudęos diſcretio cõſtituta erat, nam & ſecreti ſunt cibi mũdi

F à cibis immundis, & dies ſeruiles à diebus non ſeruilibus. Diſcernens enim inter diem & diem,
appellatur iudicans diem ad ſeu iuxta ſeu præter diem:qui autem omni die indifferenter vtitur,
dicitur iudicans omnem diem:quaſi æquans omnem diem. Sicut enim dictũ eſt,de Iudæis con
uerſis eſt ſermo iſte:quorum aliqui libertatem Chriſtianam à legis Moyſi inſtitutis ſectabãtur,
aliqui vero ſeruabant ſabbatum,inſtitutum in lege Moyſi.& hæc ſunt materiæ diſceptationum
de quibus ſcilicet diſputabant. Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet . pro , vnuſquiſque propriæ
menti ſatiſfaciat.)Neutros vituperat aut damnat Paulus.Et rationem ſubdit. Qui ſapit diem,
domino ſapit.) Deeſt hic cõtraria:videlicet. Et qui non ſapit dië,domino non ſapit. Vterq;
militat domino,tam iudicans inter diem & diem quàm æquans omnem diem. ❡ Vbi aduerte
quòd dictio interpretata ſapit,eſt illa dictio ſpectãs ad partem cognoſcitiuam,quæ forte adhuc
non inuenit vocabulum proprium latinum. Vnde dici poteſt qui cogitat, qui ſentit, qui curat
G diem &c. Et qui manducat,domino manducat:gratias enim agit deo. & qui non manducat,
domino non manducat, & gratias agit deo.) Aduerte prudens lector quòd prima ratio circa
manducationem ſumpta ex ſimilitudine alieni ſerui , propria fuit cõtra temerarium iudicium:
hæc autem communis eſt, & contra iudicium & cõtra deſpectionem in materia cibi, & ſimi-
liter in materia dierum.Et propterea omnia hic Paulus complectitur:monſtrans vniuerſa hæc
quatuor poſſe abſque peccato fieri,modo referantur ad deum. ❡ Et quòd hoc ſit verum,decla-
rat ex ſimilibus ſcilicet viuere & mori. Poſſumus enim tam vita q̃ morte vti relatiue ad deum.
& pari ratione poſſumus & mãducare & abſtinere & diſcernere & æquare dies, vti relatiue ad
deum. Minus dico:quoniam Paulus non loquitur de poſſe ſed de facto. Et merito:quoniam lo-
quitur in prima perſona. vt intelligamus quòd de ſibi ſimilibus (hoc eſt in dei gratia & chari-
tate cõſtitutis)loquitur.tales enim ſe & ſua omnia dedunt deo. Et propterea de his dicit. Ne-
H mo enim noſtrum ſibi viuit . & nemo ſibi moritur. ) hoc eſt dictu quòd nullus nobis ſimilis,
nullus vere Chriſtianus vita ſua vtitur propter ſe, ſed eam dirigit ad dei gloriã:& ſimiliter nul-
lus eligit mori propter ſe ſed propter dei gloriam . Et iuxta hunc ſenſum intellige ſequentia.
Siue enim viuimus,domino viuimus:ſiue morimur,domino morimur.) Ex quo infert. Siue
ergo viuimus ſiue morimur, domini ſumus. ) Ex quo tam vitam quàm morté noſtram pro-
pter deum dirigimus,conſequens eſt quòd noſipſi ſumus non noſtrimet ſed domini. Quod &
congruit fini ipſius CHRISTI. In hoc enim Chriſtus mortuus eſt & reſurrexit , vt &
viuorum & mortuorum dominetur. ) Ex vtraque via concludit Paulus nos eſſe Chriſti. prius
enim cõcluſit ex hoc quòd domino viuimus & morimur: modo autem idem infert ex hoc ꝙ
Chriſtus ad hocipſum mortuus eſt & reſurrexit vt dominus ſit viuorum atque mortuorum.
Aduerte quòd in textu Latino poſt reſurrexit:deeſt & reuixit.Quod adiunxit Paulus ad ſigni-
I ficandum quòd non ſurrexit iterum moriturus quemadmodum Lazarus : ſed quòd reſurrexit
ad hoc vt reuiueret. Tu autem quid iudicas fratrem tuum?) Declarata immunitate à pecca-
to in vniuerſis his quatuor,rationem cõmunem aduerſus omnes tam iudicãtes q̃ ſpernentes in
vtraque materia affert.Et primo alloquitur infirmũ.tu autem infirme in vtraque materia,quid
iudicas fratrem tuum firmum?Deinde alloquitur firmum. Aut tu quare ſpernis fratré tuum.)
infirmum? Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti) Ex eo ꝙ cõmune erit omnibus pu
niri ſi peccamus.monet omnes abſtinere à peccato temerarii iudicii & deſpectionis. ❡ Nec con
trariatur hæc Pauli ſententia verbis domini promittentis , ſedebitis ſuper ſedes duodecim &c.
Vtrunque ſiquidem eſt verum nam omnes ſiſtemur Chriſti iudicio quo ad pœnam vel præ-
mium:non omnes autem ſtabunt,ſed quidam ſedebunt & quidam ſtabunt quo ad diſcuſſioné.
Quorum enim merita omni ſunt exceptione maiora, ſedebunt: mediocres autem & imperfe-
K cti(vt pote diſcutiendi)non ſedentes ſed ſtantes prædicũtur. In relatione ergo ad pœnã & prę-
mium Paulus loquitur. ❡ Scriptum eſt enim.) Eſa.xlv. Viuo ego dicit dominus.) Vbi tex-
tus habet in memetipſo iuraui.Sed idem eſt:quia iſte erat iurandi modus tunc temporis.homi-
nes enim iurabãt,viuit dominus:deus auté iurat per ſeipſum,viuo ego.Reliqua ſunt clara.Quo-
niã mihi flectetur omne genu,& omnis lingua cõfitebitur deo. Itaq; vnuſquiſq; noſtrũ ꝓ ſe ra
tioné reddet deo.Nõ ergo amplius inuicé iudicemus.Sed hoc iudicate magis.)Poſtq̃ inſtruxit in
infirmitate fidei cauenda eſſe iudiciũ temerariũ & deſpectioné,modo inſtruit vt caueãt ab exe-
cutionis operis habẽtis annexũ ſcãdalũ.Et cõtinuat iudiciũ iudicio.Nõ exerceamus iudicia per-
ſonarũ,ſed iudicate hoc potius,ſed trãſite ad iudiciũ operis.Et explicãdo qualis operis ſubiũgit.
Ne ponatis offendiculũ fratri vel ſcãdalũ.) Inter offendiculũ & ſcãdalũ neſcio differentiã niſi
Gręcæ & Latinæ dictionis.Et propterea Latine legẽdũ cẽſent. Offenſioné fratri vel offendi-
culũ.)vt offenſio referatur ad opus faciẽs ſtatim impactioné, offendiculũ vero ad opus qđ poteſt

parere

parere impactionem. Quum enim aliquis præſentibus infirmis quos nouit ſcandalizari ex ſua A
comeſtionecomedit,ponit offenſionē:quū vero abſentibus talibus hoc facit,ponit offendiculum
quoniam in primo caſu ſimul eſt actus & offenſio: in ſecundo autem poteſt ſequi & non ſequi
impactio.Et dicendo ne ponatis,explicat ꝙ non de credere aut iudicare, ſed de executione ope-
ris loquitur. haſtenus enim tractauit actiones animi, quę ſunt credere, iudicare & ſpernere.mo-
do autem deſcendi ad facta. Scio & confido.pro,& perſuaſus ſum,in domino Ieſu,quia:pro,ꝙ,
nihil cōmune per ipſum.)Determinat Paulus ſe ſecundū Chriſti ſcientiā noſſe nihil eſſe commu
ne,hoc eſt immundū.Vtitur vocabulo apud Hebræos ſolito, ad ſignificandū immundū, vt etiā
hinc perpendamus de qua materia loquitur. Dictio autem interpretata per ipſum, anceps eſt ad
per ipſum vel per ſe.Et ſi legitur per ſe,refertur materia.Et eſt ſenſus. nullus cibus, nullum tēpus
eſt immundum per ſe:hoc eſt ſecundum ſe. omnis enim creatura Dei bona eſt. Si autem legitur
per ipſum,refertur Chriſtus. Et eſt ſenſus ꝙ per Chriſtum nihil eſt immundum. donauit ſiqui- B
dem Chriſtus omnes hac libertate legalium:& nullum cibum vetuit, nullum tempus diſcreuit.
Niſi ei qui exiſtimat aliquid commune eſſe, illi commune eſt.) Secundum ſe ſeu per Chriſtum
nihil huiuſmodi eſt immundum: verumtamen ex conſcientia alicuius reputantis aliquem cibū
immundum,illi redditur immundus.Itaꝙ abſolute nullus cibus eſt immundus,relatus autem ad
conſcientiam exiſtimantem immundum,aliquid eſt immundum illi. Cibus enim non propter
conſcientiam redditur immundus:ſed illi redditur immundus,redditur illicitus ex propria con-
ſcientia. Hinc habes à Paulo ꝙ conſcientia erronea ligat. Et in prōptu eſt ratio: quia habet illud
pro illicito. ¶ Si autem propter cibum.) Monet quadruplici ratione ad id quod propoſuit, ſcili-
cet ne ponatur offendiculum fratri. Prima ratio ex parte dilectionis debitæ fratri ſe tenet. Si au-
tem propter cibum. Frater tuus contriſtatur,iam non ſecundum charitatem ambulas.) Et eſt
ſenſus.Si propter tuum cibum indifferentem frater tuus infirmus fide contriſtatur, tanq̃ videns C
aliquid illicitum,tu qui non curas de triſtitia eius nō ambulas ſecundū dilectionē qua debes pro-
ſequi fratrem,qua debes cauere ne triſtitia illum afficias. Triſtitia enim quoddam malum eſt.
¶ Noli cibo tuo illum perdere.pro,ne cibo tuo illum perdas,pro quo Chriſtus mortuus eſt.) Se-
cunda ratio ex parte dilectionis exhibitæ fratri à Chriſto,ſe tenet.& commemorat dilectionem
tantam vt pro illo mortuus fuerit: aperte monens ꝙ redemptum tanto precio quantū eſt mors
Chriſti,ne perdas ob tam minimam rem,ſcilicet cibum.Perdi autem dicitur vel propter pecca-
tum ſcandali paſſiui,vel propter periculum apoſtaſiæ . Huiuſmodi enim infirmi poſt triſtitiam
prorumpunt in temeraria iudicia:& quandoq; retrocedunt à fide.exiſtimantes Chriſtianos non
ſecundum Deum viuere. Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum.pro,veſtrum.) Tertia ratio
ex parte ſtatus (quia ſcilicet ſtatus Chriſtianus eſt regnum Dei) ſumitur.In qua artificioſe vertit
Paulus rationem Chriſtianorum libere viuentium aduerſus eos. Tuebantur enim libertatem vi- D
tæ ſuæ ex eo ꝙ inchoauerat tempus regni Dei,quod eſt liberum ab omnibus huiuſmodi legali-
bus:& propterea tanq̃ regno Dei vtentes, libere viuebant. Retorquet Paulus rationem ex parte
regni Dei aduerſus eos. tum declarando ꝙ regnum Dei principalius conſtat ex internis virtuti-
bus , & ſecundario habet huiuſmodi libertates cibi & potus: ac per hoc vt vacent iis in quibus
ſubſtantialiter conſiſtit regnum,& non huiuſmodi annexis & velut accidentalibus libertatibus.
Tum declarando vitandum eſſe periculum infamiæ immo blaſphemiæ in ſtatum Chriſtianū.
audientes ſiquidem ꝙ prætextu regni Dei veſcimini quibuſcunq; , vituperant immo blaſphe-
mant regnum Dei,tanq̃ regnum cibi & potus. Vnde ad vitandam hanc blaſphemiam, monet
vt abſtineant potius q̃ tali libertate vtantur. ¶ Non eſt enim regnum Dei eſca & potus.) non
conſiſtit ſubſtantiale regni Dei in libertate ſeu potius in vſu libertatis eſcæ & potus indifferenter
Sed iuſtitia.)ſed ſubſtantiale regni Dei eſt iuſtitia reddens vnicuiq; debitum. Et pax.)tranqui E
litas ſine occaſione perturbandi quemcunq;. Et gaudium. ) Hæc enim tria interna (ſcilicet iu-
ſtitia continens omnem virtutem, & pax tollens omnem perturbationem tam intus quàm ex-
tra,& gaudium non ſeculare ſed. In ſpiritu ſancto. ) perficiunt ſubſtantiam regni Dei, tam in
ſingularibus hominib⁹ q̃ in collegiis. Appellatur autem regnum Dei quo Deus regnat in nobis.
cōſtat ſiquidem ꝙ internis virtutibus regnat in nobis:& per ipſas ſimus partes regni Dei. Qui
enim in hoc.pro,in his.)ſcilicet iuſtitia,pace,& gaudio in ſpiritu ſancto. Seruit Chriſto, placet
Deo & probatus eſt hominibus.)Ecce probatio ꝙ in his conſtat regnum Dei. Regnum ſiquidē
Dei & gratū eſt Deo & probatū hominibus. vtrāq; autem conditionem habet qui in his ſeruit
Chriſto.regnū igitur dei in his conſiſtit. ¶ Itaq; quæ pacis ſunt ſectemur.)Quarta ratio ſumi-
tur ex parte operis diuini:hoc eſt ex parte mutuæ ædificationis ac pacis. Mutua ſiquidem ædi-

FF v ficatio

F ficatio eſt opus Dei: ad quod ſeruandum incumbere debemus. Quod directe deſtruit qui ſcan-
dalizat.Huius itaq; rationis primo quod eſt illud opus Dei ſub ſpecie ſectandi declarat: dicendo.
itaque quæ pacis ſunt ſectemur. Et quę ędificationis ſunt inuicem,cuſtodiamus.)Superfluit ſunt
& cuſtodiamus.Legendũ eſt. Et quę ædificationis mutuę.)Subauditur enim ſectemur. Noli ꝓ-
pter eſcã deſtruere regnũ Dei.pro,ne propter eſcam deſtruas opus Dei.)ſcilicet ædificationẽ mu
tuam ac pacẽ.Et quũ omnia opera tam naturę q̄ animę ſint opera dei,ſingulariſſime tamẽ mu
tua ędificatio ac pax appellatur opus Dei.tũ quia hoc eſt propriũ diſcipulorũ Chriſti:dicente ip-
ſo,in hoc cognoſcent homines ꝙ diſcipuli mei eritis &c. Tum quia pax eſt etiã propria ipſi:di-
cente ipſomet,Pacem meã do vobis. Omnia quidẽ ſunt munda.) Si ſuperius dicto perſpician-
tur,Paulus dixit & omnia eſſe licita tã quę firmorũ q̄ quæ infirmorũ ſunt: & nihilominus pro-
hibuit multis rationibus firmos quidẽ à ſuæ libertatis vſu propter ſcãdalũ,& prohibuit infirmos
G à iudicãdo.ideo modo cõcludẽdo declarat licita vel illicita firmis,& deinde infirmis.Reſumit er
go in primis ꝙ omnia ſunt mũda,ꝙ omnia ſunt licita ſecundũ ſe & abſolute, tã mãducare q̄ nõ
mãducare &c.Et hoc reſumit cõmuniter tã firmis q̄ infirmis. Deinde ſpecialiter ad firmos quid
bonum & quid malum per accidens (hoc eſt ratione ſcãdali)dicẽdo. Sed malũ eſt homini qui
per offendiculum mãducat.) Et eſt ſermo de bono & malo morali: clare dicẽs malum eſſe actũ
mãducandi ratione accidentis offendiculi. ❡Et econuerſo. Bonum eſt non manducare carnẽ
& non bibere vinum.)& vniuerſaliter. Neq; in quo frater tuus offenditur.pro,offendit.)hoc eſt
impingit. Aut ſcãdalizatur.) Quod Latine dicitur offenditur. Videtur Paulus per hęc duo(of-
fendit aut offenditur)ſignificare aut differentiam ſuperius dictam inter ſtatim impingentem &
eum cui occaſio datur impingendi quamuis non impingat: aut ſignificare differentiam eorum
qui ſcandalizantur,penes hoc ꝙ alii de facto impingunt,alij excitantur ad impingendum.Quę
H duæ differentiæ fere in idem redeunt: quoniam ſolum differunt penes prope vel non prope.
Aut infirmatur.)Etiam ſi non impingat, etiã ſi non ſit periculũ ꝙ impingat ſed hoc ſolum ha-
beat infirmus ꝙ infirmatur fide in huiuſmodi,bonum eſt abſtinere.Nominauit autẽ carnem &
vinũ quæ ſunt præcipua inter appetibilia cibi & potus:vt ex his intelligas quẽcunq; cibũ & quẽ-
cunq; potũ.❡Tu fidẽ habes.) Obuiat obiectioni qua aliquis potuiſſet dicere,ego comedo quęcũ
q; ſpectant ad profeſſionem fidei meę.Huic obiectioni occurrit.tu fidem habes rectã de liberta-
te ciborũ. Penes teipſum habe corã deo:)hoc eſt nõ opere tali ipſam profitearis corã hominibꝰ,
ſed ſufficit tibi habere illam coram deo.)Et dixit hoc Paulus. quia opus hoc non eſt de neceſſita
te fidei:vt patet de iis qui veſcuntur ſolo pane & aqua. Beatus qui non iudicat ſemetipſum in eo
quod probat.) Poſtq̄ monſtrauit firmis quid eſt eis per accidens bonum vel malum, monſtrat
modo infirmis quibus prohibuerat iudiciũ,quid eſt eis bonũ & malum:immo quid beatſi & quid
I miſerum.Et quo ad actum iudicii,beatos eos eſſe dicit ſi abſtinent non ſolum à iudicando alios
in materia diſceptabili,ſed etiã ſi abſtinent à iudicando ſeipſos in materia certa & laudata. Vult
enim eos eſſe imitatores ſui.i.Pauli:qui dicebat,nihil mihi conſcius ſum, ſed tamen neque meip-
ſum iudico.Tales iubet eſſe infirmos,vt etiã in omnibus operibus probatis(hoc eſt laudatis) abſ-
que diſceptatione nõ ſeipſos iudicent, non ſibiipſis ius dicant iuſtificando ſeipſos, ſed relinquant
iudiciũ Deo.& ſic nõ ſolum bene ſed beate agent. Qui autem diſcernit.) inter cibum & cibũ.
Declarat quid miſerũ euenire poteſt iſtis infirmis. Si mãducauerit.) quod reputat illicitũ. Dã-
natus eſt.) Ecce miſeria. Quia nõ ex fide.Omne autẽ quod nõ eſt ex fide,peccatum eſt.) Non
caret quæſtione hæc Pauli ratio: eo ꝙ multa opera humana nõ ex fide fiunt, & tamen peccata
non ſunt.Quũ enim gentiles reddunt depoſita aut debita creditoribus,& ſimilia alia opera bo-
na ex ſuo genere exercet,nõ peccãt:& tamen nõ ex fide operantur. ❡Solutio eſt duplex. Altera
K ꝙ nõ ex fide,poteſt ſumi negatiue vel cõtrarie:obiectio autẽ procedi intelligendo negatiue: Pau
lus autẽ intẽdit contrarie.Infirmi enim fide cõtra dictamen fidei ſuæ comedunt quæ illicita re-
putant.& propterea abſque dubio peccant.❡Altera eſt ſumendo non ex fide negatiue.in gene-
re tamen operum quæ debent procedere ex fide.Ita ꝙ ſenſus eſt.omne quod debet procedere ex
fide,& non eſt ex fide,peccatum eſt.Et hic ſenſus eſt magis literalis: quoniã nõ trahit negationẽ
in cõtrarietatem.& quadrat materiæ:vniuerſus ſiquidẽ huius capituli ſermo eſt de operibus natis
ex fide procedere.libertas enim ab immũdis & diſcretio inter mundũ & immundũ, ad fidẽ ma
nifeſte ſpectãt.Quocirca quia huiuſmodi mãducare procedere debet ex fide,& nõ procedit ex fi
de, peccatũ manifeſte eſt.Et ſimile eſt vniuerſaliter de oībꝰ q̄ debẽt ex fide ꝓcedere. Vnde patet
ceſſare obiectionẽ de operibus bonis ſecundũ ſuũ genus quæ exercẽt Gentiles.nã illa ex recta ra
tione ſuapte natura procedunt etiã ſi fides non adſit. ❡Aduerte prudens lector hæc Pauli dicta
intelligi

intelligi de illicitis ſecundum completam rationem illiciti.hoc eſt ꝙ huiuſmodi infirmi reputẽt A
aliquos cibos ſeu dies illicitos ſecundum completam rationem peccati : quod tantummodo eſt
peccatum mortale.Si quis enim reputaret illicitum vt veniale,& tamen comederet,non niſi ve-
nialiter peccaret.Et ſimiliter intellige de ponere offendiculum formaliter ſecundum propriam
rationem ſcandali ad ruinam mortalem alterius.Patet autẽ hunc eſſe ſenſum Pauli,ex eo ꝙ ma-
nifeſte dicit,ne perdas illum pro quo Chriſtus mortuus fuit.Et rurſus.qui autem diſcernit, ſi mã
ducauerit,damnatus eſt.

## CAPVT XV.

DEbemus autem nos. ) Propoſuerat in princip.xiiii.cap.infirmum fide aſſumite non
ad diiudicationes diſceptationum . & tractatis particulis cęteris,declarat modo illã
quæ ſupererat:ſcilicet aſſumite . Tractat autem hanc particulam in prima perſona
pluraliter . tum propter difficultatem actionis, tum ad diſcernendum perfectiores
ab aliis : vt intelligeremus præceptũ hoc ad viros dirigi perfectiores. vnde ſeipſum B
aliis connumerans non ait benefacimus, ſed debemus: ad ſignificandum non ſpectare ad bonũ
ſupererogationis ſed ad debitum. Firmiores. pro, potentes.) ſpiritu & actibus virtutum. Im-
becillitates.pro,infirmitates,infirmorum.pro,impotentium.) Appellantur infirmitates impo-
tentium non ægritudines corporum inualidorum,ſed ægritudines animi quibus ſubiiciũtur mi-
nus ſpirituales,& minus prædit virtutibus.quales apparent innumeræ inter oues Chriſti . Su-
ſtinere.pro, portare.) quod multipliciter adimpletur:quandoq; tolerando,quandoq; compatiẽ-
do,quandoq; opem ferendo verbo & exemplo vel etiam opere. Et non nobis placere.) Deeſt
ipſis.Legendũ eſt. Et non nobiſipſis placere.) Duo officia debita Paulus indicit perfectioribus.
Alterum eſt affirmatiuum.ſ.portare infirmitates inualidorum.Alterum eſt negatiuum ſcilicet &
non nobiſipſis placere.Et adiunxit hoc negatiuum, quia eius contrarium præſtat impedimentũ
præceptę affirmationi.diſplicent ſiquidem nobis naturaliter aliorum defectus:& ideo ſi quę no C
bis inſunt placita proſequimur,non portabimus aliorum defectus. Ad tollendum itaq; impedi-
mentum portandi aliorum infirmitates,optimum adhibuit remedium nõ ſequi quæ nobis ſunt
placita. Vtrunq; horum difficile eſt inſuetis operibus adimplere:& tamen eſt debitum. Vnuſ-
quiſq; veſtrum.pro,noſtrum.)Retrogrado ordine hęc duo proſequitur Paulus. Proximo ſuo.)
Superfluit ſuo.Placeat in bonum ad ædificationem.)Declarat quo ſenſu dixerit ꝙ nobiſipſis nõ
placeamus in huiuſmodi toleratione infirmorum: & contra non nobiſipſis placere , dicit quòd
vnuſquiſq; noſtrum placeat proximo.In quo docet ſtudium noſtrum debere eſſe in huiuſmodi
ad placendum proximo etiam ſi nobiſipſis diſpliceat. ❡Verum duo grana ſalis apponit. Alterũ
ex parte materię dicendo in bonum:vt intelligamus in materia bona,vel ſaltem non mala rela-
ta tamen ad bonum placendũ eſſe proximo,ita ꝙ actio placentis nõ ſit mala,ſed bona. Alterum
eſt,ad ędificationem.prę ter bonum actionis in ſe,habeat quoq; ꝙ ſit vtilis ad ædificationẽ. huc D
enim tendit toleratio defectuum:vt ſcilicet ſit vtilis ad ædificationẽ.Et cum hoc ſit bona & pla-
cens proximo. Etenim Chriſtus non ſibi placuit.) Probat dictum exemplo Chriſti. Sed ſi-
cut ſcriptum eſt.) pſal.lxix. Improperia improperantium tibi,ceciderunt.pro,inciderunt,ſuper
me.)Et afferuntur hęc verba in perſona Chriſti directa ad patrem.In quibus manifeſte apparet
Chriſtum non elegiſſe ea quæ ſibi placebant,ſed quæ ſumme diſplicebant.ad ędificationem ec-
cleſiæ.Et eſt ſermo de placere & diſplicere ſecundũ naturalẽ affectũ voluntatis.Sic enim dicim⁹
mortem,flagella,crucem,opprobria,& reliqua huiuſmodi diſplicuiſſe Chriſto:quæ tamen dile-
ctione ſumma propter noſtram ſalutem elegit & quæſiuit pati. Quæcunq; enim ſcripta ſunt.
pro,pręſcripta ſunt,ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt. pro,pręſcripta ſunt:vt per patientiam.)
in malis. Et conſolationem.)in bonis. Scripturarum.) hoc eſt in ſcripturis ſacris commemo-
ratam ſeu doctam. Spem habeamus.) Ecce finis doctrinæ ſacræ. confidere in Deo tam in ad- E
uerſis q̃ in proſperis. ❡Deus autem patientiæ & ſolatii. pro, conſolationis.) Adiungit Paulus
præces ad Deum pro Romanis ad effectum adimplendi hoc mandatum. & ad propoſitum in-
uocat Deũ actorẽ patiẽtiæ neceſſariæ ad tolerandũ, & cõſolationis neceſſariæ ad complacendũ
proximo. Det vobis idipſum.pro,idem,ſapere.) Dictio illa tam frequenter diuerſimode inter-
pretata eſt.& hoc in loco rectius diceretur ſentire. In alterutrũ.)Petit identitatem mutui ſenſus
interni,non qualitercunq; ſed adiungendo formam. Secundũ I E S V M Chriſtum: vt vna-
nimes.pro,vnanimiter.)Non ſolum petit eundẽ ſenſum in parte cognoſcitiua ſed eundem ani-
mum in parte affectiua: & quod plus eſt. In vno ore. ) etiam exteriorem concordiam preca-
tur. Honorificetis. pro, glorificetis, Deum & patrem domini noſtri I E S V C H R I S T I.
Propter quod aſſumite.)Tractat primã particulã.ſ.debemus nos potẽtes infirmitates impoten-

F tium portare. Et vt diximus,non placere ſibiipſi hominẽ, impedimentũ tollit portãdi defectus
alienos: ſtudere autem ad placendum proximo in bonum ad ædificationem, proxima cauſa eſt
portandi alienos defectus.propterea Paulus ſublato impedimẽto & appoſita cauſa redit ad pro-
poſitum pręceptum,inferendo.propter quod aſſumite. Inuicem. Deeſt , vos, ſicut & Chriſtus
ſuſcepir.pro,aſſumpſit,vos.pro,nos in honorẽ.pro,in gloriã Dei.)Ordo literę eſt,propter quod
aſſumite voſinuicem in gloriam Dei quemadmodum & Chriſtus aſſumpſit nos. In quo ſimul
declarat quid ſignificet huiuſmodi aſſumere ſcilicet ſimilem aſſumptionem illi qua Chriſtus aſ-
ſumpſit nos.quæ fuit pati pro nobis,compati nobis,conſolari nos.inſtruere & docere,inſuper &
ſocium ſe exhibere &c.hæc autem omnia ad gloriam Dei ordinari à nobis pręcipit, vt etiam in
hoc imitemur Cbriſtũ.❡Dico autem Cbriſtũ Ieſum. ) Declarat quod dixerat ſicut & Chriſtus
aſſumpſit nos,prius quo ad nationem Iudæorũ,& deinde quo ad gentes: non nullam in modo
G differentiam ſignificans. Miniſtrum fuiſſe circuncisionis. ) hoc eſt perſonaliter functum fuiſſe
officio miniſtri reſpectu nationis Iudæorum:iuxta verbum ipſius. Non ſum miſſus niſi ad oues
quæ perierunt domus Iſrael. Conſtat enim Chriſtum Ieſum miniſtraſſe ſoli nationi Iudæorũ,
tum verbum doctrinæ,tum operationes miraculorum,tum conuerſationem ſocialem. Propter
veritatem Dei ad cõfirmandas promiſſiones patrũ.)Ecce ratio propria quare Chriſtus ſolos Iu-
dæos aſſumpſit hoc modo.ſ.miniſtrando perſonaliter. Veracitas ſiquidem Dei ſeruans promiſ-
ſa patribus cauſa propria eſt.Promiſerat ſiquidẽ deus patribus daturũ ſe illis ex & in proprio ge
nere Meſiam. Gentes autẽ ſuper miſericordia honorare.pro,glorificare,deum.)Quia huiuſmo-
di promiſſio non fuerat ſacta gentibus, ideo ratio illa fundata ſuper veritatem Dei nõ habet lo-
cũ vt ſimili modo Chriſtus aſſumeret gentes. Et propterea Chriſtus nõ fuit in propria perſona
miniſter gentiũ,ſed per diſcipulos ſuos aſſumpſit eas. Et quẽadmodũ differentia eſt in hoc mo-
H do,ita eſt differẽtia in ratione.Ratio ſiquidẽ illius modi aſſumẽdi Iudęos,eſt veritas ſeu fides ſer-
uans promiſſa patribus Iudæorũ: ratio autem aſſumẽdi gentes eſt miſericordia. Et eſt ſermo de
miſericordia vt diſtinguitur cõtra veracitatẽ dictę promiſſionis. quę tamẽ miſericordia nõ fuit
repẽtina,ſed etiã lõge ante per prophetas pronũciata.Et propterea hic dicitur ꝙ gẽtes ſic aſſum-
ptę ſunt à Chriſto vt ſuper miſericordia glorificẽt Deũ.Et adiũgitur.Sicut ſcriptũ eſt.propterea
cõfitebor tibi in gẽtibus domine.)ſuperfluit domine. Er nomini tuo cãtabo.)Sentẽtia hęc ſum
pta eſt ex ſi.pſal.xviii.Et ſunt verba Dauidis poſtq̃ gratias egit deo pro ereptione ab omnib⁹ ini-
micis ſuis & ſui ſublimatione.Terminat ſiquidẽ gratiarũ actiones ad futurũ beneficiũ Meſię ſibi
iam promiſſi:vt receptis beneficiis accumulet ſummũ beneficiorũ recipiẽdũ.Vnde ad literã tex-
tus ille loquitur de tẽpore Meſię.prophetat enim Dauid ſe cõfeſſurũ deũ per filium ſuũ Meſiã in
gẽtibus,& cãtaturũ nomini diuino.Quod ad literã quotidie impleri videm⁹:dũ quotidie Dauid
I laudat Deũ & cãtat nomẽ diuinũ vbiq; gẽtiũ per ſuos pſalmos.Quod proculdubio Meſias & fe-
cit & facit.❡Et iterũ dicit,Letamini gẽtes cũ plebe.pro,populo eius.) Sentẽtia hæc ex Eſa.ſum-
pta videtur.In his tamẽ verbis nõ inuenitur.& credim⁹ Paulũ ſenſum nõ verba attuliſſe:aut for
te in Hebręo ſunt q̃ nõ habem⁹ ſic interpretata. Et iterũ.Laudate dominũ oẽs gẽtes:& magnifi
cate.p,& ſuperlaudate eũ, oẽs populi.)Verba hęc pſalmi ſunt.cxvii.ad literã de ſalute gentiũ per
Meſiã ſcripti.Et propterea inuitãtur gẽtes oẽs ad laudãdũ Deũ. Et rurſus Eſa.ait.)cap.xi. Erir ra
dix Ieſſe,& qui exurget regere gẽtes.pro,imperare gẽtibus.)Vtraq; Chriſti natura propbetatur.
humana quidẽ,dicẽdo radix Ieſſe.fuit enim Ieſſe pater Dauidis.Et Meſias appellatur radix Ieſſe
hoc eſt ex radice,ex virtute generatiua Ieſſe,pro quãto ſecundũ humanã naturã inde duxit ori-
ginẽ.Diuina autem ex eo ꝙ dicitur copulatiue & qui exurget,à mortuis, ad imperandum gen-
tibus.Quæ etiã magis explicatur quum ſubiungitur. In eo gẽtes ſperabunt. ) Ita ꝙ incarnatio,
K reſurrectio,regnũ deitaſq; Chriſti ſignificãtur ad gẽtes. ❡Deus autẽ ſpei.)Quẽadmodum mã-
dato negatiuo adiunxit preces pro Romanis,ita etiã mandato affirmatiuo adiungit preces pro
eiſdem.Inuocat autem Deum actorem rationem & finem ſpei,ad continuandum pręces ſuas cũ
fructu prophetato ab Eſaia:præter hoc ꝙ adimpletio mandati oportet ꝙ innitatur ſpei.Repleat
vos omni gaudio & pace in credendo.) Egent portãtes defectus aliorũ his duobus p̄cipue.ſ.gau-
dio & pace.ne ipſum portare triſte ſit nec perturbet mẽtis tranquillitatem. Addit autem in cre-
dendo,vt tam gaudium quàm pacem ſuper fidem ſtabiliri poſcat. Vr abundetis in ſpe, &.pro,
in,virtute ſpiritus ſancti.) Ecce finis propter quem petit pacem & gaudium in credendo, abun-
dantia ſpei, non quæ innititur virtuti humanæ,ſed quæ innititur virtuti ſpiritus ſancti.

CErtus ſum.pro, perſuaſus ſum,autem frates mei & ego ipſe de vobis.) Terminata doctrina
quam intendebat tradere de gratia Euangelica & vſu illius,excuſat ſe Paulus,immo exclu-
dit à ſe

dit à ſe Paulus quam potuiſſent Romani concipere de eo opinionem, ſcilicet quòd exiſtimaret A
deeſſe Romanis doctores & inſtructores de huiuſmodi. Hanc inquam opinionem excludit, fatē
do inter Romanos eſſe viros bonitate & cognitione plenos, ſufficientes ad admonendum alios.
Quoniam.pro,ꝙ,& ipſi pleni eſtis dilectione.pro,bonitate.) Et hoc quo ad effectum. Repleti
omni ſcientia.pro,cognitione.) Et hoc quo ad intellectum. Ita vt poſſitis alterutrum. pro,po-
tentes & alios,monere. ¶ Audacius autem ſcripſi vobis fratres ex parte.) Excluſa opinabili falſa
tamen cauſa, aſſignat cauſam veram quare auſus fuit eis ſcribere ſciens inter eos eſſe viros tam
idoneos. Et dicit audacius autem ex parte: hoc eſt aliquãtulum audacia vſus ſum, aliqua ex parte
audacior fui ſcribendo vobis. Tanq̃ in memoriã vos reducens.) Non dicit in memoriã vos re-
ducens (quoniã in veritate non cõmemorando ſed docendo ſcripſit) ſed dicit tanq̃: quoniã ad ſi-
militudinem cõmemorãtis ſcripſit. Et hoc etiã non paruæ eſt induſtriæ vt doctor tanq̃ cõme-
morans doceat pares ſeu alios doctores. Propter gratiam quæ data eſt mihi à Deo.) Quanuis B
audaciuſculus fuerim, authoritas tamen Apoſtolatus mei hanc peperit audaciam. Vt ſim mini
ſter Chriſti Ieſu in gentibus.) Ecce gratia data ei non ab hominibus ſed à Deo. Nec dicit vt ſim
Apoſtolus, ſed humiliori nomine dicit vt ſim miniſter. ſeruitutem enim ſuam recognoſcit. Et ſi-
gnificanter dicit in gentibus: vt hinc rationem audaciæ ſuę monſtret, ſcribendo gentibus. Sã-
ctificans Euangelium Dei.) Nota qualis miniſter: pręaduertendo ꝙ dictio interpretata ſanctifi-
cans, non deriuatur à ſanctitate ſed à ſacro. & ſignificat ſacrum operans. Perinde ac dixiſſet, ſa-
crificans Euangelium Dei. Ita ꝙ ad hoc ſe electum dicit vt ſic euangelizet in gentibus vt Euan-
gelium vertat in ſacrificiũ. Quod tunc fit quum euangelizamus tanta reuerentia vitæ & morũ
quanta ad celebrandum fructuoſe tantum ſacrificium exigitur. propter quod & ſubiungitur fru
ctus. Vt fiat oblatio gentium.) tanq̃ rerum oblatarum à me ſacrificio Euangelico. Accepta &
ſanctificata in ſpiritu ſancto. (Superfluit &. Fructus intentus eſt vt per Euãgelium velut quoddã C
ſacrificium offerãtur gentes Deo, non qualitercunq;, ſed huiuſmodi oblatio habeat duas condi-
tiones. altera eſt ꝙ ſit accepta Deo. altera (quæ eſt ratio prioris) eſt vt ſit ſanctificata in ſpiritu ſan
cto. Non enim eſt oblatio hæc rerum ſed animarum. Et propterea acceptabilitas eius nõ ex qua-
cunq; ſanctificatione, ſed ex ſignificatione in ſpiritu ſancto habitante in animabus pendet. Hic
eſt enim fructus quo tendere debet prædicans Euangelium Dei. Habeo igitur gloriam.pro,glo-
riationem, in Chriſto Ieſu.) Vt intelligerent Romani vſum gratiæ Apoſtolicæ qui fuit in Pau-
lo apud alios, vt hinc authoritatem ſuam facilius recipiant. ſubiungit qualiter vſus eſt Apoſtoli-
co miniſterio: ante omnia, omnia referens ad gloriam Chriſti: vt omnis ſuſpitio humanæ vani-
tatis fugaretur in ſubiunctis. Affirmat itaq; ꝙ habet vnde glorietur, non in ſe ſed in Chriſto Ie-
ſu. Ad Deum.) Deſunt hic aliquæ dictiones. Verbum enim verbo reddendo legendum eſſet.
In quæ ad Deum.) Hebræo more truncate loquitur. Senſus eſt, in iis quæ ad Deum. Explicat ma D
teriam gloriationis eſſe ea quæ ad Deum: ad differentiam materiæ gloriationis de qua alibi, li-
benter gloriabor in infirmitatibus meis &c. nunc enim de operibus directis ad Deum tam do-
ctrinæ q̃ miraculorum & huiuſmodi eſt ſermo. Non enim audeo. pro,audebo, aliquid loqui
eorũ quæ per me non efficit.pro,non effecit, Chriſtus.) Magna cura fuit Paulo vndiq; tueri glo-
riationẽ hanc. nã primo retulit ad Chriſtũ: deinde materiã ad Deũ. modo excludit omnẽ falſita
tẽ recẽſendorũ. Quæ ſunt autẽ quæ per illũ effecit Chriſtus, q̃ ſunt materia gloriationis in Chri-
ſto, ſubiungit pręmiſſo fine, ſcilicet. In obedientiã gentium.) hoc eſt ad hoc vt gentes obediant
Euangelio. In verbo.) prędicationis, doctrinę, Euangelii &c. Et factis.) ſanctę vitę & ſancto-
rum morum. In virtute ſignorum & prodigiorũ.) ad cõprehẽdendum maiora & minora mi-
racula quæ fecerat. In virtute ſpiritus ſancti.) Non eſt ſancti, ſed. Dei.) Et refertur hæc parti-
cula ad omnes & ſingulas præcedentes: hoc eſt verba, facta, ſigna & prodigia. Hęc enim omnia E
in virtute ſpiritus dei, nõ magicis artibus, nõ humanis figmentis aut induſtriis, narrat Chriſtum
feciſſe per ſe. Ita vt ab Hieruſalẽ per circũitum.pro,& in circumitu, vſq; ad Illyricum repleue-
rim Euãgeliũ Chriſti.) Non dicit Paulus ita vt in Hieruſalẽ & in circũitu, ſed Hieruſalem vtitur
vt termino à quo, dicẽdo vt ab Hieruſalẽ: & Illyricum vtitur vt termino ad quem, dicendo vſq;
ad Illyricũ. Et in hoc itinere circumquaq; affirmat ſe prædicaſſe. Qui etiam apponit poſtmodũ
vnã aliã limitationẽ, ſubiungendo. Sic autẽ prædicaui.pro,ſic porro annitens prædicare. Euã-
gelium.) Adiungit enim ſtudium ſuum fuiſſe etiã in circũiacentibus regionibus ab Hieruſalem
vſq; ad Illyricũ, prædicare Euangeliũ vbi ante nõ erat prædicatũ. Quod nõ ſic intellige ꝙ re-
nuerit Paulus prædicare in locis vbi iã Chriſtus erat annũciatus. nã vt patet in Actis Apoſt. prę
dicauit Antiochiæ, in qua Chriſtus erat annunciatus: vt patet Act. xi. Sed ꝙ præferebat Pau-
lus loca

F lus loca in quibus annunciatus non erat Chriſtus aliis locis.Quod etiam intelligo poſtq̃ à ſpiri-
tu ſancto ſegregatus eſt cũ Barnaba ad prædicandũ gentibus. propter quod forte præpoſuit illã
particulam,in obediennã gentiũ.Ex tunc enim ad hoc ſtuduit præcipue vt gentes ad obedien-
tiam euangelii duceret. Ne ſuper alienũ fundamẽtum ædificarẽ.) Nõ ſunt ſpernẽtis ſed pręfe-
rentis verba hæc:hoc eſt nõ ꝙ malũ reputaret ędificare ſuper alienũ fundamentũ, ſed quia me-
lius exiſtimabat prędicare vbi Chriſti fides nõ erat ab aliis fundata.Et ad hoc melius directe ſer
uit ſcriptura ſubiũcta ex Eſa.lii. Sed ſicut ſcriptũ eſt:quoniã quibus nõ eſt annũciatũ de eo, vi-
debũt.) Superfluit quoniã.Et eſt ſenſus ꝙ gentiles quibus nõ eſt per prophetas annunciatum de
Chriſto,videbunt oculis mentis.Quo contra de Iudæis dictũ eſt:ne videãt. Et qui nõ audierũt
de eo.)Superfluit de eo. Intelligent.)penetrabunt Gentiles qui non audierũt per voces prophe-
tarum.Cuius oppoſitum dictum eſt de Iudæis induratis. Propter quod & impediebat plurimũ
G venire ad vos.) Narrato vſu Apoſtolici miniſterii,inde explicat rationẽ quã propoſuerat in prĩ
cipio epiſtolæ, impedimenti ſui acceſſus ad Romanos. Et prohibitus ſum vſq; adhuc.) Omnes
hæ dictiones ſunt ſuperfluæ. Nunc vero vlterius locum non habens in his regionibus, cupidi-
tatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis.) Superfluit iam præ-
cedentibus. & conſequenter exponit ſe executurum antiquum deſiderium eundi ad Romanos.
Quum in Hiſpaniã proficiſci cœpero.pro, vt ſi iero in Hiſpaniã, veniam ad vos.) Adhuc enim
incertus futuri euentus conditionaliter loquitur. Spero ꝙ præteriens videã vos.pro.Spero enim
pertrãſiẽs videre vos:& à vobis deducar illuc.pro,& à vobis deduci illuc:ſi vobis primũ ex parte
fruitus fuero.pro,ſatiatus fuero.) Nõ dicit abſolute ſi vobis prius ſatiatus fuero.ſed limitate ex ꝑ
te.Ac ſi aperte diceret.Satiari totaliter vobis,hoc eſt veſtra cõſuetudine, eſſet impoſſibile tã ve-
hementi afficior deſiderio: ſed ſaltem ex parte aliqua ſatiabor veſtra cõſuetudine. ❡Nunc igi-
H tur proficiſcar.)Intermedium adhuc tempus ante aggreſſum itineris verſus Romã narrat.Et le-
gendum eſt.Nunc autem eo in Hieruſalem miniſtrare.pro,miniſtrans ſanctis.) Et miniſterium
declarando ſubiungit. Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem. pro, cõmunica-
tionẽ,aliquã facere.) Eleemoſynã cõmunicationem appellat. In pauperes ſanctorũ qui ſunt in
Hieruſalem.) Non dicit omnes ſanctos in Hieruſalẽ pauperes,non dicit in pauperes ſanctos,ſed
in pauperes ſanctorũ.multi ſiquidẽ Chriſtiani in Hieruſalẽ habebãt vnde viuerent:vt in actibus
apoſtolorũ diffuſius declarabitur.ex eiſdẽ reliqua clara ſunt. Placuit enim eis: & debitores ſunt
eorũ.nam ſi ſpiritualiũ eorum participes facti ſunt Gentiles, debent & in carnalibus miniſtrare
eis.Hoc igitur quum conſummauero,& aſſignauero eis fructum hunc,per vos proficiſcar.) Le-
gendum eſſet. Redibo per vos in Hiſpaniã.)Dicit quod intendit,ſed aliud diſpoſuit ſpiritus ſan-
ctus.quandoquidẽ vinctus fuit in Hieruſalem &c. Scio autem ꝙ veniens ad vos,in abundantia.
I pro,in plenitudine benedictionis Chriſti.)Deeſt Euangelii.Legendum eſt. In plenitudine be-
nedictionis Euangelii Chriſti veniã.) Et eſt ſenſus, ꝙ in plenitudine multiplicationis ſeu multi-
plicati Euangelii Chriſti veniã. Præſagit Euangelicum fructum interim multiplicandum Ro-
mæ:ita ꝙ veniens inueniet Romam plenam Euangelio Chriſti.Quamuis etiã hoc poſſit referri
ad fructum aduentus eius, ꝙ veniens implebit multiplicationem Euangelii iã Romæ fundari.
❡Obſecro ergo.pro,adhortor autem,vos fratres per dominũ noſtrũ Ieſum Chriſtũ.)Cõmẽdat
ſe & negocia prædicta orationibus Romanorũ. Et per charitatẽ ſancti ſpiritus.)Superfluit ſan-
cti.Rogat enim eos per dilectionẽ ſpiritualẽ:hoc eſt ratione dilectionis ſpiritualis. Vt adiuuetis
me in orationibus veſtris.) Superfluit veſtris. Pro me ad Deum: vt liberer ab infidelibus.pro,
ab incredulis,qui ſunt in Iudæa,& obſequii mei oblatio accepta fiat in Hieruſalem ſanctis. pro,
& vt miniſterium meum Hieruſalem acceptabile fiat ſanctis.)Niſi Hieruſalem cum aliqua prę-
K poſitione ſubintellecta conſtruatur(puta erga Hieruſalem)vel locũ ſignificet miniſterii(pro q̃to
exhibitio facienda erat Hieruſalem)mancus eſt ſermo. Vt veniam ad vos in gaudio per volũ-
tatem Dei & refrigerer. pro,refociller, vobiſcum.) Vide tum humilitatem tanti Apoſtoli poſcẽ
tis orationum ſuffragia etiam in his quodammodo minimis.tum fiduciam quam habebat in o-
rationibus eccleſiæ Romanæ. Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis: Amen.) Et ſic termi-
nat tractatum Epiſtolæ.

## CAPVT XVI.

Ommẽdo autem vobis.) Vltimum hoc capitulũ modica eget expoſitione.
Phœben ſororem noſtram: quæ eſt in miniſterio eccleſiæ quæ eſt in Cen-
C chreis.) Mulier hęc quę(vt infra patebit)detulit epiſtolã hãc ad Romanos,
erat in Cenchreis:hoc eſt in portu Corinthiorum. Et erat miniſtra eccleſiæ
Chriſti ibidẽ. Per quod ſignificatur ꝙ erat mulier hoſpitalitati ſanctorũ &
eleemoſinis

eleemoſynis vacans. Subditur enim de ea ꝙ fuit aſtitrix tum multis tum ipſi Paulo. In textu ſi- A
quidem Græco non habentur verba ſed nomina: ſcilicet miniſtra & aſtitrix. vt intelligeremus
ex ipſis officiis aſſiſtendi & miniſtrandi, & fauoribus & facultatibus fouiſſe eccleſiam. Vt eam
ſuſcipiatis in domino digne ſanctis: & aſſiſtatis ei in quocũq; negocio veſtri indiguerit.) Hinc ap
paret ꝙ iſta ibat Romã tunc. Quod autẽ dicitur digne ſanctis, ſignificat ſuſcipiendã prout di-
gnũ eſt ſuſcipi ſanctos. Etenim ipſa quoq; aſtitit multis, & mihi ipſi. ¶Salutate Priſcã & Aqui-
lam adiutores meos in Chriſto IESV: qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerunt.) Actuũ
xviii. cap. narrantur Priſca vxor & Aquila vir Corinthi & deinde Epheſi morantes: cum quib'
Paulus ſimul habitauit Corinthi aliquandiu. ſed tempore huius epiſtolæ redierant iſti Romam:
alioquin Paulus non iuberet eos ſalutari Romæ. Laudantur autem & ꝙ fuerint adiutores Pauli
in Chriſto IESV. Quod ideo dixit ne intelligeremus de adiutorio operis manualis. erãt enim
eiuſdem artis cuius Paulus. Intendit ſiquidem eos commendare ꝙ ſe adiuuerunt ſuadendo viã
Dei, & ꝙ ſuppoſuerunt ceruices ſuas pro vita Pauli. Quod tunc creditur fuiſſe quando fuerunt B
Corinthi. nam tunc Paulus Iudæos habuit ſibi repugnantes: & Paulus receſſit ex habitatulo in
quo manebat cum Priſca & Aquila. & aliquis nõ aliter ſcriptus caſus forte tunc obuenit, in quo
hi coniuges expoſuerunt ſe periculo mortis pro vita Pauli. Quibus non ſolum. pro, non ſolus,
ego gratias ago, ſed & cunctæ eccleſiæ gentium.) Hinc apparet ꝙ in magno diſcrimine fuit vi
ta Pauli tunc. Et propterea cunctæ eccleſiæ gentium quibus vita Pauli fuit tanto poſt tempore
vtilis debent agere gratias Priſcæ & Aquilæ. Et domeſticam eccleſiam eorum.) ſcilicet priſcæ
& Aquilæ. & refertur ad ſalutare. ¶Salutate Epenetum dilectum meum qui eſt primitiuus ec
cleſiæ Aſiæ. pro, qui eſt primitiæ Achaiæ in Chriſto Ieſu.) Errore ſcriptorum videtur mutatũ
nomen Achaiæ in Aſiæ. iſtæ enim Epænetus dicitur primitiæ Achaiæ, quia fuit primus fruct'
Achaiæ. ¶Salutate Mariam: quæ multum laborauit in nobis. pro, in nos.) Maria iſta laudatur
ꝙ multum laborauit erga paulum & pauli comites. Vbi autem aut quo genere laboris hoc fue- C
rit, ſcriptum non eſt. ¶Salutate Andronicum & Iuliam. pro, Iuniam.) Nomen eſt proprium
viri Iudæi. Cognatos meos.) Intellige tam hic quàm inferius cognationis nomen à genere: ſi-
cut & ſuperius dixit omnes Iudęos ſibi cognatos propter vnitatem generis. perinde ac diceretur
congeneres meos. Et cõcaptiuos meos.) Vbi & quando fuerit iſta concaptiuitas, ſcriptũ nõ eſt.
Qui ſunt nobiles. pro, inſignes, in apoſtolis: qui & ante me fuerunt in Chriſto.) andronicus &
Iunias genere Iudæi, diſcipuli CHRISTI adhuc in vita mortali viuentis videntur fuiſſe: ex
eo ꝙ paulus dicit eos inſignes inter apoſtolos, proculdubio Chriſti. Vnde etiã habetur qui Chri-
ſti diſcipuli forte etiam ante petrum Romæ fidem Chriſti docuerint. ¶Salutate ampliatum
dilectiſſimum mihi. pro, ampliam dilectum meum, in domino. ¶Salutate Vrbanum adiuto-
rem. pro, cooperatorem. noſtrum in CHRISTO: & Stachyn dilectum meum. ¶Salutate
appellem probatum in Chriſto. ¶Salutate eos qui ſunt ex ariſtobuli domo.) Superfluit domo. D
& articulus præpoſitus dictioni ariſtobuli, inſinuat ſubintelligendum pronomen illis. Ita ꝙ ſen
ſus eſt. qui ſunt ex illis ariſtobuli. Et ſimile intellige quum ſubiungitur ex Narciſſi domo. nam
ſuperfluit domo: & eſt ſimilis articulus. ¶Salutate Herodionem cognatum meum. ¶Salu-
tate eos qui ſunt ex Narciſſi domo, qui ſunt in domino. ¶Salutate Tryphœnam & Trypho
ſam: quæ laborant in domino. ¶ Salutate perſidem chariſſimam. pro, dilectam: quæ mul-
tum laborauit in domino. ¶Salutate Rufum electum in domino: & matrem eius ac meam.
¶Salutate aſyncritum, phlegontem, Hermam, patrobam, Hermem: & qui cum eis ſunt fra-
tres. ¶ Salutate philologum & Iuliam, Nereum & ſororem eius. & Olimpiadem. pro, Olim-
pam: & qui cum eis ſunt omnes ſanctos. ¶Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos om
nes eccleſiæ Chriſti.) Superfluit omnes. Rogo autem vos fratres vt obſeruetis eos qui diſſen-
ſiones & offendicula præter doctrinam quam vos didiciſtis faciunt, & declinate ab illis. Huiu- E
ſcemodi enim Chriſto domino noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo ventri: & per dulces ſermones & be
nedictiones. pro, & per blãdiloquiũ & benedicẽtiã, ſeducũt corda innocentium.) Iudęos notat,
qui ſub ſpecie boni ſeminabãt legalia legis Moyſi: & ſic diſſenſiones ac ſcãdala inter Chriſtianos
ferebant. Veſtra enim obedientia in omni loco diuulgata eſt. pro, in omnes peruenit.) procul-
dubio nomine & fama. Gaudeo igitur in vobis: ſed volo vos ſapientes eſſe in bono. pro, in bo-
num, & ſimplices in malo. pro, ſynceros autem ad malum.) hoc eſt non vitiatos, non contami-
natos ad malum. & Et eſt ſermo de malo moris. Deus autem pacis conterat. pro, conteret, Sata-
nã ſub pedibus veſtris velociter.) aſſerit & pronunciat affuturum diuinum auxiliũ ad cõterendũ
cito Satanã: hoc eſt diabolũ hoſtem Chriſtianorũ. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum.
Salutat. pro, ſalutant, vos Timotheus.) Hic eſt Timotheus ille pauli diſcipulus. Adiutor. pro,
cooperator,

F cooperator,meus.) Sonat enim ſocium & conſorté operis. Et Lucius & Iaſon & Soſipater co-
gnati mei. ¶ Saluto vos ego tertius qui ſcripſit epiſtolam hanc.) Alicubi legitur ego Terentius.
videtur tamen legendum tertius.Et eſt nomen propriũ ſcribę qui ſcripſit hanc epiſtolã.dictante
Paulo.hic enim accepta licentia à Paulo,interpoſuit hanc ſalutationẽ propriam. In domino.)
Referri poteſt ad ſcripſi,ad excludendũ preciũ:& poteſt referri ad ſaluto vos. ¶ Salutat vos Gaiꝰ
hoſpes meus & vniuerſa eccleſia.pro,& totius eccleſię.) Diuerſis in domibus hoſpitatus legitur
Paulus Corinthi diuerſis temporibus:vt patet Act.xviii.Et hic Gaius, ille eſt quẽ Paulus dicit ſe
baptizaſſe in.i.cap.Epiſto.ad Corinth.Qui erat hoſpes non ſolũ ipſius ſed etiam omnium Chri
ſtianorũ tranſeuntium.Et hinc apparet ꝙ Corinthi ſcripſit hanc epiſtolam, adhuc hoſpes apud
Gaium. ¶ Salutat vos Eraſtus Arcarius ciuitatis.) Abominantes Arcarii nomen, officium hoc
ſignificant vel quæſtor ærarius vel procurator. Curam ſiquidem habebat rerum ciuitatis Corin
G thi ſicut diſpenſator ſeu œconomus: vt textus Græcus ſonat. Et quartus frater. ) Nomen pro-
prium eſt Quarius. Gratia domini noſtri IESV Chriſti cum omnibus vobis:Amen.

EI autem qui potens eſt vos confirmare.) Aduerte prudens lector ꝙ tota hæc particula vſ-
q; ad finẽ,non habet clarã conſtructionẽ propter relatiuum cui in calce adiunctũ.ſine ver
bo enim inuenitur prolata hæc ſententia.Propter quod nõ incõgrue cõtinuaretur particu
la hæc cum præcedente.Ita ꝙ dicatur.gratia domini noſtri IESV Chriſti cum omnibus vo-
bis amen,potenti autem vos confirmare:hoc eſt vobiſcum quidem ſit domini noſtri Ieſu Chri-
ſti gratia,ſit autem potẽti vos cõfirmare,hoc eſt ad gloriã potentis vos cõfirmare. Vt quẽadmo
dum ſuperius dixit ſiue viuimus ſiue morimur, domino viuimus & domino morimur, ita mo-
do dicat de eſſe gratiæ in eis ꝙ ſit domino potenti eos cõfirmare. ¶ Aduerte tamen hic ꝙ hæc
particula in pleriſq; Græcorũ codicibus omnino nõ inuenitur. in pleriſq; autẽ inuenitur hic:in
H nõnulis vero inuenitur in calce. xiiii. cap. Iuxta Euangeliũ meũ & prædicationẽ Ieſu Chriſti.)
Confirmatio Chriſtianorũ deſcribitur à potẽtia Dei tũ Euãgelizata ab ipſo Paulo,tũ prædicata
à Ieſu Chriſto:vt vndiq; intelligãt Romani nõ defecturã firmitatẽ Chriſtianorũ. Secundũ re-
uelationẽ myſterii.) An appellatione myſterii intelligatur hoc in loco myſteriũ verbi incarnati
an myſterium firmitatis Chriſtianorũ. non facile eſt diſtinguere.Ad literã tamen intelligendũ
videtur myſteriũ verbi incarnati non ſolũ in ſeipſo ſed in ſuo fructu. Et ſic cõprehẽditur vtrũq;
firmitas ſiquidẽ Chriſtianorũ eſt ſecundũ reuelationẽ myſterii incarnati verbi. Temporibus æ-
ternis tacici.) hoc eſt omnibus retroactis temporibus ab æterno occulti.Nõ ꝙ præceſſerint ęter
na tẽpora ſecundum rẽ,ſed imaginaria. Aeternitas enim ſuperexcedit æterna tempora, realia ſi
fuiſſent,& imaginaria quæ intelligamus dicendo ante,ante.Quod nunc patefactum eſt. pro,pa
tefacti autem nunc per ſcripturas prophetarum. ) Myſterium verbi incarnati æternis tẽporibus
I fuit tacitũ,apud Deũ ſolum conſiſtens:patefactum autem eſt nunc in aduentu Meſiæ per ſcriptu
ras prophetarum. Duo tempora deſignat. Alterum prophetarum qui prædixerunt hoc myſte-
rium,ſed tamen tunc non eſt patefactum: quoniam ſub velamine ſcriptum eſt à prophetis. Al-
terum eſt tempus Apoſtolorum,incipiens a Chriſto.Et hoc demonſtratur: dicendo nunc pate-
facti, teſtimonio etiam ſcripturarum prophetarum. Secundum præceptum æterni Dei.) Ter-
tiam cõditionẽ tanti myſterii apponit.Poſtq̃ enim dixit ꝙ eſt tacitũ æternis tẽporibus,& ꝙ eſt
nunc patefactũ per ſcripturas prophetarũ,adiũgit ꝙ eſt cognitũ in cũctis gẽtibus nõ temere aut
caſu,ſed ſecundũ pręceptũ æterni Dei.nec infructuoſe ſed ad obedientiam fidei:hoc eſt ad hoc vt
omnes gentes obediant fidei. Ad obeditionem.pro,ad obedientiã,fidei in cunctis gentibus.pro,
in cunctas gentes.cogniti . Soli ſapienti Deo. ) Datiuus iſte iungitur datiuo illi in principio hu-
ius particulæ.ſ.ei autem.Et dictio ſoli ſi referatur ad deo (ſoli Deo ſapienti)nõ eget gloſſa. Si au-
K tẽ iungatur ſapiẽti,ſic ſolꝰ eſt ſapiẽs ſicut ſolꝰ eſt bonus:hoc eſt ſolus ex ſua natura eſt bonꝰ & ſa-
piẽs. Per Ieſum Chriſtũ,cui honor & gloria.) Superfluũt honor &.& ſimiliter ſuperfluit ſęcu-
lorũ.Legendũ eſt. Per Ieſum Chriſtũ cui gloria in ſęcula amẽ.)Et planꝰ literæ ordo eſt.cui deo,
per Ieſum Chriſtũ in ſęcula:amẽ.ſubintelligitur eſt aut ſit.Et ſic finitur textꝰ epi.ad Ro. ¶ Inue-
niũtur tamẽ apud Gręcos ſubiũcta hęc verba.Ad Rom.ſcripta fuit à Corintho per Phœbẽ mi-
niſtrã eccleſię Cẽchreẽſis.Ex qua ſcriptiõe clare patet locꝰ in quo ſcripta fuit epiſtola hęc,cõſo-
nãs ſupradictis.Et ꝙ miſſa fuit ꝑ mulierẽ illã noĩe Phœbẽ q̃ erat miniſtra eccleſię Cẽch reenſis.
¶ Nec dedecuit Paulũ vti oblata cõmoditate mulieris honeſtę ac ſcd̃m mũdi huiꝰ ſtatũ nõ infi-
mę,eũtis Romã.tutiſſimꝰ cui ſimul & certiſſimꝰ lator epiſtolę electꝰ eſt:ob reuerẽtiã ſolitã exhi
beri hmõi matronis & certitudinẽ nõ vagãdi ſeu alio diuertẽdi,vt viris accidere potuiſſet.Amẽ.

Caietæ in die ſancti Xiſti anno domini.M. D. XXXII. Thomę

# THOMAE DE VIO A

## CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI IN PRIOREM PAVLI EPISTOLAM AD CORINTHIOS COMMENTARII.

PAVLVS vocatus Apoſtolus I E S V Chriſti. ) In principio epiſtolæ ad Romanos. declaratum eſt Pauli nomen. Et
ſimiliter dicitur vocatus apoſtolus quẽadmodũ & ibi.nã vocatus non eſt participiũ,ſed nomen.Nec ſignificatur vocatus
apoſtolus, ſed aſcititius apoſtolus, à Chriſto enim aſcitus eſt B
ad apoſtolatum: vt patet in Actis apoſtolorum. Per voluntatem Dei.) Voluntas beneplaciti apponitur,vt donum apoſtolatus ſine pœnitudine ſignificetur. Et Soſthenes frater.) Quia alium neſcio, Soſthenes hic princeps fuit Synagogæ qui cum Paulo coram Gallione comparuit: & percuſſus eſt à Græcis, Act.xviii. Hunc ergo velut collegam Paulus inducit conſalutantem eccleſiam Corinthiorum. Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi.) Ecce qui ſcribit. Sanctificatis in Chriſto I E S V.) proculdubio per baptiſmum. Et addidit hanc conditionem ad differentiam Synagogæ Iudæorum quæ erat Corinthi,quæ etiam erat eccleſia Dei,non idolorum. ſed non erant membra Synagogæ ſanctificati in Chriſto I E S V: quia non erant baptizati in nomine I E S V. C
Vocatis ſanctis.) Non eſt participium ſed nomen vocatis.& effectus conſequens baptiſmum ſignificatur: ꝙ non ſolum per baptiſmum mundamur,ſed etiam eleuamur,vt tanquam patres cõſcripti ſimus aſcititii ſancti.quod magnæ eſt dignitatis.Cum omnibus qui inuocant nomen domini noſtri I E S V Chriſti.) Extendit ſalutationem ad omnes Chriſtianos morantes in diſtrictu Corinthiorum: quem modo dicimus diœceſim. Vnde reſtringendo inuocantes nomen Chriſti ſubiungit. In omni loco ipſorum & noſtro.) Deeſt altera coniunctio.Legendum eſt. In omni loco ipſorumq; & noſtro.)manifeſte ſignificans ꝙ non ſcribit omnibus inuocantibus nomen Chriſti:ſed omnibus inuocantibus nomen Chriſti in omni loco Corinthiorum & noſtro.Et addidit & noſtro,vt quemcunq; locum qui eſt Corinthiorum inuocantium nomẽ Chriſti explicaret eſſe etiam Apoſtolorum. Quod eſt verum non ſolum propter vnitatem charitatis,ſed etiam propter extenſionem iuriſdictionis Apoſtolicæ. Gratia vobis & pax.)Similis ſalu- D
tatio in principio epiſtolæ ad Roma.poſita eſt principium & finem totius boni comprehendẽs. gratia ſiquidem initium eſt:pax vero terminus. A Deo patre noſtro & domino I E S V Chriſto.)Apponitur Deo dominus I E S V S Chriſtus,propter naturã humanã explicatã nomine I E S V: vt vniuerſum bonũ intelligamus cõmunicari nobis à Deo mediante I E S V homine.

GRatias ago Deo meo.) Poſt ſalutationẽ epiſtolarẽ aggreditur tractatũ.Cuius non eſt vna materia,ſicut eſt vna materia epiſtolæ ad Romanos.ſed diuerſorum generum res in hac epiſtola tractantur:quarũ diuerſitas ſuis locis apparet.Prima autem materia eſt reprehenſio diſſenſionũ velut ſectarũ quę erãt apud Corinthios:quã quatuor capitulis tractat.Et quia nõ omnes erant in crimine diſſenſionis,& multi inter eos erant viri diuinis gratiis præditi, nec intendit deſcendere ad particulares ſed in communi reprehendere, ideo inchoat à laudibus ratione eorum qui præſtabant ſapientia & aliis diuinis donis: vt laudata virtus collegii Corinthiorũ E
præparet animos ad facilius ſuſcipiẽdum reprehẽſionem.Laudat itaq; eccleſiã Corinthiorũ per modũ gratias agẽtis Deo de illorũ bonis:vt hinc etiã perpenderẽt Corinthii q̃ magnifaciat paulus eorum virtutes.Semper pro vobis.)non ſolum habitu gratitudinis ſed etiam actu.ex eo nãq; ꝙ Paulus vniuerſas ſuas tam actiones q̃ paſſiones etiam ipſum dormire, offerebat Deo pro vniuerſis beneficiis ſibi ſuiſq; omnibus (inter quos erant Corinthii) collatis, ſufficienter habetur ꝙ ſemper actu gratias agebat Deo pro Corinthiis:non ꝙ actu ſemper cogitaret de Corinthiis,ſed virtualiter(virtute.ſ.primę intentionis)vniuerſa eius opera erant gratiarũ actiones.In gratia dei. pro, ob gratiã Dei, quæ data eſt vobis in Chriſto I E S V. ) Materia enim gratiarum actionis ſignificatur in genere. Quia in omnibus.pro,in omni.) Nullum ſubſtantiuum in Græco apponitur:& multi interpretes appoſuerunt re:vt ſignificentur Corinthii ditati in omni re, ſubintel-

F ligendo ſpectante ad ſalutem æternam. Expeditius tamen ſine omni ſubſtantiuo ipſa dictio om
ni, ſubſtantiuę intelligitur: ac ſi dictum fuiſſet in vniuerſo. Et ſignificatur per hoc ꝙ ditati ſunt
in vniuerſo: hoc eſt ꝙ nõ ſinguli ditati ſunt, ſed vniuerſum collegii corpus ditatum eſt abundã-
tia gratiarum. Hunc.n. ſenſum oportet vel ex hac dictione habere, vel per modum gloſſæ appo-
nere: quoniã cõſtat Paulum nõ ea ratione dicere ꝙ diuites facti eſtis, eo ꝙ ſinguli ditati fuerint,
ſed ꝙ vniuerſitas eccleſiæ illius diuitias gratiarum cõſequuta ſit. Diuites facti eſtis, in illo.) procul
dubio Ieſu perſeuerantes. In omni verbo, & in omni ſcientia. pro, cognitione.) Hæ duæ materiæ
explicantur: ſcilicet ſermo & notitia. abundabãt enim notitia rerum ſacrarũ, & ſermone earũdẽ.
Et in his duobus donis conſiſtit perfectio doctrinę. Sicut teſtimonium.) Clarius legendum eſt.
Quemadmodum teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis.) Et ſignificatur ꝙ illo eodẽ
modo ditati eſtis in omni verbo & in omni cognitione, quomodo teſtimoniũ Chriſti confir-
G matum eſt vobis. ¶ Si quęris quis ſit ille modus. in prõptu eſt ſtudioſitas bonorũ morũ & ſacra-
rum literarũ. Tali ſiquidẽ ſtudioſitate cõfirmatũ eſt teſtimoniũ Chriſti cõſiſtens in fide quę per
dilectionem operatur, & eadem & ſimili ſtudioſitate ditamur in omni ſermone & cognitione
ſacrorũ. Ita vt nihil vobis deſit in vlla gratia.) Verbum verbo reddendo dicendum eſt. Ita vt nõ
deſtituamini vllo dono expectantes reuelationem domini noſtri Ieſu Chriſti.) Sed hoc parui re
fert: niſi ꝙ explicatur magis diuina largitas conſeruatiua omnium donorum in eis. Et quantum
verba Pauli ſignificant, deſcribuntur Corinthii nullo deſtituti dono gratiæ. Per quod apparet ꝙ
erat in eccleſia illa gratia prophetiæ & donum linguarum, & reliquæ gratiæ gratis datæ. Quod
etiam cõſonat inferius ſubiunctis ca. xiiii. ¶ De donis autem gratiæ gratũ faciẽtis collatis eiſdem,
ſubiungit expectantes reuelationem. Expectare ſiquidẽ manifeſtationem meritorum quã effi-
ciet Chriſtus reuelando ſeu detegendo hominum merita, electorum eſt. Vnde & eiuſdem gratię
H infallibilem terminum ſpectat ſubiuncta firmitas: vt in vtriuſq; gratiæ donis Corinthios laudari
intelligamus. Qui & confirmabit vos vſq; in finẽ ſine crimine. pro, incriminabiles.) Magna eſt
hæc promiſſio, & non carens quæſtione: quum multis electis firmitatis donum negetur quãdoq;
vt patet de Petro. Solutio eſt ꝙ dictio incriminabiles iungitur cũ ſubiuncto tẽpore: ſ. die domini
noſtri Ieſu Chriſti. Et eſt ſenſus ꝙ confirmabit vos vſq; in finem ſic ꝙ reddet incriminabiles in
die domini noſtri Ieſu Chriſti. Et tale firmitatis donũ cõmune eſt omnibus electis. Et nõ eſt ſen-
ſus ꝙ cõfirmabit vos incriminabiles vſq; in finẽ. In die aduentus.) Superfluit aduentus, domini
noſtri Ieſu Chriſti. Dies domini Ieſu Chriſti quãuis principaliter appelletur dies ſecundi aduen-
tus eius, extenditur tamen ad ſignificandum diẽ iudicii in morte vniuſcuiuſq;: quoniã tunc appa
ret claritas meritorũ eius in ſaluatione electorum. ¶ Fidelis deus.) Ad probandum veritatem fu-
turæ ſalutis in die domini noſtri Ieſu Chriſti, affert Paulus rationẽ ex fidelitate Dei: quia ſcilicet
I verax ac promiſſa ſeruans eſt deus. Per quem.) hoc eſt cuius imperio, & non humana adinuen-
tione. Vocati eſtis in ſacietatem. pro, in conſortium ſeu communionẽ, filii eius IESV Chri-
ſti domini noſtri.) Electi enim vocati ſunt ad participationem, ad communionem, ad conſor-
tium gloriæ Chriſti diuino imperio. & propterea faciet Deus dicta.

OBſecro. pro, adhortor, autẽ vos fratres.) Laudata Corinthiorũ eccleſia, aggreditur reprehẽ
ſionem eorum de ipſorum ſectis: pręponendo more ſuo ſummatim illa quæ intendit tra-
ctare. Per modum autem hortantis inchoat præponendo quatuor ſeu quinq;. Per nomen
domini noſtri Ieſu Chriſti) Peccãtes in noĩe huiꝰ vel illius p̃ceptoris, aptiſſime monet per nomẽ
Ieſu Chriſti: vt ex reuerẽtia debita domini Ieſu Chriſti, incipiãt reſipiſcere à peccatis præferẽdi
nomen iſtius vel illius. Vt ipſum. pro, idem, dicatis omnes.) Ecce primum quod exigit: concordiã
ſcilicet in ſermone, Et non ſint in vobis ſchiſmata.) Interpres reliquit dictionem gręcam: quum
potuiſſet dicere diſſidia. Et hoc eſt ſecundum. Sitis autem perfecti in eodem ſenſu. pro, in eadem
K mente, & in eadem ſcientia. pro, ſententia.) Continentur in his tria reliqua. ſ. concurſus omniũ
ad eandem tam mentem q̃ ſententiam: quum perfectum ſignificet id cui nihil deeſt de requiſi-
tis ad illius integritatẽ, qđ cõſtat ex omnibꝰ ex quibus conſtare debet. Nõ ſat fuit Paulo exige-
re negationẽ diſſenſionũ. ſed exegit vt ex omnibus ſuis membris cõſtet eccleſia nullo deficiente.
conſtet inquam ſub vna, mẽte & vna ſententia. Parum eſt vt cõcordent in ſermone exteriori: &
propterea adiunxit cõcordiã in vna mente, circa cognoſcẽda, & in vna ſententia, circa agenda.
Mẽs ſuprema pars animę: ſentẽtia infimũ tenet in progreſſu cognoſcitiuæ partis locũ: vtpote ter
minus cognitionis, tã ſpeculatiuę q̃ practicę. Et ideo cõcordãtes in his duobus, ſufficiẽter conue-
niunt ad ſeruandã vnitatẽ corporis myſtici. Significatũ eſt enim mihi de vobis fratres mei.) Ra-
tionem reddit propoſitorum ex facto ipſorum. Ab iis qui ſunt Chloes.) Interpres addidit duas
dictiones

dictiones medias.Et ſonat à domeſticis ſeu familiaribus mulieris illius nuncupatæ Chloes. mu-
lier ſiquidem Corinthiis nota,non aliter circumſcribitur. Amplector autem hanc expoſitionē, A
quia conſtat Chloæ nomen eſſe mulieris. & non conſtat nomen eſſe alicuius oppidi ſeu vici.
Quia.pro,ꝙ,contentiones ſunt inter vos.) In hoc narrato facto apparet inter Corinthios diſ-
ſentiones fuiſſe non in ſermone,ſed in ſectis diuerſarum mentium & ſententiarum iuxta diuerſi
tatem præceptorum. Hoc autem dico ꝙ vnuſquiſq; veſtrum dicit. ego quidem ſum Pauli: ego
autem Apollo:ego vero Cæphæ:ego autem Chriſti.) Aduerte hic (ꝙ vt ipſemet Paulus expli-
cat.iiii.ca.huius epiſtolę)perſonæ iſtæ(.ſ.Paulus, Apollos, Cæphas,& Chriſtus)ſunt perſonæ ex
induſtria fictæ ab ipſo Paulo loco perſonarū illarum quæ erant capita factionum inter Corin-
thios,noluit ſiquidem Paulus nominare illos, ſed ſeipſum & Apollo &c. nominauit loco illorū:
vt:vel ſic inuitarentur ad reſipiſcendum,nec ad peiora procederent propriis nominibus dehone
ſtati,ſciſſuraſq; augerent.Non eſt ergo intelligendum ꝙ apud Corinthios erant ſectę Paulino- B
rum & Apolloniſtarum,ſed ꝙ erant ſectæ quorūdam innominatorum capitum: loco quorum
Paulus ſeipſum, Apollo, Petrum & Chriſtum nominat ratione dicta. ❡ Diuiſus eſt Chriſtus?)
Execrando inconueniens diuiſionis factum,incipit proſequi propoſita inchoādo à ſecundo,ſci-
licet & non ſint in vobis ſchiſmata:quod bis tractat.primo ex parte rei:& iterū in.iii.ca.ex par-
te principii. Arguit itaq; ſchiſma ex parte ipſius ſciſſionis:quia.ſ.repugnat vnitati Chriſti. Et nō
dicit diuiſi ſunt chriſtiani ſed diuiſus eſt Chriſtus.tum quia corpus Chriſti myſticum ſcinditur.
tum quia ſpiritus Chriſti vniens eccleſiā,per huiuſmodi ſectas ſignificatur ſciſſus. Chriſtus quā-
uis multa habeat membra,nullam tamen compatitur ſciſſionem membrorum:& perinde eſt di
uidere eius membra ac diuidere Chriſtum,quod eſt impoſſibile:quia ipſa diuiſio ſeparat à Chri-
ſto.Et propterea ab huiuſmodi diuiſionis execratione inchoat Paulus:non ꝙ diſſenſiones corin-
thiorum eſſent tam malæ,ſed quia erant initia & viæ ad tantum malum.Si enim fuiſſent mani-
feſtæ ſciſſiones Chriſti, non pepериſſet Paulus nominibus capitum,non tacuiſſet dogmata eorū C
contra Chriſtum. Sed tacendo dogmata & nomina, factiones autem & inflationes tantū ſcri-
bendo,inſinuat quòd talia erant huiuſmodi diſſidia qualia ſæpe apparent in eccleſia Dei inter di
uerſarum religionum profeſſores:dum gloriantur in patribus,aut pręfert quiſq; ſtatum religio-
nis ſuæ.& hinc lites,rixæ,& reliqua: quæ melius eſt non videre.Huiuſmodi enim diſſidia ad lite-
ram arguit Paulus in hac prima parte epiſtolæ huius.& propterea in perſonas ſanctas transfigu
rat capita.Immo & Chriſtum caput factionis vnius introducit, dicendo ego autem Chriſti : vt
intelligamus factionem etiam illorum non eſſe exemptam à peccato. qui quamuis verum ca-
put,tamen vt ſectionis cuiuſdam caput præferunt.Quales ſunt illi qui ſe aliis præferunt quia in
ſolo euangelio conſiſtunt,tanquam ſpernentes quæcunque adiuncta à ſanctis patribus. Nun-
quid Paulus crucifixus eſt pro vobis?) Secunda ratio contra ſectas ex parte Chriſti,qui ſolus re-
demit illos crucifixus , inſinuans per hoc quòd fit iniuria beneficio Chriſti crucifixi vſurpando D
alterius quaſi capitis nomen,ego ſum Pauli. Aut in nomine Pauli baptizati eſtis?) Tertia ratio
contra ſectas ex parte inuocati nominis in ipſorum baptiſmo eſt hæc. Si in alterius q̃ Chriſti
nomine fuiſſent baptizati,excuſationem haberent militandi ſub illius alterius nomine,ſed ex eo
ꝙ tam beneficium redemptionis q̃ baptiſmi myſterium nullius eſt niſi Chriſti,iniuria fit Chri-
ſto aliud vſurpando nomen. ❡Gratias ago Deo meo.)Superfluit meo. Quòd neminem veſtrū
baptizaui, niſi Criſpum & Gaium? Occurrit hic obiectio qua ratione Paulus affert contra ſe-
ctas Corinthiorum ꝙ ipſe non baptizauerit illos,ex quo non reputabatur nec erat ipſe inter ca-
pita ſectarum , ſed ipſe perſonam ſuam loco alterius nominat:ſi perſonam alienam induit, im-
pertinens apparet ꝙ afferat actus proprios ad excuſandum ꝙ non dedit occaſionē ſciſſioni ex
eo quòd non baptizauit. ❡Solutio eſt ꝙ Paulus non diuertit à propoſito, ſed affert tam actio-
nes q̃ paſſiones, & omiſſiones ſuas artificioſe: vt.ſ.Corinthii perpendant ꝙ ipſe non fuit apud E
ipſos talis quales erant illi quorum nominibus gloriabantur. Ad hunc enim affectum ſubiunget
geſta ſua multa apud illos.& modo affert geſta ſua circa baptizandū: ꝙ.ſ.abſtinuit à baptizādo:
per hoc inſinuans ꝙ capita ſectarum faciebant oppoſitum vacando baptizationi,vt multos fi-
lios acquirerent ſibi. Ne quis dicat ꝙ in nomine meo baptizati eſtis. pro, baptizaui.) Non ſu-
mitur eodem ſenſu in nomine meo hic,& paulo ante quum dictū eſt,nunquid in nomine Pau-
li baptizati eſtis.Ibi.n.fuit ſermo de nomine inuocato baptizando:hic autem eſt ſermo de nomi
ne intento ſeu procurato ex officio baptizandi.Et eſt ſenſus.ne quis dicat ꝙ ego baptizaui ad ex
tendendum nomen meum,efficiendum me patrem multitudinis per baptiſmum.Baptizaui au-
tem & Stephanæ domum: cæterum neſcio ſi quem alium veſtrum baptizauerim.❡Non enim

 miſit me

F miſit me Chriſtus baptizare,ſed euangelizare.) Occurrit obiectio: quia Chriſtus Matth. vlt.mi-
ſit apoſtolos non ſolum ad docendum ſed baptizandum.docete omnes gentes baptizantes eos.
Solutio eſt ꝙ nõ abſolute ſed reſpectiue negat Paulus miſſum ſe ad baptizandũ:hoc eſt ꝙ prin-
cipaliter eſt miſſus nõ ad baptizandũ ſed euangelizandũ. Vnde & Petrus non baptizauit Cētu-
rionem cũ ſuis,ſed iuſſit eos baptizari, Act.x. Non in ſapienria verbi) Quãtum ex tractatu iſto
colligitur,iſti qui capita factionum erant apud Corinthios in tribus ſe extollebant. primum eſt
baptizare.ſecundum eſt ſapienria ſermonis. tertium ſapientia rerum. Et primum quidem Pau-
lus breui argumento tractauit:vtpote minoris æſtimatũ.reliqua vero duo diffuſius tractat: inci-
piens à ſapientia ſermonis. Et intendit excludere vtranq; ſapientiam ab euangelica prædicatio-
ne. Appellatur autem ſapientia ſermonis ars dicendi: qualis eſt ars oratoria & huiuſmodi artes
quibus conſtruitur ornata locutio & vis dicendi exercetur. Sapientia autē rerũ vocatur ſapien-
G tia humanarum ſcientianım:de rebus cælorum,elementorũ,mixtorũ,& reliquorum huiuſmodi
quę philoſophicę ſcienrię docent.Sobrie vero intellige hæc excludi ab euangelica prædicatione:
quoniã intelliguntur nõ totaliter excludi,ſed vt ſubſtantialia illius.Sacrilegũ ſiquidē eſt tã ſubie-
ctum prædicationis euangelicæ efficere doctrinam philoſophicã,q̄ vim prędicationis euangeli-
cæ conſtituere in vi dicendi,in compoſita ornata & pulchra locutione.Vti autem quãdoq; elo-
quentia ſermonis aut doctrina philoſophica ad ſeruitiũ euãgelicæ doctrinæ pro loco & tempo-
re,nõ eſt prohibitum.Officium itaq; ſuũ Paulus proponit ſpectandũ in qualitate euangelizandi,
dicendo ꝙ eſt miſſus ad euangelizandum non in ſapienria verbi: hoc eſt in eloquentiæ ornatu,
nõ vt aſſumerem modum euangelizandi ornato ſermone & arte dicendi cõpoſitũ,ſed ſimplici-
ter & abſolute ad euangelizandum.Vnde Chriſtus dixit, euntes prædicate euangeliũ. & nõ ad-
didit in ſapientia ſermonis.In cuius præcepti interpretationem & executionē,euangeliſtę nudã
H narrationem geſtorum ſcripſerunt omiſſa arte dicendi. Vt non euacuetur crux Chriſti.) Plena
eſt crux Chriſti potentię diuinæ,& euacuatur non ſeipſa, ſed quantum eſt ex parte prædicantis
illam:)quum prędicatio fundatur ſuper humanam ſapientiã: quoniã vis prædicationis non cru-
ci Chriſti prędicatę ſed arti dicendi tribuitur.Ne ergo crux Cæriſti(quę eſt materia prędicatio-
nis euangelicæ)euacuetur quantũ eſt ex parte tã prędicationis q̄ auditorũ diuina potētia ad con
uertendos animos hominum ad Chriſtũ,non miſit me Chriſtus ad euangelizandum in ſapien
tia ſermonis.Vbi erudite lector clare perpende ꝙ ex parte iniuriæ quæ irrogaretur materię euã
gelicæ,probat Paulus reiectã artem dicendi ab euangelio.Verbum enim crucis.) Declarat cuius
rei plena eſt crux:quod eſt declarare rem qua euacuaretur crux. Et quoniã crux Chriſti plenitu
dinem ſuã non effundit in ſalutem omniũ quo ad effectũ , ideo diſcernendo filios perditionis à
filiis regni dicit ꝙ verbum,hoc eſt ſermo prædicans crucem Chriſti vt eam in qua ſalus mundi
I conſiſtit. Pereuntibus quidē.)Ecce filii perditionis, Stultitia eſt.)hoc eſt reputatur ſtultitia.Iis au
tem qui ſalui fiunt,id eſt nobis.) Interpres coactus à penuria participii appoſuit id eſt. Sed nihil
refert ad ſententiam.electi enim ſignificantur: inter quos enumerat ſeipſum Paulus. Virtus Dei
eſt.)Non ſumitur virtus vt diſtinguitur contra vitium,ſed vt ſignificat potentiam. ita ꝙ ſignifi
catur ꝙ crux eſt potentia Dei,ſaluatrix omnium qui ſaluantur. filii perditionis ignorantes Dei
potentiam in Chriſti cruce ſitam , reputant euangelium crucis ſtultitiam , nos autem qui ſalua-
mur recognoſcimus illam eſſe potentiam Dei : hoc eſt qua mediante Deus exercet potentiam
ſuam ad ſaluandum omnes quotquot ſaluantur.Ecce res qua plena eſt crux,ſcilicet potentia Dei
ſaluatrix.ecce res qua euacuaretur crux ſi in ſapientia verbi euãgelizaretur. ❡Scripiũ eſt enim.)
Exod.xxix.capi.Eſaiæ affert teſtimonium excludendæ ſapientiæ mundanæ ab euangelio. Per-
dam ſapientiam ſapientium:& prudentiam prudentium.pro, intelligentiam intelligentium ,re-
K probabo.) Vbi vulgata edirio habet. peribit ſapientia à ſapientibus eius . & intellectus pruden-
tium eius abſcondetur. Vertit enim Paulus paſſiuum in actiuum (peribit in perdam) vt Deum
actorem perditionis & interitus huius explicaret. ❡Significanter non dicit perdam ſapientiam
& intelligentiam, ſed adiungit ſapienrium & intelligentium: quia nec ſapientia nec intelligen-
tia contrariatur cruci CHRISTI : quoniam vero non aduerſatur . ſed ſapienria ſapientium
(hoc eſt vt vtuntur illa homines habentes illam)& ſimiliter intelligennia intelligentium(hoc eſt
vt vtuntur illa homines habentes illam ) qui vocantur in mundo ſapientes & intelligentes , eſt
quæ contrariatur Euangelio , eſt quam perdit & reprobat Deus. nulla enim philoſophiæ aut
cuiuſuis ſcientiæ pars contrariatur ſecundum ſe Euangelio ratione dicta : quia nullum verum
contrariatur alteri vero:ſcientiæ autem ſunt ſecundum ſe veræ & Euangelium eſt verũ.Sed prę-
ſumptio hominũ ad extendendũ propoſitiones & media extra proprios limites,contrarietatem

parit

parit veritati fidei Chriſtianæ. Verbi gratia tradit philoſophia veritates has, accidens non poteſt A
eſſe ſine ſubiecto, mortuus non poteſt reſurgere, & ſimiles: abutitur præſumptio philoſophorum iſtis veritatibus extendendo illas ꝙ nec per diuinam potentiam poteſt accidēs eſſe ſine ſubiecto, poteſt mortuus reſurgere. Hanc extenſionem nō tradit philoſophia: ſed ex officina prodit philoſophantium exeuntium fines philoſophiæ, tradentis ꝙ per potentiam exiſtentē in rebus ex quibus integratur vniuerſum non poſſunt hæc fieri. Diuina autem omnipotētia extra & ſupra vniuerſum eſt. Deū enim etiam ipſi philoſophi confitentur eſſe extra & ſupra vniuerſum. Deſtruit itaq; Deus per crucis euangelium ſapientiam ſapientium, dum illorum ſapientiam extenſam vltra ſuos fines, vtpote falſam deſtruit. & ſimiliter intelligentiam intelligentium reprobat. ¶ Vbi ſapiens? vbi ſcriba? vbi inquiſitor huius ſæculi? ) Eſa. xxxiii. apud editionem vulgatam habetur Vbi eſt literatus? vbi verba legis ponderans? vbi doctor paruulorum ? Ita ꝙ quum dixit ſcriptū eſt, refert vtrunq; Eſaiæ textum. Et apte deſcripta futura deſtructione ſapientium & intelligentium, ſubiungitur vbi ſunt? quaſi dicat non ſunt in locis eminentibus in reputatione & veneratione. ex eo enim ꝙ potentia euangelii detexit & monſtrauit præſumptionem & falſam extenſionem ſapientiæ & intelligentiæ eorum (reſuſcitando mortuos, & tot miracula adhibendo in teſtimonium) abiecti ſunt huiuſmodi ſapiētes à locis primis, quos in humano genere obtinebāt. & propterea dicitur. vbi ſapiens, vbi ſcriba? ſicut de abiectis ex celſo ſtatu dicere conſueuimus, vbi ſunt illi? Scriba proprie Iudæorum eſt: ſapiens Græcorū. Indagator autem huius ſæculi, ſcrutatores ſignificat viarum diuerſarum ad beate hic viuendum. Sub quo genere innumera multitudo pollentium ingenio comprehenditur. Nonne ſtultam fecit. pro, infatuauit, Deus ſapientiā huius mundi.) Manifeſtat modum quo perdidit Deus ſapientiam ſapientium. Ex hoc enim ipſo ꝙ deus monſtrauit præſumptionem ac falſitatem ſapientium per miracula crucis Chriſti, reddidit ſapientiam, non abſolute & in ſeipſa ſed mundi huius (hoc eſt vt ea vtitur iſte mundus) fatuam, hoc eſt ſine ſapore veræ notitiæ: effecit vt tanq̄ ſententia ſtultorum haberetur ſententia ſapientum mundi huius. Et hoc modo perdidit ac reprobauit eam. Nam quia. ) Declarato modo, reddit cauſam meritoriam ex parte mundi quare Deus eiecit ſapientes. In Dei ſapientia. ) qua ſcilicet Deus cum tali tantoq; ordine condidit gubernatq; mundum : quæ in rerum ordine participata ſicut ars in artificialibus ſplendet, quę eſt totius philoſophiæ materia. Rationes enim rerum radii ſunt diuinæ ſapientiæ. Non cognouit mundus.) Non dicit non cognouit aliquis: quoniam ad Romanos i. dicit quòd Deus à multis cognitus eſt. ſed dicit non cognouit mundus, quoniam Philoſophi qui cognouerunt veritatem Dei in iniuſtitia detinuerunt: & ſic mundus communiter non cognouit Deum. Per ſapientiam.) per veram philoſophiam quæ lumine naturali habetur. Deum.) actorem & gubernatorem omnium. Placuit Deo per ſtultitiam prędicationis. ) Prædicatio euangelica quamuis in ſe non ſit ſtulta. comparatiue tamen ad doctrinam philoſophicam ſtultitia appellatur à Paulo. tum ex parte modi, contra id quod dixerat per ſapientiam: quia doctrina philoſophica procedit per rationem demonſtratiuam. quæ facit euidentiam rerum: prædicatio autem per narrationem. ſtultum enim ſeu improuidum eſt reſpectiue ad demonſtrationem, narrare. Tum ratione materiæ, contra id quod dixerat in ſapientia Dei: quia materia prædicationis eſt crux Chriſti : materia autem philoſophiæ eſt ſapientia diuina effuſa in rerum vniuerſitate, ad quam relata crux ſtultitiæ rationem habet. nam ſapientia Dei ſparſa per vniuerſum, rationibus fulget. crux autem ſine ratione in rerum ordine eſt. & propterea improuida ſtultaque dicitur prædicatio crucis relatiue ad diuinam ſapientiam relucentem in ordine rerum. Et merito ex eo ꝙ ſapientia tam vt materia q̄ vt modus neglecta eſt mundo, placuit Deo eligere ſtultitiam prædicationis tam quo ad materiam q̄ quo ad modū. Saluos facere credentes.) Ecce ad quid elegit Deus ſtultitiam prędicationis vt medium ad ſalutem credentium. omnia enim etiam noſtros defectus, Deus optimus vertit in bonum. Quoniam & Iudæi ſigna. pro, ſignum, petunt: & Græci ſapientiam quærunt.) Quanta ſit vis ſtultitiæ prædicationis, manifeſtat ex contrariis victis ab ipſa tam Iudæis q̄ Græcis. Et quidem ꝙ ſint contrarii ambo Euangelio, explicat ex mediis quęſitis ab vtriſq;. Iudæi enim aſſueti miraculis petunt ſignum, hoc eſt miraculum aliquod vt medium certificans ꝙ Deus reuelauit. Greci autem ſolum rationem naturalem ſectantes, quærunt ſapientiam: hoc eſt rationem demonſtratiuam, aut ſaltem rationi naturali conſonam vt medium ad aſſentiendum auditis. Nos autē prædicamus Chriſtum crucifixum.) Tota enim materia euangelica in hoc cōprehenditur virtualiter. Iudæis quidem ſcandalum.) Ecce contrarietas. illi petunt ſignum, & nos offerimus ſcandalū. Vere Chriſtus eſt Iudæis ſcādalum: hoc eſt offendiculum, in quod impingunt & cadunt imperſuaſibiles

The marginal letters B, C, D and E stand beside the lines beginning "eſt, refert", "didit ſapientiam", "dicationis." and "Saluos facere" respectively.

F ſuaſibiles ꝙ ſit Meſias crucifixus. Gentibus.) ſeu Græcis. Autem ſtultitiam.) Quemadmodum
Iudæis ex propria incredulitate eſt Chriſtus crucifixus offendiculum, ita gentibus ex propriç ſa
pientiç præſumptione eſt ſtultitia. iudicant enim alienum à ratione eſſe ꝙ damnatus homo ad
ſupplicium crucis ſit deus, ſit adorandus &c. ¶ Aduerte hic quòd vt ſuper epiſtolam ad Ro. diximus
dictio interpretata modo Græci modo gentiles eadem eſt & proprie ſignificat Græcos, ex-
tenditur autem ad ſignificandum gentiles. & propterea interpres varie transfert. Ipſis autem vo
catis Iudæiſq; & Græcis) Ecce vis crucifixi vincens vtroſq; contrarios: tam ſcilicet Iudæos quã
Græcos. Sed conſidera victos non omnes ſed vocatos. Tam Iudçi itaq; quam Græci ex ſe aduer
ſantur crucifixo: ſed vocationis diuinç gratia quotquot donati ſunt, non aduerſantur, ſed ſuſci-
piunt. Chriſtum.) crucifixum. Dei virtutem) Seu potentiam. Et dei ſapientiam.) Contra ſcan-
dalum dicit dei potentiam: contra ſtultitiam dicit dei ſapientiam. Et ſapientia quidem manife-
G ſte opponitur ſtultitiç: potentia autem opponitur non ſcandalo abſolute, ſed ſcãdalo crucifixi ra
tione materiç: quia ſcilicet crucifigi impotentiæ ſuccubentis eſt, cui potentia directe opponitur.
Nec dicit dei patris potentiam ac ſapientiam Chriſtum, ſed dei potentiam & ſapientiam. Quòd
etſi ſecundum Chriſti naturam diuinam verum eſt ( quia eſt deus & ſapientia ac potentia diui-
na) ſenſus tamen literalis præſentis textus eſt de Chriſto homine, quòd ipſius paſſio, crucifixio
ac mors eſt potentia ac ſapientia dei patientis crucifixi ac mortui: quia vſus eſt paſſione, cruce ac
morte propria vt potentia ac ſapientia ad vincendum mundum ac diabolum, ad redimendum
humanum genus, ad immortales reddendos homines, ad iuſtaurandum quç in terris & quæ in
cælis ſunt. Quia quod ſtultum eſt dei, ſapientius eſt hominibus: & quod infirmum eſt dei, fortius
eſt hominibus.) Quare Chriſtus crucifixus Iudæis ſcandalum, Grçcis ſtultia ſit, ratio reddita ex
parte ipſorum eſt, quia illi potentiam, iſti ſapientiam quærunt. Quare autem tam iudæis quam
H Grçcis vocatis Chriſtus crucifixꝰ eſt dei potentia & dei ſapientia, rationem modo reddit ex par
te dei: quia quodcũque quantumcũq; infirmum, imbecille, impotens ſit, dummodo ſit dei, eſt po
tentius hominibus. & ſimiliter quodcũq; quantumcũq; ſtultum, ſeu improuidum & abſq; ratio-
ne in rerum ordine ſit, dũmodo ſit dei, ſapiẽtius eſt quam homines vniuerſi. Ita quòd cuiuſq; rei
tam infirmç quã ſtultæ cõiunctio ad deum efficit illam potentiorem & ſapientiorẽ vniuerſa po
tentia & ſapientia hominũ: ac per hoc quod eſt infirmũ in Chriſto (paſſo, crucifixo, mortuo &c.)
ex hoc ipſo quòd eſt dei, eſt potentius quam homines. & ſimiliter quicquid eſt ſtultum in Chri-
ſto crucifixo, eſt ſapientius omnibus. ¶ Et ſcito quòd dicendo infirmum dei ſeu ſtultum dei, nõ
arctatur ad modum eſſendi perſonaliter dei vt paſſio fuit dei cõiunctione perſonali: ſed latius ſu-
mitur formaliter vt eſt dei. ſiue ſit dei vt inſtrumentum coniunctum: qualia ſunt ad humanitatẽ
Chriſti ſpectantia. ſiue vt inſtrumentum ſeparatum ad ea quæ ſunt ordinis gratiç: qualia ſunt pre
I dicatio euangelica, apoſtoli, ſacramenta eccleſiç, & id genus reliqua. Eſſe enim dei ſumitur hic
vt opponitur ad eſſe hominis vel cuiuſcunq; creaturç: ac per hoc eſt ſermo de deo vt ſpecialiter
præſidet ordini gratiæ ſaluatricis ad beatitudinem ſuper naturalem. Reddit enim Paulus ratio-
nem ex hac vniuerſali veritate quòd quæcũq; res actio aut paſſio ſecundum ſe impotens aut im
prouida, ex hoc ipſo quòd eſt dei (hoc eſt vtitur illa deus vt ſuo inſtrumento ad myſteria gratiç)
eſt potentior & ſapiẽtior omni potentia & ſapiẽtia hominum. Et hoc apparet non ſolum in cru
ce chriſti, ſed in predicatione apoſtolorum & martyrũ &c. Videte. pro, videtis enim vocationẽ
veſtrã fratres.) Cõiunctioni enim mõſtrat quòd ad reddendũ rationẽ dictorũ ſubiũguntur hęc.
Et vere ꝓbat aſſumptã vniuerſalem (infirmũ dei fortius eſt, & ſtultũ dei ſapientius eſt) ex expien
tia quã vident in vocatis ad fidẽ Chriſti. Quia. ꝑ, ꝙ non multi ſapiẽtes ſecundũ carnẽ, nõ multi
potẽtes, nõ multi nobiles.) Appellãtur hic ſapiẽtes ſecundũ carnẽ, ſapiẽtes ſapiẽtia hũanitus acqui
K ſita: quã denomiauit a carne, quia per carnales ſenſus acquiritur. Et nõ dicit per quos vocati eſtis,
ſed abſolute quòd nõ multi ſecũdũ carnẽ ſapientes. ſubintelligitur enim ſunt electi. ꝓpter verbũ
elegit ſubiunctũ. Loquitur enim directe de cõuerſis ad fidẽ: cõprehendẽdo ipſos Corĩthios: in qui
bus hæc experientia etiã apparebat. Nõ dicit nulli ſapientes ſecundũ carnẽ, ſed non multi: quia
aliqui ex diſcipulis primitiuæ eccleſiæ fuerunt docti etiã ſecundũ ſcientiã acquiſitã: vt Nicode-
mus (qui erat magiſter in Iſrael) & ipſe Paulꝰ & Lucas medicꝰ & Apollos &c. Et ſimile eſt de po
tentibus ſecũdũ humanã potẽtiã & nobilibus ſecũdũ generis nobilitatẽ. Sed quç ſtulta ſunt mun
di.) Nõ dicit ſtulta abſolute, ſed ſtulta mundi: hoc eſt homines abſq; ſciẽtia hũana qui apud mũ-
dũ ſtulti habentur ad docendũ alios. quales erant piſcatores, Petrus & reliqui. Elegit deus.) Non
ex inopia hominũ nõ ex ignorãtia aut impotẽtia, ſed ex electione deus iſtos voluit. Vt cõfundat
pro, pudore ſuffundat, ſapientes.) proculdubio mundi huius. Ecce ſtultum dei ſapientius quam
homines. Sunt autẽ verecundia multa affecti ſapiẽtes mundi, ex hoc ꝙ detecta philoſophorũ va-
nitas.

nitaſeſt & ad veram beatitudinis viam homines conuerſi ſunt per piſcatores & ſimiles indo- A
ctos,doctos autem à ſpiritu ſancto.Coniunctio autem(vt dicendo vt confundat ſapientes) cau-
ſam finalem, quamuis non vltimam notat. Ad hoc enim Deus elegit ignorantes vt erubeſcant
ſapientes præſumentes de beatitudine hominum iudicare & docere: ac per hoc omnis vis ac ra-
tio trahendi homines ad ſalutem tribuitur diuino beneplacito manifeſtato per hoc ꝙ per indo-
ctos non per ſapientes mundi homines edocet ac trahit. Et ſimilis eſt ſenſus eorum quæ ſubiun-
guntur in textu de infimis & ignobilibus electis.Et infirma mundi elegit deus vt confundat for
tia.& ignobilia mundi & contemptibilia.pro,contempta,elegit deus.) non ſolum obſcuros ge-
nere ſed etiam deſpectos à mundo elegit.Et ea quæ non ſunt.)Non intelliguntur nihila abſolu-
te,ſed in eſſe religioſo.Et ſignificantur gentiles,qui nihil erant ſecundū religionem(vtpote ido-
latriæ)ad differentiā Iudæorū qui erant aliquid in eſſe religioſo. Vera ſiquidē religio in ſolis Iu
dæis fuerat.& propterea ſubdit.Vt ea quę ſunt deſtrueret.pro,oblitaret.) hoc vt Iudæorum reli- B
gionem aboleret.Hoc inter alia teſtimonia ꝙ infirmum dei eſt fortius hominibus, non eſt mi-
nimum:videlicet ꝙ illi qui alieni à religione erant, præſtent per Chriſtum crucifixum Iudæis.
immo peſſundent Iudæos, qui ſoli religioſi erant, Vt non glorietur omnis caro in conſpectu
eius.) Ecce finis abiectionis fortium, ſapientium, nobilium & religioſorum, vt nullus locus ſit
gloriationis cuicunq; homini coram Deo: hoc in iis quæ ſunt ad Deum, ſed vniuerſa gloria ſit
Dei.Ex ipſo autem.pro,enim,vos eſtis in Chriſto Ieſu.) Propoſuerat experientiam in vocatio-
ne ipſorum Corinthiorum(dicendo videtis enim vocationem veſtram fratres)& nihil in ſpecie
de ipſis Corinthiis ſubiunxerat,ſed tantum in genere ꝙ non multi ſapientes & reliqua: & pro-
pterea modo redeundo ad ſpeciem dicit, ex ipſo enim vos. Ac ſi apertius dixiſſet. Merito dixi
ꝙ vos videtis vocationem veſtram quia ex ipſo Deo eligente ſtulta,infirma, ignobilia &c. eſtis:
hoc eſt conſtatis: conſtituimini vos,non ſecundum eſſe hoc vel illud ſed in Chriſto Ieſu:hoc eſt C
ſecundum eſſe gratiæ, fidei, ſpei, ac charitatis in Chriſto Ieſu. In vobis itaq; ipſis diuinum hoc
opus habetis. Qui factus eſt nobis.) non vobis Corinthiis tantum ſed omnibus nobis Chriſtia
nis. Sapientia.) in intellectu. Et deeſt. A Deo.) Vere Chriſtus à Deo factus eſt nobis ſapientia
perficiens intellectum noſtrum. Et iuſtitia.)in voluntate. Et ſanctificatio.) in opere. Et redem
ptio.) in ſtatu.Et vniuerſus hic ſermo eſt,ſermo cauſalis.Chriſtus ſiquidem factus eſt nobis à deo
ratio ſapiendi,& iuſte volendi, & ſancte operandi, & redemptionis de ſtatu ſeruitutis in ſtatum
libertatis filiorum Dei. vt quemadmodum ſcriptum eſt.) Hiere.ix. Qui gloriatur in domino
glorietur.) Ibidem apud Hieremiam vulgata editio habet. in hoc glorietur qui gloriatur, ſcire
& noſſe me.Ad hoc inquit Paulus Deus fecit Chriſtum nobis ſapientiam,iuſtitiam, ſanctifica-
tionem ac redemptionem,vt quicunq; recte gloriatur,non in ſapientia,potentia, nobilitate &c.
glorietur,ſed in domino,quo ſapimus,iuſtificamur,ſanctificamur & redimimur. D

## CAPVT II

E T ego quum veniſſem ad vos fratres.) Dixerat ſe miſſum ad euangelizandum
non in ſapientia verbi,& rationem allatam (nec euacuetur crux Chriſti) tracta-
uerat monſtrando vim crucifixi etiam in conditionibus electorum in ipſis Co-
rinthiis.Contexit modo eandem vim in conditionibus ſuipſius Pauli, ad mon-
ſtrandum in ſeipſo qualem debet exhibere ſeipſum euangelicus doctor. Et pro-
bat ſe ſeruaſſe modum in quo miſſus eſt: vt ſpectato ipſo à Corinthiis, & ſpectatis aliis doctori-
bus in quibus gloriabantur,perpendant & diſcernant inter doctores:& vt doctores illi erubeſcāt
exhibentes ſe cum conditionibus contrariis. Iuxta duo autem prius dicta (ſcilicet ſtultum Dei&
infirmum Dei) commemorat ſeipſum, prius ſecundum ſtultitiam,deinde ſecundum infirmita-
tem. Veni non in ſublimitate ſermonis aut ſapientiæ.) Quia vtrāq; ſapientiam dixerat reiectā E
à Deo, idcirco commemorat ſe cum neutra prædicaſſe illis. ita quòd nec cum arte dicēdi, cum
eminentia eloquentię, nec cum excellentia ſapientiæ docuit. Annuncians vobis teſtimonium
Chriſti. pro, Dei) Documenta fidei Chriſtianæ ſunt teſtimonia Dei: quoniam teſtantur diui-
num eſſe,poſſe,noſſe,velle prouidere.Significanter autem dicit Dei:vt intelligamus quòd docē-
do ea quæ Dei ſunt, digniſſima omni eloquentia & ſapientia, abdicauit à ſuo ſermone ſapien-
tiam & ſermonis & rerum. Non enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos.) Non dixit indi-
caui ſed iudicaui:vt ſignificet ſe dixiſſe ius.ſe iuſtitia exigente abſtinuiſſe. vt intelligamus prædi-
cationi euangelicæ deberi abſtinentiam à reliquis. Niſi IESVM Chriſtum, & hunc cruci-
fixum.) Reliqua ergo,ab imitatione apoſtolica ſunt aliena in prædicatione. IESVS enim ſa
lutis humanæ actorem ſignificat: CHRISTVS autem regem æterno regnantem. crucifi-

F xio vero ad infirmitatem naturæ aſſumptæ,ad modum quo redemit humanum genus ſpectat.
Et hæc conſtat ſat eſte noſſe ad noſtram ſalutem. Et ego in infirmitate.) Ecce infirmum dei
in Paulo. Tum exterioris ſtatus. erat enim non ſecundum ſtatum potentium mundi huius, ſed
ſecundum ſtatum impotentium. Tum interni affectus.& propterea ſubdit. Et in timore) im-
minentium malorum. Tum corporalis aſpectus. Et in tremore multo fui apud vos.) Internus
ſiquidem timor redundabat in exteriorem tremorem. Quemadmodum I E S V S timuit in te
ſtimonium ſui animi paſſibilis, ita Paulus apud Corinthios & timuit & tremuit, humanæ in-
firmitatis paſſiones ſuſtinens:citra rationis tamen præiudicium. Quando autem hoc fuerit, nó
ſcribitur in Actis Apoſtolorum. Hæc enim omnia commemorantur hic ad monſtrandum in-
firmum quo Deus vſus eſt in Paulo.¶ Et ſermo meus & prædicatio mea.) More ſuo exequitur
propoſita,inchoans à primo propoſito.ſcilicet non in ſublimitate ſermonis. Non in perſuaſibi
G libus.pro,ſuaſoriis,humanæ ſapientiæ verbis.) Humanæ ſapientiæ verba vím magnam haben-
tia ad ſuadendum excluduntur: quæ ſunt verba compoſita & ornata ſecundum artem dicendi.
Sed in oſtenſione ſpiritus & virtutis.)hoc eſt potentiæ.Loco eloquentiæ fuit demonſtratio ſpi-
ritus ſancti loquentis per me,& potentiæ diuinæ confirmantis ſermonem miraculis. ¶Si quę-
ris modum quo oſtendebat in prędicatione ſua ſpiritum ſanctũ.In próptu eſt reſpóſio ꝙ impo-
ſitione manuũ ſuper baptizatos dabatur ſpiritus ſanctus loquens linguis variis per illos magna-
lia Dei. Vt fides veſtra.)quæ ex auditu prędicationis meæ in vobis eſt. Non ſit in ſapientia ho-
minum.)fundata. Sed in virtute Dei.)hoc eſt in potentia Dei:vt patet in textu Gręco,tam hic q̃
paulo ante. In potentia in quam tũ operante miracula, tum operante intus in ſpiritibus veſtris.
¶Sapientiam autem loquimur inter perfectos.) Exequendo quod ſecundo propoſuerat (.ſ.non
in ſublimitate ſapientię) non abdicat à ſua doctrina ſapientiam vt abdicauit eloquentiam:ſed du-
H plici vtitur diſtinctione.altera auditorũ in perfectos & imperfectos.altera ſapientiarum.in ſapié-
tiá huius ſæculi & ſapientiá in myſterio recóditá.Et intédit ꝙ neutra vſus eſt ſapiétia prędicádo
Corinthiis,ſed tamen ſapientiá in myſterio reconditá reſeruat ſermoni nó communi ſed inter
perfectos.Et hinc clare Corinthios quibus prædicauit inſinuat diſtingui à perfectis inter quos lo
quitur ſapientiam. Sapientiá vero) quam loquimur cum perfectis. Non huius ſęculi,neq; pricipũ
huius ſęculi qui deſtruuntur.) Inter ſapientiá huius ſæculi & ſapientiá principũ huius ſæculi,hoc
intereſt.ꝙ illa eſt circa tranſitotias actiones & diſpoſitiones:qualis eſt vniuerſa ars dicendi & re-
gendi cum partibus ſuis.hæc autem circa æterna: qualis eſt philoſophia ſpeculatiua. Illa multis
communis:hæc paucorum hominum qui principes ſæculi huius in materia de qua eſt ſermo(ſci
licet ſapientiæ)merito appellantur.Et adiungitur qui deſtruuntur,ad differentiam principũ hu-
ius ſæculi qui ſunt immortales, de quibus infra loquitur. Sed loquimur Dei ſapientiam.) hoc
I eſt Deo propriam, qua Deus vtitur. In myſterio quæ abſcondita eſt.) hoc eſt in myſterio
abſconditam, non in ordine rerum participatam, non creaturis communicatam, ſed in ſecre-
to ſacratiſſimo diuíni conſilii reconditam.Et in hoc ſignificatur excellentia huius ſapientiæ ſu-
pra ſapientiam communicatam quibuſcunq; naturalibus intellectibus tam hominum q̃ angelo
rum. Quam prædeſtinauit.pro,prædefiniuit,Deus ante ſæcula in gloriam noſtram.) Non eſt
hæc ſapientia noua,ſed ante ſæcula prædefinita à Deo, dux ad gloriam noſtram, ad gloriam ę-
ternæ fœlicitatis nobis paratam. participatione ſiquidem huiuſmodi ſapientiæ ducimur ad glo-
riam æternam. hæc enim ſapientia eſt de myſterio incarnationis Verbi Dei ad ducendum in
æternam gloriam filios adoptionis. Quam nemo principũ huius ſæculi cognouit. Si.n.cogno-
uiſſent,nunq̃ dominũ gloriæ crucifixiſſent.)Ex hoc ꝙ Paulus probat hanc vniuerſalem (quam
nullus principum huius ſęculi cognouit)per hoc ꝙ crucifixerunt Chriſtum,cogor appellatione
K principum huíus ſęculi intelligere dęmones.nam de hominibus loquendo probatio inualida eſ-
ſet.Ex eo enim ꝙ illi principes(puta Herodes,Pilatus,Pontifices & Primates Iudæorum)non co
gnouerunt Ieſum gloriæ, non poteſt concludi ꝙ nullus principum huius ſæculi cognouerit: vt
clare patet.De dæmonibus autẽ intelligendo,validiſſima eſt ratio ꝙ nullus eorum cognouit hãc
ſapientiam:quia ſi cognouiſſent dominum, gloriæ non crucifixiſſent. Conſtat autem dęmones
crucifixiſſe Chriſtum:dicente domino.venit princeps mundi huius, & in me non habet quicq̃.
Et rurſus.nunc princeps huius mundi eiicietur foras.Ioannes quoq; euangeliſta teſtatur ꝙ diabo
lus miſit in cor Iudæ vt traderet Ieſum. Vnde de Prophetis loqués Paulus dixit,neq; principum
huius ſæculi qui deſtruuntur:modo autem dicit,nemo principum huius ſæculi, non addédo qui
deſtruũtur.vt ex eius verbis differentiá inter hos & illos principes diſcernamus. dæmones enim
ſunt principes huius ſæculi,non qui pereunt ſed immortales. ¶ Et aduerte erudite lector quòd
non

non dicit ſi cognouiſſent Chriſtum aut deum,ſed ſi cognouiſſent ſapientiam quam prędefini- A
uit deus in gloriam noſtram:vt diſcernamus quòd non ex reuerentia deſtitiſſent à crucifixione
domini gloriæ ſi hanc ſapientiam cognouiſſent, ſed ex inuidia gloriæ noſtræ, & timore deie-
ctionis propriæ. Dæmones enim etiam ſi cognouiſſent dominum gloriæ verum deum Ieſum
Chriſtum nihilominus conati fuiſſent crucifigere eum ex odio ad deum & diuina:ſed ſi cogno
uiſſent ordinem diuinæ ſapientię de gloria noſtra & de ſubiectione dæmonum,adimplendum
per crucifixionem Chriſti, nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent. Et ob hoc ſignificanter
nominat Ieſum dominum gloriæ. tãgit enim quod retraxiſſet dæmones à crucifixione:domi-
nium ſcilicet gloriæ,tum triumphando de dæmonibus,tum cõmunicando æternã gloriam hu
mano generi. ¶ Sicut ſcriptum eſt.)Deficit cóiũctio ſed. Legendum eſt. Sed ſicut ſcriptum
eſt.) Dixerat hãc ſapientiã abſcóditã & prædefinitã in gloriã noſtram,ignotãque dæmonibus:
& probauit hoc vltimũ. modo autẽ probat primũ authoritate ſacræ ſcripturæ ſumptæ ex Eſa. B
lxiiii. Quod oculus nó vidit nec auris audiuit.)Coniũctio aduerſatiua præpoſita(dicendo ſed
ſicut ſcriptum eſt quod oculus non vidit &c.)cogit me ad intelligendum per oculũ & aurẽ,ocu
los & aures communes angelis & hominibus,ad hoc vt cõtextus literæ planus currat. Et cõfir-
matur hic ſenſus ex eo quòd apud Eſaiam dicitur oculus non vidit deus abſque te.nam dicendo
abſque te,monſtrat quòd de oculo cuiuſcũque creaturę loquitur. Ita quòd vbi prius probauit ab
effectu quòd hanc ſapientiã nemo principũ huius ſeculi cognouit, modo authoritate ſcripturæ
contexit eam fuiſſe omnino occultã vniuerſis oculis & auribus cuiuſcũque naturæ creatę,prout
dixerat eam eſſe in myſterio abſconditã.Et intẽdit ꝙ parata nobis gloria quę eſt materia huius
ſapientiæ, nullo naturali oculo eſt viſa: &(quod plus eſt)nulla naturali inſtitutione eſt audita.
Et in cor hominis non aſcendit.) Cor pro voluntate in ſacra ſcriptura ponitur. Et ſignificatur
quòd excedit omne deſiderabile voluntate hominis. Vtitur autẽ vocabulo aſcendendi,quia ap C
petibile ſupereminet appetui: vtpote primũ mouens ipſum. ¶ Et dicit in cor hominis ad ſigni-
ficandum appetitum intellectualem, qui vocatur volũtas,cõmunis homini & reliquis ſubſtan-
tiis intellectualibus. ¶ Aduerte ſecũdum grammaticam legendum eſſe aſcenderunt,ſubiũgitur
enim. Quæ pręparauit deus his qui diligunt illum.) Aduerte rurſus ſubaudiendum eſſe prono
men(puta illa)vt perfecta ſit oratio, & vt vniformis ſit lectio,relatiuum quod vertendum eſſet
in numerum pluralem, dicendo quæ oculus non vidit &c. Nobis autẽ reuelauit deus.) Dixe-
rat ſapientiam dei abſconditam in myſterio:& probauerat hoc dupliciter. Et propterea ne for-
te obiiceres quid aut quomodo ſcis tu hanc ſapientiam? occurrit explicando modum quo ſcit,
dicens reuelauit deus. & pronomen nobis, demonſtrat perfectos. Per ſpiritum ſuum.) Quia
multis modis poteſt fieri reuelatio diuina, explicat in ſpecie quòd per ſpiritum ſanctum datum
perfectis reuelauit deus hanc ſapientiam. Conformis eſt Paulus promiſſioni CHRISTI. D
paracletus ſpiritus ſanctus quem mittet pater in nomine meo ille ducet vos in omnem verita-
tem. Vnde Paulus non ex doctrina legis ſub Gamaliele, ſed per ſpiritum ſanctum ſibi infuſum
fatetur ſe cognouiſſe hanc ſapientiam. Spiritus enim omnia ſcrutatur.) Manifeſtat ſpiritum
dei ſufficientem eſſe ad hæc reuelandum, quia omnia ſcrutatur. Scrutatur autem non inqui-
rendo, ſed nihil improſpectum deſerendo. Etiam profunda, pro, profunditates,dei.) Sicut
metaphorice dixit, ſcrutatur. ita metaphorice dicit profunditates dei: vt nihil dei incognitum
ſpiritui ſignificetur. Spectantes ſiquidem rationes ad naturalem ordinem vniuerſi, ſunt velut
manifeſte apparentia in deo:rationes autem ſpectantes ad myſterium verbi incarnati, ſunt ve-
lut intimæ profunditates dei, velut latentes in intimo conſilio dei. Quis enim ſcit hominum
quæ ſunt hominis niſi ſpiritus hominis.) Probat per ſimilitudinẽ plus quàm propoſuit nunc:
quoniam probat quòd ſpiritus dei & quòd ſolus ſpiritus dei nouit has profunditates. Et hinc E
habetur ratio tertia ad manifeſtandam ſapientiam hanc abſconditam in myſterio. Similitudo
eſt clara de ſpiritu hominis. Qui in ipſo eſt.) Non ſolum determinatur ſpiritus proprius cu
iuſque hominis per hæc verba, ſed tangitur ratio quare proprius ſpiritus cuiuſque hominis no-
uit quæ ſunt ipſius hominis: quia ſcilicet in ipſo eſt. vt per hoc intelligamus reliquos ſpiritus
tam hominum quàm angelorum,quia in ipſo non ſunt neſcire quæ ipſius ſunt,hoc eſt quæ in
ipſius ſunt corde. Ita & quæ ſunt dei.) velut intima cordis. Nemo cognouit niſi ſpiritus
dei.) Recole non excludi filium:quoniam dictio tam excluſiua quàm exceptiua adiuncta ter-
mino perſonali reſpectu eſſentialium non excludit ſeu excipit ab alia perſona diuina: ſicut nec
quã dicitur in Euangelio.nemo nouit filium niſi pater,excludit filius & ſpiritus ſanctus. ¶ Nos
autem non ſpiritum huius mundi accepimus.) Superfluit huius. Manifeſtata ſufficientia ſpiri-

F tus dei ad reuelandum,manifeſtat quòd de facto reuelauit eis,ex hoc quòd acceperunt ſpiritum
non mũdi ſed dei.ita quòd ex acceptione maniſtat reuelationẽ. acceptionem autem manifeſtat
ex differẽtia inter ſpiritum mundi & ſpiritũ ex deo. Ex eo ꝙ non dicit mundi huius ſed mũdi,
& materia de qua eſt ſermo eſt ſapientia dei de iis quæ excedunt totum vniuerſum, inſinuatur
quòd ſpiritum mundi appellat ſpiritũ infra vniuerſi latitudinẽ comprehenſum. Intendit enim
quòd nõ accepimus ſpiritum ex afflatu ſyderum aut ex complexione humana aut ex vi animi
aut ex dęmonibus,ſeu quibuſcũque ſpiritualibus creaturis. Et intẽdit ad literam explicare quòd
ſpiritus infuſus Apoſtolis non fuit ſpiritus prodiens ex quacũque mũdi parte. Vnde & ſubiun-
git ex oppoſito ad vniuerſum mundum. Sed ſpiritum qui ex deo eſt.) hoc eſt qui ex ſolo deo
eſt,qui proprius eſt deo.eſt extra & ſupra totũ vniuerſum. Vt ſciamus quę à deo donata ſunt
nobis.)Ecce effectus ſpiritus quẽ accepimus,nõ impetus,non furor,non ecſtaſis neſcientiũ quid
G patiantur aut agãt,ſed vt ſciamus. Nõ dicit vt credamus:quia ſpiritus ſanctus infuſus Apoſtolis
cauſauit in illis notitiam certam donorũ dei in eiſdem. Sicut enim Hieremias certam habebat
notitiam quòd deus miſiſſet eum,affirmans in veritate miſit me dominus, ita Apoſtoli certam
habebant notitiam quòd fides,ſpes,charitas,& alia dona gratis data eis erãt à deo. Quę & lo-
quimur.) Exequitur aliud propoſitum(ſcilicet loquimur) declarata ſapientia. Et intellige ꝙ lo-
quuntur donata ſibi quo ad materiam ſeu obiecta donorum. Loquuntur enim materiam fidei,
materiam ſpei,obiectũ charitatis,& reliqua huiuſmodi. Non in doctis humanæ ſapiẽtiæ ver-
bis:ſed in doctrina.pro,doctis,ſpiritus. Deeſt,ſancti.)Explicat modum quo loquitur ſapientiam
dei in myſterio abſconditam.dicẽdo ꝙ nec eam loquitur ſermonibus doctis humanæ ſapiẽtię.
Appellantur autem ſermones docti,ſermones ſignificando vehentes doctrinam: & cõſequẽter
ſermones docti humanæ ſapientiæ ſunt qui ſignificando humanam vehunt ſapientiam. Docti
H vero ſermones ſpiritus ſancti ſunt qui ſignificando vehunt ſapientiam ſpiritus ſancti. Et in his
dicit Paulus ſe loqui & non in doctis humanæ ſapientiæ. Spiritualibus ſpiritualia comparan-
tes.)Explicat modum ſimul & materiam doctorum ſermonum ſpiritus ſancti. Materiam qui-
dem,dicendo ſpiritualia.modum vero dicendo ſpiritualibus comparantes: hoc eſt conferentes.
Et intendit quod docti ſpiritus ſancti ſermones, ſunt de ſpiritualibus, & ſunt collatiui ſpiritua-
lium rerum cum rebus ſpiritualibus.ita quòd vniuerſa doctrina infra ſpiritualia verſatur,ex ſpi
ritualibus diſcurrit ad ſpiritualia. ❡ Animalis autem homo.)Declarat illam particulam,inter
perfectos:quam vltimo propoſuerat. Declarat autem diſcernendo inter capaces & non capaces
huius ſpiritualis ſapientiæ:& diſtinguit inter hominem animalem & hominem ſpirituałẽ. In-
tendens quòd animalis homo non eſt capax,ſed ſpiritualis: vt quos ſuperius nominauerat per-
fectos, intelligamus modo ſpirituales. Appellatur autẽ in propoſito homo animalis ab anima.
I qui ſcilicet ſectatur ea tantum ad quę ſe extendũt vires animæ: hoc eſt qui tantummodo natu-
rale lumen rationis ſequitur. Non percipit.pro,accipit,ea quę ſunt ſpiritus dei.) Iam enim di-
ctum eſt quòd ea quæ ſunt ſpiritus dei ſunt ea quę excedunt vniuerſum ordinem creaturarum:
quę ſunt ſupra lumen cuiuſcũque creati oculi intellectualis. ❡ Stultitiam enim eſt illi.) Homo
ſola naturali ratione vtens ſtultũ reputat totũ quod dicitur de huiuſmodi reuelatis per ſpiritum
ſanctũ. & propterea nõ eſt capax eorũ. Et nõ poteſt intelligere quia. pro,ꝙ,ſpiritualiter exa-
minatur.pro,diiudicatur.)Altera eſt hæc cõditio animalis hominis: & eſt circa intelligẽtiã ſui-
ipſius,ꝙ nõ poteſt intelligere ſeipſum diiudicari ſpiritualiter. putat enim ſeipſum diſcuti tãtum
rationibus luminis naturalis,nõ rationibus ſpiritus ſancti. putat nanque ſe nõ eſſe reũ ob repul-
ſionem ſpiritualiũ reuelatorũ per ſpiritũ ſanctũ Apoſtolis:quũ tamen in rei veritate cõtinue ac-
cumulentur ei iudicia ſpiritualiter, hoc eſt ſecundũ rationes ſpiritus ſancti. ❡ Spiritualis autem.)
K Denominatur in propoſito homo ſpiritualis à ſpiritu ſancto:qui ſcilicet lumine & ſapiẽtia ſpi-
ritus ſancti donatus eſt. Iudicat omnia.)Ex oppoſito ad primã cõditionẽ animalis dicit,iudi-
cat omnia. Ille ſiquidẽ nõ eſt capax alicuius ſpiritualiũ:iſte autẽ iudicat omnia, & ſpiritualia &
non ſpiritualia. Rectũ enim eſt iudex ſui & obliqui. Tãta ſiquidem certitudine nouit omnia vt
diſcernere poſſit omnia.intellige quatenus referuntur ad ſalutem æternã. Et ipſe à nemine di-
iudicatur.) Ex oppoſito ad alterã animalis conditionẽ dicit ꝙ ſpiritualis à nemine diiudicatur.
intellige à nemine à nullo homine.nõ enim diuinũ excluditur iudiciũ. Sicut ſcriptũ eſt.) Om
nes hæ tres dictiones ſuperfluę ſunt. ❡ Quis enim cognouit ſenſum.pro,mẽtẽ,domini.aut quis
inſtruxit eum.pro,quę inſtruet eum?) Cõiũctio diſiũctiua in textu Græco nõ inuenitur. Dictio
autẽ interpretata quis,anceps eſt ad quę vel qui.poteſt enim referre tam mẽtẽ domini q̃ ipſum
dominũ:eo ꝙ eiuſdẽ generis ſunt apud Græcos mẽs & dominus. Vnde ſequitur ꝙ pronomen
eum

eum demóſtrat hominé ſpirituale.Probat itaq; Paulus ſpirituale hominé à nullo iudicari:quia A
més domini inſtrués ſpiritualé,ſeu més domini inſtructis ſpiritualé à nullo cognoſcitur. quod
enim nó cognoſcitur nó poteſt diiudicari.Et dicit inſtruet futuri téporis,ad ſignificádū perſe-
uerátiá inſtructionis diuinę. Nos auté ſenſum.pro,méte,Chriſti habemus.) Ad inferédū in-
tétam cóclusioné(ſcilicet ꝙ ſpiritualis à nullo diiudicatur) nó ſufficit ꝙ més domini inducatur
inſtruens ſpiritualé:ſed oportet addere ꝙ ita inſtruat vt més domini cómunicetur ſpirituali, ſic
ꝙ habeatur ab eodé.túc enim optime inſertur ꝙ ſicut més domini nó poteſt diiudicari ab ali-
quo,ita nec ſpiritualis prȩditus méte domini.& propterea Paulus ſubſumit ꝙ nos ſpirituales ha
bemus menté Chriſti.Et in hoc tágit mediū quo nos habemus méte dei,ſcilicet mediáte Chri-
ſto. Et intellige hæc de homine ſpirituali formaliter: hoc eſt quatenus ſpiritualis eſt, quatenus
ſpiritu ſancto ſibi infuſo vtitur:alioquin ſpiritualis iudicatur ab altero ſpirituali.ſicut Petrus di-
iudicatus eſt à Paulo:quia nó quatenus ſpiritualis in facto illo operabatur.Vbi autem quatenus B
ſpiritualis operatus eſt Petrus circa domum Corneli Centurionis, à nullo potuit diiudicari.

## CAPVT III.

ET ego fratres.) Dixerat veni ad vos nó in ſublimitate ſapientiæ, ſed ꝙ ſa-
pientiá loquitur inter perfectos. explicat modo qualiter ad eos venit, ſcili-
cet alés eos lacte nó cibo ſolido. Nó potui.) nó ex mea impotentia, ſed
ex veſtra ineptitudine. Vobis loqui quaſi ſpiritualibus ſed quaſi carnali-
bus.) Spiritualis homo prius diſtinctus eſt cótra hominé animalé: & mo-
do diſtinguitur cótra hominé carnalé. vterq; ſiquidé opponitur ſpirituali.
ille ex parte animæ:iſte ex parte carnis. Ille ſolū naturale lumé ſequitur:iſte
operibus carnis adhęret. qualia ſunt iræ,rixæ,diſſenſiones,ſectæ, & reliqua quę Apoſt. ad Ga-
lat.cómemorat.Corinthios vtpote fidem Chriſti habentes non cognominat animalȩs ſed car- C
nales:quia operibus carnis adhærebant. ¶Tanquam paruulis in Chriſto.) Temperat cogno-
men ne ægreferrent ſe carnales nominatos:dicens eos carnales,nó táquá alienos à Chriſto. ſed
táquá infantes in Chriſto, táquá incipiétes & imperfectos in Chriſto. Lac vobis potū dedi.)
doctrina humiliore,cuius capaces eratis vos,alui,quéadmodū infantes lacte potátur. Non eſ-
cá.) Nó refertur ad potare,ſed ad ſubintellectū verbū:puta dedi. Eſt enim ſenſus ꝙ nó dedit ci-
bum ſolidū(perfectorū enim ſolidus eſt cibus) nó dedit doctriná ſublimé quam loquitur inter
perfectos. Nódū enim poteratis.) Ecce ratio ex parte ipſorū. Sed nec nunc quidé poteſtis.)
Deeſt adhuc.legendū eſt. Sed nec adhuc nūc poteſtis.) ſcilicet paſci ſolido cibo. Et hoc ſtatim
probat,ſubiūgédo. Adhuc enim carnales eſtis.) Solidus cibus eſt ſpiritualiū:vos autem adhuc
eſtis carnales.Et hoc probat ſubiūgédo. Quum enim ſint inter vos zelus & cótétio. Deeſt.&
diſſenſiones.) Tria mala opera in eis cómemorat.in animo zelú,ęmulationé,inuidiá:in ſermo- D
ne cótétionem:in factis factiones. Nóne carnales eſtis.) Hęc enim omnia ex affectu carnali
ſunt. Affectus enim ſpiritualis caret inuidia: quia gaudet ꝙ bonū aliquod ſit cómune multis. &
ſimiliter excludit cótétiones & factiones.Carnalis auté affectus quia tédit ad bonū quod cómu
nicatione minuitur,parit liuoré,cótétioné & diſſenſioné. Erát enim inter Corinthios hęc ma-
la ſequédo glorias diuerſorū præceptorū: ſicuti vtiná nó videremus inter religioſos diuerſarum
religionū. Et ſecūdū hominé ambulatis?)vt homo diſtinguitur à deo,vt ambulare ſecundum
deum diſtinguitur cótra ambulare ſecūdū hominé, ſecūdū affectiones humanas nó ſecundū re-
gulas diuinas.Et addidit hoc ad temperandum quod dixerat,nóne carnales eſtis.¶Quū enim
quis dicat.) Probat ex eorū verbis ꝙ ſint carnales:explicando qualitatem æmulationis,conten-
tionis & diſſenſionum. Ego quidem ſum Pauli, alius autem ego apollo, nóne carnales eſtis?)
Emulari enim contendere & diſſentire pro præceptoribus,ex carnali procedit affectu. E

QVid igitur eſt Apollos, quid vero Paulus?) Tá ordo q̃ verba egent correctione. Legen-
dū eſt. Quis igitur eſt Paulus,quis vero Apollos.)Hactenus tanquá ſpectaculū ſeipſum
decripſit Paulus,tū in officio baptizádi,tū in officio euágelizádi, nó in ſapientia ſeculari
tam verborum q̃ rerū nec in ſublimitate ſapientiæ dei reſeruatę perfectis:vt in ipſo ſpectaretur
qualis debet eſſe euágelizatio. modo iterū ſeipſum ſpectaculū exhibet penes gradū officii:vt ex-
plicato gradu auertat Corinthios ab huiuſmodi gloriationibus in prȩceptoribus.Et intendit ꝙ
tam ipſe q̃ alii Apoſtoli & prædicatores non ſunt niſi miniſtri & operarii,quorum opera ſunt
examinanda apud diuinum tribunal &c. Ne igitur celſioris gradus reputentur doctores eccle-
ſiarum dicit,quis eſt Paulus,quis vero Apollos.Et breuiádo quæſtionem ſubiungit ſolutionem.
Miniſtri eius cui.)Deeſt niſi.& corrupta eſt litera. Legendū eſt. Niſi miniſtri per quos cre-
didiſtis?) Non ſuffecit Paulo affirmare ꝙ ſunt miniſtri,ſed excluſit quöd non ſunt plus quàm
miniſtri,

F miniſtri,dicendo niſi miniſtri.Et explicat ad quid & quibus miniſtrant,dicendo per quos cre-
didiſtis. Acſi apertius dixiſſet(vt etiam infra declarabit)niſi miniſtri fidei ad veſtrã vtilitatem.
Et per hoc excludit ꝙ non ſunt domini, nõ ſunt capita,ſed miniſtri vnius communis domini
ac capitis. Et vnicuique ſicut dominus dedit.) Explicatio eſt diuerſi miniſterii diuerſorũ mi-
niſtrorum,prout cõmunis dominus non commiſit ſed dedit.vt etiam hunc infimum gradum
quòd ſunt miniſtri & diuerſitatem miniſterii ſignificet nõ habere ex ſeipſis,ſed ex dono com-
munis domini. ¶Ego plantaui, Apollos rigauit.) More ſuo Paulus exequitur propoſita, in-
choãs ab vltimo:ſcilicet à diuerſitate miniſteriorũ.Et primo tractat adhibita metaphora agri-
culturæ.plantare enim & rigare agricolarũ eſt.Et ſub his ſimilitudinibus explicat officia diuer-
ſa miniſtrorum. Et cum hoc ſecundum rei geſtæ hiſtoriam verum fuit quòd apud Corinthios
Paulus plantauit & Apollos rigauit: vt patet Act.xviii.quoniam Paulus plãtauit fidem Chriſti
G apud eos, & Apollos poſtmodum multum illis contulit, ſicut rigatio plantis. Sed deus nunc
incrementum dedit.) Superfluit nunc. Vide differentiam actionum.miniſtri exterius operan-
tur plantando & rigando:deus autem interius incrementum dando. Solus enim deus eſt qui in
corde hominis operari poteſt. Itaque neque qui plantat eſt aliquid neque qui rigat.) hoc eſt
neuter eſt aliquid quo ad efficiam efficiẽdi. Vana ſiquidẽ eſt tam plantatio q̄ rigatio, niſi intus
detur incrementum.& propterea ſubiungit. Sed qui incrementum dat deus.) Ipſe enim ſolus
eſt aliquid quo ad vim producendi effectum. Qui autẽ plantat & qui rigat vnum ſunt.) Re-
ferendo plantantem & rigantem ad vim facti,dixit ꝙ neuter, aliquid eſt: referendo autem eos
inter ſe dicit ꝙ vnum ſunt in eſſe miniſtri.neuter enim eſt niſi miniſter. Vel vnum ſunt in ter-
mino ad quem tendunt. ambo enim tendũt ad opus quod intus operatur deus. Vnuſquiſque
autẽ propria mercedẽ acipiet ſecũdum ſuũ laborẽ.) Ne errares intelligẽdo eos etiã eſſe vnũ ſe-
H cũdum mercedẽ,ſubiũgit diuerſitatẽ tam laboris q̄ mercedis:vt intelligamus ꝙ quãuis ſint in-
diſtincti in hoc ꝙ vterque eſt tantũ miniſter, & in effectu ad quem tendũt, ſunt tamẽ diſtincti
ſecũdũ laborẽ & mercedẽ.vnuſquiſque enim propriũ ſortitur laborẽ operis,& propriã ſecun-
dum laborẽ habebit mercedẽ.quod vltimũ intellige proportionaliter. ¶Dei enim ſumus ad-
iutores.pro,cooperarii.) Rationẽ reddit vtriuſque dicti: ſcilicet & ꝙ vnũ ſunt,& ꝙ vnuſquiſq;
propriã mercedẽ accipiet ſecũdũ propriũ laborẽ. nam ex hoc ꝙ dei ſumus cooperarii,infertur
& quòd vnum ſunt(vtpote cooperarii ad vnum tendentes) & ꝙ eis à deo merces ſecũdũ operis
laborem dabitur. Dei agricultura. pro,agricolatio,eſtis.) Superfluit eſtis: quoniã in Græco iũ-
gitur parabola parabolæ ſub eodem verbo.Ita ꝙ legitur dei ædificatio eſtis. Verum ſimilitudo
de agricultura ad concluſionẽ præcedentium affertur. Similitudo vero de ædificio,initium eſt
ſubſequentium & ad cõtexendum ſequentia præcedentibus Paulus ſub eodem verbo iunxit: vt
I etiam ſecundũ vtrãque parabolã,labores & mercedes diſtingui intelligeremus. ¶Quũ dixiſſet
ergo ꝙ dei ſumus cooperarii plantando & rigãdo, explicat ꝙ dei agricolatio eſtis: vt intelligãt
in quo plantãt & rigant, ſcilicet in ipſis Corinthiis:qui ſunt tãquã agricolatio dei,paſſiue ſum-
pta agricolatione.ſunt enim velut ager qui colitur à deo & ad deum:& ad hoc adhibet ſibi deus
cooperarios homines plantantes rigantes & reliqua extrinſeca huiuſmodi efficiẽtes. Dei ædi-
ficatio eſtis. Completa prima parabola,inchoat alteram ad idem: aſſimilans Corinthios ædifi-
cationi paſſiuæ,non cuiuſcunque ſed dei,tum vt ædificatoris intrinſeci,tum vt domini ædificii:
vt ſimiliter intelligant Apoſtolos dei eſſe miniſtros cooperantes extrinſece ad huiuſmodi ædi-
ficationem. ¶Secundum gratiam dei quę data eſt mihi.)hoc eſt ſecundum gratiam Apoſto-
latus. Vt ſapiens architectus fundamentum poſui.) Intellige extrinſeca operatione, ſcilicet
docendo fidem Chriſti. Alius autem ſuperædificat.) Ecce diuerſitas miniſteriorum.Queãd-
K modum in agricultura dixerat,ego plantaui, Apollos rigauit, ita modo in ædificio diſtinguit,
ego fundamentum poſui, alius autem miniſter ſuperædificat, docẽdo ea quę ſunt vitę,morum
& huiuſmodi. Vnuſquiſque autem videat quomodo ſuperędificet.)Quia diuerſimode poteſt
ſuperædificari,& de huiuſmodi ſuperædificatione erat tota quæſtio,ideo monet in genere do-
ctores Corinthiorũ,vt vnuſquiſque diligẽter attendat quomodo ædificet ſuper fidei fundamẽ-
tum:hoc eſt quomodo doceat ea buę ſpectãt ad vitã,ad mores, ad notitiãque fideliũ. Funda-
mentum enim aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitum eſt.) Occurrit tacitæ quæ-
ſtioni quare mones de varia ſuperædificatione & non mones de diuerſo fundamento? occurrit
inquam excludendo poſſibilem diuerſitatẽ fundamẽti. Quod eſt Chriſtus Ieſus.) Et eſt ſer-
mo de fundamẽto ſimpliciter & abſolute.hoc enim ſolus Chriſtus eſt. Quod dico propter fun
damẽtũ relatiue ad aliquos.huiuſmodi enim fundamẽtũ multiplicatũ eſt.nam & Apoſt. Apoc.

xxi. & Apoſtoli ſimul & prophetæ ad Ephe.ij.fundamenta appellantur reſpectu poſteriorum. A
CHRISTVS autem eſt fundamentum ſimpliciter & abſolute : quoniam nullus vnquam
ſaluatus eſt niſi in fide Chriſti. ¶Siquis autem ſuperædificat ſuper fundamentum hoc.) De
miniſtris loquitur,de quibus dixerat alius autem ſuperædificat. & conſequenter loquitur de ſu-
perædificatione doctrinæ:quæ fit non tantum verbo, ſed pręcipue exemplari vita. Nec loqui-
tur de quacunque doctrina, ſed quæ apponitur fundamento huic:hoc eſt quæ præſupponit fi-
dem IESV CHRISTI: alioquin non dixiſſet ſuper fundamentum hoc. Aurum, ar
gentum,lapides precioſos, ligna,fœnum,ſtipulam.) Quantum ad metaphoram , ædificantur
ſuper fundamentum materiale aurum argentum & lapides precioſi:vt olim factum eſt in tem
plo Salomonis. & ſimiliter ligna.fœnum autem & ſtipula ſuperædificantur, dum cooperiun-
tur ædificia ex ipſis:vt pauperes faciunt.Quantum vero ad ſenſum metaphoræ,ipſe Paulus ex-
plicabit ſtatim quid intēdit per hæc. Vniuſcuiuſque opus manifeſtum erit.pro,fiet.) Quan- B
do autem erit manifeſtum & quomodo ſubiungit. Dies enim domini declarabit. Superfluit
domini.& in textu Græco dictioni dies præponitur articulus:vt intelligamus quòd ille dies de-
clarabit qui erit claritas omnium operum . Quem diem conſtat regulariter non eſſe diem ali-
quem præſentis vitæ, ſed diem diuini iudicii : in quo ſingulorum opera manifeſta fient. ¶Et
quanuis nihil referat ad huiuſmodi manifeſtationem dies vniuerſalis iudicii aut dies ſingularis
iudiciii vniuſcuiuſque ſtatim poſt eius mortem, ad literā tamen videtur Paulus loqui de die ſin
gularis iudicii cuiuſque. Quod ex eo inſinuatur quòd vtitur verbo præſentis temporis ſubiun-
gendo. Quia in igne reuelabitur.pro,reuelatur.) Hinc enim inſinuatur quòd de die qui con-
tinue reuelatur in morte cuiuſque, dicit quòd manifeſtabit quale ſit cuiuſque opus. Appellatio-
ne autem ignis,non corporeus ignis nec tormentum aliquod,ſed rigoſorū ac vndique exactum
examen diuini iudicii ſignificatur. Quod ex eo patet quòd etiam aurum argentum & lapides C
precioſos dicit igne probandos . Conſtat enim quòd huiuſmodi perfectæ doctrinæ opera nec
corporeo igne nec tormento aliquo,ſed rigore diuini iudicii examinanda ſunt.Et propterea di
citur. Et vniuſcuiuſque opus quale ſit ignis probabit.) nullam faciendo differentiā inter ope-
ra auri,argenti,lapides,lignum fœnum & ſtipulam,quo ad hoc ꝙ probāda ſunt igne.Apte au-
tem rationem reddit quare ille dies manifeſtabit qualitatē operis cuiuſque, ex eo ꝙ in igne,hoc
eſt exacto diuino iudicio, claritas illius diei detegitur. Nec minus apte rigoroſum examen dei
nominatur ignis metaphorice:quoniam quēadmodum ignis ſupremū obtinet in examinando
locum,ita diuinum iudicium cunctas operis conditiones quātūcūque minimas ſcrutatur, librat
ac diſcutit,& dicēdo ius & exequēdo. ¶Si cuius opus manſerit.pro,manet,quod ſuperædifica-
uit.) Poſtquā deſcripſit in quo cōueniūt omnia dicta opera,modo deſcribit in quo differūt:di-
cendo ꝙ ſi cuius miniſtri opus quod ſuperædificauit manet in igne,perſeuerat illæſum in igne. D
Metaphorica eſt locutio.intendit enim ꝙ ſi opus ſuſtinet examen diuini iudicii:vtpote nihil ha
bens reprehenſibile. Mercedē accipiet.) non opus ſed miniſter qui ſuperædificauit. Si cuius
opus arſerit.) Ecce differentia quam intendit inter opera,ꝙ aliqua manent in igne illæſa, ali-
qua comburuntur in igne: hoc eſt repræhenſibilia inueniūtur in examine diuini iudicii:ac per
hoc non manēt remunerabilia à diuino iudicio . Et propterea ſubdit. Detrimentū patietur.)
proculdubio ipſum opus,dum repelletur tanquā quod cōburitur. Ipſe autē ſaluus erit.) Hinc
clare patet ꝙ de opere dixit detrimentum patietur.aduerſatiue enim ſubiungit de perſona cuius
eſt opus,ipſe autem ſaluus erit.Et hinc habetur quòd non loquitur de miniſtris docentibus hæ-
reſes,aut corrumpentibus vitam & mores Chriſtianorum, ſed de docentibus curioſa & minus
vtilia & ſimilia vana occupantia Chriſtianas mentes : ac per hoc impedientia â profectu ſpiri-
tualis vitæ , & à notitia vtilium & expedientium ad progreſſum ſpiritualis vitæ. Sic tamen E
quaſi per ignem. ) Ne errares intelligendo opus doctoris curioſi ſeu vani examinari & detri-
mentum pati repulſionis, ipſum autem doctorē impunem euadere ex eo quôd dixerat ipſe ve-
ro ſaluus erit, ſubiungit modum quo ſaluus erit: dicendo ſic tamen quaſi per ignem. Quòd ſe-
cundum planum ſuauemque literæ ſenſum ſignificat pœnam aliquam purgatoriam poſt hanc
vitam. Quod ex eo conuincitur quòd loquitur de tempore illius diei quo manifeſtabitur cuiuſ-
que opus.dies enim ille poſt hanc vitam erit.& pro tunc dicitur puòd non ſolum opus exami-
nabitur,ſed quòd perſona operis non ſuſtinentis ignem ſalua erit,ſic tamen tāquam per ignem
tranſiens ad ſalutem. quod ſub proprietate verborum diceretur ſic tamen vt purgetur: non cu-
rando quod genus pœnæ ſignificetur per ignē. Ignis enim vt dictum eſt,rigoroſum examē di
uini iudicii in altera vita ſignificat:ac per hoc extenditur ad ſignificandum pœnam huiuſmodi
judicio

F iudicio inflictam. Sicut peccatum ſignificat & ipſum peccatum & ſomitem effectum peccati:
& manus ſignificat manum & literam manu factam. Dicant queſo refutantes pœnam ſignifi-
cari,quid præter ignem probantem opera(communem perfectis & imperfectis)intendit Pau-
lus per ignem quo perſona combuſti operis ſalua erit. Iſte enim ſalutis modus non eſt commu-
nis vtriſque, ſed proprius iſtis deficientibus in opere, proprius autem perſonis: vt textus dicit.
Alioquin ſi ratione ignis probãtis opera intelligitur ipſe ſaluus erit,ſic tamen quaſi per ignem,
etiam de primis dici poteſt quòd ſalui erunt quaſi per ignem:quoniã omnium opera igne pro-
bata deſcribũtur. Quorſum ergo Paulus inter opera & perſonas tam ſubtiliter diſtinxit? quor-
ſum ignem non ad perſonas ſed opera tantum priorũ applicauit,in aliis autem ignem & ope-
ribus & perſonis cum diuerſis effectibus applicauit? Nam deſcribit ignem afficere detrimento
opera horum, ipſos autem ſaluare. & hæc omnia in illa die qua manifeſtum fiet cuiuſque opus
G quale ſit. Fateamur ergo ex hac vltima particula haberi aliquam in altera vita pœnam purga-
toriam qualiſcunque illa ſit. Neſcitis quia.pro,quòd,templum dei eſtis.) Aduerte erudite le-
ctor Paulum tractãdo diuerſitatem miniſtrorũ triſariam diſtinxiſſe. nam prius ſub metapho-
ra agricolarum bonos tantum diſtinxit,& vnicuique iuxta ſuum laborem mercedem. Deinde
ſub metaphora ædificatorum diſtinxit inter bonos & deficiẽtes à bono: curioſos ſcilicet & va-
nos.attribuendo bonis opera manentia in igne:deficientibus autem opera quę in igne combu-
runtur. Et in vtroque genere gradus diſtinxit.bonorum quidem per aurum argentum & lapi-
des precioſos:deficientium autem per lignum fœnum & ſtipulam. Vtrunque autem genus ter-
nario diſtinxit numero, vt vtriuſque diuerſos gradus intelligeres. Modo autem quia eadem eſt
ſcientia contrariorum, tertia vtitur diſtinctione ſcilicet inter miniſtros bonos & malos. nõ di-
co deficientes ſed malos:corruptiuos ſcilicet ædificii ſpiritualis. Et ad hoc declarandum deſcẽdit
H ab ædificio ad ſpeciem ædificii. Superius enim dixerat dei ędificatio eſtis:modo in ſpecie expli-
cat, neſcitis quòd templum dei eſtis.non eſtis ædificium prophanum ſed ſacrum, ſed templum
dei. Et ſpiritus dei habitat in vobis?) Declarat quòd ſunt templũ dei ex hoc quòd ſpiritus dei
habitat in illis. Et non dicit hoſpitatur ſed habitat,ad ſignificandũ quòd per modum habitan-
tis ſpiritus ſanctus eſt in eccleſia fideliũ:vtens ſcilicet animis eorum ad vſus ſpirituales,ſicut ha-
bitans in domo vtitur ea ad proprios vſus. Et dixit hoc,quia cõmunis confeſſio eſt quòd in tẽ-
plo dei habitat deus. ¶ Siquis autem templum dei violauerit. pro,corrumpit, diſperdet. pro,
corrũpet,illum deus.) Ecce miniſtri mali:propter quos tractat de fidelibus vt templo.corrum-
pere enim actio peſſima eſt, & velut pœnam talionis deſcribit Paulus:vt ſicut fecit fiat ei,vt ſi-
cut miniſter corrumpit templum ita deus corrumpat illum. Corrumpũt autem praui miniſtri
templum dei doctrina & exemplo contrariis fidei,vitæ aut moribus Chriſtianis. ¶ Templum
I enim dei ſanctum eſt quod eſtis vos.) Iuſta pœna probatur ex hoc quòd corrũpunt rem ſan-
ctam:multo ergo magis merentur ipſi non ſancti corrumpi ſeu deſtrui. Appellantur autem fi-
deles ſancti,quia mundi ac deo dicati per baptiſmũ ſunt. Et eſt ſermo de fidelibus fide formata.
hi enim ſoli ſunt templum in quo habitat ſpiritus ſanctus. ¶ Nemo vos.pro,ſeipſum,ſeducat.)
Diſtinctis triſariam miniſtris. conuertit ſermonem ad inſtructionem miniſtrorum in quibus
gloriabantur Corinthii. & de illis dicit nemo ſeipſum fallat, ſub ſpecie boni errando. Siquis
videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſeculo.) Ecce materia in qua monet huiuſmodi primates
non decipere ſeipſos,ſcilicet in materia ſapientiæ. Stultus fiat vt ſit ſapiens.) Et eſt ſenſus ꝙ ſa-
pientes mundana ſapientia caueant à metiendo ea quę ſunt diuinitus reuelata ſecũdum regulas
humanæ rationis.ſed quantum ad huiuſmodi reuelata exhibeant ſeipſos ſtultos:hoc eſt ſine ra-
tione humanæ ſapientię,ad hoc vt fiant ſapientes ſecũdum rationes diuinas. Et rationẽ ſubdit.
K Sapientia enim huius mundi ſtultitia eſt apud deũ.) hoc eſt rationibus caret apud deũ quate-
nus eſt author ſupernaturalium.ſtultum eſt enim quod ſine ratione eſt. ¶ Scriptum eſt enim.)
Probat quod dixit authoritate ſcripturæ. & primo authoritate ſumpta ex Iob.v.cap. Cõpre-
hendam.pro,qui comprehendit,ſapientes in aſtutia eorum.) Extendentes enim ſapiẽtiam hu-
manam ad metiendum myſteria fidei,comprehenduntur à deo in ſua aſtutia,qua callide deci-
piunt mundum extenſione humanarum rationum ad diuina. Et iterum.) Affertur alia au-
thoritas ex Pſal. Dominus nouit cogitationes ſapientium quoniam.pro, quòd, vanæ ſunt.)
Et eſt ſermo de cogitationibus ſapientum extenſis ad metiendum diuina. Sunt enim manife-
ſte vanæ:vtpote omnino inutiles.

NEmo itaque glorietur in hominibus.) Inſtructis miniſtris, redit ad inſtruendum popu-
lum de gloriatione in miniſtris: inhibẽdo vniuerſaliter vt nem glorietur in hominibus
quibuſcunque.

quibuſcúque. Et rationem ſubdit declarando alteram particulam propoſitam,ſcilicet per quos A
credidiſtis. vtrũque enim ſimul exequitur. Omnia enim veſtra ſunt.) Ratio quare nullus do-
bet gloriari in hominibus, redditur quia omnia ſunt eorum:hoc eſt ordinata ad veſtram vtili-
tatem.nullus enim rationabiliter gloriatur de iis quæ ſunt propter ipſum.Qualiter autem om-
nia ſint eorum,iam tetigerat dicendo per quos credidiſtis. Siue Paulus ſiue Apollos, ſiue Ce-
phas.) Et in his comprehendit omnes CHRISTI miniſtros. Siue mundus.) vniuerſi-
tas creaturarũ. quę proculdubio eſt propter electos. Siue vita, ſiue mors.) Vtraque enim ſer-
uit electis. Siue pręſentia ſiue futura.) in alia vita. Omnia enim veſtra ſunt.) Superfluit
enim.Colligit ſiquidem ſingula enumerata complẽdo ſentẽtiam inchoatã inde,ſiue Paulus.
Vos autem Chriſti.) Omnia ſunt propter vos,vos autem eſtis Chriſti vt domini ac capitis.
Chriſtus autem dei.) Et eſt ſermo de CHRISTO ſecũdum quòd homo. ſic enim eſt dei
vt domini & capitis. B

## CAPVT IIII.

SIc nos exiſtimet homo.) Magis quadrat vt legatur æſtimet. dictio enim Gręca
vtrũque ſignificat. Poſtquam Paulus proſecutus eſt reliquas duas particulas pro-
poſitas(ſcilicet vnicuique ſicut dominus dedit, & per quos credidiſtis)modo exe-
quitur reliquam, ſcilicet niſi miniſtri, inchoando à reputatione qua debent ha-
beri. Sic inquit nos, Apoſtolos,paſtores & doctores, æſtimet homo. Vt mini-
ſtros Chriſti.) non vt principes,non vt dominos ſed vt miniſtros,non cuiuſcũque domini ſed
Chriſti. Et diſpenſatores miniſteriorum. pro,myſteriorum,dei.) diſpenſatores arcanorũ dei:
qualia ſunt reuelata in ſacra ſcriptura. hoc enim præcipuum eſt officium Apoſtolorum & ſuc-
ceſſorum. diſpenſare ſiquidem cibum animarũ prout cuique expedit,hoc eſt quod ſuperius di- C
xerat,miſit me Chriſtus euangelizare.Et hoc officiũ diſpenſationẽ nominat:quia iuxta domini
ſententiam ſeruus cõſtitutus ſuper ſamiliam ad hoc debet eſſe prudens vt det illis tritici menſu-
ram in tempore.Et in hoc Paulus confutat miniſtros Chriſti diſpenſatores ſapientiæ humanæ
aut aliorum vanorũ: quẽadmodũ per hoc quòd dicit miniſtros Chriſti cõfutat illos qui prędi-
cando aut docendo ſunt miniſtri ſuũpſorum non Chriſti. ¶Hic iam quæritur inter diſpen-
ſatores.pro,quód autem reliquũ requiritur in diſpẽſatoribus eſt.) Senſus clarus eſt ex ſubiũctis.
Vt fidelis quis inueniatur.) Hoc eſt illud reliquum quid requiritur in officio, in executione
diſpenſatorum,ſcilicet vt inueniatur fidelis:hoc eſt abſque ſallacia diſpẽſans.fidelis enim eſt qui
non ſallit,ſed exequitur iuſſa prout iuſſa ſunt. ¶Mihi autẽ pro minimo eſt.) Circa hãc con-
ditionem requiſitam ad diſpenſatores inſtruit cõſequenter Paulus tam ipſos diſpẽſatores q̃ eos
quibus diſpenſatur.Et diſpenſatores quidem inſtruit quẽadmodum ſuperius in reliquis ſecit ex- D
hibendo ſeipſum ſpectaculum. & propterea ſeipſum deſcribit qualiter ſe habet circa hoc quòd
æſtimetur diſpenſator fidelis.Et prima eius conditio eſt,pro minimo habere hominum iudicia
de ſeipſo.Nõ dicit pro nihilo eſt,ſed pro minimo eſt:vt intelligamus ꝙ etſi humana iudicia de
nobis magnifacere non debemus,non tamen pro nihilo habere:ſed medium amplectendo ali-
quantuli æſtimare ea. Vt à vobis iudicer. pro,diiudicer,aut ab humano die.) Minimi pendit
non ſolum Corinthiorũ iudicia,ſed quorũcũque hominũ.humanus enim dies,humana cogni-
tio ſeu claritas appellatur.¶Sed neque meipſum iudico.pro,diiudico.) Hęc eſt ſecunda condi-
tio ſatis clara. Nihil enim mihi cõſcius ſum, ſed nõ in hoc iuſtificatus ſum.) Occurrit tacite
quæſtioni cur teipſum non iudicas fidem diſpenſatorem, quum cognoſcas de teipſo fideliterne
an infideliter diſpenſes. Occurrit inquam:quia conſcientia non accuſans me coram me,nõ ſuf-
ficit ad iuſtificationẽ mei.Ego enim nihil mihi conſcius ſum infidelis diſpenſationis,ſed non in E
hoc,non in hac conſcientia,iuſtificatus ſum in veritate.& ideo non iudico meipſum. Qui au
tem iudicat me,dominus eſt.) iudicia veſtra minimi pendõ:iudicio meo nõ vtor:reliquũ ergo
eſt vt diuino reſeruer iudicio.Hęc eſt forma diſpenſatorum circa iudicium ipſorũmet.¶Itaque
nolite ante tempus iudicare.pro,itaque ne ante tempus quicquã iudicetis.) Inſtructis ab exem-
plo ſuo diſpenſatoribus,inſtruit populum inhibendo eis idicium huiuſmodi occultorum: quis
ſcilicet eſt fidus Chriſti miniſter & diſpẽſator, & quis non.ſeu quis eſt magis Chriſti miniſter,
& quis minus.Et hic ſenſus magis videtur literalis.Vtroque tamen ſenſu ſermo eſt de conditio-
nibus animi:quoniã exteriora poſſunt libere iudicari.& hoc ſignificatur in textu,dicendo ante
tempus.tempus enim iudicãdi non eſt ante certam notitiam.Quantum autem duret hoc tem-
pus ſubiungit. Quoaduſque veniat dominus.) proculdubio ad iudicium vniuerſale.

Qui &

F Qui & illuminabit abſcondita tenebrarum.) hoc eſt clarã reddet quæcunque fuerunt occulta hominibus,tanquam in tenebris abſcondita, exteriora facta. Et manifeſtabit conſilia cordium.) Tam opera exteriora latentia q̃ interiora cordium palam producet coram vniuerſo: & tunc erit tempus notitiæ geſtorũ quę modo latent. Et tunc laus erit vnicuique à deo.) nõ à iudicio humano,ſed à diuino iudicio vnuſquiſq; miniſter ſecundũ opera ſua laudabitur plus vel minus. propter varia enim iudicia quę Corinthii faciebant de miniſtris pręponẽdo hũc illi,attulit hæc Apoſtolus. Et propterea tãquã omnes ſint boni dicit,& tũc erit vnicuique laus à deo.

HAec autem fratres transfiguraui in meipſum & Apollo.) Manifeſtat hic Paulus Corinthios nos fuiſſe diuiſos propter ipſum Paulum,Apollo & Petrum:ſed propter alios pręceptores quorum nomina tacet, & loco ipſorum nominauit ſeipſum & Apollo ratione
G ſuperius dicta,quam ſubiungit dicendo. Propter vos vt in vobis.pro,nobis,diſcatis.) Ecce ratio quare nos bonos præceptores nominaui, vt in nobis ſpectatis diſceretis tria ſubiuncta.

Ne ſupra quàm ſcriptum eſt. pro,non ſupra id quod ſcriptum eſt,ſentire.) Hoc eſt primum à vobis diſcendum ſpectatis nobis à conditionibus noſtris. & pertinet ad intellectũ ſcilicet non ſentire ſupra id quod ſcriptum eſt.ſupra id quod traditum eſt in ſacris libris.propterea enim toties reprehendit ſapientiæ mundanæ vſum. Inſinuatur nanque hinc φ præceptores illi innitebantur ſapientiæ humanæ: Paulus autem vult ipſos eſſe contentos doctrina ſacræ ſcripturæ, quemadmodum ipſe & alii Apoſtoli docebant. Vnus aduerſus alterum infletur pro alio.) In Græco habentur duæ ſententiæ.legitur enim ſic. Vt non vnus. pro,vno,ne inflamini aduerſus alterum.) Vbi duo diſcenda ſubiungit. Alterum eſt vt vnus pro vno non certet. & in hoc prohibet ſciſſiones:ſecũdum quas vnus certabat pro vno præceptore,& alius pro alio.Alterum
H eſt ne inflamini aduerſus alterum. & in hoc prohibetur vana gloriatio, non pura ſed aduerſus alterum.non ſolum enim ſcindebantur diuerſis præceptoribus,ſed vna ſecta gloriabatur aduerſus alteram,ſe exaltando & alteram deprimendo. Hæc tria ſunt ob quæ diſcenda in ipſis Apoſtolis Paulus ſe & Apoſtolos quaſi ſpectaculum fecit.non enim docebant niſi ſacras ſcripturas, nec vlla erat inter eos ſciſſura,nulla erat inflatio vnius aduerſus alterum. Quis enim te diſcernit.pro,diiudicat?More ſuo poſtquã propoſuit,exequitur propoſita.Et inchoat ab vltimis ſcilicet ſchiſmate & inflatione.Et primo monſtrat inconueniens quod naſcitur ex huiuſmodi ſciſſura:dicendo quis enim te diiudicat.Demonſtrat autem pronomen te,quemlibet præceptorum qui erant capita ſciſſionum & inflationum:vt contextus ſubiunctorum inſinuat.¶Et dicit quis enim te diiudicat?quaſi dicat nullus,nullum relinquis iudicem ſcindendo:quoniam omnes efficimini partes. Primum ergo inconueniens eſt φ priuaris eccleſiam iudice. Quid autem ha-
I bes quod non accepiſti?) Directe aduerſus doctores inflatos dicit arguendo de abuſu donorum quæ in veritate habebant. Si autem accepiſti quid gloriaris quaſi non acceperis?) Dicit tanquam non acceperis reddendo rationem eius quod dixerat,quid gloriaris.Et intẽdit quòd ideo eſt peccatum gloriari de bonis quę quis habet, quia ipſa gloriatio præ ſe fert tãquam non acceperit.Quum enim quis gloriatur ſe ſapiẽtem,in hocipſo quòd gloriatur, tanquã propria vtitur ſapientia. & quãuis nec affectu nec verbo ſentiat ſe nõ accepiſſe ſapientiam à deo,facto tamen gloriationis tanquam nõ acceperit vſurpat ſibi gloriam: dum gloriã illam non refert in authorem,dum nõ quærit gloriã relatiue ad deum ſicut habet in veritate ſapientiã relatiue ad deum. ¶Iam ſaturati eſtis.) Arguit eoſdem doctores de bonis quę non habebant,& tamen tanquam illa haberẽt ſe gerebant.Et quantum textus inſinuat arguit eos de vſurpata excellentia bonorũ. Verbi gratia erant ſapientes,& tamen gerebant ſe tanquam excellenter ſapientes.& ſic de ſimi-
K libus donis.Vnde prius reprehendit eos de gloriatione ſecundum id quod habebant:modo autem de vſurpata excellentia habitorum. Et alloquitur eos irronice, tres excellentias irridendo. prima eſt iam ſaturati eſtis, vſque ad ſatietatẽ repleti ſapiẽtia & reliquis donis. Iam diuites facti eſtis.) Ecce ſecũda: in qua tanta exuberantia bonorum deſcribitur vt ſint ad effundendum aliis diuites. Sine nobis regnatis.pro,regnaſtis.) Tertia irridetur excellẽtia pręſidentiæ & regiminis ſine Apoſtolis.Et in hoc ſignificatur φ velut regnabant in populo Chriſtiano abſque dependentia ab Apoſtolis. Et vtinam regnetis.pro,regnauiſſetis.) Adiungit ironię veritatem proprii deſiderii circa excellentiam illorum doctorum:manifeſtando φ deſiderat vt in veritate regnaſſent,hoc eſt pręfuiſſent regimini populi. Vt & nos vobiſcum regnemus.) hoc eſt quia hic eſſet fructus regni veſtri ſi fuiſſet in veritate φ corregnaremus. eſſemus enim concordes in præſidendo & regendo.Ac ſi apertius dixiſſet.non ineſt nobis deſideriũ excludendi vos à vero regimine

regimine,ſicut vos ſine nobis exiſtimaſtis regnare:ſed libenter vellemus vos recte præſidere & A
regere vt conueniremus vobiſcum. Puto enim.) Proſequitur primo propoſitam particulam,
vt in nobis diſcatis. Et proſequitur ironiam.Ironico ſiquidem ſermone dicit ſe putare quod ſe-
quitur. Quòd deus nos apoſtolos nouiſſimos oſtendit.)hoc eſt oſtẽdit poſtremos hominum.
poſtremos autem non ordine temporis ſed.precii & æſtimationis: quũ tamen ſecundum veri-
tatem deus oſtenderit apoſtolos primos hominum. Tanquam morti deſtinatos.pro,deputa-
tos.) Explicat quod dixerat nouiſſimos tãquã homines addictos neci: hoc eſt tanquã homines
ad nihil vtiles niſi ad hoc vt necentur,vel tanquam damnatos ad mortem.Et appoſuit hãc iro-
niam, tum quia dixerat ſine nobis regnaſtis, ſubiungit enim ironice ꝙ merito ſine nobis quia
deus oſtendit nos poſtremos hominum tanquam morti deputatos.tum ad inchoandam aliam
ſubiungendam ironiam, nos ſtulti &c. Quia ſpectaculũ facti ſumus mundo.)Non eſt ſermo
ironicus iſte,.ſed verus ac proprius fundãs tam præcedẽtia q̃ ſequentia. Ex hoc enim ꝙ ſpecta- B
culum facti ſumus,opinio cõſurgit Iudæorum & gentilium quam Paulus ironice aſſumpſit, ꝙ
deus apoſtolos oſtenderit nouiſſimos tanquam morti deputatos.Ex hoc rurſus ꝙ ſpectaculum
facti ſumus,conſurgit opinio ſubſequentiũ, ſcilicet ꝙ nos ſtulti &c. Facti ſunt apoſtoli ſpecta-
culum, dum ad ſpectandũ paſſiones & cruciatus eorum cõcurrebatur. Mũdo.) nõ vni ciuitati
aut regioni, nõ denique orbi terrarum ſed mundo, vniuerſas cõprehendenti creaturas ſpectare
valentes. Et angelis.)Exponit vtrãque partem mũdi ſpectatricem:inchoãs ab angelis.ſub qui-
bus comprehenduntur tam boni angeli ſpectãtes pro eis,q̃ mali ſpectantes cõtra eos. Et homi-
nibus.) Similiter tam bonis q̃ malis.hæc eſt enim altera potentium ſpectare pars. ¶Nos ſtulti
propter Chriſtum.) Aduerte ꝙ quia Paulus nullum apponit verbũ aſſuetus Hebræo ſermoni,
ſubſtãtiuum verbũ ſubintelligit.& eſt ſenſus,nos ſumus ſtulti propter Chriſtum.Ironicũ ſiqui-
dem eſſe hunc ſermonem,teſtãtur cõtraria affirmata in illis doctoribus.ſ.vos autem prudentes, C
vos autem fortes &c. Cõſtat enim ironice hæc affirmata:& idem verbum ſubintelligendũ eſſe
vtrobique. Eſt itaque ſenſus ꝙ quia ſpectaculum facti ſumus mundo patiendo, ideo differimus
à vobis doctoribus inflatis.nos enim(ironice loquẽdo)ſumus ſtulti propter Chriſtũ,ſtulte pati-
mur propter Chriſtum. Vos autem prudentes in Chriſto.)ſupple eſtis:quum in veritate ſit to-
tum oppoſitum. Et pronomen vos,demõſtrat doctores qui non fiunt ſpectaculum mundo. Et
appellat prudentes in Chriſto,tanquã ſic prædicantes Chriſtum vt non patiantur. Et hæc quo
ad intellectum:quo ad vires vero ſubiungit etiam ironice. Nos infirmi.)ſubaudi ſumus propter
Chriſtum:vtpote non reſiſtentes. Vos autem fortes.)ſubaudi in Chriſto eſtis. quum etiam ſit
totum oppoſitũ. Et conſiſtit hæc fortitudo non in ſuſtinendo,ſed in reſiſtendo aut aggredien-
do ſi qui impugnant. Vos nobiles. pro,glorioſi.) ſubaudi eſtis in Chriſto.eſt enim ſimilis iro-
nia. Nos autem ignobiles.pro,inhonorati) quum etiam totum ſit contrarium:iuxta illud.ni- D
mis honorati ſunt amici tui deus. Et hic finitur tertius & vltimus ſermo ironicus.Deinceps abſ-
que figura proprio ſermone proſequitur:exponendo actiones & paſſiones proprias in veritate,
quibus differunt ipſi apoſtoli à doctoribus Corinthiorum in quibus gloriãtur. Vſque in hãc
horam.) Non acciderunt hęc ſubiungenda vno certo menſe, aut vno olim anno, ſed crebro
vſque in hanc horam. Et eſurimus & ſitimus.) quo ad alimenta. Et nudi ſumus.) quo ad ve-
ſtes. Et colaphis cædimur.) quo ad ludibrium. Et inſtabiles ſumus.) quo ad locum habitan-
di. Et laboramus,operantes manibus noſtris.) quo ad modum acquirendi victum. Maledi-
cimur.) ore. Et benedicimus.) bonitate ac benignitate tum affectus tum ſermonis. Perſecu-
tionem patimur.) factis. Et ſuſtinemus.) patienter. Blaſphemamur.) inimici dei dicimur.
habebantur enim magi & ſacrilegi. Et obſecramus.) ſacris orationibus vtimur, non magicis
artibus. Tanquam purgamenta huius mundi.) Superfluit huius. Facti ſumus omnium per- E
ipſima vſque adhuc.) Peripſima Græca dictio eſt: & ſi in Latino relinquenda erat,ſcribẽda &
proferenda in vltima ſyllaba per e productum peripſema.Dicitur autem ſignificare multarum
rerum immũditiam:puta rubiginem ferri,ſcoriam argenti,lutum calceorum,& id genus mul-
ta quodammodo excrementa. Nec deſunt dicentes apud Græcos ſolitum tranſferri hoc voca-
bulum ad ſignificandum obnoxium iugibus malis. Inquit itaque Paulus quodammodo ſum-
mando vniuerſam ignominiam quam patiuntur Apoſtoli, quòd vſque ad hanc diem facti ſu-
mus peripſema non aliquorum ſed omnium tanquam purgamenta mundi,tanquam ſimus im
puritates & immunditię omnium quibus purgandus eſt mundus.Dicebant enim inimici fidæi
Chriſtianæ quòd Chriſti diſcipuli inficiebant mundum. & propterea exterminandos eſſe: &
tanquam purgamenta eiiciendos de mundo,& non de hac vel illa ciuitate.

F NOn vt confundam vos hæc ſcribo.) Quia hęc omnia ſpectata in ipſis apoſtolis redun-
dabant in verecundiam habitantium,immo ingratorum tot malis quę patiebantur apo
ſtoli pro electis,ideo manifeſtat quòd non ea intentione hæc ſcribit vt pudore ſuffundat
eos. Sed vt filios meos chariſſimos.pro,dilectos,moneo.) Intẽtio mea tendit per hæc ad mo
nendum vos paterne. Nam ſi decem milia pedagogorum habeatis in Chriſto.) Numerus fi-
nitus pro infinito ponitur: & metaphora paruulorũ vtitur, dicẽdo eos habere pedagogos velut
duces & inſtructores paruulorum in via Chriſti. Sed non multos patres.) Pedagogus mer-
cenarius eſt:pater naturali amore ad filios ſe habet. Nam in Chriſto Ieſu per euangelium ego
vos genui.) Probat ſe patrem in Chriſto,& illos filios. Et proprie dicit genui, pro quãto velut
ſubſtantiale eſſe contulit:dum primus fuit apud eos prędicator fidei Chriſti.fides enim eſt velut
eſſe ſubſtantiale in Chriſtiano: ſicut & ſuperius dictum eſt fundamentum reſpectu reliquarum
G virtutum. Rogo pro adhortor, ergo vos.) Concluſionem infert ex ſupradictis. Imitatores
mei eſtote.pro,efficiamini,ſicut & ego Chriſti.) Superfluunt hæ quatuor dictiones.Concluſio
exhortatoria eſt vt ipſum imitentur,non illos præceptores in quibus gloriantur. Ideo miſi ad
vos Timotheum qui eſt filius meus chariſſimus.pro,dilectus, & fidelis in domino:qui vos com
monefaciat vias meas quę ſunt in Chriſto Ieſu,ſicut vbique in omni eccleſia doceo.) Sententia
eſt clara. ❡Tanquam non venturus ſim ad vos ſic inflati ſunt quidam.) Superfluit ſic. Ve-
niam autem ad vos cito ſi dominus voluerit: & cognoſcam non ſermonem eorum qui inflati
ſunt ſed virtutem.non enim in ſermone eſt regnum dei,ſed in virtute) Sententia eſt clara. Ve-
rũtamen vbi dicitur ſed virtutem, & ſimiliter quum ſubiũgitur in virtute, vtrobique eſt ſermo
non de virtute vt diſtinguitur cõtra vitium ſed de poteſtate ſeu potentia.hanc enim dictio Grę
ca ſonat.Et intendit manifeſtare differentiã inter ſe & illos præceptores inflatos. ꝙ illi ſolo ſer-
H mone, ipſe vero ſermone & poteſtate miraculorum docet:& quòd regnum cęlorum euangeli-
zatum non firmatur in ſermone ſed in poteſtate miraculorum.Sermo enim cõmunis eſt om-
nibus doctoribus,ſed potentia miraculorũ propria eſt euangelio regni cęlorum. Quid vultis?
in virga veniam ad vos an in charitate & ſpiritu manſuetudinis?) Particula hęc continuatiua
eſt ſequentis materiæ cum præcedentibus. iam enim inchoauerat neceſſitatem aduentus ſui ad
compeſcendũ inflatos:& nunc ſubiungit modũ veniendi.tum vt ante ſuum aduentũ emendent
ſe inflati.tum propter crimen ad quod tranſit corrigendum.Dat itaque eis optionem:vtrũ ma-
lint vſum virgę,hoc eſt caſtigationẽ & punitionem perſeuerando in delictis,an vſum dilectio-
nis & manſuetudinis.emendando enim ſeipſos ante ipſius aduentũ redderent ſeipſos materiam
dilectionis & mãſuetudinis.diligũtur ſiquidem boni, & mãſuetudine vtimur erga pœnitentes.

I

## CAPVT V.

OMnino auditur inter vos fornicatio.) Non vago rumore ſed penitus audiri
dicit.Fornicationis autẽ nomine vt genere vtitur ad adulterium,inceſtũ &
huiuſmodi.Vnde & ſubdit ſpeciem. Et talis fornicatio qualis nec inter gẽ
tes.Deeſt.nominatur.) Exaggerando grauitatẽ criminis,nõ dicit qualis nec
inter gẽtes eſt, ſed qualis neci nter gentes nominatur. Ita vt vxorẽ patris
ſui aliquis habeat.)Superfluit ita.Ecce crimẽ.Nõ dicit vt matrẽ,ſed vt vxo-
rẽ patris:vt intelligamus ꝙ de nouerca loquitur. Nec dicit vt relictã patris,
ſed vt vxorẽ patris:vt intelligamus inceſtũ ſimul & adulteriũ in eodẽ crimine. ❡Et vos inflati
eſtis.) Inflatio reſpiciẽs hoc crimen,inflatio inculpabilitatis eſt.Alii enim Corinthii Chriſtiani
vidẽtes tãtũ ſcelus inter ſeipſos nõ ſolũ excuſabant ſe,ſed etiã iactabãt ſe inculpabiles: ſicut vere
K culpa carebant commiſſi criminis. Et non magis luctum habuiſtis.) de ruina fratris. Vt tol-
latur de medio veſtrum) hoc eſt vt eiiceretur è veſtra conuerſatione, vt eiiceretur ab eccleſia.
Qui hoc opus fecit)Hic eſt effectus propter quem debuiſſent ingemiſcere. Ego quidem.)Ha-
ctenus propoſuit crimen inceſtus & adulterii ſimul cum commiſſis & omiſſis quo ad hoc ab
ipſis Corinthiis:modo more ſuo per partes tractat propoſita, incipiens ab vltimo ſcilicet tolle-
re è medio eorum virum illum ſceleſtũ. Inchoat autẽ explicando ꝙ ipſe ſupplet id in quo Co-
rinthii defecerunt:immo ꝙ ipſe inchoat eiectionem illius exequendã à Corinthiis,ne videatur
pręcipere eis odioſum officiũ,ſeipſum eximẽdo ab huiuſmodi exoſis officiis.Primis itaque ipſe
Paulus eiectionem illius inchoat dictando ſententiã. Abſens corpore,præſens autem ſpiritu.)
hoc eſt affectu & ſolicitudine.Iudicare enim pręſentis eſt officiũ, Iam iudicaui.) hoc eſt iam
ius dixi decernendo ſententiam. Vt præſens.)nõ vt abſens. Eum qui ſic.Deeſt.hoc operatus
eſt.) Quid

eſt.) Quid autẽ decreuerit ſubiungit. In nomine domini noſtri Ieſu Chriſti cógregatis vobis A
& meo ſpiritu.) Vbi inquit Ieſus fuerint duo vel tres congregati in nomine meo,in medio co-
rum ſum. Et propterea Paulus in nomine Ieſu Chriſti cógregari Corinthios & ſuum ſpiritum
diſponit:hoc eſt vt Corinthii congregati ſint corporaliter,& ſolicitudo atque affectus Pauli ha
beatur ibi præſens. Cum virtute domini Ieſu tradere huiuſmodi hominẽ Satanę.)Superfluit
hominem:quãuis ſubintelligatur.Duo diſponit Paulus:modum ſcilicet pronúciandæ ſententiæ
quam decreuit ſcilicet congregatis vobis &c.& punitionem decretam ſcilicet tradere illum Sa-
tanæ. declarando qua poteſtate fiet iſta punitio ſcilicet cum poteſtate domini Ieſu . Significat
enim per hęc Paulus Corinthiis quòd ipſe decreuit vt Corinthiis Pauli ſolicitudine cógregatis
tãquam præſens eſſet Paulus,tradatur Satanæ huiuſmodi homo poteſtate domini Ieſu. Et non
ſignificat ꝙ ipſe iam tradiderit huiuſmodi hominem Satanę.In cuius ſenſus teſtimonium non
ſolum ſubiunget expurgate vetus fermentum,ſed in calce capituli explicite mandat ꝙ auferant B
illum malum hominem à ſemetipſis: quod nõ oporteret iuberi ſi iam Paulus tradidiſſet ipſum
Satanæ.Voluit autem præſentiam ſuam ſpiritualem interuenire in pronúciatione ſententiæ,vt
conſiderent Corinthii affuturam poteſtatem domini Ieſu ad tradendũ illum Satanę.hæc enim
poteſtas videtur communicata nõ omnibus ſed apoſtolis. In interitum carnis.)Hinc apparet
punitionem hanc fuiſſe vexationem corporalem illius hominis vſque ad mortem. non tamen
repentinam,ſicut Petrus Ananiam & Saphiram tradidit Satanæ. quoniam ſubiungitur. Vt
ſpiritus ſaluus ſit in die domini Ieſu.)Ex hoc nãque quòd punitio illa ordinabatur ad ſalutẽ ſpi-
ritus:intelligimus punitionẽ illam habuiſſe duas códitiones. altera eſt ꝙ non repente interemit.
altera eſt quòd fuit in ſolo corpore:ita ꝙ non abſtulit vſum mentis. Vtrũque enim horum ne-
ceſſarium fuit ad hoc vt ille vexatus & moriturus reſipiſceret,& pœnitens ſaluus fieret. Non
eſt bona gloriatio veſtra.) Reprehẽdit quod ſupra narrauit,& vos inflati eſtis.Simulque monet C
ad exequendũ quod decreuit.Gloriatio inquit in qua gloriamini ꝙ nõ eſtis in culpa patrati cri-
minis,non eſt bona,eccleſiæ.Et rationẽ ſubdit. Neſcitis quia. pro,quòd,modicum fermẽtum
totam maſſam corrumpit.pro fermentat.) ideo nõ eſt bona gloriatio veſtra, quia inde exponi
periculo vniuerſum corpus eccleſiæ,ſimilitudo fermẽti teſtatur. ❡Expurgate vetus fermentũ.)
Occaſione ſumpta ex ſimilitudine fermenti monet ad faciendum quod prius facere debuerãt:
eiicere ſcilicet illum ab eccleſia.Expurgate inquit,hoc eſt purgando eiicite vetus fermẽtum,hoc
eſt vetuſtatis mixtionem.Fornicarius enim ille mixtus aliis erat velut fermẽtum vetuſtatis:hoc
eſt defectus corruptioniſque morum. Vt ſitis noua cóſperſio.) Eadem in Gręco dictio eſt in-
terpretata prius maſſa,modo cóſperſio.clarius fuiſſet vtrobique aut maſſam aut vtrobique con-
ſperſionem latine dicere.Mixta farina aquæ,conſperſio ſeu maſſa vocatur.Quę ſi fermenti ali-
quid habeat,non eſt omnino noua. quantum enim habet fermenti.tantum habet rei veteris. Si D
autem ſine fermento ſit,eſt omnino noua. Et ad hanc alludens ſimilitudinem dicit Paulus eie-
cto fermento eſſe nouam cóſperſionem.Res vero ſignificata eſt noua vita. Sicut eſtis azimi.)
Græcam dictionem interpres reliquit.potuiſſet dicere ſicut eſtis infermentati.Et affert ſimilitu-
dinem à ſtatu. Et eſt ſenſus . vt ſitis vitæ nouæ quemadmodũ eſtis infermentati ſecundũ ſtatũ,
quemadmodum eſtis in ſtatu infermentatorum:hoc eſt in ſtatu puritatis,ſine mixtione cuiuſqȝ
criminis.per baptiſmũ ſiquidem ponimur in ſtatu puritatis. Verum ad figuram alludendo,in-
fermentatus ſtatus eſt,ſtatus Chriſtianorum: vtpote continuam profitentiũ celebritatẽ paſcha-
lem: quemadmodum Iudæorũ infermenratus erat ſtatus tota hebdomada ſolennitatis paſcha-
lis. Monet itaque vt vita conſonet ſtatui. Et probat infermẽtatum ſtatum Chriſtianorum ſub-
iungendo. Etenim paſcha noſtrum. Deeſt.pro,nobis,immolatus eſt Chriſtus.) Paſcha inquit
noſtrum ad differentiam agni paſchalis qui erat paſcha Iudæorum.Paſcha autem prout ab He E
bręo deriuatur tranſitum ſignificat:prout autem à Gręco paſſionem importat. Et quoniã He-
bræa figura inducitur,Hebręo ſenſu credimus Paulum vſum. Paſchalis enim agnus in tranſitu
domini percutientis primogenitos Aegyptiorum ad educendum populũ Iſrael ex Aegyptiaca
ſeruitute immolatus eſt. Et ideo Chriſtus immolatus in cruce in tranſitu ſuo ex hoc mundo ad
patrem ad redimendum genus humanum ex ſeruitute diaboli,paſcha noſtrum,pro nobis im-
molatum dicitur. Clare per hoc probans Chriſtianos eſſe in ſtatu ſine fermento,hoc eſt puri-
tatis: quia tẽpus eſt paſchale quo noſtrũ paſcha pro nobis immolatus eſt Chriſtus. adhuc enim
ſumus in tranſitu ex Aegypto ad cęleſtem patriam nobis promiſſam,ad quam per hoc paſcha
immolatum redempti ſumus deducendi. Itaque epulemur,pro,feſtum celebremus.) Infert ex
paſchate immolato agendam celebritatem, alludens ad cærimonias veteris teſtamenti. Non

F in fermento veteri neque in fermento malitiæ & nequitiæ.) hoc eſt non in admixtione vetu-
ſtatis:id eſt defectus ſeu corruptionis vitæ & morum. Et in hoc tangitur communiſſima radix
omnium malorum: per admixtionem autem malitiæ & nequitiæ tanguntur propinquę cauſæ
peccatorum,tanquam primi rami communis radicis. Et malitia quidem communis eſt omni-
bus peccatis quæ ex propoſito lædendi fiunt : nequitia autem proprie ſpectat ad peccata omiſ-
ſionis:ſicut homo nequam proprie eſt homo inutilis,velut nihil valens. Quia tamen omiſſio-
nes cauſantur ex luxu, nequitia vitium eſt comprehendens non ſolum omiſſiones ſed carnalia
peccata & alia huiuſmodi vana,ex quibus homo redditur inutilis. Vnde ſub his comprehendit
Paulus vniuerſa peccata. Sed in azimis ſynceritatis & veritatis.) Fermẽtatis panibus opponũ-
tur azimi,& admixtioni vitiorum opponitur puritas. ſynceritatis quidẽ in affectu,veritatis au-
tem in intellectu:vt & affectus admixtionem reiiciat cuiuſcunque immunditiæ aut detrimenti,
& intellectus admixtionem falſitatis,fallaciæ & id genus reliquorum.
G
SCripſi vobis in epiſtola.) Correctis Corinthiis de gloriatione & omiſſione, monet eos
qualiter de cętero cum criminoſis ſe habere debent. monet autẽ repetendo quod per aliam
epiſtolam(quę nõ habetur hodie)ſcripſerat illis: vt explicet ſuum mãdatum,& adiungat.
Ne commiſceamini fornicariis.) Ecce quod ſcripſi ne commiſceamini non ſolum peccando
ſed etiam conuerſando. Non vtique. pro, & non omnino.) hoc eſt & non penitus,non to-
taliter. Eſt enim ſenſus quòd ſcripſi vobis ne cõmiſceamini & non omnino. Si dixiſſet ne com-
miſceamini omnino,prohibuiſſet omnimodam conuerſationem cum criminoſis: dicendo au-
tem & non omnino,prohibuit conuerſationem cum illis ſed non omnimodam. Hæc fuit vna
conditio prioris mandati. Altera vero conditio ſubiungitur. Fornicariis huius mundi.) hoc
eſt ſcripſi de fornicariis in communi cuiuſcunque nationis,profeſſionis,conditionis, non tan-
H tum patriæ veſtræ aut profeſſionis Chriſtianæ,ſed mundi:hoc eſt locutus ſum de omnibus cri
minoſis in genere. Aut auaris aut rapacibus aut idolis ſeruientibus.) Non ſcripſi tantum de
criminoſis peccato carnis,ſed de auaris auaritia(quæ eſt ſpecies iniuſtitiæ)fraudibus furtis & hu
iuſmodi ſe exercente. Rapacitas autem violentiam ſuperaddit. Et in his comprehẽditur vniuer-
ſitas criminoſorum. Sub peccatis carnalibus comprehẽdũtur omnia peccata in ſeipſum:ſub aua
ritia autẽ & rapacitate, omnia peccata in proximũ: ſub idolatria vero omnia peccata in deum.
❧ Alioquin debueratis de hoc mundo exiſſe. pro, quoniam debetis vtique ex mundo: exiſſe.)
Ratio quare mandaui olim hoc fuit quoniam debetis vtique ex mundo, ex affectibus munda-
nis, exiſſe: non exire ſed exiſſe, tunc cum fuiſtis baptizati. Hæc ſunt quæ olim ſcripſerat.
Nunc autem ſcripſi vobis.) in hac epiſtola. Non commiſceri.) Olim appoſui & non om-
nino: nunc autem abſolute dico non commiſceri, tanquam tollens illam particulam non om-
I nino. Si is qui frater nominatur inter vos.) Superfluit inter vos. loquitur enim de omnibus qui
nominantur Chriſtiani vbique terrarum, & non inter Corinthios tantum. Tunc enim quili-
bet Chriſtianus nominabatur frater alius Chriſtiani: iuxta verbum Chriſti, omnes vos fratres
eſtis. Limitat id quod dixerat non commiſceri, ad Chriſtianos: vbi olim dixerat in communi
de fornicariis mundi,ſiue Chriſtianis ſiue non Chriſtianis. Eſt fornicator aut auarus aut ido-
lis ſeruiens:aut maledicus aut ebrioſus aut rapax.) Vbi patet quòd omnes criminoſos Chriſtia-
nos comprehendit. Cum huiuſmodi nec cibum ſumere.) Ecce quòd omnino prohibet com
miſceri huiuſmodi:quod prius non prohibuerat omnino. Vbi conſiderandum eſt,domini ſen-
tentiam mitiorem eſſe.nam dominus dixit. ſi eccleſiam non audierit,ſit tibi vt ethnicus. Paulus
autem plus vitandum quàm ethnicum cenſet. Quid enim mihi de iis qui foris ſunt iudicare?)
Rationem reddit limitationis ad Chriſtianos, quia nihil ad me attinet iudicare non Chriſtia-
K nos. ſubtractio ſiquidem cõuerſationis in pœnam criminoſorũ indicitur. Et propterea Paulus
diſtinguit inter Chriſtianos criminoſos,& nõ Chriſtianos criminoſos. Et Chriſtianos quidem
tanquam ſubiectos ſuo iudicio punit,mandando aliis vt cum eo non conuerſentur. vſque adeo
vt nec ſimul comedãt.non Chriſtianos autem tanquã foris (tanquã extra iuriſditionem ſuam)
exiſtentes non punit, quia non ſpectat ad eum iudicare illos. Nonne de iis qui intus ſunt vos
iudicatis?) Manifeſtat diſcretionem quam fecit, ex communi vſu iudicum. Pronomen enim
vos, demonſtrat homines quum exercent officium iudicis. Cõmune ſiquidem eſt omnibus iu-
dicare eos qui comprehenduntur infra terminos ſuę iuriſditionis. Vel pronomen vos,demon-
ſtrat iudices in eccleſia Corinthiorum:& ex vſu eorum(quòd iudicant tantũ Chriſtianos) pro-
bat rationabilem eſſe diſcretionem quam fecit. Nam eos qui foris ſunt deus iudicabit.) Ne
impunes putares relinqui non Chriſtianos, aut melioris cõditionis quàm Chriſtiani puniri per
huiuſmodi

huiuſmodi excõmunicationem, ſubiungit Paulus quòd ſeueriori relinquãtur iudicio nõ Chri- A
ſtiani: quoniam deus illos iudicabit. horrendum ſiquidem eſt incidere in manus dei viuentis.
Auferte malum ex vobiſipſis.) Concludendo redit ad mandandum Corinthiis vt exequantur
decretam ſententiam, vt tollant illum fornicarium à conſortio ſuo: hoc eſt vt excommunicent
illum. Eſt enim maſculini generis malum, quum dicitur auferte malum: vt textus Græcus ma-
nifeſtat. Et eſt (vt dictum eſt) ſenſus, auferte illum malum hominem.

## CAPVT VI.

AVdet aliquis veſtrum habẽs negocium aduerſus alterum, iudicari apud ini
quos, & non apud ſanctos?) Inflatis Corinthiis in nouis doctoribus poſt-
quam obiecit Paulus negligẽtiam excõmunicationis, modo conſequenter
obiicit audaciã recurrendi ad iudices prophanos aduerſus Chriſtianos: vt
vtrinque eos humiliet. Et dicendo audet, ſignificat ſe de illis loqui qui acto- B
res erant in iudiciis: hoc eſt qui propria volũtate ad prophanos ibant iudi-
ces. Et hoc ad differentiam cõuentorum. in quorum libertate non erat de-
clinare à iudicibus. An neſcitis quoniam. pro, quòd, ſancti mundum iudicabunt?) Manifeſtat
quare reprehendit: quia ſcilicet derogat autoritati ſanctorum: quoniam ſancti iudicabũt mun-
dum, quoniam erunt iudices vniuerſales. ac per hoc eorum autoritati detrahitur, poſtponendo
eos infidelibus iudicibus. Iudicabunt autem ſancti mundum, tum comparatiue, tum vt aſſeſſo-
res Chriſti. Et ſi in vobis iudicabitur. pro, iudicatur, mundus.) Hinc apparet quòd de iudicio
comparatiue loquitur. nam mundus in præſenti iudicatur comparatiue in vita, conſtantia, for-
titudine, patientia & aliis virtutibus ac meritis ſanctorum: quòd illi quum nõ plus quàm homi-
nes ſint, tot virtutibus ac meritis fulgeant, & mundus non reſipiſcat. Indigni eſtis qui de mi-
nimis iudicetis?) Interrogatiue legendum eſt. Interpres ſenſum bene interpretatus eſt: ſecũdum C
tamen Pauli verba legendum eſt. Indigni eſtis minimis foris?) vt forum eſt locus iudicii. mi-
nimæ enim ſedes iudicii ſunt quæ ſunt iudiciorum de his minimis: puta ſpectãtibus ad victum
ſeu ad facultates, de quibus ſunt quotidianæ lites. Neſcitis quoniam. pro, quòd, angelos iudica-
bimus?) Auget autoritatem ſanctorum quòd non ſolũ homines mũdanos ſed etiam angelos
iudicabunt. Quod intelligendum eſt de angelis apoſtatis. quos etiam comparatiue iudicabunt:
quòd ipſi in fragili corpore inter tot flagella, oppreſſiones &c. vicerint hoſtes, dæmones autem
tam excellẽtis naturæ ruerint. Quanto magis ſæcularia.) Et hic quoque interpres ſenſum re-
tulit. nec facile dictio Græca in ſua amplitudine potuit aliter interpretari. Significat enim ſpe-
ctantia ad vitã, ad victum, & ad facultates: quę omnia comprehẽdit interpres ſub nomine ſæcu
larium: hoc eſt ſpectantium ad ſæculum cuiuſque. Proprie enim dicendum forte fuiſſet, nedum
pertinentia ad vſum vitæ. circa quę verſantur quotidianæ lites. Sæcularia igitur iudicia ſi ha- H
bueritis.) Eędem dictiones repetuntur in Paulo. Et eſt ſenſus. pertinentium igitur ad vſum vi-
tę ſi habueritis fora: loca ſcilicet iudicii. Et dicit ſi habueritis, quia nollet illos habere: vt inferius
ſubiũget. Reprehẽſis ſiquidẽ Corinthiis ꝙ vocarẽt in ius Chriſtianos ſub iudicibus infidelibus,
inſtruit eos quid facere debent: incipiens à iudice quòd ſi fora habeant ratione huiuſmodi litiũ.
Contemptibiles qui ſunt in eccleſia hos conſtituite ad iudicandũ.) In Paulo habetur, contem-
ptos in eccleſia hos facite ſedere. Et dicẽdo facite ſedere, clare mõſtrat quòd de locis iudicii prę-
locutus eſt. Appellat autem contemptos in eccleſia eos qui quodammodo pro nihilo habentur
in eccleſia. Et quorſum hos dicat conſtituendos iudices, exponit ſubiũgendo. Ad verecũdiam
veſtram dico) Vt erubeſcatis dico huiuſmodi deſpectos conſtituendos iudices. Et magis expli-
cando ſubiũgit. Sic.) Rectius diceretur ſiccine. Non eſt inter vos ſapiens quiſquam qui poſ-
ſit iudicare inter fratrem ſuum.) Hebræo forte more Paulus multitudinem fratrum ſingulari E
ſignificat nomine, dicẽdo fratrem ſuum: hoc eſt multitudinem fratrum ſuorum. Monet itaque
vt ſapiens aliquis inſtituatur iudex multitudinis fratrum. Sed frater cum fratre iudicio con-
tendit.) In Græco habetur iudicatur, vbi interpres dicit iudicio contendit: & ſenſum expreſſit.
Reprehendit tamen Paulus perſeuerantiam ꝙ non ſolum attentabant ſed proſequebãtur litem
vſque ad ſententiam incluſiue. hoc enim ſignificat, dicendo iudicatur. Et hoc apud infideles.)
Repetit exaggerando, vt explicet multiplex peccatum in hoc facto. ¶ Iam quidem omnino
delictum in vobis ꝙ iudicia habetis inter vos. Hactenus reprehenderat ꝙ ad prophanos iudi-
ces recurrebant, inſtruens quòd ſi iudicari vellent ſapiẽs aliquis inſtitueretur iudex Chriſtianus:
modo reprehẽdit ipſas lites. Et dicit peccatum eſſe ꝙ iudicia materialiter (hoc eſt lites, materias
iudiciorum) habetis. vel potius quòd iudiciarias lites habetis. Quod caute Paulus dicit: dum non

F ait ꝙ vtrique litigátes peccét,ſed ꝙ in eis eſt peccatũ. hoc enim regulariter eſt verum:quoniam
cómuniter lis oritur ex peccato,ſalté vnius partis:& ſic peccatũ eſt in eis cóſuſe loquendo de eis.
Quod ideo oportet ſic intelligere:quia cõtingit quãdoque( quãuis forte raro)alterã partem liti-
gare ſine peccato vllo. Quare nõ magis iniuriã accipitis?)Diſcerne prudés lector ꝙ vbi prius
dixit omnino interuenire peccatũ in litigãtibus,ambobus vel ſalté altero,modo ad inculpabiles
dicit quare non magis iniuriam manifeſtam accipitis:hoc eſt patienter ſuſtinetis.Et ſimiliter.
Quare nõ magis fraudé patimini?)quo ad iniurias occultas. Lites enim aut propter iniuriã ma
nifeſtam aut propter iniuriã occultã fiunt.Nec mãdat ꝙ potius iniuriam patiãtur q̃ litigét:ſed
raram inſinuat fore cauſam quare non debeãt potius ſuſtinere iniuriã q̃ litigare.Quę auté ſint
huiuſmodi raritatis cauſæ,inferius ſubiunget,quũ dicet,omnia mihi licét. ❡Sed vos iniuriam
facitis.)non ſolum peccatum in vobis eſt ꝙ litigatis,ſed peius ꝙ vos iniuriã facitis manifeſtam.
G Et fraudatis.) iniuria occulta.Et hoc fatribus.) Exaggerat ꝙ vtrãque iniuriã inferrét fratribus:
id eſt Chriſtianis qui debent magis amari. ❡An neſcitis. Duo propoſuit.alterum quare non
magis &c.alterum ſed vos iniuriã facitis &c. Tractaturus vtrũque incipit ab vltimo.Quòd ini-
qui regnum dei nõ poſſidebunt?)Quare auté hanc pœnam explicauerit ſubiũgit. ❡Nolite er-
rare. pro, ne erretis.) Ex his enim inſinuari videtur quòd aut error erat inter aliquos ibi:quòd
Chriſtiani omnes ſaluarentur, aut quòd blandiebãtur ſibiipſis Chriſtiani peccantes quòd tan-
dem peruenirent ad regnum dei:vel (quod potius crediderim) præcauet Paulus,ne ex peccatis
ducantur in errorem promittétium regnum dei Chriſtianis quãuis peccatoribus. Neque for
nicarii, neque idolis ſeruientes, neque adulteri, neque molles,neque maſculorum concubitores,
neque fures,neque auari,neque ebrioſi, neque maledici,neque rapaces regnum dei poſſidebũt.)
Sententia clara eſt. Hic tamen eſt aduertendum quòd ebrioſos Paulus excludit á regno dei : ſi-
H gnificans per hanc connumerationem peccare eos mortaliter . nullus enim Chriſtianus exclu-
detur à regno dei niſi propter peccatum mortale. ❡Et hęc aliquando quidem fuiſtis. pro,&
hæc aliqui fuiſtis.) Non dicit abſolute & hæc fuiſtis:ſed dicit vage de quibuſdam, ſed hæc ali-
qui fuiſtis. Sed abluti eſtis. ) per baptiſmum à ſordibus peccatorum. Sed ſanctificati eſtis.)
Multa enim abluuntur quæ non perfecte mundantur , & propterea ablutioni adiungit Paulus
ſanctificationem:ſignificãtem quòd non ſolum abluti ſunt, ſed facti ſunt mundi ab immundi-
tia peccatorum. Sed iuſtificati eſtis.) Tam ablutio quàm ſanctificatio abiicit terminũ à quo:
hoc eſt immunditiam peccati. Iuſtificatio autem terminum ad quem (hoc eſt iuſtitiam) indu-
cit. Non ſolum eſtis abluti & ſanctificati , ſed eſtis facti iuſti apud deum per infuſam gratiam
charitatis fidei ac ſpei æternæ. In nomine domini Ieſu.) quantum ad inuocationem exterio-
rem in baptiſmo factam. Et in ſpiritu dei noſtri . ) quantum ad internam cauſam ſpiritualis
I gratiæ. ❡Omnia mihi licent.) Tractat alterum prius propoſitum ſcilicet quare non magis
iniuriam accipitis &c. explicãdo duas cauſas raræ excuſationis. Licitum ſiquidem eſſe inſinuat
vexato defendere cauſam ſuam iudicialiter dicẽdo omnia mihi licent. verum raram eſſe ratio-
nabilem cauſam exequendi hoc licitum,manifeſtat ex hoc quòd raro cõtingit huiuſmodi exe-
cutio abſque altero duorum accidentiũ quę debent retrahere ab huiuſmodi executione.Quum
autem legis omnia mihi licent,memento diſtributionis accommodæ.omnia quæ non ſunt ex
ſuo genere pręcepta nec prohibita,& non omnia abſolute mihi licent. Sed non omnia expę-
diũnt.pro,conducunt.)ſubaudi ad vitam ſpiritus. Et hoc eſt primum accidens retractiuum ve-
xari à litigando ſcilicet ſi litigare non eſt vtile ad vitam ſpiritus. Ea enim quæ nõ ſunt vtilia ad
vitam ſpiritualem, quãuis ſecundum ſe ſint licita, omittenda cenſet. Omnia mihi licent, ſed
ego ſub nullius redigar poteſtatem.) Aduerte circa literã erudite lector quôd in Græco vnum
K verbum habetur loco cuius interpres poſuit redigar poteſtatem:& ſcito quòd verbũ illud deri-
uatur à dictione interpretata licent. Ita quòd cõſtat eiuſdem eſſe ſignificationis vtrãque dictio-
nem,primitiuam & deriuatiuam: & conſequenter recta interpretatio alteram dictionem debet
mutare,aut poteſtatem aut licent. ❡Cogor autem ex aduerſatiua coniunctione ſed, ſentire ꝙ
non eſt vertenda dictio licent,vt ſignificet poſſe, dicendo omnia In mea ſunt poteſtate,ſed ego
ſub nullius redigar poteſtatem quoniam minus quadrat aduerſatiua coniunctio . Dicenti enim
omnia in mea ſunt poteſtate,non congruit ſubiungere, ſed ego ſub nullius redigar poteſtatem:
immo ſubiungere debuiſſet,ideo ego ſub nullius redigar poteſtatem.Accedit ad hęc quòd Grę-
ca dictio primitiua proprie ſignificat licere: ac per hoc deriuatiua dictio ſignificat proprie ſpe-
ctans ad licere. quãuis per extẽſionem ſeu tranſlationé pluries huiuſmodi dictio proprie ſigni-
ficãs licentiã interpretata ſit poteſtas,ea ratione quia quod licet poſſumus.Amplectendo igitur
propriam

propriam ſignificationem,& ſeruando congruitatem ſermonis aduerſarii,mutanda eſt dictio A
deriuatiua interpretata redigar poteſtatem , & interpretanda eſt aliquid ſpectans ad licentiam.
Et legẽdũ eſſet. Sed nõ ego ab vllo fiam licẽtioſus.) ·Præpoſitio ſiquidẽ interpretata ſub:non
magis ſignificat ſub q̃ ab. Et eſt ſenſus.omnia non prohibita mihi licent, ſed nõ propterea ego
ab vlla re,ab vllo negocio,ab vllo occurſu fiam licentioſus. Et hoc eſt alterũ retractiuũ vexari à
litigãdo, ſi litigãdo fieret licẽtioſus: puta ſi propter litẽ religioſus fieret curialis ſeu vagus,& hu-
iuſmodi.Et hoc ſecundũ accidẽs eſt peius primo:quoniã primum cõſiſtit in negatione vtilitatis
ad vitam ſpiritualem: hoc autem ſecundum in implicatione diſtrahentiũ, ſeu minus decẽtium.
Hæc itaque duo vult Paulus conſideranda eſſe ante executionem licitorum:& vbi nullum iſto-
rum accidit(quod non frequens videtur)exequi poteſt homo quod licitum eſt.

ESca.pro,eſcę,ventri,& venter eſcis:deus autem & hũc & hãc,pro,& has,deſtruet.) Inter
peccata priuãtia à regno cælorũ annumerauerat paulo ſuperius fornicationẽ diſtinctam B
contra adulteriũ & alias ſpecies luxuriæ:& quoniã apud gentiles ſimplex fornicatio non
reputabatur peccatum,ideo Paulus rationem intendit reddere quare ſimplex fornicatio pecca-
tum eſt excludens à regno dei.Et quoniam fundat rationem ſuam ſuper ſtatum ſpiritualem ad
quem ordinati ſumus (hic inchoatiue,& in futuro conſummate) ideo incipit à differentia inter
ſtatum gratiæ & ſtatum naturæ, inter ſtatum ſpiritualem & ſtatum animalẽ:vt oppoſita iuxta
ſe poſita magis eluceſcant. Et propterea à ſtatu naturę ſeu animali inchoat deſcribendo ipſum
tam in pręſenti vita q̃ in futura. Et quo ad præſentẽ quidem vitam deſcribit dicẽdo eſcæ vẽtri
& venter eſcis.quo ad futurã vero,quòd deus deſtruet & ventrẽ & eſcas.Vſus ventris in hac vi-
ta decoctio eſcarum eſt: & econuerſo vſus eſcarum in ventre fit. Et propterea venter ordinatur
ſuapte natura ad alimentum, & econuerſo alimentũ ordinat ad ventrẽ tanquam proprium lo-
cum.Et in hoc conſiſtit vita animalis,vt patet. In futura autem vita in qua reſumptis corpori- C
bus homines erunt ſimiles angelis,deus deſtruet ventrem(non quantũ ad ſubſtantiam,ſed quã-
tum ad vſum decoctionis eſcarum) & deſtruet eſcas non ſolum quatenus eſcæ ſunt, ſed ſimpli-
citer. credimus enim mixta omnia ex quibus nutrimur deſtruenda. Ecce ſtatus animalis : vide
ſpiritualem. Corpus autem non fornicationi ſed domino,& dominus corpori.) E regione ad
id quod dixerat eſcæ vẽtri & venter eſcis dicit, corpus autẽ nõ fornicationi ſed domino & do-
minus corpori:è regione vero ad id quod dixerat deus autem & hunc & has deſtruet, modo di
cit. Deus vero & dominum ſuſcitauit & nos ſuſcitabit per virtutem ſuam) hoc eſt potentiam
ſuam.Et deſcribitur ſtatus gratiæ ſeu ſtatus ſpiritualis,& in pręſenti vita & in futura. Et quo ad
pręſentem quidem vitam dicit ꝙ corpus nõ fornicationi ſed domino & dominus corpori:hoc
eſt corpus nõ ordinatur ad fornicandum ſed ad domini gloriam,& dominus eſt ad vtilitatem
corporis.¶ Vbi aduerte prudens lector ꝙ in ſtatu animali nihil peccati narrauit,ſed tantum na D
turalia officia ventris & eſcarum:in ſtatu quoque ſpiritus illa tãtum quę pertinent ad ſpiritualia
officia affert.& propterea excludit ordinem corporis ad peccatum fornicationis:& affirmat or
dinem corporis ad dominum & econuerſo,vt hinc intelligamus ꝙ nõ loquitur de naturali or-
dine corporis ad actum generandi,ſed de non ordine corporis ad peccatum fornicandi. Ordo
enim corporis ad generandum ſpectat ad ſtatum animalem: ſed quia non ab omnibus exerce-
tur, ſed ab omnibus exercetur vſus ventris & alimenti, ideo ſtatum animalem ab officio vẽtris
& alimenti,& non ab officio generandi deſcripſit. Quomodo autem hæc verificentur,ſigilla-
tim Paulus declarat in textu,more ſuo propoſita exequẽs. Neſcitis quoniam. pro,ꝙ corpora
veſtra membra ſunt Chriſti?) Declarat illam particulã corpus domino: explicãdo modũ quo
corpora noſtra ſunt ordinata ad dominũ ſcilicet vt mẽbra Chriſti.ſecundũ id quod alibi dicit,
multi vnũ corpus ſumus in Chriſto.Ita ꝙ Chriſtus eſt ſicut perſona,& eccleſia eſt corpus eius: E
ac per nos membra eius.Corpora ergo noſtra ex vi ſtatus Chriſtiani ſunt ordinata vt ſint mẽ-
bra Chriſti:& niſi ex parte noſtra ponatur obex peccati,ſunt per baptiſmum membra Chriſti.
¶ Tollens ergo membra Chriſti faciam membra meretricis?) Horrendo declarat illam aduer
ſatiuam non fornicationi ſed Chriſto,declarãs cõtrarietatẽ inter corpus domino & corpus for
nicationi.Et ſignificanter dicit meretricis:vt intelligamus ꝙ de ſimplici fornicatione tractat.
Abſit.) Horrentis eſt. ¶ An neſcitis.) Duo intendit Paulus declarare.alterum eſt quomodo
membra fornicantis ſunt membra meretricis. alterũ quomodo nos ſumus membra Chriſti. Et
inchoãs à primo,dicit. Quoniã.pro,ꝙ,qui adhæret meretrici,vnum corpus efficitur.pro,eſt:
erunt enim inquit duo in carne vna.) Verbũ Adæ Gene.ii. ſcriptũ affert ad declarandũ forni-
cãtis & meretricis eſſe corpus vnũ.Vbi aduerte ꝙ quãuis Adam dixerit hęc verba de coniugi-

F bus, Paulus tamen extẽdit ad fornicantes propter identitatẽ rationis. Non enim differunt niſi
ſecundum quid & ſimpliciter. Coniuges enim ponũt ſimpliciter corpora ſua in communi:for-
nicantes autem ponunt pro tunc corpora ſua in communi. Senſus enim literalis(vt in euange-
liis declarauimus)eſt quòd ſicut alii ponentes facultates ſuas in communi, ſunt multi in vna fa-
cultate,& ſic de ſimilibus ſocietatibus,ita coniuges ponũt carnes ſuas in communi.& propterea
dicuntur vna caro,pro indiuiſo habentes carnes: ſicut pro indiuiſo ex iſtentibus facultatibus di-
citur vna facultas.Et coniuges quidem habent hanc indiuiſionem non ad tempus ſed ſimplici-
ter,fornicãtes autem pro tunc. & propterea Paulus dixit etiam fornicantiũ eſſe carnem vnam.
¶Qui autem adhæret domino.) Declarat alterum ex ſimilitudine primi.ſicut communican-
tes carnes ſunt vna caro,ita adhærens ſpiritu domino. Vnus ſpiritus eſt.) ſcilicet ipſius adhæ-
rentis & domini. In quo declarat quomodo ſumus membra Chriſti ſcilicet non vnione corpo
rali,ſed vnione ſpiritus. Vnus ſiquidem atque idem eſt ſpiritus meus,& meorum membrorũ:&
G vnus proportionaliter eſt ſpiritus Chriſti & ſpiritus adhærentium ei. Intellige autem vnũ quẽ-
admodum diximus de vnitate carnis & de vnitate facultatis indiuiſæ.adhęrentes ſiquidem do-
mino & dominus ponunt quodãmodo ſpiritus in communi,vt tanquam pro indiuiſo habeant
ſpiritum communem vtrinque:& ſic vnus ſpiritus eſt adhęrentis domino & domini.Quod in
hac vita inchoatiue apparet in ſanctis, conformantibus ſpiritum ſuum in omnibus deo, & deo
faciente voluntatem timentium ſe. ¶Fugite fornicationem.) Declarat ſeorſum illam parti-
culam corpus non fornicationi.Et ſignificanter dicit fugite, tanquã inſequentem & ſerpentem
in non fugientes.Cum reliquis enim vitiis congreſſus haberi poteſt rationibus pugnando,cum
vitiis autem carnalibus non eſt pugnãdum:quoniã ſerpunt in cogitationes etiam contra illa.ſed
victoria per fugam habetur:fugiendo ſcilicet etiam cogitationes omnes talis generis. ¶Omne
H peccatum quodcũque fecerit homo.) hoc eſt omne genus humani peccati. Extra corpus eſt.)
hoc eſt extra iniuriam corporis eſt . Et ſignificanter dicit peccatum, non dicit effectus peccati.
Quod dicimus propter peccatum gulæ:quod non eſt in iniuriam corporis niſi ratione effectus
nocentis corpori. Qui autem fornicatur,in corpus ſuum peccat.) Iniuriã ſiquidem facit cor-
pori ſuo pro indiuiſo ponendo illud cum corpore meretricis.dehonoratur enim corpus:ſicut ſi
aliquis poneret pro indiuiſo rem mobilem cum re vili,iniuriã faceret rei nobili. ¶An neſcitis
quoniã.pro,quòd membra. pro,corpora,veſtra.) Declarat illã particulã, & dominus corpori.
Templum ſunt ſpiritus ſancti qui in vobis eſt. quem habetis à deo. ) Ecce quomodo dominus
corpori ſcilicet conſtituẽdo corpora noſtra templum ſpiritus ſancti,non futuri ſed exiſtentis in
nobis, non vndecũque ſed ex dono dei. Per hoc enim declaratur quòd dominus corpori adeſt
maximo dono ſpiritus ſancti, vtentis corporibus noſtris vt templo:ad ſacros ſcilicet vſus. Et
I non eſtis veſtri.) Accumulat dona quibus dominus corpori : ſimul reddens rationem cur me-
rito ſpiritus ſanctus vtitur nobis vt templo ſuo(hoc eſt ad vſus ſpirituales dicauit nos & corpo-
ra noſtra)quia nos non ſumus noſtri,ſed domini.Et ratio ſubditur. ¶Empti enim eſtis precio
magno.) Superfluit magno. Ecce ſimul ratio quare nõ ſimus noſtri ſed domini qui emit nos,
& donum precii pro redemptione noſtra : vt vere videamus quòd dominus corpori fundendo
precium ſanguinis ſui pro redemptione noſtra. Glorificate & portate.) Superfluunt duæ di-
ctiones, & portate. Deum in corpore veſtro. ) Concludit Paulus declaratis omnibus propo-
ſitis deſcribentibus corporis ſtatum ſpiritualem in præſenti vita, vt glorificent deum in corpo-
ribus ſuis. quod fit ſeruando corpus mundum à peccatis carnalibus, & exhibẽdo corpus ad ob-
ſequia ſpiritus.Deſunt ſeptem dictiones. Et in ſpiritu veſtro quę dei ſunt.) Quia corpora no-
ſtra declarauerat eſſe domino vinculo ſpiritus,ideo concludit vtrũque ſcilicet glorificate deum
K in corpore veſtro,& in ſpiritu veſtro quę dei ſunt. Spiritus enim noſter non corpus , diſcernit
quæ dei ſunt.& propterea mãdat quòd in ſpiritu noſtro glorificemus ea quę dei ſunt,tanquam
in cognoſcente illa.tam extrinſeca(vt creatio,redẽptio,ſapientia,prouidentia)quàm intrinſeca:
vt virtutes & dona ſpiritus ſancti.

## CAPVT VII.

E quibus autem ſcripſiſtis mihi.) Imperfecta eſt oratio,ſubaudiens reſponde-
bo,ſcripſerant ſiquidem Corinthii Paulo,neſcio quas quęſtiones de matrimo-
D nio. Bonum eſt homini mulierem nõ tãgere) hoc eſt vxorẽ nõ ducere.Nec
aduerſatur Paulus verbo dei.Gene.2.ſcripto,non eſt bonum hominem eſſe ſo-
lum: quoniam ſententia illa loquitur de homine ſecundum eſſe naturæ. nõ eſt
autem bonum in eſſe naturali hominem eſſe ſolum:quoniam tollit naturalem
multiplicationem.

multiplicationem. Paulus vero loquitur de homine relato ad vitam ſpiritualem: in qua bonum A
eſt non ducere vxorem. non nihil enim impedimenti præſtatur ſpirituali vitæ ex coniugio.
Propter fornicationem. pro, fornicationes, autem vnuſquiſq; ſuam vxorem habeat, & vnaquæ-
q; ſuum virum habeat.) Non dicit propter generationem quæ eſt primus finis coniugii, ſed pro
pter fornicationes vitandas, quod eſt bonum ſecundarium coniugii, quoniam non tractat de cõ
iugio in eſſe naturali, ſed (vt dictum eſt) in ordine ad vitam ſpiritus. cui longe magis aduerſatur
fornicatio q̃ coniugium. & propterea vt ſaluetur vita ſpiritualis dicit propter fornicationes au-
tem vitandas contrahatur coniugium. Et dicit pluraliter fornicationes, ad comprehendendum
omnes luxuriæ ſpecies. ¶ Vxori vir debitum. pro, debitam beneuolentiam, reddat: ſimiliter au
tem & vxor viro.) Poſtquam inſtruxit de contractu coniugii, inſtruit de vſu coniugii. Et hone
ſtiſſimo vtitur vocabulo, dicendo debitam beneuolentiam reddat: ſignificando eſſe actum iuſti-
tiæ vſum coniugii. Mulier. pro, vxor, ſui corporis poteſtatem non habet, ſed vir: ſimiliter autẽ B
& vir ſui corporis poteſtatem non habet, ſed mulier.) Rationem aſſignat debiti mutui inter cõ-
iuges. & vtrobiq; legendum eſt non mulier ſed vxor. ¶ Nolite fraudare. pro, ne fraudetis.) ſeu
priuetis. Inuicem.) hoc eſt ne ſubtrahatis debitum inuicem. Peccatum enim iniuſtitiæ eſt ne-
gare coniugi debitum. ſiue fraude (fingendo aliquam excuſationem) ſiue aperte negando. Et eſt
ex ſuo genere peccatum mortale, ſicut quælibet iniuſtitia. Niſi forte. pro, quid.) ſeu aliquantu-
lum. Ex conſenſu ad tempus.) Ex hac exceptione apparet ꝙ dictio Græca potius interpretatur
priuetis quàm fraudetis. exceptio enim hæc non fit à fraude ſed à mutua priuatione. Vt vace-
tis orationi.) Deſunt duæ dictiones. Legendũ eſt. Vt vacetis ieiunio & orationi.) Collige tres
conditiones à Paulo appoſitas vacationi ab vſu coniugii. prima eſt ex conſenſu vtriuſq;: ſecunda
eſt ad tempus breue: tertia eſt vt vacent ieiunio & orationi. Talis enim continentia vtilis eſt ad
vitam ſpiritualem. Et iterum reuertimini in idipſum. pro, conueniatis ad idem.) Completo illo C
breui tempore iterum redeant ad vſum coniugii. Et cauſam ſubdit. Ne tentet vos Satanas pro-
pter incontinentiam veſtram.) Sententia clara eſt. ¶ Hoc autem dico.) Pronomen hoc non ar-
ctatur ad vltimo dictum, ſed comprehendit totum, ſcilicet & cõtractum coniugii, & vſum eiuſ-
dem. Secundum indulgentiam.) minus boni. Non ſecundum imperium.) quo imperantur ne
ceſſario agenda. Volo autem. pro, enim, omnes vos. pro, omnes homines, eſſe ſicut meipſum.)
Hortantis eſt. & non electionem ſed velleitatem ſignificat. Vellet enim ſi fieri poſſet, omnes ho
mines eſſe continentes ſicut ipſe erat: ſicut de Deo ſcribitur ꝙ vult omnes homines ſaluos fieri.
Et per hoc rationem reddit quare dixit non ſecundum imperium. ¶ Et aduerte ꝙ hic eſt vnus
textus ex quo à nonnullis argumentum ſumitur ꝙ Paulus habuerit vxorem. Arguunt enim ꝙ
loquens de vſu coniugii, quum dixiſſet hoc autem ſecundum indulgentiam & non ſecundũ im-
perium dico, reddit rationem. volo enim omnes homines eſſe ſicut meipſum, coniugatum & ab D
ſtinentem ab vſu coniugii. Sed argumentum non habet ſolidum fundamentum: quia pronomẽ
hoc, demonſtrat totum quod dictum eſt de contractu & vſu coniugii: & vtrunq; dictum eſt ſe-
cundum indulgentiam, non ſecundum imperium. Et ratio quadrat, quia vellem omnes homi-
nes eſſe ſicut meipſum inconiugatum. Et ꝙ iſte ſit ſenſus literalis, nunc nunc verba Pauli teſta-
buntur. Sed vnuſquiſque proprium donum habet ex Deo.) quamuis ego vellem omnes homi
nes eſſe inconiugatos, tamen ſcio non eſſe commune tantum donum omnibus, ſed vnuſquiſque
proprium donum habet ex Deo. Alius quidem ſic, alius autem ſic.) puta vnus habet donum
caſtitatis coniugalis, alius caſtitatis virgineæ, alius caſtitatis vidualis &c.

Dico autem.) Hactenus Paulus docuit homines in genere: modo incipit deſcendere ad ſingu
las ſpecies, inchoans à viduis. Non nuptis. pro, inconiugatis.) Non enim arctatur ſermo
ad fœmineum ſexum. articulus enim Græcus indicat ꝙ viros alloquitur. Et viduis.) Omittit E
virgines, reſeruans eas ſpeciali ſermoni inferius habendo. Bonum eſt illis.) Superius in commu
ni dixerat bonum eſt homini: modo in ſpecie dicit bonum eſt illis, expertis rem veneream. Si
ſic permanſerint ſicut & ego.) bonum ad ſpiritualem vitam eſt illis perſeuerare ſine coniugio ſi-
cut & ego. Vbi manifeſte Paulus commemorat ſe inter inconiugatos: & comprobat ſuperio-
ris literæ expoſitum ſenſum. non tamen ex hoc textu habetur quòd Paulus fuerit virgo. Quòd
ſi non ſe continent, nubant. melius. pro, ſatius, eſt enim nubere q̃ vri.) Non de mulieribus tantũ
ſed de vtroque ſexu dicuntur hæc: quanq̃ interpres vſus eſt vocabulo proprio mulieribus ſcilicet
nubere. Nec dicit Paulus melius eſſe (quod contineret tam nubere q̃ vri bonum eſſe) ſed dicit ſa-
tius eſt nubere q̃ vri igne concupiſcentiæ ſuperantis hominem incontinentem: hoc eſt ſuperari
à concupiſcentia. Si tamen legitur melius, non oportet admittere ꝙ vtrunq; eſt bonum: ſed con-

F ſueto loquendi more hoc dictum.dicimus enim melius eſt facere iacturam rerum quàm perſo-
narum,& id genus innumerabilia.perſpicuumq; eſt neutrum eſſe bonum. ¶ Iis autem qui ma-
trimonio iuncti ſunt.)Poſtq̄ de contractu & vſu coniugii docuit: modo docet Corinthios de di
uortiis.Et primo alloquitur coniuges Chriſtianos ambos. Præcipio non ego ſed dominus.)hoc
eſt non promulgo ego hoc præceptum,ſed dominus promulgauit illud. Et primo quantum ad
vxorem. Vxorem à viro non diſcedere.)abſolute loquendo. Quòd ſi diſceſſerit.) in aliquo
caſu rationabili. Manere innuptam.) quo ad vſum coniugii: hoc eſt maneat tanq̄ innupta ex-
pers maritalis conſortii. Aut viro ſuo reconciliari.) vt maneat nupta quo ad vſum coniugii.
Et vir vxorem non dimittat.) Vniuerſa hæc ſub præcepto domini continentur. Tacet tamen
hic Paulus exceptionem quam adiecit dominus Matth.xix. vir vxorem non dimittat excepta
fornicationis cauſa: quæ ibidem declarauimus. ¶Nam cæteris.pro,cęteris autem.)ſcilicet con-
G iugatis diſparis cultus. Ego dico non dominus.)ego promulgo doctrinam hanc non domi-
nus promulgauit illam. Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc conſentit habitare cum
illo,non dimittat illam. Et ſiqua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic conſentit habita-
re cum illa,non dimittat virum.)Sententia doctrinæ clara eſt. Aduerte ꝙ doctrina hæc nó ad-
uerſatur doctrinæ & facto Eſdræ, quum diuortia fecit Iudæorum & alienigenarum: vt legitur
in fine primi Eſdræ.Caſus enim ille diuerſus eſt ab iſto. nam in caſu illo fideles contraxerāt ma-
trimonia cum infidelibus contra diuinam prohibitionem Deutero.vii.in caſu autem iſto ambo
coniuges tempore contractus matrimonii erant infideles,& poſtea alter effectus eſt fidelis:vt pa
tet ex verbis textus. nam clare ſonat conſenſum infidelis cum habito coniuge non cum haben-
do,ſubiungendo non dimittat illum,proculdubio prius habitum. Sanctificatus eſt enim vir in
fidelis.)Rationem reddit dictæ doctrinæ:quia infidelis coniunx ſanctificatur ( hoc eſt purifica-
H tur,fit mundum) in coniuge fideli. Per mulierem fidelem.) Superfluit fidelem,tam hic quàm
quum ſubiungitur per virum fidelem: & præpoſitio per vtrobiq; eſt præpoſitio in.Ita quòd le-
gendum eſt. In muliere:& ſanctificata eſt mulier infidelis in viro.) Et dixit hoc tum ad tollen-
dum timorem contagionis ne timeret fidelis coniux infici ex commercio cum infideli. tum ad
prouocandum affectum ad commanendum ſimul, ex hoc quòd tanta eſt vis Chriſtianæ gra-
tiæ in altero coniugum quòd vincit immunditiam alterius,& mundat alterum inquantum cõ-
iugem ſi conſenſus adeſt veriuſq;ad permanendum in coniugio. Alioquin filii veſtri immundi
eſſent. pro, ſunt: nunc autem ſancti ſunt.) Hinc apparet primo quòd ſanctitas hoc in loco pro
munditia ſumitur.ita quòd ſanctificari eſt mundum fieri,& eſſe ſanctum,eſt eſſe mundum. Ap
paret autem clare ex eo quòd dicitur alioquin immundi ſunt. præter hoc quòd ſanctitas pro-
prie ſignificat munditiam. ¶ Apparet ſecundo de quali ſanctitate ſeu munditia eſt ſermo, ſcili-
I cet de illa quæ euidenter inuenitur in filiis eorum. Vniuerſa enim ratio fundatur in hoc, nunc
autem ſancti ſunt. ad hoc enim tanq̄ euidenter patens reſoluitur tota ratio.Conſtat autem ꝙ in
filiis iſtorum nulla inuenitur ſanctitas gratiæ: quū non ſit ſermo de baptizatis filiis, ſed de filiis.
& breuiter diſcurrendo,nulla eſt alia euidens ſanctitas ſeu munditia in filiis niſi legalis.¶Ad cu-
ius intellectum conſiderandū eſt ꝙ diſparitas cultus abſolute inter coniuges eſt quædam illegali
ras,non ſolum referendo coniuges adinuicem ſed etiam ad prolem. Rationis enim ordo expo-
ſcit conformitatem coniugum inter ſe quemadmodum in nobilitate & moribus, ita & in reli-
gione: & redundat huiuſmodi diſparitas in diſparem eruditioné prolis. Et hinc oritur quòd ab-
ſolute loquendo,filii parentum diſparis cultus immundi ſunt immunditia legali. ſunt enim mi-
nus legitimi:vtpote variam trahentes à parentibus eruditionem ad quam ordinatur coniugium
Hanc illegalitatem dicit Paulus tolli ex conſenſu infidelis ad commanendum cum fideli conin-
K ge. & ob abiectionem talis immunditiæ legalis dicitur ſanctificatus infidelis in coniuge fideli.
Et hoc ab effectu manifeſtat.alioquin ſcilicet ſi non ſanctificatus eſſet,filii veſtri immundi ſunt,
immunditia legali:conſtat autem quòd nunc ſancti ſunt,hoc eſt mundi ab immunditia legali.
¶Ratio autem quare fidelis coniunx mundificet infidelem non ſimpliciter ſed quo ad coniugiū
à Paulo non aliter inſinuatur q̄ in conſenſu infidelis ad perſeuerandū cū coniuge fideli. Innuit
enim per hoc ꝙ cõſenſus talis quo nó horret Chriſtianā fidé,vitāq; ſpiritualé in coniuge,efficit
vt non abominaturus quoq; ſit Chriſtianā eruditionem in prole:ac per hoc quatenus coniunx
ſanctificatus eſt vtens coniugio cū fideli.¶Quòd ſi infidelis diſcedit.) Poſtq̄ docuit quid agen-
dum quū infidelis cõſentit,modo cõſequēter docet quid agendum ſi infidelis nō vult perſeuera-
re in coniugio ſed ſeparatur.Diſcedat.)ſeparetur. ¶Non enim ſeruituti ſubiectus eſt frater vel
ſoror in eiuſmodi.) hoc eſt in huiuſmodi euentu non eſt ſeruituti coniugii ſubiectus frater vel

ſoror: hoc eſt Chriſtianus ſeu Chriſtiana coniunx. In hoc ſenſu communiter intelligit hæc Pau A
li verba eccleſia. hinc enim intelligit liberum eſſe tam Chriſtianum q̃ Chriſtianam coniugem
ſi infidelis coniunx ſeparatur, ad contrahendum cum alio ſeu alia coniugium. ❡ Dico autẽ hoc:
quia Paulus non aperte explicat talem libertatem, ſed negat ſubiectum eſſe ſeruituti in huiuſmo-
di. Quæ verba ſi exacte diſcutiantur, ſolum ſignificant ꝙ in huiuſmodi diſceſſibus ſeu ſepara-
tionibus infidelis à fideli (infidelis coniugis à fideli coniuge, infidelis filii à fideli patre, infidelis pa
tris à fideli filio, infidelis filiæ à fideli matre & ecõuerſo, & ſic de aliis) nullus frater aut ſoror (hoc
eſt nullus Chriſtianus aut Chriſtiana) eſt ſubiectus ſeruituti priori: puta qua filius tenetur patri &
econuerſo, qua filia tenetur matri & econuerſo, qua vxor marito & econuerſo. Sed hinc non cõ
uincitur ꝙ ſit ſolutum vinculum coniugale, ſicut non ſoluitur vinculum filiale aut paternum.
❡ Et ſi præciſe in materia coniugii intelliguntur, in promptu eſt literalis ſenſus ꝙ in huiuſmodi
diſceſſibus non eſt ſeruituti morem gerendi coniugi ſubiectus frater aut ſoror, Chriſtianus aut B
Chriſtiana coniunx. ſed hinc non habetur ſolutio coniugii: vt patet. Et non ſolum miror ſed ſtu-
peo ꝙ Chriſto clare excipiente cauſam fornicationis, torrens doctorum non admittit illam ma
riti libertatem: Paulo autem non clare dicente interpretata ſit ſolutio coniugii ex cauſa alia ab ex
plicata à Chriſto & ſola excepta. Quia tamen antiquo eccleſiæ vſu ſenſum communem textus
huius firmatum credo, & textus capax eſt huius ſenſus communis. ideo dicendũ eſt ꝙ dominus
in Euangelio non communem vtriq; coniugi, ſed marito propriam tradidit libertatis legem: vt
textus ipſe manifeſte dicit. Paulus autẽ communem vtriq; coniugi legem libertatis promulgat,
authoritate proculdubio diuina: qua ſola ſeparari poteſt quod Deus coniunxit: iuxta verbum do-
mini de coniugio. non Chriſtianorum ſed ab initio mundi inſtituto. quod Deus coniunxit, ho-
mo non ſeparet. Et propterea diuerſæ libertatis cauſæ aſſignantur. à domino quidem cauſa pro-
pria marito: à Paulo autem cauſa vtriq; coniugi communis. Imparẽ enim dominus iudicat ma- C
ritum & vxorem quo ad fornicationem: quia impar eſt ſecundum naturalem horrorem, & re-
pugnantiam ad certitudinem patris prolis. Infidelitas autem quæ ad animam ſpectat, paris cen-
ſetur iuris in vtroq; coniuge à Paulo. Et hæc dicta ſint ad ſatis faciendum quæſtioni de contra-
rietate doctrinę Pauli ad doctrinam Chriſti. Chriſtus enim ſolam fornicationis cauſam excipit:
Paulus autem alteram docens cauſam, docet non eſſe ſolam fornicationis cauſam. Paulus dico,
vt communiter exponitur: quia vt dictum eſt (& textus ſonat) Paulus non ſonat ſolutionem cõ-
iugii. In pacem autẽ vocauit vos. pro, nos, Deus.) Duo poterant obſtare libero diſceſſui infide-
lis coniugis. Alterũ ex parte vinculi remanentis in Chriſtiano. & hoc excluſit dicendo. nõ enim
ſeruituti &c. Alterũ ex parte iuris quod habet Chriſtianus cõtra infidelẽ diſcedentẽ. & hoc mo-
do excludit: dicendo ꝙ in pace vocauit nos Deus. Acſi apertius dixiſſet. nolite litigare cõtra diſce
dentẽ petendo ius veſtrũ, ſed ſi diſcedit diſcedat: quia deus vocauit nos non ad litigandum ſed ad H
pacem. Vnde. pro, quid, enim ſcis mulier ſi virum ſaluum facies.) Propoſuerat ſimplicẽ cõclu-
ſionẽ ꝙ ſi infidelis cõſentit nõ dimittatur, modo reddit rationẽ quare nõ debet infidelẽ dimitte
re. Et ſumitur ratio ex ſpe ſaluãdi infidelẽ. Aut vnde. pro, quid ſcis vir ſi mulierẽ ſaluã facies: niſi
vnicuiq; ſicut diuiſit dominus, pro, deus, vnũquemq; ſicut vocauit Deus. pro, dominus, ita ambu
let.) Et eſt ordo literæ quid ſcis de futura ſalute cõiugis niſi quilibet ambulet tam ſicut diuiſit illi
deus q̃ ſicut vocauit illum deus. Acſi pendeat ſcire coniugẽ ſaluandũ ex perſeuerantia in ſtatu in
quo vocatus eſt. Et vere perſeuerantia in ſtatu coniugii confert ſtatim ſcire futuram coniugis ſa-
lutem inchoari in hoc ipſo ꝙ perſeuerant ſimul. quod eſt ſcire futuram ſalutem in eius princi-
pio. nonnullum enim ſalutis alterius coniugis principium eſt perſeuerantia cum coniuge fideli;
præſtatq; poſtea experiri an Deus ſaluum faciet infidelem coniugem per fidelem. Vtraq; autem
ſcientia tolleretur ſi fidelis coniunx non perſeueraret cum infideli conſentiente. Et propterea ex E
ceptiua dictio niſi, optime quadrat cum prę iacente propoſitione, quid ſcis vtrum ſaluum facies.
Quaſi dicat. nihil potes ſcire niſi perſeueres, niſi ſeruetur illa generalis regula, vnuſquiſq; ſicut di-
uiſit Deus, vnuſquiſq; ſicut vocauit Deus ita ambulet. affert ſiquidem ad hoc particulare regulã
vniuerſalem. Et intẽdit Paulus per hoc ante oculos mẽtis fidelis coniugis ponere diſpoſitionem
diuinã, quid ſcis an Deus diſpoſuerit ſaluare infidelem coniugẽ per te niſi acceptes diſpoſitionẽ
diuinã, circa principium ſaluandi cõiugem. Dicendo autẽ ſicut diuiſit Deus, diuerſitatẽ donorũ
quæ deus diſtribuit hominibus ſignificat: de quibus dixerat vnuſquiſq; propriũ donum habet,
& alius ſic, alius ſic. Quum vero ſubdit ſicut vocauit dominus, diuerſitatem ſtatuum ſeu condi-
tionũ non malarũ in quibus diuerſi vocati ſunt, ſignificat. Ita ꝙ vocatio refertur ad ſtatus inuen
tos: diuiſio autẽ ad dona adiuncta. Docet enim Paulus ꝙ vnuſquiſq; ſi quum vocatur à Deo eſt
in ſtatu

F in ſtatu ſeruili &c.in illo maneat.& ſimiliter cui diſtribuit Deus donum continentiæ coniuga-
lis.vidualis aut virgineæ,in illo maneat. Et ſicut.pro,ſic,in omnibus eccleſiis doceo.pro, diſpo-
nó.) Ne Corinthii ſpecialem ordinationé putarent ſibi fieri, adiungit ꝙ ſic in omnibus eccleſiis
ordino. ¶Circunciſus aliquis vocatus eſt? non adducat præputium.)Duo propoſuerat in regu-
lā allata.alterum ſicut Deus diuiſit: alterum ſicut Deus vocauit. Inchoat proſequēdo ab vltimo.
tum in differentia ſtatus ſecundum circunciſionem vel præputium.tum in differentia ſtatus ſe-
cundum ſeruitutem vel libertatem.Et quidem ſententiam poſuit interpres,in Paulo enim nó ha
betur præputium: ſed habetur ne aſciſcat,ſine aliqua additione. ¶Sed quid intelligat Paulus,nó
video,niſi quòd perſeueret circuncidendo filios . in ſeipſo enim impoſſibile eſt aſciſcere præpu-
tium. tunc enim Iudæos circunciſione vti,& factis & his verbis docebat Paulus. In præputio
aliquis vocatus eſt? non circuncidatur.)Vult enim vnumquenq; quo ad hæc ſeruare ſuum ritū:
G ſicut etiam Romanis ſcribit quòd vnuſquiſq; circa cibos & dies diſcernendos vel non diſcernē-
dos, in ſuo ſenſu abundet. Circunciſio nihil eſt,& præputium nihil eſt.) Ne putarét quòd hęc
ordinaret Paulus tanquam myſteria quædam ſalutis,declarat quòd vterq; ritus nihil eſt ad ſalu-
tem ſpiritualem. ¶At ſi obieceris.ſi nihil ſunt, cur tibi curę eſt vt vnuſquiſque perſeueret in ſuo
ritu? Solutio eſt,quia ſuauior eſt homini ritus ſibi conſuetus. ¶Ex hac Pauli ſententia, habetur
quòd pactum diuinum cum Abraham Gene.xvii.de circunciſione,conſummatum perfecte eſt
in aduentu Meſiæ:ita vt abſoluti ſint à fœderis vinculo ac pœna,filii Abraham.Nam ſi circun-
ciſio nihil eſt, ſed pro conſuetudine ſeruanda eſt Iudæis,manifeſte habetur ꝙ deſiit eſſe materia
fœderis præceptiq; diuini. Blaſphemum ſiquidem eſt, dicere. id quod diuini eſt fœderis, quod
diuini eſt mandati nihil eſt ad ſalutem. ¶Nec poteſt fugiendo fingi quòd Paulus loquitur de
circunciſione ſecundum ſe & non mandata olim à Deo . nam clare idem iudicium profert de
H circunciſione & præputio: dicens circunciſio nihil eſt & præputium nihil eſt.manifeſtando ꝙ
tam ſtatus legalis circunciſionis quàm ſtatus Gentilis præputii,nihil eſt ad ſalutem. Conſtat au-
tem quòd legalis circunciſio eſt circunciſio mandata olim à Deo. ergo de mandata olim circū
ciſione loquitur:de qua dixerat.circunciſus aliquis vocatus eſt, proculdubio circunciſione man-
data ſeu legali. Sed obſeruatio mandatorum Dei.)hæc eſt quæ ſalutem ſpiritus affert. ¶Vnuſ
quiſque in qua vocatione vocatus eſt,in ea permaneat.pro,maneat.) Non enim ordinat vt in
ea perſeueret vſq; ad mortem,ſed quòd maneat in ea.Vnde & ſubdit de ſeruo. Seruus vocatus
es?non ſit tibi curæ.)hoc eſt non ſis anxius propter ſeruitutem. Sed & ſi potes fieri liber, ma-
gis vtere.)hoc eſt poſtquam fueris liber magis vtere ſeruitute quo ad opera, nó fias delicatus ſed
magis te exerceas in ſeruilibus operibus tibi congruis q̄ ſi eſſes ſeruus. Qui enim in domino vo
catus eſt ſeruus,libertus eſt domini.)Reddit rationem eius quod dixerat, non ſit tibi curæ: ex eo
I ꝙ qui vocatus eſt in domino ſeruus(hoc eſt qui vocatus eſt ad Chriſtianam fidem in ſtatu ſerui
li,ita ꝙ in domino,hoc eſt ſalua Chriſtianitate,eſt ſeruus) ſciat ſe eſſe libertum domini : hoc eſt
exemptum à ſeruitute, & tranſlatum in libertum IESV Chriſti. Conſolatur ergo ſeruos ex
hoc ꝙ quamuis ſint ſerui ſecundum carnem,ſunt tamen ſecundum ſpiritum liberti ſupremi do-
mini. Similiter qui liber vocatus eſt,ſeruus eſt Chriſti.)Ne melioris conditionis in Chriſto vi-
deretur liber q̄ ſeruus,adiunxit ꝙ qui liber vocatus eſt ad Chriſti fidē effectus eſt ſeruus Chriſti:
vt communis in Chriſto ſtatus tam ſeruis q̄ liberis intelligatur. ¶Præcio empti eſtis.) Seruitu
tem ſignificat Chriſti cómunem vtriſq;: quia empti ſunt præcio, proculdubio ſanguinis Chri-
ſti. Nolite fieri ſerui hominum.)Inde infert præceptū vt recuſent fieri ſerui hominum ex quo
iam ſunt ſerui Chriſti.Nec contra hoc præceptum fecit Paulinus Nolanus epiſcopus qui ſe fe-
cit ſeruum hominis pro redimendo filio viduæ:quoniam non de ſeruitute corporis ſed de ſerui-
tute animæ ad literam Paulus loquitur.Quod patet ex hoc ꝙ ſecundum id prohibet fieri ſeruos
K hominum ſecundum quod empti ſunt à Chriſto:hoc eſt ſecundum illam partem qua ſunt ſerui
Chriſti.Conſtat autem ꝙ ſecundum animam ſumus Chriſti ſerui,ſecundum quam nullus fit ſer
uus hominis niſi qui conſentit homini aduerſus Chriſtum. ¶Vnuſquiſq; ergo in quo vocatus
eſt frater.pro,fratres.) in caſu vocatiuo. In hoc permaneat.pro,maneat,apud Deum.)Superius
abſolute dixerat vnuſquiſq; in ſua vocatione maneat: modo adiungit quòd apud Deū maneat.
vt intelligamus tum perſeuerantiam apud Deum,tum præcipue rationē perſeuerandi eſſe Deū:
vt intelligamus quòd ſi deſineret grata eſſe Deo ob aliquod accidens perſeuerantia in tali ſtatu,
non conſuli à Paulo vt maneat.

DE virginibus autem.) Exequitur alterum propoſitum,vnicuique ſicut Deus diuiſit : incipi-
endo à continentia virginali. Præceptum domini non habeo.) quòd perſeuerent vel non
perſeuerent

perſeuerent virgines. Conſilium autem.pro, tamen, do, tanq̃ miſericordiam conſecutus à do- A
mino vt ſim fidelis.) non do humanum conſilium ſed procedens ex dono mihi coceſſo miſeri-
corditer,quod eſt me eſſe fidelem diſpenſatorem myſteriorum creditorũ mihi.Et appoſuit hęc:
quoniam aduerſus veteris legis morem conſilium erat prolaturus. In veteri ſiquidem lege om-
nes debebant contrahere matrimonium ad multiplicandum ſemen Iſrael. Exiſtimo igitur bo-
num eſſe propter inſtantem.pro,præſentem,neceſſitatem.)Ecce conſilium, ſeu (vt Græcus tex-
tus ſonat) ſententia,bonum eſſe ſeruare virginitatem propter præſentem neceſſitatem vitandã.
multæ enim ſunt præſentis vitæ neceſſitates conſequentes coniugium ad quas euitandas bonũ
eſt ſeruare virginitatem. Verumtamen quia hæc ratio communis erat veteri & nouo teſtamen
to,ſubiungit id quod eſt proprium teſtamenti noui,ſcilicet vita ſpiritualis. Quoniam bonum
eſt homini ſic eſſe.) Ac ſi apertius dixiſſet.ideo vtor ratione vitandæ præſentis neceſſitatis, quia
bonum eſt homini ſic eſſe.Iam tertio Paulus repetiit in hoc capitulo hanc propoſitionem tanq̃ B
nouam: vt magis imbiberetur in animis hominum ꝙ bonum eſt homini ad vitam ſpiritualem
abſtinere à coniugio.Hoc autem ideo proprium eſt ſtatui noui teſtamenti:tum quia gratia inter
na per I E S V M Chriſtum facta eſt ſemper.tum quia plenitudo gratiæ ad quam ſpectat ſta-
tus virgineus propria eſt nouo teſtamento. ¶ Alligatus es vxori? noli quærere ſolutionem.So-
lutus es ab vxore? noli quærere vxorem.) Permanentiam vniuſcuiuſq; ſicut diuiſit Deus ſpecia-
lius explicat. Si autem acceperis vxorem,non peccaſti: & ſi nupſerit virgo,non peccauit.) Hinc
confutantur hæretici prohibentes nubere. Tribulationem tamen carnis. pro, carne, habebunt
huiuſmodi.) hoc eſt tribulationes quas parit carnale connubium habebunt coniuges. Sunt autẽ
manifeſte incommoda multa quæ naſcuntur ex huiuſmodi carnali commercio : vt in muliere
dolores partus, in viro autem curæ multæ. Ego autem vobis parco.) ſeu indulgeo, tanq̃ pater
compatior vobis ꝙ eligitis ſtatum tribulationũ:hoc eſt non retraho vos ab huiuſmodi electione. C
Hoc itaque dico fratres,tempus breue.pro,breuiatum eſt.) hoc eſt tẽpus vitæ præſentis vniuſ-
cuiuſq; decurtatum eſt & mutilum à tempore ſperato.vnuſquiſq; enim longiori tempore ſperat
viuere quàm viuit. & propterea tempus cuiuſq; breuiatum eſt. Et eſt ſenſus quòd quamuis vos
non retraham ab electione carnalis ſtatus,id tamen non omitto monere quòd tempus vitæ cu-
iuſq; mutilum eſt. ¶ Reliquum eſt vt & qui habent vxores,tanq̃ non habentes ſint:& qui flẽt
tanq̃ non flentes: & qui gaudent tanq̃ non gaudentes:& qui emunt,tanq̃ non poſſidentes.)hoc
eſt ſupereſt vt moniti ſitis circa vſum coniugii & paſſionum animi & rerũ exteriorum. Et paſ-
ſiones quidem omnes comprehendit ſub præcipuis. delectatione ſcilicet & triſtitia.hæ enim re-
liquarum paſſionum rationes ſunt. Et qui vtuntur hoc mundo,tanq̃ non vtantur.pro,tanquã
non abutentes.) Per hanc vltimam declarauit ipſemet Paulus ſenſum omnium præcedentium:
vt intelligendum ſit (quum dixit tanq̃ non habentes vxorem,& ſimiliter tanq̃ non flentes, tan D
q̃ non gaudentes, tanquam non poſſidentes)ſignificari quòd non abutantur coniugiis,gaudiis,
fletibus & poſſeſſis. Præterit.pro,decipit enim figura huius mundi.) Ratio redditur quare ca-
uere ſibi debent ab abuſu huiuſmodi rerum:quia fallax eſt figura(hoc eſt forma, ſeu habitus ap-
parens) mundi huius. habet enim ſub ſua ſpecie aliquid fallaciæ: vt quotidie experimur. Vo-
lo autem vos.) Rationem reddit toties repetitæ ſententiæ, bonum eſt homini ſic eſſe, ſcilicet
ſine coniugio. Sine ſolicitudine eſſe.) Ecce ratio vt homo ſit ſine ſolicitudine rerum tranſeunti-
tium: & ſic ſolicitudinem ſuam occupet circa ea quæ Dei ſunt. Sententia eſt clara. Qui ſine
vxore eſt, ſolicitus eſt quæ domini ſunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum vxore eſt,
ſolicitus eſt quæ ſunt mundi, quomodo placeat vxori. ¶ Et diuiſus eſt & mulier innupta &
virgo. pro, diuiſa eſt vxor & virgo.) Poſtquam dixit de viro, modo incipit loqui ſimiliter
de muliere, dicendo diuiſa eſt vxor & virgo: hoc eſt diuerſis viis incedunt vxor & virgo. Et E
de vtraque ſigillatim exequitur,incipiens à virgine. Cogitat. Deeſt, innupta.) Legendum eſt.
Innupta cogitat quæ domini ſunt:vt ſit ſancta corpore & ſpiritu.) Quamuis propoſuerit de
virgine, latius tamen exequitur comprehendendo omnem innuptam. Reliqua clara ſunt.Quæ
autem nupta eſt,cogitat quæ ſunt mundi,quomodo placeat viro.¶ Porro hoc ad vtilitatem ve-
ſtram dico:non vt laqueum vobis iniiciam,ſed ad id quod honeſtum, & quod facultatem præ-
beat ſine impedimento dominum obſecrandi.)Aduerte ꝙ particula hæc cenſetur fere impoſſi-
bilis vt reddatur Latina vt iacet in Græco. Fecimus autem eam transferri fere ad verbum ſic.
Sed ad decorum & aſſidendum domino ſine diſtractione.) Per quæ ſignificatur ꝙ abſtinere à
coniugio nullum eſt indecens ſed decorum,& præter hoc eſt vtile ad continuã aſſiduitatẽ ſuiip-
ſius coram domino ſine diſtractione, ſine retractione quam patiuntur coniugati, quos oportet
retrahi

F retrahi à curis conſequentibus coniugium,quos eſt impoſſibile aſſidua mente vacare iis quę ſunt
domini:quum oporteat eos cogitare quomodo placeant ſibiinuicem &c. ¶ Si quis autem tur-
pem ſe videri exiſtimat ſuper virgine ſua,quòd ſit ſuperadulta, & ita oportet fieri.) Directe hoc
reſpondet ad id quod dixerat ſed ad decorum. Ac ſi apertius dixiſſet. ego vos inuito ad id quod
eſt ſecundum rem decorum:ſiquis autem ſecundum ſuam exiſtimationem putat appaṛere ſe in-
decorum in virgine ſua quia eſt ſuperadulta & non nubet &c. Quod vult faciat: non peccat ſi
nubat. Nam qui ſtatuit in corde ſuo firmus,non habens neceſſitatem,poteſtatem autem habens
ſuę voluntatis.) Tres conditiones apponit laudabili abſtinentiæ à coniugio. Prima eſt non ha-
bens neceſſitatem:hoc eſt non cogatur ex inopia abſtinere à coniugio. hęc enim abſtinentia nó
eſt virtutis ſed neceſſitatis. Secunda eſt poteſtatem autem habens voluntatis ſuæ perficiendę:hoc
eſt quòd virgo conſentiat abſtinentiæ à coniugio. Si enim virgo diſſentiret , non haberet pater
G poteſtatem voluntatis propriæ perficiendæ. Tertia ſubiungitur, dicédo. Et hoc iudicauit in cor
de ſuo ſeruare virginem ſuam.)hoc eſt quòd maturo iudicio rationis iudicauit non eſſe traden-
dam filiam nuptui. Et dixit hoc vt pater diſcutiat diligentius apud ſe futurum euentum,ſcilicet ſi
bene ſuccedet virgini huiuſmodi celibatus. ipſe enim qui nouit mores ſtabilitatemq; filiæ, debet
hoc cogitare:ne forte emergat in vituperium. Bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit vir-
ginem ſuam,benefacit:& qui non iungit,melius facit. Mulier alligata eſt legi, quanto tempore
viuit vir eius.) Exequitur in ſpecie circa vidualem continentiam. Si hæc verba intelligenda ſunt
vt ſonant,aduerſantur ſenſui communi ſuperiorum verborum, non enim ſeruituti ſubiectus eſt
frater vel ſoror in eiuſmodi: vt clare patet. Sed ſecundum ſenſum communem hæc verba dicũ-
tur de coniugibus eiuſdem Chriſtiani cultus. Perſpicacius tamen intelliguntur vt ſonant regu-
lam generalem,cui non aduerſatur exceptio aliqua,ſicut nec aliis regulis:& inter exceptiones có
H putetur doctrina ſuperior. Quòd ſi dormierit vir eius,liberata eſt à lege. Cui autem vult nubat,
tantum in domino.) hoc eſt dummodo nubat Chriſtiano. Hic eſt primus in teſtamento nouo
textus prohibens iniri coniugia inter diſpares cultu. Beatior autem erit.pro,eſt, ſi ſic perman-
ſerit ſecundum meum conſilium.) Statum præſentem beatiorem deſcribit. Vtraque continen-
tia beata eſt in ſpe,ſed vidualis beatior. Puto autem quòd & ego ſpiritum Dei habeam.) Non
poteſt ſatiari Paulus confirmationibus quòd ſanctum ſit conſilium abſtinendi à coniugio.

## CAPVT VIII

DE iis autem quæ idolis ſacrificantur.) Tranſit ad docendum Corinthios qualiter ſe
debent gerere circa eſum immolatorum idolis. Scimus quòd omnes ſcientiã ha-
bemus.) Duabus dictionibus intendit vti in hac materia. Altera eſt inter ſcientes &
I non ſcientes. Et hanc inchoat primum membrum ponendo, dicens omnes ſcien-
tiam habemus. alterum vero membrum differt ſubiungendum ibi, ſed non in om-
nibus eſt ſcientia. Nec ſibiinuicem hæc membra aduerſantur. nam in prima perſona dicit om-
nes ſcientiam habemus:in tertia vero perſona dicit,ſed non in omnibus eſt ſcientia. vt diſcerna-
tur quòd prius loquitur de ſe & ſibi ſimilibus viris doctis: poſtea vero ratione ineruditorum di-
cit non omnes habere ſcientiam . Et eſt ſermo de ſcientia immolatorum ſimulacris : an ſcilicet
ſit eis veſcendum vel abſtinendum ab eis. ¶ Altera autem diſtinctio ſubiungitur dicendo. Sci-
entia inflat.) Ecce primium membrum. Charitas.pro, dilectio,vero ædificat.) Ecce ſecundum
membrum. Et intelligitur diſtingui homo habens ſcientiam, in habentem ſcientiam puram &
in habentem cum dilectione. Effectum ſcientiæ puræ deſcribit inflationem,ea ratione quia ex-
cellentem conſtituit hominem: ac per hoc occaſio tumendi habetur. Dilectionis vero effectũ de
K ſcribit ædificare , conſtruere ac promouere ad bonum: quoniam dilectio ſi vera eſt non ſolum
vult bonum ſed procurat ac efficit ſi poteſt dilecto. Vtraque autem diſtinctione vtetur inferius:
prius tamen huius ſecundæ diſtinctionis membra explicat . Si quis autem ſe exiſtimat ſcire a-
liquid.) Explicat illud membrum ſcientia inflat. Ecce inflatio, ſiquis ſe exiſtimet ſcire aliquid,
hoc ipſum quod eſt quòd homo videatur ſibiipſi ſciens inflatio eſt. Et rationem ſubdit. Non-
dum cognouit. Deeſt. quicquam, quemadmodum oporteat eum ſcire. ) Superfluit eum. Et eſt
ſenſus quòd nondum cognouit aliquid illo modo quo oportet noſſe,ex hocipſo quòd videtur ſi
biipſi ſciens caret modo ſciendi. ¶ Aduerte hic quòd dupliciter contingit aliquẽ exiſtimare ſe
ſcire aliquid. Vel ſpeculatiue.& de hoc nó loquitur Paulus,immo proprie nullus ſcit aliquid niſi
qui ſcit ſe ſcire illud. Vel affectiue:hoc eſt quũ affectionibus eleuatur ex hoc ꝙ ſcit, vel deſpicien-
do alios vel pręferendo ſe & huiuſmodi. Et de hac exiſtimatione ad literã Paulus loquitur.& ꝓ-

pterea de homine ſic ſe exiſtimante dicit quòd caret illo ſciendi modo quem oportet habere quemlibet ſcientem. Modus autem ille non explicatur in litera: ſed ex oppoſito membro inſinuatur quòd eſt vtiliter ſibi & aliis. hunc enim modum affert charitas. ❡ Siquis autem diligit Deum.) Explicat alterum membrum (dilectio vero ædificat)explicando fructum. Hic cognitus eſt ab eo.) notitia approbationis. Ille reprobatur à Deo interiora ſcrutanti: iſte autem approbatur à Deo. Deeſcis autem.pro, de eſu igitur eorum, quæ idolis immolantur.) Propoſitis diſtinctionibus quibus intendit vti proſequitur ſingula membra, inchoando à primo ſcilicet omnes ſcientiam habemus. Vnde & repetit illud magis explicando: dum dicit. de eſu igitur eorum quæ idolis immolantur. Scimus quia.pro,ꝙ,nihil eſt idolum in mundo.) Quod intellige formaliter: hoc eſt de ſimulacro quatenus eſt repreſentans Deum:quia non repreſentat Deum.Imago enim quæ nullius eſt imago nihil eſt quatenus imago. ſimiliter ſimulacrum quod nullius eſt ſimulacrum, nihil eſt quatenus ſimulacrum. Quanuis res aliqua ſit. tum quantum ad materiã; aurum,æs,lignum,tum quantum ad lineamenta: figuram, colores & huiuſmodi. Sed hæc ſunt extra propoſitum: quo eſt ſermo de ſimulacro quatenus ſimulacrum. Interpres ſiquidem reliquit dictionem Græcam, idolum: quum potuiſſet Latine dicere ſimulacrum. Et quòd nullus eſt. Deeſt. alius,Deus niſi vnus.) Ratio quare ſimulacrum nihil eſt, redditur ex hoc quòd nullus eſt alius Deus niſi vnus: quem conſtat non repreſentari per ſimulacrum. ❡ Nam etſi ſunt qui dicantur dii, ſiue in cęlo ſiue in terra.)Non dicit nam etſi ſunt qui ſint,ſed qui dicantur dii:quia in veritate nõ ſunt dii,ſed nominantur dii.ſiue nominentur tanꝗ in cælo exiſtentes:vt ſpiritua les ſubſtantiæ quas angelos dicimus & aſtra,& ſigna zodiaci, ſiue dicantur exiſtentes in terra:vt Platonica animalia.& principes inter homines. Siquidem.pro,quemadmodum,ſunt dii multi & domini multi.) Explicat quo ſenſu dixerit etſi ſunt.illo ſcilicet modo quo ſecundum opinionem ſeu nuncupationem ſeu etiam participationem inueniuntur dii multi & domini multi. · Nobis tamen.) ad veritatis lucem aſcitis. Vnus Deus,pater.) Dicendo vnus Deus,vnitatem indiuidualem deitatis ſignificat: explicando vero pater, myſterium Trinitatis in prima trinitatis perſona manifeſtat. Ex quo omnia.) Abſque vlla exceptione. nam ex eo eſt totum vniuerſum & ſingulæ eius particulæ. Et nos in illo.)& nos Chriſtiani in illo viuimus & ſumus ſecundum vitam gratiæ. Et vnus dominus IESVS CHRISTVS.) Confeſſioni vnius dei ac myſterii trinitatis adiungit confeſſionem verbi incarnati.primum aduerſus Gentiles, ſecundum ad uerſus Iudæos. Per quem omnia.)omnia inquit Ioannes per ipſum facta ſunt. Et dixit hoc vt omnia à filio dependere dicat quæ ex patre dependere dixit. Et nos per ipſum.) & nos Chriſtiani per ipſum redempti,per ipſum ſaluabimur. Sed non in omnibus eſt ſcientia.) Hactenus declarauit quid Paulus & ſui ſimiles ſciunt de eſu eorum quæ ſimulacris immolantur. ❡Ex dictis enim habetur quòd nulla eſt differentia inter eſum talium & eſum aliarum rerũ: quia ſimulacrum cui immolata ſunt, nihil eſt:quod autem eſt nihil,nullam facit differentiam in cibis,nullam dat ſanctitatem aut immundiriam cibis.Modo proſequitur, immo proponit alterum membrum primæ diſtinctionis:ſignificans quòd huiuſmodi ſcientia non eſt in omnibus Chriſtianis non enim omnes ſciunt hæc quæ diximus. ❡ Quidam autem.) hoc eſt ſed quidam. Exequitur propoſitum membrum. Cum conſcientia.) Pro claritate ſententiæ interpres addidit cum. Vſq; nunc idoli.) Neſcio quo errore hæ duę dictiones (vſq; nunc) interpoſitæ ſint hoc in loco: quum in textu Græco inueniantur ſequentes poſt, & iungendæ ſunt cum ſequenti ſententia.Ita quòd ordo textus eſt iſte. Conſcientia idoli vſq; nunc quaſi idolothytum manducant.) Vbi etiam aduerte quòd interpres reliquit dictionem idolothytum. ſignificat autem idolothytum ſimulacro immolatum. Et eſt ſenſus quòd quidam Chriſtiani recte ſentientes de ſimulacris (recte enim ſentire de ſimulacris ſignificat conſcientia ſimulacri. non enim eſſet conſcientia ſimulacri,niſi adeſſet ſcientia ſimulacri) iſti inquam vſque in præſentem diem manducant cibos immolatos ſimulacris tanquam immolatos ſimulacris: hoc eſt tanquam illicita. Ita quòd recte ſentientes de ſimulacris errant circa vſum immolatorum ſimulacris. Et ad hunc explicandum ſenſum, ſubiungit. Et conſcientia ipſorum quum ſit infirma polluitur.) Conſcientia infirma eſt conſcientia non valens applicare ſcientiam quam habent de ſimulacris ad licitum eſum immolatorum. Credunt enim ſimulacra nihil eſſe: ſed neſciunt hinc deducere quòd immolata ſimulacris ſunt indifferentia,ſed reputant ea illicita ad eſum,& manducant vt illicita. & propterea polluitur eorum conſcientia. Per hæc terminat primæ diſtinctionis membra. tractauit enim de ſcientibus & de neſcientibus.

Eſca autem nos nõ cõmendat deo.)Intendens ſecundæ diſtinctionis mẽbra pertractare de ſciẽtia &

F tia & dilectione,incipit ab effectu dilectionis illo,ſiquis autem diligit Deum hic cognitus eſt ab
eo.Declarat ſiquidem quòd eſca immolatorum,tam eſa quàm non eſa nihil confert ad commē
dandum nos Deo. quod idem eſt quod approbari à Deo. ❨Neque enim ſi manducauerimus
abundabimus.) Probat quod dixit: quia ſi manducauerimus immolata ſimulacris non abunda-
bimus:hoc eſt non plus habebimus meriti ſeu gratiæ. Neq; ſi non manducauerimus , deficie-
mus.pro,priuabimur.)ſeu minus habebimus gratiæ ſeu meriti.❨Videte autem.(Exequitur alte-
rum effectum dilectionis ſuperius propoſitum,dilectio vero ædificat.Exequitur autem monen-
do ne contrarium Incurrant. Et quoniam ad litteram alloquitur ſcientes,ideo implicite exequi-
tur ſimul alterum membrum,ſcientia inflat.Scientes enim monet:ne vtentes ſua ſcientia,contra
dilectionem proximi agant. Ne forte hæc licentia veſtra.) Dictio græca proprie ſignificat li-
centiam,non tamen in malam partem,vt ſonat Latine.Et directe explicat Paulus ne forte actio
vobis licita,ſcilicet comedere immolata ſimulacris. Offendiculum fiat infirmis.) putantibus il-
G licitum eſſe huiuſmodi eſum. ❨Si enim quis viderit.)Explicat rationem & modum offendicu
li à potiſſimo modo ſcandalizandi in hac materia:ductus ea (vt reor) ratione quia aliqui docti
inter Corinthios abutentes ſcientia comedebant in templo ſeu menſa ſacrificantium idolis:non
quòd ipſi docti ſacrificarent,ſed quia completa oblatione ſacta idolis ipſi comedebant immola-
ta ſimul cum ſacerdotibus idolorum,vel cum illis pro quibus immolata erant.Inferius autē mo-
nebit cauendum ne quis ponat offendiculum etiam extra idoleum in priuatis domibus inuitatus
ad cœnam:vt patet in cap.x. Eum qui habet.pro,te qui habes,ſcientiam, in idolo recumbentē.
pro,in idoleo accumbentem.) Locum enim ſignificat ſeu menſam in qua comedebātur immo-
lata idolis. Nonne conſcientia eius quum ſit in firma. pro, qui infirmus eſt.) Ita quòd legendū
eſt.nōne conſcientia eius qui infirmus eſt,nō corpore ſed mente,ſed ſcrupulo putans illicitum eſ-
H ſe huiuſmodi eſum. Aedificabitur ad comedendū idolothyta?) hoc eſt prouocabitur,inducetur
ad manducandum immolata ſimulacris exemplo tuo. Et peribit infirmus frater.) putans illici
tum eſum. In tua conſcientia.)hoc eſt in tua applicatione ſcienriæ ad eſum.dum enim ſecundū
ſcientiam te applicas ad veſcendum huiuſmodi cibis,ille prouocatur tuo exemplo ad veſcendū:
& quia non deponit infirmitatem qua putat illicitum eſſe eſum talem,peribit in conſcientia tua
vt cauſa interitus. Propter quē Chriſtus mortuus eſt.)Vt magnipendatur interitus infirmi, adiū
git quanti æſtimatus ſit infirmus ille à CHRISTO. Sic autem peccantes in fratres & percu
tientes conſcientiam eorum infirmam.)Ne putaretur quòd peccatum hoc eſſet contra dilectio-
nem proximi tantū.adiungit ꝙ eſt etiā contra dilectionem Dei. In CHRISTVM pec
catis.) cuius eſt membrum infirmus frater. ❨Quapropter.) Adiungit doctrinæ exemplum
proprium, ſciens quòd magis mouent exempla quàm verba. Si eſca ſcandalizat fratrem meū.)
I Scandalum actiuum ſignificat non ex malo ſed ex ſpecie mali procedens. Non manducabo
carnes in æternum.) Et pari ratione quemcunque alium cibum cuius eſus ſpeciem mali haberet.
Explicauit autem carnes quia immolata ſimulacris ſunt carnes animalium. Ne fratrem meum
ſcandalizem.

## CAPVT IX.

Non ſum liber?non ſum Apoſtolus?) Inuerſæ ſunt particulæ.legendum eſt.Non
ſum Apoſtolus?non ſum liber?)Vbi Paulus ſeipſum in exemplum attulit.ſtatim
obiectioni quę aduerſus ipſum fiebat ſatisfacere curauit:vt ſeipſum magis ac ma
gis firmaret exemplum apud Corinthios. In dubium ſiquidem vertebatur à
nonnullis (vt ex hocmet capitulo inferius colligitur) an Paulus eſſet CHRI-
STI Apoſtolus. quod multum detrahere poterat tum authoritati doctrinæ Pauli,tum autho-
K ritati exemplaritatis. Et propterea Paulus proponit ſe eſſe non ſolum Apoſtolum,ſed quod plus
eſt Apoſtolum liberum: vt maior ſit authoritas ipſius quatenus exemplum aliorum. Interroga
tiue autem vtraque negatiua particula legenda eſt : quia affirmatio ſignificatur tali modo loquē
di. Et eſt ſermo de Apoſtolatu CHRISTI, & de libertate ab alieno ſumptu. aſſerit enim ſe
eſſe CHRISTI Apoſtolum,non ſubditum alieno ſumptui ſed ab hac ſeruitute leberum: vt-
pote proprio viuentē ſumptu ex labore manuum ſuarū. Et adiecit hanc libertatem,quia in hoc
præſtabat cæteris Apoſtolis qui alieno viuebant ſumptu:vt in hoc capitulo dicit. ❨ Nonne
Chriſtum IESVM.) More ſuo exequitur propoſita.& inchoat à primo:probatus & ſe eſſe A
poſtolum Chriſti, & habere poteſtatem eandem quam habene alii Apoſtoli. Probat autem ex-
cludendo obiectionē quæ fiebat contra eum,quòd ipſe non fuerat diſcipulus Ieſu Chriſti:ac per
hoc non erat Apoſtolus,hoc eſt miſſus à Chriſto. Dominum noſtrum vidi?)quamuis non fue-

rim

rim cõuerſatus cum I E S V Chriſto in carne paſſibili exiſtenti, vidi tamen ipſum in carne im- A
mortali, in ſtatu dominii data ſibi poteſtate qualibet in cęlo & in terra: iuxta illud, nouiſſime au
tem tanq̃ abortiuo viſus eſt & mihi. Minus dicit, & plus ſignificat. dicit vidi & ſignificat ꝙ vidi
& miſit me ad prædicandum. Miſſio autem clare ſcribitur Act. xxvi. recitata à Paulo coram A-
grippa. Viſionis autem tempus non eſt ſcriptum. Sufficit autem Paulo dicere ꝙ vidi Ieſum do
minum: quia hoc directe excludit obiectionem. Nonne opus meum vos eſtis in domino?) Nõ
ſufficit ad vere Apoſtolum eſſe miſſum, ſed oportet vt vſus fuerit apoſtolatu: alioquin eſſet Apo
ſtolus nomine, non re: gradu, non officio. Et propterea executionem quoq; probat Apoſtolatus
ab ipſiſmet Corinthiis. nõ ſecũdum eſſe naturę, ſed ſecundum eſſe in domino: hoc eſt ſecundum
eſſe Chriſtianum. Et dicit illos ſecundum eſſe Chriſtianũ eſſe opus ſuum, non tanq̃ agentis prin
cipalis, ſed tanq̃ miniſtri principalis qui fundamentum poſuit, qui plantauit: vtpote primus prę-
dicator fidei Chriſtianæ apud eos. Prædicare ſiquidem Euangelium eſt proprium officiũ apo- B
ſtolorum Chriſti. ¶Et ſi aliis non ſim apoſtolus.) quo ad executionem officii. Sed tamen vobis
ſum.) quibus primus prędicaui. Nam ſignaculum apoſtolatus mei.) velut forma ſigillando im-
preſſa. Vos eſtis. non ſecundum eſſe naturę. Sed in domino.) ſecundum eſſe Chriſtianum. Im-
preſſa. ſiquidem eſt in vobis doctrina apoſtolatus mei. Mea defenſio apud eos qui me interro-
gant. pro, diiudicant, hæc eſt.) Dictio Græca interpretata interrogant, anceps eſt ad interrogant
vel diiudicant. ſed magis quadrat defenſioni diiudicant q̃ interrogant: quoniam ad diſcutientes
& examinantes an ſit apoſtolus opus eſt defenſione. Et ſignificanter dicit me: quoniam non di-
ſcutiunt mea. ſed me an ſim Apoſtolus. Et pronomen hæc, demonſtrat ſententiam antedictã,
ſcilicet quòd vos eſtis ſignaculum mei apoſtolatus. Hinc habetur quòd aliqui vertebant in du-
bium an Paulus eſſet Apoſtolus. ¶Nunquid non habemus poteſtatem manducandi & biben
di?) Declarauit ſe eſſe Apoſtolum: declarat modo ſe habere poteſtatem quam habent alii Apo- C
ſtoli ſcilicet viuendi ex Euangelio. Hanc ſignificat per poteſtatem manducandi & bibendi: quo
niam hanc dederat dominus Apoſtolis ſub his actionibus dicendo, Edentes & bibentes quæ a-
pud illos ſunt. Et Paulus ſpecialiter huius poteſtatis meminit. tum quia inferet ſe eſſe liberum: tũ
quia obiiciebatur forte ei in ſignum quòd non eſſet Apoſtolus C H R I S T I, hoc quòd non
viuebat ex Euangelo, tanquam non habens illam poteſtatem quam habent alii Apoſtoli. Nũ-
quid non habemus poteſtatem ſororem mulierem circunducẽdi, ſicut & cæteri Apoſtoli & fra-
tres domini & Cęphas?) Modum explicat quo alii Apoſtoli vtebantur hac poteſtate. & erat mo
dus quòd dum diſcurrerent prædicando, circum ſe ducebant mulierem aliquam miniſtrantem
eis ſumptus neceſſarios: exemplo Chriſti, quem comitabantur mulieres miniſtrantes de faculta-
tibus ſuis. Et dicit ſororem mulierem, ad ſignificandum quòd habebant mulierem in officio ſo-
roris. Nec intelligo circunduci mulierem de propriis facultatibus miniſtrantem (quum hoc ex- H
tra regionem Iudæorum difficile fuerit) ſed mulierem cui facile à diuitibus mulieribus daban-
tur pecuniæ pro ſumptibus neceſſariis apoſtolis, & in ciuitate & præcipue in itinere. Aut ego
ſolus & Barnabas.) Subintelligitur repeti aduerbium interrogatiuum. Non habemus poteſta-
tem hoc. pro, non, operandi?) Explicat tertio modum quo ipſe vtebatur ad hoc vt haberet ſum-
ptus: & erat modus operandi manibus propriis. Propterea enim quum dixiſſet nunquid non ha
bemus poteſtatem vtendi modo quo vtuntur alii, dicit an non habemus poteſtatem abſtinendi
ab opere manuali vt acquiramus ſumptus? hæc enim abſtinentia ſignificatur dicendo non ope-
randi. Et dixit hoc ne putaremus ꝙ ipſe & Barnabas eſſent diuites, vt ex facultatibus hæredita-
riis viuerent, ſed intelligeremus ꝙ viueret ex labore manuum: vt clare alibi explicat. Meminit
autem Barnabæ: quia ſimul cum ipſo incœpit prædicare Gentilibus, ſpiritu ſancto ſpecialiter aſ-
ſociante eos: vt patet Act. xiii. ¶Quis militat ſuis ſtipendiis vnq̃? Quis plantat vineã, & de fru- B
ctu eius non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat?) Probat multipliciter
ſe habere poteſtatem viuendi ex euangelio. Et primum ab exemplis humanis in militibus, in a-
gricolis, in paſtoribus: vt ex his exemplis manifeſte cognoſcatur ꝙ ipſe qui militat Chriſto euã
gelizando meretur ſumptus: & ſimiliter plantando Chriſti vineam meretur de fructu vineę ede-
re: & dęmum paſcendo Chriſti gregem, meretur de fructibus gregis veſci. ¶Nunquid ſecundũ
hominem hæc dico?) Supple tantum. Hæc enim ſunt argumenta humana, & propterea addidit
ꝙ non tantum ſecundum hominem (hoc eſt ſecundum humana argumenta) loquor ſubiungen
do authoritatem legis diuinæ ad idem. An & lex hæc non dicit? Scriptũ eſt enim in lege Moy-
ſi.) Deut. xxv. Non alligabis os boui trituranti.) Vult enim ꝙ poſſit comedere de eo quod tritu-
rat. Nunquid de bobus cura eſt Deo?) Ne intelligeres legem hanc ad literam eſſe datam de bo-

F bus,ſed ſub metaphora de hominibus laborantibus vtiliter,dixit nunquid Deo cura eſt de bob'?
quaſi dicat non.Quod eſt verum de cura legitima. Deus enim ſua prouidentia gubernat etiam
boues,& nihil eſt exemptum ab eius cura:ſed cura legitima (hoc eſt poſitiua legis) nõ eſt niſi de
creaturis rationalibus:quę ſolę ſunt capaces legis & fructus intenti per legem. An propter nos
vtiq;.pro,omnino,hoc dicit?) ſub metaphora boum triturantium tradidit legem de nobis.
Propter nos enim ſcriptum eſt ꝙ debet in ſpe qui arat arare.) Declarat dictam legem ſignifica-
re quòd laborans non debet ſpe fructus percipiendi ex ſuo labore priuari tam in arante quàm
in triturante, & pari ratione in reliquis. Et qui triturat,in ſpe fructus percipiendi.pro, ſpem ſuá
participare in ſpe.) Et eſt ordo literæ. & qui triturat in ſpe participare debet ſpem ſuam, ſeu ſpe
ſua.. ¶ Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus.) Applicat in ſpecie legem ad ſeipſos: explicando
tum ſuos labores, tum fructus percipiendos ab ipſis. Et labores quidem deſcribit ſeminare ſpiri-
tualia: fructus vero percipiendos deſcribit ſubiungendo. Magnum eſt ſi nos carnalia veſtra me-
G tamus.pro,metemus? (interrogatiue legendum eſt, ad ſignificandum negationem. ſignificat e-
nim longe maiora eſſe beneficia laborum Apoſtolicorum fructibus qui metuntur, quanto ſpi-
ritualia pręſtant carnalibus. Et appellat carnalia,neceſſaria ad carnis alimentum & operimen-
tum: vt intelligant exiguum quid præſtari ab iis tribuendo ſumptus apoſtolis. ¶ Si alii pote-
ſtatis.) Hic punctus quidem notandus eſt. Et eſt ſenſus ſi alii vtentes poteſtate. Veſtræ.pro,ve-
ſtri, participes ſunt.) Auget rationes à facto. prior enim proceſſit à iure.Si alii vtentes poteſta-
te Euangelica, de facto ſunt participes veſtri habendo ſumptus à vobis. Quare non potius
nos?) Interpres addidit quare. & confert ad claritatem ſententiæ. Et intelligo per alios mino-
res doctores qui erant apud Corinthios. Et argumentum quadrat: quòd ſi illi apud vos vi-
uunt veſtris ſumptibus, multo magis nobis primis & maioribus doctoribus hoc debetur.
¶ Sed non vſi ſumus hac poteſtate.) De ſeipſo & Barnaba loquitur, explicando quid de facto
H fecerint. Sed omnia ſuſtinemus.) Ne putares quòd ideo non vſi ſumus hac poteſtate quia non
indiguimus,explicat quòd indiguerunt,dicendo.ſed omnia ſuſtinemus, patienter toleramus,ſuf
ferimus. Et non dicit ſuſtinuimus, ſed ſuſtinemus: vt intelligamus quòd perſeuerabat patienter
indigere. Ne quod offendiculum demus Euangelio CHRISTI.) prædicationi Chriſtianæ
fidei. Videbat aut dubitabat Paulus nonnullum offendiculum apponi ſi accepiſſet ſumptus à Co-
rinthiis: aut quia putaſſent neceſſitatis gratia illos prædicare, aut quia hinc occaſio dabatur va-
nis quæſtoribus fingendi aliqua noua, aut quia cognoſcebat Corinthios auaros, & propterea
minus tracti fuiſſent ad veritatem euangelicam. & breuiter ad tollendum quodcunque impedi-
menti genus non vſi ſumus hac poteſtate. Neſcitis quoniam. pro, ꝙ. Superioribus argumen-
tis (tum humanis tum ex authoritate legis) tanquam à remotis proficiſcentibus, adiungit argu-
I menta à proximis exemplis & authoritate Domini IESV. Qui in ſacrario, pro, ſacra ope-
rantur.) hoc eſt qui ſacrificant. ſacerdotes ſiquidem ſignificat à propria actione quæ eſt ſacra
facere.actiones enim immolatiue hoſtiarum ſunt operari ſeu facere ſacra. Quæ de ſacrario ſunt
edunt.pro,ex ſacro edunt?) Victima ſiquidem immolata comedebatur à ſacerdotibus. Et qui
altari deſeruiunt. pro, qui ſacrario aſſident.) Sacrarium nomen eſt loci in quo ſacra fiunt. &
propterea interpres poſuit altare. Duo genera Paulus commemorat hominum. alterum ſacrifi-
cantium, alterum aſſiduorum ſacrario. Et videtur per primos intelligere ſacerdotes: per ſecun-
dos autem Leuitas aſſidue miniſtrantes. Cum altari .pro, ſacrario participant?) hoc eſt partici-
pes ſunt ſacrarii. ¶ Ita & dominus ordinauit.) Coniunctio ita,monſtrat quorſum Paulus attu-
lerit hæc de facientibus ſacra & aſſidentibus ſacrario: ad ſignificandum ſcilicet ſimilitudinem
ordinationis à CHRISTO factæ ad has tam æquas tam ſanctas obſeruationes.quemadmo
K dum enim iuſtum ac ſanctum eſt ſacrificantes edere ex ſacro facto, & aſſidentes ſacrario parti-
cipare ex illo,ita iuſte ac ſancte dominus ordinauit. Iis qui euangelium annunciant de euange-
lio viuere.)Currit enim ſimilitudo omnibus pedibus. ¶ Ego autem nullo horum vſus ſum.Poſt-
q̃ declarauit primam particulam(non ſum Apoſtolus)manifeſtando ſe eſſe apoſtolum, & habe
re poteſtatem apoſtolicam quam habent cæteri apoſtoli,modo incipit declarare particulam ſe-
cundo propoſitam:ſcilicet non ſum liber? Et primo quidem declarat ſe eſſe liberum.deinde qua-
liter vſus fuerit ſua libertate,ibi,nam quum eſſem liber. Quod autem dicit nullo horũ vſus ſum,
refertur ad tot argumenta quibus manifeſte conuincitur ꝙ etiã ſi nõ eſſem Apoſtolus CHRI-
STI, poſſem tanquam prædicator Euangelii viuere alieno ſumptu. Et hinc manifeſtat ſe eſſe
liberum ab huiuſmodi ſeruiture quæ eſt viuere alieno ſumptu. Eſt enim hæc nonnulla ſeruitu-
tis ſpecies,quam etiam pro nobis ſuſcipere voluit CHRISTVS.Non autẽ ſcripſi hęc vt ita
fiant.

ſiant.pro,ſiat in me.)Non ſolum hactenus ſui liber,ſed talis volo perſeuerare.non puteris ꝙ hęc A
ideo ſcripſerim vt prouocem vos ad dandum mihi ſumptus.Bonum eſt enim mihi magis mori
q̃ vt gloriam.pro,gloriationem, meam quis euacuet.) Gloriatio ſignificat materiam ſeu meritũ
gloriationis: hoc eſt bonum ſupererogationis. Tale ſiquidem eſt materia & meritum gloriatio-
nis.eſt enim vnde debetur operanti gloria. Et eſt ſeuſus ꝙ eligibilius eſt mihi perdere vitam cor
poris q̃ abſtinere à bono ſupererogationis.Si enim incœpiſſet poſt hanc epiſtolã accipere ſum-
ptus ab aliis, non perſeueraſſet in tali bono ſupererogationis: ac per hoc gloriatio eius de bono
ſupererogationis euacuata fuiſſet.fuiſſet enim reddita vacua ab opere. ❨ Nam ſi euangelizaue-
ro.) Declarat materiam ſeu meritum gloriationis penes differentiam inter euangelizare & abſti
nere ab alieno ſumptu.Et intendit ꝙ euangelizare eſt debitum:& conſequenter non eſt materia
gloriationis nec mercedis. abſtinentia autem ab alieno ſumptu adiuncta euangelio, non eſt de-
bita ſed ſpontanea:ac per hoc meritum gloriationis & mercedis eſt. ❨Et ſi vis penetrare hæc, B
conſidera in miniſtro duo operum genera.alterum ad quod tenetur:alterum ad quod non tene-
tur,ſed ſponte ſuperaddit intuitu domini. Et quum perſpexeris ꝙ ex his operibus ad quæ tene-
tur miniſter,non debetur ei noua merces,non habet vnde glorietur,ſed tantum quod debuit fe-
cit:ex iis vero quę ſponte ſupererogauit, habet vnde glorietur, & noua ei debetur merces. Quũ
hęc inquam perſpexeris, intelliges quæ hic dicit Paulus: quæ ſine intellectu horũ obſcuriuſcula
ſunt. Vide ſingula. Non eſt mihi gloria.pro,gloriatio.) non habeo vnde glorier. Et probatio-
nem ſubiungit. Neceſſitas enim mihi incumbit.) neceſſitas debiti, neceſſitas iuſtitię incumbit
mihi quo ad officium euangelizandi.Quam neceſſitaté ſtatim probat,ſubiungendo. Væ enim
mihi eſt ſi non euangelizauero.) Probat à contrario:hoc eſt à pœna incurrenda ſi non euange-
lizet.ex hoc enim quòd omiſſioni debetur pœna, clare patet quòd opus quod omiſſum eſt erat
debitum. nullus enim meretur puniri omittendo opus ad quod non tenetur. Et hinc patet ꝙ C
quemadmodum Apoſtoli tenebantur ad euangelizandum ex iniuncto ſibi officio, ita tenentur
modo pręlati quibus ex officio incumbit prędicare:& væ eſt nobis niſi euangelizemus.Si enim
volens hoc ago,mercedem habeo.) Reſoluit differentiam inter debitum actum & actum ſuper-
erogationis in propria principia. Et actus quidem ſupererogationis principium ponit propriã
voluntatem : hoc eſt ſua ſponte iniuſſum operari. hoc enim ſignificatur dicendo volens hoc a-
go.Et hinc nouam deberi mercedem pro tali opere aperit.dicendo enim mercedem habeo,me-
ritum ſeu ius mercedis ſignificat ſe habere. Et quoniam in textu adiungitur coniunctio enim(di
cendo ſi enim volens) ſignificatur quòd ratio redditur per hæc præcedentium. Et vere ſic eſt:
quoniam ex hoc quòd propria voluntate non alieno iuſſu aliquid facimus, ſupererogationis
opus eſt,& nouæ mercedis meritorum,& gloriationis materia eſt.Et ex oppoſito ſubiungitur.
Si autem inuitus diſpenſatio mihi credita eſt.) Ecce ex oppoſito proprium principium actus D
debiti. Et quod dicit inuitus ago, non ſignificat inuitum abſolute (nam abſolute inuitus nullus
agit.ſed patitur) ſed ſignificat alieno iuſſu agentem. Et talis appellatur inuitus per priuationem
non voluntatis,ſed ſpontaneæ voluntatis: hoc eſt quòd non à ſe ſed obediens alteri agit. hoc e-
nim directe opponitur ad id quod dixerat ſponte ago.Et hunc ſenſum manifeſte aperit adiun-
cta particula, diſpenſatio mihi credita eſt.) Hoc enim non ſequitur ad inuitum abſolute, nec
ad coactum timore, ſed optime ſequitur ad non operantem à ſe. ſi enim ago,& non à me, diſ-
penſatio mihi credita eſt à iubente. Et ſub hoc membro comprehendit actum euangelizandi:
reddens rationem quare neceſſitas ſibi incumbit, quia diſpenſatio ei credita eſt. quare non debe
tur ei hinc noua merces,quia inuitus(hoc eſt non à ſe ſed iuſſus)hoc agit. Sub altero vero mem-
bro comprehenditur abſtinere à ſumptu alieno: quia volens, non iuſſus hoc agit. & ideo mer-
ces ei debetur. Vnde & hoc explicando ſubiungit. ❨Quæ eſt ergo merces mea?) Interroga- E
tiue legendum eſt. explicauerat enim alterum membrum ſcilicet ſi euangelizauero non eſt mi-
hi gloriatio. ſupererat vt explicaret alterum membrum. Et propterea interrogatiue infert,quę
eſt ergo merces mea:hoc eſt meritum mercedis meę? Vt euangelium prædicans ſine ſumptu
ponam euangelium. Deeſt. CHRISTI.) Ecce meritum mercedis, ecce bonum ſuperero-
gationis, ſine ſumptu ponere euangelium CHRISTI,ſine acceptione ſumptum euangeliza
re CHRISTVM. hoc enim erat abundantioris charitatis non ſolum donare euangelium,
ſed donare ſumptus ſibi debitos. Vt non abutar poteſtate mea in Euangelio.) Non ſignifica-
tur quòd accipere ſumptus eſſet abuti poteſtate euangelizantis( quum dominus non ordinaue-
rit abuſum aliquem) ſed ſignificatur excellens cautela abſtinentis ſe totaliter ab huiuſmodi pote
ſtatis vſu,ne forte vtendo incideret in aliquem abuſum propter aliquam circunſtãtiam extrin-

F ſecam. Nam quum liber eſſem ex omnibus.) Quum declaraſſet ſe eſſe Apoſtolum liberũ, mo-
do declarat qualiter ſuo apoſtolatu libero vſus eſt ad alios. Et introducit hunc vſum per modum
probationis eius quòd dixerat quòd merces ſibi debetur, ex hoc quòd euangelium C H R I-
S T I ponit ſine ſumptu. Probat enim hoc à laudabili vſu talis libertatis: ne putaret quiſpiam ꝙ
Paulus pro ſua gloria noluiſſet ſubire hanc ſeruitutem accipiendi ſumptus. hanc iniquam huma
nam opinionem excludit monſtrando quòd propter Chriſtum hoc fecit. Et monſtrat hoc ex
vſu ſuæ libertatis ad ſeruitutem aliorum. hoc enim ſignificatur dicendo nam quum liber eſſem
ex omnibus, à nullo accipiens ſumptus. Omnium me ſeruum feci.) Ecce voluntaria ſeruitus.
Vt plures lucrifacerem.) Ecce finis. Et factus ſum Iudæis tanquam Iudęus, vt Iudęos lucrarer.)
Explicat in ſpecie huiuſmodi ſeruitutes, incipiens à Iudęis. ¶ Et ne male intelligeres quid ſignifi-
cat factus ſum Iudæis tanꝗ Iudæus, explicat ſubiungendo. Iis qui ſub lege ſunt.) Quos appella-
G uerat Iudæos, modo explicat iis qui ſub lege ſunt. Quaſi ſub lege eſſem.) Ecce in quo factus ſum
tanquam Iudæus, non in perſecutionibus Chriſtianorum, non in pertinacia, ſed in obſeruatione
legalium. Circuncidit enim Timotheum, & in Hieruſalem purificauit ſe more Iudęorum: & ſu-
perius ſcripſit qui in circuncisione vocatus eſt non aſciſcat præputium. Quum ipſe non eſſem
ſub lege.) Omnes iſtæ ſex dictiones ſunt ſuperfluæ. Vt eos qui ſub lege erant lucrifacerem. pro,
lucrifaciam.) Ecce quorſum ſeruabat legalia. ¶ Iis qui ſine lege erant.) hoc eſt Gentilibus qui
erant ſine lege Dei. Tanquam ſine lege eſſem.) hoc eſt tanꝗ liber à lege Moyſi, veſcens omnibus
cibis, non diſcernens diem à die & huiuſmodi. Quum ſine lege Dei. pro, Deo, non eſſem, ſed in
lege eſſem Chriſti.) Ne male intelligeres factus ſum Gentilibus tanquam ſine lege eſſem. decla-
rat quòd hoc fecit ſeruando ſemper ſe Deo legitime. Et explicando ſecundum quam legem legi
time, dicit ſed in lege eſſem C H R I S T I: non omittendo ſeruare legem C H R I S T I quã
H omitterem ſeruando legem Moyſi. Vt lucrifacerem. pro, lucrifaciam, eos qui ſine lege erant. ꝓ,
exleges.) Non enim arctatur ſermo ad præteritum. Factus ſum infirmis tanꝗ infirmus.) Et eſt
ſermo de infirmis animo quos dixerat non ſcandalizandos, factus eſt enim infirmis tanꝗ infir-
mus abſtinendo à licitis quæ potuiſſent parere aliquid ſcandali in mentibus aut actibus infirmo-
rum. Vt infirmos lucrifacerem.) Ecce finis. ¶ Omnibus omnia factus ſum.) Ne longius vaga
retur diſcurrendo per ſingula, ſummatim compræhendit omnium conditiones. Vt omnes. ꝓ,
vt omnino, aliquos ſaluos facerem. pro, faciam.) Extenditur enim ſermo ad futurum. Et appa-
ret vere ampliſſima cura ac voluntaria ſeruitus Pauli in hoc quòd omnium conditionibus ſe ac-
commodabat vt ex omni conditione hominum aliquos ſaluos faceret. ¶ Omnia. pro, hoc, au-
tem facio propter Euangelium.) Hactenus Paulus declarauit vſum ſui liberi apoſtolatus ad ſalu-
tem aliorum: modo intendit declarare quomodo vtitur apoſtolatu ſuo ad ſalutem, propriam.
I Et inchoat retorquendo ad hæc omnia opera ordinata ad ſalutem aliorum in propriam ſalu-
tem. pronomen enim hoc, demonſtrat ſupradictum Apoſtolatus vſum. Et quum dicitur pro-
pter euangelium, ſignificatur finis propter quem hoc facit. Et eſt ſenſus, hoc autem facio vt ido-
neum me reddam Euangelio quod prædico. Vnde & ſubiungit. Vt particeps eius efficiar.)
Qui prædicat Euangelium aliis, & non ſeipſum idoneum reddens Euangelio, non efficitur par-
ticeps eius: quoniam aliis prodeſt Euangelium, non prædicanti. Et propterea Paulus dicit ſe hoc
facere propter Euangelium, vt ſit Euangelii particeps, vt proſit ſibi non minus quàm aliis.
Neſcitis quòd ii qui in ſtadio currunt.) Ad declarandum qualiter vtitur apoſtolatu ad pro-
priam ſalutem, qualiter euangelizat vt particeps ſit Euangelii, affert duas ſimilitudines. Alte-
ram de currentibus in ſtadio. Omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium?) Sententia
clara eſt. Sic currite vt compræhendatis.) Antequam applicet ſimilitudinem ad ſeipſum vt
K intendit, interponit monitionem communem. qua duo ſignificat: & quòd currendum eſt eis o-
mni conatu ad ſimilitudinem illius qui accipit brauium, & ꝙ brauiũ cæleſte non eſt vnius tan-
tum ſed commune omnibus currentibus ex omnibus viribus ſuis. Hãc enim cõditionẽ ſignifica
uit dicendo in numero plurali, vt comprehendatis. primam autem conditionem ſignificauit di-
cendo ſic currite. ¶ Omnis autem qui in agone contendit. pro, qui certat.) Altera ſimilitudo
eſt de certantibus pugilibus, vt conſueuerunt militares homines certare exercendo ſe bellica pu-
gna. Ab omnibus ſe abſtinet.) Diſcerne: & perſpice in currentibus conatum, in pugillum vero
exercitio abſtinentiam. conſueuerunt enim tales parciſſime veſci. Et illi quidem vt corruptibi-
lem coronam accipiant.) qua donabantur victores. Nos autem incorruptam. pro, incorrupti-
bilem.) Differentia manifeſta eſt. ¶ Ego igitur ſic curro.) Applicat vtramque ſimilitudinem
ad vſum ſui Apoſtolatus ad propriam ſalutem: & quantum ad primam, affirmat ſe currere
ad bra-

ad brauium cæleſte. non ſolum non ſedet, non ambulat, ſed currit: non qualitercunque, ſed ſic. A
¶ Et declarando quid ſignificat ſic. ſubiungit. Non quaſi in incertum.) Currentes in ſtadio
currunt ambigui quis eorum accipiat brauium: ac per hoc omnes currunt tanquam in incertũ.
Ego autem (inquit Paulus)non curro ſic, tanquam ambiguus ſed certus de brauio. Et intendit
per hoc quòd curſus ſuus Apoſtolicus certus eſt futuri brauii. ſciebat enim quòd ex omnibus vi-
ribus ſuis currebat expeditus ab omnibus quę quomodolibet impedire poſſent. Et Petrus, ad hoc
inquit ſatagite per bona opera certam veſtram vocationem facere. Sic pugno.) hoc eſt pugil-
lum certamen exerceo. Applicat ſecundam ſimilitudinem, affirmans ſe pugnare. Et vere pugna-
bat cum mundo, carne & dæmone. Curſus reſpicit cæleſte præmium: pugna autem præſentes
reſpicit impugnãtes & retrahentes à ſpirituali curſu. Non quaſi aerem verberans.) Pugnat qua-
ſi aerem verberans qui pugnando percutit aerem, non eum contra quem pugnat: vt exercentes
ſe bellicis actibus ſępe faciunt. Non ſic inquit ego pugno ſolis verbis verberantibus aerẽ euange- B
lizando. ¶ Attende & diſcerne quòd Paulus ex his actionibus prophanis accepit, quo ad com-
munem quidem inſtructionem, ſimilitudines: ex curſu quidem aſſimilationem perueniẽtem ad
brauium: ex pugna vero ſimilitudinem coronæ longe excellentioris. quo ad ſeipſum autem diſ-
ſimilitudines ad currentes ambiguos, ad pugiles verberantes aerem. ¶ Sed caſtigo corpus me-
um.) Ecce percuſſio hoſtis contra quem pugnat. tum priuando delectabilibus etiam licitis. tum
affligendo variis modis. Et in ſeruitutem redigo.) Non ſolum percutio corpus, ſed etiam pu-
gno vſqueadeo quòd ipſum in ſeruitutem redigo. non eſt enim perfecta pugnantis victoria, ni-
ſi hoſtis in ſeruitutem redactus fuerit. redigitur autem corpus in ſeruitutem ſpiritus diuturnus a-
ctibus & habitibus virtutum, temperantiæ, religionis & huiuſmodi. ¶ Vbi nota quòd triplicem
hoſtem quum habeat (diabolum, mundum & corpus proprium) ſolius proprii corporis me-
minit quantum ad percuſſionem vſque ad ſeruitutem: vt ex hoc quòd propinquiorem immo C
internum continuæque impugnantem hoſtem vinci à ſe explicat, intelligatur quid contra
externos hoſtes pugnando efficit. Qui enim carni propriæ non parcit, multo amplius exter-
nos mundum ac dæmonem percutit. Ne forte. pro, ne quomodo.) ne aliquo quouis modo.
Quum aliis prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.) prædicando aliis Euangelicam doctrinam,
& non adimplendo eam factis.

## CAPVT X

VOlo enim. pro, autem, vos ignorare fratres.) Poſt quam apoſtolus admo-
nendo Corinthios circa eſum immolatorum ſimulacris poſuit ſe exem-
plum illis, declarans qualiter ipſe vſus eſt & vtitur ſuo apoſtolatu tam ad
alios quàm ad ſeipſum, conſequenter modo declarat Corinthiis qualiter
ipſi vti debent Chriſtiano ſtatu quem acceperant ab eius apoſtolatu. De- D
clarat autem huiuſmodi Chriſtiani ſtatus vſum debitum tum communi
ter, tum ſpecialiter circa eſum immolatorum ſimulacris. Et incipit ab
exemplo Iudęorum antiquorum qui egreſſi ſunt de Eegypto. huiuſmodi
enim exempla ad vtrunque pertinent: commune ſcilicet & ſpeciale. Quòd patres noſtri om-
nes.) Communes patres appellat Hebræos: quoniam patres ſunt fidei. Et dicit omnes vt com-
prehendat omnibus tam bonis quàm malis communia fuiſſe beneficia ſubiuncta. Quorum tria
priora ſpectant ad ipſum exitum ex Aegypto: duo vero reliqua ad moram in deſerto. Sub nu-
be fuerunt.) Primum beneficium commune fuit nubes lucens in nocte, & protegens in die. Et
omnes mare tranſierunt.) proculdubio rubrum ſicco veſtigio. Hæc duo beneficia ſcripta ſunt.
Exodi. xiii. & . xiiii. Vbi in calce ſcribitur & tertium. Et omnes in Moyſe baptizati ſunt in nu-
be & in mari.) Scribitur ibidem quòd pertranſito mari timuit populus dominũ qui prius mur- E
murauerat, & credidit domino & Moyſi ſeruo eius: & conſequenter cecinerunt canticum domi
no. hoc eſt enim baptizatos (hoc eſt ablutos) fuiſſe omnes in Moyſe, confortante eos, & in nu-
be tuente eos, & in mari præbente ſe eis pro muro à dextris & à ſiniſtris: ſubmergẽte autem Ae-
gyptios, ex his enim abluti ſunt à diffidentia diuinæ protectionis. Et omnes eandem eſcam ſpi-
ritualem manducauerunt.) Beneficium hoc ſcriptum eſt. Exodi. xvi. Appellat enim Paulus mã-
na quo omnes aliti ſunt, eſcam ſpiritualem. non quòd eſſet in ſe ſpiritualis (quum eſſet corpo-
reus cibus) ſed, quoniam erat ſpiritualis quo ad cauſam: hoc eſt à ſpirituali non naturali virtute
producta. myſterio ſiquidem angelorum producebatur magna: vt patet ex hoc ꝙ. xl. annis pa-
uit totum populum. & omnes eundem potum ſpiritualem biberunt.) Hic potus ſcriptus Exodi
xvii. & Nume. xx. de aqua quæ fluxit ex petra, Et appellatur potus ſpiritualis quo ad cauſam:

F quia non ex cauſa naturali ſed ſpirituali fluxit aqua ex petra. Bibebant autem de ſpirituali cõſe-
quente eos petra.) Legendum eſt Bibebant enim de ſpirituali ſequẽte petra. Coniunctio enim,
rationem reddi ſignificat. & eſt ratio ſpiritualis potus quia bibebant de ſpirituali petra ſequen-
te. Quæ eſt autem iſta ſpiritualis petra ſequens, ſubiungit. Petra autem erat CHRISTVS)
Conſiſtit ergo ratio in hoc quia bibebant de Meſia, hoc eſt ex beneficio Meſiæ qui appellatur
petra: non corporea ſed ſpiritualis. eſt enim petra ſpiritualiter. Et appellatur ſequens vel quia fu-
turus in carne, vel quia indiuiduus comes ſecundum diuinitatem. ¶ Sed non in pluribus eo-
rum.) Dixerat in ſingulis recitatis beneficiis quòd omnibus communia fuerunt: differentiam
modo recitat quo ad terminum ſcilicet ingreſſum in terram promiſſionis. Quanuis omnibus
Deus contulerit ſupradicta beneficia, non tamen in pluribus eorum, ſed in pauciſſimis: vtpote
in duobus tantum, Ioſue & Chaleb. Beneplacitum eſt Deo.) vt patet Nume. xiiii. Soli enim
hi duo accepti fuerunt Deo vt ingrederentur terram promiſſionis: ita quòd etiam Moyſes &
G Aaron excluſi ſunt. Nam proſtrati ſunt in deſerto.) omnes qui egreſſi ſunt ex Aegypto nume
rati (hoc eſt à viginti annis & ſupra) exceptis Ioſue & Chaleb: vt patet Nume. xiiii. & Deute-
ro. i. Hæc autem in figura facta ſunt noſtri. pro, hæc autem figuræ noſtri fuerunt.) Eſt enim
numeri pluralis figuræ. Et ſignificatur quòd eſt omnia (tam ſecundum communia quæ conti-
gerunt Iudæis, quàm ſecundum communia beneficia, quàm ſecundum beneplacitum Dei ſpe-
ciale in quibuſdam & punitionem aliorum) fuerunt figuræ noſtri: hoc eſt, eorum quæ fiunt cir
ca nos, quæ ſunt agenda per nos, quæue patienda à nobis. Vt non ſimus concupiſcentes malo-
rum, ſicut & illi concupierunt.) Fructus figurationis ſubiungitur vt caueamus à peccatis, vt ca-
ueamus ab imitatione patrum quo ad peccandum. ¶ Vbi aduerte quòd ſummarie primo com-
memorat extrema crimina & deinde media. Alterum extremum eſt peccatum cordis. quod tan
gitur dicendo, vt non ſimus concupiſcentes malorum: hoc eſt malorum operum. Alterum ex-
H tremum tangitur dicendo. Neq; idolatrę efficiamini. pro, ſitis, ſicut quidam ex ipſis.) Idola-
tria enim ſummum inter mala opera tenet locum: vtpote contraria Deo vero. Quemadmo-
dum ſcriptum eſt. Exod. xxxii. Sedit populus manducare & bibere.) immolata vitulo aureo.
Et ſurrexerunt ludere.) cantando, choreas ducendo, & huiuſmodi feſtiua agendo pro ſolennita-
te idoli. ¶ Neque fornicemur.) Commemorat crimina media: inchoans à peccatis carnalibꝰ.
Sicut quidam ex ipſis fornicati ſunt: & ceciderunt vna die vigintitria milia.) Hiſtoria hæc ſcri-
bitur Nume. xxv. Verum intereſt numeri: quia ibi commemorantur. xxiiii. milia mortuorum,
hic autem. xxiii. milia. quod ſcriptorum errore credendum eſt eueniſſe. Quanuis nulla falſitas in
curratur dicendo. xxiii. milia: quoniam in numero maiori includitur minor. ¶ Neq; tentemus
CHRISTVM, ſicut quidam eorum. pro, eum, tentauerunt, & à ſerpentibus perierunt.) Vbi
I aduerte ꝙ Paulus dicit expreſſe ꝙ illi Hebræi in deſerto tentauerunt Meſiam. hinc enim habe-
tur ꝙ Meſias eſt Deus. Deum enim illi tentauerunt. Hiſtoria hæc ſcripta eſt eſt Nu. xxi. quando
populo dicente anima noſtra nauſeat ſupra cibo iſto leuiſſimo &c. morſi ſunt à ſerpentibus &c.
Neq; murmuraueritis: ſicut quidam eorum murmurauerunt, & perierũt ab exterminatore. Nõ
ſemel ſed pluries peccatum murmuris fuit in deſerto, vnde non eſt vſquequaq; certum de quo
murmure Paulus loquitur. Verum ſi vniuerſitas mediorum peccatorum his tribus criminibus
comprehenſa eſt, quum fornicatio ſit peccatũ hominis in ſeipſum, tentatio vero CHRISTI
peccatum in Deum, conſequens eſt vt murmuratio, peccatum in proximum ſignificet. Et ſecũ-
dum hoc eſt ſermo de murmure contra Moyſen & Aaron, ſcripto Nu. xvi. in calce. Et appella-
tur exterminator ignis egreſſus à domino qui conſumebat populum niſi Aaron occurriſſet me
dius inter mortuos & viuos ad placandum dominum. ¶ Hæc autem omnia in figura. pro, figu-
K ræ, contingebant illis.) Explicat Paulus ꝙ hæc omnia non ſolum fuerunt in veritate res geſtæ,
ſed etiam fuerunt pręſignantia futurorũ. Et eſt ſermo tam de peccatis q̄ de pœnis. Scripta ſunt
autem ad correctionem. pro, admonitionem noſtri.) Non ſolum qualiter ſint facta, ſed etiam
quorſum ſint ſcripta ſignificat. In quos fines ſæculorum deuenerunt. Ratio quare propter nos
ſcripta ſunt redditur quia propter nos omnia ſcripta ſunt. Omnes enim ſacræ ſcripturæ ſunt ꝑ-
pter tempus Meſiæ in quo ſumus nos, quod eſt finis omnium ſæculorum: hoc eſt tam ſæculi an-
te diluuium q̄ ſæculi vſq; ad Abraham, & ſæculi patriarcharum, & ſæculi prophetarum & de-
inceps vſq; ad CHRISTVM. ¶ Itaq; qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat.) Propoſitis ge
ſtis tempore patrum, vbi declarauit ad admonitionem noſtri ſcripta eſſe, incipit ex illis ad-
monere. Primo in genere, vt vnuſquiſque videat & caueat ne cadat. Et dixit hoc præci-
pue propter maiores inter Corinthios, qui exiſtimabant ſe ſtare in ſua ſcientia & libertate.

Clare

Clare autem patet deduci hanc admonitionem ex geſtis tempore patrum.nam tunc ceciderunt A
lapſu peccati fere omnes,tum maiores tum minores. Tentatio vos non apprehendat. pro,ap-
prehendit, niſi humana. Neſcitur quo errore legatur in codicibus Latinis apprehendat quum
textus Græcus habeat apprehendit in præterito. Et eſt ratio quare quilibet Corinthiorum time-
re & cauere deberet ne cadat in futuro: quoniam hactenus nulla eſtis tentatione pulſati niſi hu-
mana,niſi leui,niſi mediocri. humanum enim appellat contemperatum homini: iuxta illud ad
Roma. humanum dico propter infirmitatem carnis veſtræ. Adhuc enim Corinthii non erant
vexati propter CHRISTI fidem à præfectis prouinciarum ſeu ciuitatum: quoniam prima
perſecutio contra Chriſtianos mota fuit à Nerone,qui poſt tempus huius epiſtolę regnauit. in-
terim enim ſolæ perſecutiones Iudaicæ leguntur in Chriſtianos. Fidelis autem Deus eſt,qui non
patietur.pro,ſinet, vos tentari ſupra id quod poteſtis. Ne terrerentur ex prædicta admonitione
& ratione (quia tentationes hactenus expertæ,ſunt humanæ:tanq̄ ſuperuenturæ ſint ſupra vires B
humanas)declarat ſuperuenturas tentationes, ſiue in facultatibus temporalibus, ſiue in corpori-
bus,ſiue in honoribus & magiſtratibus.omnes enim huiuſmodi afflictiones ſuperuenerunt Chri
ſtianis.Quę appellantur tentationes,quia vtitur illis Deus ad quodammodo experiendũ & pro-
bandum electos ſuos: & diabolus ac mundus vtebantur eis ad tentandum Chriſtianorum ani-
mos ad relinquendum chriſtianitatem. Declarat itaque eis quòd Deus non ſinet illos tentari ſu-
pra vires proprias. ❡ Et dicit non ſinet, quia ſi ſineret diabolus tentaret homines ſupra vires
proprias. Sed (vt patet ex tentationibus diaboli contra Iob) tantum tentare potuit quantũ per-
miſit Deus. ❡Et dicit fidelis Deus, attribuens huiuſmodi non permiſſionem fidelitati diuinæ:
qua ſcilicet facit quod dixit. Fidelis eſt enim in omnibus verbis ſuis. Dixit autem millies in ſacra
ſcriptura, ſe eſſe adiutorem hominum in tribulationibus. alienum autem conſtat eſſe ab officio
adiutoris hominum permittere vt homines tententur ſupra vires. Sed faciet cũ tentatione pro- C
uentum.pro,euentum,vt poſſitis ſuſtinere. pro,ſufferre.)Non ſolum non ſinet vos tentari ſupra
vires ſed adiiciet hoc quòd faciet cum tentatione euentum vt poſſitis ſufferre: hoc eſt ſed adiuua-
bit vt poſſitis ſufferre tentationem. Non enim dicit ſed faciet tentationis euentum:quia non lo-
quitur de termino tentationis.ſed dicit,ſed faciet cum tentatione (hoc eſt ſimul cum tentatione.
loquitur enim de eo quod faciet Deus tempore tentationis dum homo tentatur: vt conuincitur,
etiam ex ſubiuncto effectu) vt poſſitis ſufferre, proculdubio ipſam tentationem:quæ non eſt to-
leranda poſt terminum. Vnde ſenſus eſt, ſed faciet tempore tentationis euentum : hoc eſt tot &
talia euenire (ſiue intus ſiue extra) vt poſſitis ſufferre. Non dixit conferet vobis tale donum, ſed
dixit faciet euentum:quia infiniti ſunt modi quibus Deus vtitur ad faciendum quòd homo poſ-
ſit ſufferre tentationes. aliquando enim facit euenire aliquem occurſum extrinſecum:ſiue impe-
diendo tentationes,ſiue adiuuãdo tẽtatos. modo facit euenire intus in corpore vel in animo mo D
tus aliquos ad hoc conferentes. modo angelicas adhibet excubias.modo gratias aliquas efficit in
anima &c. Propter huiuſmodi enim infinitatem modorum dixit faciet euentum ſimul cum tẽ-
tatione. ❡Et dixit vt poſſitis ſufferre & non dixit vt ſufferatis. Deus enim prouidet de euentibus
neceſſariis ad poſſe ſufferre tentationes: in arbitrio autem tentatorum eſt velle ſufferre. Sat eſt e-
nim fidelitati diuinæ vt tribuat poſſe ſufferre: velle autem ſufferre & ipſum ſufferre alterius gra-
tiæ eſt, quæ electis confertur & non eſt omnibus communis. Propter quod chariſſimi mihi,
pro dilecti mei. ) Poſt admonitionem in genere ne homo cadat, ſubiungit admonitionem in
ſpecie ne cadat in idolatriam . Et optime continuat. propter quod ſcilicet vt quilibet caueat ne
cadat. Fugite ab idolorum cultura. ) Optima ſpecies cauendi (vtpote ſecura) vt idolorum cul-
tura non ſolum diſpliceat, ſed etiam ab illa fugiatur. Et dixit hoc inchoando inſtructionem
circa id quod dixerat in capit. viii.'ſi quis enim viderit te qui habes ſcientiam in idoleo accum- E
bentem &c. ❡Propoſuerat ſiquidem Paulus actionem illam valde turpem, & damnauerat il-
lam ex ſolo ſcandalo. nullam enim aliam rationem tunc attulit niſi rationem ſcandali. Inten-
dit modo declarare actionem illam eſſe malam aliunde ſcilicet ex ſpecie actionis.ex parte agen-
tium. Et propterea ſignificantius dixit fugite ab idolorum cultura: vt tales actiones propinquas
idolatriæ, immo ſpeciem idolatriæ habentes vitarent. Ille enim à cultura idolorum non fugit
qui tam propinque accedit ad cultum idolorum . accumbere nanque in idoleo, valde propin-
quum eſt ipſi cultui idolorum, valde propinquum ad ſacrificare idolis. ❡Vt prudentibus lo-
quor) ſubiungenda. Vos ipſi iudicate quæ dico. ) Non dubitando de veritate eorum quæ di-
cit, ſubmittit eorum iudicio dicenda. ſed bene volens illos conuincere proprio ipſorum iudicio,
vt veritas facilius executioni mandetur quaſi à ſeipſis. Calix benedictionis.) hoc eſt gratiarum

F actionis,qui offertur pro gratiarum actione Deo. Cui benedicimus.)tum nos ſacerdotes conſe-
crando tum omnes laudando. Nonne communicatio ſanguinis CHRISTI eſt?) vt rei
communicatæ participantibus de calice? quaſi dicat,conſtat quód ſic.Non dicit ſignificat com
municationem, ſed eſt communicatio:quia vere eſt communicatio ſaguinis CHRISTI(nó
vini) participantibus calicem. Significatur enim clare quò ipſe calicis vſus à multis (ideo enim
numero vtitur plurali) eſt communicatio ſanguinis CHRISTI illis qui bibunt. Quod eſt
verum omnino:quia ſumentibus ſacramentaliter tantum,eſt ſanguinis CHRISTI commu
nicatio ſacramentaliter tantum: & ſumentibus ſacramentaliter & ſpiritualiter ſimul,eſt ſangui-
nis CHRISTI communicatio ſacramentalis & ſpiritualis. Et panis quem frangimus.) ſa-
crificando & diſtribuendo. Sicut dixit calix ſeu poculum vtens vaſe continente pro contento,
ita modo dicit panis pro ſpecie panis. Qui ſenſus conuincitur ex verbo eſt, quum ſubdit. Non-
G ne participatio. pro,communicatio,corporis domini.pro,CHRISTI eſt? Non dicit ſigni-
ficat ſed eſt. Conſtat nanque quòd eſus ſubſtantiæ panis non eſt communicatio corporis Chri-
ſti:ſed eſus panis hoc eſt ſpeciei panis eſt in veritate communicatio corporis CHRISTI, vt
rei communicatæ participantibus illum,vna eademque res ſcilicet verum CHRISTI cor-
pus non ſubſtantia panis communicatur omnibus edentibus quibus frangitur.Primæuo illo té-
pore eccleſiam factione vſam fuiſſe communicando populum, etiam Actus Apoſtolorum te-
ſtantur:ad imitationem (vt reor)CHRISTI, qui acceptum panem benedixit, fregit & de-
dit diſcipulis.poſtea autem eccleſiæ vſę ſunt hoſtiis ſigillatim:quas non oportet frangere.¶Me-
mininit autem Paulus fractionis, quia loquitur de vſu plurium quibus communicatur corpus
CHRISTI. propterea etiam vtitur numero plurali,dicendo frangimus. Intendit enim ex-
plicare coniunctionem omnium in vno tertio ſcilicet corpore ac ſanguine CHRISTI vero.
H Ex hoc clare ſignificant Pauli verba, Quoniam vnus panis, & vnum corpus multi ſumus) Su-
perfluit et.Reddit rationem,coniunctio quoniam manifeſtat.Redditur autem ratio non cóiun-
ctionis corporis CHRISTI ad ſumentem,ſed communitatis corporis CHRISTI ad ſu-
mentes: quia de tali communitate fuit directe & proprie ſermo,dicendo quem frangimus non-
ne communicatio corporis Chriſti eſt? Quòd itaq; corpus Chriſti verum communicetur mul-
titudini ſumentium,ratio affertur ex vnitate myſtici corporis Chriſti, dicendo quoniam multi
ſumus vnus panis,vnum corpus. Ita ꝙ vnitas inter ſe fidelium eſt ratio ꝙ cómune ſit per ſacra-
mentum Euchariſtiæ verum CHRISTI corpus.Et vere ſic eſt:quia ſolis illis qui ſunt vnum,
charitate communicatur ſpiritualiter corpus CHRISTI verum. Significatur autem vnitas
fidelium vnitate panis ac vnitate corporis metaphorice ad ſimilitudinem multorum granorum
ex quibus conficitur panis vnus,& multorum membrorū ex quibus conficitur corpus vnum.Et
I attulit panem propter id quod dixerat panis quem frangimus. Attulit quoq; corpus propter id
quod dixerat calix benedictionis.vnitas enim mēbrorum corporis viui ſanguinis fit & fouetur.
Omnes qui,pro,enim,de vno pane & de vno calice participamus. ) Superfluunt illę quatuor
dictiones:& de vno calice.Solius panis meminit Paulus.Cóiunctio enim(dicendo omnes enim)
monſtrat ꝙ ratio redditur prius dicti(hoc eſt vnitatis corporis myſtici)participatio vnius panis
ab omnibus:hoc eſt ſpiritualis perceptio vnius ſacramenti Euchariſtiæ ab omnibus.panis enim
pro ſpecie panis(vt prius dictum eſt)ponitur.Et vere ſic eſt:quoniam ſacramentum Euchariſtiæ
& facit in omnibus mediáte ſua non ſolum ſacramentali ſed etiam ſpirituali participatione vni-
tatem corporis myſtici,& eſt ſimul eiſdem communicatio veri CHRISTI corporis. Et in-
tendit per totum hunc progreſſum manifeſtare quantæ vis eſt communis perceptio Euchari-
ſtiæ: dum in ipſam Euchariſtiæ communitatem reſoluit vnitatem corporis CHRISTI my
K ſtici & cómunitatem corporis CHRISTI veri. vt intelligamus ꝙ in hoc ꝙ omnes ex vno
pane ſacramentali participamus,& ſumus vnū CHRISTI corpus myſticū, & cómune ha-
bemus verū CHRISTI corpus.Quū autem audis facit,intellige ꝙ facit vnitaté ſi nó inuenit
factam,aut facit augendo factam.Iuxta hunc ſiquidem ſenſum communis theologorū doctri-
na dicit ſacramenta conferre gratiam ſcilicet faciendo vel augendo.Quod etiam intellige quá-
tum eſt ex ſe,quia niſi ſit patiens diſpoſitum. non fit effectus propter impedimentum ex parte
ſuſcipientis. ¶Videte Iſrael ſecundum carnem.) Accuſatiui caſus eſt Iſrael hoc in loco. Et dicit
ſecundum carnem:hoc eſt ſecūdum carnales hoſtias,carnalia ſacrificia illorum. adhuc enim ex-
tabat templum Iudæorum,& offerebantur in eo ſacrificia.Dixit inquam hoc vt intelligeremus
differentiam inter noſtra & Iudæorum ſacrificia: ꝙ noſtrum eſt ſpirituale, illorum vero ſunt
carnalia. & quód de communicatione ſpirituali deque participatione ſpirituali loquutus eſt:
modo

modo autem carnalia affert. Intendit proponere coram Corinthiorum prudentia & cenſura A
communionem omnium ſacrificiorum:& incœpit à ſacrificio Chriſtianorũ ſpiritualiſſimo.&
propterea conſequenter proponit ſacrificia Iudæorum: carnalia quidem, quę tamen vero deo
offeruntur. Nonne qui edunt hoſtias participes ſunt altaris?)Ecce intēta communitas. in hoc
quòd omnes edentes immolata deo participes ſunt altaris dei: hoc eſt participes ſunt immola-
tionis factæ in altari.Nota verba:quia in hoc conſiſtit neruus Pauli.Quemadmodum in ſacri-
ficio Chriſtiano dixit.quòd quia omnes de vno pane participamus: ſumus vnum & cōmuni-
catur nobis corpus Chriſti,ita in ſacrificio Iudæorum dicit quòd qui edunt hoſtias,communi-
cant altari: hoc eſt ſacrificio. Hinc enim vult intelligi illatũ poſtea eſſe ꝙ participantes in mēſa
aut calice dęmoniorum,communicant dęmoniis. ¶Quid ergo dico,quòd idolis immolatum
ſit aliquid,aut ꝙ idolum ſit aliquid?) Tranſpoſitæ ſunt particulæ.prius enim in textu Pauli eſt
quòd idolum ſit aliquid,& deinde aut quòd idolis immolatũ ſit aliquid.Memor Paulus eorum B
quę dixerat cap.viii.ꝙ idolum nihil eſt in mundo,quum modo progrederetur à participātibus
quę immolātur in ſacrificio Chriſtianorum, & à participātibus immolata in ſacrificiis Iudęo-
rum ad participantes immolata idolis, & dicendum ei ſucceſſiue fuiſſet quòd edentes immola-
ta idolis communicabāt idolis,tāquam inueniens impedimentum, quaſi offendens in obſtacu-
lum progreſſus(vtpote contrarium doctrinæ ſupradictæ ꝙ idolum eſt nihil)quodāmodo ſub-
ſtitit:& explicat quòd hoc ſibi conſequenter dicendũ fuiſſet,ſcilicet quòd edētes immolata ido-
lis,eſſent participes idolorũ: quod continet in ſe idolum aliquid eſſe, & immolatum idolis eſſe
aliquid:quod contrariatur doctrinæ ſupradictæ.Explicat inquã ſe non dicere hoc.hoc enim ſi-
gnificatur huiuſmodi illatione interrogatiua, quid ergo dico?inferebatur enim ex præmiſſis ꝙ
diceret hoc:videlicet quòd idolum ſit aliquid,aut ꝙ idolis immolatum ſit aliquid. Intellige ido-
lis immolatum vt ſic nihil eſſe,quēadmodum vt ſic idolum nihil eſt: vt ſuperius declaratũ eſt. C
Sed quę.) Legendum eſt. Sed quòd quę immolant gentes, dęmoniis immolāt & non deo.)
Ordo literæ eſt.non dico ꝙ idolum eſt aliquid,aut ꝙ immolatum idolis eſt aliquid:ſed dico ꝙ
quæ immolant gentes,dęmoniis immolant & non deo. ¶Aduerte hic ſubtilitatem Pauli.Sa
crificia idolorum conſiderantur dupliciter:vel ſecundum ſe,vel ex parte immolantium.Si con-
ſiderentur ſecundum ſe,ſic nihil ſunt:ſicut & ſimulacrum cui immolantur nihil eſt.nam ſimu-
lacrum nullius dei eſt repræſentatiuum: ac per hoc nihilo immolātur ſecundũ veritatem rei. Si
autem conſiderentur ex parte immolantium,ſic illa ſacrificia immolantur dæmoniis.Gentiles
enim intendũt immolare deo repręſentato per ſimulachrum. talis autem deus non eſt niſi dæ-
mon.Vnde intendendo immolare deo repręſentato per ſimulacrum,duo incurrunt.alterũ ne-
gatiuum ꝙ nulli deo immolant:quum non ſit niſi vnus deus,cui non immolāt: vtpote non re-
pręſentato per ſimulacrum. Alterum affirmatiuũ ſcilicet ꝙ immolāt dæmoniis:dum cōtendũt D
numinis ſeu diuini aliquid eſſe in ſimulacro,& illi immolant.Conſtat enim nihil aliud in ſimu
lacris eſſe præter materiam formáque ſenſibilem niſi dęmoniacum:iuxta illud,omnes dii gen-
tium dæmonia. Et propterea Paulus in cap.viii.& nũc iudicās idola & immolata idolis ſecun-
dum ſe,dixit nihil eſſe.& cum hoc modo ſubiungit ꝙ quę immolantur idolis immolantur dę-
moniis,iudicās ſacrificia idolorum ex pertinacia immolantium.Propter quod ſignificāter di-
xit quæ gentes immolāt,vt ex parte immolātiũ intelligeremus quod dicit. Et dixit hoc vt pro-
greſſus ſuus intelligeretur ꝙ non tendit ad inferendũ ꝙ edētes de ſacrificiis ſimulacrorum par-
ticipes ſunt ſimulacrorum: ſed ad inferēdum ꝙ egentes de ſacrificiis ſimulacrorum participes
ſunt dæmoniorũ. ¶Et intendit per hoc manifeſtare ꝙ edentes de iis quæ immolata ſunt ſimu-
lacris quãuis ex parte rei nihil ſuperſtitionis incurrant(quia idolum nihil eſt,& immolatũ ido-
lis nihil eſt)ex parte tamen immolantium & veſcentium, crimen incurrunt idolatriæ veſcēdo
illis in idoleo: hoc eſt in loco vbi ſacrificatur idolis. veſci enim in menſa ſeu loco ſacrificiorum E
proprium eſt profitentium ſe participare immolatis quatenus immolata ſunt: ac per hoc parti-
cipare cum dæmoniis quibus gentes immolant.Et vere ſic eſt quòd in idoleo veſcentes etiam ſi
ipſi non intenderent, tamen profitentur ratione loci ſe immolatis vt immolatis veſci, quod eſt
incurrere facto crimen idolatriæ. ¶Nolo autem vos ſocios.pro,communicantes,fieri dæmo-
niorum.) Poſtquam propoſuit quales ſint participātes tam in ſacrificio Chriſtianorum q̃ in
ſacrificiis Iudęorum,& demum in ſacrificiis Gentiliũ,ſubiungit in quo conſiſtit crimē partici-
pantium in ſacrificiis Gentilium.Et explicat crimē illud eſſe participare ſeu communicare cum
dæmoniis.Explicat autem hoc prohibendo eis talem communionē. Non poteſtis calicē do-
mini bibere,& calicē dęmoniorũ.) Nō dicit nō poteſtis ſacrificare domino & ſacrificare ido-

ſis(hoc enim tanquam euidentiſſimum crimen omittit) ſed dicit non poteſtis calicem domini
F bibere & calicem dæmoniorum:vt intelligamus quòd non de ſacrificātibus ſed de participantibus, bibendo de immolato calice loquitur. vt intelligant Corinthii quòd directe arguit illos Chriſtianos qui non ſacrificantes idolis ſed inultati, in idoleo bibebant de calice immolato: vt intelligant quòd incurrunt crimen communicationis cum dæmoniis,vt intelligant quòd non ſolum tales peccant ratione ſcandali(quod ſuperius in.viii.cap. dixerat)ſed ratione communionis cum dęmoniis. Non poteſtis menſę domini participes eſſe & menſæ dęmoniorū.)Quod dixit de bibentibus,idem dixit de comedentibus in menſa dęmoniorum: quā ſuperius appellauerat in idoleo.Et dixit hoc directe vt intelligant quòd quāuis licitum ſit eis veſci immolatis ſimulacro ex ea parte qua ſimulacrum nihil eſt, & immolatum ſimulacro nihil eſt, non tamen licitum eſt eis in mēſa dæmoniorū veſci:quoniā inde incurritur participatio cum dæmonibus. etſi non intentione,.amen facto.¶ Aduerte hic prudēs lector errorem nouiter exortum dicen-
G tium quòd tempore Apoſtolorum euchariſtia non erat ſacrificium ſed tantum ſacramentum, ex hoc loco manifeſte confutari. nam hic clare de euchariſtia quatenus ſacrificium, eſt ſermo. Expreſſe enim connumerat ſacrificia Iudæorum & ſacrificia Gentilium, ad nihil aliud niſi ad oſtendendum ſacrificium Chriſtianorum non poſſe ſimul participari cum ſacrificio Gētilium. Vnde & eiſdem vtitur nominibus,menſę domini & menſæ dæmoniorum &c. ¶ Nam æmulamur.pro,prouocamus,dominum?)Exaggerat crimen huiuſmodi participationis, ne leue putaretur peccatum:declarando quòd eſt irritare deum,eſt prouocare deum ad iram ſeu ad æmulationem:hoc eſt prouocare deum quaſi dando ei æmulū,tanquam dando ei parem,de quo ipſe conqueritur,ipſi me prouocauerunt in eo qui non erat deus.Damus enim quaſi parem deo immolando alteri q̃ ipſi: quoniam honorem diuinum impendimus alteri. Nunquid fortiores illo ſumus?)Ad timendum irritationem diuinā hoc dicitur.fortioris ſiquidem eſt abſque timore
H irritare aliquem:debilior autem male ſibiipſi conſulit irritando eum cui non poteſt reſiſtere. ¶ Vndique itaque Paulus exaggerat crimen edendi in idoleo,tum ex menſa domini,tum ex irritatione domini,tum ex timore punitionis propriæ. Et ſic cōpleuit doctrinā de immolatis ſimulacris quātū ad Chriſtianos edentes & bibentes in idoleo:ſequentia autē ſpectant ad docendum extra idoleum qualiter licet & qualiter non licet veſci iis quę immolata ſunt ſimulacris.

OMnia mihi licent ſed non omnia expediunt,pro,conducunt.) ſeu conferūt. Duas radices præponit ex quibus naſcitur peccatum in huiuſmodi. Altera eſt,ſed non omnia conducunt,non omnia vtilia ſunt ad gloriam dei. Omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant.)Ecce altera radix,ꝙ non omnia ſunt ad ædificationem proximorum.In vtraque autem pręmittitur omnia mihi licent:ad ſignificandum licitum eſſe veſci iis quę immolata ſunt ſimu
I lacris, extra tamen idoleum. de hoc enim iam dictum eſt. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod.) Deficit quiſque. legendum eſt. Sed quiſque quod alterius.) Ad declarandum quanti facienda eſt ædificatio proximi(de qua dixerat ſed non omnia ædificant)ſubiungit mandatum vt nullus præponat proprium bonum ædificationi aliorū. Et eſt ſermo non de bono ſpirituali, ſed de bono corporali.Et hoc verba ſonāt. nam inter ſpirituale & corporeum bonum hæc eſt differentia: quòd bonum ſpirituale non eſt ita meum quin ſit alterius (quoniam ſuapte natura eſt commune abſque damno meo) bonum autem corporeum proprie eſt meum: quia ita eſt meum ꝙ non alterius: & ſi alteri communicatur,à me tollitur. Perinde ergo dictum eſt,nemo quod ſuum eſt quærat ſed quiſque quod alterius, ac ſi dictum fuiſſet, nemo ſtudeat proprio ſed quilibet ſtudeat communi bono.Quanuis etiam poſſit exceptione ſeu excluſione ſubintellecta ſenſus eſſe. nemo quod ſuum eſt quærat tantum, ſed etiam quod alterius.
K ¶ Omne quod in macello vęnit.) hoc eſt venditur. Manducate.) Ecce omnia mihi licent. Nihil interrogantes.) an ſit immolatum idolis.Non dicit nihil ſcientes:quia ſcire apud ſeipſum eſt. & non eſt ratio ſcandali, interrogare autem apud alios. Propter conſcientiā.) Quomodo hoc intelligitur,inferius declarabit. ¶ Domini eſt terra & plenitudo eius.) Affertur authoritas iſta ex pſalmo ad declarandum omne quod in macello vęnit manducate, ad declarādum licite poſſe omnibus veſci: quia domini non dæmonum eſt terra, & vniuerſa animalia & quæ naſcūtur in terra.hoc enim ſufficit ad hoc vt non incurratur peccatum aliquod ex parte rerum edēdo illas.quicquid enim eſt domini,mūdū eſt. ¶ Siquis vocat vos infidelium ad cœnam & vultis ire,omne quod vobis apponitur māducate.) Ecce iterū omnia mihi licent.¶ Vbi aduerte ꝙ primo de loco omnibus communi(macello ſcilicet) & modo de loco priuato(habitaculo ſcilicet

licet viri infidelis)doctrinam tradit:vt omnia loca comprehēdat extra idoleum.Et dicit hoc ad A
monſtrandam libertatem noui teſtamenti. In veteri ſiquidem lege cōſtat prohiberi inuitatum
Iudæum à Gentili comedere quęcunque apponuntur.prohibetur enim comedere immolata:vt
patet Exod. xxxiiii. Nihil interrogantes.) an id quod apponitur fuerit immolatum ſimula-
cro. Propter conſciētiam.)quam inferius declarabit. Si quis autem dixerit hoc immolatum
eſt idolis, nolite manducare.) Simpliciter & abſolute dixerat manducare: in euentum autem
quòd aliquis dixerit de aliquo cibo hoc immolatum eſt idolis, dicit nolite manducare. Pro-
pter illum qui indicauit.) Videtur enim ex propoſito hoc indicaſſe vt non comedatis ad ex-
periendum ſi in veritate horretis ſimulacra.putat enim hoc dicens,quòd ſi comederitis immo-
lata idolis participes ſitis idolorum. Quo fit ꝙ ſi poſtquam dixerit hoc immolatum eſt idolis
comederitis illud, dicat vos non eſſe alienos à cultura idolorum. Et propter conſcientiam.)
Duas rationes affert Paulus ad retrahendum à manducando id quod indicatum eſt immola- B
tum eſſe idolis. Et vtraque (vt patebit) ſe tenet ex parte proximi: nulla autem ex parte edentis.
Vnde & ſubdit quod in Latino textu deficit. Domini eſt terra & plenitudo eius.) Repetit
verſiculum ſuperius recitatum ad ſignificandum quòd propter neutram harum cauſarum tol-
litur licitum eſſe veſci quibuſcunque rebus ſiue immolatis ſiue non immolatis, ſed perſeuerat li-
bera facultas veſcendi illis abſolute loquendo:quia perſeuerat quòd domini eſt terra & plenitu-
do eius, quia perſeuerat munditia rerum. Conſcientiam autem dico non tuam ſed alterius.)
Declarat quod toties dixerat propter conſcientiam, quòd non loquitur de conſcientia propria
comedentis ſeu comeſturi,ſed de conſcientia alterius:hoc eſt conſcientia infirmorum,non cor-
pore ſed mente: de quibus in octauo cap. dixit. conſcientia eius qui infirmus eſt ædificabitur ad
manducandum idolothytum. Et cōſiſtit ratio in hoc quòd ne infirmus prouocetur ad malum
(quod eſſet veſci immolatis ſimulacro vt immolatis)debet homo abſtinere ab eſu ſibi alias lici- C
to. ¶Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conſcientia?) Ecce omnia mihi licēt ſed
non omnia ædificant. Eſt enim ſenſus. vt quid ego liber ad edendum huiuſmodi cibos, cur ex
vſu libertatis meæ incurro iudicium damnationis propter conſcientiam infirmi? Quaſi dicat:
omnino mihi vitādum eſt, ſeu nullo modo in hoc incidam.hoc enim directe eſt ſeruare illud,
omnia mihi licent ſed non omnia ædificāt. Si ego cum gratia participo,quid blaſphemor pro
eo quòd gratias ago?) Declarauit alteram cauſam: videlicet propter cōſcientiam.declarat mo-
do reliquam (videlicet propter illum qui indicauit)iuxta aliam radicem, omnia mihi licent ſed
non omnia conducunt. Eſt enim ſenſus. ſi ego cum gratia participo, veſcendo rebus creatis à
deo cum gratiarumactione. Et in hoc tangitur ratio liciti eſus, ratio qua ſe excuſabant, addens
ſupra libertatem,religionem gratiarūactionis deo.quid blaſphemor: hoc eſt quare incurrā no-
tam ꝙ ſim tanquam blaſphemus veſcendo indicatis ꝙ ſunt immolata ſimulacro? Quaſi dicat. D
nullo pacto incurram hanc infamiam pro eo ꝙ gratias ago deo: hoc eſt loco gratiarūactionis
quam exhibeo deo. Tanquam blaſphemari cōtrarium ſit gratiarum actioni,dicit cur loco gra
tiarumactionis meæ ad deum blaſphemor. Et dixit blaſphemor, vt intelligamus ꝙ de infamia
contra deum eſt ſermo. talis ſiquidem incurrebatur infamia veſcendo indicatis.nam dicebatur
ꝙ iſti veſcentes indicatis non abominabantur culturā idolorum. quod eſt cōtra honorem dei,
quod eſt contra religionem. Vnde abſtinere ab indicatis,erat ſeruare illud.omnia mihi licēt ſed
non omnia conducunt ad dei gloriam.hoc enim quanuis in ſe licitum eſſet non conferebat ſed
nocebat potius,pro quanto violabat Chriſtianum nomen. ¶Siue ergo manducatis ſiue bibi-
tis ſiue aliud quid facitis,omnia in gloriā dei facite.) Iuxta duas rationes illiciti vſus licitorum
(alteram ex parte nominis,alterā ex parte ſcandali)duo infert extendendo documenta vniuer-
ſalia in omni materia. Quorum altero inſtruimur vt omnia in dei(non noſtram)gloriā facia-
mus,& non ſolum intendamus:hoc eſt ſic faciamus vt vere ſint ad gloriam dei intentam. Et di- F
cit ſiue comeditis &c.vt intelligamus ꝙ omnes liberas actiones quātūcūque naturali neceſſitate
oportunas debemus ſic exercere vt ſint ad dei gloriā.Et hoc quantum ad habilitatē actionū eſt
præceptum:quoniā actiones quę non ſunt habiles vt ſint in gloriā dei,peccata ſunt vel morta-
lia vel venialia. Quātum vero ad intentionē dirigentem actualiter vel virtualiter omnia ad dei
gloriam, conſilium eſſe conſtat. ex eo ꝙ nec infidelis nec fidelis conſtitutus in peccati mortalis
ſtatu peccat honorādo parentes,reddendo depoſitū,comedendo,bibendo &c.& tamen neuter
omnia refert in gloriā dei.¶Sine offenſione eſtote.)Ecce alterū documentū quo inſtruimur vt
neminē ſcādalizemus,vt tales nos exhibeamus vt nulli ſimus offēdiculo. Et Iudæis & Gētibus
& eccleſię dei.) Nullum excipit genus hominū,cōmunem hāc iubet ſeruari cautelā ad omnes:
quia

F quia ſcandalum actiuum reſpectu cuiuſcunque ſemper eſt peccatum. Sicut ego.) exemplum
præbet ſeipſum. Per omnia.) per omnes actiones meas. Omnibus. Iudæis, Gẽtibus & Chri-
ſtianis. Placeo.) non ſolum ſine offenſione me exhibeo, ſed placeo quãtum eſt ex me. Non
quęrens quod mihi vtile eſt, ſed quod multis.) Ne Paulum blandum aſſentatorem aut adula-
torem intelligeres omnibus placere, explicat in quo conſiſtit ſtudium ſuum placendi omnibus,
ſcilicet quærendo non propriam ſed aliorum vtilitatem. Et ne intelligeremus quòd de mundi
huius negociis vtilibus loquatur, explicat.) Vt ſalui fiant.) Ecce quorſum quęro aliorum vti-
litatem, ecce qualem vtilitatem aliorum quęro vt ſalui fiant, non vt ditentur, non vt principen-
tur in hoc mundo. ¶ Imitatores mei eſtote ſicut & ego Chriſti. Explicat quòd non ſibi ar-
rogat formam exemplarem Chriſtianæ vitæ proponendo ſe toties in exemplum: quandoqui-
dem non ſe vt ſe, ſed vt imitatorem Chriſti proponit in exemplum.

G

## CAPVT XI.

LAudo autem vos fratres.) Diſtinctor capitulorum, quãuis inchoauerit vn-
decimum capitulũ ab antecedẽte particula, imitatores mei: quia tamen par-
ticula hæc clare ſpectat ad præcedentia, correximus hanc ſegregationem,
& in calce præcedentis capituli eam locauimus: vt hinc cum noua materia
incipiat capitulum. Quod per omnia, mei memores eſtis. pro, quòd om-
nia mea meminiſtis.) Sicut in principio epiſtolæ cõmendauit Corinthios
ratione multorũ qui erant inter eos perfecti, ita modo laudat quoque in ge
nere Corinthios ratione illorum qui ſeruabant documenta ſua. Prudenter autem traditurus no
uum documentum laudat quòd ſeruauerint olim à ſe datas inſtructiones, tãquam per hoc prę-
parans eos ad ſeruandum noua documenta quę ſubiungit. Laudat autem eos primo de memo-
H ria non alicuius ſed omnium ſuarum inſtructionum ſeu ſuorum exemplorum. Deinde. Et ſi-
cut tradidi vobis præcepta mea. pro, traditiones meas, tenetis.) De obſeruatione inſtitutionum
ſuarum laudem adiungit. Volo autem vos ſcire.) Nouum inchoat documentũ circa capitis
velamẽ, ea ratione ꝙ apud Corinthios mulieres non velato capite (quemadmodum & viri) in
publica oratione ſeu lectione comparebant pro veneratione actionum. adhuc enim ſublatum
non erat à muliebri ſexu publice orare aut legere ſeu docere: vt etiam ſanctarum mulierum il-
lius temporis geſta teſtantur. Hæc enim videtur literalis ratio quare Paulus accepit hanc pro-
uinciam inſtruendi Corinthios circa diſcrimẽ viri & mulieris publice orantis aut prophetãtis
penes velamẽ capitis. Quòd omnis viri caput Chriſtus eſt: caput autẽ mulieris vir: caput vero
Chriſti deus.) Aduerte pro claritate huius doctrinę ꝙ Paulus cõſiderat velamẽ capitis in viro
& muliere tũ relatiue ad capita eorũ myſtica, tũ relatiue ad capita eorũ naturalia. & vtrinq; mõ
I ſtrat contrariam habitudinem velaminis in capite viri & mulieris. Mõſtrat enim vtrinque in-
decens eſſe velamen in capite viri orantis aut prophetantis: decens autem eſſe in capite mulieris
orantis aut prophetantis. Et propterea inchoat à diuerſitate capitum myſticorum reſpectu viri
& mulieris: dicendo, quòd caput myſticum mulieris eſt vir, caput autem myſticũ viri eſt Chri-
ſtus, caput vero myſticum Chriſti eſt deus. Et hoc vltimum addit ne videatur fingere hunc or
dinem capitum myſticorum: ſed ipſa reſolutio capitum vſque ad deum atteſtetur ꝙ rationabi-
lis eſt diſtinctio capitum myſticorum reſpectu viri & mulieris. Dicitur autem caput myſticum
quod gerit vicem capitis reſpectu illius. Caput enim eſt perfectius membrum (vtpote vniuerſos
habens ſenſus) & eſt velut gubernator omnium actionum. & propterea vir dicitur caput mu-
lieris: vtpote lõge perfectior & gubernator ipſius. & tanto magis Chriſtus eſt caput viri: quum
in eo ſolo ſit omnis plenitudo gratiæ & ab ipſo deriuetur gratia in omnes. De deo autem ꝙ ſit
K caput Chriſti ſecundum ꝙ homo, nulla eſt quęſtio: quum omnes perfectiones ſint in ſolo deo
& ab ipſo in Chriſtum hominem deriuentur. Omnis vir.) Declarata diuerſitate capitis my-
ſtici reſpectu viri & mulieris, declarat diuerſam immo contrariam habitudinem velaminis in
capite viri & mulieris ad propria capita myſtica: inchoans à viro. Orans.) oratione publica.
Tempore huius epiſtolæ non erat adhuc introductus hic modus orandi publicus qui modo in
templis dei ſeruatur, ſcilicet ꝙ alternis choris oraretur: ſed vnus pro omnibus orabat publica vo
ce cæteris tacentibus. Et reor ſic eſſe ex iis quę leguntur de pſalmodia monachorum, ꝙ vnus le-
gebat pſalmos reliquis tacentibus. Et ad hoc forte inſinuãdum ſingulari numero vtitur Paulus,
dicendo vir & ſimiliter mulier. Cuius etiã ſignũ eſt ꝙ eccleſiæ dei (à Pauli doctrina nõ recedẽ-
tes) non ſeruant hoc documentũ in iis quę communiter chorus orat, ſed ſeruat quum vnus pro
omnibus

omnibus orat ſeu legit : vt patet in ſacerdote dicente orationem , ac diacono & ſubdiacono le- A
gentibus Euangelium & epiſtolas.hi enim detecto capite orant & prophetant:chorus autẽ coo-
perto capite orat pſallendo &c. abſque inobedientia Pauli . Quum ergo dicit orans, ſermo eſt
de publice orante vno pro omnibus. Aut prophetans.) De vere prophetantibus (hoc eſt ſpi-
ritu prophetiæ publice in eccleſia loquentibus tunc temporis) loquitur:vt infra ex cap.decimo-
quarto colligitur.vbi vere prophetantes deſcribuntur ſtantes prophetare aliis ſedentibus.Hic ſi-
quidem detectum caput, ibi vero ſitus eorum deſcribitur: erant enim(vt infra patet)in illa pri-
mitiua eccleſia prophetantes, ſicut & loquentes linguis. Velato capite. pro,in capite habens.)
Ita in textu Græco habetur, ad excludendum omne quod poſſet haberi in capite, cuiuſcunque
figuræ ac materiæ fuerit. Deturpat. pro, dedecorat, caput ſuum.) myſticum, quod eſt Chri-
ſtus. Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat. pro,dedecorat,
caput ſuum.) myſticum quod eſt vir. Cerne differentiam viri & mulieris penes velamen capi- B
tis. Vir velatus caput, dedecorat caput ſuum: mulier non velata dedecorat caput ſuum . Carere
velo mulieri,eſt ad dedecus capitis ſui myſtici: habere velum viro, eſt ad dedecus capitis ſui my
ſtici. ¶Vnum enim eſt acſi decaluetur.) Deſunt aliquæ dictiones : nec de caluitio textus lo-
quitur . Legendum eſt . Vnum enim eſt & idem cum raſa.) Poſtquam declarauit velamen
capitis in ſacris relatum ad capita myſtica, declarat relationem veli ad naturale caput mulieris.
Et eſt ſenſus quòd vnius atque eiuſdem rationis eſt muliebre caput carere velo & radi: quod eſt
priuari capillis. Ita quòd velum reſpectu mulieris æquiparat capillis.Et hãc æquiparantiam ma
gis explicat formãdo conditionalem. Nam ſi non velatur mulier,tondeatur.pro,etiam ton-
deatur. ) Infert hoc conſequens (etiam tondeatur) ex negatione veli : vt quemadmodum vir
qui non velatur tondetur,ita mulier ſi imitatur virum in hoc quòd non velatur, imitetur quo-
que ipſum in hoc quòd tondeatur . Deinde proſequitur dictam conditionalem à deſtructione C
conſequentis. ¶Si vero turpe eſt mulieri tonderi aut decaluari. pro,radi.) Hæc eſt deſtructio
conſequentis: vnde infert deſtructionem antecedentis ſubiungendo . Velet caput ſuum. pro,
veletur.) Hæc ſola dictio eſt in Paulo. & argumentũ Pauli ſatis clare innititur communi vſui,
quo turpe cenſetur mulierem tonderi aut radi . Vnde & mulieres abrenunciantes coniugiis &
profitentes luctuoſam vitam,laudabiliter tondentur,in ſignum quòd abdicant à ſe quod ad or
natum & gloriam illarum ſpectat . ¶Vir quidem. ) Declarata habitudine velationis capitis
tum ad caput myſticum,tum ad caput naturale,procedit applicando ad propoſitum.primo de
viro, deinde de muliere. Non debet velare caput ſuum. ) Superfluit ſuum. Quoniam ima-
go & gloria dei eſt.) Quòd ſit imago dei,ex Geneſis teſtimonio comprobatur. faciamus ho-
minem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Et verificatur ex eo quòd eſt creatus in natu-
ra rationali. Quòd autem ſit gloria , Paulus dicit: & verificatur ſicut pulchrum opificium eſt D
gloria artificis.Et dicitur hoc ſpecialiter de viro,quia vir narratur in ſcriptura factus immedia-
te à deo.Ruſus quemadmodum filius ſapiens eſt gloria patris,ita vir in quo viget ingenium &
vis ſciendi & ſapiendi,gloria eſt dei plaſmatoris.¶Quomodo autem ex hoc quòd vir eſt ima-
go & gloria dei inferatur quòd non debet velare caput, in textu non aliter diciturniſi quia ſu-
perius dictum eſt quòd vir orans aut prophetans in capite habens dedecorat caput ſuum.vt in-
telligamus quòd quia vir eſt imago ac gloria dei non debet in capite habere ſignum dedecoris
diuinæ gloriæ .Velum ſiquidem in capite viri,ſignum eſt velationis ſui capitis myſtici.velatio
autem directe contrariatur gloriæ:vtpote conſiſtenti in manifeſtatione. Sic enim vir orans aut
prophetans (hoc eſt exercendo officium glorificandi deum) ſi tegmen habet in capite, ſignifi-
cat ſuum caput myſticum inglorium . ¶Mulier autem gloria viri eſt.) tanquam opificium fa
ctum ex viro, tan quam facta ad gloriam viri . Non enim vir ex muliere . ) in prima rerum E
creatione. Sed mulier ex viro.) vtpote facta ex coſta viri . Etenim non eſt creatus vir pro-
pter mulierem , ſed mulier propter virum.) non eſt bonum hominem eſſe ſolum , faciamus ei
adiutorium. Ideo debet mulier velamen.pro,poteſtatem,habere ſupra caput ſuum.pro,in ca-
pite,& propter angelos.) ſuperfluit &. Ita quòd vnica eſt ſententia in Paulo.& legendum eſt.
Ideo debet mulier habere poteſtatem in capite propter angelos. ) Et eſt ſenſus. ideo quia mu-
lier gloria viri eſt debet mulier habere in capite poteſtatem: hoc eſt ſignum poteſtatis viri ſu-
pra ſe propter angelos: hoc eſt non propter poteſtatem quam habet maritus reſpectu vxoris,
ſed propter poteſtatem quam habet ſexus virilis in angelis: hoc eſt ſacerdotibus , qui in ſacra
ſcriptura appellantur angeli. Et addidit propter angelos,tum propter mulieres innuptas exem-
ptas à viri poteſtate . tum in ſpiritualibus actionibus orandi & prophetandi mulier ſit glo-

F ria viri in ſpiritualibus agentis. Et ſubauditur hic quòd velamen in capite mulieris orantis aut
prophetantis ſignũ eſt ſubiectionis mulierum ad viros qui ſunt angeli: quod eſt habere ſignum
poteſtatis virilis ſupra mulierem. ¶ Verũtamen neque vir ſine muliere, nec mulier ſine viro
in domino.) hoc eſt quãuis in huiuſmodi actionibus inter virum & mulieré diſcrimen hoc ſit
penes velamen & caput myſticum, in domino tamen(hoc eſt ſecundum eſſe Chriſtianum, ſe-
cundum fidem, ſpem, charitatem: ſecundũ eſſe gratum deo) pares ſunt vir & mulier: neque vir
excludit mulierem neque mulier excludit virum. Et ad hoc adaptat productiones tanquam re-
ciprocas, ſubiungendo. Nam ſicut mulier de viro.) in prima conditione rerum. Ita & per
mulierem vir.) ſupple naſcitur: vt quotidie videmus. Omnia autem ex deo.) Et vir mulieris
eſt principium particulare, & mulier viri eſt particulare principium: cómune autem omnium
principium eſt deus. Et dixit hoc ad reddendum rationem paritatis quam dixerat in domino:
G vtpote quia eſt commune principium omnium. Voſipſi iudicate. pro, in vobiſipſis iudicate?).
Adhuc Paulus non plene declarauerat relationem velaminis in viro & muliere ad caput natu-
rale, quòd dedeceat virum & deceat mulierem: ſed multum ſe occupauit circa relationem vela-
minis ad capita myſtica. Et propterea modo complet declarationem velaminis relati ad capita
naturalia viri & mulieris propria: & ad proprias ipſorum mentes remittit iudicium ſubiunctę
rationis. Decet mulierem non velatam orare deum?) Interrogatiue legendum eſt. Proponit
quęſtionem coram ipſis de muliere, non de viro: vt hinc intelligamus quód vniuerſus iſte tra-
ctatus eſt ad tollẽdum vſum quo mulieres detecto capite quemadmodũ & viri orabant. Quod
(vt dictum eſt) reor pro veneratione ſacrarum actionum à mulieribus factum fuiſſe. ¶ Nec.
pro, an non, ipſa natura.) hoc eſt naturalis mos. Docet vos quòd vir quidem ſi comá nutriat.
pro, ſi comatus eſt, ignominia. pro, dedecus, eſt illi.) Apparet enim quód mollis quód mulie-
H bris ſit vir comatus: vtpote prolixo ac fulto capillo more mulierũ. Mulier vero ſi comam nu-
triat. pro, ſi comata eſt, gloria eſt illi.) ad decoré ſiquidem mulieris ſpectare comá ad ſenſum vi-
demus. Et attulit hanc rationem ex communibus, vt ex naturali more cóſideremus quàm con-
formiter tradiderit documenta in eccleſiaſticis actibus. Quoniam capilli. pro, coma, pro ve-
lamine ei dati ſunt. pro, data eſt.) Ecce vnde vult trahi argumentum tam in viro quàm in mu
liere: vt ſcilicet argumentum trahatur ex coma ad velamen. vt mulier quia eam decet coma de-
beat in ſacris habere velamen: & vir quem dedecet coma, debet in ſacris detecto eſſe capite, tan-
quam coma ſit pro velamine. ¶ Siquis autem videtur cótentioſus eſſe.) Sciens Paulus has ac-
commodationes tam ad caput myſticum tum ad naturalem comá, non eſſe rationes cogétes,
& non omnibus forte ſatiſfacturas: vtitur ratione efficaciore non ſine repręhéſione eorum qui
obſtarent. ad eorum enim repręhenſionem ſpectat, ſi quis autem videtur cótentioſus eſſe, tan-
I quam velint non ratiocinari, ſed contédere. Nos. ſubaudi Iudæi. Talem conſuetudiné non
habemus.) vt mulieres detecto capite publice orent aut prophetét. Neque eccleſia. pro, eccle-
ſiæ, dei.) Ratio ab authoritate conſuetudinis tum in veteri teſtamento tum in eccleſiis dei in
nouo teſtamento affertur: quæ præcipuum locum debet habere in iis quæ nó ſunt in ſacra ſcri-
ptura diffinita. Et adiunxit hoc, vt ſi nollent rationem pauli ſuſcipere, ſuſcipiant authoritatem
conſuetudinis eccleſiarum & veteris teſtamenti.

HOc autem præcipio non laudans. pro, hoc auté præcipiens non laudo.) Et dictio inter-
pretata præcipiens, à nonnullis interpretatur admonens ſeu enuncians. ita quòd non eſt
vſquequaque clarum Paulũ præcipere hoc quod ſupra dixit de velamine mulieris in ſa-
cris. Continuando itaque dicta dicendis, ait ꝙ præcipiens ſeu admonens ſeu denuncians hoc de
K velamine mulieris in ſacris actionibus, non laudo ſubiũcta: videlicet. Quòd non in melius ſed
in deterius conuenitis.) Quum eſſent vituperandi, parce loquens paulus, dicit non laudo. vitu-
perio enim dignum eſt conuenire in vnum in deterius: quum conuentus ad augmentum boni,
aut ſaltem ad cóſeruationem ordinetur. ¶ Primum quidem.) Incipit enumerare deteriores
euentus eorum, Conuenientibus vobis in eccleſiam.) Prius dixerat conuenitis: modo expli-
cat conuentum nó politicum, non ad negociũ ciuile, ſed ad eccleſiaſticũ, ad actus fidelium qua-
tenus fideles ſunt. hoc enim ſignificatur dicendo in eccleſiam. Audio ſciſſuras eſſe inter vos.)
Primus euentus deterior directe contrariatur cóuentui. diſſidium enim directe tollit vnitatem.
Et ex parte credo.) Ne omnes reos accuſaret diſſidii, dicit partim ſe credere: quoniam quo
ad aliquos credebat eſſe verum. Et rationem ſuæ credulitatis ſubdit. Nam oportet & hære-
ſes eſſe.) Deſunt duæ dictiones: in vobis. Legendum eſt. Nam oportet & hæreſes in vobis
eſſe.)

eſſe.) Dictionem Græcam interpres reliquit: quum potuiſſet latine dicere oportet ſectas in vo- A
bis eſſe. Non enim ſumitur hic hæreſis vt ſumitur à theologis pro errore pertinaci in fide: ſed
Greco vſu hæreſes appellãtur ſectæ. appellant enim hęreſim Platonicam, Peripateticam, Stoi-
cam &c. quas nos dicimus ſectam peripateticam, ſectam Platonicam &c. ¶ Et ꝙ hic ſit literalis
ſenſus monſtrat hoc quod dicitur in vobis. non enim in eis oportebat eſſe hæreſes theologicas,
ſed ſectas. cognoſcebat enim Paulus eos pronos ad ſectas: vt geſta corũ teſtãtur, ego ſum Pauli,
ego Apollo, ego Cephæ. Et ex neceſſitate pronitatis eorum dicit ꝙ oportet in eis eſſe ſectas: &
propterea non eſſe mirum ſi dum conueniũt diſſident. diuerſitas enim ſectarum mater eſt diſ-
cordiæ. Vt & qui probati ſunt, manifeſti fiant in vobis.) Quãuis diſſidia & ſectæ in genere
ſint malorum, deus tamen hæc mala ordinat ad hoc bonum vt viri probi manifeſtẽtur in vo-
bis comparatione malorum. probi enim viri non declinant ad ſectas, immo conciliant ſi poſ-
ſunt eas: & ſic relatiue ad alios manifeſtãtur. ¶ Conuenientibus ergo vobis in vnum.) Tranſit B
ad aliud crimen quod in quodam ſpeciali conuentu incurrebãt. primum enim crimen diſſidii
in communi dictum eſt de conuentibus eccleſiaſticis: hoc autem ſecundum de conuẽtu in ſpe-
cie anniuerſario in cœna domini, dicitur: vt patet ex ſubiunctis. Iam non eſt dominicam cœ-
nam manducare.) Et dicendo iam monſtrat nouum eſſe hoc crimen. ſignificat enim quòd
olim conuenientes illo die in vnum, vere dominicam cœnam manducabãt: ſed ex eo ꝙ abuſus
ſuperuenit, iam non eſt dominicam cœnam manducare. Mos ſiquidem illius temporis ſignifi-
catur, quòd in anniuerſario die cœnę domini conueniebant fideles in vnum ad cœnandum vt
reprę́ſentarent cœnam dominicam. & à principio quidem ordinate hoc fiebat: poſtea autem
duo abuſus admixti ſunt quos Paulus ſubiungit. & propterea dicit quòd iam non eſt domini-
cam cœnam manducare. ¶ Vnuſquiſque enim ſuam cœnam præſumit ad manducandum.
pro, in manducando.) Ecce primus abuſus qui redditur pro ratione quòd non eſt dominicam C
cœnam mãducare. Vbi aduerte ꝙ præſumit, habet vim duarum dictionum: ſcilicet ante ſumit.
Olim ſiquidem conuenientes ad huiuſmodi cœnam, ſimul incipiebant cœnare: tunc autẽ vnus
non expectabat alium, ſed vnuſquiſque incipiebat propriã cœnam abſque totius conuentus ex-
pectatione. Et hic erat primus abuſus. Et ꝙ hic ſit vere literalis ſenſus, patet & calce huius capi-
tuli: vbi Paulus præcipit concludendo quòd inuicem ſe expectent quum conueniunt ad man-
ducandum. ¶ Et alius quidem eſurit, alius autem ebrius eſt.) Ecce ſecundus abuſus ꝙ conue-
nientibus in vnum vnus abundabat epulis, alius vero pauperculam ſumebat cœnam. Verũ Pau
lus nõ diuitiis & paupertati abuſum imputat, ſed ebrietati & fami: vt intelligamus abuſum non
conſiſtere in hoc ꝙ diuites abundantes menſas, pauperes autem tenues haberent (quoniam hoc
ſemper fuerat) ſed in hoc ꝙ diuites comedebant & bibebãt vſque ad ſatietatem immo ebrieta-
tem, pauperibus autem deerat quod comederent ita vt eſurirent: quum debuiſſent diuites imper D
tiri pauperibus. Ita quòd in defectu impertitionis conſiſtit abuſus. facile ſiquidem poterant im
pertiri, quum abundarẽt vſque ad ebrietatem. Hinc enim ſignificatur ꝙ olim in cœna illa non
ſolum ſinguli expectabant vniuerſum cõuentum vt ſimul inciperent cœnare: ſed etiam diuites
mittebãt partes pauperibus, vt ſic viderentur concœnare, ac dominicam repreſentare cœnam.
Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum?) Textus iſte quo ad ſenſum
recte interpretatus eſt: in Paulo tamen aliter eſt. habet enim ſic. Non. pro, nonne, habetis do-
mos ad manducandum & bibendum? aut eccleſiam dei contemnitis? & confunditis, pro, pude-
facitis, eos qui non habent?) Interrogatiue enim legendus eſt textus iſte in omnibus ſuis parti-
culis. his ſiquidem verbis inexcuſabiles reddit Corinthios circa prædicta. Et quoniã anticipatiõ
cœnæ excuſari forte potuiſſet ex eſurie & ſiti præueniente, ideo ad hanc excuſationem tollen-
dam, dicite, nõne habetis domos ad mãducandũ & bibendum? quaſi dicat. habetis domos pro- E
prias in quibus poteſtis anticipare cibũ & potũ. Quod autẽ adiũgit & eccleſiam dei contem-
nitis, ad exaggerationem eiuſdem abuſus ſpectat. Non expectare ſiquidem alios, eſt facto con-
temnere eccleſiam: hoc eſt congregationem ſeu conuentum fidelium. Vnde quo ad factum in-
excuſabiles erant à contemptu eccleſiæ. quo ad intẽtionem vero interrogatiue additur, & con-
temnitis eccleſiam dei? hoc eſt nonne & contemnitis eccleſiam dei? ¶ Simili quoque ſenſu ſub-
iungitur, & pudefacitis eos qui non habent? Declarat enim per hoc peccatum ſecundi abu-
ſus, quod erat pudefacere pauperes. Quod quia facto faciebant, inexcuſabiles erant. ratione ve-
ro intentionis quam forte non habebant confundendi alios, interrogatiue dicitur, & cõfundi-
tis eos qui non habent? hoc eſt nonne & pudefacitis eos qui non habent?. ¶ Quid dicam vo-
bis? laudo. pro, laudabo vos in hoc?) Vt magis Corinthii ſuſcipiant monitionẽ Pauli non vult
expreſſe

F expreſſe vituperare eos: ſed proponit quid dicam vobis? & dicendnm ſubiungit, nunquid lau-
dabo vos in hoc?quũ potuiſſet dicere vituperabo vos in hoc. Et concludendo ſubiungit. Non
laudo.) Non ſolum non laudabo ſed nec laudo.Sic in codicibus Gręcis diſtinguũtur iſtæ par-
ticulæ.Si quis tamen Latinorum codicum more aliter diſtinxerit(dicẽdo laudabo vos,& dein-
de in hoc non laudo) agat vt ſibi videtur.

EGo enim accepi à domino.) Poſtquam repræhendit peccata interuenientia in cœna re-
pręſentante Dominicam cœnam,accedit ad inſtruendum & arguendum eos circa ſum
ptionem euchariſtiæ, quam poſt cœnam illam ſumebant tunc temporis. Et coniunctio
enim, ſignificat ſpecialem rationem reddi peccati eorum in cœnando: tanquam minus idonee
ſe præparantium ad perceptionem,euchariſtię.Cuius ritum dicit ſe accepiſſe à domino,non ab
G Apoſtolis aliis,ſed per reuelationem ab ipſo domino. Quod & tradidi vobis.) Nota ex iſto
textu clare haberi Paulum docuiſſe Corinthios de ritu & vſu euchariſtiæ antequã ſcriberet eis
hãc epiſtolam.Et niſi Paulus hoc teſtificaretur,non crederent Lutherani doctrinã Pauli fuiſſe,
& tamẽ in rei veritate fuiſſet doctrina Pauli.Et vſqueadeo hęc Pauli traditio apud Gręcos per-
ſeuerat vt vſque in hodiernum diem in ſacrificio miſſæ Græci vtantur his Pauli verbis conſe-
crando corpus Chriſti,hoc eſt corpus meum quod pro vobis frangitur.hæc enim verba com-
memorat hic Paulus. Quoniã. pro,quòd,dominus Ieſus in qua nocte tradebatur accepit pa-
nem & gratias agens.pro,& gratiis actis,fregit.) Ita quòd prius gratiarumactiones egit quàm
fregerit panem in tot buccellas quot erant Apoſtoli. Et dixit. accipite & mãducate.) Super-
fluit &. Hoc eſt corpus meum quod pro vobis tradetur.pro,frangitur.) Vniuerſa hæc decla-
rata ſunt in Euangeliis: excepta hac particula,quod pro vobis frangitur: quoniam ſolus Paulus
H illius meminit.Nec eſt cur Latinis horrori ſit hæc particula: quum veriſſimũ fuerit verũ Chri-
ſti corpus multipliciter fractum fuiſſe.nam & fractum fuit quantum ad cutem,quum flagella-
tus eſt à Pilati militibus. fractum quoque fuit quãtum ad carnem, & in manibus & in pedibus
clauis quibus fixus eſt in cruce.& fractum demum eſt in latere,dum vnus militum lancea latus
eius pupugit.❨At ſi præſentis temporis verbum frangitur in quæſtionẽ quis deducat,animad-
uertat ſcripta ab aliis Euangeliſtis:& ceſſabit quæſtio. Tres ſiquidẽ Euãgeliſtę(Matthæus.xxvi.
Marcus.xiiii.& Lucas.xxii.)narrando verba conſecrationis calicis vtuntur verbo præſentis tem
poris, dicendo qui effunditur pro vobis ſeu pro multis. eadem ſiquidem ratione qua illi Euan-
geliſtę futuram in cruce effuſionem ſanguinis ſignificauerunt in præſenti effunditur,eadem ra
tione Paulus futuram in cruce fractionem carnis Chriſti ſignificat in præſenti, dicendo fran-
gitur.Et quod Lucas ſub generico nomine narrauit dicendo hoc eſt corpus meũ quod pro vo-
I bis datur,Paulus ſpecifico nomine dixit,quod pro vobis frãgitur. Communis autem omnium
horum ratio(quare ſcilicet dominus Ieſus in cœna expreſſit futuram in cruce ſanguinis effuſio-
nem & carnis fractionem verbis præſentis temporis) eſt vt manifeſtaret diſcipulis. huiuſmodi
effuſionem & fractionem non diſtantem tempore ſed tanquã præſentem eſſe.Et vere loquen-
do de tempore pręſenti grammatico more, tempus effuſionis & fractionis erat tunc præſens:
quoniam iam inchoatum erat tempus paſſionis eius: ac per hoc ſicut inchoato die poteſt ſigni-
ficari verbo temporis præſentis quicquid fit illo die, ita inchoato iam die paſſionis eius potuit
ſignificari verbo pręſentis temporis omnis eius paſſio. præſens enim grammatice non eſt in-
ſtans,ſed quoddam confuſum præſens. Hoc facite in meam. pro,mei,commemorationem.)
Præceptum ſignificatur ſimilis ſacrificii.In cuius ſignum quum præcepit baptiſmum,quia pu-
rum ſacramentum erat,præcepit tantummodo factum, dicendo baptizare omnes gentes.præ-
K cipiens autem euchariſtiam, non ſolum præcipit hoc facite:ſed adiungit,in mei memoriam:vt
intelligamus non tantum ſacramentum ſed ſacrificium præcipi. hoſtiæ ſiquidem & ſacrificia,
ſunt quę in memoriam fiunt. ❨Similiter & calicem poſtquam cœnauit,dicens.hic calix no-
uum teſtamentum eſt in meo ſanguine.) Non refert Paulus integram cõſecrationis formam,
eo quòd tradiderat eis illam ore ad os:refert tamen ſenſum.Et hæc explanata ſunt in Euãgeliis.
Hoc facite quotienſcũque bibetis in meam.pro,mei,commemorationem. ❨Quotienſcũq;
enim manducabitis.) Hactenus narrata ſunt verba Chriſti.hęc autem verba ſunt Pauli.Et pri-
mo declarat illam particulam,in mei cõmemorationẽ:explicando ꝙ intelligitur de Ieſu Chri-
ſto crucifixo ſeu mortuo pro nobis. Panem hunc.)vere cæleſtem. Et calicẽ bibetis,mortem
domini annũciabitis.)facto. Donec veniat.) Durationem ac extenſionem temporis quo du-
rabit hoc ſacrificium declarat,dicendo ꝙ durabit vſque ad ſecundum domini aduentũ.Et dixit

hoc

hoc ne quiſquã putaret terminandum citius aut ſaltem ante mundi finem Chriſtianum ſacrifi- A
cium. ¶ Itaque quicũque mãducauerit pa1.ē. Deeſt. hunc.) qui de cęlo deſcendit. Et biberit calicem domini indigne.) Declarat aliã particulã verborũ domini: ſcilicet manducate & bibete. Declarat autem diſtinguendo duplicem manducãdi & bibendi modum: videlicet digne vel indigne. Et hinc ſumunt theologi diſtinctionem illã de mãducatione ſeu bibitione ſacramentali vel ſpirituali. Et vere hinc habetur ꝙ aliqui mãducant & bibũt ſacramẽtaliter tãtum: quos Paulus appellat mãducare vel bibere indigne. Aliqui vero ſumunt & ſacramẽtaliter & ſpiritualiter: qui hic appellãtur mãducantes ſeu bibentes digne. Reus erit corporis & ſanguinis domini.) Ecce culpa ſumentis indigne. Nec dicit reus erit tãquã corporis & ſanguinis domini, ſed dicit reus erit corporis & ſanguinis domini: vt intelligãt Chriſtiani vere reum eſſe corporis & ſanguinis domini, quia vere quãuis indigne, ſumit corpus & ſanguinem domini: & confutentur hæretici dicentes non eſſe niſi ſignum corporis & ſanguinis domini. Iniuria itaque irrogatur corpori & B
ſanguini domini indigne ſumendo. Et propterea reus eſt corporis & ſanguinis domini. ¶ Probet autem ſeipſum homo: & ſic de pane illo edat & de calice bibat.) Quãuis in textu Græco nõ habeatur pronomẽ illo: quia tamen articulus ibi habetur, loco articuli pronomen ab interpretibus latinis apponitur ad explicandã vim articuli. Vt intelligamus non eſſe ſermonem de pane ſed de illo pane quem nõ dedit Moyſes, ſed pater IESV CHRISTI dat panem de cęlo verum. ¶ Declarat igitur in quo conſiſtit differentia digne vel indigne ſumentis: explicando quòd conſiſtit in mundicia vel immundicia interna. Probare enim ſeipſum, eſt diſcutiendo purgare ſeipſum: vel potius diſcutiendo ſeipſum probum decernere. Et vtroque modo vnicuiꝗ committitur ſuimet iudicium: ſed tale ꝙ terminetur ad probum eſſe. vt intelligamus quòd niſi proprio iudicio diſcuſſus ac probus quis inuẽtus fuerit, indigne ſumit. Et dicendo & ſic, ſignificat ꝙ ad non indigne ſumẽdum ſufficit quòd homo ſeipſum probauerit. Et hinc trahitur argu- C
mentum ꝙ non eſt neceſſarium ſimpliciter & abſolute hominem probatum eſſe à confeſſore ad hoc vt ſumat non indigne euchariſtiam. ¶ Significantiuſque dicit & ſic, nec dicit & digne: quoniam plus requiritur ad digne ſumendum q̃ probare ſeipſum. Requiritur enim iuſtificatio per diuinam gratiam, ad quam non ſufficit probare ſeipſum: iuxta illud ſuperius dictum. Nihil mihi cõſcius ſum ſed non in hoc iuſtificatus ſum. Et quãuis probare ſeipſum non ſufficiat ad digne ſumendum, ſufficit tamen ad non indigne ſumẽdum. Et propterea Paulus non plus requirens ab homine quàm quòd non indigne ſumat, dicit & ſic de pane illo edat & de calice bibat. ¶ Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium ſibi manducat & bibit.) Prius declarauerat indigne ſumentis culpam dicendo reus erit corporis & ſanguinis domini. Modo declarat pœnam dicendo quòd iudicium ſibi manducat: iudicium proculdubio propriæ punitionis ſignificans. Incurrit enim iuxta qualitatem indignitatis pœnam, vel æternæ damnationis vel tem- D
poralis afflictionis. Qui enim indigne ratione peccati mortalis cogniti ſumere præſumit, in iudicium æterne damnationis ſibi ſumit: qui autem indigne ratione venialium peccatorum (minoris reuerentiæ, modicæ deuotionis & huiuſmodi) ſumit, in iudiciũ ſibi temporalis pœnæ ſumit. Non diiudicans corpus domini.) Ecce ratio iudicii, quia non diſcernit corpus domini quanta dignum ſit animi mundicia, deuotione ac reuerẽtia. Et non dicit non diiudicãs ſignum corporis domini, ſed non diiudicãs corpus domini: vt intelligamus quòd ipſum corpus domini eſt quod ſumitur, quod non diiudicatur ab indigne ſumente. ¶ Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles.) Trãſpoſitę ſunt forte iſtæ duæ dictiones, infirmi & imbecilles. Et dormiũt multi.) Declarat iudicium quod dixerat ex illa parte qua ad temporales pœnas ſpectat. Et dicendo ideo, manifeſtat eis hanc occultam cauſam multarum ægritudinum corporis. Eſt enim ſenſus. Propter hoc quòd indigne ſumitis euchariſtiam, ſunt inter vos imbecilles. debiles corporalibus E
viribus, & ſunt inter vos multi infirmi ſeu ægri, corpore: & (quod amplius eſt) multi dormiunt ſomno mortis. Niſi Paulus dixiſſet, credidiſſent Corinthii nõ fuiſſe hæc pœnas indignę ſumptionis ſed pure naturalia accidentia: ſicut modo obueniẽtes ægritudines minus digne ſumentibus non attribuimus minus digne communioni, & tamen in rei veritate ita eſſe Paulus declarauit. ¶ Quòd ſi. pro, ſi enim noſmetipſos diiudicaremus, non vtique diiudicaremur.) Declarat quantæ vis, quantæ vtilitatis eſt probare ſeipſum ex euitatione punitionis. tantæ enim efficacię dicitur vt non puniremur diuino iudicio ſi noſmetipſos diſcuteremus. Dum iudicaremur autem, à domino corripimur.) Ne intelligerent Corinthii ꝙ huiuſmodi punitiones temporales eſſent initia damnationis æternę, declarat ꝙ ſunt caſtigatione & correctione tẽporales ad euitandam damnationem æternam, Eſt enim ſenſus. dum iudicamur in hac vita ob aliqualem in-

 dignitatem,

F dignitatem, à domino in præſenti corripimur,caſtigamur huiuſmodi ægritudinibus. Vt nó
cum hoc mundo dánemur.) Superfluit hoc.hoc eſt vt non fiamus peiores & incurramus dam
nationem paratam hominibus mundanis. ❡Itaque fratres mei.) Poſtquá docuit qualiter ſe
habeant ſumendo euchariſtiam,redit ad docendum qualiter ſe habeant ſumendo cœná reprę-
ſentatiuam cœnæ dominicæ de qua prius loquutus fuerat. Quum conuenitis ad manducan-
dum.) in anniuerſario dominicę cœnæ. Inuicem expectate. Ecce ordo cótra primum abu-
ſum quo vnuſquiſque ſuam cœná ante ſumebat. Si quis eſurit.) impotens expectare. Do-
mini manducet.) & non anticipet cœnam in conuentu. Vt non in iudicium conueniatis.)
Declarat imminere eis pœnale iudicium ſi ſecus fecerint: ne putarét impunes ſe non expectare
integrum conuentum ante principium cœnæ.❡Cætera autem cum venero,diſponam.) Nar
rauerat præter abuſum anticipationis cœnæ alium abuſum: ſcilicet & alius quidem eſurit alius
G ebrius eſt, narrauerat quòd quum conuenirent diſſidia erant inter eos: & neutri horum reme-
dium adhibuerat. Et propterea dicit cætera, prænarrata,quum venero ordinabo. Et dixit hoc
ne putarent Paulum paruipendere cætera: & ideo omiſiſſe in epiſtola ordinationem eorum.

## CAPVT XII.

E ſpiritualibus autem.) Nouá aggreditur materiá ad cópeſcendú maiorú ſu-
percilium & erigendú minorú animos,vt vnitas ſeruetur. Appellat autem ſpi-
D ritualia proprios effectus ſpiritus ſancti, vt diſtinguútur cótra & ſuper effectus
tam ſpiritus humani q̃ ſpiritus dęmoniaci. Nolo vos ignorare fratres.) Ex
horum ſiquidem ignorantia inter Corinthios erant(vt creditur) diſcordiæ &
H æmulationes. Scitis autem quoniam. pro,ꝙ,quú gentes eſſetis.pro,fuiſtis,ad
ſimulacra muta prout ducebamini euntes.pro,abeuntes.) Subaudi fuiſtis,vt perfecta ſit oratio.
Declaraturus effectus ſpiritus ſancti,& inchoaturus à communi in omnibus Chriſtianis effectu
ſpiritus ſancti qui eſt confeſſio fidei Chriſtianæ,incipit à cótraria profeſſione ſcilicet idolorum
cultura: vt oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcant, vt principium Chriſtianę profeſſionis ex
principio inductiuo ad culturam idolorú manifeſtius innoteſcat. Vnde & ipſoſmet Corinthios
(vtpote expertos teſtes ex certa ſcientia)inducit ꝙ fuerunt olim abeútes à recto prout duceban-
tur. non ex diuina authoritate,nó ex diuina inſpiratione:ſed prout cótingebat illos duci ex tra-
ditione ſacerdotú, vel authoritate principú, vel affectu aliquo & aliis huiuſmodi occaſionibus.
Et quod omnium peſſimum eſt ,ad ſimulacra muta:hoc eſt non ad colendum aliquid rationa-
le, ſed ſimulacra inanimata & muta , aliena ab intellectu & ratione . Et dixit hoc propter illos
I qui ſimulacra quáuis ſine ſenſu, non tamen ſine ratione dicebant: & propterea loqui reſponſa
dando . loquutio enim interpres eſt intellectus . ❡Ideo notum vobis facio.) propter hanc in
vobiſipſis experientiam qua experti eſtis nullo diuino ſpiritu ſed prout ducebamini ire ad cul-
tum ſimulacrorum,ad notiriá veſtram deduco,capaces vos reddo ad cognoſcendum. Quòd
nemo in ſpiritu dei loquens dicit anathema Ieſu.pro,Ieſum.) Deſcribit effectum ſpiritus ſancti
primum quid eſt profeſſio Chriſtianæ fidei,eſſe ita propriú effectum ſpiritus ſancti quòd con-
trarium eius non poteſt eſſe à ſpiritu ſancto: vt intelligamus cófeſſionem Chriſtianæ fidei non
eſſe ita à ſpiritu dei vt etiam illius contraria profeſſio pro alio tempore vel loco ſit etiam à ſpi-
ritu dei, ſed hæc profeſſio eſt ita propria ſpiritui dei quòd nemo loquens in ſpiritu dei dicit Ie-
ſum eſſe anathema:hoc eſt execratum & remotum ab hominum fide,ſpe,charitate. ❡Et dixit
hoc vt intelligerét Corinthii, tum ꝙ quum fuiſſent olim gétiles & dixiſſent anathema Ieſum,
K non loquuti ſunt ſpiritu dei. Tum præcipue ꝙ Iudæi qui dicunt anathema Ieſum,nó loquun-
tur ſpiritu dei. Ex eo enim quòd vtitur modo loquendi quo vtebantur Iudęi (appellando ana-
thema ſeparata ab vſu velut execrata) inſinuat quòd Iudæos præcipue tágit qui ſe ſpiritu dei in
ſcripturis ſanctis reuelato loqui dicebant contra Ieſum:vt & intelligerét quòd etiá Iudæi prout
ducuntur & non ſpiritu dei,dicunt Ieſum anathema. ❡Et nemo poteſt dicere dominus Ieſus.
pro, dominum Ieſum, niſi in ſpiritu ſancto.) Ecce profeſſio Chriſtianæ fidei propria ſpiritui
ſancto. Nemo inquit poteſt confiteri Ieſum eſſe dominum, non huius vel illius ſed ſimpliciter
dominum(ſic enim ſolus deus appellatur,qui ſolus eſt omnium dominus)niſi agatur ſpiritu ſan
cto. Spiritus ergo ſanctus propriú principiú eſt huius effectus qui eſt dicere Ieſum dominum:
hoc eſt qui eſt confeſſio fidei Chriſtianæ. ❡Et quum hic effectus cómunis ſit omnibus Chri-
ſtianis,hinc ſcimus ꝙ omnes Chriſtiani ſpiritu ſancto agente profitentur dominú Ieſum.Cum
qua

qua veritate conſtat ſtare ſimul quòd multi Chriſtiani dicunt Ieſu domine domine & damna- A
buntur. Dono enim fidei & ſpiritu ſancto donati dicunt dominum Ieſum,ſed charitate caren-
tes damnãtur.Nec obſtat quòd aliqui ficte dicunt dominum Ieſum non ex ſpiritu ſancto:quo-
niam tales non dicunt niſi ore. quod non eſt proprie aſſerere,ſed mentiri.Similiter non obſtat
quòd aliqui propter quęſtum dicunt dominum Ieſum : quoniam quòd vero corde & ore pro-
fiteantur dominum IESVM, eſt à ſpiritu ſancto:quòd vero tali ſermone abutãtur ad quę-
ſtum aut aliud malum aliunde eſt. Nec obſtat demũ quòd dæmones coacte dicunt dominum
Ieſum : quoniam & hoc à ſpiritu ſancto eſt cogente ad hoc.Cõformis tamen ad rationem ſpi-
ritus ſancti reſpondetur quòd ſermo Pauli eſt de dicere volũtario, non coacto: quũ dicere coa-
ctum habeat ſuam cauſam manifeſtam ſcilicet coactorem. Paulus autem docet quòd dicere vo
luntarium habet pro principio proprio ſpiritũ ſanctũ intus mouẽtẽ ad profeſſionẽ Chriſtianæ
fidei. Diuiſiones vero gratiarũ.pro,donorum,ſunt:idem autem ſpiritus.) Declarato primo ac B
cõmuni omnibus Chriſtianis effectu ſpirituali, declarantur conſequẽter ſpeciales effectus ſpiri-
tuales.Et exponit triplex illorũ genus:videlicet genus donorum,genus miniſteriorum,& genus
operationum.Et inchoãs à primo dicit ꝙ quãuis nõ ſit diuiſio profeſſionum,Ieſu à ſpiritu ſan-
cto, ſunt tamen ab eo diuiſiones donorũ. Quas vſitato vocabulo appellamus gratias gratis da-
tas, Paulus nũcupauit dona.tum quia donum ſignificat quod gratis datur.tum quia genericum
nomen ſępe minus perfecto generis membro attribuitur.donum ſiquidem ſecundum ſuam ſi-
gnificationem commune eſt nomen omnibus ſpiritus ſancti effectibus: accommodatur autem
gratiis gratis datis.Et dicit idem autem ſpiritus,ad confutãdam inſipientiam attribuentium di
uerſa dona diuerſis diis. Et diuiſiones miniſtrationum ſunt: idem autem dominus.) Ecce ſe-
cundum genus. Mallem ꝙ legeretur miniſteriorũ:vt gradus officiorum explicarentur. Apoſto-
latum nãque doctoratum & ſimilia appellat miniſtrationes ſeu miniſteria : eo ꝙ ſunt apoſtoli, C
prophetæ,doctores & huiuſmodi, miniſtri domini ad eccleſiæ ædificationẽ.Propter quod ac-
commode dixit.idẽ autem dominus,cuius ſunt miniſtri. Et diuiſiones operationũ ſunt : idem
vero deus.) Ecce tertium genus.Operationum autem nomine intelliguntur operationes gratię
gratum facientis.In cuius ſignum ſubiungitur. Qui operatur omnia in omnibus.) Dicendo
in omnibus,inſinuat ꝙ de noſtris intimis operationibus in nobiſipſis manẽtibus intendit: qua-
les ſunt diligere,ſperare ac credere in deum & huiuſmodi.Optime autem accõmodat tanquam
proprium principium operationum deum:cuius eſt intime efficere etiam ipſa noſtra opera,nõ
ſine nobis ſed in nobis,nõ ſine cauſis ſecundis ſed in ipſis cauſis ſecundis.Ad tollendam ſtulti-
tiam illorum qui ſubtrahebant cauſis ſecundis proprias actiones,ex eo ꝙ deus efficit omnia.Ab
vno ergo atque eodem deo qui efficit omnia in omnibus cauſis ſecundis dicit procedere diuer-
ſitatem operationum ſpectãnium ad gratiam gratum facientem. ❡Vnicuique autem. ) Sta- D
bilitis tribus generibus effectuum ſpiritualiũ,incipit more ſuo proſequi ſingula,inchoans à pri-
mo genere,ſcilicet diuiſiones donorum ſunt,idem autem ſpiritus . Et primo declarat diuerſita-
tem donorum procedentium ab eodem ſpiritu.Et ne ſæpius repetat finem ad quem dantur hu-
iuſmodi dona, dicit de omnibus & ſingulis quorſum dentur. Datur manifeſtatio ſpiritus ad
vtilitatem.) Si verbum verbo reddendũ eſſet,legendum eſſet ad id quod cõfert,loco eius quod
dicitur ad vtilitatem.Quodlibet donum appellatur manifeſtatio ſpiritus,quia manifeſtat ſpiri-
tum ſanctum datorem. Et ſic datur ſub ratione manifeſtantis ipſum ſpiritum ſanctum,vt cum
hoc detur ad id quod confert:hoc eſt non ad nocẽdum,non ad vanum quodcũque,ſed ad vtile
proculdubio Chriſtianæ reipublicæ. ❡Et hinc confutantur abutentes ſacris quibuſcunque(ſiue
pſalmis ſiue aliis)ad efficienda quędam vana. Manifeſtatio ſiquidem ſpiritus ſancti non eſt niſi
ad id quod confert.❡Alii quidẽ per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ.) Non dicit ſapientia ſed E
ſermo ſapientiæ:vt exterius donum,vt manifeſtationẽ ſpiritus in ſermone ſapientiæ ſignificet.
Alii autem ſermo ſcientiæ ſecundum eundem ſpiritum.) Differunt ſapientia & ſcientia in hoc
ꝙ ſapientia eſt de diuinis vt principiis & regulis:ſcientia vero ex creaturis procedit ad diuina.
❡Alteri fides in eodem ſpiritu.) Non eſt hic ſermo de fide credendorum, ſed de fide agendo-
rum.Illa enim communis eſt omnibus Chriſtianis:hæc vero quibuſdam tantum conuenit. De
qua ſcriptũ eſt.habete fidem dei:quicunque enim dixerit monti tollere,mittere in mare & non
hæſitauerit in corde ſuo &c.Mar.xi. Alii gratia ſanitatum. pro,dona ſanatorum,in vno.pro,
in eodem, ſpiritu.) Et vere clarius explicatur donum miraculoſe ſanandi ægros dicendo dona
ſanationum. Alii operatio virtutum.pro,operationes potentiarum.) Et hæ ſunt quibus fiunt
mirabilia vel circa corpora cæleſtia , vel circa ignem aquam aut terram & reliqua huiuſmodi.

F Alii prophetia, alii diſcretio. pro, diſcretiones, ſpirituum.) Magnum donũ ſpiritus ſancti in
multis ſanctis apparuit, quum diſcreuerunt quo ſpiritu aliquis locutus aut operatus eſt: an ſpiri-
tu bono vel malo, an ſpiritu inuidiæ vel verę compaſſionis, & ſic de aliis. Alii genera lingua-
rum, alii interpretatio ſermonum. pro, linguarum.) Docet Paulus diuerſa eſſe dona, donum lo-
quendi diuerſis linguis, & donum interpretandi linguas: & hæc dona ſeparari. Ita quòd alicui
cõceditur loqui linguis qui neſcit ſignificata verborum quæ dicit (vt in cap. decimoquarto ex-
plicabit) ſed tantum nouit in genere quòd diuina loquitur: vtpote motus à ſpiritu ſancto ad lo-
quendum. Docebit enim in cap. decimoquarto ꝙ qui loquitur linguis, taceat in eccleſia ſi deſit
interpres. hoc enim clare ſignificat ab interpretatione linguarum ſeparari donum loquendi lin
guis. Hæc autem omnia operatur vnus atque idem ſpiritus.) In Græco præponitur articulus,
vt ſignificetur ille ſpiritus qui eſt ſummus. Diuidẽs ſingulis. pro, diuidẽs priuatim vnicuique.)
G Non ſufficit Paulo aperuiſſe diuerſitatem donorum ſimul cum identitate ſpiritus largientis: ſed
ad cumulum doctrinæ declarat diuerſitatem quoque perſonarum quibus idem ſpiritus impar-
titur hæc dona. Vnde ex hoc quòd diuidit vnicuique, ſignificatur omnia non dari vni. Ex hoc
vero quòd diuidit priuatim, ſignificatur quòd diuiſio iſta non eſt ſicut diuiſio publica qua hu-
mani principes publice diſtribuunt donatiua: nec eſt ſicut diſtributio communis qua deus in
creatione mundi diſtribuit naturas & conditiones rerum. Fuit enim illa velut diſtributio publi
ca. Sed ſpiritus ſanctus diſtribuit priuatim vnicuique, diſtribuit ſeorſum, modo iſti modo illi. Et
hinc ſignificatur ſumma libertas ſpiritus ſancti, velut non arctati ad citãdum omnes in huiuſ-
modi donationibus: Vnde & ſubiungitur. Prout vult.) Non reliquit tibi locum quęrendi cur
huic dat aut cur tunc dat, & ſic de aliis quæſtionibus, dicendo prout vult. Voluntas enim ſpiri-
tus ſancti pro ratione redditur. Et hinc apparet ſpiritum ſanctũ eſſe verũ deum. Solius enim dei
H eſt facere prout vult. Reliqua nanque voluntatem habentia, habent regulã ſuæ voluntatis: ſoliq;
deo proprium eſt quòd ſua voluntas eſt regula. ¶ Sicut enim corpus vnum eſt, & membra
habet multa.) Ne intelligeres diuiſionem donorum à ſpiritu ſancto fieri diuerſis perſonis to-
taliter diuerſis, ſed fieri diuerſis perſonis quæ ſic ſunt diuerſæ perſonæ, quòd tamen iungantur
ſimul in vnum quemadmodum naturalia membra vnius corporis vniuntur in vno corpore,
ſubiungit ex ſimilitudine corporis naturalis vnum corpus CHRISTI myſticum, conſtãs
ex omnibus fidelibus: quibus diſtribuũtur hæc dona ab vno & eodem ſpiritu ſancto. Ratio autẽ
ſubiungendi hæc, non ſolum eſt accumulatio doctrinę ſed vt intelligeremus hæc dona non di-
ſtribui extra corpus Chriſti myſticum. Duas conditiones inter corpus naturale & membra na
turalia deſcribit. Altera eſt, vnum corpus habet multa membra. & hæc primo deſcribitur. Alte-
ra eſt. Vniuerſa membra vnius corporis retinent multitudinem corpore retinente vnitatem. Et
I hæc deſcribitur ſubiungendo. Omnia autẽ membra.) & c. Vbi aduerte quo ad literam quòd
deficit dictio vnius. Legendum eſt. Omnia membra vnius corporis quum ſint multa, vnum
tamen corpus ſunt.) Et ſuperfluit dictio tamen, quũ dicitur vnum tamen corpus: & verbũ ſub-
ſtantiuum ſunt, legendum eſſet in ſingulari eſt. Prius enim Paulus vnitatem & multitudinem,
deinde vniuerſitatem membrorum retinere multitudinem corpore retinente vnitatẽ deſcribit:
vt nec vnitas corporis tollat diuerſitatem nõ ſolum multorũ ſed nec vniuerſorũ membrorum,
nec multitudo vniuerſorum membrorum tollat vnitatem corporis. Ita & Chriſtus.) Quum
debuiſſet dicere ita & corpus Chriſti, dixit ita & Chriſtus: quia Chriſtus eſt velut hypoſtaſis ſui
corporis myſtici, quod eſt eccleſia. Sicut enim dicendo ita & ego, cõprehenditur corpus meum
cum omnibus ſuis membris (quia ego nomen eſt hypoſtaſis meę) ita dicendo, ita & Chriſtus,
comprehendit corpus eius myſticum cum vniuerſis membris eius: quia Chriſtus tenet locum
K hypoſtaſis ſui corporis myſtici. ¶ Etenim in vno.) non diuerſo. Spiritu.) ſancto ſanctificãte
ſpiritualiter animas noſtras. Omnes.) nullo excepto. Nos.) Chriſtiani. In vnum corpus.)
non in diuerſa corpora Chriſti, in vnã eccleſiam Chriſti non in diuerſas eccleſias. Baptizati
ſumus.) geniti ſumus. Siue Iudæi ſiue gẽtiles, ſiue ſerui, ſiue liberi.) Dixi omnes nos Chriſtia-
ni, quia nulla obſtat huic omnium vnitati diuerſitas. Et omnes in vno ſpiritu potati ſumus.)
Apta perfectaque probatio vnitatis omniũ Chriſtianorũ tãquam membrorũ in vno corpore.
Duas enim conditiones habent omnia membra vnius corporis naturalis. Prima eſt ꝙ omnia
ex eodem in principio (virtute, ſcilicet ſeminis) generantur in corpus vnum organicum. Secũda
eſt ꝙ omnia ex eodẽ principio immo etiam eodem alimẽto alũtur diſtributo per membra om
nia. Ex ambabus conditionibus Paulus probat omnes Chriſtianos eſſe vnũ corpus Chriſti. Ex
prima quia omnes in vno ſpiritu in vnum corpus geniti ſumus per baptiſmum. Ex ſecũda quia

omnes

omnes ſumus in vno ſpiritu potati,ad ſimilitudinem membrorum naturalium,quę omnia po- A
tantur ex eodem alimento. Optimus philoſophus Paulus, conformiter ad philoſophos in na-
turalibus loquitur. Alimentũ ſiquidem ſecundum philoſophos conſiſtit in humido:& per mo-
dum ſuctus alitur corpus.Conſtat autem ſuctum ſpeciem eſſe potandi. Aptiſſime itaque ac per-
fecte manifeſtat nos omnes eſſe corpus vnum ex generatione & nutritione ab eodem princi-
pio in vnum corpus. Et ſicut generamur per baptiſmum, ita nutrimur per euchariſtiam, tan-
quam per ſacramenta. Intus autem idem eſt ſpiritus quo generamur ſpiritualiter,& quo nutri-
mur in vita ſpirituali. ¶Conſidera hæc Pauli verba: & perpende intantum Chriſtianos eſſe
membra corporis Chriſti, inquantum generantur ex eodem ſpiritu,inquantum nutriuntur ex
eodem ſpiritu. Alioquin ſolis ſacramentis ſunt de corpore Chriſti. Verum his omiſſis Paulus ab
iis qui vere ſecundum interiorem hominem ſunt membra Chriſti, doctrinam tradit. Et pro-
pterea vtitur pronomine primæ perſonæ, dicendo nos omnes qui vere intus & extra ſumus B
Chriſtiani: hoc eſt non ſolum profeſſione ſed factis. ¶Nam & corpus non eſt vnum mem-
brum ſed multa.) Poſtquam declarauit nos omnes eſſe vnum corpus Chriſti, intendit decla-
rare nos omnes eſſe tanquam membra diuerſa vnius corporis. Et breuitati ſtudens proſequitur
ſimilitudinem corporis naturalis:declarãdo primum quòd membra oportet eſſe diuerſa ſecun-
dum eſſe,ſecundo quo ad agere, tertio quo ad pati in vno & eodem corpore. Et hæc ita tangit
in ſimilitudine vt ſimul inſinuet documenta membrorum myſticorum.immo forte ſimul deſ-
cribit peccata Corinthiorum. Si dixerit pes quoniam non ſum manus,non ſum de corpore,
num ideo non eſt de corpore?) Metaphora clara eſt. Et infimos monet ne inuideant medio-
cribus,ne ægreferant quòd non ſunt manus:quę pedibus præſtant in medio conſtitute. Si di-
xerit auris quoniam non ſum oculus,non ſum de corpore,nunq ideo non eſt de corpore?) In-
ter ipſa ſuprema membra inuidia tangitur. ¶Si totum corpus oculus,vbi auditus?)Si totũ au- C
ditus,vbi odoratus?) Ecce ratio ducens ad inconueniẽs,ſi omnia membra eſſent ſummũ mem
brum:puta oculus. Nunc autem poſuit deus membra,vnũquodque eorum in corpore.) Non
dixit poſuit natura.tum quia opus naturę eſt opus intelligẽtiæ primæ quę deus eſt.tum quia in-
telligi vult quòd deus poſuit in eccleſia quoſdam infimos,quoſdam mediocres.quoſdam ſupre-
mos quemadmodũ poſuit in corpore naturali. Sicut voluit.) Ne vltra moleſtus ſis quærẽn-
do,volũtas dei(quæ vere eſt prima omnium ratio) aſſignatur pro ratione tam naturaliũ quàm
myſticorum membrorum. Quòd ſi eſſent omnia vnum membrũ, vbi corpus?) Prius de-
duxerat ad inconueniens quòd careremus aliis membris:modo deducit ad aliud inconueniens,
ſcilicet quòd careremus corpore. Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus.
¶Non poteſt autem oculus dicere manui,opera tua nõ indigeo:aut iterum caput pedibus,non
eſtis mihi neceſſarii.) Monſtrata neceſſitate diuerſitatis membrorũ ſecundum eſſe in vno cor- D
pore,monſtrat neceſſitatem eorundem ſecundum actiones eorũ.Sententia clara eſt. Sed mul
to magis quę videntur membra corporis infirmiora eſſe,neceſſariora.pro,neceſſaria,ſunt.) Ap
pellat mẽbra infirmiora quæ imbecillia ſunt:vt venter,epar, ſplen,hæc enim inualidiſſima quũ
ſint(facile enim læduntur)ſunt magis neceſſaria quàm oculi & manus. Et quæ putamus igno
biliora membra eſſe corporis, his honorem abundantiorem circundamus.) Appellat mem-
bra ignobiliora pedes reſpectu manuũ, aures reſpectu oculorum. hæc enim magis ornare con-
ſueuerunt qui ornatui ſtudent. Operiebãt enim pedes aureis ſocculis antiqui:& vſque hodie in-
aures ſuſpenduntur aureæ. Et quę inhoneſta ſunt noſtra,abundantiorem honeſtatem habẽt.)
Inhoneſta ſeu turpia ſeu indecora membra appellat pudenda. hæc enim etiam hodie decoran-
tur ſericis & aureis braccis apud multas nationes. Honeſta autem noſtra nullius egẽt.pro,non
egent.)proculdubio decorari aliunde.quę enim ſunt ſecundum ſe decora(vt facies,vt oculi)non E
egent vt decorentur.Et diſtinxit has tres naturalium membrorum differentias penes robur,no
bilitatem & decus: vt myſticorum membrorum differentias omnes comprehenderet. ¶Sed
deus temperauit. pro,contemperauit, corpus.) hoc eſt ſed deus ſimul iunxit membra in vnum
corpus tali & tanta temperantia vt membrum cui aliquid deeſt nobilitatis aut decoris ſupplea-
tur abundantiore honore. hoc enim ſignificatur dicendo. Ei cui deerat, abundantiorem tri-
buendo honorem.) tum ex ſocietate immo ex coniunctione cum aliis membris in vnum cor-
pus.Honorantur ſiquidem naturali honore à deo huiuſmodi membra,ex hoc ipſo quòd nobi-
libus iuncta ſunt membris. Tum ex eo quòd deſeruiunt etiã nobiliſſimis operibus & totius cor-
poris & nobiliorum membrorum. Vt non ſit ſchiſma in corpore.) Huiuſmodi enim redun-
dantia naturalis honoris in membra infirma,ignobilia,indecora, tollit diſcordiam in corpore.

F Efficit enim honorem communem. Sed in idipſum. pro,in idem, pro ſeinuicem ſolicita ſint
membra.) Communitas honoris non ſolum tollit diſcordiam in corpore ſecundum eſſe, ſed
etiam efficit vt ſecundum actiones membra ſint pro ſeinuicem ſolicita ad idem ad quod quod-
libet membrum ſecundum ſe tendit. Sunt enim ſolicita vt viſus videat,vt olfactus odoret,& ſic
de aliis: quoniam ad hoc agunt actiones ſuas vt & totum corpus & ſingula membra ſint bene
diſpoſita. Vnde naturaliter opponimus manũ pro tutela capitis &c. ¶Et ſiquid patitur vnũ
membrum.) Ecce connexio membrorũ ſecundum paſſionem. Compatiuntur omnia mem-
bra.) Teſtatur concurſus ſanguinis ad percuſſum membrum quòd compatiãtur omnia mem-
bra percuſſo vno membro.Reliquis enim membris adimitur ſanguis ad ſuccurrendum percuſ-
ſo. Siue gloriatur. pro,glorificatur, vnum membrum, congaudent omnia membra.) Tra-
ctatus de compaſſione membrorũ tam in malum quàm in bonũ, ſimul cum contextu ſubiun-
G gente paſſionem delectationis in reliquis membris, cogit me ad interpretandum glorificatio-
nem naturalem: quę eſt quum membrum fit dignum gloria: quod eſt quum membrum bene
diſponitur ex ægritudine tranſeundo in ſanitatẽ, ſeu roboratur dum ex imbecilli fit robuſtum.
tunc enim membrum dignum fit gloria naturali: & tunc omnia membra condelectantur, re-
deũtia ad priſtinum corporis ſani ex integro ſtatum. Delectatio ſiquidem naturalis nihil aliud
eſt quàm quies in bona diſpoſitione:ac per hoc huiuſmodi cõgaudere eſt in meliori diſpoſitio-
ne iam quieſcere membra.quę ex vnius paſſione quietem amiſerant. Et (vt iam dictum eſt) ad
inſtruendum membra myſtica proſecutus eſt tam diffuſe Paulus hæc de membris naturalibus.
iuxta hęc enim ipſe ſentiebat in ſeipſo, quis infirmatur & ego non infirmor &c. ¶Vos autẽ.)
ratione vnitatis. Eſtis corpus CHRISTI.) Ratione vero diuerſorum meritorum, offi-
ciorum,donorum &c.eſtis. Et membra de membro.pro,ex parte.) Non eſtis membra om
H nia corporis CHRISTI (ſunt enim alia membra corporis CHRISTI in aliis locis
vbique per orbem ſparſa, immo & aliqua in cęlo) ſed eſtis membra ex parte, eſtis aliqua pars
membrorum CHRISTI. Et quoſdã quidem poſuit deus in eccleſia.) Hinc incipit pro-
ſequi ſecundi generis diuiſionem:illam ſcilicet & diuiſiones miniſtrationum ſunt. ita quòd ſi-
mul explicat diuiſionem illam,& applicat ad propoſitum corporis CHRISTI myſtici di
uerſitatem membrorum. Vnde quemadmodum de membris corporis naturalis dixerat,poſuit
deus membra vnũquodque in corpore ſicut voluit, ita modo dicit de membris myſticis,& po-
ſuit deus quoſdam quaſi membra in eccleſia quaſi corpore. Primum apoſtolos.) Suprema
membra apoſtolos explicat. Ad eos enim ſpectat vniuerſalis eccleſiæ regimen non ſolum ver-
bo & actione,ſed etiam ſcriptura. Vnde ſola ſcripta ab apoſtolis(ſeu ab eis approbata)ſacræ ſcri
pturæ authoritatem habent. Secundo prophetas.) qui à deo immediate inſtruuntur per reue-
I lationem. Tertio doctores.) qui interpretantur tradita ab apoſtolis & prophetis. Deinde
virtutes.) Miſcet Paulus membra primæ diuiſionis membris ſecundæ, ea ratione vt intelliga-
mus tam primæ q̃ ſecundæ diuiſionis membra non eſſe communia omnibus, ſed hoc vni hoc
alii dari. Quod dicit virtutes(hoc eſt potentiæ)ſuperius dixerat in prima diuiſione operationes
potentiarum. Quarto itaque loco donum poteſtatis faciendi miracula circa cælum & elemen-
ta non ſub ratione doni ſed ſub ratione miniſterii locat. Et hoc idem intellige de aliis ſubiũctis
donis. Omnia enim hic inducuntur quatenus miniſteria ſunt ad vtilitatem eccleſiæ. Exinde
gratias curationum.pro,dona ſanationum.) De quo ſuperius dictum eſt. Opitulationes.pro,
ſubuentiones.) Hoc non fuit numeratum inter dona.Et appellatione ſubuentionũ intelligo or-
dinem eorum qui in eccleſia dei operibus miſericordię vocãt.qui enim huiuſmodi officiũ pro-
fitentur factis,ſextũ in eccleſia tenent locũ ſubueniẽdo aliis. Gubernationes.) Et hoc quoque
K non fuit inter dona computatum:ſed miniſterium eſt quo aliqui præſunt gubernationi tempo
ralium. qui in primo principio eccleſiæ Hieroſolymis vocati ſunt diaconi, hoc eſt miniſtri.
Genera linguarũ.) Vltimo loco poſuit Paulus miniſtrantes eccleſiæ generibus linguarũ.Nam
quod ſequitur interpretationes ſermonum, in textu non habetur:ſeu: ſiectitium eſt. ¶Nun-
quid omnes apoſtoli?nunquid omnes prophetæ?nũquid omnes doctores?nunquid omnes vir-
tutes?nunquid omnes gratiam habent curationum?nũquid omnes linguis loquuntur?nunquid
omnes interpretantur?) Explicata diuerſitate miniſteriorum, explicat quòd non omnia om-
nibus,ſed hoc his illud aliis in eccleſia tributum eſt à deo. Et ſententia clara eſt:aduertẽdo quòd
vbi dicitur gratiam habent curationũ,legendum eſt dona habent ſanationũ. ¶Aemulamini
chariſmata meliora. pro,potiora.) Et dictionem Græcam chariſmata,interpres reliquit:quum
potuiſſet dicere dona. Quũ diſtinxiſſet tum dona,tum miniſteria,non dicit æmulamini mini-
ſteria

ſteria potiora(hoc enim eſſet materia diſſidii : præter hoc quód eſſet æmulatio præſumptuoſa) A
ſed dicit ęmulamini dona potiora. Illud enim eſſet ambitionis:hoc vero eſt proficientis affectus
& tendentis de bono in melius. Et adhuc excellentiorem viam vobis demóſtro.) Niti ad po
tiora dona laudabilis eſt via:ſed excellẽtior via monſtranda ſupereſt. & hæc (vt dicetur) eſt via
dilectionis. ❡ Aduerte quòd hæc particula æmulamini &c. deberet eſſe principium capituli
ſequentis.nam in his verbis Paulus proponit more ſuo dicenda.Proponit autẽ dicenda in duo-
bus capitulis.nam dicendo æmulamini dona potiora, proponit tractanda in capitulo decimo-
quarto & dicendo & adhuc excellentiorem viam vobis demonſtro, proponit tractanda in ca-
pitulo decimotertio.Incipit enim exequi ab vltimo propoſito.

## CAPVT XIII.

B
S
Ilinguis.) Proſequitur tertium genus: diuiſiones operationũ ſunt, idem vero
deus. Et intendit diuiſiones operationum quę ſunt diligere ſeparare & credere.
Et incipit à dilectione. ita quòd primo tractat de dilectione : & vltimo diſtin-
guit dilectionem à credere & ſeparare. Aduertendũ eſt enim quòd vbicunque
interpres in hoc capitulo nominat charitatem, iuxta Græcũ textum nomina-
tur dilectio:& articulus prępoſitus in Græco monſtrat quòd non de quacũque
dilectione ſed de illa dilectione eſt ſermo quę diuidit filios dei à filiis perditionis,quã latini theo
logi appellant charitatem. ❡ Ordinate autem procedens ad ſeruandum promiſſum(ſcilicet ex-
cellentiorem viam vobis demonſtro)mõſtrat primo excellentiam charitatis reſpectu omnium
tam donorum q̃ miniſteriorum de quibus in pręcedẽti capitulo tractauit.Et incipit à dono lin
guarum & à miniſterio apoſtolatus. Et donum quidem linguarũ explicat proprio nomine,di- C
cendo ſi linguis:miniſterium autem apoſtolatus inſinuat loquendo in propria perſona,loquar,
factus ſum,ſi habuero,ſi nouerim,ſi diſtribuero &c. Vniuerſum enim hũc primum tractatum
ideo in prima perſona proſequitur , vt intelligamus verificari quę dicit etiam de ipſomet apo-
ſtolo. Hominum loquar.) Non dicit hominum Aſiæ aut Europæ aut Aphricæ ſed abſolute
hominum, vt comprehendat omnium humanarum linguarum genera. Et angelorum.) In
ſacris ſcripturis inducuntur ſæpe angeli loquentes: nec ſolum hominibus, ſed quandoque inter
ſeipſos.quam locutionem theologi interpretantur locutionem intelligibilem.Ita ꝙ per linguas
hominum intelligitur omnis locutio ſenſibilis , per linguas vero angelorum omnis locutio in-
telligibilis:vt ex his duobus generibus loquendi omnis loquendi modus comprehendatur. nam
etſi inuenitur locutio imaginaria,ad intellectualem reducitur.Quod ideo dixerim,vt cuicũque
opinioni de natura angelorum ſatiſfiat.Nõ eſt præſentis negocii diſcutere naturas ſpiritualium D
ſubſtantiarum quas dæmones & angelos dicimus, an omnes ſint incorporeæ,an loquantur ſo-
lis intellectibus aut etiam cogitatiuis ſeu æſtimatiuis virtutibus.Sat eſt præſenti propoſito intel-
ligere quòd ſiue loquar linguis,hoc eſt ſermonibus hominum,ſiue ſermonibus angelorum &c.
Non enim eſt hic ſermo de corporeo membro linguæ, ſed de modis loquẽdi. Charitatem au
tem non habeam.) Ecce ſecunda pars antecedentis huius conditionalis: conſequens autem eſt
quod ſubiungitur. Factus ſum velut æs ſonans.pro,reſonans.) Et ſuperfluit velut.Aſſimilat ſe
ſine charitate loquentem omnibus humanis aut etiam angelicis linguis, non terræ,non ligno,
ſed æri non cuicũque(quia nõ male ſonanti)ſed reſonanti,bene reddenti ſonum. Tanquàm ſic
loquens perinde ſit ac inanimatum bene reddens ſonũ, tanquàm non ſibi ſed aliis præclare ſo-
net. Aut cymbalum tinniens.) Cymbalum eſt inſtrumentũ notum quo vtuntur puellę cho-
reas ducentes,geſtãdo ſiniſtra manu cymbalum, & dextera percutiẽdo illud.& eius ſonus pro- E
priæ eſt tinnitus multorũ circulorum æreorum qui in circũferentia lignea cymbali filis ferreis
ſuſtentantur.Simul enim tota illa circulorũ multitudo tinnitus emittit percuſſa pergamena pla
nicie cymbali. Huiuſmodi enim cymbala tinnitus emittunt multos pro choreas ducẽtibus,non
pro ſeipſis. Et attulit ſimilitudinem æris & cymbali, hoc eſt naturalis & artificialis ſoni:vt arti-
ficiale referatur ad linguas hominum(quorum omnia linguarum genera arte conſtat)naturale
vero ad linguas angelorum, quorum ſermones naturales ſunt. Et ſi habuero prophetiã.) Ec-
ce excellẽtia charitatis ad prophetiam & prophetas. Et nouerim myſteria omnia.) Ecce ex-
cellentia charitatis ad ſapientiam & doctores. Et omnem ſciẽtiam. ) Ecce excellẽtia reſpectu
doni ſcientiæ. Et ſi habuero omnem fidem ita vt montes transferam.) Ecce excellentia cha-
ritatis reſpectu trium donorum,ſcilicet fidei de agendis,poteſtatem & ſanationum. Hæc enim

F tria comprehendũtur ſub hoc vno, ſi habuero omnem fidem: quoniam omnia dona circa mi-
racula innituntur fidei. & propterea dixit omnem fidem, vt omnem gradum buiuſmodi fidu-
cię comprehenderet. Et explicauit effectum qui nunquam aut rariſſime adhuc factus eſt. Dico
autem rariſſime: quoniam Grego. in primo Dialo. refert quendã Gregorium mouiſſe montem.
Charitatem autem non habuero nihil ſum.) in eſſe diuini conſortii. ¶Obiicitur apoſtoli do-
ctrinę ꝙ non conſtat ſibiipſi: eo ꝙ ad Ro. ſcripſerit iuſtificari hominem fide ſine operibus: ad
Corin. autem fidem omnem ſine dilectione non conferre diuinum eſſe hominum animis.
¶Solutio eſt, quòd diuerſimode vtitur Paulus fidei nomine. Nam ad Ro. ſub fidei nomine cõ-
prebendit fidem ſpem & dilectionem. In cuius ſignum tanquam ſynonimis vtitur fide & lege
fidei: vt patet ad Ro. iii. certum eſt autem ſub lege fidei quæ diſtinguitur cõtra legem factorum
comprehendi etiam ſpem & dilectionem: quemadmodum ſub lege factorum, opera etiam om
G nium virtutum moralium (prudentiæ, iuſtitiæ, temperãtiæ, fortitudinis, & partium earum) quæ
gentes ſine ſcripta lege faciunt. Et in promptu eſt ratio: quia ſicut fides diſtinguitur cõtra opus
quia innititur deo cui creditur, ita ſpes innititur deo in quo ſperatur, & dilectio innititur deo
qui diligitur: opera autem virtutum moralium innitũtur propriæ & operantis rectitudini. At-
teſtantur quoque verba domini, tanquam pro eodem vtentis fide & dilectione: dum peccatrici
dixit, fides tua te ſaluam fecit: & de ipſa dixit, dimiſſa ſunt ei peccata multa quoniã dilexit mul-
tum. Hoc vero in loco, ſub fidei nomine ſolam ipſam fidem ſeorſum à dilectione ſignificat: vt
clare patet in textu. nulla igitur eſt diſſonantia. ¶Et ſi diſtribuero in cibos pauperum omnes fa
cultates meas.) Interpres addidit pauperum ob claritatem ſenſus. Ecce excellentia charitatis ad
miniſteria ſubuentionum & gubernationum. Vtrunque enim ſub hoc vno comprehenditur.
Et ſi tradidero corpus meum ita vt ardeã.) Superfluit ita. & ardere pro comburi interpres po-
H ſuit. Eſt enim ſenſus. Et ſi tradidero corpus meum ad hoc vt comburatur. ¶Vbi nota quòd non
dicit quòd ſi tolerauero corpus meum comburi, ſed longe plus. Spontaneam enim oblationem
corporis ſui ad hoc vt comburatur ſignificat: quod multi martyres fecerunt. Et hoc ſuperaddi-
dit donis & miniſteriis ſuperius numeratis: quoniam ſciebat apoſtolos miſſos ſicut oues inter lu
pos, ad docendum quòd ſi etiam ipſe apoſtolus ſeruare hoc vſqueadeo quòd ſponte ſe traderet
vt combureretur, abſque charitate nibil ſibi prodeſſet. Et verum dicit, Poſſunt enim hæc fieri
ab hæreticis & ab infidelibus pertinacibus in ſectis ſuis. Charitatem autem non habuero, ni-
hil mihi prodeſt.) Meritoriæ ad vitam æternam. ¶Ex his omnibus patet excellentia charita-
tis reſpectu omnium tam miniſteriorum quàm donorum. ¶Charitas patiens. pro, longani-
mis, eſt.) Aduerte prudens lector, quòd opera virtutum dupliciter liberantur. vel ſecundum
quòd ſunt propria virtutum opera. Et ſic à Paulo excluduntur à iuſtificãdo hominem: & é re-
I gione legis fidei locantur: vtpote communia etiam infidelibus, ſeu non iuſtificatis. Vel vt impe-
rantur à charitate. & ſic tam virtutum moralium communium etiam infidelibus, quàm theo-
logàlium communium etiam non iuſtificatis opera, & iuſtificant & viuificant æterna vita ho-
minem: & ſine ipſis fides mortua eſt. Et ſæpiſſime in ſacra ſcriptura præcipiuntur ac commen-
dãtur vſqueadeo, vt ſine ipſis dilectio dei ſalua eſſe non poſſit & ſine ipſis vana omnia ad æter-
nam cenſeantur vitam. Et ſic liberando, opera reliquarum virtutum Paulus attribuit charitati
hoc in loco. ¶Igitur declarata excellentia charitatis reſpectu tam donorum quàm miniſte-
riorum, declarat modo excellentiam eiuſdem ex fructu. In quo ſimul manifeſtando effectus
charitatis deſcribit ipſam qualis eſt in actionibus & paſſionibus tam intus quàm extra. Deſcri-
bit autem ipſam ex contrariis effectibus ad amorem proprium, ad amorem carnalem, ad amo
rem mundanum. ¶Primus ergo effectus eius eſt internus. & eſt credere hominem longanimé.
K Vere enim in longum extendit animum, ad veram æternitatem extendendo affectum ipſius.
quo contra carnalis aut mundanus amor contrahit animun ad trãſitoria. Benigna eſt.) Ex-
terior effectus eſt reſpectu præſentium. Benignitas enim ferax eſt boni: quo contra amor pro-
prius tenax eſt boni ſi quod habet. Efficit enim charitas hominem propenſum ad donandum,
ad comiter atque ſuauiter ſe gerendum cum aliis. ¶Charitas non æmulatur.) Amor proprius
ſiue carnalis ſiue mundanus, pater eſt inuidiæ diuerſis rationibus: charitas autem inuidiam om-
nem excludit tam circa conſortium in præcipuo amato quàm circa alia aliorum bona. Gaudet
enim etiam ſi alii plus participent tam præcipuum quàm alia bona. Non agit perperam.)
Aduerte ꝙ interpres non vtitur perperã latine, ſed græce. Græcam ſiquidem dictionem relin-
quere voluit: non tamen integram reliquit. Vnde non eſt ſenſus buius particulæ ille quem di-
ctiones iſtę latinæ ſignificant, ſed quem dictio Græca ſignificat. de cuius ſignificatione etſi va-

ria

ria dicuntur, illa tamen huic textui conſonat vt inconſtantia leuitaſq; mentis ac actionum ex- A
cludatur. Amor enim proprius inconſtans valde eſt:vt crebra fidei violatio in principibus teſta-
tur, Charitas autem non agit inconſtanter. habet enim optimum illud gratiæ quod eſt ſtabili-
re cor. Non inflatur.) Superbiam excludit, amori proprio indiuiduam comitem. Non eſt
ambitioſa. pro, non agit inhoneſte.) ſeu turpe. Erubeſcentiæ omnis materiam excludit charitas:
dum tam quo ad opus quod facit quàm quo ad modum agendi nunquam agit vnde tunc vel
poſtea erubeſcat. erubeſcimus enim de turpibus, de inhoneſte aut indecore geſtis. Quo contra
carnalis amor ea & ſic efficit vt erubeſcendum ſit. Non quærit quæ ſua ſunt.) Interpres addi-
dit ſunt. in Græco legitur non quærit quæ ſuaipſius. Exterior ſolicitudo ad acquirendum gloriã,
honorem, laudes, amicos, miniſtros, ac res delectabiles aut vtiles pro ſeipſo, excluditur. Cuius op-
poſitum in aliis amoribus euidenter apparet. Non irritatur.) proculdubio laceſſito iniuriis ho-
mine. Iram enim excludit, vſqueadeo vt nec prouocetur ad iram ex iniuriis. Cuius contrarium B
in aliis conſpicimus euenire amoribus. Non cogitat. pro, imputat, malum.) Temeritatem ex-
cludit, qua ſeipſum aut carnem aut mundum amans imputat malum illi quem neſcit malum fe
ciſſe, aut imputat alicui malum in animo quo quis caret. habent enim temeritatem annexam hu
iuſmodi amores in iis præcipue quæ tangunt amata. Charitas autem ſicut eſt exterius conſtans
in actione, ita eſt conſtans in mente: vt non permittat præcipitem ferri ad imputandum malum
illi quem non conſtat peccaſſe. Non gaudet ſuper iniquitate.) Quemadmodum naturale eſt
iuſto gaudere de iuſtis operibus tam ſuis quàm aliorum, & liberali gaudere de liberalibus, & ſic
de ſimilibus, ita naturale eſt amori mundano gaudere de mundanis operibus, & carnali de car-
carnalibus, & proprio de conferentibus ſibi, ſiue iuſta ſiue iniuſta ſint: & propterea de quolibet
horum vere dicitur quòd gaudet ſuper iniquitate. Charitas autem non gaudet de iniquitate: vt-
pote ſibi abominabili, vtpote inimica dilecto Deo. De iniquitate autem proculdubio aliena: pro- C
priam enim non compatitur. Congaudet autem veritati.) Expectabas vt diceret, congaudet
autem iuſtitiæ. non hoc dixit, ſed quod amplius eſt, congaudet autem veritati. Et propriiſſime di
xit: vt intelligeremus quòd charitas ſeu dilectio hęc de qua eſt ſermo, eſt dilectio non vanitatis
ſed veritatis. Amori cuiq; reſpondet ſua delectatio & econuerſo: amori carnali delectatio carna-
lis reſpondet, & econuerſo: & ſic de aliis. quo fit vt delectatio veritatis reſpondeat amori charita-
tis, & econuerſo. Dilectio Chriſtiana eſt dilectio veritatis non figmentorum, eſt dilectio vero-
rum bonorum, non vanorum quæ apparent bona: eſt dilectio veritatis etiam ſi deiectionem ho
noris proprii ſonet, ſi priuationem corporalis vitę inducat. & propterea congaudet veritati vitę,
doctrinæ & iuſtitiæ. ¶ Omnia ſuffert.) Intus congaudet veritati: exterius quoq; omnia ſuffert.
plena eſt patientiæ charitas vſqueadeo vt non quædam ſed omnia toleret, non ſolum tormenta
& mala pœnæ, ſed etiam mala culpæ, non quatenus ſunt mala culpæ (ſic enim non comprehē- D
duntur ſub genere tolerabilium pro quibus diſtribuit omnia quum dicitur, Omnia ſuffert) ſed
quatenus ſunt pœnalia. nam aliorum crimina triſtitiam ingerunt non mediocrem diligentibus
Deum. Vnde & de Loth Petrus Apoſtolus dicit. animam iuſtam iniquis operibus cruciabant.
ii. Petri. ii. Et hinc dicitur quòd non fuit bonus qui non potuit tolerare malos. Omnia cre-
dit.) reuelata à Deo in ſacra ſcriptura. Actus fidei attribuitur charitati imperatiue: ſicut & a-
ctus patientiæ, & ſimiliter ſpei. Omnia ſperat.) promiſſa à Deo. Omnia ſuſtinet.) hoc
eſt manutenet, ſuſtentat. Hoc quartum charitatis officium conſeruantium eſt trium præmiſ-
ſorum. nam omnia manutenere & ſuſtentare eſt omnibus periclitantibus ſuccurrere ne ma-
lis pœnæ ſuccumbant, ne à reuelatis excidant, ne promiſſis deſint. ¶ Nec dicit omnes ſu-
ſtinet, ſed omnia: vt intelligamus ꝙ quanuis ad omnes manutenendos non ſufficiat, ſufficit ta-
men ad manutenendum & ſuſtentandum omnia illata, reuelata & promiſſa. tum in illo in quo E
eſt, tum in eccleſia Dei. Eſt enim hoc charitatis officium intendens omnibus animæ partibus:
quia charitas vniuerſis animæ partibus præſidet. eſt & conſeruans in eccleſia integritatem virtu
tum quas opus eſt illam habere. ¶ Charitas nunq̃ excidit.) Declarat tertio loco excellentiam
charitatis quantum ad permanentiam. Quum autem legis quòd dilectio nunq̃ cadit, caue ne in-
telligas charitatem ſemel habitam nunq̃ amitti, incidendo in huiuſmodi errorem: ſed intellige
Pauli verba tum ex contextu, tum ex ipſis verbis formaliter intellectis, quòd charitas quantum
eſt ex parte temporis neſcit caſum. hoc enim formaliter ſignificat aduerbium temporis nunq̃.
Et hoc directe intēdit: quoniam in hoc conſiſtit differentia inter charitatem & ſubiuncta dona
prophetiæ, linguarum & ſcientię. Hæc enim dona adueniente tēpore expectatæ fœlicitatis ceſ-
ſabunt: charitas autem adueniente huiuſmodi toto æternitatis tempore, non ceſſabit. Et cũ hac

F Veritate conſtat ſtare ſimul ꝙ aliunde q̄ ex tempore charitas poſſit cadere à ſuo eſſe. perditur e-
nim ex peccato mortali. Siue prophetiæ euacuabuntur.) Non erit in patria cæleſti opus dono
prophetiæ, vbi omnes videbunt clare Deum. Siue linguæ ceſſabunt.) Non dicit ꝙ ceſſabit lin-
gua ſed ceſſabunt linguæ: quoniam non ceſſabit ſenſibilis locutio, ſed ceſſabit diuerſitas idioma-
tum. Erit enim labium omnium vnum, multo magis q̄ fuerit olim ante confuſionem linguarũ.
Siue ſcientia deſtruetur.) Non eſt hic ſermo de ſcientia mathematica & huiuſmodi, ſed de ſcié-
tia ſanctorum quæ innititur fidei: quæ quoniam caret euidentia rerum ſcitarum ſicut & prophe
tia caret euidentia rerum quæ prophetantur, ideo ceſſabunt ſicut & fides. ¶ Ex parte enim co-
gnoſcimus.) Rationem reddit quare ſcientia deſtruetur. Et quod dicit ex parte, referri poteſt vel
ad rem cognitam vel ad modum cognoſcendi. Et quidem ſi referatur ad rem cognitam, ſenſus
eſt ꝙ rem cognitam per donum ſcientiæ, partim ſcimus & partim neſcimus. Et vere de cæleſti
G patria, de Deo &c. partim ſcimus & partim neſcimus: & multo maius eſt quod neſcimus. Si vero
referatur ad modum cognoſcendi, partim quoq; cognoſcimus & partim non. nam deeſt euidé-
ter cognoſcere, & adeſt aliquo modo cognoſcere. Et ex parte prophetamus.) Similis diſtin-
ctio ex parte rei prophetatæ vel ex parte modi fieri poteſt. nam propheta quo ad modũ cogno-
ſcendi caret euidentia rerum quas prænunciat. Quanuis enim Eſaias certus fuerit quòd ventu-
rus eſſet Meſias verus Deus, quia certus erat Deum ſibi hoc reuelare, non tamen euidentem noti
tiam habebat myſterii incarnationis: & ſic de ſimilibus. Rem quoq; prænunciatam non ſecun-
dum omnes conditiones rationeſq; rei cognoſcebant, non reuelante Deo totum. Quanuis auté
diſtinctio hæc veritati innitatur, ad literalem tamen ſenſum textus huius directe ſpectat modus
cognoſcendi ex parte: quoniam hinc directe infertur ceſſatio. Quum auté venerit quod per-
fectum eſt, euacuabitur quod ex parte.) E regione id ex parte locat Paulus perfectum. ac ſi dixiſ-
H ſet quum autem venerit quod integrum eſt euacuabitur quod conſtat ex aliqua tantum parte.
Nec dicit tolletur defectus partis, ſed tolletur quod eſt ex parte, quod conſtat ex parte: vt intel-
ligamus quòd non ſupplebitur ei quod ex parte eſt altera pars, ſed ipſum quod ex parte eſt tolle-
tur. vt intelligamus quòd non ſupplebitur ſcientiæ aut prophetię quod ei deeſt, ſed quòd ceſſa-
bit tam ipſa ſcientia quàm ipſa prophetia conſtans ex parte, quemadmodum tolletur ipſa fides
ac ſpes. Et ratio eſt quam diximus: quia conſtant ex ineuidentia. hoc enim eſt cognitiones pro-
phetiam & ſcientiam conſtare ex parte. ¶ Sed occurrit quæſtio: quum verum ſit quòd diligi-
mus ex parte, cur non eadem ratione inſerri poteſt, ergo dilectio ceſſabit? ergo quum venerit
quod perfectum eſt euacuabitur quoq; quod ex parte eſt etiam in ipſa charitate, hoc eſt etiam
ipſa dilectio ex parte? Quòd enim diligamus ex parte, clare patet ex hoc quòd nullus in hac vi-
ta diligit Deum ex toto corde, ex tota mente, ex tota fortitudine &c. ¶ Solutio eſt quòd huiuſ-
I modi ex parte quòd inuenitur in dilectione, non ei conuenit ſecundum ſe, ſed redundat in eum
ex notitia ex parte. ſi enim illam perfectam notitiam quæ in patria erit de Deo hic haberetur
deligeremus non ex parte. & ideo notitia per ſe ex parte conſtans, tolletur: dilectio autem quæ
hic patitur hanc redundantiã, non tolletur. ¶ Quum eſſem paruulus, loquebar vt paruulus, ſa-
piebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus.) Relationem pręſentis ſtatus ad ſtatum futurę fœli-
citatis poſtq̄ declarauit ex relatione conſtantis ex parte ad perfectum, vt plenius doceret decla-
rat ex relatione ætatis puerilis ad ætatem virilem: vt intelligamus congruere nobis quaſi puerulis
huiuſmodi notitias imperfectas prophetiæ & ſcientiæ quæ eſt ſecundũ fidem. Vnde ſolos actus
puerorum ſpectantes ad notitiam inducit: loqui, ſapere & cogitare. Et nihilominus pueriliter lo-
qui relatiue ad genera linguarũ, ſapere ad prophetiã, & cogitare ad ſcientiã inducit tollenda: vt ſi-
mul intelligamus in nobis ex ſucceſſione ætatis virilis ad puerilem, non eſſe mirum quòd in ſta
K tu futuræ fœlicitatis tollentur quæ ſunt pręſentis ſtatus imperfecta. Ad hoc enim clare ſubiun-
gitur. Quando autem factus ſum vir, euacuaui quæ erant paruuli.) Quod ſuperius dixerat tol-
letur quod ex parte eſt, modo per metaphoram dicit abſtuli quæ erant paruuli. ¶ Videmus
nunc per ſpeculum in ænigmate.) Non ſufficit Paulo dupliciter declaraſſe reuelationem pręſen
tis notitiæ ad futurã, ſed tertio declarat ex alia ſimilitudine. Aſſimilat enim præſentem notitiã
quam de diuinis habemus viſioni per ſpeculum in ænigmate. Ita ꝙ tres conditiones ſonat. pri-
ma eſt ꝙ videmus: ſecũda ꝙ per ſpeculũ: & tertia ꝙ in ænigmate. Sæpe declarauimus quo pacto
viſio inuenitur in huiuſmodi q̄ de Deo ſcimus ſub fide. Videmus enim nó res ipſas ſed credibili-
taté earũ. nó videmus ꝙ Deus ſit trinꝰ & vnus, ꝙ Verbũ caro factũ eſt, & reliqua huiuſmodi, ſed
videmꝰ ꝙ hæc ſunt credibilia: ſicut nó video Pariſiꝰ, ſed video credibile eſſe ꝙ Pariſiꝰ ſit. & hæc
viſio cauſatur ex accumulatione tot teſtimoniorũ. ¶ Per ſpeculũ vero videre poteſt intelligi du-
pliciter.

pliciter.vel vt videmus in ſpeculo reſultantes ſimilitudines hominum,arborum &c.vel vt vide- A
mus per vitrea ocularia.Et vtroq; modo verificatur ꝙ videmus per ſpeculum in ænigmate diui
na.nam & videmus Deum non in ſeipſo,ſed in eius ſimilitudinbus quæ ſunt creaturæ:nec ex ha
rum inſpectione ſimilitudinum clarã habemus de Dei & cęleſtis patrię conditionibus notitiam,
ſed obſcurã.& videmus ex parte noſtri per ſpecies abſtractas à ſenſibilibus quaſi per ocularia ſpe
cula,quæ Dei & cæleſtis ſunt patriæ cũ difficultate & obſcuritate. Tunc autẽ facie ad faciẽ.)
Contra videre per ſpeculum in ęnigmate, deſcribit viſionẽ Dei in ſtatu futuræ fœlicitatis facie
ad faciemhoc eſt ſine medio. Vtrinq; excluditur medium:tam ex parte videntis dicendo facie,q̃
ex parte rei viſæ dicendo ad faciem. & ſimul claritas viſionis ſignificatur ex intuitu facie ad fa-
ciem. Non potuit ſimilitudine ſenſibili ſignificari clarius viſio intelligibilis immediata & clara
q̃ per viſionem facie ad faciem. ¶Et quoniam Paulus vtitur hac viſione vt opponitur ad viſio-
nem per ſimilitudinem in ænigmate,euidenter conſtat ꝙ in alio ſenſu vſus eſt Iacob hac viſio- B
ne quum dixit Geneſ.xxxii.vidi dominum facie ad faciem.Nã conſtat ꝙ per ſimilitudinem vi-
ri luctantis cũ eo & cũ ignorantia nominis illius,vidit dominũ.quod eſt videre per ſpeculũ in ę-
nigmate apud Paulum.Sed Iacob ad ſignificandũ excellentiã illius apparitionis vſus eſt tali mo-
do loquẽdi: intendens per dominũ non deũ in ſeipſo, ſed deũ in illo apparẽte viro, quẽ virũ vi-
dit facie ad faciem. ¶ Nunc cognoſco ex parte, tunc autem cognoſcã ſicut & cognitus ſum.)
Quarto Paulus manifeſtat qualis eſt differentia inter notitiam pręſentẽ & futurã de Deo: penes
differentiam ſupra poſitam de eo quod eſt ex parte& perfecto.Declarat ſiquidem ſimul,& quid
eſt illud perfectũ in notitia,& quid eſt videre deũ facie ad faciẽ,diſtinctũ cõtra videre deum per
ſpeculum in ænigmate.Quod nãq; dixerat videmus nunc per ſpeculum in ænigmate,modo di
cit nunc cognoſco ex parte. Et quod prius dixerat tunc autem facie ad faciem,modo dicit tunc
cognoſcã ſicut cognitus ſum.& hoc quoq; eſt perfectũ quod tunc veniet. Videntes ſe facie ad fa- C
ciem ita ſe habent ꝙ quilibet eorũ cognoſcit aliũ illo eodẽ modo quo cognoſcitur ab alio,quan-
tum eſt ex modo videndi. & propterea Paulus dicit tunc cognoſcã Deũ ſicut & cognitus ſum
à Deo. Nec dicit quantũ cognitus ſum,ſed ſicut cognitus ſum:ſcilicet ſine aliquo medio offuſcã-
te ſeu diminuente notitiã.immo eodẽ medio.nã cognoſcã Deum per ipſam & in ipſa deitate vt
medio, quemadmodũ ego cognitus ſum à Deo per ipſam & in ipſa eadẽ deitate. Et ſimiliter ex
parte cogniti cognoſcã Deũ ſicuti eſt,ſicut cognitus ſum ab eo ſicuti ſum. Ad quorũ neutrũ ſuf-
ficit quęcunq; naturalis de Deo notitia quam habent intelligentiæ quas angelos dicimus. ¶Di-
xi autem erudite lector de modo videndi ſine medio offuſcante ſeu diminuente notitiam, quo-
niam Deus nihil intuetur niſi in ſeipſo Deo,ſed ille intuitus eſt longe clarior q̃ videre facie ad fa
ciem:& eminenter includit in ſe quicquid perfectionis & claritatis eſt in videre facie ad faciem
intelligibili intuitu.Sed Paulo ſufficit vti illo intuitu prout habet id quod eſt viſionis facie ad fa- D
ciem. Et ideo dicit tunc cognoſcã ſicut & cognitus ſum: hoc eſt intuendo Deum ſicuti eſt:ſiqui
dem & ipſe intuetur me ſicuti ſum. ¶Nunc autem manent.) In præſenti tempore manent in
omnibus Chriſtianis nomine & factis,non in quibuſdam ſic & in quibuſdam non. Fides,ſpes,
charitas,tria hęc.)Ecce diuiſiones operationum ſunt idem autem Deus.& vere idem Deus eſt ha
rum operationum non ſolum author,ſed regula & obiectum.tota enim credendi ratio eſt deus,
qui creditur reuelator omnium quę credimus:quem credimus trinum in perſonis,vnum in ſub-
ſtantia,creatorem cæli & terræ &c. Vniuerſæ quoq; ſpei noſtrę ratio eſt Deus,qui promiſit bea
titudinem:qui ſperatur beaturus nos per ſeipſum. Nec minus vniuerſæ dilectionis noſtræ ratio
eſt Deus,quem ſuper omnia & in omnibus diligimus:cui quærimus gloriam &c. ¶Et dixit tria
hæc,non vt numerandi tibi tolleret laborem, ſed vt intelligamus ex induſtria tria hæc tantum
proponere:quia ſola hæc tria ſunt virtutes theologales,habentes ſcilicet Deum pro proximo ob-
iecto,fine & regula. Sola hæc tria principatum obtinent in anima. reliqua enim quæ virtutum E
aliarum ſunt,ad manifeſtandum ſeu exequendum ſunt. Dixit tria hæc:ne errares putando hæc
eſſe vnum & idem cum charitate,propterea quia de charitate dixerat omnia credit,omnia ſpe-
rat:ſed intelligeres nec vnũ nec duo ſed tria eſſe, vt non confundamus has virtutes. Maior au-
tem horũ eſt charitas.) Vel Græco more interpres locutus(quod magis quadrat) pronomen ho-
rum non conſtruitur cum cõparatiuo maior:ſed ordo literæ eſt.horũ autem charitas eſt maior.
non enim ſignificatur ꝙ maior his tribus eſt charitas (eſſet enim maior ſeipſa) ſed ꝙ inter hæc
charitas eſt maior:ſicut monſtrando duos gemellos fratres dicimus, horũ duorum fratrum hic
eſt maior. Nec oportuit explicare qualiter ſit charitas maior:quia ex dictis ſatis habetur quôd
principatur fidei,mouendo ad credendum omnia:& ſpei, mouendo ad ſperandum omnia &c.

Sectamini

F

## CAPVT XIIII

S

Ectamini charitatem. ) Propoſuerat duo : æmulationem meliorem donorum, & excellentiorem viam. Tractauit ſecundum in pręcedente capitulo, intendit modo tractare primum. Et propterea continuando dicta dicendis iterum reſumit primum,ſubiungendo. Aemulamini ſpiritalia.) proculdubio dona. Magis autem vt prophetetis.) Quod proponendo in genere dixerat potiora,modo in ſpecie dicit,magis autem vt prophetetis. Et eſt ratio dicti:quia Corinthii magnipendebant donum linguarum nimis. Propterea enim Paulus præponit prophetiam vt doceat Corinthios magis appetere donum prophetiæ quàm donum linguarum. In primitiua ſiquidem eccleſia alii accipiebant à ſpiritu ſancto donum linguarum,alii donum prophetiæ.Corinthii autem valde appetebant donum linguarum.

G ¶ Vbi aduerte quòd vniuerſus textus iſte loquitur proprie de dono linguarum & dono prophetiæ:vt tractando textus ipſe teſtatur. Et ſcito ex eodem tractatu quòd de ratione doni linguarum nec erat intelligi ab aliis, nec etiam intelligi ab ipſo loquente verba quæ donum porrigebat: ſed accipiens donum linguarum mouebatur à ſpiritu ſancto ad loquendum magnalia Dei prout ſpiritus ſanctus dabat ei eloqui:nec ſolum mouebatur lingua ad proferendum illa verba,ſed ſimul mouebatur à ſpiritu ſancto affectus loquentis in Deum motu cuiuſdam deuotionis ad laudandum Deum. Hæc omnia ex textu habentur.

¶ Nec ex his accipias quòd Apoſtoli loquentes linguis non intelligebant quæ dicebant: quoniã Apoſtoli non ſolum linguarum dono donati ſed ſpiritu ſancto repleti ſunt, & donum interpretandi ſimul habebant : quoniam ad hoc datæ ſunt illis linguæ vt non egerent interprete prædicantes diuerſarum linguarum hominibus. hęc enim quæ hic à Paulo dicuntur,ſunt de dono lin-

H guarum puro intelligenda: vt textus etiam explicat. ¶ Qui enim loquitur lingua.) Antequã probet, magis autem vt prophetetis, præmittit differentiam duplicem inter donum prophetiæ & donum linguarum. Altera eſt quòd qui loquitur lingua. Non hominibus loquitur.)nec ſibi nec alteri homini intelligenti quandoque. Sed Deo. ) intelligenti . Nemo enim audit. ) Ecce quare hominibus non loquitur,quia contingit quandoque quòd nullus homo intelligibiliter audit. Spiritus. pro,ſpiritu,autem loquitur myſteria. Ad excludendum etiam loquentem intelligere, dicit quòd loquitur myſteria,occulta Dei, non ex propria mente ſed ſpiritu,proculdubio ſancto mouente ſpiritum hominis loquentis ad loquendum occulta Dei. ¶ Nam qui.pro,qui autem prophetat, hominibus loquitur.) Ecce differentia. Ad ædificationem. ) Superfluit ad. Bene nota quòd loquens lingua non ſolum differt à prophetante. quia ille non hominibus,iſte hominibus loquitur: ſed etiam quia ille loquitur myſteria (hoc eſt occulta) iſte vero loquitur æ-

I dificationem . Et exhortationem & conſolationem. ) Loquitur prophetans manifeſta verba ædificatoria & exhortatoria & conſolatoria.Et ædificatio quidem ad affectum ſpectat: exhortatio vero ad robur in bono:conſolatio autem ad refrigerium in perpeſſione malorum. Vbi carne materiam vere prophetiæ non eſſe loqui vana , ſed quæ ſunt ædificationis aut exhortationis aut conſolationis ſpiritualis.Hæc eſt prima differentia.

¶ Qui loquitur lingua. ) Ecce ſecunda differentia. Semetipſum ædificat. ) Accenditur enim affectus proprius loquentis erga Deum , largitorem tanti doni. Qui autem prophetat , eccleſiam Dei ædificat. ) Superfluit Dei:quanuis ſubintelligatur. Differentia clara eſt.

¶ Volo autem omnes vos loqui linguis,magis autem prophetare.)Ne ex dictis differentiis aſpernari videretur donum linguarum, aſſerit placere ſibi quòd in omnibus ſit donum linguarum: magis tamen placere quòd in eis ſit donum prophetiæ. Nam maior eſt qui prophetat quàm

K qui loquitur linguis.)Ecce ratio.Niſi forte interpretetur.)Superfluit forte.Hic eſt textus vnde clare ſumitur quòd de ratione doni linguarum non eſt quòd ipſe loquens intelligat ſua verba.nam ſi intelligeret non diceret Paulus de loquente linguis niſi interpretetur:hoc eſt niſi exponat verba quæ loquitur , niſi habeat donum interpretandi verba quæ loquitur . Talis enim qui habet vtrunque donum non poſtponitur prophetæ: quoniam interpretatio eſt ad ædificationem eccleſiæ:vt clare ſubditur, dicendo. Vt eccleſia ædificationẽ accipiat.)Hic eſt enim fructus interpretationis quem non habet donum linguæ purum. ¶ Nunc autem fratres.) Declarat Paulus quod dixerat quòd loquens linguis non ædificat eccleſiã,multiplici argumento.& primo à ſeipſo. Si venero ad vos linguis loquẽs,quid vobis prodero.)quaſi dicat nihil. Niſi vobis loquar.) intelligentibus. Aut in reuelatione.) diuinorum ſecretorum quæ ſola reuelatione noſcuntur. Aut in ſcientia eorum quæ ſpectant ad ſacras ſcripturas. hæc eſt enim ſcientia ſanctorum.

rum. Aut in Prophetia.) futurorum ſeu occultorum cordium. Aut in doctrina.) morum. A
¶ Tamen.pro,quin &.)Secundum argumentum ad idem ex inſtrumentis muſicis affert.
Quæ ſine anima ſunt vocem dantia.) hoc eſt inſtrumenta muſica: quæ dicuntur emittere vo-
cem pro quanto ſimilitudines quaſdam vocum ingerunt, dum arte humana muſicam reſonāt.
Siue tibia. ) Et in hoc intellige genus inſtrumentorum muſicorum quæ flatu ſonant. Siue ci-
thara.) Et in hoc comprehenduntur inſtrumenta quæ tactu ſonant. Niſi diſtinctionem ſoni-
tuum.pro,ſonis,dederint. ) hoc eſt niſi ſoni dearticulentur ad ſimilitudinem vocum muſicarū.
Quomodo ſcietur id quod canitur. Deeſt. tibia, aut citharizatur?) Clarum eſt enim quòd ni-
ſi dearticuletur ſonus citharæ non diſcernitur quod canitur . Si nanque confuſe ſonaret , nullus
cantus diſcerneretur in eo. Etenim ſi incertam vocem tuba dederit,quis parabit ſe ad bellum?)
Declarat amplius exemplo à ſono tubæ: quæ aliter ſonat quum vocat ad prælium , aliter quum
cauſa letitiæ, aliter quum ad conueniendum. Et propterea ſi vocem non determinatam ad hoc B
vel illud ſed incertam dederit, nullus accinget ſe ad prœlium. Ita & vos per linguam.) hoc eſt
per donum linguæ. Niſi manifeſtum ſermonem dederitis.) hoc eſt niſi intelligibilem aliis ſer-
monem protuleritis aut interpretati fueritis. Quomodo ſcietur id quod dicitur?) Quaſi dicat
nullo modo. Eritis enim in aera loquentes.) Prouerbium vſitatum inducit pro inconuenienti
comitante loquentes linguis ſine intellectu aut interprete.
¶ Tam multa. ) Tertium adfert argumentum ad idem ducens ad inconueniens. Vtputa.)Di-
ctionem Græcam interpretatam vtputa,alii interpretantur verbi gratia,alii vt contingit. Et hoc
magis quadrat ſententiæ textus. ſignificatur enim innumera multitudo idiomatum vt contin-
git. Genera linguarum.pro,vocum, ſunt in hoc mundo. ) Superfluit hoc. Et nihil ſine voce
eſt.)hoc eſt & nullum hominum genus ſine idiomate ſuo eſt.Et affert hęc vt intelligamus quòd
eſſe barbarum eſt eſſe relatiuum, & nullum hominem eſſe abſolute barbarum:quoniam in om- C
ni genere ſunt homines communicantes in idiomate:ac per hoc inter ſe nullus eſt barbarus.hinc
enim properat ad deducendum inconueniens,dicendo. Si ergo neſciero virtutem vocis, ero ei
cui loquar. pro,qui loquitur.) hoc eſt loquenti. Barbarus.) ego audiens & non intelligens ſigni
ficatum vocis ero barbarus loquenti & econuerſo. Et qui loquitur.) erit. Mihi barbarus.) hoc
eſt illud inconueniens ad quod deducit, quòd quum quis loquitur linguis non intelligenti vter-
que eſt alteri barbarus:& loquens audienti, & audiens loquenti. vt vel ex hoc abominabili nomi
ne abducat Corinthios à tanto affectu doni linguarum.
¶Sic & vos quoniam æmulatores eſtis ſpirituum.) Prudens Paulus tacita applicatione barbari
ad Corinthios loquentes linguis non intelligentibus & abſque interprete, vertit applicationem
cum illorum laude ad ſuadendum vt quærant maius bonum. Ac ſi apertius dixiſſet . ſic & vos
vitantes hęc quia ęmulatores eſtis donorum ſpiritualium. hoc enim ad laudem illorum ſpectat. D
Ad ędificationem eccleſiæ, quærite vt abundetis.)Non dicit quærite vt prophetetis ad ædifica-
tionem eccleſiæ, ſed abſolutius quærite vt abundetis donis ſpiritualibus ad ædificationem eccle-
ſiæ. poterant enim hoc habere etiam ſine proophetia , habendo cum d no linguarum donum
interpretandi. Vnde & ſubiungit. Et ideo.) vt abundet ad ædificationem eccleſiæ. Qui lo-
quitur lingua, oret vt interpretetur. ) Ecce via qua quærendum eſt abundare ad eccleſiæ ædifi-
cationem, oratio deprecatiua ad Deum pro dono interpretandi.
¶Nam ſi orem lingua.) Hactenus Paulus declarauit quòd qui loquitur lingua non ædificat ec-
cleſiam niſi interpretetur:quod in ſecunda differentia inter linguam & prophetiam dictum fue
rat. modo declarat illud quod in prima differentia dixerat : ſcilicet qui loquitur lingua non lo-
quitur hominibus ſed Deo.& primo quòd non loquitur ſibiipſi qui orat lingua. Spiritus meus
orat, mēs autē mea ſine fructu eſt.) Ne intelligeres de ſpiritu ſancto ſed de proprio orantis ſpiri- E
tu dicit ſpiritus meus. Quēadmodū loqui lingua eſt loqui ſecundū donū linguæ purū,ita orare
lingua eſt orationem vocalem ad Deum fundere ſecundum donum linguæ purum . Spiritus
meus vt diſtinguitur cōtra mentē meā, eſt pars affectiua vt ad ſpiritualia,ad Deū ſumme ſpiri-
tualē affecta eſt impulſu ſpiritus ſancti:mens vero mea,pars eſt intellectiua vt meditatur,contē-
platur & penetrat. Teſtatur enim experientia ꝙ quū aliquis Latinæ linguæ expers,à ſpiritu ſan-
cto mouetur ad orandum Latine ( puta ad dicendū pſalmū Miſerere mei Deus) ſpiritus quidem
eius,hoc eſt pars affectiua,orat(deuotione ſiquidem accenditur ad Deū & ſpiritualē gratiam re-
miſſionis peccatorum)mens autem eius,hoc eſt intellectus,non meditatur ſenſum verborū quæ
dicit,non contemplatur ſignificata per illa,non penetrat illa.& propterea mens quatenus mētis
exercet

F exercet officium penetrandi ſignificata eorum quæ dicit orando,eſt ſine fructu proprio qui eſt
paſci ſenſibus ſeu ſignificatis orationis. Hæc eſt ſententia Pauli. Cum qua tamen ſtat quòd plus
fructus communis(qui eſt lumen Dei circa ea quæ ſunt propriæ ſalutis ) percipiat mens talis o-
rantis ex feruore ſpiritus in Deum quàm percipiat orans Theologus ſciens & penetrans ſenſus
omnes illius pſalmi. ¶ Quid ergo eſt? ) Interrogatio eſt ad inquirendum an propterea non
eſt bonum orare lingua quam orans non intelligit. Orabo ſpiritu,orabo & mente:pſallam ſpi
ritu, pſallam & mente.) Sufficiebat propoſito dicere pſallam ſpiritu pſallam & mente. nam de
vocali oratione ſermo erat: & pſallere quum idem ſit quod canere, orationem ſonat vocalem.
Verum abundans doctrina Paulus explicat quòd melius eſt tam ſola interna oratione quàm o-
ratione vocali orare vtroque modo(ſcilicet ſpiritu & mente) quàm ſpiritu tantum: vt ſimul do-
ceret & bonum eſſe orare ſpiritu,& melius eſſe orare ſpiritu & mẽte etiam in oratione pure in-
G terna:vt quum perſona indocta ſpirituali feruore orat,intus tantum animum eleuando in deum
quaſi in genere & in confuſo, perſona autem erudita non ſolum ſpiritum ſed mentem diſtincte
contemplantem diuina myſteria eleuante. de hoc enim orandi modo dici orabo ſpiritu, orabo
& mente. ¶ Cæterum ſi benedixeris ſpiritu.) Oſtendit quòd nec hominibus aliis loquitur ex
hoc quòd vtens dono linguæ in oratione publica incurrit inconueniens: ſcilicet quòd caret reſ-
pondente. Benedicere ſpiritu eſt laudare Deum aliena lingua ex dono ſpiritus. Quis ſupplet.
pro,qui implet,locum idiotæ, quomodo dicet amen.) Idiota Græca dictio eſt: & illiteratum
ſignificat. Et de tali dicit quomodo dicet amen: quod ſignificat fiat ſeu vere. quomodo con-
ſentiet affirmando ſeu cupiendo. Super tuam benedictionem.pro,gratiarumactionem?) Et ra-
tionem ſubdit. Quoniam quid dicas neſcit.)Et ne intelligeres reprehendi à Paulo huiuſmodi di
uinas laudes ſubiungit. Nam vt quidem bene gratias agis.) In quo & laudat opus & explicat
H quod dixerat ꝙ loquens lingua loquitur Deo. Sed alter non ædificatur.) in quo deficit lingua
à prophetia.Ex hac Pauli doctrina habetur ꝙ melius ad ędificationem eccleſię eſt orationes pu
blicas quæ audiente populo dicuntur dici lingua communi clericis & populo quàm dici Latine.

GRatias ago Deo.) Deeſt meo. Expeditis differentiis inter prophetiam & linguam,tractat
quòd principaliter propoſuerat,magis autem vt prophetetis. Et primo ab exemplo pro-
prio. Quòd omnium veſtrum lingua loquor.pro,omnibus vobis magis linguis loquẽs.)
ego magis loquens linguis quàm omnes vos gratias ago Deo meo. Vbi aperit quòd donum lin-
guarum ipſe ſolus maius habet quàm omnes illi, & quòd gratias agendo Deo vtitur illis non
inutiliter coram aliis. & propterea ſubiungit aduerſatiue. Sed in eccleſia.) in conuentu alio-
rum. Volo quinque verba in ſenſu meo. pro, mente mea, loqui, vt & alios inſtruam quàm
decem milia verborum in lingua.) malo pauca verba à me intellectu & ad eruditionem aliorũ
I in eccleſia dicere quàm innumera ſolo dono linguæ. Ecce exemplum proprium. Vnde diſcere
debemus eligibilius eſſe vt in eccleſia dicantur diuina (horæ ſcilicet canonicæ & miſſæ) intelli-
gibiliter ſine melodia muſica quàm ſic vt non intelligi poſſint. qualiter ſunt tam particulæ quæ
ſonis committuntur organorum quàm quas cantus reddit imperceptibiles, vel multitudine cla-
moris occupantis, vel qualitate cantus notas magis quàm verba concinentis. Hæc enim omnia
magis extranea ſunt quàm decem milia verborum in lingua. ¶ Fratres nolite pueri effici ſen-
ſibus.) Si non mouemini ab exemplo meo, moueamini ex puerili ætate quam induitis ſi non
diſcernitis inter donum linguæ & prophetiæ quod eorum eſt melius. Pueri ſenſibus fiunt qui
imitantur pueros in hoc quòd non diſcernunt inter bonum & melius. Sed malitia paruuli e-
ſtote.) Paruuli malitia ſunt qui maligno carent animo imitantes in hoc pueros. Senſibus au-
tem perfecti eſtote.) Perfecti ſenſibus ſunt qui pro conſuetudine ſancta exercitatos habent ſen-
K ſus mentis ad diſcretionem boni & mali: quẽadmodum viri perfecti in ætate maiore habẽt ſen-
ſus humanos ad diſcretionẽ boni & mali humani. ¶ In lege enim ſcriptum eſt.)Eſa.xxviii. Ap-
pellat enim legem totum vetus teſtamentum. Quoniam.pro,quòd,in aliis linguis.)hoc eſt va
riis linguis. Et labiis aliis.)hoc eſt diuerſis modis proferendi. Loquar populo huic.) Hebræo.
Et nec ſic exaudient me.)obediendo. Dicit dominus.)Vbi aduerte quòd Paulus induxit hæc ex
Eſaia quo ad ſenſum:& coniunxit illam particulam & nec ſic exaudient me, quę ibidem habe-
tur interpoſitis tamen quibuſdam verbis:particulam vero illam dicit dominus, Paulus appoſuit
exponendo hæc verba in perſona Dei dicta.Quorſum autẽ hanc ſententiã attulerit, ſubiungit.
¶ Itaꝗ linguæ in ſignũ ſunt non fidelibus.) id eſt non credẽtibus. Sed infidelibus.)hoc eſt in-
credulis. Prophetiæ.pro,prophetia,autẽ nõ nõ infidelibus ſed fidelibus.)Ex allata Eſaię ſentẽtia
deducit Paulus differẽtiã inter ꝓphetiã & linguas,penes eos quibus hęc in ſignũ data ſunt à deo.

Et intendit

Et intendit ad literam quòd donum linguarum datum eſt à Deo in ſignum Hebræo populo tẽ A
pore infidelitatis eorum ad confutandum eorum incredulitatem, prophetia vero data eſt eidẽ
populo tempore fidelitatis eorum. Si diſtinxeris ſtatum Hebręi populi in ſtatum quo veram ha
buit fidem,& ſtatum quo de ſtatu fidelium tranſiuit ad ſtatum infidelium, percipies hæc. nam
perſpicies quòd innumeri prophetæ dati ſunt populo illi dum erat in ſtatu veræ fidei: quum au-
tem occiſo CHRISTO increduli, ac in conſortium infidelium tranſirent, aduenit ſpiritus
ſanctus in dono variarum linguarum in die Pentecoſtes. Ita quòd differẽtia linguarum & pro-
phetiæ quam ponit hic Paulus,penes ſtatum Iudaici populi intelligitur. Et dixit hoc vt Corin-
thii non pueri ſenſibus ſed perfecti diſcernerent ex diuerſo ſtatu populi Hebræi quo data eſt eis
prophetia & quo datum eſt eis donum linguarum, quantum præeminet prophetia linguis. De-
ſcribit enim prophetiam fructuoſam populo illi, vtpote fideli: donum autem linguarum, infru-
ctuoſum eidem populo, vtpote nec ſic credenti vero Meſiæ. immo ex tunc trãſferens eos in ge- B
nus infidelium. Hoc enim deducit Paulus dicendo quòd in ſignum ſunt incredulis, in ſignum
proculdubio Meſiæ incredulis Iudæis. Et hunc eſſe ſenſum intentum à Paulo, apparet ex hoc ꝙ
in genere loquendo de credentibus & incredulis ſtatim ſubiungit oppoſitum de prophetia, di-
cendo quòd prophetia incredulos conuertit. Et in Actis Apoſtolorum donum linguarum da-
tum eſſe conſtat Cornelio & ſuis credentibus & coram credentibus: immo in ſignum Petro &
eccleſiæ fidelium quòd ſpiritus ſanctus effuſus eſſet in nationes: vt patet Act.x.& xi. ❡ Si ergo
conueniat vniuerſa eccleſia in vnum,& omnes linguis loquantur.) Accumulat rationes ad prę-
ferendum prophetiam linguis ex accidentibus in publica eccleſia eorum: vt vel ſic pręferãt pro-
phetiam linguis. Sententia eſt clara. Intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicent quid inſa-
nitis. pro, quòd inſanitis.) eſt enim ſenſus eos affirmaturos quòd inſanitis. Si autẽ omnes pro-
phetent, intret autem quis infidelis vel idiota, conuincitur. pro, coarguitur, ab omnibus, diiudi- C
catur ab omnibus.) Si omnes loquimini linguis vos arguemini ab idiota ſeu infideli quòd inſani
tis: ſi vero omnes prophetetis erit econuerſo: quandoquidem ipſe idiota aut infidelis coarguitur
ab omnibus, diiudicatur ab omnibus prophetis (vt in hoc eodem capitulo Paulus dixit) loquen-
tibus ædificationem & exhortationem & conſolationem ſpiritualem, idiota aut infidelis audiẽs
conferendo vitam ſuam ſuperſtitiones ſuas & affectus ſuos cum iis quæ audit, arguitur in ſeipſo
& diſcutitur in ſeipſo. Occulta enim. pro,& ſic occulta, cordis eius manifeſta fiunt.) Non di-
cit cui manifeſtantur: progeſſus tamen ſuſceptæ repræhenſionis & diſcuſſionis habet vt ſibiipſi
manifeſtet occulta cordis proprii: hoc eſt peccata quæ neſciebat eſſe peccata manifeſtet ſibi ꝙ
ſunt peccata. Culturam ſiquidem idolorum infidelis reputabat eſſe religionem: idiota vero ali-
quod aliud ſibi occultum peccatum diſcit. Et ita cadens in faciem adorabit Deum.) Ecce vlte-
rior progreſſus ad conuertendum infidelem vel ad illuminandum ineruditum. primo enim ar- D
guitur & diſcutitur.& hinc deinde in notitiam occulti proprii criminis venit: atque inde proci-
dit in faciem adorans Deum.& demum, Pronuncians ꝙ vere Deus in vobis ſit.

QVid ergo eſt fratres?) Poſtꝙ̃ declarauit magis autem vt prophetetis, declarat quod primo
propoſuerat, æmulamini ſpiritualia: inſtructurus eos circa vſum ſpiritualium donorum.
Continua t autem dicta dicendis, ſub quæſtione inferendo, quid ergo ex dictis eſt agen-
dum? Et ſubiungens quomodo agendũ in eccleſia ait. Quũ conueniris.) Ecce eccleſia. Vnuſ-
quiſq; veſtrum.) Non dicit aliquis veſtrum, ſed quilibet veſtrum. Pſalmum habet.) non dicit
pſallit. Et ſimiliter ſubiungendo. Doctrinam habet, Apocalypſim habet, linguam habet, in-
terpretationem habet.) Non dicit docet, reuelat, loquitur, interpretatur: vt intelligamus ꝙ loqui-
tur de habere communem pſalmum, doctrinam, reuelationem, linguam ac interpretationem. E
Et eſt ſenſus ꝙ quum conuenitis, vnuſquiſq; veſtrum habet in conuentu hęc quinq;. ad quod ve
rificandum ſufficit quòd in conuentu ſit aliquis doctor, aliquis habens donũ linguæ, ſiquis ha-
bens donum interpretandi,& ſic de reliquis. hoc enim ſufficit ad hoc vt quilibet habeat hæc in
communi. Spirituales ſiquidem diuitias eccleſiæ Corinthiorum deſcribit Paulus, dicendo quum
conuenitis, ad ſignificandum qualiter vnuſquiſq; hæc habet, ſcilicet in conuentu. Quorſum au-
tem hęc deſcribat explicat dicendo. Omnia ad ædificationem fiant.) nihil fiat vanæ, ſed ad ec-
cleſiæ CHRISTI promotionẽ in ſpirituali vita. Interpres Gręcas dictiones reliquit Pſalmũ
& Apocalypſim: quum potuiſſet Latine dicere canticum loco pſalmi, & reuelationẽ loco Apo-
calypſis. Et intellige per reuelationem reuelationes quę tunc temporis fiebant illis qui propheta
bant: ſubiungit enim de iſtis, quod ſi alteri fuerit reuelatum. per canticum vero non ſolum Da-
uidico

F uidicos pſalmos,ſed quoſcunq; diuinos hymnos.per doctrinam autem non ſolum morum ſed ſa
crorum quorumcunq;. ¶Sine lingua quis loquitur.) Diſponit modum vtendi dono linguarũ.
primo quantum ad numerum loquentium. Secundum duos aut multum.pro,plurimum,tres.)
Numerum ſtatuit binarium aut ad ſummum ternarium, qualibet vice qua fit conuentus.Dein-
de quantum ad tempus. Et per partes.pro, & ſeparatim.) hoc eſt & non ſimul duo loquantur,
ſed ſeparatim. Poſtea quantum ad fructum. Et vnus interpretetur.)quod aliena lingua dictum
eſt, vt ab omnibus intelligatur quid dictum fuerit. Deniq; in euentu abſentis interpretis. Si au-
tem non fuerit interpres,taceat in eccleſia.) Hinc clare habetur ꝙ de ratione doni linguæ non
erat ꝙ ipſe loquens ſciret interpretari in materna lingua quæ dicebat. Corinthiis enim loquen-
tibus linguis dicit. ſi autem non fuerit interpres taceat in eccleſia. Si Corinthius quilibet habens
linguarum donum ſciuiſſet interpretari idiomateCorinthio quæ dono linguarum dicebat,non
G oportuiſſet ſolicitum eſſe Paulum ſi defuerit interpres,non impoſuiſſet illi ſilentium in eccleſia:
quoniam ipſemét loquens aderat interpres ad eccleſiæ ædificationem. Sibi autem loquatur &
Deo.) Dixi taceat in eccleſia,& non dico vt taceat penitus:quoniam poteſt vti dono linguarum
priuatim loquendo ſibiipſi in ſpiritu non in mente, vt ſupra dictum eſt. & propterea adiungit
& Deo:vt intelligamus quòd concedit non vanum vſum doni linguarum, ſed vſum religioſum
in oratione in qua homo loquitur Deo & ſibiipſi in ſpiritu. ¶Prophetæ autem duo aut tres di
cant.)Diſponit de vſu doni prophetiæ in conuentu.Et intellige dicant,non ſimul ſed ſucceſſiue.
Et cæteri diiudicent.) Ne profitens ſe prophetam fallat aut fallatur,ſtatuir quòd cęteri diſcer-
nant, diſcutiantur dicta. ¶Quod ſi alii reuelatum fuerit ſedenti.) Audientes ſedere prophetã-
te ſtante ſignificat. dicendo quod ſi alii ſedenti.& cum hoc ſignificat nouam tunc in actu ſeden
di reuelationem factam. Ita quòd duos modos prophetandi inſinuat. alterum velut ordinarie
H prophetantium dicendo præparata ex pręhabitis reuelationibus. & de talibus ſtatuitur, duo vel
tres dicant. Alterum repentina tunc ibidem reuelatione motorum ad prophetandum. & de tali-
bus ſtatuit hoc. Prior taceat.) Statuit quòd cedat præparata perlaturus repentinæ reuelationi
tunc ibidem factæ.tanquam ſpiritus ſanctus elegerit locum ad tempus manifeſtandi illam reue-
lationem. Poteſtis enim omnes per ſingulos.pro,ſingillatim, prophetare.) Ne aut ægre ferat
qui cœperat præparata dicere prophetando impoſitum ſibi ex hoc ſtatuto ſilentium pro tunc,
aut eccleſia cauſetur quòd impeditur doctrina per hoc ſtatutum, ſubiungit quòd tempus ſuppe-
tet quo omnes ſigillatim poterunt prophetare.& hoc quo ad prophetantes impeditos tunc. Vt
omnes diſcant & omnes exhortentur.) Et hoc quo ad profectum eccleſiæ tam quo ad intelle-
ctum diſcendo, quàm quo ad affectum exhortationem accipiendo. Et ſpiritus prophetarum
prophetis ſubiectus eſt.pro,ſubiiciuntur.) Eſt enim numeri pluralis ſpiritus. & non ſignificatur
I ſpiritus ſanctus,ſed ſignificantur ſpiritus proprii, dona propria prophetarum quæ à ſpiritu ſan-
cto accipiunt.Non ſunt veri prophetæ furioſi nec ſui compotes quum prophetant: ſed dona ſpi
ritus ſancti quæ accipiunt ſubiiciuntur libertati prophetarum quo ad vſum, poſſunt habito do-
no vti & non vti dicendo vel ſilendo. Et dixit hoc occurrendo obiicere volentibus contra ſta-
tutum quòd prophetantes non poſſunt ſe continere quin proſequentur cœpta. Non enim eſt
diſſentionis Deus ſed pacis.) Si Prophetarum ſpiritus non ſubiicerentur prophetis, Deus
motor Prophetarum eſſet actor diſſennionis. eſſet enim cauſa turbati ordinis & confuſionis,
multis ſimul prophetantibus inuitis. vbi enim multitudo ſine ordine ibi confuſio, ibi diſſentio-
nis materia. Et propterea Paulus rationem reddit ſui dicti. quia Deus non eſt Deus diſſen-
ſionis, turbationis, & confuſionis ſed pacis. ¶Sicut in omnibus eccleſiis ſanctorum doceo.)
Superfluit doceo. Mulieres. Deeſt. veſtræ, in eccleſiis taceant.) Superius monuerat quòd
K mulier orans aut prophetans nudo capite male facit, & per illud documentum correxit mo-
dum orandi aut prophetandi in mulieribus: modo penitus tollit à mulieribus prophetare in
conuentu communi. vt intelligamus vtrunque quod apud Corinthios agebatur reprehendi à
Paulo:tum modum prophetandi nudo capite.tum actum prophetandi in mulieribus.Et quem-
admodum ſuperius reprehendendo modum illum attulit pro authoritate conſuetudinem eccle-
ſiarum Dei, ita modo à more omnium aliarum eccleſiarum inchoat monitionem: inſtruens
& dicens Mulieres veſtræ taceant in eccleſiis,hoc eſt in congregationibus communibus(ſecus in
conuentu aliquo particulari) quemadmodum in omnibus eccleſiis ſanctorum mulieres tacent.
¶Non enim permittitur eis loqui.) ſermone publico qui conuenit præſidentibus:quale eſt pro-
phetare in eccleſia, aut loqui linguis in eccleſia. Sed ſubditas eſſe.) oportet. Sicut & lex di-
cit.) in Gene.ſub viri poteſtate eris.Siquid autem volunt diſcere,domi viros ſuos interrogent.)

Quia

Quia ratio allata inhibet mulieribus loqui docendo publice,& Paulus intendit imponere ſilen- A
tium totale mulieribus in eccleſia,ideo adiungit de ſermone diſciplinæ ꝙ nec interrogando vt
diſcant loquantur in eccleſia:& ne in ignorantia maneant ſiquid volũt diſcere, domi interrogẽt
viros ſuos. ¶ Noli propter hoc documentum reprehendere Chriſtianum morem quo mulieres
interrogant in templo Dei patres ſpirituales vt diſcant: quoniam hic mos ſanctus eſt,nec eſt cõ-
tra Pauli documentum. Aequiuocatur enim de eccleſia.nam Paulus docet quòd in eccleſia, hoc
eſt in communi conuentu,mulier nec ad docendum nec ad diſcendum loquatur:& hoc vbique
ſeruatur.mos autem Chriſtianus habet quòd mulieres in eccleſia,hoc eſt in templo,loquantur &
confitendo peccata ſua,& interrogando priuate vt diſcant. Quòd autem prætermiſſis viris ſuis
interrogant ſpirituales patres, hoc ex defectu virorum accidit,qui neſciunt mulieres docere: do-
ctrina autem Pauli reſpicit ad id quod deberet eſſe, ſcilicet quòd viri ſint adeo inſtructi vt poſ-
ſint etiam mulieres docere. Turpe eſt enim mulieri loqui in eccleſia.) Conſuetudini eccleſiarũ B
ſanctarum authoritatiq; legis , adiungit rationem ex turpitudine actus. Inuerecundia ſiquidem
turpis eſt mulieri:loqui autem in publico conuentu ſiue docendo ſiue diſcendo, inuerecundæ eſ-
ſet mulieris: & propterea turpe eſt mulieri loqui in eccleſia. ¶ An à vobis ſermo Dei profectus
eſt?) Si vos eſſetis caput diuini ſermonis (vt eſt eccleſia Hieroſolymitana) poſſetis dicere ꝙ aliæ
eccleſiæ debent imitari vos & non econuerſo: ſed vos non eſtis à quibus ſermo diuinus incœpit.
An in vos ſolos peruenit? ) Rurſus ſi ſoli ſuſcepiſſetis ſermonẽ Dei, adhuc poſſetis dicere quid
ad nos de conſuetudine aliorum, quum aliæ eccleſiæ non ſuſceperint verbum Dei ? ſed nec hoc
eſt verum. ¶ Siquis videtur propheta eſſe aut ſpiritualis,cognoſcat quæ ſcribo vobis quoniam.
pro,quòd, domini ſunt mandata.) Demum authoritatem domini apponit omnibus huiuſmo-
di mandatis de numero loquentium linguis & reliquis, conſtituendo cenſores talis authoritatis
tam prophetas (qui diuinis inſtruuntur reuelationibus) quàm ſpirituales,qui ſectantur ſpiritualia C
dona,qui delectantur ſpiritualibus doctrinis moribus actionibus ac honeſtatibus. Hi ſiquidem
idonei ſunt ad cognoſcendum quòd hæc non voluntate aut authoritate ſed dominicis conſor-
mando me documentis ſcribo: ac per hoc domini ſunt mandata vt à quo proficiſcuntur, non
immediate ſed mediantibus principiis quæ tradidit nobis. Siquis autẽ ignorat ignorabitur.pro,
ignoret.)Nolo contendere cum non cognoſcentibus hæc eſſe mandata domini,ſed ſiquis igno-
rat ignoret. ¶ Itaq; fratres æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere.) Tanq̃
perorando, ſummatim duo principaliter intenta documenta concludit. Alterum de affectu ad
ſpiritualia dona,præferendo prophetiam linguis.quod vi verborum inſinuat:dum prophetiam
æmulari,linguis autem loqui non prohibendum dicit. Alterum de modo. Omnia autem ho-
neſte & ſecundum ordinem fiant in vobis.) Superfluit in vobis.Ecce modus ſeruandus, tum vt
quælibet perſona ac quælibet actio habeat quod ipſam decet. tum vt ordinate omnia fiant. hæc D
enim ſunt quæ mandauit per tot documenta.

## CAPVT XV.

NOtum autem vobis facio fratres Euangelium quod prædicaui.pro,euan-
gelizaui vobis.)poſtq̃ reprehendit Paulus quoſdam Corinthiorum abu-
ſus,demum quoſdam eorum circa ipſam fidem errantes reprehendit. Er-
rabant ſiquidem quidam non credendo generalem reſurrectionem mor
tuorum futuram.Et ne putarent aut obiicerent noua dogmata ſeu nouam
doctrinam ingeri à Paulo ad aſtruendam reſurrectionem mortuorum
futuram,inchoat ſermonẽ hunc ad hoc.ſ.quòd non notificat eis nouã do-
ctrinam,ſed illudmet Euangelium quod olim eis prædicauit. Quod &
accepiſtis.) illudmet Euangelium vobis notifico circa reſurrectionem mortuorum, non ſolum E
quod ego prædicaui,ſed quod & vos acceptaſtis fide. In quo & ſtatis.) illudmet eſt Euangeliũ
cuius vos non pœnitet, ſed in quo conſiſtitis. Per quod & ſaluamini.) illudmet notifico Euan
geliũ quod eſt adeo vtile ꝙ per ipſum ſaluamini. Qua ratione prædicauerim vobis ſi tenetis.)
Quia quòd ſaluarentur per Euangelium pendet ex modo & forma credendi Euangelium(ꝙ.ſ.
non ſolum mente,ſed integre,ſed factis teneatur)ideo huic affectui vltimo dicto (.ſ.per quod &
ſaluamini)apponit conditionẽ ſi tenetis qua ratione prædicauerim vobis: hoc eſt ſi tenetis Euã-
gelium illamet ratione qua ego prædicaui vobis. Ac ſi apertius dixiſſet. Ego quidem prædicaui
vobis ea ratione.ſ.vt ſaluemini. Et propterea dico ꝙ vos ſaluamini ſi tenetis eadẽ qua prædicaui
vobis ratione:hoc eſt ſi tenetis Euangeliũ ad ſalutem veſtram pro qua ego prædicaui. Niſi fru
ſtra crediditis.) Appoſitio eſt exaggeratiua: ſubintelligendo repeti, qua ratione prædicauerim

F vobis niſi fruſtra credidiſtis. Eſt enim ſenſus. per quod & ſaluamini ſi nō fruſtra credidiſtis qua
ratione prædicauerim vobis. Fruſtra enim crediddiſſent ſi non credidiſſent ad ſalutem propriā,
cuius ratione Paulus eis prædicauerat. ¶ Tradidi enim vobis in primis.) Declaraturus futuram
reſurrectionem mortuorum contineri in Euangelio prædicato, acceptato &c. reſumit illa con-
tenta in euangelio, & illis prædicata ex quibus habetur reſurrectio futura mortuorum: myſteria
ſcilicet mortis & reſurrectionis CHRISTI. Et dicit hæc tradidiſſe in primis, ordine doctri-
næ. Incipit enim euangelizare à myſteriis CHRISTI hominis vt ſic deduceret ad myſteria
CHRISTI Dei. Quod & accepi.) nō ego adinueni ſed accepi per reuelationem IESV
Chriſti. Quoniam. pro, ꝙ, CHRISTVS mortuus eſt pro peccatis noſtris. (ꝙ Meſias pro-
miſſus in lege & prophetis mortuus eſt vere ſecundum carnem non pro aliquo ſuo peccato ſi-
ue actuali ſiue originali, ſed pro peccatis noſtris. Secundum ſcripturas.) Ne figmentum Iudæi
G obiiciant eſſe ꝙ Meſias mortuus eſt pro peccatis noſtris, dicit hoc fuiſſe prædictū ſcripturis pro-
phetarum. Et quia. pro, quòd, ſepultus eſt.) Hoc explicauit tū ad ſignificandum veritatem mor
tis, tum ad firmandam veritatem reſurrectionis. Non ſepelitur enim niſi vere mortuus: & mira-
bilius eſt ſepultum reſurgere. Et quia. pro, quòd, reſurrexit tertia die ſecundum ſcripturas.) Rur-
ſus dicit ſecundum ſcripturas. ne inexpectata reſurrectio CHRISTI crederetur, ſed longe an
te prædicta in ſcripturis prophetarum. Ita quòd prophetæ non ſolum prophetauerunt, ſed etiā
in ſcriptis reliquerunt hæc duo Meſiæ myſteria: & mortem pro peccatis noſtris & reſurrectio-
nem tertia die. Et quia. pro, quòd, viſus eſt Cephæ.) hoc eſt Petro, principi apoſtolorum. Lu-
cas meminit huius apparitionis. & omittit Paulus ꝙ apparuit mulieribus: quoniam nō ſunt ido-
neæ teſtes reſurrectionis mulieres Et poſt hoc vndecim. pro, deinde duodecim.) Huius appari-
tionis meminit Ioannes. Sed quia nō erant tunc duodecim ſed vndecim, quæſtio oritur quo pa-
H cto verificatur quod Paulus dicit deinde duodecim. Solutio eſt ꝙ duodecim non eſt hic nomen
numeri, ſed nomen ordinis Apoſtolici. Ipſe enim IESVS ſtatuit primum apoſtolicum ordi-
nem duodenariū. Nec ſolus Paulus, ſed etiam Ioannes vtitur nomine duodecim pro nomine il-
lius primi apoſtolici ordinis: dicens, Thomas autem vnus de duodecim. Conſtat enim ꝙ tūc nō
erāt niſi. xi. numero: ſed erat vnus ex ordine illo duodeno. Quū ergo dicitur deinde duodecim,
perinde eſt ac ſi dixiſſet, deinde ordini duodeno, ſeu illis qui erant duodeni ordinis. Deinde vi-
ſus eſt pluſq̃ quingentis fratribus ſimul. pro, ſemel.) Hæc apparitio aut in euangelio ſcripta non
fuit, aut illa eſt quam Matthæus commemorat in monte Galileæ conſtituto à IESV. Et hoc
rationabilius creditur: quia illa in Galilæa apparitio eſt quæ ab angelo ſeu angelis in die reſurre-
ctionis domini fuit pollicita. Et dominus ad hoc conſtituiſſe videtur locum illum quo conueni-
rent, vt omnes diſcipuli (hoc eſt credentes in eum) ſimul ibidem adeſſent, quo abſq; ſuſpitioneq;
I factioſi eſſent, poſſent vndiq; ſimul conuenire ad videndum IESVM. Non enim erant ad-
huc virtute firmati ex alto. Ex quibus multi manent vſq; adhuc.) Ad confirmationē teſtimo-
niū ſpectat ꝙ ſuperſtites aliqui ſunt teſtes. Quidā autē dormierūt.) Ad fidem reſurrectionis futu-
ræ ſpectat ꝙ mors ſomnus appellatur: quia ſurrecturi ſunt à morte, ſicut qui dormiunt ſurgēt à
ſomno. Deinde viſus Iacobo.) Hęc nō eſt ab aliquo euāgeliſta ſcripta. Et creditur Iacobus iſte nō
frater Ioānis, ſed qui dictus eſt frater domini, qui Hieroſolymitanam rexit eccleſiā. Deinde apo-
ſtolis omnibus.) tam duodenarii q̃ ſeptuagenarii ordinis, Hæc viſio in die aſceēſionis fuiſſe vi-
detur: quæ à luca ſcripta eſt. Cerne inter hæc ꝙ Paulus nō collegit omnes apparitiones diſcipu-
lis factas. Multas enim omittit relatas ab euangeliſtis. Nouiſſime autem omnium tanq̃ aborti-
uo viſus eſt & mihi.) Quando hoc fuerit & vbi, neſcitur. nam in actis apoſtolorū q̃uis narretur
IESVM allocutū fuiſſe Paulū & auditū à Paulo, nunq̃ tamen narratur IESVS viſus à Pau
K lo: ſed potius oppoſitum, narrando ꝙ meridie circumfulſit Paulum & ſocios lux de cælo, & lux
tanta inuaſit Paulum vt priuauerit ipſum actu videndi. Ne intelligeres ꝙ ſibi tanq̃ optimo re-
ſeruauerit vltimam apparitionem, dixit tanq̃ abortiuo, tum extra legitimum tempus; tum præ-
ternaturali accidente nato. Paulus enim & extra tempus quo apoſtoli inſtituti ſunt, & tanq̃ vio-
lentia intercedente vocatus ac inſtitutus eſt: vt patet actuum. ix. Ego enim ſum minimus apo-
ſtolorum.) Ex humilitate quidem animi, ſed non mendaciter nec falſe dicit: quoniam quo ad a-
liquid erat minimus: puta quo ad hoc ꝙ non fuerat conuerſatus cum IESV. quòd poſtremo
extra tempus legitimum aſcitus fuit ad apoſtolatum. Qui non ſum dignus. pro, idoneus, voca-
cari apoſtolus.) Non ſolum ſum minimus, ſed nec minimum locum inter apoſtolos mereor: im
mo non ſum idoneus ſeu ſufficiens vt nomen habeam apoſtoli, nec ipſum nomem apoſtoli me-
reor. Quoniam perſecutus ſum eccleſiam Dei.) Ecce ratio indignitatis, commiſſum olim cri-
men

men contra eccleſiam Dei. Hiſtoria perſecutionis ſcribitur in Actis Apoſtolorum. Gratia au- A
tem Dei ſum id quod ſum.) Partitur ſeipſum Paulus:& inde ſe ex ſe,hinc ſe ex gratia Dei conſi-
derat.Et penes ſe ex ſe dixit non ſum idoneus,& perſecutionis crimen recognouit: penes ſe vero
ex gratia, totũ quod eſt arrogat gratiæ.Et gratia eius in me.) Legendũ eſt.Quæ eſt in me, va-
cua.pro,inanis,non fuit.)Prius gratiam Dei vt conſtitutiuam ipſius Pauli in eſſe ſpirituali,in eſ-
ſe apoſtolico dixit:modo autem collatum ſibi eſſe apoſtolicum,collatum ſibi eſſe ſpirituale (hoc
enim ſignificatur dicendo gratia eius quæ eſt in me) deſcribit non fuiſſe inane relatum ad opus:
hoc eſt non fuiſſe ocioſum. Sed abundantius illis omnibus laboraui.) Non ſolum dicit ſed la-
boraui,ad explicandum ꝙ non fuit inanis:ſed dicit ſed abundantius reſpectu aliorum apoſtolo-
rum, non aliquorum ſed omnium, non collectiue ſed ſingulorum. Non dicit ſed abundantius
illis omnibus fructificaui ſed laboraui. quod teſtantur geſta ac perpeſſa ab ipſo & aliis quæ ſcri-
pta ſunt. Non ego autem ſed gratia Dei mecum. ) Deſunt quoq; hic duæ dictiones. Legendũ B
eſt. Sed gratia Dei quę eſt mecum.)Corrigit Paulus quod dixerat ego laboraui,tanꝗ ſibipſi ar
rogans ꝙ laborauerit plus aliis:corrigit autem attribuendo laborandi operas non ſibi ſecundum
ſeipſum, ſed gratiæ Dei quę eſt cũ eo,laborare faciens ipſum.Et ſignificanter dixit quæ eſt me-
cum,non quæ eſt in me:vt intelligamus gratiam Dei tunc opera efficere quum homo coopera-
tur gratiæ. Hominis enim cooperantis eſt dicere gratia Dei quæ eſt mecum : homo vero etiam
vocans poteſt dicere gratia Dei quæ eſt in me. ❡ Siue igitur ego ſiue illi. ) Tanꝗ digreſſus ab
euangelizata reſurrectione Chriſti & viſione eius à tot,Dixerat Paulus de ſeipſo ꝙ eſt minimus
&c.Et propterea rediens modo ad Euangelium euangelizatum tam illis ꝗ aliis,tam ab ipſo Pau
lo ꝗ ab aliis apoſtolis, dicit quòd ſiue ego ſiue apoſtoli alii , euangelizauerimus. Sic prædicaui-
mus.pro,prædicamus.)hoc eſt perſeueramus prædicantes ſic eſſe:videlicet ꝙ CHRISTVS
mortuus eſt pro nobis,ꝙ reſurrexit &c. Et ſic credidiſtis.)non prædicamus noua vobis aut no- C
uiter credenda,ſed voſmet credidiſtis ſic eſſe vt diximus. ❡Si Autem CHRISTVS præ-
dicatur ꝙ reſurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis quoniam.pro,ꝙ, reſurrectio
non eſt? ) Incipit declarare ꝙ reſurrectio mortuorum continetur in Euangelio illis prædicato,
manifeſtando ꝙ continetur in reſurrectione CHRISTI. Et propterea arguendo nonnullos
inter Corinthios ſeminantes quòd non erit reſurrectio mortuorum,format conditionalem ex-
plicatis tantũ antecedente & appoſito conſequentis.Conditionalis ſiquidem intenta eſt,ſi Chri-
ſtus reſurrexit reſurgent & mortui: oppoſitum autem conſequentis eſt ꝙ reſurrectio mortuorũ
non eſt.Paulus ſolum explicat antecedens:& ſubintellecto conſequente arguit contra affirman-
tes oppoſitum conſequentis:vt clare patet in textu. ❡Si autem reſurrectio mortuorum nõ eſt,
neque CHRISTVS reſurrexit.) Arguit ab oppoſito conſequentis ad oppoſitum antecedẽ-
tis. & vltra progreditur afferendo inconuenientia quæ ſequuntur ex oppoſito antecedentis, di-
cendo. Si autem CHRISTVS non reſurrexit.) Ecce oppoſitum antecedentis. Inanis eſt D
prædicatio noſtra. ) Ecce primum inconueniens. Inanis eſt fides veſtra.Ecce ſecundum incõ-
ueniens.Et circa hæc duo inconuenientia aliquantulum Paulus immoratur.Et prius exaggeran-
do primum inconueniens dicit. Inuenimur autem & falſi teſtes Dei.quod longe peius eſt ꝗ eſ-
ſe prædicatores inanes. Quoniam teſtimonium diximus aduerſus Deum quòd ſuſcitauerit
CHRISTVM quem non ſuſcitauit ſi mortui non reſurgunt. ) Et hoc vltimum confirmãs
ſubiungit. Nam ſi mortui non reſurgunt. ) Et hoc vltimum confirmans ſubiungit. Nam ſi
mortui non reſurgunt neque CHRISTVS reſurrexit. ) Eiuſdem rationis cenſet Paulus eſſe
quòd CHRISTVS reſurrexerit & quòd mortui reſurgent. & ſimiliter contradictorias ꝙ
mortui non reſurgent,& quòd Chriſtus non reſurrexit.❡Quòd ſi Chriſtus nõ reſurrexit.)Pro
ſequitur ſe[illegible]dũ incõueniẽs.ſcilicet inanis eſt & fides veſtra. Proſequitur autẽ reſumẽdo ex quo E
ſequitur & i[illegible]m:dũ ſubiungit. Vana eſt fides veſtra. ) Et ratio repetẽdi eſt vt declaret quod di-
xit. Adhuc enim eſtis in peccatis veſtris. ) Superfluit enim. Exaggerando ſiquidem adiungit
quòd non ſolum eſt vana fides veſtra,ſed adhuc eſtis in peccatis veſtris ſi CHRISTVS nõ
reſurrexit. Et vere ſic eſſet,quia non eſſent deleta peccata eorum fide CHRISTI. Ergo &
qui dormierunt in CHRISTO.) Auget ex hac parte inconuenientia. non ſolum vos eſtis
in peccatis veſtris ſed etiam & qui iam mortui ſunt in fide CHRISTI. Perierunt.)non mi
grauerunt ad vitam ſed perierunt perdentes & hanc & illam vitam:vtpote in peccatis ſuis mor-
tui. ❡Si in hac vita tantum in CHRISTO ſperantes ſumus. ) Accumulat inconuenientia
prius enim ab ipſis Corinthiis pręſentibus,deinde à præteritis in CHRISTO,& modo à ſe-
ipſo & vniuerſis in CHRISTO ſperantibus inconuenientia affert. Et aduerte quòd dictio
excluſiua tantum, iungenda eſt cum hac vita, ita quòd diſtinctio facienda eſt poſt dictionem

F tantum.Et eſt ſermo de ſpe non ex parte actusſperandi(quem conſtat eſſe ſolum in hac vita)ſed ex parte rei ſperatæ. de hac enim inquit Paulus quòd ſi in Chriſto ſperantes ſumus illud tantũ quod eſt in hac vita. Miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.)Et vere ſic eſt:quoniam in hac vita quicunque ſunt in Chriſto ſperantes nihil habent ſibi promiſſum niſi ſupplicia, tormenta, vincula,carceres &c. Aliis ſiquidem hominibus habentibus ſaltem bona huius vitæ nos miſerabiliores eſſemus, carentes & futuris & præſentibus bonis. ¶ Et ſcito quòd interpres dictionem interpretatam ſperantes, non potuit paricipio præteriti temporis actiuo reddere: eo quòd lingua Latina caret illo.¶ Aduerte quòd hæc vltima conditionalis Pauli(ſi tantum in vita hac ſperantes ſumus in CHRISTO miſerabiliores ſumus omnibus hominibus) ſolitarie dicta caret omni ſcrupulo: vt patet ex dictis.ſed relata ad propoſitam materiam de reſurrectione habet difficultatem:eo quòd dato quòd nullus mortuus reſurrexerit neque reſurrecturus eſſet,adhuc poſ-
G ſemus eſſe ſperantes in Chriſto in alia vita ratione animæ immortalis: nimis itaq; ampliaſſe videtur Paulus negationem reſurrectionis æquiparando ipſam negationi alterius vitę. Solutio eſt quòd paulus non æquiparat negationem reſurrectionis negationi alterius vitæ aut ediuerſo loquendo abſolute,ſed loquendo relatiue ad homines.Significanter enim dicit,ſperantes ſumus miſerabiliores ſumus,proculdubio nos homines.Et ſignificantius explicat omnibus hominibus, vt de ipſis hominibus intelligamus, nõ de animalibus hominum. Ego enim non ſum anima mea. Conſtat autem relatiue ad ipſos homines loquendo paria eſſe non reſurgere homines, & non eſſe aliam vitam hominum niſi iſtam. ¶Nunc autem.) Propoſitæ conditionalis hactenus Paulus proſecutus eſt progreſſum, à deſtructione conſequentis ad deſtructionem antecedentis mõſtrando inconuenientia quæ inde ſequuntur. Et ſupererat adhuc probanda ipſa conditionalis. ſcilicet ſi CHRISTVS reſurrexit reſurrectio mortuorum erit. Et propterea hanc conditionalem modo manifeſtat affirmans antecedens. CHRISTVS reſurrexit à mortuis. ) Ecce
H affirmatio antecedentis. Primitiæ dormientium.) Deficit. Factus eſt. ) ſiue fuit. ) Ecce vis probationis conditionalis. Ex hoc enim quòd CHRISTVS reſurrexit à mortuis nõ qualitercunque, ſed reſurrexit factus primitiæ dormientiũ,hinc ſequitur ex reſurrectione CHRISTI reſurrectio mortuorum . Primitiæ enim relatiuæ ſunt ad ea quorum ſunt primitiæ.Et appellatur CHRISTVS reſurgens primus dormientium , eo quòd primus reſurrexit ad vitam immortalem. Lazarus enim & reliqui prius reſuſcitati ſurrexerunt ad vitam mortalem.Illi quoque de quibus Matthæus dicit & multa corpora ſanctorum qui dormierant ſurrexerunt, non ante CHRISTVM ſurrexerunt ſed CHRISTI reſurrectionem ſubſecuti ſunt: vt ibidem declarauimus. ¶ Quandoquidem per hominem mors.) Ne ſine ratione affirmatum appareat quòd CHRISTVS reſurrexit factus primitiæ,probat hoc ratione.Et per hominẽ
I reſurrectio mortuorum.) Ratio ſatis quadrat,Vt quia vis hominis in malo tanta fuit vt inferret mortem vniuerſo generi humano peccante primo parente, par quoq; eſt vt redintegretur gen⁹ humanum,vt non minor ſit vis hominis ad vitã generis humani q̃ fuerit ad mortem eiuſdem: alioquin non redintegraſſet Deus hominem. Et ſicut.pro,ſicut enim in Adam omnes moriũtur,ita & in Chriſto oẽs viuificabũtur.)Ecce ratio & explicatio ſimul quare per hominem oporteat eſſe reſurrectionem mortuorũ,quũ per hominẽ fuerit mors:quia in Chriſto reparatio eſt bonorũ omnium quæ per peccatum Adę perdita fuerũt.Et queadmodũ nõ ipſe ſolus Adam mortuus eſt,ſed omnes ob peccatum ipſius mortui ſunt,ita Chriſtus nõ reſurrexit ſibiipſi ſolum, ſed per reſurrectionem eius omnes viuificabuntur vita corporali quam omnes perdiderunt propter peccatum Adæ.Non enim peccatum Adæ potentius eſt ad hoc vt omnes moriamur q̃ reſurrectio CHRISTI ad hoc vt omnes corpore viuamus: quod erit per reſurrectionẽ. ¶ Vnus
K quiſq; autem in ſuo ordine.)dixerat ꝙ omnes viuificabuntur:ne hoc æqualiter intelligeretur,dicit ꝙ vnuſquiſq; viuificabitur in ſuo ordine.Et quantum ſubiuncta pandunt, ſermo eſt de ordine temporis.Et eſt ſenſus quòd vnuſquiſq; viuificabitur tẽpore congruo ſtatui ſui ordinis. Tres ſiquidem ordine reſurgentium tẽpore non eodem ſubiungit.Et dixit huiuſmodi ſucceſſionis ordinem ad declarandam rationem temporis medii inter primitias & vniuerſitatem fructuum ſeu frugum, inter reſurrectionem CHRISTI & reſurrectionem omnium hominum.Ratio enim tangitur in hoc ꝙ rationi congruit ſeruari ordinem, vt vnuſquiſq; tunc reſurgat quando cõgruit ſtatui ordinis eius.Primitiæ Chriſtus.) Ecce primus ordo in quo cum ipſo ſurrexerunt multa corpora ſanctorũ qui dormierant.ad quẽ etiã ordinẽ ſpectare pie credimus reſurrectionẽ beatę Mariæ virginis. Deinde ii qui ſunt Chriſti qui i aduentũ eius crediderunt.) Legendũ eſt. Deinde ii qui ſunt Chriſti in aduentu ipſius.)hoc eſt iuſti:ad differentiã eorum qui ſunt Chriſti in hac

in hac via profeſſione Chriſtiana, ſed non ſunt Chriſti in aduentu ipſius. quum ſcilicet Chriſt⁹ A
venit ad diſcutiendum ſacta eorum:quia tunc non inueniuntur Chriſti,ſed ſuimet, ſed diaboli.
Et hic eſt ſecundus ordo. Deinde finis.)Ecce tertius ordo in quo reſurgent etiam iniuſti: & tūc
erit finis vniuerſalis. quem deſcribit à duabus actionibus Chriſti præexigentibus multum tem-
pus inter primitias & vniuerſitatem fructuum oportere intercedere: vt clare pateat ratio inter
medii temporis. Altera eſt. Quum tradiderit regnum Deo & patri.) CHRISTVM tra-
dere regnum Deo & patri eſt CHRISTVM ex vi ſui meriti perficere tunc membra regni
ſui in ea diſpoſitione qua & ſit & appareat in omnibus Deum regnare in illis. hoc enim tunc pri
mum erit, quum perfecta erit reſurrectio mortuorum:&.omnes tam ſecundum animam q̄ ſecū
dum corpus ſic erunt diſpoſiti, vt & in iis quæ ſecundū animā & in iis q̄ ſecundū corpus ſunt,&
regnet Deus & appareat Deum regnare in illis. Hoc eſt enim Chriſtum hominem tradere re-
gnum Deo & patri proprio,pro quanto hæc non merito pure humano ſed ex vi filialis hypo- B
ſtaſis efficiet. Quum euacuauerit omnem principatum & poteſtatem & virtutem.) Ecce alte-
ra Chriſti actio, abolere omnē principatū,omnē poteſtatē & omnē potentiā. Virtus enim po-
tentiā hoc in loco ſignificat Et ſiue intelligatur de magiſtratibus angelicis, ſiue de magiſtratibus
eccleſiaſticis ſeu humanis,literalis ſenſus eſt quòd quū erit finis tollet Chriſtus omnes magiſtra-
tus qui modo ſunt ad regimē humani generis. Ita ꝙ duo ſaciet:& aſſignabit regnū Deo, & tol-
let omne regimen quod modo eſt. Cōcludit autē oē regimē in his tribus principatu poteſtate&
potētia:vt intelligamus & ſupremos & medios & infimos magiſtratus auferēdos,cōprehēdendo
etiā miniſtros exequētes publica poteſtate,appellatos potentiā tanq̄ nihil aliud habeāt magiſtra
tus niſi quòd poſſunt. Oportet autem.pro,nam oportet,illum regnare donec ponat omnes ini
micos ſub pedibus ſuis.)Rationem reddit temporis medii inter Chriſtum immortalem primi-
tias & finem deſcriptum à duabus Chriſti actionibus. Et conſiſtit ratio in hoc ꝙ oportet Chri- C
ſtum regnare donec ſubiiciat & deſtruat omnes inimicos ſuos. Et ſignificatur per regnare exer-
cere vt regem decet regni regimen. Ita quòd ſenſus eſt.quia oportet illum. Chriſtum hominem,
humano more exercere regni regimen.i.diſponere de regno,donec ſubiiciat omnia. Hinc enim
habetur in primis quòd oportuit Chriſtum reſurgere vt primitias:alioquin nō regnaret ipſe ho-
mo.vnde & tunc dixi data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra. Habetur ſecundo ꝙ opor
tet medium intercedere tempus donec ponat inimicos ſuos &c. inter reſurrectionem eius & re-
ſurrectionem aliquorum:alioquin tempus finis & tempus quo proficit Chriſti regnum conſun-
derentur:quoniā durante donec,eſt tēpus profectus,& reſurrectio generalis eſt tēpus finis. Habe-
tur tertio ꝙ durāte donec,tēpus eſt profectus regni Chriſti.nā ponere inimicos ſub propriis pe-
dibus cōtinet etiā conuerſionē inimicorū ad ipſius deuotionē, ac ſubiectionē voluntariā. Habe-
tur quarto ꝙ durante donec,oportet eſſe principatus & poteſtates & potentias: hoc eſt vniuer- D
ſos magiſtratus in regno Chriſti per quos Chriſtus exercet ad profectum regni, regni regimē.
& hoc donec completo,abolebit omnes magiſtratus,& aſſignabit regnum Deo. ¶ Dicit autem
oportet neceſſitate diuinæ diffinitionis: quā inſerta pſalmi particula inſinuat vtendō prophetia
Dauidis donec ponat. Omnes inimicos.) Significāterq; dicit omnes vt nullū excludamus ini-
micū tam pœnalem q̄ rationalem: & iniuſti (qui inuiti ſubiiciuntur) & tranſeuntes ad iuſtitiam
qui voluntarie ſubiiciuntur,comprehendantur. Omnes enim homines inimicos eſſe Chriſti ali
bi Paulus manifeſtat: dicēs ad Ro.v.cōmendat autē charitatē ſuā Deus,ꝙ quum adhuc inimici
eſſemus &c. ¶ Et dicit ſub pedibus ſuis:hoc eſt pleniſſime ſubiiciat ſibi omnes inimicos. nunc e-
nim q̄uis omnia ſubiecta ſint eius poteſtati,nō tamē erga oīa exequitur ea q̄ ſunt ſuæ poteſta-
ſtis,ſed paulatim exequitur: iſtos ſaluando illos dānādo,nūc hæc nūc illa ſaciēdo. Perfecta autē
executio nō erit niſi in fine. Propter quod & ſubditur. Nouiſſime.pro,nouiſſima, autē inimica E
deſtruitur mors.)Ne ambigeres quādo pfecta pficietur ſubiectio plena oīm inimicorū, declarat
ꝙ nouiſſimus inimicus deſtruetur mors:quod erit in reſurrectione mortuorū.tūc enim mors de-
ſtruetur. Quę inter inimicos Chriſti numeratur,tū q̄a etiā Chriſtū inuaſit tum quia mēbra eius
(electos.ſ.) & vniuerſos homines fratres eius ſecūdū carnem occupat. Locatur autem nouiſſima
inter inimicos:quoniā vere vltimus fuit Chriſti,vltimus eſt oīm electorū,vltimus eſt ipſorū ho
minū inimic⁹ inter inimicos p̄ſentis vitæ. Reliqui ſiquidē inimici(ſiue dæmones ſiue homines,ſi
ue ægritudines,dolores,tormenta,ſiue peccata(prius nos aggrediūtur:mors poſtremus eſt hoſtis.
Omnia enim ſubiecit ſub pedibus eius.pro,ſuis.)Quod dixerat de omnibus inimicis ex vno pſal
mo,extēdit ad omnia ex alio pſalmo:vt intelligamus tum non eſſe extortam expoſitionem in-
telligere mortem inter inimicos Chriſti.tum non deſinere regnum Chriſti completo tali regi-
mine regni more humano per magiſtratus:ſed tunc maxime omnia ſubiecta,non qualitercunq;

F ſed ſub pedibus, hoc eſt pleniſſima executione ſubiecta fore Chriſto homini. ¶Quum autē di-
cat omnia ſubiecta ſunt ei,ſine dubio præter eū qui ſubiecit ei omnia.) Declarat ſtatum finalem
qualis erit(dixerat enim deinde finis)ne aliquid propoſitorū remaneat immanifeſtū:& quia pri⁹
deſcripſit actiones duas Chriſti in fine,modo deſcribit ipſum ſtatum Chriſti finalē.& incipit ab
hoc ꝙ omnia abſq; vlla exceptione intelliguntur ſubiecta Chriſto à Deo.Et appoſuit præter ip-
ſum Deū qui ſubiecit,non vt hoc quaſi dubium excluderet(quū hoc non poſſet verti in dubium)
ſed vt ipſius ſolius Dei exceptione explicata,reliqua omnia abſq; exceptione aliqua intelligamus
ſubiecta Chriſto:ne intelligeres de omnibus ſenſibilibus tantū. ¶Quū autem ſubiecta fuerint
illi omnia.) ſecundum pleniſſimam executionem. Tunc & ipſe filius ſubiectus erit.) quatenus
homo. Illi qui ſubiecit ſibi omnia.)hoc eſt Deo. Tunc autem erit ſubiectus non ꝙ tunc incipiat
ſubiici Deo,ſed quia tunc incipiet nouo modo ſubiici Deo.Nam vſq; ad illud tunc filius Dei ho
G mo ſubiicitur Deo vt proficiens in regno: ex tunc autem & vſq; in ęternum erit ſubiectus Deo
vt de perfecto regno gratias agens Deo. Vt ſit Deus omnia.) hoc eſt omnium euidens ratio.
In omnibus.)non in aliquibus tantum:hoc eſt regnum Dei, hoc eſt regnare Deum, hoc eſt eſſe
aſſignatum regnum Deo. ¶Vbi erudite lector perpendere potes in hac Pauli doctrina prius o-
portere regnare Chriſtū hominē tanq̃ humano more per diuerſos magiſtratus & angelicos &
eccleſiaſticos ad profectum ſui regni: & hoc regnare extenditur vſq; ad vniuerſale iudicium in
quo erit reſurrectio generalis &c. Deinde erit regnum Dei quando Deus erit omnia in omni-
bus,quando Chriſto pleniſſime erunt omnia ſubiecta,& ipſe nouo modo Deo ſubiectus erit.

ALioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis?)Completa ratione ſumpta ex reſurre-
ctione Chriſti ad probandum reſurrectionem mortuorum, adiungit Paulus aliam ad idē
rationem ſumptam ex aliis etiam in Euangelio contentis. Hæc enim ratio ex baptiſmo
H ſumpta eſt, quem conſtat in Euangelio contineri. Et quod dicit pro mortuis, perinde eſt ac ſi
dixiſſet agentes mortuos,repreſentantes mortuos. In hoc enim quòd merguntur ſub aqua,mor
tuos agunt:& in hoc ꝙ ad hoc merguntur vt emergant, agunt mortuorum reſurrectionem. Et
ſimiliter in hoc quòd profitētur ſe mortuos mundo,agunt mortuos:& in hoc quòd ad hoc pro-
fitentur ſe mortuos vt tranſeant in nouitatem vitæ,profitentur reſurrectionem mortuorum. Si
omnino mortui non reſurgunt, vt quid & baptizantur pro illis?) Dixerat quid facient in futu-
ra vita.explicat modo quòd decepti vane baptizantur pro illis: hoc eſt agentes illos,hoc eſt mor
tuos reſurrecturos. Si mortui non reſurgunt.)Nec hoc eget expoſitione:quia clare conſtat ba-
ptiſmi vanitas ſi mortuorum reſurrectio non eſt. ¶Vt quid & nos periclitamur omni hora?)
Quaſi dicat. fruſtra ſi mortui non reſurgunt. Et hæc quoq; ratio ex euangelio ſumpta eſt:quo-
niam dominus expoſuit diſcipulos euangelizantes continuis periculis.Et intellige hæc tam de ba
I ptiſmi q̃ de periculorū vanitate in ſenſu antedicto.ſ.de nobiſipſis,de hominibus nō de parte no-
ſtri quæ eſt anima. Eſſent enim hæc omnia vana quantum ad ſalutem & vitam noſtrā, qui ſu-
mus homines non animæ:qui ſumus ſubſtantiæ corporeæ ſenſitiuę,non ſubſtantiæ ſpirituales.
¶Quotidie morior propter veſtrā gloriam fratres.)Legendum eſt. Quotidie morior per glo
riationē noſtrā quam habeo in Chriſto Ieſu domino noſtro.)Poſt rationes ex contentis in euā-
gelio,adiungit exēpla propria.Et iurantis eſt ſermo iſte.Iurat Paulus per gloriationē &c.ꝙ quo-
tidie moritur.Quū dixit ꝙ periclitamur omni hora,non adhibuit iuramentū,quia pericula ex-
terius cognoſci poterant:quū autem adiungit ꝙ quotidie moritur interna paſſione(quæ exterius
non apparet,quæ poteſt fingi,cuius ſolus Deus eſt teſtis)adhibet iuramentū.Iurat autē per rē ſi-
bi valde charā & Deo gratā:videlicet per gloriationem quā habet in Chriſto de bono ſuperero-
gationis. de qua ſuperius dixerat,ſatius eſt mihi mori q̃ vt gloriationem meam aliquis euacuet.
K Et dicit noſtram eo ꝙ charitas omnia communia reddit.vnde & vtrunq; dixit.& habeo & no-
ſtram:vt intelligamus ꝙ propriā communicat gloriationē.¶Si ſecundum hominem ad beſtias
pugnaui Epheſi?)Interrogatiue legendum eſt,ad ſignificandā negationē: videlicet ꝙ nō ſecūdū
hominē ſed ſecundū Chriſtū, nō humana ſed diuina ratione pugnaui ad beſtias Epheſi: hoc eſt
pugnæ ferarū expoſitus ſum apud Epheſum. Quādo res hæc geſta fuerit neſcitur. nullibi enim
legitur niſi hic Paulū expoſitū fuiſſe vorādum à feris:vt de multis aliis ſanctis in eorū geſtis legi-
tur. Quid mihi prodeſt ſi mortui non reſurgunt?)quaſi dicat nihil.Et nota mihi. ¶Māduce-
mus & bibamus:cras enim moriemur.pro,morimur.)Ex Eſaię cap.xxii.ſumpta ſunt hęc verba:
quibus ſeductores Chriſtianorū vtebātur vt fruerētur huius vitæ bonis, quia morimur nūq̃ re-
diuiui futuri.Et īducit in hac materia hāc erroneā ſentētiā,tū vt reſurrectionē mortuorū ex hac
carnali ſentētia(vtpote cōtraria)cōfirmet, tū vt moneat Corinthios vt caueāt ab hmōi colloq is

vtpote

vtpote cõtra fidem reſurrectionis mortuorum. ¶ Nolite ſeduci.) ab huiuſmodi carnalibus colloquiis. Corrumpunt bonos mores colloquia mala.) Carmen eſt Menandri. Non dedignatur Paulus vti Menandri carmine ad monitionem ſanctam. Vnde apparet quòd ſententia illa (mãducemus & bibamus,cras enim morimur)verſabatur in ore multorum velut prouerbiũ.Et propterea Paulus vetat huiuſmodi ꝓuerbiis vti Chriſtianos,quia ipſa colloquia mala etiã ſi vane dicantur corrumpunt bonos mores.¶ Euigilate iuſti.pro,iuſte,& nolite peccare.)Duo monet.alterum vt velut à ſomno euigilẽt, nõ qualitercũq; ſed iuſte: ad differentiã eorũ qui vigilant viiliter ad lucra temporalia,aut vane ad ludos ad huiuſmodi.Et dixit hoc vt audientes huiuſmodi prouerbia mala euigilarent ab incuriæ ſomno iuſte:hoc eſt ſic vt attenderent ſeruandæ iuſtitiæ. & hoc quo ad intellectum. Alterum ſpectans ad affectiuam partem eſt.Nolite peccare,huiuſmodi ſententẽtiis allecti. ¶ Ignorantiam enim Dei quidam habent.)Ecce ꝙ non ſola dicacitas eſt in culpa ſed ignorantia Dei. Et propterea magis eſt vobis vigilandum : quia quidam ignorantiam Dei habentes dicunt ſerio hæc prouerbia ad tollendã fidẽ reſurrectionis mortuorũ : & ſic inducũt ad libertatẽ carnaliũ delectationũ hoĩes. Ad reuerẽtiã,ꝓ,ad erubeſcẽtiã,vobis loquor.)vt erubeſcatis de hoc ꝙ inter vos ſunt tales ignorãtes,& ſic reſipiſcãt qui tales ſunt, loquor vobis hæc. B

SEd dicit aliquis.)Firmata fide reſurrectionis mortuorum tranſit ad manifeſtandũ qualia ſunt corpora hominũ in reſurrectione. Quomodo reſurgunt mortui?)Hæc eſt prima quæſtio de modo reſurrectionis.& quantum reſponſio pandit, in quæſtionem vertitur an reſurrectio mortuorum fiet ſucceſſione temporis(prout viuentia naturalia fiunt) an erit velut in tempore imperceptibili.Quali autẽ corpore venient?)Hæc eſt ſecunda quæſtio de qualitate corporis reſurgentium. Inſipiens.)Incipit ſoluere quæſtiones,inchoãdo à ſecunda.Et dicit inſipiens,non contumeliæ ſed correctionis immo manifeſtandę ignorantiæ gratia . Apparet enim hinc ꝙ non inquirendo ſed obiiciendo contra reſurrectionem mortuorum hæ quæſtiones ingerebantur.Hoc enim inſinuat appellando inſipiens. Ad quod etiam inſinuandum nõ dixit ſed dicet aliquis quaſi interrogans, ſed dixit ſed dicit aliquis quaſi obiiciens. Parcens enim noluit nominare obiicientem hæc. Tu quod ſeminas non viuificatur.)hoc eſt non actu vitam habet. Semen enim vitam habet in potentia non in actu. Acquirit autem vitam in actu (quod Paulus vocat viuificari) quum pullulat & vegetatur &c. Niſi prius moriatur.) Superfluit prius. Per quandam extenſionem ſemen mori dicitur pro quanto eſt in latitudine vitam habentium. Præmittit Paulus tres ſimilitudines anteq̃ reſpondeat. Quarum prima eſt de ſemine.Ex qua ſimilitudine duo intendit. Alterum eſt ꝙ morte intercedente quod ſeminatur acquirit vitam. Et hoc his verbis declarat arguens inſipientiæ qui hoc non aduertit. Alterum eſt ꝙ non eſt ſimile ſed tamen proprium corpus viuum quod acquiritur à ſemine corpori quod ſeminatur. Et hæc ſubiungit dicendo. Et quod ſeminas non corpus quod futurum eſt ſeminas,ſed nudum granũ puta tritici aut alicuius cæterorum.) Corpus quod ſeminatur Paulus ipſe declarat exẽplo grani tritici.Corpus autem quod futurum eſt ex ſemine,non declarat exemplo,relinquens pro manifeſto illud eſſe arborem ſeu culmum ſpicatũ. Huiuſmodi enim ſunt corpora ex ſemine naſcentia q̃ ꝓducũt fructus,& ad perpetuitatẽ ſpeciei ſemina:queadmodũ homo genitus ex ſemine poſtq̃ perfectus eſt ꝓfert ſemẽ ad cõſeruationẽ ſpeciei.Ecce corpus futurũ nõ ſimile corpori ſeminato. Deus autem dat illi corpus ſicut vult.ꝙ,voluit.) De corpore naſcente ex ſemine dicit quòd Deus dat illi ſemini corpus naſcens ſicut voluit æterna diſpoſitione. Diſpoſuit enim ſemini oliuæ dare corpus arboris oleæ.Semini autẽ tritici dare corpus culmi ſpicati:& ſemini braſſicæ dare corpus plantæ quæ dicitur braſſica: & ſic de aliis. Et vnicuiq; ſeminũ ꝓpriũ corpus.) Volũtas dei ſuauiter diſponens omnia dat cuiq; ſemini corpus ſicut voluit.ita ꝙ voluit vnicuiq; ſeminũ dare corpus ꝓpriũ: hoc eſt quod vendicat ſibi ꝓpriũ ex propria natura: vt experientia clare teſtatur. Et intendit Paulus ex hoc exemplo in materia reſurrectionis corporũ intelligi,ꝙ morte intercedente homines viuificabuntur & acquirent corpora non qualia modo habent ſed quæ vendicãt ſibi propria.Ita ꝙ ex hac ſimilitudine ſuadet tria.ſ.acquiſitionẽ vitæ intercedente morte,& differentiam corporis futuri reſpectu præſentis,& proprietatẽ corporis futuri reſpectu præſentis. ¶ Non omnis caro eadẽ caro,ſed alia hominũ,alia pecorũ,alia volucrũ,alia piſciũ.)Secundũ affert exemplũ de vniuerſitate carniũ.Cõprehẽdit ſiquidẽ omne carnis genus ſub quatuor generibus,ſ.volatiliũ,natãtiũ,hominũ & reliquorũ greſſibiliũ.Sub quib⁹ intelligũtur etiã quæcũq; ſerpunt aut repẽt.¶ Et intẽdit ex hoc declarare ꝙ corpus futurũ in reſurrectione erit caro: quod ꝑ primũ exemplum nõ declarabatur.vult enim intelligi ex tãta diuerſitate carniũ,immo ex hocꝙ oĩs diuerſitas carnis poſſibilis in hoc mũdo inuenitur,ꝙ etiã inueniatur in futura nouitate mũdi

F caro congruens nouo mundi ſtatui, in omni quoq; differentia carnis congruentis illi nouitati:
quod & inferius probabit. ❡Et corpora cæleſtia & corpora terreſtria.) Tertium exemplum à
differentia inter corpora cæleſtia & terreſtria affert. Et appellantur cæleſtia corpora Sol,Luna,
& ſtellæ. Terreſtria autem arbores & reliqua vegetabilia ac mineralia quæ fixa ſunt terræ. Sed
alia quidem cęleſtium gloria,alia autem terreſtrium.) Gloria metaphorice corporibus attribui
tur pro quanto habent in ſe vnde laudentur & quodammodo glorificentur . vnde ipſa eorum
diſpoſitio ex qua laudantur, eorum gloria appellatur, quia eſt materia gloriæ . Conſtat autem
aliam eſſe diſpoſitionem qua laudantur corpora cæleſtia : & longe inferiorem eſſe qua laudan-
tur corpora terreſtria. Alia claritas.pro,gloria,ſolis:alia claritas.pro,gloria,lunæ:& alia claritas
pro,gloria ſtellarum.) Diuerſitatem inter ipſa cæleſtia corpora quo ad gloriam in tres ſecat or-
dines.Et tertium.ſ.(ſtellarum)ordinem ſubdiſtinguit. Stella enim à ſtella differt in claritate.p,
G in gloria.) Ne pares eſſe intelligeres ſtellas quo ad gloriã,explicat ꝙ vna antecellit aliam in glo-
ria. De differentia enim inter ſolem lunam & ſtellas nulla apparet ambiguitas:ſed de ſtellis inter
ſe. Et eſt ſermo de naturali gloria:hoc eſt de naturali materia gloriæ. Ad ſenſum enim apparet
laudabilior diſpoſitio ſolis quàm lunæ &c.Et ex hoc tertio exemplo vult intelligi(vt poſtea pro
ſequetur ) gloriam corporum in reſurrectione diſtare à gloria corporum noſtrorum nunc,quẽ-
admodum gloria cęleſtium corporum diſtat à gloria terrenorum:& ꝙ inter ipſa corpora reſur-
gentium erit differentia,pro quanto erit in eis diſpar gloria quemadmodum eſt diſpar gloria in
cæleſtibus corporibus. Vbi prudens lector colligere potes ꝙ ex ſeminibus Paulus corpus viuum
poſt mortem,ex carnibus corpus illud carneum, ex corporibus cæleſtibus corpus illud glorio-
ſum intendit docere. Sic & reſurrectio mortuorum.) Ad omnes tres ſimilitudines refertur ſic.
Siquidem ſimilem affirmat reſurrectionem mortuorum his tribus in communi:deinde exequi-
H tur ſecundum ſingula ſigillatim ordine quo inducta ſunt . Vnde inchoans à ſermonibus ait.
Seminatur in corruptione.) Eſt ſermo non de naturali ſemine,ſed de corpore noſtro ad ſimili-
tudinem ſeminis.& eſt ſenſus ſeminatur hoc eſt moritur ad ſimilitudinem ſeminis . Significan-
tius autem noſtrum mori appellat ſeminari:ad differentiam mortis aliorũ animaliũ,quorũ mo-
ri eſt totaliter ſibi mori.Noſtrum autem mori non eſt mori nobiſipſis totaliter, ſed eſt mori ad
ſimilitudinem mortis ſeminum:quæ quatenus ſemina ſunt & exercent ſeminum officia, moriũ
tur ſic vt ſibiipſis vitam meliori modo acquirant. Sic enim Paulus in vera ac ſumma theologia
loquens,ſermone theologo & formali dicit corpora noſtra mori ſeminaliter,quia ad vitam me-
liori modo habendam moriuntur.Et quod dicitur in corruptione, determinat non ſeminatio-
nem,ſed rem ſeminatam: hoc eſt corpus noſtrum. Deſcribit enim conditiones corporis noſtri
quod tanq̃ ſemen moritur.Et primam noſtri corporis conditionẽ ponit eſſe corruptibile: quod
I quotidie experimur. Surget.pro,reſurgit,in corruptione.pro,in incorruptibilitate.)Magna ac-
quiſitio,vt corpus corruptibile reſurgat(hoc eſt iterum ſeu poſt mortem ſurgat) incorruptibile.
❡Seminatur in ignobilitate.pro,ignominia.)Corpus noſtrum modo multis ſubiectum eſſe fœ
ditatibus experimur. Surget.pro,reſurgit,in gloria.)nihil habens fœdi,nihil turpis,nihil igno-
minia dignum,ſed ſecundum partes ſingulas glorioſum. ❡Seminatur in infirmitate.) Quod
imbecillitatibus corpus noſtrum ſubiicitur experimur. Surget.pro,reſurgit,in virtute. pro,in po
tentia.) omnis vigor virium motiuarum,omnis vigor ſenſuum & reliquarum partium corporis
tunc acquiritur. ❡Seminatur corpus.) Ecce in hac vltima conditione explicat corpus ſubintel-
lectum in cæteris tribus. Animale.) hoc eſt quod ſuſtentatur actionibus animæ vt animat cor
pus quas conſtat eſſe actiones partis vegetatiuæ. viuimus enim nutritione. Vnde idem eſt dice-
re corpus animale & corpus indigens alimento. quale eſſe noſtrum corpus vtinam non experi-
K remur.Hinc habes quòd non de ſeminatione ſed de re quæ ſeminatur dicit Paulus hæc quatuor
quoniam conſtat ſeminari (hoc eſt ad modum ſeminis ſepeliri) non corpus animale,ſed corpus
exanime. Surget.pro,reſurgit, corpus ſpirituale.)Non dicit reſurgit ſpirituale,ſed reſurgit cor-
pus ſpirituale : ne errares intelligendo corpus eſſe vertendum in ſpiritum , ſed rediuiuum futu-
rum corpus non animale(quale nunc eſt) ſed ſpirituale: vt ſpirituale contra animale in corpore
diuidatur.Et quia corpus animale eſt quod viuit ex officiis anime vegetantis ipſum, intelligẽdũ
eſt corpus ſpirituale quod non ex officiis vegetationis ſed ex virtute ſpiritus viuit. De quo autẽ
ſpiritu ſit ſermo inferius ſubiunget.❡Si eſt corpus animale.) Superfluit ſi. Poſt applicatam pri-
mam ſimilitudinem de ſeminibus,proſequitur ad applicandã ſecundã de carnibus. Similiq; mo
do arguit quo vniuerſitas carniũ in hoc mũdo inuenitur. Quẽadmodũ enim quia eſt caro greſ-
ſibiliũ infertur ꝙ eſt etiã caro volucrũ & ꝙ eſt caro piſciũ,ne aliqua caro deſit perfectioni vni-
uerſi,

uerſi,ita modo Paulus procedit ex hoc quòd eſt corpus animale ad inſerendū ꝙ eſt etiam cor-
pus ſpirituale,ne vlla differentia carnis deſit perfectioni vniuerſi. Hic enim proceſſus ſignifica- A
tur ſubiungendo. Et & corpus ſpirituale.) Eſt ne diſtinctio corporis in animale & ſpirituale
fictitia exiſtimetur,affert authoritaté ſcripturæ. ¶ Sicut. pro,&,ſcriptum eſt.) Gene.ii. Fa-
ctus eſt primus homo Adam in animam viuenté.) Quadrat ꝙ dictio homo ſuperfluit:quãuis
in nõnullis codicibus Græcis inueniatur.aperte enim ſubiunget ẽ ratione nõ nouiſſimus homo
Adam ſed nouiſſimus Adam: vt hinc etiam appareat quòd legédū eſt factus eſt primus Adam
in animam viuentem.præter hoc quòd homo Latine & Adam Hebraice ſynonyma ſunt. ¶ Et
quod dicitur in animam viuentem,ſignificat in animam vegetanté. formalius tamen loquédo
ſignificat rem quę eſt anima in eſſe animę viuere officiis animę quatenus animat corpus. Ita ꝙ
hinc habetur quòd non ſolum corpus noſtrū viuit officiis animæ quatenus animat corpus, ſed
etiam quòd ipſa anima in eſſe animæ viuit propriis officiis quatenus eſt anima. Et vere ſic eſſe
experimur:quoniam anima ipſa tandiu durat ſecundū eſſe animæ quãdiu durat officium alédi. B
deficiente enim ea ab officio alendi perdit quoque eſſe animã:quod eſt animare corpus. No-
uiſſimus Adam in ſpiritum viuificantem.) Primus Adam ipſe eſt de quo Geneſis loquitur pri-
mus parés humani generis:nouiſſimus Adam CHRISTVS eſt. Ille primus parens in eſſe
naturæ, iſte primus parens in eſſe gratiæ. Et appellatur nouiſſimus quia non eſt futurus tertius.
Ille factus eſt in animam viuentem vt tandiu viueret quãdiu anima propriis officiis in eſſe ani
mæ viueret.iſte factus eſt in ſpiritum viuificantem:hoc eſt in rem quæ eſt anima quatenus ſpi-
ritus eſt tanta virtute prẹditus vt ſit etiam ſpiritus viuificans corpus. Quod vt intelligas,ſcito ꝙ
res quę eſt anima noſtra, & eſt anima & eſt ſpiritus. Eſt anima pro quanto animat corpus: eſt
ſpiritus pro quãto intellectualis ordinis eſt & ſupernis communicat. Significatur enim per hoc
ad literam ꝙ Chriſtus factus eſt ſecundum animam quatenus eſt ſpiritus,cum tanta plenitudi-
ne ſupernorum donorum vt poſſet viuificare corpus abſque officiis animæ quibus vegetat cor- C
pus:quod eſt poſſe reddere corpus proprium ſpirituale.hoc eſt enim factum eſſe in ſpiritum vi-
uificantem. Et hoc proculdubio habuit Chriſtus à principio conceptionis ſuæ.nam ex tũc ſpi-
ritus eius tantam habuit virtutem vt potuiſſet reddere corpus ſuum ſpirituale. ¶ Sed nõ prius.
pro,primum,quod ſpirituale eſt,ſed quod animale:deinde quod ſpirituale.) Dixerat ꝙ nouiſſi
mus Adam hoc eſt Chriſtus factus eſt in ſpiritum viuificantem. Contra quod quia experientia
militauit.quia Chriſtus factus eſt in corpore nõ ſolum animali (quale habuerat Adam in ſtatu
innocentię)ſed etiam paſſionibus ſubiecto,ideo occurrẽdo huic obiectioni dicit quòd Chriſtus
quidem à principio quo factus eſt,factus eſt in ſpiritum viuificanté,ſed non ſtatim ſpiritus eius
viuificauit ſuum corpus ſed ordine ſeruato,nõ habuit primum corpus ſpirituale ſed animale, &
poſtea reſurrectionis ſuæ tempore habuit & habet corpus ſpirituale. Suſpéſa eſt enim redũdan-
tia viuificationis à ſpiritu in corpus,vt primum habens corpus animale redemptionis humanę D
opus perficeret. Primus homo de terra terrenus.) Proſequitur tertiam ſimilitudinem de cor-
poribus terrenis & cęleſtibus, inchoando ab altera differentia inter primum Adam & nouiſſi-
mum Adam,penes terrã & cęlum. Primus inquit homo de terra formatus eſt:vt patet Gene.ii.
Et hinc conſequenter terrenus eſt, & natura corporis & affectibus & cognitionis modo. Se-
cundus homo.) hoc eſt CHRISTVS. De cęlo cęleſtis.pro,dominus è cęlo. Parum fuiſ-
ſet dicere de cęlo cęleſtis:longe plus dicit. è cęlo quidem,ſed dominus,non dominus horum aut
illorum, ſed ſimpliciter & abſolute dominus: vt verus deus intelligatur qui ſolus eſt ſimpliciter
& abſolute dominus. Et appoſuit è cęlo,vt ad propoſitam ſimilitudinem de terrenis & cęleſti-
bus alluderet. Et nihilominus veritatem dicit: teſtante domino IESV, deſcendi de cælo. &
rurſus. nemo aſcendit in cælum niſi qui deſcendit de cælo. Prima differentia inter Adam &
CHRISTVM fuit quo ad virtutem rei quæ eſt anima ad viuificãdum corpus:hæc autem E
ſecunda eſt quo ad hypoſtaſim ſiue perſonam. Adam enim de terra plaſmatus fuit perſona ter-
rena:Chriſtus autem è cęlo deſcẽdens eſt perſona diuina. Qualis terrenus.) Applicat ad nos.
Et ſcito in Græco præponi articulo dictioni terrenus: vt intelligamus quòd de primo homine
loquitur qualis fuit ille terrenus primus homo. Tales & terreni.) modo nos ſumus:vt experi-
mur. Et eſt ſermo de qualitate corporis. Et qualis cæleſtis.)etiam cum articulo:hoc eſt ille cæ-
leſtis dominus è cęlo. Tales & cæleſtes.) Et eſt ſermo de qualitate corporũ. Et eſt ſenſus. qua-
lis ſecundum corpus eſt Chriſtus cæleſtis ſecundum hypoſtaſim, tales ſecundum corpus erunt
cęleſtes deſcendentes à primo cęleſti,imitatione vitæ doctrinæ &c. ¶ Igitur. pro,&,ſicut por
tauimus imaginé terreni,portemus.pro,portabimus,& imaginé cęleſtis.) Subiũgit hæc ad de-

F clarādum quod dixerat qualis tales:ne erraremus intelligēdo nos æquales futuros Chriſto.Sicut
geſtauimus primi parentis terreni imaginem,quo ad peccatū & paſſiones tum animi tum cor-
poris ſimiles illi geniti & affecti(hæc enim eſt in nobis omnibus imago Adę)ita geſtabimus in
reſurrectione, cęleſtis Chriſti imaginem quo ad ſpiritum viuificantem corpus, quo ad gloriam
corporis & animæ.Ecce multitudo corporum cęleſtium,ecce non hyperbolica comparatio no
ſtrorum corporum in reſurrectione ad corpora cęleſtia. ¶Hoc autem dico fratres quia.pro,ꝙ,
caro & ſanguis regnum dei poſſidere.pro,hæreditare,non poſſunt.) Saluator poſt ſuam reſur-
rectionem dicens,palpate & videte quia ſpiritus carnē & oſſa non habet ſicut me videtis habe-
re, manifeſtat ꝙ caro & ſanguis in propoſito non ſunt nomina ſubſtantiarum ſed officiorum:
non excluditur per hęc verba Pauli ſubſtantia carnis aut ſubſtantia ſanguinis à regno dei in re-
ſurrectione mortuorum,ſed excluduntur carnalia & ſanguinea officia. Vnde appellatione ſan-
G guinis intelligitur officium ſanguinis quod eſt generare. ſemē enim eſt ſanguis perfecte coctus:
vt philoſophi tradunt.Carnis autem officium,alimentorum vſus intelligitur:eo ꝙ in carne ma-
xime nutritio manifeſtatur.Dicendo itaque caro & ſanguis regnū dei hæreditare non poſſunt,
ſignificat & neque vſus ciborum neque vſus venereorum poteſt hæreditare regnum dei.Et ex-
plicauit hoc tum ad excludendum figmenta eorū qui has delectationes fingunt in reſurrectio-
ne futuras.tum ad declarandum viuificationem corporis ſpiritualis non habere hæc officia quę
dat viuificatio corporis animalis. Neque corruptio incorruptelā poſſidebit. pro, incorrupti-
bilitatem hæreditat.) Præter hęc duo officia corporis animalis inuenitur tertio in corpore ani
mali defluxus quidā humidi interni, qui in quadā corruptione cōſiſtit. & propterea hūc quoq;
Paulus tollit à corporibus ſpiritualibus, dicens, ꝙ neque corruptio naturalis humidi hæreditat
incorruptibilitatem.Corpus enim poſt reſurrectionem incorruptibile declaratur carere his tri-
H bus ſcilicet quacūque deperditione humidi,& vſu ciborum ac venereorum:quæ omnia compe-
tunt corpori animali.Ita ꝙ ipſemet Paulus ex his declarat differentes conditiones corporis ani-
malis & ſpiritualis.¶Aduerte hic ꝙ hæc omnia quę Paulus dixit de qualitate corporum reſur-
gentium,intelligenda ſunt de corporibus iuſtorum.More ſiquidē ſuo Paulus à perfectiori parte
deſcribit corpora reſurrectionis: quēadmodū paulo ſuperius à perfectiori parte deſcribit regnū
dei,dicendo vt ſit deus omnia in omnibus. hoc enim non totaliter verificatur de damnatis. &
ſimiliter ad Ro. deſcribit iuſtificatos ex fide à perfectiori parte iuſtificatorū, hoc eſt à perfectis
inter iuſtificatos:vt ibidem patet. Vnde non oportet ſolicitum eſſe quēpiam quomodo omnes
hæ qualitates verificantur de corporibus damnatorum.aliquas enim harum qualitatum habe-
bunt non omnes.Erūt enim corpora damnatorum incorruptibilia,ſine vſu venereorum,cibo-
rum & fluxu humidi:ſed non erunt glorioſa & impaſſibilia.

I ECce myſteriū vobis dico.) Particula hæc in confinio eſt duarum quæſtionū motarū in
textu. eſt enim in calce tractatus de qualitate corporū reſurgentium , & in principio reſ-
pōſionis ad quæſtionē primā quomodo mortui reſurgūt. Et vere vtrique tractatui parti-
cula hęc ſeruit.ſequēti quidē ad declarādū non reſurgere vniuerſos:pręcedēti autē ad declarādū
ꝙ nō oportet moriē intercedere ad aſſequēdā immutationē deſcriptā corporū.Et quoniā am-
bo hæc veriſſime myſteria ſunt ( vtpote valde occulta diuina opera ) ideo Paulus hæc dicturus
pręmittit ecce myſteriū vobis dico. Omnes quidē reſurgemus,ſed nō omnes immutabimur.
pro,omnes quidē non dormiemus, ſed omnes immutabimur.) Quāuis apud Græcos codices
vtraq; lectio inueniatur(vt Hiero.teſtatur in epiſtola ad Minerium , & diuerſas opiniones circa
hęc affert) legendum tamen arbitror vt ſecūdo loco ſcriptū eſt: videlicet omnes quidē nō dor-
miemus, ſed omnes immutabimur. tum quia cōſtat ſibiipſi Paulus abſque vlla cōtrouerſia hic.
K & ad Theſſal.vbi clare explicat quoſdā nō eſſe morituros:quam ſentētiā difficile eſt cōcordare
cum prima lectura,ſcilicet omnes quidē reſurgemus. Tum quia valde diſſonat ꝙ Paulus com-
memorauerit ſeipſum cum dānatis,dicēdo ſed nō omnes immutabimur in prima perſona. im
mo cōſueuit Paulus in prima perſona pluraliter tunc loqui quū aut de electis aut de cōmunibus
ſibi & aliis loquitur.Ad euitāda itaque hęc incōueniētia legamus myſterium magnū ꝙ omnes
quidem electi non dormiemus ſomno mortis corporalis:hoc enim eſt quod ad Theſſal.ſcribit.
¶Nec fit demonſtratio perſonarū quū dicitur omnes non dormiemus(nō enim perſonā ſuam
eximit à dormitione mortis)ſed fit demōſtratio ſimplex,hoc eſt electorū. eximit enim à mor-
te multos ſui ordinis: hoc eſt multos electos . ſed omnes electi immutabimur mutationibus de-
ſcriptis . Vere hoc eſt magnum myſterium quòd aliqui electorum abſque morte intercedente
aſſequūtur immutationes omnes has ſupraſcriptas:incorruptibilitatis,gloriæ,potentię &c.
In momento.)

IN momento.) Reſpondet primæ queſtioni:videlicet quomodo mortui reſurgunt.tum quo A
ad modum temporis: dicendo quòd in momento: hoc eſt in indiuiſibili temporis. In ictu
oculi.) Tum quo ad modũ efficiendi.ictu enim oculi modus efficiendi deſcribitur: vt intel-
ligamus quòd quẽadmodũ nos aliqua efficimus ſolo ictu oculi(dum própriſſime habemus obe-
dientes nobis ad ictum oculi) ita Chriſtus aduenĩens tãta iuſſionis efficacia efficiet vt velut ſolo
ictu(hoc eſt percuſſione)actus vidẽdi efficiatur.ac ſi apertius dixiſſet in radio viſionis,ad efficaciæ
modum explicandum. In nouiſſima tuba.Canet enim tuba.) Superfluit hoc vltimo loco tu-
ba.Sermo metaphoricus eſt.Quia enim tuba publice canit vocãdo ſuauiter ad conuentum,pu-
blicum conuẽtum totius humani generis appellat tubam . & nouiſſimam quia poſt illum con-
uentum nõ eſt futurus alter omnium hominum conuentus.Et ſignificatur modus quo reſurgẽt
mortui quo ad locũ:quòd ſcilicet reſurgent in conuentu publico ac nouiſſimo. Si diceret ad no
uiſſimam tubam,intelligerem quòd reſuſcitati homines in ſuis monumentis reſurgerent véturi B
ad publicũ conuentum:ſed ex eo quòd dicit in tuba nouiſſima,intelligo quòd in ipſo conuentu
reſurgent omnes mortui.& propterea adiunxit Paulus. canet enim, hoc eſt ad ſimilitudinẽ ca-
nentis tube congregabit Chriſtus ſuauiter omnes. Et mortui reſurgent incorrupti.pro,incor-
ruptibiles,& nos immutabimur.) Tribus iſtis concurrentibus(momẽto temporis,ictu oculi,&
nouiſſima tuba)fient hæc duo.alterum eſt quòd mortui ſurgent incorruptibiles:alterum ꝙ nos
immutabimur. Diſcerne prudens lector ꝙ in tertia perſona dicit mortui ſurgent incorruptibi-
les:vt intelligamus hoc eſſe cõmune omnibus hominibus mortuis tam electis q̃ reprobis. in pri
ma vero perſona dicit nos immutabimur: vt quod erit propriũ electis (de quorum numero eſt
ipſe)intelligamus.Et repetit quod prius dixerat omnes immutabimur,non abundantia ſermo-
nis: ſed vbi prius hoc dixerat relatiue ad non morituros electos, vt etiã illos declaret immutan-
dos,modo idem dicit relatiue ad omnes mortuos ad differentiam reproborum. Inter commu- C
ne itaque mortuis omnibus & propriũ electis diſcimus intereſſe quod id quod eſt incorrupti-
bilitatis,commune erit omnibus:quod autem eſt gloriæ propriũ erit electis. Mutationem enim
ad ſtatum gloriæ appellat Paulus immutationem ſimpliciter & abſolute:vt intelligamus muta-
tionem quę erit in corporibus reproborum appellari immutationem ſecundũ quid.Mutabũtur
ſiquidem reprobi de ſtatu corruptibili ad ſtatum incorruptibilem dũtaxat: electi autem immu
tabũtur ad ſtatum incorruptibilem,impaſſibilem,vigoroſum,glorioſum, & vniuerſaliter ad ea
quę fœlicitatis ſupremæ ſunt,& propterea merito appellantur immutari ſimpliciter & abſolu-
te. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionẽ. pro,incorruptibilitatẽ. & mortale
hoc induere immortalitatem.) Pronomen hoc,corpus humanũ idem in ſubſtantia quod mo-
do eſt demonſtrat.Differentiam autem inter corruptibilitatem & mortalitatem perſpice in di-
uerſo ſtatu primi parentis. Nam in ſtatu innocentiæ corpus habebat corruptibile quantum ad D
fluxum humidi naturalis, ſed nõ mortale. Si enim in illo ſtatu perſtitiſſet,nunquã fuiſſet mor-
tuus.mors enim in pœnam eſt illi indicta,in quacũque die comederis morieris. Vnde poſtea ad
ſtatum peccati tranſiẽs,habuit corpus & corruptibile & mortale.Quę ergo hic dicuntur,cõmu
nia ſunt electis & reprobis,mortuis & viuis . Dixit ſiquidem hæc ad reddendum rationẽ quare
ea quę ad incorruptibilitatẽ ſpectãt ſunt cõmunia omnibus: vt cõiunctio enim teſtatur, dicẽdo
oportet enim. Et eſt ſermo de neceſſitate ratione ſtatus æterni ad ſupplicia vel præmia. ex hoc
enim quòd ſtatus omnium eſt æternus à patre poſt, oportet corpus hoc reddi æternũ induẽdo
incorruptibilitatem & immortalitatem.¶ Et ſignificanter dicit induere, vt intelligamus nõ in-
teruenire mutationem ſecundum ſubſtantiã quum hoc corpus fit incorruptibile & immortale,
ſed accidentalem,quemadmodum quum mutamus indumẽtum. Et dixit hoc ne à philoſophis
Chriſtiani fallerentur,tradentibus quòd corruptibile & incorruptibile differunt plus q̃ genere. E
Docet enim Paulus quòd corpora hæc(non alia,ſed hæc eadem quę modo noſtra ſunt)induẽt
ab extrinſeco dono incorruptibilitatem & immortalitatem,& non in aliam intimam trãſibũt
naturam. Quum autem.) Deſunt hic quinque dictiones.Legendum eſt. Quum autem in-
corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem & mortale hoc induerit immortalitatem , tunc
fiet ſermo qui ſcriptus eſt.) Duo dixerat.Alterũ quòd reſurgunt incorruptibiles:& reddidit ra-
tionẽ.Alterũ ꝙ nos immutabimur.& ad hoc affert ſcripturã. Abſorpta eſt mors in victoria.)
Et eſt ſermo de victoria Chriſti:qua mortẽ degluriendo in ſeipſum dum mortuus eſt & reſur-
rexit,ſuperauit & de ea triũphauit. Declarat Paulus hoc non cõſummari vſque ad tempus illud
reſurrectionis generalis: quoniã virtus illius victoriæ nõ eſt extenſa ad ſuum effectum hactenus
ſed tunc extẽdetur. Vbi eſt mors victoria tua?). Omnes iſtæ quinq; dictiones ſunt ſuperflue.

F Vbi eſt mors ſtimulus tuus? ) Interpres addidit eſt. Et deſunt quatuor dictiones:videlicet.
Vbi tua inſerne victoria? ) Hæc omnia ex interpretatione Septuaginta Paulus aſſumpſit ex
Oſee.xiii.loco quorum nos habemus. de manu mortis liberabo eos,de morte redimam eos:ero
mors tua ò mors, morſus tuus ero inferne. Eſt autem ſenſus quòd ceſſauit non ſolum mors ex
Chriſti victoria ſed etiam mortis ſtimulus ſeu aculeus,ſimul cum inferni(hoc eſt diaboli)victo-
ria.Et ne obſcure relinquantur hæ ſententiæ,ſubiungit Paulus de ſuo. Stimulus autem mortis
peccatum eſt.) Interpres addidit eſt. Ad declarandum ſtimulum ſeu aculeum mortis explicat
illum eſſe peccatum.Et eſt ſermo de ſtimulo ſeu aculeó mortis hoc eſt mortifero.Conſtat enim
quòd per peccatū introiuit mors generis humani. & propterea peccatum dicitur ſtimulus,acu-
leus,punctio mortis:hoc eſt mortem afferēs. peccatum enim primi parentis mortem attulit ad
literam. Virtus. pro,potentia,vero peccati lex.) Non digreditur Paulus,nihil impertinens af
G fert,ſed quod maxime ad propoſitum erat neceſſarium: declarare ſcilicet quòd nō ſolum mors
cum peccato. ſed etiam poſſe peccare ceſſat in illo reſurrectionis ſtatu ex victoria Chriſti. Sta-
tus enim potentium peccare deſcribitur à lege. & aptiſſime: quoniam lex non ponitur niſi po-
tentibus peccare.vnde poſſe peccare & lex eodem concurrūt tempore. Et ſi perſpicacius intuiti
fuerimus,ad vtrunque primi parentis ſtatum alludit. nam quēadmodum dixit aculeum mortis
peccatum,quia peccatum primi parētis intulit mortem, ita dicit potentiā peccati hoc eſt poſſe
peccare legem, eo ꝙ primus parens antequam peccaret habebat potentiam peccādi ſimul cum
lege à deo ædita.in quacūque die comederis de ligno illo morieris.Inuēdit enim per hæc quòd
Chriſti victoria non ſolum abſorbet mortem ſed & tollit peccatum & poſſe peccare cum vni-
uerſis legibus: vt intelligamus non fore ſtatum illum reſurrectionis ſimilem ſtatui innocentiæ
antequam Adam peccaret,ſed longe fœliciorem:vtpote ſine potentia peccandi,ac per hoc ſine
H lege. Et hæc duo ē regione dicuntur duorum quæ dixerat. Nam quod dicitur ſtimulus mortis
peccatū,reſpicit quod dixerat vbi mors ſtimulus tuus?quod vero dicit potētia peccati lex,reſpi-
cit id quod dixerat vbi inferne victoria tua? Diabolus enim pugnauit aduerſus hominē in ſta-
tu legis, immo & occaſione legis quum dixit ad mulierem. cur præcepit vobis deus vt non co-
mederitis ex omni ligno paradiſi? & hinc vicit hominem. Ex his omnibus clare apparet quòd
hæc dicit Paulus propter electos.in his enim ceſſabit peccatū & poſſe peccare. Damnati autem
perſeuerabunt in peccato & blaſphemabūt deum. quāuis non demeritorie,hoc eſt nō ad meri-
tum nouę pœnę:quia non ſunt amplius viatores. Dixit enim(vt prædictum eſt)hoc ad plenio-
rem declarationem illius particulę ,& nos immutabimur.magna ſiquidē immutatio ſuperad-
iungitur ex hoc quòd transferemur in ſtatum in quo non poterimus peccare. ¶ Deo autē gra-
tias.pro,gratia.) ſupple ſit.De gratiarumactione eſt ſermo.Poſt tot declarata beneficia cōferen-
da electis in reſurrectione conſequēter gratiarumactiones refert deo. Qui dedit nobis victo-
I riam.) Nobis dicit electis:hoc eſt qui communicauit nobis electis victoriam mortis,peccati &
ſtatus poſſe peccare. Per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.)qui eſt victor:nobis autē com
municatur victoria eius.Et dixit hoc ad declarandum quod dixerat abſorptam eſſe mortem in
victoria.declarat enim victoriam illam eſſe factam per Chriſtum, & per ipſum cōmunicatam
nobis à deo. Significantiuſque nominat ipſum dominum noſtrum, eo ꝙ in ſtatu dominii vi-
ctoriam reſurgendo effecit. Itaque fratres mei dilecti.) Poſtremo ad exhortationem Corin
thiorum ex ſpe tantorum præmiorum procedit. Stabiles eſtote.) in fide. Et immobiles.Su-
perfluit &.) Monet Paulus vt non qualitercunque ſint ſtabiles, ſed apponit immobiles:vt non
moueātur,à fide & ſpe reſurrectionis falſis doctrinis. Abūdantes in omni opere domini ſem-
per.) Superfluit omni. Exigit Paulus vltra immobilitatem fidei ac ſpei abundantiam operum,
non carnalium non humanorū,ſed domini,nō ad horā,diem,mēſem aut annum, ſed ſemper.
K ¶ Scientes quòd labor veſter non eſt inanis in domio. ) Non ſuſpicando,non opinando. ſed
ſciendo,certa notitia fidei tenendo quòd labor veſter exequendo ſemper opera domini non eſt
inanis in domino: quanuis ſit inanis in hoc mundo.

## CAPVT XVI.

E Collectis. pro,collecta, autem quæ fiunt in ſanctos.) Superfluit fiunt. nul-
lum verbum expreſſit Paulus. Sicut ordinaui in eccleſiis Galatiæ.) In epiſto
D la ad Galatas cap.ii. meminit Paulus ꝙ Apoſtoli Hieroſolymis exiſtentes in-
iunxerunt Paulo & Barnabæ vt prædicantes in Gentibus memores eſſent pau
perum qui erant Hieroſolymis:quos hic Paulus appellat ſanctos.propter quod
Paulus ordinat hic de collecta pecuniarum pro vſu ſanctorum pauperum in
Hieruſalem,

Hieruſalem, quæ erat mater cunctarum eccleſiarum. Ita & vos facite per vnam ſabbati. pro, ſabbatorum.) In Euangeliis latius declarauimus quòd ad literam vna ſabbatorum eſt dies immediate ſequens idem ſeptimum, qui ſemper eſt ſabbatum apud Hebræos. Dies ergo dominicus appellatur vna ſabbatorum: quia eſt vnus in ordine ad dies qui ſemper ſunt ſabbata. & propterea dicitur pluraliter ſabbatorum. Diſponit ergo primo quòd collecta fiat die dominico quo Chriſtiani conueniebant ad diuina. Vnuſquiſque veſtrum apud ſe reponat, recondens quod ei beneplacuerit.) Secundo ordinat quòd eleemoſyna oblata pro ſanctis in Hieruſalem recondatur non in communi depoſito, nó apud aliquos ad hoc electos: ſed quilibet apud ſeipſum recondat quod dedit: vt quilibet pecuniæ datæ cuius erat dominus ſit depoſitarius. Et huius ſtatuti ratio creditur ne quiſquam obiiceret quòd quæſtor eſſet Paulus, quòd quæſtores eſſent clerici prædicatores & vniuerſaliter Chriſtiani. denigrat ſiquidem non parum & exauthorat Chriſtianam eccleſiam quæſtus: quo plena hodie eſt propter indulgentias, cruciatas, hoſpitalia &c. A

Vt non quum venero. tunc collectæ fiant. Quum autem præſens fuero, quos probaueritis per epiſtolas, hos mittam perferre gratiam veſtram in Hieruſalem. Quòd ſi dignum fuerit vt ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos, quum Macedoniam pertráſiero. nam Macedoniam pertranſibo. Apud vos autem forſan manebo, vel etiam hyemabo: vt vos me deducatis quocunque iero. Nolo enim vos modo in tranſitu videre. ſpero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, ſi dominus permiſerit.) Permanebo autem Epheſi vſque ad Pentecoſten.) Non conſtat an de feſto Pentecoſtes loquatur an de mora vſque ad quinquageſimum diem. HOſtium enim mihi apertum eſt magnũ & euidens. pro, efficax, & aduerſarii multi.) Sermone metaphorico deſcribit aditum ſibi ad conuertendum alios apertum, tum magnum tum efficacem. Forte aliquem conuerterat per quem multitudo magna erat efficaciter cõuertenda. Dico autem per quem non prædicantem, ſed cuius imitatione ob illius authoritatem. quum conuertitur enim aliquis princeps aut philoſophus ianua magna aperitur: quę tũc eſt efficax quum multitudo imitari conſpicitur. Si autem venerit Timotheus, videte vt ſine timore ſit apud vos. Opus enim domini operatur ſicut & ego. Ne quis ergo illum ſpernat. Deducite autem illum in pace, vt veniat ad me. expecto enim illum cum fratribus. ❡ De Apollo autem fratre vobis notum facio quòd multum rogaui eum vt veniret ad vos cum fratribus: & vtique non fuit voluntas eius vt nunc veniret. Veniet autem quum ei vacuum fuerit. Vigilate, ſtate in fide, viriliter agite & confortamini.) omnia enim veſtra in charitate fiant.) Superfluit enim. Excitat ſiquidem Paulus ad quinque ſine aliqua cõiunctione. ita quòd ſuperfluit tam & quàm enim. ❡ Obſecro autem vos fratres: noſtis donum Stephanæ, & Fortunati & Achaici.) Superfluit & Fortunati & Achaici. Nec eſt nomen mulieris Stephanas, ſicut nec Aeneas nec Andreas. Quoniam. pro, quòd, ſunt primitiæ Achaiæ.) De Stephana & eius familia dicit quòd ſunt primitiæ Achaiæ: hoc eſt primo conuerſi ad fidem CHRISTI. Et in miniſterium ſanctum ordinauerunt ſeipſos.) Non ab Apoſtolo ſed à ſeipſis ordinauerunt ſe ad miniſtrandum ſanctis hoſpitalitatis officio. Exemplum aliis dabant iſti primo conuerſi. Vt & vos ſubditi ſitis eiuſmodi: & omni cooperanti & laboranti.) Non imperat ſed obſecrat Paulus vt Corinthii non ſolum talibus quales erant qui de familia erant Stephanæ, ſed etiam omni cooperanti ac laboranti ad miniſtrandum ſanctis ſint ſubditi ſubiectione morali, qua obſequentes ac reuerentes nos exhibemus viris probioribus ac magis ſpiritualibus, nó ſubiectione legali, quam Epiſcopis debemus. ❡ Gaudeo autem in præſentia Stephanæ & Fortunati & Achaici.) Dictio Græca interpretata præſentia, anceps eſt ad præſentiam & ad aduentum: ſed in idem redit ſenſus, intelligendo præſentiam horum trium virorum apud Paulum ad quem ex Corintho venerant. Quoniam id quod vobis deerat. pro, quoniam defectum veſtrum, ipſi. pro, hi, ſuppleuerunt.) Et eſt ſenſus. quoniam præſentiam veſtram quæ mihi deerat hi ſuppleuerunt. Refecerunt enim meum ſpiritum & veſtrum.) Vt intelligamus in quo præſentia iſtorum trium ſuppleuerat explicat quòd refocillauerunt non corpus ſed ſpiritum tum meum tum veſtrum. Iſti ſiquidem notificando Paulo diſpoſitionem Corinthiorum, duo bona fecerunt. nam & Pauli ſpiritualem affectum cõtriſtatum ob tot culpas Corinthiorum conſolati ſunt & prouocarunt Paulum ad inſtructionem & exhortationem Corinthiorum. & propterea dicuntur refocillaſſe ſpiritum tam Pauli quàm illorum. Et quoniam tam vtile officium iſti exercuerunt, ideo monet vt charos illos habeant, ſubiungendo. Cognoſcite ergo qui eiuſmodi ſunt. B C D E

Salutant vos eccleſiæ Aſiæ. Salutant vos in domino multũ Aquila & Priſca, cum domeſtica ſua eccleſia: apud quos & hoſpitor.) neſcitur quis has vltimas quatuor dictiones addidit textui.

Salutant

F Salutant vos omnes fratres. ¶Salutate inuicem in oſculo ſancto.) Antiqua eſt conſuetudo
eccleſiarum de ſancto oſculo pacis in eccleſia infra miſſarum ſolénia. ¶Salutatio mea manu
Pauli.) Pronomen mea ablatiui eſt caſus.& propterea diſtinctio ſignanda eſt poſt ſalutatio.Et
eſt ſenſus ꝙ manu mea Pauli ſalutatio eſt quę ſubiungitur. ab hinc enim vſque ad finem manu
propria Paulus ſcripſit more ſubſcribentium epiſtolas.Et poſt omnes ſalutationes aliorum no-
mine,propriam ſubiungit,declarando ꝙ ſcribit eam manu propria:ne literæ falſificarentur,ne
aliquis nomine Pauli aliquid aliud ſcriberet. ¶Si quis non amat dominum noſtrum Ieſum
Chriſtum.) Ecce prima pars ſalutationis propriæ. Sit anathema.) Græca dictio eſt anathe-
ma: & ſignificat ſegregatum ab vſu hominum. & propterea hoc nomine appellamus excom-
municatos. Et intendit per hoc Paulus ꝙ quiſquis non amat Ieſum dominum ſit ſegregatus ab
eccleſia. Maran atha.) Duæ dictiones ſunt.altera maran,& altera atha.Et vt Hieronymus ad
G Marcellam dicit, magis Syrum q̃ Hebræum ſonat idioma. ex confinio ſiquidem duarum lin-
guarum conſtare videtur. Et maran ſignificat dominus noſter:atha vero ſignificat venit.Et vt
Hieronymus ibidem exponit eſt præteriti temporis. Ratio ſiquidem opponitur anathematis,
quia dominus noſter iam venit.& propterea amãdus eſt vt dominus,propterea anathema iam
erit qui non amat ipſum vt dominum. ¶Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum.) Ad
non amantem dominum Ieſum retulit aduẽtum eius in anathema:ad Corinthios autem refert
eundem in gratiam. Charitas mea cum omnibus vobis in Chriſto Ieſu.) Tertia ſalutationis
propriæ pars eſt optatiua vt propria ipſius Pauli dilectio qua eos diligit in Chriſto Ieſu ſit cum
omnibus ipſis, inſeratur illis tum ſimilis tum quo ad bonũ ad quod illos diligit. Amen.) fiat.
¶Vbi & ſcito apud Græcos inueniri ſubſcriptioné talé. Scripta Philippis,miſſa per Stephanã,
Fortunatũ & Achaicũ.Horũ enim triũ Paulus meminerat in hoc vltimo capitulo laudabiliter,
H Caietæ.M.D.XXVIII.menſe Octobri.

COMMENTARIORVM IN PRIOREM AD-
Corinthios finis.

# THOMAE DE VIO
## CAIETANI CARDINALIS SANCTI SIXTI, IN PO-
## ſteriorem Pauli Epiſtolam ad Corinthios Commentarii.

I AVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem dei.)
Non oportet repetere in principio expoſita. Et Timotheus
frater. Iſte eſt Timotheus ad quem poſtea Paulus duas ſcri-
pſit epiſtolas:hic eſt cuius in fine prioris ad Corinthios epiſto
læ Paulus meminit laudando ipſum.Hic ſecundũ aliquos co-
dices fuit vnus ex illis per quos Paulus prioré epiſtolam miſit
è Philippis ad Corinthios:& aliquanto tempore conuerſatus
in eccleſia Corinthiorũ:retulit Paulo (vt par eſt credere) tum
obedientiam Corinthiorũ erga illum inceſtuoſum: tum que-
rimoniam ꝙ Paulus nõ iuiſſet perſonaliter ad Corinthios vt
promiſerat: tum documenta quibus vetus teſtamentum ma-
gnificabatur apud Corinthios à doctoribus Iudæis, tum ob-
K locutiones de Paulo quæ à Iudeis doctoribus etiam Chriſtia-
næ fidei inſerebãtur. & breuiter ea quę apud Corinthios gerebantur. Et propterea Timotheus
non tanquam delator,ſed tãquam coinſtructor eorum in principio epiſtolæ nominatur.Et ap
pellatur frater,ob fraternũ officium erga Corinthios: ſtudendo & procurando vt amplius in-
ſtruerentur per hanc epiſtolam. Eccleſiæ dei quę eſt Corinthi,cum omnibus ſanctis qui ſunt
in vniuerſa Achaia, gratia vobis & pax.) Sub primo & vltimo dono, reliqua media compre-
hendit. A deo patre noſtro.) iuxta illud.pater noſter qui es in cęlis. Et domino Ieſu Chri-
ſto.)hoc eſt à Ieſu Chriſto in ſtatu dominii,qué reſurgẽdo acquiſiuit. Gratiã & pacé impreca-
tur Corinthiis nõ ſolũ à deo ſed à Ieſu Chriſto iam domino: vt intelligamus eũdé affectũ,eadé
dona effluere à deo & homine Ieſu, & perpẽdamus deũ per hominé Ieſum gubernare eccleſiã.

Benedictus

BEnedictus deus.) Poſt ſalutationem,inchoat tractatum epiſtolarem,præmittendo mate- A
riam totius epiſtolæ ſummariæ.Et ſummariũ incipit à laude dei.eſt enim ſermo de bene-
dictione laudis. Et pater domini noſtri Ieſu Chriſti.) Deus impartibilis vnus atq; idem
eſt nõ ſolum pater, ſed eſt filius,ſed eſt ſpiritus ſanctus:verum ad propoſitum Pauli erat nomi-
nare deum,tum deum,dicendo benedictus deus.tum patrem Ieſu Chriſti,& pater domini &c.
Et eſt ſenſus. benedictus deus quatenus deus, & benedictus idem deus quatenus eſt pater domi-
ni noſtri IESV CHRISTI. proponit enim hæc diſtincte, quia diſtincte intẽdit tum
hæc duo, tum alia duo ſubiuncta tractare. Pater miſericordiarum.) Ecce tertium. Sed aliter
deus eſt pater Ieſu Chriſti, & aliter eſt pater miſericordiarum: quia Ieſu Chriſti eſt pater natu-
ralis,miſericordiarum vero eſt pater voluntarius.illum ſiquidem genuit ex ſua eſſentia conſub-
ſtantialem ſibi: iſtas vero generat ſua volũtate. Et vere ſolus deus dicitur & eſt pater miſericor-
diarum, quia ipſe ſolus eſt ſuapte natura expers omnis miſeriæ, creaturis omnibus ſubiectis ali-
cui miſeriæ:ac per hoc creatura qualibet indigente vt deus miſereatur eius. propter quod etiam B
beati angeli deſcribuntur trementes. omnia enim in nihilum redirent, niſi ea manus omnipo-
tentis miſericorditer conſeruaret. Et deus totius conſolationis.) Benedicitur deus abſolute,di
cendo benedictus deus.benedicitur autem deus relatiue ad integram conſolationem dicendo &
deus totius conſolationis.non & actor ſeu pater totius conſolationis ſed deus: ad ſignificandum
quòd ſicut proprium eſt deo eſſe patrem miſericordiarum,ita proprium eſt deo agnoſci vene-
rari ac coli vt deum totius ſeu omnis cõſolationis:quia reuera ipſe eſt ratio tum totius,id eſt in-
tegrę conſolationis.nullus enim omni ex parte cõſolationem accipere poteſt niſi in deo:vt ex-
perientia teſtatur. Tum omnis cõſolationis quantũ eſt ex parte rei,quanuis non ſic ſit ex parte
accipientium conſolationem.quorũ plurimi nec in deum referunt conſolationes nec recte vtũ-
tur illis. propter quod planior eſt lectio totius quàm omnis in hoc textu. Et hoc eſt quartum à
Paulo propoſitũ. ¶Qui cõſolatur nos.) Incipit more ſuo Paulus exequi propoſita,inchoan- C
do ab vltimo:ſcilicet & deus totius conſolationis. Et declarat hoc in ſeipſo & ſibi ſimilibus:hoc
eſt veris ac idoneis miniſtris noui teſtamenti.¶Quod vt plenius intelligas,ſcito ꝙ hæc epiſto-
la directe & artificialiter eſt compoſita,contra Iudæos doctores,Chriſtianos tamen: qui & ve-
tus teſtamentum adeo efferebant vt nouo præiudicium fieret, & ſeipſos Paulo pręferebãt:vnde
multa inconuenientia ſequebãtur. Paulus enim in hac epiſtola intendit & noui teſtamẽti glo-
riam præferre gloriæ veteris,& miniſtros noui teſtamenti præferre miniſtris veteris,& deſcri-
bere ſeipſum ac alios idoneos miniſtros noui teſtamẽti:vt vel ex deſcriptionibus iſtis Corinthij
diſcernerent inter veros miniſtros Euangelii & fictos. Ex hac itaque ratione tractat deũ totius
conſolationis in ſe & ſibi ſimilibus:hoc eſt in veris miniſtris noui teſtamenti.Nam pronomen
nos,non demonſtrat omnes Chriſtianos, ſed miniſtros noui teſtamenti: vt clare teſtatur con-
textus ſubiungens extenſionem ad reliquos Chriſtianos. In omni.) Non aliqua ſic & aliqua D
non. Tribulatione.)ſeu afflictione ſeu preſſura. Noſtra.) De corporalibus afflictionibus in
genere eſt ſermo,quouis nomine appellentur. Hoc eſt primũ in quo deſcribũtur miniſtri Euan
gelii quòd nullam patiuntur afflictionem abſque diuina conſolatione.non eximuntur ab affli-
ctionibus, ſed adiungitur cuilibet afflictioni diuina conſolatio. Vt poſſimus & ipſi conſolari
eos qui in omni preſſura ſunt.) Non qualitercũque percipimus afflicti diuinam cõſolationem
ſed talem ac tantã vt non ſolis nobis ſufficiat,ſed vt vires præſtet & potentes nos efficiat ad con
ſolandum alios conſtitutos in quauis preſſura,in quauis afflictione. Per exhortationẽ qua ex-
hortamur.pro,per conſolationem qua conſolamur,& ipſi à deo.) Ita tamen quòd liceat vſur-
pare conſolamur vt verbum commune,nunc actiue nunc paſſiue:alioquin grammatice legen-
dum eſt. Qua conſolationem accipimus & ipſi à deo.) Dixerat vt poſſimus:explicat qua ra-
tione poſſumus,dicendo quòd per conſolationem propriã acceptam à deo poſſumus alios con E
ſolari. Medios ſeipſos miniſtros Euangelii declarat inter deum & alios Chriſtianos, non ſolum
quo ad docendum ſed etiam quo ad conſolandum eodem tenore:vt quemadmodum ipſi docti
à deo per illammet doctrinam docet alios, ita ipſi conſolationem accipientes à deo, non alia
conſolandi ratione conſolentur reliquos. Et dixit hoc,ne intelligerent quòd miniſtrorũ Euan-
gelicorum eſſet conſolari alios afflictos conſolatione mũdana (eo modo quo homines conſue-
uerunt alios conſolari) ſed conſolatione ſpirituali;: quæ ſcilicet rationibus ſpiritualis fidei, ſpei
ac charitatis innititur. Tali enim conſolatione ipſos miniſtros conſolatur deus in quauis
afflictione eorum. QVONIAM ſicut abundant paſſiones CHRISTI in nobis,
ita & per CHRISTVM abundat conſolatio noſtra.) Rationem reddit tantæ conſo-
lationis.

F lationis. gratiæ quæ confertur miniſtris Euangelii,ex eo quòd par eſt vt afflictionum abũdan-
tiæ reſpondeat abundantia conſolationis. Verum aduerte quòd vtrobique apponit Chriſtum.
tum vt intelligamus quòd conſolatio diuina non comitatur afflictiones omnes: ſed eas quę pro
CHRISTO patimur. tum vt intelligamus Chriſtum eſſe medium in abundantia conſo-
lationis, quemadmodum eſt ratio abundantis afflictionis. Siue autem tribulamur pro veſtra
exhortatione.pro,conſolatione, & ſalute.) Duo dixerat.alterum de propria conſolatione:alte-
rum de facultate conſolandi alios. ¶ Et reddendo rationem primi,tanquam contrariis vſus eſt
afflictionibus & conſolationibus:vtpote illis tanquam plagis,iſtis tanquam medicamentis.mo-
do proſequendo alterum, aperit quòd miniſtrorum Euangelii tam afflictiones quàm conſola-
tiones relatæ ad alios Chriſtianos, ſunt non contrariæ ſed ad vnum atque eundem effectũ:con
ſolationem ſcilicet & ſalutem illorum. Ac ſi apertius dixiſſet.videte qua ratione vtitur deus mi-
G niſtris euangelicis,quòd etiam afflictiones ipſorum ſtatuit eſſe veſtras conſolationes. Et re vera
magna eſt conſolatio fideliũ ex hoc quòd Apoſtoli aliique Chriſti diſcipuli, inter tot afflictio-
nes & perſecutiones euangelizarunt. Nec ſolum hinc redundat in nos conſolatio fidei ſed etiam
ſalus: quoniam hinc accendimur ad vitam ſpiritualem, ad perferenda mala,ad perſeuerandum
& ſaluamur. ¶ Siue conſolamur.) hoc eſt conſolationem accipimus à deo per Chriſtum.
Pro veſtra conſolatione.) In aliquibus Græcis codicibus additur. Et ſalute.) Quod iam de-
claratum eſt. Quod autem in Latinis codicibus ſequitur. Siue exhortamur pro veſtra exhor-
tatione & ſalute.) nõ eſt de textu Pauli. Inſuper ſcito quòd in quibuſdã Græcis codicibus inter
hæc duo ſiue,interponũtur quæ ſequuntur. Ita ꝙ poſt ſiue tribulamur pro veſtra conſolatione
& ſalute. habent quę operatur in tolerantia earundem paſſionum quas & nos patimur. deinde
habent,ſiue conſolamur pro veſtra cõſolatione &c. Vnde acciderit trãſpoſitio,neſcio:ſed parui
H refert. Quæ operatur tolerantiam. pro, in tolerantia,earundem paſſionum quas & nos pati-
mur.) Declarat quantæ efficaciæ eſt conſolatio diſcipulorũ ꝙ operatur, quòd vim ſuam exer-
cet in tolerando ſimiles afflictiones afflictionibus quas patiuntur euangelici miniſtri: vt intelli-
gamus conſolationem deſcendentem ab Apoſtolis in alios Chriſti fideles nõ eſſe minimã,non
eſſe alterius generis à conſolatione Apoſtolorum. Vt.pro,etiam,ſpes noſtra firma ſit.pro,eſt,
pro vobis.) non ſolũ afflictiones noſtræ & conſolationes noſtræ militant vobis, ſed etiam ſpes
noſtra firma eſt. Pro vobis.) hoc eſt non ſperamus nobis tantum, ſed & ſperamus ſtabili ſpe
pro vobis, vt intelligatis omnia noſtra eſſe pro vobis. Scientes quoniam. pro,quòd,ſicut ſocii
paſſionum eſtis,ſic eritis & conſolationis.) Superfluit eritis. Ecce fundamẽtum firmæ ſpei pro
vobis,certitudo(non opinio)ꝙ quemadmodum participes eſtis afflictionum ita & conſolatio-
nis,ſupple participes eſtis.certi ſumus ꝙ quẽadmodum in nobis abundantiam afflictionum co
I mitatur abundantia conſolationis, ita in vobis participationem afflictionum comitatur parti-
cipatio conſolationis. De pręſenti conſolatione ſpirituali eſt ſermo. Nõ enim volumus igno-
rare vos fratres de tribulatione noſtra quę facta eſt. Deficit nobis,in Aſia.) Qui ſermones mo-
rales in cõmuni ſunt minus efficaces, ideo poſtq̄ in genere dixit de cõſolatione diuina in affli-
ctionibus miniſtrorũ Euãgelii,deſcẽdit nõ ad ſpeciẽ ſed ad indiuiduũ. Probat itaque ex collata
ſibi conſolatione,quæ dixerat in genere. Hanc autem tãtam Pauli afflictionem in Aſia mino-
re,nullibi niſi hic authẽtice legi. Quoniam ſupra modum grauati ſumus ſupra virtutem.pro,
vires.) Exceſſus afflictionis deſcribitur ad ſimilitudinem oneris grauantis ſupra modum ſupra
vires eius cui impoſitum eſt:vt intelligamus onus grauare ſupra vires non parum ſed ſupra mo-
dum:hoc eſt valde exceſſiue,ſine moderamine aliquo. ¶ Si obiicitur quo pacto ſupra vires tam
exceſſiue Paulus deſcribit ſe grauatum, & tamẽ ipſemet in priore epiſtola dixit fidelis deus qui
K nõ ſinet vos tẽtari ſupra id quod poteſtis. Solutio eſt ꝙ hic eſt ſermo de viribus naturalibus:ibi
vero fuit ſermo de potẽtia omni tam naturę q̄ gratiæ. Vnde & Paulus quãuis fuerit afflictus ſu
pra vires naturę valde exceſſiue, non tamen fuit afflictus ſupra id quod potuit tam ex natura q̄
ex gratia. Ita vt tæderet etiã nos viuere.) Caue ne intelligas Paulũ ægre tuliſſe ꝙ viueret(hoc
enim mollis ac impatientis eſt animi)ſed intellige Paulum tædio vitæ affectum: hoc eſt ꝙ eius
viuere erat tot malis ſubiectũ ꝙ tædium ſui quantum ex ſe erat ingerebat. Sicut enim valde af-
flicta manus tædium ſui ingerit,ita valde afflicta vita tædium ſui parit, ſed non ſuperat fortem
animum. Et quoniã numero plurali primę perſonę vtitur,intelligendũ eſt ꝙ Paulus non ſolus
ſuſtinuit hanc tantam afflictionẽ. Sed ipſi in nobiſipſis reſponſum mortis habuimus.) Non
ſolum ex parte afflictionũ exceſſus fuit, ſed etiã ex parte noſtri animi euſque deducti ſumus vt
exiſtimaremus nos mori. huiuſmodi enĩ intima exiſtimatio reſpõſum appellatur mortis in no-
biſipſis.

biipſis.tanquam animus reſponderet eis ꝙ eſſent morituri. ❡ Vt non ſimus fidẽtes in nobis,ſed A
in deo qui ſuſcitat mortuos.) Rationem reddit tanti grauaminis intus & extra. Et meminit qui
ſuſcitat mortuos,ad explicandum ꝙ velut mortui egebant diuino auxilio. Qui de tantis peri-
culis.pro,de tanta morte.) Exaggeratio eſt afflictionis, ad commendandum diuinum benefi-
cium. Nos eripuit.) Ecce conſolatio in tribulationibus. Et eruit. pro,& eripit.) Continue
enim(vt inferius ſubdet) pericula mortis imminebant. In quem ſperamus. pro,ſpem fiximus,
quoniam.pro,ꝙ,& adhuc eripiet.) Conſolationem deſcribit comitem tribulationis,præteritę,
pręſentis & futuræ. Adiuuãtibus.pro,conſupplicãtibus,& vobis in oratione pro nobis.) Hęc
conſupplicatio non ſolum refertur ad futurum eripiet,ſed ad præteritum eripuit, & ad præſens
eripit. Attribuit enim Paulus liberationem ſui etiam conſupplicationibus Corinthiorum. Vt
ex multarum. pro,multis,perſonis facietũ eius quæ in nobis eſt donationis. pro,de dono in me
collato.) Ita ꝙ litera eſt. vt ex multis perſonis de dono in me collato,per multos gratiæ agan- B
tur pro vobis.& nõ pro nobis,vt Latinus textus habet.Et eſt ordo literæ. vt de dono in me pro
vobis collato ex multis perſonis,per multos gratiæ agantur.Explicat enim tum quòd donum li
berationis ſibi collatum eſt ei collatum pro eis:hoc eſt pro bono eorum. tum ꝙ huiuſmodi do-
num eſt ſibi collatum ex multis perſonis:hoc eſt ex cõſupplicationibus multarum perſonarum:
hoc eſt diuerſarum cõditionũ hominũ. Tum quòd pro tali dono debentur grattarum actiones
deo per multos:vt quemadmodum hoc donum eſt beneficiũ conceſſum multis,ita à multis gra
tiæ agantur.Et dixit hæc,ad explicandum efficaciam illius particulę conſupplicantibus & vo-
bis.❡ Quia tamen non deſunt contendentes legendum eſſe in nos,& pro nobis. parui referi ad
ſenſum Pauli,ſibi vel ſibi & aliis cõmemorare donum collatũ: & quòd gratias agendas cenſeat
vice ſui & aliorum qui beneficii participes fuerãt. Nam gloria.pro,gloriatio noſtra hæc eſt.)
Quemadmodum ſuperius dixerat ꝙ ſicut abundãt paſſiones Chriſti in nobis, ita & per Chri- C
ſtum abundat conſolatio,ſic modo deſcendendo ad indiuiduum poſtquam deſcripſit afflictio-
nem & liberationem,deſcribit quod huiuſmodi afflictiones fuerunt pro Chriſto. Et propterea
rationem reddendo ſuæ conſolationis dicit, nam gloriatio noſtra hæc eſt: ſubiungens cauſam
Chriſti. Teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quòd ſimplicitate cordis & ſynceritate dei.) Su-
perfluit cordis. Ratio ꝙ gloriemur liberati,eſt quia non ob aliquod peccatum paſſi ſumus.con-
ſcientia ſiquidem noſtra teſte certi ſumus quòd in ſimplicitate & ſynceritate dei:hoc eſt ꝙ non
ſolum in ſimplicitate & ſynceritate humana,non ſolum in ſimplicitate & ſynceritate corã ho-
minibus,ſed in ſimplicitate excludente à parte cognitiua omnem duplicitatem, omne menda-
cium,omnẽ fallaciam, & ſynceritate excludente à parte affectiua omnem impuritatem & im-
munditiam ſecundum deum & coram deo. Et non in ſapientia carnali.) quæ à ſimplicitate
& ſynceritate dei recedit,vtens fallaciis & admiſcens immunda. Sed in gratia dei.) Non ſo- D
lum ad excludendam arrogantiam ſimplicitatis & ſynceritatis dei in ſeipſis attribuit illas gra-
tię dei, ſed ad ſignificandum proprium officiũ propter quod afflictus eſt dicit ſed in gratia dei:
hoc eſt ſed ad propagandam dei gratiam,ſed exercendo officium gratiæ dei. De executione ſi-
quidem apoſtolatus eius ſcriptum eſt ꝙ traditus eſt gratiæ dei. Act.xv. Conuerſati ſumus in
hoc mundo.)non ſolũ in vna ciuitate aut patria ſed ſimpliciter & abſolute in mundo. Abun-
dantius autem ad vos.) hoc eſt abundãtius autẽ vſi ſumus erga vos gratia dei. Et dixit hoc,quia
Corinthios non grauauit ſumptu. & in hoc ſupererogauit. Et propterea magis erga ipſos vſus
eſt gratia dei. ❡ Non enim alia ſcribimus vobis q̃ quæ legiſtis & cognouiſtis.pro,legitis & co-
gnoſcitis.) Et eſt ſenſus ꝙ res quas dicimus de noſtra ſimplicitate ſynceritate & vſu gratiæ dei
& abundantiori vſu erga vos,non diſſonat ab iis quę legitis in præſenti epiſtola & in priore,&
ab iis quę cognoſcitis de nobis. Acſi apertius dixiſſet ꝙ facta reſpondet iis quę legitis & iis quæ B
cognoſcitis. Spero autem ꝙ vſque in finem cognoſcetis ſicut & cognouiſtis nos ex parte quia.
pro,ꝙ,gloria.pro,gloriãtio,veſtra ſumus,ſicut & vos noſtra in die domini noſtri Ieſu Chriſti.)
Superfluunt duæ dictiones:noſtri & Chriſti. Et eſt ſenſus quòd ſpero ꝙ vſque ad finem cogno
ſcetis hoc(ſcilicet quòd ſumus gloriatio veſtra ſicut & vos noſtra) non in die hominis ſed in die
domini Ieſu: hoc eſt non in notitia & claritate humana ſed in notitia & claritate domini Ieſu.
Cognoſcetis inquam hoc quemadmodum iam cognouiſtis nos,etſi non totaliter tamẽ ex par-
te:hoc eſt partim.Sunt autẽ Paulus & ei ſimiles materia gloriationis Corinthiis,pro quanto ta-
les ſortiti ſunt miniſtros euangelii quales pro eorum ſalute ac gloria æterna oportebat habere:
Corinthii vero ſunt materia gloriationis Paulo Apollo & Timotheo, pro quãto dociles ſe ex-
hibuerunt diſcipulos euangelii.Et adiecit hæc Paulus non ſolum ad cumulũ teſtimonii proprię

F innocentiæ ac ſanctæ conuerſationis, ſed ad ſignificandum ex hac mutua gloriatione fructum ex ſuo miniſterio ſubſequutum in ſe & in Corinthiis, velint nolint æmuli miniſtri.

ET hæc confidentia.) mutuæ gloriationis. Volui prius venire ad vos.) Non ſaltat Paulus, ſed tractatui de cõſolatione diuina, ſupponit excuſationem negati regreſſus ad Corinthios: eo ꝙ extra materiam cõſolationis non eſt negotium hoc, ſed pro illorum erat conſolatione deliberatus regreſſus, & pro eorundem conſolatione tractatus. ¶ Quando autem aut quomodo (verbo vel ſcripto) Paulus deliberauit hęc quę ſcribit hic neſcitur. Crediderim tamen ego hãc deliberationem fuiſſe antequam priorem epiſtolam ſcripſerit. Quod ex eo coniicio ꝙ in calce prioris epiſtolæ dicit. veniam ad vos quum Macedoniam pertranſiero, nolo vos nũc in tranſitu videre &c. hæc enim ideo dixiſſe videtur quia prius promiſerat quod hic refert, ſcilicet
G per Corinthios tranſire in Macedoniam. retractando ſiquidem illud propoſitum dicit ꝙ prius vult ire in Macedoniam q̃ Corinthum. Vt ſecũdam gratiam haberetis.) ſecundæ viſitationis & prædicationis perſonalis. Et per vos tranſire in Macedoniã: & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam. Quum ergo hoc voluiſſem. pro, deliberarem, nunquid leuitate vſus ſum.) mutando propoſitum. Aut quæ cogito. pro, delibero, ſecundum carnem cogito. pro, delibero.) Mutãte Paulo propoſitum & non ſeruante promiſſum regreſſum, oblocutiones huiuſmodi de Paulo exortæ ac ab æmulis ſatæ videntur, quòd Paulus leuitate aut carnali affectu vel incommodi vitandi vel commodi oblati mutauit propoſitum. In cuius ſignũ harum duarum cauſarum meminit excludendo illas. Vt ſit apud me eſt & non. pro, etiam etiã, non nõ?) Explicat actus leuitatis & carnalis affectus, abiiciendo à ſe illos. Tam leuis ſiquidem quàm carnalem agens affectum occurrenti etiã, dicit etiam, & occurrenti non, dicit nõ: ad ſimi
H litudinem Gnatonis. Aiunt aio, negant nego. Quod ille aſſentatorio officio, hoc Paulus leui ſeu carnali officio diuerſa ratione tribuit. Eſt itaque ſenſus literę. num leuis nũ carnalis ſum, vt apud me occurrens ſeu ſuggeſta affirmatio pariat affirmationẽ, & occurrens ſeu ſuggeſta negatio pariat negationem? hoc eſt vt mutet de affirmatione in negationem ob leuitatem aut carnalem affectũ. Fidelis autem deus.) Timẽs ſeu præcauens Paulus ne oblocutiones huiuſmodi de ipſo in hac re minima retorquerentur ab æmulis in præiudicium prędicationis ſuę: dicendo ꝙ ſicut in hac re Paulus mutatur modo affirmandum ſe venturum modo negando, ita in docendo inconſtans eſt: quod in maximum euãgelicę prædicationis pręiudiciũ fuiſſet. præcauens inquam antequam reddat rationẽ mutati propoſiti circa regreſſum ad Corinthios, explicat ꝙ in prędicatione ſua nulla eſt mutatio, tum ex parte rei prædicatę, tum ex parte miniſtrorum prædicantium. A fidelitate autẽ diuina inchoat, vt à ratione immutabilis prędicationis. Fidelis ſiquidem
I eſt qui facit dicta. Acſi apertius dixiſſet. quicquid ſit de fidelitate hominum, fidelis eſt deus ratio prædicationis noſtræ, ex cuius fidelitate procedit ſermo prædicationis noſtræ. Quia. pro, ꝙ, ſermo noſter qui fuit apud vos.) euangelizando perſonaliter. Non eſt in illo eſt & non, ſed eſt in illo eſt.) Superflua eſt vltima particula. & prior legenda eſt ſic. Non fuit etiam & non.) hoc eſt non fuit affirmatiuus & negatiuus, nõ habuit mutationem de affirmatione in negationem, non modo affirmauit quod poſtea negauit aut e diuerſo. ¶ Dei enim filius Ieſus Chriſtus, qui in vobis per nos prædicatus eſt (per me & Syluanũ & Timotheum) nõ fuit etiam & non.) Quãuis latinus textus habeat non fuit in illo eſt & nõ. Ecce ex parte rei prædicatę probat prędicationem carere mutatione: quia res prædicata eſt dei filius Ieſus Chriſtus. Nos enim (ſcilicet ego Paulus & Syluanus & Timotheus) prędicauimus filium dei Ieſum Chriſtum, in quo nunquam fuit etiam & non: hoc eſt affirmati negatio aut negati affirmatio. Et meminit tam dei fi-
K lii q̃ Ieſu Chriſti, ad ſignificandum quòd nec ſecundum diuinam nec ſecundum humanam naturam inſtabilis fuit, affirmando negatum aut negando affirmatum. Ex eo quoque ꝙ Syluani quem Silã eſſe aiũt in Actis Apoſtolorũ celebrẽ) & Timothei meminit, inſinuat ꝙ iſti quoque in inuidiã obloquẽtiũ redacti erãt. Sed eſt. pro, etiam, in illo fuit.) hoc eſt ſed tãtũmodo etiam in eſt affirmatio, veracitas, in illo (Chriſto) fuit. ¶ Quotquot enim promiſſiones dei, ſunt in illo eſt.) Loco harum quatuor dictionum (ſunt in illo eſt) legendum eſt.) In ipſo etiam.) Et redditur ratio dicti, ſcilicet ſed etiam in illo fuit: quia quotcunque, promiſſiones dei adimplentur per Chriſtũ (adimpletio enim promiſſionũ ſignificatur dicẽdo in ipſo, ſcilicet Chriſto, etiã: hoc eſt ſunt etiam) ſunt affirmatio, ſunt verificatio, ſunt executio. per Chriſtum enim inſtaurãtur & quæ in cęlis & quę in terris ſunt iuxta promiſſiones diuinas. Ideo & per ipſum. ꝑ, & in ipſo.) Reliqua addidit interpres. & pronomen ipſo, demõſtrat Chriſtum. Amen, deo ad gloriã veſtram

ſtram pro,per nos.) Et eſt ordo literæ.& in ipſo amen,per nos deo ad gloriam. Quod hacte-nus ſignificauit per etiam,modo ſignificat per amen Hebræo vocabulo.Et eſt ſenſus quòd non ſolum in Chriſto omnes dei promiſſiones ſunt etiã (hoc eſt adimpletio) ſed etiã in ipſo Chriſto ſunt amen, hoc eſt executio,per nos, per miniſterium noſtrũ,deo ad gloram,in ſeruitium dei, ad dei gloriam. ¶Qui autem cõfirmat nos vobiſcũ in Chriſto.) Poſtquam ex parte rei prędicatę manifeſtauit ꝙ in prædicatione ſua nõ eſt mutabilitas,modo mõſtrat hoc ex parte prędicantium: afferendo quatuor dona diuina in ipſis prędicantibus cum quibus non ſtat mutabilitas prædicationis.¶Primum autem donũ eſt confirmatio.quam circũuallat vndique:dicendo nos,euangelicos miniſtros, vobiſcum, hoc eſt in miniſterio euãgelii quod vobiſcum egimus & agimus,in Chriſto,nõ in lucro,aut proprio bono ſed in iis quę Chriſti ſunt. Et qui vnxit nos.) Ecce ſecundum donum. non ſolum firmitatem ſed vnctionem gratiæ dedit nobis, ad mollificandum animos noſtros vt ſequeremur Chriſtum. vnctionem enim contra duritiã cordis nolentium amplecti viam Chriſti deſcribit. Deus.) ſupple eſt qui hæc dona conceſſit, olim vnctionis & cõſe quenter confirmationis.vt non ſit dubitandum de mutabilitate: quia ſine pœnitentia ſunt dona dei. Et qui ſignauit nos.) Ecce tertium donum ab eodem deo.Et ſumitur ſignauit pro obſignauit tãquam imprimendo ſigillum. Et hoc ad firmitatis ſignũ ſpectat. Apoſtolica gratia tum in virtute miraculorũ, tum in dono linguarum , tum in imitatione charitatis & patientiæ Chriſti,velut ſigillum erat in teſtimonium verorum miniſtrorum euangelii. Et dedit pignus.pro,arrã, ſpiritus in cordibus noſtris.) Ecce quartum donum quo profitentur ſe habere certitudinem futuræ fœlicitatis æternę,habendo in propriis cordibus ſpiritualem arram.Arra enim tam ſponſis q̃ negotiatoribus datur in ſecuritatem contractus.Certitudo ergo ſpei tanta diffuſa eſt in eorum cordibus,vt cognoſcãt ſe habere arram ſpiritus ſancti de æterna fœlicitate. Cum his ſiquidem donis non ſtat varia prædicatio:vt clare patet. Ego autẽ teſtẽm deum inuoco in animam meam.) Redit ad reddendã rationem quare mutauerit propoſitum circa regreſſum ad Corinthios.Et quoniam cordis ſolus deus eſt teſtis,ideo iuramẽtum adhibet duplici vinculo.tum directe inuocando deum in teſtem. tum per modum execrationis imprecando in animam meam: hoc eſt in iudicium animæ meæ. Neceſſitas autem iurandi fuit propter æmulos obloquentes: vt ex iuramento adhibito indubie crederetur vera excuſatio ſubiuncta.Quòd parcens vobis nondum veni Corinthum.) Ecce quòd non leuitate nec carnali affectu mutaui propoſitum,ſed paterna ratione parcens vobis. In quo autem cõſiſtat hoc parcere, ſubiunget inferius. Non quia dominamur fidei veſtræ.) Explicaturus rationẽ ex parte conſolationis & letitiæ Corinthiorum, ſolicitus fuit vt excluderet tertiam calumniam ſeu oblocutionem:puta quòd Paulus tanquam dominus mutabat propoſitum.Et hãc oblocutionem hucuſque reſeruauit excludendam:quia etiam verba Pauli(ſcilicet parcens vobis)nonnullũ ſonabãt dominium.Excludit itaque hanc rationem dicẽdo. Non quia dominamur fidei veſtræ,hoc eſt vobis fidelibus: ſupple mutaui propoſitũ ad parcẽdum vobis. Sed adiutores ſumus gaudii veſtri.)hoc eſt ſed quia ſumus adiutores ſeu cooperantes gaudii veſtri, ideo mutaui parcens vobis. ita quòd non dominum ſed cooperatio ad gaudium veſtrum ratio eſt totius facti. Nam fide ſtatis.)egetis gaudio,quoniam fide conſtantes eſtis.

A B C D

## CAPVT II.

Tatui autem apud meipſum hoc.) Explicauerat ſuum parcere per adiutorium gaudii Corinthiorum:explicat modo quale fuerit adiutorium gaudii,per non S accumulationem triſtitiæ. Ne. pro,non,iterum in triſtia venirem.pro,venire, ad vos.) Ecce quid apud ſe decreuit ; ſcilicet non venire ad contriſtandum eos. & hæc fuit ratio mutati propoſiti . Et aduerbium iterum.non determinat venire in triſtitia, ſed venire. non enim prima vice iuerat ad eos in triſtitia:ſed explicat ꝙ decreuit ſecundum ad illos aduentum nõ fore in triſtitia. Erat autem triſtitia quam euitabat Paulus triſtitia quę fuiſſet & in ipſo Paulo & in Corinthiis ſi Paulus tunc iuiſſet adhuc inceſtuoſo non purgato: & forte adhuc nõ correctis aliis Corinthiorũ peccatis quorũ in priore epiſtola meminit. Fuiſſet enim triſtitia & Pauli,quem præſentia peccati prouocaſſet ad maiorem triſtitiam: & Corinthiorũ,tum quos oportuiſſet pœnitere, tum quos oportuiſſet compaſſionis affectu moueri. Si enim ego contriſto vos.) Ne leuis ratio hæc exiſtimetur, exaggerat illam vtrinque.Ex parte quidẽ Corinthiorũ ſermone mutilo. Si ego contriſto vos, ſubaudiẽdo quis vos conſolabitur?officiũ ſiquidem meum eſt conſolari vos. Et propterea indecens iudicaui E

F vt vos contriſtarem:nam ſi ego vos cõtriſto quis vos cõſolabitur? Ex parte vero ipſius Pauli.
Et quis eſt qui me lætificet, niſi qui contriſtatur ex me?) Paſſiue ſumitur contriſtatur pro tri-
ſtitia afficitur. Retorquet in ſeipſum Paulus eãdẽ priuationẽ cõſolatoris. Intẽdit enim ꝙ ſi ego
vos contriſto & vos carebitis conſolatore,& ſimiliter ego carebo cõſolatore:quia nullus eſt qui
me lętificet niſi lęta diſpoſitio illorũ qui triſtitia afficiũtur ex mea triſtitia: ex mea correctione.
Impertinentes ſiquidẽ & duri, quãtũcũque ſint lęti,nõ me lętificãt:ſed lętitia illorũ qui ex mea
triſtitia aut reprehenſione triſtitia afficiũtur,eſt quę lætificat me,ac per hoc quũ vos ſitis de nu-
mero illorũ qui mœrore afficiũtur ex me,ſi à me efficeremini mœſti,quis me lætificaret, vobis
exiſtentibus mœſtis? ¶ Et hocipſum ſcripſi vobis.) Pronomen hoc demõſtrat vniuerſam hanc
rationẽ triſtitiæ.Et ſcripſi vobis,demonſtrat hanc epiſtolã ſignificantem hęc. Vt non quum
venero triſtitiam ſuper triſtitiam habeam.) Superfluunt duæ dictiones: ſuper triſtitiam. Ideo
G præmonui per epiſtolam hanc, vt quum venero nõ habeam triſtitiam:hoc eſt vt interim ſub-
trahatis materiam triſtitiæ corrigendo errata. De quibus oportuerat me gaudere.) Vniuerſa
Pauli triſtitia erat de hominibus peccantibus,de quibus oportuiſſet ſecundum rectum ordinem
gaudere:qui debebãt bene agere,& ſic eſſe materia gaudii Paulo. Confidens in omnibus vo-
bis quia.pro,quòd,meum gaudium omnium veſtrum eſt.) Scripſi inquam hæc ad fugandam
futuram triſtitiam meam , confidens non in aliquibus ſed in omnibus vobis quòd meum gau-
dium æſtimatis vt veſtrum. Confidit Paulus in omnibus Corinthiis, præſumendo bonum de
omnibus,ex eo quòd non conſtabat ei contrarium de aliquo. ¶ Nam ex multa tribulatione &
anguſtia cordis ſcripſi vobis per multas lachrymas:non vt contriſtemini, ſed vt ſciatis quã cha
ritatem habeam. pro,habeo, abundantius in vobis. pro, vos.) Occurrit obiectioni quæ à Co-
rinthiis aut æmulis fieri poterat contra Paulum profitentem quòd non vult triſtitia eos affi-
H cerẽ.qua fronte hoc dicis,quum tu tanta Corinthios mœſtitia affeceris in priore epiſtola? Oc-
currit Paulus, tum ex parte intentionis, quòd non ea ratione ſcripſerit vt mœrore Corinthios
afficeret.tum ex parte cogentis affectus.ita quòd non tanquam liber ſed tanquam preſſus mul-
ta afflictione & coarctatione cordis ratione inceſtus auditi ( vt multitudo lachrymarũ teſtatur)
coactus ſum mœſtam ſcribere epiſtolam ad teſtificandum vobis magnitudinem amoris quem
erga vos gero. Si quis autem contriſtauit me.) Superfluit me.De inceſtuoſo loquitur,qui tri-
ſtitiæ materiam intulerat:tantum ſcilicet crimen. Non me contriſtauit,ſed ex parte.) hoc eſt
non mihi tantum triſtitiam intulit,ſed etiam multis veſtrum:ac per hoc mihi partem triſtitiæ
intulit & partem vobis. Vt non onerem omnes vos.Rationem reddit quare dixit ex parte:vt
ſcilicet non eximã omnes vos à participatione mœſtitiæ, quod fuiſſet onerare eos duritia cor-
dis. Sciebat enim quòd multis eorum diſplicuerat factum, & mœrore affecti fuerant.
I ¶ Sufficit illi qui eiuſmodi eſt.) Ad conſolationem deſcendit pœnitentis inceſtuoſi:hoc etiam
facto conteſtãns quantum ſtudeat conſolationi Corinthiorum. Reconciliandum itaque eccle-
ſiæ diſponit iam eſſe inceſtuoſum pœnitentem. Obiurgatio.pro,increpatio,hæc quæ fit.pro,
facta eſt, à pluribus.) Cenſet Paulus ſufficere pro pœnitentia exteriore excommunicationem
factam publice illius inceſtuoſi iuxta mãdatum ipſius in priore epiſtola. Fuit enim non ſolum
publica eiectio,ſed etiam traditio Satanæ. Ita vt econtrario magis donetis & conſolemini.)
Non ſolũ ſufficere ad punitionẽ,ſed etiã exigi tum condonationem lõgioris pœnæ luendæ ſe-
cundum rigorem iuſtitiæ tum conſolationem eiuſdem pœnitentis, cenſet Paulus. Et rationem
ſubiungit tam quòd ſufficiat quàm quòd condonent & conſolentur pœnitentem. Ne forte.
pro; ne quo modo, abundantiori triſtitia abſorbeatur qui eiuſmodi eſt.) Moderatam oportere
eſſe pœnitentis triſtitiam manifeſtat,ne nimia triſtitia quodammodo abſorbeat pœnitentem:
K hoc eſt ne nimia triſtitia omnem ſuum effectum in pœnitente pariat. Inter effectus ſiquidem
triſtitiæ eſt deſperatio. eſt puſillanimitas,immo deiectio animi ab omni bono. Propter quod
obſecro vos vt confirmetis in illum charitatem.) Non eſt ſermo de charitate ſeu dilectione
quam habet ille pœnitens: ſed de dilectione Corinthiorum erga illum. vnde quod interpres
antiquus dixit vt confirmetis,moderni interpretãtur reſumite,vel validam efficite.Non man-
dat ſed obſecrat Paulus:vt efficacius moueat Corinthios ad efficiendum dilectionem ſuam erga
pœnitentem illum validam,vt valeat,vt efficax ſit ad conſolandum illum. ¶ Ideo.pro,adhoc
enim & ſcripſi vobis, vt cognoſcam experimentum veſtrum.) hoc eſt vt periculum veſtri fa-
ciã,vt experimentũ veſtrũ cognoſcã. An in omnibus obedientes ſitis.) hoc eſt quẽadmodum
fuiſtis obedientes excõmunicãdo illũ, ita modo ſitis obedientes cõdonãdo & cõſolãdo eũdem.
¶ Cui autem aliquid donaſtis.pro,condonatis, & ego.) Explicat Paulus quòd non ſic mandat
Corinthiis

Corinthiis hoc efficere vt velit ſeipſum eximere,ſed ꝙ cócurrit cum eis.ita ꝙ cui Corinthũ có- A
donát,& ipſe cődonat. Ná & ego quod.pro,cui,donaui.pro cődonaui,ſiquid cődonaui pro-
pter vos in perſona Chriſti.) Rationé cócurſus ſui cum Corinthiis reddit, ex eo ꝙ ipſe in per-
ſona Chriſti cődonauit pœná ſeu culpá eidé & cuicũque alteri(ſi quádo accidit me cődonaſſe)
propter vos,veſtri gratia,ad conſolationé veſtri. Acſi apertius dixiſſet.non incipio modo con-
currere ad cóſolationé veſtri: ná & in ſimilibus cődonationibus quas in perſona Chriſti exer-
cui,vos habui ante oculos,propter vos illa faciendo. Vt non circũueniamur.pro,occupemur,
à Satana.) Ratio condonationis tam illorũ ꝙ̃ ipſius redditur ex alio capite,ſcilicet ex parte Sa-
tanæ. Prius enim reddiderat rationem ex parte nimiæ triſtitiæ, quæ ſuapte natura malũ parit:
modo vero ex parte Satanæ rationem reddit, ne nos Chriſtiani occupemur à Satana:hoc eſt
ab aduerſario iniuſte poſſideamur,vexabatur ſiquidem tunc excommunicatus ille à Satana. Ca
uet Paulus ne vexatio tranſeat in occupationem, tranſeat in poſſeſſioné occupantis. quod fuiſ-
ſet ſi pœnitens ille inductus fuiſſet in deſperationé. Non enim ignoramus cogitationes eius.) B
machinantes ſemper ad occupandum homines,omnibus quibus poteſt viis.

QVum veniſſem auté Troadé.) Declarauit hactenus deũ totius conſolationis in periculis
Aſiæ,in dilatione regreſſus ſui, in condonatione pœnitentis inceſtuoſi:proſequitur mo-
do declarando eundem deum totius conſolationis in ſucceſſu itineris. Et quantum con-
iicio,hæc omnia in Aſia geſta & quę modo ſubiungit,euenerũt medio tempore inter priorem
epiſtolam & hanc: illo,ſcilicet tempore quo venturus erat iuxta promiſſionem ad Corinthios.
¶ Deſcripturus autem cóſolationem præmittit mœſtitiá. Propter euangelium Chriſti.)pro-
pagandum. Et oſtium mihi apertũ eſſet in domino.)hoc eſt aditus pateret prædicationi meæ
ad corda hominum. Nó habui requié ſpiritui meo.) Ex parte mea, intentio erat propagãdi
euangeliũ:ex parte auditorũ,diſpoſiti erát ad audiendũ:nó tamé quieuit ſpiritus meus.Mœſtitia
interna ſpiritualis ſignificatur ex impedimento occurrente ſubiuncto. Eo ꝙ non inuenerim C
Titum fratré meũ.) Fateor me non penetrare quid impedimenti attulerit abſentia Titi inténtę
& paratę prędicationi. Video enim ꝙ impedimétũ præſtitit tantũ inquietás ſpiritũ Pauli, ſed
quare,non inuenio. Sed valefaciens eis profectus ſum in Macedoniá.) Impeditus Troade.ad
prædicandum alibi progreſſus eſt:ne tempus abſque euãgelio pertráſiret. ¶ Deo autem gratias.
pro,gratia.hoc eſt gratiarum actio ſit. Qui ſemper triũphat nos in Chriſto.)hoc eſt qui ſem-
per exercet per nos triumphũ ſuũ in Chriſto. Nó dicit qui ſemper vincit ſed(quod plus eſt)qui
ſemper triũphat, parta victoria:pro quãto per ipſos apoſtolos triũphat in cordibus hominum,
debellatis dæmoniis. Deſcripta enim mœſtitia ex impedimento apud Troadem,cóſolationem
habitam in Macedonia deſcribit ex triũpho dei in cordibus Macedonum per apoſtolorũ mini-
ſterium. Et odoré notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco.) Alterũ deſcribit beneficiũ
diuinum collatũ veris miniſtris euãgelii. Nó ſolũ per nos triũphat de dæmonibus,vtédo nobis D
velut ad pugná cótra mũdũ ad illius ſubiectioné:ſed etiá per nos manifeſtat non ſolũ notitiam
ſuam ſed etiam odorem notitiæ ſuę. Inter bonos & malos euangelii prædicatores hoc intereſt,
quòd mali notitiam tantum dei tradũt:boni auté manifeſtát etiá notitiæ diuinę odoré: hoc eſt
ſuauitaté,appetibilitaté,delectabilitatem. Suauitas enim diuinę notitiæ cóſiſtit in operibus con-
formibus notitiæ:& ad hoc eſt appetibilis,& in hoc eſt delectabilis. Illi qui dicunt non faciunt,
manifeſtant tãtũ doctriná fidei:qui auté & dicũt & faciunt, manifeſtát in ſeipſis odoré ſuauiſ-
ſimũ notitiæ quam habét de deo. Vnde ad hoc explicádũ ſubdit. Quia Chriſti bonus odor.
pro,bona fragrãtia,ſumus deo.)Ratio quare per nos manifeſtat deus odoré notitiæ ſuæ vbiq;,
redditur ex hoc ꝙ ſumus in veritate operũ & meritorũ deo in intima penetráti bona fragrãtia
Chriſti:ad differentiá malorũ miniſtrorũ,qui ſunt mala fragrantia Chriſti. nam per eos Chri-
ſtus male olet:vtpote perſoná Chriſti cum malis operibus gerétes, & quãtũ in ipſis eſt,Chriſtũ E
ipſis ſimilem(dicentem & non facientem)agentes. In iis qui ſalui fiunt & in iis qui pereunt.)
Non variatur Chriſti fragrãtia in nobis corá deo ex diuerſitate auditorũ (quorũ aliqui ſunt ele
cti,aliqui reprobi)ſed in vtriſque ſumus deo bona Chriſti fragrantia: quoniam in vtriſque recte
exercemus miniſterium à Chriſto nobis delegatũ. Aliis quidem odor mortis in mortem,aliis
autem odor vitæ in vitam.) Quáuis relati ad deum, ex parte noſtra ſemper inueniamur bene
olentes,ex parte tamen auditorum,ex diuerſa diſpoſitione auditorum contrarii ſentiuntur effe-
ctus.nam Chriſti in nobis beneuolentia ab iis qui pereunt, ſentitur odor mortis,hoc eſt morti-
fera,in mortem,hoc eſt ad æternam eorum mortem. Audiétes ſiquidem apoſtolos,ſermone &
factis prædicantes Chriſti crucem paupertatem &c.ſentiunt hæc vt mortifera mundo: vtpote

F tollentia quę ſunt commodi,quę ſunt delectationis,quę ſunt vitæ humanæ. Ab electis vero qui
ſalui fiunt, ſentitur odor vitæ ſpiritualis, odor vitæ animæ, in vitam æternam animæ, & tan-
dem corporis.

ET ad hæc quis tam idoneus.) Superfluit tam. Hinc deberet initiū ſumere caput tertium
huius epiſtolę:eo quòd hic incipit nouam tractare materiam. Poſt tractatam enim illam
particulã & deus totius cõſolationis,tractat illã & pater domini noſtri Ieſu Chriſti. Tra-
ctat autẽ hãc,explicãdo ex natura noui teſtamẽti,excellẽtiã miniſtrorū eius reſpectu veteris te-
ſtamẽti & miniſtrorū eius. Quod totum cõſtat eſſe ex hoc ꝙ deus eſt pater domini noſtri Ieſu
Chriſti authoris noui teſtamenti & miniſtrorū eius. Patris ſiquidẽ officiū tam ingẽs in filio ſuo
Ieſu Chriſto domino noſtro in hoc demõſtratur,quod negatū eſt Moyſi & reliquis priſcis pa-
tribus. Dixerat itaque Paulus ſe ſibique ſimiles miniſtros euãgelii eſſe per quos deus nullibi ſuc-
G cūbit,ſed vbique nõ ſolū vincit ſed triūphat: dixerat eoſdẽ eſſe per quos deus odorẽ ſuæ notitiæ
manifeſtat,quia Chriſti ſunt beneolentia apud deū & inter bonos & inter malos. Vbi hęc tam
eximia dona affirmauit in ſe & ſibi ſimilibus,percuſſurus ęmulos abutẽtes tãto miniſterio ſub-
iunxit. & ad hæc,officia triumphi & beneolentiæ,quis idoneus, ſubaudi aliorum? Quaſi dicat.
nullus aliorum non ſimilium nobis, eſt idoneus. ¶ Et vt clarius intelligatur quòd de aliis ſibi
diſſimilibus loquitur ſubiungit. Non enim ſumus ſicut plurimi adulterantes. pro, multi cau-
ponantes. verbum dei.) Ecce quare dixi de aliis & quis idoneus, quia nos veri miniſtri non ſu-
mus ſimiles multis cauponãtibus(hoc eſt ad quęſtum abutentibus)verbum dei. Cõtra prædica-
tores euangelium vertẽtes in quęſtū, manifeſte loquitur, lõge à mercenariis locãs vero Chriſti
prædicatores. Sed. Deficit. tanquam, ex ſynceritate.) Quatuor conditiones proprias veteris
Chriſti prædicatoribus deſcribit in ſeipſis. Prima eſt tanquam ex ſynceritate: excludendo om-
H nem admixtionem cuiuſcunque impuræ intentionis: puta lucri, commodi, gloriæ & reli-
quorum eiuſmodi. Sicut. Deficit ſed. Legendum eſt. Sed tanquam ex deo.) apponendo le-
gationem diuinam non ſolum ad excludendum quãtãcũque humanam intentionẽ, ſed ad ap-
ponendum intentionem exequendi officium prædicandi non vt proprium, ſed vt delegatum
à deo. Et hæc eſt ſecunda prædicatorum conditio. Coram deo.) Ecce tertia: hoc eſt habendo
ſemper præ oculis præſentiã dei. Non ſufficit nobis,ſynceros ac legatos dei exhibere nos coram
hominibus (qui non intuentur intima cordis) ſed exhibemus nos tales coram deo ipſo, teſte ac
iudice. In Chriſto loquimur.) Ecce quarta. non prędicamus vana aut curioſa,ſed in Chriſto:
hoc eſt habendo Chriſtum pro materia ratione ac fine ſermonis loquimur.

## CAPVT III.

INcipimus iterum noſmetipſos cõmendare.) Interrogatiue legẽdum eſt. &
I eſt confutatio æmulorū imponentiū Paulo ꝙ ſeipſum laudauerat in priore
epiſtola. Aduerſus hanc ſiquidem oblocutionẽ oportuit Paulū inſurgere in
principio huius tractatus de excellentia verorū miniſtrorū euãgelii (quales
erãt ipſe & ei ſimiles)ne maioris oblocutionis anſam acciperent. Dicit inci-
pimus iterū,propter priorem epiſtolã,noſmetipſos cõmendare? quaſi dicat
abſit, quū nec ſemel hoc fecerimus: nã nec olim nec modo dicimus quæ de
nobis dicimus vt cõmẽdemus noſmetipſos, ſed ad cõmẽdandū veros dei legatos,ad cõmẽdãdū
veros euãgelii miniſtros,ad differẽtiã tã falſorū q̃ mercenariorū. Nūquid egemus ſicut quidã
cõmẽdatitiis epiſtolis ad vos,aut ex vobis. Deeſt. cõmẽdatitiis.) Arte vtitur Paulus ad introdu-
cẽdū tractatū de natura noui teſtamẽti: dū facit tria ſimul. & manifeſtat ꝙ nõ eget cõmẽdatio-
ne apud Corinthios: vt hinc credatur ꝙ nõ animo laudãdi ſe ſcribit. Et percutit æmulos cõmẽ-
K datitiis epiſtolis vtẽtes. & ianuã ſibi aperit ad tractãdū de natura noui teſtamẽti: quoniã hinc ex
epiſtolis cõmẽdatitiis materialibus via recto tramite patet ad epiſtolas cõmẽdatitias ſpirituales
ſcriptas in cordibus,quę ſunt noui natura teſtamẽti. ¶ Epiſtola noſtra.) hoc eſt noſtri cõmẽda-
titia. Vos eſtis.) Qualiter Corinthii officiū epiſtolæ ad cõmẽdationẽ Pauli exercerent, infe-
rius ſubiūget. Significãter autẽ dicit eſtis: ad ſignificãdū ꝙ nõ eloquii pręconio ſed rerū exiſtẽ-
tia Corinthii epiſtola cõmẽdatitia Pauli ſunt. Scripta. pro, inſcripta, in cordibus noſtris.) hoc
eſt nõ geſtata manu aut ſinu,ſed in cordibus noſtris intus recõdita: hoc eſt tã chara nobis q̃ il-
lud quod eſt impreſſum in cordibus noſtris. vt intelligãt Corinthii q̃ magnipẽdat Paulus hu-
iuſmodi epiſtolam. Quæ ſcitur. pro, intelligitur, & legitur ab omnibus hominibus.) Mirabilis
ac largiſſima qualitas huius epiſtolę commendatitię Pauli. valde enim pręſtat cęteris: quia nul-
la epiſtola ſcripta ( ſiue Hebraice ſiue Græce ſiue Latine ) intelligitur & legitur ab hominibus
omnibus,

omnibus,ſed tantum à cognoſcentibus illos characteres illudque idioma: hæc autem & legitur A
& intelligitur ab omnibus hominibus. Manifeſtati. pro,dum manifeſtamini, quoniam.pro, quòd,epiſtola eſtis Chriſti.) Ecce modus quo epiſtola hęc commendatitia Pauli poteſt legi & intelligi ab omnibus hominibus.ipſa manifeſtatio quòd Corinthii ſunt epiſtola Chriſti,eſt exhibere omnibus hominibus legendam & intelligendam cómendationem Pauli:queádmodum manifeſtatio miri operis arte facti inſcripto artificis nomine,eſt exhibere omnibus legẽdam & intelligendam commendationem artificis. ¶ Dixerat itaque Corinthios epiſtolam eſſe commendatitiam ſui(Pauli ſcilicet & ſociorum)ſed non explicauerat conditiones huius epiſtolæ:& propterea deſcribendo conditiones epiſtolæ incipit ab authore,& dicit Chriſti. Et eſt ſenſus ꝙ vos eſtis epiſtola:tum dictata à Chriſto,tum ſcripta à Chriſto,tum titulata à Chriſto,tũ ſignificans Chriſtum. Quod enim intus habemus ſpiritualis fidei,ſpei ac charitatis,Chriſtus in nobis & dictat & ſcribit,non alieno ſed proprio nomine. & ipſe Chriſtus eſt qui creditur,qui ſperatur,qui amatur à nobis.Merito ergo Corinthii appellantur epiſtola Pauli commendatitia, ſed B
Chriſti authoris & materiæ. Miniſtrata.pro,ſubminiſtrata,à nobis.) Eſtis quidem Chriſti epiſtola,ſed nõ immediate à Chriſto,ſed noſtro miniſterio immo ſubminiſterio: ad differentiam miniſtrorum Chriſti ex parte ſuperiore.Ex qua parte angeli miniſtrant Chriſto ad ſcribendas huiuſmodi epiſtolas.Apoſtoli enim & reliqui veri miniſtri euangelii miniſtrant Chriſto ad huiuſmodi epiſtolas ex parte inferiore:dum ex parte ſenſuũ, media ſenſibili prædicatione, mediis ſenſibilibus exemplis propriorum operũ,mediis ſacramentis ſenſibilibus miniſtrant. Scripta. pro,inſcripta.) A quo fuerit inſcripta,textus non clare monſtrat.nec deſunt iungentes pronomen à nobis cum verbo inſcripta:legendo à nobis inſcripta.Sed punctum faciat quiſque vt placet.veritas eſt quòd impreſſio ſiue intima ſcriptio eſt opera & Chriſti & ſubminiſtrantiũ prædicatorum.Duo enim inueniuntur in illa. Primum eſt quòd credenda ſperanda atque diligẽda C
proponuntur mentibus auditorum,diſtincte declarantur,probantur &c.& quo ad hoc interna ſcriptio fit à ſubminiſtrantibus.Alterum eſt quòd auditores aſſenſum,ſpem dilectionéque adhibeant propoſitis.& quo ad hoc Chriſtus eſt qui intus ſcribit:non excluſo tamen miniſterio angelico. de quo quia non fit in textu mentio pertranſimus.) Non atramento.) Omne genus cuiuſcunque liquoris quo ſcribi pingiue poteſt excluditur, excluſo nigro cuius eſt præcipuus in ſcribendo vſus. Sed ſpiritu dei viui.) loco atramenti ſpiritus eſt dei, non opinati ſed viuentis. Et Chriſtus operando in animo hominis aſſenſum, ſpem,atque dilectionem vtitur ſpirituali efficacia ſpiritus ſancti:& ſubminiſtrantes prædicatores manifeſtationem ac ſuaſionem ſingulorum quę credenda ſperanda ac diligenda ſunt.non ſolum à ſpiritu ſancto ad hoc mouentur,ſed ſpiritu ſancto in intimis auditorum operanti materiam ſubminiſtrant: ac per hoc & ipſi ſubminiſterialiter imprimunt in animos hominum non per atramentum ſed per ſpiritum dei viuẽtis. D
Non in tabulis lapideis. ) Directe hoc dicit ad differentiam legis veteris:quæ fuit ſcripta in tabulis lapideis,afferente Moyſe tabulas lapideas ſcriptas digito dei. Deſcribit enim Paulus in Corinthiis differentem naturam noui teſtamenti à natura veteris teſtamenti penes multas: & ſpecialiter penes hoc quòd illud eſt. ſcriptum in tabulis lapideis, hoc in animis hominum. Vnde è regione apponitur. Sed in tabulis cordis carneis.) Iuxta Ezechielis prophetiam Paulus loquitur.ſcriptum ſiquidem eſt Ezech.xxxvi. auferam cor lapideum de carne veſtra, & dabo vobis cor carneum.Propter hoc enim non dixit in tabulis cordis ſed appoſuit carneis,vt molles,vt facile receptiuas impreſſionum tabulas cordis deſcribat in electis dei. In quorũ cordibus ſpiritus ſanctus imprimit quæ CHRISTI ſunt.Collige prudens lector has conditiones:& percipe naturã noui teſtamenti conſiſtere in iis quæ imprimuntur in animis hominum à Chriſto per ſpiritum ſanctum.quod in nobis fit ſubminiſtrantibus euangelicis viris credenda, ſperanda,diligenda,operanda ac cauenda.Quod dico propter illos qui immediate à CHRISTO omnia habent:vt Apoſtoli & ſimiles. E

Fiduciam autem talem.) Propoſita natura noui teſtamẽti, intendit ſingulas particulas declarare.ſed optima arte declarat illas vt ſunt in eſſe perfecto, vt ſunt in viris perfectis,quales ſunt miniſtri euãgelici: quoniam hinc cognoſcuntur etiam vt ſunt in proficientibus & incipientibus,quales erant Corinthii.Ita ꝙ ſimul manifeſtat noui teſtamenti naturam & miniſtros eius: & hoc ſecundum ex primo. Inchoat autẽ ab illa particula ſubminiſtrata à nobis,excludendo præſumptionem. Valde enim præſumptuoſum apparet prima fronte ꝙ homo cõfidat ſe delegatum ad imprimendum in cordibus hominum ſubminiſtrando ſpiritui ſancto. Et propterea dicit.fiduciam talem,ſubminiſtrando inſcribẽdi ſpiritu dei viui in cordibus aliorum.

F hęc enim eſt maximl operis fiducia. Habemur.)nos miniſtri euãgelici. Per Chriſtum.)me-
ruo & dono Chriſti hominis. Ad deum.) qui operatur omnia in omnibus. ¶Nõ ꝙ ſufficiẽ-
tes ſimus cogitare.)non ſolũ facere aut dicere deliberare. Aliquid.)quodcũque ſit illud ſpectãs
ad noſtrũ miniſteriũ, & nõ ſolũ tam arduũ opus. A nobis.) miniſtris euangelicis. Quaſi ex
nobis.)tanquam ex propria officina,tanquam ex propriis viribus. Sed ſufficientia noſtra.)ad
cogitandum,volendum,operandum,prędicandũ,& vniuerſaliter ad omnia cõcernẽtia euãge-
licum miniſteriũ. Ex deo eſt.) E regione à nobis tãquam ex nobis,locat ex deo:ad ſignificã-
dum ꝙ ſeipſos ſecundũ naturales vires ingenii,doctrinę,morũ &c.hinc,gratuita vero dei dona
inde locat.Et ſeipſos nõ negat poſſe cogitare,ſed negat ſufficientiam ad cogitãdum . Poſſumus
enim inſufficienter & cogitare & operari aliquid ad miniſterium euãgelicum ſpectans:vt expe
rientia teſtatur in malis miniſtris. ¶Qui & idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti,nõ li-
G tera.pro,literæ,ſed ſpiritu.pro,ſpiritus.) Excluſa pręſumptione declarat ꝙ de facto deus effecit
ipſos idoneos ad manifeſtandum ſpiritum.vt merito dixerit ſuperius,ſubminiſtrata à nobis,in-
ſcripta ſpiritu dei viuentis. Vide prudentiam Pauli ſimul explicat ſe eſſe effectos idoneos mini-
ſtros noui teſtamenti,& ipſum nouum teſtamentũ eſſe non literam ſed ſpiritum:vt ſimul intel
ligamus ꝙ ſunt effecti idonei ad miniſtrandum ſpiritum,& quòd nouum teſtamentũ eſt ſpiri-
tus in carneis tabulis cordis impreſſus,de quo ſuperius ſub epiſtolæ ſpecie meminit. Et eſt appo
ſitiua conſtructio dicendo noui teſtamẽti non literæ ſed ſpiritus:hoc eſt quòd non eſt litera ſed
ſpiritus. Et vere in hoc differt nouum à veteri teſtamento:quòd vetus eſt litera cõſtans ex præ-
ceptis legis,nouũ autem eſt ſpiritus fidei ſpei ac charitatis. Et propterea in theologia ſpeculatiua
dicitur quòd omnes ſancti ab initio mundi quatenus habuerũt gratiam fidei ſpei ac charitatis ,
ſpectarunt ad nouum teſtamentum.propterea dicitur ꝙ nouum teſtamentũ adiuuat hominem
H intus,vetus vero non.propterea dicitur ꝙ euangelica ſcripta & apoſtolica(quę vulgo appellan-
tur nouum teſtamentum) nõ ſunt ipſum nouum teſtamentũ,ſed doctrina noui teſtamenti:do-
cent enim credẽda,ſperãda,diligẽda.ſcripta vero Moyſi ſunt ipſum vetus teſtamentum:adiun-
ctis prophetis. Litera enim occidit.) Differentiam inter vetus & nouũ teſtamentũ penes effe-
ctus contrarios deſcribit.Occidit autẽ tum augendo cõcupiſcentiã:quia nitimur in vetitũ. Tum
addendo præuaricationem: quia furtum cõmittens contra legem ſcriptã,duplicẽ incurrit præ-
uaricationem:& legis naturę & legis ſcriptæ. Spiritus autem viuificat.) Tum ferendo ſecum
vitam gratiæ.tum adiuuando infirmitatem noſtram & domãdo concupiſcentiã.tum operãdo
meritorie ad vitã æternã. Quòd miniſtratio mortis literis deformata in lapidibus.) Declarata
ſubſtantia noui teſtamenti, intendit ex excellentia noui teſtamẽti relati ad vetus,gloriã ac qua-
litatem miniſtrorũ noui teſtamẽti deſcribere.Et propterea affert initiũ veteris teſtamẽti:quãdo
I ſcilicet Moyſes vt miniſter dei intulit illud populo. ¶A re geſta argumentatur ſcripta Exo.34.
narratur ſiquidẽ ibi ꝙ Moyſes ſecũdo deferens tabulas lapideas quibus inſcripta erant pręcepta
decalogi, deſcẽdit à diuino colloquio ad populũ habẽs faciẽ radiantẽ claritate tãta vt non poſ-
ſent filii Iſrael figere oculos in faciẽ Moyſi. & propterea Moyſes alloquendo populũ velabat fa-
ciem ſuam:quum ibat autem ad loquendum cum deo tollebat velamen de facie ſua.¶Quia in-
quam iſta fuit miniſtratio veteris teſtamenti,ideo ex iſta argumentatur Paulus excellentiã ad-
miniſtrationis noui teſtamenti,conferendo conditiones conditionibus. Et quoniam iam dixe-
rat tres differentias inter nouũ & vetus teſtamentũ(primã in ſubſtãtia,ꝙ nouũ ſpiritus,vetus li-
tera.ſecundã in ſubiecto:quia nouũ in carneis tabulis cordis, vetus in tabulis lapideis. tertiam in
actione: quòd nouũ viuificat,vetus occidit) ideo his tribus ſimul collectis, dicit ꝙ ſi miniſtratio
mortis. Vetus teſtamẽtũ appellat mortẽ:iuxta id quod dixerat.occidit.Et ſubiũgẽdo literis,ſub-
K ſtantiam ſignificat eiuſdẽ & addendo deformata in lapidibus,ſubiectum demõſtrat.Miniſtra-
tionem autem appellat ipſam exhibitionem , quia Moyſes exhibuit populo vetus teſtamentum
in tabulis lapideis. Fuit in gloria)corporali reſplendente in faciẽ Moyſi . Ita vt non poſſent
intendere filii Iſrael in faciem Moyſi.) Excellentia gloriæ deſcribitur vſqueadeo reſplendentis,
vt non poſſent corporeis oculis intentam aciem videndi figere filii Iſrael in faciem Moyſi .
Propter gloriam vultus eius.) propter excellentiam ſplendoris vultus eius . Quæ euacuatur.)
Hoc addit Paulus,ad reddendum argumentum à minori ad maius.Et nouam per hoc explicat
conditionem veteris teſtamenti:ꝙ,ſcilicet aboletur,ꝙ quandoque finem eſſet habiturum,gloria
ſiquidem illa apparens in facie Moyſi,gloria tranſitoria erat. & propterea dicitur quæ euacua-
tur ſeu aboletur . Quomodo non magis miniſtratio ſpiritus erit in gloria ? ) Attende pru-
dens lector quòd in antecedente huius cõditionalis quinque Paulus collegit ſpectãtia ad mini-
ſtrationem

ſtrationem veteris teſtamenti:videlicet lit eram, mortem,gloriam, excellentiam gloriæ, & euacuationem.Q uorum quinq́,gloriam ſemper repetit,arguendo ſemper ex gloria miniſtrationiſ veteris teſtamenti maiorem gloriam miniſtrationis noui. ſingillatim autē reliqua quatuor exequitur:inchoando à litera.Contra literam enim primum argumentatur, quomodo non magis miniſtratio ſpiritus erit in gloria?Itaque vis argumētationis huius conſiſtit in collatione ſpiritus ad literam. Et eſt argumentum à minori: quòd ſi miniſtratio literæ fuit glorioſa, multo magis miniſtratio ſpiritus erit glorioſa. ¶Nam ſi miniſtratio damnationis in gloria eſt.) Interpres adiunxit duas dictiones:in & eſt.Legendum eſt. ¶Gloria.) Ordinate procedit Paulus. primo enim contulit ſpiritum literæ:vtpote ſubſtantiam noui,ſubſtantiæ veteris teſtamenti. modo cōſequenter confert effectum effectui.Et quod ſuperius appellauit mortis, modo appellat damnationis eadem ratione.Ex illa enim particula arguit ꝙ ſi miniſtratio damnationis (hoc eſt literæ damnationem inferentis,augendo concupiſcentiam & addendo prædicationem)gloria,hoc eſt glorioſa fuit. Multo magis abundat miniſterium.pro,miniſtratio,iuſtitiæ in gloria.)Loco eius quod ſuperius dixerat viuificat,modo dicit iuſtitiæ.Ita ꝙ ē regione occiſionis, mortis & damnationis locat iuſtitiam. vt intelligamus vitam iuſtitiæ eſſe illam de qua dixit ſpiritus viuificat, eſſe illam quæ opponitur occiſioni damnationi & morti quam infert litera:& percipiamus nouum teſtamentum eſſe ſpiritum viuificantem vita iuſtitiæ,de qua ſcriptum eſt, iuſtus ex fide viuet.Et vtitur argumento ſimili præcedenti:conferendo miniſterium mortis ſeu damnationis,cū miniſterio iuſtitiæ vitalis. ¶Nam nec glorificatum eſt quod.pro,glorificatum eſt, in hac parte, propter excellentem gloriam.)Auget argumentationem maioris gloriæ in miniſtratione noui q̄ veteris ex illa particula,ita vt non poſſent filii Iſrael intendere in faciē Moyſi. monſtrat enim excellentiam gloriæ in facie Moyſi præſtitiſſe impedimētū gloriæ.Et vere ſic fuit:quoniam excellentia ſplendoris impediebat gloriam ab ipſius gloriæ intuitu. quod eſt minuere glorificationem.Excellens enim ſenſibile ex ſua excellentia minuit ſenſationem ſui: quod eſt minuere ſeipſum in eſſe ſenſibili. Et ſimiliter excellens gloria Moyſi in hac(id eſt in facie) ex ſua excellentia minuit gloriam quia minuit illius ſenſationem.Reddere enim gloriam inuiſibilem ſeu minus viſibilem,eſt tollere ſeu minuere illam.Eſt itaque ſenſus literæ . ꝙ id quod glorificatum eſt in hac parte,hoc eſt in facie Moyſi,non eſt glorificatum ſimpliciter & abſolute:quia impeditum eſt ab intuitu propter excellentem gloriam, hoc eſt propter excellentiam gloriæ nimio ſplendore opprimentis viſum.Et intendit per hanc conditionem quæ fuit in gloria faciei Moyſi, non ſolum monſtrare ꝙ vnde fuit maior gloria inde reddita eſt minor,ſed inchoare differentiam inter ipſam & gloriam miniſterii noui teſtamenti:penes hoc ꝙ excellens gloria Moyſi impedit ſeipſam ab intuitu,excellens autem gloria miniſtri noui teſtamenti nullum pręſtat impedimentum perceptioni ſui: vtpote ſpiritualis & ſpiritu conſpicienda. ¶Si enim quod euacuatur per gloriam. pro,in gloria eſt.)Argumentatur demum ex vltima particula, quæ euacuatur. Et ſimili præcedentibus vtitur argumento,ſi teſtamentum quod abolетur,quod finitur quandoque, eſt in gloria. Multo magis quod manet,in gloria eſt.) Differentia hæc inter vetus & nouum teſtamentum penes tolli & manere,intelligitur ſecundum proprias hęreditates ſingulorum. Vetus ſiquidem teſtamentum diſpoſitio eſt hæreditatis terrenæ:vtpote terræ promiſſionis cum abundantia bonorum temporalium:vt clare patet in fine Deuter. Et propterea de illo dicitur quod euacuatur ſeu abolетur. Temporalia enim tranſeunt.& ad literam in aduentu Meſiæ ſublata ſunt Iudęis.Nouum vero teſtamentum diſpoſitio eſt hereditatis cæleſtis: quę ęterna eſt. Et propterea dicitur quod manet:vtpote manens in ęterna fœlicitate ſibi propria.

Abentes igitur talem ſpem.)Hactenus Paulus proponentis officio trifariam vſus eſt.primo ſub ſpeciæ epiſtolæ:deinde ſub ſpecie noui teſtamenti non literæ ſed ſpiritus, & demū ſub differētibus conditionibus ab illis q̄ fuerunt in miniſtratione veteris teſtamenti miniſtrāte illud Moyſe. Ab hinc autē vſque ad ſextū capitulū tractat ſingula,inchoans à gloria. Inchoando à differentia inter miniſtros veteris & noui teſtamenti,penes hoc ꝙ miniſtri veteris velant gloriam:miniſtri vero noui,abſq́; velo gloriam domini exhibent populo. Incipit autem ab habita ſpe nō ſolū ad ſignificandum rationem libertatis noui teſtamenti,eſſe ſpem æternę glorię quæ eſt propria nouo teſtamento,ſed vt incipiat ab ipſa ſubſtantia noui teſtamenti habita in ipſis miniſtris. Iam enim dixerat nouum teſtamentum eſſe ſpiritū. & propterea ab ipſo ſpiritu ſpei habito incipit. Vnde & inferius eodē tenore proſequetur de ſpiritu fidei.multa enim arte tractat Paulus ſingula propoſita.Illam nāque particulā qua dictū eſt nouum teſtamentum

F eſſe ſpiritum , tractat pluries repetendo habitum ſpiritum ſpei, ſpiritum fidei,ſpiritum fiduciæ,
ſpiritum,charitatis:quanuis non ſemper vtatur vocabulo ſpiritus.vnde hic dicendo habentes igi
tur talem ſpem,perinde acſi dixiſſet habentes igitur ſpiritum ſpei talis,ſcilicet ∂anentis in æter-
num gloriæ,cuius immediate ante meminerat. Multa fiducia.pro,libertate,vtimur.)De qua au
tem libertate loquatur,ipſemet explicat ſubiungendo. ❡Et non ſicut Moyſes ponebat velamen
ſuper faciem ſuam. ) Suſpende intellectum vſq; ad illam particulam, nos vero omnes: quoniam
Paulus ſuſpendit explanationem libertatis huius illucuſq;. Vt non intenderent filii Iſrael in fa-
ciem.pro,finem.eius quod euacuatur.)Attende diligenter quòd Paulus res geſtas corporaliter in
Moyſe trahit ad ſenſum ſpiritualem.Ita ꝙ ex corporaliter geſtis tunc in moyſe, intẽdit declara-
rare ſpiritualem ſtatum Iudæorum. Et interpretatur appoſitionem velaminis quam ſecundum
rem geſtam exercebat Moÿſes ad hoc vt excellens claritas non offenderet oculos filiorum Iſrael
G ſignificare obcæcationem filiorum Iſrael ad hoc vt non intuerentur finem veteris teſtamenti:
hoc eſt vt non intendant in Chriſtũ qui eſt finis veteris teſtamenti quod aboletur. Eſt itaq; ſen-
ſus literæ ꝙ nos miniſtri noui teſtamenti vtimur multa libertate, & nos ſumus ſicut Moyſes po-
nendo velamen ſuper faciem ſuam.Hoc factum eſt corporaliter: ſed quod ſequitur, ſenſus eſt ſpi
ritualis,ſcilicet vt non intenderent filii in finem:hoc eſt Chriſtum,qui eſt finis eius quod euacua-
tur:hoc eſt veteris teſtamenti,de quo ſuperius dixerat quod euacuatur. Sed obtuſi.pro,obcæca-
ti ſunt ſenſus eorum. ) Explicat Paulus ſpiritualem ſtatum Iudæorum quem deſcribere incepe-
rat dicendo vt non intenderent &c.declarando hoc non intendere eſſe obcæcationem interno
rum ſenſuum filiorum Iſrael.Similem huic ſententiam habes in Eſaia:habes & in Euangelio Io-
annis. ) Vſq; in hodiernum enim diem idipſum velamen in lectione veteris teſtamẽti manet.)
Obcæcationem Iudæorum amplius explicat ex hoc ꝙ continue perſeuerat velamen in Iudæis
H dũ legunt vetus teſtamentum, dum non intelligunt in eo verum Meſiam.velamen itaq; in facie
Moyſi poſitum figurã eſſe cæcitatis filiorum Iſrael in lectione veteris teſtamenti interpretatur
Paulus.Non reuelatũ:quoniam in Chriſto euacuatur.)In facie Moyſi velamen erat non ſemper
ſed quãdoq; detegebatur facies eius.Et propterea adiũgit Paulus nõ reuelatum,nõ detectũ:vt ve-
lamen ipſum nõ ablatũ declaret perſeuerare.Et rationẽ adiungit.quoniã in Chriſto, ſubaudi tã-
tum,tollitur velamen.Iſti autẽ adhuc nõ habent lumen Chriſti.Vnde & declarando perſeueran
tiam non reuelati velaminis ſubiungit. Sed vſque in hodiernũ diem quum legitur Moyſes.)tã-
q̃ alloquens filios Iſrael. Velamen poſitum eſt ſuper cor eorũ. ) Velamen corporeum in facie
Moyſi perſeuerat in figurato ſpirituali velamine poſito ſuper cor filiorum Iſrael:quod eſt obcæ-
catio eorum,quod eſt obduratio eorum,ſubtrahente deo illis gratiam ſui luminis ad cognoſcen
dum Chriſtum. Quum autem conuerſus fuerit ad deum.pro, conuerſi fuerint ad dominum,
I auferetur velamen. ) Iuxta hiſtoriam Moyſes quum loquebatur ad populum , velatus loqueba-
tur: quum vero vertebatur ad alloquendum Deum, tollebat velamen & detectus loquebatur. Et
propterea Paulus quemadmodum interpretatus eſt velatum Moyſen alloquentem populum fi-
guram eſſe obcæcati populi, ita modo interpretatur detectum Moyſen verſum ad Deum figu-
ram eſſe illuminati populi Iudæorum.ad hoc enim alludunt hæc verba. quum autem conuerſi
fuerint ad dominum, in ſimilitudinem Moyſi qui à colloquio populi vertebatur ad alloquen-
dum Dominum, tunc auferetur velamen,in ſimilitudinem Moyſi qui auferendo velamen con-
uertebatur ad Deum. ❡Dòminus autem ſpiritus eſt. ( Dixerat quum autem conuerſi fuerint
ad dominum.& propterea ex qualitate domini procedit.Et quum multas habeat dominus con-
ditiones ( eſt enim omnipotens,æternus,ſapiens &c. ) vna tantum vtitur dicendo dominus au-
tem ſpiritus eſt : quoniam intendit propriam rationem reddere ſpiritualis ſtatus. Quemad-
K modum enim ex eo quòd Deus vita eſt, propria ratione vtitur viuentium, & ex eo quòd Deus
ſapientia eſt, propria ratio redditur ſapientum , & ſic de ſimilibus , ita ex eo quòd Deus ſpiritus
eſt, propria ratio redditur ſpiritualium. Tanquam ſi apertius dixiſſet . quandiu filii Iſrael erunt
tanquam corporaliter intẽdẽtes in Moyſen corporeum , velamẽ eſt ſuper cor eorũ: quum autẽ
verſi fuerint ad dominũ qui ſpiritus eſt tãq̃ ſpiritualibus ſenſibus vtẽtes,tolletur velamẽ.Propter
quod conſequenter ſubiungit. Vbi autem ſpiritus domini,ibi libertas.)Ablationem velaminis
probat ex cõuerſione ad dominũ,quia dominus ſpiritus eſt.Ex conuerſione enim ad ſpiritũ qui
dominus eſt,ſpiritus domini emanat in cõuerſos,quo fiunt ſpirituales: ac per hoc fit in eis liber-
tas à velamine. Aduerbia ſiquidẽ loci vbi & ibi,circũloquũtur humanas mentes.Eſt enim ſenſus
ꝙ in iis animis in quibus eſt ſpiritus domini in eis eſt libertas à velamine obcæcationis & obdu-
rationis. ꝙ in cordibus Iudæorũ perſeuerare deſcriptũ eſt vſquequo cõuertantur ad dominũ &

❡Nos.

(Nos vero omnes.)miniſtri Euangelici, ad differentiam tam Iudæorum quum cõuerſi fuerint A
( in quibus ſpiritus domini ac libertas erit ) q̃ Moyſi qui abſq; quidem velamine cum domino
ſed velatus cum populo loquebatur. Reuelata facie gloriam domini ſpeculantes. pro, inſpecu-
lantes,in eandem imaginem.Superfluit in.Et eſt ſenſus, nos miſtri noui teſtamenti inſpeculan-
tes, hoc eſt inſtar ſpeculi ſuſpicientes & reddentes, officium ſpeculi exercentes tam ſuſcipiendo q̃
reddendo.ſuſcipiendo quidem gloriam domini: reddendo vero eandem imaginem, quam ſci-
licet ſuſcepimus. Vnico participio( inſpeculantes ) vtrunq; officium ſpeculi Paulus ſignificauit:
ſuſcipere & reddere.Et duos oppoſuit accuſatiuos. alterum ſignificãs gloriam domini quæ ſuſci-
pitur: alterum ſignificans eandem gloriam vt redditam.& propterea ſignificatur nomine ima-
ginis eiuſdem.Speculum ſiquidem corporeum ſuſcipiens crucifixum,reddit eandem imaginem
Et ſimiliter miniſtri noui teſtamenti detecta facie ſuſcipientes gloriam domini,ac eandem ima-
ginem(hoc eſt eiuſdem gloriæ imaginem)reddentes aliis deſcribũtur:ad differentiam Moyſi,qui B
licet reuelata facie gloriam domini ſuſciperet,non tamen eandem reddebat imaginem aliis, ſed
oportebat velari faciem eius ſi alios alloqui voluiſſet. Quãuis etiam illa Moyſi gloria fuerit cor-
poralis, & non gloria domini qui eſt ſpiritus. Miniſtrorum ſiquidem noui teſtamenti gloria eſt
gloria ſpiritualis, quæ eſt vere gloria domini qui eſt ſpiritus. Myſteria ſiquidem dei manifeſta-
ta ad dei gloriam,appellantur gloria dei:vt ꝙ deus eſt pater,filius ac ſpirtus ſanctus: ꝙ deus crea-
uit mundum,ꝙ verbum caro factum eſt, ꝙ reſtaurat omnia in Ieſu Chriſto. Clara autem horũ
notitia infuſa à deo, appellatur inſpeculatio quo ad ſuſceptionem reuelata facie: & ſimilirer cla-
ra eorumdem notitia quæ ab Apoſtolis, aliis traditur, appellatur inſpeculatio quo ad redditio-
nem ſimiliter reuelata facie.Hæc vere fuiſſe in Apoſtolis, doctrina eorum teſtatur: dum diuina
myſteria quæ tam occulte tradita erant in veteri teſtamento,aperuerunt omnibus. Transfor-
mamur à claritate in claritatem. pro, à gloria in gloriam, tanq̃ à domini ſpiritu.) Declarat per C
oppoſitum ad Moyſen huiuſmodi inſpeculationem.Quod vt intelligas, recole ꝙ paulo ſuperius
dixerat de Moyſe, nec glorificatum eſt quod glorificatum eſt &c.huius oppoſitum modo de-
ſcribit in miniſtris noui teſtamenti.Moyſes transformatus à gloria quidem eſt ( nam in formã
glorioſam mutatus ſecundum faciem eſt ) ſed non in gloriam: quoniam quod glorificatum in
eo eſt,non eſt glorificatum paopter excellentiam gloriæ. Miniſtri vero Euangelii transforman-
tur,non perditione formæ naturalis ſed ſuperuentione formæ glorioſæ ( hoc eſt cæleſtis gloriæ
participatione in intellectu illuminato, in voluntate accenſa, in viribus animi confirmatis vir-
tute ex alto)in gloriam exteriorem,manifeſtando aliis non ſolum quæ nouerunt diuina myſte-
ria,ſed etiam interna ſpei charitatis fortitudinis &c.dona: quæ lucebant in factis eorum. Vnde
ne intelligeres in gloriam mundanam, adiunxit tanq̃ à domini ſpiritu.Actorem ſiquidem trãſ-
formationis talis(ſcilicet à gloria interna ad gloriam externam intuendam ab iliis ) explicat do- D
domini ſpiritum, vſqueadeo vt ſimul explicet domini ſpiritum eſſe moderatorem dicendo tan-
q̃.Transformamur inquit à domini ſpiritu,vt & quantum & quando & qualiter decet domini
ſpiritum transformare,à gloria in gloriam. Et reduxit effectum ſpiritualis transformationis in
domini ſpiritum tanq̃ in propriam cauſam:vt declaramus.Et dixit ſpecialiter hoc contra oblo-
quentes imponendo ei iactantiam: vt perpendant Corinthii ꝙ transformati à ſpiritu ſancto, &
faciunt & dicunt Paulus & ei ſimiles quæ ad laudem eorum ſpectare videntur.

## CAPVT IIII

IDeo habentes hanc adminiſtrationem,iuxta ꝙ miſericordiam conſecuti ſu-
mus.) Intendit ex dictis conditionibus rationẽ reddere duorũ emergentiũ.
quorum alterum conſiſtit in facto eorũ: alterum autẽ in facto incredulorũ.
Dicendo ideo, transformationem refert antedictã.Et eſt ſenſus. quia nos re- E
uelata facie transformamur &c.habentes talem adminiſtrationẽ nõ ex no-
bis ſed prout diuinã ſumus miſericordiam conſecuti. Non deficimus,)non
ſegneſcimus,nõ negligimus. Sed abdicamus.pro, abdicauimus occulta de-
decoris.)Cõformes ſunt actiones noſtræ internæ claritati officii.Queadmodũ enim officiũ mi-
niſtrãdi nouũ teſtamẽtũ gloria plenũ eſt,ita nos in actionibus noſtris internis exhibemus abſq;
negligẽtia, & cũ abiectione cuiuſq; occulti dedecoris:ita ꝙ nihil in intimis noſtris relinquimus
quod pudeat manifeſtum fieri. Non ambulantes in aſtutia.)Ecce vnum occultum dedecus,aſtu-
ta diſpoſitio operum. Neque adulterantes. pro, doloſe tradentes, verbum Dei. ) Ecce alterum
occultũ dedecus,interno dolo vel euangelizando.Et aſtutia quidẽ in ambulando,ad mores refer-
tur:doloſa autem traditio, ad intentionẽ perducendi ad malum aliquid mediante prædicatione
refertur;

F referturːputa ad Iudaizandum. Sed in manifeſtatione.)Superfluit in. Veritatis.) tum doctri
næ tum vitæ. Et hoc ſpectat ad inſpeculationem reuelata facie. Commendantes noſmetipſos
ad omnem conſciennam hominum coram deo.) Et hoc ex transformatione à gloria in gloriá
tanꝙ à domini ſpiritu. non commendamus noſmetipſos iactantia:ſed manifeſtatione veritatis,
& vitæ & doctrinæ & iuſtitiæ,non apud quoſdam ſed apud omnem conſcientiam hominum,
non qualemcunq; ſed coram Deo. Apud conſcientiam ſiquidem eorum qui ſecundum Deum
res diſcutiunt,commendamus noſmetipſos manifeſtando veritatem.Et hoc eſt primum factum
cuius rationem reddit ex conformitate ad officium. Alterum vero ( quod ex incredulorum fa-
cto conſurgit)ſubiungitur. Quód ſi etiam opertum.pro,velatum,eſt Euangelium noſtrum,in
iis qui pereunt,eſt opertum.pro,velatum.)Declarauerat Paulus differentiam inter nouum & ve-
tus teſtamentum penes hoc quód vetus erat velatum, nouum autem eſt ſine velamine. poterat
G quiſpiam obiicere etiam in nouo teſtamento velamen inueniri obcæcationis multorum, quem-
admodum de obcęcatione Iudęorum dictum eſt.Et propterea huic obiectioni occurrit,redden
do rationem talis velaminis inuenti apud quoſdam in nouo teſtamento.Et ex duobus capitibus
ſaluat differentiam antedictam.primum quia in veteri teſtamento velamen erat commune om
nibus loquente Moyſe ad populum: in Euangelio autem velamen nõ eſt commune ſed propriũ
illis tantum qui pereunt. Et hinc habetur ꝙ velamen non ſe tenet ex parte Euangelii aut mini-
ſtrorum eius,quemadmodum in veteri teſtamento. quod eſt aliud caput ſe tenens ex parte filio-
rum perditionis.Et ad hoc ſignificandũ ſubiungit. In quibus Deus huius ſæculi excęcauit mé-
tes infidelium.) Quemadmodũ ſcribit ad Philip.de quibuſdam,quorum Deus venter eſt,ita Co
rinthiis ſcribit deum huius ſęculi dilectum quemq; finem ab hominibus affectis his tranſitoriis:
ſiue ille finis ſit delectatio carnis,ſiue gloria,ſiue quodcunq; aliud tranſitorium. omnes enim hu
H iuſmodi fines conueniunt ſub ratione vnius finis qui eſt bonum proprium tranſitorium. & ta-
lis finis deus huius ſeculi appellatur,ſicut venter appellatur deus deditorum gulæ.Et talis finis ex-
cæcat proculdubio mentes infidelium.affectatum enim quodcunq; tranſitorium bonum priuat
mentes hominum lumine ad videndum claritatem ſpiritualium bonorum quæ per miniſtros
Euangelii prædicantur. Vt non fulgeat.pro,infulgeat.Deficit.ipſis,illuminatio Euangelii glo-
riæ Chriſti quæ eſt imago Dei. ) hoc eſt vt ſint indiſpoſiti ad ſuſcipiendum fulgorem Euange-
lii,non cuiuſcunq; rei ſed gloriæ Chriſti.Chriſti enim gloria euangelizatur.Non eſt ergo vela-
men ex parte Euangelii,ſed ex parte excæcatorum indiſpoſitorum ad ſuſcipiendum aperiũ ful-
gorem gloriæ Chriſti euangelizatæ.audiunt ſiquidem iſti euangelica verba,vident corporeis o-
culis Euangelica facta & miracula: & tamen ex affectu ad tranſitorium aliquod indiſpoſiti ſunt
ad ſuſcipiendum lumen fidei quod vehit ſecum Euangelium , glorioſi Chriſti inſtrumentum.
I ¶ Apponit autem qui eſt imago dei,ad explicandum vtranq; Chriſti naturá.CHRISTVS
enim nomen eſt regiæ dignitatis ſecundum humanam naturam competens: imago autem Dei
nomen eſt filii ſecundum naturam diuinam. Generatur enim filius ex modo productionis ſuæ
in ſimilitudinem naturæ patris. Et in hoc differt à ſpiritu ſancto:vt theologia ſpeculatiua diffu-
ſe tradit. Et propterea dicitur imago Dei. Propter diſtinctionem enim perſonalem inter ipſum
& patrem, dicitur imago: quæ non poteſt intelligi niſi relatiue. Propter conſubſtantialitatem
autem dicitur dei. continet enim in ſe perfecte diuinam naturam.

NOn enim noſmetipſos prædicamus.) Tractat Paulus hic particulam illam,Chriſti. Dixe-
rat enimſuperius, epiſtola eſtis Chriſti. Tractat autem Chriſtum eſſe illum qui per mini-
ſtros noui teſtamenti tum prædicatur tum geſtatur ſecundum vtrunq; Chriſti ſtatũ ſcili-
cet mortalé & immortalé: vt author noui teſtamẽti intelligatur Ieſus Chriſtus ſecundũ vtrunq;
K ſtatũ.In primis itaq; tractat Ieſum Chriſtũ eſſe illũ qui p̃dicatur, excludendo ſeipſos. Et inducit
hoc per modum rationis quare dixerit vt non infulgeat gloria Chriſti, continuando textum.
Sed Ieſum Chriſtum dominum noſtrum.)Superfluit noſtrum. Significatur Ieſus Chriſtus do-
minus vt omnium dominus intelligatur,vtraque natura ſignificatur prædicari. Nos autem ſer
uos veſtros per.pro,propter,Ieſum.)non fratres,non ſocios, ſed ſeruos veſtros non prædicamus
eſſe propter Ieſum. Et vere ſerui ſunt Chriſtianorum miniſtri euangelici ſancte exercentes offi-
cium ſuum. Et eſt ſeruitus magna,bene nota illis qui exercent officium ſolum propter Ieſum.
¶ Quoniam.) Rationem reddit quare prædicamus Ieſum dominum. Deus qui dixit.)primo
die creationis mundi. De tenebris.) quæ erant ſuper faciem abyſſi. Lumen ſplendeſcere.)
fiat lux & facta eſt lux. Ordinem naturæ ſignificat per præpoſitionem de,dicendo de tenebris.
prius enim natura diaphanum eſt tenebroſum ꝙ illuminetur: quoniá ſecũdum ſe caret lumine.

Quare

Quare non ſplenduit lumen de tenebris tanq̃ de materia, ſed tanq̃ de termino à quo,priore ſe- A
cundum naturæ ordinem. Ipſe.)non alius deus. Illuxit in cordibus noſtris.)deus qui fuit au-
thor lucis corporalis in mundo ſubiecto tenebris,ipſemet ſpiritualem lucem ædidit in cordibus
noſtris, prius tenebris ignorantiæ & peccatorum ſubiectis. Ad illuminationem.) Non ſolum
nobis illuxit,ſed etiam ad aliorum illuminationem. Tanta enim ſpirituali luce corda noſtra per-
fudit vt ſpiritualiter illuminemus alios, quemadmodum lucem corporalem de tenebris primo
fecit ad illuminationem aliorum. Illuminant autem alios dupliciter. tum ex parte obiecti,docé-
do clare myſteria diuina.tum ex parte ſubiecti, ſubminiſtrando diſpoſitionem affectus, qua di-
ſcipuli diſponuntur ad hoc vt lumen fidei à CHRISTO ſuſcipiant. Sicentię claritatis.pro;
cognitionis gloriæ,dei in facie. pro, perſona CHRISTI IESV.) Ecce ad quid illuxit in
cordibus noſtris,ecce ad quid illuminandum per nos in cordibus aliorum,ſcilicet ad cognoſcen
dum gloriam dei in perſona IESV CHRISTI. Gloria in perſona IESV CHRI-
STI, deitas eſt in perſona IESV CHRISTI,ad cognitionem ſiquidem deitatis in perſo B
na IESV CHRISTI lux diuina in cordibus noſtris efficitur,illuminatio aliorum permi-
niſtros Euangelii tendit. hac enim cognita,reliqua clare patent. Et hinc clare patet ratio quare
prædicamus IESVM CHRISTVM dominum. Habemus autem theſaurum iſtum in
vaſis fictilibus, ſeu. Teſtaceis.) Declarauit IESVM CHRISTVM p̄dicari per miniſtros
noui teſtamenti: declarat conſequenter modo Ieſum Chriſtum geſtari per eoſdem. prædicatio
ſiquidem ſpectat ad verba:geſtatio autem ad facta. Declarat enim quòd non ſolum prædicamus
verbo,ſed geſtamus factis Ieſum Chriſtum: factis autem manifeſtis in corporibus noſtris fragi-
libus. Et hoc ad ſignificandũ vtitur ſimilitudine precioſi theſauri reconditi in vaſis teſtaceis:quæ
& vilia & fragilia ſunt. Theſaurum itaque appellat ſpiritualem lucem cordium propriorum, il-
luminatiuam aliorum:vaſa vero teſtacea propria corpora,tot miſeriis ſubiecta vt merito & vilia
& fragilia dicantur. Et in perſona miniſtrorum noui teſtamenti ſibi ſimilium Paulus loquitur: C
declaraturus hinc ꝙ geſtant Chriſtum. Vt ſublimitas ſit virtutis dei.) Tranſpoſitio varias ſen-
ſum interuenit. Legendum eſt. VT excellentia potentiæ ſit dei, & non ex nobis.) Ratio red-
ditur quare tam precioſus theſaurus habetur in vaſis fragilibus:vt ſcilicet excellẽtia potentiæ ſer-
uantis theſaurum inter tot occurentia aduerſa,ſit dei & non ex nobis. Si vaſa eſſent impaſsibilia,
potentia ſeruatiua eſſet ex vaſis: ſed eo ipſo quòd vaſa ſunt tam fragilia, non ſolum potentia ſed
excellentia potentiæ opus eſt aliunde ad ſeruandum theſaurum. Aliùnde autem in propoſito eſt
deus. ideo itaque in vaſis teſtaceis theſaurum habemus vt dei ſit excellentia potentiæ ſeruatiuæ
qua opus eſt ad ſeruandum. Adiungit autem & non ex nobis,& non dicit & non noſtra: vt in-
telligamus nos quidem concurrere ad ſeruandum theſaurum, noſtrum quoq; opus eſſe ſeruatio-
nem theſauri, ſed non ex nobis ſeruari illum, ſed ex dei potentiæ excellentia ſupra fragilitatem
noſtram,ſupra omnia aduerſantia. ❨IN omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtia- D
mur. pro, anguſtamur.) Declarat per partes quatuor, tum quod eſt vaſorum teſtaceorum,
tum quod eſt potentiæ dei. Affligi in omnibus, fragilitatis noſtræ eſt:ſed non anguſtari in ani-
mo, diuinæ eſt potentiæ efficientis in nobis vt quantumcunque in omnibus affligamur nun-
quam tamen anxii (velut in anguſto poſiti vnde euadere non poſſimus) reddimur. hoc enim
primũ directe reſpicit diuinã opem in animo. ❨Aporiamur.) Grecã dictionem interpres vſur
pauit: quũ Latine potuiſſet dicere. Egemus.) Ecce quod eſt miſeriæ noſtræ. Sed non deſtitui-
mur.) Ecce quod eſt diuinæ potentiæ non relinquentis nos in noſtra indigentia. quod clare
ſpectat ad res exteriores. ❨Perſecutionem patimur.)Ecce quòd eſt noſtrum. Sed non derelin
quimur.) Ecce quod eſt dei, deſerentis in perſecutionibus de loco ad locum, ſed fouentis conti
nue. Humiliamur, ſed non confundimur.) Neſcitur quis hanc particulam Pauli textui inſe-
ruit.nam in Paulo,quarto & vltimo loco ſubiungitur. Deiicimur.)Ecce quod miſeriæ noſtræ E
eſt. Sed non perimus.)Ecce quod potentiæ dei eſt, permittentis quidem nos deiici in pericula
mortis,ſed ſuſtinentis ne pereamus. Quod frequentiſſime impletum legimus in Paulo & aliis.
Et hoc intellige vſque ad palmam martyrii excluſiue. non enim intendit Paulus quòd nunquã
corpore pereamus in præſenti vita: ſed quod deiecti in mortis pericula, non perimus corpo-
re citra palmam. Et tunc etiam non perimus, ſed dormimus corpore vſque ad reſurrectionem.
❨Sẽper mortificationẽ. Deficit.domini, IESV CHRISTI.)Superfluit CHRISTI.
IN corpore noſtro.) Superfluit noſtro. CIRcunferentes.) Ecce quorſum tot talia ac tan-
ta patimur,ad hoc vt geſtemus non quandoq; ſed ſemper, non alicubi ſed circũcirca,nõ in ani-
mo ſed in corpore mortificationem qua in hac pręſenti vita olim mortificatus eſt multipliciter
Ieſus

F IESVS dominus:hoc eſt quamuis eſſet dominus vniuerſorum. Vt & vita IESV manife-
ſtetur in corporibus noſtris.pro,in corpore noſtro.) Ecce quorſum excellentia potentiæ Dei ſer
uat theſaurum inter tot afflictiones fragilitatis noſtræ,ad hoc vt vita immortalis ad quam reſur
rexit IESVS (quam habet, qua fruitur & regnat IESVS)manifeſtetur in corpore noſtro,
tanq̃ protegens & ſuſtentans illud.afflictiones enim & tormenta euangelizantium, tam poten-
ter non ſolum tolerata ſed ſuperata,teſtimonia ſunt IESV Chriſti viuantis & ſeruantis & vin
centis.propter quod martyria ſunt appellata. Semper enim nos qui viuimus,in mortem tradi-
mur propter IESVM.) Declarat quid eſt circunferre mortificationem IESV in corpore.
eſt enim nos quandiu viuimus,ſemper(hoc eſt tum abſq; vlla ætatis exceptione,tum propter aſ-
ſidua immo continua pericula vitæ) in mortem, hoc eſt in mortis pericula, in mortis amica ac
nuncia (nuditatem,eſuriem,tormenta,inſidias &c.) tradi, non propter crimen ſed propter IE-
G SVM: tradi autem à Deo examinante nos velut aurum,à nobiſipſis in holocauſtum diuinum,
ab aduerſariis perſecutoribus nominis Chriſtiani. Vt & vita IESV.) immortalis. Manifeſte-
tur in carne noſtra mortali.) Declarat quod dixerat in corpore noſtro,quòd de corpore noſtro
in ſtatu mortalitatis huius loquitur. ¶Ergo mors in nobis operatur,vita autem in vobis.) Pro-
nomina nobis & vobis,differentiam inter miniſtros euangelicos(inter quos erat Paulus)& alios
Chriſtianos denotat. Et poteſt intelligi vel vt ſonat de vita corporali & morte corporali. Et eſt
ſenſus. ex iis quæ patimur, infertur quòd in nobis mors, hoc eſt mortalitas exercet quæ mortis
ſunt,vt afflictiones &c.in vobis autem qui non patimini propter IESVM, vita operatur: hoc
eſt vitalis pars exercet quæ vitæ ſunt: vtpote non impedita per afflictiones, inediam, tormenta
&c. Vel de vita & morte CHRISTI de qua fuerat locutus. & eſt ſenſus.ex iis quæ patimur,
infertur corolarie quòd in nobis etiam mors CHRISTI operatur mortalia,afflictiones &c.
H in vobis autem qui non patimini propter IESVM, vita tantum CHRISTI operatur vi-
talia:dona ſcilicet vitalis gratiæ in animalibus. Non q̀ mors CHRISTI nullo modo opere-
tur in eis(quum conſtet eam omnium operari ſalutē)ſed quatenus non operatur in illis per mo-
dum aſſimilationis:quo mors operatur mortalia,& vita operatur vitalia.Secundum enim talem
operandi modum Paulus loquitur, exponendo quouis modo.

HAbentes autem eundem ſpiritū fidei.) Declarato Chriſto tam prædicato q̃ geſtato per
miniſtros noui teſtamenti,declarat modum quo,miniſtri noui teſtamēti inſcribūt Chri-
ſti epiſtolam,illuminant alios,miniſtrant ipſum teſtamentum nouū. Et quēadmodū prius
deſcripſerat ſubſtantiā noui teſtamenti in ſpiritu ſpei,dicēdo habentes igitur talem ſpem,ita mo
do proſequendo eiuſdem ſubſtantiæ deſcriptionem dicit.habentes autem,nos miniſtri Euange-
lici,eundem,non diuerſum,ſpiritum fidei. Noui ſiquidem teſtamenti ſubſtantia eſt ſpiritus & fi
I dei & ſpei & charitatis,non diſſimilis in diuerſis,q̃uis maior in vno q̃ in alio. Et quemadmodū
ſpem miniſtrorum attulit pro ratione libertatis, quam poſtea declarauit eſſe libertatem à vela-
mine obſcuræ doctrinæ, ita modo ſpiritum fidei affert pro ratione locutionis euangelicæ ad a-
lios.In qua explicatur modus inſcribendi epiſtolam ſpiritualem. Propter quod ſignificanter nō
dicit habentes fidem, ſed ſpiritum fidei:vt intelligamus & rationē imprimendi in aliorum ani-
mos eſſe ſpiritū ſanctum in miniſtris,& rationem impellendi miniſtros ad loquendum eſſe ſan
ctum ſpiritum fidei.ad hoc enim ſignificandum ſubiungit. Sicut.pro, ſecundum quod ſcriptū
eſt,Credidi propter quod locutus ſum:& nos credimus,propter quod & loquimur.) Fiduciā po-
ſteris præbuit Paulus vtendi ſacra ſcriptura tranſumptiue ad ſpirituales materias,ex hoc ipſo q̀
ipſe vtitur pſalmo tranſumptiue. Dauid enim ad literā explicat ſe credidiſſe Samueli de ſuo re-
gno,& propterea locutum fuiſſe quod crediderat: Paulus tranſſumit hæc ad credulitatem Chri-
K ſtianæ fidei in miniſtris, propter quam & loquuntur euangelizando quod credunt. ¶Caute ta-
men Paulus vtitur his verbis pſalmi. nam dicit ſe credidiſſe propter quod & loqui, ſecundum
quod propheta dicit ſe credidiſſe & propterea locutum eſſe. Veſtigia enim prophetæ ſequi ſe ſi-
gnificat: & non aſſerit q̀ propheta loquatur de credere neceſſario ad ſalutem. Dicendo propter
quod & loquimur, actionē manifeſtat qua miniſtri Euangelici vtuntur ad illuminandū & in-
ſcribendum.ſuperius ſiquidem explicauerat libertatem ſed non actionem, dicendo habentes ta-
lem ſpem multa libertate vtimur: modo explicat actionem dicendo quòd propter ſpiritum fi-
dei loquimur,proculdubio euāgelizando. Scientes.) nō opinātes. Quoniā.pro,q̀,qui ſuſcita-
uit.Deſcit dominū IESVM,& nos cū IESV.pro,per IESVM,ſuſcitabit: & cōſtituet vo
biſcū.)Ex ſpiritu fidei loquimur ad hoc vt ſalui ſitis:certificati à ſpiritu ſancto q̀ nō ſolus Ieſus ha-
bet vitam immortalem,nec ſoli nos miniſtri per Ieſum illam habebimus,ſed etiam vos,habebi-
tis eandem:

tis eandem:& quod amplius eſt,nos & vos ſimul ſuſcitabimur & conſtituemur per I E S V M. A
Spiritus itaq; fidei cum hac certitudine veſtræ ſimul futuræ immortalis vitæ & ſtatus firmi,im-
pellit nos miniſtros ad loquendum. ¶ Omnia enim propter vos.)Ex eo ꝙ etiam dona ſpei ac
fidei nobis conceſſa impellunt nos ad loquendum & locutio eſt propter veſtram ſalutem, aſſu-
mit pro ratione quòd omnia noſtra(miniſtrorum ſcilicet) diſponuntur à Deo propter veſtram
ſalutem. Vt gratia abundans per. pro,propter, multos.pro,multorum, in graniarum actione.
pro,gratiarumactionem,abundet in gloriam Dei. ) Optima ratio reſoluens in finem vltimam
gloriam Dei.ideo omnia noſtra diſponuntur propter vos,vt grania in nobis exiſtens,exuberans
& redundãs in vos,exuberet per hoc in gloriam Dei,multiplicatis granias agentibus iuxta mul-
tiplicationem doni in multis.

PRopter quod non deficimus.) Tractat illam particulam quod manet,ſuperius inter
noui & veteris teſtamenti differentias poſitam:dicẽdo,ſi enim quod euacuatur glo-
ria, multomagis quod manet in gloria eſt, Permanenniam ſiquidem noui teſtamẽ B
ti deelarare intendit ex differentia inter ęterna & temporalia.tanq̃ temporalia ſint
promiſſa veteri teſtamento,ęterna autem nouo.& propterea merito illud aboletur,
hoc manet. Continuat autem præcedentibus tractatum hunc ex identitate cauſæ,dicendo pro-
pter quod. refert enim relatiuum quod,certificationem futuræ immortalitatis antedictam. pro-
pter huiuſmodi inquit certitudinem non deficimus,non vincimur laboribus. non ſegneſcimus,
non laſſamur. Sed licet is qui foris eſt noſter homo corrumpatur,tamen is qui intus eſt, reno-
uatur de die in diem. pro,noue.)Internum & externũ hominem Paulus diſtinguit: non vt quẽ-
libet hominem aſtruat eſſe duos homines, ſed vt vnum eundemq; hominem ſecundum diuerſa
officia ſeu diuerſas conditiones,internum externumq; ſignificet.quilibet enim homo ſecundum
conditiones animi appellatur internus homo:ſecundum autem conditiones corporis appellatur
externus homo. ¶ Dixerat Paulus ꝙ non fatigamur:declarat quo ſenſu & quare hoc dicat,ſcili- C
cet non corpore ſed animo:quinimmo animus magis ac magis renouatur, quanuis corpus non
ſolum laſſetur,ſed quod plus eſt corrumpitur continua reſolutione tendens ad mortem. Dicit au-
tem hominem ſecundum internas animi conditiones renouari propter continuum profectum,
recedendo à vetuſtate peccati & fomitis & participando nouitatem cæleſtis vitæ . Et adiungit
aduerbium noue,ad ſignificandum ſtatum nouitatis ſpiritualis: vt intelligamus ꝙ renouatur ſe-
cundum ſtatum nouitatis ſpiritualis , qui proportionaliter ſimilis eſt ſtatui vetuſtatis naturalis.
nam quemadmodum corpus verſus mortem tendens continua reſolutione non æqualiter defi-
cit, ſed quo plus verſus mortem veteraſcit plus augetur deficere(deficit enim ſeptuagenarius plus
vno menſe quàm quinquagenarius vno anno &c.) ita econuerſo animę profectus longe maior
ſignificatur quanto magis renouatur & appropinquat magis cæleſti nouitati. Ita quòd dicendo
renouatur noue,ſignificat quòd renouatur proportionaliter ſecundum ſtatum nouitatis. D
¶ Aduerte prudens lector quot & quæ Paulus tractando permanentiam noui teſtamenti, pro-
ponit : vt diſtinguere ſcias executiones. Id enim quod in præſenti eſt momentaneum & leue.
pro, id enim quod tranſeunter eſt leue,tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate. ) Pe-
nuria vocabulorum correſpondentium Græcis cogit interpretes circumloqui verba Pauli ſo-
nantia excellenter ſupra modum. Aeternum gloriæ pondus operatur in nobis. ) Superfluit
in . Rationem reddit quare non fatigamur inter continuas externi hominis afflictiones: quia
quicquid afflictionis noſtræ eſt, eſt leue & tranſeunter, & efficit nobis gloriæ pondus excellen-
ter ſupra modum & æternum . Singula ſingulis reddit Paulus , noſtræ tribulationi , gloriam
nobis : leuitati , pondus ſupra modum excellens : & tranſeunti æternum. Et quidem quòd vni-
uerſa hominis afflictio in corpore & exterioribus ſit momentanea, clarum eſt : quum vniuer-
ſum tempus vitæ hominis relatum ad æternitatem nihil ſit. Quòd vero leuis ſit , non tam clare E
liquet. Verumtamen ſi Pauli verba penſentur , clara eſt ſententia: quoniam addit pronomen
noſtræ.amanti ſiquidem ſpiritualia & affectui alieno ab his temporalibus, leuis eſt omnis iactu-
ra corporis & reliquorum quæ tranſeunt.propter ſpiritualia & æterna. Quanuis etiam abſolute
loquendo leue ſit quicquid in hac vita pati homo poteſt, relatum ad id quod pati poteſt anima
ſeparata : quemadmodum exiguum eſt quicquid eſt riuulorum relatum ad fontem. animus ipſe
purus quum patitur , incomparabiliter patitur reſpectu eius quod immerſus corpori ſentit.
Metaphora vero ponderis coactus eſt vti , vt leui contrarium apponeret . Et quemadmodum
leue vocat tum quod paruipenditur,ita pondus appellat quod magnipenditur.tum quod incon-
ſtans eſt,ita pondus quod conſtans eſt.Dicit enim pondus gloriæ, gloriam conſtantem ſignifi-
cando:

F cando:ad differentiam mundanæ gloriæ,quæ vere incõſtans & leuis eſt: vtpote in opinione ho
minum conſiſtens.Nec ſat fuit explicare gloriam non mundi huius( quæ inconſtans & parui-
pendenda eſt)ſed quæ vere conſtat & magnihabenda eſt, ſed appoſuit excellenter excellentem:
vt ineffabilem excellentiam veræ gloriæ cæleſtis quæ acquiritur per has afflictiones, ſignifica-
ret. Non contemplantibus nobis quæ videntur,ſed quæ non videntur.) De quali gloria loqui-
tur,explicat ex qualitate præmiorum quæ per fidem nouimus expectanda.ſimulq; explicat qua
ratione præſentes afflictiones operantur nobis tam excelſum pondus gloriæ:quia ſcilicet nos nõ
conſideramus præmia quę videntur in præſenti vita,ſed quæ non videntur in præſenti vita. Et
quòd de præmiis Paulus loquatur, teſtantur ſubiuncta. Quæ enim videntur, temporalia ſunt:
quæ autem non videntur, æterna.) Sciebat Paulus multas res videri corporeis oculis quæ non
ſunt temporales (vt ſolem & ſtellas) ſed quia de præmiis loquebatur, ideo differentiam adiunxit
G veriſſimam quòd præmia quæ videntur modo temporalia ſunt. ſiue videantur per ſe: vt ſenſibi
lia extenſo viſionis nomine ad omnem ſenſationem. ſiue per accidens: vt gloria Cęſaris in opi-
nione hominum laudantium cernitur. Præmia autem quæ non videntur modo( ſiue ſint viſibi
lia & ſenſibilia, vt corporum gloria futura : ſiue ſint inuiſibilia ac ſupra omnia ſenſibilia longe
eleuata)ſunt æterna . Beatitudo enim æterna animæ intelligibilis eſt ordinis , & æterna à parte
poſt:& ipſa eſt cuius contẽplatione principaliter afflictiones omnes hic ſuſtinemus.gloria quoq;
corporum æterna ſimiliter eſt. ¶ Cerne prudens lector permanentiã noui teſtamenti in pro-
prio præmio declaratam: cum inſinuata differentia ad præmia veteris teſtamenti promittentis
quæ hic videntur, quæ temporalia ſunt. propter illud enim hanc differentiam appoſuit Paulus
inter quæ videntur & quæ non videntur,inter temporalia & æterna præmia.

## CAPVT V.

H SCimus enim quoniam. pro, quòd, ſi terreſtris domus noſtra huius habita-
tionis.pro,tabernaculi.)Et ſuperfluit huius. Diſſoluatur.) Declarat illud tam
excellens pondus gloriæ æternæ. primo quantum ad gloriam corporis: &
deinde quantum ad gloriam animę ſeparatę à corpore.Rationem itaq; eius
tantæ gloriæ futuræ ſubiungit, non ex opinione ſed ex certitudine. dicen-
do ſcimus enim quòd ſi terreſtris. ¶ Nota ſingulas conditiones corruptibi-
lis corporis quod modo habemus.prima eſt terreſtris. ſecunda noſtra domus. tertia tabernaculi.
quarta diſſoluta fuerit. Et conſidera quæ ſubiungit. Aedificationem ex Deo habemus domum
non manufactam æternam in cælis.) E regione nanq; ſingularum conditionum corporis cor-
ruptibilis locat conditiones corporis glorioſi. Contra terreſtris dicit in cælis. contra noſtra do-
mus,dicit ædificationem ex Deo habemus.contra tabernaculi,dicit domum non manufactam.
I contra diſſoluatur dicit æternam. ¶ Vide ſingula. Corpus in primis noſtrum corruptibile,ter-
reſtre hic dicitur, non ſecundum ſubſtantiam(quia eiuſdem etiam erit naturæ quando erit glo-
rioſum)ſed ſecundum grauitatis dominium.ob quod fatigamur ambulantes:& præcipue aſcen-
dentes. Et nihilominus ſicut terra contra cælum diſtincta omnia continet elementa, ita terre-
ſtre dicitur corpus noſtrum quod eſt elementorum dominiis ſubiectum . glorioſum autem fu-
turum noſtrum corpus non dicitur cæleſte ſed in cælis, vt dominium terræ ex loco cæli ſubla-
tum intelligas per gloriam. Dicitur domus noſtra, domus quidem quia velut in quo habitat
anima: noſtra autem, quia connaturalis eſt nobis. glorioſum autem dicitur habitatio quam ha-
bemus ex Deo : quoniam & eſt velut in quo habitat anima glorioſa , & non habemus illud
habitaculum ex natura, ſed ex diuino miraculo mutante corpus in tam diuinas conditiones.
Corruptibile corpus dicitur domus tabernaculi , ad ſignificandum quòd eſt animæ domus vt
K ab extrinſeco ei facta, quemadmodum tabernaculum. nullus enim hominis anima efficit ſibi-
ipſi corpus quamuis alat & augeat. Quo contra glorioſum corpus quatenus glorioſum dicitur
domus non manufacta : quia ab ipſa anima glorioſa fit corpus glorioſum & non ab extrinſeco.
fieri ſiquidem ab extrinſeco ſignificatur per fieri manu:quia manufacta fiunt manifeſtiſſime ab
extrinſeco.Et demum illud diſſolui,hoc æternum dicitur. ¶ Collige cuncta. Noſtrum corru-
ptibile corpus deſcribitur ad ſimilitudinem domus noſtræ, hoc eſt domus naturalis reſpectu ani
me,non quomodolibet ſed ad modum tabernaculi:hoc eſt ita naturalis domus ꝙ tamen nõ eſt
facta ab ipſa anima ſibimet. ſed ad modum extrinſecus factorum. Terreſtris autem, hoc eſt ſub-
iectę elementorũ potentiis & diſſolubilis ab anima,immo ꝙ ſi diſſoluetur habemus corpus glo-
rioſum,ad ſimilitudinem quoq; domus reſpectu animę, ſed non à natura ſed à Deo miraculoſe
ædificatæ,nõ tamen manufactæ:hoc eſt velut ab extrinſeco ſed ab intima animæ gloria proue-
nientis

nientis.in cælis,ſupra omnes elemenrorũ poteſtates,& æternæ ex tunc durationis.Et dicit ſi diſ- A
ſoluta fuerit,ad differentiam illorum electorum quorum terreſtris hæc domus nunq̃. diſſolue-
tur:illorum videlicet qui reſidui erunt in aduentu domini.Et dicit habemus:quoniam ſancti mi
grantes à corpore habent ius quæſitum corporis glorioſi.quod non eſt habere in ſpe (vt habent
hic)ſed eſt habere iure quæſito,& ſolam executionem(quæ modico differtur tempore,donec cõ
pleatur numerus electorum)expectare. ¶ Nam & in hoc ingemiſcimus.pro,gemimus,habita-
tionem noſtram quæ.pro,domicilium noſtrum quod,de cælo eſt:ſuperindui cupientes. ) Dixe-
rat ſcimus quòd ſi terreſtris &c.probat noſtrum ſcire ex noſtro gemitu. Ardentis enim affectus
gemitus teſtis eſt certitudinis noſtræ reſpectu rei deſideraræ: quoniam ( vt infra ſubiunget )
deus eſt qui effecit in nobis talem affectum.Er ſubiungit noſtrum gemitum ſuſpirare ad domi-
cilium cæleſte: hoc eſt ad glorioſum corpus ſuperinduendum. iam enim dixerat ſe ſeire corpus
glorioſum eſſe domicilium in cælis à deo ædificatum &c. illud enim idem gementes cupimus. B
Et quod prius dixerat à deo in cælis &c. modo vnico complectitur verbo,dicendo quod de cę-
lo eſt.¶ Si miraris domicilium indui(quia non domicilium ſed veſtem induimur) conſidera ꝙ
de ſpiritualibus eſt ſermo metaphoricus.nam neq; domicilium proprie neq; indui aut ſuperin-
dui proprie conuenit animæ:ſed ad diuerſas conditiones explicandas diuerſis vtitur ſimilitudini
bus.Ad explicandum enim ꝙ de corpore noſtro velut de eo in quo anima habitat loquitur,vti-
tur nomine domus ſeu domicilii.Ad explicandum autem ꝙ non de ſeparato ab anima ſed adia-
cente, ſed vnito habitaculo ipſi animæ loquitur, vtitur verbo indui. Cur autem non dixerit in-
dui ſed ſuperindui,ipſemet Paulus explanat ſubiungens. Si tamen veſtiti & non nudi inuenia-
mur.)Dixi quòd cupimus ſuperindui,explicando affectum non rei impoſſibilis ſed rei poſſibilis
quæ in quibuſdam implebitur pure. Quod vt intelligas,ſcito differentiam inter indui & ſuper-
indui domicilium quod eſt è cælo,conſiſtere in hoc. ꝙ indui eſt animam ſeparatam vniri cor- C
pori glorioſo:anima enim ſeparata eſt velut anima nuda non veſtita corpore. Et hoc appellauit
Paulus habere,quum dixit ſi terreſtris diſſoluta fuerit habemus ædificationem &c. Superindui
vero eſt animam nunq̃ à corpore ſeparatam donari glorioſa immortalitate corporis. Anima
enim iuncta corpori eſt velut anima veſtita:& ſuperinduitur corpore glorioſo quatenus glorio-
ſum eſt, quum abſq; diſſolutione à corpore donatur gloria immortalis & impaſſibilis corporis.
¶ Vtroq; modo habebimus corpora glorioſa.nam electi modo migrantes,nudi inuenientur tẽ-
pore reſurrectionis,& induentur corpore glorioſo.Electi vero reſidui in aduentu domini inue-
nientur veſtiti(vtpote habentes corpus)& ſuperinduentur:quia abſq; hoc ꝙ moriantur,induen-
tur gloriam immortalis & impaſſibilis corporis.Quod apta ſimilitudine appellatur ſuperindui:
quia ſuper veſtem corporis adiacentem adiungitur velut ſupremum indumentum.Quia inquã
poſſibilis res eſt ſuperindui gloriam impaſſibilitatis corporalis,& de facto quibuſdam concedẽ- D
da,ideo dicit Paulus.dixi ſuperindui.ſi tamen veſtiti corpore,vt reſidui in aduẽtu domini,& nõ
nudi,corporea extra veſte vt reliqui ſancti,inueniamur, tempore aduentus domini quo corpo-
rali damnabimur gloria. ¶ Et aduerte prudens lector quòd quemadmodum dicit ſub conditio
nali ſi terreſtri &c.ita dicit ſub conditionali ſi ramen veſtiti:ad ſignificandum quòd neutrum eſt
neceſſarium ad domicilium cæleſte habendum,ad ſignificandum quòd altero etiam modo poſ
ſumus aſſequi cæleſte illud domicilium. nam & abſque diſſolutione terreſtris corporis habebi-
mus illud qui reſidui ſumus in aduentu domini,& abſque hoc quòd inueniamur veſtiti,habebi-
mus illud etiam nos qui nudi inueniemur electi migrantes à corpore. ¶ Si miraris cur ſcientiã
habendi domicilium glorioſi corporis diſſoluta terreſtri domo probet ex gemitu ſuperinduen-
di idem domiciliũ ſcito quòd Paulus ex eo quod formaliter & per ſe deſideratur,doctrinam tra
dit.In corporis glorioſi appetitu noſtro corpus materialiter concurrit:ipſa autem gloria impaſ- E
ſibilitatis corporalis concurrit formaliter.quo fit vt qui inuenientur nudi, ſimul induentur & ſu
perinduentur:quia ſimul reſument materiale & formale:corpus & gloriam corporis, quæ eſt ve
lut ſupremum indumentum.illi vero qui inuenientur veſtiti corpore,tantummodo ſuperinduẽ-
rur gloriam. Quia itaque formale in deſiderato corpore glorioſo eſt ipſa gloria quæ eſt ſuperin
dumentum,ideo Paulus ab appetitu ſuperinduendi (vt tantum doctorem decet)ſubtiliter ſcienti
am noſtram habendi cęleſte domicilium probauit. Nam & qui ſumus in hoc tabernaculo.)
Superfluit hoc. Ingemiſcimur.pro,gemimus,grauati:eo quòd nolumus expoliari, ſed ſuperue
ſtiri,vt abſorbeatur quod mortale eſt à vita.)Propoſuerat cupidinem ſuperinduendi,& declara-
uerat quibus conuenit ſuperindui pure(ſcilicet qui inuenientur tunc veſtiti)ac per hoc quibus cõ
uenit mixtum cum veſtiri:videlicet qui inuenientur nudi.Eadem enim eſt doctrina & diſcipli-

F na oppoſitorum. Explicat modo rationem huius concupiſcentis gemitus: & ſimul quid eſt ſu-
perindui. Ratio cupiendi ſuperindutionem quæ formaliter appetitur, eſt quòd nos qui ſumus
in tabernaculo (corpus noſtrum corruptibile quod prius tot conditionibus deſcripſit dicendo
domus terreſtris &c. modo vnico complectitur vocabulo, dicendo in tabernaculo vtpote ſuapte
natura deponendo) gemimus grauati. Ecce ratio gemitus, grauedo corporis: hoc eſt corruptibiles
conditiones corporis. Hæ enim ſunt quæ nos grauant, quæ ſunt nobis oneroſæ, ob quas gemi-
mus eo quòd nolumus expoliari. Ecce clare redditur ratio formalis appetiti. Gemimus grauati
mortalitate, non ꝙ velimus mori, ſed quia nolumus expoliari corpore verum ſuperueſtiri gloria
corporis. Et vere nolle expoliari eſt adeo nobis congenitum vt etiam ipſe ſaluator orauerit. Pa-
ter ſi poſſibile eſt, verumtamen non ſicut ego volo &c. ❨Quid vero eſt hoc ſuperindui, ſub-
iungit: dicendo vt abſorbeatur quod mortale eſt, id eſt quicquid mortalitatis eſt in tabernaculo
G corporis à vita, vt tanta ſit vis, tanta efficacia vitę animæ, vt velut abſorbendo tollat quicquid eſt
mortalitatis in corpore. Sub mortalitate autem clauditur omnis paſſibilitas. Hoc autem forma-
le quod ſuperindui vocatur, aſſequemur omnes tam veſtiti quàm nudi: diuerſimode tamen, vt di
ctum eſt. ❨Qui autem effecit nos in hoc ipſum deus.) Probauerat ſcientiam ex deſiderio: &
poterat obiici quod deſiderium eſt ad id quod excedit menſuram deſiderii humani. Et propter-
ea huic obiectioni occurrit: dicens quòd non natura ſed deus eſt qui effecit nos ad hoc ipſum, ſci
licet ad induendum ſeu ſuperinduendum domicilium cæleſte, ad habendum corpus glorioſum.
Ex hoc enim quòd deus præparauit nos ad hoc, conſtat quòd non ad exceſſiua & incommen-
ſurata tendimus. Qui etiam dedit nobis pignus. pro, arram, ſpiritus.) Quia non ſufficit ad cer
titudinem præmii commenſuratio ſed requiritur aliqua ſecuritas, ideo ſubiunxit quòd idē deus
non ſolum præparauit nos ad habendum corpus glorioſum, ſed etiam dedit nobis tanti pręmii
H arram, non corpoream ſed ſpiritualem. Spiritus enim ſanctus in noſtro ſpiritu habitans, non ſo
lum facit nos deſiderantes & amantes, ſed etiam ſecuros tanti præmii. & hæc ſecuritas, arra ſpi-
ritus vocatur. Vt dictum eſt, Paulus deſcribit hæc in ſummo gradu viatorum: in quo gradu ipſe
erat. Et propterea ſecurum ſe dicit. In aliis autem proficientibus & incipientibus, arra ſpiritus,
ipſa ſpes charitate informata eſt, maior in vno quàm in alio.

AVdentes. pro, confidentes, igitur ſemper & ſcientes.) Declarata certitudine permanentiæ
noui teſtamenti quo ad præmium quod eſt gloria corporis æterna, declarat conſequenter
certitudinem & confidentiam permanentiæ quo ad præmium interim animæ ſeparatæ
à corpore. Et ſcito quantum ad textum, quòd interpres antiquus mutauit vocabula, nolens forte
toties repetere abſentes & pręſentes. Dicit itaque confidentes, in affectiua parte, & ſcientes, in par
I te intellectiua. Quoniam dum ſumus in hoc corpore. pro, quòd pręſentes in corpore, peregri-
namur. pro, abſentes ſumus, à domino.) Duo propoſuit: confidentes & ſcientes. Exequitur modo
rem ſcitam. deinde rem cuius habetur fiducia. Res itaque ſcita eſt, quòd præſentes in corpore ab-
ſentes ſumus à domino. Et ne libera cuiq; (vt libet) interpretandi ſit facultas, de quo corpore, de
qua præſentia de quave abſentia loquitur: ſubiungit rationem omnia explanantem. ❨Per fidē
enim ambulamus & non per ſpeciem.) Ecce de quali corpore loquitur. ſ. corruptibili. quo durā-
te ambulamus, hoc eſt ſumus viatores. Ecce de quali abſentia. ambulare enim per fidē, eſt abſen-
tia à domino diſtincta contra præſentiam apud dominum per ſpeciem. Ex hoc itaq; quòd am-
bulamus (hoc eſt viatores ſumus ad cæleſtem patriam) per fidem, & non clare videmus deum,
manifeſtat Paulus ꝙ nos præſentes in corpore corruptibili, ſumus abſentes à domino, vt intelli-
gamus præſentiam apud dominum fore, quando videbimus ipſum per ſpeciem: hoc eſt per na-
K turam & pulchritudinem propriam ipſius dei. Illud idem quod in priore epiſtola nominauit vi
dere facie ad faciem, modo nominat per ſpeciem: vtrobique hoc locans é regione fidei. ❨Aude
mus. pro, confidimus, autem.) Exequitur confidentes: declarando rem cuius habent confidentiā.
Et bonam voluntatem habemus. pro, & volumus, magis pergrinari. pro, abſentes eſſe, à corpo
re & præſentes eſſe apud dominum.) Ecce quid confidenter volumus. Scimus præſentiā noſtrā
in hoc corpore eſſe abſentiam à deo, & ediuerſo præſentiam noſtram apud dominum eſſe ab-
ſentiam à corpore: & cum hac certitudine confidenter malumus abſentes eſſe à corpore & præ-
ſentes eſſe apud dominum q̄ ediuerſo. Vbi clare Paulus confutat errorem dicentium animas à
corpore ſeparatas nō beari vſq; ad reſurrectionē corporum. Clare enim dicit ꝙ magis volumus
abſentes eſſe à corpore & præſentes apud dominum: quam pręſentiam declarauerat eſſe videre
per ſpeciē, quā p̄ſentiā cōſtat eſſe beatitudinē. Et dicit volumus magis, quia dixerat nolumus ex-
poliari:

poliari:aperte ſignificando ꝙ q̃uis abſolute nolimus expoliari,relatiue tamen ad præſentiam a- A
pud Deum & abſentiam à Deo,maluimus expoliari vt præſentes ſimus apud Deum q̃ manere
in corpore abſentes à Deo. ¶ Et ideo contendimus. ) hoc eſt certamus tanquam ambientes ar-
duum honorem. Siue abſentes ſiue præſentes placere illi.) illam particulam quam prius propo
ſuerat dicendo noui teſtamenti, quáq; reſumpſerat clarius dicendo interior noſter homo reno-
uatur noue,tractare incipit:explicans primo id in quo cõſiſtit interni hominis renouatio: videli
cet in ſtudio non qualicunq; ſed vehementi ad ſimilitudinem certantis pro honore. In tali inq̃
ſtudio placendi Deo tam in præſenti ſtatu q̃ in futuro poſt hanc vitam(vtrunq; ſiquidem ſtatũ
ſignificat per abſentiam & præſentiam) conſiſtit renouatio animi noſtri. hoc enim eſt propriũ
noſtræ erga Deum veræ ac feruentis dilectionis ſtudiũ:hoc eſt proprium veræ amicitiæ noſtræ
cum deo officium redundans in noſtri renouationem. ¶ Omnes enim nos manifeſtari opor-
tet ante tribunal Chriſti:vt referat vnuſquiſq; propria corporis.pro,quæ per corpus.)ſubaudi e- B
ueniunt. Prout.pro,ad quæ,geſſit ſiue bonum ſiue malum.)Non ea ſola quæ egimus ſiue bona
moraliter ſiue mala moraliter fuerint,ſed etiã quæ per corpus euenerunt contriſtantia aut dele-
ctanria referenda ante tribunal Chriſti dicit. Et hæc per corpus euenientia nõ quomodolibet ſed
collata ad moralia quæ egimus bona vel mala manifeſtanda eſſe dicit ante tribunal Chriſti. Et
dixit hoc tum reddendo rationem dicti immediate ante.ſ.contendimus placere Deo. tũ redden
do ſimul rationẽ prius dicti, ꝙ afflictiones præſentes operantur nobis mire excellẽs pondus glo
riæ corporis. Niſi enim euenientium per corpus ratio haberetur ante tribunal Chriſti, imperti-
nens videretur cauſa corporis afflicti ad operandum gloriam corporis:ex eo autem ꝙ euenien-
ria nobis per corpus ante tribunal Chriſti iudicanda ſunt ad præmium vel pœnam , collata ad
bonum vel malum voluntarium quod homo hic fecit, omnium dictorum clara ratio habetur.
¶ Scientes ergo timorem domini, hominibus ſuademus:deo autem manifeſti. pro, manifeſtati, C
ſumus.) Poterat obiici Paulo ꝙ minus quadrat antedictis ratio timoris coram tribunali Chriſti
quandoquidem prius dixerat ſe habere arram ſpiritus,& multa alia excludentia timorem diuini
iudicii. Et propterea huic obiectioni occurrit:explicando ꝙ huiuſmodi timorem non propter ſe
dicit,ſed propter alios:quoniã ipſe non expectat manifeſtari coram tribunali Chriſti, quia iam
manifeſtatus eſt. Et eſt ſermo de manifeſtatione laùdis:& nõ de manifeſtatione notitiæ,qua o-
mnes manifeſti ſunt deo tã electi q̃ reprobi. Et dicit ſcientes(futura hæc quæ dixi ante tribunal
Chriſti)ne comminando ad terrorem credatur hæc dicere. Spero autem & in conſcientiis ve-
ſtris manifeſtos.pro,manifeſtatos,non eſſe.)Huic de renouatione interni hominis ſecundum no
uitatem noui teſtamenti tractatu interſerit Paulus differentiam inter ſe ſuiq; ſimiles miniſtros
noui teſtamẽti & miniſtros æmulos. Interit autem abſque digreſſione:eo ꝙ hęc ſpectant ad de-
clarandum idoneitatem miniſtrorum noui teſtamẽti,de quibus propoſuerat qui & idoneos nos D
fecit miniſtros noui teſtamenti. Et propterea dicit ꝙ deo quidem ſumus iam manifeſtati,hoc eſt
apud Deum laudabiles declarati: & ſpero ꝙ in futurum etiam in conſcientiis veſtris, in intimis
cõſiderationibus veſtris,erimus manifeſtati,manifeſtatione quoq; laudis. Et dixit hoc ꝓpter Co
rĩthios aliquos non habentes adhuc claram de ſanctitate Pauli credulitatẽ. ¶ Non iterum com-
mendamus nos vobis. ) Solicitus eſt Paulus ad excludendum opinionem quòd hæc ſcribat ad
hoc vt laudet ſe apud Corinthios. Sed occaſionem damus vobis gloriandi pro nobis.) non ad
laudandum nos ſcribimus, ſed ad dandum vobis occaſionem gloriandi quòd habetis nos in a-
poſtolos ac doctores. Vt habeatis ad.pro,aduerſus,eos qui in facie gloriantur & non in corde)
Ecce neceſſitas gloriationis veſtræ de nobis, vt contra doctores qui gloriantur ſecundum exte-
riora & non ſecundum intima cordis,habeatis quid reſpondeatis, vt gloriæ illorum vanæ op-
ponatis gloriam veſtram de nobis veram. Apparet ex his quòd æmuli Pauli iactantes ſeipſos de E
ſcientia & multis, detrahebant Paulo,ad ſubtrahendum Corinthios ab obedientia & veneratio
ne Pauli. Et propterea Paulus non vt ſe commendet ſed vt Corinthios armet aduerſus iactabũ-
dos & detractores, hęc ſcripſit. ¶ Siue enim mente excedimus Deo.)Superfluit mente. Dixe-
rat quòd non ad commendationem propriam tendit : & propterea declarat quòd nihil pro ſe
facit,ſed omnia facit commenſurata vel deo vel proximis. Exceſſus enim noſter deo, ſobrietas
vero proximis commenſuratur. Et intendit per exceſſum ſcribere proprias conditiones excel-
lenti laude digniſſimas: per ſobrietatem vero communem doctrinam . Ille enim actus non eſt
commenſurams ſecundum humanam rationem(immo reputatur inſanire)ſed ſecundum deum
ſed ratione Dei à nobis fit. hic autem directe eſt commenſuratus vobis. Ratio itaque redditur nõ
tendendi ad propria: ex hoc quòd ſiue excedimus ſeu inſanimus ſcribendo excelſiora q̃ dece-

F re videatur, deo, hoc eſt non nobis ſed deo hoc conferimus. Siue ſobrii ſumus.) ſcribendo.
Vobis.)hoc eſt nõ nobis ſed vobis hoc cõferimus. Charitas enim Chriſti vrget.pro,cõſtrin-
git,nos.)Ecce ratio nõ ſtudendi nobis ſed deo & vobis,non timor iudicii, ſed quia dilectio Chri
ſti erga humanũ genus conſtringit nos. C H R I S T V S enim non ſibi ſed humano generi
ſed iis quæ dei ſunt,ſtuduit. Aeſtimantes.pro,iudicantes,hoc.)Redit Paulus ad cœptum tracta
tum de renouatione proſequendum. Redit autem continuando hæc quæ renouationis ſunt, cũ
interpoſitis aduerſus æmulos.nam dilectionem C H R I S T I erga humanum genus affert, tũ
vt rationem conſtringentem ipſos veros miniſtros ad ſtudendum non ſibi ſed deo & proximis,
tum vt initium renouationis noſtræ internæ.Huiuſmodi ſiquidem initium coniungit adiungẽ-
do. iudicantes hoc,proculdubio charitatis C H R I S T I opus ſubiunctum. Quoniam. pro,
quòd, ſi vnus pro omnibus mortuus.) Ecce charitas C H R I S T I in opere tam excellenti vt
G vnus ipſe pro omnibus hominibus mortuus ſit.Et quidẽ quantũ ad ſufficientiam vnus pro om-
nium ſalute mortuus eſt.q̃tum vero ad effectũ, etiã vnus pro omnibus mortuus eſt: pro q̃to vi-
tam corporalẽ omnibus per ſuã mortem cõferet in reſurrectione generali: q̃q̃ nõ omnibus cõ-
feret vitã glorioſam. Vtitur autẽ cõditionali nõ ambiguitatis gratia,ſed ad ſignificandã neceſſa-
riã ſequelã conſequentis illati ex hoc antecedente. omnis enim conditionalis vera eſt neceſſaria.
Ergo omnes mortui ſunt. Ecce cõſequens neceſſario cõfitendũ ex morte Chriſti pro omnibus.
Et proculdubio eſt ſermo de omniũ hominũ morte, morte peccati originalis. Nec à propoſito
digreditur Paulus,ſed radicẽ propoſiti affert. Tractat nãq; de renouatione interni hominis:reno
uatio autẽ non eſt nec intelligi poteſt ſine conſumpta ſeu perdita re ad quam quis renouatur.Et
propterea Paulus de renouatione interni hominis ac ſpiritualẽ vitam tractãs declarat omnes ho
mines perdidiſſe vitã ſpiritualẽ incurrẽdo mortẽ peccati originalis:vt deſcribat verã renouatio-
H nem ſpiritualem interni noſtri hominis in ſtatu noui teſtamenti ex charitate Chriſti erga nos.
¶Et pro omnibus mortuus eſt C H R I S T V S: vt qui viuũt,iam nõ ſibi viuãt, ſed ei qui pro
eis mortuus eſt & reſurrexit.)Ex morte Chriſti pro omnibus,nõ ſolum infert Paulus in omni-
bus hominibus indigẽtiã renouationis, ſed etiã affirmat ea intẽtione Chriſtũ mortuũ pro om-
nibus vt q̃diu in hac vita ſunt hoĩes renouẽtur nõ ſibiipſis viuẽdo, nõ quærẽdo q̃ ſua ſunt. q̃ eis
ſunt cõmoda & delectabilia,ſed viuẽdo ipſi Chriſto,rependendo vtcunq; vices Chriſto:qui pro
ipſis mortuus eſt & reſurrexit pro ipſorũ vita. hoc eſt enim renouari ſpiritu. ¶Itaq; nos ex hoc.
Deeſt.nunc.)hoc eſt ex tempore quo reſurrexit C H R I S T V S. tempus ſiquidẽ reſurrectio-
nis Chriſti mõſtrat iſtud nũc. Neminem nouimus ſecundũ carnẽ: & ſi cognouimus ſecundũ
carnẽ C H R I S T V M,ſed nunc iã nõ nouimus.)Ex hoc ꝙ Paulus in numero plurali primæ
perſonæ loquitur dicẽdo nos,cogor particulã ſecundum carnẽ cõſtruere cum accuſatiuo nemi-
I nem: & ſimiliter cũ accuſatiuo Chriſtum. Nõ enim video aliquid ad propoſitũ ſpectãs cõmu-
ne Paulo & aliis miniſtris ei ſimilibus,ſignificans in eis notitiã ſecundũ carnẽ reſpectu Chriſti.
Tractãs itaq; de renouatione noſtri intenta per mortẽ & reſurrectionẽ C H R I S T I,nõ egre
diendo à materia,ſubtiliter infert aduerſus Iudæos ꝙ ex C H R I S T I reſurrectione didicimus
& nouimus renouatorẽ neminẽ ſecundũ carnẽ.Iudæi ſiquidẽ expectabãt & expectant renoua-
torẽ ſecundũ carnẽ:hoc eſt ſecundum carnis officia viuentẽ.Expectabãt enim & expectant Me-
ſiam ſecundũ carnis officia viuentẽ ad renouãdum Iſrael & mundũ. Hoc ſiquidẽ directe exclu-
dit Paulus ex hoc ꝙ C H R I S T V S mortuus eſt & reſurrexit ad renouandũ humanũ genus.
hinc enim clare apparuit ꝙ renouatio nõ erat ꝓmiſſa nec exercẽda ab aliquo ſecundũ carnis of
ficia viuẽre.Quod dicitur ad differentiã C H R I S T I viuẽtis in corpore poſt reſurrectionem,
ſed nõ ſecundũ carnẽ(hoc eſt carnis officia)ſed ſecundũ ſpiritus officia. viuit enim ſecundũ car-
nẽ vt caro eſt nomẽ ſubſtãtiæ,ſed nõ ſecũdũ carnẽ vt caro eſt nomẽ officii. Sic enim ad Rom.
K quoq; vtitur carnis nomine dicẽdo caro & ſanguis regnũ dei nõ hæreditabũt. ¶Et quoniã con
tra hoc dictũ Pauli poterat obiici ꝙ etiam ipſi apoſtoli & miniſtri noui teſtamenti ſuſceperunt
C H R I S T V M ſecundũ carnẽ,hoc eſt ſecũdũ carnis officia viuentẽ.ideo huic obiectioni oc-
currit:reſpõdẽdo illi ꝙ hoc eſt ad tẽpus & nõ ſimpliciter.Suſcepimus enim & ſuſcipimus Chri-
ſtum ſecundũ carnẽ modico tẽpore:donec.ſ.cõpleret myſteriũ redẽptionis mũdi. ſed de cætero
in æternũ iam nõ nouimus,nõ ſuſcepimus C H R I S T V M ſecundum carnẽ(hoc eſt ſecundũ
carnis officia viuentẽ)ſed viuentẽ ſecundũ ſpiritũ in carne immortali. Apparet autem hunc eſſe
ſenſum germanum literæ huius,tum ex eo ꝙ ei quæ tractatur materiæ manifeſte quadrat, tum
ex eo ꝙ particula ſecundum carnem abſq; vlla varietate conuenit tam nemini quàm C H R I-
S T O.tum ex eo ꝙ ſubiuncta(immo illata)hunc ſenſum exigunt.ſubiungitur enim inferendo.

¶Siqua

❡Siqua ergo in Chriſto,noua creatura.)Et eſt ordo literę.ſiqua ergo in Chriſto, ſubauditur eſt A
creatura,noua creatura eſt.Optime infertur ex hoc ꝙ Chriſtus non carnalibus officiis ſed nouo
modo viuens eſt renouator,ꝙ ſiqua eſt creatura in Chriſto eſt creatura noua. Creaturá in Chri
ſto appellat hominem in fide Chriſti formatum.Et appellatur creatura,quia gratia fidei creatur
vtpote quæ non educitur de potentia materiæ,ſed fit ex nihilo.Noua autem dicitur, quia nunq̃
veteraſcit, ſed continue magis ac magis renouatur. Vetera tranſierunt: ecce facta ſunt omnia
noua.) Crediderim ego Paulum accepiſſe hæc ex teſtamento veteri, & forte ex Leuit. xxvi.vbi
dicitur,& vetera nouis ſuperuenientibus proiicietis:ad myſticum ſenſum trahendo quæ de cor-
poreis rebus ſcripta ſunt. Ad propoſitum enim huius literæ eſt ꝙ ea quæ ſunt vetuſtatis (qualia
ſunt peccata & fomes ad peccandum) tranſierunt per renouationem Chriſti,& facta ſunt om-
nia noua:hic quidem inchoatiue, dum internus homo renouatur,demum autem conſummate.
Ecce ſtatus noui teſtamenti ſecundum quem internus noſter homo renouari declaratur noue, B
charitatem Chriſti renouatoris imitando. Omnia autem ex deo.) Dixerat in Chriſto omnia
noua:reſoluit modo omnia in deum. C H R I S T V S enim nomen eſt hominis qui mortuus
eſt & reſurrexit pro nobis. Reſoluendo autem.omnia in deum tanq̃ primum actorem,patrem
& filium & ſpiritum ſanctum ſub dei nomine cóprehendit. ❡Qui nos reconciliauit ſibi. ) Po-
ſtremo tractat illam particulam miniſteriũ ſeu miniſtratio iuſtitiæ. Dixerat enim ſuperius,nam
ſi miniſtratio damnationis gloria multo magis miniſtratio iuſtitię in gloria. Tractat auté & iu-
ſtitiam noui teſtamenti & miniſtrationé eius multipliciter.Cóplet enim hic tractatũ illius quo-
q; particulę,idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti.Et inchoat à modo quo eſt iuſtitia dei
collata ipſis miniſtris,dicens. Deus reconciliauit nos,miniſtros quũ inimici eſſemus,ſibi. Per.)
Deficit. I E S V M Chriſtũ. ) Ecce gratia reconciliationis collata à deo per hominem Ieſum C
Chriſtum. Et dedit nobis miniſterium reconciliationis.)Ecce officium.nó ſolum nos de inimi
cis fecit amicos,ſed effecit nos miniſtros reconciliationis aliorum. Vide hic celſum officium mi-
niſtrorum noui teſtamenti. ❡Quandoquidé.pro,ſic ꝙ.)Declarat modum ſimul & rationé mi
niſtrationis ſibi conceſſæ. Deus erat in Chriſto mundum recócilians ſibi.) Tripliciter conſtrui
poteſt litera.vel deus erat in Chriſto perſonaliter.vel deus erat reconcilians in Chriſto: quia per
Chriſtum reconciliauit ſibi mundum. vel in Chriſto mundũ,vt limitetur reconciliatio ad mũ-
dum in Chriſto: ad differentiam reliquorũ qui ſunt in mundo ſed non in Chriſto. Simile quid
dixit angelus ad Ioſeph,ipſe ſaluum faciet populum ſuum . non dixit populum, ſed populũ ſuũ.
❡Et quia ſecundum omnem conſtructionem verificantur verba textus, totum poteſt intelligi.
Quũ enim prius dixiſſet ꝙ deus reconciliauit nos miniſtros per Ieſum,modo declaraturus mo-
dum rationemq; miniſterii dicit ꝙ deus perſonaliter exiſtens in Chriſto reconciliauit in ipſo D
Chriſto homine vt organo,mundum in ipſo Chriſto: hoc eſt mundum non ſecundum omnes
ſui partes,ſed ſecundũ ꝙ iungitur Chriſto,ſecundum ꝙ incorporatur Chriſto,ſecundũ illos (ex
quacunq; mundi natione ſint)qui fiunt membra Chriſti. Et hęc vltima conſtructio quadrat tũ
veritati tum materiæ de miniſterio: quoniá hinc habetur ratio miniſterii, ad adunanda mébra
Chriſti per mundum longe lateq; diſperſa. Non reputans. pro,imputans,illis delicta ipſorum.)
Ecce gratuita reconciliatio,abſq; exactione ſatisfactionis propriæ, ſola non imputatione deli-
ctorum propriorum illis.Et ſignificanter dicit illis:quia imputauit delicta hominũ Chriſto. Vo-
luit enim Ieſum Chriſtum pati penas debitas aliorum peccatis,& pro illis ſatisfacere. Et poſuit
in nobis verbum reconciliationis.) Aduerbium ſic in principio huius particulæ poſitum exten-
ditur hucuſque.Dixerat ꝙ dedit nobis miniſtrationem reconciliationis. & propterea declaran-
do modum ac rationem miniſtrationis ſubiungit,ſic ꝙ ſeu quia deus erat tempore mortis Chri E
ſti reconcilians ſibi mundum iungendum Chriſto,non imputando illis ſua peccata,& poſuit in
nobis ſermonem reconciliationis mundi.Iſte eſt modus miniſtrationis,ſcilicet delegatio euãge-
lii ad reconciliandum mundum.iſta eſt ratio miniſtros nos inſtituendi.ſ.diſperſio per mundum
membrorum Chriſti. Diſcerne inter Chriſtum & miniſtros reconciliationis.per Chriſtum fa-
cta eſt reconciliatio,in Chriſto locatur ipſa reconciliatio: in miniſtris vero ſermo reconciliatio-
nis qui eſt Euangelium Chriſti. Pro Chriſto ergo legatione fungitur.)Concludit Paulus ꝙ vi-
ce Chriſti hominis per quem deus reconciliauit mundum,legati ſumus conſtituti à deo, recon-
ciliationis factæ.Dicit autem & fere ſtatim repetit pro Chriſto, hoc eſt ratione Chriſti: vt tan-
gat id quod eſt proprium miniſtris noui teſtamenti.prophetæ ſiquidem priores legati erant dei
ad populum,ſed non pro Chriſto:miniſtri vero noui teſtamenti non ſolum ſunt legati dei, ſed
ſunt ſurrogati Chriſto. vnde & Paulus dixit ego in perſona Chriſti donaui.

F ¶ Tanq̄ Deo exhortante. pro,obſecrante,per nos,obſecramus.pro,rogamus,pro Chriſto.)Sed
ſiſte pedem prudens lector:& ſcito ꝙ intentio Pauli eſt per modum executionis declarare mini
ſterium iuſtitiæ commiſſum miniſtris noui teſtamenti. Et ſubtiliter vtitur duabus diſtinctioni-
bus. Altera ex parte miniſtrorũ:altera ex parte rerũ. Quædã ſiquidẽ res iuſtitiæ Dei ſunt quas mi
niſtrãt verbo. vt geſta dei in Chriſto nõ imitabilia.quædã vero quas miniſtrant verbo & opere
imitãdo Chriſtũ:vt quæ ſunt gratiæ noui teſtamenti. Vtendo autẽ verbis Pauli.diſtinguit Paulus
miniſtros noui teſtamenti vel quatenus funguntur pure officio legati , vel quatenus ſunt etiam
cooperatores. Et prius tractat quid faciunt quatenus legati : deinde quatenus cooperatores. Tra-
ctat autem vtrunque per modum executionis: hoc eſt tanquam exequens. ¶ Perſpicacius autẽ
intelligitur quòd omnia quæ ſonant executionem ſcribuntur materialiter. Ita quòd dicendo tã-
quam obſecrante per nos deo rogamus pro Chriſto,non rogat Paulus:ſed deſcribit officium le-
G gatorum noui teſtamenti quatenus legati ſunt, eſſe vt obſecrent vice Chriſti tanquam deo per
illos obſecrante. ¶ Vbi nota multas conditiones in hac legatione, ſcilicet quòd non præcipiẽ-
do ſed rogando pro Chriſto ( hoc eſt vice Chriſti hominis) tanq̄ deo qui mittit obſecrante per
nos:hoc eſt nos Chriſti loco rogamus,ac ſi deus per nos non rogaret ſed obſecraret vos. Magna
demiſſio apoſtolorum ad rogandum peccatores, ſed longe maius munus legationis diuinæ ex-
tenſum vſq; ad hoc vt Deum per ipſos legatos obſecrantem peccatores reddat, ad ſimilitudinẽ
patris obſecrantis filios: ad ſignificandam immenſam dei dilectionem erga peccatores: nullum
prætermittere modum vtilem ad conuertendũ peccatores. Quocirca & Dei & apoſtolorũ exẽ-
plo inſtruimur prelati ad ſubmiſſas actiones amplectẽdas, vtiles ad conuerſionem peccatorum.

Reconciliamini Deo. ) Ecce ex officio legationis quid rogamus, & quos rogamus: inimicos,
ſcilicet Dei.nam hi ſoli egent reconciliatione ad Deum. ¶ Sed occurrit quæſtio. Quo pacto ro
H gamus reconciliamini Deo,ſi iam mundus reconciliatus eſt Deo?qui enim reconciliatus eſt, nõ
eget reconciliatione,dixit autem ꝙ Deus erat reconcilians ſibi mundum in Chriſto . ¶ Solutio
eſt ꝙ in morte Chriſti facta eſt reconciliatio,ſed non eſt executioni mandata, in morte Chriſti
oblatum eſt ſacrificium reconciliationis,ſed reconciliatio ipſa non eſt applicata: ſed executio &
applicatio reconciliationis obtentæ per mortem Chriſti fit per fidem ſpem ac charitatem ſingu
lorum. Vnde rogare reconciliamini,eſt rogare vt reconciliatio facta executionem habeat in vo
bis per fidem ac charitatem Chriſti. Et tam hæc quàm ſequentia materialiter intelligenda ſunt:
hoc eſt ad explicandum materiam officii. Eum qui non nouit peccatum,pro nobis peccatum
fecit:vt nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo.) Proſequitur materiam proponendam à legatis:ra-
tionem.ſ.quare debent reconciliari Deo. Et explicat ſimul modum reconciliationis quo Deus re
conciliauit & ipſos miniſtros & mundum in Chriſto:hoc eſt omnes electos. Et propterea loqui-
I tur pluraliter in prima perſona, dicendo vt nos. Modus ac ratio eſt quòd Deus eũ (.ſ.Ieſum) qui
non nouit experientia alicuius commiſſionis omiſſionis aut originis peccatum, fecit pro nobis
non peccatorem ſed peccatum:hoc eſt hoſtiam pro peccato. Scriptura enim ſacra hoſtiam pro
peccato appellat peccatum:iuxta illud Oſeæ.iiii.peccata populi mei comedent. Fecit enim deus
Ieſum hoſtiam pro peccatis noſtris, diffiniendo & mandando homini Chriſto vt ſeipſum ex
charitate pro mundo offerret in ara crucis. Fecit quoq; Deus hominem Chriſtum peccatũ, vtẽ-
do humana natura ſibi iuncta perſonaliter tanq̄ organo cõiuncto(vt nos vtimur lingua ſeu ma
nu)vtẽdo inquã illa pro materia ſacrificii ad recõciliandũ nos Deo. ¶ Tranſtulit autem peccata
noſtra in Chriſtum vt nos efficeremur iuſtitia dei in ipſo Ieſu. Iuſtitia dei in deo eſt qua deus iu
ſtus eſt. Iuſtitia dei in reprobis,eſt iuſta reproborum punitio. Iuſtitia dei in Chriſto,eſt meritum
Chriſti ſufficiẽs etiã ad ſatisfaciendũ pro nobis,ad iuſtificãdũ nos &c. Quod dicitur dei,tũ quia
eſt dei pſonaliter, tũ q̄a eſt apud diuinũ tribunal vera iuſtitia ad differẽtiã iuſtitiarũ noſtrarũ,q̄
K apud diuinum tribunal ſunt velut pannus menſtruatæ. Quũ cõmunicatur itaq; nobis Chriſti
meritum,tunc efficimur iuſtitia dei in Chriſto:quia efficimur iuſti non iuſtitia propria, ſed iuſti
tia dei in Chriſto communicata nobis. Efficimur enim coram deo iuſti,ex merito ex ſatisfactio
ne, ex reconciliatione Chriſti. ¶ Vtitur autem Paulus hoc loquendi modo vt efficiamur iuſti-
tia, ad ſignificandum quòd in communicatam nobis iuſtitiam dei in Chriſto tranſmutandi ſu-
mus ſic vt nihil aliud ſimus(in intellectu,in affectu,in operatione,& in perpeſſione)niſi quod ex
iuſtitia dei quæ eſt meritũ Chriſti,ſumus. Tunc enim & nõ prius facti ſumus iuſtitia dei in Chri
ſto:proficientes autem & incipientes pedetentim ſimus participando illam. ¶ Perpende prudẽs
lector hic primũ iuſtitiã dei in Chriſto penes hoc ꝙ ab ipſo Chriſto voluit ſatisfieri ſibi pro no
bis. Paſſio ſiquidem innocentis pro peccatoribus iuſtitia eſt ſatisfactoria, ſpecies eſt iuſtitiæ cõ-

mutatiuæ

mutatiuæ pro iniuria ſoluentis pœnam. hæc eſt iuſtitia noui teſtamenti. Deinde iuſtitiam ean- A
dem communicari nobis:immo ad hoc illam effectam vt nos trãſmutemur in illam. Vere ergo
eſt miniſtratio noui teſtamenti miniſtratio iuſtitiæ. Deniq; attende q̃ prouocatiua ſit hominũ
ratio hæc ad hoc vt reconcilientur deo. Poſtremo materiam legationis conſidera:& intuere eſſe
geſta Dei in Chriſto quæ non ſunt imitabilia ab hominibus. Propter hoc ſiquidem non affert
Paulus quòd Chriſtus paſſus & mortuus eſt (hæc enim ſunt à nobis imitabilia) ſed affert quòd
omnino abſque peccato factus eſt hoſtia pro peccatis noſtris: quod conſtat non eſſe ab homine
aliquo imitabile. Hęc ſunt quæ miniſtri vt legati euangelizare debent, obſecrando vice Chriſti,
& tanquam deo per eos obſecrantes: ad ſignificandnm etiam ex parte hominum omnimodam
libertatem ad reconciliationem:ſicut qui rogatur & obſecratur, liber eſt.

## CAPVT VI.

ADiuuantes.pro,cooperantes,autem.)Ecce alterum diſtinctionis membrum. B
Prius enim deſcripſit officium ſuum quatenus legati ſunt:quorum vt ſic,nõ
eſt niſi fideliter prudenterq; ſermone explicare obſecrando vel aliter iuxta
formam legationis:modo vero deſcribit officium quoque legatorum quate
nus ſunt cooperatores dei mittẽtis,& Chriſti cui ſunt ſurrogati. Et propter-
ea dicit cooperantes autem. Acſi apertius dixiſſet. quatenus ſumus legati ro-
gamus reconciliamini, quia Chriſtus paſſus eſt pro nobis: quatenus autem
ſumus cooperantes &c. Sicut enim cooperatio diſtinguitur à legatione paſſiua, ita cooperantes
à legatis. non eſt diſtinctio hæc perſonarum, ſed officiorum eiuſdem perſonæ. Aliud enim eſt
officium exequendi legationem, aliud eſt officium cooperandi. Illud linguæ, hoc facti eſt. ad il-
lud aliena facta ſat ſunt, ad hoc propria exiguntur. Habemus & hinc q̧ miniſtri noui teſtamen-
ti non ſunt inſtituti puri legati. ſed legati cooperantes deo & Chriſto. Quæ ſint iſtæ cooperatio C
nes, diffuſe Paulus declarabit. Exhortamur.,p,obſecramus.) Siue ex legatione ſiue ex coopatio-
ne non pręcipimus ſed rogamus immo obſecramus. Vtrobiq; ſermo euangelicus per modũ ob-
ſecrantis interuenit: vt demiſſio ex parte miniſtrorum, & libertas ex parte auditorum deſcriba-
tur. Ne in vacuum gratiam dei recipiatis. Sicut materia legatorum deſcripta eſt reconciliatio,
quia Chriſtus paſſus eſt &c. ita materia euangelizanda à cooperantibus, deſcribitur ne in vacuũ
gratia dei recipiatur. Et ne ſit quæſtio de qua gratia dei eſt ſermo, explicat illam. ¶ Ait enim.)
proculdubio Deus apud Eſaiam cap. xlix. Tempore accepto exaudiui te, & in die ſalutis adiu-
ui te.) Duo opera Dei in hac gratia Dei continentur. Alterum exauditionis tempore accepto,
tempore quo omnia reddita ſunt accepta Deo. & hoc directe ſpectat ad ſupplicationem, quæ eſt
actus religionis. Alterum adiutorii in die ſalutis. quod eſt idem cum tempore acceptabili: ſed di-
citur acceptum relatiue ad deum cui eſt gratum: dicitur ſalutis relatiue ad homines, quibus eſt ſa D
lutiferum. Significatur enim per vtrunque tempus noui teſtamenti: quia vere eſt tempus reddi-
tum deo acceptum per aduentum Ieſu Chriſti ad exaudiendum peccatores vbiq; terrarũ: & ve-
re eſt dies expectatæ ſalutis mundi, ad adiuuandum omnes vt recte operentur, vt fortiter perſi-
ſtant in occurrentibus aduerſis. Noui itaq; teſtamenti propria gratia deſcribitur: gratia autẽ non
quæ eſt donum in anima, ſed quæ gratuito à deo offertur nobis benignitas eius parata hoc tem-
pore ad exaudiendum & adiuuandum omnes. Hanc tantam gratiam Dei increduli reſpuentes
nullo modo ſuſcipiunt, immo contemnunt: Chriſtiani vero mali recipiunt quidem ſed in vacuũ
nam recipiunt fide, ſed ſine operibus: recipiũt fide vacua fructibus fidei, & ideo in vanũ. Ad hoc
enim offert deus tantam gratiam vt vtamur illa, ad hoc vt exaudiamur ab ipſo, proculdubio pe
tendo æternam beatitudinem (nam ad hoc eſt tempus noui teſtamenti acceptatum à deo. Prius
enim quantumcunq; peteretur, non dabatur) ad hoc vt adiuuemur à deo tum ad bene operandũ E
tum ad fortiter ſuſtinendũ mala pœnæ. nam dies noui teſtamenti eſt dies ſalutis ſpiritualis. Hanc
dei gratiam nouo propriam teſtamento, communem omnibus volentibus eam, complectentem
quicquid eſt tã religionis q̃ morũ, tanq̃ propriã materiã miniſtrorũ noui teſtamenti quatenus
cooperãtes ſunt. Paulus deſcribit euãgelizari: quia in hac gratia ſunt vere cooperantes deo à Chri
ſto. Ipſi ſiquidem primo hanc gratiã dei ſuſceperunt, non in vacuũ, ſed cum tanta plenitudine vt
non ſolum pro ſeipſis ſed pro aliis acceperunt. Ipſi ſiquidem ſuſceperunt illam, non ſolum ope-
rantes ſibi ſed etiam deo à Chriſto cooperantes ad aliorum exauditionem & adiutorium. Coo-
perãtes intellige factis. ad linguã enim ſpectat quod dicitur obſecramus. Cooperantes factis, obſe
cramus verbis: vt intelligamus & noui teſtamenti idoneos miniſtros quũ maxime cooperantur,
maxime demittere ſeipſos rogando, & auditores liberi eſſe arbitrii: vtpote qui rogantur. Quid

F autem cooperantes obſecrent & quos,iam patet. Ecce nunc tempus acceptabile,ecce nunc dies
ſalutis.) Materiam quam euangelizant miniſtri noui teſtamenti quatenus cooperantes, ex vete-
ris teſtamenti teſtimoniis proferunt. & propterea Eſaiæ ſcripturam attulit. Sed non relinquunt
im manifeſtam. Declarat enim illam. Et propterea Paulus explicat tempus prophetarum & dié
expectatum eſſe nunc.hæc enim particula pars eſt materiæ quam euangelizant:vt intelligamus
materiam ex teſtimonio prophetarum haberi, declarari autem per miniſtros noui teſtamenti,
demonſtrantes ad oculum adueniſſe tempus acceptabile & diem ſalutis. Nemini dantes vllam
offenſionem.) Duo propoſuit de legatis cooperantibus, alterum eſt cooperantes. alterum obſe-
crantes.Materiam obſecrationis ſtatum ſubiunxit,dicendo quid obſecrant:videlicet ne in vacu-
um &c.Materiam vero cooperationis modo ſubiungit,explicans illa in quibus cooperantur deo
miniſtri idonei noui teſtamenti miniſtrantes iuſtitiæ dei quæ eſt in CHRISTO IESV.
G Iungitur itaq; hæc particula quo ad ſententiam illi particulæ cooperantes.ita vt quod tunc pro-
poſuit,modo exponat. Acſi apertius dixiſſet.cooperantes ſumus nemini dantes vllam offenſio-
nem &c.Prima cooperationis materia eſt vitare omne ſcandalum actiuum. Hoc enim eſſet da-
re alicui offenſionem aliquam qua impingendo caderet à recto. Vt non vituperetur miniſte-
rium noſtrum.) Superfluit noſtrum. Quia de miniſtris quatenus miniſtri ſunt tractat, rationé
ita ſe gerendi vt nemini dent occaſionem offendendi,reddit ex ipſo officio:vt ſcilicet ipſum mi-
niſterium noui teſtamenti non vituperetur. Redundaſſet ſiquidem in vituperium officii ſi pri-
mi miniſtri factis propriis ſcandalizaſſent alios. creditum ſiquidem fuiſſet ab hominibus (& ra-
tionabiliter) quòd non eſſet diuina legatio, quòd non eſſent vera quæ prædicabant,ex quo pri-
mi fundatores factis propriis ſcandalizant alios.Quinetiam hodie doctores ſcandalizantes,non
ſolum ſeipſos vituperant, ſed quantum ex eis eſt vertunt in dubium ſanctum aliorum miniſte-
H rium. ¶ Sed in omnibus exhibeamus. pro, commendantes, noſipſos ſicut Dei miniſtros.pro,
miniſtri.) Ordo literæ eſt.ſed ſicut Dei miniſtri commendantes noſipſos in omnibus,ſupple ſu-
mus. Et eſt ſenſus quòd ſicut congruit Dei miniſtris, ſicut debent Dei miniſtri omni ſtudio ef-
ficere, ſumus commendantes noſipſos: hoc eſt commendabilia exercentes in omnibus factis
& verbis. Nec ſunt verba hæc laudantis: ſed deſcribentis ſeipſos miniſtros ad deſcribendum
perfectionem ſtudii circa vitationem ſcandali,quòd non ſolum vitamus dare occaſionem ſcan-
dalizandi vt non vituperetur officium, ſed ita nos gerimus vt quemadmodum tantum offi-
cium miniſtrorum Dei exigit ſimus nos commendantes ex qualitatibus operum & verborum.
Sic enim commendare ſeipſos exigit officium miniſtri Dei, & non commendare ſeipſos ia-
ctantia aut hypocriſi. Huiuſmodi enim commendatio ſuiipſius ex reuerentia proprii officii
procedit, & è regione ſcandalizantium locatur. Nam miniſtri ſcandalizantes, ex propriis fa-
I ctis vituperabile reddunt miniſterium: miniſtri vero perfecti ediuerſo ex ratione miniſte-
rii ſeipſos commendant in omnibus, propria facta & verba commendabilia in omnibus exer-
cent. Ecce materia cooperationis tum quo ad ſtudium vitandi ſcandala. tum quo ad ſtudium
gerendi ſeipſos commendabiles in omnibus vt diuinum exigit miniſterium. Et ne tanquam
verba communia, aut in iis quæ parua ſunt intelligas miniſtros noui teſtamenti commenda-
biles ſe exhibere, deſcribit per partes, ſubiungendo. In multa patientia.) Multa tolerantia
præponitur ſequentibus nouem generibus malorum, ad deſcribendum miniſtros noui teſta-
menti ſupra ſtudium non ſcandalizandi vacare vt ſeipſos commendabiles reddant in primis in
patientia multa: hoc eſt longua & magna. In tribulationibus.) hoc eſt in variis afflictio-
nibus. In neceſſitatibus.) eorum quibus indigemus. In anguſtiis.) corporum ab extra pa-
ratis ne poſſimus euadere. In plagis.) flagellorum, virgarum, lapidum. In carceribus.)
K damnandorum ad mortem. In ſeditionibus.) quæ contra nos excitantur in ciuitatibus.
In laboribus.) itinerum, vel etiam manuum quandoque ne quemquàm grauemus. In vi-
giliis.) tum voluntariis orationi vacando, tum coactis propter inediam vel propter opus vel
iter. In ieiuniis.) ſimiliter vtriſque quandoque voluntariis quandoque propter penuriam. Et
hoc eſt nonum malorum genus. In his enim omnibus multa patientia commendabiles ſe red-
dunt veri miniſtri noui teſtamenti.Et hæc omnia proprie ſpectant ad virtutem fortitudinis,cu-
ius præcipuus actus eſt ſuſtinere magna mala. ¶ In caſtiſtate.) Ecce temperantia in præci-
pua materia delectabilium, ſcilicet venereorum. In ſcientia.) ſanctorum. In qua continetur
etiam prudentia. In longanimitate.) Ecce virtus ſpei protenſæ in longum æternitatis futuræ
beatitudinis. In ſuauitate.) ſeu vt aliis placet. In benignitate.) Vtrunque actionis laudabilis
eſt nomen. Et miniſtros noui teſtamenti oportet eſſe tum benignos: hoc eſt feroces bonorum:

quum niſi bona proferre poſſint ex interno theſauro in verbis, in geſtibus & in factis. Tũ ſua- A
ues diuerſis hominum complexionibus, diuerſarum ætatum, diuerſorum ſexuum, diuerſarum
conſuetudinum &c. hominibus accommodando ſcipſos vt omnibus proſint. In ſpiritu ſan-
cto.) Non ſecundum rationem humani ſpiritus ſeu humanæ mentis ſed ſecundum rationem
ſpiritus ſancti nos diſponentes, illius inſtinctu agimur. In charitate nõ ficta.) Ecce teſtis ſpi-
ritus ſancti infallibilis,ecce comes indiuiduus,dilectio non ſimulata exterius ſed vere interna.
In verbo veritatis.) Intus vera dilectio, foris verus ſermo, vera doctrina. In virtute dei.)
Virtus non vt contra vitium ſed vt contra impotentiam diſtinguitur.pro,potentia ſumitur.Et
potentia dei ad miraculoſa opera ſignificatur. Miniſtri enim illi primi ibant fulti etiam poten-
tia faciendi miracula,quæ eſt potentia dei:quia ſolius dei eſt efficere vera miracula. Commen-
dabiles ſiquidem ſeſe exhibebant,& patientia tanta,& tot virtutibus,& gratia miraculorum.
¶ Per arma iuſtitiæ.) Metaphorice arma iuſtitiæ appellantur duæ iuſtitiæ actiones.Altera ha- B
bens vim armorum defenſiuorum:videlicet declinare à malo.altera habens vim armorum of-
fenſiuorum:videlicet facere bonum. A dextris & à ſiniſtris. pro,dextrorum & ſiniſtrorum.)
Quanuis non liquido conſtet an dextrorum & ſiniſtrorum referat ambas miniſtrorum par-
tes armatas(dicendo per iuſtitiæ arma dextrorum & ſiniſtrorũ:hoc eſt dextrorum noſtrorum
membrorum & ſiniſtrorum)an referat arma dextra & ſiniſtra.an referat res occurrentes dex-
tras & ſiniſtras,ſubiunctæ tamen combinationes me trahũt ad tertium ſenſum: hoc eſt tam in
dextris rebus quàm in ſiniſtris. Nec oportet ſolicite quærere per dextra & ſiniſtra quid Paulus
ſignificare intendit:quoniam ipſemet nouem diſtinctiones ſubiungit ſtatim rerum dextrarum
& ſiniſtrarum,ad deſcribẽdum quòd in omnibus materiis dextrorum & ſiniſtrorum,miniſtri
noui teſtamẽti vtuntur armis iuſtitiæ: vt etiam hinc habeas quòd ſunt idonei miniſtri noui te-
ſtamenti.quod conſiſtit in iuſtitia dei in IESV CHRISTO. ¶ Per gloriam & igno- C
bilitatem.) Contrarium gloriæ interpres circũloqui videtur. Vnde interpretes moderni igno-
miniam ſeu contemptum ſeu inhonorationem interpretantur. In hac diſtinctione gloria dex-
trum,ignominia ſiniſtrum tenet locum.& armis iuſtitiæ vti,tam occurrente gloria q̃ occurrẽ-
te ignominia ſignificat. Lege Actus Apoſtolorũ quando Paulo & Barnabæ tanta occurrit glo
ria vt vellent ipſos adorare vt deos, & quando tanta ignominia vt publice cæderentur &c.
¶ Per infamiam.) Ecce ſiniſtram. Et bonam famam.) Ecce dextrum. apud aliquos enim
erant infames, apud aliquos bonæ famæ. ¶ Vt ſeductores.) Ecce ſiniſtrum. Et veraces.)
Ecce dextrum. Aduerte quòd interpres variat vt,ſicut,tanquã,quaſi:quum tamẽ apud Paulum
eadem dictio repetatur,& ſonat tanquã.Et eſt ſenſus.tanquã ſeductores reputati à multis,& ſe-
cũdum rem veraces. ¶ Sicut ignoti.) Ecce ſiniſtrũ. Et cogniti.) Ecce dextrũ. Et eſt ſenſus.
Tãquam ignoti habemur,& ſecundũ rem noti ſumus. Nec eſt ſermo de notitia perſonarũ,ſed D
miniſterii diuini. Minus eſt haberi ignotos q̃ infames,Apoſtoli apud multos habebantur infa-
mes,vt magi ſeu ſuperſtitioſi:apud multos habebãtur ignoti vnde hanc prouinciam prędicãdi
ſumpſiſſent,an ex deo,an ex quæſtu,an affectu gloriæ,an ex dęmone &c.Secũdũ rem tamẽ ap
parebãt miracula cõfirmantia doctrinam Euangelicam, vnde erant noti apud eos qui volebãt
eos noſſe. ¶ Quaſi morientes.) Ecce ſiniſtrũ. Tanq̃ morientes(quorũ nõ eſt de vita ſpes)ha-
bebãtur miniſtri noui teſtamẽti prædicãtes Chriſtum,Iudæis exiſtimãtibus ꝙ miniſtri Chri-
ſtianæ fidei eſſent tanq̃ morientes,ſtatim deſituri: putabãt enim eſſe(vt aiunt)ignem ex paleis.
Et ecce viuimus.) Ecce dextrũ, perſeueramus viuentes miniſtri noui teſtamenti. Et dicit ec-
ce,monſtrando propriam miniſtrorum vitã corporalem perſeuerantẽ cum miniſterio. ¶ Vt
caſtigati.)ſeu correpti.Ecce ſiniſtrũ.Sæpe caſtigationes flagellorum & huiuſmodi paſſos cõſtat
miniſtros Chriſti.Et dicit tanquã caſtigati:quia in veritate nõ erãt caſtigationes ſeu correptio- E
nes,ſed odioſę punitiones. Caſtigatio enim ſeu correptio nõ habet locũ niſi in illis qui caſtiga-
tione ſeu correptione indigẽt,qui immoderati ſunt:quales nõ ſunt miniſtri noui teſtamẽti. ve-
rũtamen fuerũt tãquã caſtigati.Lege Actus Apoſtolorũ:& inuenies Apoſtolos tanquã caſtiga-
tos à Iudæis. Et nõ mortificati.) Ecce dextrũ. Tempore quo Paulus hæc ſcripſit,adhuc nulla
fuerat à Romanis principibus contra Chriſtianos mota perſecutio(quũ primã mouerit Nero,
ſub cuius imperii principio Paulus iuit Romam)ſed tãtũmodo à Iudæis affligebãtur Chriſtia-
ni:excitantibus Iudæis etiam alios cõtra Apoſtolos,& nõ cõtra omnes Chriſtianos:vt patet ex
eo ꝙ Hieroſolymis erant multa milia Chriſtianorum in pace,qui adueniente illuc Paulo(vt Ia
cobus dicit)aduerſum Paulum tãquã legis Moſaicæ deſtructorẽ cõſurgerent. Et propterea for-
te dixit ſed nõ occiſi. Quia tamen occiſus fuerat Stephanus, & forte Iacobus frater Ioannis ab

NN v Herode,

F Herode, Tutius intelligitur hæc litera de genere miniſtrorũ perfectorum noui teſtamenti quos deſcribit,q̃ de ſolis perſonis propriis Pauli, Timothei, Silę, Titi &c. vt prius deſcripſerit ꝙ non deſinunt ab intrinſeco velut ignis paleæ,ſed perſeuerant viuentes in miniſterio:modo autem ꝙ non deſinunt ab extrinſeco occiſi. Quanuis enim aliquid de facto fuerint occiſi (vt Stephanus & Iacobus) non tamen propterea occiſi ſunt perfecti miniſtri noui teſtaméti,ſed genus talium miniſtrorum viuit. ❡Quaſi triſtes.) Ecce ſiniſtrum. Et dicit quaſi:quia non triſtabantur intus,ſed habentes cauſas mœroris & doloris habebantur tanquã mœrentes. Semper auté gaudentes.) Ecce dextrum quòd ſecundum rem non quãdoque ſed ſemper intus gaudium habebant ſpiritus ſancti. Vnde & cæſi ibant gaudentes à conſpectu conſilii Iudaici quoniam digni habiti ſunt(ecce materia & ratio gaudii interni) pro nomine Ieſu contumeliam pati. ❡Sicut egentes.)ſeu pauperes ſeu inopes.Ecce ſiniſtrum. Et dicit tanq̃ non ad excludendum veram ſed
G neceſſariam paupertatem. ſignificatur enim ꝙ non occupamur paupertate ſed aſſumimus ſtatum pauperum,ꝙ ſimiles nos facimus illis qui ex neceſſitate ſunt Pauperes. Multos autem locupletantes.)Ad literam eſt ſermo de diuitiis ſpiritualibus.Et eſt ſenſus ꝙ perfecti noui teſtaméti miniſtri induunt perſonas pauperum non vt ſibiipſis ſubueniant , ſed vt alios multos ditent ſpiritualibus diuitiis. Et hoc eſt dextrum. Experimur quoque poſteri quòd paupertas Apoſtolorum ditauit multos diuitiis temporalibus:quibus vtinam non abutamur. ❡Tanquam nihil habentes.) Ecce ſiniſtrum.quod expone vt præcedens. Hoc plus eſt quàm tanquam pauperes. aſſimilamur voluntarie illis qui nihil habent: vtpote qui omnia reliquimus & ſequimur Chriſtum. Et omnia poſſidents.) Ecce dextrũ.Poſſidétes ſumus omnia temporalia,in ſeipſis quidem ſpe.ſcriptum eſt enim,ſuper omnia bona ſua conſtituet eum in eminentioribus vero actu: quoniam poſſidemus actu omnia ſpiritualia,quibus ſubiiciũtur omnia temporalia . Sicut enim
H habens intellectum,habet quicquid eſt viſus,auditus,odoratus,guſtus & tactus:ita poſſeſſor ſpiritualium eſt poſſeſſor omnium corporalium. Teſtatur quoque experientia quòd poſſeſſoribus ſpiritualium ſubiiciuntur principes & quæcunque ſunt corporalia:vt patet legenti geſta ſanctorum.Et hic finitur tractatus de noui teſtamenti miniſtris.

OS noſtrũ patet ad vos ô Corinthii.) Tertia eſt hæc pars tractatus huius epiſtolæ: in qua tractatur illa particula,pater miſericordiarũ.Tractat enim multas dei miſericordias:tum collatas Corinthiis,& efficiendo eos templũ dei, & efficiendo eos pœnitétes & vindices criminũ tum collatas Macedonibus.tum exequẽdas in collecta eleemoſynaria in ſanctos.Côtinuat auté ſequẽtia pręcedentibus ad allocutionem ſpecialem deſcendens. Ac ſi apertius dixiſſet. hactenus ad omnes fuit ſermo noſter de miniſtris noui teſtaméti,modo vos in ſpecie alloquor ô Corinthii:nec qualitercũque alloquor,ſed patẽte ore,hoc eſt manifeſte.Et dicit hoc:quoniam
I manifeſte intendit illis aperire radicem minus bonæ diſpoſitionis cordis eorum circa communionem cum infidelibus. Cor noſtrum dilatatum eſt:non anguſtamini.pro,anguſtiamini,in nobis,anguſtiamini.pro,anguſtamini, auté in viſceribus veſtris.) Et indicatiui eſt modi vtrobique anguſtamini.propter quod côiũctio auté clarius pręmiſſa fuiſſet, dicẽdo ſed anguſtamini in viſceribus veſtris:hoc eſt in intimis veſtris.❡Arctauerat Paulus in priore epiſtola connubia prohibendo noua cum infidelibus côiugia, arctauerat forum cauſarum prohibendo litigare cum Chriſtianis ſub iudice infideli, arctauerat conuiuia pro quãto prohibuit mãducare immolata idolis in multis caſibus, ſcilicet vel præſentibus infirmis vel indicante aliquo aliud eſſe immolatum vel in idoleo, ex quibus Corinthii videbant ſe actari quo ad ciuilia à Paulo, qui forte quum fidem ſuſceperant,nullum talium cogitabant. & propterea mentes eorum erãt velut in anguſto poſitæ. Hinc,deſiſtere à conſuetis connubiis, à conſuetis foris,à conſuetis conui-
K uiis angebat eos:inde obedientiæ debitũ angebat eoſdé. ſicque anguſtari videbãtur in miniſtris noui teſtamenti tanquam ducentibus eos in huiuſmodi anguſtiam.Hæc vbi Paulus per Timotheum ſeu Titum cognouit,declarat Corinthiis ꝙ anguſtia eorum non eſt occaſione ipſorum miniſtrorum ſed occaſione propriorum viſcerũ. Et ꝙ non oriatur huiuſmodi anguſtia ab ipſis miniſtris,declarat per hoc ꝙ cor noſtrum dilatatum eſt.Si anguſtia hæc eſſet ex nobis,cor noſtrum eſſet etiam in anguſto(quum nos non doceamus niſi ea quę facimus)ſed cor noſtrũ non eſt anguſtũ imnio dilatatum eſt , inter nullas verſatur anguſtias ſed ſupra omnes humanos reſpectus eleuatum manet amplũ.Vnde non anguſtamini in nobis,non habetis anguſtiã in doctrina noſtra,in mandatis noſtris,in exemplis noſtris:ſed anguſtamini in viſceribus veſtris,ſed anguſtia veſtra eſt ob intimos veſtros affectus ad reſpectus humanos.Et vere ſic erat.nam affectus ad ſolita connubia honorabilia cum ſibi paribus ( quos forte non inueniebãt Chriſtianos)

cauſa

cauſa erat huiuſmodi anguſtię:& ſic de ſimilibus. Eandem autem habentes remunerationem A
(tanquam filiis dico)dilatamini & vos.) Superfluit habẽtes. Et eſt vna parenthesis totum hoc;
eandem autem remunerationem tanquam filiis dico. Ita ꝙ ordo literæ eſt. dilatamini & vos.
Et interponit eãdem autem remunerationem tanquã filiis dico, vel ad exponendũ dilatationis
donum eſſe remuneratiõe quã eis vt filiis indicit. Dilatatio ſiquidem cordis cõſtat ex duobus.
Alterum eſt ſtudium humanum ad ampliandũ cor,ne inter humanos reſpectus anguſtetur. Et
quo ad hoc ſtudium mãdat Corinthiis vt & ipſi dilatentur. Alterum eſt diuitiæ donum gratię
complẽs huiuſmodi dilatationem:qua homo dilatato iam corde libere & delectabiliter quæ dei
ſunt exequitur:iuxta illud.viam mandatorũ tuorum cucurri quũ dilataſti cor meum.Et quo ad
hoc donum dilatatio appellatur remuneratio eadem remunerationi quam in ſeipſis ſentiebant
Apoſtoli. ¶Vel ad exponendam intentionem Pauli quare dicebat dilatamini & vos: ad hoc
ſcilicet vt habeatis tanquã filii eandem remuneratiõe quę debetur & nobis quorũ cor iam eſt B
dilatatum. Nolite iugũ ducere.pro,ne iũgamini eodem iugo,cum infidelibus.) Ecce materia
anguſtiæ,iungi cum infidelibus,nõ qualitercũque ſed ſub eodem iugo.Infideles hoc in loco ap-
pellari idolatras teſtatur combinatio quinto ac poſtremo ſubiuncta, quis conſenſus templo dei
cum idolis?Identitas autem iugi inſinuat quòd præcipua anguſtię ratio erat connubii iugũ ſo-
litum cum infidelibus.Et vere durum valde videbatur nobilis generis hominibus non inire cõ-
nubia cum ſibi paribus nobilibus:quod oportuiſſet efficere ſi eis pares nõ erãt Chriſtiani. Tam
durum autem fuit hoc vt legamus non fuiſſe ſeruatũ. nam Cæcilia Chriſtiana nupſit Valerino
Gentili : & Lucia ſimiliter ſponſo gentili . Quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate?)
Ex quinque capitibus manifeſtat nõ eſſe iungẽdos eodem iugo Chriſtianos idolatris. Primum
ex parte iuſtitię.Status ſiquidem Chriſtianus eſt ſtatus iuſtitiæ(iam enim dictum eſt quòd mi-
niſtratio noui teſtamẽti eſt miniſtratio iuſtitiæ)ſtatus vero idolatrarum eſt ſtatus iniuſtitiæ. Et C
eſt ſermo de iuſtitia dei & iniuſtitia apud deum . Aut quæ ſocietas luci ad tenebras?) Secun-
dum ex differẽtia inter lucem & tenebras. Chriſtiani enim ſunt filii vere lucis ſpiritualis:idola-
træ tenebrarum ſpiritualium. Quæ autem conuentio. pro , quis autem conſenſus, Chriſti ad
Belial?) Tertium ex differẽtia inter CHRISTVM caput Chriſtianorum & Belial(hoc
eſt dæmonem)caput idolatrarum. Appellatur autẽ diabolus Belial Hebræo vocabulo: eo quòd
ſine iugo eſt regulæ cuiuſque.Belial enim ſonat abſque iugo.Vnde vir Belial appellatur cui om
nia licent:vtpote abſque quocunque rectę rationis iugo.Et apte ẽ regione CHRISTI (qui
factus eſt obediens vſque ad mortem, qui peccatum non fecit) diabolus quatenus Belial abſque
vllo rectę rationis modo abſque vllo volũtarię obediẽtię iugo locatur. Aut quæ pars fideli cũ
infideli?) Quartum ex differentia inter fidelem & infidelem.Penes fidem in deum differentia
iſta attenditur. Chriſtiani enim & credentes in deum & fidem debitam deo ſeruantes,vtrinque D
ſunt fideles: idolatræ vero neutrum habent , & omnino ſunt infideles. Quis autem conſenſus
templo dei cum idolis? ) Quintum & vltimum caput eſt ex differentia inter templum dei &
idola. Non dicit templo dei cum templo idolorum, ſed templo dei cum idolis:ad ſignificãdam
directam cõtrarietatem inter templum dei (in quo ſcilicet habitat deus) & illud in quo habitat
diabolus,quod eſt ſimulacrum. Non enim diabolus eſt habitator templi idolorum immediate
(ſed mediante ſimulacro)ſicut deus eſt immediate habitator templi ſui,Chriſtiani enim(vt de-
clarabit) ſunt templũ dei:ac per hoc alieni eſſe debent ab iis qui colũt ſimulacra habitacula dæ-
monũ:vtpote colentibus contraria Chriſtianis,qui ſunt habitaculum dei. Vos enim eſtis tem
plum dei viui.) Applicat vltimam differẽtiam ad dignitatem ipſorum hominũ.Dicũtur enim
& ſunt Chriſtiani templum nõ ſecundũ materiam ſed ſecũdum officiũ actiue & paſſiue.paſſiue
quidem quatenus in illis habitat deus : actiue vero quatenus in ſeipſis in ſuorũ cordiũ penetrali- E
bus colũt deum fide,ſpe,charitate. in quo officiũ nõ ſolũ templi ſed ſacerdotũ in tẽplo exercẽt,
¶Sicut dicit deus.) Non ex vno ſcripturæ loco Paulus ſubiũcta citat: ſed quę primo ſubdit ex
Leuit.c.xxvi.& Ezec.c.xxxvii. Quoniam. pro,ꝙ,inhabitabo in illis.) Sẽſum nõ verba affert
Paulus,immo exponit ſcripturæ veteris verba, quid intẽdit dicẽdo ponã tabernaculum meum
in medio veſtri:ꝙ ſcilicet intendit inhabitabo in vobis. hoc eſt enim deũ ponere tabernaculum
ſuũ in quo habitat in medio in intimis hominũ, efficere eos habitaculũ ſuũ,immo eſt habitare
in illis.habemus enim quãdoq; habitaculũ in quo nõ habitamus. Habitat autẽ deus in homini-
bus quũ vtitur hominibus ad vſus proprios dei.ſic enim habitat in materiali tẽplo ſicut nos ha-
bitamus in domibus. Et inambulabo inter eos.)Superfluit inter eos. Verũtamẽ inambulare ſi-
gnificat nõ ambulare ſed ambulare in aliquo.ſonat enim textus ambulabo in eis. Nõ ſolũ vtitur
deus

F deus Chriſtianis vt templo,habitando in eis, ſed etiam vt via grata:ad ſignificãdum internum
profectum de virtute in virtutem,de bono in melius Chriſtianorum in quibus deus habitat.im
mo ad ſignificandum quorſum habitat,ſcilicet vt proficiant ii in quibus habitat. ambulat enim
deus in hominibus ſecũdum profectum ſpiritualem hominum. Et ero illorum deus.) hoc eſt
qui ſum natura deus ſimpliciter & abſolute, ero deus proprius eorum, per verum gratũque cul-
tum. Nam tantũmodo á Chriſtianis explicite vel implicite colitur deus interno cultu deo gra-
to:quum non ſit extra CHRISTVM ſalus cuiquam. Et ipſi erũt mihi populus.) hoc eſt
ego habebo ipſos in meum populũ. hic enim ſolus eſt populus de quo dixit angelus ad Ioſeph,
ipſe ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. Nobis vere colentibus deum, deus tractat
nos vt populũ ſuum: ſed vbi nos deum ſolis labiis colimus, nec ipſe tractat nos vt populũ ſuum.

Propter quod.) Continuatio hæc Pauli eſt,ex hoc quód templũ dei eſtis rationem redden-
G tis eorum quę ſubiungũtur. Et ex Eſa.lii.ſumpta ſunt. Exite de medio eorum,& ſeparamini.)
Apud Eſaiam repetitur,recedite recedite, exite & c. Paulus vero exponendo recedite dicit ſepa-
ramini.Exierant ſiquidem Corinthii de medio idolatrarum non relinquendo patriam ſed cul-
tum idolatrarum:ſed Paulus volebat quòd ſepararentur ab eorundem iugis,non ineundo con-
nubia cum illis.Et propterea affert hanc authoritatem ad perſuadendum omnimodam ſepara-
tionem ab idolatris in coniugiis,in foris,in conuiuiis: vt in priori docuerat epiſtola. Dicit do-
minus.) Paulus hoc appoſuit,ad exponendum quôd verba hæc dicuntur ex parte dei. Et im-
mundum ne tetigeritis.) Idolatras immundum appellat:& ne tangi quidem vult, ad ſimilitu-
dinem prohibiti in lege veteri contactus rerum ſeu perſonarum immundarum ex quo conta-
ctu reddebantur immundi qui tetigerant.ideo ſeparamini,ne tangendo communicatione eiuſ-
dem iugi, contrahatis immunditiam. Et ego recipiam vos.) Hoc cum ſequenti particula ne-
H ſcitur ex quo ſcripturæ loco Paulus acceperit:quum nullus appareat in quo fiat mentio de pro-
miſſione explicita filiorum & filiarum vt hic affertur, cum adiectione dicit dominus omnipo-
tens. Sonant enim hæc verba, prophetę alicuius dicta.forte vnius eorum quibus caremus,quo-
rum meminerunt libri Regum ſeu Paralipomenon. Promittit omnipotens deus duo. Primo
receptionem.dixit exite & ſeparamini:nolo vos vagari,ſed exeuntes ac ſeparatos ego ſuſcipiam
vos,in mea domo ſpirituali hic & tandem æterna in cęlis. Et ero vobis in patrem, & vos eri-
ris mihi in filios & filias: dicit dominus omnipotens.) Secundum quod promittit eſt adoptio
diuina, non ſolum ſuſcipiam vos in domo mea, ſed ego officio paterno erga vos me geram,
amando.prouidendo,curam habendo &c. & econuerſo vos officio filiorum & filiarũ erga me
exercebitis:amando,reuerendo,obſequendo.

## CAPVT VII.

I HAs ergo habentes promiſſiones.) ſcilicet ſuſceptionis & adoptionis. Cha-
riſſimi.pro,dilecti,mũdemus nos.) Seipſum cõnumerat Paulus inter egẽtes
mundatione,eo ꝙ non ſit homo qui non peccet: & cõnumerauit ſe ad per-
ſuaſibilem reddendũ aliis hãc exhortationẽ. Ab omni inquinamẽto car-
nis & ſpiritus.) Inquinamẽtũ carnis appellatur immũditia quæcũq; animi
proueniẽs ex carne tam propria q̃ propinquorũ.inquinamẽtũ vero ſpiritus
appellatur immũditia quęcũq; animi proueniẽs ex ſpiritualibus: qualia ſunt
honor,gloria & huiuſmodi.¶ Et occaſionem quidem huius exhortationis ſumpſiſſe videtur ex
ſubiũctis apud Eſaiã verbis,mundamini qui fertis vaſa domini.applicat enim ad propoſitã an-
guſtiã Corinthiorũ qui tum ex affectu carnali ad cõſanguineos & affines,tum ex affectu ſpiri-
tus ad gloriam, immunditiam contrahebant. Perficientes ſanctificationem in timore dei.)
K Sanctificatio idem eſt quod mundificatio. ad hoc enim monet nihil inquinationis relinqui, vt
mundificatio accepta per baptiſmũ perficiatur noſtro ſtudio. Sæpe enim munditia per baptiſ-
mum accepta inquinatur affectibus carnis vel ſpiritus: & propterea oportet perficere eam mũ-
dando ab omni inquinamẽto. Et quia hoc præcipue confert timor dei, ideo adiũgit in timore
dei.timendum eſt enim ne deus deſpiciat nos negligentes ſtudere munditiæ. Capite nos.)hoc
eſt capaces eſtote noſtri. Dixerat ſuperius ꝙ erant anguſti in propriis viſceribus monens vt di-
latarentur.ad huiuſmodi dilatationẽ alludens dicit,Capite nos,cõplectimini nos doctores mo-
nitores ac patres veſtros.Quod eſt dicere ſuſcipite in vobis noſtrã doctrinã,noſtrã monitionẽ.

Neminem læſimus.pro,iniuria affecimus,neminẽ corrupimus,neminem circũuenimus.pro,
fraudauimus. Tria impedimenta excludit, quæ forte obiiciebantur Paulo: quæ fuiſſent vera,
reddidiſſent Paulum minus receptibilem aut omnino irreceptibilem á Corinthiis. Et quãtum
coniicere

coniicere poſſum:muſſitabant forte aliqui quòd hæc Pauli præcepta erant iniurioſa & tãquam A
ſpeciem fraudis habentia:vtpote paulatim tollentia libertatem politicam. Propter quod Paulus
extenſo ſermone ad omne mali genus,primum ex parte actionis excludit omnem iniuriam,di
cendo, neminem iniuria affecimus. Et videtur hoc directe dicere ad manifeſtandum intentio-
nem ſuam,quòd non intentione iniuriandi alicui prohibuit connubia cum infidelibus. ¶Di-
cendo vero neminem corrupimus, effectum actionis explicat non fuiſſe abductionem à bono.
Ita quòd nec animus fuit iniuriandi, nec effectus à nobis proficiſcens vnquam fuit abducere à
bono. Dicendo autem neminem fraudauimus,fallacem artem à progreſſu doctrinæ,monitio-
num,præceptorum & huiuſmodi excludit. ¶Non ad condemnationem veſtram dico.) Su-
perfluit veſtram.hoc eſt non gratia damnandi vos quòd talia de nobis ſuſpicemini dico hęc.
Prædiximus.pro,prædixi enim.)ſuperius in hac eadem epiſtola,dicendo quòd eſtis epiſtola no
ſtra ſcripta in cordibus noſtris. Quòd in cordibus noſtris eſtis ad commoriendum & conui- B
uendũ.) hoc eſt tam intimo & ardẽti affectu eſtis in cordibus noſtris vt parati ſimus vobiſcum
mori & viuere. magnitudo hæc amoris teſtis eſt quòd non ad commendationem hæc dico.

MVlta mihi fiducia apud vos.) Hinc incipit Paulus aliam tractare materiam.quam opti-
me continuat cum præcedente monitione, terminata ad ingentem ſuum amorem erga
eos. Tractare ſiquidem intendit de re geſta à Corinthiis recepta priori epiſtola. Et apte
obiurgationem præcedentis monitionis temperat ſubſequẽte hac commendatione eorundem:
vt etiam hinc perſuaſibiles reddãtur ad parendum monitioni antedictæ. Proponit itaque qua-
tuor,commendationem Corinthiorum concernentia. primum eſt multiplicata fiducia ad eos.
ſecũdum vero eſt. Multa mihi gloriatio pro vobis.)hoc eſt de vobis multiplex mihi ratio ſup
petit gloriandi. Repletus ſum conſolatione.) Ecce tertium. Superabundo gaudio in omni C
tribulatione noſtra.) Ecce quartum. Quod tamen dicitur in omni tribulatione noſtra,refer-
tur etiam ad tertium. eſt enim ſenſus quòd inter omnes tribulationes noſtras repletus ſum con
ſolatione, inſuper & ſuperabundo gaudio: hoc eſt quòd gaudium ſuperat tribulationes.
¶Nam & quum veniſſemus in Macedoniam.) Tractaturus hæc quatuor propoſita, incipit
more ſuo à ſuperata ab vltimis duobus tribulatione cuius in calce propoſitorum meminerat.
Nullam requiem habuit caro noſtra.) Non dicit ſpiritus noſter: quoniam ille quieſcebat. ſed
caro afflicta vſqueadeo deſcribitur vt nullam habuerit requiem. Quod magis declarans ſubiun
git. Sed omnem tribulationem paſſi ſumus. pro, ſed in omnibus tribulati.) ſupple fuimus.
Cuius ſpeciei mala fuerint hęc,non aliter ſcriptum inuenio. ¶Foris pugnæ, intus timores.)
Amplius deſcribit ꝙ in omnibus externis & internis tribulati ſunt.nam foris pugnæ, aduerſus
nos:intus vero timores, imminentium malorum. foris, in publico,non vna ſed multæ pugnæ: D
intus vero, in domibus exiſtentibus nobis, timores incutiuntur. & ſic nullibi quieſcimus.
¶Sed qui conſolatur humiles,conſolatus eſt nos deus.) Deſcripta tribulatione magna,tractat
tertio loco propoſitum, ſcilicet repletus ſum conſolatione, attribuens illam deo.de quo dicit ꝙ
conſolatur humiles,ad differentiam ſuperborum, quibus deus reſiſtit. In aduentu Titi.) Pri-
mum medium quo vſus eſt deus ad conſolãdum Paulum, deſcribitur aduẽtus Titi ad Paulum
ex Corintho.erat enim Titus vir ſpiritualis:& naturale eſt ex aduentu ſpiritualium virorũ con-
ſolationem accipere ſpirituales viros. ¶Non ſolum autem in aduentu eius, ſed etiam in con-
ſolatione qua conſolatus eſt in vobis. Cóſolatus eſt,paſſiue vtitur interpres. Ecce alterum me-
dium quo vſus eſt deus ad conſolandum Paulum: relata ſcilicet conſolatio quam ipſe Titus ac-
ceperat ex Corinthiis. Ad quam explicandam ſubdit. Referens nobis veſtrum deſiderium.)
reſpectu veri boni. Veſtrum fletum.) reſpectu mali, tum inceſtus commiſſi ab illo priuigno. E
tum negligentię veſtræ prioris erga correctionem illius. Veſtram æmulationé. pro,veſtrum
zelum,pro me.)hoc eſt veſtrum loco mei (nomine meo) zelum eccleſiæ aduerſus illum forni-
carium. Ita vt magis gauderem.)ex huiuſmodi relatis q̄ dolerem ex carnis afflictione,hoc eſt
ita ꝙ gaudium ſuperaret dolorem. ¶Quoniam etſi contriſtaui vos in epiſtola.) Rationem
tanti gaudii ex ſpirituali fructu Corinthiorũ reddit. Contriſtauerat Paulus Corinthios in prio-
re epiſtola.arguendo illos negligentiæ erga correctionem inceſtus. Non me pœnitet,etſi pœ
niteret.pro, pœnituerit.) Res geſta ſic eſt, Paulus audito illo inceſtu inter Corinthios tolerato
&c.ſcripſit,arguendo &c.in priore epiſtola,poſtea pœnituit Paulum ſcripſiſſe contriſtantia il-
los,eo quòd timuerit ne male ſuccederet:vt plerunque contingit,modo vero vt aduenit ex Co-
rintho Titus, & rem bene ſucceſſiſſe narrauit, Paulus lætatur ſe ſcripſiſſe ſic Corinthiis in
priore

F priore epiſtola.Et propterea dicit non me pœnitet,in præſenti tempore,quáuis me pœnituerit
in præterito medio tempore inter epiſtolam miſſam & aduentú Titi ad me. Videns. pro,vi-
deo enim.) Rationē reddit quare in pręſenti non pœnitet. Quòd epiſtola illa etſi ad horam
vos contriſtauit.) quod mihi diſplicuit. Nunc gaudeo non quia cōtriſtati eſtis.)triſtitia ſiqui-
dem veſtra,quantumcunque ad horam non eſt materia gaudii mei. Sed quia contriſtati eſtis
ad pœnitentiam.) Non gaudeo de veſtra triſtitia ſecundum ſeipſam, ſed ſecundum ſuum fru-
ctum,non gaudeo de veſtra triſtitia ſed de veſtræ triſtitiæ fructu qui eſt pœnitentia. Contri-
ſtati enim eſtis ſecundum deum. ) Triſtitiam eorum fructuoſam declarat ex deo. Triſtitia ſi-
quidem ſecundum ſeipſam inutilis eſt,& naturaliter omnibus exoſa:& propterea ſi triſtitia ali-
qua eſt vtilis ſeu fructifera,aliunde quàm ex ſeipſa oportet quòd hoc habeat. Et ideo Paulus ex
hoc quòd fuit ſecundum deum triſtitia Corinthiorū,manifeſtat quòd fuit fructuoſa.Eſt autem
G triſtitia ſecundum deum,quę eſt ratione vel diuinæ iniuriæ(ſiue à ſe ſiue ab aliis commiſſæ)vel
ratione damni ſpiritualis in eccleſia occurrentis: vt quum viri iuſti tolluntur. Vt in nullo de-
trimētum patiamini ex nobis.) Præter fructum qui eſt pœnitentia,alterum fructum mōſtrat
Paulus eueniſſe,ſcilicet vitationem cuiuſque damni ex epiſtola Pauli cōtriſtatiua.Quod ſi non
penetras,recole quòd triſtitia ſecundum ſe eſt inimica naturæ, ac per hoc ingerens alicui triſti-
tiam infert illi nonnullum damnum in animo.Mōſtrat autem Paulus quòd quia Corinthii ex
Pauli epiſtola non ſunt contriſtati ſimpliciter & abſolute,ſed contriſtati ſecundum deum(quia
aſſumpſerunt pro ratione triſtitiæ non Paulum ſed deum) euaſerunt omne triſtitiæ damnū ex
epiſtola Pauli. Et hæc eſt prima vtilitas triſtitiæ ſecundū deum. Quæ enim ſecundum deum
triſtitia eſt,pœnitētiam in ſalutem ſtabilem.pro,impœnitendá,operatur.) Ex differentia inter
triſtitiam ſecundum deum & triſtitiam ſecundum mundum penes contrarios fructus,mōſtrat
H triſtitiam illorum ſecundum deum eſſe materiam gaudii Apoſtolici.Duplicem autem ſubordi-
natum fructum manifeſtat . alter eſt pœnitentia impœnitenda:alter eſt ſalus. ¶ Vide ſingula.
Triſtitia ſecundū deum operatur pœnitentiā internā: quam conſtat integrari ex tribus actibus
animi. primus eſt diſplicere ſibi quòd homicidium commiſit: ſecundus eſt velle de cætero non
committere homicidiū:tertius eſt velle ſatiſfacere illis quibus propterea irrogata eſt iniuria,deo
ſcilicet & hominibus lęſis.Quicquid horum defuerit,non eſt pœnitentia in ſalutem:vt clare pa
tet. Vnde etiam patet differentia inter triſtitiam ſecundum deum & pœnitentiā ſalutarem:quia
illa ſonat triſtitiam ex ratione triſtandi,deo ſcilicet.iſta autem ſonat triſtitiam cōmiſſi cum re-
liquis duobus actibus. Vnde illa cauſat iſtam applicatam & cōtractam ad ſpecialem materiam:
eo modo quo delicto dei imperádo cauſat actus inferiorum virtutum. triſtitia enim ſecundum
deum,actus eſt charitatis,ſicut delectatio ſecundum deum.triſtitia autem quam ſignificat pœ-
I nitentia,actus eſt inferioris virtutis. ¶ Apponit autem impœnitendam,ad differentiam pœni-
tentiæ pœnitendę:quales ſunt tum innumerę humanæ pœnitentię diuerſorum geſtorum:tum
pœnitentiæ deſperatorum.nam & pœnitentia Iudæ fuit pœnitentia pœnitenda: & pœnitētiæ
multæ beneficiorum collatorum & veniarum conceſſarum aliis pœnitēdę ſunt. Quam autem
operatur triſtitia ſecundum deum,pœnitentia impœnitenda eſt: nec ſolum impœnitenda eſt,
ſed eſt in ſalutem animæ.Eſt itaque progreſſus à triſtitia ſecūdū deum ad ſalutē animę per me-
diam pœnitētiā impœnitēdā.quā nō oportet aliunde mēdicare: quia ipſa ſecūdū deum triſtitia
efficit illā in ſalutē. Seculi.pro,mundi,autem triſtitia mortē operatur.) Cōtra triſtitiā ſecun-
dum deum diſtinguit triſtitiā mūdi: hoc eſt habētem pro ratione amorē mūdi cōtrariū amori
dei.qualis eſt triſtitia eorū qui impediūtur à fruitione delectabiliū per fas & nefas.hęc enim cō-
ſtat ꝙ operatur mortem animæ cōtrariā ſaluti animæ: quam operatur triſtitia ſecūdum deum.
K ¶ Ecce enim hoc ipſum.Deeſt.ꝙ,ſecundum deum cōtriſtati.) Deficit. Fuiſtis,vos.) Ex expe-
rientia ſubſecuti fructus in eis ex triſtitia ſecundum deum,probat ꝗ fructuoſa ſit triſtitia talis.
Quantam in vobis operatur ſolicitudinē.) Ex negligentibus corrigere inceſtuoſum effecit vos
ſolicitos. Sed defenſionem.pro,purgationem.) non ſolum ſolicitudinem ſed purgationē,tum
veſtri delicti ob negligētiam,tum criminis inceſtus. Sed indignationem.) Purgatio ad prę-
teritum delictum,indignatio vero ad pręſens dedecus refertur. Indignati ſiquidem ſunt ex tri-
ſtitia ſecundū deum Corinthii,tantum non ſuſtinētes ſceleris inter ſe dedecus. Sed timorem.)
imminentis diuini iudicii niſi corripuiſſent inceſtuoſum . Sed deſiderium.) Tria prius dicta
(purgatio,indignatio & timor)malū reſpiciūt,pręteritū,præſens & futurū:hęc autem tria quæ
ſubiunguntur,reſpiciunt bonum.Deſiderium,tam boni proprii ꝗ communis. Sed æmulatio-
nem.)quodāmodo certātium ad actiones bonas. Sed vindictā.)bonum iuſtitiæ exercēdo. Et
hæc

hæc fuit vltimus effectus erga inceſtuoſum. exercuerunt enim iuſtitiam vindicatiuam excommunicando illum &c. ¶In omnibus exhibuiſtis.pro,commendaſtis,vos.) hoc eſt commendabiles vos reddidiſtis. Incōtaminatos eſſe negocio.)proculdubio inceſtus. Nec dicit incontaminatos fuiſſe ſed eſſe. purgauerant enim negligentiam qua nonnullam contaminationem contraxerant. ¶Igitur etſi ſcripſi vobis,non propter eum qui fecit iniuriā.)inceſtuoſum ſcilicet filium. Nec propter eum qui paſſus eſt.) patrem ſcilicet maritum qui paſſus eſt adulterii & inceſtus iniuriam. Nec intelligas has negationes referri ad intentionem Pauli, ſed ad commendationem effectus ſubſecuti in ipſis Corinthiis. non enim eſt ſenſus,me non ſcripſiſſe propter eum qui fecit iniuriam & propter eum qui paſſus eſt (quū expreſſe ſcripſerit propter correctionem illius)ſed eſt ſenſus quòd ſi ex mea epiſtola non fuiſſet ſubſecutus effectus correctionis inceſtuoſi & vltionis iniuriæ irrogatę patri, iſte tamen effectus ſubiunctus ſubſecutus eſt. A

Sed ad manifeſtandam ſolicitudinem noſtram quam habemus pro vobis corām deo. pro, ſed vt manifeſtetur ſtudium veſtrum quod. pro, nobis eſt erga vos coram deo.) Quando nullus alius fructus fuiſſet ſubſecutus ex noſtra epiſtola, iſte eſt ſubſecutus: videlicet ꝙ manifeſtatū eſt ſtudium veſtrum erga voſipſos quod habetis pro nobis coram deo. Vere ſiquidem excommunicando illum manifeſtatum eſt Corinthiorum ſtudiū erga ſeipſos, erga propriam eccleſiam, non qualecunque ſed tale quale habebant nomine authoritate & loco Pauli,non ſecundum humanos affectus ſed corā oculis diuinę maieſtatis:hoc eſt in veritate intima quam intuetur deus, quę grata eſt deo. ¶Ideo conſolati ſumus in conſolatione autem veſtra.) Superfluit autem: Concludit ex his bene apud Corinthios geſtis,quod tertio propoſuerat conſolati ſumus:hoc eſt conſolationem accepimus.paſſiue ſiquidem interpres vtitur conſolari. Et dicit in conſolatione veſtra actiue: hoc eſt in conſolatione quam dediſtis nobis ex veſtris factis. Abundantius. Deficit.autem,magis gauiſi.) Tractat quarto loco propoſitum,ſcilicet ſuperabundo gaudio.quod enim ibi dixit ſuperabundo gaudio,hic dicit abundātius magis gauiſi.Et materiā multo abundātioris gaudii ſubiūgit. Super gaudio Titi quia.pro,quòd,refectus. pro,refocillatus,eſt ſpiritus eius ab omnibus vobis.) Auxit vehementer gaudium noſtrum gaudium Titi:eo quòd tam ſpirituales vos fueritis vt non caro ſed ſpiritus Titi refocillatus ſit.nō ab aliquibus ſed ab omnibus vobis. Vbi patet quòd abundantia gaudii Pauli pro principali materia habet tantā in Corinthiis ſpiritualitatem vt etiam refocillauerit ſpiritum Titi. ¶Et ſi quid apud illum de vobis gloriatus ſum.) Tractat ſecundo loco propoſitum ſcilicet multa mihi gloriatio pro vobis. B C

Non ſum confuſus.pro,pudefactus.) non ſum pudore affectus,non erubui. ¶Sed ſicut omnia vobis in veritate locuti ſumus.) docendo & prædicando.) Ita & gloriatio noſtra quæ fuit ad Titum veritas facta eſt.) verificata eſt ex veſtris geſtis. ¶Et viſcera eius.) Tractat primo propoſitū,multa mihi fiducia eſt apud vos. Intimos Titi affectus viſcera appellat. Abundantius in vobis.pro,in vos,ſunt,reminiſcentis.pro,recordantis,omnium veſtrum obedientiam.) Ecce materia fiducię Pauli in Corinthiis:obedientia ſcilicet eorum. quam ſimul commemorat vt occaſionem affectus Titi & ad eos & relatam atque laudatam à Tito. Quomodo cum timore.)interno. Et tremore.)externo. Excepiſtis illum.) Et eſt ſermo de timore & tremore reuerētiali,cauſato in Corinthiis ex authoritate Pauli qui miſerat illum. Gaudeo quòd in omnibus confidam in vobis.) Ecce multiplicata fiducia & experta tali obedientia vt de cætero in vobis confidam non de re aliqua ſed in quibuſcunque occurrentibus. D

## CAPVT VIII.

Notam autem facimus vobis fratres gratiam dei quę data eſt in eccleſiis Macedoniæ.) Ad nouam tranſit materiā officii ſibi impoſiti ab Apoſtolis qui erāt Hieroſolymis:vt ſcilicet procuraret eleemoſynas pro pauperibus Chriſtianis in Hieruſalem degentibus.& intendēs ad hoc hortari Corinthios,affert in exemplum Macedones. Duplicemque Macedonum virtutem explicandam appellat gratiam dei datam in eccleſiis Macedoniæ: ad ſignificandum quòd gratuitum donū dei eſt vtraque virtus. Et quòd in multo experimēto tribulationis.) Superfluit &. Incertumque eſt an tribulatio hæc fuerit illamet cuius in præcedenti capitulo meminit,ān fuerit aliqua alia tribulatio propria Macedonibus. Veriſimile eſt quòd illamet vexatio qua preſſi ſunt Paulus & ſui, in qua foris pugnæ & intus timores, fuerit quoque tribulatio Macedonum Chriſtianorum.vt propterea Macedones dicantur experti tribulationem:quia non ſolum auditu cognouerunt E

F tu cognouerunt preſſuras Pauli,ſed ipſi experti ſunt illas adhærentes Paulo . foris enim pugnas & intus timores rationabile eſt extendi ad adhęrentes. Abundantia gaudii ipſorum fuit. Ecce prima virtus magnus granę diuinę effectus,in ſpirituale gaudiũ cedere tribulationes mũdi. Et altiſſima.pro,profunda,paupertas eorum abundauit in diuitias ſimplicitatis eorum.) Ecce altera virtus,beneficentia in ſanctos talis vt etiam pauperes vſque ad fundum acquiſiuerint ſibi diuitias ſimplicitatis.Meritũ ſiquidẽ beneficẽtiæ cõmemorat a parua eleemoſyna (profũdæ enim paupertatis viri,nõ niſi paruã poſſunt eleemoſynã facere) vt ex præmio paruæ eleemoſynæ intelligamus præmia magnarũ eleemoſynarũ.Si enim profunda paupertas eleemoſynã largiẽdo efficit diuitias ſimplicitatis,quãto maiores diuitias à maioribus oriri eleemoſynis intelligendum eſt?Quẽadmodũ diuitiæ fortitudinis,diuitiæ ſcientiæ & huiuſmodi cõſtãt ex copia ſpectãtium ad fortitudinẽ ſeu ſcientiã, ita diuitiæ ſimplicitatis cõſtãt ex copia actionũ delectationũ ac vir-

G tutum ſpectantium ad ſimplicitatem animi. Et appropriantur eleemoſynariis,ad ſignificãdum quòd meritum eleemoſynę proprium,in ſimplicitate animi fundatur. ❡Quia ſecũdum virtutem.)hoc eſt vires. (Teſtimonium illis reddo) & ſupra virtutem.) hoc eſt vires. Voluntarii. pro,ſpontanei,fuerunt.) Declarat quod dixerat de virtute beneficentiæ extenſæ vſque ad profunde pauperes: quia non ſolum ſecundum vires facultatum ſed etiam ſupra vires earũdẽ ſpontanei fuerunt ad largiendum.Et de hoc ipſe Paulus teſtatur:vtpote qui interfuerat.❡Quum autem audis etiam ſupra vires, intellige infra moderamen tamen rationis:alioquin non eſſet materia laudis.habet enĩ magnã latitudinẽ quod cẽſetur ſupra vires : & largiri aliquid ſupra vires, compatitur moderata ratio quæ non compateretur nimium ſupra vires exceſſum largitionis. Cum multa exhortatione obſecrãtes nos gratiam & communicationem miniſterii quod fit in ſanctos.) Græce legitur. Cum multa obteſtatione rogantes nos vt gratiam & cõmunionem

H miniſterii quod eſt in ſanctos ſuſciperemus.) Rogabant Macedones cum multis obteſtationibus(hoc eſt cum multis ſignis quòd ex vero corde rogabant)Paulum cum ſociis vt non differrent ſuſcipere eleemoſynas pro ſanctis degentibus in Hieruſalem ſed tunc ſuſciperent.In quibus precibus maniſeſtatur quòd Macedones iam habebant eleemoſynam in promptu paratam vt poſſet deferri in Hieruſalem.Et hoc cõmouit Paulum ad ſcribẽdum hæc Corinthiis. ❡Et eleemoſynam hanc deſcribit à quatuor.à gratuito dãtium animo,gratiam:à pecunia quę cõmunicatur,communio:à miniſtris quibus opus eſt vt deferatur in Hieruſalem, miniſtratio:ab illis in quorum ſubuẽtionẽ datur,in ſanctos:hoc eſt mũdos ex baptiſmo. Et non ſicut ſperauimus.) Non negatur præcedens ſpes: ſed euentus non ſecundum menſuram ſed ſupra menſuram ſpei, ſignificatur.hunc enim ſenſum prę ſe ferunt ſubiuncta. Sed ſemetipſos dederunt.)quod maius donum eſt. Primũ domino,deinde nobis per voluntatẽ dei in hoc.) Nec nos ſomniauimus

I has duas dictiones,in hoc(ſed in textu inuenimus,diſiũctas tamen per ſcriptores ab hac particula & iunctas cum ſequenti)nec aliud niſi punctum mutauimus.Loco ſiquidẽ harum dictionum interpres vetus ſubiunxit has duas ita vt. Eſt itaque ſenſus(ab ea quæ tractatur materia nullo pacto digrediens)ꝙ ideo ſupra ſpẽ,quia Macedones etiam ſeipſos dederunt in hoc miniſterium eundi in Hieruſalem comites deferentium eleemoſynam. Deſcribit autem hanc deditionẽ tum à cauſa ſupra ſpem,dicendo per voluntatem dei:ſignificans ꝙ deus eſt operatus hanc tam inſperatam deditionem.tum ab illis quibus donum hoc oblatũ eſt, dicẽdo primum domino deinde nobis:hoc eſt nõ principaliter ratione noſtri tanquã humano more præſentia noſtra induxiſſet eos ad hoc,ſed principaliter deo,ſecundario autem nobis: quibus ex officio incumbit prouidere de ituris in Hieruſalem. Rogaremus. pro,adhortaremur, Titum.) Durus abſque cõiunctione aliqua cõtextus induxit veterẽ interpretẽ ad exponendum illas dictiones,in hoc:dicẽdo,

K ita vt rogaremus Titum.Induxit quoque modernos interpres vel ad exponendum illas dicẽdo quãobrem rogauimus Titum:vel ad adiungendum coniunctionem vt,dicẽdo in hoc vt adhortaremur Titũ. ❡Cõtextus itaque ipſe in Paulo durus pariter videtur:ſiue iungãtur illæ duæ dictiones(in hoc)cum pręcedentibus vt nos iunximus(quia vere ille eſt locus earum.ibi enim opportunę ſunt,hic autem ſuperfluæ) ſiue iũgantur cum ſequentibus.non enim iũctę ſequentibus contexunt literam. Verum licet prima fronte ſic durus appareat literæ cõtextus, ſtudioſius tamen circũſpecta litera apparet contextus optatiui adhortaremur cum coniunctione &,prępoſita particulæ nõ ſicut ſperauimus.Et eſt ordo literæ.& adhortaremur Titum nõ ſicut ſperauimus ſed &c.Ita quòd inter coniunctionẽ &,verbũq; principale adhortaremur,per parẽtheſim legenda ſunt interpoſita, declarantia ex euentu ſuperante ſpem ſubortam fuiſſe exhortationem Pauli ad Titum. Et ſic omnia quadrant : omniſque duritia contextus excluditur,nullaque ſup-

pletione

pletione opus eſt. Vt quēadmodum cœpit ita & perficiat in vobis & gratiā iſtam.) In priore A
epiſtola monuerat Corinthios vt eleemoſynæ pro ſanctis degentibus in Hieruſalem reconde-
rentur apud ipſos offerentes: modo videns Paulus Macedones ſic inſtare vt eleemoſynæ defe-
rantur in Hieruſalem, non cenſet amplius differendam eleemoſynam Corinthiorum. Et hinc
oritur noua hæc exhortatio Titi à Paulo, vt velit reuerti Corinthum ad perficiēdum cœptum
opus hoc. Quod appellat gratiam ratione ſuperius dicta. Apparetque ex his apoſtoli verbis ꝙ
Titus quum eſſet Corinthi hortatus fuerat Corinthios ad huiuſmodi eleemoſynas. Hoc enim
ſignificatur dicendo vt quemadmodum cœpit. ¶Sed ſicut in omnibus.) Corrigentis eſt im-
mediate ante dictum. tanquam minus dixerit dicendo perficiat in vobis etiam gratiam iſtam,
corrigit hoc: intendens explicare quòd debuiſſet dicere vt & in hac gratia abundetis. Ita ꝙ tota
iſta particula referenda eſt ad finē propter quem mittit Titum. Abundatis fide.) quæ eſt do-
num gratiæ gratis datæ. Et ſermone.) hoc eſt dono linguarum. Et ſcientia.) ſcripturarum B
ſacrarum. Et omni ſolicitudine. pro, diligentia.) quę proprie videtur virtutis actus circa agen-
da. Et ex eo quòd dicit omni, commendat ſtudioſitatem eorum vniuerſalem. Inſuper & cha
ritate veſtra in nos.) Legendum eſt. Et ea quæ ex vobis erga nos eſt dilectione.) Significat
enim ſpontaneam Corinthiorum erga Paulum dilectionem. Vt & in hac gratia abundetis.)
Ecce fructus & finis intentus. Ad hoc hortatus ſum Titum vt efficiat quòd quemadmodum
abundatis in omnibus his tot donis & virtutibus, ita & abundetis in hac eleemoſynaria gratia.
¶Non quaſi imperans dico.) Superfluit quaſi. Sed per aliorum ſolicitudinem. pro, diligen-
tiam.) Titi ſcilicet & eorum qui cum ipſo venient. Et veſtræ charitatis ingenium bonum.
pro, ingenium, comprobans.) Ita quòd in textu non habentur illæ duæ dictiones (ingenium
bonum) ſed vnica tantum, ſcilicet ingenium: hoc eſt ingenuitatem. vtuntur enim Græci neutro
pro abſtracto. ¶Ne miſſio Titi ſpeciem præcepti præ ſe ferret, dicit Paulus quòd non præci- C
piendo hoc dicit, ſed ad experimento probatam liberalitatem charitatis eorum reddendam.
Scitis enim gratiam domini noſtri IESV CHRISTI.) Gratuitum donum, gratiam
vocat. Poſt inſinuatum factum Macedonum affert factum CHRISTI. tum ad mon-
ſtrandum efficaciam abdicationis facultatum ad promerendum ſpiritualia. tum ad monſtran-
dum debitum rependendi CHRISTO in facultatibus temporalibus. Quoniam propter
vos.) Non excludendo alios & nos ipſos. nam non dicit propter vos tantum, ſed propter vos.
Genus. pro, pauper, factus eſt.) vſqueadeo vt vulpes foueas habeant & volucres cæli nidos, fi-
lius autem hominis non habuerit vbi reclinaret caput ſuum. Quum eſſet diues.) vtpote do-
minus omnium diuitiarum mundi. Noluit IESVS vti dominio quod habebat ſuper om-
nes diuitias ſed aſſumpſit ſtatum pauperem. Vt illius inopia. pro, paupertate, vos diuites eſſe-
tis.) Declarat quod dixerat propter vos, vt merito voluntariæ paupertatis CHRISTI vos D
diteſceretis diuitiis ſpiritualibus. Tacet Paulus applicationem tanti facti, vt Corinthii imiten-
tur CHRISTVM rependantque CHRISTO. ¶Et conſilium in hoc do.) Ter-
tio loco adhibet proprium in hac re eleemoſynaria cōſilium. Hoc enim vobis vtile eſt.) Ra-
tio conſilii mei eſt vtilitas veſtra proculdubio ſpiritualis. Qui non ſolum facere.) huiuſmodi
eleemoſynas. Sed & velle.) hoc eſt ſpontanea voluntate facere: quod plus eſt quàm facere.
Cœpiſtis ab anno priore.) non moti exemplo Macedonum. Ideo ſiquidem Paulus hoc expli-
cat, ne Corinthii ægræ ferant exemplum Macedonum. Acſi apertius dixiſſet. non attuli Mace-
dones vt incipiatis (ſcio enim quòd ab anno priore incœpiſtis, non qualitercūque ſed ſponte fa
cere has eleemoſynas) ſed vt celeriter perficiatis cœpta. Vnde ſubiungit. Nunc vero & facto
perficite.) hoc eſt perficite, conſummate etiam facto eleemoſynarum nunc, & non differatur
conſummatio earum quæ mittendæ ſunt eleemoſynarum. ¶Vt quemadmodum promptus E
eſt animus voluntatis.) Nihil refert quo ad ſenſum legere promptus eſt animus voluntatis, vel
promptus eſt animus ad volendum, vel promptitudo eſt voluntatis: modo intelligas quòd vo-
luntas non pro illa animę vi qua volumus ſed pro actuali volitione ſumitur. Eſt enim ſenſus. vt
quemadmodum animus eſt promptus reſpectu actus volendi. Ita ſit & perficiendi.) hoc eſt
ita ſit promptus reſpectu actus cōſummandi. Optime Paulus progreditur. Dixerat enim quòd
ab anno priore fuerant prompti ad volendum & faciendum: adiungit modo vt quemadmo-
dum eſt promptitudo veſtra ad volendum & faciendum, ita ſit promptitudo veſtra ad con-
ſummandum. Ex eo quod habetis.) Ne accelerata conſummatio (quam deſiderat Paulus)
onerofa alicui reddatur, appoſuit moderamen, ex eo quod habetis. Non dicit ex eo quod habi-
turi eſtis, ſed ex eo quod habetis in præſenti. Non vult Paulus vt conſumment eleemoſynarum

F harum opus relatione habita futurarum frugum ad quas ſe extendit potétia habentium agros : ſed habita relatione ad illa quę nunc habentur. ❡Si enim. Deficit. prius, voluntas prompta eſt.) De præcedente ſiquidem voluntate loquitur. Præcedente autem executionem operis: vt quum quis ante executionis tempus proponit ſe eleemoſynas daturum. De tali ſiquidem propoſito dicit. ſi prius voluntas prompta eſt: ad differentiam eorum qui propoſuerunt quidem ſed nó ſunt modo prompti ad executionem. Secundum id quod habet. pro, iuxta id (quicquid illud eſt) quod habet, accepta eſt: & non ſecundum. pro, iuxta, id quod non habet.) Et eſt ſenſus quòd voluntas prompta eſt ad eleemoſynarum largitionem grata eſt deo ſecundum commenſurationem ad id quod homo habet (quicquid ſit illud parum vel magnũ quod homo habet) & non ſecundum commenſurationem ad id quo caret. Exceſſus ſiquidem eleemoſynarius reſpectu facultatum quas quis habet, appellatur eleemoſyna iuxta id quod non habet: hoc eſt commenſurata

G facultatibus quas non habet. Ex eo enim quòd eſt exceſſiua reſpectu facultatum quas habet, dicitur proportionata facultatibus quibus caret. ❡Sed occurrunt hic multæ quęſtiones. Prima oritur ex conſilio domini ſi vis perfectus eſſe, vende omnia quæ habes & da pauperibus. Huiuſmodi enim eleemoſyna eſt longe exceſſiua. ❡Solutio eſt quòd dominus loquitur de eleemoſynis volentium mutare ſtatum, ex ſtatu communi tranſite ad ſtatum perfectionis : Paulus autem loquitur de pura eleemoſynarum largitione non ad mutandum ſtatum ſed perſeuerantium in ſtatu ſuo. Horum enim eleemoſynæ moderatæ eſſe debent & commenſuratæ facultatibus quas habent: illorum vero eleemoſynæ debent commenſurari mutationi ſtatus. ❡Secunda oritur ex eo quòd deus penſat affectum magis quàm cenſum: ac per hoc voluntas prompta grata eſt deo non ſolum ſecundum id quod habet, ſed etiam ſecundum id quod non habet & tamen daret ſi haberet. ❡Solutio eſt quòd aliud eſt loqui de affectu, aliud de promptitudine.

H Affectus eſt enim communis tam volitioni quàm velleitati : promptitudo autem proprie executionem non quam vellemus ſed quam volumus reſpicit. Paulus de promptitudine loquitur: expreſſe dicens, ſi pręcedens voluntas (hoc eſt deliberata voluntas, non velleitas) prompta eſt ad exequendum. Obiectio autem procedit de velleitate qua appetimus ea quæ non poſſumus.

❡Tertia quæſtio oritur ex facto viduæ laudatæ à domino Lucæ viceſimoprimo. quòd omnem victum ſuum obtulit. Hic enim non interuenit mutatio ſtatus: & oblatio illa ſecundũ rem incommenſurata fuit ei quod habebat mulier illa: & tamen fuit accepta prompta eius voluntas & executio ſecundum id quod non habuit. ❡Solutio eſt quòd doctrina Pauli tradidit quod regulare eſt, quod ſecundum communem morum regulam laudabile eſt. Factum autem viduæ ſpeciale quid fuit, tanquam ſupra communem hominum regulam factum. ❡Poteſt tamen aliter dici quòd quia neceſſarium alicui nó conſiſtit in indiuiſibili ſed latitudinem habet, ita quòd

I diminuendo aliquid adhuc reſtat neceſſarium ad victum ſeu ſtatum, ideo vidua illa de penuria ſua arbitrata eſt quòd etiam demptis illis duobus minutis viuere poſſet: ac per hoc non receſſit à regula iſta, ſed dedit iuxta id (quãtulumcunque fuit) quod habuit. Forte enim viuebat ex eleemoſynis, & quicquid pecunię habuit totum dedit. ❡Non enim vt aliis ſit remiſſio. pro, relaxatio, vobis autem tribulatio.) Rationem reddendo prioris dicti, adiungit aliam circunſtantiam in eleemoſynarum largitione librandam: vt ſcilicet eleemoſynarum largitio non pariat largiẽtibus anguſtiã rei familiaris. Et hoc directe eſt ratio prioris dicti. Nec pariat ſuſcipientibus eleemoſynam relaxationem potius morum quàm laborum. opulẽtiæ ſiquidem eleemoſynæ ſuſceptæ, reddunt quandoque ſuſcipientes remiſſos & tepidos, tum ad debita exercitia, tum ad ſanctiores mores: vt experientia vtinam non teſtaretur in opulentis monaſteriis, eccleſiis & cętera. ❡Vetat Paulus huiuſmodi largitatem eleemoſynariam largientem relaxationem eorum quibus datur. Tamen deuotio principum qui dederunt putantium ſe fouere non relaxare quod re-

K ligionis & morum erat, gratiſſima deo fuit: ſed culpa eſt abutentium, & cautela deberet eſſe largientium poſtquam experientia relaxationem vident. Sed ex æqualitate.) Vtriuſque moderaminis rationem aperit, manifeſtans æqualitatis rationem habendam in eleemoſynarum largitione. Et ne reſtet ambiguum de qua æqualitate loquitur, explicat ipſam vtrinque: & ex parte ſcilicet largientium, & ex parte ſuſcipientiũ eleemoſynam. In præſenti tempore veſtra abundantia, illorum inopiam ſuppleat, vt & illorum abundantia veſtræ inopiæ ſit ſupplementum.) Ecce æqualitas. vos abundatis temporalibus facultatibus, ſancti in Hieruſalem indigẽt: ad æqualitatem res iſta reducitur, ſi veſtra abundantia ſuccurrit illorum indigentiæ. ❡Vbi nota quòd non dicit id quod eſt vobis neceſſarium, ſed veſtra abũdantia. Abundantia enim eſt propria eleemoſynæ materia: conformiter ad verbum domini, quod ſupereſt eleemoſynam date.

Et ſimiliter nota non niſi indigentibus eleemoſynas eſſe conferendas. ¶Et odiuerſo ſancti in
Hieruſalem abūdant ſpiritualibus, vos autem indigetis ſpiritualibus donis: æqualitas fiet, illorum A
abundantia in ſpiritualibus ſuccurrente veſtræ indigentiæ ſpiritualium. Prouocati enim veſtris
eleemoſynis ſuccurrēt ſuffragiis orationum apud deum vobis in iis quę ſunt ad ſalutem animę.
¶Vbi & nota dici vt illorum abundantia, proculdubio in ſpiritualibus. Reddit enim rationem
eius quod dixerat, non vt aliis ſit relaxatio. Non ſolū nō debet eleemoſyna parere relaxationē,
ſed fouere abundantiam ſpiritualium in ſuſcipientibus eleemoſynas: vt non ſolum habeāt dona
ſpiritualia pro ſeipſis ſed etiam pro largientibus eleemoſynas ¶Vide quales conditiones deſcri-
bit apoſtolus concurrere ad huiuſmodi eleemoſynas quæ fiebant pro victu ſanctorum in Hie-
ruſalem, vt prouocet Corinthios ad celeriter conſummandas eleemoſynas. Vt fiat æqualitas.
Sicut ſcriptum eſt.) Exod. xvi. Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minora-
uit.) Transſumit Paulus factum in collectione mannę, ad perſuadendam æqualitatem cōmu-
nem eſſe omnibus tam pauperibus modicū dantibus q̄ diuitibus multū largiētibus. Res geſta ſic B
eſt. mādāte Moyſe vt per domos colligerēt māna pro ſingulis perſonis ad mēſurā gomor: dum
alii plus alii minus colligerent ad ſuas domos, euenit ꝙ in ſingulis domibus tot gomor mannæ
inuēta ſunt quot perſonæ erant: ita ꝙ qui plus collegiſſent, non tamen habuerunt plus, ſed nū-
merum gomor iuxta numerū perſonarū: & ſimiliter qui minus collegiſſent, nihilominus inue-
nerunt numerū gomor iuxta numerū perſonarum. Et ſic qui multū collegerat, nō abūdauit: &
qui modicū collegerat, nō eſt minoratus, id eſt non minus reperit. Et ſic fuit inter eos æqualitas
proportionalis cum ſufficientia. ¶Simile quid vult intelligi Paulus euenire largiētibus eleemo-
ſynas huiuſmodi: vt ſcilicet pauper modicum largiens & diues multum largiens, æquales ſciant
ſe inueniri in ſpiritualibus æqualitate proportionis cum ſufficientia: hoc eſt quòd vnuſquiſque
ad ſufficientiam ſuam ſpiritualia participabit, ſicut contigit in participatione mannæ.

GRatias autem ago. pro, gratia autem, deo.) Regreditur Paulus ad eam quam narrare in- C
choauerat exhortationē à ſe factam Tito vt reuerteretur Corinthum ad perfectionem
collectæ eleemoſynariæ: & gratias agit deo de conſenſu Titi. Qui dedit eandem ſoli-
citudinem pro vobis in corde Titi.) Proprie ſignificatur idem ſtudium, eadem cura in corde
Titi quæ erat in corde Pauli pro Corinthiis vt facerent hoc bonum. ¶Quoniam exhortatio-
nem quidē ſuſcepit.) quam nos ei fecimus vt veniret ad vos. Nec ſolum ſuſcepit exhortationem
noſtram. Sed quum ſolicitior. pro, ſtudioſior, eſſet, ſua voluntate. pro, ſua ſponte, profectus eſt
ad vos.) Vltroneus ad tale iter Titus commendatur. ¶Miſimus autem cum illo fratrem no-
ſtrum.) Superfluit noſtrum. Cuius laus eſt in euāgelio per omnes eccleſias.) Non nominat
Paulus hunc Titi collegam: ſed deſcribit à duobus. Primum ꝙ laudatur in euāgelio per omnes
eccleſias. Quod euāgeliſtæ Lucæ videtur congruere, ſparſo euangelio eius per eccleſias omnes. D
Alterum eſt. Non ſolum autem. pro, nec id ſolū.) ſupple gratię habet. Sed & ordinatus. pro,
electus, eſt ab eccleſiis comes peregrinationis noſtræ in hanc gratiam. pro, cum gratia hac.) Et
hoc quoque congruit Lucæ euangeliſtæ, qui ſeipſum deſcribit comitem peregrinationis Pauli.
Verum ad propoſitum negotium non dicit comes peregrinationis noſtræ, ſed comes peregri-
nationis noſtræ cum hac gratia: ad differentiam primæ peregrinationis Pauli ſine gratia hac.
Ad ſignificandum ꝙ in hac peregrinatione qua peregrinatur cum hoc officio procurādi elee-
moſynas pro degētibus in Hieruſalem, electus eſt Lucas ab eccleſiis omnes Pauli ad procuran-
dum huiuſmodi eleemoſynas. hoc ſiquidem officiū iniūctum eſt Paulo poſt annos. xiiii. vt ipſe
dicit ad Gal. ii. vnde prima eius peregrinatio ad prædicandum, fuit ſine hoc officio procurandi
eleemoſynas. Quod officium appellat gratiam, vt intelligamus non imponi onus eccleſiis per
hoc officiū, ſed afferri illis gratiam: vt pro gratuito dono ſuſcipiāt peti à ſe eleemoſynas: vtpote E
excitari ad bonum proprium. Re ſiquidē vera, gratia beneficium conferebatur ſpirituale à Pau
lo Corinthiis & aliis quos excitabat ad eleemoſynas faciendum degentibus in Hieruſalem. Et
maius erat beneficium illis collatum (vtpote ſpirituale) quàm beneficium corporalis ſubuentio-
nis, quod largientes conferebant indigentibus. Quæ miniſtratur à nobis ad domini. Deeſt,
eiuſdem.) Legendum eſt. Ad eiuſdem domini gloriam.) non ad noſtram gloriam hoc à no-
bis exercetur officium ſed ad eiuſdem domini gloriam. Et dixit hoc ne quis putaret quòd Pau-
lus ideo procuraret eleemoſynas vt glorioſum ſe redderet apud eccleſiam Hieroſolymitanam.
Et deſtinatam volūtatem noſtram. pro, & promptitudinem animi veſtri.) Ecce alter finis ſeu
fructus huius noſtri officii, ad prouehendam ac manifeſtandam animi veſtri promptitudinem
ad eleemoſynas largiendum. ¶Deuitantes hoc. pro, id.) Explicat Paulus quare tam egregios

F viros mittat ad hoc opus. Nequis non vituperet in hac plenitudine.pro,abundantia,quę mi-
niſtratur à nobis in domini gloriam.) Superfluit in domini gloriam. Abundantiam appellat
magnam pecuniæ ſummam mittendam in Hieruſalem à tot eccleſiis. Sciebat enim facile pate-
re morſibus oblocutorum miniſtrãtes pecuniam in magna præſertim quantitate. Et propterea
tam egregiis viris vtebatur in hoc miniſterio. Vnde & ſubdit. Prouidemus enim bona non
ſolum coram deo,ſed etiam corã hominibus.) Non dicit prouidemus vana aut fucata,ſed bo-
na:quę ſcilicet ſuapte natura ſunt bona,& apud deum & apud homines:quale eſt vti viris om-
ni exceptione maioribus in re pecuniaria. ¶ Miſimus autẽ cum illis.) Tito & Luca. Et fratrem
noſtrum.) Nec nominatur iſte tertius nec deſcribitur iudiciis nobis manifeſtis: veriſimile ta-
men eſt quòd Corinthii intelligebãt de quo loquebatur. Suſpicor Silam aut Timotheum eſſe.
Barnabas enim iam ſeparatus erat à Paulo in initio huius peregrinationis: vt patet in Actis
G Apoſtolorum. Quem probauimus in multis ſæpe ſolicitum.pro,diligentem eſſe:nunc autem
multo ſolicitiorem. pro, diligentiorem.) Commendatio clara eſt ex frequenti experientia.
¶ Confidentia multa in vobis.) Particula hæc cum adiacentibus valde obſcura redditur ex no
minatiuis(quantum apparet)dure iunctis.quocirca tãquam diuinas conſtruam. Et quia in textu
Græco confidentia caſus eſt datiui quem interpres mutauit in ablatiuum,ſenſus eſt. Confiden-
tiæ multæ locus eſt in vobis,aduenientibus his tribus ad vos multum poteſtis confidere. Siue.
pro, Tito.)hoc eſt tam ratione Titi. Et ratio ſubiungitur. Qui eſt ſocius meus & in vobis ad-
iutor. pro,cooperator.) Superfluunt illæ duæ dictiones,qui eſt. Ratio quare poteſtis confidere
in Tito manifeſtatur ex duobus:tum ex ſocietate Pauli: tum ex officio cooperationis euangeli-
cæ quam apud ſe ipſimet Corinthii experti ſunt. ¶ Siue fratres noſtri.) Ratio confidendi in
fratribus noſtris aliis duobus miſſis cum Tito. Vtrobiq;(videlicet ſiue pro Tito ſiue fratres no-
H ſtri)ſubintelligendum eſt verbum aliquod: puta ſiue pro Tito exigitur ratio fiducię:ſiue fratres
noſtri exigantur fideles. Et ſubiungitur reſponſio.pro Tito quidẽ, ſocius meus & in vobis coo-
perator:pro fratribus vero noſtris duobus antedictis. Apoſtoli eccleſiarum.) A duobus de-
ſcribit quàm fide digni ſint hi fratres noſtri. Primum eſt quia ſunt apoſtoli eccleſiarum. Ad dif
ferentiam apoſtolorum CHRISTI dicit apoſtoli eccleſiarum:hoc eſt legati eccleſiarum,
miſſi ab eccleſiis. Ambo enim hi ab eccleſiis mittebantur ad adiuuãdum Paulum ad hoc opus.
Alterum eſt. Gloriæ.pro,gloria,Chriſti.) nõ ſolum relati ad eccleſias ſunt apoſtoli earum,ſed
etiam relati ad CHRISTVM ſunt gloria CHRISTI, ſunt in quibus continue vi-
get non propria ſed CHRISTI gloria. ¶ Oſtenſionem ergo quæ eſt charitatis veſtræ.)
Superfluit quę eſt. Manifeſtata confidentia quam poſſunt habere in his tribus nunciis, monet
Corinthios vt duo erga illos oſtendant. Alterum eſt vt indicia propriæ dilectionis erga illos
I oſtendant.alterum eſt. Et noſtræ gloriæ.pro,gloriationis,pro vobis.)hoc eſt vt oſtendatis fa-
ctis noſtram gloriationẽ de vobis veram eſſe. Gloriabatur enim Paulus ſancta iactantia de Co
rinthiorum fide,bonitate &c. In illos oſtẽdite in faciem eccleſiarum.) Dictio Græca anceps
eſt ad faciem vel perſonam. Et vtroque modo quadrat propoſito. Nam legendo in faciem ec-
cleſiarum,adiungitur ratio publicandæ rei in conſpectu eccleſiarum. Legendo autem in perſo-
nam,explicatur ratio quoque vtrunque agendi:eo quòd perſonã gerunt eccleſiarum. iam enim
dixerat quòd ſunt apoſtoli eccleſiarum: & modo explicat quòd in perſonas eccleſiarum cõfer-
tur quicquid his confertur, Elige quod mauis.

## CAPVT IX.

K NAm de miniſterio quod. pro,miniſtratione quæ,fit in ſanctos,ex abun-
danti.pro,ſuperuacaneum eſt mihi,ſcribere vobis.)Monuerat Corinthios
vt oſtenderent erga legatos officia charitatis & factorum: reliquumque
erat vt moneret eos circa eleemoſynariam largitionem in ſanctos Hieru
ſalem. Et propterea de hac ſubiungit quòd ſuperfluum cenſet exhortari
eos ad hoc. Et rationem ſuperfluitatis ſubiungit. Scio enim promptum
animum veſtrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones.) Non
ſolum ſe ſcire promptitudinem animi Corinthiorum ad hoc opus,
ſed etiam vſqueadeo certum eſſe quòd apud Macedones gloriatur de tali Corinthiorum prom
ptitudine aſſerit: vt omnino intelligant Corinthii fiduciam Pauli in eis. Quoniam & .pro,
quòd,Achaia parata eſt ab anno præterito.) Explicat Paulus quid dicebat in hac gloriatione:
viddicet

videlicet quòd Achaia (cuius caput erat Corinthus) parata eſt promptitudine animi ad huiuſ- A
modi opus iam ab anno ſuperiore. Et veſtra. pro, & ex vobis, æmulatio prouocauit pluri-
mos. pro, complures.) Non parua ſunt hæc calcaria laudis, quòd ex ipſis Corinthiis orta eſt
ſancta æmulatio prouocans multos ad ſimile opus. ◖Miſimus. pro, miſi, autem fratres.) Ta-
cite occurrit quæſtioni cur ſi tantum in noſtra prõptitudine confidis, miſiſti ad nos hos egre-
gios viros pro hoc opere? Rationem reddit quare hos egregios fratres miſerit. Vt ne quod
gloriamur. pro, ne gloriatio noſtra, de vobis, euacuetur in hac parte.) Et explicans ſubiungit.
Vt quemadmodum dixi.) Macedonibus vos paratos fore. Ita parati ſitis.) Ratio itaque
quòd miſerit fratres eſt, vt ſint parati: non vt ſint prompti ad dandum, ſed vt inueniatur pecu-
nia parata. Ne quum. pro, ne ſi, venerint Macedones mecum & inuenerint vos imparatos,
erubeſcamus nos: vt non dicamus vos.) hoc eſt abſtineo à dicendo erubeſcatis vos. Erubeſcentia
ſiquidem fuiſſet communis Paulo & Corinthiis. Paulo quidem dicẽti illos fore paratos: Corin- B
thiis autem inuentis imparatis. In hac ſubſtantia. deficit, gloriationis.) hoc eſt in hoc ſubiecto
in hac materia gloriationis. Non timebat Paulus erubeſcere in aliis materiis quas gloriatus fue-
rat inueniri apud Corinthios (puta obedientia, charitate, ſcientia &c.) ſed circa ſubiectum huius
gloriationis ſtudioſus erat ne deficeret. ◖Neceſſarium ergo exiſtimaui rogare fratres.) ante-
dictos. Vt præueniant ad vos.) antequam ego veniam. Et præparent repromiſſam. pro, an-
tepromiſſam, benedictionem. Deficit. veſtram, hanc paratam. pro, in promptu, eſſe.) Eleemo-
ſynam appellat benedictionem, eo quòd ſuapte natura eleemoſyna debet eſſe non ſolum bene-
ficentia ſed benedicentia. Debet enim conſtare non ſolum ex benefacto, ſed ex benedicto. De-
bent ſiquidem adeſſe cum bonis factis bona verba. Sic quaſi benedictionem, non quaſi aua-
ritiam.) Explicat modum quo vult in promptu inueniri eleemoſynam. Et modus iſte reſpi-
cit id quod eſt facti. Quaſi benedictionem ſiquidem appellat multiplicationem, more ſacræ C
ſcripturæ ſæpe multiplicationem deſcribentis per benedictionem. In cuius ſignum contra aua-
ritiam diſtinguit illam. Eſt itaque ſenſus. vt inueniatur in promptu eleemoſyna ſic vt ſit velut
multiplicatio non velut auaritia. Multiplicationis ſiquidem eſt largitas, auaritiæ vero tenacitas.
Intendit ergo Paulus hoc quod ſtatim declarat ſubiungendo. Hoc autem dico.) Superfluit
dicò. nullum verbum in textu apponitur. Exponẽdo ſiquidem quod dixerat quaſi benedictio-
nem non quaſi auaritiam, ſubiungit hoc autem, ſupple eſt quod ſubiungo. Qui parce ſemi-
nat.) Ecce quaſi auaritiam. Parce & metet.) Fructus enim quantitas reſpondet quantitati
ſeminis: & ſimiliter quantitas præmii quantitati meriti. Et qui ſeminat in benedictionibus.)
Ecce quaſi benedictionem: hoc eſt qui ſeminat in multiplicationibus. De. pro, in, benedictio-
nibus & metet.) hoc eſt in multiplicationibus metet. ◖Vnuſquiſq; prout deſtinauit. pro, pro-
ponit.) Non exigit Paulus iuxta olim propoſitum (quia forte diminutæ ſunt interim alicuius D
facultates) ſed iuxta præſens propoſitum. In corde ſuo.) Superfluit ſuo. Non iuxta propoſi-
tum in ſermone ſed in corde, ad differentiam eorum qui largioribus verbis pollicentur non ex
corde. Non ex triſtitia.) Nota ſingulas cõditiones eleemoſynæ. Prima eſt prout in præſenti
tempore proponit non in verbis ſed in corde. Secunda eſt non ex triſtitia. Minus dicit & plus
ſignificat. Non ſufficit euitare cum triſtitia dare ſed oportet delectabiliter dare. Non eſt enim
iuſtus qui non gaudet iuſtis operibus: & ſimiliter non eſt eleemoſynarius qui non gaudet elee-
moſynæ largitione. Tertia conditio eſt. Aut ex neceſſitate.) Triſtitia ab intrinſeco oritur
cognataque eſt auaris animis quũ eleemoſynas largiuntur. ſiue ſint auari ex natura ſiue ex ma-
la conſuetudine. Neceſſitas autem ab extrinſeco eſt: vt quum quis maiorũ authoritate fere com
pellitur ad eleemoſynas largiendum. Neutra placet Paulo. Et rationem ex parte dilectionis di-
uinæ contra vtranque ſubiungit. Hilarem enim datorem diligit deus.) Hinc apparet quod E
dixi, Paulum minus dicere & plus ſignificare. Deus enim qui intuetur cor, non diligit factum,
ſed penſat cor. Cuius eſt hilaritas vel triſtitia, cuius eſt eſſe ſpontaneum vel coactum. ◖Et ex
Eccleſiaſtici triceſimoquinto, capite. Videtur Paulus attuliſſe hanc ſentẽtiam. Ibi enim dicitur,
in omni dato hilarem fac vultum tuum. Et ſubiungitur retributio diuina. ◖Potens eſt autem
deus.) Dixerat quòd hilarem datorem deus diligit: declarat modo quanti pendenda eſt dei di-
lectio erga hilarem datorem, primum ex parte potentiæ diuinæ: & deinde ex parte efficientię.
Et ex parte quidem potentiæ dicit quòd deus eſt potens. Omnem gratiam abundare facere
in vobis.) Non ſolam poteſt efficere in vobis abundantiam huius gratiæ eleemoſynariæ mul-
tiplicando facultates & augendo promptitudinem, ſed etiam omnem aliam gratiam. abundare

F autem ita. Vt in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habẽtes, abũdetis in omne opus bo-
num.) Aduerbium ſemper non habetur in omnibus codicibus.ſed vt in omnibus,ad vos ſpe-
ctantibus,non aliquam ſed omnem ſufficientiam habentes,ex integro ſufficientes,abundetis in
omne opus bonum . quod eſt finis omnium tam temporalium bonorum quàm ſpiritualium
virtutum. ¶Sicut ſcriptum eſt.) in Pſal.cxiii. Diſperſit.) vir iuſtus, non vni tantum con-
tulit ſed in multos ſparſit. Dedit pauperibus.) non diuitibus,non hiſtrionibus.Ecce meritum,
ecce hilaris dator. Iuſtitia eius.) qua iuſtus eſt apud deum, comprehendens omnes virtutes.
Manet in ſeculum ſeculi.pro,in Aeuum.) Ecce præmium ſupremum ad quod diligit deus.Ma-
net ſiquidem in æterno præmio,& nõ deſinit ipſo moriente. ¶Qui autem adminiſtrat.pro,
ſuppeditat,ſemen ſeminanti.) Declarata potentia diuinæ dilectionis, & ex authoritate ſcriptu-
ræ declarato ſupremo pręmio ſpectante ad futuram vitam,declarat modo efficientiam diuinæ
G dilectionis in hac vita : quid ſcilicet efficit deus in hac vita erga hilares datores. Declarat autem
hanc efficientiam breuiter ſecundum ſimilitudinem proportionalem ad efficiẽtiam dei in na-
turalibus. Et intendit docere quòd quemadmodum deus cooperatur homini in ſeminibus na-
turalibus, ita proportionaliter cooperatur etiam homini in ſeminibus ſpiritualibus. Apta pro-
fecto ſimilitudo, & vere proportionalis. Hilaris enim dator eſt tanquam ſeminans:& eleemo-
ſyna ipſa eſt velut ſemen ad fructum multiplicem ſatum.Habet enim vim ſeminariam ad pro-
ducendum fructum multum. Et is qui dat elemoſynam,tanquam ſeminans dare debet: hoc eſt
reſpiciendo ad fructum futurum . Deus autem quemadmodum homini ſeminanti ſuppeditat
ſemen, vires ſemini ſubminiſtrando(ipſe ſiquidem eſt actor naturæ)ita ſubminiſtrat vires elee-
moſynę ad fructificandum.Et quemadmodum non deficit deus ſeminanti in actionibus natu-
ralibus ſeminis , ita non deficit ſeminanti eleemoſynam in actionibus gratuitis ſecundum or-
H dinem gratiæ, eleemoſynæ quaſi ſemini diffinitis. Quas actiones proportionaliter ad actiones
ſeminis tres Paulus ſubiungit. Et panem ad manducandum præſtabit.) Ecce prima.primum
enim quod expectatur de ſemine , eſt habere panem ad manducandum . Et multiplicabit ſe-
men veſtrum.) Ecce ſecunda.nam ex ſemine non ſolum expectatur panis,ſed expectatur mul
tiplicatio ſeminis pro futura maiori ſeminatione . Et augebit incrementa frugum . pro, pro-
uentus,iuſtitiæ veſtræ.) Ecce tertia expectatur ſiquidem ex ſemine non ſolum panis pro victu
propriæ familiæ ac maior futura ſeminatio , ſed etiam lucrum iuſti prouentus.
¶Proportionaliter autem ad hæc tria dicit quòd deus præſtabit ſeminanti eleemoſynam & pa
nem ad manducandum, hoc eſt neceſſaria ad victum, & multiplicabit actionem eleemoſyna-
riam & augebit prouentus iuſtitiæ: hoc eſt prouentus iuſtos,ad differentiam lucrorum iniuſto-
rum . vel prouentus ſpirituales iuſtitiæ veſtræ . vt iuſtitia eſt nomen generale .
I ¶Aduerte hic circa literam quòd in textu Græco hæc tria verba (præſtabit ſeu ſuppeditabit ,
multiplicabit & augebit)ſunt infinitiui modi:& antiqui interpretes verterunt ea in futurum in-
dicatiui,ob neſcio quam ſubintellectionem.Moderni vero interpretes verterũt in imperatiuum
modum tertiæ perſonæ:legendo ſuppeditet,multiplicet,augeat. Nec eſt differentia in ſenſu,niſi
quòd iuxta antiquos interpretes Paulus affirmat Deum efficere hos fructus per eleemoſynam :
iuxta modernos vero Paulus precatur ſeu imprecatur eoſdem fructus eleemoſynæ . Magis au-
tem quadrat quòd Paulus affirmet quàm quòd precetur aut imprecetur : quia affirmata diuina
dilectione(dicendo hilarem enim datorem diligit deus)& magnificata illa ex potentia dei,ſub-
iungendo potens eſt autem &c. Conſentaneum fuit vt aſſeretur efficientia diuinæ dilectionis .
Quid enim mihi eſt quòd Deus poſſit niſi ſimul adſit quòd Deus efficiat .
¶At ſi obĳcias ꝙ quia incertum eſt an deus hos temporalium bonorum fructus per eleemoſy-
K nas efficiat, ideo quadrat deprecatiuus modus. Fateor ꝙ quia non ſemper deus hos efficit tem-
porales fructus,rationem habet pro ſe deprecatiuus modus.quia tamen regulariter deus hos fru
ctus efficit quando expedit (teſtantibus inter priſcos hoc Iob & Tobia:atteſtãteque hanc ſemi-
nis ſimilitudine, immo ratione allata à Paulo)ideo antiqui interpretis textum nõ mutaui. qua-
lem etiam habet Ambroſius.Non improbo tamen deprecatiuam lectionem. Vt in omnibus
locupletati abundetis. ) Superfluunt duæ dictiones:vt & abundetis. Paulus ſiquidem Hebræo
aſſuetus idiomati per participia loquitur ſine verbo,dicendo. In omnibus locupletati in om-
nem ſimplicitatem.)Sunt qui putant participiũ hoc conſtruendũ cum verbo abũdetis ſuperius
poſito ante ſicut ſcriptũ eſt.Ita ꝙ constructio ſit.Abundetis in omne opus bonum in omnibus
locupletati in omnem ſimplicitatem. ¶Crediderim ergo verbũ ſubſtantiuũ ſubintelligendum
Hebræo

Hebræo more:& quòd Paulus deſcribat per hæc verba Corinthios ſeminantes eleemoſynam. A
Vt ſit ſenſus,qui in omnibus locupletati eſtis in omnem ſimplicitatem. Acſi apertius dixiſſet. Dixi quòd augebit prouentus iuſtitiæ veſtræ &c.non loquor de omnibus,ſed de iis qui in omnibus locupletati eſtis in omnem ſimplicitatem. Locupletatos in omnibus ſpiritualibus intellige,ad omnem autem ſimplicitatem aſſequendam. Simplicitatem autem appellat quemadmodum & ſuperius in principio octaui cap. virtutem animi ad munde & pure eleemoſynam largiendum,& reliqua bona faciendum,audiendum,complectendũ &c. Simplicitas enim animi magna pars eſt virtutis, & optima diſpoſitio ad ea quæ ſunt fidei, ſpei, charitatis, obedientiæ, religionis,beneficentiæ,&c. Quæ operatur per nos gratiarum actionem deo.) Hinc apparet quòd de ſimplicitate quę erat in Corinthiis Paulus loquitur:quoniam de ipſa dicit quòd eſt materia gratiarum actionis deo à Paulo.in tantam enim profecerant ſimplicitatem quòd inducebant Paulum & ſuos ad gratias agendum deo. ❡Quoniam miniſteriũ huius officii. pro,miniſtratio huius miniſterii.) hoc eſt res quæ miniſtratur ( pecunia ſcilicet) per hoc miniſterium eleemoſynarium. Non ſolum ſupplet ea quæ deſunt ſanctis.)in Hieruſalem. Sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in domino.pro,per hoc quòd multi gratias agũt deo.) hoc eſt non ſolum habet effectum corporalis ſubuentionis indigentiæ ſanctorum, ſed etiam parit abundantiã affectus ſpiritualis, per hoc quòd multi gratias agunt deo. Per probationem miniſterii huius.) Ecce occaſio gratiarum actionis apud multos, probatio(hoc eſt experimẽtum) miniſterii huius eleemoſynarii. Glorificãtes deum in obedientia confeſſionis veſtræ in euangelio CHRISTI.) Prima glorificationis diuinæ materia complectitur confeſſionem fidei cum obedientia mandatorum euangelicorum. Obedientia ſiquidem vt effectus confeſſionis deſcribitur,quia vere ſic eſt.Primum enim eſt confeſſio fidei:& inde obedientia mandatorum.Quod autem dicitur in euangelio CHRISTI, refertur tam ad confeſſionem quàm ad obedientiã. Et ſimplicitate communicationis veſtræ in illos & in omnes.) Superfluit veſtræ. Secunda glorificationis diuinæ materia eſt ex ſimplici animo communicata eleemoſyna in illos qui ſunt in Hieruſalem & in omnes pauperes CHRISTI. Et in ipſorum obſecratione pro vobis.) Tertia glorificationis diuinæ materia immo actio eſt obſecratio ſanctorum pro vobis. Deſiderantium vos.) Non dicit deſiderantium veſtra, nec vos videre aut audire, ſed abſolute deſiderantium vos.Ad quid orent pro vobis declaro,ſcilicet pro veſtra vita.deſiderare enim vos,eſt deſiderare veſtram vitam. Propter eminẽtem gratiam dei in vobis.) Ideo deſiderant vos viuere qua in vobis eminet gratia dei. Cognatum eſt enim piis votis deſiderare vitam eorum in quibus eminet diuina gratia. ❡Gratias ago. pro, gratia, deo.) Supple ſit. Super inenarrabili dono eius.) in vobis & in illis & nobis.Et dicitur inenarrabile donum,tum ex parte diuini amoris ex quo procedit donum.tum ex parte doni ſuperantis narrationem:vtpote quod longe plus eſt intus quàm narretur.tum ex parte termini:quia inenarrabile eſt quod oculus non vidit & auris non audiuit &c.

## CAPVT X.

Ipſe autem ego Paulus.) Quarta & vltima eſt hæc pars huius epiſtolæ. In qua tractatur reſidua particula primo tamẽ loco propoſita,benedictus deus. Vniuerſa ſiquidem hæc pars de ipſius Pauli perſona tractat, non ad ipſius Pauli ſed ad dei laudem. Tractat enim quę ſuiipſius ſunt vt materiã benedicendi deũ benedictione laudis. Vnde & à ſeipſo inchoat dicendo,ipſe ego Paulus. Hactenus ſiquidem in prima perſona pluralis numeri tractauit de miniſtris noui teſtamẽti, & de communibus ſibi & aliis tribulationibus & conſolationibus:modo vero de ſeipſo tractaturus eſt. Obſecro vos per manſuetudinem & modeſtiam Chriſti.) Qui obſecret,inferius ſubiunget.Modo ſacra per quæ obſecrat,explicat duo: manſuetudinem,ſcilicet & modeſtiã Chriſti, contra duo quę Paulo imponebantur,ſcilicet audaciam in ſcribendo, & vtilitatem in loquendo coram. Affert Chriſti manſuetudinem contra audaciam, & modeſtiam contra vtilitatem. ❡Verum dictio interpretata modeſtiam, varios ſortita eſt interpretes. alii clementiam, alii humanitatem, alii comitatem ſeu lenitatem interpretantur. Verum modeſtia generale nomen eſt ad modum ſeruandum in exterioribus. Ad literam enim Paulus internam manſuetudinem & externum quoddam moderamen in actionibus & modo loquendi,videtur afferre ex Chriſto. Qui in faciem.pro,iuxta faciẽ,quidem.)

F Seipſum Paulus refert:deſcribendo id quod in veritate erat,ſed in cõuitium retorquebatur.De-
ſcribit enim ꝙ iuxta faciem,hoc eſt coram. Humilis ſum inter vos.) humilẽ,deiectũ me ago
inter vos,coram. Abſens autem confido in vobis.) Dictio interpretata confido,anceps eſt ad
confido vel audeo.ſed parum aut nihil refert ad ſenſum:quoniam confidentia fundamẽtum eſt
audaciæ. immo proprium videtur eſſe confidentium audere. Clarior tamen interpretatio eſſet
audeo.Et vtrunque horum(vt dictum eſt)veritati innitebatur:quoniã Paulus(vt patet in priore
epiſtola)abſens audacter reprehendit eos: & quum apud eos conuerſatus prius fuerat, humilem
ſe egerat. Ab iis ergo deſcribit ſeipſum quæ retorquebãtur in eius conuitium. ¶Rogo autem
vos.) hoc eſt rogo inquam vos modo abſens. Ne præſens audeam.) Ecce quid rogat,ne eue-
niat quòd præſens audeam : hoc eſt rogo vt ita vos corrigatis vt non oporteat me præſentem
vti audacia, qui hactenus vſus ſum humilitate. Et intellige audeam, non in omnes ſed in quoſ-
dam:quoniam expreſſe ſubiunget in quoſdam,parentheſi interpoſita. Per eam confidentiam
G qua exiſtimor audere.) Et tunc ſubiungitur. In quoſdam.) Quod refertur non ad verbum
audere ſed ad verbum audeam.Exiſtimabatur Paulus audere magna cõfidentia abſens. Et pro-
pterea dicit ne præſens audeam in quoſdam, illa confidentia qua exiſtimor audere abſens.
Qui arbitrantur.) Deſcribit illos quoſdam à mala reputatione non ſolum Pauli ſed & ſocio-
rum eius. Nos tanquam ſecundum carnem ambulemus. pro,ambulantes.) hoc eſt ſecundum
carnales affectus exercere actus noſtros. Exiſtimabant iſti quòd Paulus vel timore humano vel
captandi fauoris gratia humilis erat præſens:& ſimiliter abſens erat audax ad vendicandam ſi-
bi authoritatem, gloriam & huiuſmodi. Quod fuiſſet ſecundum carnem ambulare: quoniam
carnales ſunt huiuſmodi affectus. ¶In carne enim ambulantes.)vtpote naturam carneam ha
bentes. Non ſecundum carnem militamus.) non carnalibus affectibus ſed rationibus milita-
H mus aduerſus diabolum, aduerſus idola, aduerſus infidelitatem, aduerſus prauos mores.
¶Nam arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt.) Ex natura armorũ apoſtolicæ militiæ pro-
bat ꝙ non ſecundum carnem militamus.Et duo de his armis dicit. Alterum negatiuũ,non car-
nalia.per quod excluduntur affectus & artes omnes ad gloriam,ad lucrum, & ad reliqua huiuſ-
modi mundana.Alterum affirmatiuum. Sed potentia deo.) Per quod explicatur ꝙ ſunt for
tia ac valida, non carni non mundo ſed deo:tanquam ei pro quo aſſumuntur, cui militant,qui
principaliter in illis pugnat.eſt enim datiui caſus deo. Ad deſtructionem munitionum.) Ec-
ce ad quid valent arma apoſtolicæ militiæ, ad deſtruendum omnes munitiones. Sermo meta-
phoricus eſt: deſcribens efficientiam armorum ſpiritualium ad ſimilitudinem corporalium ef-
fectuum. Magna ſiquidem eſt potẽtia armorum corporalium quæ poſſunt deſtruere munitio-
nes ciuitatum,artium,caſtrorum & huiuſmodi. Verum hæc in genere dixit munitiones quibus
I & diabolus & homines mundani velut muniti ſunt contra fidem Chriſti. in ſpecie autem mu-
nitiones per partes explicat,inchoãdo à cogitationibus. Conſilia. pro,cogitationes,deſtruen-
tes.)Prima munimenta diabolica ſunt cogitationes. In quibus cõprehenditur tota pars cogno-
ſcitiua, omnes aſtutiæ, omnes artes &c.contra fidem Chriſti & bonos mores. Et omnem al-
titudinem extollentem ſe.pro,quę ſuſtollitur,aduerſus ſcientiã.pro,cognitionẽ,dei.) Secũdum
genus munitionem celſitudo aduerſus cognitionem reuelatam nobis de deo eſt . ſub qua com-
prehenditur tam vniuerſus affectus q̃ vniuerſa poteſtas ſeu dignitas quæ eleuatur aduerſus co-
gnitionem dei.Et ambo hæc armis apoſtolicis deſtruuntur. Et in captiuitatem redigẽtes om-
nem intellectum.pro,cogitationem,in obſequium.pro,in obedientiam,Chriſti.)Magna vis ar-
morum,quę non ſolum poſſunt deſtruere contraria tam in intellectu q̃ in quadam celſitudine
poteſtatis,affectus,dignitatis &c. ſed etiam redigũt in captiuitatem omnem cogitationem,vni-
K uerſam partem intellectiuam ad obedientiam Chriſti,credendo,ſperãdo, amando. ¶Aduer-
te prudens lector dupliciter cogitationes inueniri . Vel veſtitas contrarietate ad Chriſtum ſeu
bonos mores. Et has apoſtolicis armis deſtrui deſcriptum eſt primo . Vel nudas ab iis quę ad-
uerſantur Chriſto & bonis moribus: quales ſunt intelligentiæ non erroneæ philoſophorum,ar
tium,prudentiæ &c.Et has non deſtrui,ſed in captiuitatem eiſdem armis redigi ad obediẽtiam
fidei Chriſti modo deſcribitur. Et in promptu habentem vlciſci omnem inobediẽtiã quum
impleta fuerit veſtra obedientia. ) Quartum quod poſſunt apoſtolicis armis,deſcribitur vltio,
omnis inobediẽtiæ.Intelligo ad literam ſignificari ꝙ in promptu habebat Paulus punitionem
inobedientium apud Corinthios,non tũc ſed quum impleta fuerit obedientia illorum qui mo-
nitis apoſtolicis parere voluerint. Cenſebat enim Paulus expectandum vt impleretur numerus
volentium obedire poſtquam moniti fuiſſent per hãc epiſtolã:vt tunc velut cõtra pertinaces in
promptu

promptu eſſet vindicta aduerſus inobedientes. Quæ ſecũdum faciem ſunt, videte.pro, videti?s) A
Interrogatiue legendum eſt.Poſtq̄ declarauit ex natura armorum ſuorum falſam eſſe exiſtima-
tionem eorum qui reputant eos ſecundum carnem ambulantes,ad rationem motiuam (quæ ſci
licet ad ſeducendum Corinthios afferebatur)ſe conuertit.Ab æmulis enim Pauli(qui reputabant
Paulum ſecundum carnem ambulare)ad ſeducendum Corinthios inducebantur ſpectanda quę
ſecundum faciem apparent: hoc eſt quæ exterius manifeſta ſunt. Dicebant enim vos videtis q̄
audacter ſcribit, videtís quàm vilis eſt quum præſens eſt: vt ex his exterioribus apparentibus a-
uerterent Corinthios à doctrina & obedientía Pauli. Vnde hanc rationem Paulus interrogati-
ue arguendo inducit, quæ ſecundum faciem ſunt videtis?ſignificans quòd imprudenter agunt,
iudicium de Paulo ſumendo ex his exterioribus.Vnde & ad confutandum authores huius ratio-
nis ſubiungit. ❡Siquis confidit ſibiipſi.) De æmulorum genere loquitur. CHRISTI ſe
eſſe.) Profitebantur enim hi æmuli ſe eſſe Chriſtianos.&(vt ex inferius ſubiunctis colligitur)He B
bræi erant, Chriſtiani tamen huiuſmodi æmuli. Hoc cogitet iterum apud ſe. ) Quicunq; ſua-
det ſpectari ea quæ ſecundum faciem apparent & confidenter profitetur ſe eſſe Chriſti, habeat
iſte alterius cogitationis apud ſe materiam. Quia.pro,ꝙ,ſicut ipſe Chriſti eſt ita & nos. Defi-
cit,Chriſti.) ſupple ſumus.Ecce materia cogitanda,ecce materia quam debet proponere ſpectã-
dam.Arguit æmulos Paulus ꝙ ita ſe Chriſti proferunt ꝙ Paulum excludunt:vt vel ſaltem cogi
tarent,ita Paulum eſſe Chriſti ſicut & ipſi ſunt Chriſti.Quod eſt dicere ſaltem nos diceret ſpe-
ctandos vt pares ſibi.& hoc ad maiorem confutationem æmulorum. Nam etſi amplius ali-
quid gloriatus fuero de poteſtate noſtra.) Apoſtolica. Quam dedit nobis dominus in ædifica
tionem & non in deſtructionem veſtram, non erubeſcam.)hoc eſt quum maiores ſimus quàm
iſti ęmuli qui nec pares ſibi nos reddunt ſpectandos:poſſumus enim abſque erubeſcentia gloria-
ri de maiori poteſtate accepta, non ab Apoſtolis, ſed à domino ad ſpiritualem ædificationem C
veſtram. ❡Hic eſt textus totiens citatus de poteſtate eccleſiaſtica,ꝙ nihil poteſt aduerſus bonos
mores, immo nec aduerſus meliora bona(qualia ſunt conſilia Chriſti) quoniam hoc non eſſet
poſſe in ædificationem,ſed in deſtructionem ſpiritualem. Vt autem non exiſtimer.)Superflu-
unt duæ dictiones:vt autem.& dictio non,legenda eſt ne. Ita quòd legendum eſt. Ne exiſti-
mer.) Et eſt ſuſpenſus ordo iſtius literę vſquequo ſubiungitur, hoc cogitet ſeu reputet qui eiuſ-
modi eſt. Ita quòd ſenſus eſt. ne exiſtimer & cætera. hoc reputet qui eius modi eſt. Tan-
quam terrere vos per epiſtolas.) Ecce quid non vult exiſtimari: quòd ſcilicet eſſet deterrens
per epiſtolas.quod illos de Paulo dicere ſubiungit. ❡Quoniam epiſtolæ quidem inquiunt.)
æmuli. Graues ſunt.) quo ad materiam. Et fortes. quantum ad audaciam. Præſentia autem
corporis infirma)Infirmitatem præſentiæ directe contra fortitudinem epiſtolarum locant. Et
ſermo contemptibilis.pro,contemptus.) Et directe contra grauitatem epiſtolarum ſermo con- D
temptu dignus ponitur. ❡Hoc cogitet.pro,reputet, qui eiuſmodi eſt.) ne exiſtimer tanq̄ terrẽs
per epiſtolas. Quia.pro,ꝙ,quales ſumus verbo per epiſtolas abſentes, tales & præſentes in fa-
cto.)Superfluit in.Ecce quod reputari volumus ab iſtis æmulis ꝙ quales ſumus abſentes epiſtola-
ri ſermone,tales erimus facto quum præſentes erimus.ita ꝙ non ad terrorem incutiendum ſcri-
bimus ſed ad facto comprobandum in præſentia corporali. Non enim audemus inſerere aut
comparare nos quibuſdam,qui ſeipſos commendant.) Nõ ſufficit Paulo iuſtificare progreſſum
ſuum,monſtrando obiecta ſibi conuitia falſa eſſe, ſed contra authores conuitiorum horum inue
hitur vt illos exauthoret apud Corinthios, ne impediatur fructus Euangelii. Quum itaq; dicit
non audemus, ironia eſt:ad explicandam arrogantiam illorum æmulorum, quòd tam celſos ſe
faciunt vt non audeamus nos connumerare vel comparare illis. Sed ipſi in nobis noſmetipſos
metientes & comparantes noſmetipſos nobis.) legendum eſt. Sed ipſi in ſeipſis ſeipſos metien- E
tes & comparantes ſeipſos ſibiipſis non intelligunt.)De æmulis iſtis duo dicit. Alterum quòd ſe-
ipſos commendant : alterum quòd ſeipſos non intelligunt.lingua ſe laudant, mente ſeipſos non
penetrant . Et ſimiliter non intelligunt ſeipſos comparantes ſibiipſis, non penetrant hanc alte-
ram internam qualitatem quòd ſeipſos ſibiipſis comparant.Rurſus quum dicit non intelligunt,
relatiue ad commendationem propriam dicit. Ita quôd ſenſus eſt. ſed ipſi commẽdando ſe, nõ
intelligunt ꝙ metiuntur ſeipſos in ſeipſis,& ꝙ comparant ſeipſos ſibiipſis:hoc eſt non penetrant
quòd ipſorum laus propria in ore proprio redundat in hæc duo:videlicet quòd metiuntur ſeip-
ſos in ſeipſis, & quòd comparant ſeipſos ſibiipſis. ❡Si quæris quo pacto commendatio horũ
conuincat in ipſis hęc duo mala & non intellecta ab ipſiſmet. Scito ꝙ vt ex ſubiunctis è regio-
ne horũ colligi poteſt,iſti falſi legati ſeu prædicatores de quibus eſt ſermo.laudabãt ſeipſos tanq̄

OO v prædica-

F prædicatores vniuerſales diſcurrentes per vniuerſas regiones.& quia in veritate nõ erant à Chri
ſto nec ab Apoſtolis miſſi,nec aliquos ad Chriſti fidem cõuerterãt (quin potius cõuerſos ab aliis
ad Chriſti fidem inficiebant)ideo commendatio propria nec innitebatur obedientiæ,nec inni-
tebatur fructui conuerſorum ſeu promotorum ad Christum. & hinc conuincitur ꝙ huiuſmodi
commendatio, ipſiſmet tantũ innitebatur.ex eo enim ꝙ nec extrinſeca iniunctione nec extrin-
ſeco fructu ſuffulta erat, conuincitur ꝙ intus tantummodo(in ipſiſmet ſcilicet)fulciebatur.Et ſic
quum debuiſſent laudando ſe de actis,menſurare ſeipſos ſecundum obedientiam, menſurant ſe
in ſeipſis,nullam habentes legationem.& ſimiliter quum commendando ſe de agendis, debuiſ-
ſent comparare ſe ſecundum fructus priores & poſteriores, cõparant ſe ſibiipſis nullo producto
aut producendo fructu Chriſto.In hęc mala inciderant iſti:& paſſio affectus nimii ad propriã
gloriã,& propriũ proſequendi intentũ excęcabat illos ne intelligerent ſeipſos tales reddi in actu
G commendandi ſeipſos de actis & de agendis prędicando,docendo,diſcurrendo. ¶ Nos autem
non in immenſum gloriabimur.)E regione illorũ commendãtium ſe nec intelligentium ſeipſos
metientes in ſeipſis,dicit in primis.nos autem gloriabimur, hoc eſt materiam glorationis habe
bimus,non in immenſum,ſcilicet terrarum ſpatium: vt teſtatur aduerſatiua ſubiuncta. Sed ſe-
cundum menſuram regulæ qua menſus. pro, partitus, eſt nobis Deus menſuram pertingendi.
Deficit. etiam, vſque ad vos.) Clare exponit non in immenſum terrarum ſpatium , aduerſatiue
ſubiungendo , ſed ſecundum menſuram partitionis diuinæ regulæ : & exponendo menſuram,
ſubiungendo menſuram inquam pertingendi etiam vſque ad vos. ¶ Loquitur Paulus ad ſimili-
tudinem filiorum quibus artifices vtuntur pro regulis operum efficiendorum. Archimagiſter ſi-
quidem præſidens vniuerſo operi fabricæ, vel colendæ terræ, vel efficiendorum aggerum, filis
quæ regulę vocantur)diſtinguit partes operis: & iuxta regulam cuique datam menſura eſt ope-
H ris cuiuſque. Hac metaphora vtitur Paulus, ad ſignificandum quòd materia gloriationis ſuæ eſt
menſurarum terrarum ſpatium in quo hactenus prædicauerat ſecundum regulam , non à ſeip-
ſo, non ab Apoſtolis ſed à Deo. quod terrarum ſpatium pertingebat tunc vſque ad Corinthios.
Lege actus Apoſtolorum : & inuenies pluries Paulum à ſpiritu ſancto actum quo ad loca præ-
dicandi. & conferendo illa cum iſtis, intellige Deum partitum fuiſſe Paulo loca in quibus præ-
dicaret. ¶ Inter hæc autem prudens lector percipe & quòd Paulus non ſolum ex diuina lega-
tione prædicabat,ſed etiam velut ex aſſignata ſibi à Deo locali regula prædicabat ita in quibuſ-
dam locis quòd non in aliis , quòd gloriatio Pauli innitebatur non ipſimet ſed diuinæ regulæ
Paulo aſſignatæ : & quòd illi æmuli laudabant ſe tanquam vniuerſales doctores, tanquàm per
omnes regiones diſcurrerent. hoc eſt enim in immenſum gloriari . Niſi enim illi de immenſo
terræ ſpatio gloriati fuiſſent, non ſubiunxiſſet è regione illorum Paulus, nos autem non in im-
I menſum gloriabimur,ſed ſecundum menſurã pertingendi etiã vſq; ad vos. Et vtitur futuro glo
riabimur,ad ſignificandum ꝙ nec futuro tempore intendit vagari per omnes regiones abſq; de
lectu,ſed ſemper ſecundum menſuram diuinæ regulę progredi. Non enim quaſi non pertin-
gentes ad vos ſuperextẽdimus nos.) Superextenſio proprię poteſtatis & glorię eſſet ſi noſtra p̄-
dicatio nõ perueniſſet ad vos, ſi nõ p̄dicauiſſemus vobis:immo ſi nõ genuiſſemus vos in Chri-
ſto per Euangelium. Vſq; ad vos enim.) Supple generandos. Peruenimus in Euãgelio Chri-
ſti.)ergo non ſuperextendimus nos gloriando de vobis. Non in immmenſum gloriantes in alie
nis laboribus.)Quod dixerat nõ ſuperextẽdimus nos, exponit modo nõ in immẽſum gloriãtes
in alienis laboribus. Duas deformitates deſcribit extẽdentium ſeipſos laudibus ob illos conuerſos
quos non genuerũt aut promouerunt in Chriſto. Altera eſt in immenſum:hoc eſt gloriari abſ-
q; menſura regionũ.pari enim ratione qua gloriaretur de aliquibus talibus,gloriaretur de aliis ſi-
K milibus. Altera eſt gloriari in alienis laboribus:in laboribus ſcilicet illorum Apoſtolorum qui cõ
uerterunt eos ad Chriſtum. Et inſinuant hæc quòd illi æmuli vtranque deformitatem incurre-
bant: & quòd ſine menſura regionum gloriabantur, & quòd in alienis laboribus gloriabantur.
Hoc enim ſecundum ſequitur ad primum.nam qui de omnium(ſine delectu)regionum fide,pro
fectu,meritis &c.gloriatur,in alienis proculdubio laboribus gloriatur: quum conſtet non ab eo
omnia hæc profecta fuiſſe. Et Paulus ſi Corinthios in Chriſti Euangelio non genuiſſet ſed pro-
mouiſſet,extendiſſet ſe ſupra modum, & in immenſum fuiſſet gloriatus ac in alienis laboribus.
¶ Spem autem habentes.) Hactenus é regione illius particulæ,metientes ſeipſos in ſeipſis loquu-
tus eſt:modo è regione alterius particulæ(videlicet comparãtes ſeipſos ſibiipſis) loquitur.Hacte-
nus monſtrauit quòd menſurat gloriationem ſuam ſecundum menſurã diuinę regulæ & fructũ
productũ in gentibus quibuſdã vſq; ad Corinthios incluſiuè.modo monſtrat ꝙ ſecundum ſuc-
creſcẽtes

creſcentes fructus comparat gloriationem præſentem futuræ, contra illos qui comparabant ſeipſos ſibiipſis. Creſcentis fidei veſtræ. ) hoc eſt ſperantes quòd fides veſtra creſcat numero & merito. In vobis magnificari.) non in nobiſipſis. Hæc eſt vera ſecundum Deum glorificatio; quum paſtores & doctores ſperant magnificari in augmento meritorum eorum qui ſunt eis crediti, non in propria gloria, non in diuitiis & opibus. Secundum regulam noſtram in abundátiam.) Ordo literæ eſt. magnificari in vobis in abundantiam, hoc eſt in exuberantiam ad alios: & deinde ſecundum regulam noſtram, iungit exuberantiam cum regionibus ſubiunctis. Sperat Paulus creſcere merita Corinthiorum vſqueadeo vt non egeant Paulo, ſed adiuuent Paulum ad conuertendum vlteriores regiones, non quaſcunque ſed ſecundum regulam noſtrá paſſiue, hoc eſt regulam à deo nobis datam. Et eſt ſermo de regula locali, de qua prius fuit ſermo. Etiam in illa quę vltra vos ſunt euangelizat.) Explicat exuberantiam in loca illa quę vltra Corinthios ſunt, progrediendo ab Hieruſalem. de huiuſmodi enim vlteriori videtur loqui. Non in aliena regula in iis quæ parata ſunt gloriari.) Exponit quid contineatur ſub ea quam dixerat ſecundum regulam noſtram. exponit ſiquidem ꝙ terræ quæ continentur ſub aliena regula (hoc eſt ſub regula aſſignata alicui alteri Apoſtolo) non continentur ſub ſua regula, exponit quòd Deus dedit ſibi localé regulá excludenté terras cótétas ſub regulis aſſignatis aliis. Et hoc eſt quod ad Roman. ſcribit ſe euangelizaſſe vſque ad Illyricum vbi CHRISTVS non fuerat euangelizatus. Vnde nec Romam intendebat ire ad euangelizandum niſi tranſeunter: ſed vt per Romam iret in Hiſpaniam vbi non erat euangelizatus CHRISTVS. Et dixit hoc, tum ad deſcribendum illa vlteriora loca: quòd non ſine delectu ad quæcunque vlteriora loca ſed ad illa vlteriora loca quæ non ſunt CHRISTO parata iam in aliena regula. tum ad percutiendum æmulos, qui in paratis aliena regula gloriabantur. Et propterea non dixit euangelizare, ſed gloriari. vniuerſa ſiquidem aduerſus æmulos proſequitur. In quibus cerne pulchram ironiæ proſecutionem. proponit ꝙ non audemus nos connumerare & comparare illis qui ſe commendant &c. & móſtrat longe diſtare propria tum acta tum agenda ab illorum gloriatione, tum de actis tum de agendis. Et in vtriſque tangit omnia illa tria, ſcilicet non in immenſum, acceptam à Deo regulam, & fructum in populis: quia in gloriatione de vtriſque contraria habebant æmuli. ❡ Qui autem gloriatur.) Siue ego ſiue quæcunque alius gloriatur ſiue de actis ſiue de agendis, ſiue de habitis ſiue de habendis. In domino glorietur.) Hęc gloriationis ratio communis eſſe debet omnibus hominibus ſe laudantibus in quacunq; materia. In domino autem tunc efficiente tum fine, tum præcipue forma & ratione gloriationis & materiæ. Non enim qui ſeipſum commédat.) laudibus. Ille probatus eſt.) in veritate. Sed quem Deus commendat.) Non propria laus reddit hominem laudatum in veritate: ſed laus hominis à Deo proficiſcens, reddit hominem vere laudatum. Gloriatio itaque propria tunc à Deo proficiſcitur, quando fit in domino, quando ratione Dei, ſecundum Deum, propter Deum gloriamur de donis Dei.

## CAPVT XI.

VTinam ſuſtineretis. pro, ſuſtinuiſſetis. Deficit, me, modicum quid. pro, paululum, inſipientiæ meæ. pro, in inſipientia.) Legendum itaq; eſt. Vtiná ſuſtinuiſſetis me paululũ in inſipientia. ) Cupit Paulus vt Corinthii toleraſſent pauliſper ſe Paulum in inſipientia: hoc eſt commendantem ſeipſum, quod eſt officium inſipientum. Quod eſt dictu. vtinam præterito tempore commendaſſem me apud vos fungendo officio inſipientũ, cómendaſſem ſic ꝙ vos ſuſtinuiſſetis. Et eſt ratio huius velleitatis, quia ſi ſic fuiſſet nó ſuſtinuiſſetis pſeudapoſtolos quos toleraſtis ac toleratis. Sed & ſupportate. pro, ſuſtinete, me.) Dictio Græca anceps eſt ad ſuſtinete vel ſuſtinetis: ſubiuncto tamen timori imminétis periculi quadrat imperatiuũ ſuſtinete. quod hactenus non feciſtis, facite modo. ❡ Aduerte pro his & ſubiunctis totiens (ne oporteat eadem ſæpe repetere) ꝙ regulariter loquendo laudare ſeipſum eſt inſipientiæ: in aliquibus autẽ euentibus neceſſarium eſt vt homo laudet ſeipſum, & tunc homo ſapientis ſecundum rei veritatem officium exercet: ſed quia actum exercet qui communiter eſt actus inſipientis, ideo Paulus inſipientiam vocat cómédationem propriam quam ſapienter exercebat quia neceſſitatis articulus exigebat. Aemulor. pro, zelo, enim vos Dei æmulatione. pro, zelo.) hoc eſt zelotypus ſum erga vos non humano, nó vitioſo, ſed diuino zelo. Inchoat rationem quaré oportet ipſum commendare ſeipſum. Deſpódi. pro, aptaui, enim vos vni viro.) Quanuis multi ſitis, aptos tamen vos reddidi vni viro, vnius viri fide ſpe atq; charitate. Virginem caſtam exhibere. pro, vt exibeam, Chriſto.) Non aptaui vni viro vt diuerſas ſponſas, vt diuerſas virgines vni viro, ſed omnes vos vt vnicam virginem

integritatē

F integritate fidei,& caſtam,ad differentiam virginum abſque caſtigatione morum.In fide ſiquidem & moribus Euangelicis vnicam eccleſiam conſtitui ex omnibus fidelibus deſcribit. & vbi prius vnitatem fidelium ad vnum virum CHRISTVM deſcripſit, modo vnitatem fidelium inter ſe etiam deſcribit: dicendo quòd non vt ſingulæ concurrunt ſponſæ,ſed vt partes,vt integrantes vnam atque eandem virginem caſtam: hoc eſt eccleſiam vnicam vere integram fide & caſtam moribus.Ad hoc inquam concinnaui vos vni viro vt exhibeam vos vt vnicã virginem caſtam CHRISTO: hic quidem offerendo vos in fide,in futuro autem per ſpeciem. exhibeam autem veſtra perſeuerantia in interna diſpoſitione qua vos aptatos reddidi. Timeo autem ne.Deficit, quo pacto,ſicut ſerpens Euam ſeduxit. Deficit,in,aſtutia ſua.) Explicat rationem zelotypiæ ſuæ.accommoda ſimilitudine Euæ virginis in ſtatu innocentiæ ſeductæ à ſerpẽte magna aſtutia. dixerat enim Corinthios virginem caſtam.Hiſtoria de ſeductione Euæ clara
G eſt in principio Geneſis. Ita corrumpantur ſenſus veſtri.) interni. Et excidant.) Superfluunt ambæ dictiones. A ſimplicitate quæ eſt in CHRISTO.pro,in CHRISTVM.) Simplicitas animi erga CHRISTVM,eſt puritas Euangelica excludens admixtionem ſeruitutis legalium. Timebat enim Paulus Corinthios à pſeudoapoſtolis diuerti à puritate Euangelica.admiſſa obſeruatione legalium legis Moyſi.hoc ſiquidem fuiſſet corrumpi mentes eorum à ſimplicitate erga CHRISTVM prætextu legis veteris datæ à Deo:ſicut ſerpens ſeduxit Euam prętextu diuinitatis, eritis ſicut dii &c.Et nihilominus intellige in genere à ſimplicitate quæ eſt erga CHRISTVM in fide, religione,moribus &c. ¶Nam ſi is qui venit.) De pſeudoapoſtolis loquitur, quos primo deſcribit non miſſos,ſed propria authoritate veniſſe dicendo qui venit. In ſingulari autem numero deſcribit vt proſequatur ſimilitudinem ſerpentis qui venit ad ſeducendum Euam.ſeductorem enim intendit deſcribere. Alium CHRISTVM. pro, IESVM,prædicat quem non prædicauimus.)Nõ dicit alium CHRISTVN (quoniam hoc
H eſſet intolerabile: hoc enim nihil aliud eſſet quàm prædicare Antichriſtum)ſed dicit alium IESVM Aut alium ſpiritum accipitis quem non accepiſtis,aut aliud Euangelium quod non recepiſtis,recte pateremini. pro,ſuſtinuiſſetis.)Occurrit ſtatim quæſtio quonam pacto verificẽtur hæc verba Pauli,recte ſuſtinuiſſetis:quum ipſe Paulus ad Galathas.i. excommunicet etiam angelos ſi aliud Euangelium prædicauerint. ¶Solutio eſt ꝙ ad Galathas ſecundum proprietatẽ ſermonis loquitur: in iſto autem textu loquitur iuxta conſuetum loquendi modum,ſignificantium per nomen aliud,hoc eſſe notabiliter præſtantius illo. Conſueuimus enim frequenti vſu relatiue ad aliam ciuitatem,orationem,conuiuium ſeu vinum dicere,hęc eſt alia ciuitas,hæc eſt alia oratio,hoc eſt aliud conuiuium,hoc eſt aliud vinum:ſignificantes ꝙ hæc notabiliter præſtant illis. Iuxta hunc ſiquidem loquendi morem loquitur hic Paulus, ſignificans per alium Ieſum prẽſtãtiora ſpectantia ad Ieſum.& ſimiliter per alium ſpiritum,præſtãtiora dona ſpiritus:& per aliud
I Euangelium,præſtantiora promiſſa Euangelica.Hunc enim ſenſum manifeſte docet ſubiuncta ratio de æqualitate Pauli ad ſummos Apoſtolos. Intendit ſiquidem Paulus excludere à Corinthiis omnem excuſationem:explicando ꝙ ad audiendum præſtantiora de Ieſu ab iis qui ſe ingerunt tanq̃ Apoſtolos,aut ad accipiendum præſtantiora dona ſpiritus ſancti per illos (acceperant enim per Paulũ multa ſpiritus ſancti dona,ſcilicet linguarũ & prophetiæ)aut excellentiora promiſſa Euangelica, recte ſuſtinuiſſent hos nouos prædicatores: vt intelligant Corinthii quod quum nihil horum fuerit,nõ recte ſuſtinuerũt.Quòd autẽ nihil horũ fuerit, manifeſtat ſubiungendo. Exiſtimo enim nihil me minus feciſſe.pro,habuiſſe,à magnis Apoſtolis.) Non ſolum ab iſtis fictis apoſtolis ſed nec etiam ab illis veris magnis apoſtolis (Petro ſcilicet Iacobo & Ioanne:qui etiam ab ipſis pſeudapoſtolis dicebãtur magni Apoſtoli, fingẽtes ſe vt aiunt ab ipſis miſ-
K ſos)meliora & præſtantiora expectanda ſunt q̃ à me:quoniam ego nihil minus habui à Chriſto q̃ illi magni Apoſtoli.Dicit autem exiſtimo,non dubie ſed moderate loquens. Nam.pro,tãetſi,imperitus.pro,idiota,ſermone,ſed non ſcientia.pro,cognitione.) Si interpretes Græcã dictionem reliquiſſent quæ vſurpata iam eſt à Latinis (videlicet idiota)nec reſtrinxiſſent textum, nec occaſio fuiſſet præſtita ſuſpicandi Paulum balbum aut indoctum. Idiota ſiquidem non ſolũ ſumitur pro illiterato,ſed etiam pro plebeio.Ad differentiam enim pſeudapoſtolorũ dicit.etſi idiota(hoc eſt plebeius) ſermone, non tamen cognitione. illi nanq; concinnato & ornato ſermone docebãt:Paulus vero vtebatur plebeio ſermone. Et recta ratione plebibus loquebatur plebeio ſermone,accommodans ſe omnibus. Vnde nulla imperitia Pauli ſignificatur, ſed vſus plebei ſermonis,non ſcribendo ſed loquendo.Vnde & in textu Græco articulus præponitur dictioni ſermone:ad ſignificandum ꝙ nõ de epiſtolis ſed de ipſo ſermone qui oretenus profertur loquitur.

¶Hunc

¶Hunc autem eſſe germanum huius literæ ſenſum, teſtatur quod de Paulo legitur Actuũ.xiiii. A
ſcilicet quòd vocabant Barnabam Iouem,Paulum vero Mercurium,quoniam ipſe erat dux ver
bi. ¶Concedit ergo Paulus (quod ſibi obiiciebatur)quòd erat idiota ſermone,non tamen no-
titia rerum: vt intelligamus ꝙ licet vteretur ſermone communi , non tamen notitia communi,
ſed notitia excellente ac diuina.Quo contra illi pſeudoapoſtoli vtebantur ſermone ornato, noti
tia autem communi.hoc enim directe tendit ad confutationem eorum. In omnibus autẽ ma
nifeſtus ſum vobis. pro, ſed in omni manifeſtati in omnibus in vos. ) Et eſt ſenſus. ſed in omni
materia manifeſtati ſumus in omnibus erga vos,in omnibus ſpectantibus ad vos.Reddit ſiquidẽ
rationẽ tam vſus excellentis notitiæ quàm vſus plebei ſermonis:ſignificando quòd non eſt vſus
excellente notitia,velut autumans ſe habere illam & non explicans eam, ſed in omni materia in
omnibus ad vos ſpectantibus manifeſtati ſumus.hinc inſinuans ꝙ ad hoc vt manifeſta fierẽt vo
bis omnia veſtræ ſaluti vtilia vſi ſumus & ſermone plebeio,& notitia non plebeia ſed diuina. B
Aut nunquid.) Superfluit aut. Peccatum feci meipſum humilians vt vos exaltemini? ) Nota
progreſſum literæ. Primo cõfutauit pſeudapoſtolos ex parte materiæ prædicatæ,deinde ex par-
te authoritatis prædicantis Pauli:ſeminabant enim quòd Paulus non eſſet tanripendendus.& in
teſtimonium afferebant tum plebeium Pauli eloquium,tum quòd deiectus homo eſſet. Et pro-
pterea reddita ratione priorum,modo rationem reddit reliquorum duorum. Quorum alterum
eſt quòd Paulus velut deſpectus inter Corinthĭos fuerat re. hac enim deiectione dicit. nunquid
peccatum feci meipſum humilians,in conuerſatione non cum faſtu & ſine authori.ate progre-
diens. hóc enim illi faſtuoſe incedentes dabant opprobrio:vt ſuperius dictum eſt . Et propterea
Paulus dicit an peccatum feci humilians meipſum pro veſtra vtilitate, non paſſione timoris du-
ctus, ſed amore veſtræ ſalutis, vt vos exaltemini, fide. ad hoc enim Paulus ſe humilem gerebat
vt Corinthios prouocaret ad celſitudinem fidei & Chriſtianorum morum. ¶ Alterum eſt. C
Quoniam. pro, quòd, gratis Euangelium Dei euangelizaui vobis? ) Sub eodem interrogatiuo
aduerbio legendum eſt . nunquid peccatum feci quòd gratis Euangelium Dei euangelizaui vo-
bis? Et intendit gratis,hoc eſt ſine ſumptu accepto ſeu accipiendo à vobis. Et huic annectitur cir
cunſtantia ſubiuncta. Alias eccleſias expoliaui.pro,deprædatus ſum, accipiens, ſtipendia.pro,
ſtipendium, ad miniſterium veſtrum.pro,in hoc vt vobis miniſtrarem? ) Et hæc particula ſub
eodem interrogatiuo legenda eſt . nunquid peccatum feci quòd alias eccleſias deprædatus ſum
accipiens ſtipendium in hoc vt vobis miniſtrarem ? Accumulat Paulus etiam ea quæ æmuli nõ
obiiciebant . Illi enim ægre ferebant quòd Paulus euangelizaſſet Corinthiis abſque ſumptu, eo
quòd ipſi ſumptus volebant. Paulus autem non ſolum hoc refert immune à peccato immo bo-
num ſupererogationis, ſed adiungit quòd tantum circa hoc ſtuduit vt ab aliis eccleſiis acceperit
ſumptus vt veniret ad Corinthios.Et hoc vocat deprædari eccleſias alias, tanquàm non pro ea- D
rum vtilitate , ſed pro vtilitate Corinthiorum ab eis accipiens. Et dixit hoc ad retundendum
omni ex parte detractionis æmulorum. Detrahebant ſiquidem Paulo ſine ſumptu euangelizan
ti Corinthiis, torquendo hoc in denigrationem authoritatis Pauli,tanquàm non haberet pote-
ſtatem ſumptus capiendi. Confutat hoc Paulus adiungendo quòd ab aliis eccleſiis accepit, non
ſolum dum prædicaret illis eccleſiis ſed etiam ad hoc vt prædicaret Corinthiis: quod fuit maio-
ris authoritatis. Et quum eſſem apud vos & egerem, nulli oneroſus fui.)Non ſolum veniens ad
vos, ſed etiam quum diutius manerem apud vos,nec haberem neceſſaria ad victum ſed egerem,
neminem tamen veſtrum grauaui. Nam quod mihi deerat. ) neceſſariorum. Suppleuerunt
fratres qui venerunt à Macedonia: & in omnibus. ) neceſſariis ad victum & habitaculum &c.
Sine onere me vobis ſeruaui & ſeruabo.) Adiunxit & ſeruabo,ne putaretur quòd hæc diceret
vt Corinthii prouiderent ſibi de ſumptu exẽplo aliarum eccleſiarum. ¶Eſt veritas CHRI- E
STI in me.) Iurantis eſt. Et oportuit Paulum iuramentum adhibere circa particulam dictam
& ſeruabo:vt crederent Corinthii ꝙ deliberato ac immobili animo hoc dicit. Quoniam. pro,
quòd hæc gloriatio.)non accipiendi ſumptus,quod erat bonum ſupererogationis. Non infrin
getur. pro, interſepietur,in me.) hoc eſt aduerſus me. In regionibus Achaiæ. ) Non ſolum à
Corinthiis,ſed etiam à quacunque ciuitate Achaiæ renuit Paulus accipere ſumptus. Et ratio in-
ſinuatur in vocabulis quibus Paulus vtitur:videlicet quia vt onera ſeu grauamina hi ſumptus ibi-
dem habebantur. Verum hanc rationem non explicat Paulus , ſed verba eius poſſunt innue-
re: ipſe autem explicat aliam rationem. ¶Quare ? ) Quæſtionem mouet de ratione mouen-
te Paulum ad hoc. Et ſtatim ſubiungit reſponſionem falſam quam æmuli dicebant . Quia
non diligo vos ? ) Dicebant illi Paulum non diligere Corinthios : & propterea non accipere ab
eis ſum-

F eis ſumptus,ſed ab aliis quos diligit. Deus ſcit) Remittit iudicium in Deum: quoniam de actu
interiori erat obiectio,ſcilicet de actu dilectionis quam ſolus Deus nouit. Veram autem cauſam
ſubiungendo explicat. Quod autem facio,& faciam.) abſtinendo à ſumptibus in Achaia. Vt
amputem occaſionem eorum.) pſeudapoſtolorum. Qui volunt occaſionem.) hoc eſt qui cu-
piunt occaſionem habere. Vt(in quo gloriantur) inueniantur ſicut & nos.) Ordo literæ eſt vt
inueniantur ſicut & nos: in quo (inueniri ſicut & nos) gloriantur. Cupiebant pſeudapoſtoli vt
Paulus acciperet ſumptus, vt ipſi accipientes ſumptus inuenirentur ſicut & Paulus,vt non ſupe-
rarentur à Paulo. in hocenim gloriabantur ꝙ erant ſimiles Apoſtolis. Paulus autem ad tollen-
dum eis hanc occaſionem vt eſſent ſibi ſimiles, nolebat accipere ſumptus: vt vel ſic agnoſcerent
ſe inferiores Paulo. Nam eiuſmodi pſeudoapoſtoli. pro, pſeudapoſtoli.) Eſt enim vna dictio
compoſita ſignificans falſo apoſtolos. Sunt operarii ſubdoli. pro,doloſi.) Aperte deſcribit Pau
G lus primum quidem quo ad titulum quòd falſo titulo ſunt Apoſtoli.nec dicit Apoſtoli CHRI
STI ſed Apoſtoli: ad ſignificandum quòd nec à Chriſto nec ab aliis vere Apoſtolis erãt miſ-
ſi,ſed ipſi falſo dicebant ſe miſſos.Deinde quòd ſunt operarii doloſi,quòd non in veritate ſed do
lo operantur,dolo euangelizant. Transfigurantes ſe in Apoſtolos CHRISTI.) Tendentes
iſti ad quæſtum & gloriam & ſemiiudaiſmum ſumebant perſonas Apoſtolorũ CHRISTI:
hoc eſt miſſorum à CHRISTO mediate vel immediate. ❡Et non mirum.) Ne Corinthii
de tanta præſumptione mirarentur, tollit Paulus admirandi rationẽ. Ipſe enim Satanas trãſ-
figurat ſe in angelum lucis,) Tum inuiſibiliter ſuggerendo quandoque bona, vt inde ducat ad
malum aliquod. tum viſibiliter quandoq; mentiendo ſe eſſe angelum Dei. Et hoc pluries vide-
tur facere in viſione imaginaria: vt in multis perſonis deluſis apparet. Non eſt ergo magnum
ſi. Deficit, &,miniſtri eius transfigurentur velut miniſtri iuſtitiæ.) Deductio clara eſt, ratione
H proportionali ſuffulta. Quorum finis erit ſecundum opera ipſorum.) Acſi apertius dixiſſet.to-
lerat Deus interim iſtos,ſed finis eorum non erit ſecundum tolerantiam,ſed ſecundum opera ip
ſorum.tunc enim recipient ſecundum ſua opera quæ modo dolis teguntur.

ITerum dico.) Cõpleta ratione Zelotypiæ propter corruptores pſeudapoſtolos,re
greditur ad propoſitam proſequendam commendationem propriam: quam iam
oſtẽdit eſſe neceſſariã ne Corinthii corrũpantur à pſeudapoſtolis.Et quoniã mul-
ta ad propriã ſpectãtia laudẽ dicturus eſt,& hoc(vt dictũ eſt)ad officiũ ſpectat in-
ſipientũ,ideo iterũ monet Corinthios vt cõſiderent rationẽ dicendi. Ne quis me
putet inſipientẽ eſſe.) Hoc eſt quod iterũ dico:videlicet nullus putet me inſipientẽ eſſe, nullus pu
tet ꝙ laudãdo me deſipiã. Alioquin.) hoc eſt ſin ſecus,ſi nõ vultis putare me ſapientem eſſe,me
ſapiẽter proſequi q̃ laudis meæ ſunt. Velut inſipientẽ accipite me.) hoc eſt tanq̃ inſipientis of-
I ficium exercentẽ accipite me. Vt & ego modicum quid.pro, paululum, glorier.) hoc eſt enim
officiũ inſipientis. ❡Quod loquor.) Relatiuum quod refert ſubiunctam rationem gloriandi.
Non loquor ſecundũ Deum.pro,dominũ.) Subaudi ſimpliciter & abſolute ſeu regulariter:hoc
eſt nõ eſt ſecundũ dominũ ſimpliciter & abſolute ſeu regulariter. Sed quaſi in inſipientia.) ſed
tanq̃ vtens ratione cõgrua inſipiẽtiæ. In hac ſubſtãtia gloriæ.pro,gloriationis.) hoc eſt in hoc
ſubiecto gloriationis. ❡Quoniam multi gloriantur ſecundum carnem & ego gloriabor.) Ec
ce ratio quę regulariter nõ eſt ſecundũ dominũ,ſed conſona inſipientię. Ex eo enim ꝙ alii glo-
riantur ſecundũ carnalẽ affectũ,non debemus nos ſpirituales prouocari ad laudandum noſipſos
prouocatio ſiquidẽ hæc non eſt ſecundũ Deũ regulariter,ſed ſecundũ inſipientiam.Et quoniam
hæc fuit ratio prouocatiua Pauli ad ſubiunctã gloriationẽ,ideo appellat ipſam ſubſtantiam glo
riationis. ❡Cũ his tamẽ aduerte ꝙ q̃uis ratio regulariter non ſecundũ Deũ reiicienda ſit,ſi ta-
K men eadem ratio annexũ habeat aliquid ſecundũ Deũ vincens cõmunis curſus rationẽ, ſapien-
ter vtitur quis illa ratione. Tale enim quid accidit in propoſito, nã huiuſmodi gloriatio pſeuda-
poſtolorũ annexũ habebat periculũ corruptionis Corinthiorũ.& propterea ſapienter Paulus in-
de prouocatur ad gloriationẽ. Vnde non dicit & ego gloriabor ſecundum carnem(quod fuiſſet
imitari peccatum(ſed dicit & ego gloriabor: quod ſignificat prouocari ad gloriationẽ,ſed nõ ad
effectum gloriandi.) Libenter enim ſuffertis inſipientes,quum ſitis ipſi ſapientes.) Rationem ad-
iungit ſuę gloriationis ex parte Corinthiorum, libenter tolerantium commendantes ſe:vt vtrin
que (hoc eſt & ex parte æmulorum de ſe gloriantium, & ex parte Corinthiorum tolerantium
illos non qualitercunque ſed libenter) prouocatum ſe deſcribat. ❡Suſtinetis enim.) Mani-
feſtat quod dixerat, Corinthios ſcilicet libenter ſuſtinere vere inſipientes pſeudapoſtolos.
Si quis vos in ſeruitutem redigit.) legalium obſeruantiarum. Docebant enim pſeudapo-
ſtoli

ſtoli ſimul cum fide Chriſti ſeruanda legalia legis Moyſi:quod erat, liberatos per Chriſtum re- A
digere in ſeruitutem legis veteris. Siquis deuorat.)Pſeudoapoſtolos ſignificat, ſumptus ad ſimi
litudinem deuorantium volentes. In quo tum auiditatem tum magnitudinem ſignificat. Si-
quis accipit.) Non erant contenti ſumptibus, ſed ſubdolis artibus accipiebant etiam alias res.
Siquis extollitur.) Tumor eorumdem quo ſeipſos ſupra alios eleuabant ſignificatur. Siquis
vos in faciem cædit? ſecundum ignobilitatem dico.) Alia quatuor ſecundum proprietatem ſer-
monis expreſſerat:hoc quintum non ſecundum ꝙ verba ſonant manifeſtat ſe dicere.non inten-
do dicere ſiquis veſtram maxillam percuſſerit:ſed intendo dicere ſiquis vos ſecundum ignobili-
tatem in facie, id eſt coram vilipendit. Dicebant enim Pſeudoapoſtoli Corinthiis multa ignomi
nioſa,puta ꝙ fuerant idolatrę, ipſi autem colentes Deum: ꝙ eſſent ex vili genere, ipſi autem ex
nobili Abrahæ proſapia:& ſimilia in quibus Iudæi gloriantur præferendo ſe Gentilibus. Et quia
dicebant hæc Corinthiis coram,ideo Paulus dicit ſiquis vos in faciem cædit, non ſeundum cor B
poralem percuſſionem ſed ſecundum ignobilitatem. ¶ Quaſi nos infirmi fuerimus in hac par
te.) Superfluit in hac parte Ad hanc vltimam particulam refertur, tanquam nos infirmi fueri-
mus. eſt enim ſenſus tanq̃ nos non potuerimus ſecundum eaſdem ignobilitates præferre nos vo
bis, & cædere vos ſimiliter in faciem huiuſmodi ignobilitatibus. ¶ Percutit pſeudoapoſtolos
quòd ipſi arrogauerint ſibi has nobilitates tanq̃ proprias:quum ſecundum veritatem eſſent com
munes eis & Paulo.immo (vt manifeſtabit) aliquæ longe magis conueniebant Paulo. Paulo ſi-
quidem apud Corinthios humiliter conuerſante & hæc tacente,ipſi pſeudoapoſtoli superuenien
tes arrogarunt ſibi has nobilitates, tanq̃ Paulus non fuerit tanti vt ſciuerit illis vti. & propterea
dicit tanquam nos infirmi fuerimus. In quo quis audet.) Aperit Paulus non ex impotentia, nõ
ex puſillanimitate hęc tacuiſſe quæ modo velut inſipiens audacter dicit. Eſt enim ſenſus.in quo,
id eſt in quocunque nobilitatis genere,quis,id eſt eorum quiſpiam,audet. & deinde ſubiungitur C
per parentheſin (In inſipientia dico.) officium inſipientis exerceo) Audeo & ego.) audendi
rationem habeo & ego. Statimq; manifeſtat audendi rationem ſupputando nobilitates in qui-
bus gloriabantur. ¶ Hebræi ſunt,& ego.) Gloriabantur ex antiquitate generis,Hebræorum ſi-
quidem genus ab Heber cuius tempore diuiſę ſunt linguæ,proceſſiſſe ex eo apparet ꝙ etiam A-
braham appellatur Hebræus Gene.xiiii. Iſraelitæ ſunt,& ego.) A nobilitate populi electi à deo
ad diuinum cultum ad terramq; promiſſionis poſſidendam,gloriabantur.nam ex omnibus po
pulis ſoli Iſraelitæ electi ſunt in peculiarem populum Dei. Semen Abrahæ ſunt,& ego.) Glo-
riabantur tertio ꝙ erant de ſemine illo Abrahę cui promiſſio facta eſt à Deo de Meſia &c.quod
ad magnam nobilitatem ſpectabat. ¶ Miniſtri CHRISTI ſunt.) Quartum in quo gloriaban
tur eſt,ꝙ erant miniſtri Meſiæ. Et ego.) Superfluunt ambæ dictiones. Non dicit Paulus(vt in
præcedentibus)& ego: ſed dicit interpoſita parentheſi (Vt minus ſapiens dico) plus ego.)Sum D
plus ego miniſter Chriſti q̃ ipſi,q̃uis in hac mea commendatione officium minus ſapientis ex-
erceam. Probat autem hoc vltimum(videlicet ꝙ ipſe eſt plus miniſter Chriſti) à perpeſſis ꝓpter
Chriſtum. In laboribus plurimis.pro,abundantius, in carceribus abundantius, in plagis ſupra
modum.) Hæ duæ particulæ tranſpoſitæ ſunt.nã in textu Græco ſecundo loco ſcribitur in pla-
gis ſupra modum, & tertio loco in carceribus abundantius. In mortibus frequenter.) hoc eſt
in periculis mortis. A Iudæis quinquies.)hoc eſt quinque vicibus. Quadragenas.) ſubintelli-
ge plagas. Vna minus accepi.) hoc eſt ſingulis quinque vicibus trigintanouem. Deuterono.ſi-
quidem. xxv. capit. quum ſtatuiſſet Moyſes iuxta menſuram delicti plagarum modum,adiecit
ita tamen vt quadragenarius numerus non excedatur. Quocirca Iudæi clementes ſe exhibebãt
quo ad vnam tantum plagam erga Paulum. Ter virgis cæſus ſum.) Hinc apparet quòd non
virgis, ſed alio inſtrumento Iudæi quadragenas dabant. à Gentilibus enim ter virgis ſe cæſum, E
ipſa diſtinctione ſignificat. Semel tamen tantum legitur in Actibus Apoſtolorum. Semel
lapidatus ſum.) Et hoc quoque in Actibus Apoſtolorum legitur. Ter naufragium feci, no-
cte & die in profundum maris fui.) Superfluit maris: & legendum eſt. Noctem & diem in
profundo feci.) Et hoc non ſolum fuit paſſio ſed diuinum miraculum. In itineribus ſæpe,pe-
riculis fluminum.) Primum periculum itineris à fluminum impetu deſcribit. Et deinde ſub-
iungit. Periculis latronum.) quod erat magis periculum corporum quàm rerum. Pericu-
lis ex genere.) Iudæorum inſidiantium.) Periculis ex gentibus.) commotis à Iudæis. Pe-
riculis in ciuitate.) vt ſcribitur de Epheſo. Periculis in ſolitudine.) hoc eſt in locis deſer-
tis. Periculis in mari, periculis in falſis fratribus.) hoc eſt in falſis Chriſtianis. In labore
& erumna.) hoc eſt non ſolum in labore, ſed etiam in difficili & oneroſo labore. In vigiliis
multis

F multis.pro,ſæpe,in fame & ſiti,in ieiuniis multis.pro,ſæpe in frigore & nuditate.¶ Præter illa q̃
extrinſecus ſunt.) Numerata ſiquidē mala,adiacētia & imminentia proprio corpori erāt:hęc au
tem quæ ſubiungit foris erant , vtpote remota. Inſtantia mea quotidiana. ) hoc eſt vigilantia
mea indefeſſa. Solicitudo.pro,cura,omnium eccleſiarum.)Curam ſiquidem Paulum habuiſſe
etiam eccleſiarum in quibus non fuerat, epiſtolæ eius manifeſtant ad Romanos & Coloſſenſes.
¶ Quis infirmatur.)non ægritudine corporis ſed animi. Qualitatem curæ ſuæ deſcribit ab effe-
ctibus internis. Et ego non infirmor?) compatiendo. Quis ſcandalizatur.) Infirmatur ab in-
trinſeca imbecillitate: ſcandalizatur ab extrinſeco offendiculo. Vtriſq; Paulus compatitur, pro-
pter vtroſq; affligitur.Et propterea ſubditur. Et ego non vror?) Ad ſimilitudinem eius qui cō-
ſumitur ab igne,magnitudinem zeli ſui affligentis ipſum,ſignificat.& in his duobus vera forma
paſtoris in internis affectibus deſcribitur: quoniam in his duobus pendet vniuerſa cura paſtoris.
G Si gloriari oportet,quæ infirmitatis meæ ſunt gloriabor.)Quanuis hactenus ea quæ fortitudi
nis ſunt(cuius præcipuus actus conſiſtit in ſuſtinendo.) commemorauerit, & modo quod infir-
mitatis ſeu imbecillitatis animi appatet commemoraturus ſit,fugam ſcilicet: quia tamen omni-
bus commune eſt conſiſtere in paſſione corporis,propterea dicit.ſi gloriari oportet,propter vos,
gloriabor in iis quę ſunt infirmitatis meæ.Sententia enim hæc reſpicit etiam antedicta de infir-
mitate corporali: quoniam omnia quæ patimur,ex parte infirmitatis corporalis ſe tenent.in cu
ius ſignum eximemur ab omni paſſione reſurgentes impaſſibili corpore.Et eſt ſenſus. ſi gloria-
ri oportet , ea quæ paſſus ſum erunt mihi materia gloriationis. Et dixit hoc, ad explicandum
quòd hæc quæ narrauit ad manifeſtandum ſe eſſe plus miniſtrum CHRISTI quàm illos
pſeudoapoſtolos,ſunt talia quòd ſunt illi materia gloriationis ſi gloriari oportet.Et ne quiſquam
conficta hæc putet,ſubiungit. ¶ Deus & pater domini noſtri IESV CHRISTI ſcit(qui
H eſt benedictus in ſęcula)quòd non mentior?) Superfluit noſtri. Et poteſt particula hæc intelligi
narratiue & inuocatiue: hoc eſt inuocando Deum in teſtem. Damaſci.) Hic punctandum eſt:
acſi dictum fuiſſet in ciuitate Damaſcena. Præpoſitus gentis.)pręfectus gentis. Aretæ regis.)
cuius authoritate erat præfectus. Cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenorum.)Ex eo quòd Dama-
ſcenos diſtinguere videtur à gente Aretæ regis inſinuatur quòd rex Areta gentem habebat ve-
lut præſidium ad manutenendam ciuitatem ſub ſe,de cuius gentis pręfecto loquitur Paulus. Vt
me comprehenderet.pro, comprehendere me volens. & per feneſtram in ſporta demiſſus ſum
per murum:& ſic effugi manus eius.)Superfluit ſic. Res hæc geſta ſcribitur Actu.ix.cap.Et quia
fugere eſt actus imbecillitatis,actus eſt timidi,ideo Paulus appellauit actum infirmitatis ſuę.in re
tamen veritate fuit actus prudentiæ,vt ſeruaretur vtilitati eccleſiarum.

## CAPVT XII.

I SI gloriari oportet,non expedit quidem. ) Superfluunt ſi & quidem. & loco
quidem deficit mihi.Nam in Paulo legitur.non expedit mihi.Rurſus circa
dictionem oportet non concordant Græci codices . communiter enim vi-
detur legi aduerbium affirmatiuum: puta certe aut ſane. Ita quòd textus eſt,
Gloriari ſane non expedit mihi.) Alioqui vero codices habent ſic, Gloria-
ri oportet? non expedit mihi. ) Et iuxta hos codices legitur interrogatiue
(tanquam quæſtionem propoponendo ) gloriari oportet ? & ſubditur reſ-
ponſio non expedit mihi. ¶ Crediderim ego admittendo huiuſmodi lectionem, vtranq; par-
ticulam aſſertiue legendam.aſſerit enim quòd gloriari oportet, & quòd non expedit ſibi.neceſ-
ſitas ſiquidem gloriandi manifeſta eſt ex periculo corruptionis Corinthiorum à pſeudoapoſto
lis.Ratio autem quare non expedit Paulo,ſed Corinthiis,ſed nobis,in promptu eſt tū quia peri-
K culo ſe exponebat maioris oblocutionis & detractionis : tum quia quantum eſt ex ſuo genere,
gloriari de acceptis periculum affert perdendi illa. Sequendo priorem lectionem. aſſeritur tan-
tummodo quòd gloriari non expedit mihi propter rationes dictas. Et præmiſit hoc,quoniam
de occultis donis erat ſe laudaturus in ſubiunctis. Vnde & ſubdit. Veniā autem.pro,enim.)Ra
tionem reddit quare dixit non expedire ſibi, quia ad occulta Dei dona tranſit. Ad viſiones &
reuelationes domini. ) hoc eſt ad viſiones claras. viſio enim ſine detectione rei viſæ, viſio quidē
eſt ſed non clara: viſio autem cum detectione rei viſæ, viſio eſt clara. Videmus enim quando-
que imaginaria viſione aliqua abſque reuelatione viſorum:vt patet in viſione Nabuchodonoſor
& Pharaonis. Quandoque autem videmus & viſa intelligimus : & tunc concurrunt ſimul vi-
ſio & reuelatio. Et ne de viſionibus quomodolibet intelligas,adiunxit domini: vt diuinas ſigni-
ficaret viſiones & reuelationes. Scio hominem in CHRISTO.) hoc eſt hominē Chriſtia-
num

num,hominem internum renouatum in CHRISTO: ad differentiam hominis externi nōdum regenerati in CHRISTO,ſed expectantis regenerationem corporum in reſurrectione mortuorum. Ante annos quatuordecim.) Tum ne nouitium in huiuſmodi excellentibus donis crederent,ante annos quatuordecim commemorat ſe hæc habuiſſe,tum vt intelligant ꝙ tāto tempore tacita,modo coactus aperit. Siue in corpore.Deeſt.neſcio,ſiue extra corpus neſcio (Deus ſcit) raptum huiuſmodi.) Aduerte perſpicax lector tum ex proprietate ſermonis tum ex diſtinctione literæ ſignificari quòd modus eſſendi animæ propriē tempore illius raptus ignotus fuit Paulo,Dico autem hoc:quia ex his duobus habetur quòd non de modo raptus,ſed de modo eſſendi Paulus loquitur.nam iuxta proprietatem ſermonis non verificatur differentia hæc inter raptum Abbacuc in Babylonem & raptum Ezechielis in Hieruſalem. Raptus ſiquidem Abbacuc poteſt dici in corpore:ſed raptus Ezechielis non poteſt dici extra corpus, qui tamen ſolo ſpiritu iuit ex Chaldæa in Hieruſalem. Vnde non ſignificatur quòd ſiue corrapto corpore ſiue non A

corrapto corpore, neſcio: ſed proprie ſignificatur quòd ſiue huiuſmodi internus homo fuerit tunc in corpore ſiue extra corpus, ita quòd anima fuerit ſeparata à corpore ( hoc enim proprie ſignificat extra corpus) neſcio. ¶ Patet quoque hic idem ſenſus ex ipſa diſtinctione literæ. nam ſi participium raptum retuliſſet Paulus ad ſiue in corpore ſiue extra corpus, non ſeparaſſet illud à prioribus dictionibus & cōiunxiſſet illud cum ſequenti dictione huiuſmodi. Hæc enim diſtinctio indicat planum literæ ordinem eſſe vt ſiue in corpore ſiue extra corpus neſcio Deus ſcit,referatur ad hominem in CHRISTO (hoc eſt ad hominem internum regeneratum in Chriſto) & deinde participium raptum referatur ad ſequentia. Raptum huiuſmodi hominem internum. Vſque ad tertium cælum.) hoc eſt vſque ad ſupremum cælum, vſque ad locum in quo Deus & beati habitare dicuntur. vſque ad cæleſtem patriam. ¶ Appellauit autem locum illum ſummum,cælum tertium: quia in ſacra ſcriptura trium cælorum mentio fit. Infimum eſt cælum aereum:iuxta illud, volucres cæli.Medium eſt cælum aſtratum: de quo in principio Geneſ. B

Et poſuit eas in firmamento cæli. Tertium ac ſummum eſt aquæ omnes quæ ſuper cælos ſunt: cuius pluries ſcriptura meminit. Quod appellamus cælum aqueum: Philoſophi vero appellant primum mobile.Empyreum ſiquidem cælum, à poſterioribus traditū nullibi inuenitur in ſcriptura. ¶ Nominat autem raptum ad ſignificandum quòd ſola vi eleuātis, nulla ad hoc concurrente inclinatione naturæ facta eſt hæc interni hominis eleuatio. ¶ Et ſcio huiuſmodi hominem ſiue in corpore ſiue extra corpus neſcio,Deus ſcit.) Non de alio ſed de eodem loquitur raptu. Et clarius explicat ſenſum antedictum de modo eſſendi in corpore ignoto: quoniam manifeſte diſtinguit raptum à præcedentibus, ſubiungendo. Quoniam.pro,quòd,raptus eſt in paradiſum.) Prius dixerat quòd raptus eſt in tertium vſque cælum, modo dicit quòd raptus eſt in paradiſum: hoc eſt in hortum arboribus conſitum. Metaphorico ſermone delectationis lo- C

cum ſignificauit: imitatus verbum domini ad latronem,Hodie mecum eris in paradiſo. Et manifeſtat per hoc quòd eſt raptus non ſolum ſecundum vim intellectiuam ad intelligendum, ſed etiam ſecundum voluntatem ad delectationem percipiendam:vt perfectum omniquaque deſcribat interni hominis raptum. nam in eo non ſunt niſi iſtæ duæ partes:intellectus,ſcilicet & voluntas. Et audiuit arcana.pro,ineffabilia,verba.) Non dicit & vidit, ſed & audiuit:ad ſignificandum quòd per modum diſciplinæ intellexit,tanquam ab alio doceretur. Ad quod etiam clarius explicandum non dicit & vidit aut audiuit ineffabile verbum,ſed in numero plurali ineffabilia verba: vt intelligeremus quòd ibi didicit (quemadmodum etiam angeli diſcere dicuntur) multa ineffabilia. Et declarando ineffabilitatem ſubiungit. Quæ non licet.pro,liceat,homini loqui.)quæ non fas ſit mortali homini communicare aliis, tam excelſa tamque diuina ſunt. Et dixit hoc ad manifeſtandum quòd ea quæ audiuit longe ſuperant quæcunque ipſe communi- D

cauit nobis: vt intelligamus quòd non omnia communicauit quæ audiuit, ſed excellentiora ea ratione non communicat quia non eſt fas mortali homini illa dicere. ¶ Pro huiuſmodi gloriabor.)hoc eſt pro hoc interno homine rapto gloriabor. Pro me autem nihil. pro, non gloriabor, niſi in infirmitatibus meis.) hoc eſt pro me autem non rapto,pro me viuente in carne non gloriabor niſi in iis quæ ſpectant ad ea quæ patior. Quamuis ipſemet ſit ille homo raptus: quia tamen neſcit vtrum in corpore an extra corpus fuerit tunc, tanquam de altero homine dicit quòd ratione illius habet materiam vnde poſſit gloriari:pro ſe autem viuente in carne mortali non vult gloriari niſi in ſpectantibus ad pœnalia. Vnde & ſuperius non niſi pœnalia explicauit. ¶ Nam & ſi voluero gloriari.) ego viuens in carne de aliis quàm de pœnalibus: hoc eſt de donis diuinis mihi viuenti in carne collatis. Non ero inſipiens.) Et rationem ſubiungit. E

F Veritatem enim dicam.)Superius dixerat accipite me tanquam inſipientem,modo dicit non
ero inſipiens:vt intelligamus quòd aliud eſt aſſimilari inſipiēti in exteriori actu ( hoc eſt in com
mendatione ſuiipſius) & aliud eſt vere deſipere. Manifeſtat hic quòd ſi vellet gloriari non vere
deſiperet ex parte rerum dictarum, quia veritatem diceret. Parco autem.)hoc eſt abſtineo au-
tem à commendando meipſum viuentem de donis diuinis internis. Ne quis me.pro,in me,
exiſtimet ſupra id quod videt in me.) Superfluit in. Et eſt ſenſus.ne quis reputet in me eſſe ſupra
id quod videt me eſſe: ſicut Lycaonici reputarunt in Paulo & Barnaba numen eſſe diuinitatis
ſupra id quod videbant ipſos eſſe. Videbant enim ipſos eſſe homines mortales, & tamen repu-
tabant eos deos. Aut audit aliquid ex me.) ne quis reputet ſupra viſum aut ſupra auditam do-
ctrinam ex me procedentem. Et ne magnitudo. pro, excellentia, reuelationum extollat me.
pro,extollar, datus. pro, data, eſt mihi ſtimulus. pro, ſudes.) Non eſt hic ſermo de inſtrumen-
to quo punguntur boues ) de quo in Actis Apoſtolorum dicitur, durum eſt tibi contra ſtimu-
G lum calcitrare ) ſed de inſtrumento militari,de telo acuto quod ſudes vocatur. de quo ſcribitur
Iob .xl. In ſudibus perforabit nares eius. Carnis meæ.) Superfluit meæ. Et non in caſu ge-
nitiuo ſed datiuo legendum eſt. Carni.) ita quòd non deſcribitur caro pungens ſed puncta,
non deſcribitur data ſudes ſpiritui ſed carni. Angelus Satanæ. pro, angelus Satan. Appoſiti-
ue enim legenda eſt vtraque dictio in caſu nominatiuo, angelus qui eſt Satana, angelus aduer-
ſarius. Quam dixerat ſudem datam carni, modo dicit angelum aduerſarium. vt ſignificet di-
uinam authoritatem qua miſſus eſt, qua data eſt. Vt me colaphizet.) Quæ vexatio corpo-
ris fuerit non conſtat: quoniam ſermone metaphorico vtitur Paulus. ❡ Propter quod. pro,
hoc.) Ita quòd pronomen non relatiuum eſt. Ter dominum rogaui vt diſcederet à me.) an-
gelus Satan. Et dixit mihi.) dominus. Attende quòd ter voluit dominus rogari antequam
H reſponderet Paulo. Sufficit tibi gratia mea.) Et rationem negationis ſubiungit Deus. Nam
virtus. pro, potentia mea in infirmitate perficitur.) Volo te pœnam hanc ſuſtinere, quia po-
tentia mea perficitur in infirmitate:hoc eſt in impotentia.Et directe eſt ſermo de potentia gra-
tiæ Dei exiſtentis in hominibus.hæc enim potentia quantum ad executionem perficitur in im-
becillitatibus noſtris. ❡ Si hoc non intelligis, diſtingue duos ſtatus hominis: alterum pro-
ſperitatis temporalis, alterum aduerſitatis. Et conſidera quòd in ſtatu proſperitatis, propria
hominis potentia exercetur augetur & perficitur, potentia vero gratiæ Dei nihil aut parum co-
gnoſcitur, appetitur, requiritur: in ſtatu autem aduerſitatis appetitur executio diuinæ poten-
tiæ, habetur & agnoſcitur, non ſecundum effectum liberationis ab aduerſitatibus, ſed ſecun-
dum effectum roborationis animi ad omnia vincendum propter Deum. Et hoc proprie eſt di-
uinam potentiam in infirmitate perfici. Perficitur enim executio diuinæ potentiæ roborando
I vires animi ad ſuperandum quæcunque. Et propterea non abſtulit Deus à Paulo vexationem
illam vt potentia gratiæ Dei in ipſo continua executione perficeretur magis ac magis roboran-
do animum eius in iis quæ Dei ſunt.

❡ Libenter igitur. pro, libentiſſime igitur.) Et deficit. Magis gloriabor in infirmitatibus
meis, vt inhabitet in me virtus. pro, potentia, CHRISTI.) Hinc habes quòd de potentia
Dei habitante in homine dictum eſt potentia mea in infirmitate perficitur.Infert Paulus quòd
non libenter ſed libentiſſime acceptat pro materia gloriandi immo magis gloriandi in infir-
mitatibus (hoc eſt in pœnalibus, in propriis pœnis) ad hunc fructum non vt hoſpitetur ſed in-
habitet, vt firmetur & per modum habitantis vtatur me potentia CHRISTI, non poten-
tia propria. Propter quod placeo mihi.) Superfluit mihi. Velut alterum corollarium dedu-
cit. In infirmitatibus meis.) Superfluit meis. Primo deduxit materiam gloriationis fore pro-
K prias infirmitates: modo deducit materiam complacentiæ internæ eſſe infirmitates. Et ne am-
biguum relinquat quid intelligit nomine infirmitatum quas toties repetiit, ſubiungit explican-
do per ſpecies. In contumeliis.) quæ ſunt pœnæ animi tollentes honorem. In neceſſitati-
bus.) victus & veſtitus. In perſecutionibus.) de loco ad locum. In anguſtiis.) inſidiarum,
vexationum & preſſurarum hincinde. Pro CHRISTO.) hoc eſt condimentum om-
nium. nam nulla eſt ratio quòd placeant hæc pœnalia abſolute ſed pro CHRISTO ſum-
ma eſt ratio. ❡ Et ex his perpendere potes erudite lector quòd ſudes data Pauli carni angelus
Satan, ſub hoc genere continetur. niſi enim ſub infirmitatis genere contineretur, non attuliſ-
ſet Deus pro ratione nam potentia mea in infirmitate perficitur. Ad quod declarandum Pau-
lus infirmitatum genera ſubiunxit. Et vere ( vt prius dictum eſt) pœnalia omnia infirmitates
dicuntur: quia omne pati, infirmitatis ſeu impotentiæ eſt.

(Quum enim infirmor.) hoc eſt quum patiòr contumelias,neceſſitates,perſecutiones &c. A
Tunc potens ſum.)animo, potentia diuina in me habitante tunc roborat eadem potentia.Prius
dixerat Dei potentiam roborari in infirmitate hominis,modo dicit ſeipſum roborari quum in-
firmatur:vt intelligamus idem eſſe potentiam Dei in nobis perfici, & nos potentes effici ſecun-
dum illam potentiam. (Factus ſum inſipiens.pro,glorians,vos me coegiſtis)hoc eſt glorian-
do factus ſum ſimilis inſipiēti,ſed non abſque cauſa quoniam vos me compuliſtis,zelus erga vos
compulit me ad hoc. Ego enim à vobis debui commendari.)Rationem aliam accumulat qua-
re compulſus ſit ſeipſum commendare. Et affert nouam rationem ex parte defectus Corinthio
rum qui ſuperuenientibus pſeudapoſtolis debuiſſet obiicere laudes Pauli ad confutandum illos.
Et propterea dicit ego à vobis debui commendari.Et merita iuſtæ commendationis ſubiungit
primo ex parte ipſius Pauli. Nihil enim minus feci. pro, habui, ab iis qui ſunt ſupra modum
apoſtoli.)hoc eſt non minora dona diuina habui quàm habuerint Petrus,Iacobus, & Ioannes, B
qui ſunt ſupremi apoſtoli. Et dixit hoc,quoniã pſeudapoſtoli dicebant Paulum non eſſe æqua-
lem Apoſtolis qui fuerunt cum CHRISTO in carne. Tametſi nihil ſum.)Cum præcedē-
ti ſententia iungitur hæc particula. Temperat enim quod dixerat. Alibi ſiquidem dicit ego ſum
minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari apoſtolus:& modo eandem humilitatis tē-
perantiam adiecit. Aequalia enim dona Dei ſe dicit habuiſſe tametſi nihil eſt: quod inferius eſt
quàm eſſe minimum Apoſtolorum. Et vere dicit nihil ſum,quantum eſt ex me,qui ſum æqua-
lis ſupremis apoſtolis ex donis Dei in me. Signa tamen.pro,quidem,apoſtolatus mei. pro,apo
ſtoli,facta ſunt ſuper vos.pro,in vobis.)Manifeſtat ab affectibus ſenſibilibus pmiſſis veris Chri-
ſti apoſtolis ſe eſſe verum apoſtolum. In omni patientia, in ſignis & prodigiis & virtutibus.
pro,potentiis.) Quatuor genera effectuum ſenſibiliũ apud Corinthios patrata ſupputat. Quo-
rum primum ac præcipuum CHRISTI teſtimonium eſt patiētia in omnibus.hoc eſt enim C
primum quod CHRISTVS apoſtolis mandauit. Deinde miracula,tum in ſignis.nam im-
poſitione manuum dabat ſpiritum ſanctum ſenſibiliter apparentem in ſignis linguarum ſeu p-
phetiæ. Tum in prodigiis mirabilium operum: quale fuit & Magum excęcare, & fornicarium
tradere Satanæ,ſeu aliquid huiuſmodi.hæc enim exempli gratia afferimus. Tum in potentiis cu
rationum,diuerſas ſanando ægritudines & huiuſmodi.Neſcimus enim in ſpecie quæ apud Co-
rinthios facta ſunt:nec hæc in genere ſciremus niſi Paulus ipſe ſcripſiſſet.(Quid eſt enim quod
minus habuiſtis præ cæteris eccleſiis.pro,quàm cæteræ eccleſiæ: niſi quòd egoipſe non graua-
ui vos.)ſumptibus.Iam enim dictum eſt quòd ab aliis eccleſiis accipiebat ſumptus. Donate mi-
hi hanc iniuriam. Ironia eſt.

ECce tertio hoc paratus ſum venire ad vos,& non ero grauis vobis.Superfluit hoc. Non D
enim quæro quę veſtra ſunt ſed vos.)non mihi ſed CHRISTO.Ratio ſiquidē eſt no-
ua quare non vult ab eis bona temporalia. Nec enim debent filii parentibus theſauriza-
re.) Aliam accumulat rationem ad idem. Sed parentes filiis.) Ad percutiendum pſeudapoſto-
los(de quibus ſuperius dixerat ſuſtinetis ſiquis accipit)hęc dicit:vt vel hinc diſcernant ꝙ non ip-
ſi patribus,ſed patres ipſis debent recondere neceſſaria.Regulariter ſiquidem parentes recōdunt
filiis,ſicut & generarunt & aluerunt:præterregulariter vero filii debent parentibus prouidere,in
articulo,ſcilicet neceſſitatis. Paulus quod regulare eſt aſſumit. Ego autem libentiſſime impen-
dam.) Vobis quæcunque habuero vt verus pater. Et ſuperimpendar ipſe.pro,& expendar,pro
animabus veſtris.)non ſolum impendam quæ habuero, ſed expendar egomet officiis, paſſioni-
bus,& demum(ſi opus fuerit)morte pro ſalute animarum veſtrarum. Licet plus.pro,abundan
tius,vos diligens,minus diligar.)Prouocantis eſt ad rependendam æquam dilectionem:vt auer- E
tat eos à pſeudapoſtolis. (Sed eſto.) Inchoantis eſt nouam obiectionem. Ego vos non gra-
uaui.)in temporalibus bonis. Sed quum eſſem aſtutus, dolo vos cepi.) Ecce alia obiectio quòd
quãuis ego perſonaliter non grauauerim vos,aſtute tamen & doloſe per meos internuncios de-
cepi vos accipiendo veſtra.Suſpicor ego Paulum hæc dicere quòd his artibus vterentur pſeuda-
poſtoli. Erant enim(vt dictum eſt)doloſi operarii: & hæc eſt ars doloſorum ,vt vtantur inter-
mediis hominibus ſuggerentibus vt porrigant,vt donent &c. cum multis figmentis. (Nun-
quid per aliquem eorum quos miſi ad vos, circumueni vos?) Nullus interpres (quem viderim)
interpretatus eſt textũ Pauli vt iacet:eo quòd mutilus apparet. iacet enim ſic. Num aliquē eo-
rum quem miſi ad vos,per hunc circumueni vos?) Prima enim particula mutila manifeſte eſt:
ſed intentus ſenſus habetur. Rogaui Titum & miſi cum illo fratrem.) Neſcitur quis fuerit iſte

F frater. Nunquid Titus vos circumuenit?certus enim erat quòd non. Vnde & manifeſtat hoc
tum ab internis,dicendo. Nonne eodem ſpiritu ambulauimus?) Spiritus enim intus eſt. Tum
ab externis. Nonne eiſdem veſtigiis?) Veſtigia ſiquidem ad exteriora ſpectant opera.

¶Olim.pro,rurſus,putatis,quòd excuſemus nos apud vos?)Anceps eſt lectio, an narratiue an
interrogatiue legendum ſit.Et narratiue quidem ſignificat quòd alias etiam hoc putauerant.Ma
gis tamen quadrat vt legatur interrogatiue. Et aduerbium rurſus, aliud dicendi caput ſignificat.
nam hic incipit materiam iudicialem. Ita quòd punctandum eſt poſt rurſus: & ſubiungendum
interrogatiue. Putatis quòd excuſemus nos apud vos? hoc eſt putatiſne quòd hæc quæ diximus
excuſatorie apud vos homines & non vere dicamus?Hunc enim ſenſum ſubiuncta præ ſe ferũt.

Coram Deo in CHRISTO loquimur.) Non excuſatorie apud vos homines ſed vere te-
ſte Deo,loquimur in CHRISTO, loquimur ſecundum CHRISTVM: vt non ſolum
G vere ſed etiam recte hæc ſe loqui ſignificet. Omnia enim chariſſimi. pro, omnia autem dile-
cti,propter ædificationem veſtram.)Non ſolum vere & recte ſed etiam neceſſario propter ædi
ficationem veſtram in ſpiritualibus loquimur non quædam ſed omnia. Dixerat enim tot talia&
tanta de ſeipſo vt opus fuerit iuramento,& explicatione cauſæ finalis mouentis ipſum ad dicen-
dum. ¶Timeo enim ne forte quum venero.)Rationem reddit neceſſitatis dictæ propter ædi-
ficationem veſtram.Simulq; explicat materiam timoris ſuperius propoſiti,quum dixerat timeo
ne corrumpantur ſenſus veſtri à ſimplicitate quæ eſt in CHRISTVM. Tunc enim in gene
re dixit à ſimplicitate,modo in ſpecie explicat à ſimplicitate morum & fidei. Non quales vo-
lo.)corruptos in fide vel moribus. Inueniam vos.)Et timeo quòd. Et ego inueniar à vobis.)
Superfluit à.ſignificatur enim quòd ego inueniar erga vos. Qualem non vultis.)Mœſtum &
iudicem rigidum. Ne forte.)Deficit ſint.& legendum eſt. Nequo pacto ſint contentiones.)
H Quod dixerat in genere non quales volo,explicat in ſpecie multorum vitiorum.& primo con-
tentiones in verbis. Aemulationes.)hoc eſt inuidiæ in animis. Animoſitates.pro,iræ.)ad vl-
ciſcendum. Diſſentiones.pro,concertationes.) in ſtudiis & factis. Detractiones.)contra fa-
mam. Suſurrationes.)contra amicitias. Inflationes.)tumores ſuperbi,deſpiciendo alios.
Seditiones.) contra eccleſiæ pacem. Sint inter vos.) Superfluunt hæ tres dictiones. ¶Ne
iterum quum venero.) Explicata illa particula non quales volo quo ad mores, incipit explicare
illam aliam qualem non vultis. Vnde incipit qualem non vultis quo ad mœſtitiam. Humi-
liet me Deus. Deeſt.meus,apud vos.) Bonus paſtor inueniens ſnbditos in peccatis,deiicitur,tum
extra exterioribus,ſcilicet ſignis,tum intus, mœrore.vnde & ſubditur. Et lugeam multos qui
ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam ſuper immunditia & fornicatione & impudi-
citia quam geſſerunt.) De venereis eſt ſermo. Et impudicitia proprie reſpicit actus libidinoſo-
I rum oſculorum , tactuum & huiuſmodi. Fornicatio autem ipſum concubitum naturalem.Im-
mundiria autem forte ſignificat concubitum contra naturam. aiunt enim apud Corinthios vi-
tium hoc regnaſſe.

## CAPVT XIII.

ECce tertio hoc venio ad vos.) Superfluit ecce. Et eſt ſenſus , tertia hac vi-
ce. Tractauit illam particulam qualem non vultis quo ad mœſtitiam,pro-
ſequitur modo eandem quo ad iudicium. ¶Et dicit venio, tanquam præ-
ſentem propinquum aduentum ſuum ad eos denuncians. Vt in ore duo-
rum vel trium teſtium ſtabit omne verbum .) Snperfluit vt. Ne putent
Corinthii quòd vel præceps iudicabit vel quòd magna vtetur multitudine
K teſtium, explicat eis quòd ſecundum formam diuinæ legis procedet. duo-
bus aut tribus teſtibus requiſitis & ſuperficientibus. Prædixi ergo.) Superfluit ergo. Et præ-
dico vt præſens vobis.pro,iterũ,& nunc abſens.Deeſt.ſcribo.) Senſus eſt ꝙ bis pręſens apud vos
prædixi & prædico:hoc eſt prædixi & vtor prædicentia vt perſeuerante . Intendit enim qnòd
dnæ præſentiæ ſunt duæ prædicentiæ perſeuerantes) hoc eſt non abolitæ) tanquam duæ moni-
tiones canonicæ, tertia vero ſit quam nunc abſens ſcribit: vt trina monitione præmiſſa, in ad-
uentu ſuo procedat ad iudicium. ¶ Aduerte tamen difficultatem nonnullam in verbis literæ:
ex eo quòd non dicit & prædico præſens iterum,ſed apponit aduerbialiter coniunctionem vt,
dicendo & prædico vt pręſens iterum:tanq̃ non fuerit ſecundo præſens, ſed tanq̃ præſens ſecũ-
do prædicat.Quia tamẽ clare bis dixit tertio ſe ire ad eos,potius quadrat ſignificari ꝙ vtitur ſe-
cunda pręſentia vt pr ędicẽtia:& ꝙ propterea appoſuerit ſimilitudinis aduerbium. Iis qui ante

peccauerunt

peccauerunt & cæteris omnibus.) ad omnes extendit has tres monitiones more iudicum, vna ꝑ A
trina canonica monitione præmiſſa. Quoniam. pro, quòd, ſi venero iterum non parcam.)
Non conſtat an iterum, conſtruatur cum venero an cum parcam. Quòd enim alias pepercerit;
ex ſuperioribus inſinuatur, quum dixit & ego ſiquid donaui propter vos in perſona CHRI-
STI. An.pro,quandoquidem.) Non dubitando ſed arguendo loquitur. Experimentum
quæritis.)hoc eſt documētū in executione quæritis. Eius qui in me loquitur CHRISTVS.
pro,loquentis in me CHRISTI.) Affirmat Paulus quòd Corinthii non ſe emendantes quę-
runt facto experiri CHRISTVM loquentem in ipſo Paulo:hoc eſt experiri effectum ſenſi-
bilis vltionis Chriſti loquentis in Paulo. Et dicit hoc ad prouocandum eos ad pœnitentiam an-
te ſuum aduentum:ne experiantur huiuſmodi vltionem. Tradebat ſiquidem CHRISTVS
in Paulo quos Paulus damnabat vexationi ſenſibile à Satana. Qui in vobis.pro,in vos, non in-
firmatur,ſed potens eſt in vobis.pro,in vos.) CHRISTVS erga Corinthios non quę infir- B
mitatis ſuæ fuerant(paupertatem,perſecutiones & eius generis reliqua)exercebat,ſed quæ poten-
tiæ ſuæ erant,donando eis dona linguarum & prophetiæ:puniendo etiam traditione Satanæ. Et
propterea Paulus dicit quòd CHRISTVS nō infirmatur erga vos, ſed potens eſt erga vos.
¶ Et adiungit hoc ad hoc vt timeant experiri vltionem Chriſti loquentis in Paulo. Acſi apertius
dixiſſet.experti iam eſtis per me in vobiſipſis potentiam Chriſti. ¶ Nam etſi crucifixus eſt ex
infirmitate)hoc eſt ex eo quòd habuit carnem paſſibilem, ſubiectam poteſtatibus mundi huius.

Sed viuit.pro,viuit tamen,ex virtute.pro,ex potentia,Dei.)vita immortali & potentiſſima:vn
de prouenit quòd eſt potens erga vos. ¶ Nã & nos infirmi ſumus in illo.)Conſidera hæc duo.
CHRISTVS crucifixus eſt ex infirmitate,& nos ſumus infirmi in illo:hoc eſt & nos aſſimi
lamur Chriſto infirmo afflicti,vexati in tot & tantis. Sed viuimus cum eo ex virtute. pro,po-
tentia, Dei in vobis.pro,in vos.) hoc eſt attamen aſſimilamur quoq; Chriſto viuenti ex poten- C
tia Dei,in hoc quòd viuimus cum Chriſto vita ſpiritus ex eadem potentia Dei erga vos. Et in-
tendit explicare vitam ſpiritus ſui perſeuerare potentem erga Corinthios ad puniendum,poten-
tia autem non humana ſed diuina. Declarat ſiquidem eis quòd non expedit eis expectare expe-
rimentum CHRISTI in ſe loquentis,quia perſeuerat in vita ſpiritus eius diuina potentia.

Voſmetipſos tentate.) Quæritis experimentum CHRISTI in me loquentis: male facitis
ſpectando in me,ſpectate voſmetipſos,examinando,diſcutiēdo vōſipſos. Si eſtis in fide.)Prius
dixerat nō quales volo,& explicauerat quo ad mores:modo idem explicat quo ad fidem. An au-
tem ſermo ſit de fide neceſſaria ad ſalutem an de fide quæ eſt gratia gratis data (qua ſcilicet fiūt
miracula)non vſquequaque liquet. Ipſi vos probate.) Niſi ſit exaggeratio, ad mores refertur.
monet ſiquidem vt diſcutiant ſeipſos tam in fide quàm in moribus. An non cognoſcitis voſ-
metipſos quia.pro,quòd,CHRISTVS IESVS in vobis eſt?) Quaſi dicat. certum eſt ꝙ D
cognoſcitis voſmetipſos quo ad hoc quòd CHRISTVS IESVS eſt in vobis. Quod po
teſt intelligi de eſſe CHRISTI in eis per fidem, vel per dona linguarū & prophetiæ, vel per
ſenſibilem punitionem quam experti ſunt in inceſtuoſo,ipſiſmet Corinthiis mediantibus. Niſi
forte reprobi eſtis.) Quod poteſt referri vel ad verbum cognoſcitis,vel ad verbum eſt in vobis.
Magis tamen quadrat vt referatur ad verbum cognoſcitis. Et eſt ſenſus quòd certum eſt vos co-
gnoſcere ex tot effectibus voſmetipſos quo ad hoc quòd CHRISTVS eſt in vobis ſecundū
tot effectus, niſi forte reprobi eſtis: hoc eſt niſi forte dati ſitis in reprobum ſenſum vt hoc non
cognoſcatis,niſi forte excideritis à tali gratia cognoſcēdi voſmetipſos in hoc.hoc enim eſſet eſſe
reprobum. Spero autem quòd cognoſcitis.pro,cognoſcetis,quia.pro,quòd,nos non ſumus re-
probi.)hoc eſt quòd nos non excidimus à gratia nobis data. Cadens enim à gratia ſibi conceſſa,
reprobus eſt:vtpote reprobatus à Deo quo ad illam gratiam. Et intendit per hoc Paulus decla- E
rare quòd dato quòd aliqui Corinthii exciderint à gratia eis data, & quòd non cognoſcant ſeip
ſos,cognoſcent tamen Paulū non excidiſſe à gratia ſibi data, ſed perſeuerare in eo omnem quā
acceperat gratiam. Oramus autem Deum.pro,opto autem apud Deum,vt nihil mali faciatis.)
Dixerat quòd quamuis Corinthii reprobi inuenirentur,ipſe tamen non inuenietur reprobus: ne
putaretur Paulum deſiderare demonſtrationem ſuę potentiæ puniēdo alios vt ſic appareret ex-
perientia teſte probatus à Deo,explicat ſe deſiderare totum contrarium. Et propterea dicit ꝙ cu
pio apud Deum,non ſolum dico coram hominibus,ſed etiam apud Deum in veritate prę cupio,
prædeſidero vt nihil mali faciatis: quod eſt ſubtrahere mihi materiam punitionis. Et hoc ex par
te veſtri. Non vt nos probati appareamus.) iudicando & puniendo diuina potentia. Sed vt
vos quod bonum eſt faciatis.) Vtranque Iuſtitiæ partem optat eis. Primam, vt nihil mali facia-

F tis.alteram,vt quod bonum eſt faciatis. Nos autem vt reprobi ſimus.) Non dicit nos autem
reprobi ſimus,ſed aduerbium ſimilitudinis apponit vt reprobi, tanquam reprobi ſimus: hoc eſt
nos autem aſſimilemur reprobis,non demonſtrando CHRISTVM in nobis loquentem
effectu vltionis. Exercendo ſiquidem vltionem per diuinam potentiam apparerent probati:nõ
exercendo autem apparerent reprobi. Cupio inquit Paulus apparere reprobus, ſubtrahentibus
vobis mihi materiam vltionis. Non enim poſſumus aliquid aduerſus veritatem,ſed pro veri-
tate.) Rationem reddit quare oporteret ipſum apparere vt reprobum, quia non poſſumus ad-
uerſus veritatem bonorum operũ exercere potentiam Dei in nobis ſed pro veritate: ac per hoc
ſi vos nihil mali feceritis ſed bona , non poterimus vti poteſtate noſtra punitiua . Gaudemus
enim quoniam.pro,quandocunque, nos infirmi ſumus, vos autem potentes eſtis. ) Non ſolum
alieni ſumus ab appetitu vt appareamus probati puniendovos : ſed interno gaudio afficimur,
quum ſecundum rem vos quidem eſtis potentes,bonis operibus,nos autem infirmi, hoc eſt im-
G potentes ad iudicãdum ad puniendum & huiuſmodi. Hoc.Deeſt,autem,& oramus.pro,opta-
mus,veſtram conſummationem.) Appoſitiua conſtructione pronomen hoc explicat veſtram
conſummationem. Perſpice augmentum. prius optauit Corinthiis ambas iuſtitiæ partes. Dein-
de (quod plus eſt)vt eſſent potentes:& demum perfectionem. ¶ Ideo enim hęc abſens ſcribo:
vt non præſens durius agam ſecundum poteſtatem.pro, vt non præſens rigide vtar poteſtare.)
Manifeſtat deſiderium & gaudium prædicta ex hoc facto:videlicet quia ad hoc ſcribo vt nõ ad
rigorem iudicii vtar poteſtate. Quam dominus dedit mihi in ędificationem & non in deſtru
ctionem.)Repetit vſum poteſtatis vt Corinthii ſe corrigant,& non ſit Paulo opus vtendi ſua po
teſtate.quoniam non ad nocendum ſed ad ædificandum,non ad inferendum mala ſed promo-
uendum bona ſpiritalia data eſt à domino hæc poteſtas . Iudicia ſiquidem præſentis vitæ non
H ſunt ad puniendum (hoc enim reſeruatur iudiciis futuræ vitæ) ſed ad promouendum ſpirituale
bonum,vel in eo qui punitur vel in eccleſia. De cętero.pro,quod ſupereſt,fratres gaudete.pro,
valete.) officium ſalutationis ſupereſt in calce epiſtolæ peragendum. Perfecti eſtote.) Aiunt di
ctionem Græcam ſonare redintegrationem,ad ſimilitudinem reſarcientium. Acſi dixiſſet.inte-
gritatem acquirite. Exhortamini.pro,conſolamini.) Paſſiue tamen intellige, hoc eſt conſola-
tionem accipite. Idipſum ſapite.pro,idem ſentite.) interno ſenſu concordate. Pacem habete.
pro,in pace viuite.ſeu agite.)Exteriores actus reſpicit. Et deus pacis & dilectionis. ) Tranſpoſi-
tæ ſunt dictiones. Legendum eſt. Et Deus dilectionis & pacis.) Sic enim creſcit oratio. Erit
vobiſcum.) Ecce præmium . ¶ Salutate inuicem in óſculo ſancto .) Antiquus mos eccleſiæ
dandi pacem inter miſſarum ſolennia tangitur. Salutant vos ſancti.)Subaudi qui mecum ſunt
Gratia Domini noſtri IESV CHRISTI. ) qua ſemetipſum gratuito dedit pro nobis
I hoſtiam &c. Et charitas Dei.) qua ſic dilexit mundum vt filium ſuum vnigenitum daret. Et
communicatio ſancti ſpiritus.) qua communicauit tot ſpiritualia dona hominibus.Ecce tota tri
nitas. Sit cum omnibus vobis: amen. ) Et ſic finitur epiſtola. ¶ Cuius ſubſcriptio apud Græ-
cos eſt hæc. Ad Corinthios ſecunda, ſcripta Philippis quæ eſt in Macedonia, miſſa per Titum
& Lucam. Quis hanc ſubſcriptionem appoſuerit,neſcio. Non multum tamen antiqua videtur
ex eo quòd dicit ſecunda.nam ſecundum veritatem eſt tertia Pauli epiſtola ad Corinthios.*Hinc*
enim apparet quòd ſubſcriptio hæc appoſita eſt poſtquam perdita fuit prima.

¶ Caietæ 1528 menſe Decembri.

¶ COMMENTARIORVM THOMAE DE VIO CA-
ietani Cardinalis ſancti Xiſti in poſteriorem epiſto-
lam Pauli ad Corinthios.

K FINIS.

# THOMAE DE VIO A

## CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI EPISTO-
## LAM PAVLI AD GALATAS COMMENTARII.

PAVLVS Apoſtolus non ab hominibus.) Quum Galatę ſe-
ducerentur à pſeudapoſtolis vt circunciderentur & ſeruarent
dies feſtos Iudæorum, detrahebatur Paulo q non eſſet Chri-
ſti Apoſtolus, ſed diſcipulus Apoſtolorum: ne authoritati Pau
li innițerentur Galatæ. Et propterea Paulus in capite epiſtolæ
authoritatem ſuam tuetur: quoniam hoc erat fundamentum B
totius doctrinæ eius apud gentes. Et proinde dicit Apoſtolus
non ab hominibus: hoc eſt non à collegio Apoſtolorum aut
alicuius eccleſiæ: puta Antiocenæ, vnde exierat ad prædican-
dum gentibus. Neq; per hominē.) aliquem ſingularem apo-
ſtolum. Sed per IESVM CHRISTVM.) hominem.
Et Deum patrem.) naturalem IESV CHRISTI: ad
ſignificandum q à Deo mediante IESV Chriſto homine
eſt Apoſtolus. Qui ſuſcitauit eum à mortuis.) Ad ſignificãdũ q nõ eſt factus Apoſtolus Chri-
ſti quando erat in carne mortali, ſed poſtq̃ reſurrexit à mortuis (vocatus eſt enim à Chriſto im-
mortali) dicit qui ſuſcitauit eum à mortuis. Et hoc ad occurrendum oblocutionibus de eo q nũ-
q̃ fuerat cum Chriſto. Acſi apertius dixiſſet. q̃uis non ſim Apoſtolus per Chriſtum mortalem, C
ſum tamen per CHRISTVM immortalē: & in hoc differo à cæteris apoſtolis. Et qui me-
cum ſunt omnes fratres.) Obiiciebatur quoq; q Paulus ſolus prohibebat ſeruari legalia: & pro-
pterea ad ſignificandũ q non ſolus dicit q fratres omnes qui ſecum ſunt ad idem concurrunt.
Eccleſiis Galatiæ.) Lege principia reliquarum Pauli epiſtolarum miſſarum ad eccleſias: & inue-
nies duo ſingularia hic. Alterum q in numero plurali dicit eccleſiis. in reliquis enim ſi eccleſiæ
nomine vtitur, in numero ſingulari. Et q̃uis ex induſtria forte ſignificauerit per hoc diſſentio-
nes conuentuum apud eos, crediderim tamen ego ideo pluraliter dictum eccleſiis, quia Galatia
non eſt nomen ciuitatis ſed regionis: Corinthus autem & Theſſalonica nomina ſunt ciuitatum.
Alterum eſt quòd in cæteris epiſtolis Paulus nominando eos quibus ſcribit, adiectiua ſanctita-
tis aut Dei apponit, ad Galatas vero nudo vocabulo dicit eccleſiis Galatæ, non adiungens in Deo
vel Dei vel Chriſti: ad ſignificandum proculdubio eorum inſtabilitatem in gratia euangelica. D
Gratia vobis & pax.) Solita ſalutatione in omnium ad eccleſias epiſtolarum principiis noluit
eos priuare: ad ſignificandum affectum ſuum vt omnia ſpiritualia bona haberent. ſicut & cæte-
ri. Sub gratia enim quę eſt primum donum, & pace quę eſt vltimus fructus, omnia media bona
ſpiritualia continentur. A Deo patre noſtro.) Superfluit noſtro. Et domino.) Deficit. No-
ſtro, IESV CHRISTO.) Myſterium ſimul trinitatis perſonarum & incarnati verbi ſi-
gnificat: vt ſpem gratiæ & pacis in hanc fidem figant. Qui dedit ſemetipſum pro peccatis no-
ſtris.) Prælibat efficaciam paſſionis CHRISTI: quoniam hinc pendet confutatio erroris Ga-
latarum. Vt enim inferius dicet, ſi ex lege Moyſi eſt iuſtificatio, CHRISTVS fruſtra mor-
tuus eſt. Fructum ergo paſſionis CHRISTI ponit, vt reducant mentis oculos ad intuendum
q remiſſio peccatorum fit per mortem CHRISTI & non per legalia. Vt eriperet nos de
pręſenti ſęculo nequã.) Non concordant interpretes in dictione interpretata nequã: alii malum: E
alii miſerum, alii verſutum interpretantur. Sed quocunq; modo interpretetur, non ad naturã ſę-
culi ſed ad vitium refertur. Præſens enim ſæculum ſecundum naturam neq; malum neq; miſe-
rum neq; verſutũ eſt, ſed quicquid eiuſmodi eſt in eo, ex vitio admixto eſt. Et CHRISTVS
dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, ad delendum peccata noſtra, vt eximeret nos à vitiis prę-
ſentis ſęculi: vt conſecuta remiſſione peccatorum per mortem eius, viueremus vita exempta à vi
tiis præſentis ſæculi. Secundum voluntatem Dei & patris noſtri.) Beneplacitum Dei in ob-
edientia CHRISTI explicatur, ad ſignificandũ libertatē qua donauit nos CHRISTVS
per mortē ſuam proceſſiſſe à voluntate Dei qui dedit veterē legem. ¶ Et appellat Deũ patrem
noſtrũ, ad ſignificandũ paternum Dei erga nos amorē in hoc facto. Dicit enim hæc omnia ad-
uerſus pſeudapoſtolos, qui dicebant voluntatem Dei adimplendam in obſeruatione legaliũ. Cõ-

F tra inquit Paulus, CHRISTVS ſecũdum voluntatem Dei & Patris dedit ſeipſum vt liber-
tate nos donaret. Cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum.) Superfluit eſt. Appoſuit hoc vt intelli-
gant quòd nihil aliud appetit quàm gloriam Dei, quòd nihil contra gloriam Dei prędicat, quòd
nullum ſæculum adimit gloriæ Dei prædicando non ſeruari legalia à Gentilibus. Amen.) Cõ-
firmantis eſt, & finem imponentis ſalutationi.

MIror ꝙ ſic. Superfluit ſic. Cõpleta ſalutatione tractatum epiſtolarem inchoat, proponen-
do materiam tractandam. Tam cito transferimini.) Quoniam abſq; cauſa affectus vi-
debatur, dicit miror. Effectus autem eſt ꝙ tam cito, quod eſt ſignum magnæ inſtabilita-
tis. Nec dicit translati eſtis, ſed transferimini: ad ſignificandum rem eſſe in fieri. Ab eo qui vos
G vocauit.) Non dicit à me aut ab homine quocunq;, ſed à deo qui vos vocauit interna vocatione.
In gratiam. pro, in gratia, Chriſti.) Vocari à deo in gratia Chriſti, eſt vocari à deo cum remiſ-
ſione peccatorum in fide Chriſti, eſt in gratuito dono Chriſti homines interna vocatione iuſti-
ficari. A Deo enim hoc donante transferebantur Galatæ, tanq̄ migrantes à tantæ libertatis gra-
tia. In aliud euangelium.) Ecce quo transferebantur. Prædicabant pſeudoapoſtoli euangeliũ
quidem Chriſti, ſed admixtum obſeruationi legalium. Et propterea Paulus ſubdit. Quod nõ
eſt aliud, niſi ſunt aliqui qui vos conturbant, & volunt conuertere. pro, tranſuertere, euangelium
Chriſti.) Corrigit declarando quod dixerat in aliud euangelium: declarando quomodo eſt aliud
& quomodo non aliud. Dicit enim ꝙ non eſt aliud niſi quãtum ad duo, ſcilicet veſtri turbatio-
nem & Euangelii Chriſti tranſmutationem. Sunt enim aliqui pſeudapoſtoli qui quietem ac ſe-
renitatem mentis veſtræ in euangelio, perturbant immiſcendo legalia: & hi euangelium Chri-
ſti euangelizati cupiunt tranſmutare adiungendo euangelio obſeruationem legalium. Quo ad
huiuſmodi ergo adiunctionem eſt euangelium aliud, non quo ad ſubſtantiam & geſta Chriſti:
H ſed hæc alietas tollit effectum mortis Chriſti. Tollit enim libertatem donatam nobis per Chri-
ſti mortem. ¶ Aduerte hic ꝙ tunc temporis euangelium Chriſti in Iudæis compatiebatur ob-
ſeruationem legalium tanquam conſuetorum, ſed non tanquam neceſſariorum ad ſalutem. Et
propterea illa Iudęorum Chriſtianorũ obſeruatio non erat contraria libertati adeptæ per Chri
ſtum. In Gentilibus autem Euangelium Chriſti non compatiebatur obſeruationem legalium,
quia ipſi non erant in illis aſſueti: ac per hoc non indicebantur illi niſi vt neceſſaria ad ſalutem.
quod erat tendere ad tranſmutationem euangelii Chriſti annunciantis libertatem à lege veteri
datam per Chriſti mortem. Et propterea Paulus caute loquitur, dicendo ꝙ iſti volunt tranſuer-
tere euangelium Chriſti: vt intentionem pſeudapoſtolorum in culpa eſſe oſtendat. Dixit enim
hoc ad ſignificandum ꝙ nõ eſt aliud euangelium apud Iudęos chriſtianos & aliud ꝙ ipſe præ-
dicat ſeruandum in gentibus: ſed vnum atq; idem eſt. in illis compatiens conſuetudines legales:
I in vobis vero reſpuens legalia, quæ ad veſtri conturbationem & ad tranſmutationem Euange-
lii tendunt. Callidi ſiquidem pſeudapoſtoli volebant Gentiles chriſtianos ſeruare legalia, allegan
tes ꝙ Iudæi chriſtiani ſeruabant legalia. ¶ Aduerte ꝙ in iſtis verbis (miror ꝙ tam cito) & reli-
quis hucuſq;, Paulus proponit totam epiſtolæ huius materiam. Vnde ſtatim tractare incipit par
ticulam illam in aliud euangelium: longo ſermone monſtrando ꝙ nulla authoritate ſuſcipiendũ
eſt aliud euangelium. Ad hoc enim affert authoritatem euangelii ſui, & geſta cum apoſtolis &
Petro, ¶ Sed licet nos.) apoſtoli, etiam meipſum computando. Aut angelus de cælo:) hoc eſt
angelus ſanctus. Euangelizet vobis præterq̄. pro, præter id, quod euangelizauimus vobis, ana-
thema ſit.) Obiiciebatur prædicationi Pauli quòd alii apoſtoli docebant oppoſitum: immo ꝙ
ipſemet Paulus inconſtans erat modo docens non ſeruari legalia & modo docens oppoſitum.
Et propterea ad has obiectiones excludendas, excommunicat ſeipſum & reliquos apoſtolos &
K etiam angelos ſanctos, ſi euangelizauerint aliud præter id quod euangelizauerat Paulus Gala-
tis. ¶ Si obiicis quòd par in parem & multo minus in maiorem caret imperio: ac per hoc Pau-
lus non potuit excommunicare apoſtolos & angelos. Reſpõdebit ipſemet Paulus quòd diuina
authoritate hæc dicit. ¶ At ſi quæris authoritatem diuinam, in promptu eſt euangelium Chri-
ſti habens diuinam authoritatem: vtpote non à prophetis nec ab angelis, ſed ab ipſo verbo incar
nato immediate traditum. Euangelica itaque authoritate ſupra omnes apoſtolos & angelos exi-
ſtente vtitur Paulus. Et conditionalis eſt vera, q̄uis tam antecedens q̄ conſequens ſit impoſſibi-
le, ſi angelus de cælo euangelizauerit præter euangelium Chriſti, eſſet anathema. ¶ Et bene no-
ta quòd non dicit ſiquis vos aliquid docuerit quod non docuimus vos, ſed ſiquis euangelizaue-
rit præter id quod euangelizauimus: ad ſignificandum ꝙ de ſpectantibus ad euangelicam veri-
tatem, de tollentibus euangelicam veritatem loquitur, ad differentiam aliorum impertinentium

ad

ad Euangelicam veritatem. ¶ Anathema autem Græca dictio eſt, ſignificans ſeiunctionem à A
communi vſu: quod in hominibus dicimus excommunicatum. ¶ Sicut prædixi. pro, prædixi-
mus, & nunc iterum dico.) Repetit ſententiam, ad ſignificandum natura deliberatione & im-
mobili animo ſententiam hanc dicere: ne putaretur tanquam ex impetu hęc ſcripſiſſe. Siquis
vobis euangelizauerit præter id quod accepiſtis, anathema ſit.) vt hinc omnino Galatæ cogno-
ſcant immutabilitatem Euangelii. ¶ Modo enim hominibus ſuadeo. pro, confido, an deo?)
Rationem reddit ſuæ authoritatis qua audet & alios Apoſtolos & angelos excommunicare. Et
interrogatiue ſignificat ſe in hoc confidere non hominibus ſed deo. Eſt enim ſenſus. quia confi-
dentia authoritatis meæ non innititur hominibus ſed deo. Coniunctio enim, mõſtrat ꝙ ratio-
nem reddit excommunicationis prolatæ. Et dicit interrogatiue modo enim, ad cõfutãdum di-
centes quòd ipſe innititur authoritati hominum, modo excommunicans angelos cõfido ne in
hominibus an deo? Quaſi dicat aperte. videtis quòd non hominibus ſed deo confido, excõmu- B
nicans non ſolum Apoſtolos ſed angelos. An quæro hominibus placere?) Non ſolum alie-
num eſt à me inniti authoritati humanæ, ſed etiã aliena eſt à me intentio placendi hominibus.
Intellige vt homines diſtinguũtur cõtra deum. hominibus enim relatiue ad deum Paulus alibi
dicit ſe placere. Et iuxta hanc diſtinctionem ſubiũgit. Si. Deficit, enim, adhuc hominibus pla-
cerem, Chriſti ſeruus non eſſem.) Loquitur enim de hominibus è regione dei & Chriſti loca-
tis. Et dicit ꝙ Chriſti ſeruus non eſſet, quia ſi placeret hominibus è regione ad Chriſtum, diſpli
ceret Chriſto. Et dixit hoc, vt quicquid humani eſt, alienũ explicaret ab apoſtolatu ſuo. ab euan
gelizatione ſua. Crediderim quoque addidiſſe hoc, ad ſignificandũ ꝙ nõ vt complaceat genti-
libus prædicat libertatem à legalibus, ſed ſolũmodo vt quod Chriſti eſt euangelizet. Notum
enim vobis facio fratres Euãgeliũ quod euangelizatũ eſt à me.) Cõiunctio enim, rationẽ red-
di ſignificat excluſorũ hominũ tam ab authoritate q̃ à ſtudio placendi. manifeſtat ſiquidẽ hoc C
ex eo ꝙ Euãgeliũ nec habuit nec didicit ab homine. Quia. pro, ꝙ, non eſt ſecundũ hominẽ.)
Prius declarauerat quòd apoſtolatus ſuus neque ab hominibus neque per hominẽ fuerat. modo
declarat idem de Euangelio. Apoſtolatus enim legationem ſignificat, Euangelium autem exe-
cutionem & doctrinam. Neque enim ego ab homine accepi illud neque didici.) Quod di-
xerat non eſt ſecundum hominem, manifeſtat per partes diſtinguendo ꝙ nec accepi nec didi-
ci ab homine. Quod dicit non didici, ad intellectum plane ſpectat. vnde & Græce proprie di-
citur non doctus fui. Quod vero dicitur non accepi. ad res quæ ſola narratione cognoſcuntur
refertur. Et eſt ſenſus quòd non accepi Euangelium quo ad notitiam rerum geſtarũ neque do-
ctus fui quo ad notitiam myſteriorũ difficilium, ab homine. ita quòd nec geſta Chriſti nec my
ſteria fidei habuit ab homine. Et hunc eſſe ſenſum teſtatur ſubiunctum è regione vnicum oppo
ſitum. Sed per reuelationem Ieſu Chriſti.) Reuelatio ſiquidem Ieſu Chriſti contraponitur D
tam ad non accepiſſe q̃ ad non didiciſſe ab homine. Ita quod Chriſtus reuelauit Paulo non ſo-
lum myſteria difficiliũ rerum fidei, ſed etiam res geſtas ab ipſo Chriſto. ¶ Audiſtis enim con
uerſationem meam aliquando in Iudaiſmo.) Manifeſtat quòd non ab homine didicit aut ac-
cepit Euangelium, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti ex iis quę ipſe Paulus egit ante conuerſio-
nem ſuam & in ipſa & poſt ipſam ordinate. Quòd ſupra modum perſequebar eccleſiã dei.)
hoc eſt ꝙ exceſſiue perſequebar eccleſiã dei. Et expugnabã illã.) Intellige nõ quo ad ſpiritũ
ſed quo ad corpus. Non enim expugnauit ſpiritualia eccleſiæ (immo ipſe vnus fuerat ex illis qui
non poterãt reſiſtere ſapiẽtiæ & ſpiritui qui loquebatur in Stephano) ſed expugnabat eccleſiam
quo ad corpora. nec quo ad corpora in totum ſed in parte, expugnabam illam partialiter quo
ad corpora. occiderat enim Stephanũ, & trahebat vinctos in carcerem: vt patet Act. viii. Et E
proficiebã in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos.) Superfluit meos. Profectũ olim ſuum
in Iudaiſmo narrat ſupra multos coætaneos: tum ad ſignificandum quòd tunc non didicit res
geſtas Chriſti: tum ad manifeſtãdum quòd vacabat literis antequã cõuerteretur. Inferius enim
oppoſitum inſinuabit de aliis Apoſtolis: vt cognoſcant Galatæ ꝙ ante conuerſionem non erat
minor ſed maior aliis apoſtolis: vt vndique deferatur authoritati eius. In genere meo abun-
dantius æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum.) hoc eſt inter Iudæos nõ prædi-
cando gentilibus zelator eram eorum documentorum quę mihi tradita erant à patribus. Prius
profectum ſuum in lege & prophetis (quibus fulcitur Iudaiſmus) modo zelũ ſuum circa docu-
menta Phariſaica commemorat. fuerat enim vt ipſe alibi dicit, Phariſæus: quorũ ſecta tũc valde
æſtimabatur. Quũ autẽ placuit ei. pro, deo.) Manifeſtauerat ꝙ ante cõuerſionẽ nõ didicerat
Euãgeliũ Chriſti ſed Iudaiſmũ: modo manifeſtat à quo didicit in cõuerſione. Qui me ſegre-

F gauit ex vtero matris meæ.) Eundem deum eſſe deſcribit à quo vocatus èſt qui eſt actor natu-
ræ.Hanc enim identitatem ſignificat ex naturali opere natiuitatis ſuæ ex vtero matris,attribuẽs
opus illud deo: quia vere eſt dei vt actoris naturæ. Et vocauit per gratiá ſuam.) Vocationem
internam ſignificat non ex meritis ſed gratuito habitam. Vt reuelaret filiũ ſuum in me.) In-
ternam reuelationem, internum diſcere deſcribit dicẽdo in me: more prophetarum multorum
qui ſic locuti ſunt deſcribendo internas reuelationes. ¶ Vbi & aduerte eundem deum actorem
naturæ vocãtem ſe Paulũ, & patrem Ieſu Chriſti appellare. Vt euãgelizarẽ illũ in Gentibus.)
Non ſolum explicat à quo & quomodo didicit ſed quorſum,ad euangelizandum filium dei in
Gentibus. Ad differentiam Iudæorum dixit in gentibus:quoniam præcipua Pauli legatio præ-
cipuũque ſtudium eius fuit ad euangelizandum in gentibus. ¶ Continuo non acquieui.pro,con
tuli,carni & ſanguini.) Subiungit tertium ſcilicet ꝙ poſt conuerſionem à nullo homine didi-
G cit.Et propterea explicat quid ſtatim poſt conuerſionem egerit,duabus negationibus & vna af
firmatione. Prima negatio eſt non contuli carni nec ſanguini:hoc eſt non cõtuli reuelata mibi
cum Iudæis coniunctis mihi carne & ſanguine, non conſului conſanguineos quid mihi agen-
dum eſſet. Altera negatio eſt. Neque veni.pro,redii,Hieroſolymá ad anteceſſores meos Apo-
ſtolos.pro,ad eos qui ante me fuerunt Apoſtoli.) Si obiicis ꝙ Act.ix.ſcribitur Paulũ poſt con-
uerſionem veniſſe in Hieruſalem. Scito ꝙ ea quæ refert ibi Lucas fuerũt poſt reditum Pauli de
Arabia.tacet ſiquidem Lucas peregrinationem Pauli in Arabia, quam Paulus hic explicat. *Ita*
quòd hiſtoriæ ordo ex integro geſta ſupputando hinc accipiẽdus eſt. Sed abii in Arabiam.)
Ecce affirmatio, ad ſignificandũ quòd illuc iuit vbi non erat locus diſcendi Euangeliũ Chriſti
ab homine. Tacet autem hic Paulus prædicationem ſuam in Arabia. Et iterum reuerſus ſum
Damaſcũ.) Et ibi (vt Lucas dicit) multis diebus prædicabat,& cõfundebat Iudæos vſqueadeo
H vt per murũ in ſporta demiſſus ſit. Deinde poſt annos tres.) A conuerſione ſupputandi ſunt
anni. Veni.pro,redii,Hieroſolymam videre Petrum.) Non redii Hieroſolymam ad diſcen-
dum,ſed ad viſendum Petrum. Et tunc geſta ſunt quæ Lucas narrat Hieroſolymis. Et manſi
apud eum diebus quindecim.)vt ipſa breuitas temporis monſtret ꝙ non didicit. Immo(vt Lu-
cas refert)loquebatur & diſputabat ibidem cum Græcis. Et illi quærebãt eum occidere.propter
quod tam paruo tẽpore ibidem fuit:ne ſcilicet turbaretur eccleſia,in partibus illis pacifice agẽs,
vt Lucas expreſſe narrat. Alium autem Apoſtolorum vidi neminem niſi Iacobũ fratem do-
mini.) Intellige quòd illa vice,illis quindecim diebus nullũ alium Apoſtolorũ vidit.alia ſiqui-
dem vice poſt annos.xiiii.vidit etiam Ioannem:vt ipſe ſubiũget. ¶ Cur autem Iacobus Alphæi
frater domini appelletur,tot diuerſa dicuntur vt nihil certi habeatur:niſi ꝙ conſanguineus erat
domini Ieſu.Dicitur nihilominus frater domini ad differẽtiam Iacobi fratris Ioannis. Et forte
I nulla magis quadrare videtur ratio q̄ quòd filius fuerit Ioſeph ex alia vxore. Quæ autem ſcri
bo vobis,ecce,coram deo quia.pro,ꝙ,non mentior.) Deum in teſtem inuocat ꝙ vera ſunt quę
ſcribit, propterea ꝙ pſeudapoſtoli hoc præcipue imponebant Paulo ꝙ erat diſcipulus Apoſto-
lorum. Deinde veni in partes. pro, regiones, Syriæ & Ciliciæ.) Lucas ſub alis verbis dicit ꝙ
deduxerunt Paulum Cæſareá & dimiſerunt Tarſum, proculdubio Ciliciæ. Eram autẽ igno-
tus facie eccleſiis Iudęæ quæ erant in Chriſto.)hoc eſt cõuentibus Chriſtianorum.) Narrat ꝙ
in via egrediens ab Hieruſalem per Iudæam nec etiam erat cognitus: vt intelligamus ꝙ *nullibi*
didicit. Tantum autem auditum habebant.) hoc eſt auditione perceperant. Quoniam.pro,
quòd,qui perſequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem quam aliquãdo expugnabat.)
Intellige expugnare nitebatur. Expugnabat affectu non effectu,niſi quo ad corpora credẽtium:
vt ſuperius declarauimus. Et in me clarificabant.pro,glorificabant,deum.

K

## CAPVT II.

DEinde poſt annos quatuordecim.) A conuerſione Pauli ſupputa quatuorde-
cim annos. Iterũ aſcẽdi Hieroſolymá cũ Barnaba, aſſumpto & Tito.) Nar-
rat ita ſingulariter vt hiſtoria credatur. Et quum plures hàbuerit ſocios in hoc
itinere,horum tãtum duorũ meminit,quia hi tantum ſpectant ad ea quę ſub-
iuncturus eſt. Aſcẽdi autẽ ſecundũ reuelationẽ.) Declarat Paulus ꝙ aſcẽſus
iſte principaliter fuit ex reuelatione ſpiritus ſancti:vt intelligamus ꝙ non fuit
principaliter ex decreto eccleſiæ Antiochenſis. Narrat ſiquidẽ Lucas Act.xv.ꝙ facta ſeditione
non minima in Antiochia de circũciſione Gentiliũ ſtatuerũt vt aſcenderẽt Paulus & Barnabas
ad Apoſtolos & preſbyteros in Hieruſalem ſuper hac quæſtione: verum Paulus diuina reuela-
tione motus aſcẽdit tunc in Hieruſalẽ ad conferendũ euangeliũ ſuum cum Apoſtolis,vt intelli-
gamus

gamus quòd aſcenſus ille ad conferendum,fuit ex diuina reuelatione:ad tutandam autem liber- A
tatem Gentilium, fuit ex decreto eccleſiæ Antiochenæ. Et contuli cum illis Euágelium quod
prædico in Gentibus.) Non dicit & contuli cum illis Euangelium quod prædico, ſed adiungit
in gentibus: ad ſignificandum quòd contulit cum illis Euangelicam libertatem ab onere lega-
lium,quam prædicabat in gentibus. Verum quia non cum omnibus hoc contulit,ſubiungit:
Seorſum autem iis qui videbantur aliquid eſſe.) Superfluit aliquid eſſe. Explicat modo,ſcilicet
ſecreto)& cum quibus contulit:videlicet cum iis qui videbantur,hoc eſt cum iis qui ſpectabatur
tanquam præcipui.Cur autem contulerit ſubiũgit. Ne forte.pro,ne aliquo pacto,in vacuum
currerem aut cucurriſſem.)hoc eſt ne aliquo modo fruſtra laborantẽ aut laboraſſem prędican-
do hanc libertatẽ Gentibus. Non ſunt hæc verba dubitantis an verum euangelizauerit,ſed du-
bitantis de fructu:an ſcilicet fructuoſe euangelizauit & euangelizaturus eſſet hãc libertatem. de
fructu enim aperte loquitur dicendo ne in vacuũ. Dubitabat ſiquidem impediri fructum liber- B
tatis in gentibus ſi alii Apoſtoli non approbaſſent eandem libertatem. Et merito erat dubitan-
dum,tot Iudæis Chriſtianis reſiſtentibus Paulo & prædicantibus oppoſitum.Ideo itaque reue-
latione ſpiritus ſancti motus eſt ad conferendum hanc libertatem euangelicam cum aliis Apo-
ſtolis:vt illis laudãtibus hanc libertatem, excluderetur timor infructuoſæ(quo ad hoc)prædica-
tionis Pauli apud gentes. Sed neque Titus qui mecum erat.) Manifeſtat ex facto concluſio-
nem Apoſtolorum & ſeniorum in Hieruſalem circa circuncisionem Gentiliũ. Aſcẽderat enim
Paulus(vt dictum eſt)propter duo,ſcilicet ad conferendum Euangelium,& ad tutandã liberta-
tem gentium à circũciſione.Et propterea ex facto circa Titum manifeſtat libertatem gentium
probatam ab Apoſtolis. Quum eſſet Gentilis.) genere. Compulſus eſt circuncidi.) ab Apo-
ſtolis & ſenioribus.Tunc ſiquidem facta eſt illa diffinitio de libertate Gẽtilium à legalibus,quæ
ſcripta eſt Actu.xv. Sed propter ſubintroductos falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare li C
bertatem noſtram quam habemus in Chriſto Ieſu vt nos in ſeruitutem redigerẽt.) Dictio ad-
uerſatiua ſed,quadam ſequela ſtyli annexa eſt poſt primum ſed neque Titus.Verum alio refer-
tur.nam refertur ad reddendam rationem eius quod dixerat ſeorſum autem iis qui videbantur.
Ita ꝙ quẽadmodum diffinitionem Apoſtolicam manifeſtauit dicendo ſed neque Titus,ita ra-
tionem ſecreto cõferẽdi cum primatibus refert dicendo ſed propter ſubintroductos. Acſi aper-
tius dixiſſet.non ob pudorem,non ꝙ alios ſpernerẽ ſecreto contuli cum primatibus,ſed ad cui-
tandum ſubintroductos falſos fratres.Chriſtianos ex Iudæis conuerſos ad baptiſmum,eo ꝙ le-
galia velut neceſſaria putabant ſeruãda falſos fratres appellat:vtpote non vere Chriſtianos.Hęc
ſiquidẽ fuit vera ratio quare non in publica ſynodo Paulus cõtulit Euangeliũ quod prædicabat
in Gentibus. Quibus nec ad horã ceſſimus ſubiectioni.) In illa ſynodo (vt refert Lucas Act.
xv.)multi Chriſtiani de ſecta Phariſæorum dicebant ꝙ oportet circũcidi Gentiles & ſeruari le- D
gem Moyſi.inquit Paulus ꝙ non ſolum abſolute ſed nec ad horam ceſſimus ſubiectioni:hoc eſt
vt ſubiicerentur gentes legi Moyſi & circuncisioni.¶Et ſignificãter addidit ſubiectioni,ad dif-
ferentiam ceſſionis quam in propriis factis fecit:ſeruando in propria perſona legalia. hoc enim
non erat cedere ſubiectioni gentium neque etiam Iudæorum: ſed erat cedere conſuetudini Iu-
dæorum. Vt veritas Euãgelii permaneat apud vos.) Gentiles.Si enim ſubiectioni ceſſiſſemus
quãtũcũque parũ, veritas euangelicæ libertatis periclitaretur apud vos Gentiles. Ab iis autem
qui videbantur eſſe aliquid.) Proſequitur Paulus effectum collationis. Interpoſuerat ſiquidem
effectum ſynodi in Tito rationi quare ſecreto contulerat:modo autem proſequitur effectũ col-
lationis,interſerens tamen quales olim fuerant illi primates cum quibus contulerat. Et quos ſu-
perius dixit abſolute qui videbantur,modo dicit qui videbantur eſſe aliquid:hoc eſt qui ſpecta-
bantur tanquam in precio habiti. Quales aliquando fuerint.) hoc eſt quàm alteri aliquando E
fuerint à ſeipſis qui modo videbantur eſſe aliquid: fuerant enim idiotæ, piſcatores, & in nullo
habiti precio. Quo contra de ſeipſo ſuperius dixerat quòd proficiebat in Iudaiſmo ſupra mul-
tos coætaneos &c. ad magnificandam ſiquidem authoritatem ſuam interſerit hæc Paulus.
Nihil mea intereſt.) conſiderare ſcilicet iſtam differentiam.Acſi apertius dixiſſet. contuli cum
illis Euangeliũ, non conſiderando quales aliquando fuerint, ſed quales effecti ſunt per gratiam
dei. Vnde & ſubiungit rationem quare nihil ſua intereſt conſiderare ſtatum præteritum Apo-
ſtolorum. Deus enim perſonam hominis non accipit.) deus ad merita reſpicit non ad perſo-
nas,gratia ſua meritur nõ qualitatibus perſonarum. ¶Mihi enim qui videbãtur eſſe aliquid.)
Superfluit eſſe aliquid.Et explicat fructum collationis. Nihil contulerunt.) nihil appoſuerũt;
nihil tradiderunt notitię.ad hoc enim hæc omnia refert vt mõſtret quòd nihil ab eis didicit.

Sed

F Sed econtra quum vidiſſent quòd creditum eſt mihi Euangelium præputii.)hoc eſt inter Gen-
tiles. Non ſufficit Paulo manifeſtare negatiuũ fructum collationis(quod ſcilicet nihil ſibi con-
tulerint) ſed adiungit fructum affirmatiuum ſcilicet ſocietatis. Sicut & Petro circuncisionis.)
hoc eſt Iudæorum. Diſcurrebat ſiquidem Petrus per regionem Iudæorũ euangelizans Iudæis:
Paulus autem ad euangelizandum gentibus profectus erat. Qui enim operatus eſt Petro in
apoſtolatum circuncisionis,operatus eſt & mihi inter gentes.pro,in gentes.) Per hanc paren-
theſim effectum manifeſtat in quo viderunt quòd Paulo creditum eſt Euangeliũ pręputii ſicut
& Petro circuncisionis. Fuit autem effectus iſte quòd illemet deus qui operatus eſt (hoc eſt qui
exercuit vim ſuæ efficacię)per Petrum in Apoſtolatu inter circunciſos,idem operatus eſt,exer-
cuit vim ſuam per me inter gentes. Videbant enim fructum cõuerſionis Iudæorũ per Petrum,
& fructum conuerſionis Gentilium per Paulum. videbant deum conferre dona ſpiritus ſancti
(puta donum linguarum)per Petrum inter circunciſos,& per Paulum inter gentes. videbãt mi
G racula per Petrum fieri inter circunciſos,per Paulum inter gentes. In his enim effectibus vide-
bant deum operari,hoc eſt exercere vim operis ſui:per Petrũ quidem inter circunciſos,per Pau
lum autem inter gentes. ¶Et intellige hanc differentiam penes multitudinem: hoc eſt ille in
multitudine circunciſorum,iſte in multitudine gẽtium. Quod ideo oportet intelligere,ne præ-
cidamus à Petro Gentiles & à Paulo Iudæos, ſed quod multitudinis erat intelligamus ſignifi-
cari. ¶Et quum cognouiſſent gratiã quæ data eſt mihi.) Dixerat quum vidiſſent: proſequi-
tur & quum cognouiſſent gratiam apoſtolatus quę data eſt mihi à CHRISTO. Iacobus
& Cephas & Ioannes.)Euãgeliſta. ¶Hinc clare habes prudens lector ꝙ Petrus ſexto aut for-
te ſeptimo anno Claudii Cæſaris erat Hieroſolymis. Nam quartuſdecimus annus à conuerſio-
ne Pauli,ſextus ſaltem ſeu ſeptimus annus imperii Claudii fuit.nam Tiberio(qui annis viginti-
H duobus cum dimidio imperauerat) ſucceſſit Caius imperans annis tribus & menſibus octo: cui
ſucceſſit Claudius.decimooctauo autẽ vel decimonono anno imperii Tiberii Paulus conuerſus
eſt:quum prædicationem Ioannis Baptiſtæ cõſter anno quintodecimo imperii Tiberii incœ-
piſſe. Qui videbantur columnæ eſſe.) hoc eſt qui ſpectabãtur tanquam columnæ ſuſtentãtes
eccleſiam CHRISTI. Dextras dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis.) Ecce fructus col-
lationis,non ſumus effecti diſcipuli ſed ſocii præcipuorum Apoſtolorũ. Vt nos.) iremus prę-
dicatum. In gentes,ipſi autem in circuncisionem.) hoc eſt in Iudæos. Tãtum vt pauperum
memores eſſemus.) Hoc charitatis officium ſocialiter initum eſt, vt pro pauperibus qui erant
Hieroſolymis procurarent eleemoſynas à Gentilibus. Quod etiam ſolicitus. pro, deligens: fui
hocipſum facere.) Hanc Pauli diligentiam habes in vtraque epiſtola ad Corinthios.

I QVum autem veniſſet Cephas. pro,Petrus,Antiochiam.) Non ſufficit Paulo monſtraſ-
ſe ſe æqualem aliis Apoſtolis primis,ſed mõſtrat ſe quoque exhibniſſe maiorẽ in actione
ſummo Apoſtolorum vertice Petro. In faciem.pro,in facie,ei reſtiti:quia reprehenſi-
bilis.pro,reprehenſus erat.) Hanc rem geſtam ſummarie Paulus proponit:& deinde per partes
explicat. Duo propoſuit:& ꝙ Antiochiæ in facie reſtitit Petro, & ꝙ reprehenſus erat Petrus.
¶Et ab hoc ſecundo inchoat dicendo. Priuſquam enim venirent quidam à Iacobo.) Hiero-
ſolymitanam eccleſiam gubernante. Cum gentibus edebat.)quod Iudęis nefas erat. Quum
autem veniſſent.)illi à Iacobo. Subtrahebat & ſegregabat ſe.) Petrus ab eſu cum Gentilibus.
Timens eos qui ex circũciſione erãt.) Fuerat enim alias Petrus reprehenſus à Iudæis de hoc ꝙ
cum Gentilibus(Cornelio ſcilicet centurione & ſuis)manducaſſet. Et ſimulationi eius conſen-
ſerũt.pro,& vna cum illo ſimulauerũt,& cęteri Iudæi.)qui erãt Antiochiæ Chriſtiani. Ita vt
K & Barnabas.) Vide quãtũ progrediebatur hoc malũ. Duceretur ab illis in illã ſimulationẽ.
pro,pariter abduceretur in illorũ ſimulationẽ.) Appellat Paulus hanc Petri & ſequaciũ ſubdu-
ctionem à comedendo cum Gentilibus,ſimulationẽ referẽdo ad obſeruationem legis:quoniam
hoc in veritate non faciebant vt obſeruarent legem, ſed erat ſimulata obſeruatio legis. ¶Sed
quum vidiſſem ꝙ non recte ambularent ad veritatem Euangelii.) Nota modum loquendi ſed
quum vidiſſem. inſinuantis ſiquidem eſt ꝙ aliquãtulum tolerauit Paulus(puta per triduum)ſed
quum vidiſſem ꝙ hæc non erat recta via ad veritatem Euangelii. Hinc enim intelligo Petrum
reprehenſum.Gentiles ſiquidem hanc nouitatem videntes reprehendebant(non tamen coram)
quod petrus faciebat:& ideo paulus proponens hanc hiſtoriam dixit quia reprehenſus erat,ſci-
licet à Gentilibus ægre ferentibus hanc nouitatem. Dixi Cephæ.pro,petro,coram omnibus.)
Declarata illa particula quia reprehẽſus erat,declarat aliam ſcilicet in facie ei reſtiti. quod enim
dixerat

dixerat in facie, modo dicit coram omnibus. Si tu quum Iudæus ſis, gentiliter viuis & non A
Iudaice,quomodo gẽtes cogis iudaizare?) Cogis inquit exemplo facti tui. facta enim ſuperio-
rum non tam inuitant quàm cogunt ſubditos ad imitationem. Nos natura Iudæi.) Dixerat
quòd non recte ambulabant ad veritatem Euangelii: & propterea declarat quòd hæc vergebãt
in detrimentum veritatis Euangelicæ.Et ſunt hęc verba Pauli ad Petrum,longã habentia con-
ſtructionem. Nos inquit natura Iudęi,hoc eſt nati obſeruatores legis.Non dicit nos natura iu-
ſti,ſed Iudæi ſub legis diuinæ regula nati. Et non ex Gentibus peccatores. ) hoc eſt & non ex
parẽtibus Gentilibus nati peccatores,id eſt ſine legis diuinæ regula viuentes.Ex hoc enim quòd
ex gentibus homines naſcebantur,habebant quòd ſine diuinæ legis regula viuerent peccatores.
hoc enim ẽ regione reſpondet ad nos natura Iudæi. Scientes autem. ) Superfluit autem.
Quòd non iuſtificatur homo ex operibus legis niſi per fidem IESV CHRISTI.)
Duas conditiones ipſorum Apoſtolorum præmittit.Alteram tanquã ex naturali origine à pa- B
tribus dei cultoribus.nos natura Iudæi non ex gentibus peccatores. Alteram ſcientiæ infuſæ,ꝙ
non ex operibus legis ſed per fidẽ CHRISTI iuſtificatur homo. Et tunc ſubiũgitur tertia
conditio,quæ eſt executionis ſcientiæ. Et nos in CHRISTVM IESVM credimus.
pro, credidimus, vt iuſtificemur ex fide Chriſti & non ex operibus legis.) Credere enim in
Chriſtum ad conſequendam iuſtificationẽ,eſt exequi quod ſcimus de iuſtificatione conſequen-
da mediãte fide Chriſti.Et ad maiorem explicationem idem quod ſuperius dixit ſcitum,modo
ſubiungendo repetit vt rationem intentionis. Propter. pro,propterea, quòd ex operibus legis
non iuſtificabitur omnis caro.) Vt dictum eſt,quod erat ſcitum modo explicatur intentũ,im-
mo vt ratio intentionis.Et dicit omnis caro,ad comprehendendũ tam Iudæos q̃ Gentiles.caro
enim pro homine ponitur. ❡Quòd ſi quęrentes iuſtificari in Chriſto.) Poſt tres cõditiones
ipſorum Apoſtolorum, argumẽtum intentum format Paulus aduerſus ſimulationem Petri,ꝙ C
ſi nos quærentes iuſtificari in Chriſto. Inuenti ſumus & ipſi peccatores.)deſerẽdo legem,non
ſeruando legem.Nota & ipſi:quoniam referiur ad id quod dixerat, & nõ ex gentibus peccato-
res. Significat enim quòd ſi nos quoque in Chriſto deſerentes obſeruationem legis inuenti ſu-
mus peccatores,quemadmodum nati ex gentibus inuenti ſunt peccatores: vtpote ſine obſerua-
tione diuinæ legis. Factum ſiquidem Petri & ſequacium quantum ex propria natura facti eſt,
ſignificat Iudæos in Chriſto peccatores: quoniam ſignificat libertatem Euangelicam eſſe pec-
catum:quoniam ſignificat non ſeruare legalia eſſe materiam timoris coram viris iuſtis qui ve-
nerant à Iacobo. Nũquid Chriſtus peccati miniſter eſt? ) Quũ debuiſſet inferre ergo Chri-
ſtus peccati miniſter eſt,reuerentius loquẽs interrogatiue exaggerauit,nunquid Chriſtus pecca-
ti miniſter eſt? Et vere Chriſtus peccati miniſter fuiſſet, ſi Iudæos conuerſos non obſeruare le-
gem peccatum eſſet: quoniam fuiſſet miniſter libertatis peccandi. Abſit.) Horrentis eſt. Si D
enim quę deſtruxi,iterum hæc reędifico. pro,ædifico,præuaricatorem me conſtituo.) Credi-
derim ego ab hoc loco verba Pauli ad Galatas eſſe declaratiua eorũ quę dixerat Petro.In cuius
ſignum hactenus locutus eſt pluraliter,modo incipit loqui ſingulariter.In primis ſiquidem de-
clarat illã particulam inuẽti ſumus & ipſi peccatores,ex eo ꝙ ſi legalia quæ credẽdo in Chriſtũ
deſtruxi iterum ædifico ſeruando illa,præuaricatorem me conſtituo credendo in Chriſtũ, me-
ipſum definio facto reædificationis præuaricatorẽ credẽdo in Chriſtũ. Ego enim per legem,
legi mortuus ſum.) Prius declarauit qua ratione illa particula inuẽti ſumus & ipſi peccatores;
ſequitur ex reditu ipſorum ad legalia: modo manifeſtat ꝙ ſecũdum veritatem nõ inueniuntur
peccatores Iudæi deſerentes legalia in fide Chriſti.ex hoc enim ꝙ ipſius legis veteris authorita-
te ego Iudæus credens in Chriſtũ mortuus ſum ipſi legi veteri, nõ debeo amplius viuere ſecun-
dum cærimonias legis veteris.Nec oporiet afferre loca legis in quibus hoc ſancitũ eſt:quoniam E
vniuerſa de Meſia prophetata huc tẽdunt. Vt deo viuã,Chriſto cõfixus ſum cruci.pro,Chri-
ſto cõcrucifixus ſum.) Manifeſtat poſtremo quod dixerat,non ex operibus legis ſed per fidem
Ieſu Chriſti iuſtificari homines:manifeſtando vitam animæ per mortem Chriſti,mediãte fide
iuſtificãte prouenire.Vnde & duo extrema proponit. Alterũ tanquam vltimũ fructum, vt deo
viuam. Alterũ tãquã principiũ,Chriſto concrucifixus ſum. immo tãquã & principiũ & meri-
tum.In eo enim ꝙ dicit Chriſto,principiũ,in eo vero ꝙ dicit cõcrucifixus ſum,meritũ ſignifi-
cat.Cõcrucifixum intellige fide per dilectionẽ operante:hoc eſt fide,affectu ac factis imitãtibus
Chriſtum crucifixum. ❡Viuo autẽ iam non ego,viuit vero in me Chriſtus.) Explicat illam
particulã vt deo viuã.Explicat autẽ tãquã corrigẽs quod dixerat in prima perſona viuã,dicẽdo
ꝙ iam nõ ego viuo ſed viuit in me Chriſtus:hoc eſt actiones vitales meæ, (intelligere,cogitare,
amare,

F amare,delectari,triſtari,cupere,operari)iam non ſunt meæ, iam non procedunt à me: ſed ſunt
Chriſti in me.ſed procedunt à Chriſto in me. Qui enim Chriſto cõcrucifixus eſt,pro ratione
omnium ſuarum actionum habet Chriſtum:& ita Chriſtus in eo regit, diſponit ac vtitur om-
nibus internis & externis actionibus vt Chriſtus in eo viuere merito dicatur. ¶Quòd autem
nunc viuo in carne.) Explicat alteram particulam,Chriſto cõcrucifixus ſum. Et per viuere in
carne, intellige viuere viatorum in carne mortali. In fide viuo filii dei qui dilexit me.) inter-
no amore. Et tradidit.) externa oblatione in ara crucis. Seipſum pro me.) In textu Græco
articulus præponitur dictioni fide,ad ſignificãdum ſpecialem articulum fidei de morte filii dei.
Eſt enim ſenſus.viuo in ea fide quæ eſt filii dei,qui dilexit &c.Intendit enim & ſignificat quòd
vita animę eſt ex fide articuli mortis Chriſti.Quem penes tria ad propoſitum deſcribit.Primo
ſecundum diuinitatẽ,dicendo filii dei.& in hoc tangit vim efficaciæ vitalis mortis Chriſti:hoc
G eſt efficaciæ ad conferendum vitam nobis.Deinde ſecundũ internã charitatem Chriſti,dicẽdo
qui dilexit me.Et demum ſecundũ externam oblationem ſuiipſius in ara crucis,dicendo & tra-
didit ſemetipſum pro me.Ex his enim tribus integratur articulus fidei mortis Chriſti pro ſalu-
te humani generis. Nõ abiicio. pro,reiicio,gratiam dei.)vitam mihi ſic conferentẽ ſine meis
meritis,ſine operibus meis.hoc enim ſignificat dicendo gratiam.gratia enim non eſſet gratia ſi
ex noſtris operibus ſeu meritis eſſet. Et dicit reiicio, ego Chriſtianus qui iam ſuſcepi gratiã hãc
dei. ¶Et ſubiunxit hoc non adiectitie,ſed tãquã intentã cõcluſionem. huc enim tendũt omnia
dicta ſcilicet ꝙ ex fide mortis Chriſti iuſtificamur & viuimus: ac per hoc qui ex operibus legis
(ſiue iudicialibus ſiue cærimonialibus ſiue moralibus)docẽt iuſtificari homines,reiiciũt gratiam
dei per mortem Chriſti collatam. hi enim ex meritis, ac per hoc non ex gratia mortis Chriſti
iuſtificari quærunt. Vnde & apertius hoc manifeſtando ſubiungit. Si enim per legẽ iuſtitia.)
H hoc eſt ſi per obſeruationem legis tam in moralibus q̃ in iudicialibus q̃ in cærimonialibus iu-
ſtitia hominis qua iuſtificamur,qua remittuntur peccata,eſſet. Ergo gratis. pro,fruſtra,Chri-
ſtus mortuus eſt. ) Et patet ſequela : quia iam haberetur iuſtificatio remiſſiua peccatorum ſine
morte Chriſti . Ex quibus manifeſte deduxit Paulus quod Petro dixerat nõ iuſtificari aliquem
per opera legis ſed per fidem Ieſu Chriſti:declarando per fidem Ieſu Chriſti mortui pro nobis.
¶Vbi Paulus non ſolum declarauit dicta ad Petrum , ſed monſtrauit Galatis ꝙ ſubeundo ſer-
uitutem legalium, reiiciunt gratiam dei collatam per mortem Chriſti quam acceperunt.

## CAPVT III.

O Inſenſati.pro,ſtulti,Galatæ.) Tractat hic illam particulã.mitor ꝙ tam cito
I trãſferimini ab eo qui vos vocauit in gratia Chriſti : longo ſermone tractãs
gratiã Chriſti etiã ex lege,& qualis ſit,inchoãs à vera ratione admirãdi, eo
ꝙ velut faſcinati deuiãt. Nõ autem iniuriãdo ſed manifeſtãdo correctionis
gratia propriũ Galatarũ defectũ,vocat eos ſtultos:hoc eſt imprudentes. tum
quia naturaliter Galatæ imprudẽtes dicũtur.tum pręcipue quia hic defectus
eſt ad propoſitum de quo agitur . Quis vos faſcinauit. ) hoc eſt ad ſimili-
tudinẽ ludificãtis ſenſus, fecit vobis apparere contrarium eius quod eſt. Nõ obedire veritati. )
Ecce ad quid vos faſcinauit, ad non obtemperãdum veritati. Intẽdit enim quis vobis fecit ap-
parere fidem Chriſti non ſufficere ad ſalutẽ(quod eſt contrariũ veritati)ſed oportere ſeruare le-
galia:quod eſt nõ obtemperare veritati,ſed apparentiæ. Ante quorum oculos.pro,quibus an-
te oculos,Ieſus Chriſtus proſcriptus. pro,præſcriptus,eſt,& in vobis crucifixus.) Superfluit &.
K Declarat alienam ab omni ratione eſſe huiuſmodi faſcinationem , ex eo ꝙ Galatis ante eorum
oculos prius ſcriptus eſt Ieſus Chriſtus, in ipſis Galatis crucifixus . Metaphoricus eſt ſermo . &
metaphora quidem tendit ad hoc ꝙ ludificari in iis quæ ſolum apparuerũt viſui tolerabile eſt,
ſed ludificari in iis quæ vidimus non prius ſcripta ſed ſcribi, intolerabile eſt . nihil enim certius
viſu diſcernitur q̃ quod oculis videmus ſcribi . nam & mora & dearticulatio ſingulorum cha-
racterum plus certificat viſum q̃ ſimpliciter videre rem aliquã ſeu ſcriptũ aut pictum aliquid.
Et propter hoc dicit quibus ante oculos præ, id eſt prius quũ eſſetis integri Chriſtiani, ſcriptus
eſt. ſignificatur enim quòd ipſa ſcriptio fuit ante oculos . Senſus autem intentus per hanc me-
taphoram, eſt ꝙ prius IESVS CHRISTVS eſt ſcriptus , hoc eſt per ſingula certifi-
catus,vobis ante mentis oculos. Quod quomodo fuerit,inferius ſubiunget. nec qualitercunque
eſt ante veſtrę mẽtis oculos IESVS CHRISTVS per ſingula certificatus vobis , ſed cruci-

fixus

fixus in vobis: hoc eſt multa patiẽs in vobis,hoc eſt multis malis perpeſſis à vobis pro Chriſto. A
venio iterum Romam dixit Chriſtus ad Petrum, iterum crucifigi: ſignificans ꝙ crucifigendus
erat in Petro. Iuxta hunc enim ſenſum Chriſtus crucifixus in Galatis dicitur,eo ꝙ Galatæ cru-
ciati ſunt propter Chriſtum. Acſi apertius dixiſſet. quis vos faſcinauit poſt viſum Chriſtũ ſcri-
ptum in vobis, & poſt tactum eundẽ crucifixum in vobis? quaſi diceret poſt viſum & tactum.
HOc ſolum à vobis volo diſcere. ) Explicat ſingula propoſita: incipiens ab illa particula
prius ſcriptus eſt, cõfutãdo eos. Ex operibus legis ſcriptũ accepiſtis an ex auditu fidei?)
Acceperant Galatæ ſpiritũ ſanctũ in dono linguarũ ſeu prophetiæ & miraculorũ. Et ex
hoc conuincit eos Paulus: quoniã legalia ignota erant Galatis, & audiẽtes fidem Chriſti immo
obediẽtes fidei Chriſti acceperant ſpiritum ſanctum. In primitiua enim eccleſia per impoſitio-
nem manus Apoſtolorum dabatur ſpiritus ſanctus ſenſibiles faciẽs effectus: vt in pluribus locis
ſcriptum eſt in Actis apoſto.& in epiſt. Pauli.Et hoc eſt fuiſſe eis ſcriptum Ieſum Chriſtũ ante B
eorum oculos.prius enim per ſpiritum ſanctum ſcriptus eſt cum euidentibus ſignis. Sic ſtulti
eſtis.) Rationẽ reddit alterius particulæ ô ſtulti Galatæ. Vt quum ſpiritu cœperitis.) Super-
fluit vt. Nunc carne cõſummamini.) Ecce manifeſte ſtultitiæ actus,incœpiſſe à ſpiritu ſan-
cto,& perfici velle in carnalibus. Prudentiæ enim ordo exigeret vt qui incœpiſſent in carnali-
bus cærimoniis,perfectionem quærerẽt in ſpiritu,vt à carnalibus aſcẽderet ad ſpiritualia. Stul-
titię autem eſt,à celſitudine ſpiritus profectam ſalutem velle perficere in carnalibus cęrimoniis.
In quod Galatæ incurrebant:quoniam ſpiritum ſanctum prius acceperãt,& modo induceban-
tur à pſeudapoſtolis ad perfectionem habendam ſeruando carnales legis cęrimonias. ❡Tan-
ta paſſi eſtis.) Declarat aliam particulam,in vobis crucifixus:commemorãdo quanta paſſi pro
Chriſto ſunt. Sine cauſa. pro,fruſtra,ſi tamẽ ſine cauſa.pro,fruſtra.) Fruſtra dicit eos paſſos,
pro quanto reiiciunt gratiam libertatis euangelicæ.Et adiungit ſi tamen fruſtra: quia ſperat re- C
ducere eos ad viam rectam,& ſic non fruſtra paſſi fuiſſent.Significatur enim hic quòd quęcũ-
que facta bona & mala perpeſſa à iuſtis ſunt fruſtra ſi decidũt à gratia , ita quòd non redeũt ad
illam:non autem ſunt fruſtra ſi redeunt.hoc eſt enim quod conſueuit dici de meritis,illa reuiui-
ſcunt quæ mortificata fuerunt.❡Et dicuntur fruſtra:quia corona quam meritis ſibi parauerant
priuantur,eo quòd ponunt illi obicem. ❡Qui ergo tribuit.pro,ſuppeditabat,vobis ſpiritum,&
operatur.pro,& operabatur,virtutes.pro,potẽtias,in vobis:ex operibus legis an ex auditu fidei?)
Infert vt cognoſcant ſui faſcinationem.Conferte pręterita dona dei in vobis cum altera cauſa-
rum ſcilicet legalibus vel fide: & diſcernite an deus qui ſubminiſtrabat vobis tum ſpiritum ſan-
ctum in donis linguarum ſeu prophetiæ,tum exercebat in vobis virtutes miraculorum.an hoc
faciebat ex hoc quòd operabamini opera legis(quæ tunc omnino erãt vobis ignota ) an ex hoc
quòd audiſtis obediendo fidei. ❡Aduerte quòd Grææ dictiones ancipites ſunt ad præſens vel D
præteritum imperfectum:ſuppeditabat,operabatur,ſuppeditat,operatur.& propterea interpre-
tes ſequuntur quod eis magis placet . Nobis viſum eſt quadrare contextui & ſententiæ præteri-
tum,quòd hæc enim fuerint in præterito,certũ eſt:quòd autem perſeuerarẽt apud Galatas,non
conſtat. Sicut ſcriptum eſt.) Superfluit ſcriptum eſt.Legendum eſt. Sicut Abraham credi-
dit deo. Et eſt ſenſus. vere ex fide habuiſtis ſpiritum à deo quẽadmodum Abrahã credidit deo:
imitamini Abraham,vos enim credendo accepiſtis ſpiritum ſanctum ſicut Abraham credidit
deo. Et reputatum eſt illi ad iuſtitiam.) Similis fructus fidei in vobis eſt fructu fidei in Abra
ham.nam illi,credere imputatum eſt ad iuſtitiam:& vos credendo accepiſtis ſpiritum ſanctum
iuſtificantem vos. Cognoſcite ergo quia.pro,quòd,qui ex fide ſunt,hi ſunt filii Abrahę.) Di
ctio Græca anceps eſt ad cognoſcite vel cognoſcitis.Et proculdubio præcedentibus quadrat co
gnoſcitis. quãuis etiam quadret cognoſcite: ex hoc enim ꝙ vos iuſtificati eſtis credendo quem- E
admodum Abraham iuſtificatus eſt credendo,optime excitantur cognoſcite ergo.Et etiã con-
grue aſſeritur cognoſcitis ergo, hoc eſt habetis vnde cognoſcatis , quòd qui ex fide conſtant hi
ſunt filii Abbrahæ:filii proculdubio imitatione. ❡Prouidens.pro,præuidẽs autem ſcriptura.)
hoc eſt actor ſcripturæ deus. Quia.pro,quòd.ex fide iuſtificat gentes deus.) Non ſolum imi
tatione ſed generatione ſpirituali manifeſtat quòd Gentiles credentes ſunt fili Abrahæ. Ad hoc
enim inducit ſcripturam præuidentem deum iuſtificaturum gentes ex fide , & ideo prædicen-
tem. Prænunciauit. pro, præeuangelizauit. ) quod plus eſt quàm prænunciare. Abrahæ.)
Gene.xii. Quia. pro, ꝙ, benedicentur in te omnes gentes. ) non carnali ſed ſpirituali genera-
tione . mediante enim CHRISTO filio Abrahæ , omnes fideles ſunt filii Abrahæ geniti
ex fide. Igitur qui ex fide ſunt , benedicentur . pro , benedicuntur , cum fideli Abraham . )

Filii

F Filii ſimiles patri, credentes ſimiles credenti, benedicuntur in ſcriptura cum fideli (hoc eſt cre-
dente) Abraham. cui dictum eſt tunc, benedicam tibi eriſque benedictus. Quicunque enim
ex operibus legis ſunt.) Hactenus manifeſtauit quòd ex fide iuſtificati ſunt Galatę quemadmo-
dum Abraham, atque ex eadem fide benedicti ſunt cum Abraham: modo manifeſtat alteram
partem, quòd non ex operibus legis. propoſuerat enim ex operibus legis an ex fide. ¶ Quum
autem dicit quicunque enim ex operibus legis ſunt, hoc eſt conſtant, intellige formaliter &
pure: hoc eſt quatenus ex operibus legis præciſe conſtant, comprehendendo moralia, judicialia
& cærimonialia. Sub maledicto. pro, ſub maledictione ſunt.) Et rationem reddit. Scriptum
eſt enim.) Deuter. xxvii. Maledictus omnis qui non permanſerit. pro, permanet in omnibus
quæ ſcripta ſunt in libro legis vt faciat ea.) Et occurrit ſtatim quæſtio quo pacto valet textus
iſte ad inferendum quod Paulus dixerat omnes qui ex operibus legis conſtant ſub maledione
G eſſe. nam textus iſte conſtituit ſub maledictione delinquentes ſolos: Paulus autem affert ad pro-
bandum quòd omnes ex operibus legis conſtantes, ſub maledictione ſint. ¶ Solutio eſt quòd
omnes ex operibus legis conſtantes præciſe, ſunt delinquentes: ac per hoc omnes ſunt ſub male-
dictione. omnes autem eſſe delinquentes, & ex verbis Petri Apoſtoli Act. xv. quid tentatis im-
ponere iugum quod neque nos neque patres noſtri portare potuimus, & ex ratione patet: quia
ſine gratia impoſſibile eſt vniuerſam legem ſeruare. Et Paulus ſtatim idem manifeſtabit ſub-
iungendo. ¶ Quoniam. pro, quòd, autem in lege nemo iuſtificatur apud deum.) Equipollere
cenſet Paulus eſſe ſub maledictione & non eſſe iuſtificatum apud deum. Et vere ſic eſt. quantũ-
cunque enim homo iuſtificatus ſit apud homines, ſi non eſt apud deum iuſtificatus, ſub maledi-
ctione eſt dei: & quo ad culpam & quo ad pœnam. Et propterea ad manifeſtandum quòd om
nes qui ex operibus legis præciſe conſtant, ſint de numero delinquentium, aſſumit eoſdem non
H iuſtificari apud deum. Et hoc dicit manifeſtum eſſe ſubiungendo. Manifeſtum eſt.) Et vnde
manifeſtum eſt ſubiũgit ex Abbacuc. c. xii. Quia iuſtus ex fide, viuit. pro, viuet.) Hæc autho-
ritas ex Abacuc. ii. diffuſe tractata eſt in epiſtola ad Ro. Et debet fieri punctum poſt ex fide. ad
differentiam enim iuſti ex lege dicitur quòd iuſtus ex fide. eſt ille de quo vere aſſeritur ſimpli-
citer & abſolute, viuet. Lex autem non eſt ex fide.) hoc eſt iuſtitia legis non eſt iuſtitia ex fide.
immo è regione condiuiduntur fides & lex operum, iuſtitia fidei & iuſtitia operum. Sed qui
fecerit ea. Deeſt, homo, viuet in illis.) Hæc ſententia ſumpta eſt ex Leuit. c. xviii. E regione ad id
quod dixerat iuſtus ex fide viuet, modo dicit qui fecerit ea, mãdata legis (hoc eſt iuſtus ex ope-
ribus legis) viuet in illis. in illis operibus, & non ſimpliciter & abſolute, viuet ſecũdum quid, hoc
eſt vita quam merẽtur iuſta opera vel vita præſenti. bona enim præſentis vitæ promittebat lex
vetus. Iuſtus autem ex fide, viuet abſolute & vita æterna. ¶ CHRISTVS nos redemit de
I maledicto. pro, maledictione, legis.) Monſtrato defectu operum legis ſimul cum ſufficientia fi-
dei, manifeſtat fidem qua iuſti ſimus eſſe fidem CHRISTI. ad hoc enim ſubiungit mo-
dum quo CHRISTVS mercatus eſt nos Iudęos de maledictione legis. Factus pro no-
bis maledictum. pro, maledictio.) Quẽadmodum Chriſtus mortuus redemit nos à morte, ita
Chriſtus maledictio redemit nos de maledictione. ¶ Quia ſcriptũ eſt.) Deute. xxi. Maledictus
omnis qui pendet in ligno.) Sic enim in tranſlatione Septuaginta habetur. Nec refert quo ad
ſententiã dicere maledictus aut maledictio. Et ſimiliter non refert ſubintelligere deum, maledi-
ctio dei ſeu maledictus à deo, quem Paulus tacuit. nõ refert inquã: quoniã ſermo eſt de maledi-
ctione pœnæ, & cõſtat omnem pœnam eſſe à deo. Et legẽdo maledictus, ſenſus eſt planus: quia
vere ad malũ pœnæ & infamiæ dictus (hoc eſt factus, addictus) eſt à deo omnis qui pẽdet in li-
gno. Legendo vero maledictio, proprie ſermo cauſalis eſt: hoc eſt ex maledictione dei quicũque
K pẽdet in ligno. ¶ Nec hęc dedecẽt Chriſtũ, qui & mortẽ & quæcũque ſunt vituperii & pœna-
rũ ſuſcepit pro nobis. ¶ Poteſt nihilominus ſignificari excellẽtia nimia maledictionis mali pœ
næ, dicẽdo in abſtracto ꝙ factus eſt maledictio: vt intelligamus ꝙ repletus eſt tãta maledictio-
ne vt dicatur maledictio. Vere enim ſuſtinuit omne genus maledictionis, & propterea Paulus
dixit ꝙ factus eſt maledictio. Vt in gẽtibus benedictio Abrahę fieret in Chriſto Ieſu.) Non
ſolũ vt nos Iudęos inquit Paulus eriperet de maledictione legis factus eſt maledictio, ſed etiã vt
inde promiſſa Abrahæ benedictio adimpleretur in gentilibus. Vt pollicitationẽ. pro, vt pro-
miſſionẽ, ſpiritus accipiamus per fidẽ.) Exponit benedictionẽ promiſſam Abrahę, eſſe promiſ-
ſionem ſpiritus non terreni principatus, eſſe promiſſionem ſpiritualiũ non carnaliũ bonorũ. Et
hanc eſſe cõmunem Iudęis & Gentilibus ſignificat, dicendo accipiamus. Modũ autem explicat
dicendo, per fidem. per fidem enim habetur & ſpiritus & multiplicatio ſpiritualiũ bonorum.

Fratres

FRatres ſecundũ hominem dico.) Qua Galatæ ſeducebantur authoritate legis Moyſi,ideo A
Paulus multiplicat rationes ad monſtrandum infirmitatem legis & excellentiam fidei ex
contentis in libris Moyſi.Et quoniã attulerat promiſſionem factã Abrahę,intendit modo
ex excellentia illius promiſſionis monſtrare legem finitam eſſe in aduẽtu Chriſti, & nec etiam
Iudæos(quibus ſolis erat data)teneri amplius ad obſeruationem illius . Ita quòd duas differẽtias
inter legem & promiſſionem intendit. Alteram quo ad tempus : quia lex finitur ad Chriſtum,
promiſſio autem incipit impleri in Chriſto. Alteram quo ad extẽſionem:quia lex ſolos Iudęos
ligabat,promiſſio autem ad omnes nationes mundi ſe extendit.Inchoat autem hoc,præmittẽ-
do ꝙ humano more loquitur de promiſſione dei facta Abrahæ tanquã de teſtamẽto:vt etiam
humana ratione trahat Galatas ad reſipiſcendum. Tamen hominis confirmatum teſtamen-
tum.) Ordo literæ eſt.teſtamentum hominis confirmatum tamẽ.Et aduerſatur tamen ad ho-
minis. Eſt enim ſenſus teſtamentum quãuis hominis cõfirmatum tamen.Homo enim eſt quid B
caducum:& nihilominus tantæ eſt authoritatis quòd authorizatum eius teſtamentũ. Nemo
ſpernit.pro,reiicit,aut ſuperordinat.) Vere ſecundum humanã rationem & ſecundum huma-
num morem ita fit,ꝙ authorizatum teſtamentum hominis nullus reiicit adimendo aliquid,aut
ſuperordinat addendo aliquid:ſed executioni demãdatur prout firmatum eſt.Hinc enim intel-
ligi vult ꝙ multo magis teſtamentũ dei adimpleri debet, nulla demptione nullaue additione fa
cta. Propterea & ſubdit. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones & ſemini eius.) Gene.xv.xvii.&
xxii.Expreſſa fit mentio etiam ſeminis:Gene.autem.xii.Implicite fit ſeminis mẽtio. ¶ Promiſ-
ſiones autem pluraliter dicit propter multitudinem promiſſorum.Et Abrahæ quidem tãquam
ad quem factus eſt ſermo promiſſionum & cui promiſſa ſunt:ſemini autem eius,tãquam & cui
promiſſa ſunt & in quo adimplenda erant promiſſa. Non dicit & ſeminibus quaſi in multis,
ſed quaſi In vno & ſemini tuo:qui eſt Chriſtus.) Paulus eodẽ ſpiritu quo condita eſt ſcriptura, C
interpretatur ex numero ſingulari ſignificari Chriſtum. ¶ Hoc autem dico teſtamẽtum.) Pro-
nomen hoc,demõſtrat promiſſiones dictas Abrahæ & ſemini eius.has enim humano more lo
quendo inquit dico teſtamentum.Propoſuerat enim ꝙ hominis teſtamẽtum firmatum &c. Et
propterea modo proſequendo cœpta de teſtamento dicit,hoc autem dico teſtamẽtum. Con-
firmatum à deo.) Deſunt duę dictiones.Legendũ eſt. Ante confirmatũ à deo in Chriſtum.)
Præpoſitio ante,ordinẽ mõſtrat tẽporis relatiue ad tempus legis,de qua ſubiũget quę poſt &c.
Explicat ſiquidẽ ꝙ hoc teſtamẽtũ fuit prius authoratũ non ab homine,ſed à deo in Chriſtum,
vtpote ſemen Abrahę:vt intelligamus huiuſmodi promiſſiones eſſe velut teſtamẽtariã diſpoſi-
tionem diuinam de Chriſto,de adimplẽdis in Chriſto & per Chriſtum. Quę poſt quadrin-
gentos & triginta annos facta eſt lex.) Supputatio annorũ horum à tempore primæ promiſ-
ſionis factæ Abrahæ Gene.xii.incipit, & terminatur ad tempus quo data eſt lex in mõte Sina. D
Non irritum facit. ) Accuſatiui caſus eſt quod præmiſerat, hoc autem dico teſtamentum ante
confirmatum à deo in Chriſtum.Et ad illud hoc refertur quod modo dicitur,nõ irritum facit.
Eſt enim ſenſus ꝙ lex poſterior non reddidit irritum teſtamentũ prius factum. Ad euacuan-
dam promiſſionem.) Explicat clarius quòd lex non irritum reddit teſtamẽtum ad abrogan-
dam,ad tollendam promiſſionem.Et ꝙ hoc ſit verum,probat. Nam ſi ex lege hęreditas,iam
non ex promiſſione.) Hæreditas ſemini Abrahæ ex promiſſione facta Abrahæ debẽbatur. Et
propterea Paulus inquit ꝙ ſi ex lege deberetur hæreditas ſemini Abrahæ , euacuata eſſet pro-
miſſio : quia non ex promiſſione ſed ex lege deberetur. Abrahæ autem per repromiſſionem,
pro,per promiſſionem,donauit deus.) Ne putares ꝙ lex limitaſſet promiſſionem(verbi gratia
definiendo ꝙ ſi ſeruaretur lex.haberetur hæreditas promiſſa Abrahæ) ad hanc opinionem ex-
cludẽdam dicit ꝙ deus dono dedit Abrahæ per promiſſionem: hoc eſt abſque huiuſmodi limi- E
tationibus irreuocabili dono promittendo dedit.

QVid igitur lex? ) Quæſtionem mouet Paulus ex eo quòd lex nõ eſt data propter hære-
ditatem Abrahæ promiſſam conſequendam,quorſum ergo data eſt lex? Et reſpondet.
Propter tranſgreſſionem. pro,trãſgreſſiones poſita eſt.pro,addita eſt.) Proprium effe-
ctum legis deſcribit eſſe propter compeſcendas & puniendas tranſgreſſiones. Donec veniret
ſemen cui promiſerat.) Aliam conditionem legis deſcribit:videlicet temporalitatem. Ita quòd
non eſt addita propter arcendas & puniendas trãſgreſſiones in perpetuum;ſed ad tempus, do-
nec veniret ſemen cui promiſerat.quod ſemẽ iam declarauit eſſe Chriſtum. Ordinata per an-
gelos.) Tertia legis conditio eſt ꝙ non per Moyſen nec per Chriſtum filium dei ſed per ange-
los(medios inter filiũ dei & Moyſen) fuit diſpoſita : iuxta verbũ Stephani Actuũ.vii. Accepiſtis

F egem in diſpoſitione angelorum. Per hanc enim conditionem declarat legem Moyſi pręſtare
omnibus humanis legibus: quia hæc per angelos, illæ per homines. Longe autem inferiorem
promiſſione facta Abrahę & ſemini eius, quanto inferiores ſunt angeli deo qui promiſit Abra-
hæ. Propterea enim ſuperius dixit confirmatum à deo. In manu mediatoris.) Quarta con-
ditio legis deſcribitur quòd eſt ordinata in manu(hoc eſt in opere)dimidiatoris. Lex ſiquidem
dimidiauit humanum genus, ſegregãdo à reliquo humano genere ſolos Iſraelitas. Hoc eſt enim
opus dimidiatoris. ¶ Vbi aduerte quòd per vniuerſas & ſingulas conditiones differt lex à te-
ſtamento authorato à deo in Chriſtum. Illud enim propter hæreditaté, iſta propter tranſgreſ-
ſionem: illud ad æternum(de æterna enim hæreditate eſt ſermo)iſta temporalis donec veniret
ſemen cui promiſerat: illud authoratum à deo, iſta ordinata per angelos: illud (vt declarabit)
conſtitutiuum eſt vnitatis in toto genere humano, hæc dimidiatrix eſt humani generis. Et hoc
G declarando ſubiungit. Mediator auté vnius non eſt.)hoc eſt mediator non eſt factiuus vnius,
ſed dimidiando facit multa. Et hoc ad ſenſum patuit quòd lex non fecit vnitatem in genere hu
mano, ſed diſtinctionem. Vnde & in Pſal. dicitur, non fecit taliter omni nationi. Deus autem
vnus eſt.)in teſtamento ſuo: quoniam teſtamentum & promiſſionem ſuam ad vnitatem gene-
ris humani effecit. Lex ergo aduerſus promiſſa dei?) Statim profert Paulus obiectionem ap
parentem, quæ videtur ſequi ex dictis, & præcipue ex hoc vltimo. ſcilicet quòd deus eſt vnus in
promiſſione teſtamentali, lex autem eſt dimidiator. Hinc enim videtur ſequi quòd lex ſit ad-
uerſus promiſſa dei. ¶ Abſit.) Horrennis eſt. Si enim data eſſet lex quæ poſſet viuificare.)
Orditur quodammodo à capite ad declarandum quòd lex non eſt aduerſus promiſſa dei, ſed
præparans ad promiſſa dei. Et propterea incipit à radicali conditione legis, impotentia ſcilicet
viuificandi. Et directe hæc particula reſpicit ad id quod dixerat, propter tranſgreſſiones poſita
H eſt. allegat enim legem impotentem ad viuificandum. Acſi apertius dixiſſet. non ex defectu le-
gis, ſed ex naturali impotentia communi omni legi ſcriptæ hoc prouenit. Quod manifeſtat ex
effectu ſubiungẽdo. Vere ex lege eſſet iuſtitia.) hominis apud deum. Conſtat ſiquidem quôd
ſi lex poſſet conferre vitam ſimpliciter & abſolute(quæ eſt vita ſpiritualis animę)ſine dubio ex
lege procedere iuſtificatio hominis à peccatis coram deo. Hęc enim duo mutuo ſe conſequun-
tur: ſpiritualis vita animæ, & iuſtitia eiuſdem apud deum. Sed concluſit ſcriptura omnia ſub
peccato.) Quod ſuperius dixerat omnes cõſtantes ex operibus legis ſub maledictione eſſe, mo-
do dicit concluſiſſe ſcripturam omnia ſub peccato. Eſt enim ſenſus quòd ſcriptura, hoc eſt lex
ſcripta, concluſit omnia abſque iuſtificatione, relinquendo omnes ſub peccato. Præcipiendo ſi-
quidem & non adiuuando claudit omnes ſubditos ſibi ſub peccato: quoniam nullus eſt qui vni-
uerſa ſeruet. Vt promiſſio, ex fide IESV CHRISTI daretur credentibus.) Ecce ra-
I dicalis diuerſitas inter opera legis & fidem, inter promiſſioné & legem: quòd lex ex impotẽtia
viuificandi & iuſtificandi concludit omnia ſub peccato, ad hoc vt cognita impotentia legis co-
gnito peccato remanente cum lege, credãt in CHRISTVM ad acquirendã ex fide pro-
miſſionem factam Abrahæ. Et in his Paulus non ſolum excuſat legem, ſed monſtrat eam oc-
caſionaliter ſubſeruire promiſſioni: ac per hoc non eſſe aduerſus promiſſa dei, ſed ſubſeruiẽtem
illis. Quod manifeſtius declarat ſubiungens. ¶ Prius autem q̃ veniret fides.) Intellige mani-
feſte reuelata. manifeſta enim fidei reuelatio, reſeruata eſt tempori CHRISTI. Sub lege
cuſtodiebamur, concluſi in eam fidem quæ reuelanda erat.) Ad ſimilitudinem puerorum di-
cit de Iſraelitis ante aduentum CHRISTI: quòd ſub lege cuſtodiebamur, ab aliis natio-
nibus ſeparati, concluſi, ſimul clauſi velut in occulto concluſi ſub figuris, in eam fidem quæ re-
uelanda erat: hoc eſt in fidem manifeſtandam per Meſiam. Et hoc directe ſpectat ad id quod di
K xerat donec veniret ſemen, & in manu mediatoris. Ita lex pędagogus noſter fuit in Chriſto.
pro, in CHRISTVM.) Pro quanto lex cuſtodiebat Iſraelitas ſub figuris tanquam con-
cluſos ad fidem in futuro manifeſtandam, pędagogus Iudæorum ad CHRISTVM fuit.
Officium ſiquidem pędagogi eſt cuſtodire ſeparatim pueros ad futurum prouectæ ætatis. Et
propterea iuxta hanc ſimilitudiné dixit legẽ pędagogi fungi officio vſque ad tempus Chriſti.
Vt ex fide iuſtificemur.)non ex ipſa lege. ¶ At vbi venit fides.)manifeſte reuelata. Iam non
ſumus ſub pędagogo.)iam exempti ſumus à lege. Omnes enim filii dei eſtis per fidem quę eſt
in CHRISTO IESV.) Explicat illam particulam, in manu mediatoris: manifeſtãdo
vnitatem totius humani generis per fidem CHRISTI, poſtquam manifeſtauit ꝙ per le-
gem cuſtodiebãtur Iudæi tãquã cõcluſi ſub pędagogo, quod eſt opus dimidiatoris. Omnes in-
quit gẽtiles filii eſtis dei per fidẽ. Ecce manifeſta vnitas, non Iudæorum ſed omnium per fidem
Chriſti.

Chriſti. Quod probat ſubiungendo. Quicunque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum A
induiſtis.) Chriſti conditionem ſuſcepiſtis, tanquam indumento Chriſto eſtis operti. Hoc eſt
quod ex baptiſmo conſecuti eſtis ꝙ Chriſtus tegit omnia veſtra, tegit omnia peccata, veſtit om
nia opera omnes affectus & c. Immo conditionibus Chriſti affecti, eſtis filii dei, hæredes dei, cal
cantes mundum, & reliqua huiuſmodi quę ſunt cōditiones Chriſti. Et vt vnico verbo dicatur,
dixit Chriſtū induiſtis perinde acſi dixiſſet in Chriſtum mutati eſtis, Chriſti perſonā ſubiiſtis:
ſicut qui ſubit perſonam legati aut pontificis & huiuſmodi. Vnde & apertius ſubdit. Non eſt
Iudæus neque Græcus.) hoc eſt non eſt differentia baptizatorum ex hoc quòd fuit Iudæus aut
Gentilis. Non eſt ſeruus neque liber.) hoc eſt nullam in baptizatis facit differētiam libertas vel
ſeruitus corporalis. Non eſt maſculus neque fœmina.) hoc eſt nullam facit in baptizatis diffe-
rentiam diuerſitas ſexus. Et rationem ſubiūgit. Omnes enim vos vnū. pro, vnus, eſtis in Chri-
ſto Ieſu.) Ordo literæ eſt. omnes enim vos in Chriſto Ieſu eſtis vnus, ſcilicet Chriſtus: pro quā- B
to eſtis membra Chriſti. Omnia enim membra vnius hominis ſunt vnus ille homo: ſicut om-
nes partes domus (parietes, fundamētum, tectum) ſunt vna domus. Si autem vos Chriſti.) ſup-
ple membra eſtis. Ergo ſemen Abrahæ eſtis.) Chriſtus enim ſemen eſt Abrahæ: ac per hoc
membra Chriſti, ſemen ſunt Abrahæ. Secundum promiſſionem hæredes.) Acſi apertius di-
xiſſet. non loquor de ſemine Abrahæ ſecundum carnem, ſed ſecundum promiſſionem hæredi-
tatis dico vos ſemen Abrahæ & hæredes promiſſorum.

## CAPVT IIII.

Ico autem.) Dixerat de Iſraelitatis, at vbi venit fides iam non ſumus ſub pæ-
dagogo: & omiſſa proſecutione de Iudæis, ſubiunxerat gentiles eſſe hæredes C
D Abrahæ ſecundū promiſſionem. Modo ne ſoli gentiles ſed ſimul cum Iudæis
intelligantur hæredes promiſſorum Abrahæ, explicat Iudæos fuiſſe prius hę-
redes, quāuis in ſtatu ſeruili. Quanto tempore hæres paruulus. pro, puer, eſt,
nihil differt à ſeruo, quum ſit dominus omniū: ſed ſub tutoribus & actoribus.
pro, ſub cōmiſſariis & œconomis, eſt vſque ad præfinitū tempus à patre.) Metaphoram affert
ſatis manifeſtam quotidiana experientia in pupillis minoris ætatis, qui relinquuntur à patre ſub
commiſſariis (quos tutores appellamus) & procuratoribus ac diſpenſatoribus rei familiaris. ¶ Ita
& nos.) Iudęi. Quum eſſemus paruuli. pro, pueri.) Vniuerſum ſtatum legis, pueritię aſſimi-
lat, ad declarandum imperfectum ſtatum. Sub elementis mundi huius.) Superfluit huius.
Eramus ſeruientes. pro, in ſeruitutem redacti.) ſeu ſeruitute aſtricti. Explicat penes quid aſſimilat
ſtatum legis pueritiæ: quòd quēadmodū hæres puer eſt ſub commiſſariis & œconomis tāquam D
ſeruus, ita nos Iudæi eramus ſub elementis mūdi (& hoc reſpondet commiſſariis & œconomis)
ſeruitute aſtricti: & hoc reſpondet, nihil differt à ſeruo. ¶ Per elementa mundi, corporeas res ſa-
crificiorum, cærimoniarū & huiuſmodi intellige: quoniā hæc ex elementis proficiſcūtur mūdi,
ſcilicet ex cęlo, terra & mediis elementis. Sub his enim legali ſanctione erant ſeruitute aſtricti.
At vbi venit plenitudo temporis.) at vbi impletū eſt definitū tempus à deo. Miſit. pro, emiſit.)
Plus enim ſignificatur q̃ ſimplex miſſio. ſignificatur enim legatio, quòd miſit vt legatum.
Deus filium ſuum.) naturalē. Factum ex muliere.) Quū potuiſſet dicere in carne, plus expli-
cauit dicendo factum ex muliere: quoniam non ſolum carneam naturam ex muliere ſumptam
ſed etiam ſine virili ſemine ſignificat, dicēdo factum ex muliere. Quod enim ex muliere, virili
ſemine formatur, non proprie factum ſed natum dicitur: filius autem dei factus ex muliere dici- E
tur, ad ſignificandum quòd ex muliere virgine, ex muliere ſola factus eſt. Et ad ſignificandum
quòd non eſt factus in carne quēadmodum Adam, ſed ex muliere. & rurſus ꝙ non tranſiit per
vterum mulieris velut per fiſtulam, ſed ꝙ vere factus eſt ex muliere tanquam ex matre. Confu-
tatur quoque hinc rurſus alia hęreſis dicentiū beatam virginē non eſſe matrem dei ſed Chriſti.
hic enim clare dicitur ꝙ filius dei factus eſt ex muliere. Mulier ergo eſt mater filii dei. ¶ Mulie-
ris autem nomen memento ꝙ non eſt corruptionis ſed ſexus nomen, à mollitie animi dictum.
Vnde & Eua virgo, appellata eſt mulier in principio Geneſis. Vtrāque itaque naturā (diuinam
ſcilicet & humanam) Chriſti ſignificauit Paulus, dicendo filium ſuum factum ex muliere. Fa
ctum ſub lege.) Sicut Chriſtus factus eſt paſſibilis & mortalis ſecundū carnem, & ſubditus pa-
rentibus, ita factus eſt ſubditus legi. Vnde & circūciſus eſt octauo die, & præſentatus in templo,
quadrageſimo, & obediebat legi. Vt eos qui ſub lege erant redimeret.) Quēadmodum factus

F eſt peccatū vt peccata noſtra deleret,& factus eſt maledictio vt de maledictione legis alios exi-
meret, ita factus eſt ſub lege vt de ſubiectione legis redimeret. Vt adoptionem filiorum reci-
peremus.) Superfluit filiorum. Satis enim intelligitur in adoptione. Et miſit filium naturalem
vt efficeremur nos filii adoptiui:immo vt reciperemus ſtatum adoptionis, qui hactenus fuera-
mus ſub ſtatu ſeruitutis. Intendit ſiquidem Paulus quòd Iudæi ſub lege erant quidem hæredes,
ſed velut pueri pupilli tanquam ſerui: ſed adueniente Chriſto legato ad redimendum eos de ſer-
uitute legis,receperunt ſtatum adoptionis.

QVoniam autem eſtis filii dei.) Superfluit dei. Declaratis iam vtriſque(Gentilibus,ſcilicet
& Iudęis)filiis adoptiuis,ſubiūgit modo ad Gentiles.quoniam autem eſtis filii,quod iam
G ſuperius cōcluſerat. Miſit deus ſpiritum filii ſui in corda veſtra.pro,noſtra.) Et eſt ſen-
ſus. quoniam autem eſtis filii, hoc eſt aduenit tempus adoptionis communis Iudæorum & ve-
ſtri,hoc eſt Gentilium,miſit deus ſpiritum filii ſui, hoc eſt ſpiritum proprium filio ſuo naturali
communicauit,in corda noſtra,tam Iudæorum quàm Gentilium. Clamātem.) non voce ſed
affectu. Abba pater.) Proprium eſt filio naturali clamare ad deum. pater pater: quoniá ipſe
ſolus eſt naturalis filius dei. Et propterea dum hic ſpiritus communicatur nobis,communicatur
ſpiritus filii eius. Et hoc quo ad officium ſpiritus.nam ſi de natura eiuſdem ſpiritus intelligimus,
dicitur & eſt ſpiritus filii eius,quia procedit à filio,quia mittitur à filio. ❡Abba idem ſignificat
quod pater. Et eſt dictio Syra. Hebraice ſiquidem pater dicitur ab. Et geminatur clamor patris,
ad ſignificādum & quòd intellectu & ꝙ affectu ſecure & inuocamus deum vt patrem & aſſe-
rimus ipſum eſſe noſtrum patrem. Et ad hoc vtrunque ſignificādum pater nominatiui quidem
eſt caſus,abba vero forte vocatiui. ❡Itaque iam non eſt.pro,es,ſeruus ſed filius.) Ad gentes re-
dit vt cōcludat quod ſuperius propoſuerat gētes eſſe hæredes. Quòd ſi filius,& hęres per deū.
H pro,& hęres dei,per Chriſtum. ❡Intulit ſiquidem hoc ad manifeſtandū ꝙ non ſoli Iudæi ſunt
hęredes ſed etiam gētiles: hæredes autē dei,tāquam eius qui cōdidit teſtamētum,per Chriſtum,
per quem & in quo adimpletur teſtamentum:vtpote naturalem filium. ❡Sed tunc quidē igno
rantes deum.)vos Galatæ ante baptiſmum. Iis qui natura nō ſunt dii ſeruiebatis.)puta ſoli,lu-
næ,elementis & huiuſmodi. Seruiebatis autem adorādo & exhibendo cultum. Nunc autem.)
baptizati. Quum cognoueritis.) Præteritum eſt: id eſt poſtquam cognouiſtis. *Deum.)* ve-
rum. Immo cogniti ſitis à deo.) Corrigit Paulus quod dixerat quum cognoueritis: nō cor-
rigendo cognitionem,ſed corrigendo originem. Significādo ꝙ non eo ꝙ cognoueritis ſed eo
ꝙ cogniti fueritis. Significatur enim ꝙ origo & principiū non eſt veſtrum meritum ꝙ cogno-
ueritis ſed eſt dei gratia quòd cogniti fueritis. Et eſt ſermo de notitia approbationis. Deus enim
ſimplici notitia omnes nouit,ſed approbationis notitia illos tātū nouit quos approbat. Vnde &
I reprobis dicetur neſcio vos. Quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa,
quibus denuo. Deficit.ē ſurſum,ſeruire vultis?) Caute intelligendus eſt textus iſte,diſtinguendo
diuerſum modum ac rationem ſeruiendi elementis. Galatæ ſiquidem quum eſſent idolatræ ſer-
uiebant elementis vt diis, ſeruiebant adorando ea: modo conuertebantur quidem ad elementa
ſed non adorando,ad ſeruiendum elementis ſed non vt diis. Vnde litera Pauli vt ſonat *vera eſt?*
quoniam ad literam conuertebantur iterum,ſed nō eodem modo,ſed nō eadem ratione. *Prius*
enim (vt dictum eſt) ſeruiebant elementis vt diis ſeu ſacrificiis deorum: modo autem *ſeducti à*
pſeudapoſtolis conuertebantur ad elementa(cęlum,terram & corporales obſeruationes quę ex
elemētis proficiſcuntur)hoc eſt ad ritus Iudaicos,qui vtpote corporales ex elementis proficiſcū-
tur. Cōuertebantur autem ad huiuſmodi corporea non adorando ſed tamen ſeruiendo:hoc eſt
ſubeundo ſeruitutem legalem. ❡Et dicit ē ſurſum,ſignificans ꝙ ex ſtatu ſuperiori,ex ſtatu li-
K bertatis euangelicæ volunt declinare in ſeruitutem corporalium cęrimoniarū. Dicit autem ele-
menta(hoc eſt corporales cærimonias legis)infirma, quia non poſſunt iuſtificare:egena autem
quia non ſolum non poſſunt obſeruantes iuſtificare ſed ſunt in ſtatu indigentiæ, proculdubio
quia indigent euangelicæ libertatis gratia. Dies obſeruatis.) Ecce cōuerſio ad ſeruitutem ele-
mentorum,dies feſtos Iudaiſmi obſeruatis. Et menſes.) neomenias,menſem ſeptimum &c.
Et tempora.)ſolennitatem ſeu cærimoniarum,in vere,æſtate,autumno & huiuſmodi. Et an-
nos.) annum ſeptimum remiſſionis,annum iubilei. ❡Timeo vos.pro,vobis. ne forte ſine cau
ſa. pro, fruſtra,laborauerim in vobis.) Hinc apparet quòd adhuc Galatæ etſi declinarent,non
tamen profeſſi fuerant ſubiectionem legis. Si enim fuiſſent profeſſi ſeruitutem legis,non dixiſ-
ſet Paulus timeo vobis ne fruſtra laborauerim,ſed aſſeruiſſet ꝙ fruſtra laborauit in eis:quoniam
ſine fructu perſeuerante. Eſtote ſicut ego,quia & ego ſicut vos.) Verbo eſtote quadrat vt
ſubintelligatur

ſubintelligatur verbum ero,& dicatur eſtote ſicut ego quia ego ero ſicut vos:hoc eſt eſtote libe- A
ri à iugo legis ſicut ego quia ego ero ſicut vos: hoc eſt erimus conformes, non erit difformitas
inter me & vos: puta quòd vobis non ſeruantibus legem ego illam ſeruem, ſed ego ero ſimilis
vobis in non ſeruando legem. Dixit enim hoc ad differẽtiam Petri & aliorum de quibus dixe-
rat ꝙ coram iis qui à Iacobo venerant ſimulabant ſe ſeruare legem. Fratres obſecro vos.) In-
ſerit his monitionibus vt conſiderent qua ratione monet eos. Multũ enim confert ad vim mo-
nendi & ſuadendi,habita ratio amoris vnde procedit monitorius ac ſuaſorius ſermo. Vnde &
nomine dilectionis eos nominat fratres,& obſecrationem adiungit:vt inde amor,hinc humili-
tas loquentis ſignificetur. Nihil me læſiſtis.) hoc eſt non iniuriis laceſſitus à vobis hęc ſcribo;
immo beneficiis affectus, hæc enim ſubiungit. Scitis autem quòd per infirmitatẽ carnis euan
gelizaui vobis iampridem. pro, prius.) Infirmitatem carnis appellat perpeſſionem malorum.
Acſi apertius dixiſſet.ſcitis ꝙ patiendo multa mala quę ſe tenent ex parte infirmitatis corpora- B
lis,vobis prius euangelizaui. Et tẽtationem veſtram.pro,mei,in carne mea.) Tanquã aurum
in fornace probat electos ſuos deus multis paſſionibus.Et propterea Paulus perpeſſionẽ tot ma-
lorum appellat tentationem ſui in carne ſua. Non ſpreuiſtis neque reſpuiſtis.) Laudat Gala-
tas ꝙ Paulum afflictum non ſpreuerunt neque repulerunt doctorem & prædicatorem. immo
quod plus eſt. Sed ſicut angelum dei excepiſtis me.) immo plus. Sicut CHRISTVM
IESVM.) Hæc ſunt enim beneficia. Vbi eſt ergo beatitudo veſtra.pro,quæ ergo erat bea
tificatio veſtra?) Beatificationem Galatarum appellat ꝙ laudabantur, quòd beati dicebantur,
tam beneuolos & beneficos ſe exhibentes erga Paulũ euangelizãtem eis.Et dicit quæ ergo erat,
ad ſignificãdum inchoatam quidem ſed non completam ſed adhuc pendentem eorum beatifi
cationem. Teſtimonium enim perhibeo vobis quia. pro,quòd,ſi fieri potuiſſet oculos veſtros
eruiſſetis & dediſſetis mihi.) Exaggeratio eſt beneuolentiæ, & beneficentiæ Galatarum erga G
ipſum. Ergo inimicus vobis factus ſum,verum dicens vobis?) Tot receptis à vobis beneficiis
& nulla iniuria,ironice concludit ergo factus ſum vobis inimicus hac ſola actione dicendi veri-
tatem vobis?quæ eſt manifeſte actio amicitiæ.Dicit enim hęc vt conſiderent Galatæ ꝙ nec ex
præcedentibus nec ex præſentibus vlla eſt ratio dicendi hæc niſi dilectio. ¶ Aemulantur vos
non bene.) De pſeudapoſtolis loquitur ꝙ zelant Galatas,ſed non bono zelo. Illi ſiquidem ſub
ſpecie ſalutis Galatarũ proponebant vt ſeruarent legalia.& propterea Paulus dicit ꝙ zelant vos
non bene. Sed excludere vos volunt.) Codices Græci variãt.nam in aliquibus legitur exclu-
dere,in aliquibus(& rectius)legitur includere. Vere ſiquidem illi volebant includere Galatas ſub
ſeruitute legis. Et huic ſenſui optime quadrat quod ſubiũgitur. Vt illos æmulemini.) Ad hoc
enim pſeudapoſtoli volebant includere ſub legis iugo Galatas,vt Galatæ æmularẽtur, ſectaren-
tur illos pſeudapoſtolos. ¶ Bonum autem.) Modeſte loquitur de ſeipſo,in tertia quodãmodo D
perſona loquens quòd bonum doctorem. Aemulamini in bono.) Iuſtificate loquitur,exigẽ-
do vt doctorem bonum æmulentur non in re qualibet ſed in re bona.Non enim ſufficit ſecta-
ri bonum doctorem,ſed oportet ſectari ipſum in bono tãtum Semper.) & non ad tempus,vt
vos facitis. Et non tantum quum præſens ſum apud vos.) Acſi apertius dixiſſet. Sectati eſtis
me bonum doctorem in bono,ſed non ſemper ſed dum præſens fui apud vos: nõ ſic eſt agen-
dum,quandoquidẽ debetis ſemper æmulari me doctorem bonum in bono,& nõ ſolum quum
præſens ſum apud vos. Filioli mei.) Auget ſermonẽ dilectionis, quos prius appellauerat fra-
tres, modo filiolos ſuos appellans. Materno ſiquidem affectu compatiens imperfectioni eorum
quos prius in Chriſto genuerat per euangeliũ,merito appellat ſuos filiolos. Quos iterum par-
turio.)ad ſimilitudinem parturientis dolore & deſiderio agor iterum. Semel enim vos parturi-
ui,& nunc iterum parturio. Donec formetur CHRISTVS in vobis.) Prima vice vos E
parturiui donec CHRISTVS eſſet in vobis,tamdiu durarũt affectus & dolor parturien-
tis quouſque CHRISTVS affuit in vobis: modo autem iterum parturio donec Chriſtus
iam in vobis factus formetur in vobis, done CHRISTVS habeat in vobis formã ſuam:
quæ eſt quòd ſolus ſufficit ad ſalutem.In vobis quidem eſt CHRISTVS, ſed non in vo-
bis formatus,quãdiu putatis ipſum nõ ſufficere ad ſalutem ſed oportere ſeruari legalia.vnde ego
tãdiu parturio vos iterum donec CHRISTVS formetur in vobis, fide reputante ipſum
ſolum ſufficere ad ſalutem.Et hoc loquendo de formatione fidei:de qua directe eſt ſermo Pauli
in præſenti materia. Secus autem eſſet exponenda formatio CHRISTI in hominibus ſi
de moribus aut dilectione eſſet ſermo. Vellem autem eſſe apud vos modo & mutare vocem
meam: quoniam confundor. pro, hæſito,in vobis.) Dictio interpretata ab antiquo interprete

F confundor,anceps eſt ad hæſitationem vel indigentiam.Quadrat autem contextui hærere ſeu
hæſitare.quandoquidem pręmiſſum eſt timeo vobis &c.Quod enim eſt timere in affectu,hoc
eſt hæſitare in intellectu.Explicat itaque Paulus quòd vellet ipſa mutatione viuæ vocis explica-
re internos motus animi ſui(quoniam intus hæſitat non in ſeipſo ſed in illis)& formare vocem
viuam exprimentem hos internos motus tam in intellectu quàm in affectu.

DIcite mihi qui ſub lege vultis eſſe.) Accumulat ex lege ſuaſiones. Legem non tuliſtis.
pro,audiſtis?) Interrogatiue legendũ eſt. Scriptum eſt enim)in Geneſi. Quoniam.
pro,quòd,Abraham duos filios habuit:vnum de ancilla.) ſcilicet Iſmaelem de Agar.
G Et vnum de libera.Iſaac de Sara. Sed qui de ancilla,ſecũdum carnem natus eſt.hoc eſt ſecun-
dum cõmunem carnis curſum carnis rationem natus eſt: quoniã naturalis ratio habet vt ſenex
de puella generet. Qui autem de libera per repromiſſionem.) Contra ſecundum carnem di-
ſtinguit per repromiſſionem : quia ſenex de ſterili ac vetula(cui iam defecerant menſtrua)non
ſecundum rationem naturalẽ generat,ſed ex dono diuinæ promiſſionis. Dicit autem ei per re-
promiſſionem,quoniã pluries promiſſio facta eſt de Iſaac:vt patet in cap.xvii.&.xviii.Geneſis.
¶(Quæ ſunt per allegoriam dicta.) Hæc fuerunt per hiſtoriam dicta vt ſonant : & eadem per
allegoriam(hoc eſt per ſenſum quo aliud ſignificãt & aliud verba ſonant) dicta ſunt iuxta ſub-
iuncta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta. Pronomen hæc,monſtrat duo genera:genus de an-
cilla & genus de libera.& per allegoriã ſunt duo teſtamenta,vetus & nouum. Vnum quidem
in monte.pro,à mõte, Sina in ſeruitutem generans.) Vnum quidẽ teſtamentum à mõte Sina
inchoatum generans in ſeruitutẽ legis. Quæ eſt Agar.) Relatiuũ quæ,quum in textu Gręco
neutri generis,teſtamentum vero fœminini & mons neutri,conſequens eſt vt legendum ſit la-
H tine. Qui eſt Agar.)quoniã apud nos mons eſt maſculini generis,& mõs Sina dicitur Agar.
Deficiunt duæ dictiones. Nam Agar,Sina enim.) Superfluit enim. Mons eſt in Arabia.)
Poteſt nihilominus legi aliter: videlicet. Hoc enim Agar, Sina mons eſt in Arabia.) Et pro-
nomen hoc vertendum eſſet in maſculinũ genus : dicẽdo hic enim Agar Sina mõs eſt in Ara-
bia. Ait vulgarius quòd mons Sina, Arabum lingua nuncupatur Agar. Ita ꝙ Paulus alluſit ad
nomen montis Arabica lingua:& ex identitate nominis montis & ancillæ,dicit quòd Sina eſt
Agar,non ſolum allegoria ſed nomine. Qui coniunctus eſt ei.pro,qui contendit in eam,quæ
nunc eſt Hieruſalem.) Dictio Græca interpretata contendit,verbum compoſitum eſt,ſignifi-
cans ordinate procedere. Tanquam recto calle tendat in Hieruſalem,non progreſſu itineris ſed
progreſſu ſimilitudinis.Propter quod ſignificanter nõ dixit in Hieruſalem ſed in eam quæ nũc
eſt Hieruſalem:hoc eſt in Hieruſalem ſeruam,quia tũc erat ſerua Romanorũ.Significatur enim
I quòd lex in monte Sina aſſimilatur Hieruſalem ſeruæ.nam illa generat in ſeruitutem legalem,
Hieruſalem in ſeruitutem ciuilem. Ita quòd ab Agar ancilla progreſſus eſt ad montem Sina,à
quo procedit in Hieruſalem. Vnde exponendo penes quid attenditur hic proceſſus,quare dixe-
rit quæ nunc eſt Hieruſalem,ſubdit. Et ſeruit.pro,ſeruit autem,cum filiis ſuis.) Hieruſalem ſer-
uit duplici ſeruitute:& ſeruitute ciuili Romanis, & ſeruitute legali ſub lege data in monte Sina.
Illa autem quæ ſurſum eſt Hieruſalem.) Cęleſtem ſignificat patriam. De qua etiam dicit ad
Heb:xii. Acceſſiſtis ad ciuitatem dei viuentis Hieruſalem cęleſtem. Libera eſt.) omni ſeruitu-
tis ſpecie abiecta. Quæ eſt mater noſtra.pro,mater omnium noſtrum.) Chriſtianorum ma-
ter non eſt aliqua ciuitas terreſtris,nec etiã vniuerſus orbis terreſtris, ſed eſt cęleſtis patria:quo-
niam Chriſtiani ſpiritu cõſtant:mater autẽ ſpiritus,cęleſtis eſt patria.Inde enim ſpiritus eorum
qui generantur in baptiſmo:inde ſpiritus apoſtolorũ,inde ſpiritus martyrum, inde ſpiritus do-
K ctorum &c.Et propterea Paulus dicit quòd illa eſt mater omnium noſtrum. ¶Scriptum eſt
enim.) Eſa.liiii. Lætare ſterilis.) Si hæc ad litteram exponantur de Sara & Agar (quoniam
illa ſterilis & deſerta erat à viro quo ad thorum poſtquã accepit Agar) allegorice transferuntur
ad propoſitum.verũtamen Eſaiæ verba,ex contextu videntur ad literã tractare materiam pro-
poſitam de qua tractat Paulus , ſcilicet generationem filiorum ſpiritualium ex ſterili Hieruſa-
lem cęleſti.Fuerat enim tanto tempore ſterilis ante CHRISTI aduentum. Quæ nõ pa-
ris.) Explicat non eſſe perpetuam ſterilitatem ſed ad tempus. Erumpe & clama quæ nõ par-
turis.) Poſt reſurrectionem CHRISTI erupit & clamauit per Apoſtolos. Quia mul-
ti filii deſertæ.) Ad ſimilitudinem deſertæ erat cæleſtis patria ante CHRISTVM. Vn-
de & in Euangelio dominus deſcribit nonagintanouem oues relictas in deſerto , ſignificans
beatos Angelos in cæleſti patria . hæc enim poſt CHRISTVM multiplicauit filios.

Magis q̃ eius quæ habet virum.) magis q̃ ritus Iudaicus qui habet virum Moyſen legiſlatorem. A
Nos autem fratres.) Applicat ad propoſitum allegoriam.& pronomẽ nos,demonſtrat Chri-
ſtianes omnes. Secundum Iſaac.(non ſecundum Iſmaelem. Promiſſionis filii ſumus.) Non
ſumus filii carnis ſed promiſſionis, ſed ſpectãtes ad promiſſionem factam Abrahæ. Sed quo-
modo tunc is qui ſecundum carnem natus fuerat.) ſcilicet Iſmael. Perſequebatur eum qui ſe-
cundum ſpiritum.) ſcilicet Iſaac? In Geneſi nulla perſecutio legitur; ſed dũtaxat ꝙ Iſmael lude-
bat cum Iſaac, vt patet Gene.xii. Forte Paulus ludum interpretatur perſecutionem interpreta-
tione ſpiritus ſancti,aut aliqua interfuit alia perſecutio nobis incognita. Et forte ludus ille erat
ludus ad ſimilitudinem perſequentium:vt quandoque pueri more perſequẽtium ludunt. Quem
perſecutoriũ ludum Paulus allegorice interpretatur ſignificare perſecutionem Chriſtianorum
à carnalibus. Vnde & ſubdit. Ita & nunc.) carnales perſequuntur ſpirituales. ¶ Sed quid di-
cit ſcriptura.) ibidem? Eiice ancillam & filium eius.) Quod allegorice eſt eiice legem & ob- B
ſeruatores eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.) Quod allegorice eſt ꝙ
ſeruantes legem non erũt hæredes ſimul cum Chriſtianis: vt excludi ſe ab hæreditate intelligãt
Galatæ ſi legem Moyſi ſectantur. Itaque fratres non ſumus ancillæ filii ſed liberæ.) Conclu-
dit quòd nos Chriſtiani nõ ſumus ſub ſeruitute legis,ſed ſub libertate cæleſtis patriæ. Et hic de-
bet terminari capitulum quartum.

## CAPVT V.

QVa libertate.pro,libertate igitur qua,Chriſtus nos liberauit ſtate.(Ex cõ-
ditione libertatis progreditur monendo ad ſtandum ipſa libertate. Stare
enim recti eſt. Et propterea ſtatum rectitudinis ex libertate monet. Et C
ipſam libertatẽ declarat nos habuiſſe à Chriſto, qui ex ſuperna deſcẽdit
Hieruſalem ad donandum nos huiuſmodi libertate. Et nolite.pro, &
ne iterũ,iugo ſeruitutis contineri.pro,implicemini.) hoc eſt & ne iterum
iugo ſeruitutis elemẽtorum implicemini. Superius enim iam dictum eſt,
quòd quum eſſent gentiles erant iugo ſeruitutis elementorum implicati,
alio tamen modo & alia ratione. Ecce ego Paulus dico vobis.) Ad maiorem aſſeuerationem
apponit nomen ſuum proprium. Quoniam.pro,quòd,ſi circuncidamini.) Circũciſio ſiqui-
dem legalis quum corporalis ſit, inter elementa computatur. CHRISTVS vobis nihil
proderit.) Gentiles alloquitur, non Iudæos:quia Gentiles non alia ratione circũciſionem acce-
piſſent niſi quia neceſſaria eſſet ad ſalutem: Iudæi autem etiam ſi non reputarent ipſam neceſ-
ſariam ad ſalutem,ratione cuiuſdã pręrogatiuæ ſui generis circumcidebantur. Et propterea Gẽ- D
tilibus dicit quòd circuncidamini CHRISTVS vobis nihil proderit: quod non dicebat
Iudęis. ¶ Teſtificor autem rurſus.) Dixi prius damnum,quòd CHRISTVS nihil vo-
bis proderit:teſtificor autem ab alio principio debitum. Omni homini circuncidenti.pro,qui
circunciditur,quoniam.pro,quôd.debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ.) Ipſa ſiquidem circun-
ciſio profeſſio eſt legi:ac per hoc obligatio ad ſeruandam legem. Et eſt ſemper ſermo de circũ-
ciſione legali neceſſaria. Euacuati.pro,aboliti,eſtis à Chriſto qui in lege iuſtificamini.) Quod
dixerat CHRISTVS nihil vobis proderit in futuro,extendit ad damnũ etiam pręcepto-
rum donorũ in fide CHRISTI. Aboliti inquit eſtis à CHRISTO, à libro Chriſti
eſtis omnino abraſi,ex eo ꝙ in lege quæritis iuſti fieri. Et amplius explanans ſubdit. A gratia
excidiſtis.) hoc eſt qui in operibus legis quæritis iuſti fieri perdidiſtis iuſtitiam CHRISTI
quę eſt ex gratia. Vnde & ſubdit. Nos enim ſpiritu.)adoptionis. Ex fide.)non ex operibus le- E
gis. Spem.)hoc eſt rem ſperatam. Iuſtitiæ expectamus.) præmium ſperatum ex iuſtitia ex-
pectamus. Vnde & alibi dicebat repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ. ¶ Nã in CHRISTO
IESV.) hoc eſt in Chriſtianis. Neque circunciſio aliquid valet.) Non dicit aliquid nocet
(iam enim dixerat quòd plurimum nocet)ſed dicit quòd nihil valet:vt intelligant Galatæ quòd
circunciſio Iudæorũ qui erant Chriſtiani nihil eis conferebat ad Chriſtianitatem,ad ſpirituali-
tatem Chriſtianorum. Neque præputium.(hoc eſt nec gentilitas Chriſtianorum qui ex gen-
tibus conuerſi ſunt,confert eis aliquid ad Chriſtianitatem. Sed fides quæ per charitatem ope-
ratur.) Quæ eſt communis tam circunciſis q̃ incircunciſis:quæ non eſt in corpore in quo eſt
circunciſio & præputium,ſed eſt in anima. Et quoniã fides ſine dilectione mortua eſt, ideo de-
clarat de qua fide loquitur (dicendo quòd valet in CHRISTO) videlicet de fide quæ per
dilectionem operatur:hoc eſt exercet vim ſuam. Acſi apertius dixiſſet ꝙ fides non exercẽs vim

F ſuam per dilectionem,non eſt illa de qua loquor.Hanc theologi conſueuerunt appellare fidem
formatam,illam vero fidem informem. Curebatis bene.) in fide Chriſti ad ſimilitudiné cur-
rentium bene proficiebatis. Quis vos impediuit veritati non obedire. pro,nó credere?) Cre-
dere ſiquidem legalia vt neceſſaria ad ſalutem,eſt non credere veritati euangelicę:& hoc eſt im
pedire curſum fidei. Nemini conſenſeritis.) Superflua ſunt hæc verba. ¶Perſuaſio hæc.)
Superfluit hæc. Non eſt ex eo qui vocat vos.) hoc eſt non eſt ex deo perſuaſio impediés cur-
ſum euangelicæ fidei. Modicum fermentum totam maſſam corrumpit. pro, fermétat.) Di-
xit modicum fermentum,quia non agebatur cum Galatis de vniuerſa lege ſeruáda, ſed de qui-
buſdam cærimonialibus,ſcilicet circunciſione & obſeruatione feſtorũ.Propterea enim terrédo
dixerat ꝙ ſecundum ſequelam qui circuncidítur eſt debitor vniuerſæ legis faciendæ.Propterea
modo dicit modicum fermentum fermentare totam maſſam:vt intelligant ꝙ huiuſmodi mo-
G dicum Iudaiſmi fermentat totam vitam eorum vt non ſit in puritate euangelica, vt intelligant
quòd quantumcunque modicum legaliũ aduerſatur puritati euangelicę veritatis. ¶Ego con-
fido in vobis in domino.) Non dicit cófido in vobis, ſed appoſuit in domino:ad explicádum
quòd confidit in gratia dei in eis. Quòd nihil aliud ſapietis. pro, ſenſietis.) Segregat Paulus
Galatas à pſeudapoſtolis: & quo ad ipſos Galatas ſpem ſe habere ſignificat quòd nihil *aliud* ab
euangelica veritate ſentient,recepta hac epiſtola. De pſeudapoſtolis autem dicit. Qui auté có-
turbat vos,portabit iudiciũ,quicunque eſt ille.) abſque exceptione punietur(proculdubio à deo)
qui conturbat vos à quiete euangelica. Ego autem fratres ſi circunciſionem adhuc prædico,
quid adhuc perſecutionem patior?) Ad excludendum obiectionem detrahétium Paulo quòd
ipſemet prædicabat circunciſionem alibi,dicit manifeſte hoc conuinci falſum ex eo quòd ipſe
perſecutiones tot patiebatur à Iudæis propter hoc quòd aduerſabatur circunciſioni.Si prędica-
H rem circunciſionem,non paterer perſecutiones. Ergo euacuatũ. pro,abolitum,eſt ſcandalum
crucis?) Interrogatiue legendum eſt.ſi circunciſionem prædico,ergo abolitum eſt ſcandalum
crucis,abrogatum,caſſum,annullatũ eſt offendiculum crucis.Iudęi enim non ægre ferunt prę-
dicari Chriſtum crucifixum,niſi pro quanto prædicatur ſufficiens ad ſalutem ſine legalibus.Et
propterea ſi prædicaremus ſimul legalia cum CHRISTO crucifixo,annullatum eſſet of-
fendiculum crucis,non eſſet eis crux Chriſti in offendiculum:cuius contrarium continue appa
ret in prædicatione mea. Nos enim prædicamus Chriſtum crucifixum Iudæis ſcandalum.
¶Vtinam & abſcindantur qui vos conturbant.pro,à ſtatu dimouent.) Imprecatio eſt ampu-
tationis pudendorum,non ex odio ſed ex iuſtitia. Dicendo enim vtinam & abſcindantur inſi-
nuat copulationem ad circunciſionem. Et eſt ſenſus.vtinam non ſolum circuncidantur,remo-
tione pelliculæ, ſed etiam abſcindantur,ſectione pudendorum. Et ſubiungit peccatum propter
I quod merentur talem pœná,dicendo qui vos à ſtatu dimouent.Dixerat ſuperius libertate ſtate.
Et propterea modo dicit, à ſtatu euangelicæ libertatis vos dimouent in ſeruitem legis. ¶Vos
enim in libertatem vocati eſtis fratres.) Dixerat libertate igitur qua CHRISTVS nos li-
berauit ſtate: intendit modo declarare quæ ſint officia talis libertatis, & quæ ſint tali libertati
contraria.Et quoniam gentiles non erant à ſeruitute legis liberati(vtpote qui nunquam ſub lege
fuerant)ſed erant ad libertatis ſtatum aſciti,ideo ad illos dicit vos in libertatem vocati eſtis,non
qualitercũꝗ; ſed fratres: vt ex hac adiectione experimeretur verę libertatis actio quæ eſt frater-
na dilectio. Acſi apertius dixiſſet, vos vocati eſtis in libertatem Chriſti amore fraterno. Vnde
vtrunque explicando & à libertate inchoans dicit. Tátum ne libertatem in occaſionem de-
tis carnis.) Superfluit detis. Et non carnis in genitiuo ſed in datiuo legédum eſt. Carni.) Ita
quòd ſine verbali copula Paulus dicit,tantum ne libertatem in occaſionem carni.Et poteſt con
K ſtrui particula hæc cum pręcedente cum participio vocati. Ita ꝙ ordo literæ ſit.vos eſtis voca-
ti in libertatem,tátum ne libertatem in occaſionem carni,ſubaudi intelligaris vos vocatos. Ex-
ponit ſiquidem libertatem non eſſe interpretandam in occaſionem carni,hoc eſt carnali liber-
tati,carnalibus affectibus.Et hoc eſt primum contrarium libertati euangelicæ. Sed per chari-
tatem ſpiritus ſeruire inuicem.) Superfluit ſpiritus. Explicat officium illius particulæ fratres,
eſſe dilectione non carne non timore non coactione legis ſeruire inuicem. Talis enim ſeruitus
eſt officium congruum euangelicæ libertati. ¶Vbi cernis libertati euangelicæ non aduerſari
omnem ſeruitutem. Seruitus ſiquidem mutua ex amore, expreſſe dicitur officium libertatis.
Et rurſus cernis aduerſari libertati euangelicæ libertatem carnis. Omnis enim lex in vno ſer-
mone impletur. Deeſt,ſcilicet,diliges proximum tuum ſicut teipſum. Quod dixerat fratres,&
poſtea ſeruite inuicem per dilectionem, manifeſtat reddendo rationem quia omnis lex imple-
tur

tur in hoc vno mandato. ¶ Vbi aduerte erudite lector ſignificari quód libertas euangelica non A
eſt libertas ab adimpletione legis moralis. Probat ſiquidem Paulus quòd ſeruire inuicem per di-
lectionem (quod eſt officium euangelicæ libertatis) eſt adimplere omnem legem, implendo prę
ceptum, Diliges proximum tuum ſicut teipſum. Conſtat enim ꝙ de lege morali eſt ſermo: quo-
niã vniuerſa lex moralis hac vna obſeruatione impletur. ¶ Non meminit autem legis eorũ quę
erga Deum ſunt: quoniam tota quodammodo epiſtola hæc de veritate euangelica (quæ lex eſt
eorum quæ ad Deum ſunt) tractauit. ¶ Quod autem dicitur Diliges proximum tuum ſicut te-
ipſum, in Euangeliis explanauimus propriſſime eſſe dictũ: & ſignificare vt amore amicitiæ qui-
libet diligat proximũ: hoc eſt velit bonum proximo propter ipſum proximum. Tali enim mo-
do quilibet diligit ſeipſum, ſcilicet propter ſeipſum. ¶ Quód ſi inuicem mordetis & comeditis,
videte ne abinuicem conſumamini.) Sub vniuerſa lege morali multa ſunt præcepta affirmatiua
& multa negatiua. Et de præceptis quidem affirmatiuis pro euidenti reliquit Paulus quòd om- B
nia implentur implendo hoc vnum affirmatiuum Diliges proximum tuũ ſicut teipſum: de ne-
gatiuis autem (vtpote diſſimilis formæ ab hoc affirmatiuo) manifeſtauit metaphorico ſermone
ꝙ etiam implentur in hoc vno. Vnde dicendo metaphorice ſi inuicem mordetis & comeditis,
vniuerſas actiones præceptis negatiuis prohibitas comprehendit. morſu ſiquidẽ nocumenta mi-
nora: comeſtione autem nocumenta maiora ſignificat. Et ab effectu monſtrat contrariari dile-
ctioni proximi, dicendo videte ne abinuicem conſumamini. Vnum enim ab alio conſumi ma-
nifeſte contrariatur dilectioni. ¶ Dico autem in CHRISTO.) Superfluit in Chriſto. Ex-
plicat illam particulam, tantum ne libertatem in occaſionem carni. manifeſtando modum quo
libertas euangelica ſeruanda eſt abſque libertate carnis. Spiritu ambulate, & deſideria. pro, deſi
derium, carnis non perficietis.) Acſi apertius dixiſſet. Libertas euangelica eſt libertas ſpiritus, am
bulate ſpiritu & hic eſt modus quo concupiſcentiam carnis non adimplebitis. ¶ Si quæris de C
quo ſpiritu eſt ſermo: ex iis quæ infra ſubiungit (videlicet ſi ſpiritu ducimini non eſtis ſub lege:
& poſtea fructus autem ſpiritus eſt charitas &c.) apparet ꝙ de ſpiritu ſancto perficiẽte ſpiritum
noſtrum eſt ſermo. Et hoc ſpiritu demonſtrante, dirigente atque impellente, dicit ambulandũ
eſſe non corporis ſed animi greſſu. ¶ Significanter autem non dicit & deſiderium carnis non
habebitis ſed dicit non perficietis: quoniam carere concupiſcentia carnis non eſt hominis mor-
talis, ſed non executioni mandare, non perficere conſenſu concupiſcentiam carnis, opus eſt ſpiri
tus. Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem.) Probat effica-
ciam documenti ex contrarietate deſideratorum à carne & ſpiritu. Et eſt ſermo de carne infecta
peccato ſaltem originali. inde enim caro concupiſcit aduerſus ſpiritum & non ex primęua crea-
tione. In cuius ſignum in ſtatu innocentiæ erant Adam & Eua nudi, nec erubeſcebant. Nec o-
portet literis declarare hanc contrarietatem, quam quotidie experimur. Hęc enim. pro, autem, D
ſibiinuicem aduerſantur.) Declarat vehementiam contrarietatis inter carnem & ſpiritum. Vt
non quæcunque vultis illa faciatis.) Non dicit vt nulla quæ vultis, ſed dicit vt non quæcunq;: ſi-
gnificans quód aliqua volumus quæ non facimus. Tam vehementer enim caro & ſpiritus mu-
tuo aduerſantur, vt aliqua velimus & tamen non faciamus. Ex parte ſiquidem carnis tãta eſt in-
clinatio ad carnalia, vt multa quæ ſecundum rationem volumus non faciamus: vt patet apud
incontinentes. & econuerſo ex parte ſpiritus patet apud continentes. In vtriſque enim pugna
eſt manifeſta: ſed continens facit quod vult quo ad executionem deliberatam, non tamen facit
quod vult quo ad affectus quos inuitus patitur: incontinens autem nec etiam quo ad executio-
nem facit quod vult victus à paſſione. Quód ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege.) Dixerat
ſpiritu ambulate & deſiderium carnis non perficietis. Et quum hoc declaraſſet ex contrarietate
ſpiritus & carnis, explicat quod ſuppoſuerat: videlicet quòd ambulare ſpiritu eſt libertatis euan- E
gelicæ. hoc enim ſignificat dicendo quòd ſi ſpiritu ducimini. Quod dixerat ſpiritu ambulate,
explicat modo officium ſpiritus: hoc eſt ſpiritu duce ambulare. hoc ſiquidem ſignificat ſpiritu
ducimini. Libertas autem euangelica à lege Moyſi explicatur, dicendo non eſtis ſub lege. De illa
ſiquidem lege eſt ſermo de qua millies in hac epiſtola loquitur. ¶ Et ſi contuleris erudite lector
hæc verba cum Paulo ſuperius dictis (omnis enim lex in vno ſermone impletur, Diliges pro-
ximum tuum ſicut teipſum) perſpicies ꝙ vel per ſub lege intelligit legem quo ad legis propria, ad
differentiam mutuatorum ex lege naturę: qualia ſunt moralia omnia, quę implentur in hoc vno
Diliges proximum tuum ſicut teipſum. vel vim facit in præpoſitione ſub, ſignificando ſeruitu-
tem. Qui enim ſpiritu ducuntur, ad legem tenentur ex dilectione, non ex ſeruitute. & propterea
dicitur non eſtis ſub lege. Manifeſta ſunt autem opera carnis.) Propoſuerat duo contraria;

F carnem & ſpiritum:ne hæſitaremus diſcernendo inter opera carnis & ſpiritus attulit vtriuſque opera. Quæ ſunt.)Decem & ſeptem carnis opera affert Paulus: ſed in textu Latino deficit primo loco. Adulterium,fornicatio.)cum ſoluta. Immunditia.) contra naturam. Impudicitia.)laſciuorum tactuum & huiuſmodi. Luxuria.)Superfluit. Idolorum ſeruitus.) hoc eſt idolatria. . Veneficia.pro,veneficium.)venenandi actus. Inimicitiæ.) odia in animis ſunt. Contentiones.pro,lites.)exterius. Aemulationes.) In malam partem vtitur Paulus æmulationibus pro prauis ſtudiis ad idem tendentium. Iræ.) appetitiones vindictarum. Rixæ.) in factis. Diſſenſiones. pro,ſeditiones.)inter conciues. Sectæ.)ſeu hæreſes. Et hoc etiam in malam partem vtitur Paulus. Inuidiæ.) manifeſtum eſt vitium. Homicidia.) ſeu cædes. Quod eſt vltimum nocumentum. Ebrietates.) in potu. Comeſſationes.) in cibo. Et his ſimilia.) ne putares enumerata omnia. Si quæris quo pacto verificatur quòd hæc omnia ſint opera carnis, quū
G multa horum ſiſtant in mente. Solutio eſt quòd hæc omnia ſunt ex fomite,qui carni aſcribitur. Ex contrarietate ſiquidem fomitis ad ſpiritum,proficiſcuntur:fomes autem ex peccato eſt originali. Quæ prædico vobis, ſicut prædixi. ) verbo. Quoniam. pro, quòd, qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur. pro,hæreditabunt.) Occurrit hic quæſtio quo pacto verificatur quòd qui talia agunt regnum Dei non hæreditabunt:quum aliqua horum nō ſint peccata mortalia:& conſtat quòd tantummodo peccatum mortale excludit adultos ab hæreditate regni cœleſtis. ¶ Solutio eſt quòd hæc omnia intelliguntur cum duabus conditionibus communibus, in materia morali ſubintellectis. Altera eſt ex parte formæ, quòd eſt ſermo formalis, hoc eſt de his operibus vt ſic, ex intentione factis. Altera eſt ex parte materiæ, quòd non eſt ſermo de iis quæ excuſantur à peccato mortali ob conditionem materiæ, quæ parum nocet.nam ſermo eſt de iſtis operibus in materia nociua mihi vel proximo.His ſiquidem ſubintellectis clare patet om
H nia hæc eſſe peccata mortalia.Nam lites vt ſic(hoc eſt ad litigandum)nocent proximo.& ſimiliter æmulationes vt ſic,ad impediendum proximum tendunt.iræ vltionem Deo vel iudici reſeruatam appetendo, manifeſte iniuriantur Deo vel iudici. Sectæ ſeu hæreſes communi bono nocent.non enim eſt ſermo de hæreſibus in fide CHRISTI,ſed in ciuilibus ſeu moralibus à cōmuni bono recedentibus. Comeſſationes autem (hoc eſt crapulas) notabiliter homini nocentes vt ſic,eadē ratione qua ebrietates notabiliter nociuas homini vt ſic,ex ſuo genere patet eſſe mortalia peccata:apud intelligentes quòd formaliter nocere homini,ex ſuo genere eſt peccatū mortale. Fructus autem ſpiritus eſt.) Nota diſparitatem ſermonis. De carne loquens dixit opera,de ſpiritu vero dicit fructus. rurſus de operibus carnis dixit pluraliter ſunt,de operibus ſpiritus dicit ſingulariter fructus autem ſpiritus eſt : ad ſignificandum quòd malum contingit ex ſingularibus defectibus, bonum autem ex cauſa integra. Inter opera autem & fructus manifeſta eſt diſ-
I paritas: quòd illa,opera quidem ſunt ſed non expectata: fructus autem expectatus eſt. vt intelligamus illa præter intentionem actoris naturæ tanquam ex neceſſitate materiæ prouenire : hæc autem ex intentione diuina proficiſci tanquam fructus ex ſpirituali arbore. Charitas, gaudium, pax,patientia.) Superfluit patientia. Longanimitas.) qua animus ad æternitatis longitudinem protenditur expectando. Bonitas, benignitas.) Tranſpoſitæ ſunt. & benignitas quidem refertur ad feracitatem bonorum ad proximos: bonitas autem ad rectitudinem appetitus qua bonum hominem dicimus. Manſuetudo, fides.) Tranſpoſitæ quoque & hæ ſunt.& fides quidem virtus eſt moralis qua fiunt dicta:ſicut & manſuetudo virtus moralis eſt moderatrix iraſcibilis. Modeſtia, continentia, caſtitas.) Nulla harum trium eſt in textu: ſed poſt prædicta octo legitur nono ac poſtremo loco. Temperantia.)quæ eſt virtus nota. ¶ Aduerſus huiuſmodi non eſt lex.) Et dixit hoc ad explicationem rationem eius quod dixerat , ſi ſpiritu duci-
K mini non eſtis ſub lege. Ratio ſiquidem eſt , quia aduerſus opera ſpiritus non eſt lex:exemptio operum ſpiritus à pœna legis , eximit homines qui ſpiritu ducuntur à ſeruitute legis.

¶ Et bene nota aduerſus huiuſmodi non eſſe legem , vt intelligas nullam legem præcipere aduerſus virtutis actus : ac per hoc nullum principem etiam eccleſiaſticum poſſe præcipere aduerſus virtutis actus. QVI autem ſunt CHRISTI, carnem ſuam. ) Superfluit ſuam. Crucifixerunt cum vitiis. pro, affectibus, & concupiſcentiis. ) Manifeſtatis iis quæ ſunt carnis & iis quæ ſunt ſpiritus , & exemptis ambulantibus ſpiritu à lege , ſubiungit qualiter iſti met ſe habent ad ea quæ ſunt carnis . Et quos prius nominauerat ambulantes ſpiritu , modo nominat qui ſunt CHRISTI, ea ratione quia ad imitationem CHRISTI ſe habent circa ea quę ſunt carnis.Et dicit de iſtis ꝙ crucifixerunt carnem(proculdubio propriam) hoc eſt cruciatibus affecerūt propriā carnē imitando Chriſtū vſqueadeo ꝙ etiā cruciatu affecerunt

cerunt affectus & concupiſcentias:vt affectus referantur ad paſſiones animi,concupiſcentiæ au- A
tem ad carnales motus. incipiunt enim quandoque ab anima,quandoque à carne hæc quæ do-
manda ſimul cum carne ſunt. Addidit enim hæc, vt intelligamus non ſufficere cruciatum car-
nis abſque cruciatu paſſionum. Si ſpiritu viuimus,ſpiritu & ambulemus. pro,incedamus.)Tra
ctat hic illam particulam,ſunt quidam qui conturbant vos. Dixerat ſpiritu ambulate, ad exclu-
dendum opera carnis:modo reſumendo declarat ipſam ambulationem dupliciter.primo exclu-
dendo deformitates morum quæ in pſeudapoſtolis apparebāt: deinde ipſam ambulationem ex-
ponendo. Inchoat autem partem hanc in prima perſona pluraliter loquendo (quum hactenus
loquutus fuerit in ſecunda perſona)ad inſinuandum quòd pars hæc de doctoribus pręcipue tra-
ctat. Et quemadmodum ad Corinthios deſcribendo conditiones miniſtrorum noui teſtamen-
ti, ad hoc deſcribit vt diſcernantur mali miniſtri & caueant ſibi Corinthii ab illis,ita in hac par
te vitia malorum doctorum tangit deſcribendo in prima perſona quales debemus eſſe ad hoc B
vt Galatæ vel ex moribus malis agnoſcant pſeudapoſtolos non eſſe bonos CHRISTI mini-
ſtros,ſed perturbatores ipſorum. Dictio interpretata ambulemus plus ſignificat. ſignificat enim
incedamus: hoc eſt compoſito gradu ambulare.Loquitur enim Apoſtolus de ordinata ambula-
tione ſecundum ſpiritum:& infert ex vita ſpiritus(dicendo ſi ſpiritu viuimus,intus)ſpiritu & in-
cedamus, extra. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi. ) Quinque proponit: duo affirmatiua
(ſi ſpiritu viuimus, ſpiritu incedamus ) & tria negatiua: vt his quinque deſcribat mores pſeuda-
poſtolorum. In vniuerſis ſiquidem his peccabant. propter quod, primum prohibet cupiditatē
inanis gloriæ quæ regnabat in pſeudapoſtolis. Nec dicit non efficiamur cupidi gloriæ, ſed glo-
riæ inanis: quæ ſcilicet conſiſtit in opinione hominum. eſt enim vacua valde à fructu interno
huiuſmodi gloria.Nec etiam dicit non ſuſtineamus gloriam inanem(quoniam aliorum opinio
non eſt in poteſtate noſtra)ſed dicit non efficiamur cupidi:quia cupiditas inanis gloriæ in pote- C
ſtate noſtra eſt,& cupiditas talis culpa eſt. Inuicem prouocantes.)Hoc eſt aliud vitium pſeuda
poſtolorum, prouocantium veros CHRISTI miniſtros tanquam ad certamen. Docendo
ſiquidem ſeruari legalia,prouocabant docentes contrarium ad certamen.hoc enim familiare eſt
nouis doctoribus prouocare priores ad certamen : tanquam ipſi doceant ea quæ ſunt legis diui-
næ nec alii poſſint reſiſtere. Inuicem inuidentes.)Ex affectu gloriæ propriæ & ex inuidia alie-
næ gloriæ prouenit prouocatio.Vnde hæc tria vitia pſeudapoſtolorum proponit Paulus fugiē-
da ſibi & aliis doctoribus, ad deſcribendum (vt dictum eſt)nouorum doctorum vitia: vt ſi non
ex euangelica veritate ſaltem ex malis moribus cognoſcant illos Galatæ.

## CAPVT VI.

FRatres.)Exequitur quinq; propoſita incipiendo à negatiuis,ſimul ea tractā-
do in actione vna,ſcilicet corrigendo delinquentes: eo quòd in modo exer- D
candi hanc actionem diſcerni poterant huiuſmodi vitia. Et ſi præoccupa-
tus fuerit homo in aliquo delicto.) Duas conditiones alleuiantes tangit.Al-
teram modi peccandi, dicendo ſi occupatus fuerit homo, ad differentiam
eius qui ex propoſito peccat.occupatus enim patiēs potius deſcribitur quàm
agens:ad ſignificandum peccatum ex infirmitate ſeu paſſione procedens.Al
teram generis peccati,dicendo in aliquo delicto. delictum enim peccatum eſt à præceptis affir-
matiuis declinans:ad differentiam peccati contra pręcepta negatiua.Minus ſiquidem malum eſt
præterire affirmatiua quàm negatiua:quia negatiua nullam admittūt excuſationem (vtpote ob-
ligantia ſemper & ad ſemper,& peccatum non committitur contra ea, niſi agendo) affirmati-
ua vero obligant pro loco & tempore,& peccatum contra ea,ſola commiſſione committitur.
Vos qui ſpirituales eſtis.)profeſſione & officio.doctores ſiquidem alloquitur. Huiuſmodi in- E
ſtruite.pro,reparate.)ruinam eius qui cecidit reparate,inſtaurate.

In ſpiritu lenitatis.pro, manſuetudinis. ) Hæc eſt forma reparandi lapſos, vt actio correptiua
procedat in ſpiritu manſuetudinis: ad differentiam eorum qui impetuoſe ſæuiunt in delinquen-
tes. Et creditur Paulum hæc dixiſſe. eo quòd pſeudapoſtoli contra delinquentes indignabundi
procedebant. in hoc enim vult cognoſci vere ſpirituales paſtores, quòd in ſpiritu manſuetudi-
nis procedunt, ad reparandum non ad puniendum.

Conſiderans teipſum ne & tu tenteris.) Mutat loquendi modum alloquens quemlibet paſto-
rem ſingulariter. Ratio ſpiritus manſuetudinis redditur conſideratio propriæ fragilitatis, ne tu
ſimiliter tenteris ſicut ille qui lapſus eſt. ¶ Alter alterius onera portate .) Rationem reddit

eius

F eius quod dixerat, huiuſmodi reparare. fit enim reparatio adiuuando proximum ad portandum
onus. quod fit tum affectu compaſſionis, tum effectu ſubuẽtionis, tum ſuffragio orationum, tum
moderãdo punitionem. Et ſic adimplebitis. pro, adimplete, legem CHRISTI.) Dictio in-
terpretata adimplere plus ſignificat ſcilicet readimplere, denuo implete. Significatur enim ꝙ id
quod ſubtractum eſt legi CHRISTI per lapſum redintegretur huiuſmodi adiutorio. lex au-
tem CHRISTI, lex eſt ſpiritus vitæ, quæ alio nomine lex charitatis dicitur. Adiuuando ſi-
quidem proximos readimpletur quod euacuatum erat, quod deficiebat charitati. Nam ſiquis
exiſtimat ſe aliquid eſſe.) Rationem reddit eius quod dixerat conſiderans teipſum. Quum ni-
hil ſit, ipſe ſe ſeducit. pro, ſeipſum mente fallit.) Eſt enim dictio Græca compoſita ex mente &
fallere. ❡ Aduerte ꝙ pronomen ſe (quum dicitur ſiquis exiſtimat ſe aliquid eſſe) demõſtrat ho
minem ſecundum id quod eſt ex parte ſui, vt diſtinguitur contra id quod eſt ex parte diuini do
G ni. Et quia homo ex parte ſui non niſi quæ imperfectionis ſunt efficit, immo niſi quod imperfe
ctionis eſt habet (ſicut aer ex parte ſui non niſi tenebras habet & nihil habet luminis) ideo de *ip-
ſo* dicit Paulus ꝙ quum nihil ſit ſeipſum mentefallit. Siue intelligas ꝙ omnino nihil eſt, quia ex
nihilo eſt, & ex parte ſui in nihilum rediret: ſiue intelligas de nihilo ſecundum eſſe gratię. quouis
enim modo exiſtimans ſe aliquid eſſe ſeipſum intus fallit. Eſt enim manifeſta ratio deceptionis
internę, ex eo ꝙ nihil eſt, & ipſe exiſtimat ſe aliquid: ſiue in eſſe naturę ſiue in eſſe gratię. *De quo*
tamen videtur potius intelligendum, eo ꝙ eſt directe ad propoſitum. ❡ Opus *autem probet*
vnuſquiſq;.) Non ſufficit Paulo vnumquemq; ex ſuiipſius conſideratione monere ad reparatio-
nem proximi in ſpiritu mãſuetudinis, ſed etiam monet vt vnuſquiſq; proprium examinet opus:
vt ſi fallitur conſiderando ſeipſum, non fallatur examinando opus proprium. manifeſtius ſiqui
dem cuiq; eſt proprium opus quàm proprium eſſe. Et ſic. pro, & tunc, in ſemetipſo *tantum.)*
H Superfluit tantum. Gloriam. pro, gloriationem, habebit, & non in altero.) Qui alteri peccanti
non compatitur ſed indignatur, gloriatur in defectu alterius: hoc eſt gloriatur comparando ſe
ad eum qui peccauit. Quo contra qui examinat ſua propria opera, inuenit quod ſibi diſplicet, &
non gloriatur relatiue ad alterum, nec in ſemetipſo. Ironice ſiquidem dictum eſt, & tunc in ſe-
metipſo gloriationem habebit. Vnde & ſubditur. Vnuſquiſque enim onus ſuum portabit.) Ra
tionem enim reddit quòd nec in ſemetipſo gloriabitur, quia vnuſquiſque onus deformitatum
proprii operis portabit coram iudicio CHRISTI. Communicet autem.) Poſtquam deſcri
pſit formam correptionis, abſque ſuperbia & vana gloria cum mãſuetudine & charitate ad de-
prehendendum ſupradicta vitia id pſeudapoſtolis, excludit ex parte ſui omnem ſuſpitionem in-
uidiæ, adimplens id quod dixerat non efficiamur inuicem inuidentes. Ad hoc enim ſubiungit
hoc præceptum, in genere tamen. Is qui catechizatur verbo, ei qui ſe catechizat in omnibus
I bonis.) Dictionem Græcam interpres reliquit: quum potuiſſet dicere qui docetur & qui ſe docet.
Præcipitur ſiquidem vt diſcipulus qui docetur ſermone, communicet doctori in bonis omni-
bus: hoc eſt ſuſtentando ipſum in omnibus temporalibus bonis. debentur enim euangelizanti-
bus & inſtruentibus ab iis qui inſtruuntur ſuſtentationis ſtipendia, in cibo, potu, domo, veſtibus
& reliquis neceſſariis. Et dixit hoc non vt pſeudapoſtolos demulceret, ſed vt cognoſcerent quòd
doctoribus veritatis Paulus non inuidet, ſed vult eis exhiberi à Galatis bona omnia. ❡ *Nolite*
errare.) Exequitur primo propoſitum, ſi ſpiritu viuimus ſpiritu & incedamus. Errare *ſiquidem*
opponitur inceſſui. Si ſpiritu inquit viuimus, nolite errare hincinde, ſed ſpiritu incedite. *Deus*
non irridetur.) Hominibus poteſt illudi, homines poſſunt falli, Deus autem non poteſt irride-
ri: vtpote quem nulla latet ſimulatio. Et quòd hoc ſit verum probat. Quæ. pro, quod, enim
ſeminauerit homo, hæc. pro, hoc, & metet.) Illuderetur deo ſi mali ſeminis fructum bonum ho-
K mo perciperet, aut ſi boni ſeminis fructum malum perciperet: ſed ex eo ꝙ homo id metet quod
ſeminat, apparet ꝙ Deus nõ fallitur. Et vtitur ſimilitudine ſeminationis & meſſionis, ad ſignifi-
candum latentem intentionem in opere per ſeminationem, & manifeſtam retributionem in fu
turo tempore meſſis. ❡ Quoniam qui ſeminat in carne ſua.) Explicat differentiam ſeminan-
tium penes contraria ſuperius poſita, carnem & ſpiritum. ſeminare in carne propria eſt internũ
ſtudium latenter apponere ad ea quæ ſunt carnis: hoc eſt ad propria bona. ex parte ſiquidem fo-
mitis ſe tenet inordinatus appetitus cuiuſcunq; boni proprii. De carne & metet corruptionẽ.)
Apte fructus carnis deſcribitur corruptio, vtpote quæ corruptibilis manifeſte eſt: & ex qua non
niſi putreſcendo metuntur quodámodo quæ naſcuntur animalia, vermes, veſpæ, muſcæ & ſimi
lia. Iuxta hanc metaphorã dicitur ꝙ de carne metet corruptionẽ, hoc eſt ea quæ ſunt corruptio-
nis

niſ:qualia ſunt pœnalia in futura vita & vana in præſenti. Qui autem ſeminat in ſpiritu.) intentionem ſtudium vimq; omnem ſuam locat in ſpiritu,in iis quę ſunt ſpiritus ſancti. De ſpiritu metet vitam æternam.)hic inchoatiue & in futuro conſummate. fructus enim vltimus ſpiritus eſt vita æterna. Et per hoc declarauit quid eſt ſpiritu viuere. & conſequenter declarat quid eſt ſpiritu incedere,ſubiungendo. Bonum autem facientes non deficiamus.)Non ſufficit ſeminare, ſed oportet bonum facere exteriori opere:nec hoc qualitercunq;,ſed inſatigabiliter,ſed inceſſanter.Et in promptu ratio ſubditur. Tempore enim ſuo metemus non deficientes.) Tempus metendi(vt in Euangelio dicitur)in altera eſt vita: & tunc infatigabiliter metemus, abſq; labore vſq; ad ſatietatem fructus colligemus. ❡Ergo dum tempus habemus.) Concludit Paulus quòd dum tempus eſt meriti. Operemur bonum ad omnes.) hoc eſt enim ſpiritu incedere,ad hoc ſpiritus incitat & ducit. Maxime autem ad domeſticos fidei.) Non corrigit quod dixerat ad omnes,ſed inter omnes præponit reliquis domeſticos fidei, Ita quòd non excludit aliquem, B
ſed arctiori vinculo aſtringit erga domeſticos fidei,proculdubio Chriſtianæ.Vbi omnes Chriſtiani, domeſtici appellati ſunt fidei. quia vniuerſa eccleſia Chriſtiana vna eſt domus Dei viui: vt ipſe alibi dicit.

VIdete qualibus literis ſcribi vobis mea manu.) Aiunt q̄ dictio interpretata qualibus, magnitudinem ſignificar.Ita q̄ ſenſus eſt.videte q̄ grandibus literis ſcripſi vobis manu mea. A differentia inter hanc epiſtolam & ſcriptas ad alias eccleſias(penes hoc q̄ alias ſubſcribebat Paulus manu propria,hanc vero totam manu propria ſcripſit) allicit Galatas. Significat enim per hoc q̄ tanti eorũ ſalutem facit, tã vehementer illam affectat vt manu ſua tam grandẽ epiſtolam ſcripſerat ad eos. ❡Quicunq; enim.) Superfluit enim. Volunt placere in carne.) Ex induſtria Paulus interpoſuit excitationem Galatarum ad conſiderandum q̄ propria manu ſcripſit,ſubiungendo vanitatẽ circuncisionis:vt hinc perpenderent Galatę in quo conſiſtit ſum- C
ma totius negocii legalium aduerſus quæ Paulus ſcribit. Et hactenus quidem vanitatem legaliũ monſtrauerat, maloſque mores pſeudapoſtolorum inſinuauerat:modo demum quod ſupererat monſtrat:ſcilicet quòd ficte fugiendoque perſecutionẽ pro gloria huiuſmodi noui doctores ingerunt Galatis legalia. ait enim q̄ quicunq; doctores volunt Iudęis complacere in carne,hoc eſt in carnalibus obſeruationibus. Hi cogunt vos circuncidi.) Cogunt dicendo circunciſionem eſſe neceſſariam ad ſalutem. Tantum vt crucis.pro,cruce, Chriſti perſecutionem non patiantur.) Volunt iſti Chriſtiani doctores placere Iudæis vt non ſuſtineant perſecutionem à Iudæis ob crucem CHRISTI.vt enim prius dictum eſt Iudęi non perſequebantur crucem Chriſti niſi vt abolentem legalia:& propterea iſti doctores volentes complacere Iudæis(vt per hoc ſubterfugerent perſecutionem ob efficaciam crucis CHRISTI) prædicabant circunciſionem.¶

Neq; enim qui circunciduntur,legem.Deeſt,ipſi.cuſtodiunt.)Manifeſtat fictam intentionem D
talium doctorum,quòd non ſtudent in veritate vt obſeruetur lex:vt patet ex hoc quòd ipſi non cuſtodiunt legem, ſed ſtudent ad complacendum Iudæis,vt non commoueantur ad perſequendum eos. Sed volunt vos circuncidi vt in carne veſtra glorientur.)hoc eſt vt apud Iudæos glorientur ob circunciſam carnem veſtram,quòd fecerint tot proſelytos. Et hæc ratio vltimo loco reſeruata eſt:vtpote valde valida ad perſuadendum vt non circuncidantur. Mihi autem abſit gloriari.) E regione vani animi talium doctorum ſeipſum locat. Mihi inquit abſit vt glorier in quacunq; re. Niſi in cruce Domini noſtri IESV CHRISTI.) Illi timent efficaciam crucis euangelizare,immo contra efficaciam eius prædicant: ego autem non ſolum alienus ſum à timore,ſed in ſola cruce Chriſti glorior,in ſola efficacia crucis Chriſti gloriam meam loco.

Per quem mihi mundus crucifixus eſt & ego mundo.) facile eſt gloriari in cruce Chriſti, ſed E
non ſic,ſed non cum hoc effectu vt mundus ſit mortuus mihi & ego mortuus mundo.Eſt ſiquidem mundus mortuus mihi,in hoc q̄ nihil mihi dat mundus, nihil appeto à mundo: ego vero ſum mortuus mundo,quũ nihil mei tribuo mũdo,quũ mundus nihil expectat à me. Et ſumitur hic mundus pro vniuerſitate corporalium vt diſtinguuntur contra ſpiritualia.Ita q̄ ſub mundo comprehenduntur omnes etiam legales obſeruationes,vtpote corporales: vt manifeſtat ſubiuncta ratio. In Chriſto enim Ieſu neq; circunciſio aliquid valet neq; præputium.)Ecce ex quibus mundus cõſtituitur. Sed noua creatura.) conſtans ex hoc q̄ mundus eſt mihi crucifixus & ego mundo.Ideo enim mihi mundus crucifixus eſt & ego illi,quia in Chriſto nihil valent ea q̄ ſunt mundi(ſiue circunciſio ſiue præputium)ſed tantummodo valet noua creatura: hoc eſt ſpiritualis vita à Deo creata per gratiam IESV Chriſti. quæ nunq̄ veteraſcit ſed ſemper eſt noua: & ſemper proficit, magis ac magis appropinquando ad nouitatem futuræ fœlicitatis æternæ.

Et quicunq;

F Et quicunq; hanc regulam ſecuti fuerint. pro,hac regula inceſſerint.) De doctoribus loquitur
ꝙ quicunq; hac regula(ſcilicet gloriationis in cruce CHRISTI ſic ꝙ mundus ſit ei crucifi-
xus & ipſe mundo) quicunq; inquam hac regula inceſſum ſuum compoſuerint. Pax ſuper il-
los & miſericordia.)Pax vltimum eſt donum,miſericordia autem quẽadmodum & gratia pri-
mum: vt in his comprehendantur omnia diuina dona. Et ſuper Iſrael Dei.) Accuſatiui caſus
eſt Iſrael. & vniuerſum Chriſtianum populum ſignificat ex appoſitione Dei, ad differentiam
Iſraelis non Dei ſed carnalis populi, ſcilicet Iudaici in legalibus pertinacis. Et nominauit Chri-
ſtianos Iſraelem Dei vt intelligant Galatæ & pſeudapoſtoli ꝙ non aduerſatur Iſraelitico popu-
lo quatenus eſt Dei,ſed quatenus eſt carnis:quandoquidem Iſrael Dei eſt ipſe populus Chriſtia-
G nus. eſt enim Iſrael nõ carnaliter ſed ſpiritualiter. De cætero nemo mihi moleſtus ſit.pro,mo
leſtias exhibeat.)Sufficiant inquit Paulus hactenus obiectæ mihi falſitates(ꝙ ego foueo circun-
ciſionem alibi & ſimilia)deinceps nemo mihi huiuſmodi moleſtias exhibeat,Et ratio manifeſta
omnibus eſt. Ego enim ſtigmata domini IESV in corpore meo porto.)Ad ſimilitudinem
ſeruorum geſtantium in facie impreſſam notam dominorum inuſtione ferri factam, deſcribit
ſe Paulus portare manifeſte in corpore ſuo nõ vnã ſed multas impreſſas notas domini IESV.
Et intendit per huiuſmodi ſtigmata innumeras plagas quas pro IESV ſuſtinuerat.hoc eſt ma
nifeſtum coram omnibus ſignum ꝙ ſum ſeruus domini IESV,ꝙ ſum alienus à legalibus.
¶Gratia domini noſtri IESV CHRISTI.) condonans peccata & liberans à ſeruitute le-
galium. Cum ſpiritu veſtro fratres.)ſupple ſit. Amen.)vere,ſeu fiat. Et ſic finitur epiſtola ad
Galatas. Cuius ſubſcriptio apud Græcos eſt.ad Galatas ſcripta Romæ. Tradunt itaq; Gręci hãc
epiſtolam ſcriptam fuiſſe Romæ. argumentum tamen huius Epiſtolæ apud Latinos tradi ſcri-
ptam fuiſſe Epheſi.

H ¶Caietæ die.XXIIII. Ianuarii. M.D.XXIX.

¶COMMENTARIORVM THOMAE DE VIO CA-
ietani Cardinalis ſancti Xiſti, in Epiſtolam ad Galatas,
FINIS.

# THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI: IN EPISTOLAM PAVLI AD EPHESIOS COMMENTARII.

I

AVLVS Apoſtolus IESV CHRISTI per volunta-
tem Dei.) In exordiis aliarum Epiſtolarum dictum eſt tum
de nomine Pauli,tum de officio apoſtolatus. quem ſpecificat
fuiſſe immediate à Chriſto,non ſuis meritis,ſed per volunta-
tem Dei. Omnibus ſanctis.)hoc eſt mundis per baptiſmum.
Qui ſunt Epheſi.) nomen eſt ciuitatis in Aſia minori.
Et fidelibus in CHRISTO IESV.)Sanctitatis mun-
ditia refertur ad peccata: fidelitas autem refertur ad virtutes.
Prima enim virtus eſt fides in CHRISTO IESV ma-
ter reliquarum virtutum. Gratia vobis & pax.) Conſueta
K Paulo eſt hæc ſalutatio ,comprehendens omnia dona dei ab
extremis gratia & paçe. A Deo patre noſtro.)ium creatio-
ne,iũ gubernatione &c. Et domino IESV CHRISTO.) redẽptore & ſaluatore noſtro.

Benedictus Deus.) Poſt ſalutationem incipit tractatus.in quo primo more ſolito proponit
materiam tractandam. Benedictus inquit benedictione laudis,ſupple ſit Deus.Nomen na
turæ eſt Deus. Et pater nomen eſt primæ perſonę trinitatis. Domini noſtri Ieſu Chri
ſti.)Ad vtrũq; poteſt referri(ſcilicet tũ deũ iũ patrẽ)obliquus iſte:eo ꝙ deus eſt deus domini no-
ſtri Ieſu Chriſti ſecundum humanam naturam,& eſt pater naturalis eiuſdem ſecundũ diuinam:
iuxta verbum ipſius.aſcendo ad patrem meũ & patrem veſtrũ, deum meum & deum veſtrum.
Qui benedixit nos.)Benedicere dei eſt benefacere.& ſic dictũ eſt qui benedixit nos, perinde
ac dixiſſet qui benefecit nobis. In omni.)nõ in aliqua ſic & in aliqua nõ.Benedictione.)hoc eſt
beneficio.

beneficio. Spirituali.) ad differentiam benedictionum corporalium quibus in Deutero.benedi A
ctus eſt populus Iudaicus. non ſic talibus benedictionibus benedixit nos Deus, ſed ſpiritualibus
beneficiis omnibus. In cœleſtibus.pro,in ſupercœleſtibus.) ad differentiam donorum ſpiritua-
lium præſentis vitæ. In CHRISTO.)hoc eſt non in nobiſipſis ſed in CHRISTO cu-
ius ſumus membra.Loquitur ſiquidem Paulus de benedictione qua iam benedicti ſumus, ſuſce-
pta in Chriſto homine omni benedictione ſpirituali in ſupercœleſtibus. nobis enim Chriſtianis
collata ſunt beneficia omnia quæ ſunt iam in CHRISTO. Et hæc ſunt beneficia nobis col-
lata quæ proponit. ❡Sicut elegit nos ipſo ante mundi conſtitutionem.) Particula ante mundi
conſtitutionem, determinat verbum elegit.& particula in ipſo, determinat pronomen nos: ex
parte ſiquidem electorum ſe tenet.Et eſt ſenſus.nos in ipſo,proculdubio Chriſto,hoc eſt nos mē
bra ipſius.Explicatur ſiquidem ꝙ non ſumus electi ſeorſum,ſed iuncti Chriſto,vt mēbra Chri-
ſti, ratio enim electorum ex parte rei electæ ſignificatur CHRISTVS: & huiuſmodi ele- B
ctio non noua ſed ante fundationem mundi deſcribitur. Affertur autem hoc ad manifeſtandū
ꝙ Deus ſic benedixit nos,ſic adimpleuit benedictionem noſtram omnium ſpiritualium benefi-
ciorum in ſupercœleſtibus in CHRISTO, quemadmodum elegit ante fundationem mun-
di nos membra CHRISTI: vt intelligamus huiuſmodi benedictionem noſtram ſorte om-
nino conformem æternę electioni noſtri. ❡Vbi aduerte per verbum elegit, ſignificari ꝙ diſ-
creuit nos ab aliis proculdubio non electis. Electio enim ſignificat refutato alio optionem alicu
ius. Vnde in ipſo electionis beneficio aliorum reprobatio cōſignificatur.ſed nunc de noſtrę ele-
ctionis beneficio eſt ſermo: quæ tanto maius eſt beneficium,quanto de maſſa perditionis ſumus
diſcreti. Vt eſſemus ſancti & immaculati.pro,irreprehenſibiles,in conſpectu eius in charitate.
pro,dilectione.) Ne errares confiſus in beneficio electionis,explicauit ad quid ſumus electi mem
bra CHRISTI in hac vita.Explicauit autem quatuor.Primum vt eſſemus ſancti. quod per C
baptiſmum conſequimur:quoniam per ipſum mundamur ab omnibus peccatis. Secundum vt
eſſemus irreprehenſibiles,in actionibus noſtris.Tertium,in dilectione.Sanctitas ſiquidem & ir-
reprehenſibilitas ad mala referuntur:dilectio autem ad bona.Quartum in conſpectu eius ſcilicet
Dei,non in apparentia coram hominibus:ad excludendum fictionem. Et hinc clare liquet va-
nam eſſe confidentiam in electione niſi det homo operam vt has habeat electorum cōditiones:
quoniā ad has habendas in hac vita electi ſumus inquit Paulus. Qui prædeſtinauit nos in ado
ptionem filiorum.) Superfluit filiorum. Per Ieſum Chriſtum in ipſum.) Non ſufficit Paulo
explicare electionem(per quam diſcernimur à malis) ſed explicat etiam prædeſtinationem: per
quam ſimiliter ab æterno ordinamur ad bonum adoptionis. Et quemadmodum de noſtra ele
ctione dixit elegit nos in ipſo (CHRISTO) ita de noſtra prædeſtinatione dicit quòd præ-
deſtinauit nos in adoptione (hoc eſt vt ſimus filii adoptiui) per IESVM CHRISTVM D
filium naturalem. Conſtat namque quòd adoptionem adipiſcimur non noſtris meritis, ſed per
merita IESV CHRISTI. ❡Quod autem adiungit in ipſum intellige Deum.Carent ſi-
quidem Græci diſtinctiuo pronominis abſolute vel reciproci.Et hoc in loco reciprocum intelli
gendum videtur pronomen: vt ſignificetur quòd Deus prędeſtinauit nos in adoptionem ad ſe-
ipſum deum:hoc eſt vt ſimus filii adoptiui ipſius Dei per IESVM CHRISTVM filium
naturalem eiuſdem dei. Secundum propoſitum.pro,beneplacitum,voluntatis ſuæ.)Non ſigni
ficatur placere ſed beneplacere: vt intelligamus quòd diuina voluntas prędeſtinando, non facit
quod placet,ſed quod beneplacet. Verum quum audis beneplacere, recole quòd voluntas diuina
eſt ſibipſi lex:ac per hoc non mendicat bonitatem ab extrinſeco ſuperiori nec à noſtris meritis
ſeu demeritis obiectiue.& id eſt beneplacere quod ipſa vult eſſe beneplacitum. Explicat ſiquidē
Paulus in prædeſtinatione beneplacitum diuinæ voluntatis, ad tollendas quæſtiones diſputan- E
tium de voluntate prædeſtinantis: aperte per hoc ſignificando quòd bonitas huiuſmodi propo
ſiti eſt apud diuinam voluntatem, & non apud merita iſtius vel illius. In laudem gloriæ gra-
tiæ ſuæ.) Duplex bonum per prædeſtinationem intentum ſignificat.alterum adoptionis noſtrę
in filios Dei. alterum laudis diuinæ: quæ explicatur quòd eſt laudatio gloriæ diuinæ non vnde-
cunque conſurgentis, ſed ex gratia eius . & hoc ad differentiam gloriæ diuinæ conſurgentis ex
opere iuſtitiæ. Laudanda ſiquidem eſt diuina gloria non ſolum penes gratiam, ſed etiam pe-
nes iuſtitiam.ex vtraque enim conſurgit diuina gloria.Sed prædeſtinatio non ordinatur ad lau-
dem gloriæ conſurgentis ex iuſtitia,ſed in laudem gloriæ conſurgentis ex gratia:quoniam non
noſtris meritis,ſed ex dei gratia per IESVM Chriſtum erimus filii Dei, & propterea dicit in
laudem gloriæ gratiæ ſuæ. In qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo.)Superfluit filio ſuo.Gra-
tificauit

F tificauit dicit,hoc eſt gratos reddidit ſeu effecit,proculdubio ſibi. ¶ Et hinc theologi vulgatam
diſtinctionem accipiunt inter gratiam gratis datam & gratiam gratum faciẽtem. De gratia ſi-
quidem gratumfaciente hic clare dicitur,in qua gratificauit nos.Et addidit in dilecto,proculdu
bio naturali ac vnigenito filio(qui ſingulariſſime per antonomaſiam vocatur dilectus)ad expli-
candam rationem quare nos gratia impleuit, eſſe filium ſuum dilectum: vt intelligamus gratia
nos impleri à deo quatenus membra dilecti vnigeniti, vt omnem noſtram gratiam referamus
in CHRISTVM. Et hæc ſunt quæ Paulus proponit pro materia huius epiſtolæ.

IN quo habemus redemptionem.)Tractat propoſita incipiens ab vltimo:ſcilicet in qua gra-
tificauit nos in dilecto. hanc enim particulam tractat quater repetendo in quo proculdubio
dilecto.Declarat itaq; ex gratia gratificationem noſtram in CHRISTO: in primis expli
cando modum, dicendo in quo habemus redemptionem. per modum ſiquidem redemptionis
G acquiſiti ſumus.non precio auri & argenti,ſed Per ſanguinem eius.) redempti ſumus. Remiſ
ſionem peccatorum.)Appoſitiue ad redemptionem dicit remiſſionem peccatorum: vt explica-
ret redemptionem à ſeruitute peccati. Secundum diuitias gratiæ eius.)Vere magna gratia fuiſ-
ſet ſimplex remiſſio peccatorum : maior autem remittere peccata redimendo, hoc eſt adhibito
precio.fuiſſet enim donare nobis vtrunq;. Maxima autem gratia eſt adhibuiſſe ſanguinem pro-
prium,dediſſe vitam propriam pro huiuſmodi redemptione. & propterea non dicit ſecundum
gratiam eius,ſed ſecundùm diuitias gratiæ eius,vt multiplicem & exuberantem gratiam in hoc
facto cognoſcamus. ¶ Quæ ſuperabundauit in nobis.pro,quam exuberare fecit in nos.)Non
ſolum in effectu remiſſionis peccatorum per redemptionem in ſanguine&c.ſed etiam in effectu
reuelatæ notitiæ gratificatos nos ſubiungit. Et vere quædam exuberantia gratiæ eſt,vt non ſo-
lum ſimus ſic redempti,ſed etiam ſit reuelatum nobis arcanum diuinæ voluntatis. In omni ſa
H pientia & prudentia, vt notum faceret nobis ſacramentum. pro, patefacto nobis myſterio,vo-
luntatis ſuæ.) Ordo literæ eſt.quam exuberare fecit in nos,patefacto nobis myſterio,voluntatis
ſuæ in omni ſapientia & prudentia.Ita q; omnis ſapientia & prudentia ad myſterium volunta-
tis ſuæ refertur:ad explicandum quòd arcanum diuinæ voluntatis eſt in omni ſapientia & pru-
dentia.ſapientia quidem circa diuina & æterna,prudentia autem circa diſpoſitionem actionum
temporalium. Secundum beneplacitum.) Arcanum voluntatis diuinæ non ſolum commen-
datur ab omni ſapientia & prudentia,ſed etiam à beneplacito,ab eo quod beneplacuit.Et ſtatim
materiam beneplacitii ſubiungit primo in genere,dicendo. Eius quod propoſuit in eo.) ſcilicet
myſterio. Omne quod propoſitum ſeu deliberatum eſt à Deo in huiuſmodi myſterio,deſcribi-
tur eſſe beneplacitum & in omni ſapientia & prudentia &c. In diſpenſationem plenitudinis
temporum.) Ecce in ſpecie id quod propoſuit in myſterio.Optime quadrat ſententia hęc cum
I verbo Domini , non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta quæ pater poſuit in ſua poteſta-
te. Arcana ſiquidem diuinæ voluntatis ſunt in diſpenſandis temporibus, non imperfecte ſed
plene. plenum ſiquidem tempus diſpenſauit cuiq; rei quam diſpoſuit efficere, & cuiuſq; tempo-
ris plenitudo latet in myſterio diuinæ voluntatis. Verbi gratia aliam plenitudinem temporis diſ
penſauit pro inchoanda circumciſione,aliam pro donatione legis,aliam pro promiſſione Meſię
Dauidi,aliam pro inſtitutione baptiſmi,aliam pro vocatione gentium &c. hæc enim diſpenſa-
tio plenitudinis temporum , eſt ea quam pater poſuit in ſua poteſtate , eſt ea quæ continetur in
myſterio voluntatis diuinæ. Inſtaurare.pro,recapitulare, omnia in CHRISTO.)Quoniã
non eſt nobis patefactum myſterium diuinæ voluntatis ſecundum omnia agenda in quacunq;
plenitudine temporis,explicat in indiuiduo quod eſt nobis manifeſtatum illius myſterii, eſſe re-
capitulationem omnium in CHRISTO: hoc eſt ſummariam collectionem omniũ in Chri
K ſto. Metaphoricus eſt Pauli ſermo ad ſimilitudinem aduocatorum ſeu oratorum,in fine oratio-
nis ſeu aduocationis colligentium per capita ſummatim omnia dicta. iuxta hanc ſiquidem ſimi
litudinem collectionis dictorum , tradit collectionem omnium factorum , omnium geſtorum
omniumq; dictorum vbicunq; facta geſta ac dicta relatiue ad deum ſint,dicẽdo q; Deus diſpo-
ſuit recapitulare omnia in CHRISTO: hoc eſt colligere omnia per quæcunq; ſæcula vbiuis
ſparſa,& vnire in CHRISTO.Et declarãdo quæ ſint hæc omnia ſubiungit. Quæ in cœ-
lis ſunt,& quę in terra ſunt in ipſo.)Superfluit hoc vltimum ſunt. Quod dicit in ipſo,proculdu-
bio deum demonſtrat.Et eſt ſenſus.omnia quæ in cœlis & quæ in terra ſunt in deo: hoc eſt rela-
tiue ad deum,ad differentiam eorumdem abſolute.Qualiter autem ea quæ in cœlis ſunt colligũ
tur ad CHRISTVM,ignotũ eſt nobis niſi quo ad duo,alterũ eſt q; omnes angeli colligũtur
ſub Chriſto homine tanq̃ capite & domino . alterum eſt quòd eorũ ruina reparatur per Chri-
ſtum

ſtum, locando homines in ſedibus eorum qui ceciderunt. De iis autem quæ in terra ſunt,ſcimus A
genus humanum vniuerſum collectum eſſe ad Chriſtum ſub eius redemptione, ſub eius iudicio
&c.Et præter hoc reliqua in vniuerſa terra colligi ad Chriſti imperium in miraculis:& demum
in reuelatione futuri poſt reſurrectionem ſæculi.❨Hoc eſt ergo nobis notificatum arcanum iam
aduenisſe plenitudinem temporis quo miſit Deus filium ſuum vt in ipſo recapitularet omnia.

In quo etiam.)Ecce ſecundum in quo,ad explicandm gratificationem ſpecialem factam diſci
pulis Chriſti ex Iudæis aſſumptis. Et nos ſorte vocati ſumus.) Superfluit & nos.nec vſquequa-
que liquet an vocati an electi legendum ſit.Verum parui refert quo ad ſenſum. ❨ Et quod dicit
ſorte,non ſignificat fortuito,ſed parte ſeu hæreditate. Alludit enim ad electionem populi in par
tem ſeu hæreditatem Dei: iuxta illud. pars autem domini populus eius, & Iacob funiculus hęre-
ditatis eius.Et ad literam intendit ꝙ abſque meritis propriis Iudæi conuerſi ad Chriſtum velut
ſorte hęreditatis & partis diuinæ non ſuis meritis aſciti ſeu vocati ſunt. Prędeſtinati ſecundum B
propoſitum eius qui operatur omnia ſecundũ conſilium voluntatis ſuæ.) Dixerat ſorte. Et pro-
pterea ad excludendum intellectum tum fortuiti tum inconſulti adiungit hæc. nam dicendo
prædeſtinati, excludit fortuitum: & dicendo ſecundum conſilium, excludit imprudentiam. vt
intelligamus quòd cum hoc quòd ſine meritis, tamen prædeſtinati conſulto fuerunt illi qui ex
Iudæis vocati ſunt. Vnde eos explicans ſubiungit. Vt ſimus in laudem gloriæ eius nos qui an-
te ſperauimus in CHRISTO.) Explicat de quibus loquitur, eſſe nos qui ante ſperauimus in
CHRISTO.Quos conſtat fuiſſe Iudæos,qui ante ſperauerunt in Chriſto quàm Chriſtus ve
niret. Erant enim in natione Iudæorum viri iuſti innumeri quorum ſpes erat in Chriſto ventu-
ro.Multi inquit Chriſtus reges & prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis &c.Vel qui anteq̃
Gentiles ſperauimus in Chriſto. ❨Finis autem huius vocationis deſcribiur, vt ſimus in laudem
gloriæ eius ſcilicet Dei. Et ad literam Iudæi conuerſi ad CHRISTVM, fuerunt & ſunt vſ- C
q; hodie in laudem gloriæ Dei. ❨ In quo.) Ecce tertium in quo, ad proſequendum gratifica-
tionem noſtram in CHRISTO. Et vos quum audiſſetis.)In prima perſona legitur.& par
ticipium præteriti temporis actiuum congrue reſoluitur in paſſiuum:quia caremus actiuo acti-
uo. Legendum itaque eſt. Et nos audito verbo veritatis,euangelio ſalutis noſtræ,non veſtræ.)
Dixerat in quo & ſorte vocati ſumus,explicando gratificationem vocatorum ex Iudæis ex par-
te vocantis, modo explicat eandem ex parte vocatorum: quòd ſcilicet audito euangelio ſunt in
CHRISTO. Hebraico more Paulus ſubſtantiuum verbum ſubintelligit. Ita quòd ſenſus eſt.
in quo ſumus ſeu fuimus & nos audito verbo veritatis, appoſitiue euangelio ſalutis noſtræ. Mo-
dum explicat quo in CHRISTO effecti ſunt. ❨ Vbi & aduerte appellari verbum veritatis
ſimpliciter & abſolute,quia nihil niſi veritatem cõtinet euangelium. & hoc quo ad intellectum,
qui perficitur ſola veritate. Appellari quoq; euangelium ſalutis noſtræ : quia reuera annunciatio D
bona eſt,non terrenorum bonorum aut carnalium delectationum ſed ſalutis noſtræ.In qua con
tinetur omne appetibile quod vere ſpectat ad ſalutem noſtram. In quo.)Ecce quartum in quo,
ad ſignificandum gratificationem Gentilium in CHRISTO. Et credentes.) Dictio Græ-
ca participium eſt præteriti temporis actiuum,quo caremus.Et poſſet adiuncto aduerbio ſigni-
ficante pręteritum dici in quo & prius credentes. Signati eſtis.pro,obſignati eſtis.) ad ſimilitu
dinem ſiquidem tabellarum fœderis dicit obſignati eſtis. Spiritu promiſſionis ſancto.) non
eſt obſignatio facta impreſſione anuli aut ſigno notarii, ſed interna obſignatio facta in anima
à ſancto ſpiritu promiſſionis. Vt intelligamus obſignationem reſpectu futuræ hæreditatis,ap-
pellat ſpiritum ſanctum prommiſſionis. In baptiſmo ſiquidem grana Dei confertur animæ vt
ſignaculum quoddam promiſſæ hæreditatis æternæ à ſpiritu ſancto : quemadmodum ſi inter E
homines ſignaretur tabella adoptionis ſigno notariorum & teſtium aut anulo ipſius adoptan-
tis. Illud enim eſſet ſignum promiſſionis. Qui eſt pignus. pro,arrabo , hæreditatis noſtræ in
redemptionem acquiſitionis.) Aduerte quòd relatiuum qui quum in Græco ſit maſculini gene
ris & ſpiritus ſit neutri generis,ex parte antecedentium non refert ſpiritum ſanctũ ſed CHRI-
STVM: de quo dixerat in quo prius credentes &c. Verum quoniam arrabo maſculini gene-
ris eſt etiam apud Græcos , & relatiuum quo ad genus concordat quandoque cum conſequen-
te, ideo poteſt & de ſpiritu ſancto intelligi non obſtante differentia generis. Et ſiquidem refe-
ratur ad ſpiritum ſanctum, ſenſus eſt quòd ſpiritus ſanctus habitans in cordibus noſtris,eſt pars
præcii in redemptionem acquiſitionis hæreditatis noſtræ: hoc eſt ad plene emendum acquiſi-
tam hæreditatem noſtram. Et hoc proculdubio verum eſſe conſtat : quoniam requiritur co-
operatio noſtra ad aſſequendum acquiſitam iam per CHRISTVM hæreditatem . Signi-

F ficatur enim quòd Arrabo(hoc eſt prima pars ſolutionis ) eſt gratia ſpiritus ſancti quum habe-
mus in anima. Et per hoc inſinuatur ſubſequens cooperatio noſtra ad hæreditatem noſtrã con-
ſequendam. ❡ Si autem referatur CHRISTVS, tunc idem dicitur Arrabo, quia vere eſt
initium redemptionis acquiſitæ hæreditatis noſtræ. Quamuis ſiquidem CHRISTVS ſit
ſufficientiſſimum & integrum precium, nobis tamen viatoribus procedentibus in hac vita poſt
baptiſmum, communicatur vt Arrabo: quoniam exigit noſtras cooperationes ad plene aſſequē
dum acquiſitam per eius redemptionem hęreditatem noſtram: quæ eſt æterna fœlicitas animæ
& corporis. ❡ Et ſi aduerteris prudens lector quòd Paulus in poſtremo in quo, loquitur in ſecũ-
da perſona ad Gentiles (dicendo obſignati eſtis ſpiritu promiſſionis ſancto) & modo mutat per-
G ſonam (nam loquitur in prima perſona dicendo qui eſt Arrabo hęreditatis noſtræ: noſtræ dicit
non veſtræ) apparebit ex hac diuerſitate quòd vbi quater de dilecto dixerat in quo, demũ quin-
to loco de eodem dilecto dicit qui eſt Arrabo hæreditatis noſtræ &c. ad declarandam commu
nem gratificationem in CHRISTO tam Iudæis quàm Gentilibus Chriſtianis ſecundum
hunc effectum qui eſt habere Arrabonem redimendæ poſſeſſionis hęreditatis noſtræ. vt intelli-
gamus hanc hęreditatem eſſe iam noſtram, ſed ſupereſſe cooperari ad mercandum poſſeſſoriũ:
hoc eſt vt poſſideamus hęreditatem noſtram. In laudem gloriæ ipſius.) CHRISTI. Quē-
admodum de gratificatione propria dixerat in laudem gloriæ eius, ita modo de gratificatione
Gentilium ſeu communi dicit in laudem gloriæ ipſius: vt intelligamus vnum & eundem eſſe fi-
nem communem vtriſque: Iudæis ſcilicet & Gentilibus Chriſtianis.

PRopterea.) Tractata illa particula, in qua gratificauit nos in dilecto, tractat illam
qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in ſupercæleſtibus in CHRI-
STO. Et introducit eam per modum rei concupitæ & petitæ pro Epheſiis. Et
H ego audiens fidem veſtram quæ in CHRISTO IESV.) Ad id quod dixerat
in quo & credentes obſignati eſtis, refertur propterea. Poteſt nihilominus referri ad
vltimo explicatam communem gratiam Arrabonis: vt intelligamus quòd propter perficiendũ
Arrabonem. Quod autem dicit ego audiens, non ſignificat quòd non etiam viderit (quum ipſe
apud Epheſios multum fructum fecerit prædicando) ſed ſignificat quòd Romæ exiſtens in vin-
culis audiuit vocem Epheſiorum perſeuerantem. Nec ſolam fidem, ſed ſubiungit. Et dilectio-
nem in omnes ſanctos.) hoc eſt mundos per baptiſmum, in omnes Chriſtianos. Non ceſſo gra
tias agens pro vobis.) Vide partes orationis Pauli. Primum gratias agit pro Epheſiis pro diui-
nis donis in eis. deinde. Memoriam veſtri faciens in orationibus meis.) Ad partem orationis
petitoriam hoc ſpectat. vnde & petita ſubiungit. Vt Deus domini noſtri Ieſu Chriſti.) ſecun-
dum humanam naturam. Ecce quod ſuperius proponendo dixerat ſimul vt Deus & pater, mo-
I do exequendo diſtinguit. Et primum dicit vt Deus domini noſtri IESV CHRISTI,
proculdubio ſecundum humanam naturam. deinde dicit. Pater gloriæ.) hoc eſt pater eiuſdem
ſecundum quòd eſt gloria: hoc eſt ſecundum diuinam naturam, quæ ſola eſt ſuapte natura glo-
ria. Det vobis ſpiritum ſapientiæ & reuelationis.) Non dicit ſapientiam ſed ſpiritum ſapientię,
vt clare explicet quòd de dono ſpiritus ſancti non de ſapientia humana quæ per ſtudium *acqui-*
ritur, loquitur. Spiritus ſapientiæ, ſpiritus eſt notitiæ diuinorum. Verum quoniam *huiuſmo-*
di notitia habetur quandoque tecta & quandoque detecta (hoc eſt obſcura vel clara) ideo adiun-
git & reuelationis: claritatem per amotionem veli ſignificans. In agnitionem. pro, in agnitio-
ne, eius illuminatos oculos cordis veſtri. pro, mentis veſtræ.) Quod dixerat det vobis ſpiri-
tum ſapientiæ & reuelationis, appoſitiue exponit illuminatos oculos mentis veſtræ, in agnitio-
ne eius. Dicendo in agnitione eius (ſcilicet Dei) explicat ſapientiam. & dicendo illuminatos
K oculos mentis veſtræ, explicat reuelationem. VT SCIATIS.) Tria cognoſcenda
diſtinguit. Primum eſt. Quæ ſit ſpes vocationis eius.) hoc eſt quid ſperatur ex vocatione Dei
ad Chriſtianitatem. Hoc enim multum refert: ne putemus ſperandum eſſe nobis in hac vita
ſed in futura. Et quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis.) Hoc eſt ſecundum ſciendum.
non ſufficit ſcire quòd ſpes Chriſtiana non tendit ad ea quæ ſunt præſentis vitæ ſed futuræ, ſed
& oportet ſcire quæ ſunt diuinæ gloriæ: ne fallamur, putantes nos in alia vita habituros ſimi-
les iſtis terrenis, ſed diuitias ſpirituales gloriæ præparatæ hæreditatis in ſanctis, in mudis, in iis
qui nihil inquinatum habebunt. Et noſſe quæ ſunt hæ diuitiæ eſt noſſe in quo conſiſtit fœ-
licitas cœleſtis patriæ: quòd ſcilicet conſiſtit in bonis animæ &c. ET quæ ſit ſuper-
eminens magnitudo virtutis. pro, potentiæ, eius in nos qui credidimus. pro, credimus, ſecun-
dum operationem potentiæ virtutis. pro, fortitudinis, eius quam operatus eſt in CHRISTO
IESV

I E S V.) Tertium cognoſcendum per ſpiritum ſapientiæ & reuelationis, gloria corporis no- A
ſtri poſt reſurrectionem eſt. Ita ꝙ ſecundum ſpectat ad gloriam animæ:& tertium ad gloriam
corporis. Hanc autem noſtri corporis gloriam deſcribit vt effectum ſuperexcellentis magnitudi
nis potentiæ diuinæ in nos qui credimus:quoniã reuera tam magnus effectus eſt vt corpus mor
tale immo mortuum, reuocetur non ſolum ad vitam,ſed ad vitam immortalem,impaſſibilem,
glorioſam &c.vt non ſufficiat afferre diuinam potentiam (quoniam ea communis eſt omnibus
operibus naturæ)ſed afferatur magnitudo diuinæ potentiæ. Et quoniam magnitudo diuinæ po
tentiæ communis eſt aliis operibus mirabilibus , affertur ſupereminens ſeu ſuperexcellens ma-
gnitudo diuinæ potentiæ. ¶ Et ne incredibilis huiuſmodi ſuperexcellens magnitudo diuinę po
tentiæ credatur futura in nos, manifeſtat eam à ſimili efficacia quam iam exercuit in C H R I-
S T O. Hanc enim ſimilem efficaciam ſignificat dicẽdo,ſecundum operationem potentiæ for-
titudinis eius quam operatus eſt in C H R I S T O I E S V. Ita quòd particula ſecundum ope B
rationem,refertur ad particulam ſupereminens magnitudo potentię &c. Intendit enim & dicit
vt ſciatis quę ſcit ſupereminens illa magnitudo in nos ſecundum operationẽ,hoc eſt ſimilis ope-
rationi potentiæ fortitudinis eius, Dei, quam operatus eſt, hoc eſt exercuit in C H R I S T O
I E S V. ¶ Dictio interpretata operationem, clarius interpretata fuiſſet efficaciam. Significat
enim non ſimplicem operationem, ſed vim quandam in operando:quæ explicatur magis dicẽ
do ſecundũ efficaciam potentiæ fortitudinis ſeu roboris eius, Dei. Quam exercuit Deus in Chri-
ſto I E S V in opere reſuſcitationis & collocationis ad dexteram ſuã. De his enim effectibus eſt
ſermo: vt clare ſubiungit. Suſcitans illum.pro, ſuſcitato illo,à mortuis.) Caremus vt dictum eſt
participio præteriti temporis actiuo. Et ideo vtcunq; fieri poteſt, vertitur in participium præte-
ritum paſſiuum, dicendo ſuſcitato illo à mortuis. Intellige tamen quam exercuit in C H R I-
S T O I E V ſuſcitando illum à mortuis. Et conſtituens.pro, & ſedere fecit,ad dexteram ſuã C
in cæleſtibus. ) Secundum hanc efficaciam diuinæ potentiæ qua ſuſcitauit C H R I S T V M à
mortuis & ſedere iam fecit ad dexteram ſuam in cæleſtibus, rogat Paulus vt ſciant Epheſii quæ
ſit excellens magnitudo potentiæ Dei in nos reſuſcitandos & glorificandos in corpore. Hic eſt
ſenſus literalis. ¶ Deſcribitur autem C H R I S T V S ſedens non corporali poſitione ſed quie-
te regnans. Sicut nec eſt ibi dextera corporea Dei:ſed ſumma bona Dei dextera metaphorice ap
pellantur. Significatur enim quòd C H R I S T V S homo quiete regnat in ſummis bonis dei,
& hoc in cælis exiſtens. Supra omnem principatum & poteſtatem & virtutem & domina-
tionem.) Non ſufficit Paulo explicaſſe efficaciã diuinæ potentię in exaltatione I E S V Chriſti,
quo ad ipſum I E S V M Chriſtum & locum eius,ſed explicat etiam relatiue ad angelos & to-
tum vniuerſum. Et propterea dicit ſupra omnem principatum Quatuor angelorum ordines no D
minat,quorum nomina ab aliqua preeminentia ſumpta ſunt: vt ex ſuperioritate ad iſtos,intelli-
gatur ſuperioritas ad omnes. Quodlibet enim horum præeminentiam aliquam ſonat: vt patet
intuenti vocabula. Et omne nomen quod nominatur, non ſolum in hoc ſæculo ſed etiam in
futuro.) Ne quæſtioni locum aliquem relinqueret,generalem particulam ſubiungit ad compre-
hendendum omnia citra Deum. Nam dicenda & omne nomen quod nominatur,ſignificat &
omnem rem quæ nominatur tam in præſenti quàm in futuro:ad differentiam dei qui ſuapte na
tura innominabilis eſt,quia eſt incomprehenſibilis: quãuis nos ab affectibus illum nominemus.
¶ Et dixit ſupra omne nomen quod nominatur, alludens ad nomen Dei tetragrãmaton, quod
non nominatur nec nominari poteſt:vt per hoc clare excluderet Deum. ¶ Et dixit ſiue in hoc
ſæculo ſiue in futuro,ad comprehendendum innumeras ſubſtantias ſpirituales quæ non nomi-
nantur in hoc ſæculo(vtpote ignotæ)ſed nominabuntur in futuro ſæculo, quando erunt notæ.
Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius.) Vt nihil omnino exemptum à poteſtate Chriſti intelliga- E
mus, explicat quòd omnia (nullo excepto)ſubiecit ſub pedes eius:vt omnimodam ſubiectionem
intelligamus ex ſubiectione ſub pedes. Et ipſum dedit caput ſuper omnem eccleſiam.pro,ſu-
ꝑ omnia eccleſię.) Datiui eſt caſus eccleſię. Inter alios effectus diuinæ potẽtię in C H R I S T O
enumerat vltimo quòd ipſum dedit eccleſiæ caput ſuper omnia. Hinc gratiã capitalem in Chri
ſto theologi aſſumunt. Verum quia caput tam in corpore naturali quàm in corpore myſtico
(puta collegio,ciuitate aut regno)nunquam eſt ſuper omnia, ſed aliqua ſunt in corpore naturali
ſiue myſtico ad quæ vis capitis non ſufficit,ideo à C H R I S T O quemuis defectum & quãli-
bet inſufficientiam tollens addidit ſuper omnia. Caput autem metaphorice ad ſimilitudinem ca
pitis naturalis C H R I S T V S dicitur eccleſiæ, eo quòd officia capitis ei conueniant: vt infe-

F rius Paulus declarabit. Quæ eſt corpus ipſius.)Eccleſiam appellat corpus CHRISTI, pro-
culdubio myſticum. Sunt enim fideles velut membra CHRISTI: ac per hoc congregatio
fidelium quam eccleſiæ nomen ſignificat eſt corpus CHRISTI. Et plenitudo eius.) Su-
perfluit & appoſitiue ſiquidem dicit plenitudo eius, ad explicandum corpus conſtans ex omni-
bus membris. Qui omnia in omnibus adimpletur. pro,implet.)Eccleſia eſt corpus eius(vtpo
te plenitudo eius)qui omnia in omnibus implet:hoc eſt plenitudine vniuerſarum partium cor-
reſpondens illi qui implet omnia in omnibus. Eccleſia eſt velut plenum ex omnibus partibus
corpus.implens CHRISTVM ſicut corpus implet animal membris & partibus. CHRI-
STVS vero implet omnia & ſingula in omnibus partibus & membris ſpiritualiter,multo ma
G gis quàm anima implet omnes partes corporis viuificando. Integritas eccleſiæ per hæc deſcri-
bitur ſimul cum efficientia & ſufficientia CHRISTI ad vniuerſam eccleſiam & ſingula
membra.

## CAPVT II.

ET vos quũ eſſetis mortui delictis & peccatis veſtris.)Superfluit veſtris. Quia
litera iſta non habet in ſequentibus ad quod verbum referat & vos, conſe-
quens eſt vt referat ad præcedens verbum:quo dixit & ipſum dedit caput ſu
per omnia,& vos. Ita quòd vbi prius in genere dixerat ſuper omnia, modo
in ſpecie explicat Gentiles,dicendo & vos, Nec ſolum explicat Gentiles, ſed
qualitatem eorum ſecundum quam CHRISTVS conſtitutus eſt caput
ſuper eos,dicendo quum eſſetis mortui delictis & peccatis:ad ſignificãdum
quòd tunc CHRISTVS fuit & incœpit eſſe caput ſuper Gentiles quum mortui fuerunt de-
lictis & peccatis. CHRISTVS enim non viuificat membra aliqua niſi prius(ordine natu-
H ræ) mortua fuerint delictis & peccatis. ¶ Datiui caſus eſt tam delictis quàm peccatis. Et mani-
feſte ſignificat non fructificare, non vtiles eſſe delictis omiſſionum & peccatis commiſſionum.
Pœnitentia ſiquidem ſignificatur qua deteſtamur præterita & cauemus ne iterum peccemus.
In quibus aliquando ombulaſtis.)Recole prudens lector quòd proponendo particulam qui be-
nedixit nos omni benedictione ſpirituali in ſupercęleſtibus in CHRISTO,adiunxit electio-
nem dicendo ſicut elegit nos in ipſo &c.Et perpende quòd exequendo illam particulam qui be-
nedixit nos &c.ſimiliter inſerit tractatum electionis. Eligentis ſiquidem eſt ex maſſa peccatorũ
aliquos viuificare. Et hoc nunc declarat,primum in Gentilibus electis: & deinde in Iudæis ele-
ctis. Gentiles ſiquidem alloquens dicit.in quibus,delictis & peccatis,aliquando ambulaſtis,ſimi-
les aliis peccatoribus. Secundum ſæculum mundi huius.)hoc eſt ſine ratione futuræ vitæ. Vi-
uere ſiquidem ſecũdum ſęculum mundi huius,nihil aliud eſt quàm hominem diſponere & exe-
I qui opera ſua ſecundum periodum quo durat in hoc mundo. quod eſt viuere excluſa relatione
ad alteram vitam,habita ſola ratione vitę præſentis.Et hoc commune erat omnibus Gentilibus.
vnde & ſummum bonum ſuum ponebat in immortalitate famæ huius mundi. Secundum
principem poteſtatis aeris huius ſpiritus.) Superfluit huius. Alteram rationem peccandi apud
Gentiles explicat diabolum: quem nominat principem poteſtatis aeris ſpiritus.Et quidem quòd
ſit princeps aliorum dæmonum, nullam habet difficultatem. Quod vero dicitur aeris ſpiritus,
dupliciter exponi poteſt. Primum vt aeris nomen ſit loci in quo ſunt ſpiritus. Et tunc eſt ordo
literæ ſecundum principem poteſtatis ſpiritus, hoc eſt vniuerſitatis ſpirituum, aeris, hoc eſt qui
eſt in aere.Et hic ſenſus nullam etiam habet difficultatem:eo quòd admittitur dæmones habita-
re in aere. ¶ Alter ſenſus eſt.aeris ſpiritus,hoc eſt aerei ſpiritus. Ita quòd appoſitiue dixit aeris ſpi
ritus,ad differentiam aeris corporis,aeris qui eſt elementum inanimatum. Et hic ſenſus ingerit
K quæſtionem philoſophantibus peripatetici, negantibus huiuſmodi ſpiritus aereos. Crediderim
ego dæmones eſſe ſpiritus aereos:& id conſonare veræ philoſophiæ rationi. vt quemadmodum
inuenitur vegetatiuum ſine ſenſitiuo, & ſenſitiuum ſine ſecundum locum motiuo, & intellecti-
uum ſine ſecundum locum motiuo,ita inueniatur ſecundum locum motiuũ ſine ſenſitiuo:quod
eſt ponere huiuſmodi aereos ſpiritus conſtantes ex intellectiuo & ſecundum locum motiuo. Et
eſt ſermo de motu progreſſiuo abſque ſenſitiuo. Sed hæc diffuſiorem exigunt tractatum q̃ locus
iſte compariatur. Verum appellatione aeris non intelligo elementũ aeris, ſed ſubtile corpus no-
ſtris ſenſibus ignotũ,corpus ſimplex ac incorruptibile,natum moueri localiter ab anima ad om
nes differentias poſitionis abq; repugnantia aliqua ex natura corporis: ſicut corpus cæleſte natũ
eſt moueri circulariter in ea velocitate qua à ſua anima mouetur,abſque aliqua repugnantia, vt
peripatetici

peripatetici tradunt. vt nullus labor interueniat in motu illo. Qui nunc operatur in filios diffi- A
dentiæ.pro,in filiis inobedientiæ.)Explicatur modus quo ſecundum principem ſpirituum am-
bulauerunt Gentiles,ſimilis modo quo operatur idem princeps in filiis inobedientiæ. Et intelli-
ge per operari inſtigare,ſuadere,tentare &c.Iſtis enim modis operatur diuerſis viis in iis qui ad-
huc ſunt filii inobedientiæ,proculdubio diuinæ,qui non obediunt præceptis diuinis &c. ¶In
quibus & nos.) Iudæos adiungit ſimiles Gẽtilibus quo ad delicta & peccata, & ſimiliter electos
de peccatorum maſſa. In quibus,ſcilicet delictis & peccatis,& nos Iudæi. Omnes aliquando
conuerſati ſumus.) Neminem excipit dicendo omnes. In deſideriis carnis noſtræ.) De Gen-
tilibus dixerat ſecundum ſæculum mundi huius,excludendo ſpem futuræ vitæ. In Iudæis non
eandem dicit rationem peccãdi(quoniam in eis erat fides alterius vitæ)ſed dicit in deſideriis car-
nis noſtræ.Quod magis explicans ſubiungit. Facientes voluntatem. pro,voluntates, carnis &
cogitationum.) Concupiſcentię carnales inducebant nos ad opere exequendum voluntates(hoc B
eſt appetitus)carnis & appetitꝰ cogitationū.vt voluntates cogitationū referantur ad peccata car-
nalia:& voluntates cogitationū referantur ad peccata ſpiritualia. Et eramus natura.)hoc eſt na-
turali pronitate.Fomitem enim naturalem ſignificat. Filii iræ ſicut & cæteri.) Hebraico mo-
re vndique dignos ira hoc eſt punitione)filios iræ appellat. Communem radicem peccandi om
nibus tam Iudæis quàm Gentilibus innatum fomitem deſcribit : ob cuius exequutionem omnes
ſumus digni diuina vltione. Deus autem.pro,ſed Deus,qui diues eſt in miſericordia.)Non ſim
pliciter miſericors ſed diues in miſericordia deſcribitur Deus:eo quòd nulla ex parte deeſt aliqua
miſerendi efficacia,ſed omni carens ſuperiore & omnium creator ac dominus,poteſt quemcun
que & quantumcunque miſericordiæ effectum exercere. Propter nimiam.pro,multam,chari
tatem ſuam qua dilexit nos.)Et hic quoque non dicitur propter dilectionem ſuam, ſed adiungi-
tur multam , vt multiplex & magnus effectus ſignificetur. Et pronomen nos, Iudæos demon- C
ſtrat: vt coniunctio ſequens teſtatur. Et. pro,etiam,quum eſſemus mortui peccatis,conuiuifica
uit nos CHRISTO.)Superfluit nos.Recole prudens lector in principio huius capituli dictū
& vos quum eſſetis mortui delictis & peccatis. Adiungit namque ſimili diſpoſitione ſeipſos Iu-
dæos Gentilibus,dicẽdo etiam quum eſſemus mortui peccatis, hoc eſt non aliter nos quàm vos.
Vos enim quum eſſetis mortui delictis & peccatis.etiam nos quum eſſemus mortui peccatis con
uiuificauit CHRISTO. Vide quàm apte, immo q̃ veriſſime dictū fuerit & ipſum dedit ca-
put ſuper omnia,& vos quū eſſetis mortui delictis & peccatis. Capitis ſiquidẽ eſt viuificare mẽ-
bra quorū eſt caput.Illi enim viuificationi ſimilẽ viuificationẽ adiūgit erga Iudęos ſimiliter diſ
poſitos,dicendo etiam quum eſſemus mortui peccatis conuiuificauit CHRISTO.Nihil eſt
enim aliud conuiuificatos fuiſſe CHRISTO quàm accepiſſe CHRISTVM in caput.
Ad vtroſque ergo tam Gentiles quàm Iudæos viuificationem à capite CHRISTO proceſ- D
ſiſſe manifeſtauit,prius vtriſque ordine naturæ pœnitentibus:ſicut prius naturæ ordine tollitur
tenebra quàm luceat aer. ¶Cuius gratia ſaluati eſtis)Superfluit cuius.Per modum parentheſis
excitat Epheſios in perſona Gentilium ad librandum quòd gratia ſaluati ſunt.Et quum commu
nem Iudæis ac Gentilibus vitam ex CHRISTO capite docuiſſet,non abſque myſterio dixit
gratia ſaluati eſtis,& non dixit gratia ſaluati ſumus. Spectat ſiquidem hoc ad differentiam illā
inter ſalutem Iudęorum & Gentilium quam ad Romanos decimoquinto Paulus explicat:quòd
ſcilicet Iudæi ſaluati ſunt per CHRISTVM ad verificandas promiſſiones factas patribus,
gentes autem ſuper miſericordia ſperare. Tanquàm ſalus gentium ex capite CHRISTO ſit
omnino ex gratia:ſalus autem Iudæorum ſub eodem capite habeat non nihil iuſtitiæ ex promiſ
ſione facta patribus. Et correſuſcitauit & conſedere fecit in cæleſtibus in CHRISTO IE-
SV.) Ad vtroſque refertur (Iudæos ſcilicet & Gentiles)correſuſcitatio & conſeſſio: ſicut vtriq; E
viuificati ſunt CHRISTO capiti. ¶Vbi aduerte quòd non dicit & correſuſcitauit & con-
ſedere fecit in cœleſtibus ( quoniam hoc fuiſſet manifeſte falſum : quoniam adhuc non erant in
cæleſtibus conſedentes correſuſcitati, immo nec ſunt)ſed adiungit in CHRISTO IESV:
vt intelligamus quòd CHRISTO reſuſcitato & eleuato ad ſedendum in dextera patris,om-
nia membra eius ſunt correſuſcitata & cõſedentia non in ſeipſis ſed in CHRISTO. Huma-
no more loquitur Paulus quo ſi vnus de cognatione mea effectus eſſet rex,omnes conſanguineiq;
gloriaremur quòd corregnamus in illo. ¶ Et dixit hæc ad manifeſtandum quod propoſuerat
ſcilicet qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in ſupercæleſtibus in CHRISTO.
Hæ ſunt enim benedictiones quas habemus in ſupercæleſtibus in CHRISTO. Vt oſten-
deret in ſæculis ſuperuenientibus.)ab aſcenſione ſua vſque in æternum.

F Abundantes.pro, ſupereminentes, diuitias gratiæ ſuæ in bonitate. pro, in benignitate, ſuper nos in CHRISTO IESV.Ideo conſedere nos fecit in cæleſtibus in CHRISTO vt in venturis ſæculis manifeſtaret Deus benignitatem ſuam ſuper nos,membra CHRISTI IESV.Verum benignitatem(quæ feracitas beneficiorum eſt)non ſimpliciter ſignificat, ſed adiungit gratiæ ſuæ:vt beneficia non iuſtitiç ſed gratiæ tribuantur.Nec ſufficit explicare gratiam ſed explicat diuitias gratiæ:nec hoc ſufficit ſed deſcribit ſupereminentes diuitias. Ad ſignificandum excellentiam multiplicem beneficiorum gratię eius.Et vere monſtrare hæc incœpit Deus à die Pentecoſtes in eccleſia primitiua tot & tanta & talia in membris ſuis, vt iam incœperimus videre ſupereminentes diuitias gratiæ eius in benignitate ſuper membra CHRISTI,& venturis omnibus ſæculis manifeſtæ factæ ſint. ¶Gratia enim.)Dixerat per parentheſim gratia ſaluati eſtis: explicat id quomodo factū eſt.nec recedit à propoſito: ſed neceſſaria eſt particula hæc
G ad declarandum modum quo homines efficiuntur membra CHRISTI. Non enim ſufficit dicere gratia eſtis ſaluati, ſed modum oportet explicare: qui explicatur ſubiungendo. Eſtis ſaluati per fidem.) Ita quòd ſalus veſtra ex parte Dei procedit à gratia:verumtamen ex parte veſtra interuenit fides. Et hoc non ex vobis.) Dixi oportere interuenire fidem veſtram, attamen ſcitote quòd fides veſtra non eſt ex vobis. Eſt quidem veſtra ſed non ex vobis. Vnde declarans ſubiungit. Dei enim donum eſt.)Superfluit enim. Non ex operibus.)Ideo dixi quòd credere non eſt ex vobis quia eſt donum Dei,non ex operibus:hoc eſt non ex merito operū ſed quod gratuito conceditur. Ne quis glorietur. ) Si credere haberemus ex meritis operum, eſſet locus gloriationi acquirentium fidem ex operibus ſuis: ſed ex eo quòd credere donum Dei eſt gratuitum, nulla ex parte habemus vnde gloriemur quòd ſaluati ſumus. nam gratia qua ſaluamur,dei eſt gratia:& fides qua ſaluamur,gratuito nobis à Deo datur. Propter quod ſubiungit. Ipſius
H enim ſumus factura.)quia ipſius Dei ſumus factura quatenus Chriſtiani ſumus. Creati in Chriſto IESV.) ad differentiam creationis in eſſe naturæ. Hęc ſiquidem eſt ratio quare ea ex quibus ſumus ſaluati ſunt Dei:quia vt Chriſtiani,ſumus creati factura Dei, tanquam ex nihilo producti in tali eſſe. In operibus bonis, quæ præparauit Deus vt in illis ambulemus.) Ne errares ex ſupradictis quòd nō ex operibus ſaluati ſumus ne quis glorietur, declarat quomodo opera noſtra concurrunt ad ſalutem noſtram. Et conſiſtit ſententia in hoc quòd opera noſtra concurrunt conſequenter. Ita quòd ex hac doctrina excluduntur merita operum noſtrorum antecedenter reſpectu fidei, & aſſeruntur conſequentia ad fidem. Et propterea quum prius excluſiſſet antecedenter (dicendo non ex operibus) modo apponit conſequentia, dicendo quòd creati ſumus in CHRISTO IESV in operibus bonis. Quod magis explicans, dicit. quæ (opera bona)præparauit Deus vt iam Chriſtiani ambulemus in illis. Hoc enim manifeſte ſonat ſequelam ad fidem, & tanquam concomitantia fidem à deo concedi. Propter quod.)Totum poteſt referre, ſcilicet & ſalutem per fidem & progreſſum in bonis operibus. Memores eſtote.)Dixerat in principio huius capituli & vos, nec tractauerat aliquid ſpeciale quare dixerit & vos. Et propterea modo tractat propriam Gentilibus rationem, propter quam dixit & vos. Quòd vos aliquando qui ętatis gentes in carne.pro,quòd vos quondam gentes in carne.) Et declarando quid intendit per in carne ſubiungit. Qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circūciſio in carne manufacta.)hoc eſt qui dicebamini præputiū ad differentiam circunciſionis carnalis,quę erat apud Iudęos. Qui ætatis.pro,quòd ętatis.)hoc eſt quod reuocare debent ad memoriam. Illo in tempore ſine CHRISTO.)hoc eſt non Chriſtiani,antequam eſſetis Chriſtiani ſeu carentes fide CHRISTI, eratis. Ita quòd totum hoc (videlicet illo in tempore ſine CHRISTO) eſt ſubiectum enunciationis: & verbum eratis iungit prædicatum aliena-
K ri &c. Et eſt ordo literæ quòd illo in tempore ſine CHRISTO, eratis alienati &c.

Alienati à conuerſione. pro, à ciuilitate,Iſrael. ) hoc eſt alieni ab vnitate populi ſub vna diuina lege: ad differentiam etiam Iudaici populi, ſub vna politia diuinæ legis viuentis. Et hoſpites teſtamentorum.) Dictio Græca peregrinos & hoſpites ſignificat. Et vtriuſque ſenſus capax videtur litera. nam ſi legitur hoſpites, refertur ad Proſelytos. Si legitur peregrini, refertur ad ipſos Gentiles in Gentilitate manentes. Et ſignificatur quòd erant extranei à teſtamentis. Quod declarans ſubiungit. Promiſſionis ſpem non habentes.) Et hinc apparet quòd non de hoſpitibus Proſelytis ſed de omnino extraneis loquitur. Quod autem pluraliter dicit teſtamentorum, refertur ad multitudinem promiſſionum. tanquam aliud teſtamētū fuerit promiſſio de ſemine Abrahæ,aliud promiſſio de terra quę vocatur terra promiſſionis, aliud de perſeuerantia fœlici in eadē ſeruādo mādata. Ab omnibus enim deſcribuntur Gentiles

extranei

extranei:ad differentiam Iudæorum,ſpem habentium promiſſionis omnis ſactæ per huiuſmo- A
di teſtamenta. ¶ Quamuis poſſit referri pluralitas teſtamentorum ad teſtamentum vetus & no-
uum:ad differentiam Iudæorum Chriſtianorum qui ſpem promiſſionis vtriuſque teſtamēti ha
bebant. Et ſine Deo in hoc mundo.)Superfluit hoc. Et demum inquit Paulus Eratis ſine deo
in mundo. non eratis ſine deo in opinione veſtra, ſed eratis ſine deo exiſtente vere in mundo:
quoniam non adorabatis verum Deum qui eſt in mundo vniuerſo, ſed deum opinatum, qui nō
eſt deus:ad differentiam & Iudæorum & Chriſtianorum colentium vnum verum Deum.
¶ Nunc autem in CHRISTO IESV vos.) E regione ad id quod dixerat illo in tempore
ſine CHRISTO, dicit nunc autem vos in CHRISTO IESV:hoc eſt iam Chriſtiani.
Qui aliquando eratis longe.)Dixerat alienati,& extranei,modo dicit longe eratis,non diſtan
tia locali ſed diſſimilitudine. Facti eſtis prope.)propinquitate aſſimilationis & coniunctione
charitatis. In ſanguine CHRISTI.) Mors CHRISTI in cruce attulit vos de longin- B
quo ad propinquum, effecit vos de diſſimilibus ſimiles ſibi & aliis iuſtis. ¶ Ipſe enim eſt pax
noſtra.)hoc eſt ipſe eſt ratio & effector pacis noſtræ, Qui fecit vtraque vnum.)hoc eſt Iudęos
& Gentiles fecit vnum. Et medium parietem maceriæ ſoluens,inimicitias in carne ſua.) Quū
aſſumpſiſſet pro ratione quia ipſe CHRISTVS eſt pax noſtra,incœpit hoc manifeſtare ab
opere, dicendo qui fecit vtraque vnum:& modo ſubiungit modum quo fecit ex vtriſq; vnum,
dicendo duo.alterum eſt quòd medium parietem maceriæ ſoluit.alterū quòd inimicitias in car-
ne ſua ſoluit. ¶ Et primum quidem ad ſimilitudinem dicit ſeparatorum locorum quæ ſeparan-
tur interſtitio muro ſeu maceria: tanquam loca ex vna parte ſint vnius populi, & loca ex altera
ſint alterius.Siquis enim dirueret interſtitium illud,faceret vtraq; loca vnum,tollendo diſtincti-
uum inter ea. Et quoniam huiuſmodi interſtitium quandoq; fit pro pace finitimorū,quandoq;
autem fit pro inimicitia ad tollendum communionem hincinde, & interſtitium de quo Paulus C
loquitur inimicitię erat,ideo ad hoc manifeſtandum quum dixiſſet & medium parietem mace
rię ſoluens,ſtatim ſubiunxit ſine coniunctione aliqua velut appoſitiue inimicitias in carne ſua.
quod eſt alterum ſolutum à CHRISTO faciendo pacem.Et hęc quidem proponendo Pau-
lus dicit:executiue autē tractando,propoſita ſingula explicat, inchoans à ſolutione interſtitii di-
cendo. Legem mandatorum decretis.pro,in decretis,euacuans vt duos condat in ſemetipſo in
vno nouo homine.pro,in vnum nouum hominem.) Aduerte quo ad literam ꝙ præteriti tēpo-
ris deberent eſſe participia ſoluens & euacuans.ſignificat enim ꝙ ſoluit & euacuauit. ¶ Quod
ergo dixit medium parietem macerię ſoluit,modo explicat ꝙ euacuauit legem cōſiſtētem in de-
cretis mandatorū:hoc eſt legem Moſaicam,Hęc enim ſicut in epiſtola ad Roma. appellatur lex
factorum.ita hic appellatur in decretis mandatorū:ad differentiam legis ſpiritus quę eſt lex Chri
ſti.Illa ſiquidē tantummodo præcipit opera,agenda vel cauenda:iſta autem cōfert credere & vi D
uere in CHRISTO. Et appellatur interſtitiū maceriæ iuxta id quod in epiſtola ad Galatas
appellatur in manu dimidiatoris.Lex enim vetus non erat data mundo, ſed Iſraelitis tantum,&
erat diſtinctiua Iſraelitarū à reliquis populis mundi:ac per hoc erat velut interſtitiū macerię in-
ter populum Iſrael & Gentiles. Et dicitur maceriæ vt intelligatur interſtitium non in perpetuū
ſed ad tempus donec veniret CHRISTVS.Maceria enim breuis eſt durationis.Dicitur ma-
ceriæ eo ꝙ lex factorū vt diſtinguitur cōtra legem ſpiritus eſt ſicut maceria, conſtans ex lapidi-
bus ſine glutino ſpiritus. Et eſt interſtitiū inimicitiæ,pro quanto ſingularitas populi Iſrael exo-
ſa erat Gentilibus,& ipſe populus Iſrael abominabatur Gentiles.Et quoniam hic dicitur ꝙ Chri
ſtus ſoluit,abſtulit legem mandatorū,quæſtio ſuboritur eo ꝙ ipſe dominus dicit,Non veni ſol-
uere legem.Solutio eſt.vt ibidem eſt diffuſe expoſitū, CHRISTVS negat ſe veniſſe quādiu
erat viator inter homines ad exercendū officium abſoluendi à vinculo legis veteris:hoc enim re- E
ſeruabat futuro tempori.quēadmodū negauit ſe miſſum niſi ad oues quæ perierūt domus Iſrael.
Paulus autem affirmat efficaciam mortis CHRISTI,ſuapte natura ad tollendum vincula le
gis veteris.Vnde nulla eſt inter dicta vtriuſq; cōtrouerſia. ¶ Quorſum autem aboleuerit legē ve
terem,explicat: dicendo vt duos populos condat ſeu creet in vnum nouum hominem in ſemet-
ipſo Chriſto. Quod ad Galatas dixit omnes enim vos vnus eſtis in Chriſto IESV, modo di-
cit ſub aliis verbis vt duos populos creet in ſemetipſo in vnū nouū hominē. Vnus ſiquidē nouus
homo integratur ex omnibus Chriſtianis:qui eſt ipſum Chriſti corpus,quod eſt eccleſia. Et ve-
re homo ſecundū naturā,vere nouus,quia ſemper nouus nouitate gratiæ(nihil enim dānationis
eſt iis qui in Chriſto IESV ſunt)& vere vnus,vnitate eiuſdē ſpiritus. Et hæc omnia veriſſime
ex cōiunctione ad CHRISTVM maxime verificātur:quū ipſe ſit vnus nouus homo ſingu-

F lariſſime carens ſimili:vtpote qui eſt diuina Hypoſtaſis, conceptus & natus ex virgine &c. Faciens pacem.) Poſtq̃ declarauit modum quo fecit vtraq; vnum diruendo maceriam, abrogando legem quæ diuidebat inter Iudæos & Gentiles, vt ſubtracto interſtitio duo fierent vnus: declarat modo aliam particulam (ſcilicet ipſe eſt pax noſtra) cum correſpondenti ſibi, inimicitias ſoluit in carne ſua. Faciens, inquit pacem, directe contrariam inimicitiis. Vt recõciliet ambos in vno corpore deo.) Hinc apparet ꝙ inimicitiæ relatiue ad deum intelligendę ſunt: dum dicit vt reconciliet deo. Duo itaq; impedimenta vnitatis & pacis Paulus tetigit. Alterum ex parte Iudæorum, interſtitium maceriæ legem. alterum commune vtriſque (Iudæis, ſcilicet & Gentilibus) ſcilicet inimicitias ad deum. quæ conſiſtunt in peccatis quibus contemnitur deus. Et vtrunque impedi-
G mentum ſublatum eſſe per CHRISTVM Paulus docet ad hoc vt in vno corpore CHRISTI myſtico vterq; populus reconcilietur deo. Per crucem interficiens inimicitias in ſemetipſo.) Vt alias dictum eſt, ex ſenſu interpretari oportet apud Græcos quando pronomen tenetur reciproce. Et quia ſuperius propoſuerat inimicitias in carne ſua, congrue interpres pronomen reciprocum reddidit, dicendo in ſemetipſo: vt quod dixerat inimicitias in carne ſua, explicet quòd interfecit inimicitias per crucem non alterius ſed ſuiipſius. Conſtat autem quòd huiuſmodi inimicitiæ quas CHRISTVS interfecit per mortem ſuam in cruce, ſunt inimicitiæ ad Deum, tum Iudæorum tum Gentilium ob contemptum dei peccando. Et veniens euangelizauit pacem vobis qui longe fuiſtis.) De aduentu CHRISTI poſt reſurrectionem eius loquitur. tunc enim venit & dixit diſcipulis, Euntes in mundum vniuerſum prædicate Euangelium &c. tunc euangelizauit (hoc eſt euangelizandam præcepit) pacem vobis, Gentilibus, qui longe fuiſtis, à diuino cultu. Et pacem iis qui prope.) Superfluit pacem. hoc eſt & Iudæis qui erant prope ratione diuini cultus. ¶ Quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in vno ſpiritu ad patrem,
H ergo iam non eſtis hoſpites & aduenæ.) Declaratis geſtis per CHRISTVM ad vnitatem Iudæorum & Gentilium, infert Paulus ſpiritualem effectum communem vtriſque, immo ex ſpirituali effectu communi vtriſque infert nouam gentium conditionem. Per modum ſiquidem rationis & cauſæ introducit hunc effectum dicendo: quoniam per ipſum, CHRISTVM, ambo, Iudæi & Gentiles, habemus aditum ad patrem cæleſtem, in vno & eodem ſpiritu, procul dubio ſancto: ergo iam non eſtis vos Gentiles effecti Chriſtiani, hoſpites in domo dei, & aduenę in charitate dei. ¶ Et abhinc incipit tractare illam particulam, qui prædeſtinauit nos in adoptionẽ per IESVM CHRISTVM in ipſum ſecundum beneplacitum voluntatis ſuæ in laudem gloriæ gratiæ ſuæ. Inchoat ſiquidem hoc à communi aditu ad patrem qui adoptauit per Chriſtum in vno ſpiritu. Et hinc optime infert gẽtes nõ eſſe amplius hoſpites & aduenas. Sed eſtis ciues.) Superfluit eſtis. Et legendum eſt. Sed conciues ſanctorum & domeſtici dei.) E regio-
I ne ad hoſpites dicit domeſtici: & è regione ad aduenas dicit conciues. Eccleſia ſiquidem & eſt ciuitas dei, & eſt domus dei. Et propterea competit & dicere conciues & dicere domeſticos. Superædificati ſuper fundamentum apoſtolorum & prophetarum.) Metaphoricus eſt ſermo. Et quod dicit ſuper fundamentum apoſtolorum & prophetarum, intellige formaliter: hoc eſt ſuper CHRISTVM ſeu Deum quatenus eſt fundamentum apoſtolorũ & prophetarũ. Vere enim nõ ſumus fundati ſuper CHRISTVM immediate, ſed quatenus ipſe ſuſtentat apoſtolos & prophetas: hoc eſt mediantibus apoſtolis & prophetis, mediante doctrina miniſtrata per apoſtolos & prophetas. Ipſo ſummo angulari lapide.) Superfluit lapide. & vnica dictione cõpoſita legendũ eſſet. Ipſo ſumangulari CHRISTO IESV) Quia de cõiunctione vtriuſq; populi agitur, ideo CHRISTVM ſub metaphora ſumangularis deſcribit. Sumangularis enĩ iungit vtrunq; parietem. Summus autem deſcribitur non ſolũ quia ſupremus eſt ſecundũ rẽ, ſed
K ad inſinuandum ꝙ in ſpirituali ædificio quod totum ſuſtinet, non eſt in imo (quemadmodum in ædificiis corporeis) ſed in ſupremo. Idem eſt autem ipſe ſumangularis qui & fundamentum apoſtolorum & prophetarum. Vnde & alibi dicit fundamentũ aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitum eſt quod eſt CHRISTTS IESVS. Vtrunque ergo officiũ CHRISTO tribuitur: & fundamenti & ſumangularis. In quo omnis ædificatio conſtructa. pro, quæ coaptatur.) Eſt enim præſentis temporis: & coaptationem ſignificat. Ad lapidem ſiquidem angularem refertur coaptatio, ad differentiam ædificationis quæ non coaptatur tali angulari propter difformitatem morum. Creſcit in templum ſanctum in domino.) Ecce quare metaphorã ædificationis immiſcuit, quia Chriſtiani tẽplũ ſunt domini. & ſi coaptantur CHRISTO, creſcunt in templum ſanctum, in habitaculum mundum coram Deo. Vnde & hoc quod communiter de omnibus dixerat, magis explanando applicat ad Gẽtiles dicendo. In quo

& vos

& vos coædificamini in habitaculũ dei.)hoc eſt enim eſſe templũ eſſe habitaculũ dei. Sed quo- A
modo fiat iſta coædificatio adiungit. In ſpiritu ſancto.) Superfluit ſancto. ſubintelligitur ta-
men. Non eſt corporalis huiuſmodi ædificatio,ſed ſpiritualis,ſed ſecundũ opera ſpiritus ſancti.

## CAPVT III.

HVius rei gratia.) vt ſcilicet vos coædificemini in ſpirituale habitaculum dei.
Ego Paulus.) Dixerat ſuperædificati ſuper fundamẽtum Apoſtolorum &
prophetarũ,manifeſtat modo hoc in ſeipſo:quòd ſcilicet ſuper fundamen-
tum eius,hoc eſt ſuper Chriſtum fundantem ipſum,ſuperędificantur Gen-
tiles.Et ad hoc affert tum ea quę patitur pro Chriſto,tum reuelationem ſibi
factam de myſteriis diuinis:tum officium apoſtolatus ſui ad gentes.Et à paſ
ſionibus incipiens dicit. Vinctus CHRISTI IESV.) Hebræo
more ſubaudit ſubſtantiuum verbum ſum.Eſt enim vinctus nomen.erat ſiquidem Paulus tunc B
Romæ vinctus pro Chriſto. Pro vobis gentibus.) Lege Actus Apoſtolorũ: & inuenies Pau-
lum perſecutionem paſſum, tanquam deſtructorem legis Moſaicæ propter veritatem Euange-
licam quam in gentibus prędicabat.Et propterea hic dicit pro vobis gentibus. Si tamen.pro,
vtique &,audiſtis diſpenſationem gratiæ dei quę data eſt mihi in vobis. pro,in vos.) Ne ſe in-
geſſiſſe crederetur ad prædicandum Gentibus ob quod patiebatur, commemorat auditum iam
fuiſſe à gentibus qualiter diuina diſpenſatione gratia Apoſtolatus ad gẽtes ſibi data fuerat.Iam
ſiquidem diuulgatus erat modus quo Paulus cõuerſus fuerat ad Chriſtum: & quòd in illa con-
uerſione Chriſtus dixerat, Vas electionis eſt mihi vt portet nomẽ meum corã regibus & gen-
tibus. Hæc itaque diſtributio diuinæ gratiæ in perſonam Pauli ad euangelizandũ gentibus,au-
dita deſcribitur. Quoniã.pro,quòd,ſecundum reuelationẽ notum mihi factum eſt.pro,fecit,
ſacramentum.pro,myſterium.) Et hoc etiam auditũ cõmemorat ꝙ deus notificauit Paulo ar- C
cana ſecundum reuelationem:hoc eſt reuelãdo per ſeipſum, & non remiſit eum vt inſtrueretur
ab aliis Apoſtolis. Sicut ſupra.pro,ante,ſcripſi in breui.) De myſterio dicit.quẽadmodũ ante
ſcripſi in hac eadẽ epiſtola,in breui,hoc eſt paucis verbis . Vere multa myſteria breuibus verbis
in hac eadem comprehẽderat epiſtola quę per reuelationem didicerat. Prout. pro, ob quod.)
ſcriptum. Poteſtis legentes intelligere prudentiam.pro,intelligentiã,meam in miniſterio.pro,
in myſterio, Chriſti.) Explicat officium ſuper quod ædificantur, excitãdo eos ad conſideran-
dum excellentem notitiam quam ipſe habebat in myſterio Chriſti.Dixerat enim ſuper funda-
mentum Apoſtolorum:& propterea oportebat manifeſtare excellentiã doctrinæ Apoſtolicæ,
non in philoſophia ſed in myſterio Chriſti. Quod aliis generationibus.)hoc eſt ętatibus alia-
rum generationum. Non eſt agnitũ. pro,notificatum, filiis hominũ.) Ad explicandã maio-
rem gratiam factæ reuelationis, dicit huiuſmodi myſterium Chriſti non eſſe notificatum filiis D
hominum(ad differentiam angelorũ)prioribus ætatibus.Cum grano tamen ſalis intellige.nam
ſubiungit. Sicuti nunc reuelatum eſt.) Ne intelligeres prophetis omnino fuiſſe incognitum,
appoſuit modum,dicendo ſicuti nunc reuelatum eſt:vt intelligamus nõ fuiſſe notificatũ priſcis
illo modo quo nunc abſque velo notificatum eſt.Ac ſi apertius dixiſſet.fuit quidem priſcis no-
tificatum ſub velamine, modo autẽ ſine velamine. Sanctis Apoſtolis eius & prophetis in ſpi-
ritu. Deeſt,ſancto. Ne ſibi ſoli deſcribat reuelationem factam,cõmemorat reuelatum eſſe my-
ſterium ſanctis Apoſtolis CHRISTI & prophetis: reuelatũ autem in ſpiritu ſancto,nõ in
ſpiritu pythonico.¶Et hinc habes ꝙ de prophetis noui teſtamenti loquitur, dicendo ſicut nũc
reuelatum eſt prophetis. Et quidem fuiſſe multos prophetas in teſtamento nouo,clare patet le-
genti Actus Apoſt. & epiſt. Pauli. immo ipſum Paulum fuiſſe prophetam teſtantur ſcripta in
eius epiſtolis vaticinia de futuris. Ex ſymbolo quoque Apoſtolorum apparet omnes Apoſtolos E
fuiſſe prophetas reſurrectionis mortuorum venturique ſeculi. ¶Et dixit hæc ad declarandum
quod dixerat ſuper fundamentum Apoſtolorum & prophetarum. Eſſe gentes cohæredes &
concorporales. pro,concorpores,& comparticipes promiſſionis eius in Chriſto Ieſu per Euan-
gelium.) Superfluit Ieſu.Paulo ſuperius dixerat de propria intelligẽtia in myſterio Chriſti: &
poſtea ſubiunxit de cõmuni ſibi & aliis Apoſtolis ac prophetis notitiam eiuſdem myſterii quę
ſub velamine tradita erat antiquis. Et de proprio quidem dixit ſe ſcripſiſſe:de hoc autem com-
muni,modo explicat quid eſt illud. Et eſt quòd Gẽtiles ex extraneis à teſtamentis ſunt iam co-
hęredes æternæ hæreditatis: & quum eſſent alieni à ciuilitate diuinæ legis,iam ſunt concorpo-
res corporis Chriſti myſtici: & quũ eſſent ſine ſpe promiſſionis, ſunt iam cõparticipes promiſ-
ſionis eius ſcilicet dei,participando dona ſpiritus ſancti promiſſa eccleſiæ.Hæc autẽ mutatio eſt

F quia iam ſunt in CHRISTO per Euangelium, non per legem Moyſi. Hoc eſt myſterium
ſub velamine priſcis notificatum: modo autem clare manifeſtatum. ❡ Et dicit hæc omnia ad
declarandum illam particulam ſecundũ beneplacitum voluntatis ſuæ.per hæc enim omnia ma
nifeſtat beneplacitum voluntatis diuinæ fuiſſe prædeſtinare gentes in adoptionem tali modo:
vt ſcilicet ſuperędificarentur ſuper fundamentum Apoſtolorum & prophetarum.ad hoc enim
reuelationes factæ Apoſtolis & prophetis noui teſtamenti inducuntur de ſalute gentium.Et ad
hoc idem ſubiungitur. Cuius factus ſum ego miniſter.) Relatiuũ cuius ſi referat Euãgelium,
dicitur Paulus miniſter Euãgelii,pro quanto prædicator eſt illius:ſi vero(quod potius quadrat)
referat CHRISTVM, clare conſtat cuius ſcilicet CHRISTI factus ſum ego mini-
G ſter.Sic nos inquit alibi æſtimet homo vt miniſtros Chriſti.Et hoc quadrat ad declarandũ fun
damentum ipſius. Quod enim dixit fundamẽtum Apoſtolorum: hoc eſt dicere Chriſtum per
miniſtros Apoſtolos,ſeu Apoſtolos miniſtros Chriſti. Ad hoc ergo dixit cuius factus ſum ego
miniſter. Secundum donum gratiæ dei.) non propriis meritis,non virtute propria,ſed dono
diuinæ gratiæ.Quæ data eſt mihi ſecundũ operationem virtutis.pro,potentię eius.) Vide fun
damẽtum Apoſtolorum iunctum ipſis ſecundũ gratiã datam illis non ſecundũ humanas vires
ſed ſecundum operationem potentiæ dei:quę neſcit menſuram. Et dicit ſecundũ operationem:
quoniam gratia cõceſſa Apoſtolis erat in operatione potẽtiæ dei:loquendo linguis,faciẽdo mi-
racula,interpretando ſcripturas &c. ❡ Mihi enim omnium ſanctorum minimo.) Superfluit
enim.Quod dixerat miniſterium ſecundum operationem potentiæ,modo explicat ſecundum
operationem doctrinæ. Quod autem dixit omnium ſanctorum minimo,minus explicatur in
lingua Latina,nam ſignificatur in Græco minor minimo.Recognoſcit ſe Paulus & explicat ſe
minorem minimo omnium ſanctorũ quantũ eſt ex parte ſui:dum cõmemorat excellẽtia dona
H gratiæ ſibi collata: vt inde ſeipſum ac ſuipſius notitiã ante oculos ponat & ſe ad ſeipſum reuo-
cet, ne ex iſtis tam præcipuis donis extollatur, ne aliis ſe præferre reputetur. Data eſt gratia
hæc.) quã ſubiũgo. In gentibus euangelizare inueſtigabiles diuitias Chriſti.) Negatiue ſumi-
tur in dicẽdo inueſtigabiles.ſignificatur enim nõ veſtigabiles.Diuitiæ Chriſti imperueſtigabi-
les,dona ſunt Chriſti quæ excedunt omnẽ naturalẽ inquiſitionẽ. nullus enim in quirere poteſt
verbum caro factum eſt, Chriſtus reſurrexit & ſedet ad dexteram dei,& huiuſmodi. & tamen
hæc ſunt quę Paulus euangelizabat inter gentes. Et illuminare omnes.) hoc eſt clare manife-
ſtare omnibus. Quod intellige quantũ erat ex parte ſui. Quæ ſit diſpenſatio ſacramenti.pro,
myſterii, abſconditi à ſeculis in deo qui omnia creauit.) Myſteriũ abſcõditum à ſeculis in deo,
eſt arcanum efficiẽdorum tali & tali tempore in Eccleſiaſticis. Quod abſcõditum deſcribitur à
ſeculis in deo etiam poſtquã creauit omnia. Manifeſtat Paulus ꝙ quãuis deus creauerit omnia,
I ac per hoc manifeſtauerit rerum omniũ rationes angelis & naturas rerum intelligendas porre-
xerit hominibus,reſeruauit tamen in arcano ſuo notitiã certis temporibus agendorũ. de quibus
Chriſtus dixit, non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta quę pater poſuit in ſua poteſtate.
Sed aduerte quòd non dicit & illuminare omnes quod ſit myſteriũ,ſed dicit quę ſit diſpenſatio
myſterii abſcõditi,nõ enim manifeſtauit Paulus quæ latẽt in illo myſterio: ſed diſpenſationem
(hoc eſt executionem ordinatam)illius myſterii quę ſit.declarauit ſiquidem quòd vocatio gen-
tium in vnitatem eccleſiæ ex Iudæis & Gentilibus eſt nõ de numero eorũ quæ deus manifeſta-
uit, ſed eſt executio myſterii reſeruati in arcano dei. & ſic de ſimilibus ſpectãtibus ad executio-
nes quæ ſiunt in eccleſia Chriſti manifeſtatis per Paulum intellige. Vt innoteſcat.) Deſunt
quatuor dictiones, in diuerſis tamen locis. Legendum eſt. per Ieſum Chriſtum vt innoteſcat
nunc.) Deinde ſequitur. Principatibus & poteſtatibus in cæleſtibus.) Rationem reddit qua-
K re myſterium abſcõditũ fuerit in deo.Et eſt ordo literæ.vt per Ieſum Chriſtum innoteſcat nũc
principatibus & poteſtatibus in cęleſtibus.Reſeruauit ſibi deus in ſeipſo occultũ myſterium ad
hoc vt mediante Chriſto homine cõmunicaret hoc arcanum in cæleſtibus ſupernis ſpiritibus.
Dicendo enim vt innoteſcat nunc,& explicãdo per IESVM CHRISTVM, mani-
feſtat prerogatiuã hanc reſeruatã Chriſto homini:nec adhuc Chriſtum communicaſſe omnia
ſupernis ſpiritibus ſed durare nunc quo notum ſit. ❡ Quid ſit autem illud myſterium quod per
Chriſtum innoteſcit ſupernis ſpiritibus,manifeſtat ſubiungendo. Per eccleſiam multiformis.
pro,multifaria,ſapientia dei ſecundum pręfinitionem ſeculorum. (Sapientia dei multiuaria per
eccleſiam,variis modis & viis ſparſa per eccleſiam, non qualitercũque ſed ſecũdum præfinitio-
nem ſeculorum, hoc eſt periodorum qui executionibus ſingulorũ effectuũ diuinæ ſapientiæ in
eccleſia diffiniti ſunt, eſt illa quæ nunc (hoc eſt vſque ad tempus iudicii vniuerſalis) notificatur

per

per Chriſtű ſupernis ſpiritibus. modo enim reuelat vnű, modo aliud. Quam fecit in Chriſto A
Ieſu domino noſtro.) Relatiuum quam refert eccleſiam.eccleſia enim nomē eſt commune ad
omnes conuētus.& propterea explicat de qua eccleſia loquitur:de illa ſcilicet quam fecit deus in
CHRISTO IESV domino noſtro,quæ eſt eccleſia Chriſtiana.Et inſeruit hæc ad de-
clarandum quod ſuperius dixerat de Chriſto ſupra omnem principatum & poteſtatem & do-
minationem & virtutē &c. per hoc enim declarauit quòd non ſolū eminentia dignitatis & po
tentiæ ſed etiam notitiæ & doctrinæ eſt ſupra omnem principatum omnium cæleſtium ſpiri-
tuum. In quo habemus fiduciam.pro,auſum.) De libera audacia euangelizandi eſt ſermo.
Et acceſſum.) Auſus refertur ad euangelizandum hominibus:acceſſus autem(hoc eſt aditus ſeu
introductio paſſiua) refertur ad eundum ad deum. In confidentia.) Fiducia hęc refertur ad
vtrunque, tam aditum q̃ auſum. Per fidem eius.) Chriſti. Et adiunxit hæc ad declarandum
Apoſtoli per fidem in Chriſto qui reuelat angelis,confidenter non ſolū habent aditū ad deum B
ſed etiam auſum ad euangelizandum myſteria. Propter quod.) donum quod in Chriſto ha-
bemus per fidē propagandum. Peto.) à vobis. Ne deficiatis in tribulationibus meis pro vo-
bis.)ne deficiatis animo,ne erubeſcatis quòd ego ſim in tribulationibus pro vobis,pro Euange-
lio ad gētes. Quæ eſt gloria veſtra.) Ad vtrūque poteſt referri,ſcilicet tam ad tribulationem
Pauli q̃ ad perſeuerentiam eorum.nam & preſſura Pauli patris ac doctoris eorum erat materia
gloriæ eorum:ſicut crux Chriſti eſt gloria omniū.& perſeuerantia ipſorū erat meritū glorię.
¶Huius rei gratia.)ſcilicet ne deficiatis,ſcilicet pro gloria veſtra. Flecto genua mea.) Nō ſo-
lum à vobis peto ſed à deo,& hoc flexis genibus. Ad patrē domini noſtri Ieſu Chriſti.) Vbi
declarauit beneplacitum diuinæ voluntatis circa modū prædeſtinatæ adoptionis,explicat mo-
do ipſam adoptionem.Et propterea meminit patris domini noſtri IESV CHRISTI, C
qui eſt natura pater domini noſtri IESV CHRISTI. & adoptione pater noſter.Vn-
de & ſubdit. Ex quo omnis paternitas.pro,familia,in cęlis & in terra nominatur.) Non lo-
quitur Paulus de paternitate ſed de adoptata familia, ſed de familia ab vno eodēque patre deri-
uata. Et dixit quòd ex quo patre domini noſtri IESV CHRISTI omnis familia tam
in cęlis q̃ in terra nominatur, tanquā ab vno eodēque patre deducta.verbigratia ſicut à Cęſare
familia Cæſarianorū,& ab Iſrael familia Iſraelitarū,& à Chriſto familia Chriſtiana. Explicat
ſiquidē per hoc Paulus adoptionis gratiā cōmunē eſſe ſupernis ſpiritibus & hominibus ab vno
eodēque deo patre domini noſtri Ieſu Chriſti. ita ꝙ omnes(tam ſpiritus cæleſtes q̃ nos homi-
nes)ſumus adoptiui filii dei. Vt det vobis ſecūdū diuitias glorię ſuę.)in qua cōſummatur ado-
ptio. Virtutem. pro,potentiā,corroborari per ſpiritū eius in interiori homine.) Supplicat vt
ex diuitiis gloriæ paratæ emanet robur potentiæ in interiori homine per ſpiritū dei. Nihil pe- D
tit corporeū ſed ſpectās ad animā:ꝙ ſcilicet potētia quā acceperūt in baptiſmo ad cōfitendū fi-
dem,ad pręliandū cum dęmone,ad vincendū mūdū,corroboretur per ſpiritū dei. ¶Quę cor-
roboratio qualiter fiat, explicat ſubiungēdo. Chriſtum habitare per fidē in cordibus veſtris.)
Non dicit Chriſtum hoſpitari in cordibus veſtris per fidem, ſed habitare: hoc eſt tanquam ha-
bitantem vti cordibus veſtris per fidem. ſic enim corroboratur potentia interni hominis. In
charitate radicati & fundati vt poſſitis.) Nota præcedentia conſtrui cum verbo det, (dicendo
det corroborari potentiam,det habitare CHRISTVM) hæc autem in charitate radica-
ti & fundati,non poſſunt conſtrui cum eodem verbo. & propterea ſequentibus adiungūtur. Et
eſt ordo literæ.vt in charitate radicati & fundati poſſitis.Similis ordo paulo ante habitus eſt: di
cendo per IESVM CHRISTVM vt innoteſcat. ¶Supplicationi vt roboretur potē-
tia per ſpiritum vt habitet Chriſtus per fidem, adiūgit quod reliquum erat vt in charitate radi- E
cati & fundati.Tria enim ſunt in nobis.voluntas ad quam ſpectat dilectio: intellectus ad quam
ſpectat fides:& potentia,ad quam ſpectat robur ſpiritus.Et quēadmodū dixit non hoſpitari ſed
habitare Chriſtū,ita de dilectione dicit radicati & fundati. tum ad ſignificandā firmitatē,tum
ad ſignificādum ꝙ dilectio eſt radix & fundamentū.aſſimilatur ſiquidē radici,pro quāto ex ea
reliquę virtutes oriūtur:aſſimilatur fundamento pro quāto ſuſtentat merita omniū & quę agi-
mus & quæ patimur.) ¶Radicati autem & fundati in dilectione ſunt, qui ex imo & profun-
diſſimo corde dilectionem germinant & ſuſtentant multitudinem bonorum operum. Et hinc
conſurgit poſſe ad altiorem contemplationē immo notitiā ſubiunctam. Cōprehendere cum
omnibus ſanctis.) Pro cęleſtis patriæ fœlicitate ſupplicat. nam non hic ſed ibi commune eſt
omnibus ſanctis comprehendere. Quæ ſit latitudo & longitudo,& ſublimitas & profundū.)
Tranſpoſitæ ſunt duæ vltimæ dictiones. Legendum eſt. Et profunditas & ſublimitas.)

F Metaphorice deum deſcribit Paulus, non tribus diměſionibus ex quibus cōſtat corpus(ne forte
errares intelligendo deum eſſe corpus)ſed addit tribus dimenſionibus quaſi quartam: vt mani-
feſte intelligas ꝙ metaphorice loquitur.quum conſtet dimenſiones corporis eſſe tres tantum.
¶Per longitudinem itaque dei æternitatem,per latitudinem immenſitatem potentiæ,per pro-
funditatem,immenſitatem ſcientiæ,per ſublimitatem,excellentiā naturæ intellige. Hæc autem
dicit poſſitis cōprehědere,nō vt cōprehenſio fines cōplectitur rei(hoc enim impoſſibile eſt)ſed
vt comprehenſio opponitur inſecutioni:iuxta illud ad Corin. ſic currite vt comprehendatis.
Scire etiā ſupereminětem ſciětię charitatě CHRISTI.) Datiui caſus eſt ſciětiæ.& expli-
catur charitas CHRISTI ſuperans ſcientiā:hoc eſt maior q̃ ſciatur. Supplicat etiā Paulus
vt non ſolū cognoſcant diuinitatem ſecundū eius naturā, ſed etiā cognoſcāt dilectioně Chriſti
erga genus humanū.Et ſi extědatur ad omnes ſpirituales creaturas, non eſt error. Vt implea-
G mini in omně plenitudině dei.) Et hoc proprie ad patriā ſpectat. in qua ingrediūtur homines
in ipſam dei plenitudině,& implentur. Significatur ſiquidě exceſſus plenitudinis diuinæ gloriæ
ſupra vniuerſum id cuius ſumus capaces. ¶Ei autem qui potens eſt.) Deficit. Super, omnia
facere.) Inexhauribilem diuinā ſignificat potentiā,dicendo ꝙ eſt potěs facere ſuper omnia.
Superabūdanter q̃ petimus.pro,ex abundāti ſuper ea quæ petimus,aut intelligimus.) Non ſo-
lum ſuper omnia facta poteſt facere ſed poteſt etiā ex abundanti ſuper ea quę petimus, &(quod
plus eſt)ſuper ea quę intelligimus. Secundū virtutem. pro,potentiā,quæ operatur in nobis.)
Ne ficta videatur diuina potentia potens ſuper omnia,manifeſtat eandem eſſe potentiā qua po
teſt facere ſuper omnia quæ de facto operatur in nobis ea quæ nūquā aut petiſſemus aut intel-
lexiſſemus: vt ex iis quæ exercet in nobis, credatur ꝙ poteſt ſuper omnia.Si petis quæ ſunt illa
quæ exercebat in Apoſtolis,cōfer quales erāt ante ſpiritū ſanctū receptū & quales fuerunt poſt
H in tot mirabilibus operibus:& perſpicies potentiā dei quæ operabatur in illis. Ipſi gloria.) Su
perfluit ipſi. In eccleſia & in CHRISTO IESV.) Superfluit & . Determinat enim
eccleſiam in CHRISTO IESV. In omnes generationes ſeculi ſeculorū.amen.) Di-
cit hæc Paulus ad explicandum reliquum,in laudem gloriæ gratiæ ſuæ . Explicat enim ꝙ lau-
dabitur gloria gratiæ in eccleſia CHRISTI ſine termino.¶Et dicit in omnes generatio-
nes ad comprehendendum nouam regenerationem quæ erit in reſurrectione. Et dicit ſeculi ſe-
culorū:hoc eſt æuiternitatis,comprehendentis reliqua ſecula: de quibus prius dixerat ſecundum
præfinitionem ſeculorum.Et per modum concluſionis dicit amen:ad ſignificādum terminum
tractatus ſpeculatiui huius epiſtolę.ab hinc enim deſcendit ad moralia.

## CAPVT IIII.

OBſecro.pro,hortor,itaque vos.) In principio epiſtolę inter myſteria ſpecu-
I latiua inſeruit nos electos membra Chriſti vt eſſemus ſancti & irreprehen-
ſibiles in conſpectu dei in dilectione. hæc ſunt quæ modo tractanda ſuper-
ſunt.Et inchoat à primo. Tractat ſiquidě quomodo Chriſtiani ſunt mem-
bra Chriſti in vno corpore . Ego vinctus in domino.) A propria affli-
ctione prouocat ad ſimiles virtutes. Et dicit in domino,ad ſignificandū ra-
tionem vinculorū,ad ſignificandū vnioně ſui in Chriſto. Vt digne ambu
letis vocatione qua vocati eſtis.) vt condigna ſit vita atque operatio ſtatui immo corpori ad
quod vocati eſtis,vt vita veſtra ſit digna quæ ſit pars vitæ corporis Chriſti. Et explicans partes
huiuſmodi dignę ambulationis,ſubiungit. Cum omni humilitate & manſuetudine.) Humili-
tas hoc in loco nomen eſt virtutis animi,cōtrariæ ſuperbiæ. Et vere prima virtus neceſſaria ad
digne viuědū in vnitate eſt humilitas:quoniā inter ſuperbos ſemper ſunt iurgia.Et huic adiūgi-
K tur māſuetudo,cōtraria iræ:cuius eſt perturbare ſocietatě. Cū patiětia.pro,lōganimitate.) quæ
animū ad æternū extendit præmium:ac per hoc facit cōtemptorem præſentium bonorum.ob
quorū amorem ſępe ſcinditur vnitas collegii. Supportantes inuicem in charitate.) Et hoc in-
ter præcipua eſt neceſſarium vt tolerent ſeinuicem ſocialiter viuentes . Verum ne toleratio ſit
ex puſillanimitate aut conſenſu ad malum,adiungit in dilectione.ita quòd vera dilectio proxi-
mi,veraque dilectio communis boni ſit ratio tolerandi. Soliciti. pro,ſtudentes,ſeruare vnita-
tem ſpiritus in vinculo pacis. ) Primaria intentio ad vnitatem cōmunis boni ſpiritualis deſcri-
bitur ſtudio ſeruandæ vnitatis non corporum ſed ſpiritus in colligatione pacis , in colligatione
tranquilli ordinis. Vnitas ſiquidem ſpiritus niſi colligentur partes multitudinis trāquillo ordi-
ne,nequit ſeruari. Vnum corpus & vnus ſpiritus.)Subaudi ſitis vel eſtis. Sicut vocati eſtis in
vna ſpe vocationis veſtræ.) Hortatur ſeu aſſerit Paulus Chriſtianos eſſe vnum corpus (procul-

dubio

dubio myſticum CHRISTI) & vnum ſpiritum. & hãc vnitatem declarat ex vnitate rei ſperatæ ad quam vocati ſumus. Ita quòd quemadmodum ad vnam & eandem beatitudinem ſperãdam ſumus vocati,ita ſimus vnum corpus & vnus ſpiritus.Et vnum quidem ſpiritum declarat, ſubiungẽdo. Vnus dominus.) Prima ratio vnitatis ſpiritus in corpore eccleſiaſtico,eſt vnitas domini qui proculdubio ſpiritus eſt : vt hinc intelligamus omnes eſſe velut ſeruos vnius & eiuſdem domini,omnes tendere ad ſeruiendum ſpiritu vni domino ſpirituali. Vna fides.) Dominus res extrinſeca,fides res interna. vnitas fidei,vnitas ſpiritualis eſt communis omnibus: vnum enim atque idem omnes credimus. Vnum baptiſma.) Tertio loco vnitas ſpiritus ex vnitate baptiſmi(quo omnes naſcimur ex aqua & ſpiritu)ponitur: vt vnitas ſacramentorum ad vnitatem ſpiritus ſpectare intelligatur:quoniam ratione ſpiritus in eccleſia ſunt. ¶Dicitur autem baptiſma vnum tum quia vnius eſt formæ. tum quia irreiterabile eſt. Vnus deus.) Vnitatem finis & religionis deſcribit, dicendo vnus deus.Et demum vnitatem patris ſubiungit, dicendo. Et pater omnium.) Vt ex his intelligamus omnes nos eſſe tot ſpiritualibus vnitatibus iunctos ſcilicet quatenus ſeruos vnitate domini,quatenus credentes vnitate fidei,quatenus renatos vnitate baptiſmi,quatenus tendentes ad beatitudinem & cultui vacantes vnitate dei,& quatenus filii vnitate patris. vt ſic intelligamus nos omnes fratres. Qui ſuper omnes & per omnia.pro,& per omnes,& in omnibus nobis.) In textu Græco anceps eſt genus ad maſculinum & neutrum:verum quia quũ tertio dicitur in omnibus,manifeſte eſt maſculinum propter pronomen nobis,quadrat vt prçcedentia etiam maſculine accipiantur,ſuper omnes & per omnes. Et quadrat nihilominus materiæ de qua eſt ſermo,ſcilicet de nobis qui ſumus membra Chriſti. de his ſiquidem dicitur quòd deus eſt ſuper omnes,non ſolum vt eminẽtia eſſentiæ ſed vt eminentia potentiæ ſecundum efficaciam ſpiritualẽ deſcribatur ſuper omnes & per omnes,vt omnes comprehendat efficacia ſuæ potentiæ:vt non ſolum ſuperſit ſed omnes ambiat tanquã circundando.& demum in omnibus interna penetratione, in omnibus nobis operans: vt nulla ex parte deum nobis deeſſe intelligamus. Hæc eſt vnitas ſpiritus Chriſtianorum.

VNicuique autem noſtrum.) Quum declarauit vnum ſpiritum declarat vnum corpus. Et primum,quo ad vnitatem capitis.deinde quo ad diuerſitatẽ membrorum. & demum quo ad vnitatem totius corporis. ¶Vnitatem quidem proponit cum diuerſitate membrorum. dicendo enim vnicuique autem noſtrum diuerſitatem membrorum ſignificat. Data eſt gratia ſecundum menſuram donationis CHRISTI.) Ecce vnitas capitis à quo in vnumquodque membrum datur gratia velut vita. Sed quia non communicatur gratia membris à capite CHRISTO per modum naturæ (ſicut à capite naturali cõmunicatur membris naturalibus)ſed per modum liberæ collationis, ideo meminit donationis dicens ſecundum menſuram donationis CHRISTI. Et quia donũ Chriſti eſt penes quod menſuratur gratia,ideo dicit ſecundum menſuram donationis CHRISTI. verbi gratia ſi donum Chriſti eſt apoſtolatus,gratia datur tanta quanta congruit apoſtolatui:ſi donum eſt doctoratus, gratia datur tanta quãta cõgruit doctori. & ſic de aliis donis CHRISTI. Propter quod dicit.) Affert ad propoſitum verba Pſal.lxviii. Aſcendẽs in altum captiuam duxit captiuitatem,dedit dona hominibus.) Vbi aduerte primum quòd in Hebræo habetur aſcendiſti in excelſum, captiuaſti captiuitatem,accepiſti dona in Adam.Quocirca Paulus non verba ſed ſenſum attulit:declarãdo quòd CHRISTVM accipere dona in homine,eſt ipſum dare dona hominibus quia accepit ad dandũ. ¶Aduerte ſecundo quòd vt ex pſalmo illo apparet,myſtico ſenſu vtitur Paulus his verbis.ad literam ſiquidem loquitur de Moyſe: ſed Paulus ad figuram aſcẽſionis CHRISTI tranſtulit.Intendit enim aſcendens in altum.hoc eſt in cęlum,captiuã duxit captiuitatem: pro quanto ſanctos omnes qui captiui erãt in limbo duxit in cęlum.quod eſt tanquam de captiuitate in captiuitatẽ ducere:eo quòd velut violenta fuit huiuſmodi ductio,pro quanto in lõge peregrinum & extraneum à natura humana locum duxit eos.deſcribitur enim per hoc actio ducentis ſine meritis eorũ qui ducebantur tanta vt aſſimiletur captiuationi.Quid autem intendat per dare dona hominibus ipſemet explicabit. ¶Quod autem aſcendit.) Declarat illam particulã aſcendens in altum:ne incongrue videatur applicaſſe hęc verba ad Chriſtum. Valde enim diſſonum apparet vt de CHRISTO qui eſt verus deus, legatur aſcẽdit in cælum:quum ipſe ſemper ſit in cælo.Et eſt ſenſus.quod autem aſcẽdit, id eſt quod dictum eſt aſcendit. Quid eſt.) Quæſtionem proponit. & ſtatim reſpondet. Niſi quia & deſcendit primum in inferiores partes terræ.) Ratio aſcenſus redditur ex hoc quòd prius deſcenderat ; non corporali motu, ſed aſſumendo infimam naturam inter creaturas rationales.

¶Quod

F ¶Quod autem dicit in inferiores partes terræ, quáuis poſſit intelligi de patribus ipſius terrę, di
ſtinguédo in ipſa partes ſuperiores & partes inferiores (appelládo partes inferni inferiores par-
tes, ad quas Chriſtus deſcendit ſecundũ animã.) planius tamen intelligitur appoſitũ terrę ad de-
terminandũ inferiores partes: infima enim pars mũdi eſt terra. ad differentiá inferiorũ partium
cęli quę ſunt in aere. Ac ſi apertius ſtixiſſet. quia deſcendit primũ ad inferiorem partem mundi
terram. Qui deſcẽdit ipſe eſt & qui aſcẽdit.) Eandẽ hypoſtaſim, eádẽ perſonã diuinã ſignifi
cat deſcendiſſe & aſcendiſſe. deſcendiſſe quidem ſuſcipiendo carnẽ: aſcẽdiſſe auté carnẽ aſſum-
ptam inferẽdo cęlis: Supra omnes cælos.) Vt nobiliſſimũ omniũ corporũ locaret ſupra om
nia cęleſtia corpora. Quáuis enim ſupra omnes cęlos non ſit vacuum neque plenum, eſt tamen
ibi Chriſtus homo qui nõ eget vacuo aut pleno cõtinẽte. Vt adimpleret omnia.) quæ ſcripta
ſunt de eo. ad implendum ſiquidem promiſſa & ſcripturas deſcendit & aſcendit. ¶Quáuis hoc
G poſſit referri ad effectus in toto vniuerſo producendos ex aſcenſione Chriſti. vt ſit ſenſus quòd
aſcendit ſupra omnes cælos ad hoc vt impleat omnia effectibus ſuis. Et vterque ſenſus eſt verus.
¶Et ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos.) Declarauit illam particulam, dedit dona homi-
nibus: explicando ſimul diuerſa membra corporis Chriſti. Et primo loco ponit Apoſtolos: vt-
pote primatum in eccleſia habentes, vtpote proximos Chriſto. Quoſdam autem prophetas.)
ad prædicendum ventura. Alios vero euangeliſtas.) ad prædicãdum Euangelium. Alios au-
tem paſtores.) ad paſcendum oues Chriſti. Et doctores.) Iungit doctoratum paſtorali curæ:
ad ſignificandũ ꝙ paſtor annexum habet officiũ docendi. Vbi aduerte ꝙ hæc diuerſitas mem-
brorum eſt intelligenda formaliter, & non cum præciſione: hoc eſt nõ eſt intelligendum quòd
Apoſtoli nõ fuerint doctores, paſtores, euangeliſtæ & prophetæ (quoniá in Apoſtolatu omnes
hæ gratiæ eminenter cõtinentur) ſed eſt intelligendũ ꝙ aliud eſt officium Apoſtoli, aliud pro-
H phetæ qui tantum eſt propheta, aliud eius qui tantum eſt euangeliſta, aliud eius qui tantum eſt
paſtor & doctor. Ad conſummationem. pro, inſtaurationem, ſanctorũ.) Fructum triplicem
diſtinctorum membrorum in eccleſiaſtico corpore deſcribit. Primus eſt reparatio ſanctorum,
Septies ſiquidem in die cadit iuſtus, & reparatione eget. Reparatio itaque ſanctorũ (hoc eſt mũ-
dorum per baptiſmum) quoniam contingit eos labi, primus fructus ponitur. In opus mini-
ſterii.) Primus fructus reſpicit nos fragilitatem humanam indigentes reparatione: iſte vero ſe-
cundus reſpicit ipſos Apoſtolos, prophetas, euangeliſtas &c. officia ſiquidem eorum ſunt non
ad ocium ſed ad opus miniſtrãdi Chriſto ad vtilitatem aliorum. Nec ſolum declaratur ꝙ non
dantur dona hæc ad ocium, ſed etiam ꝙ non dantur ad dominandum ſed ad miniſtrandũ. Ita
quòd dicẽdo opus excludit ociũ: & dicẽdo miniſteriis, excludit dominium. In ædificationem
corporis Chriſti.) Tertius fructus ipſum corpus Chriſti myſticũ directe reſpicit quatenus ædi
I ficandum ex nouis membris, conuertendo infideles ad fidem. Hic eſt triplex fructus diſtincto-
rum officiorum in eccleſia dei. Donec occurramus. pro, perueniamus, omnes.) Nõ eſſe exer-
citia Apoſtolorum, prophetarũ &c. ad dictos fructus perpetua ſed ad tempus, manifeſtat Pau-
lus dicendo donec perueniamus omnes. tandiu ergo durabunt hæc exercitia quádiu durat tem-
pus quo imus ad terminum. ¶Et dicit donec perueniamus non aliqui ſed omnes. Quod non
erit donec impleatur numerus electorũ. tũc enim & nõ ante perueniemus omnes electi. Quo au
tem perueniendum eſt ab omnibus, deſcribit quadrupliciter. Primũ dicendo. In vnitaté fidei.)
Antequam impleatur numerus electorum aliqui perueniunt in vnitatem fidei, ſed non omnes:
tunc autem omnes perueniemus in vnitatem fidei. in vnam enim & eandem fidem perueniet
vltimus electus in quem peruenit primus. Secundum eſt. Et agnitionis filii dei.) hoc eſt in vni-
tatem agnitionis filii dei. Et hic eſt terminus ſuccedens immediate priori. Quum enim omnes
K peruenerimus in vnitatem fidei, in virum perfectum vt ſubiungitur, ſtatim perueniemus & in
vnitatem agnitionis filii dei. Statim enim agnoſcemus clara viſione filium dei eſſe cui credidi-
mus, in quo ſperauimus &c. Et vnitaté quidem fidei declarauit vt terminum intrinſecum via-
torum: vnitatem vero agnitionis filii dei vt terminũ extrinſecum immediate tamen ſequẽtem.
vt vndique certificet tempus ſignificatum per donec, tunc terminandũ. In virum perfectũ.)
Ecce tertium: quod ſpectat etiam ad terminũ intrinſecum viatorum omnium. Et eſt ſenſus. do-
nec perueniamus omnes in vnitatem fidei, nõ qualitercũque ſed in virum perfectum. Recole ꝙ
de corpore myſtico Chriſti loquitur: & intellige hoc corpus myſticum nunquá terminari niſi
ſit in ſtatu viri perfecti, niſi ſit velut corpus viri perfecti: hoc eſt cõſtantis ita ex omnibus vt ni-
hil omnino ei deſit de quomodolibet ſpectãtibus ad perfectioné viri. Declarat ſiquidé per hoc
quòd oportet electorum numerũ ad hoc perduci vt habeat quicquid quomodolibet ſpectat ad
perfectionem

perfectionem corporis myſtici,ad ſimilitudinem perfecti viri.Et vt intelligas perfectionẽ cor- A
poris myſtici ex ſimilitudine perfectionis corporis naturalis, ſubiungit quartum. In menſu-
ram ætatis plenitudinis CHRISTI.) Corpus CHRISTI myſticum oportet quòd
perueniat ad hoc vt ſit velut vir perfectus quemadmodum CHRISTVS habuit corpus
ſuum naturale perfectum in plenitudine ætatis. Aetas ſiquidem CHRISTI plena eſt quo
ad aſſecutionem omnium ſpectannium ad virilitatem,quum fuerit.xxxiii.annorum. Ita ꝙ de-
clarat Paulus corpus CHRISTI myſticum fore ſimile proportionaliter corpori Chriſti
naturali.ita quòd quemadmodum corpus CHRISTI naturale perductum eſt ad plenitu-
dinem ętatis virilis,ita corpus CHRISTI myſticum perducetur ad perfectionẽ tanquam
virilem.& tunc & non ante erit terminus. Vt iam non ſimus paruuli. pro,pueri.) Hinc clare
apparet ſenſus antecedentis particulæ:quòd videlicet viatores vt viri imus vt perueniamus om-
nes ad perfectionem viri. Niſi enim dixiſſet ſub hoc ſenſu in virum, non deduxiſſet ſtatim vt B
iam non ſimus pueri. hoc enim manifeſte deducitur ex illa particula, ſcilicet imus vt viri. hinc
enim manifeſte ſequitur quòd iam non ſumuus pueri:hoc eſt quòd ex quo membra Chriſti ſu-
mus,non ſumus pueri. At ſi ſimilitudinem corporis cupis proſequi,in promptu eſt quòd nõ ſu-
mus membra puerilia ſed membra virilia. Fluctuãtes.) Explicat penes quid negatur pueritia
ſcilicet fluctuationẽ.pueri enim & animo & corpore fluctuant.Et de quali fluctuatione loqua-
tur ſubiungit. Et circũferamur omni vento doctrinæ.) Fluctus ex ventis conſurgunt: pueri
omni doctrina mouentur & agitantur: vtpote inſtabilis iudicii & animi. In nequitia homi-
num.) Dictio interpretata nequitia, ſignificat fallacem artem vertendi aleas ſeu taxillos ad de-
cipiẽdum. vnde clarius interpretaretur fallacia ſeu verſutia. Ab hac enim ſimilitudine deſcribit
Paulus fallacem artem doctorum. In aſtuia.) Auget crimen doctorum.vt non ſolum ex fal
laci arte ſed & ex aſtuto animo procedant. Ad circunuentionem erroris.) Tolerabilis eſſet C
aſtutia ad doloſe fallendum circa pecunias & huiuſmodi,ſed intolerabilis eſt ad inducendum er
rores fidei ſeu morum.Et hæc facile patiuntur pueri. ¶Stabilitatem itaque ac firmitatem per
virum ſignificauit,excludendo pueritiam inſtabilem & fluctuãtem omni vento doctrinę &c.
Veritatem autem facientes.pro,ſectantes.) Stabilitas firmitaſque virilis Chriſtianorum non
in voluntariis pertinaciis aut ſectis ſed ſectando veritatem deſcribitur ẽ regione ad omnes effe-
ctus aſtutiarum & malarũ artiũ.Dicant illi quicquid velint:ſimus nos firmi ſectando veritatem
ad hoc vt In charitate creſcamus.pro,augeamus,in illo per omnia.) Superfluit per. Qui eſt
caput Chriſtus.Declarauit influxũ Chriſti in membra,declarauit & ipſa mẽbra corporis:decla
rat modo officium membrorum eſſe virtute capitis augere omnia membra corporis. Si hoc pe
netras, perpendes mirabilem ſanctorũ cõmunionem explanatã hic à Paulo.Augeamus inquit
nos mẽbra in illo qui eſt caput,appoſitiue Chriſtus,augeamus inquã omnia,proculdubio mem D
bra Chriſti. Ex quo totum corpus cõpactum & connexum per omnem iũcturam ſubmini-
ſtrationis.) Modum declarat quo augere debemus omnia mẽbra Chriſti.Et intendit ꝙ quem-
admodũ corpus naturale in ſtatu augmenti auget ſeipſum augendo omnes ſuas partes propor-
tionaliter,ita corpus Chriſti myſticum(quod declaratũ eſt eſſe in ſtatu augmenti vſquequo om
nes perueniamus in virum perfectum) ex virtute Chriſti compactum, coniunctum,nec ſolum
cõiunctum ſed etiã cõnexũ ſeu cõglutinatũ. Et modũ glutini explicat per omnem iũcturã ſub-
miniſtrationis.ad ſimilitudinẽ iuncturæ partiũ corporis eſt ipſa ſubminiſtratio ſpiritualis, qua
vnus electus ſubminiſtrat alii ſpiritualibus operibus. Secundum operationem in menſuram
vniuſcuiuſque membri. pro,partis.) Particula interpretata operationem,internũ actum,inter-
nam efficaciam, internum officium ſignificat. Et eſt ſenſus,ſecũdum efficaciam commenſura-
tam vnicuique parti. hoc enim in augmento naturali fit, ꝙ ſecundum efficaciam commẽſura- E
tam cuilibet parti corporis fit augmẽtũ. Et idem proportionaliter dicit Paulus in corpore my-
ſtico ꝙ ſecundũ efficaciam ſpiritus cõmenſuratã vnicuique electo. Augmentũ corporis facit)
Verbum facit,eſt vnde pendet totius literæ cõſtructio.Eſt enim ordo literæ.ex quo,Chriſto ca
pite,totum corpus compactum &c.facit augmẽtum corporis ſecundum efficaciam in menſu-
ram vniuſcuiuſque partis.Ita ꝙ totum corpus ſignificatur augmentans: & ipſum corpuſmet ſi-
gnificatur augmentari ſecundum efficaciam cõmenſuratam cuilibet parti. & quod plus eſt ad-
iungitur. In ædificationem ſui. Deeſt, ipſius, in charitate.) Finis augmentationis explicatur
conſiſtere non ſolum in augmẽto omnium partium ſed in ædificatione ſuiipſius,totius. Et hoc
in dilectione:quia ſine ipſa reliqua ſunt nihil. Vbi nota ꝙ augmẽtum corporis Chriſti myſtici
ita eſt augmentum ꝙ tendit ad charitatis ædificationem, ita corpus creſcit ꝙ ipſummet ædi-
ficatur

F ficatur non ſimpliciter ſed quatenus tendit in dilectionem dei & proximi. vt intelligamus cor-
poris eccleſiæ verum augmentum non cõſiſtere in ædificatione doctrinæ, prædicationis, pro-
phetiæ & huiuſmodi, ſed in ædificatione ſuiipſius in dilectione, in additione dilectionis. quia
enim ædificatio continue auget ædificium. ideo augmentum corporis per ædificationem expli
cauit. Et ſic declarauit Paulus vnitatem corporis myſtici. In qua non eſt prætereundum quod
de augmento manifeſtat: videlicet augeri corpus CHRISTI myſticum ſimul ſecundum
omnes partes proportionaliter. Mirabile ſiquidem eſt, ſi intelligimus quòd nunquam vna pars
augetur quin augeãtur omnes. & Paulus quidem non dicit negatiuam (ſcilicet non augeri par-
tem aliquam ſine augmento omnium) ſed dicit affirmatiuam, ſcilicet augeri omnes partes pro-
G portionaliter. & hoc quandoque verificari oportet abſque omni hæſitatione. Sed de negatiua
diffinire non audeo. augmentum ſiquidem naturalis corporis ducit ad aſſerendam illam nega-
tiuam. ratio quoque (quia non eſt maior ratio de vna augmentatione q̃ de alia) ad idẽ ducit. qua
enim ratione vna augmentatio partis eſt ſimul cum augmento totius & cuiuſque partis, eadem
ratione quodlibet cuiuſuis partis augmentum eſt ſimul cum augmento totius ſecundum ſingu-
las partes proportionaliter. Oratio quoq; dominica (petẽs panẽ noſtrũ, debita noſtra, *nos &c.*)
idem ſuadet. Et ſi hoc verum eſt, tamen nota quòd non de generatione ſed de augmẽto eſt ſer-
mo. & rurſus de partium electarum augmento tantum intellige. Et recole quòd ſicut in corpo-
re naturali nõ qualibet nutritione fit augmẽtum, ſed multis nutritionibus diſponitur corpus &
poſt certum tempus corpus augetur, ita in corpore CHRISTI myſtico. Et rurſus *quòd in*
augmẽto non æqualiter nõ ſimiliter ſed proportionaliter omnes partes creſcunt: ita &c. *Et de-*
mum recole quòd quũ naturale corpus augetur, ſingulæ partes non impeditę augentur. ſi enim
aliqua pars indiſpoſita eſſet ad augmenti motum ſuſcipiẽdum, non augeretur. Ex hac ſiquidem
H conditione non apparet mirabile admittere negatiuam: quoniam non aſſeritur niſi hæc nega-
tiua, videlicet non augetur aliqua pars corporis CHRISTI myſtici quin augeantur om-
nes diſpoſitæ ad augmentum. vt intelligamus per hanc Pauli doctrinam non eſſe corpus Chri-
ſti myſticum ſicut eſt corpus vnius ſenatus aut ciuitatis, ſed ſicut corpus naturale ex eo quòd ha
bet CHRISTVM per ſpiritum ſuum iungẽtem illud intus viuificando & augendo: quod
non inuenitur in humano collegio quodcunque ſit illud.

HOc igitur dico & teſtificor in domino.) Tractat illam particulã, vt eſſemus ſancti: hoc
eſt mũdi. Infert autem huiuſmodi mundiiiã ex eo ꝙ ſumus membra Chriſti. inde ſiqui-
dem & dicit & teſtificatur ad maiorem aſſertionis firmitatem. Vt iam nõ ambuletis.
pro, iam non ambulare, ſicut & gentes ambulant.) Hoc eſt quod dicit & teſtificatur. iam, hoc
eſt ex quo eſtis membra Chriſti, non eſſe vobis ambulandum moribus quemadmodum gentes
I ambulant. In vanitate ſenſus ſui. pro, mentis ſuæ.) Explicat mores gentium ex fine. Vanitas
ſiquidem mentis eorum, finis eſt vanus quem ſibimet præſtituunt gentes. Et dicit mẽtis ſuæ, ad
ſignificandum finem vanum ſecundum ſupremam partem animæ: vt intelligamus ꝙ loquitur
de fine quẽ philoſophi, quẽ primates ſecundũ ſummũ animæ ſuę præſtituerũt ſibi. Qui *quoniã*
nõ eſt vnus (ſed ſecũdũ diuerſitatem opinionũ in diuerſis ſummũ bonũ cõſtituerũt) *ſed omnes*
in hoc cõueniũt ꝙ vanũ ſibi finem cõſtituerũt, ideo Paulus vnico verbo *comprehendit* omnes
fines Gentilium dicendo in vanitate mentis ſuæ. Diſcurre per omnes philoſophorum ſectas &
per omnium Gentilium ſcriptorũ libros: & tandem inuenies omnes ambulaſſe in vanitate mẽ-
tis ſuæ. ſiue illa fuerit immortalitas famę, ſiue gloria præſens, ſiue virtus prę ſens ſpeculatiua &c.
Tenebris obſcuratum habentes intellectum.) Ne naturę mẽtis tribueres vanitatem finis, ex-
plicat hoc non ex natura ſed ex obtenebrato intellectu prouenire in gentibus. Et oportuit hoc
K ſubiungere, ne ex eo ꝙ vanitas huiuſmodi cõmunis erat Gentilibus omnibus, imputaretur na-
turæ. Ab alienati à vita dei.) Vita dei proprie appellatur inchoatiue quidem vita fidei: iuxta
illud, iuſtus ex fide viuet. conſummate autem vita cæleſtis patriæ. Ab huiuſmodi vita cõſtat ab
alienatos eſſe Gentiles. relinquentes ſiquidem vitam fidei primis parentibus & ſucceſſiue filiis
datam, incurrerunt obtenebrationem intellectus. Per. pro, propter, ignorantiam quę eſt in il-
lis.) Quẽadmodum rationem vani finis reddidit obtenebrarum intellectum, ita rationem ab-
alienatę vitæ à vita ſecundũ deum reddit ignorantiam: vt intelligamus vtrunque (ſcilicet finẽ &
vitam Gentilium) ex obſcuratione intellectus procedere. Propter cæcitatem. pro, excæcatio-
nem, cordis ipſorum.) Rationem ignorantiæ apud Gentiles de moribus vitæ ſecũdũ deũ, red-
dit excęcationem cordis. Et quũ cor pro voluntate ponatur, excęcatio cordis dicitur excęcatio
cauſata à corde. excęcatio ſiquidem partis eſt cognoſcitiuæ, cor autem partis affectiuæ. vt intel-
ligamus

ligamus ex affectu ortam excæcationem matrem ignorantiæ . Eſt autem excæcatio in intelle- A
ctu non priuatio intelligendi(ſicut excæcatio viſus eſt priuatio videndi)ſed eſt priuatio luminis
diuini quo potuiſſent intelligere abſque errore & finem rectum habere & vitam rectam. Et hãc
excæcationem meruerunt ex corde ſuo,praue affecto. Qui deſperantes.pro,indolentes.) Ita
tamen quòd indolentes intelligatur priuatiue : hoc eſt non dolentes , abdicantes à ſe dolorem.
Oportet ſiquidem hanc dictionem fingere ad hunc ſenſum vt exprimatur dictio Græca. Et ex-
plicat per hoc qualitatem cordis Gẽtilium. Commune ſiquidem erat eis abdicare à ſe triſtitiam
tanquam inutilem. Et hinc ſequebatur quòd non triſtabantur quòd peccauerant: ſed euitando
triſtitiam. Semetipſos tradiderunt impudicitiæ. ) Ac ſi apertius dixiſſet. etſi non cãuſa dele-
ctationis,tamen cauſa vitandæ triſtitiæ ſemetipſos tradiderũt impudicitiæ laſciuorũ actuum.
In operationem immunditiæ omnis. Vniuerſa venerea ſecundũ conſummationem actus in-
telligo per immunditiam omnem. In auaritiam.pro,in auaritia.)hoc eſt in auiditate:ad ſigni B
ficandum quòd non paululum prolapſi ſunt, ſed quo ad animum auide, quo ad actus præuios
impudice, quo ad actus conſummatos in omnem immunditiam ſe dederunt. hinc enim excæ-
catio & ignorantia. Vos autem non ita didiciſtis CHRISTVM.) Duo dixerat,ſcilicet
iam non ambulare,& ſicut gentes ambulant. Et declarauerat ſicut gẽtes ambulant: reſtabatque
declarare iam non ambulare ſic. Et hoc nũc declarat: dicẽdo quòd vos mẽbra CHRISTI
non ita didiciſtis CHRISTVM. Si tamen.pro,ſiquidem,illum audiſtis.)in euangelio.
Et in ipſo edocti eſtis.) à me & aliis euangelizantibus CHRISTVM. Sicut eſt veritas in
IESV. ) Hæc omnia dicit ſpectantia ad perfectionem intellectus,ẽ regione ad ea quæ dixe-
rat de obtenebratione, ignorantia & cæcitate gentium . Deponite. pro,deponere, vos.) Re-
fertur hoc infinitiuum cum ſequentibus infinitiuis ad verbum dediciſtis, edocti eſtis . Secun-
dum priſtinam conuerſationem veterem hominem.) Dicendo ſecundum priſtinam conuer- C
ſationem,declarat vetuſtatem hominis deponendã. id enim eſt vetuſtas hominis quod ex pri-
ſtina conuerſatione effectum eſt in homine. Malus habitus, malæ inclinationes, maculæ pecca-
torum conſtituunt veterem hominem. Cur autem appelletur vetus homo,ſubiungit dicendo.
Qui corrumpitur ſecundum deſideria erroris.) Quod veteraſcit ad interitum properat . vetu-
ſtas nanque ipſa corruptionis ſpecies eſt. Et propterea aptiſſime Paulus manifeſtat veterem ho-
minem,ex eo quòd conſiſtit in corruptione. Peccatum enim quodlibet cõſiſtit in corruptione
debiti modi, aut debiti ordinis, aut debiti obiecti operandi . ¶Quod autem dicit ſecundum
deſideria erroris,vtrãque tangit cauſam corruptionis quæ interuenit in peccato. Ex parte ſiqui-
dem intellectus dicit erroris : ex parte autem appetitus dicit deſideria. Vt intelligamus omnem
appetitum peccandi eſſe erroris in intellectu:iuxta illud Prouerbiorũ decimoquarto errant om
nes qui operantur malum.& apud philoſophos omnis malus ignorãs. Quæ non ſic intelligun- D
tur vt omne peccatum procedat ex ignorantia ( quum multa procedant ex malitia) ſed quòd
omne peccatum requirit aliquem defectum intellectus. Propter hoc enim Paulus dicit quòd ſe-
cundum deſideria erroris vetus homo corrumpitur : hoc eſt in corruptione conſiſtit.
¶Renouamini.pro,renouari,autem ſpiritu mentis veſtræ.)didiciſtis in CHRISTO non
ſolum deponere veterem hominem ſed renouari ſpiritu mentis veſtræ. Dixerat gentes ambula-
re in vnitate mentis ſuæ : ac per hoc Epheſios prius Gentiles ambulaſſe in vanitate mentis ſuæ,
didiciſſe autem in CHRISTO non ſolum deponere vetuſtatem priſtinæ vitæ ſed reno-
uari mentem(hoc eſt ſupremam partem animæ)ſpiritu:vt ſpiritus ſignificetur ratio renouatio-
nis. Tanquam in ipſa mente ſuprema animæ parte ſit officium ſpiritus, hoc eſt ad ſpiritualia
mentem eleuans , è regione ad mentis officium quo ad vanum finem depreſſa eſt.
¶Et dicit renouari : eo quòd huiuſmodi mentis humanæ ſpiritus fuerat iam in homine cõdito E
in primis parentibus,& per CHRISTVM renouatur in hominibus . Tali ſpiritus officio
mens noſtra renouatur,quum tendit tanquam in finem in cognitionem vnius veri dei & Ieſu
Chriſti. ¶Et induite.pro,& induere.) Hoc eſt tertium quod didiciſtis. Nouum hominem.)
Inter deponere veterem hominem & induere nouum hominem , non eſt diſparitas penes ho-
minem(nam & vetus & nouus conueniunt in homine. Vterque enim dicitur homo) ſed diffe-
rentia eſt penes nouitatem & vetuſtatem . Non dicit Paulus deponere hominem aut induere
hominem:ſed quatenus veterem deponere,quatenus nouum induere. Poſſumus ſiquidem vetu-
ſtatem deponere tanquam veſtimentum vetus quod corrumpitur , & nouitatem induere tan-
quam veſtimentum nouum . Qui ſecundum deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate verita-
tis.) De homine quatenus veteri dixerat qui corrumpitur ſecundum deſideria erroris : de ho-

F mine vero quatenus nouo dicit qui creatus eſt ſecundum deum alienus ab omni corruptione,
qui creatus eſt conformis deo. Et hoc è regione qui corrumpitur. In iuſtitia & ſanctitate veri-
tatis è regione ad deſideria erroris: iuſtitia contra deſideria, munditia veritatis contra erroris.
Eſt ergo deſcriptio hominis quatenus noui quòd ſecundum diuinam rationem creatus eſt, non
à nobis factus, in iuſtitia quo ad partem affectiuam ad reddendum cuique quod ei debetur: &
ſanctitate veritatis, quo ad partem cognoſcitiuam. Vbi non tantum veritas ſed mundiria veri-
tatis ſignificatur, ad excludendum admixtionem cuiuſcunque erroris: vt intelligamus nouo ho
mini nullum admiſceri errorem circa ea quæ ſunt ſalutis. ❡Et dixit hæc de nouo homine com
prehendente nouitatem omnium partium hominis quatenus eſt homo (hoc eſt partium ratio-
G nalium, ſeu rationem participantium) contra corruptam vitam Gentilium in omnibus parti-
bus: intellectu, voluntate, concupiſcibili, iraſcibili. Propter quod deponentes mendacium.)
Quæ velut in genere dixit de homine veteri & nouo, modo per partes velut in ſpecie exequi-
tur, vtriuſque (veteris, ſcilicet & noui hominis) partes ſingillatim è regione deſcribendo ſermo-
ne hortatiuo. ❡Vnde ex parte veteris hominis dicit deponenres mendacium: ex parte vero
noui. Loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo.) Et rationem vtriuſque ſubiun-
git. Quoniam ſumus inuicem membra.) Membra naturalia eiuſdem corporis non ſibiinui-
cem mentiuntur facto, ſed ſecundum veritatem virium vnum alteri ſubuenit. Ad horum imi-
tationem debemus qui membra ſumus CHRISTI, ſecundum veritatem quam in corde
habemus inuicem communicare. ❡Iraſcimini.) Locutio partis rationalis eſt officium: iraſci
autem eſt appetitus qui iraſcibilis vocatur. Nec eſt alienum à diuinis præceptis iraſcimini, quã-
uis alienum dicatur à præceptis Stoicis. Iraſci enim actus eſt virtutis ſi moderatum ſit. Et pro-
pterea Paulus addit. Et nolite peccare.) Perinde ac ſi dixiſſet. Iraſcimini moderate, *quum in-*
H *crepationis* ratio exigit. Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram.) Si contingat vos iraſci
minus moderate, ſaltem non ſit diuturna ira, ſed cito terminetur. Celeritas ſiquidem terminan-
di iram ſignificatur prohibendo occaſum ſolis ſuper iracundiam. Non dat licentiam ſeruandi
iram vſque ad ſolis occaſum, ſed vult ſaltem eodem die terminari. Et rationem ſubiungit.
Nolite dare locum diabolo.) Motus iræ humana eſt paſſio, ſed quum diutius protenditur, lo-
cum parat diabolo ad ſuggerendum quæ conſona ſunt irato: & ſic paulatim ad principandum
in animo. Qui locus negatur diabolo ſi quamprimum ira terminetur. ❡Et quod dicit de ira,
ſimile intellige de reliquis paſſionibus quum continuantur. Qui furabantur.) Ad facta no-
ciua deſcendit. Iam non furetur.) Et quoniam furari ex indigentia prouenit: ideo remedium
vnde indigentiæ ſuæ ſubuenire poſſit ſubiungit. Magis autem laboret operando manibus ſuis
quod bonum eſt.) Et addidit quòd bonum eſt ad differentiam turpis exercitii. Vt habeat vn-
I de tribuat neceſſitatem patienti.) non ſolum vt reſtituat quod furatus fuerat, ſed vt communi-
cet aliis indigentibus. Omnis ſermo malus. pro, marcidus.) Ad ſimilitudinem fructuũ mar-
cidorum ſermo dicitur marcidus qui inutilis, qui abiiciendus ſuapte natura eſt. Ex ore veſtro
non procedat.) Vt intelligamus multo magis prohiberi ſermonem peſtiferum. Sed ſiquis
bonus ad ædificationem fidei. pro, vtilitatis.) Apte contra ſermonem marcidum locat ſermo-
nem bonum ad ædificationem alicuius vtilitatis: vt ſi ſermo ipſe non directe ſit vtilis, *tamen ſit*
ad conſtructionem vtilitatis: quemadmodum ea quæ non intrant ædificium, ſunt *tamen vtilia*
ad ædificationem. Vt det gratiam audientibus.) Sermo marcidus nõ ſolum inutilis ſed non
gratus eſt audientibus. quo contra ſermo bonus ad ædificationem vtilitatis vt det gratiam au-
dientibus deſcribitur. Et non dicit vt gratus aut acceptus ſit audientibus, ſed vt det audientibus
gratiam: ad ſignificandum quorſum tendit vtilitas ſermonis, ſcilicet vt det audientibus gratui-
K tum aliquod donum: puta inſtructionis aut ſuaſionis, cautelæ & huiuſmodi. Et nolite contri-
ſtare ſpiritum ſanctũ dei.) Inter alia veteris hominis officia connumerat contriſtare ſpiritum
dei. Metaphorico ſermone dicitur ſpiritus ſanctus cõtriſtari à nobis quemadmodũ dicitur me-
taphorice deus iratus. Ad ſimilitudinem ſiquidem contriſtati ſpiritus ſanctus eſt quũ habitacu-
lum ſuũ deſerit ob diſplicentem ſibi conditionem ſuperuenientem. Scriptum eſt enim de ſpiri-
tu ſancto in nobis ꝙ diſcipline effugiet fictũ, & corripietur à ſuperueniente iniquitate. Tunc er-
go contriſtamus ſpiritum ſanctum dei in nobis quum aliquid diſplicens ei loquimur aut com-
mittimus. Mundos iam Epheſios alloquitur: vt rationem habeant horrendi immunditiam ex
parte ſpiritus ſancti habitantis in eis. Ac ſi apertius dixiſſet. ꝙ ſi nulla ſubeſſet alia ratio horren-
di veterem hominem, hæc ſola ſufficere debet, ſcilicet vt non contriſtetis ſpiritum ſanctum dei
in vobis. Vnde & ſubdit. In quo ſignati eſtis in die redẽptionis.) Diẽ baptiſmi diem redem-
ptionis

ptionis appellat: eo quòd tunc redemptio per CHRISTVM facta applicatur ad eum qui A
baptizatur: ac per hoc ipſe tunc redimitur executiue. Et in illo die ſignatos inius dicit in ſpiritu
ſancto: quoniam vere tunc gratiam quæ eſt velut impreſſio ſpiritus ſancti recipiunt qui bapti-
zantur. Omnis amaritudo & ira & indignatio.) Legendum eſt. Omnis amaritudo & fu-
ror & ira.) vt amaritudo referatur ad cor, furor ad impetum, & ira ad vindictã. Et clamor.)
in voce, comes ſingulorum trium prædictorum. Et blaſphemia.) ſæpe comes furoris & cla-
moris. Tollatur à vobis cum omni malitia.) Demum quę ſunt veteris hominis concludens,
dicit cum omni malitia. Eſtote autem inuicem benigni, miſericordes, donantes. Deeſt, vobis
inuicem.) E regione ad tot mala locat duas vniuerſales virtutes: benignitatem feracẽ omnium
bonorum, & miſericordiam alienis malis ſubleuandis intendẽtem. Et his duabus virtutibus ad-
iungit mutuam condonationem iniuriarum, exemplo dei ſubiuncto. Sicut & deus in Chriſto
donauit vobis.) vniuerſa debita, donãdo ſatiſfactorem CHRISTVM. Per has enim vir- B
tutes iunctas imitationi dei, quę ſunt noui hominis contraria ſupradictis amaritudini, iræ, furo-
ri, &c. induenda ſignificantur.

## CAPVT V.

EStote ergo imitatores dei ſicut filii chariſſimi. pro, dilecti.) Tractat hic il-
lam particulam vt ſimus irreprehenſibiles. Vbi prudẽs lector aduerte quòd
proponendo hæc adiunxit in charitate ſeu dilectione. Propterea ſiquidem
& tractãdo vnitatem noſtram in CHRISTO inſeruit charitatem: &
tractando munditiã terminauit in charitate. Et ſimiliter modo inchoando
tractatum de irreprehẽſibilitate, incipit à dilectione: non qualicũque ſed ad
imitationem dei quẽadmodum filii imitatores debẽt eſſe patris, & ad ſimi-
litudinem CHRISTI, ſubiungendo. Et ambulate in dilectione ſicut & Chriſtus dile- C
xit nos.) Et explicãdo qualitatem dilectionis CHRISTI, ſubiungit. Et tradidit ſemet-
ipſum pro nobis oblationem.) pro gratiarũ actione & bonis obtinendis. Et hoſtiam.) pro pec
catis. Deo in odorem ſuauitatis.) Loquitur Paulus de ſacrificio CHRISTI in ara crucis
more veterum ſacrificiorum: de quibus ſcribitur in odorem ſuauitatis acceptari à deo. Locutio
eſt metaphorica, more humano ſignificans acceptiſſimũ ſacrificium ad ſimilitudinem accepti
ſuauiſſimi odoris. ¶ Fornicatio autem & omnis immunditia.) Irreprehenſibilis redditur ho
mo vitando ea quæ reprehenſione digna ſunt. Et propterea Paulus tractans vt irreprehenſibi-
les eſſent Epheſii, diſcurrit per vitia, monendo vitationem eorum. Nec omnia tractat vitia, ſed
ea quæ apud Gentiles aut non æſtimabãtur peccata aut paruifiebãt. Et propterea meminit for-
nicationis, quam non æſtimabãt Gentiles peccatum. Meminit & omnis immunditiæ carnalis, D
non autem adulterii & inceſtus: quia hæc reputabantur etiam apud eos peccata, ſed impudici-
tiæ, mollities & huiuſmodi paruifiebant. Aut auaritia.) Non eſt hic ſermo proprie de auari-
tia vt opponitur liberalitati, ſed vt opponitur iuſtitiæ: quam apud Gentiles non reputari pecca-
tum, patet ex eo quòd rationabilẽ belli cauſam dicebant rationem propagãdi imperii. vbi con-
ſtat ſummã auaritiam interuenire. Præter hoc quòd leges ciuiles auaritiã citra dimidium iuſti
precii in contractibus permittunt. Nec nominetur in vobis.) Non ſolum eſſe ſed nec nomi-
nari præcipit. Sicut decet ſanctos.) Ecce ratio quia non decet mundos per baptiſmum quo-
uis modo appropinquare huiuſmodi vitiis. Aut turpitudo.) Ratione multorum turpium &
factorum & verborum quæ apud Gentiles admittebantur, dixit aut turpitudo. Et ſimiliter ſub-
iungit. Aut ſtultiloquium aut ſcurrilitas.) Verum aduerte quòd dictio interpretata ſcurrilitas
eſt Eutrapelia, quam Ariſt. iiii. Ethic. virtutẽ dicit medium tenentem in ludis & iocis. Sed ęqui- E
uoce Paulus & Ariſt. vtuntur Eutrapelia. nam apud Paulum eſt nomen officii ſeu actus ad de-
lectationem prouocandam apud Ariſt. vero eſt nomen virtutis quam non prohibet: quia vir-
tus non eſt cõtraria virtuti. Et propterea interpres antiquus tranſtulit ſcurrilitas. Rectius tamen
transferretur iocularitas aut aliquid huiuſmodi quod eſt materia virtutis Eutrapeliæ. quod raro
cum moderamine virtutis fit. Vnde & ſubdit. Quæ ad rem non pertinet. pro, non cõuenien-
tia.) Complectitur hæc tria apponendo non conuenientia: vt hinc clare intelligas quòd non
de Eutrapelia virtute ſed de Eutrapeliæ materia loquitur. Sed magis gratiarum actio.) Con-
tra vitia ſermonis, gratiarum actionem ponit. Hieronymus gratia materiæ putat non gratia-
rum actionem ſed gratioſum ſermonem ſignificari: vt è regione vitiorum linguę directe loce-
tur gratioſus ſermo. Et vere quadrat materiæ. Hoc enim ſcitote intelligentes.) Rationẽ red-
dit trium primo prohibitorum, ſubiungendo. Quòd omnis fornicator aut immundus, aut

F auarus,quod eſt idolorum ſeruitus.pro,qui eſt idolorum cultor.) Auarum dicit idolorum cul-
torem,eo quòd conuenit vterque in colendo vnam & eandem rem.Idolorum ſiquidem cultor
argentum & aurum colit:iuxta illud,ſimulacra gentium argentum & aurum:quum præter ar-
gentum & aurum opera manuum hominum,idolum nihil ſit in mundo:vt ad Corinthios di-
cit Paulus,Auarus quoque argẽtum & aurum colit:quum illius deus aurum ſit,ſicut guloſorum
deus venter eſt . in auro ſiquidem tota auari fiducia conſiſtit. Non habet hæreditatem in re-
gno CHRISTI & dei.) Manifeſtat hinc hæc eſſe peccata mortalia:vtpote excludentia à
regno cęleſti. vnde & non repetit alia tria,ſcilicet turpitudinem & ſtultiloquium & iocularita-
tem: quoniam illa non ſunt ſecundum ſuum genus peccata mortalia. ❨ Idem autem regnum
dicit CHRISTI & dei : eo quòd dei eſt vt naturalis regis, CHRISTI autem homi-
nis vt inſtitui regis , vt communicati ſibi à deo regni. Nemo vos ſeducat inanibus verbis.)
G Hinc apparet non defuiſſe docentes hæc non eſſe magnipendenda,ſed parua aut nulla eſſe pec-
cata. Propter hæc enim venit ira dei in filios diffidentiæ.pro,inobedientiæ. ſeu,imperſuaſio-
nis.) Et verbum venit præſentis eſt temporis . Ita quòd non citat præteritas vindictas dei,ſed
præſentem tanquam cõtinuam denunciat. Et poteſt intelligi de vindicta dei,quam in pręſenti
vita exercet ob hęc crimina,quãuis non diſcernamus ꝙ propter hanc cauſam veniat.Sed quic-
quid de vindicta præſenti ſit,cõtinue venit ira dei propter hæc in morte huiuſmodi imperſua-
ſibilium hominum. Nolite ergo effici participes.pro,comparticipes,eorum.) iam in culpa q̃
in pœna. Eratis enim aliquando tenebræ.) Accumulat Paulus rationem rationi.Et vbi prius
ex parte regni dei & deinde ex parte iræ,modo ex contrarietate ſtatus præteriti ad præſentem
nititur eos irreprehẽſibiles reddere.Et ſtatum quidem præteritum deſcribit tenebroſum immo
tenebras, ad ſignificandum dominium tenebrarum in eos. ſtatum vero Chriſtianum deſcribit
H ſubiungens. Nunc autem lux in domino.) Et dicit in domino, ad ſignificandum lucem gra
tiæ perficientem lucem naturalem. Vt filii lucis ambulate.) Hebraico more filios lucis appel-
lat ſectantes lucem. Et conſonum eſt vt qui tranſlati ſunt de tenebris in lucem,ſectentur vita &
opere lucem. Fructus enim lucis. pro,ſpiritus.) Nõ ſaltat Paulus de materia in materiam,ſed
declarat lucem per ſpiritum : vt intelligamus idem eſſe ſectari lucem in domino & fructificare
ſpiritui. vt intelligamus lucem hanc eſſe lucem ſpiritus,non lucem corporis. Eſt in omni bo-
nitate & iuſtitia & veritate.) Non eſt fructus ſpiritus quodcũque opus,ſi aliqua ex parte priua-
tur bonitate aut Iuſtitia aut veritate. Exigit ſiquidem fructus ſpiritus quòd ſecundũ omnes cir-
cunſtantias ſit bonus,ſit iuſtus,ſit verus.Et propterea dicit in omni.Differentia inter veritatem
& iuſtitiam clara eſt:quia illa ad intellectum,iſta ad voluntatem ſpectat. Vnde relinquit ꝙ bo-
nitas ſpectat ad mores. ❨ Paulus tamen hæc quæ nunc proponit,ſigillatim exequẽdo tracta-
I bit. Probantes quid ſit beneplacitum deo.pro,domino.) Ad verbum ambulate, refertur hoc
participium probantes. Et eſt ſenſus.vt filii lucis ambulate probantes quid ſit beneplacitum do-
mino.Vere lucis officio fungitur qui in particularibus occurrẽtibus examinat,diſcutit ac diſcer
nit quid ſit beneplacitum domino.

ET nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum. ) Hactenus propoſuit quæ
vſque ad calcem epiſtolæ tractanda ſunt: modo incipit propoſita ſingillatim tractare. Et
primum tractat particulam illam vt filii lucis ambulate , ex contrarietate tenebrarum &
lucis quam propoſuerat.Extendit ſiquidem tenebras & lucem ad opera,præcipiens vt operibus
tenebrarum nihil habeant commune. Et rationem interſerit, quia ſunt opera infructuoſa. In-
fructuoſitas ſiquidem ſufficiens eſt ratio vt abdicentur opera à commercio. Magis autem re-
darguite.) Deficit coniunctio &.& quadrat vt legatur potius.Ita ꝙ legendum eſt. Potius au-
K tem & redarguite. ) Nõ ſufficit alienum fieri ab operibus tenebrarum ſed oportet etiam & re-
darguere opera tenebrarum. Et primi quidem (ſcilicet non communicandi) rationem ſubiun-
git . Quæ enim in occulto fiunt ab ipſis turpe eſt & dicere . ) Optima non communicandi
ratio ex turpitudine tali ac tanta vt etiam turpe ſit dicere illa ſumitur . De venereis loquitur te-
nebrarum operibus. Rationem autem ſecundi(ſcilicet potius autem & redarguite) ſubiungit.
OMNIA autem quæ arguuntur. pro,redarguuntur à lumine. pro,à luce,manifeſtantur.)
Redargui eſt manifeſtari à luce . Igitur quum vos ſitis lux , ad vos ſpectat redarguere tenebra-
rum opera. Omne enim quod manifeſtatur. pro,manifeſtat, lumen. pro,lux,eſt.) Ad pro-
bãdum paſſiuam (quòd quicquid redarguitur manifeſtatur à luce)affert vniuerſalem actiuam,
quòd omne quod manifeſtat eſt lux.Quum aliquid redarguitur,non vere redarguitur niſi ma
nifeſtetur error, crimen aut defectus qui ratio eſt quòd redarguendum ſit . Manifeſtare autem,
proprium

proprium officium lucis Paulus dicit : vt hinc concludat quòd lucis officium eſt redarguere . A
Quòd autem omne quod manifeſtat ſit lux,ad ſenſum patet in corporeis. Et idem patet in ar-
tibus & diſciplinis:& idem in ſpiritualibus. Propter quod dicit.) Per relatiuũ quod,officium
lucis ſpiritualis refertur. Surge qui dormis & exurge à mortuis , & illuminabit te CHRI-
STVS. pro, & illuceſcet tibi CHRISTVS.) Paulus citat hanc ſententiam , procul-
dubio ex ſcriptura . Et quoniam non inuenitur in ſacra ſcriptura ex integro hæc ſententia; vel
ex aliquo librorum ſacrorum quibus caremus(quorum mentio fit in hiſtoria Regum ſeu Para-
lip.)vel ex cap.lx.Eſaiæ Paulus hanc ſententiã attulit exponendo. Ibi enim dicitur ſurge,abſq;
aliquo nomine: quanuis in latinis codicibus habeatur Hieruſalem. Et hoc ſurge Paulus exponit
qui dormis:declarando ad quem dirigitur ſermo ſurge,ſcilicet ad dormientem,proculdubio in
tenebris:quoniam qui dormiunt,nocte dormiunt.Et explicando quòd ad dormientem ſomno
mortis dirigitur ſermo,adiungit & exurge à mortuis,non corpore ſed anima.quod eſt ſurgere B
à tenebris peccatorum.Ita quòd totum hoc appoſuit Paulus de ſuo,ad declarandum perſonam
cui dicitur ſurge , & à quali ſtatu dicitur ſurge . ¶Quod autem ſequitur & illuceſcet tibi
CHRISTVS, ibidem apud Eſaiam habetur ſub aliis verbis, illuminare quia venit lumen
tuum. Et ſecundum tempus futurum ſubditur,ſuper te orietur dominus.quod reſpõdet tranſla-
tioni Hiero.apud quem legitur hoc in loco & orietur tibi CHRISTVS. Manifeſte ſiqui-
dem Eſaias ibi loquitur de differentia inter perſonam hanc & reliquum mundum penes tene-
bras & lucem.Quia ecce tenebræ operiẽt terram & caligo populos,ſuper te autem orietur dò-
minus.Vnde cõformitas materiæ de qua loquitur propheta ad materiam de qua loquitur Pau-
lus,non paruam cõiecturam gignit quòd ex illo loco Paulus attulit hanc ſententiam:exponen-
do per dominũ CHRISTVM, & reliqua vt diximus. Videte itaque fratres. ) Super-
fluit fratres. Eandem particulam vt filii lucis ambulate,explicat ex alio capite,ſcilicet quantum C
ad curam ambulationis ratione multorũ impedimentorum. Vnde conſequenter ad lucem dici,
videte. Quomodo caute. pro,accurate,ambuletis.) Præcipit Paulus filiis lucis vt vtantur Lu-
ce ad videndum modum ſtudioſe accurateque ambulandi: hoc eſt proficiẽdi in via dei. Non
quaſi inſipientes.) Contrarium officio videndi modum accurate ambulãdi,explicat inſipien-
tiam:vt oſtendat neceſſitatem huius curæ. Ad ſimilitudinem ſiquidem corpore ambulantium
deſcribit ſpiritualem ambulationem . nam tanquam inſipientes ambulant quibus non eſt cura
videndi qualiter ambulant. Sed vt ſapientes redimentes. pro,ementes, tempus,quoniam dies
mali ſunt.) Sapiẽtiam ſtudioſam circa modum ambulandi explicat quo ad vnum in ſpecie ef-
fectum,qui eſt emere tempus:hoc eſt opportunitatẽ proficiendi in via dei. Præcipit Paulus no-
bis eſſe ambulandum more viatorum : qui diebus malis (ſiue ex aëris perturbatione ſiue ex ho-
minum inſidiis)itinerantur. Tales enim emunt tempus opportunũ ad ambulandum ne in ma- D
litiam dierum incidant : hoc eſt vt euadant pericula in via. Simili nanque modo præcipit filiis
lucis vt ſtudiis,officiis,incommodis &c. Emant opportunitatem proficiendi meritis, eò ꝙ dies
mali ſunt: hoc eſt dies huius viæ ad cæleſtiam patriam pleni ſunt malis ſuaſionibus, tentationi-
bus,inſidiis & reliquis huiuſmodi prouocantibus ad peccatum. Ac ſi apertius dixiſſet.quia peri-
culoſi ſunt dies itineris, vtimini ſapientia, emite opportunitatem euadendi pericula : non expe-
ctetis vt vobis offeratur opportunitas,ſed emite illam vt proficiatis in via dei. Simile quid dicit
dominus in euangelio quod abiit & vendidit omnia quæ habuit & emit agrũ ſeu margaritam.
Niſi quòd dominus emptionem ad precioſitatem rei retulit: Paulus vero ratione periculorum
emendam præcipit opportunitatem proficiendi . ¶Hoc præceptum adimplent non ſolum
relinquentes mundum & ad eremum ſeu monaſteria proficiſcentes , ſed etiam quicunque op-
portunitatem benefaciendi pręponunt dãnis rerum temporalium aut incommodis corporis & E
huiuſmodi. ¶Propterea.) vt accurate ambnletis. Nolite fieri. pro, ne ſitis, imprudentes.)
Exequitur illam particulam,probãtes quid ſit beneplacitum domino. Explicat modum quo fit
huiuſmodi probatio:excludendo,ſcilicet imprudentiam,quam conſtat circa ſingulari verſari.
Sed intelligentes quæ ſit voluntas dei.pro,domini.) Probando,exanimando ſingularia occur-
rentia;abſit imprudennia, hoc eſt prudens ſit diſcuſſio,terminus autem examinationis ſit intel-
ligere quæ eſt voluntas domini, quid eſt gratum deo in hoc ſingulari agendo vel patiendo . ſic
enim probatio vndique perfecta eſt. Et nolite inebtiari.pro.& ne inebriamini , vino . ) Su-
pererat vt irreprehenſibiles redderentur Epheſii circa ebrietatem:quæ non reputabatur pecca-
tum aut valde paruum.Et hoc introducit declaraturus fructum ſpiritus ſuperius propoſitum,di
cendo fructus enim ſpiritus eſt &c.Ebrietatem ſiquidem implentem hominem vino,è regione
SS iii locat

F locat plenitudinis ſpiritus. Prohibet itaque ebrietatem tanquam rem reprehenſibilem. Et ratio-
nem ſubiungit. In quo eſt luxuria.) Luxuria non eſt proprium venereorũ nomen ſed com-
mune moribus & actibus ſuperfluitate profuſis. Nec eſt clarum an relatiuum in quo, referat vi-
num an referat inebriari vino. nam ſi refert inebriari, nõ eget gloſa: quoniã manifeſte interue-
nit ibi ſuperfluus potus. Si autem referatur vinum, tunc eſt ſenſus quòd vinũ eſt prouocatiuum
ad ea quæ ſunt luxus: vt experientia teſtatur in hominibus bene potis. Sed implemini ſpiritu
ſancto.) Superfluit ſancto: quãuis ſubintelligatur. Tractat (vt dictum eſt) illam particulam, fru
ctus enim ſpiritus eſt in omni bonitate. Et propterea incipit tractatum illius à plenitudine ſpi-
ritus. Et explicat bonitatem ſpiritus triplici relatione. Primũ relatiue ad ſeipſos loquendo. Lo-
G quẽtes vobiſmetipſis in pſalmis & hymnis & canticis ſpiritualibus.) Et hoc proprie ſpectat ad
partem contemplatiuam. Loqui enim internũ, intellectus eſt. Et ſignificat per hoc quòd homo
conferat pſalmos & hymnos diuinæ laudis, & cantica non ſecularia ſed ſpiritualia: meditando
ea quę ſignificant. Cantantes & pſallentes in cordibus veſtris domino.) Secunda relatio eſt
ad dominum, non per modum loquentis, ſed per modum cãtantis. Quem modum magis ex-
plicans dicit in corde veſtro: ad ſignificandum quòd cãtus eſt partis affectiuæ relatæ ad deum,
gaudendo & exultando in domino. lætantium ſiquidem eſt cantare. Gratias agentes ſemper
pro omnibus.) Tertia relatio eſt ad proximos, immo & ad omnia beneficia gratias agẽdo. Et
dicit ſemper, non actu ſed animi promptitudine. Et dicit pro omnibus vt cõmunio ſanctorum
exerceatur. In nomine domini noſtri IESV CHRISTI.) Gratiarum actio inuo-
cato CHRISTO homine tãquã medio mãdatur: vt quẽadmodum eſt medium in bene-
ficiis ita ſit medium in gratiarum actione. Deo & patri.) Deus nomen eſt naturæ: pater per-
ſonæ primæ trinitatis. aut eſt nomen amoris ſeu officii quo nos adoptauit. Subiecti inuicem
H in timore Chriſti.) Vltima bonitatis pars deſcribitur in mutua ſubiectione non legali ſed in ti-
more Chriſti. talem enim ſubiectionem efficit ſpiritus: extendendo bonitatem animi ſingulo-
rum ad mutuam ſubiectionem ob reuerentiam Chriſti in ſingulis habitantis. Huiuſmodi enim
ſubiectio communis eſſe debet tam prælatis q̃ ſubditis, tam dominis q̃ ſeruis &c. quum nihil
aliud ſit q̃ ſubiici Chriſto habitãti in Chriſtiano. Mulieres. pro, vxores, viris ſuis. pro, propriis,
ſubditæ ſint. pro, eſtote.) Tractat illã particulã & iuſtitia, in iuſtitia inter virum & vxorẽ, inter
patrem & filiũ, inter dominũ & ſeruũ. vnde ab vxoribus incipiens, mãdat vt ſint ſubditæ pro-
priis viris. Et modũ ſubiectionionis ſubiũgit. Sicut domino.) Nõ dicit ſicut dominis: quia non
mandat vxores eſſe velut ſeruas maritorum: quod ſignificaretur ſi dixiſſet ſicut dominis. Sed di
cit ſicut domino, hoc eſt ſicut Chriſto: hoc eſt volũtarie & ex amore. Sic enim ſubiicimur Chri
ſto. Vnde ad hanc ſimilitudinẽ (ſicut domino) declarandũ ſubiungit. Quoniam vir caput eſt
I mulieris. pro, vxoris, ſicut Chriſtus caput eſt eccleſiæ.) Ratio ſubiectionis non affertur domi-
nium ſed eſſe caput. & hoc commune eſſe Chriſto & marito dicitur: Chriſto reſpectu eccleſiæ,
marito reſpectu vxoris. Et de Chriſto quidem eccleſiæ capite ſuperius dictũ eſt: de viro autem
ne ſit quæſtio penes quid in propoſito attẽditur ſimilitudo capitis, ſubiungit de Chriſto. Ipſe
ſaluator corporis eius. pro, & ipſe ſaluator corporis eſt.) vt intelligamus de hoc officio capitis
eſſe ſermonẽ. ſcilicet de officio quo caput ſaluat corpus. Chriſtus quidẽ ſaluator eſt corporis ſui
quod eſt eccleſia: & maritus ſaluator eſt vxoris, paſcendo, gubernando, regendo, protegendo,
eam. Sed ſicut. pro, ſicut autem, eccleſia ſubiecta eſt Chriſto ita & mulieres. pro, vxores, viris
ſuis. pro, propriis, in omnibus. pro, in omni.) Explicat clare quod dixerat ſicut domino, adiun-
gendo in omni: vt intelligãt vxores in omni re, in vniuerſa actione debere ſubiici maritis ſicut
eccleſia Chriſto: hoc eſt vt in nulla re, in nulla actione admittant aliquid contrarium maritis
Chriſti lege regulatis: alioquin nõ eſſent ſubditæ illis ſicut Chriſto. Per hoc enim excludit ſub-
K iectio quo ad peccandum. ❡ Viri diligite vxores veſtras ſicut & Chriſtus dilexit eccleſiam.)
Amor amicitiæ ſpiritualis ad vxores exprimitur ex modo quo Chriſtus dilexit eccleſiam. Vn-
de effectum huiuſmodi amoris amicitiæ explicat ſubiungens. Et ſeipſum tradidit pro ea.) in
ara crucis. Vt illam ſanctificaret.) hoc eſt mundam redderet. Et explicando modum quo mũ-
dat eccleſiam ſubiungit. Mundans lauacro aquę in verbo vitę.) Superfluit vitę. Baptiſmus ſi-
gnificatur in verbo, in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti. Vt exhiberet. pro, adiungeret,
ipſe ſibi glorioſam.) Ad ſimilitudinem ſponſæ deſcribit eccleſiam glorioſam meritis, clara lau-
de famaque dignis. Eccleſiam non habẽtem maculam. Turpis eſt in ſponſa macula carnis,
& in eccleſia macula peccati. Aut rugam.) fictionis aut duplicitatis. Aut aliquid huiuſmo-
di.) quod ſponſam dedecet. Sed vt ſit ſancta.) hoc eſt munda. Et immaculata. pro irrepræ-
henſibilis.)

henſibilis.) in actionibus ſuis. In quo apparet manifeſte amor amicitiæ. Ita & viri debent di- A
ligere vxores ſuas vt corpora ſua.) Tractando ſimilitudinem inter virum & vxorem ad imi-
tationem CHRISTI & eccleſiæ, poſtquam explicauit eam penes amorem amicitiæ, mo-
do explicat eandem ſecundum amorẽ concupiſcentiæ quo aliquis amat ſeipſum. Ad hoc enim
manifeſte ſpectat quòd viri diligant vxores ſuas vt corpora propria. Vnde & amplius explicãs
ſubiũgit. ¶ Qui ſuam vxorem diligit, ſeipſum diligit.) eo ꝙ vxor eſt caro viri. Nemo enim
vnquam carnem ſuam odio habuit.) Intellige hoc formaliter de carne ſua vt ſic. nam ſecus eſt
de carne ſua. vt impeditiua eſt vel reputatur alicuius magis amati. Sic enim multi occiderunt ſe-
ipſos, apprehendentes carnem ſuam tanquam impedientem eos ab effectata libertate ſeu deti-
nentem eos in malis. Sic CHRISTVS præcipit odio haberi carnem propriam vt retra-
hentem à ſalute animæ. ſic ſancti caſtigant corpus ſuum vt pugnans aduerſus ſpiritum. & ſic de
ſimilibus. Cum his enim omnibus ſtat ſolidat formalis veritas, ꝙ nemo vnquam carnem ſuam B
odio habuit. Vnde & probationem manifeſtã ſubiungit. Sed nutrit & fouet eam.) quod con-
tinua experientia teſtatur. Sicut & dominus eccleſiam.) dilexit tanquam carnem ſuam. Et ne
hoc abſonum videatur, ſubiungit. Quia membra ſumus corporis eius.) Hinc enim manife-
ſtum eſt ꝙ eccleſia eſt corpus CHRISTI, De carne eius & de oſſibus eius.) Eccleſia non
ſolum eſt corpus CHRISTI ſed eſt corpus formatum de carne CHRISTI & de oſ-
ſibus CHRISTI in cruce. Multo enim plus contulerũt caro Chriſti & oſſa Chriſti in cru-
ce ad formandum corpus CHRISTI myſticum quod eſt eccleſia quàm contulerint caro
Adæ & oſſa Adæ ad formandam vxorem eius Euam: quoniam caro CHRISTI & oſſa
CHRISTI in cruce cõtulerunt vitam propriam ad formandũ corpus eccleſiæ: Adæ vero
caro & oſſa non contulerunt propriam vitam. Ad illam ſiquidem alludens formationem dicit
quòd ſumus de carne eius & de oſſibus eius. ¶ Propter hoc relinquet homo patrem & matrẽ.) C
Affert conſequenter verba ſcripturæ: quę fuerunt conſequenter dicta poſt caro de carne mea &
os ex oſſibus meis. Et affert hæc ad manifeſtandum authoritate ſcripturæ ꝙ vxor eſt caro ma-
riti. Et pronomen hoc, vinculum inter virum & vxorem demonſtrat. Propter huiuſmodi nãq;
vinculum relinquet (& quo ad conuerſationem & quo ad thorum) homo patrem ſuum & ma-
trem. Et adhærebit vxori ſuæ.) conuerſando, curam gerendo, paſcendo, fouẽdo &c. Et erũt
duo in carne vna. pro, in carnem vnam.) Hoc eſt quod Paulus volebat ex ſcripturę teſtimonio
habere ad propoſitum vt vxor caro viri manifeſtaretur. Quomodo autem ad literam hoc in-
telligatur, in euangelis expoſuimus. ¶ Sacramentum. pro, myſterium, hoc magnum eſt.) Non
habes ex hoc loco prudens lector à Paulo coniugium eſſe ſacramẽtum. Non enim dicit ſacra-
mentum ſed myſterium hoc magnum eſt. Et vere myſterium verborum horum magnum eſt. D
Continent enim & indiuiſibilitatem coniugii. vt dominus explanauit apud Matthæum. Conti-
nent & ius naturæ, horrendi coniugium cum patre & matre. Continent & officium debitum à
viro plus vxori quàm patri & matri. Continent & hoc quod modo Paulus declarauit vxorem
eſſe carnem mariti. Vnde vere myſterium hoc magnũ eſt. Ego autem dico in Chriſto & ec-
cleſia. pro, in Chriſtum & eccleſiam.) Accumulat Paulus magnitudini myſterii ſecũdum ſen-
ſum literalem, magnitudinem ſecundum ſenſum ſpiritualem, referendo hæc ad Chriſtum & ec
cleſiam: vt iam retulerat dicendo quia membra ſumus corporis eius de carne eius & de oſſibus
eius. Veruntamen & vos ſinguli. pro, ſingulatim, vnuſquiſque vxorem ſuam ſicut ſeipſum
diligat.) Quáuis ego referam hæc ad Chriſtum & eccleſiam, veruntamen iuxta ſenſum literæ
vnuſquiſque diligat vxorem ſuam ſicut ſeipſum: vtpote vná cum eo carné. Vxor autẽ timeat
virum.) Et eſt ſermo de timore reuerentiali.

## CAPVT VI. E

FIlii obedite parentibus veſtris in domino.) Poſt iuſtitiã inter cõiuges mo-
nét iuſtitiam inter patrem & filium: inchoans à debito filiorum. Primũ au-
tem quod debent filii parentibus eſt obedientia, non qualitercunque ſed in
domino. Moderatur Paulus debitam obedientiam ad in domino: vt intelli-
gamus non eſſe obediendum parentibus niſi ſecundum deum præcipiant.
Magis enim obedire oportet deo quàm hominibus. Hoc enim iuſtũ eſt.)
Manifeſtat obediẽtiam eſſe debitam quia eſt iuſta, quia eſt diuina lege pro-
mulgata. Honora patrem tuum & matrem tuam.) Ecce iuſtum diuinæ legis expoſitum ho-
nore obedientiæ. Ad literam ſiquidem de obedientia atque reuerentia præceptum illud intelli-
gitur, ad ſubuẽtionem autem extenditur in articulo neceſſitatis: quo ſcilicet parentes indigerẽt,

F Iuxta hanc enim extenſionem dominus in euangelio vtitur hoc præcepto: Paulus autem ſim-
pliciter & abſolute. Quod eſt mandatum primum in promiſſione.) Dicitur præceptum hoc
primum in promiſſione, quia prius adiūcta fuit promiſſio huic præcepto quàm fuerint adiun-
ctæ promiſſiones obſeruatoribus mandatorum diuinæ legis. nam huic præcepto fuit adiuncta
promiſſio in ipſa promulgatione tabularum: vt patet Exod. xx. promiſſiones autem adiunctæ
obſeruatoribus legis poſtea fuerunt adiunctæ: vt patet in fine Deut. Vt bene ſit tibi & ſis lon-
gæuus ſuper terram. Duplex bonū promittitur. Primo ipſum bonū: deinde longæuitas vtendi
bono habito. Tanquam parum ſit alterū ſine altero. Longa ſiquidem vita abſque bonis, parum
boni eſt: & ediuerſo bona ſine diuturnitate, parū proſunt. ¶ Et vos patres nolite ad iracundiam.
G pro, ad iram, prouocare filios veſtros.) Debitum parentum erga filios explicat. Primum quod
exigit Paulus à parentibus negatiuum eſt: vt non prouocent eos ad peccatū aliquod. Et hoc ex-
preſſit in ira: quoniam parentes in hoc frequenter peccant, prouocando filios ad exercendam
vindictam. Hoc eſt enim prouocare filios ad iram aduerſus exoſos parentibus. Vnde è regione
incitationis ad malum, ſubiūgit aduerſatiue. Sed educate illos in diſciplina. pro in eruditione,
& correctione. pro, admonitione, domini.) Eruditio partem reſpicit intellectiuam: admonitio
autem partem affectiuam. & vtranque præcipit ſecundum legem domini: quæ & directe pro-
hibet vindictas & vniuerſæ vitæ actus componit. Tenētur ſiquidem parentes filios non ſolum
alere ſed inſtruere. ¶ Serui obedite dominis carnalibus.) Vltimo loco iuſtitiam inter domi-
num & ſeruum præcipit. non enim adhuc erat politia aliqua ſed tantum familiæ erant Chri-
ſtianæ. Et propterea omnes & ſolas cōiugationes familiæ direxit quo ad debitum: videlicet in-
ter viros & vxores, parentes & filios, dominos ſeruos. Inter obediētiam autem filiorum & ſer-
uorum quanta ſit differentia, monſtrat ex eo quòd obedientiam filiorum præcipit cum vna
H tantum conditione, ſcilicet in domino. ſeruorum vero obedientiam multiplicatis conditioni-
bus qualificat, adiungēdo. Cum timore & tremore.) Timor intus, tremor extra eſt. In ſim
plicitate cordis veſtri ſicut Chriſto.) Tollit à ſeruis duplicitatem cordis reſpectu dominorum
quēadmodum tollitur reſpectu Chriſti: vt quemadmodum obeditur Chriſto non aliud haben-
do in corde & aliud in ſeruitio, ita obediatur à ſeruis dominis carnalibus. Quod magis explicās
dicit. Non ad oculum ſeruientes quaſi hominibus placentes.) Seruitiū oculare ad placendum
exterius homini non intuenti cor, deſcribitur: quia reuera non exhibetur niſi exterius, ita quòd
ſi careret arbitro non fieret. Vnde è regione ad huiuſmodi oculare ſeruitium ſubiūgit aduerſa-
tiue. Sed vt ſerui Chriſti.) intuentis cor. Facientes voluntatē dei.) Materiam explicat in qua
ſerui tenentur obedire dominis carnalibus, ſcilicet in faciendo voluntatē dei: hoc eſt ea quę non
aduerſantur voluntati dei. Ex animo.) Contra id quod dixerat ad oculum, dicit ex animo.
I Cum bona voluntate pro, cum beneuolentia.) Non ſufficit ſeruis Chriſtianis timor, ſed exigi-
tur etiam beneuolentia erga dominos. Seruientes ſicut domino. Superfluit ſicut. Et non ho
minibus.) Præcipit Paulus contra id quod dixerat quaſi placentes, vt ſerui agnoſcant ſe ſerui-
re domino CHRISTO: eo quòd ipſe præcipit vt obediant carnalibus dominis, eo quòd
ipſe eſt principalis præcipiens & cui principaliter obeditur. Quēadmodum dicimus quòd ſer-
uiens inuitato à domino, non ſeruit inuitato ſed domino. Sic enim Paulus dicit ſeruiētes domi-
no non hominibus. Scientes quoniam. pro, quòd, vnuſquiſque quod fecerit bonum hoc reci-
piet à domino, ſiue ſeruus ſiue liber.) Manifeſtat quod dixerat ſeruientes domino & non ho-
minibus ex mercede: quia dominus retribuet mercedem vnicuique tam ſeruo quàm libero ope
ris ſui boni: ac per hoc obedientiæ debitæ carnalibus dominis: quoniam opus bonum eſt. ¶ Et
vos domini eadem facite illis.) Eadem intellige proportionaliter, ſcilicet cum beneuolentia in
K ſimplicitate ſecundum voluntatem dei præcipientes illis. Remittentes minas.) hoc eſt nō exe-
quentes minas. Non enim quod turbato animo ſæpe domini minantur, executioni mandandū
eſt. Multa ſiquidem conſonant animo turbato quæ poſtea diſſonant à quieto. Et propterea ra-
tionaliter domini remittunt minas. Scientes quia & illorum vt veſter. pro, quòd & veſter,
ipſorum dominus eſt in cælis.) Senſum tranſtulit vetus interpres. nam ordo literæ eſt, ſcientes
quòd ipſorum & veſter dominus eſt in cælis. Rationem reddit quare debent & remittere mi-
nas & eadem facere ſeruis, ex eo quòd cōmunis dominus eſt in cęlis, ex eo quòd reddituri ſunt
rationem communi domino de iis quæ agunt erga ſeruos. Et perſonarum acceptio non eſt
apud deum. pro, eum.) ſcilicet dominum qui eſt in cælis. Non eſt ille cæleſtis dominus vt prin-
cipes mundi huius: apud quos magis reputantur domini quàm ſerui: ſed æqua lance librat ani-
mos domini & animos ſeruorum.

DE cætero.pro,cæterum,fratres mei cõfortamini in domino & in potentia virtutis.pro,for- A
titudinis,eius.)Supererat tractare illam particulam,& omni veritate.banc modo tractat,in-
ſtruendo ad pugnam contra diabolum.Et apte fructui ſpiritus in omni veritate, attribuitur pu-
gna aduerſus dæmonem : vt intelligamus non eſſe humanæ fictionis bellum inter dęmones &
nos,ſed eſſe veritatem:& arma noſtra aduerſus dæmones non eſſe arma imaginata, ſed eſſe fru-
ctum ſpiritus in veritate omni,vbſq; vllo commento. ¶ In duas autem partes diſtinguit robur
Chriſtianum aduerſus dæmones. Altera eſt confortamini in domino:hoc eſt inualeſcite non in
vobiſipſis ſed in domino. Altera eſt,& in potentia fortitudinis eius. In domino inualeſcimus
quatenus dominus eſt,ac propterea curam noſtri habet. in potentia vero fortitudinis eius ſimi-
liter inualeſcimus vtentes fortitudine eius aduerſus hoſtes non infirma aut debili ſed potente. vt
vtrinque confortemur ad pugnam immo ad victoriam ſub tali principe, ſub tanta potentia for
titudinis eius non in viribus fortitudinis noſtræ. Induite vos.)Duorum quæ propoſuit exequi-
tur ſecundum. Armaturam Dei.) Dictio interpretata armaturam,ſignificat non aliquod ſpe- B
ciale genus armorum ſed vniuerſitatem armorum. quod enim dixerat in potentia fortitudinis
eius,modo explicat ab effectu vniuerſæ armaturæ. Vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli.)
Manifeſta ratio induendi vniuerſa arma Dei,vt non cadamus ſed habeamus vnde poſſimus ſta-
re aduerſus diabolum inſidiis contra nos pugnantem. Et ne fictio reputetur diabolus inſidians
nobis, ſubiungit. Quoniam non eſt nobis colluctatio.pro,lucta. ) De conflictu eſt ſermo non
de ludo. Aduerſus carnem & ſanguinem.) Intellige tantum. eſt enim ſenſus quòd non eſt no
bis conflictus tantummodo aduerſus carnem & ſanguinem : hoc eſt aduerſus concupiſcentias
carnis & incenſionẽ ſanguinis quo accendimur ad irã & alias paſſiones. Dicit enim hæc aduer
ſus doctrinam Gentilium reputantium non eſſe nobis conflictum niſi aduerſus internas paſſio-
nes: & conflictum aduerſus dæmones reputant fictionem. Sed aduerſus principes.) Dæmones C
quadrupliciter deſcribit. Primo à principatu naturæ. Eminentia ſiquidem naturæ eorum re-
ſpectu viſibilis mundi ſignificatur. & propterea ſine adiectione aliqua dicit aduerſus principes:
vt quantum diſtat ſtatus principum à ſtatu aliorum, tantum diſtare intelligamus naturam dæ-
monum à natura hominum & vniuerſorum ſenſibilium. Et poteſtates.pro, aduerſus poteſta-
tes.) Deſcribit ſecundo eoſdem ex eminentia potentiæ: & propterea ſine adiectione aliqua dicit
aduerſus poteſtates, vt cognoſcamus noſtros hoſtes longe eminentiores tum natura tum poten
tia. Aduerſus mundi rectores. pro, dominos, tenebrarum harum. pro, ſæculi huius.)Ita quòd
textus Pauli eſt. aduerſus mundi dominos tenebrarum ſæculi huius. Et in textu Græco quod di-
cimus mundi dominos, vnica eſt dictio compoſita ex mundo & dominio,coſmocratoras.Pro-
pter quod ſubobſcurior redditur litera Latina cum tot obliquis ſubſtantiuis,ſcilicet mundi tene-
brarum.Verum ordinari poteſt ſic. aduerſus dominos mundi,non abſolute ſed mundi tenebra- D
rum. non æterni temporis ſed ſæculi huius. ¶ Deſcribit tertio dæmones à dominio vniuerſali
quod debellando homines vbique acquiſierant : vniuerſali inquam reſpectu mundi tenebrarũ,
ad differentiam mundi lucidi. Mundus ſiquidem tenebrarum non corporalium ſed ſpiritualiũ,
eſt mundus conſtans ex peccatoribus. Et adiungit ſæculi huius,ad differentiam futuri poſt vni-
uerſale iudicium ſæculi: in quo dæmones non erunt domini tenebrarum,ſed ab omnibus cogno
ſcentur ſubiecti & ipſi tenebris, damnati & in tormentis, qui modo ſunt domini reproborum
viuentium in hoc ſæculo, pro quanto vtuntur illis vt ſeruis. Contra. pro, aduerſus, ſpiritualia
nequitiæ in cæleſtibus.) Quarto deſcribit eoſdem à malitia excellentiſſima. Non dicit aduerſus
ſpirituales nequitias, ſed(quod plus eſt)aduerſus ſpiritualia nequitiæ. Habet nequitia carnalia,ha
bet & ſpiritualia. Carnalia nequitiæ ſunt ſtudia mala ſecundum paſſiones carnales.ſpiritualia au
tem nequitiæ ſunt ſtudia mala ſecundum ſuperiorem animæ partem . Quæ tanto ſunt peiora, E
quanto intellectus altior & maioris eſt vis quàm ſit vniuerſa pars animæ inferior : vt intelliga-
mus mala ſtudia hoſtium noſtrorum tanto peiora quanto in illis totum ſtudium ex parte con-
ſtat ſpirituali, & non eſt partim ſpirituale & partim carnale. quale eſt omne humanum ſtudiũ.
¶ Quod autem adiungit in cæleſtibus, materiam ſignificat circa quam verſantur ſpiritualia ſtu
dia nequitiæ de qua eſt conflictus. Ad tollendum ſiquidem cæleſtia nobis, ad priuandum nos
cæleſtibus,tendunt huiuſmodi ſpiritualia nequitiæ ſtudia. Propterea accipite armaturam dei.)
Deſcriptis hoſtibus cum tot terribilibus conditionibus, redit ad armandum nos. Et recole quòd
de vniuerſis armis dicit armaturam. Vt poſſitis reſiſtere in die malo.) hoc eſt in die periculo-
ſo:ſicut ſuperius dixit dies mali ſunt.ad hoc enim armamur vt reſiſtamus in die conflictus : qui
dicitur dies malus ratione periculi incidẽdi in vere malum mortis animę. Et in omnibus per-

F fecti ſtare.pro,& omnibus perfectis ſtare.) hoc eſt etiã omnibus confęctis quæ pugnæ ſunt ſta-
re in rectitudine, firmiter ſubſiſtere. hic eſt enim finis pugnæ. ❡ State ergo.) Ab vniuerſa ar-
matura deſcendit ad ſingula arma in ſpecie: incipiens à cingulo quod baltheum vocant. Su-
cincti.pro,præcincti,lumbos veſtros in veritate.)Circuncingi iubet veritate tanq̃ baltheo:vt vn
diq; veritate defendamur,vt à veritate incipiat omnis noſtra pugna. lumbi ſiquidem vires ani-
mæ ad ſimilitudinem lumborum ſuſtentantium corpus dicuntur.& propterea veritate cingun-
tur,quæ eſt fundamentum omnium virtutum. Nullam enim fallaciam,nihil fraudis,nihil à ve-
ritate diſſonum admittit Chriſtiana religio,nullum verum refutat: quoniam verum vero nõ eſt
contrarium. Et induti loricam.pro,thoracem,iuſtitiæ.) Loco thoracis tuentis pectus & vitalia
membra iuſtitiam veritatis comitem,præcipit.voluntas ſiquidem conſtans ad reddendum vni-
cuiq; quod ſuum eſt, vitalia animæ tuetur. Et calceati pedes in præparationem Euangelii pa-
G cis.)Loco calceorum tuentium pedes,affectus quibus incedimus tanq̃ calceatos præcipit mode-
ratione præparante nos ad Euangelium pacis. Vere poſt voluntatem prædiram iuſtitia, affecti-
ua pars debet eſſe diſpoſita ad tranquillitatem ordinis Euangelici. In omnibus ſumentes ſcu-
tum fidei in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi.pro,mali, ignea extinguere. ) Loco ſcuti fidem
præcipit. Et eius effectum explicat extinguere ignea tela,non aliqua ſed omnia mali:hoc eſt dę-
monis antonomaſice mali. Vbi & arma offenſiua dæmonis aduerſus nos declarat eſſe tela quæ
ſunt percuſſiua, & ignea combuſtiua: vt ex his duabus conditionibus ſenſibilium percipiamus
magnam armorum vim:vtpote à telis & igne deſcriptorum. vt in igne vim conſumptionis,&
in telo vim penetrationis intelligamus. Quæ tamen omnia poſſumus ſi volumus vtendo ſcuto
fidei extinguere. ❡ Et bene nota quòd tunc vtimur fidei ſcuto,quando ea quæ ſunt fidei oppo-
nimus obuiam tentationibus tanq̃ telis etiam igneis anteq̃ ingrediantur in animas noſtras.hoc
H enim eſt officium ſcuti, ad hoc Paulus dicit ꝙ poſſumus vtendo fide vt ſcuto omnia tela ignea
maligni noſtri inimici extinguere.quod plus eſt q̃ euitare aut propellere. Et vere ſic eſt: quoniã
quandiu ea quæ ſunt fidei velut obuiantia tentationibus opponimus, extinguuntur tela, hoc eſt
nihil nocent animæ. Et galeam ſalutis.pro,ſalutaris aſſumite.) Quemadmodum dixit ſcutum
fidei fidem vt ſcutum,& ſimiliter thoracem iuſtitiæ iuſtitiam vt thoracem,ita eodem ſenſu nũc
dicit galeam ſalutaris hoc eſt ſalutare pro galea. Et ſignificatur ꝙ ſuſcipiant CHRISTVM
in capite ſub ratione ſalutaris:hoc eſt ꝙ in ſupremo noſtri habeamus CHRISTVM vt ſalu-
tarem in pugna.vt non confidamus in nobis ſed ꝙ CHRISTVS ſit conferens nobis ſalutẽ
in huiuſmodi conflictu. Et gladium ſpiritus quod eſt verbum dei.)Hactenus de armis defenſi-
uis,modo de offenſiuis dicit verbo dei loco gladii. Verum aduerte ꝙ verbum dei appellat gladiũ
non hominis ſed ſpiritus : quia tunc habet vim & actionem gladii quando vtitur eo ſpiritus, &
I non quando vtitur homo tantum. ❡ Per omnem orationem.) Poſtq̃ tractauit illam particulã
in potentia fortitudinis eius,tractat priorem:videlicet confortamini in domino,explicando mo
dum quo inualeſcimus in domino.Et modus eſt orando, ſeruatis debitis circunſtantiis. vnde &
dicit per omnem orationem,vt nullam prætermittat rationem eleuandi mentem in deum. Et
obſecrationẽ.)Media orandi non quæ noſtra ſunt ſed quę ſacra ſunt declarat.Obſecramus enim
orantes per paſſionem,per reſurrectionem,per incarnationem CHRISTI &c. Orantes
omni tempore.)quantum facultas permittit: quoniam affirmatiuum eſt præceptum. *In ſpiri-
tu.*)non verbo.per ſe enim ad orationem ſpectat quòd ſit in ſpiritu:ꝙ autem ſit in voce, per acci
dens eſt. ❡ Et in ipſo.pro,& in hoc ipſum.)ſcilicet ad orandum omni tempore in ſpiritu. Vi
gilantes in omni inſtantia. ) Non ſufficit vt vigilemus ad hoc ipſum ſed & oportet vt inſtemus
omni ſedulitate. Et obſecratione.pro,deprecatione.) Vult in oratione petitiones fieri. Pro om-
K nibus ſanctis.) Vt ſanctorum cõmunio exerceatur,vult omnes orare pro omnibus mundis:qua-
les ſunt Chriſtiani per baptiſmum. Et pro me.) Ad propria deſcendit Paulus in calce epiſtolæ:
inchoans propria ab humili petitione vt Epheſi orent pro ipſo. Quid autem petat pro ſe expli-
cat. Vt detur mihi ſermo in apertione oris mei cum fiducia.pro,auſu (ſeu libertate) notum fa-
cere myſterium Euangelii.)Petit vt detur ſibi ex diuina gratia exterior ſermo cum libero auſu
notificandi arcanum Euangelii.Et tanquam rationem ſubdens indigentię,ſubiungit. Pro quo
legatione fungor in catena iſta.) Superfluit iſta. Tanquam dixerit. ideo egeo quia iam pro hac
cauſa opprimor vinculis. Ita vt in ipſo audeat prout oportet me loqui.)Superfluit ita. Expli-
cat quod dixerat cum fiducia: delarando quòd non petit audaciam ſuperfluam aut temerariam
ſed vt in ipſo Euangelio audeat loqui prout oportet me. In quo clauduntur omnes circunſtan-
tiæ carnale.

VT autem & vos ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam.)Duo cómemorat & quę circa ip- A
ſum aguntur, & quid ipſe agit. Omnia vobis nota faciet Tychicus chariſſimus.pro di-
lectus,frater.)Chriſtianus. Et fidelis miniſter in domino. ) Forte propter hoc verbum
miniſter aiunt Tychicũ diaconũ.Miniſter tamen in domino cómune eſt nomen etiá ipſis Apo
ſtolis:vt ipſe Paulus ſcribit ad Corin.Cómēdatur ſiquidē Tythicus de fidelitate miniſterii ſecũdũ
dominũ.Incertum eſt autem de quali miniſterio loquatur, ſpirituali an temporali. Crediderim
tamen ego ꝙ de ſpirituali miniſtratione loquatur: eo ꝙ ſubiungit de eo. Quam miſi ad vos
in hoc ipſum vt cognoſcatis quę circa nos ſunt & conſoletur corda veſtra.)Ex hoc officio con-
ſolandi corda Epheſiorum,conticio ſpiritualem miniſtrum fuiſſe Tychicum. ❡ Pax fratribus
& charitas cum fide.) Ordine retrogrado numerat hæc tria:pacem,charitatē, fidem.nam prior
eſt fides,deinde dilectio,& demũ pax. A deo patre noſtro.) Superfluit noſtro. Pauló ſuperius
hæc verba fuerunt expoſita. Et domino IESV CHRISTO.)Hæc eſt ſalutatio Epheſio B
rum.Quá vero ſubiungit ad omnes extendit. Gratia cũ omnibus.)hoc eſt gratia vobis cũ om-
nibus vbiq;. Qui diligũt dominũ noſtrũ IESVM CHRISTVM in incorruptione.p,
in incorruptibilitate.) hoc eſt in ſtatu immortalitatis & incorruptibilitatis corporalis exiſtentē
& regnantem. Amen.) Cóclusio eſt confirmatiua. ❡Et eſt ſubſcriptio epiſtolæ apud Græcos
hęc.Ad Epheſios ſcripta Romæ,miſſa per Tychicũ. ❡Caietę die.IX. Februarii.M.D.XXIX.

# THOMAE DE VIO

## CIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI:IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILIPPENSES COMMENTARII. C

PAulus & Timotheus.)Collegá ſibi inſtituit Timotheũ,nó quo
ad epiſtolá ſed quo ad ſalutationem.noluit ſiquidem reſeruare
ſalutationē Timothei in fine cũ aliis,ſed prępoſuit:vt hinc etiá
cognoſcerēt Philippēſes quáti faciat ipſe Paulus Timotheũ.
Super Ieſu Chriſti.) Omittit apoſtolat⁹ nomē vt cómuni ſibi
& Timotheo nomine vtatur. Omnibus ſanctis in Chriſto
Ieſu qui ſunt Philippis.)Sáctos appellat mundos ex baptiſmo.
Cũ Epiſcopis & Diaconibus.pro,Diaconis.)hoc eſt cũ ſuperin
tendentibus ad ſpiritualia & miniſtris ad temporalia. vtrunq;
ſiquidē nomē eſt officii.Et ideo pluraliter dicit epiſcopos, qui
præerant curæ animarũ.Diaconos autē cóſtat ex Apoſtolorũ D
actibus inſtitutos vt præſint temporalibus. Et quũ cómuniter
omnes ſalutaſſet,meminit ſpecialiter eorũ qui pſidebát ſpiritualibus & téporalib⁹ eccleſiæ. Gra-
tia vobis & pax à deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto.)Solita Pauli ſalutatio ſępe expoſita.

GRatias ago deo meo.)Poſt ſalutationē incipit tractatus.in quo primo more ſolito pręmit
tuntur tractanda.Dicit autē deo meo.tum ad ſignificandumq; ſolus non cum Timotheo
ſcribit quáuis cum Timotheo ſalutauerit.tum ad ſignificandũ ꝙ deus ita eſt cómunis ſan-
ctis omnibus ꝙ ſimul eſt proprius cuiq;. In omni memoria veſtri, ſemper in cunctis orationi-
bus meis.pro,in omni oratione mea,pro omnibus vobis.)Determinando in omni memoria ve
ſtri,adiungit in omni oratione mea. Cum gaudio deprecationem.pro, orationem, faciens ſu-
per cómunicatione veſtra in Euágelio Chriſti.) Superfluit Chriſti. A prima die vſq; nunc.) E
Ecce materia tum gaudii, tum gratiarumactionis, tum orationis, tum memoriæ,perſeuerantia
Philippenſium immo communicatio in Euangelica veritate & bonitate à prima die quo con-
uerſi ſunt ad Chriſtum vſq; nunc.Et vere materia eſt omnium prædictorum: quia nec à pſeuda
poſtolis ſeducti ſunt,nec à priſtina Gentilitatis conſuetudine reducti ſunt, nec perſecutionib⁹ in
Paulum ibidem excitatis Actuum.xvi.turbati ſunt. ❡Confidentes.pro,ſuaſum habens, hoc ip-
ſum quia.pro,quód,qui cœpit.Deficit,in,vobis opus bonũ,perficiet vſq; in diem CHRISTI
IESV.)propoſita perſeueranti communicatione Philippenſiũ in Euágelio, proponit futuram
in eiſdem perfectionem diuina efficientia. Proponendo autem aperit vtrunq; eſſe Dei officium:
ſcilicet inchoare in hominibus opus bonum & perficere illud non ad tempus ſed vſque in diem
CHRISTI IESV. Qui reſpectu ſingulorum eſt in morte cuiuſque:reſpectu autem om-
nium eſt dies vniuerſalis iudicii. Proponit autem huiuſmodi perfectionem iam perſuaſam
ſibi

F ſibi.& vnde ſibi.hoc perſuaſerit ſubiungit. Sicut eſt mihi iuſtum hoc ſentire pro omnibus vo-
bis.)Debitum cenſet vt ſic ſentiat,vt ſic reputet futurum.iuſtum enim debitũ ſonat. Et ratio de-
biti explicatur ſubiungendo. Eo ꝙ habeam vos in corde.)proculdubio amando & deſideran-
do.cor enim pro volũtate ponitur. Et in vinculis meis & in defenſione & cõfirmatione Euá-
gelii ſocios gaudii mei.pro,gratiæ meę,omnes vos eſſe.)Ordo literę eſt. & omnes vos eſſe ſocios
gratiæ meæ in vinculis meis & in defenſione & confirmatione Euangelii,repetendo verbũ ha-
beam.Ratio quare debitum eſt vt perſuadeam mihi futuram veſtram perfectionem vſq; in dié
Chriſti eſt,tum quia vos habeo in corde,tum quia vos habeo ſocios gratię meæ quam habeo in
vinculis meis & in defenſione ac confirmatione Euangelii. Vere ſiquidem iuſtum eſt vt quos
G ſocios habebat tantæ gratiæ,eoſdem reputaret futuros perfectos vſq; in diem Chriſti. ¶ Gratiá
ſuam explicat Paulus & pati vincula pro Chriſto,& defendere & confirmare Euangelium. hoc
eſt agere,illud pati.vtrunq; tamen eſt doni diuini,homini conceſſi gratuito. Teſtis enim mihi
eſt Deus.)Poſtquam propoſuit tractanda, tractat propoſita,inchoans ab vltimo: videlicet eo ꝙ
habeam vos in corde & in vinculis &c.Et quoniam multa in hac particula continentur, incipit
ab illo eo ꝙ habeam vos in corde:declarando amorem ſuum erga illos,tum à deſiderio, tum ab
oratione.Et quoniam cordis ſolus deus eſt inſpector,deum in teſtem affert. Quomodo cupiam
omnes vos eſſe in viſceribus I E S V C H R I S T I.)Superfluit eſſe.Et anceps eſt constructio
an in viſcerib⁹ I E S V C H R I S T I,referatur ad cupiam an referatur ad vos:vt interpres re-
tulerat apponendo eſſe. Magis tamen quadrat vt referatur ad quomodo cupiam: quoniam ad
cordis proprii teſtificationem affertur etiam Deus in teſtem. Et eſt ſenſus. quomodo ſecundum
intima,non humani affectus ſed I E S V C H R I S T T I, cupiam vos. Et hoc oro.)non ſo-
lum cupio intus ſed oratione cordis interprete monſtro. Explicat ſiquidem ſimul quod propo-
H ſuerat ſe orare pro illis. Vt charitas veſtra.)Ecce quo tendunt deſideria hominis quę ſunt ſecũ-
dum viſcera I E S V C H R I S T I: non ad diuitias aut ſanitatem aut vitam corporis:ſed vt di
lectio veſtra, perficiens partem affectiuam. Magis.)Deeſt adhuc.Legendum eſt. Adhuc ma-
gis ac magis abundet in omni ſcientia.pro,in cognitione.)Orat Paulus non vt cognitio creſcat
ſed vt in cognitione magis ac magis abundet dilectio: hoc eſt vt creſcente cognitione magis ac
magis abundet dilectio.Et dicit adhuc magis,quia iam incœperat abũdare. Et in omni ſenſu.)
Senſus à cognitione differt penes vniuerſale & particulare, penes ſpeculatiuum & practicum.o-
rat enim vt charitas magis ac magis abundet tum creſcente cognitione ſpeculatiua myſteriorũ
Dei,& C H R I S T I & morum,tum creſcente omni ſenſu:hoc eſt omni experientia:omni pru
dentia circa agenda. Vt probetis potiora.pro,præſtantia.)Ad hoc abundet dilectio vt cogno-
ſcendo & experiendo ad ſimilitudinem examinando probantium,perueniatis ad illa quæ præ-
I ſtant aliis:hoc eſt vt non ſitis contenti bonis,ſed exercitatione continua aſſequamini meliora.
Vt ſitis ſynceri & ſine offenſa.) Dixerat probetis:& quia probatio purgando fit,ideo explicá-
do adiungit vt ſitis ſynceri,excluſa impuritate,& ſine offenſa,excluſo ſcandalo actiuo & paſſiuo.
anceps ſiquidé ad vtrũq; eſt ſenſus.Synceritas purgat hominé quo ad ſe,& offenſio quo ad pro-
ximũ. In diem C H R I S T I.) Nó ad tépus ſed ad diem vſq; C H R I S T I,quo C H R I-
S T V S iudicabit. Repleti fructu iuſtitię.Deeſt,qui eſt,per I E S V M C H R I S T V M in
gloriá & laudé Dei.)Ecce ꝑſtantia probãdo acquiréda. ¶ Et per fructũ iuſtitiæ.intellige vniuer
ſum fructũ iuſtitiæ ex fide I E S V Chriſti.Orat vt repleti ſint vniuerſo iuſtitiæ fructu, qui nó
aliter haberi poteſt q̃ per meritũ I E S V Chriſti. Quod auté ſubditur in gloriá & laudé dei,re
ſpicit omnia antedicta:vt dilectio veſtra abũdet,vt probetis, vt ſitis &c.in gloriá, in excelſis vbi
lucet Dei gloria,& laudé apud nos:quibus laus potius q̃ gloria Dei manifeſtatur. Scire autem
K volo vos fratres.)Tractat illam particulã in ſpecie gratiæ meæ in vinculis,multipliciter.tũ reſpe
ctu aliorũ, tũ reſpectu ſuimet,tũ reſpectu Philippenſiũ.Et reſpectu quidé aliorum dicit. Quia.
pro,ꝙ,quæ circa me ſunt,magis ad profectum venerũt.pro,ſucceſſerunt,Euágelii.) Et declarans
quomodo, ſubiungit. Ita vt vincula mea manifeſta fierent in C H R I S T O.) hoc eſt ita vt
vincula mea in C H R I S T O,non ob crimen ſed ob C H R I S T V M manifeſta fierent, ꝙ
eſſent propter C H R I S T V M. In omni.pro,in toto,prętorio.) hoc eſt apud vniuerſos offi-
ciales prætorii,apud vniuerſos agétes in prętorio.Paulus vinctus Romá miſſus(vt in fine Actuũ
Apoſtolorum dicitur) nó inuenit ibi accuſatores aut proſecutores cauſæ aduerſus eum nomine
Hieroſolymitarum.vnde permiſſum eſt Paulo habitare in ſuo conducto (cum cuſtodia tamen)
per biennium.Occaſio auté qua ad prętorium cauſa eius deducta eſt,non eſt ſcripta authentice.
tantum ſcimus quod hic Paulus de ſe dicit. Et in cæteris omnibus.)Superfluit in.Amplam &

extenſam

extenſam notitiam ſuorum in C H R I S T O vinculorum etiam extrà prætorium ſignificat, A
dicendo & cæteris omnibus. Vt plures è fratribus in domino cõfidentes in vinculis meis.)Fru
ctum explicat fiduciæ ab aliis Chriſtianis ſumptæ,videndo Pauli conſtantiã in vinculis: Abũ-
dantius auderent ſine timore verbum Dei loqui.) Ecce gratia vinculorum Pauli quoad alios.
¶Quidam quidem & propter inuidiam & contentionem.)Inuidia intus mouet.contentio ve-
ro exterior, ad gloriam tendit.Quoſdam per hoc narrat qui inuidentes Apoſtolis officium prę
dicandi,& confidentes contentione acquirere gloriã,prædicabãt verbũ Dei, diſputabant de ſcri
ptura & huiuſmodi.Et directe inuidia erat ad gloriam verorũ Apoſtolorum: contentio autẽ ad
diſparitatẽ doctrinæ reſpicit.Iudæi ſiquidẽ fuerãt iſti & erant Chriſtiani prædicantes C H R I-
S T V M ſimul cũ legalibus.quorũ legaliũ ratione dicuntur ꝑdicare C H R I S T V M propter
cõtentionẽ:quoniã prędicabant C H R I S T V M ad hoc vt cõtenderent legalia eſſe ſeruanda.
Quidã autem & propter bonã voluntatẽ C H R I S T V M prædicant.) Hãc diſtinctionem B
inter prædicãtes C H R I S T V M in genere,intellige præmiſſam à Paulo (vt & verba ſonãt)
vt ex hac diuerſitate in genere deſcenderet ad illã diuerſitatẽ quę de facto Romæ ſuſcitata eſt ob
ipſius in C H R I S T O vincula manifeſtata. Vnde textus (ſcilicet quidã ex charitate)trãſpoſi-
tus eſt.ſubiungit ſiquidẽ Paulus diuerſitatẽ q̃ de facto ibi fuit:nec inchoat ab iis qui ex charitate,
ſed ab iis qui ex contentione. Legendũ itaq; eſt. Alii quidẽ ex cõtentione C H R I S T V M
annunciãt non ſyncere.pro,nõ pure,exiſtimantes preſſurã ſe ſuſcitare.pro,afferre,vinculis meis.
quidam autem ex charitate,ſcientes quoniam.pro,ꝙ,in defenſione Euangelii poſitus ſum.)De-
ſcribit in ſpecie cõmotos Romæ ad prædicandum C H R I S T V M quoſdã non pure(quo ad
cor)ſed ex contentione,ex lite,ex diſſentione in doctrina legalium.& demum quo ad effectum,
exiſtimantes ſe addere afflictionẽ afflicto, tum ſciendo ꝙ mihi diſplicet prædicatio taliũ, tũ ad
irritandum Iudæos aduerſum me.Quoſdã vero ex dilectione.nõ dicit mei,ſed abſolute ex dile- C
ctione:vt quos in genere dixerat per bonã voluntatẽ, modo in ſpecie dicat per dilectionẽ. pro-
culdubio C H R I S T I:vt teſtantur ſubiuncta, ſcientes ꝙ in defenſione Euangelii poſitus ſum.
hoc enim monſtrat ꝙ adiuuando me ad defenſionẽ Euangelii prędicãt iſti C H R I S T V M:
tanq̃ ſupplentes quod ego vinctus minus poſſum. Quid enim.)Dixerat primum ꝙ ad profe-
ctũ Euangelii vincula ſua ſucceſſerũt,& explicando modũ dixerat ꝙ aliqui moti ſunt ex conten
tione augmentaturi eius preſſurã,ad prędicandũ C H R I S T V M:quod ſonat contrariũ pro-
fectui euangelico.& propterea modo ſubdit quidnam hinc elicitur? Et reſpondendo ſubiungit.
Dum.pro,niſi omni modo(ſiue per occaſionẽ ſiue per veritatẽ)C H R I S T V S annũcietur.
pro,annũciatur.)Ecce profectus Euangelii ꝙ C H R I S T V S annũciatur: ſiue veritate inducẽ
te bonos prædicatores, ſiue occaſione vel inuidiæ vel diſſentionis impellente malos ꝑdicatores.
hoc enim bonũ elicitur ex vtriſq;,etiã ſi ex malis nihil aliud habeatur. Et in hoc gaudeo ſed & D
gaudebo.)In hoc ꝙ C H R I S T V S annunciatur,in hoc ꝙ vincula mea cauſant tam in ma-
lis q̃ in bonis annunciationẽ C H R I S T I,gaudeo in præſenti:quinetiam & gaudebo, tã in fu
turo ſæculo q̃ in præſenti. Scio enim.)Rationẽ reddit proprii gaudii tũ præſentis tũ futuri.Et
hic incipit explicare gratiã vinculorum ſuorũ reſpectu ſuimet. Quia hoc mihi proueniet ad ſa
lutẽ,)Manifeſta gaudii ratio eſt ſcientia ſalutaris prouentus.Modus autem quo proueniet hoc ad
ſalutem eius ſubiungitur. Per veſtrã orationem.)Adiuuari ſe Paulus manifeſtat communionem
quæ ſuffragio orationum fit. Et ſubminiſtrationẽ ſpiritus I E S V C H R I S T I.Altior cau-
ſa adiungitur interna operatio ſpiritus ſancti.Qui dicitur ſpiritus :I E S V C H R I S T I,tum
quia procedit à I E S V C H R I S T O ſecundum diuinam naturam: tum quia ducit ad I E-
S V M C H R I S T V M. Significanter autẽ dicit ſubminiſtrationẽ ſpiritus, vt intelligamus
ꝙ orationes aliorũ proſunt mihi quẽadmodũ officia vnius membri interni proſunt aliis mem- E
bris:videlicet ſubminiſtrante ſpiritu vitali.Simili nãq; modo docet intelligi ſanctorũ cõmunio-
nẽ membrorũ vnius corporis C H R I S T I fieri ſubminiſtrãte ſpiritu C H R I S T I ſancto,
qui viuificat corpus eccleſię totũ.Ita ꝙ abſq; ſubminiſtrãte ſpiritu,deducendo & applicando ad
alia mẽbra,non ſunt vitales aliis meæ orationes. Hoc eſt enim quod ad Epheſios.iiii. diffuſe do-
cuit Paulus. Secundum expectationem & ſpem meam quia.pro,ꝙ,in nullo confundar.)Expli
cat qualem ſalutem ſcilicet ſperatam & vehementer deſideratam. Dictio ſiquidẽ interpreta ex-
pectationem, plus ſignificat quàm Latina dictio explicat. ſignificat enim vehementem expe-
ctationem. Speratam autem & vehementer concupitam ſic videlicet abſque vlla confuſione.
Non dicit abſque vlla afflictione, abſque vlla preſſura, ſed quòd in nullo confundar. ſpe-
rabat enim ſalutem futuram nulla interueniente confuſione quantumcunque æmuli cona-
rentur

F rentur affligere eum. Vnde explicando de quali confuſione loquitur,ſubiungit aduerſatiue.
Sed in omni fiducia ſicut ſemper &.pro,etiam,nunc magnificabitur CHRISTVS in cor-
pore meo ſiue per vitam ſiue per mortem.) Totum hoc pars eſt rei expectatę & ſperatę.expecto
& ſpero non ſolum ꝙ in nullo confundar,ſed ꝙ magnificabitur CHRISTVS in corpore
meo ſiue per mortem,ſiue per vitam quéadmodũ ſemper magnificatus eſt,etiã nũc in omni fi-
ducia.Vnde apparet ſalutẽ ſperatã referri ad vtrũq; ſæculum:& poſitã in magnificatione Chri-
ſti.Vide ſingula.Dicit in omni fiducia,ad ſignificandũ certitudinem ſuę ſpei: ẽ regione confu-
ſionis. Dicit ſicut ſemper,ex præteritis ſumens fiduciam futurorũ.Et diſtribuit ſemper, pro om
ni tempore ex quo conuerſus eſt ad CHRISTVM. Dicit etiã nunc,propter vincula & co-
nantes augere preſſuram eius.Magnificari autẽ CHRISTVM in corpore Pauli,eſt(vt ipſe-
met explicat)ſiue per vitam exhibendo corpus in ſeruitium CHRISTI,ſiue per mortem ex-
G hibendo corpus hoſtiã CHRISTO,vtroq; modo magnũ fieri CHRISTVM in fide ac
laude hominũ. Mihi enim.)Rationẽ reddit eius quod dixerat proueniet ad ſalutem. Viuere
CHRISTVS eſt & mori lucrũ.)Omnino ſiue in præſenti viuã ſæculo ſiue moriar, proue-
niet mihi ad ſalutẽ hoc quod patior propter Euãgelium:nã viuere mihi nõ eſt aliud q̄ CHRI
STVS & mori eſt lucrũ.Sicut dediti delectationibus venatoriis dicunt ꝙ delectatio venatoria
eſt eis viuere,& dediti gulę dicunt ꝙ cibus & potus eſt eis viuere,& ſic de ſimilibus,ita Paulus di
cit ꝙ CHRISTVS eſt ſibi viuere,eo ꝙ vniuerſa ſua ſtudia vniuerſoſq; conatus CHRI-
STO dicauerit. mori autẽ manifeſta eſt lucrũ æternæ fœlicitatis. Quod ſi.pro,autem.)& ha
bet vim aduerſatiuæ coniunctionis:ac ſi diceretur etſi ſeu q̄uis. Viuere in carne hic. pro,hoc,
mihi fructus operis eſt.)Dixerat mortem lucrũ ſibi.& quia lucrari eſt præſentis vitæ,in qua ſola
meremur,ideo aduerſatiue ſubiungit.dico mortem lucrum non obſtante ꝙ viuere in carne ſit e-
H tiam mihi lucrum:quandoquidẽ viuere in carne mihi eſt CHRISTVS: & cõſequenter hoc
viuere in carne eſt mihi fructus continui operis,ſiue agendo ſiue patiẽdo. Acſi apertius dixiſſet.
non dico mortem lucrum eo ꝙ viuendo non lucrer(quum viuendo continue operando lucrer)
ſed quia conferendo futura præſentibus mori eſt mihi lucrũ:vtpote longe maius. Et quid eligã
ignoro:coarctor autem ẽ duobus deſiderium habens.)Ordo literæ eſt.coarctor autem ẽ duobus
deſiderium habens & quid eligam ignoro.Et eſt ſenſus ꝙ coarctor ex duobus deſideratis,vita ſci
licet & morte,hinc inde ſtringor ac premor vtram velim, & quid eligam ignoro. Et rationem
ignorantiæ ſubiungit vtrinq;. Diſſolui & eſſe cum CHRISTO multo magis melius: per-
manere autem in carne. Deeſt,magis,neceſſarium propter vos.) Sententia eſt clara. & eſt in ea
notandum ꝙ non dicit diſſolui,ſed diſſolui & eſſe cum CHRISTO:quia mors non eſt eligi
bilis ſecundum ſe,ſed ratione adiũcti eſſe cum CHRISTO. Per quod confutatur dogma il-
I lorũ qui ſanctos vſq; ad diem iudicii negant eſſe beatos.manifeſte ſiquidem Paulus iungit mor-
ti eſſe cum CHRISTO. nec alia ratione dicit multo magis melius niſi ratione huius adiun-
cti:quod non verificaretur ſi diſſolui non iungeret CHRISTO. Et hoc cõfidens. pro,per-
ſuaſus,ſcio.)Incipit hic tractare gratiam ſuam in vinculis & defenſione ac confirmatione Euan-
gelii relatiue ad Philippenſes. Quia.pro,ꝙ,manebo & permanebo.Deficit,cum, omnibus vo
bis ad profectum veſtrum & gaudium fidei:vt gratulatio.pro,gloriatio,veſtra abundet in Chri
ſto IESV in me per meũ aduentum iterum ad vos.) Hinc apparet ꝙ epiſtola hæc ſcripta fuit
à Paulo infra illud biennium, de quo in Actibus Apoſtolorum dicitur ꝙ ſub cuſtodia militis
permiſſum eſt Paulo manere,nullo prohibente ei ꝙ euangelizaret CHRITVM.nam dicit
& hoc perſuaſus ſcio ꝙ permanebo &c.immo adiungit ſe iterum iturum ad Philippenſes.Vixit
enim poſt illud biennium Paulus decennium:vſq; ſcilicet ad quartũdecimũ Neronis annum.&
K verificatum eſt manebo & permanebo,vſq; ad ſeniũ. Vtrũ autem reuerſus fuerit ad Philippen-
ſes non clare conſtat.In fine autem ſecundæ ad Timotheum epiſtolæ coniicitur ꝙ reuerſus fue-
rit: vt ibi explanabitur.Quorſum autem permanſurus ſit,explicat gradatim. primo profectũ in
meritis.deinde gaudiũ non carnale nõ humanũ ſed fidei cõſequens augmentũ meritorũ. & de-
mũ vt gloriatio Philippenſiũ de tanto magiſtro creſcat abundanter: gloriatio inquã non vana
ſed in Chriſto,ſed ſecundum CHRISTVM:& rurſus veſtra gloriatio in me, non quatenus
me ſed in Chriſto IESV. Tantũ digne Euãgelio Chriſti conuerſamini.) Ex deſiderio fru-
ctus apud Philippẽſes trãſit ad exhortandũ eos vt tales ſe exibeant quales eos ipſe reputat. Propo
ſuerat enim ꝙ habet eos in corde tanq̄ ſocios gratiæ ſuæ &c.¶Vnde quum dixiſſet ꝙ manebo &
permanebo &c.ſubiungit vt ex parte ſua agãt quod ſuũ eſt:vt.ſ.cõuerſentur,ſeu potius res omnes
gerant ſeu adminiſtrent pro dignitate Euangelii Chriſti. Vt ſiue quum venero & videro vos
ſiues

ſiue abſens audiam de vobis. ) Et ſtatim ſubiungit quid cupit videre præſens & audire abſens. A
Quia.pro,quòd,ſtatis in vno ſpiritu.)Ecce ſocietas gratię ſpiritualis. Vnanimes, collaboran-
tes.pro,concertantes;fidei Euangelii.)Ecce ſocietas ad confirmationẽ Euangelii.Dicuntur enim
concertantes fidei tanq̃ militantes ad vtilitatem fidei Euangelicæ. Et in nullo terreamini.pro,
conturbati(ſeu territi)ab aduerſariis.)Ecce ſocietas ad deffenſionem Euangelii. Quæ eſt illis
cauſa.)Deficit quidem:& non eſt cauſa ſed oſtenſio ſignificatur.Legendũ eſt. Quę eſt illis qui-
dem oſtenſió perditionis,vobis autem ſalutis.)Conturbatio ab aduerſariis refertur:& aſſeritur ꝙ
eſt illis aduerſariis oſtẽſio perditionis. ſignum enim ſeu indicium perditionis futurę aduerſario-
rum(ęternæ ſcilicet damnationis)eſt conturbatio qua CHRISTTI fideles perſequuntur.&
eadẽ cõturbatio paſſiue eſt fidelibus oſtẽſio ſalutis ęternæ:eſt enim ſignũ dilectionis diuinæ. Ita
ꝙ cõturbatio actiue demõſtrat damnationẽ aduerſariorũ:conturbatio vero paſſiue,demonſtrat
ſalutẽ fideliũ, Et hoc à deo.)Hoc ſalutis indiciũ,hoc veſtrũ non terreri ab aduerſariis,à deo eſt, B
nõ à veſtris viribus. Quia vobis donatũ eſt pro CHRISTO.)hoc eſt gratuito non veſtris
meritis cõceſſum ratione CHRISTI,meritis CHRISTI.) Non ſolum vt in eũ creda-
tis.)Quod ad Epheſios dixerat eſſe fidẽ donũ dei,modo repetit ad Philippẽſes: vt nec ipſum cre
dere propriæ menti àſcribant ſed gratuito dei dono. Sed etiam vt pro illa patiamini.)Ecce ſo-
cietas gratiæ in vinculis.& inter præcipua dei dona docet Paulus computandum pati pro Chri-
ſto. Idem certamen habentes quale & vidiſtis in me.) Vt patet Act.xvi. Paulus fuit cæſus pu-
blice Philippis.& propterea hic dicit quale vidiſtis in me,tum in plagis tum in carceribus &c.

Et nunc audiſtis.pro,auditis,de.pro,in,me. ) qui nunc ſum in vinculis Romæ. Hinc apparet
Philippenſes paſſos certando pro Euangelio: ſed à quibus & quid non eſt ſcriptum.

## CAPVT II.

SI qua ergo conſolatio in CHRISTO.) Proſequitur Paulus declaratam C
iam ſocietatem gratię ſuæ tum in vinculis tum in defenſione & confirma-
tione Euangelii: proſequitur autem ex illa inferendo ſalubres morum moni
tiones. vnde ex quatuor conditionibus ſociorum infert monitionem. Acſi
apertius dixiſſet,propoſui & declaraui quòd habeam vos ſocios gratiæ meæ
&c.ſi ſocii ſumus, ſi conditiones ſociorum inter nos ſunt, implete gaudium
meum vt faciatis &c.Prima autem ſociorũ conditio deſcribitur conſolatio in CHRI-STO.
& hæc directe reſpicit quę patiũtur ſeu paſſi ſunt.ſi qua ergo inter nos eſt cõſolatio in CHRI-
STO,communi ratione tam patiendi q̃ conſolandi. Si quod ſolatium charitatis.) Commu-
niter interpres vtitur charitate pro dilectione. Inter ſocios pro CHRISTO patientes eſt &
mutua in CHRISTO cõſolatio,eſt inter ſeſe mutua dilectio:quod magnum hinc inde pre-
bet ſolatium.Et propterea adiungit ſi quod inter nos ſocios eſt ſolatium dilectionis. Si qua ſo- D
cietas.pro,communio,ſpiritus.)Res in qua conſiſtit iſta ſocietas, explicatur ſpiritus, non eſt cõ-
munio mercium,non cõmunio militaris,non cõmunio imperii,ſed cõmunicatio ſpiritus. Com
municant ſiquidem ſocii in CHRISTO ſibiinuicem ſpiritualia. & in hoc conſiſtit eorũ ſo-
cietas.Et propterea dicit ſi qua communio inter nos eſt ſpiritus:hoc eſt ſpiritualis gratiæ,proue-
nientis in nobis ab vno communi ſpiritu CHRISTI capitis noſtri vegetantis nos. Si qua
viſcera miſerationis.pro,ſi quis viſcera & miſerationes.) Et ſunt nominatiui caſus viſcera & mi-
ſerationes.Et eſt ſenſus.ſi quis eſt ita affectus vt non qualitercunq; ſed & intus ſit ad ſimilitudi-
nem viſcerum & extra ad ſimilitudinem miſerationum.quarta ſiquidem conditio ſpiritualis ſo
cietatis deſcribitur penes effectum internum & externum ad condolendum. Et ſi diligẽter per-
ſpexeris,prima & quarta conditio ſociorum reſpicit mala.conſolatio quidem præterita: viſcera E
vero & miſeratio pręſentia.mediæ autem reſpiciunt bonum delectarionis & rei.Et omnes affe-
runtur per modum adiurationis. Implere gaudium meum.)Huc tendunt omnes dictę adiura-
tiones.Propoſuerat ſuperius ꝙ cũ gaudio orationẽ faciebat ſuper cõmunicatione Philippenſiũ,
& propterea modo dicit, implete inchoatum gaudium meum. Vt idem ſapiatis. pro, ſentia-
tis.)Incipit explicare monita.Primum quod petit,ad intellectum pertinet: videlicet idem ſenti-
re,proculdubio mente. Et eſt ſermo de ſpectantibus ad Euangelicam veritatem: vt non diuerſa
ſentiant ſed idem. Eandẽ charitatem habentes.) Quẽadmodũ in intellectu monet ſentire idẽ,
ita in voluntate monet diligere idẽ.hoc eſt enim eandẽ dilectionẽ habere, vt cõueniãt & in eo-
dẽ intellecto & in eodẽ dilecto. Vnũ ſiquidẽ & idẽ iubemur credere & amare.nec eſt diuerſa ve
ritas Euangelica ſentiẽda à diuerſis Chriſtianis,nec eſt diuerſa res diligenda à diuerſis Chriſtia-
nis,ſed vna & eadẽ ſcilicet deus propter ſe &c. Vnanimes idipſum.pro,idẽ,ſentientes.) Tertiũ

F quod monet,ad actionem moralem ſpectat.& complectitur iti eo vtrunq;:& quod eſt affectus,
dicendo vnanimes:& quod eſt rationis,dicendo idem ſentientes. Exigit vt iti actione conueni-
ant, concordent & animi vnitate & intelligentia vnius & eiuſdem. oportet enim in actionibus
eos qui ſunt ſocii & concordare animo, & rationibus tandem reſoluere ſe in idem. Nihil per
contentionem neq;.pro,aut,per inanem gloriam.) Tribus affirmatiotiibus adiungit duas nega-
tiones eorum quæ ſolent perturbare communem vnitatem iti tribus affirmationibus exactam.
Tam ſiquidem contentio exterior q̃ appetitus inanis gloriæ interior cotiſueuit vel vnitaté im-
pedire concluſionis communis vel ſaltem modum concludendi conturbare. Sed in *humilita-
te* ſuperiores ſibiinuicem arbitrantes.pro,ſed humilitate alii alios exiſtimantes ſuperiores ſeipſis.)
Et eſt ſermo de humilitate vt eſt virtus animi oppoſita ſuperbiæ.& directe ſubiungitur aduerſa-
tiue ad radicem inanis gloriæ. Eſt autem humilitatis actus exiſtimare alios ſuperiores.pro quan-
G to in quolibet eſt aliquid quo mihi præſtat. in quolibet enim Chriſtiano eſt CHRISTVS
ſaltem,ſecundum quem quilibet Chriſtianus eſt ſuperior me abſolute. Et nihilominus in quoli-
bet eſt aliquid vel ingenii vel virtutis quo mihi præſtat carenti illo bono. Non quæ ſua ſunt
ſinguli.pro,quiſque,conſiderantes: ſed & ea.pro,ſed & quiſque,quę aliorum.) Duo monet. Alte-
rum humilitatis, exiſtimare alios ſuperiores. Alterum dilectionis. quod eſt vt quiſque non conſi
deret propria ſed aliena.¶ Et hæc particula ſi formaliter de conſideratione intelligatur *vt ſonat*,
non continet nouam monitionem, ſed rationem reddit anterioris. ratio ſiquidem exiſtimandi
quemlibet ſuperiorem,eſt ꝙ quiſq; non conſideret propria bona ſed aliena.ſic enim vere exiſti-
mabit quemlibet ſuperiorem ſe. Si autem conſideratio pro cura intelligitur,ſic vt prius expoſui-
mus, nouam continet monitionem charitatis:vt quiſq; non curet propria ſed aliena. hoc *eſt vt*
communia propriis anteponat,vt ſpiritualia aliorũ præponat corporalibus propriis,vt *quę ſunt*
H ſalutis animarũ aliorum præponat iis quæ ſunt propriæ dignitatis. Vterq; ſenſus congruit ſub-
iunctis. Hoc enim ſentite.pro,ſentiat,in vobis.) Tertia perſona refertur ad relatiuum quiſque,
hoc enim ſentiat quiſque in vobis. Rationem vtriuſque monitionis (*ſcilicet humilitatis & dile-
ctionis*)reddit ab exemplo IESV CHRISTI. Quod & in CHRISTO IESV.)
ſupple fuit. Qui quum in forma Dei eſſet.) Nota eſſet:quoniam eſſe in forma Dei,eſt *eſſe deũ*.
forma ſiquidem Dei non diſtinguitur à Deo: immo omnino idem eſt quod Deus, quum Deus
ſit actus purus. De IESV CHRISTO loquitur qui eſt verus homo. & de eo clare dicit,
quum in forma Dei eſſet:ſignificans naturam eius diuinam anteq̃ haberet humanã. Non ra-
pinam arbitratus eſt,eſſe ſe æqualẽ Deo.) Aequalitatem IESV CHRISTI ad deum ante-
q̃ aſſumeret naturam humanã,explicat non eſſe rapinam. In quo manifeſte confirmatur Chri-
ſtiana fides de diuinitate CHRISTI,de æqualitate CHRISTI ad Deũ. Si enim nõ fuiſ-
I ſet verus Deus,rapina proculdubio fuiſſet ęqualitas eius ad deum. Arrianus ergo error manifeſte
hic confutatur. Aſſertio autem talis arbitrii affertur in propoſito à Paulo,ad oſtendendum cau-
ſam exinanitionis ipſius filii Dei.intendit enim ꝙ non propterea fecit ſe minorem deo,eo ꝙ ar-
bitraretur rapinam æqualitatem ſui ad deum: ſed quum ſciret ꝙ abſq; rapina eſſet æqualis Deo,
fecit ſe minorẽ deo.Hoc enim ſubiungit. Sed ſemetipſum exinaniuit formam ſerui *accipiẽs*.)
euacuauit ſemetipſum puritate æqualitatis ad deũ accipiendo formam ſerui, quum eſſet *æqualis*
deo ſimpliciter & abſolute:euacuauit ſe huiuſmodi puritate,faciendo ſe minorem *accipiendo* na
turam ſerui. Vnde modo CHRISTVS eſt ęqualis & minor Deo,qui prius erat ſimpliciter
æqualis. Et hoc eſt ꝙ nõ conſiderauit quæ ſua fuit ſed noſtra. Hoc eſt exemplũ ſummæ humi-
litatis rariſſimos habens imitatores. Conſideramus enim quæ dignitatis & authoritatis noſtræ
ſunt & tuemur illa:nec vlla ratione flectimur vt ea quæ minuunt authoritaté noſtrá nobis infe-
K ramus. Nuſq̃ inuenitur Epiſcopus qui Epiſcopus quum ſit,minuat ſuum nomen. & ſimiliter de
quolibet alio principe,immo de quolibet alio homine in ſuo gradu diſcurre. In ſimilitudinem
hominum factus.) Dixerat in genere formam ſerui accipiens,ad explicandũ ꝙ de ęquali ad deũ
nõ ſolum fecit ſe minorem ſed ſeruum.modo in ſpecie explicat cuius ſerui formam accepit,ex-
plicando hominũ,ad differentiam angelorum. Et dicit in ſimilitudinem hominũ:quam attendi
ſecundũ qualitatem ſubſtantialẽ,ipſa coniunctio dictionum ( dicendo in ſimilitudinẽ hominũ)
explicat. Et dicit factus:quia vere eſt factus in ſimilitudinẽ hominũ,non ex humano ſemine ſed
diuina efficientia. Et habitu.pro,& figura,inuentus vt homo.) Similitudinem retulit ad animã,
figuram vero ad corpus. Explicat ſiquidem vtrunque:& quôd eſt factus in animam ſimilẽ ani-
mabus aliorum hominũ, & ꝙ eſt inuentus in corpore vt homo. figura ſiquidem proprie eſt rei
quantę quantitate molis. Et quod dicit inuentus, experientiã ſignificat corporalium actionum
& paſſionum

& paſſionum:comedendi,bibendi,laborandi,patiendi,& huiuſmodi. Dicit autem vt homo,expreſſiue: ad exprimendum corpus ſimile corporibus reliquorum hominum. Humiliauit ſemetipſum.) In hoc quòd deus factus eſt homo,deus filius patrem non ſolum exiſtimauit ſed fecit maiorem ſe,faciendo ſe minorem. In hoc autem quòd factus homo humiliauit ſemetipſum (ſub lege,ſub parentibus, ſub præſide Pilato) propenſioris humilitatis & dilectionis noſtræ fuit. A

Factus obediens vſque ad mortem.) Obedientia primo reſpicit Deum:à quo mandatum acceperat quatenus homo vt exequeretur myſterium redemptionis humanæ: prædicando, miracula faciendo & tandem moriendo. Reſpicit nihilominus obedientia parentes quibus erat ſubditus in pueritia. Reſpicit Pilatum:cui ſe ſubiecit,& ab eo excepit ſententiam mortis tanquam à ſuperiore. Mortem autem crucis.) Exaggerat obedientiam ex ignominioſa morte. Propter quod & Deus exaltauit illum.) Dictio interpretata exaltauit,plus ſignificat. nam ſignificat vehementer exaltauit:reſurrectione ad immortalem vitam, & exaltatione ſupra cælos ad regnandum in dextera patris,vniuerſaliq; potentia ſuper totũ vniuerſum.Hæc enim meruit CHRISTVS homo propter huiuſmodi obedientiam. Et donauit illi nomen.) Non ſolum exaltauit illum in ſeipſo,ſed quo ad gloriam donauit illi nomen. Quod eſt ſuper omne nomen.) Proprie ac formaliter loquitur.nec opus eſt excipere Deum:quoniam Deus ſecundum ſe caret nomine: vtpote innominabilis. Et propterea nomen CHRISTO datum, ſimpliciter & abſolute eſt ſuper omne nomen: quia eſt ſuper omne nominabile. Vt in nomine IESV.) vt intelligas ꝙ de CHRISTO quatenus eſt homo loquitur, nomen proprium eius quatenus homo explicat, dicendo IESV. Hoc enim nomen impoſitum ei fuit quum circuncifus eſt. Omne genu flectatur.pro,flectat,cæleſtium. Deficit.&,terreſtrium & infernorum.pro,ſubterraneorum.) Ordo literæ eſt.omne cæleſtium & terreſtrium & ſubterraneorum flectat genu:hoc eſt adoret. B

¶ Vbi aduerte ex verbo ſubterraneorum ſolui quæſtionem de loco inferni. Ex eo enim ꝙ ſubterranea deſcribuntur flectere genu,rationales creaturę ſubterraneæ deſcribuntur.nam ſolius rationalis creaturæ eſt flectere genu in nomine IESV. Et omnis lingua confiteatur quia. pro, quòd,dominus IESVS CHRISTVS in gloria.pro,in gloriam,eſt dei patris.) Superfluit eſt.abſq; verbo loquitur Paulus:& dominum IESV CHRISTI confitendũ ab omni lingua proculdubio ſignificat. Eſt enim punctum faciendum poſt dominus. Omnis enim lingua confitebitur quòd IESVS CHRISTVS eſt dominus,non horum vel illorum, non cæli aut terræ, ſed ſimpliciter & abſolute:dominus autem non ad æmulationem aut denigrationem dei patris,ſed ad gloriam dei patris.Hæc autem adimplenda ſunt in futuro ſæculo. Itaq; chariſſimi.pro,dilecti,mei.) Poſt exemplum humilitatis. & obedientiæ CHRISTI,proſequitur monitionem inchoatã.Et quia iam ad humilitaté monuerat,modo ad obedientiam proſequendo hortatur. Sicut ſemper obediſtis.) Et ab amore proprio(dicendo dilecti mei) & à præterita obedientia ipſorum,eos allicit. Non vt in præſentia mea tantum,ſed multo magis nunc in abſentia mea.) Humilitatem & obedientiam in abſentia,maiorem exigit q̃ olim in præſentia:vtpote vt non habeant rationem præſentię ſed incrementi meritorum. Cum metu & tremore veſtram ſalutem operamini.) Metus internus,tremor externus eſt. Nec dicit obedite, ſed operamini veſtram ſalutem: vt proprium ipſorum bonum ingerat,& non paritionem ipſi Paulo. Ratio autem metus & tremoris ſubiungitur. Deus eſt enim qui operatur in vobis & velle & perficere.pro,operari,pro bona voluntate.) Ideo vobis neceſſarius eſt tam metus quàm tremor quum operamini quę ſunt propriæ ſalutis ſpiritualis,quia nec velle nec operari in veſtris conſiſtit viribus:ſed Deus eſt qui gratuita voluntate ſua bona erga vos,operatur in vobis tam velle intus q̃ operari extra. Propterea ſiquidem timendum ac tremendum eſt ne ſubtrahat Deus operationẽ ſuam qua in vobis hæc operatur. Omnia autem facite.) Poſtquam proſequutus eſt monitionẽ humilitatis, proſequitur modo monitionem illam, nihil per contentionem aut inanem gloriã. Et quo ad contentionem dicit. Sine murmurationibus & hæſitationibus.pro, diſceptationibus.) Contentionum ſiquidem hæ duæ partes ſunt. Vacant enim contentioſi diſceptationibus & murmurant ſubdetrahendo. Vt ſitis ſine quęrela. hoc eſt vt ſitis tales quòd nullus de vobis cõqueri poſſit,vt non detis occaſionem aliis vt conquerantur de vobis. Et ſimplices.pro, & ſynceri,filii Dei.) hoc eſt filii Dei puri conuerſantes cum puritate cordis. Puros enim decet eſſe Dei filios adoptiuos:vtpote ſimiles patri qui eſt puriſſimus. Sine reprehenſione.pro,irreprehenſibiles.) Conſidera prudens lector hæc tria & confer cũ contentione: & perſpicies quàm apte Paulus hęc colligat.vt ſint quo ad veritatem puri,quo ad mores irreprehenſibiles,quo ad proximos ne dent occaſionem querelæ. Horum enim oppoſita familiaria ſunt contentioſis,diſceptantibus & murmurantibus.

C D E

F & murmurantibus. In medio nationis prauæ & peruerſæ.pro, diſtortæ. ) Tanto magis ſtudē
dum eſt vobis vt tales vos exhibeatis quanto eſtis in medio nationis tum prauæ tum diſtortæ,
omnia veſtra facile interpretantis tortuoſe aut praue. Inter quos luceris ſicut luminaria in mū
do.)Propter illam particulam aut per inanem gloriam, explicat eorum gloriam veram in me-
dio Gentilium ad ſimilitudinem ſolis & lunæin mundo:vt ex ipſa ſimilitudine longe alienos(in
excelſo tamen)à Gentilibus deſcriberet,quemadmodum luminaria mundi aliena ſunt ab immū
ditiis mundi. Verbum vitæ continentes.) Vnde lucent explicat: ex eo ſcilicet quòd retinent
verbum vitæ in ſeipſis, in ſuis moribus & actionibus. Ad gloriam meam.pro,ad gloriationē
mihi, in diem CHRISTI.) Calcaria addit Philippenſibus vt retineant verbum vitæ, vt lu-
ceant inter Gentiles ſicut luminaria in mundo. Calcaria inquam ex proprio ipſius Pauli bono:
ſignificando quòd veſtrum lucere non ſolum eſt veſtrum bonum, ſed erit mihi ad gloriationē
G in diem CHRISTI, quo CHRISTVS iudicabit & examinabit merita. Et explicando
rationē gloriationis propriæ ſubiungit. Quia.pro,q̃,nō in vacuū cōcurri.) curſu prædicatio-
nis. Neque in vacuum laboraui.)Labores aſſumendo in Euangelio: ratio meę gloriationis erit
fructus in vobis.Quemadmodum agricola gloriatur in fructibus, & in vacuum ſe laboraſſe di-
ceret ſi non ſequutus fuiſſet fructus, ita Paulus dicit Philippenſibus quòd vos lucentes eritis mi-
hi materia gloriationis, non mundanæ ſed in diem CHRISTI. Sed & ſi æmulos.pro,im
molor, ſupra ſacrificium & obſequium. pro,ſuper oblatione & ſacrificio,fidei veſtræ,gaudeo &
congratulor.pro,congaudeo,omnibus vobis.)Duo inducit ſacrificia. alterum immolationis ſui-
met,alterum oblationis fidei Philippenſium,& illud ſuper hoc:intendēs quòd in hoc quòd Phi-
lippenſes ſacrificant & offerunt fidem ſuam Deo, immolatur quoque ipſe Paulus Deo. Et vere
ſic erat: quoniam fides Philippenſium ex Pauli prædicatione erat: ac per hoc in hoc quòd me-
H rita, opera affectioneſque philippenſium per modum ſacrificii offerebantur Deo, offerebatur
ſimul Deo prædicatio paulina tanquam ſuper illorum ſacrificium poſita, quemadmodum do-
ctrina præceptoris ſuper diſcipulorum ſcientiam poſita relucet. Quum dixiſſet itaque gloria-
tionem ſuam futuram de hoc quòd non in vacuum cucurrit ac laborauit, ſubiungit cum tripli-
ci coniunctione: ſed & ſi. & prima quidem aduerſatiue refertur ad non in vacuum, ſed ad hæc
duo ſacrificia. Secunda accumulatiue iungit ſacrificium propriæ immolationis ſacrificio fidei
veſtræ. Tertia conditionalis ad perſeuerantiam philippenſium ſpectat induendo & retinendo
verbum vitæ quod ab ipſo paulo acceperant. non enim aliter iungeretur ſacrificium ſacrificio,
vt patet. Dicit itaque non ſolum gloriabor de meritis veſtris, eo quòd non fruſtra laboraui,
ſed ſi in hoc perſeueraueritis etiam immolor ego meritis prædicationis meæ ſuperpoſitæ obla-
tioni non qualicunque ſed per modum ſacrificii fidei veſtræ,& in ſeipſa & in operibus & in af-
I flictionibus pro CHRISTO: & rebus ſic ſe habentibus,gaudeo mihi & congaudeo om-
nibus vobis. Materia ſiquidem communis mihi & vobis eſt gaudii. ¶Idipſum. pro,ididem,
autem & vos gaudete & congratulamini. pro, congaudete,mihi.) Mutuum debet eſſe gaudere
& congaudere: eo quòd communis eſt materia, commune eſt ſacrificium. Spero autem in
Domino IESV Timotheum me cito mittere ad vos.) Dixerat non quæ ſua ſunt quiſq; con-
ſiderantes ſed quę aliorum. vt doctrinam diſcant ab exemplo,incipit exequi opus doctrinæ hu-
ius conſiderando quæ philippenſium ſunt:ac poſtponendo propria commoda,priuando ſe Ti-
mothęo propter eos. Vt & ego bono animo ſim cognitis quæ circa vos ſunt.) Anxietatē pro-
prii animi de iis quæ apud philippenſes erant, adiungit pro altera cauſa mittendi Timothæum:
vt vndique cognoſcant magnitudinem affectus eius erga ipſos. Neminem enim habeo tam
vnanimem. Superfluit tam.qui ſyncera affectione pro vobis ſolicitus ſit.)Non inuenio interpre
K tes concordes circa aduerbium interpretatum ſyncera affectione. alii enim interpretantur ſynce
re,alii ingenue ſeu peculiariter, alii vere ſeu Germane. ¶Quod autem dicitur pro vobis ſolici-
tus ſit,communiter interpretatur veſtra curabit. Non dicit paulus neminem enim habeo vna-
nimem niſi Timothæum: ſed dicit neminem enim habeo vnanimem qui ingenue ſeu vere &c.
veſtra curabit. Cum hac enim veritate ſtat quòd multos alios haberet vnanimes ſed non in hoc
officio curandi philippenſia peculiariter niſi Timothęum. Omnes enim quæ ſua ſunt quæ-
rūt non q̃ ſunt IESV CHRISTI.)Superfluit vtrobiq; dictio ſunt, liberam reliquit pau-
lus facultatem exponendi ſunt vel ſint.per hęc verba,penuria apud paulum perfectorum diſci-
pulorum inſinuatur. nam particula hæc vt ratio præcedentis affertur: vt teſtatur coniunctio e-
nim, dicendo omnes enim. Nec dicit amant ſed quærunt: ne intelligas ſignificari amorem
præferentem propria iis quæ IESV Chriſti (huiuſmodi enim amor eſſet peccatum morta-
le)ſed

le)ſed amorem quęrentem propria commoda & non quærentē incrementa IESV CHRI-
STI. Huiuſmodi ſiquidem ſtudium eſt ſtudium imperfectorum: qui non ſtudent ad quærendum augmenta meritorum in aliis,ſed ſat eſt eis manere in propriis. ¶Experimentum autem eius.)ſcilicet Timothei. Cognoſcite ſeu cognoſcitis:quia ſicut patri.pro,cum patre, filius mecū ſeruiuit in Euangelio.) Commendat Timotheum ab experto ſeruitio non in re quacunque ſed in Euangelio, & hoc ſecum: nec qualitercunque ſecum, ſed tanquam filius cum patre. vt ex tot conditionibus cognoſcant magnitudinem beneficii mittendo Timotheum. Hunc igitur ſpero me mittere ad vos,mox vt videro quæ circa me ſunt.)Superfluit ſunt. Dixerat ſe cito miſſurum Timotheum, explicat modo illud cito fore confeſtim vt viderit terminum eorum quę circa ipſum geruntur:hoc eſt terminum perſecutionis motæ à Iudæis aduerſus eum,propter quam adhuc detinebatur vinctus. Confido autem in domino quoniam. pro,quòd,& ipſe veniam ad vos cito.)Superfluit ad vos:quamuis ſubintelligatur.Libertatem à vinculis confidit futuram eſſe cito:vt & ipſe ire etiam liber poſſit ad Philippenſes. ad declarandum ſiquidem ſperatum celerē B
exitum libertatis, ſubiunxit hæc verba. nam ſuperius dixerat ſe ad illos iturum. Neceſſarium autem exiſtimaui.)interim quòd Timotheus venire poſſit. Epaphroditum fratrem.) hoc eſt Chriſtianum. Et cooperatorem.)in Euangelio. Et commilitonem meum.) aduerſus hoſtes Euangelii. Veſtrum autem apoſtolum.) hoc eſt veſtrum ad me nuncium, à vobis ad me miſſum. Et miniſtrum neceſſitatis meæ.) hoc eſt miniſtrum ad ſeruiendum indigentiæ meæ.Miniſtrauerat ſiquidem iſte nomine Philippenſium neceſſaria Paulo. Mittere ad vos.) Et rationem ſubdit. Quandoquidem omnes vos deſiderabat.)ſubaudi viſere.) Et mœſtus erat.) Ecce altera ratio. Propterea ꝙ audieratis illum infirmatum.) Aegre ferebat iſte quòd Philippenſes mœſti anxiiq; eſſent de ipſius ægritudine. Vnde tam deſiderium quàm mœſtitia amoris erat erga illos. Nam & infirmatus eſt vſque ad mortem.pro,prope mortem: ſed Deus miſertus eſt
eius.) donando ei ſanitatem. Non ſolum autem eius verumetiam & mei, ne triſtitiam ſuper C
triſtitiam haberem.) Sententia clara eſt. Feſtinantius. pro,diligentius,ergo miſi illum,vt viſo eo iterum gaudeatis.)præſentia illius. Et ego ſine triſtitia.pro,minus triſtis,ſim.) qui modo triſtor intelligens vos mœſtos & anxios eſſe. ¶Excipite itaque illum cum omni gaudio in domino.)non cum gaudio ſæculari. Et eiuſmodi cum honore habetote.) Non ſolum ipſum Epaphroditum ſed omnes ei ſimiles habetote in honore.Penes quid autem attendatur eiuſdem modi, ſubiungit declarando perfectionem iſtius. Quoniam propter opus CHRISTI vſque ad mortem acceſſit.pro,appropinquauit.) Cauſam explicat ægritudinis prope mortem,fuiſſe opus CHRISTI: hoc eſt inſiſtere miniſterio neceſſario mihi agenti ea quæ CHRISTI ſunt.hoc enim appellat Paulus opus CHRISTI. Et ne putaretur quòd præter intentionem incurrerit ægritudinem ſubiungit. Tradens animam ſuam.) Superfluit ſuam. Et dictio interpretata tradens, plus ſignificat. nam ſignificat ſponte tradens animam: hoc eſt ſponte ponens D
vitam. Vt impleret id quod ex vobis deerat erga meum obſequium.) Videbat Epaphroditus periculum ſuæ ægritudinis: ſed vt ſuppleret vices Philippenſium erga obſequium Pauli, ſponte expoſuit ſe periculo vitæ propter opus CHRISTI, tum quod exercebat Paulus, tum quòd ipſum officium miniſtrandi eſt opus CHRISTI. Tales ergo iubet Paulus honorari.

## CAPVT III.

DE cætero.pro,quod ſupereſt,fratres mei gaudete in domino.) Tractaturus illam particulam in principio propoſitam ſuper communicatione veſtra in Euangelio à prima die vſque nunc, incipit à gaudio. Quandoquidem materia gaudii eſt perſeuerantia in Euangelio à prima die vſq; nunc. Et intendit huiuſmodi communicationem tractare iterata monitione vt caueant à E
pſeudapoſtolis ſtudētibus Euágelio inſerere neceſſitatem legalium: & præcipuæ circuncíſionis. Eadem vobis ſcribere.)quæ oretenus docui. Mihi quidem non pigrum, vobis autem neceſſarium.pro,ſecurum.)ſubaudi eſt. Perſeuerabant ſiquidem Philippenſes in puritate Euangelii. Et propterea non ad reſurgendum à caſu ſed ad tutelam ſtatus in quo erāt,mouentur de legalibus. Videte canes.)Pſeudapoſtolos nominat canes: eo quòd ad ſimilitudinem canum latrabant aduerſus Paulus. Videte malos operarios) Eos quos quo ad verba deſcripſit canes, quo ad facta deſcribit malos operarios., Operarios quidem quoniam officium operariorum exercebant prædicando:Malos autem, quoniam malis moribus.malis operibus officium illud exercebant. Videte conciſionem.) Circunciſionem appellat conciſionem, quia vana erat

F & nihil aliud quàm carnis conciſio:ac per hoc non mœrebatur dici circunciſio, non vane da-
ta Ahrahæ. ¶Et ab hoc vltimo incipiens proſequi hæc tria propoſita, ſubiungit. Nos enim
ſumus circuncifio.) Cauete à conciſione carnali,quia nos Chriſtiani ſumus circunciſio vera.
Qui ſpiritu ſeruimus Deo.pro,qui ſpiritu dei ſeruimus.)Nos qui ſpiritu dei ſeruimus,ſumus cir-
cunciſio,id eſt ſemen Ahrahæ cui circunciſo promiſſa eſt hæreditatis. Ex eo enim quòd ſpiritu
dei agitur ſeruitium noſtrum, docet Paulus quòd nos ſumus ille populus circunciſionis cui ioc
promiſſa ſunt in lege & prophetis. Spiritus ſiquidem non mentitur. Et gloriamur in CHRI
STO IESV.) Non ſolum ſpiritu dei ſeruimus ſed & gloriamur in IESV Meſia redē-
ptore & patre noui ſæculi:vt ex vtroque (ſcilicet ex ſpiritu Dei & ex Meſia) appareat maniſeſtè
G quòd nos Chriſtiani ſumus circunciſio. Et non in carne fiduciam habentes.) E regione ſpiri-
tus Dei & IESV CHRISTI, locat fiduciam in carne:hoc eſt in carnali circunciſione.
Quanquàm & ego habeam confidentiam. Deficit.&,in carne.)Per locũ à ſeipſo,cautiores red-
dit philippenſes circa legalia. Manifeſtat ſiquidem quòd ipſemet in legalibus natus & conuerſa
tus,multis fultus prærogatiuis,legalia omnia abiecit propter CHRISTVM:vt ah eius exē-
plo videant Philippenſes qui nunquam fuerunt ſuh lege, non eſſe eis ſubeundam ſeruitutem le-
gis.Dicit ergo quòd nos Chriſtiani non habemus confidentiam in carnali circunciſione,quan-
quam ego perſonaliter habeam etiam in carne mea confidentiam: hoc eſt confidentiæ materiā,
circunciſionem ſcilicet. ¶Siquis alius videtur confidere in carne.) hoc eſt in carnali circunci-
ſione.de pſeudapoſtolis loquitur. Ego magis.) ſupple confidere poſſum in carnali circunciſio-
ne.Et rationē quare ego magis,ſubiungit. Circunciſus octauo die.pro, circunciſio octaui diei)
Circunciſionem in abſtracto dicit ſe, ad ſignificandum omni ex parte ſub circunciſione fuiſſe.
Et propterea explicat octaui diei: quę fuit primaria inſtitutio circunciſionis infantum, ſecundū
H quam circunciſus eſt Iſaac octauo die. Ex genere Iſrael.) Nominatiui caſus eſt Iſrael. Quem-
admodum dixit ſe circunciſionem,ita modo dicit Iſrael ex genere, non ex admiſtione: quem-
admodum proſelyti erant Iſraelitæ. De tribu Beniamin.) in qua erat Hieruſalem ciuitas regia
& diuini cultus. Hebræus ex Hebræis.) non ex Samaritis, non ex admixtis parentibus, ſed ex
parentibus Hehræis,vnde Abraham originem duxit. Secundum legem Phariſęus.)hoc eſt ſe-
cundum ſectam Phariſæus.de quorum ſecta in euangeliis diximus.Erat enim ſecta politica,prę-
cipua inter Iudæos.Dico autem politica ad differentiam ſectæ Eſſęorum:quoniam illa non erat
politica:vtpote ſine coniugio more monachorum. Secundum æmulationem.) paternarū tra-
ditionum. Perſequens eccleſiam Dei.) vt patet Actuum.viii.&.ix. Secundum iuſtitiam quæ
in lege eſt conuerſatus. pro,factus, ſine querela.) Intellige ſine querela paſſiue: hoc eſt factus vt
nullus conquereretur de me. Vhi bene nota quòd non dicit ſecundum iuſtitiam quæ in lege eſt
I factus ſine peccato (quoniam ipſemet ad Epheſios. ii. dixit in quibus delictis & peccatis & nos
omnes aliquando conuerſati ſumus in deſideriis carnis noſtræ facientes voluntates carnis & co-
gitationum) ſed dicit ſine querela: ad ſignificandum quòd licet peccauerit, non tamen pecca-
uit ſic quòd alii quærerentur de ipſo ſecundum legalem iuſtitiam. ¶ Sed quæ mihi fuerunt lu
cra.) in ſtatu legali. Hæc arbitratus ſum propter CHRISTVM detrimento. pro, de-
trimentum.) Seruare ſiquidem legalia fuerat olim Paulo lucrum, quæ poſtmodum reputauit
propter CHRISTVM eſſe damnum: vtpote impedientia libertatem euangelicam.
Verumtamen & exiſtimo omnia.) non ſolum exiſtimaui ſed & in præſenti exiſtimo omnia
legalia. Detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiam. pro, eminentiam cognitionis, IE-
SV CHRISTI domini mei.) Tanta eſt eminentia cognitionis qua cognoſcitur IESVS
CHRISTVS dominus meus,vt propter illam ſeruandam & propagandam omnia legalia
exiſtimem eſſe damnum:vtpote nocentia puræ notitiæ IESV CHRISTI. Propter quē
K omnia detrimentum feci.)Dixerat arbitratus ſum omnia detrimentum,modo quod plus eſt di-
cit,omnia feci detrimentum: quanto plus eſt feciſſe quàm reputaſſe? Et arbitror vt ſtercora.
Deficit.eſſe.) Et ſuperfluit vt. Dixerat exiſtimo omnia detrimentum eſſe, modo vilipendens di
cit & arbitror ſtercora eſſe:vt non ſolum damnū ſed etiam fœtida eſſe explicet. Vt CHRI-
STVM lucrifaciam.)Dixit propter quem CRISTVM, & adiungit vt Chriſtum lucrifa-
ciam:ad ſignificandum vtrunq; amorem:amicitiæ quidem dicendo propter quem:cōcupiſcētię
verò dicendo vt lucrifaciā. Vt & inueniar in illo.) Superfluit vt. Nō ſolū vt Chriſtū mihi lu-
crer ſed vt & ego inueniar in Chriſto,ſic videlicet. Non habens meā iuſtitiā quæ ex lege eſt.)
Ordo literę eſt.non habes meam quę ex lege eſt iuſtitiam. Deſcribitur ſiquidem iuſtitia ex pro-
priis viribus

priis viribus hominis, tum per pronomen meam: quo ſignificatur propria homini ex propriis A
viribus.tum ex præcepto legis ſcriptæ:ad ſignificandum iuſtitiam legis non excedere humanas
vires. Sed illam quæ ex fide eſt CHRISTI IESV,quæ ex deo eſt iuſtitia.pro,iuſtitiam,
in fide.)E regione iuſtitiæ propriæ & legis aduerſatiue locat iuſtitiam quæ eſt ex fide CHRI-
STI IESV,quęve eſt ex deo in fide.Iuſtitia legis ac propria obſeruatio eſt mandatorum le-
gis:iuſtitia autem fidei remiſſio eſt peccatorum. Et hæc dicitur ex fide CHRISTI IESV
crediti:& dicitur ex Deo in fide,ad differentiam iuſtitiæ legalis,quæ eſt quidem ex deo ſed in o-
pere.Hæc eſt enim iuſtitia quæ imputata eſt Abrahæ à deo in fide ipſius.Vbi apparet quòd iuſti
tia hæc non eſt iuſtitia mea ſed fidei:nec eſt ex lege ſed ex CHRISTO IESV credito.
Ad cognoſcendum illum.)Inueniar inquam iuſtus ex fide ad cognoſcendum illum,IESVM
CHRISTVM. Cognoſcere ſiquidem illum eſt cognoſcere diuinitatem & humanitatē eius
& reliqua ſpectantia ad vtranque naturam. Et virtutem. pro, potentiam, reſurrectionis eius.) B
Non ſolum ad cognoſcendum illum ſecundum ſe ſed etiam ad cognoſcendum potentiam reſur
rectionis eius,ad reſuſcitandum omnes ſecūdum corpus & ad viuificandū animas,immo ad in-
ſtaurandum omnia cæleſtia & terreſtria. Et ſocietatem:pro, communionem, paſſionū illius.)
Ad cognoſcendum tertio communicationem afflictionum CHRISTI quantæ ſit gratiæ,
quanti ſit meriti.Modus autem cognoſcendi,ex hoc vltimo ſubiungitur. Configuratus morti
eius.)Huc vſque pendet verbum vt inueniar in illo non habens &c.configuratus morti eius.Ac-
ſi apertius dixiſſet.ad cognoſcendum communionem paſſionum illius, non cognitione ſpecu-
latiua ſed experientia,ſed imitatione mortis illius.Affligi ſiquidem pro CHRISTO,eſt con
figurari ſeu conformari morti CHRISTI. Si quo modo occurram.pro,pertingam,ad re-
ſurrectionem quæ eſt ex mortuis.pro, ad reſurrectionem mortuorum.) Pertingere ad reſurre-
ctionem mortuorum non eſt reſuſcitari commune omnibus,nec eſt reſuſcitari glorioſum quod C
erit commune omnibus mortuis electis: ſed eſt etiam ex propriis meritis reſuſcitari glorioſum.
quod & excludit pœnas medias inter mortem & reſurrectionem,& ponit in homine meritum
non ſolum gloriæ animæ ſed etiam gloriæ corporis.Et quia hoc eſt valde arduum, ideo dicit, ſi
quo modo pertinguam. Paucorum ſiquidem eſt hoc pertingere. Et inſinuat per hoc quòd ipſa
configuratio morti CHRISTI eſt via ad huiuſmodi pertractionem.Et quoniam huiuſmo-
di pertingere valde perfectorum eſt, ne Philippenſes intelligerent per hoc Paulum ſe profiteri
perfectum, ſubiungit. Non ꝙ iam acceperim. ) De beatitudine corporis dixerat ſi quo modo
pertingam ad reſurrectionem mortuorum:de beatitudine autem animæ dicit non ꝙ iam acce-
perim.Quod videtur intelligendum non de ipſa beatitudine in ſeipſa, ſed in termino meriti. &
eſt ſenſus,non ꝙ iam acceperim terminum meriti beatitudinis animæ. Et directe reſpondet ſtu
dio merendi gloriam corporis. non ideo intelligatis me ſtudere ſi quo modo pertingam ad re- D
ſurrectionem quoniam iam acceperim terminum merendi beatitudinem animæ, non hinc ꝓ-
uenit ſtudium illud. Aut perfectus ſim.Perfectus eſt cui nihil deeſt de requiſitis ad eius integri-
tatem.Studeo pertingere ad reſurrectionem mortuorum, non ꝙ acceperim terminū meriti bea
titudinis animæ, nec ꝙ habeā iam omnia requiſita ad perfectionē meæ animæ. hæc enim duo
excludit:quia ex his duobus exiſtimari poterat prouenire ſtudium Pauli ad merendum gloriam
corporis. ¶Et hinc incipit Paulus inſerere tractatum illius particulæ in principio epiſtolę pro-
poſitæ,ſuaſum habens ꝙ qui cœpit in vobis opus bonum perficiet vſque in diem CHRISTI
IESV. ab hinc enim orditur tractatum de modo proficiendi meritis in via CHRISTI.
Sequor autem.) E regione ad vtrunq; dicit ſequor autem: ſignificās ſe viā proſequi perfectionis
& ad terminum ire. Si quo modo comprehendam. ) Quemadmodum dixerat de gloria cor-
poris,ſi quo modo pertingam ad reſurrectionem &c.ita modo dicit de gloria animæ ſi quo mo E
do cōprehendā:difficultatē & arduitatē perueniendi ad animæ gloriam ſignificans.Et eſt ſermo
de cōprehenſione nō vt opponitur aſſequutioni ſed vt opponitur inſequutioni. quod nihil aliud
eſt q̄ pertingere ad terminum viæ perfectionis.¶ Vtitur autē comprehēſionis nomine alluden-
do ad ſequor.Inſequimur enim aliquem vt apprehendamus illum. Et Paulus ſequitur perfectio-
nis viam vt apprehendat illius terminum.Et dicit comprehendam, abſtrahendo ab vtroq; ſta-
tu,tum viæ tum patriæ:hoc eſt non explicando comprehenſionem(id eſt terminum viæ perfe-
ctionis)animi via huius vitæ an in patria primum fit. In quo & comprehenſus ſum à CHRI
STO IESV.)hoc eſt qua ratione ego à CHRISTO IESV ſum cōprehenſus: hoc eſt
vt comprehendā ſecundum animā ſecundum quā ego comprehenſus ſum à CHRISTO,vt
cōprehendam per gratiā per quā & ego cōprehenſus ſum à CHRISTO. vt cōprehendam

F fœliciter prout fœliciter comprehenſus ſum à CHRISTO,& demum vt viciſſitudinẽ red-
dam comprehendendo quoniam ad hoc cõprehenſus ſum à CHRISTO. Acſi apertius di-
xiſſet.vt eadem ratione comprehendam proculdubio deum vt terminũ viæ perfectionis qua &
ego comprehenſus ſum à CHRISTO IESV.Fuit enim velut comprehenſus à CHRI-
STO,quum conuerſus fuit in anima per gratiã fœliciter, ad hoc vt ipſe Paulus ſequendo per-
fectionis viam cõprehenderet deum terminum perfectionis. Fratres ego me non arbitror.)Le
gendum eſt. Ego nondum me arbitror comprehendiſſe.)Quia hactenus non explicauerat an
terminus perfectionis eſſet comprehendendus in ſtatu viæ vel reſeruaretur comprehendendus
in patria,ſed tantum ſe ſequi vt illum comprehendat,declarat modo ꝙ non ſolum hactenus nõ
G comprehendit illum,ſed nec comprehenſurus eſt durante hac vita:ſed comprehenſio reſeruatur
vbi eſt præmium ſupernæ vocationis.Minus dicit & ad plus tendit dicendo ego nõdum me ar-
bitror comprehendiſſe: quoniam intendit non ſolum nondum, ſed nec durante dum præſentis
vitæ.quod explicat in ſubiunctis verbis. Et eſt ſermo vt dictum eſt de comprehenſione, hoc eſt
aſſequutione termini viæ perfectionis.Ego nondum me arbitror comprehendiſſe:hoc eſt ad ter
minum perfectionis perueniſſe.Alludit enim ad peruentionem inſequentium:qui tunc arbitran
tur ſe comprehendiſſe quũ peruenerunt ad terminum. Vnum autem.)Hebrẹo more ſine ver-
bo ſubſtantiuo loquitur.Et intendit ꝙ ſumma ſuæ viæ conſiſtit in vno: videlicet. Quæ quidẽ
retro ſunt obliuiſcens,ad ea vero quæ ſunt priora.pro,ante,extendens meipſum ad deſtinatum.
pro,ſecundum ſcopum,perſequor(ſeu proſequor) ad brauium ſupernæ vocationis Dei in Chri-
ſto IESV.) Ad ſimilitudinem tendentium ad certum ſignum,deſcribit ſe ire per viam perfe-
ctionis ad terminum qui eſt præmium patriæ cæleſtis. ¶In qua ſimilitudine more properantis
ad certum ſignum,deſcribit primum obliuionem eorum quæ retro ſunt. Properans ſiquidẽ ad
H certum ſignum,ad modum obliuiſcentis tranſactæ viæ ſe habet : dum non ponderat quantum
viæ poſt ſe relinquat, ſed quantum ſupereſt ſibi peragendum.Similiter in via perfectionis præ-
terita merita non penſat continue proficiens: ſed ſemper quaſi inchoans,conſiderat quod ſuper-
eſt agendum.Et propterea dicit quẹ retro ſunt obliuiſcens: hoc eſt ad ſimilitudinem obliuiſcen-
tis non ponderans. ¶Et adiungit ſecundum.ad ea quæ ſunt ante ( hoc eſt ad ea quæ ſuperſunt
agenda) extendens meipſum,& conſideratione & affectu & factis, quemadmodum properans
corporaliter extendit ſeipſum paſſibus ad ea quæ ante ſunt. ¶ Et adiungit tertium dicendo ſe-
cundum ſcopum proſequor.hoc eſt ſecundum determinatum ſignum iter continuo. Et quid ſit
ille ſcopus explicat,dicendo ad brauium ſupernæ vocationis Dei : hoc eſt ad præmium ſupernũ
ad quod vocat Deus in CHRISTO IESV.Per CHRISTVM enim & in CHRI-
STI imitatione vocat Deus homines ad ſupernum præmium. ¶Quicunq; ergo perfecti ſu-
mus,hoc ſentiamus.)Inſtruit Philippenſes in ſtatu perfectionis vt quantumcunq; perfecti ſint
I ſentiant hoc(ſcilicet quòd eundum eſt more properantium ſecundum ſcopum)obliuiſcẽdo acta
& extendendo ſemper ſe ad agenda. ¶ Ex hoc textu clare habes quòd non ſolum incipientes
& proficientes ſed perfecti quicunque in hac vita nunquam perueniũt ad terminum meriti:ſed
ſemper poſſunt amplius mereri. Et ſi quid aliter ſapitis.pro,ſentitis.) Non dicit & ſi quid ali-
ud, ſed ſi quid aliter : ſignificans non perfectos. Vnde & in prima perſona dixerat , quicunque
ergo perfecti ſumus hoc ſentiamus : in ſecunda vero perſona ſubiungit , & ſi quid aliter ſentitis:
hoc eſt & ſi quid aliter quàm perfecti ſentitis. Non perfecti ſiquidem aliter ſentiunt id quod de
perfectione ſentiunt quàm perfecti: quoniam modus ſentiendi proprius perfectis, non commu
nicatur non perfectis. Alio ſiquidem modo guſtat perfectus ea quæ perfectionis ſunt, & aliter
non perfectus: ſicut aliter experitur quẹ vtilitatis ſunt vir & aliter adoleſcens & aliter puer.
Et hoc vobis Deus reuelabit.)Ex eo quòd reuelabit in futuro dicit,pronomen hoc non demon-
K ſtrat illud quid quod dictum eſt & ſi quid:ſed demonſtrat demonſtratum per idem pronomen
quum dictum eſt hoc ſentiamus. Vt ſit ſenſus quòd nos quidem perfecti hoc ſentiamus : vobis
autem non perfectis qui aliter ſentitis etiam Deus hoc vobis deteget proficientibus ad meliora.

Verumtamen ad quod peruenimus. ) Dixerat non perfectis & ſi quid aliter ſentitis & hoc
vobis Deus reuelabit : ne pendente futura reuelatione non perfecti diuerterent ab identitate re-
gulæ & pacis, ſubiungit aduerſatiue. Verumtamen ad quod peruenimus.

Vt idem ſapiamus & in eadem permaneamus regula.pro,eadem incedere regula, idem ſenti-
re.) Mutilus eſt ſermo Hebræo more. Subintelligitur enim ſubſtantiuum verbum ſit. Appoſi-
tiue ſiquidem explicando ad quod peruenimus dicit eadem incedere regula idem ſentire. Hoc
eſt enim ad quod peruenimus Chriſtiani omnes.eadem incedere regula, fidei & morum, idem
ſentire,

ſentire,tam circa credenda q̃ circa neceſſario agenda & vitanda: hoc inquam ad quod perueni A
mus ſit.Præcipit ſiquidem identitatem fidei & morum ſaluam ſemper fore in omnibus, nó ob-
ſtante ꝙ diuerſificentur ſtatus:aliis exiſtentibus perfectis, aliis proficientibus, aliis incipientibus.
IMitatores.pro,coimitatores, mei eſtote fratres.) Tractata illa particula, videte, conciſionem
(cui inſeruit tractatum de perfectione) tractat illam,videte malos operarios. Nec ſufficit pau
lo vt Philippenſes imitentur illum,ſed exigit ſimul vt concorditer imitentur ipſum ad diſcer
nendum malos operarios. Et obſeruate.pro,& conſiderate, eos qui ita ambulant ſicut habetis
formam noſtram.pro,nos.)Non ſolum coimitatores mei eſtote ſed etiam conſiderate alios qui
ſic ambulant in Euangelio,in fide& moribus ſicut nos habetis pro forma exemplari:hoc eſt qui
ambulant ad ſimilitudinem noſtri. Ne fallantur Philippenſes in diſcernendo pſeudapoſtolos à
veris viris euangelicis , præcipit Paulus vt habeant ipſum & Timotheum & ſimiles certos vi-
ros euangelicos pro forma,pro exemplo,pro ſæculo:vt ſic diſcernāt pſeudapoſtolos à veris euā- B
geliſtis CHRISTI. Multi enim ambulant quos ſæpe dicebam vobis (nunc autem & flens
dico)inimicos crucis CHRISTI.)Ecce ratio neceſſariæ diſcretionis,ecce mali operarii.Quos
primum deſcribit ab inimicitia crucis,pro quanto inimici ſunt libertatis à legalibus quam effecit
crux CHRISTI.Pſeudapoſtolos ſiquidem Iudæos Chriſtianos prędicantes neceſſitatem le-
galium deſcribit. Quorum finis interitus.)tum proprius tum aliorum. Et eſt ſermo de interi-
tu animæ.Doctrina enim eorum tendens ad neceſſitatem legalium,habet pro fine interitum a-
nimę. Quorum Deus venter eſt.)Non ſolum in doctrina ſed etiam in moribus malos opera-
rios deſcribit.Qui enim ſeſe dederunt ventri,ventrem habent pro deo:vtpote præferentes illum
reliquis quæ amantur. Et gloria in confuſione ipſorū qui terrena ſapiunt.pro,ſentiunt.)Quar-
to deſcribit eos à gloria:ꝙ gloria eorum non conſiſtit in illuminatione,in recta diſpoſitione eo-
rum qui terrena ſentiunt(quemadmodum conſiſtit gloria euangeliſtarum in illuminatione,or- C
dinata diſpoſitione ac reuelatione hominum deditorum terrenis)ſed in confuſione ipſorum.Et
vere in confuſione ipſorum: quoniam quos trahunt ad ſe,confuſioni ſubiiciunt.Reddunt enim
eos confuſos:vtpote nec Chriſtianos nec Iudæos,ſed partim Iudęos & partim Chriſtianos.Hęc
eſt inquam gloria pſeudapoſtolorum:ſed huiuſmodi confuſio non ſortitur effectum in omnibꝰ,
ſed in iis qui terrena ſentiunt,non ſenſu corporis ſed mentis. Noſtra autem.pro,enim conuer-
ſatio in cælis eſt.)Rationem reddit eius quod dixerat ſicut habetis formam nos, quia noſtra cō-
uerſatio in cęlis eſt.De conuerſatione mentis eſt ſermo.Intelligentia ſiquidem& amore reliquiſ-
ꝗ internis actibus mentis perfecti conuerſantur in cęlis:quamuis corpore conuerſentur in terris.
Vnde.pro,ex quo.)Non referuntur cæli (vt numerus ſingularis teſtatur) ſed refertur conuer-
ſari in cælis. Etiam ſaluatorem expectamus.Non ſolum in pręſenti conuerſamur in cęlis ſecū-
dum mentem,ſed hinc etiam expectamus corporis ſaluatorem. Dominū noſtrum IESVM D
CHRISTVM.)Superfluit noſtrum. Qui reformabit.pro,transfigurabit,corpus humilita
tis noſtræ.) hoc eſt corpus noſtrum abiectum:quale eſt in præſenti vita. Configuratum. pro,
conforme, corpori claritatis ſuæ.) Dicit transfigurabit ad ſignificandum ꝙ caducam figuram
corporis noſtri corruptibilis mutauit in figuram immutabilem & incorruptibilem . dos enim
impaſſibilitatis corporis per hoc ſignificatur quemadmodum per conformitatem ad claritatem
CHRISTI ſignificatur dos claritatis corporalis.Et in his duabus dotibus comprehenduntur
reliquæ. Secundum operationem virtutis ſuæ.pro,ſecundum efficaciam(ſeu vim)qua etiā poſ-
ſit ſubiicere ſibi omnia.)Magnitudinem efficatiæ in CHRISTO ad transfigurandum cor-
pora noſtra in corpora glorioſa, ſignificat tantam vt eadem poſſit etiam totum vniuerſum ſibi
ſubiicere:immo vt eadem ſubiiciat ſibi de facto omnia.Eſt enim vis diuina,cui omnia obediunt
& per quam erunt tunc omnia CHRISTO ſubdita ſponte vel inuite. E

## CAPVT IIII.

ITaq; fratres mei chariſſimi.pro,dilecti,& deſiderātiſſimi.pro,deſiderati,gau
dium meum & corona mea.) Triplici actioni(ſcilicet dilectionis,deſiderii&
delectationis) adiungit tanq̃ inſigne triūphi coronā: vt ex his omnibus ma-
nifeſtet q̃ chari ſint ſibi Philippenſes.Et hoc vt conſeruet eos in ſtatu in quo
erāt.Vnde & ſubiungit. Sic ſtate in domino chariſſimi.pro,dilecti)Ex abū
dātia cordis repetit dilecti:monens vt perſeuerēt ſtādo in domino ſicut ſtāt.
Nō enim receperāt pſeudapoſtolos. Euchodiā.pro,euodiā, rogo & Syntychen
depcor.pro,rogo idipſum ſapere.p,idē ſentire in domino.)Mulieres duas rogat idē ſenti-
re in domino:vel ꝙ intellexerat aliquid diſcordię inter eas eſſe,vel ꝙ etiā mulieres primarias ro-

 gat vt

F gat vt perſeuerent ſentiendo idem circa legalia quod ſentiunt viri:cauens ne pſeudapoſtoli inci-
perent ſeducere mulieres.Et hic ſenſus quadrat materiæ de qua eſt ſermo. Etiã rogo & te Ger-
mane cõpar adiuua illas quæ mecũ laborauerunt.pro, certauerunt,in Euangelio.) Ancipitis eſt
generis ad maſculinũ vel fœmininũ,quod dicitur Germane compar. Poteſt ſiquidem legi ger-
mana compar & Germane compar. Tres autem coniecturæ ſunt ꝙ fœminino genere legendũ
ſit. Prima eſt quia quadrat vt mulieribus Euodiæ & Syntychæ iungat mulierem, dicendo ſub
eodem verbo etiam rogo. Secunda eſt ꝙ perſonam certam demonſtrat dicendo & te: quæ ta-
men ex ſubiunctis ſi maſculino legantur genere,non certificatur. Ambigua ſiquidem reſtat per-
ſona.Sed ſi fœminino legatur genere,certificatur perſona:vxor ſcilicet Pauli. Nam dictio interpretata
cõpar,congruiſſimè interpretatur coniux: quoniam ſignificat ſub eodẽ iugo. & dictio
interpretata Germane interpretari etiam poteſt vera ſeu propria. Vnde legendo rogo & te Ger-
G mana coniux,certificatur perſona demonſtrata per pronomen, te. Accedit tertio ꝙ quadrat mu
lieres mulieri committi,ſubiungendo, adiuua illas. ¶ Dicit quę mecum certauerunt in euange-
lio, ſignificans mulieres notas propriæ Pauli vxori quæ ad propagandum euangelium adiuue-
rant Paulum. Incœperat ſiquidem Philippis à conuerſione mulierum:vt patet Actuum.xvi. Diſ
putare hic an Paulus habuerit vxorem ſuperfluum duxi: quum ex aliis locis epiſtolarũ Pauli ni-
hil certi habeam:Et hic locus cogere videatur non ratione demonſtratiua ſed ſenſu valde ratio-
nabili ꝙ Paulus habuerit vxorem. Quod non ſolum multi Græcorum ſed etiã ſi epiſtolis igna-
rii datur fides† affirmatunt. Cum. Deficit, &, Clemente & cęteris adiutoribus.pro, coopera-
riis,meis quorum nomina ſunt in libro vitæ.) Ad verbum,certauerunt, referuntur iſti. Et eſt or-
do literæ. quæ mecum & cum clemente & cæteris cooperariis meis certauerunt in Euangelio.
Et quoniam ſolum Clementem nominauerat,ne ægrè ferant cęteri cooperarii ꝙ nõ fuerint no
H minati,ſubiungit eorum nomina in meliori libro iſta epiſtola eſſe ſcripta : nempe in libro vitæ.
Appellatur autem liber vitæ metaphoricè diuinus intellectus continens nomina omnium præ-
deſtinatorum ad vitam æternam. Gaudete in domino ſemper,iterum dico gaudete.) Poſt ſpe-
ciales exhortationes ad viros & mulieres,adiungit communem vtriſque exhortationem ad gau
dium ſpirituale: ratione conceſſę eis gratiæ perſeuerandi in puritate Euangelii. Conduplicat au-
tem gaudium,vt gaudeant & ratione beneficii accepti & ratione ſpei proficiendi. Modeſtia ve
ſtra nota ſit omnibus hominibus.) internum gaudium ita continuetur,vt non immoderatê ex-
tra effluat,ſed moderatio veſtra appareat non ſolum Chriſtianis ſed omnibus hominibus.
¶ Dominus enim prope eſt.) Superfluit, enim. Non ratio præcedentiũ ſed noua ſubiungitur ex-
hortatio cui præmittitur propinquitas domini. de qua propinquitate ex Deuter. tractauit ad Ro
ma. decimo. Dicitur enim dominus prope eſſe. pro quanto eſt velut aſſiſtẽs cordi,intellectui, ori
I & operi noſtro. Monitio autem hinc ſubiungitur. Nihil ſoliciti ſitis.) Anxietas animi circa fu
turos euentus eorum quæ cupimus aut timemus prohibetur,non cura, prouidentia: exercitium
aut labor. Sed in omni.) hoc eſt ſed in omni re,in omni occurſu. Oratione & obſeruatione cũ
gratearum actione petitiones veſtrę innoteſcant apud Deum.) Ex eo ꝙ dominus prope eſt,phi
bet ſolicitudinem:mandans ꝙ in omni re recurramus ad dominum petendo cum tribus condi-
tionibus. Oratione,hoc eſt mentis eleuatione in deum: obſecratione,per miſericordiam,per gra
tiam,per myſteria CHRISTI implorando: & gratiarum actione pro beneficiis receptis.
¶ Has quatuor partes ſeruat Eccleſia in orationibus ſuis. Orationem quidem,dicendo,deus.
Obſecrationem vero dicendo,per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM. Gra-
tiarum actionem autem commemorando aliquod beneficium: puta victoriam martyris &
huiuſmodi. Petitionem vero petendo augmentum gratiæ, vel vitam æternam & huiuſ-
K modi. ¶ Quod autem dicit innoteſcant apud Deum, ſignificat quòd petitiones tales ſint
quòd ſint dignæ vt perferantur coram Deo. More humano docet petere talia quæ ſint digna vt
apud príncipem approbentur. Propter quod orationes eccleſiæ nunq̃ petunt aliquid tempora-
le niſi in ordine ad ſpirituale: vt patet diſcurrendo per omnes orationes quadrageſimales & do-
minicales. Sciens indignũ eſſe petere temporalia non relata ad ſpiritualia: quũ Deus dederit ho-
minibus illa ſuapte natura propter ſpiritualia. Et pax Dei quæ exuperat omnem ſenſum.pro,
mentem,cuſtodiat.pro,cuſtodiet,corda veſtra & intelligentias veſtras in CHRISTO IE-
SV.) Quum pax tranquillitas ſit ordinis, apte dicit pax Dei (hoc eſt tranquillitas ordinis
diuini) quæ ſuperat omnem mentem, etiam angelicam. Nullæ ſiquidem vires creaturarum
ſufficiunt ad tranquillitatem etiam percipiendam diuini ordinis quo mens inhæret Deo cha-
ritate & omni ſtudio &c. Hæc inquam promittitur cuſtoditura tam partem intellecti-
uam

eam quàm partem affectiuam in Chriſto Ieſu, ſi ſeruauerimus antedicta. A
DE cętero.pro,quod ſupereſt,fratres.) Tractata illa particula videte malos operarios, tra-
ctat illã,videte canes. Tractat autẽ eam mãdãdo vt tum cogitationes,tum actiones oc-
cupẽt ſubiũctis. Ac ſi apertius diceret.latrãtibus canibus vos hęc cogitate & agite & deus
pacis erit vobiſcum ſecuros vos reddens à canibus. Dat autem eis latum campum cogitandi &
agendi in vaſto ſpatio octo rerum. Quæcũque ſunt vera.) Quia verũ vero nõ eſt cõtrarium,
nihil veri prohibet. Quæcũque pudica.pro,honeſta.) Vera ſpectãt ad intellectum:honeſta ad
affectũ. Omne inhoneſtũ contrarium eſt religioni Chriſtianę,nullũque honeſtũ officiũ Chri-
ſtiano prohibetur. Quæcũque iuſta.) Ad reddendum vnicuique debitum præcipimur vt ſi-
mus prompti. Quæcunque ſancta.pro,pura.) Admixtionem cuiuſcũque impuritatis aut im-
munditiæ prohibet. Quæcũque amabilia.) nõ cõpoſita ex amabili & odibili:qualia ſunt vtilia
cum alterius damno, delectabilia inordinatẽ. Vult enim eſſe à Chriſtianis amanda quæcunque B
ſunt amabilia & nõ quæcunque ſunt ſimul amabilia & odibilia. Quæcunque bonæ famæ.)
Curam inquit habe de bono nomine.& alibi oportet ſanctos ab iis qui foris ſunt teſtimonium
habere. Et intellige quæcunque ſuapte natura ſunt bonæ famæ,nõ quæcũque hypocriſi & aliis
figmẽtis ſunt bonæ famæ. Siqua virtus.) De virtute vt opponitur vitio eſt ſermo. nullã virtu-
tem renuit Chriſtiana religio. Si qua laus diſciplinę.) Superfluit diſciplinæ:& deficit cõiũctio
&. Legendũ eſt vltimo loco. Et ſi qua laus.) Cõcludit vniuerſalẽ,& ſiquid eſt laudabile: vt in-
telligamus nihil in veritate laude dignũ prohiberi Chriſtiano : ſed quicquid eſt vere laudabile
conſonũ eſſe Chriſtianæ religioni. Hæc cogitate.) intus animo verſate. Quæ & didiciſtis.)
à me docente. Et accepiſtis.) hoc eſt acceptaſtis, approbaſtis. Et audiſtis & vidiſtis in me.)
partim viſu,partim auditu percepiſtis hæc in me eſſe. Hæc agite.) Nõ ſufficit mãdare,hęc co
gitate, ſed adiũgit hæc agite:vt exequãtur opere,nec à cogitatione nec ab actione ceſſent latrã- C
tibus canibus. Et deus pacis erit vobiſcum.) non permittens vos turbari latratu canum.
GAuiſus ſum autem in domino vehementer.) In principio epiſtolæ inter alia propoſuit
gaudium proprium de Philippenſibus: modo illud in ſpecie tractat ſuper charitate Phi-
lippenſium erga ipſum Paulum demonſtrata factis. Quoniam. pro,quòd,tandẽ pro,
iam,aliquando refloruiſtis.pro,reuiguiſtis,pro me ſentire,ſicut.pro,in quo,& ſentiebatis.) Phi-
lippẽſes tarde ſubueniſſe Paulo vincto Romæ ſignificat, dicẽdo quòd iam aliquãdo.& eos ve-
lut vires reſumpſiſſe ad exequẽdam ſubuentionẽ ſignificat,dicẽdo reuiguiſtis ſentire pro me. &
eoſdem decreuiſſe prius hanc ſubuentionem ſignificat, ſubiungendo in quo & ſentiebatis. Sta-
timque excuſans tarditatem exequutionis ſubiũgit. Occupati autẽ eratis.) hoc eſt opportuni-
tatem nõ habebatis exequendi. Deinde more ſuo ſingula propoſita tractãs,declarat illud quod
dixerat gauiſus ſum in domino vehementer. Non quaſi.pro,quòd,propter penuriã dico.) nõ D
propter penuriã me gauiſum eſſe vehemẽter dico:hoc eſt nõ propter releuationẽ meę penuriæ
dico me gauiſum eſſe vehementer. Et antequam dicat veram cauſam tãti gaudii,explicat quòd
non propter propriam reuelationẽ gauiſus eſt vehementer,dicendo. Ego enim didici in qui-
bus ſum ſufficiens eſſe.) Pulcherrima ſententia.ego didici ſufficere iis quę habeo.quãuis ipſa quę
habeo non ſufficiãt mihi,& prudentiæ & modeſtiæ & patientiæ documentum ſingulare in pe
nuria. Scio & humiliari,ſcio & abundare vbique.pro,in omni.) In omni re inquit Paulus,&
non in aliqua ſic & in aliqua non , ſcio vtrãque actionẽ prout res exigit exercere : & humiliari
ſcilicet quãdo opus eſt,& abũdare quãdo opus eſt. Et rationem quare ſcit vtrũque officiũ exer-
cere ſubiungit. Et in omnibus inſtitutus ſum.) Nõ ſolũ ſcio ſed & inſtitutus ſum in omnibus
cõtrariis,didici omnia cõtraria.ideo ſcio quia didici experiẽtia magiſtra. Et ſatiari.pro,& ſa-
turari,& eſurire. Ecce duo cõtraria. Et abundare & penuriam pati.) Ecce alia duo cõtraria. E
Omnia poſſum in eo.pro,in Chriſto,qui me cõfortat.pro,roborat.) Quia non ſufficit ſcire ſed
oportet vires habere ad exequendum,ideo ſcientiæ adiungit potentiam, non ſecundũ proprias
vires ſed ſecundum vires Chriſti in ipſo Paulo. Verũtamen bene feciſtis communicãtes tri-
bulationi meæ.) Quãuis non propter reuelationẽ penuriæ meę gauiſus ſum vehementer(quia
ſcio & poſſum & inſtitutus ſum ad omnia ſufferendũ)veruntamen vos bene feciſtis ſubueniẽtes
indigentiæ meæ. ¶ Scitis autem & vos Philippenſes.) Declarat illam particulam reuiguiſtis,
ex hoc quòd aliàs idem fecerunt. Quòd in principio Euangelii.) ſupple apud vos. Quando
profectus ſum à Macedonia.) in qua eſt veſtra ciuitas. Nulla mihi eccleſia communicauit in
ratione dati & accepti.) Subuentiones ad victum Pauli appellantur cõmunicationes,nõ abſo-
lutè ſed in ratione dati & accepti:ad ſignificãdũ ꝙ ſunt debitæ quemadmodum rationes dati &

F accepti:hoc eſt cómutationes.Erat enim inter Paulũ & eccleſias ratio dationis & acceptionis:eo ꝙ accipiebãt à Paulo ſpiritualia & dabãt temporalia ad ſuſtẽtationem vitæ. Niſi vos ſoli.)Et hoc manifeſtat. Quia & Theſſalonicã ſemel & bis.pro,& iterũ,in vſum mihi miſiſtis.) Hinc enim apparet ꝙ Theſſalonicẽſis eccleſia nõ dabat Paulo tẽporalia.Et dicit in vſum,tũ ad ſigni ficãdum neceſſitatẽ. tum ad excludẽdũ rationẽ mercedis ab eo quod dixerat in ratione dati & accepti. Nõ quia.pro,ꝙ,quęro datũ.pro,donũ:ſed requiro.pro,quęro,fructũ abundãtẽ in ratione veſtra.pro,in rationẽ veſtrã.)Dixerat ſe nõ gauiſum vehemẽter propter ſubleuationẽ ſuę penurię,explicat modo principalẽ cauſam ſui gaudii: manifeſtãdo ꝙ nõ quęrit ſibi donari huiuſmodi tẽporalia,ſed quęrit vt abũdet fructus bonorũ operũ in eis.❨Et deſcribit hãc abũdantiam boni operis per abũdãtiam in rationẽ Philippẽſiũ,alludẽdo ad rationẽ dati & accepti.Significat enim ꝙ quęrit vt ratio(hoc eſt ſupputatio)Philippenſiũ creſcat abundãter:ad ſimilitu-
G dinem eorũ quorũ ratiocinia tãto magis creſcũt quãto magis dãt.Iuxta hãc ſiquidẽ ſimilitudinem inter ratiocinia dati & accepti quærit Paulus fructũ tantũ vt abundent ratiocinia Philippenſiũ penes dare. Ad illorũ ergo bonũ nõ ad propriũ principaliter tendebat. Habeo.pro,recipio,autẽ omnia.)Supple quæ miſiſtis.quãuis nõ quęrã,recipio tamen omnino quę miſiſtis. Et abũdo.) Hoc adiungit tum ad ſignificãdum ꝙ nõ oportet iterum ſubuenire,tum ad ſignificandum ꝙ abundãter miſerunt. Vnde & directe ad hoc ſubiũgit. Repletus ſum acceptis.pro, quum accepi,ab Epaphrodito quæ miſiſtis.pro,quæ à vobis,in odorem.) Superfluit in,Appoſitiue ſiquidem legendum eſt. Odorem ſuauitatis,hoſtiam acceptã.pro,acceptabilem,placentem deo.) Cõditiones ſubuẽtionis miſſæ deſcribit nõ ſolũ relatiue ad ipſum Paulũ(ꝙ ſcilicet repleuerunt eum abundanter)ſed etiã relatiue ad deũ:dicendo ꝙ habent vim ſacrificii in odorem ſuauitatis,more legis loquendo:& ſimiliter hoſtiæ,quæ acceptatur à deo & habet vnde deo pla-
H cet . Hæ enim omnes conditiones ad deuotionem Philippenſium cõmendandam dicuntur. Deus autem meus impleat. pro,implebit,omne deſiderium veſtrũ. pro,omnẽ indigẽtiã veſtrã, ſecundũ diuitias ſuas in gloria in Chriſto Ieſu.) Ecce merces Philippenſiũ,dare eis omnia quibus indigent,nõ ſecundũ merita eorum ſed ſecundũ diuitias dei:& hoc in gloria cęleſtis patriæ & in Chriſto Ieſu,tanquã membris in capite. ❨Deo autẽ & patri noſtro gloria in ſecula ſeculorum amẽ.) Refert in calce gratias deo in ſummo quod poſſumus deo exhibere:videlicet gloria. ❨Salutate omnem ſanctum in Chriſto Ieſu.) hoc eſt omnem mundum per baptiſmum in Chriſto. Salutant vos qui mecum ſunt fratres.ſalutant vos omnes ſancti.)ſupple qui ſunt Romæ. Maxime autẽ qui de Cæſaris domo ſunt.) Quia ſolo Neronis tempore Paulus fuit Romæ,ideo Cæſaris nomine Nero intelligendus eſt. Et dixit hoc ad cõſolationem Philippẽſiũ:vt intelligant etiam in domo Neronis eſſe ſanctos (hoc eſt Chriſtianos per baptiſmum mundos)
I & de hoc gaudeant. ❨Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti.) Superfluit noſtri.Hæc eſt ſalutatiua concluſio manu vt creditur Pauli. Cum ſpiritu veſtro.pro,cum omnibus vobis.Amen.) Et eſt apud Græcos ſubſcriptio. Ad Philippenſes ſcripta Romæ, miſſa per Epaphroditum.

❨Caietæ die. XIX. Februarii. M. D. XXIX.

# THOMAE DE VIO

## CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI: IN Epiſtolam Pauli ad Coloſſenſes, Commentarii.

K Aulus Apoſtolus Ieſu Chriſti.)non aliorum Apoſtolorum. Per volũtatẽ dei.)nõ propriis meritis. Et Timotheus frater.) Ad cõſalutandũ adiũgit ſibi Timotheũ. Iis qui ſunt Coloſſis.)nõ omnibus ſed ſanctis.)hoc eſt mũdis per baptiſmũ. Et fidelibus.) Mũditia à peccatis eſt:fides vero reſpicit ea quę credũtur. Fratibus.)Sic enim appellabãt Chriſtiani ſeinuicẽ. In Chriſto Ieſu.)Superfluit Ieſu. Quod dicitur in Chriſto refertur ad mũditiam,ad fidẽ,ad fraternitatẽ. Gratia vobis & pax.) Solita ſalutatio Pauli cõprehẽdẽs ab extremis oĩa dona. A deo patre noſtro.)Deficiũt quatuor dictiones. Et domino ieſu xp̃o.)Dicit à deo,qđ eſt nomẽ naturę diuinę:patre noſtro ꝑ adoptionẽ:& domino Ieſu Chriſto ſecũdũ humanã naturã.

Gratias

GRatias agimus deo.) Poſt ſalutationem antequam ad tractatum epiſtolarem deſcendat,
interponit bona Coloſſenſium tum quæ habent tum quæ eis cupit. Vnde & proponit A
vtraque.illa quidem vt materiam gratiarumactionis: hæc autem vt materiam orationis.
❡Proponendo itaque gratiarumactionem & orationem,gratias inquit agimus deo. Et patri
domini noſtri IESV CHRISTI ſemper.) Deus nomẽ eſt naturæ:pater vero nomen
eſt perſonæ.eſt ſiquidẽ deus pater naturalis domini noſtri Ieſu Chriſti.Quod autem dicit ſem-
per, limitat ſubiungendo. Pro vobis orantes.) ſignificatur enim quòd ſemper gratias agimus
quando pro vobis oramus. Quod tamen dicitur pro vobis, refertur tam ad orantes quàm ad
gratias agimus. Et eſt ſenſus quod pro vobis oramus,quòd pro vobis gratias agimus. Vbi clare
vides vtrunque proponi. Audientes.) Participium actiuum præteriti temporis eſt: quo nos
caremus. Et ne oporteat multa mutare legendũ eſt, Quum audiuimus fidem veſtrã in Chri-
ſto Ieſu.) Incipit explicare materiam gratiarum actionis,narrando audita de eis bona:fidem,
charitatem,ſpem,fructum,& augmentum Euangelii. Vnde & ſubiungit de charitate. Et di- B
lectionẽ quam habetis in ſanctos omnes.) Superfluit quam habetis. Dilectio erga omnes mun
dos,eſt propria CHRISTI dilectio: vtpote extẽſa in mundũ vniuerſum non ratione ſan-
guinis, amicitiæ, patriæ aut naturæ, ſed ratione munditiæ in CHRISTO. hæc enim ſi-
gnificatur dicendo in ſanctos omnes. Propter ſpem quæ repoſita eſt vobis in cęlis.) Ecce bo
num ſpei. quę quo ad rem ſperatam dicitur repoſita vobis in cęlis. Quam. Deeſt, ante,audi-
ſtis in verbo veritatis Euangelii.) Quam, rem ſperatam (beatitudinem ſcilicet cæleſtis patriæ)
audiſtis,ante hanc epiſtolam à prædicatoribus Euangelii, audiſtis autem in verbo Euãgelii ve-
ritatis. vt epitheton Euangelii intelligamus Euangelium veritatis:vel veritatis Euangelii hoc eſt
veritatis manifeſtatæ per Euangelium.Et quocunque modo fiat conſtructio,ſignificatur quòd
non cõmento aliquo non adinuentione humana ſed verbo veritatis euangelicæ audierunt bea-
titudinem ſperandam. Quod peruenit ad vos ſicut & in vniuerſo mũdo eſt.) Superfluit eſt. C
& legendum eſt in accuſatiuo vniuerſum mundum. ❡De Euangelio dicit quod peruenit ad
vos quemadmodum & in vniuerſum mundum: hoc eſt in vniuerſas partes mundi,non in vni-
uerſas ciuitates:quia hoc nec vſque hodie apparet impletum.Et rurſus intellige de vniuerſo mũ-
do communiter tunc noto.quod dico propter alias quartas terræ tũc communiter ignotas quo
ad habitationem. Et fructificat & creſcit ſicut & in vobis.) hoc eſt & fructificat & creſcit in
vniuerſo mundo Euangelium quẽadmodum & in vobis. Quod dicit & creſcit, non inuenitur
in omnibus ſed in quibuſdam codicibus Græcis. Ex ea die qua audiſtis.) Perſeuerantiam fru
ctus & augmenti in Coloſſenſibus cõmemorat ab illo die quo audierunt. Et cognouiſtis gra
tiam dei in veritate.) Non ſufficit audiſſe ſed oportet vere cognoſcere oblatam dei gratiam.
Et hoc fuiſſe apud Coloſſenſes commemorar, Sicut didiciſtis ab Epaphra.) Ecce à quo au-
diuerũt Euangelium. Chariſſimo.pro,dilecto,conſeruo noſtro:qui eſt fidelis pro vobis mini- D
ſter Chriſti Ieſu.) Superfluit Ieſu. Et eſt ordo literæ. qui eſt miniſter Chriſti fidelis pro vobis.
Commendat ſiquidem Epaphram non ſolum ex eo quòd eſt dilectus & conſeruus,ſed ex eo ꝙ
eſt Chriſti miniſter euangelizando & fidelis, fideliter exercens miniſterium pro Coloſſenſium
ſalute. Qui etiam manifeſtauit nobis dilectionem veſtrã in ſpiritu.) Dixerat ſuperius quòd
audiuerat eorum dilectionem erga ſanctos omnes,explicat modo quòd Epaphras manifeſtauit
eis(Paulo & Timotheo)dilectionem Coloſſenſium ſpiritualem:hoc eſt dilectionem eorum er-
ga Paulum ſolo ſpiritu cauſatam:quum nũquam vidiſſent eum in carne. Ideo & nos.) Om-
nia ſupradicta bona refert ideo. Ex qua die audiuimus.) Proportionaliter reſpondet: vt quẽ-
admodũ Coloſſenſes ex quo die audierũt &c.ideo & nos ex quo die audiuimus hæc veſtra bo-
na. Non ceſſamus pro vobis orantes & poſtulantes.) Oratio ad eleuationem mentis,poſtu-
latio ad petitionem ſpectat. Poſtquam explicauit materiam gratiarumactionis narrando bona E
quę habent,explicat modo materiam orationis narrando bona quæ petit pro eis. Vt implea
mini agnitione voluntatis eius.) Primum petitum ad perfectionem intellectus ſpectat. Et non
dicit vt cognoſcatis (iam enim cognouerant voluntatem dei) ſed vt impleamini agnitione vo-
luntatis eius,vt nulla ex parte intellectus veſter vacuus maneat cognitione voluntatis diuinæ.
In omni ſapientia & intellectu ſpirituali.) Intellectus penetrationem, ſapiẽtia iudicium ſigni-
ficat ſecundum rationem ſupremæ cauſæ. Petit itaque vt impleantur notitia diuinæ volunta-
tis penetrando & iudicando non in quibuſdam ſic & in quibuſdam non,ſed in omni penetra-
tione & omni iudicio non carnali ſed ſpirituali. Ex parte rei cognitæ explicat voluntatem dei;
ex parte cognoſcentis explicat plenitudinem notitiæ cum omni tam penetratione quàm iu-

F dicio ſpirituali,ad differentiam tam penetrationis quàm iudicii tum naturalis tum carnalis.Fru
ctum auté tantæ notitiæ,ſapientiæ & intellectus ſubiungit. Vt ambuletis digne deo per om-
nia placentes. pro, domini in omnem placentiam.) hoc eſt vt ambuletis digne in omnem pla-
centiam domini. Ecce ad quid debet eſſe dignitas, ſcilicet ad omne beneplacitum domini. non
ſufficit Paulo vt ambulemus pro dignitate alicuius beneplaciti deo , ſed vt ambulemus pro di-
gnitate cuiuſlibet beneplaciti domino. In omni opere bono fructificantes.) Explicat quid eſt
ambulare digne ſecundum omne beneplacitum domini. Explicat ſiquidem hoc eſſe fructifica-
re non in aliquo,ſed in omni opere bono.& hoc directe ſpectat ad voluntatem.Sed & hoc non
ſufficere ſubiungit, adiungendo. Et creſcentes in ſcientia. pro, cognitione dei.) Non ſufficit
ad ambulãdum pro dignitate omnis beneplaciti diuini, fructum ferre in omni bono opere ſed
& oportet creſcere in cognitione dei : quoniá hoc eſt vnum de beneplacitis dei. In omni vir-
G tute confortati. pro, in omni potentia potentes.) Petit Paulus non ſolum vt Coloſſenſium in-
tellectus impleatur notitia & affectus dignitate ad omne bonum, ſed etiam vt vires ad ſufferé-
dum mala impleantur potentia.& propterea dicit in omni(non in aliqua)potentia ad toleran-
dum potentes. Secundum potentiam claritatis.pro,gloriæ,eius.) Apte rationem potentię ad
tolerandum omnia,explicat potentiam gloriæ diuinæ. maximæ ſiquidem potentiæ eſt diuina
gloria ad hoc vt omnia toleremus . hæc enim martyres omnes effecit . In omni patientia &
longanimitate.) Patientia æquat animum in afflictionibus : longanimitas vero extendit eun-
dem ad æternitatis præmium. Cum gaudio.) Valde magnum donum adiũgit inter patien-
dum gaudere. Gratias agentes deo patri.) Superfluit deo.In prima perſona legenda ſunt hęc.
continuantur enim cum illis non ceſſamus orantes & poſtulantes. Incipit autem hinc propo-
nere materiam tractandam in hac epiſtola, proponendo beneficia vt materiam gratiarũactio-
H nis,& huiuſmodi gratiarumactionem introducit eleuando mentem propriam ad deum ſub ra
tione patris per adoptionem. Qui dignos. pro,idoneos,nos fecit in partem ſortis ſanctorum
in lumine.) Materiam gratiarumactionis communem omnibus Chriſtianis explicat triplicem.
Et primum quidem beneficium cõmune Chriſtianis omnibus eſt quòd deus fecit nos idoneos
ſeu ſufficientes in lumine,proculdubio fidei,in claritate & manifeſtatione myſteriorũ fidei red-
didit nos ſufficientes ſeu idoneos ad habendam partem ſortis ſanctorum. Sors ſanctorum hæ-
reditas eſt ſanctorum.Et eſt ſenſus.ad habendam partem hęreditatis ſanctorum:hoc eſt ad par-
ticipandum hæreditatem ſanctorum. quę appellatur ſors,quia non ex proprio conſilio non ex
propriis meritis ſed velut ſorte (hoc eſt ſolo diuino munere) obtigit ita illis quòd non aliis . per
gratiam enim dei in lumine fidei idonei ſimus ad participandum hæreditatem ſanctorum fu-
turam in patria . Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum.) Primum beneficium reſpicit bo
I num ſperatum,hoc autem reſpicit tum malum præſens,tum bonũ præſens. Et malum quidem
prę́ſens eſt quòd eramus ſubditi tenebris immo poteſtati tenebrarum,hoc eſt dęmonibus . bo-
num autem præſens é regione ſubiungit. Et tranſtulit in regnum filii dilectionis ſuæ.) De pa
tre loquitur:& dicit quòd tranſtulit nos ex ſeruitute dæmonum in regnum filii . Regnum filii,
regnum dei,regnum cælorum vnum atque idem eſt . Magnum beneficium vt de ſeruitute dia-
boli tranſlati ſimus in regnum fili, immo effecti ipſum regnum filii : vt in quibus prius regna-
bat diabolus per opera tenebrarum , in eiſdem modo regnet filius per opera lucis .
¶Et dicit filii dilectionis ſuæ Hebraico more:hoc eſt filii pleni dilectione ſua, patris ſcilicet. Si-
cut enim dicitur filius perditionis,filii nuptiarum,filii regni,qui digni ſunt perditione,qui pleni
ſunt gaudio nuptiali & huiuſmodi : ita dicitur filius dilectionis ſuæ qui vndique plenus eſt dile-
ctione ſua.Nihilominus vt exigentibus proprietatem ſermonis ſatiſfiat, æternus dei filius dici-
K tur filius dilectionis patris,quia eſt filius dilectionis eſſentialis quemadmodum eſt filius eſſentię.
Genitus enim eſt non ex vno eſſentiali ſic & alio non,ſed ex omnibus eſſentialibus natura,eſſe,
potentia,intellectu,voluntate & reliquis.alioquin non fuiſſet genitus integer deus, In quo ha-
bemus redemptionem & remiſſionem peccatorum.) Superfluit &. deficiũt autem tres dictio-
nes. Legendum eſt. In quo habemus redemptionem per ſanguinem ipſius remiſſionem pec-
catorum.) Tertium beneficium redemptio eſt facta per CHRISTI ſanguinem.Redem-
ptio autem non à ſeruitute Romanorum ſed remiſſiua peccatorum.appoſitiue ſiquidem ad re-
demptionem dicit remiſſionem peccatorum. ¶Aduerte prudens lector quòd vt dictum eſt,
hæc tria beneficia commemorata vt materia gratiarumactionis proponũtur à Paulo vt mate-
ria totius epiſtolæ.vnde primo incipit tractare illam particulam tranſtulit in regnum filii dile-
ctionis ſuæ:explicando ipſum filium & regnum eius communicatum nobis.De filio itaq; dicit.

Qui

Qui eſt imago dei inuiſibilis.) Genitiui caſus eſt inuiſibilis.& explicat inacceſſibilitatem dei
à quocunque viſu. non ſolum ſiquidem deus inuiſibilis eſt à nobis ſed à quibuſcunque ſpiritua- A
libus ſubſtantiis quantumcunque excellentibus: iuxta illud, deum nemo vidit vnquam. Et hæc
intellige ſecundum vires naturales cuiuſcunque creaturæ.nam ſecundum vires gloriæ ſcriptum
eſt, videbimus eum ſicuti eſt. & angeli & ſancti beati vident deum. ¶ Dei itaque ſecundum
naturam inuiſibilis à quacunque creatura filius eſt imago. Quemadmodum enim eſt filius dei
inuiſibilis,ac per hoc eſt filius ipſe inuiſibilis( alioquin non eſſet eiuſdem naturę cum deo:& con
ſequenter non eſſet filius. filius enim eſt illius naturæ cuius eſt pater)ita eſt imago dei inuiſibilis
ac per hoc eſt imago inuiſibilis. alioquin non repræſentaret deum inuiſibilem. Immo ad hoc
ipſum Paulus dixit dei inuiſibilis vt non ſolum deitatem ſed inuiſibilitatem in imagine intelli-
geremus:ne putaremus filium eſſe imaginem viſibilem ſed imaginem inuiſibilem ſicut deus eſt
inuiſibilis. Nec dicitur imago patris ſed imago dei inuiſibilis: quia non paternitatem ſed deita-
tem inuiſibilem accipit filius à patre. eſt enim filius nó pater ſed deus inuiſibilis productus à pa B
tre ad hoc vt ſit ſimilis ei in deitate inuiſibili. Tam itaque diſtinctio perſonalis imaginis à pa-
tre inuiſibili deo à quo procedit quàm ſubſtantialis deitas imaginis ſignificatur, dicendo de fi-
lio quòd eſt proculdubio non accidentaliter ſed ſubſtantialiter imago dei inuiſibilis à quo pro-
cedit.qui enim ſecundum eſſe ſubſtantiale eſt imago dei inuiſibilis habet in ſuo ſubſtantiali eſſe
& deitatem & inuiſibilitaté. nam ſi deeſſet deitas non eſſet ſubſtantialiter imago dei:& ſi deeſ-
ſet inuiſibilitas non eſſet ſubſtantialiter imago inuiſibilis.Filiũ ergo à deo inuiſibili(nempe pa-
tre)deum inuiſibilem vt imaginem hoc eſt ſecũdum ſimilitudinis rationem productum expli-
cat:ad differentiam ſpiritus ſancti qui etſi productus deus inuiſibilis,nõ tamen vt imago dei in-
uiſibilis ſed vt ſpiritus vt amor dei inuiſibilis. quia filius ex modo ſuæ productionis producitur
vt ſimilis:vtpote vnus ab vno per modũ verbi intellectualis: ſpiritus vero ſanctus ex modo ſuæ
productionis non producitur vt ſimilis,vtpote vnus à duobus per modũ amoris.Quæ in theo C
logia ſpeculatiua diffuſé tractátur. Primogenitus omnis creaturæ.) Arriani quemadmodum
argumentum ſumunt contra deitatem filii tum ex hoc quòd dicitur filius dilectionis ſuæ ( tan-
quam ſit filius ex dilectione libera productus ) tum ex hoc quòd dicitur imago dei inuiſibilis,
tanquam ſit imago per quam videatur deus qui ſecundũ ſe eſt inuiſibilis,ita ſumunt argumen-
tum ex hoc quòd dicitur primogenitus omnis creaturæ, tãquam ſit inter omnes creaturas pri-
mo creatus. Sed quemadmodum extorquent ſeu inueniunt antecedentia, ita & hoc. non dicit
Paulus primocreatus omnis creaturæ, ſed dicit primogenitus omnis creaturæ : vt differentiam
etiam inuiti intelligamus in hoc quòd omnis creatura vt vox ſonat creata eſt, filius autem ge-
nitus. quanta eſt ergo differentia inter creatum & genitum, tanta ſignificatur differentia inter
filium & omnem creaturam ex ipſis Pauli verbis.Duplex itaque ſenſus eſt huius literæ.Alter ꝙ D
eſt genitus ante omnes creaturas: vt prius ſignificatus fuerit modus quo productus eſt filius ſci-
licet vt imago,modo ſignificetur æternitas eius ex hoc quòd eſt genitus ante omnem creaturã.
Et per hoc clare excluditur error Arrii ponentis CHRISTVM primam creaturam. Al-
ter ſenſus eſt quòd eſt primogenitus poſſeſſiuè omnis creaturæ. ita quòd deſcripto modo quo
genitus eſt filius deſcribitur eius dominium vniuerſale, non cęli aut terræ ſed vniuerſæ creatu-
ræ. Quemadmodũ enim primogenitus regni genitus eſt dominus regni,& primogenitus im-
perii genitus eſt dominus imperii, ita dicitur primogenitus omnis creaturæ pro quanto eſt ge-
nitus dominus omnis creaturæ. ius enim primogeniti eſt dominum hæreditatis paternæ.
Quoniam in ipſo.) proculdubio primogenito. Condita. pro, creata, ſunt vniuerſa in cęlis &
in terra. pro,quę in cęlis & quæ in terra, viſibilia & inuiſibilia: ſiue throni,ſiue dominationes,
ſiue principatus,ſiue poteſtates.) Manifeſtat ab effectu vtrũque de filio dictum ſcilicet & quòd E
eſt imago inuiſibilis dei & quòd eſt primogenitus omnis creaturæ:ex eo ꝙ omnia creata ſunt
in ipſo:hoc eſt in imitatione ipſius,quẽadmodũ exemplata fiunt in imitatione exẽplaris. Hinc
enim probatur quòd ipſe filius eſt ſubſtantialiter imago dei inuiſibilis:quũ conſtet omnia crea-
ri ad imitationem diuinæ ſubſtantiæ.ex hoc enim ꝙ id quod eſt proprium diuinæ naturæ con
uenit filio ſcilicet omnia creari in imitatione ipſius, manifeſte infertur quòd eſt ita imago dei
ꝙ eſt deus.& ſimiliter ex hoc ꝙ omnia creata ſunt in imitatione ipſius filii imaginis dei inuiſi-
bilis,infertur & ꝙ eſt genitus ante omné creaturã,& ꝙ eſt genitus dominus omnis creaturę.Et
ne ſuboriatur quęſtio an appellatione vniuerſorũ intelligãtur terreſtria aut cęleſtia aut viſibilia,
explicat Paulus omnia includi & quę in cęlis & quę in terra & viſibilia & inuiſibilia.Et vt inui
ſibilia intelligamus ſpirituales ſubſtantias quas philoſophi vocãt intelligentias,explicat quatuor
ordines

F ordines eorum: dicendo. ſiue throni(& in hoc tangit ſupremam hierarchiam)ſiue dominatio-
nes &c. in quibus tãgit mediam hierarchiam, ſiue priticipaius.& in his ſecundũ Dionyſiũ tan-
gitur infima hierarchia. Omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt.) Extendendo explicat mul
tis habitudinibus quod dixerat in ipſo creata ſunt vniuerſa. explicat enim quatuor relationibus
ipſius ad vniuerſa. Prima eſt quòd omnia peripſum efficiẽter creata ſunt. Et huic iungit ſecun-
dam quam prius dixerat.& in ipſo,imitatiue,creata ſunt.Oportuit autem hæc duo ſimul expli-
care ad differentiam exemplarium quibus nos vtimur.Exemplar enim cuius imitatione artifex
aliquid facit eſt in quo imitatiue res fit,ſed non eſt per quod res fit: quoniã exemplar non efficit
artificiatũ ſed artifex efficit illud imitando exemplar.filius autem dei eſt non ſolum in cuius imi
G tatione omnia creãtur,ſed etiam quod efficit ſimul cum patre ea quæ creatitur,Et propterea de
ipſo vtrũque dicitur,quòd omnia & per ipſum & in ipſo creata ſunt . Non repetit ergo Paulus
ſuperflue quòd in ipſo creata ſunt, ſed neceſſario ad explicandum ꝙ non pure in ipſo ſed ſic in
ipſo ꝙ etiam per ipſum creata ſutit omnia. Et ipſe eſt ante omnes.pro,omnia.) Tertia habi-
tudo eſt prioritatis ſecundum durationẽ.quæ eſt prioritas æternitatis ad tempus: alioquin non
eſſet ante omnia. Et omnia in ipſo conſtant.pro,conſtiterunt.) Prius declarauerat relationes
omnium creatorũ in fieri ad filiũ,manifeſtans ꝙ in fieri dependẽt ab ipſo dupliciter,*ſcilicet* ef-
ficienter & imitatiue.modo manifeſtat omnium dependentiam in eſſe ab ipſo, dicendo & om
nia in ipſo conſtiterunt:ita ꝙ non ſolum creata ſunt in imitatione ipſius,ſed etiam conſtiterunt
in propriis eſſe in imitatione ipſius. Et vere ſic eſt:quoniam tandiu conſtat noſtrum eſſe quan-
diu eſt imitatio diuina. Et per hoc manifeſtat filium eſſe verum deum:vtpote à quo dependent
creata omnia non ſolum in fieri ſed in eſſe:quemadmodũ lumen in aere pendet à luce *ſolis non*
ſolum in fieri ſed in eſſe. Et dicit cõſtiterunt ad ſignificandum quòd cum hoc ꝙ habent natu-
H ram non fluentem ſed conſtantẽ,conſtant in imitatione filii.Rurſus dicit cõſtiterunt in præte-
rito, ad ſignificandum ꝙ non eſt noua hæc dependentia ſed ex quo creata ſunt conſtiterunt in
ipſo. Et ipſe eſt caput corporis eccleſiæ.) Propoſuerat in regnum filii.& propterea quum de-
claraſſet dominium filii reſpectu omnis creaturæ quod conuenit filio ex eo quôd *per ipſum* &
in ipſo omnia creata ſunt,deſcendit ad declarandum ſpeciale eius regnum in quod *tranſlati* ſu-
mus. Eſt autem ſpeciale filii dei regnum quod appellatur regnum dei corpus eccleſiæ tam triũ-
phantis q̃ militantis:quoniam in his peculiariter regnat per gratiam primo fidei & iuſtitiæ , &
demum gloriæ æternæ fœlicitatis.Ipſe non alius eſt caput. Metaphorico ſermone principẽ de-
ſcribit caput corporis eccleſiæ,vt ſimul cũ eminentia reſpectu corporis eccleſiæ deſcribat ipſum
partem corporis eccleſiæ. caput enim pars eſt corporis. Et in hoc myſterium incarnationis ſi-
gnificat.Et exinanitionem tantam manifeſtat,ſubiungẽdo. Qui eſt principium.)apertiſſime
I dicendo & ipſe qui eſt principium,omnium(vt declaratũ eſt)eſt etiam caput:hoc eſt pars(emi-
nentior tamen)corporis eccleſiæ.vt intelligamus quòd qui eſt ante omnia & ſupra omnia prin
cipiũ omniũ, dignatus eſt fieri caput corporis eccleſiæ per myſterium incarnationis. Primo-
genitus ex mortuis.) Modum quo factus eſt caput corporis eccleſiæ deſcribit eſſe reſurrectionẽ
ipſius.reſurgendo ſiquidem effectus eſt immortalis ſecundum corpus,& eccleſiam *ſecundũ ſta-*
*tum* in quo perpetua futura eſt,inchoauit in ſuprema illius parte. Appellatur autem *reſurrectio*
generatio ex mortuis,quia reuera noua eſt generatio hominis: vtpote ad vitã *immortalẽ* etiam
ſecundum corpus.Sic enim etiam dominus illam appellauerat dicendo,in regeneratione quum
ſederit filius hominis &c.Chriſtus autem dicitur primogenitus ex mortuis,quia fuit primus re-
ſurgens ad vitam immortalẽ.quotquot enim ſuſcitauit ſunt ante ipſum. ad vitam immortalem
ſuſcitati ſunt.vnde & iterum mortui ſunt. Et ipſe dicitur primogenitus nõ ſolũ quia nullus ante
eũ ad vitã ſurrexit immortalẽ,ſed etiã quia alii ſequũtur ipſum reſurgẽdo ad vitã immortalẽ.
K Vt ſit in omnibus ipſe primatũ tenẽs.) hoc eſt vt vnus atq; idẽ ipſe filius gerat primatũ in om-
nibus rerũ ordinibus.Ipſe enim qui primatũ tenet in ordine naturali omniũ ex hoc ꝙ eſt caput
eccleſiæ,tenet quoq; primatũ in ordine gratiæ.Vnde quo ad hoc ſubdit. Quia in ipſo cõpla-
cuit omnẽ plenitudinẽ inhabitare.) Rationẽ reddit quare filius homo primatũ tenet in ordine
gratiæ:quia in ipſo ſecũdum humanã naturã cõplacuit deo omnẽ plenitudinẽ gratiæ habitare.
Nota ſingula verba : quoniam hic gratia Chriſti deſcribitur ex qua habet ꝙ ſit caput eccleſiæ.
Dicit complacuit vt excludat meritum.non enim meruit Chriſti anima plenitudinem gratiæ,
ſed ex diuino beneplacito ab initio habuit.Dicit non ſolum plenitudinẽ,ſed omnẽ plenitudinẽ:
vt nihil gratiæ intelligamus deeſſe,ſed omnes gratias & omnes pleniſſime intenſiue & extenſi-
ue intelligamus.Dicit habitare,vt intelligamus fixam in eo omnem gratiæ plenitudinẽ & non
ad tempus,

ad tempus,vt aliis ſanctis quędã gratię conceduntur. Et per eum recõciliari omnia in ipſo.) A
Quẽadmodum de eodẽ filio ſecũdũ diuinitatẽ dixit omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt, ita
modo de eodẽ ſecundũ humanitatem dicit & per eum & in ipſo recõciliari omnia. Per ipſum
quidem efficiẽter:quãdoquidẽ ipſe eſt reconciliator omniũ deo,in ipſo vero inchoatiue:quãdo-
quidem in ipſo Criſto capite inchoata eſt reconciliatio omniũ in reſurrectione ipſius. Vnde &
ſubdit. Pacificans. pro,pacificatis,per ſanguinem crucis eius.) Deficiunt duę dictiones. Per
ipſum,ſiue.pro,& iis quæ in terris,ſiue.pro,&,quę in cęlis ſunt.) Recõciliatio pacificatos vnit.
& propterea recõciliationi præſentis temporis adiungit pacificationẽ temporis præteriti. Effe-
cta eſt autem pax per ſanguinem crucis Chriſti: hoc eſt per ſanguinem eius non qualitercũque
ſed fuſum in cruce.Et adiungit per ipſum,tum vt volũtaria ſignificetur effuſio ſanguinis in cru
ce ad pacificandum.tum vt eadem hominis deique hypoſtaſis ſignificetur,quæ moriens in cru
ce ſecundum naturã humanã actionem pacificãdi exerceret. ¶ Pacificata autem explicat tum B
ea quę in terris tum ea quę in cęlis ſunt. Quum pacificare nihil aliud ſit q̃ tranquillũ ordinẽ di
uinum efficere,pacificaſſe quæ in terris ſunt eſt tranquillum ordinẽ in iis quæ in terris ſunt effi-
ciſſe. Et talem ordinem conſtat per Chriſti mortem effectum eſſe in hominibus: hic in anima
per gratiam inchoatiue,& demum in reſurrectione mortuorum conſummate. Tranquillũ au-
tem diuinum ordinẽ in iis quę in cęlis ſunt effectũ per mortem Chriſti intelligimus,pro quãto
reparata eſt ruina angelorum: & quicquid turbationis in ordine angelorum acciderat in tran-
quillum redactũ eſt ordinem. Et vos.) Poſtquã in genere fructum gratiæ Chriſti capitis ex-
plicauit,deſcẽdit ad ſpeciem explicando fructum eiuſdẽ gratiæ Chriſti capitis ſpecialiter in Gẽ
tilibus.Et propterea dicit & vos,ſupple Gentiles. Triplicem autem communicationẽ ſubiũgit à
Chriſto capite ad Gentiles extenſam (prima eſt communicatio gratiæ. ſecunda eſt communi-
catio afflictionum.tertia eſt communicatio notitiæ ac ſpei gloriæ ſperandæ)inſinuans hoc tra C
ctatu q̃ per has tres communicationes trãſferimur in regnum filii. Communicationem itaque
gratiæ gratum facientis tractans dicit. Quum eſſetis aliquando alienati.) proculdubio à deo:
vtpote idolatræ. Et inimici ſenſu.pro,menti.) Datiui caſus eſt menti.quãuis dupliciter expo-
ni poſſit. Vel loco ablatiui.vtuntur enim Græci quãdoque datiuo pro ablatiuo. Et ſic eſt ſenſus.
inimici mente,ad explicandum quòd non ſolum carnalibus operibus ſed etiam mente quæ ſu-
prema pars eſt animæ fuerant inimici dei:vtpote male ſentientes de deo. Vel datiuus pro datiuo
intelligatur,ad explicandum cui fuerant inimici:velicet menti. mali ſiquidem homines inimici
ſunt menti propriæ: quoniam amant & quęrunt malum mẽtis propriæ priuationem fœlicita-
tis. In operibus malis,) Vtriq; ſenſui ſeruit: & explicatur ratio alienationis & inimicitiæ fuiſ-
ſe opera eorum mala,proculdubio malo culpæ. Nunc autem reconciliauit.)filius caput eccle-
ſiæ. In corpore carnis eius.) Ad differentiã eius quod dixerat corporis eccleſiæ, dicit in cor- D
pore carnis ſuæ: vt intelligatur reconciliatio facta in naturali corpore proprio non in corpore
myſtico. Modus autem quo in corpore carnis propriæ reconciliauit omnes, ſubiungitur. Per
mortem.) Deficit, Eius.) hoc eſt per mortem propriam in corpore ſuo naturali. Exhibere.
pro,ad exhibendum,vos.) ſcilicet Gentiles. Sanctos.) hoc eſt mundos à peccatis. Et imma-
culatos.pro,& irreprehenſibiles.)non ſolum mundos à præteritis peccatis veſtris,ſed irreprehẽ-
ſibiles in actionibus ſubſequentibus. Et irreprehẽſibiles. pro,& inculpabiles.)hoc eſt in iudicio
inaccuſabiles. Coram ipſo.) Ad ſingula trium refertur:vt ſcilicet exhiberet ſanctos corã ipſo,
& irreprehenſibiles coram ipſo,& inculpabiles coram ipſo:ad differentiam mũdorum irrepre-
henſibilium & inculpabilium ſecundum iudiciũ humanũ. In quibus clare deſcribitur cõmuni-
catio gratiæ gratum facientis Gentilibus. Si tamen permanetis in fide.) Ne intelligerent Co
loſſenſes huiuſmodi fructus ſe habituros ex gratia Chriſti abſque propria cooperatione, ſubiun E
git neceſſarium concurſum proprię cooperationis:dicẽdo.ſi tamen perſeueratis in fide,nõ qua-
litercũque ſed Fundati & ſtabiles.) hoc eſt ſi perſeueratis habendo fidẽ pro fundamento vitæ
& actionum veſtrarum & in illa perſeueratis firmi. Et immobiles à ſpe Euangelii.) Non ſuf-
ficit perſeuerantia firma in fide,ſed exigitur immobilitas à ſpe euangelizata:vt ſcilicet immobi-
liter ſperetur futura beatitudo.nihil enim prodeſt credere,niſi adſit immobilis ſpes cæleſtis pa-
triæ.Immobilitatem autem ſpei fieri à charitate,alibi Paulus declarat.& propterea dicẽdo im-
mobiles à ſpe,tertiã virtute fidei ac ſpei adiũgit charitatẽ. Quod audiſtis.) ad differentiam cu
iuſcũque alterius Euangelii. Prout etiã ad Gal.dicit.ſi quis aliud q̃ audiſtis Euangelizauerit ana-
thema ſit. Quod prædicatũ eſt in vniuerſa creatura quæ ſub cęlo eſt.) Idem Euãgeliũ deſcri
bit à communitate:quia .ſ. cõmune eſt vniuerſo generi humano.Et dicit hoc ad differẽtiã par-
ticularium

F ticularium Euangeliorũ quę diuerſi hæretici prædicant.non enim prædicant Euágelium com mune vniuerſo mundo,ſed propriç ſectæ.Nec intelligas aſſeri à Paulo quòd tũc temporis iam prædicatum fuiſſet Euangelium vniuerſo generi humano,ita quòd ad vniuerſos peruenerit:ſed quòd tunc temporis prædicatum eſt extendendum in vniuerſa creatura quæ ſub cælo eſt, hoc eſt in vniuerſo genere humano:ad differentiã vt dictum eſt Euangeliorum per conuenticula. Cuius factus ſum ego Paulus miniſter.) Tertiam adiicit conditionem Euangelii in quo debét perſeuerare.De illo ſcilicet Euangelio loquor cuius ego Paulus factus ſum miniſter:ad differentiam Euangelii quod prædicabatur à pſeudapoſtolis.cuius Paulus non erat miniſter,immo aduerſus illud Paulus erat miniſter. Qui nunc gaudeo in paſſionibus meis pro vobis .) Superfluit qui.Vbi prudens lector aduerte ꝙ ſi dictio Græca interpretata factus ſum,rite interpretata eſt cum verbo ſum,textus iſte continuatur cum Paulo ſuperiore vbi dictum eſt & vos quum

G eſſetis aliquando alienati & inimici menti in operibus malis , nunc autem reconciliauit in corpore carnis &c.Ita quòd poſtquam è regione alienationis & inimicitiæ eorum locauit nũc reconciliationis factæ per Chriſtum in carne propria,modo locat nũc adimpletionis paſſionum Chriſti in corpore eius myſtico:vt intelligamus ꝙ non ſolum nũc recóciliauit Chriſtus in carne propria,ſed & nunc per Apoſtolos & martyres ſua membra,ſupplet reliquas afflictiones. vt vtrũque beneficium intelligamus collatum Gentilibus:& reconciliationis per Chriſtum in carne propria,& afflictionum ſuorum Apoſtolorũ vice Chriſti. Continuando itaque ad nunc reconciliationis factę per Chriſtum nunc afflictionis Apoſtolorum,dicit nunc,reconciliatis vobis deo,gaudeo in paſſionibus,hoc eſt afflictionibus,meis pro vobis,Gẽtilibus:vtpote pro membris Chriſti. Simulque aduerte aptiſſime ſubiungi gaudium in afflictionibus miniſterio Euangelii. per hoc enim manifeſte comprobatur verus Euágelii miniſter ꝙ gaudet in afflictionibus

H ſuis pro membris Chriſti. ❨Et adimpleo ea quæ deſunt paſſionum Chriſti in carne mea. ) Dictio interpretata adimpleo,cópoſita eſt ex tribus:vice,re,impleo.Ita ꝙ ſonat vice redimpleo: ad ſignificandũ ꝙ vice Chriſti replet ea quę in carne ſua deſunt paſſionũ Chriſti.vel redimplet in carne ſua ea quæ deſunt paſſionum (hoc eſt afflictionum) Chriſti. Vtriuſque conſtructionis ſenſus in idem redit:prima tamen omnem quæſtioné excludit.nam dicẽdo ea paſſionũ Chriſti quę deſunt in carne mea,nihil ſignificatur diminutionis in paſſione Chriſti, ſed ſignificatur ꝙ in carne mea deeſt aliquid paſſionum Chriſti quod à me ſupplendũ eſt vice Chriſti. quod conſtat abſque omni ambiguitate verum eſſe. Dicendo vero adimpleo in carne mea ea quæ deſunt paſſionum Chriſti,apparenter ſignificat aliquid diminutionis in paſſione Chriſti. ſecundũ tamen veritatem non ſignificatur diminuta paſſio Chriſti:ſed ſignificatur quòd deeſt illi coniunctio ipſius cum afflictionibus noſtris.Et hoc indubie verum eſt,& à nobis oportet impleri:à no

I bis autem vice Chriſti,quẽadmodum in virtute capitis operantur membra.vt ſicut ex nobis & Chriſto integratur corpus vnum,ita ex paſſione Chriſti & paſſionibus noſtris integretur velut vna paſſio.nam quẽadmodum definiuit Chriſtus certum membrorum ſuorum numerum certáque magnitudiné ac multitudinem meritorum , ita definiuit determinatum numerũ paſſionum iungẽdarum paſſioni ſuæ. & quantum in carne Pauli,quantum in carne Petri, quantum in carne Laurentii adiiciendum eſt afflictionum,prædefinitum eſt.Et propterea Paulus dicit ꝙ ipſe adimplet ea quæ in carne ſua deſunt paſſionum Chriſti. Pro corpore eius quod eſt eccleſia.) Hinc clare habetur quòd non ſolum CHRISTVS ſed etiam ſancti ex intentione paſſi ſunt pro corpore Chriſti quod eſt eccleſia:hoc eſt ad vtilitaté eccleſiæ. Cuius factus ſum ego miniſter ſecundũ diſpẽſationé dei quę data eſt mihi in vobis.pro,in vos.) Cuius fœmini- eſt generis:ac per hoc eccleſiam refert.Appellat autem Paulus ſe miniſtrũ eccleſiæ factum,hoc

K eſt ad miniſtrandũ eccleſiæ,quẽadmodũ appellauit ſe miniſtrũ Euangelii quia miniſtrat Euangelium . Poteſt & nihilominus dici miniſter eccleſiæ quẽadmodũ membrũ eſt miniſter totius corporis. Et hunc ſenſum intendere videtur ex eo quòd dicit ꝙ non ſecundum diſpoſitionem hominũ,ſed ſecundũ diſpoſitionem dei factus eſt miniſter eccleſiæ.vt vtrunque ſignificet:& ꝙ eſt quidé eccleſiæ miniſter,& ꝙ nõ eſt eccleſiæ diſtributione factus miniſter ſed dei.Et ſubiungit quę data eſt mihi in vos.apoſtolatum ſuum ad gẽtes denominat à diſpẽſatione dei: eo quòd non humana authoritate ſed diuina datus eſt Apoſtolus gentibus. ❨Vt impleam verbũ dei.Ecce tertia communicatio qua tranſlati ſumus in regnum filii: communicatio ſcilicet notitię glorię ſperandę per Chriſtum à gentibus.Officium itaque euangelizãdi hoc gentibus denominat implere verbum,eo ꝙ eſt executio definiti ab æterno cõſilii diuini. Myſterium quod abſconditum fuit à ſeculis & generationibus.) Appoſitiue ad verbũ dei,explicat ꝙ ipſe implet myſterium

rium

rium occultum præteritis ſeculis quo ad tempora,& generationibus quo ad ſucceſſiones homi-
num. Nunc autem manifeſtatū.pro,manifeſtū factum,eſt ſanctis eius.) Verbū dei quod im A
plet Paulus nō ſolū deſcribit à præterita occultatione ſed à præſenti executione manifeſta non
omnibus ſed ſanctis dei, & rurſus non omnibus ſanctis dei, ſed Quibus voluit deus notas fa-
cere diuitias.pro,notum facere quæ ſunt diuitiæ,gloriæ ſacramenti.pro,myſterii, huius in gen-
tibus.) Lege Actus Apoſtolorum:& inuenies admiratos fuiſſe Chriſtianos de hoc quòd in gē-
tibus diuina gratia diffuſa eſſet, quum Petrus acceſſit ad Cornelium Centurionem . Inde enim
apparet ꝙ non omnibus ſanctis, ſed quibus voluit deus notificauit quę ſunt diuitiæ gloriæ latē-
tis in myſterio cōuerſionis gentium. Fuit ſiquidem in deo velut arcanum recōditum ꝙ gentes
conſecuturæ eſſent per euangelium Chriſti non ſolum gloriam ſed diuitias gloriæ, ſed opulen-
tiam gloriæ. Putabant enim ꝙ gentes futurę eſſent quēadmodum proſelyti inter Iudæos. Effe-
ctus autem demōſtrauit ꝙ diuitiæ gloriæ communicatę ſunt Gentibus non vt proſelytis,ſed ex
æquo ipſis & Iudæis: immo magis ipſis q̃ Iudęis, vſquequo introeat plenitudo gentium. Et ad B
hoc implendum ſtudebat Paulus gētium apoſtolus. Quod. pro,qui,eſt Chriſtus.) Relatiuum
qui,diuitias refert. Eſt enim dictio interpretata diuitias maſculini generis & ſingularis numeri.
Et explicatur ꝙ Chriſtus eſt ipſa opulentia gloriæ myſterii manifeſtati in gentibus. Et vere eſt
opulentia gloriæ: quoniam nō ſolum in ſeipſo habet omnem plenitudinem gloriæ, ſed etiā eſt
ratio ditādi omnes alios gloria. Vnde & ſubdit In vobis ſpes gloriæ.) Idem Chriſtus qui eſt
diuitiæ gloriæ,eſt in vobis ſpes eiuſdem gloriæ:pro quanto eſt vobis ratio ſperandi eandē glo-
riam. Quem nos annunciauimus.) Non enim noſipſos prædicamus,ſed Chriſtum. Corri-
pientes.pro,admonentes,omnem hominem.) circa agenda. Et docentes. Deeſt,omnem ho-
minem.) ſcienda. In omni ſapientia.) Tam monitio excitans affectum q̃ doctrina aperiens
intellectum,ad omnem hominem extēditur: vt neceſſaria omni homini & nō alicui ſic & ali- C
cui nō explicetur euangelica doctrina ac monitio. Et vtraque fit in omni ſapientia tam diuino-
rum q̃ humanorum ſpectantium ad ſalutem: quia ſecundum diuinas regulas fit monitio,& ſe-
cundum diuinā rationem fit doctrina. Vt exhibeamus omnem hominē perfectū in Chriſto
Ieſu.) Ecce quo tendit euangelicum officium, ad exhibendum omnem hominem (abſque de-
lectu ſexus,cōditionis,nationis &c.)perfectū,ita vt nihil ei deſit in CHRISTO IESV.
In quo.pro,in quod,& laboro.) in quod officium exhibendi quantum eſt ex parte mea om-
nem hominem perfectum in Chriſto & laboro. Certando ſecundum operationem eius.)hoc
eſt ſecundum efficaciam Chriſti. Dictio ſiquidem interpretata operationem,internam vim ſeu
efficaciam ſonat operis. Quam.pro,quæ.)efficacia Chriſti. Operatur in me in virtute. pro;
potentia. ) Ego quidem laboro certans ſecundum efficaciam Chriſti : verum ipſa Chriſti effi-
cacia operatur in me in potentia miraculorum, ad teſtificandum efficaciam Chriſti in me , ad
teſtificandum veritatem euangelicæ doctrinæ quam prædico. D

## CAPVT II.

VOlo enim vos ſcire.) Tractat illam particulā,in quo habemus redemptionem
per ſanguinem ipſius remiſſionem peccatorum. Introducit autem tractatum
ipſius per modū certaminis aduerſus diuerſos impugnatores Chriſtianæ ve-
ritatis. Et propter hoc continuat hanc partē cum pręcedenti quam finierat di
cendo in quod laboro certans &c.ad hoc ſiquidē addit coniunctionem enim;
dicendo volo enim vos ſcire. Rationem enim reddit laboris ſui certaminis.
Qualem ſolicitudinem. pro,quantum certamen, habeam pro. pro, de, vobis
& iis qui ſunt Laodiciæ , & quicunque non viderunt faciem. pro, perſonam,meam incarne.)
Non ſolum certabat Paulus tuendo eos quibus prædicauerat,ſed multo ſtudio certabat mo- E
nitis , inſtructionibus & nunciis vt etiam alii Chriſtiani qui eum nunquam viderant perſeue-
rarent ac proficerent in fide Chriſti. Vt conſolentur. ) Paſſiue abutitur conſolentur : hoc eſt
conſolationem accipiant. Corda ipſorū inſtructi.pro,cōpactorū,in charitate.) Ecce quorſum
tantum certamen Paulus aſſumpſit de iis qui non viderant ipſum: vt ſcilicet ipſorum non om-
nium ſed compactorum in charitate corda conſolationē accipiant. Et in omnes diuitias ple-
nitudinis. pro,plenariæ certitudinis,intellectus.) Cōiunctio &,denotat accumulationē rei con
ſolatorię.eſt enim ſenſus vt ipſorum cōpactorum in charitate corda accipiant conſolationem,
addēdo conſolationi charitatis etiam conſolationem acceſſus ad omnes diuitias plenæ certitu-
dinis intellectus. Præpoſitio ſiquidem in accuſatiuo iuncta,acceſſum denotat. Nec dicit in cer-
titudinem intellectus,ſed dicit in plenariā certitudinē intellectus,vt non ex parte tollatur hæſi-
tatio

F tatio intellectus,ſed vndique. Nec etiam dicit in plenam certitudinem intellectus,ſed in omnes
diuitias in omnem copiam plenæ certitudinis.Certitudo intellectus eſt,quando intellectus non
dubitat de iis quę ſunt fidei.Et hæc eſt cõmunis ac neceſſaria Chriſtianis omnibus.dubius enim
in fide infidelis eſt . Plenaria autem certitudo (ad ſimilitudinem teſtimoniorum facientium in
Prętoriis non ſemiplenam ſed plenam probationem)dicitur quę ex teſtimoniis fidei prouenit:
ſiue externis dictorum aut factorum dei vel ſanctorum, ſiue ex interna extẽſione luminis fidei
aut gratuiti auxilii diuini ad cumulum certitudinis. Diuitiæ autem plenæ certitudinis conſiſtũt
in copia teſtimoniorum ad diuerſas materias quę diſputantur in fide: ac per hoc omnes diuitiæ
conſiſtunt in vniuerſis teſtimoniis ad materias emergentes in fide:puta ad materiã Arrianam,
G ad materiam Photini,& ſic de aliis.Dicit ergo Paulus quòd certamen tantũ aſſumpſit vt ipſorum qui conſolati iam ſunt in charitate corda,conſolentur etiam non habendo ſed accedendo
ad omnes diuitias plenariæ certitudinis intellectus: hoc eſt ad vniuerſam copiã teſtimoniorum
plene certificantium intellectum in omni materia fidei . Vnde & ſubiungit materiam certitudinis,dicendo. In agnitione.pro,in agnitionem,myſterii dei.) Deficit. Et, patris & Chriſti
Ieſu) Superfluit Ieſu . Ecce progreſſus, vt progrediantur in omnes diuitias plenæ certitudinis
intellectus : non in quacunque materia ſed progrediendo in agnitionem myſterii tum dei tum
patris, tum CHRISTI. Deus nomen eſt naturæ.pater nomen eſt perſonę, ſi de trinitate
eſt ſermo:alioquin nomen eſt amoris quo adoptauit nos deus.Nec vſquequaque liquet quo ſenſu Paulus vtatur hic patris nomine.nam vtrunque poteſt ſignificari,ſcilicet vt agnitioni diuinę
naturæ adiungatur agnitio trinitatis perſonarum , vel adiungatur agnitio paterni amoris erga
nos. Primus tamen ſenſus magis videtur quadrare interpoſitioni inter Deum & Chriſtum.
Quia tamen nulla mentio de trinitate inferius fit ſed de officio paterno dei erga nos, abiiciendus non eſt ſecundus ſenſus.Quot autem quanta & qualia comprehendantur ſub myſterio dei
H & patris & Chriſti,explicari non poteſt. In quo ſunt omnes theſauri ſapiẽtiæ & ſcientiæ abſconditi.) Dixerat ad cognoſcẽdum myſterium tum dei tum patris CHRISTI. & quoniam de deo ac de patre nulla erat ambiguitas, de CHRISTO qui homo eſt ſubiungit in
quo ſunt omnes theſauri &c. vt hinc æqualem ſignificet CHRISTVM deo & patri : vt
magnitudo myſterii penſetur non ſolum in cognitione dei & patris ſed in cognitione Chriſti,
ex eo quòd in ipſo ſunt omnes theſauri ſapientiæ diuinorum & ſcientiæ creatorum, non effuſi
ſed abſconditi ab oculis vniuerſæ creaturæ : vel abſconditi natura humana quaſi occultante diuinitatem eius,ratione cuius habet omnes theſauros ſapientiæ & ſcientiæ:hoc eſt clari iudicii &
claræ notitiæ.Dictio enim interpretata ſcientiæ, cognitionem ſonat. Hoc autem dico.) Explanato fine quare certat , explicare incipit materiam certaminis multiplicem . Vnde pronomen hoc , demonſtrat certamen de quo dixerat quantum certamen habeam . Vt nemo vos
I decipiat in ſublimitate ſermonum. pro, in perſuaſibili eloquentia.) Prima certationis materia
deſcribitur oratoria perſuaſio,arte dicendi fulta. Vnde coniicimus quòd erant tunc tẽporis qui
dicendi arte fulti nitebantur abducere Chriſtianos à puritate fidei. Et propterea Paulus timens
Coloſſenſibus ab huiuſmodi oratoribus, monet vt nemo eorum decipiatur huiuſmodi perſuaſionibus. Nam etſi corpore.pro,carne, abſens ſum.) Rationem ne decipiantur,intendit ſubiungere ex parte fidei & morum apud eos.& ne videatur diuinare aut ex auditu(qui poteſt falli) loqui de iis quæ apud Coloſſenſes ſunt, præmittit modum quo nouit ea quæ apud illos ſunt.
Et propterea dicit . nam etſi carne abſens ſum : ac per hoc corporis oculis non video quæ apud
vos ſunt. Sed ſpiritu vobiſcũ ſum.)ſpirituali præſentia apud vos ſum. Et ne hoc intelligeretur
ſecundum affectũ charitatis,ſubiũgit. Gaudens & vidẽs.)Dicẽdo vidẽs,manifeſtat ſe ſpirituali
intuitu comitãte gaudio apud eos eſſe.Quid autẽ videat,ſubiũgit. Ordinẽ veſtrum & firma-
K mentum eius quæ in Chriſtum eſt fidei veſtræ.) Duo dicit ſe videre:& ſoliditatẽ fidei in Chriſtum,& ordinem. Qui quũ ſit materia gaudii, intelligitur rectus ordo in eccleſia Coloſſenſiũ,
tum circa ſpiritualia tum circa temporalia viduis & pauperibus diſpenſando.Integer ſiquidem
ordo intelligitur,ex quo ſine adiectione aliqua ſignificatur.Ex eo itaq; ꝙ in Coloſſenſibus ſunt
hæc tanta bona(ſoliditatis.ſcilicet fidei & rectitudinis ordinis) monet vt caueant ne fallantur à
dicacibus. Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum dominum noſtrum . ) Superfluit noſtrum.
Ex ſoliditate fidei in eis,infert ꝙ ſicut accepiſtis Ieſum Chriſtũ eſſe dominũ,non horũ aut illorũ ſed omniũ. In ipſo ambulate.)hoc eſt cõformis fidei ſit ambulatio ſpiritualis:quæ eſt proficere. Radicati & ſuperædificati in ipſo.pro,radicamini & ſuperædificamini in ipſo.) ad ſimilitudinẽ plantarũ radices figite in Chriſto,ad ſimilitudinẽ vero tẽpli ſuperædificamini in ipſo:

hoc

hoc eſt CHRISTVS ſit fundamentum veſtri tanquam templi, & ſit velut terra optima A
in qua vos tanquam plantæ radices habeatis. vt continua vegetatio in CHRISTO ſigni-
ficetur,& non ſola ſoliditas ſuſtentationis. Et confirmati.pro,& confirmamini,in fide.)Quæ
metaphora radicationis & ædificationis ſignificauerat,explicat proprietate verborum. Sicut
& didiciſtis. pro, ſicut edocti eſtis.) Modus firmitatis deſcribitur iuxta doctrinam eorum qui
docuerãt Coloſſenſes. Sciebat enim quòd plene docti fuerãt,quòd oportebat abſque omni hæ-
ſitatione & abſque quacũque ſuſpitione oppoſiti firmari in fide. Abundantes in illo. pro,in il
la.)videlicet fide. In gratiarum actione.)hoc eſt vt cognoſcatis magnum vobis collatum be-
neficium in hoc quòd collatum eſt vobis credere in CHRISTVM &c.. Videte ne quis
vos decipiat.pro,deprædetur.) Secunda materia certaminis ſubiungitur aduerſus philoſophos.
Nec dicit videte ne quis deprędetur veſtra,ſed ne quis deprędetur vos,ne quis voſipſos in præ-
dam abducat. Per philoſophiam & inanem fallaciam.) Philoſophiæ adiungit inanem falla- B
ciam quantum ad officium prædãdi homines à fide Chriſtiana,quia non veritatis philoſophi-
cæ officium eſt prædari Chriſtianos niſi ei adiungatur inanis fallacia.Quæ quia dupliciter ad-
iungitur philoſophiæ,ideo ſubiungit. Secundum tradionem hominum, ſecundum elementa
mundi.) Aut enim inanis fallacia iungitur philoſophiæ ex traditione hominum:puta ex ſecta
Stoicorum vel Peripateticorum & huiuſmodi. Aut ex elementis mundi: hoc eſt ex metiri & iu
dicare ea quę ſunt Chriſtianæ fidei ſecundum elementa mũdi.hoc eſt cauſas cęleſtes & elemen-
tares & compoſitorum ex his. Hoc enim inanis eſt fallaciæ,pro quanto iudicium quod ex hu-
iuſmodi cauſis haberi poteſt non ſe extẽdit ad excelſa Chriſti myſteria quæ fide tenemus. nam
CHRISTI myſteria ſpiritualia ſunt, & independentia ab elementis conſtituentibus mun-
dum. Propter quod & ſubdit. Et non ſecundum CHRISTVM.) Philoſophia ſecun-
dum elementa mundi ſi ſiſtit in propriis,non aduerſatur Chriſto ſed eſt ſecundum Chriſtum, C
in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & cognitionis: ſed ſi præſumit in excelſiora (qualia ſunt
myſteria fidei Chriſtianæ)non ſecundũ Chriſtum ſed aduerſus Chriſtum eſt: vtpote quę inani
innititur fallaciæ Quæ ideo dicitur inanis,quia fruſtra nititur,quia vanis innititur fundamen-
tis aduerſus ea quæ ſunt fidei. Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporali-
ter.) E regione philoſophiæ ſecundum traditionem hominum ac ſecundum elementa mundi,
dixerat & non ſecũdum Chriſtum,manifeſtat modo præponderare Chriſtum elemẽtis mũdi,
& deinde traditioni hominum. Et elemẽtis quidem mundi præſtare Chriſtum,manifeſtat per
hoc quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter . In elementis mundi inue-
niri diuinitatem & præcipue in primis elementis quæ ſunt corpora cęleſtia,omnes fatentur.Et
propterea Paulus è regione dicit in Chriſto habitare non diuinitatẽ,ſed omnem plenitudinem
diuinitatis,nõ qualitercũque ſed corporaliter. In elementis ſiquidem mundi habitat deus ſecun- D
dum efficientiã,ordinem, perpetuitatẽ & alios partiales effectus.in Chriſto autẽ non plenitudo
effectuum ſed plenitudo diuinitatis habitat,immo omnis plenitudo diuinitatis: vt intelligamus
ꝙ deitas ex integro habitat in Chriſto corporaliter. ¶ Vbi aduerte prudens lector Paulum di-
cere ꝙ in Chriſto omnis deitatis plenitudo inhabitat corporaliter, & non dicere eſt corporali-
ter. Habet ſiquidẽ vnio deitatis cum humana natura in Chriſto duo valde mirabilia. Alterum
eſt ꝙ ipſa deitas ſubſtantiale eſſe corporeum in illo habet:dicente Ioanne verbum caro factum
eſt.& hoc ſignificatur dicendo corporaliter. Alterum ꝙ abſque quacũque ſui mutatione deitas
in Chriſto habet illud ſubſtantiale eſſe corporeum . & ad hoc ſignificandum dicitur inhabitat.
Inhabitatio enim nullam mutationem ſignificat in habitante. Vnde ſi vtrunque ſimul iungas
(ſcilicet inhabitat corporaliter)intelliges ꝙ abſque mutatione quacunque deitatis non extrinſe-
ca denominatione ſed ſecundum eſſe ſubſtantiale corporis deitas eſt in Chriſto. Quod ſi intel- E
ligere voluiſſet Neſtorius, non dogmatizaſſet deitatẽ habitare in Chriſto tanquam in templo.
Ad hoc enim addidit Paulus corporaliter vt vnionem ſubſtantialem explicaret cum corpore:
per quam differt ab habitatione dei in mentibus etiam beatorum,& non ſolum ab habitatione
dei in elementis mundi. Et eſtis in illo repleti qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis. )
E regione ad philoſophiam ſecundum traditionem hominũ explicat notitiam qua repleti ſunt
Chriſtiani in Chriſto,eſſe non traditione hominũ ſed traditione illius qui eſt caput etiam om
nium angelorum. Quanta ergo eſt differentia inter traditionem hominum & caput angelo-
rum,tãta eſt differentia inter philoſophiam traditam ab hominibus & notitiam fidei traditam
à Chriſto. Et in hoc Paulus excellentiam Chriſtianæ notitiæ ſignificat:quòd nec etiam ab an-
gelis ſed à capite angelorum tradita eſt immediate hominibus , à CHRISTO ſcilicet .

F In quo & circunciſi eſtis.) Tertia materia certaminis aduerſus pſeudapoſtolos cogẽtes ſeruare
legalia, tractatur declarando in primis circunciſionem quę erat profeſſio totius legis impleri in
Chriſtianis per CHRISTVM in baptiſmo: ac per hoc non egere circunciſione carnali.
Dicit itaque. in quo, Chriſto, etiam eſtis circunciſi. Circunciſione non manufacta.) Triplici
conditione deſcribit circunciſionem in Chriſto. Prima eſt quòd non eſt circunciſio facta ma-
nu: qualis eſt circunciſio legalis. In expoliatione corporis.) Deficit. Peccatorum carnis.)
Secunda conditio eſt quòd huiuſmodi circunciſio nõ tollit pelliculam carnis, ſed tollit corpus
peccatorum: hoc eſt vniuerſam congeriem peccatorum. Et denominat corpus peccatorum car
nis, eo quòd vniuerſa congeries peccatorum ex carnali fomite prouenit. Sed in circunciſione
G CHRISTI.) Superfluit, ſed. Tertia conditio eſt quòd huiuſmodi nõ eſt circũciſio Moyſi
aut patrum, ſed eſt circunciſio CHRISTI. Hanc enim ſpiritualem circũciſionem tollen-
tem corpus peccatorum ſolus CHRISTVS efficere poteſt: & ideo circunciſio Chriſti ap
pellatur. Modus autem quo fit huiuſmodi circunciſio Chriſti, explicatur ſubiungendo. Con-
ſepulti ei in baptiſmo.) Per baptiſmum fit iſta circũciſio, in quo aſſimilamur Chriſto ſepulto.
In hoc enim ꝙ ſub aqua mergimur in baptiſmo, aſſimilamur Chriſto ſub terra cõdito quum
ſepultus fuit. Significat enim huiuſmodi aſſimilatio eum qui baptizatur non ſolum mortuũ ſed
ſepultum priſtinæ peccatorum vitæ, quemadmodum corpus CHRISTI ſepultum totali-
ter alienum fuit à priſtina vita animali. ¶ In quo & conſurrexiſtis per fidem operationis dei,
qui ſuſcitauit illum à mortuis.) Ritus baptiſmi habet, vt qui baptizatur ſub aqua mergatur &
ex aqua leuetur: & quẽadmodũ merſio ſub aqua aſſimilat Chriſto ſepulto, ita emerſio ex aqua
aſſimilat CHRISTO reſurgenti à morte. Significatur ſiquidẽ per emerſionem noua vita
per fidem reſurrectionis Chriſti: vt quemadmodum CHRISTVS ſurrexit in vitam no-
H uam operatione dei qui ſuſcitauit illum, ita qui baptizatur, in nouã ſubit vitam ſpiritualem per
fidem eiuſdẽ operationis qua deus ſuſcitauit CHRISTVM à mortuis. Explicar ſiquidem
in fide reſurrectionis CHRISTI contineri tum ꝙ reſurrectio illa facta eſt operatione dei,
tum multa dei opera effecta quæ ſubiũgit. Ita ꝙ ſuſcitatio *CHRISTI pars eſt operationis*
dei quam credendo viuificamur. Reliquæ vero partes huius operationis ſubiunguntur: *videlicet*
viuificatio noſtra, cõdonatio delictorum, deletio chirographi, & reliquę quę ſubiunguntur. Pu-
rus enim homo nõ poteſt ſuſcitare ſeipſum nec alium. ¶ Et vos quũ mortui eſſetis in delictis &
præputio carnis veſtræ, cõuificauit cum illo.) Ecce alia pars operationis dei: qua Gẽtiles quũ eſ-
ſent ſpiritualiter mortui mala morte, vtpote in delictis, & perſeuerante ſtatu præputii, hoc eſt
& nõ eſſetis proſelyti Iudæorũ. cõuiuificauit, vita ſpirituali, cum illo CHRISTO ſuſcitato
ad vitam immortalem. ¶ Vbi aduerte prudẽs lector quòd ideo meminit Paulus vtriuſque (ſci-
I licet mortis animæ ob peccata, & ſtatus præputii perſeuerantis in Gentilibus) vt monſtret gra-
tiam dei ad viuificandum illos abſque carnali circunciſione per fidem operationis dei qua hæc
operatur. ¶ Donans vobis. pro, nobis, omnia delicta.) Ecce tertia pars operationis dei cõdo-
natio omnium peccatorum. Et à ſecũda perſona tranſit in primam. Dixerat enim & vos Gen-
tiles, modo autem dicit donãs nobis: quia ſtatus præputii proprius erat Gentilibus, condonatio
autem peccatorum cõmunis eſt Gentilibus & Iudęis. Et per hoc explicat modum quo *viuifica-*
uit deus nos cum Chriſto, ſcilicet condonando nobis peccata omnia: hoc eſt non *noſtra ſatiſfa*
ctione, nõ noſtris meritis ſed liberali dono. ¶ Delẽs. pro, quũ deleuit, quod aduerſus nos erat chi
rographum decreti. pro, decretis, quod erat cõtrarium nobis.) Quarta pars operationis dei ex-
plicatur. Decretis datiui eſt caſus. Et eſt ordo literæ. Delens chirographum quod decretis aduer-
ſus nos erat, quod erat contrarium nobis. Et ſiquidem ſenſus ꝙ deleuit chirographum in fauo-
K rem decretorum aduerſus nos, quod erat contrarium nobis. Duæ enim cõditiones chirographi
deſcribuntur. Altera ꝙ erat decretis aduerſus nos, hoc eſt in fauorem decretorum aduerſus nos.
Altera quòd erat contrarium nobis: quemadmodum ſententia in fauorem legum contraria eſt
iis qui deliquerunt. Verum Paulus non vtitur metaphora ſententiæ, ſed metaphora chirogra-
phi (hoc eſt libelli manu noſtra inſcripti) decretis, hoc eſt in fidem ſeruandorum decretorum.
De lege ſiquidem Moyſi loquitur: quæ lex mandatorum, decretorum ac factorum appellatur.
Et ad ſimilitudinem chirographi erat circunciſio qua quilibet velut manu inſcribebat decretis
ſeruandis, pro quanto circunciſio erat profeſſio vniuerſæ legis ſeruandæ. Et apte deſcribit de-
cretis aduerſus nos: quia legalia præcepta & erant intolerabilia (dicente Petro quòd nec nos nec
patres noſtri iugum legis portare potuimus) & excitabant concupiſcentiam, quia nitimur
in vetitum, & erant ad puniendum non adiuuandum: vtpote non præſtantia auxilium gratiæ
ſed

ſed obligando ad pœnam tranſgreſſores. Ipſum quoque chirographum contrarium nobis dicit, pro quanto debitores ſeruadæ legis Iudæorum, conteſtando reos violatæ legis accuſabat. A
¶Conſidera prudens lector materiam de qua eſt ſermo: eſt enim ſermo de libertate à circuncisione legali & reliquis legalibus. & perpende Paulum ſtudere ad hoc vt monſtret Gentilibus deleta eſſe à deo per Chriſtum legalia. Et beneficium collatum gentibus in ſtatu præputii, collatum quoque mõſtrat & Iudęis, delendo circuncisionem & legalia reliqua. Communia ſiquidem ſunt beneficia viuificationis & cõdonationis peccatorum: ſed modus deſcribitur diuerſus. Gentiles enim hæc cõſequuntur in ſuo præputii ſtatu: Iudęi autem deleta obligatione circũcionis & legalium. ¶Et ipſum tulit è medio, affigens illud. pro, affixo illo, cruci.) Quinta pars operationis dei deſcribitur. Et proſequendo ſimilitudinem chirographi dicit. Deus non ſolum deleuit chirographum ſed tulit ipſum è medio, hoc eſt ex ordine rerum. Nec hoc effecit lacerando illud, ſed affigendo illud cruci, tanq̃ occidendo illud in cruce: quia verè in cruce CHRISTI anuliauit deus omnem obligationem legalium. ideo Paulus dicit, illud tulit è medio affigendo cruci. B ¶Et expolians. pro, expoliatos, principatus & poteſtates traduxit palam confidenter, triumphans. pro, quum triumphauit, illos in ſeipſo.) Superfluit ſe. Legendum eſt in ipſo. nam vt clare cõtextus ſonat, deo attribuũtur omnes operationes narratæ cum hac ſexta triumphali. Et quemadmodum deus deſcriptus eſt viuificans, donans, delens, tollens affigenſque cruci, ita deſcribitur ſpolians traducens & triumphans in Chriſto: ad ſignificandum quòd non puri hominis ſunt officia hæc, ſed dei in homine Chriſto. Et ſcito quòd participia delens affigens expolians triumphans, ſunt præteriti temporis actiua: quibus latina lingua caret. Et propterea vel in paſſiua præteriti temporis participia affixo expoliato, vel in verba præteriti perfecti (quum deleuit, quum triumphauit) mutantur, prout clarius quadrare videntur ſeruato tenore & ſenſu. Dictio quoque vna interpretata eſt palam confidenter, ad explicandum integre ſenſum Græcę dictionis ſignificantis auſum palam. C ¶Tertiam itaque efficaciam dei in Chriſto moriente & reſurgente deſcribit. Primum enim deſcripſit efficaciam erga Gentiles viuificando conſepultos Chriſto. deinde erga Iudæos tollendo obligationem legis per crucem. Modo erga dæmones. ſpoliando illos ſanctis omnibus qui erant in limbo, & triumphando de illis ſubactis, & traducẽdo palam cõfidenter. ¶Dictio Gręca interpretata traduxit, proprie ſignificat exemplificare. Et ſi refertur ad dæmones, in malam partem ſumitur: ſignificando quòd ad ſimilitudinem triumphãtis deus in Chriſto dæmones ſubactos fecit exemplũ contumeliæ inuitæ ſubiectionis. Sic enim triumphantes duci faciebant ſubactos reges: quod erat facere eos exemplum aliis. Si autem referatur ad ſanctos qui erant velut ſpolia in triumpho dei in CHRISTO, ſic in bonam partem ſumitur: ſignificando quòd ſanctos poſuit in exemplum vt nos confidamus per eũdem Chriſtum cum illis ſanctis fœlices futuros. Vtrique autem ſenſu, quadrat palam confidenter. nam vtrũque factum eſt palam & audacter abſque vlla ſuſpitione cuiuſcunque impedimenti. D Et dixit hæc Paulus vt cõſolaretur Coloſſenſes in copia teſtimoniorum diuinorum myſterii dei in Chriſto: vt hinc certiores redderẽtur quòd plene liberatum eſt genus humanum à ſeruitute peccati, à ſeruitute legis, à ſeruitute diaboli: & vt declararet modum quo eripuit nos de poteſtate tenebrarum, quod inter alia propoſuerat. Nemo ergo vos iudicet in cibo.) Hæc illatio excluſiua legalium manifeſtat quòd de chirographo, hoc eſt inſcriptione facta decretis legis Moſaicæ, ſermo fuit. Inde ſiquidem infert nemo ergo vos iudicet in legalibus de cibo mũdo vel immundo. Aut in potu.) ſimiliter mundo vel immundo. Erant enim ſecundum legem cibi aliqui immundi. & ſimiliter potus ex vaſe carente operculo erat immundus. Aut in parte diei feſti aut neomeniæ aut ſabbatorum.) hoc eſt aut in partitione feſti à non feſto tam in diebus quàm in menſibus q̃ in ſabbatis. E Erant enim feſti aliqui dies, erant & principia ſingulorum menſium feſtiua, erant & ſabbata tam ſeptimi diei, tum ſeptimi menſis, tum ſeptimi anni &c. Quæ ſunt vmbra futurorum, Corpus autem CHRISTI.) Non dicit quæ ſunt vmbræ præcedentium aut ſimultaneorum ſed futurorum, ad ſimilitudinem vmbræ præcedentis corpus. Aſſimilat ſiquidem cærimonialia legis vmbræ ſequentis corporis, ad ſignificandum quòd ea quæ ſunt legis ſignificabant ea quę ſunt CHRISTI tanquam vmbra corpus ſequens. Et vtitur ſimilitudine vmbræ tum propter certitudinem: vmbra enim eſt ſignum certum corporis cauſantis ipſam. tum propter cauſalitatẽ: vt intelligamus CHRISTVM fuiſſe cauſam cærimoniarum legis. tum propter obſcuram ſignificationem qua vmbra reprę́ſentat corpus. Obſcure ſiquidem cærimonialia legis repreſentabant ea quæ ſunt Chriſti. Tum præcipue propter ceſſationem. vmbra enim ſequentis corporis adueniente corpore ceſſat. & ſimiliter legalia

F aduenientibus iis quę ſunt CHRISTI, ceſſant. Et propter hoc ſignificátius dixit futuro-
rum. Vmbra enim futuri iam non eſt quum futurum illud effectum eſt pręſens. Et quéadmo-
dum metaphoricæ cærimonias legis appellat vmbrã, ita metaphorice appellat myſteria Chri-
ſti corpus relatiue ad vmbrã. vmbra enim omnis eſt vmbra corporis. Et dixit corpus autẽ Chri
ſti, perinde ac dixiſſet ſignificata autem CHRISTI. Nemo vos ſeducat. pro, brauio pri-
uet.) Quarta materia certaminis ſubiungitur aduerſus capita ſectarũ ſub ſpecie religionis. hoc
enim reliquum erat poſt certamina aduerſus oratores, aduerſus philoſophos, aduerſus Iudæos.
Inducit autem hos vt interceptores currentium ad brauium: quoniam ſub religioſioris formæ
ſpecie tanquam augmentum religioſæ vitæ ingerentes impediunt & priuant currentes ad bra-
G uium ſupernæ vocationis. Pingit autem huiuſmodi capita ſectarum quatuor coloribus. vt di-
ſcernãtur à capitibus vere religioſorum ordinum quæ ſpiritus ſanctus præuidebat futura in ec-
cleſia dei: Antoniũ, Baſilium, Benedictum &c. Volens in humilitate & religione angelorũ.)
Primus color iſtorum eſt quòd volunt vos in humilitate animi veſtri ſubditos, vt non audeatis
diſcernere præcepta quę dant, ſed ſimpliciter ſubiiciamini præceptis. Et pręcepta eorum appel-
lat præcepta religionis angelorum. ſiue per angelos intelligas ſubſtantias ſpirituales eis familia-
res. ſiue per angelos intelligas ipſoſmet nominantes ſe angelos, hoc eſt nuncios dei ad inſtitu-
tionem religionis. Alterum ſiquidem horum finxerunt quotquot religioſarum ſectarum capi-
ta fuerunt. In his itaque duobus (humilitate, ſcilicet veſtri animi, & religione angelorum) volũt
voſipſos. nam participium volens refertur ad pronomen vos. Et eſt ordo literæ, nemo vos vo-
lens in humilitate & religione angelorum brauio priuet. Et ſcito quòd dictio interpretata reli-
gioné, poteſt in bonam & in malam partem ſumi: hoc eſt & pro religione quæ vere eſt virtus,
& pro religione quę eſt ſuperſtitio. Quæ non vidit ambulans. pro, ingrediens, fruſtra.) Se-
H cunda conditio horum eſt quòd intrant ſeu inchoant quæ nõ vident, & hoc vane. Potuiſſet di-
cere fingunt ſe videre quę non vident: ſed ab executione maluit deſcribere quòd intrant in pręc-
cepta ſeu inchoant præcepta quæ non vident, diuino aut angelico lumine. Et id fruſtra faciunt:
vtpote non ſalutem animarum, quæ ſuapte natura eſt finis religionis & præceptorum eius.
Inflatus ſenſu. pro, mente, carnis ſuæ.) Tertia conditio horum eſt ſuperbia ſtudio carnalis affe-
• ctus. Ad carnales ſiquidem obſeruationes aliis imponendas eleuantur ſupra alios. Et propterea
inflati dicuntur ſtudioſa mente carnis ſuæ: hoc eſt mente carnali non ſpirituali. Et non tenẽs
caput ex quo totum corpus per nexus & coniunctiones ſubminiſtratum & conſtructum. pro,
compactum, creſcit in augmentum. pro, auget augmentum, dei.) Quarta conditio tribus affir
matiuis adiuncta negatiua eſt. Et quia tenere conſeruare eſt, non tenere caput eſt in huiuſmodi
religione non attendere ad caput ſcilicet Chriſtum. Ad caput autem quatenus principium eſt
I augmẽti ſpiritualis. nã de augmẽto dicit ex quo totũ corpus per nexus &c. auget augmentũ dei.
Hinc enim apparet ꝙ directe huiuſmodi religio opponitur augmẽto ſpirituali. Inſinuatur nãq;
per hęc Pauli verba ꝙ huiuſmodi religio ad augmentũ inſtituebatur: quéadmodum religioſo-
rum ordines inter Chriſtianos, & ſectæ Phariſæorum & Eſſæorum apud Iudæos ad meliores
vitæ frugem inſtitutæ ſunt. Propterea enim Paulus deſcribens huiuſmodi ſectarum capita, er-
rare eos dicit in hoc ꝙ nõ tenent caput, ꝙ non ſeruant Chriſtum vt caput: ex quo totũ corpus
eccleſię ad ſimilitudinẽ corporis naturalis per nexus neruorũ & cõiũctiones mutuas cõpactum
& ſubminiſtratũ internis operationibus auget. Ecce officiũ. ex capite totũ corpus auget, augẽdo
efficit augmẽtũ in toto & in ſingulis partibus proportionaliter: augmentũ inq̃ dei, ad differẽtiã
augmẽti cęrimonialis, augmẽti opinati, augmẽti corã hominibus. ¶ Si mortui eſtis cum Chri-
ſto.) Deſcriptis capitibus ſectarũ religioſarũ abducẽtium à Chriſto, arguit cõſequenter ſequaces
K eorũ, argumentũ ſumens à qualitate pręceptorũ huiuſmodi ſectarũ: quia ſcilicet erant præcepta
nõ ſpiritualia ſed corporalia. Si mortui inquit eſtis cum Chriſto: hoc eſt ſi vos ſpiritu eſtis mor-
tui cum Chriſto mortuo ſecundũ corpus. Ab elementis huius mundi.) Superfluit huius. Chri-
ſtus ſecundum corpus mortuus fuit ab elementis mũdi, à corporeis omnibus: perdidit enim vi-
tã corporis. In baptiſmo autẽ morimur ſpiritu ab elemẽtis mũdi: hoc eſt à corporeis omnibus,
omittẽtes affectũ ad omnia corporea. Quid adhuc tãquã viuẽtes in mũdo diſcernitis. ꝓ, dog-
matizamini.) Superfluit adhuc. Cõuincit eos ꝙ cõtra mortẽ qua cũ Chriſto mortui ſunt ſe ge-
rũt, ſuſcipiẽdo dogmata corporalia ſubiũcta. Ne tetigeritis. ꝓ, tetigeris, neq; guſtaueritis. pro,
guſtaueris, neq; cõtractaueritis. pro, cõtractaueris.) Pręcepta corporalium obſeruationũ inducit
ternario numero ad cõprehẽdẽdũ omnia. Neq; clare intelligimus huiuſmodi præcepta in ſpe-
cie circa quæ erãt: ſed ſolum ꝙ erant pręcepta corporalium obſeruationũ tanq̃ religioſarum.

Et propterea

Et propterea Paulus dicit quòd tanquam viuentes in mundo ſuſcipiunt hæc dogmata : hoc eſt A
quòd tanquam affecti ad corporalia ſuſcipiunt hæc religionis præcepta. ¶Et caute dicit tanq̃:
quoniam ſequaces ſectarum affectu ſpirituali fallebantur , & non affectu ſed facto erant dediti
corporalibus obſeruationibus. Quæ ſunt omnia in interitu.pro,in interitũ,ipſo vſu.pro,abu-
ſu,ſecundum præcepta & doctrinas hominum.) Fructum ſimul & authoritatem horum præ-
ceptorum manifeſtat.Authoritatem quidem ſecundum præcepta & doctrinas hominũ.Et hoc
dicit ad excludendum & nomen angelorum & viſiones veras,prout propoſuerat dicendo quæ
non vidit ingrediens: aperte per hoc in ſignificando quòd non eſt religio angelorum, ſed ſunt
præcepta & doctrinæ hominum . Fructus vero quem ſuperius propoſuerat fruſtra, explicatur
quòd omnia ſunt in interitum.Ita quòd ſunt fruſtra quo ad bonum animæ:ſed quo ad malum
animæ,omnia ſunt in interitum ipſo abuſu: hoc eſt ipſa obſeruatione non ex vi nõ obſeruatio-
nis,ipſo abuſu ſecundum præcepta & doctrinas hominum. ¶Obſeruationẽ talium præcepto- B
rum abuſum appellat:quia vere abuſus eſt libertatis vtendi corporalibus.Et dicit ipſam non in-
teritum ſed in interitum:ad ſignificandum quòd ducit ad interitum animæ . Ad explicandum
quod ſuperius dixerat, nemo vos brauio fraudet . Abducunt enim huiuſmodi ſuperſtitiones ab
augmento in CHRISTO, abducunt à ſpiritu:& ſic ducunt in interitum animæ.¶Quæ
ſunt rationem quidem habentia ſapientiæ.) Declaratis authoritate & fructu huiuſmodi præce-
ptorum,declarat religionem ac humilitatẽ in eiſdem:vtrãque enim ſuperius propoſuerat. Et di
cit quòd habent rationem(hoc eſt ſpeciem)ſapientiæ, quo ad tria ſubiuncta. In ſuperſtitione.
pro,in religione,& humilitate & non ad parcendum corpori.pro,& imparcimonia corporis.)
Vbi ſcito ꝙ eadem dictio eſt hic & ſuperius interpretata religione:& eſt communis vt dictum
eſt,veræ & ſuperſtitioſæ religionis. Rurſus dictio interpretata imparcimonia,penuria vocabu-
lorum ſic expreſſa eſt.Significat enim ſi dici liceret imparcentiam. Quo ad hæc tria,præcepta C
hæc ſpeciem habẽt ſapientię.nam prætendũt religionem in opere,humilitatẽ in animis ſequa-
cium,& imparcentiam:hoc eſt etiam cum incõmodis & afflictionibus exactã executionem.
Non in honore aliquo.) Explicata ſpecie ſapientiæ quo ad tria, ſubiungit veritatẽ quo ad duo.
Quorum primum eſt non in honore aliquo.Et eſt ſenſus ꝙ quãuis hæc præcepta habeant ſpe-
ciem ſapientiæ in his tribus,nõ tamen in honore aliquo. Vbi non affirmat contumeliã ſeu vitu
perium,ſed negat honorem, vt manifeſtet ꝙ vere fruſtra ſunt quo ad bona animæ:quia nõ ſo-
lum aliena ſunt à bono interno ipſius animæ,ſed etiam à bono externo quod eſt honor. Tanq̃
ſi apertius diceret. tolerabilia forte eſſent ſi eſſent cum aliquo honore , ſed ex quo in nullo ſunt
honore, ineligibilia redduntur. Sed ad ſaturitatem. pro,ad ſatietatem, carnis. ) Ecce alterum
inuentum ſecundum veritatem in his præceptis: ꝙ ſcilicet ſunt ad ſatietatem carnis : hoc eſt ad
ſatietatem corporalium obſeruationum, ad ſatietatem carnalis affectus erga religioſas obſerua- D
tiones. vnde & ſuperius dixit inflatus mente carnis ſuæ. Et inſinuatur per hoc tanta multitudo
obſeruationum carnalium ꝙ ſunt vſque ad ſacietatem, tam præcipientium q̃ obſequentium.
¶Non mireris prudens lector ſi partem hanc aduerſus capita ſectarum tractauimus in genere.
Ignorantia ſiquidem facti(hoc eſt ſectę illius aduerſus quam Paulus loquitur)in cauſa eſt.

## CAPVT III.

IGitur ſi conſurrexiſtis cum CHRISTO.) Superfluit cum. Tractat il
lam particulã,idoneos nos fecit in partẽ ſortis ſanctorũ in lumine. vnde ex
ipſa ſorte ſanctorũ quæ in CHRISTI reſurrectione inchoata eſt,inci
pit monere,inferendo ex eo quod ſuperius dixerat in quo & conſurrexiſtis
Inde ſiquidem inferendo dicit.Igitur ſi conſurrexiſtis CHRISTO.
Quæ ſurſum.pro,ſupra,ſunt quęrite.) Ecce ſors ſanctorũ quęrenda ſupra. E
Vbi CHRISTVS. eſt in dextera dei ſedens.) Non ſufficit dicere quę
ſupra ſunt,ſed oportet adiũgere locum fœlicitatis CHRISTI: vt non vage quęramus ſu-
perna ſed ea quę ibi ſunt vbi CHRISTVS eſt ſedẽs in dextera dei, hoc eſt in optimis dei
bonis quieſcens & regnãs. Quæ ſurſum.pro,ſupra,ſunt ſapite.pro,ſentire.) Non ſolũ quęre-
re,quod eſt deſiderii & operis,ſed etiã ſentire (quod eſt intellectus) monet quę ſupra ſunt:vt in-
telligamus omnes animi vires expediendas eſſe in actionibus ſuis erga ea quæ ſunt ſuperna.
Non quę ſuper terrã.)hoc eſt infima.Ac ſi apertius dixiſſet.nõ poteſtis ſimul ſentire & quęrere
quæ ſuperna ſunt & quę infima ſunt : ſed ſi ſurrexiſtis ſpiritu cum CHRISTO , oportet
vos ſic ſentire & quęrere quę ſupra ſunt vt nec ſentiatis nec quęratis quę ſunt ſuper terram. hoc
eſt infima.nam infima pars vniuerſi eſt terra. Et hoc intellige vt beatitudinem,vt fœlicitatem.

F non prohibemur enim quęrere quę ſunt ſuper terram vt media ad fœlicitatem, vt ſubſidia tem
poralia: ſed prohibemur ea quærere & apprehẽdere vt fœlicitatem, vt beatitudinẽ noſtram. Sic
enim ſola ea quæ ſupra ſunt, quęrenda & apprehendẽda ſunt. ¶ Mortui enim eſtis, & vita ve-
ſtra abſcondita eſt cum Chriſto in deo.) Rationem reddit vtriuſque partis præceptę: videlicet
non quę ſuper terram, dicendo mortui eſtis: & quę ſupra ſunt, dicendo & vita veſtra abſcõdita
eſt cum Chriſto in deo. Nã ſenſus eſt ꝙ in baptiſmo morimur vitæ terrenæ & inchoamus vi-
tam cæleſtem quę eſt vita ſpiritualis: quæ abſcondita eſt huic mundo cum Chriſto, *abſcondito*
huic mundo quãuis in ſupernis manifeſtiſſimo. Et dicit in deo, ad ſignificandũm tum *quòd in*
veritate abſcõdita eſt in vita noſtra cum Chriſto. tum ꝙ abſcõſio non eſt per interpoſitionem
velaminum aut locorum, ſed eſt in ipſo deo: vt non miremur de abſcõſione, ſed intelligamus ꝙ
quemadmodum deus eſt nobis occultus, ita vita noſtra cum Chriſto in deo recõdita eſt mun-
G do occulta. Quum autem Chriſtus apparuerit vita veſtra. pro, noſtra.) De apparitione in iu
dicio vniuerſali (quãdo Chriſtus iam nõ occultus ſed manifeſtus erit vniuerſis) eſt ſermo. Quod
autem dicitur vita noſtra, poteſt referri vel ad apparuerit vel ad CHRISTVS. Et refe-
rendo ad apparuerit, effectum apparitionis ſignificat quoniam apparebit tunc viuificãs nos in
corpore, immortali vita. Si autem refertur ad Chriſtus, cauſalis eſt enunciatio: pro *quanto Chri*
*ſtus* eſt cauſa vitæ noſtræ quæ in deo modo eſt abſcondita cum CHRISTO. *Tunc & vos*
apparebitis cum ipſo in gloria.) Ecce fructus ſentiendi & quęrendi quæ ſupra ſunt, ecce termi-
nus abſcõditæ vitæ cum CHRISTO. Tũc enim & vos apparebitis vniuerſo mũdo ma-
nifeſti cum eodẽ Chriſto cum quo modo eſtis abſconditi: apparebitis autem nõ qualitercũque
ſed glorioſi. Sub gloria enim intelliguntur omnes partes beatitudinis & animæ & corporis.
Mortificate ergo membra veſtra quæ ſunt ſuper terram.) Explicatis quæ ſupra ſunt, explicat
H non quæ ſuper terram, inferendo ex eadem radice: quia ſcilicet mortui eſtis ſecundum animum
iis quę ſuper terram ſunt, conſequens eſt vt membra veſtra quoque quæ ſunt ſuper terram (hoc
eſt infima membra veſtra) mortificetis. Quæ ſunt autem iſta membra, ſubiũgit. *Fornicatio-*
*nem, immunditiam, libidinem, concupiſcentiam malam & auaritiã, quę eſt idolorum ſeruitus.*
pro, cultus.) Recole ſuperius dictum in expoliatione corporis peccatorum carnis: & non mira-
beris hæc vitia appellari membra. Sicut enim vniuerſitas peccatorũ appellatur corpus, ita par-
ticularia peccata appellantur membra. Et nominat ea mẽbra veſtra, quia peccata ex nobis ſunt:
iuxta illud, perditio tua Iſrael ex te eſt. Et dicit ſuper terram, è regione operum ſpiritualium quę
ſunt velut membra ſpiritus tendentis ſurſum. Per fornicationem autem & immunditiam vni-
uerſa peccata venerea in opere intellige. Per libidinem autem & concupiſcentiã malam inter-
na delicta intellige. Ita tamen quòd cõcupiſcentiã malam non reſtringas ad venerea, ſed prout
I in ſcriptura extenditur, non concupiſces vxorem, non rem &c. Dictio autem interpretata libi-
dinem, diſcordes habet interpretes. videtur tamen ſonare morbum animæ. Et quoniam diſtin-
guitur à concupiſcentia mala, abſonũ non eſt vt delectatio mala ſignificetur. Ita vt interna pec
cata deſcribantur à delectatione & cõcupiſcentia. Delectatio ſiquidem cõmunis eſt omni *mor*
bo animæ: quum etiam ira quę ex triſtitia cauſatur in delectationem terminetur, & triſtes *ipſa*
triſtitia delectentur. ¶ Auaritiam autem appellat cultum ſimulacrorum, eo quòd *auarus colit*
aurum & argentum, quemadmodum colens ſimulacra. Conueniunt ſiquidem & in materia &
in affectu idolatra & auarus. Vterque enim aurum præponit deo in affectu ſuo. Propter quæ
venit ira dei ſuper filios incredulitatis.) Venit eſt temporis præſentis. Et dilectio interpretata
incredulitatis, interpretatur inobedientiæ ſeu inſuaſibilitatis. Sunt enim hic eadem verba cum
ſcriptis ad Epheſios quinto. Et adiicit minas vt etiam ex timore pœnæ moueantur: vel potius
K vt cognoſcant ita deo placere bona quòd diſplicent mala culpæ: & præſertim hæc, eo ꝙ etiam
in pręſenti vita punit pertinaces in his. In quibus.) ſubaudi vitiis. Et vos ambulaſtis aliquãdo
quum viueretis in illis.) dixerat ſiquidem, mortui enim eſtis. Vbi aduerte quòd à principio hu-
ius capituli vſque ad hanc particulam locutus eſt ex conditione illa ſi conſurrexiſtis CHRI-
STO, inferendo quærite, ſentite, mortificate: modo autem affirmat ipſos Coloſſenſes ambu-
laſſe cum aliis Gẽtilibus in huiuſmodi vitiis. Et propterea ſignificanter dicit, & vos ambulaſtis.
Et ſubiungit non iam ex conditione inferendo, ſed abſolute.) Nunc autem deponite & vos
omnia.) Quia de facto baptizati eſtis, ideo nunc deponite & vos omnia, tam dicta ꝗ dicenda
vitia. Iram indignationem, malitiam.) Tria animi peccata progreſſu quodam ſupputat. Ex
ira nanque naſcitur indignatio, ſeu (vt aliis interpretibus placet) furor: & inde oritur malicia,
quæ machinatur ad malum alterius. Blaſphemiam.) in deum. Turpem ſermonem de ore
veſtro.)

veſtro.)quia non erat in poteſtate eorum tollere turpem ſermonem ex alieno ore. Nolite mē A
tiri inuicem.)Tertium locutionis peccatum explicat mendacium,quod eſt ad fallendum proxi-
mum:vt his tribus(blaſphemia contra deum, turpi ſermone contra ſeipſum, & mendacio con-
tra proximum)vniuerſa oris peccata comprehendat. Expoliantes.pro,exuentes.) Sed nec hoc
explicat participium Græcum præteriti temporis actiuum.& clarius ſonaret ſi legeretur quum
exueritis præteriti temporis. & ſimiliter quando ſubiungetur & induentes nouum, legendo &
indueritis nouum. Vos veterem hominem cum actibus ſuis.) Superfluit vos. Non hortatur vt
exuant ſed ex eo quòd exuerunt in baptiſmo ſeipſos veterem hominem, rationem reddit depo-
nendi vitia omnia ſupradicta. In baptiſmo ſiquidem profitemur exuere nos veterem hominē:
hoc eſt vetuſtatem vitæ cum omnibus partibus ſuis. Vetuſtas vitæ eſt deformitas vitæ per pecca
ta.Quę ideo vetuſtati aſſimilatur,quia defectus eſt & corruptio vitę ſpiritualis tendens ad æter-
nam mortem.Et dicendo cum actibus ſuis,inſinuat per veterem hominem ſignificari ea quę in B
nobis ſunt vitia per modum habitus. Et induentes.pro,& quum indueritis.)ſimiliter in baptiſ-
mi profeſſione. Nouum.)hoc eſt nouam vitam. Hominem nouum appellat ſpiritualem vitā
fidei ſpei charitatis &c.eo quòd initium eſt vitæ ęternæ, quæ ſemper eſt noua nihil defectus ha-
bens. Eum qui renouatur.)Superfluit eum.Dicit vtrunq;(ſcilicet nouum qui renouatur) vt in-
telligamus non nouū in termino ſed in via.nouus enim in termino erit quum erimus beati.tunc
ſiquidem erit ita nouus quòd non amplius renouabitur:modo autem & eſt nouus & renouatur
continuo profectu. In agnitionem dei ſecundum imaginem eius qui creauit eum.) Superfluit
dei. Penes quid renouetur explicat dicendo in agnitionem: hoc eſt magis ac magis accedendo
ad agnitionem,non quamcunque ſed ſecundum imaginem Dei qui creauit eum. Imago Dei ad
quam creatus eſt homo nouus quatenus nouus,eſt imago ordinis gratiæ: quemadmodum ima-
go ad quam creatus eſt homo,eſt imago in ordine naturæ. Et ſignificatur per hoc quòd homo C
nouus quatenus nouus renouatur proficiendo in agnitione ſimilitudinis infuſæ per fidem,ſpem,
charitatem,miſericordiam,& reliquas virtutes infuſas. in his enim eſt imago Dei in qua creauit
nouum hominem quatenus nouum.Et dicit creauit eum,quia imago gratię non educitur de po
tentia ſubiecti,ſed creatur à Deo. Vbi non eſt maſculus & fœmina,Gentilis & Iudæus, circun-
ciſio & præputium.)Superfluit maſculus & fœmina. Barbarus & Scytha.)Superfluit &. Ser
uus & liber.) Superfluit &. Sed omnia & in omnibus CHRISTVS.) Aduerbium vbi
nouum hominem ſeu (quod idem eſt) imaginem in qua creatus eſt, demonſtrat. & explicatur
quòd in nouitate quam habemus in baptiſmo nulla eſt differentia nationum,profeſſionum,cō-
ditionum &c. ſed CHRISTVS in omnibus cuiuſcunque nationis conditionis &c. ſint,eſt
omnia: hoc eſt, eſt ratio omnium actionum & motuum & donorum & reliquorum ſpectan-
tium ad nouum hominem: vtpote caput, ex quo ſenſus & motus in omnibus eſt. ¶ Induite D
vos.pro,ſitis induti, ergo ſicut electi Dei.) Ex hoc quòd in baptiſmo induerunt nouum homi-
nem qui renouatur, explicat monendo ea quibus renouatur vt ſint ſimiles electis Dei. Sancti.)
hoc eſt mundi. Et dilecti.) Electio beneficium eſt reſpectiue ad alios non electos:ſanctitas mū
ditia eſt à peccatis. dilectio autem beneficium eſt quo Deus vult eiſdem bonum vitæ æternæ.
Viſcera miſericordiæ.pro,miſerationum.) Ecce prima pars noui hominis qua renouatur nouus
homo,intimi affectus miſerationum,proculdubio ad commiſerandum alios. Benignitatem.)
miſeratio mala proximi reſpicit:benignitas bona.eſt enim feracitas bonorum. Humilitatem.)
Virtus animo ſuperbiæ oppoſita ſignificatur:quæ eſt cuſtos habentis ipſam. Modeſtiā.pro,man
ſuetudinem.)moderatricem iræ & audaciæ. Patientiam.pro,longanimitatem.)extendentem
animum ad æternitatis beatitudinem poſt hanc vitam futuram. Supportantes inuicem.)in o-
neroſis conuerſationibus:dum vnus alteri quandoq; oneri eſt ob malum pœnæ,& etiam quan- E
doq; ob malum culpæ.non fuit enim bonus qui non potuit tolerare malos. Et donantes vo-
biſmetipſis ſi quis aduerſus aliquem habet querelam.) Quod dicit donantes vobiſipſis, non ſo-
nat ꝙ dones tibiipſi:ſed ꝙ inter voſipſos condoneris iniuriam ei qui fecit ſi contingat ꝙ aliquis
aduerſus alium habeat cauſam querelæ.Sicut & dominus.pro,CHRISTVS, donauit vobis
ita & vos.)Ne grauis videretur hęc pars noui hominis,exemplum CHRRISTI adiecit: vt
imitatio Chriſti facilem reddat cōdonationem. ¶ Super omnia autem hęc charitatē habete.)
Superfluit habete.refertur enim ad verbū ſitis induti.Eſt ſiquidē ſenſus.ſuper omnia autem hæc
ſitis induti dilectionem.Et ratio quare dicit ſuper omnia hæc, ſubiungitur. Quod.pro,quæ eſt
vinculum perfectionis.)Dilectio ideo ſuper omnes antedictas virtutes ponitur, quia in ipſa con-
ſiſtit perfectio per modum vinculi. eſt enim dilectio ligans amantes. Ita quòd duo attribuun-

 tur dilectioni:

F tur dilectioni:& ꝙ perficit hominem (& hoc eſt ſpeciale:quum nulla virtus moralis conſiſtat in
dilectione)& ꝙ perficit per modum vinculi ligantis amantes, inter quos eſt Deus. eſt enim ſer-
mo de dilectione qua diligimus Deum in ſeipſo & alios propter Deum.propter quod merito ſu
per reliquas virtutes locatur. Et pax Chriſti.pro,dei,exultet.pro,palmam obtineat, in cordib⁹
veſtris.)Pax dei fundatur in charitate & reliquis virtutibus: vtpote quæ eſt tranquillus ordo cha
ritatis & aliarum virtutum in anima. Et propterea illi attribuitur palma in cordibus noſtris: vt
quaſi palmam victoriæ obtineat tranquillus ordo charitatis & reliquarum virtutum. Et vere in
tali ordine habetur palma. In qua.pro,in quam,& vocati eſtis in vno corpore.)Quemadmo-
dum pax ſingularis perſonæ conſiſtit in tranquillo ordine virtutum vnius animę,ita pax eccle-
ſiæ ſeu plurium fidelium conſiſtit in tranquillo ordine eorundem inter ſe & ad deum.Et de hac
loquens Paulus dicit in quam & vocati eſtis in vno corpore:hoc eſt tanq̃ membra vnius corpo-
G ris. Et quoniam in hac pace clauditur pax cuiuslibet ſingularis perſonæ, ideo directe loquendo
de pace communi , implicite loquitur de pace cuiuslibet ſingularis. Et grati eſtote.)Vniuerſæ
virtutes abolerentur ſi deeſſet gratitudo. ¶Verbum CHRISTI habitet in vobis abundan
ter.) Hactenus partes noui hominis in parte affectiua monſtrauit,modo in parte intellectiua no
ui hominis partes manifeſtat:vt complere tractet ea quibus reddimur idonei in partē ſortis ſan-
ctorum in lumine. ¶Verbum inquit CHRISTI quod eſt Euangelium, non hoſpitetur ſed
habitet in vobis,non qualitercunque ſed abundanter. Ipſamque abundantiam explicando ſub-
iungi. In omni ſapientia docentes.) proculdubio indoctos.Et hæc eſt prima abundantia. Et
commonentes voſmetipſos.) Secunda abundantia eſt vt noſipſos in omni ſapientia admonea-
mus. Quod poteſt dupliciter intelligi.vel vt quilibet moneat ſeipſum,in omni ſapientia excitan
do ſeipſum. vel vt inter noſipſos monitionem exerceamus, vt alter alterum moneat. In pſal-
H mis,hymnis & canticis ſpiritualibus.)Superfluit in.& ad ſequentia referuntur. In gratia can-
tantes.)pſalmis,hymnis & canticis ſpiritualibus. In cordibus veſtris deo. pro, in corde veſtro
domino.)Contemplatio interna per modum canentis in gratiarumactione deſcribitur, non in
ſolo intellectu ſed redundans in affectum gaudentem. Inſtrumenta autem aſſumenda ad medi-
tandum deſcribuntur pſalmi, hymni]& cantica ſpiritualia: quoniam meditatio horum non ſo-
lum intellectum paſcit,ſed affectum mouet. Omne quodcunque.)hic faciendum eſt punctum.
Reliquum erat poſt partes noui hominis tam in affectu quàm in intellectu deſcriptas,vt partem
eiuſdem circa operis executionem deſcriberet. & propterea vltimo loco dicit omne quodcunq;.
Mutilus eſt ſermo.ſubauditur enim verbum ſubſtantiuum ſit. Facitis.pro,faciatis,in verbo aut
in opere,omnia in nomine Domini noſtri IESV CHRISTI, gratias agentes Deo & pa
tri per ipſum. ) Ecce generale pręceptum ad omnes executiones tam in verbo quàm in opere,
I vt fiant in nomine Domini IESV gratias agendo Deo & patri per ipſum Dominum Ieſum.
Quod dicitur in nomine Domini Ieſu,non intelligitur oportere actualiter inuocare nomen do
mini IESV in omni opere & locutiōe:ſed oportere reinuocare nomē domini IESV.Quod
tunc fit quum in fide IESV, quum confidendo in IESV loquimur aut operamur.Secus au-
tem ſi contingat fieri,non oportet ſemper interuenire peccatum ſed perditionem meriti. Chri-
ſtianus enim exiſtens in peccato morali, reddendo depoſitum, honorando parentes, & ſimiles
actus virtutum informes exercendo abſq; relatione ad CHRISTVM,non peccat:quū non
ſit deterioris conditionis Gentili hæc eadem exercente. meritorii tamen non ſunt huiuſmodi a-
ctus. Vnde & Paulus non vt partes hominis,ſed vt partes hominis noui hæc præcipit.

MVlieres.pro,vxores,ſubditæ eſtote viris ſicut oportet in domino.)Poſtq̃ explanauit gene
raliter ad omnes,partes noui hominis,manifeſtat in ſpecie partes eiuſdem ad coniuges,ad
K patres & filios & ſeruos ad dominos &c. Non mandat vxoribus ſubiici abſolute maritis,
ſed cum duabus conditionibus ſcilicet ſicut oportet,& in domino. Viri diligite vxores & noli-
te amari eſſe ad.pro,erga,illas.)Pręcepta ſunt clara dilectionis & dulcedinis. ¶Filii obedite pa
rentibus per omnia.) Non poſſumus ſiquidem reddere æquiualens parentibus,& propterea di-
cit ꝑ oīa.Hoc enim placitū eſt in domino.)Superfluit in.præceptū legis manifeſtat hoc eſſe pla-
citū domino. Patres nolite ad indignationē prouocare filios veſtros.)Superfluit ad indignatio-
nem. Vt non puſillo animo fiant.pro, ne triſtitia animo concidant.) Hinc apparet ꝙ non eſt
idem præceptū patribus hic & ad Ephe.ibi enim prohibetur prouocatio filiorum ad vindictam:
hic autē ꝓhibetur ꝓuocatio abſolute.Et ratio ſubiūgitur ne triſtitia deiiciat filiorū aīos:quod pin
de eſt ac effici puſillanimes. Vnde prouocatio crebram ſignificat obiurgationem. Quum enim
filii in omnibus aut fere omnibus arguātur,apprehēdunt ſe nihil boni facere:& inde deiiciuntur
animo

animo ad aggrediendum bona opera.& ſic aluntur puſillanimes: quod eſt peius vitium quã ni- A
mia animoſitas. Ibi ego Paulus monuit ne patres inducerent filios ad exceſſum animi: hic vero
ne inducerent eos ad defectum animi. Vtrunq; enim extremum, vitii eſt. ❡Serui obedite per
omnia dominis carnalibus.)Quod dicit per omnia,qualiter ſit intelligendum,explicat quũ ſub-
iungit timentes deum. Non ad oculum ſeruientes,quaſi hominibus placentes,ſed in ſimplicita
te cordis timentes Deum.)Inſtruit ſiquidem ſeruos non ſolum circa obediẽtiam exteriorem ſed
præcipue circa internam rationem obediendi vt ſit timor dei excluſa omni duplicitate. Et hoc
magis explicans ſubiungit. Et quodcunque facitis, ex animo operamini ſicut domino.)ſupple
CHRRISTO ſeu deo. Et non hominibus.)Nititur in animis ſeruorum non ſolum timo-
rem dei inſerere ſed etiam amorem:vt ex amore ad Chriſtum ſeruiant dominis carnalibus. hæc
enim eſt pars noui hominis in ſeruo. Scientes ꝙ à domino accipietis retributionem hæredita-
tis.)Manifeſtat per hoc ꝙ ſi ſic ſeruierint carnalibus dominis, ipſa ſeruitia meritoria erunt ęter- B
næ hæreditatis.Et ex hoc textu clare habes ꝙ actiones noſtræ quantuncunq; ex debito naturali
aut legali fiant,ſi ex dilectione dei fiunt meritorię ſunt vitæ æternæ. Et rationem ſubdit. Do-
mino.Deficit, enim,CHRSTO ſeruite.pro ſeruitis.)Quod enim ex dilectiõe CHRISTI
fit,quãuis debitum domino carnali,CHRISTO exhibetur. & propterea ab ipſo remunera-
bitur. Qui enim. pro,qui autem,iniuriam facit, recipiet quod inique geſſit.) Adicit hoc ad
hoc vt ſerui non deſiſtant à prædictis officiis ſi iniuria afficiuntur à dominis : quoniam ipſi do-
mini luent pœnas iniuriarum in ſeruos. Vnde & ſubdit. Et non eſt perſonarum acceptio apud
deum.)Superfluit apud deum:quanuis ſubintelligatur. Non impunes euadent domini iniurian-
tes ſeruis eo ꝙ ſunt domini:quoniam non erit in illo iudicio acceptio perſonarum, non habebi-
tur ibi ratio domini.

## CAPVT IIII.

DOmini quod iuſtum eſt & æquum ſeruis præſtate: ſcientes ꝙ & vos domi- C
num habetis in cęlis.)Sententia clara eſt,vt non ſolum debita ſeruis impen-
dant,ſed etiam ęquitatem erga eos ſeruent. ❡Orationi inſtate.) Complet
partes ſuperius inchoatas noui hominis,quas non intereeperat interſerendo
partes noui hominis in ſingulis partibus ex quibus conſtituitur domus: ſed
extenderat ad omnes eccleſiæ partes tunc temporis. Conſtabat enim tunc
eccleſia tantummodo ex domibus:nec erat ſicut modo cõſtans etiam ex ci-
uitate. Poſtq̃ ſingulas ergo domos inſtruxit, inſtruit modo omnes ſimul in conuentu, dicendo
orationi inſtate. Vigilantes in ea.)ſcilicet oratione. In gratiarumactione.)Et adiungit mate
riæ orationis ſe cum ſociis,ſubiungendo. Orantes ſimul & pro nobis, vt deus aperiat nobis o-
ſtium ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti.)Non petit pro ſe orari ad propriam vtilita-
tem ſed ad profectum Euangelii. Nec dicit vt aperiat nobis oſtium carceris ſed oſtium ſermo- D
nis.erat enim quaſi clauſus euangelicus ſermo impedimentis prædicandi. Vnde & ſubiungit.
Propter quod etiam vinctus ſum.)Non eſt certum an de vinculis primis loquatur quum ex Iu-
dæa Romam venit,an de aliis vinculis Romæ ſibi iniectis. Si de tempore primorum vinculorũ
intelligitur,quum tunc permiſſum fuerit Paulo prædicare in ſuo hoſpitio, oſtium ſermonis clau
ſum ſignificatur relatiue ad omnes. Si vero de aliis vinculis ſit ſermo,impedimentũ nobis igno-
tum ſignificatur in clauſo oſtio ſermonis: Vt manifeſtem illud ita vt oportet me loqui.) Im-
pedimentum in modo Euangelizandi inſinuat dicendo ita vt oportet. ❡ In ſapientia ambu-
late ad eos qui foris ſunt.)Poſtremo partes noui hominis relatiue ad infideles manifeſtat:inſtruẽ
do prudenter conuerſandum eſſe cum iis qui foris ſunt,id eſt infidelibus exiſtentibus extra eccle
ſiam. Tempus redimentes.pro,ementes.)Ad ſimilitudinem ementium,vtendum oblata tem- E
poris oportunitate inter pericula cenſet. Et hæc eſt prima explicata pars ſapientiæ ad eos
qui foris ſunt,vt ſciant vti oportunitate:immo vt ſciant quodammodo emere oportunum tem-
pus inter pericula. Altera vero pars eſt. Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus.) Non
ſolum intus debet eſſe prudentia,ſed etiam in ſermone.ea enim ſignificatur per ſal. Verũ ad ex-
cludendum ſal aſtutiæ aut verſutiæ & huiuſmodi in locutione dicit in gratia: vt ſal diſcretionis
conforme ſit gratię diuinę. Vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuiq; reſpondere.) Ecce ſal
in gratia,reſpondens vnicuiq; iuxta conditionem vniuſcuiuſq;. aliter enim reſpondendum eſt.
infidelibus dominis,aliter philoſophis,alites plebeis &c.

QVæ circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tychicus chariſſimus. pro,dilectus, frater &
fidelis miniſter & conſeruus in domino.)Ad propria deſcẽdit in calce epiſtolæ.& per quẽ
mittet

F mittet epiſtolam nominat, collaudando eum vt illi dent fidem de iis quæ penes Paulum erant.
Inter alia autem commendatur hic Tychicus quòd eſt fidelis miniſter, proculdubio CHRI-
STI in Euangelio. Quem miſi ad vos ad hocipſum vt cognoſcat quæ circa vos ſunt.)Præ-
teritum miſi.non ad tempus ſcriptionis ſed ad tempus lectionis epiſtolæ refertur.nam per hunc
miſit epiſtolam hanc. Et conſoletur corda veſtra.) vtpote fidelis miniſter CHRISTI.
Cum Oneſimo chariſſimo.pro,dilecto & fideli fratre.)omnes enim Chriſtiani appellantur fra
tres. Qui ex vobis eſt.)qui veſtras eſt. Omnia quæ hic agũtur.pro,ſunt, nota facient vobis.)
ambo. ¶Salutat vos Ariſtarchus concaptiuus meus & Marcus cõſobrinus Barnabę,de quo ac-
cepiſtis mandata.) Barnabam refert relatiuum quo: vt teſtantur ſubiuncta. Si venerit ad vos,
ſuſcipite illum.) Marcus enim erat conſalutans.Quæ autem fuerint hæc mandata,ſcriptum non
eſt. Et IESVS qui dicitur iuſtus:qui ſunt ex circuncisione.)hi tres enim erant ex Iudæis fa-
G cti Chriſtiani. Hi ſoli ſunt adiutores mei.) Loco harum trium dictionum (ſunt adiutores mei)
legendum eſt cooperatores in regno dei.Inter eos qui erant ex circunciſione,tantũ hi tres erant
cooperatores Pauli in regno Dei quod intra nos eſt. Qui mihi fuerunt ſolatio.) De domeſti-
cis Pauli intelligendum hoc eſt.nam Romæ erat Petrus ex circunciſione magnus cooperator
in regno dei,ſed non erat domeſticus Pauli.Nec ſolus Petrus ſed multi alii ex circunciſione erãt
fideles:vt patet in epiſtola ad Romanos quæ prius fuit ſcripta q̃ iſta. ¶ Salutat vos Epaphras,
qui ex vobis eſt ſeruus CHRISTI.) Hic eſt enim cuius ſuperius meminerat. Semper ſolici-
tus.pro,certans,pro vobis in orationibus.) Paulus certabat pro eis in doctrina, Epaphras in ora-
tionibus. Vt ſtetis.pro,ſitis,perfecti & pleni in omni.) Hic fiat punctus. hoc eſt in re omni.
Voluntate dei.)hoc eſt non veſtris meritis,ſed diuinæ voluntatis gratia ſitis & conſummati quo
ad vos, & pleni quo ad alios in omni re ſpirituali. Teſtimonium enim illi perhibeo ꝙ habet
H multum laborem. pro,zelum,pro vobis & pro iis qui ſunt Laodiciæ & qui Hierapoli.)Conter-
minæ videntur hę ciuitates. ¶Salutat vos Lucas medicus chariſſimus. pro, dilectus.) De Luca
euangeliſta loquitur.Et conferendo hoc cum antedicta ſententia ꝙ illi tantum ex circunciſione
erant cum Paulo,apparet ꝙ Lucas non fuit ex circunciſione. Et demas.) De quo poſt hæc in
calce ſecundæ ad Timotheum ſcribit,Demas me dereliquit diligens hoc ſęculum. ¶Salutate
fratres qui ſunt Laodicię,& Nympham,& quę in domo eius eſt.pro,& domeſticam eius,eccle-
ſiam.)ad differentiam eccleſiæ communis cõſtantis ex pluribus familiis. ¶Et quum lecta fue-
rit apud vos epiſtola hæc.)Superfluit hæc. Facite vt et in Laodicenſium eccleſia legatur.)Cõ-
munem hanc doctrinam iubet eſſe Laodicenſibus. Et ea quæ eſt Laodicenſium vobis legatur.
pro,& eam ex Laodicia & vos quoq; legatis.)hoc eſt facite vt & vos quoq; legatis illam ex Lao
dicia,ſupple communicandam.Præcipit Coloſſenſibus.facite hanc epiſtolam communem Lao
I ditiæ vt inter illos legatur,& vt vos quoq; legatis illam noſtram epiſtolam ex Laodicia commu
nicandam vobis.Nec inuenitur Pauli ad Laodicenſes epiſtola digna vt cõmunicetur Colloſſen-
ſibus inſtructis per hanc epiſtolam: ſicut nec inuenitur quæ vere fuit prima ad Corinthios. Ex
his clare liquet Coloſſas ciuitatem eſſe prope Laodiciam in Aſia minori. Et dicite Archippo.)
Epiſcopus dicitur hic Coloſſenſium,quem Paulus monendum per ſubditos cenſet. tum ad docẽ
dum ꝙ non dedecet ſubditos monere prælatos,ſuggerendo.tum ad porrigendũ anſam Archip-
po corrigendi ſubditos per hoc ꝙ ipſimet ſubditi excitant ipſum ad exercendum officium prę-
lati. Vide miniſterium quod accepiſti in domino vt illud impleas.)Conſidera verborum mo-
deſtiam.nulla interuenit obiurgatio:ſed excitatio vt ipſemet videat vt impleat officium quod ac-
cepit,non vſurpauit, non in authoritate mundana ſed in domino, vt moueatur intuitu domini
ad implendũ ſuum officium. ¶Salutatio mea manu Pauli.)Hinc apparet ꝙ aliena manu ſcrip
K ſit epiſtolam,& ſolam hanc ſaluationem ſcripſit propria manu. Memores eſtote vinculorum
meorum.) ad exemplum patientiæ, ad imitandum conſtantiam in Euangelio CHRISTI,
ad conſolationem veſtrarum afflictionum. Gratia Domini noſtri IESV CHRISTI.)
Superfluunt hæ quatuor dictiones,Domini noſtri IESV CHRISTI. Et ſequitur. Vo-
biſcum,amen.)Solum inquit gratia vobiſcum amen:vt abſolute dicendo gratia,nulla limitatio-
ne arctetur. ¶Et apud Græcos inuenitur ſubſcriptio hæc, ad Coloſſenſes ſcripta Romæ, miſſa
per Tythicum & Oneſimum.quanuis in argumento huius epiſtolę apud Latinos legatur ſcrip-
ta Epheſi. Conſtat enim de vinculis Romæ,ſed non de vinculis Epheſi.

Caietæ die quinta Martii.M.D.XXIX.

# THOMAE DE VIO A
## CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN priorem Pauli Epiſtolam ad Theſſalonicenſes, Commentarii.

PAulus & Siluanus & Timotheus.)Solo proprio nomine (nul
lo adiecto titulo apoſtolatus aut ſeruitutis CHRISTI) vti-
tur Paulus in ſolis duab⁹ ad Theſſalonicēſes epiſtolis, propter
reuerentiā Silæ qui Siluanus dicitur. cū his enim duobus prę-
dicauerat apud Theſſalonicā. Er Silas loco Barnabæ iunctus
eſt Paulo:vt patet in Actis Apoſtolorū. Eccleſiæ Theſſalo-
nicenſiū in deo patre noſtro & domino IESV CHRI- B
STO.)Superfluit noſtro. Qualitatē eccleſiæ Theſſalonicen
ſis deſcibit.in Deo,quod eſt nomen naturę.patre,quod eſt no
men primę perſonę Trinitatis.& domino IESV CHRI
STO, quod eſt nomen perſonæ filii quatenus homo eſt in
ſtatu glorioſo. Vnde per hæc tria ſignificar eccleſiam in fide
deitatis & trinitatis & myſterii incarnationis ac reſurrectionis & glorię CHRISTI, Gra-
tia vobis & pax.)Deſunt.octo dictiones. A deo patre noſtro & domino IESV CRISTO.)
Solita Pauli ſalutatio,comprehendens omnia dona diuina ab extremis, primo & vltimo:gratia
& pace. Et dicit patre noſtro per adoptionem. adiūgitq; & domino IESV CHRISTO,
ad ſignificandum CHRISTVM hominē largitorem eſſe omnium diunorum donorum.

GRatias agimus.)Pluraliter loquitur,ſpecialius propter Siluanum:qui cum eo fuerat cæſus, C
& pariter fueranr perſecutionem paſſi. Deo ſemper pro omnibus vobis.) Quod dicit
ſemper,habitu intellige & affectu. Er quod dicit pro omnibus vobis,intellige vtpote acq-
ſitis per nos deo. Et hinc incipit Paulus proponere materiā tractandā in epiſtola hac. Memo-
riā veſtri faciētes in orationibus noſtris ſine intermiſſione.)Non ſolum gratias agimus,ſed ora-
mus pro vobis.& hoc indeſinenter,horis & temporibus orādi. Memores operis fidei veſtræ.)
Materiam in ſpecie gratiarūactionis, explicat in tribus virtutibus (fide,ſpe & charitate) ſingulis
virtutibus ſingulos effectus adiungēs. Et fidei quidē adiungit opus, dicēdo memores operis fidei
veſtræ:hoc eſt memores fidei veſtræ nō ſolum mēte & ore ſed factis.mōſtrauerāt enim (vt pa-
tet etiam in Act. Apoſtolorū) Theſſalonicenſes fidē ſuā factis. Et laboris & charitatis.) Super-
fluit vltimū,& .adiungit enim charitati laborem,ſicut fidei adiunxit opus.memores ſumus dile-
ctionis veſtræ nō ſolum in animo ſed in labore. Laborauerant ſiquidem ad ſedandum turbā &
ad liberādum Paulū & Silam cum Timotheo Et ſuſtinētiæ ſpei domini noſtri IESV Chri D
ſti.)Adiūgit ſpei ſuſtinentiā:quoniā ſpei eſt efficere tolerantiā & tenere animū ſurſum.paſſi ſiq-
dē ſunt Theſſalonicēſes ob ſpē supernę fœlicitatis.¶Et quod dicit domini noſtri IESV Chri
ſti nō eſt arctandū ad ſpē:ſed referendū ad fidei,dilectionis ac ſpei domini noſtri IESV Chri
ſti,tanq̄ crediti,tanq̄ dilecti,tanq̄ ſperati. Ante deū & patrē noſtrū.) Interpres pluries in hac
epiſtola vtitur ante pro corā.Et hoc quod dicitur corā deo & patre noſtro, determinat memo-
res.ſignificat enim ꝙ memores corā deo & patre noſtro &c. ¶ Et adiunxit hoc,ad explicandā
nō ſolū veritatē ſed rationē memoriæ:vt intelligamus ꝙ memoria prædictarū rerū nō ſolū erat
materia gratiarūactionis, ſed etiā occaſio incitatiua ad prouidendū Theſſalonicēſibus corā deo
& patre noſtro per adoptionem. Scientes fratres dilecti.) Quemadmodū dixit facientes, me-
mores.ita dicit ſcientes in prima perſona.Et vocatiui eſt caſus,fratres.Meritò appellat eos fratres E
dilectos poſtq̄ dixerat patre noſtro.Rem autē ſcitā ſubiungit. A deo electionē veſtram.) Gra-
tias agimus & oramus ſcientes electionem veſtrā à deo:hoc eſt vos electos eſſe à deo. Et hacten⁹
propoſuit tractanda in hac epiſtola. Vnde incipit ab hoc vltimo tractare propoſita. Quia Euā
gelium noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantum.) Manifeſtar electionem Theſſalonicen-
ſium eſſe è Deo ex parte vtrorunque ſcilicet ipſorum qui prædicauerunt & Theſſalonicenſium
qui audierunt. Et dicit hæc ad firmandum Theſſalonicenſes. non parua ſiquidem ratio firmita-
tis eſt, agnoſcere modum quo peruenerant ad fidem Chriſtianam:quum modi ipſi fuerint tum
mirabiles,tum veritati innixi,tum alieni ab omni admixtione cuiuſq; mali tam intellectus q̄ af-
fectus.¶Ad hunc igitur finem commemorat qualitatem prædicationis,ꝙ non fuit in ſermone
tantū,more oratorum. Sed & in virtute.pro, potentia.) proculdubio miraculorū. Et in ſpi-

ritu

F ritu ſancto.)Dabatur enim per impoſitionẽ manuum Pauli ſpiritus ſanctus:vt patet Actuũ.xlx.
Et in plenirudine multa.)Dictio inrerpretara plenitudine,non integre explicatur niſi addatur
certitudinis.Ira ꝙ legendũ eſt. Et in plenitudine certitudinis multa.)Spectat ſiquidẽ hæc cõ-
ditio ad intellectum,explicando ꝙ prędicatio fuit collatiua multæ plenæ certitudinis corũ quæ
ſunr fidei.hoc eſt ꝙ erat ablatiua ab eis omnis hęſitationis, non mediocriter ſed plene: propter
multitudinem teſtimoniorum inductorum ad ea quæ ſunt fidei. Er inſinuatur per hoc ꝙ mul-
ta ſcripturæ ſacræ teſtimonia vltra miracula & ſpiritum ſanctum ad certificandum eos attule-
rant. Sicut ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos.)Ipſoſmet Theſſalonicenſes in teſtes di-
ctarum trium conditionum citat:explicando ꝙ hæc omnia fuerant propter vos,propter veſtrã
ſalutem. ❡Et vos imitatores noſtri facti eſtis & domini.) Rationi ſumptæ ex parte conditio-
num euangelizationis adiungit rationem ex parte auditorum: ad monſtrandum ſcilicet eos eſſe
G electos à Deo.fructus Euangelii noſtri ad vos fuir ꝙ vos imitati eſtis non ſolum nos(Paulum &
Silam)ſed etiam dominum I E S V M.Penes quid autem artendatur huiuſmodi imitatio,ſubiũ
gir dicendo. Excipientes verbum in tribulatione multa cum gaudio ſpiritus ſancti.) In modo
ſuſcipiendi euangelicum verbum,declaratur hæc imiratio.Er modus integratur ex duobus: alte-
ro externo ſcilicet tribulatione mulra.altero interno ſcilicet gaudio ſpiritus ſancti.Vrrunq; enim
fuerar in ipſis Apoſtolis prædicãtibus,vtrunq; in domino I E S V quũ prędicaret.& propterea
Theſſalonicẽſes imirati ſunt & Apoſtolos & C H R I S T V M,ſuſcipiẽtes cũ his duabus condi
tionibus euãgelicum verbũ. Ira vt facti ſiris forma.pro,formæ, omnibus credentibus in Mace
donia & Achaia.)hoc eſt vr facti ſitis exẽplares formæ.ad ſignificãdum ſiquidem ꝙ nõ in vno
tantum ſed in multis erant in exemplũ aliis,in plurali numero dicir formę. A vobis enim dif-
famatus eſt.pro,reſonuir,ſermo domini non ſolũ in Macedonia & Achaia,ſed & in omni loco
H fides veſtra quę ad deũ profecta eſt.pro,dimanauit.)Vide differentiã.ſermo domini in Macedo-
nia & Achaia,fides vero eorũ in omni loco dimanauit.Primũ refertur ad Euãgeliũ: ſecundũ ad
fructũ. Ita vt non ſit nobis neceſſe quicq̃ loqui.)ſupple ad manifeſtãdum euãgelicum fructum
qui in vobis eſt.Vnde & ſubdit. Ipſi enim de nobis annuncienr qualem inrroitum habuerimꝰ
ad vos.)vnde non oportet nos manifeſtare aliis quales fuerimus ad vos. Er quomodo conuerſi
eſtis ad deum à ſimulacris.)vnde non oportet nos manifeſtare fructum conuerſionis. Seruire.
pro,ad ſeruiendum deo viuo & vero.)Dicit viuo ad differentiam deorum mortuorũ: puta Her-
culis & aliorum huiuſmodi.& ſimiliter ad differenriam ſimulacrorum: quæ non viuunr. Addit
autem & vero ad differentiam viuorum dęmonum ſeu hominum qui colebãtur vt dii:quos cõ-
ſtat non eſſe veros deos. Er expectare.pro,& expectandũ,filium eius de cælis.)in glorioſo eius
aduentu ſecundo.Vnde & ſubdit. Quem ſuſcitauir ex mortuis I E S V M.) In viram enim im
I mortalem & glorioſam ſuſcitatus eſt,& in cælis reſidet. Qui eripuir.pro,eripit,nos ab ira ven
tura.)Conrinue C H R I S T V S eripir nos,miſerando condonandoq; peccata,à ventura iu-
ſtitia vindicatiua (quæ ira appellarur metaphorice)qua punientur iniqui.

## CAPVT II.

NAm & ipſi ſcitis fratres introitum noſtrum ad vos quia. pro, quód, non inanis
fuir.)Poſtq̃ attulit rationes tum ex parte prædicationis tum ex parte ſuſceptio-
nis ad manifeſtandum Theſſalonicenſes electos eſſe à deo,affert modo ad idem
rationem ex parte factorum,ex parte operum ipſius Pauli & Silę qui prædicaue
rant eis.Ad confirmandum ſiquidem Theſſaloniſſenſes,commemorar proprias
ipſorum qui prædicauerunt conditiones:vt habita earum ratione habeant vnde omni ex parte
firmentur in Euangelio quod acceperant. ❡Vnde & primo commemorat ipſis Theſſalonicẽ-
K ſibus reſtibus ꝙ introitus ſuus ad eos non fuir inanis:hoc eſt non fuit vacuus verirate, ſancto affe
ctu, ſanctis operibus, manifeſtis probarionibus. in genere ſiquidem proponir quod per mulras
partes ſubiungendo explicar.Vnde ſtatim ė regione ſubiungit ꝙ plenus fuir probatione & fidu
cia in deo. Sed ante paſſi multa.)Superfluit multa. Er contumeliis affecti ſicut ſciris in Phi-
lippis.) Lege Act.xv.de huiuſmodi afflictionibus Pauli & Silæ.fuerunt ſiquidem ibi nudati, vir
gis cæſi publice,& in carcerem poſtmodum redacti, ligno ſtrictis pedibus. Fiduciam habui-
mus in deo noſtro loqui ad vos Euãgelium Dei in multa ſolicitudine.pro,in multo certamine.)
Nonobſtãte ꝙ prius paſſi fuerimus plagas in corpore & contumelias contra honorem, auſi ſu-
mus(non in nobis ſed in Deo noſtro)prædicare vobis Euangelium: non qualitercunq; ſed præ-
dicare in multo certamine aduerſus Iudæos, intendentes impedire Euangelium. ❡Exhorta-
tio enim noſtra.)Manifeſtat ꝙ non fuit inanis velut erronea immunda aut doloſa. Vnde dicit.

Non

Non de errore.)Et hoc quo ad intellectum. nullum ſi quidem errorem continet. Neque de A
immunditia.)Et hoc quo ad affectum.nullam ſiquidem immunditiam cuiuſcunque peccati cō-
tinet. Neque in dolo.)Non ſolum vera & munda fuit exhortatio noſtra in ſeipſa,ſed etiam ex
parte noſtri nullus fuit dolus:vt alio tenderemus quàm ad ipſam veritatem & munditiam. Sed
ſicut probati ſumus à Deo vt crederetur nobis Euangelium.)hoc eſt vt cōmitteretur nobis Euā-
gelium. Ita loquimur.)Omnem dolum,omnem errorem,omnē immunditiam excludit mo-
dus exequendi conformis modo quo probati ipſi ſunt à deo ad hoc vt committeretur eis Euan-
gelium.probatio ſiquidem diuina ad huiuſmodi officium,hæc excludit.Et explanans talem exe
quendi modum,dicit. Non quaſi hominibus placentes ſed Deo.) Ecce modus ex parte noſtri.
Et quantum importet ſed deo,ſubiungit. Qui probat corda noſtra:)qui examinat intima no-
ſtra:nec aliquid poteſt eum latere.Et magis explicando non tanq̃ hominibus placentes,ſubiun-
git quo ad alios. Neq; enim fuimus aliquando in ſermone adulationis ſicut ſcitis.) vos eſtis te-
ſtes ꝙ ſermo noſter non fuit aſſentatorius. Neque in occaſione auaritiæ,deus teſtis eſt. ) Solus B
deus intuetur cor.& ideo deum teſtem inducit quòd in corde ſuo nullam habuerint occaſionem
auaritiæ.Et hoc dicit ad declarandum non quaſi ſibiipſis hominibus placentes. Et ad idem ſub-
iungit. Nec quærentes ab hominibus gloriam.) Quod magis ſpecificans & extendens dicit.
Neque à vobis neq; ab aliis.)vbicunque ſint. Et hoc manifeſtat ab abſtinentia authoritatiui ſta-
tus, ſubiungendo. Quum poſſemus vobis oneri eſſe vt CHRISTI apoſtoli.)Superfluit vo
bis.Et legendum eſt non oneri ſed in grauitate.Ab abſtinentia ſiquidem authoritatis qua vti po
tuiſſent vt CHRISTI Apoſtoli,manifeſtant quòd nec ab eis nec ab aliis quęrunt gloriam.
nam quęrentes gloriam,gerunt ſeipſos in grauitate:hoc eſt authoritate. Sed facti ſumus par-
uuli.pro,ſuaues,in medio veſtrum.) E regione ad authoritatis ſtatum plus dicit quàm facti ſum⁹
ſicut vnus veſtrum, dicendo quòd facti ſumus ſuaues in medio veſtrum. ſignificat enim ſeipſos
geſſiſſe in medio eorum non ſolum tanquam priuatos ſed etiam tanquā cuiq; exhibentes ſe mo C
rigeros. Vnde & cum hac comitate ſubdit affectum in officio euangelico. Tanquam ſi nutrix
foueat filios ſuos,ita deſiderantes vos cupide,circumlocutio eſt interpretis ad explicandum ma-
gnitudinem affectus Græce ſignificatam.ad hoc enim addidit deſiderio cupiditatem. Voleba
mus tradere vobis non ſolum Euangelium Dei ſed etiam animas noſtras: quoniam chariſſimi:
pro,dilecti, nobis facti eſtis.)Ne non ſeruata authoritas minueret officium,explicat tum ſimili-
tudinem nutricis ad filios,tum magnitudinem affectus propenſi vſque ad impartiendum etiam
proprias vitas.& omnium ratio aſſignatur charitas erga nos. Memores enim eſtis fratres labo
ris noſtri & fatigationis.) Non ſufficit euangeliſtis comprobare officium ſuū negationibus ma-
lorum & charitate affectus, ſed oportet operibus illud comprobare . Et propterea externū opus
contra auaritiam contra quæſtum victumque ex eleemoſyna, explicat laborem & fatigationē:
vt intelligamus eos non ſolum operatos eſſe manibus propriis ſed vſque ad laborem, nec quali- D
tercunque laboraſſe ſed vſque ad fatigationem . Modus autem ſubiungitur dicendo. Nocte.
Deeſt, enim,& die operantes.)Vtrunque tempus manuali operi expendebatur. Ratio vero ſub-
iungitur. Ne quem veſtrum grauaremus.)propter neceſſarios ſumptus. Prædicauimus vo-
bis Euangelium Dei.) Horis itaque vacantibus ab Euangelio tam nocte quàm die manibus o-
perabantur. Vos teſtes eſtis & Deus quàm ſancte.)hoc eſt munde. Et iuſte.) A generali vir-
tute iuſte dicit prout iuſtum dicimus virum omni ex parte bonum. Et ſine querela.) Sæpe in-
terpres vtitur hoc loquendi modo , ad ſignificandum nulli datam occaſionem querelæ aduer-
ſus eos:vtitur enim paſſiue ſine querela. Vobis qui credidiſtis.pro,creditis,affuimus.)Officium
euangelicum commemorat comprobatum operibus non ſolum manualibus ſed etiam operib⁹
mundis,iuſtis & irreprehenſibilibus. & ad hoc deum & ipſos teſtes affer. Et quòd ipſi ſint teſtes E
& ſpecies operum ſanctorum ſubiungit. Sicut ſcitis.)Nemo enim poteſt eſſe triſtis eorumque
neſci Qualiter vnumquēq; veſtrum ſicut pater filios ſuos deprecantes.pro,hortantes,vos & cō
ſolantes teſtificati ſumus.pro,& teſtificantes.)Quoniam mutilus eſt ſermo, congruit ſubintelli-
gere verbum ſubſtantiuum ante hęc tria participia.Ita quòd litera ſit.ſicut ſcitis qualiter vnum
quenque veſtrum ſicut pater filios ſuos fuimus hortantes.Et ibi fiat linea. deinde ſubiungatur.
Vos & conſolantes.pro,& vos conſolantes,& teſtificantes.)Et tunc ſubiungitur materia exhor-
tationis conſolationis & obteſtationis. Vt ambularetis digne deo.) hoc eſt vt proficeretis pro
dignitate Dei. Qui vocauit.pro, vocat, vos in ſuum regnum & gloriam.) Vndique rationes
adunat tum ex parte Dei, tum ex parte beneficii vocationis , non ad nuptias ſed ad regnum :

non ad

F non ad gloriam humanam ſed gloriam diuinam. Vbi & perſpicere potes nullum omiſiſſe offi-
cium:nec matris, dicendo tanquam ſi nutrix foueat filios ſuos,non alienos. nec patris, dicendo
ſicut pater filios ſuos. Ideo & nos gratias agimus.) Tractat illam particulá, gratias agimus deo
ſemper pro omnibus vobis memores operis fidei veſtræ &c. Tractat auté eam continuando fa-
cta factis:hoc eſt factis propriis facta Theſſalonicenſium. Et commemorat ea vt materiam gra-
tiarum actionis deo:vt ex propriis quoq; factis confirmentur in fide. Deo ſine intermiſſione.)
quo ad habitum & affectum. Quoniam quum accepiſſetis à nobis verbum auditus Dei. ) hoc
eſt verbum euangelicum, quo auditur non homo ſed deus auditu interno. Accepiſtis illud nó
vt verbum hominum ſed(ſicut eſt vere)verbum Dei.) In quibuſdam codicibus Græcis non ha-
G betur vt:ſed legitur accepiſtis illud non verbum hominũ ſed ſicut vere eſt verbum dei. vt expli-
cetur abſq; ſimilitudinis nota negatum verbum hominum & acceptatum verbum dei quemad-
modum in veritate eſt. Qui. Deficit.& operatur in vobis qui credidiſtis. pro, creditis.) Ab
effectu manifeſtat verbum eſſe non hominum ſed Dei:quia non homo ſed Deus operatur intus
in vobis qui creditis,faciens vos non ſolum credere ſed factis comprobare fidem. Vnde & facta
ſubiũgit. ❨Vos enim imitatores facti eſtis fratres eccleſiarũ dei quę ſunt in Iudęa in CHRI-
STO IESV.) Primæ perſequutiones Chriſtianorum in Iudæa fuerunt & à Iudæis. & pro-
pterea Paulus Theſſalonicenſes dicit imitatos eſſe eccleſias Chriſtianas quæ ſunt in Iudæa. Et
ſubiungendo in quo imitati ſunt dicit. Quia eadem paſſi eſtis & vos a. Deficit,propriis,contri
bulibus veſtris.)Superfluit veſtris. Sicut & ipſi.) ſubaudi Chriſtiani eccleſiarum in Iudæa. A
Iudæis.) Similitudo clara eſt. Verum de Iudæis ſubiungit multas malas conditiones, ea ratione
quia Iudæi excitauerant turbam in Theſſalonica mediantibus quibuſdam malis viris aduerſus
Paulum & Silam & aduerſus Theſſalonicenſes Chriſtianos:vt patet Act.xvii. Qui & domi-
H num occiderunt IESVM.) Iudæi ſiquidem inpulerunt Pilatum ad occidendum IESVM.
& propterea ipſi dicuntur occiſores IESV. Et Deficit,proprios,prophetas.) Hieremiá, Eſaiá
&c. Et nos perſequuti ſunt.)& nos CHRISTI diſcipulos perſequuti ſunt. Et deo nó pla-
cent.)Ad excludendum ꝙ Iudæi arbitrabantur ſe obſequiũ præſtare deo perſequendo Chriſtia-
nos,hoc adiunxit. Et omnibus hominibus aduerſantur.) Et huius exaggerationis rationem ex
plicat ſubiungendo. Prohibentes nos gentibus loqui vt ſalui fiant.)hoc eſt enim aduerſari om-
nibus nationibus mundi. Vt impleant peccata ſua ſemper.) vt indeſinenter addãt peccata pec
catis,quouſq; impleant præuiſam ac permiſſam menſuram peccatorum. ſimili ſiquidem modo
loquitur Deus Geneſ.xv.nondum impletæ ſunt iniquitates Amorræorum. Peruenit enim ira
Dei ſuper illos vſque in finem.)Superfluit Dei. Rationem reddit eius quod dixerat vt impleant
ſemper peccata ſua, quia ira peruenit in illos non ſecundum quid ſed vſq; ad extremum. Ira in-
I tercipitur,quum non permittitur augmentum peccatorum. Eſt enim effectus deſertionis diuinę:
ac per hoc plenæ vltionis ſubſequentis. Et hoc impleri continue videmus in obſtinatione Iudæo
rum. Si tamen intelligatur textus iſte de ira præſentis vitæ,impleta ſunt hæc Pauli verba paulo-
poſt in excidio Hieroſolymitano. Tanquam Iudæi impleuerint peccata ſua illis,xl.annis ad exe
qutionem proprii excidii vſq; in finem,ſine termino:eo ꝙ nunq̃ reſtituendi ſunt in priſtinum
gradum. ❨Nos autem fratres.)Commemoraturus perſeuerantiam Theſſalonicenſiũ,interſerit
modum quo nouit eos perſeuerare: cómemorás ſimul perſeuerantem affectũ propriũ erga illos.

Deſolati à vobis.pro,orbati vobis.)tanq̃ parentes orbati filiis. Ad tempus horæ.) hoc eſt ad
tempus modicæ moræ.exturbatus ſiquidem ex Theſſalonica & Berthæa, venerat Athenas.

Aſpectu non corde.) Orbationem declarat eſſe quo ad aſpectum corporalem,non quo ad aſpe
ctum cordis. Abundantius feſtinauimus.pro,ſtuduimus, faciem veſtram videre cum multo de-
K ſiderio.)Et ſtudium ac deſiderium declarans ſubiungit. Quoniam voluimus venire ad vos.)
Pluraliter dicit voluimus,propter ſocios. Singulariter tamen ſubdit de ſeipſo. Ego quidem Pau
lus & ſemel & iterum.)Forte ꝙ alii non totiens ſtuduerant venire. Sed impediuit nos Satanas.)
hoc eſt aduerſarius,proculdubio diabolus. Ratio autem tanti ſtudii ac deſiderii ſubiungitur.
Quæ eſt enim noſtra ſpes aut gaudium aut corona glorię.pro,gloriationis.) Ad futurum temp⁹
aduentus CHRISTI hæc tria ſpectare conſtat ex ſubiunctis. Et gradatim ſupputat. Primo
ſpem præmii ex fructificatione in illis.deinde gaudium de ſalute illorum , & demum coronam
gloriationis in deo de virili certamine habito ab ipſis conuerſis opera Apoſtolorum. Nonne.
Deficit,& vos.)Non dicit nonne vos ſed dicit nonne & vos:vt comprehendat cum Theſſaloni
cenſibus alias eccleſias doctas ab ipſo. Ante dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.) Vt prædi-
mus

mus interpres vtitur ante pro coram. ſignificat ꝙ coram CHRISTO & ipſi & aliæ eccleſiæ A
ab eis doctæ,erant eorum ſpes gaudium & ratio gloriationis,non coram vanitate hominum.
Eſtis in aduentu eius.)Superfluit eſtis.Et non ſolum coram CHRISTO ſed & in aduentu ip
ſius eos fore hęc tria ſignificat, ad explicandum communem tunc lætitiam & gloriam. Vos
enim eſtis gloria noſtra & gaudiū.)hoc eſt quia vos in præſenti eſtis materia tum gaudii noſtri,
tum gloriæ claritatis & ſplendoris noſtri. Filius enim ſapiens eſt & gloria & gaudium patris.

## CAPVT III.

PRopter quod.)hoc eſt propter tantum vinculum affectus noſtri vobiſcum.
Non ſuſtinentes amplius.)ſupple vos inuiſitatos à nobis.. Placuit nobis.)
paulo & Silę. Remanere.pro,reliqui,Athenis ſolis.pro,ſoli.) videlicet abſ-
que Timotheo. Et miſimus Tinlotheum fratrem noſtrum.)ſecundum fi-
dem & dilectionem. Et miniſtrum dei. Non dicit miniſtrum noſtrum, B
ſed dei ad ſalutem animarum. In euangelio.)Deficiunt tres dictiones. Le-
gendum eſt. Et cooperatorem noſtrum in euãgelio CHRISTI.)Erat
enim Timotheus & ipſe prædicator euangelii. Ad confirmandos vos.)Ecce ad quid miſimus
Timotheum. Et exhortandos. pro,& conſolandos,pro fide veſtra.) hoc eſt pro perſeuerantia
fidei veſtrę. Vt nemo moueatur.)Dictio Græca interpretata moueatur, non videtur poſſe ex-
primi vnica dictione:eo quòd ſignificat cedere ob blanditias,ſumpta metaphora à motu caudę
canis,cuius eſt agitatione caudæ blandiri.Vnde poſſet explicari legendo vt nemo moueatur blã
ditiis,ſubiungendo. In tribulationibus iſtis.)Vt enim dictum eſt,exturbati fuerant Paulus,Si-
las,Timotheus & Theſſalonicenſes Chriſtiani.Et Paulus quidem cum ſociis receſſerunt. Theſſa
lonicenſes autem tracti ſunt ad magiſtratus.Et quoniam dimiſſi fuerant fideiuſſione data liberi,
timebat Paulus ne blandiniis aliorum Theſſalonicenſium qui fideiuſſerant mutarentur. Et pro- C
pterea miſit ad confirmandos eos & conſolandos vt perſeuerarent in fide immoti à quibuſcun-
q; blanditiis conſanguineorum, amicorum & huiuſmodi. Ipſi enim ſcitis quòd in hoc poſiti
ſumus.)Accuſatiui caſus eſt hoc. Commemorat enim quòd ipſi iam ſciunt quòd nos Chriſtia-
ni ad hoc(ſcilicet ad patiendum)poſiti ſumus à CHRISTO. Acſi apertius dixiſſet. Nó ſunt
afflictiones iſtæ improuiſæ,ſed ſcitis quòd ad afflictiones ſuſtinẽdas ſumus decreti.Et hoc quòd
ſciuerint manifeſtat. Nam & quū apud vos eſſemus, prædicabamus vobis paſſuros nos.) ſub-
audi Chriſtianos. Tribulationes: ſicut & factum eſt, & ſcitis.) experientia. ¶Propterea &
ego amplius non ſuſtinens.) vos inuiſitatos manere. Quum prius dixiſſet pluraliter propterea
non ſuſtinentes amplius,modo ſingulariter dicit propterea & ego amplius non ſuſtinens:ad ex-
plicandum magnitudinem affectus in ſeipſo erga eos. vt quemadmodum maior erat Sila & Ti
motheo gradu & dignitate,explicaret quoque ſe maiorem affectu & officio erga illos. Miſi ad D
cognoſcendam fidem veſtram.) hoc eſt perſeuerantiam veſtram in fide. Ne forte tentauerit
vos is qui tentat.)Diabolum appellat eum qui tentat : quoniam proprium eſt eius officium ten-
tare, non ad cognoſcendum ſed ad inclinandum & ducendum ad malum . Et per hoc quas ſu-
perius dixerat blandiñas,modo inſtrumenta eſſe tentationis diabolicæ inſinuat. Et inanis fiat
labor noſter.)Conſequenter ad fructum tentationis diabolicæ, dicit quòd inanis redderetur la-
bor quem Paulus & ſocii aſſumpſerant euangelizando illis.Inanis autem redderetur non quo ad
proprium meritum,ſed quo ad fructum in eis. Nunc autem veniente Timotheo.pro,nūc au-
tem quum veniſſet Timotheus, ad nos à vobis.) Deſcripta miſſione Timothei, deſcribit redi-
tum eiuſdem:ex quo cognouit perſeuerantiam Theſſalonicenſium.& annunciante.pro,annun-
ciaſſet, nobis.) mihi & Silæ. Fidem & charitatem veſtram. )Ecce duo præcipua bona Chri-
ſtianorum. Et quia. prò,quôd,memoriam noſtri habetis bonam ſemper.) Ad differentiam E
memoriæ in malam partem. Meminerant enim Pauli & Silæ, benedicentes horam qua vene-
runt ad eos & conuerterunt eos ad deum,etiam poſt afflictiones.& propterea dicit ſemper.
Deſiderantes nos videre ſicut & nos quoq; vos.) Superfluit quoq;.Hoc eſt quartū bonum quod
retulit Timotheus. Ideo conſolati ſumus fratres in vobis.) Effectum ſubſequutum ex Timo-
thei relatione deſcribit.Et vtitur(vt alias diximus)interpres paſſiue conſolari ſumus:hoc eſt con-
ſolationem accepimus. In omni neceſſitate & tribulatióne noſtra per fidem veſtram.) Quan
uis nos in afflictione & indigentia ſimus conſtituti, nihilominus ob veſtram fidem accepimus
conſolationem multam In vobis: ita quòd perſeuerantia veſtra in fide , fuit conſolatio noſtri in
iis quæ patimur.Vnde & ſubdit. Quoniam nunc viuimus ſi vos ſtatis in domino.) Non ſo-
lum eſt conſolatio noſtri, ſed etiam eſt vita noſtra. Hyperbolicus eſt ſermo humano more ad

F explicandum magnitudinem affectus erga perſeuerantiam eorum. Quam enim gratiarum
actionem poſſumus Deo retribuere de vobis.)Magnitudinem affectus explicat agnoſcendo im-
poſſibilem gratiarum actionem tanti beneficii,ſcilicet quòd ipſi perſeuerent. In omni gaudio
quo gaudemus propter vos ante deum noſtrum.) hoc eſt coram deo noſtro. Ecce quod dixerat
viuimus,vita lęta,non lętitia mundana ſed in conſpectu Dei.Hinc apparet immenſitas dilectio-
nis Pauli & ſociorum:quòd non ſolum conſolationem acceperunt,ſed tanto gaudio repleti ſunt
propter perſeuerantiam Theſſalonicenſium vt non inuenirent quas gratias referrent deo, pen-
ſantes magnitudinem beneficii. ¶ Nocte ac die abundantius orantes.)Tractat conſequenter il-
lam particulam in principio propoſitam, memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris ſi-
ne intermiſſione.Quod dixerat ſine intermiſſione,exponit modo nocte ac die abundãtius (hoc
eſt frequentius,attentius,diutius)orantes,immo ſupra modum. Dictio enim interpretata abun-
G dantius,exceſſum ſignificat ad manifeſtandam quodammodo exceſſiuam orationem. Vt vi-
deamus faciem veſtram.) non ad carnalem aut humanam conſolationem ſed ſpiritualẽ fructũ.
De quo ſubdit. Et compleamus ea quæ deſunt fidei veſtræ.) Non quôd deeſſent eis aliqua ne-
ceſſaria ad fidem,ſed deerant aliqua cognoſcenda circa myſteria fidei vel operum & huiuſmodi.
Ipſe autem Deus & pater noſter & dominus.Deeſt,noſter, IESVS CHRISTVS di-
rigat viam noſtram ad vos.)Scribendo orat,primo pro itinere ad eos.deinde pró augmẽto do-
norum in Theſſalonicenſibus,ſubiungendo. Vos autem dominus multiplicet.pro, plus habe-
re,& abundare faciat charitatem veſtram in inuicem & in omnes.) Duo petit. primo ꝙ domi-
nus faciat eos plus habere donorum ſpiritualium. Deinde ſpecialiter quòd faciat abundare do-
nũ dilectionis,tum mutuæ,tũ in omnes.In hoc enim ſuperat Chriſtiana dilectio reliquos amo-
res, quòd non ſolum eſt ad diligentes ſe,ſed eſt ad omnes etiam ignotos & inimicos. Quem-
H admodum & nos in vobis.pro,in vos.hoc eſt ſpiritualiter.Sic enim fuit & eſt dilectio noſtra er-
ga vos. Ad confirmanda corda veſtra.)Ecce quorſum petit hæc pro Theſſalonicenſibus,vt cõ-
firmentur corda eorum in fide. Confirmentur autem cum duabus conditionibus. Altera eſt.
Sine querela.)Paſſiue intelligendum eſt:hoc eſt quòd nullus ſit aduerſus eos querelæ locus. Et in
hoc operum irreprehenſibilitatem compræhendit. Altera eſt. In ſanctitate.) hoc eſt mundi-
tia interna. Ante Deum & patrem noſtrum.)hoc eſt coram Deo & patre noſtro. Vtranq; cõ-
ditionem cupit non coram vanitate hominum ſed in conſpectu Dei tanquam dei,& patris no-
ſtri per adoptionem:vt vndique adſit reuerentia. In aduẽtu Domini noſtri IESV CHRI-
STI.) Superfluit CHRISTI. Et legendum eſt. In aduentu Domini noſtri IESV.) hoc
eſt accedendo verſus aduentum domini noſtri IESV. Huiuſmodi enim conditiones firmatę,
ſunt progreſſus quidam verſus aduentum Domini IESV. Paratæ ſiquidem in Euangelio vir-
I gines deſcribuntur euntes obuiam ſponſo. Cum omnibus ſanctis eius amen.)Superfluit amen.
Glorioſus CHRISTI aduentus deſcribitur cum comitatu omnium ſanctorum.

## CAPVT IIII.

DE cætero.pro,quod supereſt, ergo fratres rogamus vos & obſecramus.pro,
adhortamur,in domino IESV.)Supererat tractare illam particulam pro-
poſitam,coram deo & patre noſtro.Hæc enim particula(vt ibi dictum eſt)
refertur ad memores. Tractat ita in toto reſiduo epiſtolę huius q̃ memores
ſint eorum corã deo & patre noſtro:inſtruendo eos de vniuerſis quibus in-
digebant coram deo & patre noſtro. Hæc eſt enim vera memoria ſubdito-
rum apud prælatos in iis q̃ dei ſunt. Vnde & inchoat inſtructionẽ rogando
K & exhortãdo in domino IESV. Vt quẽadmodũ accepiſtis à nobis.) Superfluit vt. Quomo-
do oporteat vos ambulare.)nõ pedibus, ſed affectibus ac moribus. Et placere deo.) Nihil pro-
deſſet proficere moribus niſi placeretur deo.Et hęc duo cõpręhendunt in genere vniuerſam vi-
tæ Chriſtianę formã. Sic & ambuletis.)Superfluũt hæ tres dictiones. Vt abundetis magis.)
Hinc ſumendus eſt ordo literæ,hoc eſt enim quod rogant & adhortantur.Eſt ſiquidem ordo li-
teræ. Adhortamur in domino IESV vt abundetis magis quemadmodum accepiſtis à nobis
quomodo oporteat vos ambulare & placere Deo.Rogat enim & hortatur Theſſalonicenſes be-
ne operantes, vt abundent magis in ambulando & placendo Deo iuxta illum modũ quo inſtru-
cti fuerant:quo ſcilicet oportet Chriſtianos ambulare & placere Deo. Inſtructi ſiquidem fuerãt
oretenus de modo ambulandi & placendi deo. Vnde & eorumdem ſciẽtiam citat. Scitis enim
quæ præcepta dederim.pro,dederimus.) ſimul cum Sila. Vobis per dominum IESVM.)

Ad præcepta refertur per dominum I E S V M. Significatur enim ꝙ nõ propria præcepta ſed A
præcepta per dominum I E S V M dederunt eis. ¶ Hæc eſt enim voluntas Dei.) Explicaturus
oportuna Theſſalonicenſibus præcepta, reducit præcepta domini I E S V (vtpote hominis) in
deum, dicendo hæc eſt enim voluntas dei: vt cognoſcamus præcepta I E S V eſſe ex diuina vo-
luntate. Sanctificatio veſtra.) primũ inter oportuna Theſſalonicenſibus præcepta, carnis mũ
ditiam ab illicitis venereis continet. Sanctificatio veſtra, hoc eſt mundificatio veſtra. Et quoniã
ad diuerſas materias poteſt referri mundificatio, explicat materiam intentam ſubiungendo.

Vt abſtineatis vos à fornicatione.) Vbi prudens lector nota quòd quia Gentiles reputabãt for-
nicationem non eſſe peccatum. ne crederent ideo eam eſſe peccatum quia prohibita eſt per dõ-
minum I E S V M, iungit huic præcepto voluntatem Dei: vt ſciant ipſam fuiſſe prohibitam à
deo, & non incœpiſſe prohibitionem eius per dominum I E S V M. Vt ſciat vnuſquiſque ve-
ſtrum, vas ſuum poſſidere in ſanctificatione & honore.) Rationem explicat prohibitæ à Deo B
fornicationis: quia videlicet eſt contra poſſeſſionem proprii corporis in ſanctificatione (hoc eſt
in mundificatione) & honore. Contra munditiam ac contra honorem proprii corporis forni-
cationem eſſe aſtruit. quod in primæ quoque ad Corinthios. vi. dicit: ſed hic aliam aſſignat ra-
tionem, quam ſubiungit. Non in paſſione deſiderii.) Vſurpatum iam eſt apud Theologos
nomen paſſionis ad ſignificandum perturbationes animi. Signum dehonorationis & immun-
ditiæ corporis in fornicatione, eſt perturbatio animi concupiſcentis impellens ad fornicandum:
immo ipſe vſus corporis ex perturbatione concupiſcentiæ. Vnde per hoc explicauit Paulus ra-
tionem immunditiæ & dedecoris corporis quatenus, humanæ rationi naturaliter ſubiecti quo
ad illius vſum voluntarium. Sicut & gentes quæ ignorant Deum.) Adiunxit hoc ad excludẽ-
dum excuſationem Gentilium, attribuentium naturæ huiuſmodi vſum corporis in concupiſcẽ-
tia perturbante animum. hoc inquit Paulus accidit gentibus ex eo quòd ignorant deum, ex eoꝗ C
non metiuntur ea quæ ſunt animi & vſus corporis ſecundum deum. Igitur ex ignorantia dei &
peccant & excuſant peccatum. Et ne quis ſupergrediatur. Superfluit &. neque. pro, &, circum-
ueniat in negocio fratrẽ ſuum.) Prohibitę fornicationi adiungit prohibitum adulterium. Quod
honeſto ſermone ſignificat à ſupergredi & decipere fratrem ſuum in negotio huiuſmodi. Com
muniter ſiquidem in adulteriis interuenit fallacia aliqua qua adulter velut ſupergreditur fratrem
ſuum abutendo vxore illius. ¶ Quoniam vindex eſt dominus de his omnibus.) Tres rationes
affert ex parte Dei aduerſus hæc omnia. Quarum prima eſt quòd Deus eſt vltor omnium ha-
rum iniuriarum: vt hinc timeant cognoſcendo quòd non erunt impunes. Sicut. Deeſt. &, prę-
diximus vobis & teſtificati ſumus.) Non nouiter hoc dicimus, ſed prius & diximus & teſtifi-
cati ſumus. afferendo teſtimonia ſcripturarum ſacrarum. Non enim vocauit nos Deus in
immunditiam ſed in ſanctificationem.) Secunda ratio ex parte diuinæ vocationis ad Chriſtia- D
nitatis ſtatum eſt: quòd Deus vocauit nos ad ſtatum munditiæ à perturbationibus animi, à ſor-
dibus peccatorum, & non ad immunditias venereas. ¶ Itaque qui hæc ſpernit. pro, reiicit, non
hominem ſpernit. pro, reiicit, ſed Deum: qui etiam dedit ſpiritum ſuum ſanctum in nobis. pro,
in vos.) Superfluit hęc. & ſimiliter ſuperfluit etiam. Tertia ratio (quæ per modum illationis ex
duabus præcedentibus inducitur) ex parte ipſius Dei habitantis in Chriſtianis per ſpiritum ſan-
ctum ſumitur. Hinc enim fit vt qui reiicit abſtinentiam à fornicatione & adulterio, non reiiciat
hominem ſed reiicit Deum habitantem in ſeipſo per ſpiritum ſuum ſanctum. Vnde & contra
deum iudicem, & contra deum vocantem, & contra deum habitantem peccat tam fornicator
quàm adulter. De charitate autem fraternitatis.) Præceptis de ſpectantibus ad proprias mun-
ditias ſingulorum, adiungit præcepta de ſpectantibus ad dilectionem proximorum. Quæ tacen
da dicit, quia Theſſalonicenſes ſeruabant ea. nec indigebant amplius moneri. Et propterea ſub- E
dit. Non neceſſe habuimus. pro, habetis, ſcribere. pro, vt ſcribamus, vobis.) Et ratio ſubiungi-
tur. Ipſi enim vos à deo didiciſtis. pro, edocti eſtis, vt diligatis inuicem.) ab interno doctore ple-
ne docti non egetis externo præceptore. Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuerſa Ma
cedonia.) Probatio dilectionis exhibitio eſt operis: liberalitas Theſſalonicenſium extendebat ſe
ad omnes Chriſtianos non ſolum in ciuitate ſed etiam in vniuerſa prouincia Macedoniæ, cuius
pars erat Theſſalonica. ¶ Rogamus autem vos fratres vt abundetis magis.) Facitis quidem
officium dilectionis: rogamus autem vt creſcat. Et operam detis. pro, & ambiatis.) hoc eſt pro
honore ducatis. Adiungit etiam præcepta oportuna Theſſalonicenſibus. Et quantum conici-
tur ex ſubiunctis, erant inter eos aliqui inquieti, aliena curantes: aliqui ocioſi. Et illi quidem quie
tem & aliena poſtponere, velut ignauiam quandam reputabant. Quo contra ad eos dicitur.

F Rogamus vos vt pro honore ducatis. Vt quieti ſitis,& vt veſtrum negocium.pro, res proprias,
agatis.)hoc eſt vt quieti occupemini circa res veſtras,nec hoc reputetis ignauiam ſed honorabi-
le.Sunt enim homines aliqui inquieti, ſemper quærentes curam alienorum. Ad ocioſos autem
dicitur. Et operemini. Deeſt.propriis,manibus veſtris,ſicut vobis præcepimus.) Artifices e-
rant iſti : quibus præceperant voce vt non ſolum manibus ſuboperariorum ſed etiam manibus
propriis operarentur. Vt honeſte ambuletis ad eos qui foris ſunt. )hoc eſt ad infideles,qui ſunt
extra eccleſiam. Volebat enim vt cum eis ſeruaretur decorum . Et nullius aliquid deſideretis.
pro, & nullius indigentiam habeatis.) De infidelibus intelligo , hoc eſt vt Chriſtiani ita ſe exhi-
berent vt nullius infidelis indigentiam haberent: ne ex indigentia eorum, occaſionem incurre-
rent peccandi.

VOlumus autem vos ignotare fratres de dormientibus.) Præcepta aduerſus triſti-
G tiam & luctum pro defunctis adiungit,ſciens forte quòd nimis triſtabãtur.Dor-
mientes appellat Chriſtianos mortuos, eo quòd ſurrecturi ſunt ad immortalem
vitam:ac per hoc tanquam dormientes interim habent. Vt non contriſtemini,
ſicut & cæteri qui ſpem non habent.) Non dicit vt non contriſtemini,ſed adiun
ctio modo,ſicut non habentes ſpem immortalis vitæ corporis. Si enim credimus quòd I E-
S V S mortuus eſt & reſurrexi, ita & Deus eos qui dormierunt, per I E S V M adducet cũ eo.)
Conditionali vtitur cuius antecedens tanquam notorium conſtat, vt indubitatum reddat con-
ſequens.Simile quid fecit ad Corinthios ſcribens ſi C H R I S T V S reſurrexit & nos reſurge-
mus. Ex eo enim quòd conſtat C H R I S T V M mortuum eſſe & reſurrexiſſe,aſtruit conſta-
re quoq; ꝙ Deus per I E S V M iudicẽ ac ducẽ adducet cũ ipſo Ieſu eos qui dormierũt in ſpe fu-
turę reſurrectionis.Et ad cumulum conſolationis,ordinem manifeſtat quòd dormientes prędue-
H nient alios.Hinc ſiquidem meliore conditione dormientium audita,merito minorem triſtitiam
cauſa dormientium accepturi erant.Hunc itaq; ordinem pro ratione reddens conſolationis,ait.
¶Hoc enim vobis dicimus in verbo domini.)non in verbo hominũ. Quia.pro,ꝙ,nos qui vi-
uimus qui reſidui ſumus in aduentu.pro,in aduentum,domini.) Nota duas conditiones determi
nantes pronomen. Altera eſt vita præſens, ad differentiam dormientium: hoc eſt mortuorum.
altera eſt relinqui in aduentum domini,ad differentiam eorum qui ante aduentum domini mo-
rientur.Quæ ſimul iunctæ conditiones,manifeſtant ꝙ pronomen nos non demonſtrat Paulũ,
Silam,Timotheũ & reliquos illius ætatis Chriſtianos,ſed electos qui tempore aduentus domi
ni ad iudicium vniuerſale relinquentur viui.Et dicit qui reſidui ſumus ſeu qui relinquimur, pro-
pter id quod dictum eſt à domino I E S V. Filius hominis veniens an inueniet fidem ſuper ter-
ram? Non præueniemus eos qui dormierunt.) non præueniemus inquit quo ad gloriam im-
I mortalis vitæ,quo ad eſſe ſimul cũ C H R I S T O. Et rationem ſubdit non pręuentionis,ma-
nifeſtãdo ſimul id quod dixerat,Deus per I E S V M adducet cũ eo eos qui dormierũt. Quo-
niam ipſe.)ſupple I E S V S. Dominus in iuſſu.)Nõ deſcendet ſeruus vt olim ſed dominus, non
ſubditus hominibus vt in primo aduentu,ſed in iuſſu. veniet ergo dominus iubens. Et in voce
archangeli.) Superfluit &. Vox archangeli poteſt intelligi vox angelorum miniſtrantiũ Chri-
ſto ordinate ſub archangelo Michaele qui creditur pręeſſe eccleſię:vt quemadmodum ſcriptum
eſt in deſcenſu Dei in montẽ Sina,currus dei decem milibus multiplex &c. multo magis in ad-
uentu perſonali domini I E S V innumera multitudo angelorum ordinatorum appareat.
¶Quæ erit autem huiuſmodi vox, quãuis non ſit ſcripta, intelligi poteſt vox tum exultationis
tum conuocationis hominum ad iudicium. Poteſt nihilominus intelligi de voce ipſius C H R I
S T I.nam conſtat ei competere archangeli nomen tunc: quoniam quatenus homo veniet ſu-
K premus nuncius ſupremi conſilii diuini de ſuprema diſpoſitione totius vniuerſi. Verum ſi de vo
ce corporali eſt ſermo,ſenſus eſt ꝙ veniet in voce ſonãte ipſum eſſe archangelum. ita ꝙ nõ erit
opus indice, nec expectabitur qualitas ſermonis: ſed ipſa eius vox ſonabit ipſum ſupremum nũ-
cium deitatis.Si vero metaphorice ſumitur vox pro manifeſtatione , ſenſus eſt ꝙ deſcendet ar-
changelus manifeſte: hoc eſt ꝙ deſcendet clare manifeſtus ſupremus nuncius deitatis ad diſpo-
nendum de nouitate totius mundi.Et hunc reputo eſſe ſenſum literalem. Et in tuba dei. ) hoc
eſt diuinitus conuocans omnes tam viuos quàm mortuos.tubæ enim officium conuocare eſt.Et
quia non humanitus ſed diuinitus erit conuocatio ideo dicitur dei. Vere autem erit diuinitus:
quoniam hæc tuba eſt illa vox filii dei quam audient omnes qui in monumentis ſunt.Eſt enim
reſuſcitatiua mortuorum. Deſcendet de cœlo. ) Vbi reſidet. deſcendet ſenſibiliter videntibus
iis qui viuunt in terra. Et mortui qui in C H R I S T O ſunt,reſurgent primi. pro,primum.)

E regione

E regione ad id quod dixerat non præueniemus eos qui dormierunt,dicit quòd dormientes prę A
uenient nos.Hunc enim ordinem clare ſignificat aduerbium primum. Primum igitur aſſequen
tur electi qui mortui fuerant vitam corporis glorioſam. Deinde.) Non dicit ſimul,ſed deinde.
vt ordo temporis ſignificetur. Nos qui viuimus qui relinquimur.) Repetit ambas conditio-
nes ſupradictas:manifeſte explicans quòd de electis viuentibus tunc loquitur. Simul rapiemur
cum illis in nubibus obuiam CHRISTO.pro,Domino,in aera.)Clare Paulus explicat qua-
tuor myſteria. Primum eſt ordo temporis inter reſurrectionem electorum qui mortui fuerant
& raptum ad occurrendum in aera domino. Vbi inſinuatur ſecundum, quòd electi qui fuerant
mortui reſurgent in terra & non in aere:alioquin non deinde ſimul cum illis raperemur. Ter-
tium eſt ſimultas raptus electorum viuentium & eorum qui reſurrexerant. Quartum eſt quòd
electi qui relinquimur non moriemur,ſed de vita mortali transferemur in vitam immortalem.
Hoc enim clare ſignificat,repetendo qui viuimus ſimul rapiemur cum illis. Hoc conſonat ver- B
bis Petri Apoſtoli Actuum decimo. Ipſe eſt qui conſtitutus eſt à Deo iudex viuorum & mor-
tuorum.Et ideo in ſymbolo cantamus,& iterum venturus eſt cum gloria iudicare viuos & mor
tuos. ¶Nec obſtat quòd ſtatutum ſit homini ſemel mori:quoniam ſtatutum regulare eſt, illos
autem non mori ſingulare eſt . Et ſimiliter non obſtat ſcripturam dicere quòd omnes reſurge-
mus: quoniam hoc verificatur etiam in illis quo ad terminum reſurrectionis: hoc eſt quo ad ip-
ſam vitam corporalem ad quam ordinatur reſurrectio. ¶ Quod autem dicit in nubibus, nu-
bes gloriæ ſignificatur. Corpora enim glorioſa ſplendentia,nubem gloriæ efficient:quemadmo
dum videmus in cælo in illa parte quæ vocatur via lactea. Et ſic ſemper cũ domino erimus.)
Nota & ſic, abſque morte intercedente: & non aliquanto tempore ſed ſemper erimus cum do-
mino. Sed non dicit erimus ibi: quia non perſeuerabunt in aere, ſed vbi erit dominus. Itaque
conſolamini inuicem in verbis iſtis.)vtpote non humanis ſed diuinis. C

## CAPVT V.

DE temporibus autem & momentis fr atres.)Poſtquam deſcripſit qualitatem
aduentus glorioſi,tractat tempus ipſi us aduentus.Et dicit de temporibus &
mentis, tempora referendo ad annos ſeu menſes, momenta autem ad dies
ſeu horas. Non indigetis vt ſcriba mus.pro,ſcribatur,vobis.)Et rationem
ſubdit. Ipſi enim diligenter.pro,exacte,ſcitis. ) Erant enim Theſſaloni-
cenſes ſtudioſi ſcripturarum. Quòd dies domini ſicut fur in nocte ita ve-
niet.) Aduerte erudite lector vtrunque dictum à Paulo: & quòd dominus
veniet manifeſtus in tuba &c.& quòd dies domini veniet repente,ex improuiſo ſicut fur in no- D
cte. Vtrunque ſiquidem eſt verum:quoniam certum ac determinatum tempus quando veniet,
erit ex improuiſo ac repente,ipſe autem veniens tunc repente & ex improuiſo,veniet manifeſt⁹
& glorioſus. Dies itaque domini,hoc eſt modus temporis quando veniet dominus, aſſimilatur
modo quo fur venit in nocte.Similitudinem enim modorum explicant aduerbia ſicut & ita.Et
quoniam immiſcuit noctem,rationem reddit quibus erit in nocturna dies illa ſubiungendo.

Quum enim dixerint pax & ſecuritas,tunc repentinus eis ſuperueniet.pro,inſtat,interitus.)Ec
ce quòd ex improuiſo,putantibus eſſe pacem præſentium & ſecuritatem futurorum: ecce quòd
repente,quòd repentinus iniquis non futurus ſed præſens inſtat interitus. Et ne intelligeres quòd
ſtatim repentina morte interibunt corpore,ſubiungit peius. Sicut dolor.Deeſt.partus,in vtero
habentis.pro,habenti.)Parum eſſet repente mori.ad cumulum ſiquidem pœnæ adiungitur ſen-
ſibilis dolor,quemadmodum dolor partus eſt mulieri habenti in vtero dum parturit & non pa- E
rit. ¶Scito quòd dictio Græca interpretata dolor, non plene explicabatur: quoniam ſignificat
nõ dolorem abſolute ſed dolorem partus. Et propterea additum eſt partus. Et non effugient.)
Ineuitabilitas mali adiungitur.Interitus itaque non ipſa mors ſed terminus viæ ſignificatur. Ex
tunc enim reddentur obſtinati in ſua malitia tanq̃ mortui in illa.Et propterea appellatur interi-
tus abſque facultate euitandi malum pœnæ æternæ damnationis.Et hoc proportionaliter intel-
lige de electis viuis tunc,quòd confirmabuntur in bono:vtpote in termino viæ. Simul enim &
pari ratione iſti iniqui erunt obſtinati in malo & electi confirmati in bono, quum repente ve-
niet dies domini,terminans viam meriti & demeriti. ¶Vos autem fratres non eſtis in tenebris
vt vos dies illa tanquam fur comprehendat.)Non dicit quòd vobis non erit repentina dies illa,
ſed dicit quòd vos non comprehendet dies illa ſicut fur in tenebris.Fur enim in tenebris com-

iniquitatis implēdum eſt ad hoc vt Romanum imperium de medio tollatur. Et bene nota for- A
malem ſermonem. non dicit abſolute quòd ſolum agit myſterium iniquitatis (quod eſſet nihil
boni agere ſed malum ſolummodo)ſed dicit qui detinet, agit tantummodo myſterium iniqui-
tatis: quod eſt quatenus detinens aduentum Antichriſti non detinet authoritate aut merito, ſed
ſolum implendo myſterium iniquitatis. cum quo ſtat quòd multa bona & ſancta opera etiam
efficiat interim, ſed non ad detinendum aduentum Antichriſti. ¶ Alterum myſterium quod
declarat eſt quòd quum dixiſſet niſi venerit apoſtaſia primum, intellectum fuiſſet nihil aliud
ſignificari niſi defectionem multarum gentium ab imperio Romano, niſi modo adiungeret
donec de medio fiat: aperte ſignificans quòd ante aduentum Antichriſti oportet non ſolum eſ-
ſe defectionem gētium à Romano imperio, ſed etiam totaliter aboleri Romanum imperium.
hoc eſt enim de medio illud tolli. Quocirca quum adhuc non ſit de medio ſublatū Romanum
imperium, adhuc non eſt impletum quod Paulus dicit, donec de medio fiat. Et tunc reuelabi- B
tur ille iniquus.) Certum eſt quòd aduerbium tunc, excludit tempus præcedēs (ſignificat enim
quòd non prius) ſed non eſt certum an affirmet tempus immediate ſequens. Non enim dicit &
tunc immediate, ſed dicit & tunc, ſublato de medio Romano imperio reuelabitur ille iniquus.
Igitur ex Paulo habemus tria præcedentia aduentum CHRISTI. primum eſt apoſtaſia:
ſecunda extinctio: & tertium aduentus Antichriſti. Quæ eo ordine ventura prædicta ſunt quo
ſunt enumerata. Quorum primum tantum videmus impletum: reliqua superſunt implenda.
Quem dominus IESVS.) Superfluit Ieſus. Interficiet. pro, conſumet, ſpiritu oris ſui, &
deſtruet illuſtratione. pro, apparitione, aduentus ſui eum.) Prima fronte ſignificatur metapho-
rice tam facilis cōſumptio Antichriſti à domino quòd ſolo flatu oris dominus conſumet eum:
ſecundum tamen proprietatē verborum ſignificatur ꝙ dominus Ieſus cōſumet Antichriſtum:
non conſumptione corporali, ſed conſumptione ſpirituali: ſpiritu oris ſui, hoc eſt ſpiritu ſermo- C
nis Euangelici, quod ex proprio CHRISTI ore exiit. & eundem deſtruet apparitione ad-
uentus ſui. Cerne differentiam inter conſumptionem & deſtructionem. euangelici ſiquidē ver-
bi ſpirituali virtute conſumet paulatim auertendo homines ab Antichriſti ſequela & ducendo
ad veritatem Euangelicam. Et quia non omnes reuocabuntur ſed aliqui poſt aliquos paulatim,
multis tamen perſeuerantibus vſque ad aduentū CHRISTI in doctrina Antichriſti, ideo
dicitur ꝙ conſumet quidem ſpiritu oris, deſtruet autem apparitione aduentus ſui. Quum enim
aduentus CHRITI inceperit apparere, tunc totaliter deſtruetur Antichriſtus, pro quanto
tunc ab omnibus cognoſcetur fallacia eius. Vnde hinc habes prudens lector aliud myſterium:
videlicet quòd ſequaces Antichriſti durabunt vſque ad apparitionem aduenientis Chriſti.
Cuius eſt aduentus ſecundū operationem Satanæ.) Deſcriptis principio & fine, deſcribit pro-
greſſum Antichriſti: inchoando à dæmone cuius virtute operabitur. Dixerat ſuperius eundem D
hominem peccati: modo deſcribit ipſum ex Satana (hoc eſt aduerſario dæmone, qui antono-
maſice dicitur aduerſarius) efficaciam dante actionibus illius hominis. In omni virtute. pro,
potentia.) Ecce primum inſtrumentum Antichriſti, potentia omnis: vt è regione Chriſti ap-
pareat. nam Chriſtus ſecundum operationem ſpiritus ſancti apparuit, ille ſecundum operatio-
nem Satanæ: Chriſtus in omni humilitate, ille in omni potentia. eſt enim ſermo de potētia ſe-
culari. Et dicitur omnis potentia, quia erit potentia tum diuitiarum, tum vis coactiuæ & domi-
natiuæ, tum delitiarum &c. Et ſignis & prodigiis mendacibus. pro, mendacii.) Signa ſanita-
tum quas mirabiliter conferet, & prodigia apparentiū in elementis, appellantur mendacii. tum
quia multa erunt præſtigioſa & ſpectra potius q̃ vera. tum quia quę erunt vera facta, erūt men-
daciter miracula. Vt enim in Euāgeliis declarauimus, ea quę vere efficiet Antichriſtus mirabilia
in conſpectu hominum, non erunt vere miracula: hoc eſt ſupra facultatem omnium cauſarum B
ſecundarum. & propterea omnia ſunt ſigna & prodigia mendacii. Et in omni ſeductione ini
quitatis. pro, iniuſtitiæ. Ecce tertium organū Antichriſti: ſcilicet ſeductio iniuſtitiæ, vſqueadeo
dementabit homines vt iniuſtitias licitas reputent. Et hic erit nō aliqua ſed omnis ſeductio, om-
ni genere ſeductionis vtetur ad homines faciendos iniuſtos ſimiles ſibi. Iis qui. pro, in iis qui,
pereunt.) Non ſufficit Paulo explicare progreſſum Antichriſti, ſed explicat etiam fructū eius:
in quibus ſcilicet fructum habebunt hæ ſeductiones eius, dicendo in iis qui pereunt, ad diffe-
rentiam electorum. Acſi aperte diceret. non in electis fructificabit, ſed in reprobis, qui ſuapte
voluntate pereunt. Vnde & ſubdit rationem quare pereunt. In eo quòd charitatem veritatis
non receperunt vt ſalui fierent.) ideo pereunt quia non receperunt dilectionem veritatis, non
cuiuſcunque ſed illius qua ſalui fierent. Dilectionem veritatis prædicauit CHRISTVS,

prædicauerunt

F prædicauerunt Apoſtoli, prædicat eccleſia CHRISTI. Qui hanc dilectionem recipiũt in mentibus affectibus & operibus propriis,ſalui fiunt.totum enim quod euangelicus ſermo tradit veritas eſt. Qui autem hanc dilectioně non receperũt ad hoc vt ſalui fierent,ipſimet ſeipſos interimunt eoipſo quòd non recipiũt hanc dilectionem,quę ſola eſt medium ad ſalutem. Non imputẽt igitur pereuntes alteri ſed ſibimet ſuum interitum,quemadmodum nulli imputare debent quòd non receperunt oblatam eis dilectionem veritatis. Ideo.Deficit &c. Legendum eſt. Et ideo mittet illis deus operationem erroris.) Quemadmodum ad Romanos ſcribit, in pœnam peccati tradidit illos deus in reprobum ſenſum &c. ita modo ſcribit.& ideo quia non receperunt dilectionem veritatis,in pœnam huiuſmodi criminis mittet illis deus operationem erroris. Dictio interpretata operationem,non totaliter explicatur nomine operationis.nam ſignificat quãdam efficaciam ſiue vim intus operãtem. Et eſt ſenſus quòd mittet illis deus internam

G vim ſeu efficaciam ad errandum. Vnde & ſubdit. Vt credant mendacio.) Mirabilis eſt hæc pœna: quæ eſt & pœna peccati præcedentis & ratio peccati ſequentis. Vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati,ſed conſenſerunt iniquitati.pro,iniuſtitiæ.) Sed nec ſic totum explicatur.nam Græce habetur ſed complacentes in iniuſtitia. Ne tantæ pœnæ peccatum exiſtimetur finis,ſubiungit bonum ad quod hæc mala ordinantur eſſe bonum diuinæ iuſtitię,dicendo.vt iudicentur omnes de peccato,tum omiſſionis, quòd non crediderunt veritati,tum commiſſionis, quòd complacentes fuerunt in iniuſtitia. hæc enim duo crimina erunt in ſequacibus Antichriſti. Quorum primum contrariatur bono intellectus, ſecundum bono affectus.

Nos autem debemus gratias agere deo. Deficit,ſemper. pro,vobis fratres dilecti à deo.pro,domino.) E regione reproborũ ad electos Theſſalonicenſes ſermonem conuertit:materiam gratiarumactionis aſtruens ſubiuncta bona. Quòd elegerit nos. pro, vos, deus primitias. pro,ab

H initio,in ſalutem.) Magna materia gratiarumactionis, quòd ab initio euãgelicæ diuulgationis abſque veſtris meritis deus vos elegerit præferendo vos reliquis quos non elegit: elegerit autem non ad temporale bonum ſed in ſalutem æternam. In ſanctificatione ſpiritus.) Non ſolum elegit vos in ſalutem finalem,ſed cum gratuitis mediis.altero ſpectante ad affectũ,ſcilicet mundificatione ſpiritus. altero ſpectante ad intellectum :ſcilicet. Et in fide veritatis.) In his enim duobus mediis velut ducibus electi ſumus ad acquirendam ſalutem. In qua. pro,in quod.) Et refert vniuerſitatem donorum quæ comprehenduntur ſub ſanctificatione ſpiritus & fide veritatis in ſalutem. Et vocauit vos per Euangeliũ noſtrum.) Signum electionis veſtræ ab æterno,eſt temporalis vocatio qua per Euangelium noſtrum deus vos vocauit ad huiuſmodi dona.

In acquiſitionem gloriæ domini noſtri IESV CHRISTI.) Omnia hæc ad quę vocati eſtis dona,nihil aliud ſunt q̃ acquiſitio glorię domini noſtri IESV CHRISTI: vt

I ſcilicet cõmunicetur vobis gloria CHRISTI. Itaq; fratres ſtate.) Redit ad proſequendam illam particulam,vt digni habeamini regno dei.Diuerſimode ſiquidem tractat eam:hortando,imprecando,monendo &c. ¶Infert itaque ex electione & vocatione monitionem ad duo.Alterum eſt ſtate:hoc eſt ſpiritualem rectitudinem ſeruate.Alterũ eſt. Et tenete traditiones quas didiciſtis. pro, edocti eſtis, ſiue per ſermonem ſiue per epiſtolam noſtram.) Modus ſtandi,eſt ſeruare traditiones. Non dicit noſtras.ſed per ſermonem ſeu per epiſtolam noſtram: quoniam traditiones ſunt euangelicæ. ¶Vbi & nota prudens lector aduerſus exigentes ſcripturam de omnibus traditionibus apoſtolicis.ecce Paulus aperte dicit, traditiones per ſermoně. Tali enim modo habemus ſymbolum Apoſtolorum,habemus ſignare nos ſigno crucis,habemus feſtiuitatem diei dominicæ, ſacrificiũ altaris &c. Ipſe autem dominus noſter IESVS CHRISTVS.) Ecce imprecatio. Et deus & pater noſter.) IESVS CHRISTVS

K nomen eſt hominis:deus nomen eſt diuinæ naturæ cõmune patri & filio & ſpirituiſancto: pater vero noſter,nomen eſt relatiuum ad nos adoptionis. Qui dilexit nos:)eligendo & vocando nos. Et dedit conſolationem æternam.) Spiritualis conſolatio ſpiritus ſancti qua repleti ſunt Apoſtoli in præſenti vita,appellatur cõſolatio æterna: eo quòd eſt conſolatio non temporalibus ſed æternis innixa. Et ſpem bonam in gratia.)hoc eſt ſpem nõ vanam ſed vtilem virtute gratiæ,non propriis noſtris viribus. Exhortetur.pro,conſoletur,corda veſtra.) partem affectiuam.extendat quam dedit æternam cõſolationem ad corda veſtra. Et confirmet in omni opere & ſermone bono.) Tranſpoſitæ ſunt dictiones opere & ſermone. Imprecatur eis in corde conſolationem:in omni autem tam ſermone quàm opere bono confirmationem.

CAPVT

## CAPVT III.

DE cætero. pro, cæterum, fratres orate pro nobis.) Mutuam orationẽ ad di- A
gnitatem regni dei ſpectare, non eſt dubium: quum mutuum ſit ſuffragium
membrorum regni dei. Vt ſermo dei. pro, domini, currat. Metaphorice
ſignificat orari vt tollantur impedimenta Euangelii, vt currat tum ex parte
prædicatorum, tum ex parte auditorũ. Et clarificetur. pro, & glorificetur,
ſicut & apud vos.) vt queadmodũ apud vos ita apud alios & currat & glo-
rificetur. Et vt liberemur ab importunis. pro, abſurdis, & malis homini-
bus.) Homines mali dicuntur penes malam diſpoſitionem voluntatis: abſurdi autem penes ma
lam diſpoſitionem rationis. Abſurda enim dicimus inconuenientia ſecundum rationem. & Iu-
dæos ſignificare videtur, impedientes eos ne prædicent gentibus. Tales enim perſequutionem
excitauerant in Paulum & Silam tum Theſſalonicæ tum Berrhææ. Et forte notat Gentiles qui
excitabantur à Iudęis aduerſus eos. nam & in Actibus Apoſtolorũ dicitur quòd Iudęi per ma- B
los homines cõcitauerunt turbam. Vtrique tamen ſenſui quadrat ſubiuncta ratio. Non enim
omnium eſt fides.) hoc enim eſt verum tam de Iudęis q̃ de Gentilibus. Fidelis autem deus eſt
qui confirmabit vos & cuſtodiet à malo.) Quãuis omnibus non ſit datum credere, vos quibus
datum eſt credere ſcitote quòd fidelis in promiſſis eſt dominus, tam in futura q̃ in præſenti vi-
ta confirmãdo vos in bono & cuſtodiendo à malo. Confidimus autem. pro, ſuaſum autẽ ha-
bemus, de vobis fratres in domino.) Superfluit fratres. Et quod dicitur in domino, referri po-
teſt ad pronomen vobis: hoc eſt de vobis non in vobiſipſis ſed in domino. tum ad ſuaſum ha-
bemus: vt ſit ſenſus, ſuaſum habemus in domino de vobis, ad differentiam ſuaſionis humanæ.
Prima tamẽ relatio magis quadrat. Quoniam. pro, quòd, quæcũque præcipimus. deeſt, vobis,
& facitis & facietis.) Et dicit hoc propter ſubſequenna pręcepta, circa quę aliqui inter Theſſa-
lonicenſes deficiebant quãuis communiter ſeruarẽtur. Propter itaque communem obſeruatio- C
nem dicit & facitis & facietis: propter aliquos autẽ non obſeruantes adiungit præcepta. Do-
minus autem dirigat corda veſtra in charitate. pro, in charitatem, dei & patientia. pro, & expe-
ctationem, Chriſti.) Sed nec expectatio integre explicat Gręcam dictionẽ: ſignificantem per-
ſeuerantiam expectãtem non ſine moleſtia. Et eſt ſermo de dilectione qua diligendus eſt deus:
& de expectatione qua expectandus eſt aduentus Chriſti. Et eſt ſermo imprecatiuus vtriuſque
doni neceſſarii ad ſeruandum præcepta Apoſtolica. ¶Denunciamus. pro, præcipimus, autem
vobis fratres in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti.) hoc eſt in perſona, vice domini noſtri Ieſu
Chriſti. Vt ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulãte inordinate, & non ſecundũ traditionem
quam acceperunt à nobis.) Conuerſationẽ pręcipit ſubtrahi non infidelibus ſed fratribus (hoc
eſt Chriſtianis) tum ambulantibus inordinate, tum ſpecialiter ambulantibus non ſecũdum tra-
ditionem quam acceperunt à nobis. Nec dicit vt ſubtrahatis veſtra, ſed vos. eſt enim quædã ex- D
communicationis ſpecies, ſubtrahere conuerſationem. Præcipit enim Paulus pro ſalute inordi-
nate ambulantium & ocioſorum adhiberi hanc medelam vt quilibet vitet eos ad hoc vt ſic eru
beſcant vt inferius explicabit. Ipſi enim ſcitis.) Declarat traditionem quam acceperunt tum
facto tum verbo. Et primo facto, dicendo ipſi enim ſcitis. Quemadmodum oporteat imitari
nos: quoniam non inquieti. pro, inordinati, fuimus inter vos, neque gratis panem manducaui-
mus. pro, accepimus, ab aliquo, ſed in labore & fatigatione, nocte & die operantes ne quem ve-
ſtrum grauaremus.) Sententia clara eſt exemplaritatis, & quo ad compoſitos mores, & quo ad
viuendum ex proprio labore. Non quaſi. pro, quòd, non haberemus poteſtatem.) ſcilicet vi-
uendi ſumptibus veſtris vt CHRISTI Apoſtoli. Sed vt noſipſos formam daremus vo-
bis ad imitandum nos.) Sententia clara eſt. nec ſolum facto ſed verbo eadem docuimus. E
Nam & quũ eſſemus apud vos, hoc denũciabamus. pro, præcipiebamus, vobis quoniã. pro, ꝙ, ſi
quis non vult operari nec manducet.) Non dicit ſi quis nõ operatur: ſed ſi quis nõ vult operari.
Et hoc dicit ad differentiã tum Inualidorum ad operandũ, tum diuitum non indigentium ope-
ratione ad hoc vt viuãt propriis ſumptibus. In talibus enim locum non habet pœna nec mãdu
cet. Validis itaque ac nõ habẽtibus vnde propriis ſumptibus viuant, præcipitur ſi quis non vult
laborare nec manducet. Et eſt ſenſus non manducet alieno ſumptu: vt vel ſic cogatur laborare.
¶Recole prudens lector præcepta omnia obligare quidẽ ad peccatum ſed nõ mortale niſi gra
tia materiæ cõtra charitatem dei, ſuiipſius aut proximi. Vnde quum huiuſmodi præcepta non
ſint in materia contra charitatem ſed præter charitatem, obligant quidẽ ſed non ad mortale.
¶Audiuimus. pro, audimus, enim.) Rationem reddit præcepti. Inter vos quoſdam ambulãtes
inquiete.

F inquiete.pro,inordinate:hoc eſt incompoſitis moribus ſeu actibus. Nihil operantes.)manuali
opere. Sed curioſe agentes.) vacantes curioſitatibus.hæc enim tria vitia ſeſe comitantur.Et hi
de numero eorum erãt qui proprio ſumptu viuere nequibãt niſi labore manuum.Et propterea
ipſis in ſpecie Paulus præcipit ſubiungendo. Iis autem qui eiuſmodi ſunt denunciamus . pro,
præcipimus.& obſecramus in domino IESV CHRISTO. pro,per dominum Ieſum
Chriſtum.) Vtroque fungitur Paulus officio,præcipiẽtis & obſecrãtis:vt tum authoritate tum
amore flectantur.vt authoritas præcipiẽtis, non ab imperioſo domino ſed ab affectu ſalutis eo-
rum proficiſci cognoſcatur. Vt cum ſilentio. ) E regione curioſitatis & inordinationis dicit
cum ſilentio.nam nec incompoſiti nec curioſi ſilẽt. Operantes.) E regione ad nihil operan-
tes,dicit operãtes,proculdubio manibus propriis. Et fructũ ſubiungit. Suum. Deeſt,ipſorum,
panem manducent.) Suum non quomodo libet ſed ſuum ipſorum panem:vtpote propriis la-
G boribus partum: ad differẽtiam panis gratis ſibi ab aliis dati,qui poſtquam datus eſt eis,eſt qui-
dem panis eorum ſed non eſt ſuus ipſorum. Vos autem fratres nolite deficere benefacientes.)
Ad ſeruantes præcepta redit.qui quum eſſent benefici,ne propter aliquorum ocium deſiſterent
ab eleemoſynis erogandis,monetur à Paulo.Quòd ſi quis non obedierit verbo noſtro per epi-
ſtolam.) Adiungit pœnam:immo explicat ſuperius decretam pœnam(vt ſubtrahatis vos &c.)
reſtringendam ad inobedientes poſt hanc epiſtolam. Intẽdit ſiquidem vt velut abolitæ prçte-
ritç culpæ habeantur: ſed ſi quis non obedierit verbo noſtro per epiſtolam ſcripto. Hunc no-
tate & non commiſceamini cum illo,vt confundatur. pro,vt pudefiat.) Duas pœnas explicat.
Alteram.hunc notate,communi diſcuſſione,communi iudicio. Alteram facti.& non commi-
ſceamini cum illo,conuerſatione communi.Et vtrunque fit vt vel ſic erubeſcat. Vbi & diſcerne
inter pœnam Corinthii & inobedientis: ille excommunicatus traditus eſt Satanæ propter cri-
H minis magnitudinem,iſte ſolum excommunicatur propter paruitatem delicti.& pẽſa rigorem
primitiuç eccleſiç,ex hoc quòd propter ocium & huiuſmodi venialia excommunicabãtur mo-
niti non ſe corrigentes,vt erubeſcerent.Intelligoque nõ eccleſiaſticas cenſuras quibus hodie ec-
cleſia vtitur:ſed cenſuras religioſas quibus clauſtrales vtuntur:quæ non cenſuræ eccleſiaſticç ſed
pœnæ quædam ſunt, ſeparantes à templo, vel conuerſatione fratrum, vel à menſa fratrum, &
huiuſmodi. Tales erant iſtæ ad Theſſalonicenſes indictæ pœnæ pro iis vanitatibus,non excom
municationes decretalium. Et nolite.pro,& nõ,quaſi inimicum exiſtimate.) Dixerat & non
commiſceamini:moderatur vt ſane intelligãt,vt non reputent eum tanquam inimicum. Sed
corripite.pro,monete,vt fratrem.) Hinc tractum eſt quòd licitum eſt monere excommunica-
tos & inſtruere & hortari ad ea quç ſalutis ſunt. ❡ Ipſe autem deus.pro,dominus,pacis.) Im-
precando finit epiſtolam. Et IESVM appellat dominum pacis,à quo pẽdet & ſingulorum
I & vniuerſi pax. Det vobis pacem.) Apte imprecatur vt dominus pacis det pacem. Sempi-
ternam.pro,ſemper,in omni loco.pro,in omni modo.) Pacem eis imprecatur omni tempore
& omni modo,quod impoſſibile eſt regulariter in hac vita.Semper enim durante hac vita ali-
quis modus aliqualiter turbatur : vel ex fomite interno vel ex externis occurſibus. Dominus
ſit cum omnibus vobis.) Hçc eſt ſalutatio cõmunis Paulo,Siluano & Timotheo.propria vero
Pauli ſubiũgitur. Salutatio mea,manu Pauli.) Ablatiui caſus eſt mea. Quod eſt ſignum in
omni epiſtola.) Hinc coniicitur calcem epiſtolæ ad Coloſſenſes mutilam eſſe:quoniã caret in-
tegritate huius ſigni. Ita ſcribo. gratia domini noſtri IESV CHRISTI cum omni-
bus vobis:amẽ.) Hæc enim ſalutatio ſcripta manu Pauli,ſignum dicitur in omni epiſtola.& in
omnibus epiſtolis ad eccleſias miſſis inuenitur huiuſmodi integra ſalutatio in fine niſi in epiſto
la ad Coloſſenſes:in qua legitur,gratia cum omnibus vobis amen.& non dicitur domini noſtri
K IESV CHRISTI &c. ❡Et apud Græcos inuenitur ſubſcriptio talis.Ad Theſſaloni-
cenſes ſecunda ſcripta Athenis.

❡Caietæ die.XVII.Martii.M.D.XXIX.

❡THOMAE

# THOMAE DE VIO A

## CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI: IN priorem epiſtolam Pauli ad Timotheum, Commentarii.

PAulus Apoſtolus IESV CHRISTI ſecundum im-
periũ dei ſaluatoris noſtri &. Deeſt,domini,Ieſu Chriſti ſpei
noſtræ.) Non ſolum ſe Apoſtolũ IESV CHRISTI
explicat ſed apoſtolatũ ipſum explicat non quæſitum ſed in-
iunctum ſibi à deo ſaluatore noſtro:naturam exprimẽs diui-
nam & officiũ ſaluandi nos.vt intelligamus iniunctũ ei fuiſſe
Apoſtolatũ ad exequẽdum officium ſalutis noſtræ.Nec tan- B
tum à deo ſed etiã ab homine domino IESV CHRI-
STO iniunctum ſibi explicat. Et dicit domini,eo quòd ad
ſtatũ dominii iam peruenerat IESVS CHRISTVS
quum iniunxit Apóſtolatũ Paulo. Adiungitque ſpei noſtræ,
eo quòd CHRISTVS immortalis iam & glorioſus ſe-
cundũ corpus, eſt ſpes noſtræ futuræ beatitudinis. CHRI-
STI nanque reſurrectioni innititur ſpes noſtra quòd erimus quoque nos immortales ſecun-
dum corpus. Timotheo dilecto.pro,germano.) Eadem dictio habetur hic quæ habita eſt ad
Philip. dicendo rogo te germane(ſeu germana)compar. Quadrat autẽ dictio illa tum æquali
tum minori. vnde & ibi dictum eſt germana compar, & hic dicitur germano filio. Significat
enim vere ac conſone eſſe talem . vnde germanus filius eſt qui vere eſt conſonans patri filius. C
Filio in fide.)ad differẽtiã filii naturalis. vt enim patet Act.xvi.Paulus aſciuit ſibi Timotheum.
quem ex his verbis apparet à Paulo fuiſſe conuerſum ad fidem : alioquin non appellaret ipſum
filium in fide. Gratia & miſericordia & pax.) Superfluũt cõiunctiones. Noua ſalutatio.nam
hactenus ſalutauerat gratia & pax,modo tria dicit gratia miſericordia pax,ea ratione ꝙ prę-
latis maxime neceſſaria eſt miſericordia: tanquam loco dei cui proprium eſt miſereri, præſint.
A deo patre &. Deeſt,domino,Ieſu Chriſto domino noſtro.) Bis dicit domino. ſemel abſolu-
te,domino IESV CHRISTO: iterum relatiue ad nos,domino noſtro.Eſt ſiquidẽ ab-
ſolute dominus omnium,& eſt peculiariter dominus noſter tanquam ſponte ſeruorum.

SIcut rogaui te.) Cõpleta ſalutatione inchoat tractatũ epiſtolarẽ. Vbi aduerte ꝙ aduer-
bium ſicut nõ habet in textu aliquid correſpõdẽs ad cõplendã orationẽ vſque ad calcẽ
huius capituli,vbi dicitur,hoc præceptũ cõmendo tibi.ita ꝙ illic cõplet Paulus oratio- D
nem quam hic inchoat.Et eſt ſenſus.ſicut rogaui te &c.ita hoc pręceptum cõmẽdo tibi,quem-
admodum olim rogaui te nunc tibi cõmẽdo hoc præceptum. Vnde omnia interiecta ab hinc
illucuſque,vere interiecta ſunt ad explicandum neceſſitatem præcepti,& quod olim dederat &
quod modo cõmendat. Vt remaneres Epheſi quum irem in Macedoniã,vt denunciares.pro,
vt præciperes,quibuſdam ne aliter docerent.) Dictio Gręca interpretata aliter docerent,cõpo-
ſita eſt ex alio & doctor,varietatẽ doctorũ clare ſignificãs. Mãdauit Paulus Timotheo vt præ-
ciperet quibuſdam ne eſſent varii doctores:quod eſſet variam inducere doctrinam. Et quãtum
ſubiuncta inſinuant,aduerſus illos loquitur qui aliam de legalibus doctrinam inducebant. nam
tales doctores explicabit paulo inferius. Neque intenderent fabulis.) Thalmudicas fictiones
prohibet. Et genealogiis interminatis.) Nõ dicit neque intenderẽt genealogiis, ſed addit in-
terminatis:quæ ſcilicet ſunt ſine termino in ſacris ſeu authenticis ſcripturis. multæ enim genea- E
logiæ tunc temporis erant interminatæ.Et rationẽ huius vltimi ſubdit. Quæ quęſtiones pręſ-
tant magis q̃ ædificationem.pro,diſpenſationem,dei quę eſt in fide.) Interminatæ ſiquidem
genealogię ꝙ prębeãt quęſtiones,clarũ eſt.Et ꝙ magis multiplicãdis quęſtionibus proſint q̃ di-
uinę diſpenſationi ſeu gubernationi quam exercet deus in fide,Paulus docet.nam ad dei guber-
nationem qua gubernat ea quę ſunt fidei, parum aut nihil prodeſt notitia huiuſmodi genealo-
giarum:vt patet de multis genealogiis quas habemus in libris Paralipomenon. ¶Finis autem
præcepti eſt dilectio.) Dixerat vt præciperes quibuſdam ne varii eſſent doctores. & propterea
vnitatem finis omnium præceptorum legis explicat:vt ex ipſa vnitate finis præceptorum , va-
rietas arguatur doctorum. Finis inquit pręcepti eſt dilectio, non qualiſcunque ſed procedens à
triplici fonte . Primus eſt. De corde puro. ) hoc eſt affectu puro, à paſſionibus & à malitia.

Omnes temporales dominos compręhendit, generali nomine ſublimitatis ſeu excelletiæ. Vt A
quietam & tranquillam vitam agamus.) Non concordāt omnino interpretes circa hæc voca-
bula. Verum parui refert, tranquillam & quietam vitam anplacidam & quietam ſeu tacitam di
xeris. Id tamen aduertēdum eſt quòd quum dixiſſet tum pro omnibus hominibus tum pro re-
gibus & dominis, prius more ſuo declarat poſtremum, ſcilicet quare pro regibus & in celſitudi-
ne conſtitutis, vt quietam & tranquillam vitam &c. Siquidem ſermo Pauli formalis eſt, quum
dicit pro regibus & temporalibus dominis orandum: videlicet quatenus regunt & dominantur
vt regimem eorum iuſtum ſit. Nam inde ſequitur iſte fructus vt tranqillam & quietam vitam a
gamus Chriſtiani. In omini pietate & caſtitate. pro, honeſtate. ) Ne quietam & tranquillitatē
vitę appetant Criſtiani abſolute ſed relatiue ad virtutum opera, adiungit virtutem pietatis erga
parentes patriam &c. & vniuerſæ morum grauitatis. Et dicit in omni, vt nulla pars pietatis, nul-
la pars honeſti moris prętermittatur. Hoc enim bonum eſt.) Pronomen hoc demonſtrat o-
rare pro omnibus hominibus. Et quod primo dixerat (ſcilicet pro omnibus hominibus oran- B
dum) manifeſtat hoc eſſe bonū in ſe. Et acceptū corā ſaluatore noſtro deo.) Non ſolum eſt in ſe
ſed gratum deo. Quem nominat ſaluatorem, quia ex officio ſaluandi manifeſtat intentū, ſub bo
nū iungens. Qui omnes homines vult ſaluos fieri & ad agnitionē veritatis venire.) Non eſt hic
ſpeculatiue theologe ſermo de voluntate beneplaciti: de qua ſcriptum eſt, omnia quæ voluit do-
minus fecit in cælo & in terra. & ꝙ voluntati eius nullus poteſt reſiſtere, vt clare patet ex eo ꝙ
videmus non omnes homines ad agnitionem veritatis venire. Sed eſt ſermo de voluntate ſigni:
qua deus proponit omnibus hominibus præcepta ſalutis doctrinamq; euangelicam: & illis im-
putatur qui nolunt venire ad veritatis cognitionem & nolunt ſalui fieri. de qua ſcriptum eſt,
quotiens volui congregare filios tuos & noluiſtis. Ex hoc enim ꝙ deus ſalutem & agnitionem
omnibus vult proponendo, monſtratur gratum illi eſſe ꝙ pro omnibus oremus. & ſimul inſi-
nuatur quid eſt petendum orando pro omnibus, videlicet vt ſaluentur. ¶VNVS enim deus.) C
Manifeſtat ꝙ deus vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire, tum ex
vnitate dei. Ex hoc enim ꝙ non niſi vnus eſt deus, omniū hominū curā illi vni incūbere mani
feſtatur: & quum ſit natura bonus, conſequēs eſt vt omnibus proponat ſalutem & agnitionem
veritatis. Si nanq; eſſent plures dii, cogitari poſſet ꝙ vnus deus haberet curam ſaluandi aliquos
homines, & alius haberet curam ſaluandi alios: ſed vbi vnus tantum eſt deus, illi vni incumbit
cura omnium. Tum ex vnitate mediatoris, ſubiungendo. Vnus mediator dei & hominum ho-
mo Chriſtus Ieſus.) Si plures eſſent mediatoris inter deum & hominem, exiſtimaretur ꝙ vnus
eſſet mediator pro quibuſdam & alius pro aliis: ſed ex quo vnus eſt mediator dei & hominum
ad reconciliandum homines deo, illi vni incumbit mediare inter deum & omnes homines. Et
propterea idem ſequitur, ſcilicet ꝙ deus vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veri-
tatis venire, ex hoc ipſo ꝙ vnum conſtituit mediatorem dei & hominum. Qui tanto magis om D
nium hominum mediator eſt ad deum quanto ipſe eſt homo, quanto ab ipſo nihil humani alie
num eſt. Qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus.) Ab effectu manifeſtat ꝙ etiā
mediator vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire, ex hoc ipſo ꝙ de-
dit ſemetipſum precium ad redimendum non aliquos ſed omnes. Quod veriſſimum eſt non
ſolum quantum ad ſufficientiam, ſed etiam quantum ad efficientiam: pro quanto omnes rede-
mit à morte corporis reſuſcitando omnes in nouiſſimo die. ¶Cuius teſtimonium temporibus
ſuis cōfirmatum eſt.) Superfluunt tres dictiones: cuius confirmatum eſt. Legendum ſiquidem
eſt appoſitiue. dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus, appoſitiue teſtimonium tempo-
ribus ſuis. Vere teſtimonium diuinæ voluntatis ꝙ vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitio
nem veritatis venire, dedit Chriſtus dando ſeipſum redemptionem pro omnibus. Dedit autem E
hoc teſtimonium temporibus propriis, definitis a diuina ſapientia. Et addidit hoc, ne quiſquam
diceret tardum fuiſſe teſtimonium reſpectiue ad eos qui præceſſerant aduentum Chriſti. Om-
nis enim tam dardiatas q̄ anticipatio excluditur dicendo temporibus ſuis. In quo. pro, in quod.)
videlicet teſtimonium promulgandum mundo. Poſitus ſum ego prædicator. pro, pręco.) Offi-
cium pręconis eſt publicare: & Paulus publicabat teſtimonium datum à Chriſto. Et apoſtolus.)
Ne vſurpatum aut vile pręconis officium putaretur, adiunxit & apoſtolus, proculdubio Chriſti
¶Veritatem dico.) Deficit. In Chriſto, non mentior.) Parentheſis eſt hæc, explicans officium
præconis & apoſtoli Paulum agere vtranq; complectendo partem: videlicet non mentiri & ve
ritatem dicere Chriſto teſte. vt nullla falſitas mixta veritati intelligatur. Doctor gentium in
fide & veritate.) Non ſolum pręco & apoſtolus ſum veritatis, ſed ſum ſpecialiter doctor gen-

F tium in fide,non in philoſophia,ſed non in fide vana, ſed in veritate. Doceo gentes veritatem,
non figmenta:verum non in euidentia ſcientifica ſed in fide. Et hæc omnia ago ad publican-
dum teſtimonium quod dedit Chriſtus.

VOLO ergo viros.) Tractat illam particulam,de corde puro.Continuat autem exer-
cens officium doctoris gentium. Orare in omni loco, leuantes puras manus ſine ira &
diſceptatione.) Dixerat dominus, ſi offers munus tuum ante altare & recordatus fueris
quôd frater tuus habet aliquid aduerſum te &c.extendit Paulus ad omnem locum idem præce-
ptum. Docet ſiquidem ꝙ non ſolum ante altare ſed in omni loco in quo quis orauerit oportet
leuari manus mundas ſine ira & diſceptatione. Nec eſt ſermo de membris corporis,ſed de ope-
ribus. Impedimenta ſiquidem orationis vbicunque oretur, impuritas operum,ira & contentio
G ſunt. ¶Et excluduntur ad literam duo crimina. Alterum auaritiæ occupantis,dicendo puras
manus.Communi ſiquidem vſu occupantes aliena dicimus non habere manus puras. Alterum
diſcordiæ cum proximo:dicendo ſine ira,intus,& diſceptatione extra. Hæc enim duo purgãda
ſunt ante orationem. Auaritia reſtituendo,& diſcordia reconciliatione. Et meminit mundiciæ
ab his criminibus tantum:quia reliqua criminia interna pœnitentia purgantur,hæc autem exi-
gunt etiam externam reſtitutionem & reconciliationem.
¶Similiter & mulieres in habitu.pro,amictu, ornato cum verecundia & ſobrietate.pro,mode-
ſtia,ornantes.pro,ornare,ſeipſas.)Quemadmodum à viris abſtulit impedimenta orationis tan-
quã propria viris, ita à mulieribus tollit impedimenta orationis quæ ſunt velut propria mulieri
bus. Vnde quod dicit in amictu ornato,ſic dicit quẽadmodum dixerat in omni loco. Vtrunq;
enim recenſetur ad explicãdum modum ſeruandũ, à viris quidem in quocunq; loco orauerint:
H à mulieribus vero in quocunq; amictu ornato. Et explicatur modus,dicendo.cum verecũdia &
modeſtia ornare ſeipſas. Vtraq; pars valde congruit mulieribus:ne ornatus ſit inuerecundus,&
ſimiliter ne ſit immoderatus. Vnde immoderationem ornatus explicando ſubiungit. NON
in tortis crinibus aut auro aut margaritis.) Primitiuæ eccleſię tempori congruebat hoc præce-
ptum:eo ꝙ tunc mulieres quæ ſe Chriſtianas profitebantur, omnia huiuſmodi a ſe abdicabant
tanq̃ ſuperflua & vana. Vnde hodie quum multæ principes & reginæ quibus ſecũdum ſtatum
cõgruit ornare ſe auro & margaritis, Chriſtianæ ſint,nõ contra Pauli præceptum his vtuntur.
Vel veſte precioſa.pro,ſumptuoſa.)Dixerat in amictu ornato,& declarauerat immoderatum
ornatum:declarat modo amictum,inhibendo veſtem ſumptuoſam. Et ꝙ temporale fuerit hu-
iuſmodi præceptum,aurea veſtis Cæcilię teſtatur. Sed quod.pro,quæ,decet mulieres promit-
tentes.pro,profitentes,pietatem per opera bona.)Relatiuum quæ,ad veſtem refertur.& vult ve-
I ſtem eſſe talem quæ deceat mulieres profitentes per bona opera (hoc eſt profitentes nõ tantum
verbis ſed factis(pietatem:hoc eſt cultum diuinum. Dictio ſiquidem Græca non ſignificat pie-
tatem in genere,ſed eam quæ eſt erga deum. Perpende ex his omnibus impedimenta orationis
in mulieribus vbicunq; orent eſſe contraria prædictorum:vtpote appetiuum muliebrem depri-
mentia ad hæc vana ne eleuetur illarum mens in deũ. ¶Mulier in ſilentio diſcat cum omni ſub
iectione.) Poſtq̃ cor purum tam in viris q̃ in mulieribus declarauit relatiue ad orationẽ,decla-
rat in ſpecie puritatem cordis in muliere relatiue tum ad diſciplinam & doctrinam, tum ad do-
minum. Et quoniam mulier eget vt doceatur,modum explicat tum quo ad linguam,dicendo
in ſilentio.Non vult ꝙ in eccleſia interroget doctorem docentem,ſed ꝙ audiat quidem & diſ-
cat ſilendo:ſi quid autem reſtat dubii,virum domi interroget. Tum quo ad reuerentiam cum
omni ſubiectione,interna & externa. ¶Docere autẽ.) ſupple publice. Mulieri non permitto.)
K Et diximus publice, ad differentiã doctrinæ domeſticæ: qua mater debet erudire filios & filias.
Neq; dominari.pro, neq; authoritatem habere,in virum. Directe hoc reſpicit vxores:quas
nefas eſt authoritatem habere in Maritos. Sed eſſe in ſilentio.) vt non ſolum opere ſed nec ſer
mone authoritatem ſibi vſurpet in virum. ADAM enim primus formatus eſt deinde Eua.)
Ex ordine quo Moyſes narrat formationem Adæ & Euæ, probat virum præeſſe mulieri & nõ
ediuerſo. Et Adam non eſt ſeductus,mulier autem ſeducta in præuaricatione fuit.)Eadem vti-
tur hiſtoria:in qua mulier ipſa profeſſa eſt ſe ſeductam à ſerpente. Adam vero non ſe excuſauit
vt deceptum,ſed vt allectum ab vxore:vt ibi patet. Præſtat itaq; vir mulieri tum ordine forma-
tionis,tum vigore rationis. Saluabitur autem per filiorum generationem ſi permanſerit.pro,
ſi manſerint,in fide & dilectione & ſanctificatione cum ſobrietate.pro,modeſtia.) Ordo literæ
eſt,ſaluabitur autem ſi manſerint (ipſa & vir)per filiorum generationem in fide &c.

¶Meritorium

❡Meritorium ſalutis aſtruit eſſe coniugium mulieri:ex hoc ꝙ ſi ob filiorum generationem mã A
ſerit ſimul cum viro in fide &c. ſaluabitur ipſa mulier. Et per hoc intellige explicari proprium
munus ſexus. Non docet Paulus ſalutem mulieris pendere à generatione filiorum (quum faci-
lius ſaluetur virgo q̃ coniugata) ſed docet ꝙ vtendo officio ſexus, habet vnde ex ipſo vſu ſexus
ſaluetur : hoc eſt ꝙ ad ſalutem eis operatur ſi ob filiorum generationẽ manſerint cum viris ſuis
in fide &c.Et ſi vis omnem ſcrupulum ab hac lectione excludere,ordina ſaluabitur pro prædi-
cato totius enunciationis:ordinãdo literam ſic.Si permanſerint autem per filiorum generatio-
nem in fide & dilectione & ſanctificatione cum modeſtia,ſaluabitur.Sic enim clare ſignificatur
ꝙ non pendet ſalus mulieris à filiorum generatione, ſed ꝙ acquiritur ei ſalus ſi ſic manſerint.
❡Et nihilominus aduerte ꝙ non de muliere ſed de vxore eſt ſermo: de qua dixerat neq; autho-
ritatem habere in virum.de ipſa enim ſubiungitur ſaluabitur autem &c. ❡Et meminit ſpeciali-
ter ſanctitatis ac modeſtiæ: quoniam tam mundicia in vſu coniugii q̃ moderatio in vſu rerum
& gubernatione familiæ, peculiaris eſſe debet coniugatis. B

## CAPVT. III.

FIDELIS ſermo.) Proſequitur Paulus particulam de corde puro, quo ad
cõſtitutos in eccleſiaſticis miniſteriis. Præponit autem huic tractatui fidelis
ſermo,ad ſignificandam veritatem dicendorum:ne quis imputaret Paulo ꝙ
nimis exigeret ex proprio capite in epiſcopis & diaconis. Totum hoc exclu-
ditur,dicẽdo fidelis ſermo. Significatur enim ꝙ eſt ſermo fidelis domino,ꝙ
eſt iuxta fidem quam debet Paulus domino,& nõ ſecundum propriam ſen-
tentiam. Si quis epiſcopatum deſiderat,bonum opus deſiderat.) Initium
fidelis ſermonis eſt.ſi quis ſuperintẽdentiam cupit,bonum(ſeu præclarum) opus opus deſiderat.
Non dicit ſi quis dignitatem, ſi quis gradum, ſi quis prouentus,ſi quis honores,ſi quis gloriam C
epiſcopatus:ſed ſi quis ipſum epiſcopatum (hoc eſt ipſam ſuperintendentiam,ipſum ſuperinten-
dere) deſiderat,proculdubio deſiderat opus, quum ſuperintendere ſit opus,non qualecunque
ſed opus bonum ex ſuo genere,immo opus præclarum ex proprio genere. Nec hoc eget proba
tione aliqua:quoniam manifeſte conſtat ſic eſſe.Nullum itaq; peccatum eſt ex proprio genere,
deſiderare epiſcopatum:hoc eſt ipſum ſuperintendere.Secus autem eſt de appetitu gradus,hono
ris,prouentuum & huiuſmodi.Nihil enim horum eſt opus bonum: quum nec ſit opus.

Oportet enim.pro,igitur, epiſcopũ irrepræhenſibilem eſſe.) Ex ratione excellentis bonita-
tis huiuſmodi operis quod eſt ſuperintendere,illatiue dicit oportet igitur epiſcopum eſſe irrepręhenſibilem. Et hæc eſt prima conditio epiſcopi relatiue ad malos mores, vt nihil in eo ſit re-
præhenſibile. Et vere ex eo ꝙ aliis ſuperintendit repræhendis, manifeſte infertur ꝙ oportet ip
ſum eſſe irrepræhenſibilem. Qua enim fronte poteſt alios repræhendere qui repræhenſibilis D
eſt ? Diceretur nanque ei,medice cura teipſum. Vnius vxoris virum.) Secunda conditio nega
tiue intelligenda eſt:hoc eſt non plurium vxorum virum. Non enim exigit Paulus ab epiſcopo
ꝙ fuerit aut ſit coniugatus(qui conſulit meliorem eſſe cœlibatum,ſcribendo ad Corint.) ſed exi
git ꝙ ſi habet vxorem ſit vir vnius vxoris. Sic enim litera ſonat,dicendo eſſe. Quo contra de
vidua inferius dicet in cap. v. non præſenti ſed præterito vtens tempore, quæ fuerit vnius viri
vxor.Et dixit hoc,quia tunc temporis multi plures vxores habebant, imitantes patres veteriſte
ſtamenti:quum nullibi legamus hoc prohibitum. Sobrium.pro,vigilem.) Tertia conditio vi
gilantiam ſumme neceſſariam ſuperintendendi explicat. Prudentem.pro, modeſtum.)Quarta
conditio ſumme quoque eſt neceſſaria ſuperintẽdẽti. vt vigilantia comitem habeat moderatio-
nem: vt ipſe ſic ſit vigil vt tamen ſit modeſtus, & ſic modeſtus vt tamen ſit vigil. Ornatum.)
proculdubio compoſitione geſtuum,actionum,eloquii,& aliis bonis moribus. Pudicum.) Su- E
perfluit pudicum. Sexto enim loco dicitur. Hoſpitalem.) Rara eſt hæc hodie virtus. Docto-
rem.)non laurea,ſed ſcientia ſufficiente ad docendum. Non vinolentum. pro non vinoſum.)
hoc eſt deditum vino. Non percuſſorem.) Quamuis Paulus de iniuſta percuſſione loquatur,
turpe tamen eſt epiſcopo etiam iuſte percutere.Debet enim aliena non propria manu percutere
delinquentes.❡Poſt non percuſſorem,deficit vna particula.ſ.Non turpilucrem.)Hæc eſt enim
decima conditio in textu Pauli:clare ſonans ꝙ epiſcopus alienus eſſe à turpi lucro debet. Quod
ſi ſeruaretur,non audirentur lucra tam turpia vt turpe ſit ea dicere. Nec loquor de ſimonia,ſed
proprie de turpi lucro ſparſo nimis in epiſcopis eccleſiarum Chriſti. Sed modeſtum. pro,ſed
mitem.) Eſſe mitẽ plus eſt q̃ eſſe manſuetum. Mitis enim non ſolum iram temperat,ſed dulce-

F dinem quandã adhibet. Non litigioſum.) Valde repugnat officio ſupintẽdentis aliis, vt ipſe liti-
bus incumbat. Alienus enim eſſe debet ab omni pugna tam verborum q̃ factorum. Sola ſiqui-
dem pugna fidei & pietatis ei ſufficit. Non cupidum. pro, non auarum.) Non eſt ſermo de
quacunque cupiditate, ſed de cupiditate argenti, auri & huiuſmodi: quam auaritiam dicimus.
¶Suæ domui bene præpoſitum. pro, præſidentem.) hoc eſt propriam domum bene regentem.
vult enim Paulus experientia cõprobatũ fuiſſe ꝙ is qui fit epiſcopus ſit idoneus ad bene regen-
dum eccleſiam: experientiam autem ſumi ex hoc ꝙ bene regit propriam domum. Filios ha-
bentem ſubditos cum omni caſtitate. pro, reuerentia.) ſeu honeſtate. Ne intelligas ꝙ oporteat
epiſcopum habere filios (quoniam hoc Paulus non dicit) ſed ꝙ epiſcopus habens filios habeat
illos ſubditos cum omni reuerentia, ſeu honeſtate. Ex hac enim experientia tenendi filios ſub-
ditos cum omni honeſtate ſeu reuerentia, ſpes gignitur ꝙ tenebit Chriſtianos ac clericos ſubdi-
G tos cum omni honeſtate ſeu reuerẽtia ſicut rexit filios. Si quis autem domui ſuæ præeſſe neſcit,
quomodo eccleſiæ dei diligentiam habebit pro curam aget?) Ratio clara, ſolido innixa funda-
mento. ¶Non Neophytum.) Græcam dictionem reliquit interpres: quum potuiſſet dicere
non nouitium in miniſterio eccleſiaſtico vel in fide. Et rationem reddit. NE in ſuperbiam.
elatus, in iudicium incidat diaboli.) Occaſio ſuperbiendi eſt ſi quis nouiter conuerſus ad fidem,
ſeu, non initiatus in miniſteriis eccleſiæ, præferatur ad ſuperintendendum eccleſiæ: & ſic meri-
to ſuperbiæ incidat in damnationem ſimilem damnationi diaboli, qui propter ſuberbiam dam
natus eſt. Loqui autem Paulum de nouitio in miniſterio eccleſiæ, ex ſubiunctis de promotione
diaconorum ſatis patet. Nam ſi illos vult primum probari, multo magis promouendos in epi-
ſcopos. ¶Oportet autem illum & teſtimonium bonum habere ab iis qui foris ſunt.) Vltima
conditio epiſcopi eſt vt ſit bonæ famæ etiam apud infideles. Et rationem ſubdit. Vt *non in*
H opprobrium incidat.) hoc eſt vt non incidat in vituperationem. vituperaretur enim ſi eſſet
apud eos malæ famæ. Et in laqueum diaboli.) Dictionem Græcam reliquit interpres: forte
rectius dixiſſet calumniatoris. Nam ſi malæ famæ eſt apud infideles, laqueis exponitur homi-
num calumniatorum: ex ipſa mala fama audiẽtium etiam quæ non fecit imputare, & illaquea-
re cum detractionibus, accuſationibus & aliis huiuſmodi. ¶DIACONES. pro, diaco-
nos, ſimiliter pudicos. pro, *compoſitos.) Dictionem* quoq; Græcam interpres reliquit diacones:
quum potuiſſet *latine dicere* miniſtros. Et quoniam non legimus alios in ſacra ſcriptura diaco
nos q̃ illos in Actis Apoſtolorum inſtitutos miniſtros temporalium eccleſiæ, ideo de eiſdem in
telligo Paulum loqui. nam etiam Epheſi fuiſſe diaconos diſpenſationis temporalium, patet ex
ſubiunctis: vbi dicetur ne grauetur eccleſia viduis quibuſdam. Vbi & aduerte nõ loqui Paulum
de ordinibus ſacris, ſed de officiis. vnde nullam mentionẽ facit ſacerdotis, ſed epiſcopi & diaco-
I ni: quorum vtrunq; nomen eſt officii. illud ſuperintendendi, hoc miniſtrandi. ¶Primã itaq; cõ
ditionem miniſtrorũ eccleſiæ, explicat compoſitionẽ in moribus, in actibus, in geſtibus. Non
bilingues.) duplici vtentes ſermone: modo vnum modo contrarium vni ſiue pluribus dicendo.
Non multo vino deditos.) Nõ prohibet eis vſum vini ſed multũ. Non turpe lucrum ſectantes.)
Non ſolũ ab illicito ſed etiã à turpi lucro vult eſſe alienos. Sunt enim multa lucra licita quæ ta-
men ſunt turpia. Habentes myſteriũ fidei in cõſcientia pura.) Nõ ſufficit vt diaconi habeant fi-
dem, ſed exigitur ab eis vt habeant intimum fidei arcanũ. Quod conſiſtit in conformitate ani-
mi ad fidem, in conformitate voluntatis & affectus ad fidem. hoc eſt enim intimũ *fidei.* Et hoc
non eſt habendum qualitercunque ſed in conſcientia pura, ſed in applicatione ſcientiæ pura ab
omni errore & paſſione. Oportet enim miniſtros eccleſiæ & intus habere animum conformẽ
fidei, & miniſtrando applicare pure ſcientiam ad opus. ¶Et hi autem. pro, quidem, probentur
K primum: & ſic.) Loco harum duarum dictionum legendum eſt. Deinde, miniſtrent. Deficit,
ſic, nullum crimen habentes. De epiſcopo dixerat non nouitium: de diaconis autem dicit ꝙ pri
mum examinentur, experientia operum diſcernantur. Poſtea miniſtrent ſic, ſcilicet probati ꝙ
nullũ habeant crimen, ꝙ nullus poſſit illos criminari. ¶Mulieres. pro, vxores.) proculdubio epi-
ſcoporum & diaconorum. De aliis ſiquidem mulieribus ſuperius locutus fuerat. Similiter pu-
dicas, non detrahentes. pro, nõ calumniatrices, ſobrias. pro, vigiles, fideles in omnibus.) Conditio
nes claræ ſunt. ¶Diacones. pro, diaconi, ſint vnius vxoris viri.) Intellige hoc ſicut de epiſco-
po expoſitum. QVI filiis ſuis bene præſint) Superfluit ſuis. Et ſuis domibus.) Exigit a pro-
mouendis in diaconos ſimilem experientiã circa regimen domus & filiorum qualem exegerat
â promouendo in epiſcopum. ¶QVI enim bene miniſtrauerit.) Poſt cõditiones requiſitas ad
diaconos fructũ eorũ ſubiũgit. Nec dicit qui enim miniſtrauerint, ſed qui bene miniſtrauerint.

Gradum bonum ſibi acquirent.pro,acquirunt.) hoc eſt altiori officio dignos ſe conſtituunt. A
hic enim fructus ſuapte natura ſequitur bonam miniſtrationem inferioris officii. Et multam
fiduciam in fide quæ in Chriſto Ieſu.) Actiue & paſſiue verificatur ꝙ acquirunt ſibi multam fi
duciam in fide Ieſu Chriſti. Actiue quidem:quia bene miniſtrãdo,magis ac magis confidunt &
audent in iis quæ ſunt fidei:vt patet de Stephano. Paſſiue vero:quia bene miniſtrando acquirũt
vt alii multum confidant in ipſis in iis quæ ſunt fidei.

HAec tibi ſcribo filii Timothee, ſperans me venire ad te cito.) Superfluit fili Timothee.
Ne putaret Timotheus epiſtolam hanc ſignum eſſe ꝙ Paulus non eſſet ad eum ventu-
rus,hanc opinionem excludit.Si autem tardauero.)Ecce quare ſcripſi,vt ſi tardauero.)Vt
ſcias quomodo oporteat te in domo dei conuerſari, quæ eſt eccleſia dei viui.) Aduerte prudens
lector ꝙ eccleſiam dei appellat domum dei:eo ꝙ vniuerſa eccleſia vna domus eſt, vna familia
eſt,vnum habens patrem familias. Omnium enim Chriſtianorum communio ſpiritualis mu-
tua eſt, quemadmodum eorum qui ſunt vnius domus ſeu vnius familiæ. Columna & firma- B
mentum.pro, fundamentum,veritatis.) Eccleſia appellatur columna & ſundamẽtum veritatis:
pro quanto ſuſtentat veritatem celſam, non qualitercunque ſed vt in qua fundata eſt ipſa veri-
tas.nam veritas diuinorum myſteriorum velut excelſe ſuſtentatur in eccleſia, dum ſuper om-
nia aſſeritur, veneratur & colitur. & in ipſa eccleſia ita fundata eſt vt extra eam non in-
ueniatur. Et maniſte.pro,& confeſſe.) hoc eſt omnium confeſſione. Magnum eſt pietatis ſa-
cramentum.pro,myſterium.) De eccleſia dicit confeſſum eſſe ꝙ eſt myſterium pietatis. Pietas
proprie officium cultumq; exhibet parentibus & ſanguine iunctis. & quia eccleſiam domum
dei dixerat, apte & proprie ſubiungit ꝙ eſt magnum myſterium pietatis. Officia ſiquidem
eccleſiæ ſunt officia pietatis:vtpote domeſticorum in domo. Et quia in domo dei tanꝗ patrisfa
milias,officia eccleſiæ ſunt officia pietatis erga deum vt patremſamilias. Et quoniã hoc in con-
gregatione fidelium eſt intimum,ideo myſterium appellatur. Et quia tum extenſiua tum inten C
ſiua quantitate præſtat,ideo magnum dicitur. ¶Habes ergo eccleſiam de viuentis (hoc eſt con
gregationem fidelium in deo viuentẽ) relatiue ad deum eſſe domum dei:relatiue ad veritatem,
eſſe columnam & ſundamentum veritatis:relatiue vero ad pietatem eſſe magnum myſterium
pietatis,& hoc confeſſe. Vt per hoc vltimum intelligamus officium Chriſti fidelium conſiſte
re in pietate, exhibendo patriſſamilias cultum & aliis domeſticis officium. Vere ſiquidem ta-
lis pietatis eccleſia eſt myſterium magnum. Quod maniſeſtatum eſt.) Vniuerſa hæc litera vſ-
que ad finem huius capituli neſcitur quomodo corrupta ſit. Tum adimendo ſubſtantiuum.
nam in textu Græco non habetur relatiuum quod,ſed habetur ſubſtantiuum deus. Tum con-
ſequenter mutando genus.nam omnia quæ in neutro genere leguntur(manifeſtatum, iuſtifica
tum,prædicatum,creditum, aſſumptum) maſculini ſunt generis, ſicut & deus. ¶Legendum
itaque eſt. Deus manifeſtatus eſt in carne,iuſtificatus eſt in ſpiritu,viſus eſt angelis,prædicatus D
eſt gentibus, creditus eſt in mundo, aſſumptus eſt in gloria.) Et dicuntur hæc à Paulo tum ad
maniſeſtandam illam particulam domo dei,& particulam & conſeſſe:vt confeſſione omnium
iſtorum pateat quod dixerat & confeſſione. Tum ad explicandum deum patremfamilias erga
quem eſt pietas eccleſiæ. Dixerat enim ꝙ eccleſia eſt magnum myſterium pietatis. ¶Mani-
feſtat autem modo ipſum deum ſub ratione patriſſamilias. Dixerat enim in domo dei. Et ve
re hic paterfamilias deſcribitur dicendo. Deus manifeſtatus eſt in carne, tum quum verbum
caro factum eſt,& coruſcauit tot miraculis viuens in carne mortali:tum in reſurrectione mani-
feſtatus eſt,in carne immortali.ſecundum vtrumq; nãq; ſtatum deus manifeſtatus eſt in carne.
Et hoc eſt primum quid colit pietas eccleſiæ in domo dei patriſſamilias:quoniam per hoc deus
factus eſt paterfamilias, per hoc factus eſt eiuſdẽ naturæ nobiſcum cõmunicans nobiſcum etiã
in carne. Iuſtificatus eſt in ſpiritu.) Si miraris deum iuſtificatum eſſe, recole dictum eſſe deo E
anteꝗ maniſeſtaretur in carne,iuſtificeris in ſermonibus tuis. Multo ergo magis poſtꝗ manife-
ſtatus eſt in carne, dici, de eo poteſt iuſtificatus eſt in ſpiritu. Et eſt ſenſus quòd in ſpiritu ſan-
cto quem dedit diſcipulis & conſequenter aliis, iuſtificatus eſt à calumniis Iudæorum & aliorũ
qui crucifixerunt & perſecuti ſunt eum. Vnde in die pentecoſtes apud ipſoſmet qui crucifixe-
rant eum linguis clamando crucifige, incœpit iuſtificari: vt patet in Actis Apoſtolorum. Et
nihilominus adhuc mortis iuſtificatus eſt in ſpiritu vitæ, operum ac doctrinæ ab obiectioni-
bus Iudæorum. VISVS eſt angelis.)Deus in carne & ſimiliter deus in ſpiritu,ab homini-
bus credi potuit: non autem viſus eſt hominibus. Ab angelis autem beatis viſus eſt. Et inſer-
uit hoc, ad afferendum teſtimonium angelicum de noſtro patrefamilias. Et hoc verificatum

F eſt de deo in vtroq; ſtatu,carnis paſſibilis & impaſſibilis. Prædicatus eſt gentibus. Ecce domus
dei compræhendens gentes. Creditus eſt in mundo.)Ecce latitudo domus dei,compræhendens
vniuerſum mundum. Aſſumptus eſt in gloria.) vt manifeſte intelligamus patremſamilias do-
mus eccleſiaſticæ regnare glorioſum in gloria ad quam aſſumptus eſt in die aſcenſionis. Hæc
ſunt beneficia patriſſamilias erga quem eſt pietas eccleſiæ. Et ſimul perpende quod dixerat.&
conſeſſe,explicatum à carne,à ſpiritu,ab angelis,à gentibus,à mundo, à gloria cæleſti.

## CAPVT. IIII.

SPIRITVS autem manifeſte.pro,loquibiliter,dicit.) Tractat illam particu
lam , de fide non ficta. Et dicit φ ſpiritus ſanctus non obſcure ſed loquendo vt
G poſſit intelligi dicit hæc ſubiuncta. Quia.pro, φ , in nouiſſimis. pro, in po-
ſterioribus,temporibus diſcedent quidam à fide. Præmonemur,vt iacula præ-
uiſa minus feriant. Attendentes ſpiritibus erroris. pro , erroneis. ) Spiritus
Chriſti eſt ſpiritus veritatis: ſpiritus autem iſti ſunt ſpiritus à vero errantes.
Quales ſunt omnes ſpiritus hæreticorum. Omnium enim hæreticorum ſpiritus à vero de-
clinant & errant hac atque illac. E T doctrinis dæmoniorum.) Spiritus hæreticorum pingit
ab errore,doctrinas vero à dæmoniis: ad ſignificandum φ doctrinæ talium hominum nó tam
ſunt doctrinæ hominum q̃ dæmoniorũ. Ipſos nanq; homines appellat dæmonia:eo φ officio
ſunt dæmonia,eo φ diſcipuli ſunt & imitatores dæmoniorum. Et vt clare percipias φ huiuſmo
di hæreticos nominat dæmonia,ſubiungit de eiſdem. I N hypocriſi loquentium mendacium
pro,in ſimulatione ſalſiloquorum.) Vbi duas conditiones eorumdem iungit:& φ falſum loquũ
H tur, & non ignoranter ſed ſimulate. Et cauteriatam habentium ſuam conſcientiam.) Quo-
niam metaphoricus eſt ſermo, obſtinata horũ conſcientia intelligi poteſt ad ſimilitudinem in-
delebilis notæ quæ ex cauterio ſacta eſt in hominibus ſeu iumẽtis. vt ſignificetur conſcientiam
horum cauterio diaboli penetratã eſſe,vt indelebiliter eandem retineant conſcientiam, vt nul-
la ſit ſpes emendationis eorum. Eſt enim ſermo de hæreſiarchis, de capitibus errorum. Prohi-
bentium nubere.) Depictis magiſtris errorum, *deſcribuntur eorundam præcepta circa* nup-
tias & cibos. Et quo ad nuptias *dicitur* prohibentium nubere. quo ad cibos vero. *Iubentium*
abſtinere a cibis.) Vtrunque præceptum dicitur eſſe Manichęorum. Quos deus creauit.) Contra
præceptum abſtinentiæ à cibis,affert Paulus rationem ex inſtitutione diuina. A D percipien
dum cum gratiarum actione fidelibus & iis qui cognouerunt veritatem quia pro, quòd, omnis
creatura dei bona eſt:& nihil reiiciendum quòd cum gratiarum actione percipitur.) Ne quæ-
I reres vbi habetur φ deus creauit omnia ad percipiendum cum gratiarum actione:declarat Pau
lus φ in hoc ipſo φ omnis creatura. dei munda eſt ſecundum ſe , & φ nullius vſus illicitus eſt ſi
cum gratiarum actione fit , habetur φ deus creauit omnia comeſtibilia ad percipiendum cum
gratiarum actione.Et primum quidem ( ſcilicet φ omnis creatura dei bona eſt ) tanq̃ *manife-
ſtum* relinquit. Alterum vero ſpectans ad vſum , probat reddendo rationem . Sanctificatur
enim per verbum dei & orationem.pro, interceſſionem.) Propter Iudæos videtur hoc dicere:
apud quos cibi aliqui erant immundi quo ad vſum. Aduerſus ſiquidem hoc dicit φ mundifica
tur vſus ciborum qui reputantur immundi , per verbum dei quo vtimur benedicendo *ipſos, &*
per interceſſionem.Radix vnde verbum dei mundificat,ſignificatur interceſſio (hoc eſt medi-
tatio)Chriſti inter legem & non diſcernentes inter cibos.¶Et extendit ad legalem prohibitio-
nem ſermonem ſuum Paulus: eo φ conueniunt quo ad hoc in materia præcepti,*hæretici* & Iu
dæi,ſectatores legis:dum vtrique iubent abſtinere à cibis quibuſdam. ¶Hæc proponens fratri
K bus.pro,hæc admonens fratres,bonus eris miniſter Chriſti Ieſu enutritus.pro,enutriens,verbis
fidei & bonæ doctrinę quam aſſecutus es.) Vndiq; commendat officium admonendi fratres de
prædictis, tum ex parte officii relati ad Chriſtum , tum ex parte officii relati ad rem dictam φ
auditores:manifeſtãdo nutritionem animarum in fide & bona doctrina. Quod autem dicitur
quam aſſecutus es,non plene explicat textum Græcum : ſignificantem quam hucuſq; ſecutus es.
Ineptas. pro,prophanas,autem & aniles fabulas deuita.) Fabellas aduerſus religionem,aniles ap
pellat:quoniam ſimiles ſunt fabellis quas anus narrant pueris.

EXERCE autem teipſum ad pietatem.) Tractat illam particulam,conſcientia bona. Et
inchoat officium conſcientiæ bonæ à pietate:quæ cultum ac officium exhibet parẽtibus,
ſãguine iunctis,patriæ eiuſq; beneuolis.Nam corporalis exercitatio ad modicũ vtilis eſt.)

Non vituperat

Non vituperat corporale exercitium, ſed præponit illi pietatem. Et hæc intellige comparandò A
hæc ſecundum propria genera. nam ſecus eſt ſi ſecundum charitatem imperantem aut ſecundū
occurrentem articulum neceſſitatis comparatio fieret. Ex maiori nanque charitate ſi proueniret
corporalis exercitatio, vtilior eſſet quàm pietas ex minore charitate. & ſimiliter in articulo neceſ
ſitatis vrgentis ad ieiunium ſeu aliquid huiuſmodi corporale, vtilior eſſet corporalis exercitatio
quàm pietas. Sed hæc ſunt per accidens. nam ſecundum genus proprium corporalis exercita-
tio in ieiuniis & abſtinentiis, peregrinationibus, ciliciis & huiuſmodi, ad modicum vtilis eſt: quia
tantum valet ad domandum corpus proprium. Pietas autem ad omnia vtilis eſt.) Officia pie-
tatis erga eccleſiæ membra, & cultus erga patremfamilias domus quæ eſt eccleſia, ſunt vtilia ad
omnia, tam temporalia quàm ſpiritualia. Vnde hoc manifeſtat ſubiungendo. Promiſſionem.
pro, promiſſiones, habens vitæ quæ nunc eſt & futuræ.) Ex hoc ipſo quòd in lege diuina in prę
cepto pietatis (Honora patrem tuum & matrem tuam) Exd. xx. adiungitur promiſſio vitæ præ B
ſentis & futuræ, manifeſtat Paulus quòd pietas ex ſuo genere ad omnia vtilis eſt. Interpretatur
autem Paulus verba legis partim ad literam & partim myſtice. & propterea pluraliter dicit pro-
miſſiones & vtriuſque vitæ meminit. In Exodo nanque dicitur Vt ſis longæuus ſuper terram
quam dominus Deus tuus dabit tibi. Paulus vero etiam myſtice terram promiſſionis cæleſtem
patriam interpretatur. & propterea dicit vitæ præſentis & futuræ. ❡ Nec hinc arguas inferen
do abſtinentiam & ieiunia inutilia eſſe ad vitam æternam: quoniam hoc hinc non habetur: ſi-
cut nec habetur reliqua virtutum opera inutilia eſſe ad vitam æternam. Tantum hinc habetur
ſpeciale priuilegium pietatis, quòd in illius præcepto explicatur promiſſio vtriuſque vitæ. cum
hoc enim priuilegio ſtat & reliquarum virtutum opera (inter quæ eſt exercitatio abſtinētiæ cor
poralis) meritoria eſſe vitæ æternæ. ❡ At ſi quæris cur pietas donata eſt hoc priuilegio. ratio eſt
quia pietas ad faciendum alteri bonum tendit, quod diuini officii eſt maxime imitatiuum & hò C
mini difficile: quum naturaliter non inclinetur niſi ad proprium bonum. ❡ Fidelis ſermo & om
ni acceptione dignus.) Ad declarandum quod ipſe interpretatus fuerat (videlicet & futuræ) ad-
iungit quòd ſermo iſte dicens quòd pietas habet promiſſionem vitę futuræ, eſt ſermo fidelis &
omni acceptione dignus. Et hoc ab experientia in ſeipſis manifeſtat, ſubiungendo. In hoc e-
nim.) Deficit. Et, laboramus & maledicimur.) hoc eſt nā ad hoc pietatis opus & laboramus aſ
ſidue & maledictis afficimur. Quia ſperamus. pro, ſperauimus, in deum viuum. pro, in deo vi-
uente: qui eſt ſaluator omnium hominum, maxime fidelium.) Ab experiētia qua ſuſtinent tum
proprios labores tum maledicta exercendo ea quæ pietatis ſunt, manifeſtat promiſſionem vitę
futuræ: ex eo quòd hęc omnia procedunt ex ſpe in deo viuente quòd ſaluaturus eſt omnes homi
nes præcipue fideles. In via futura ſaluabit deus omnes homines quo ad vitam corporis, ſuſcitan
do omnes. maxime autem ſaluabit fideles: quoniam ſuſcitabit eos ad vitam fœlicem. Hæc eſt res
ſperata: de qua dicit. Sperauimus in Deo viuente qui eſt ſaluator &c. pro qua & laboramus & D
maledicimur, vacando pietati eccleſiaſticæ. ❡ Præcipe hæc & doce.) doce vt ſciant, præcipe
vt imitentur. Nemo adoleſcentiam. pro, iuuentutem, tuam contemnat.) hoc eſt ſic te habe vt
nemo contemnat ætatem iuuentutis tuæ. Vnde & ſtatim aduerſatiue ſubiungit. Sed exemplū
eſto fidelium in verbo.) hoc eſt in loquendo. In conuerſatione, in charitate.) Præcipit Pau-
lus vt locutio ſit exemplaris, conuerſatio ſit exemplaris, dilectio ſit exemplaris. Et præter hæc
adiungit tria alia. Quorum primum deficit in textu Latino: videlicet. In ſpiritu, in fide, in
caſtitate.) In ſpiritualibus, in iis quæ ſunt fidei & in corporis caſtitate, pręcipit etiam Timotheo
vt exhibeat ſe exemplum fidelium. Et hæ ſunt partes ex quibus effici debet vt nemo eius iuuen-
tutem contemnat. Et multo magis hæ partes in prælato prouectæ ętatis efficient vt non deſpi-
ciatur. ❡ Dum venio attende lectioni.) ad paſcendum teipſum. Exhortationi.) aliorum ad bo
na opera. Et doctrinæ.) Superfluit &. non ſolum exhortare ſed doce alios ea quę ſunt ſacrarū E
ſcripturarum. Noli negligere gratiam quę. pro, donum quod, in te eſt: quæ data. pro, quod da-
tum, eſt tibi per prophetiam cum impoſitione manuum preſbyterii.) Epiſcopalem gradum ap-
pellat donum datum Timotheo duplici concurrente cauſa. Altera eſt prophetia quòd futurus eſ
ſet Epiſcopus. à quo autem fuerit facta hæc prophetia ſeu cui fuerit reuelata, ſcriptum non eſt. Si
mile quid in primo. cap. dixerat, ſecundum præcedentes ad te prophetias. ❡ Altera eſt impoſitio
manuum presbyterii: hoc eſt officii presbyteratus. ad ſignificandum impoſitionem non eſſe hu-
manæ manus, ſed manus ſacræ, manus ſacerdotalis officii. Et dicit pluraliter manuum presby-
terii, forte ad ſignificandum plurium ſacerdotum concurſum. fiebant ſiquidē Epiſcopi per im-

F Poſitionem manuum,ſicut & hodie fiunt. ¶Hæc meditare. pro,exerce.) Dixerat præceptum
negatiuum,ne neglexeris:adiungit modo affirmatiuum, hæc exerce. Et pronomen hæc, mon-
ſtrat tria antedicta Epiſcopi officia:legere,exhortari,& docere. In his eſto vt profectus tu' ma
nifeſtus ſit omnibus.pro,in omnibus.)Fructus conſequens ſuapte natura explicatur. Nec hic fru
ctus vacat ſalute aliorum. ¶Attende tibiipſi & doctrinæ.) Adiungit vt ſic attendat ſaluti alio-
rum vt ſimul incumbant propriæ ſaluti. Inſta. pro,perſiſte, in illis.) vtriſque: ſcilicet quæ ſunt
ad ſalutem tuam & aliorum. Hoc enim faciens.) Attentionem ad vtraque demonſtrat pro-
nomen hoc. Et teipſum ſaluum facies & eos qui te audiunt.)Ecce fructus attentionis ad vtrun
que:& vere fructus perfectus.

## CAPVT V.

G SEniorem ne increpaueris,ſed obſecra.pro, exhortare, vt patrem.) Nomen ętatis
eſſe hoc in loco ſeniorem,ex aliis ętatibus ſubiunctis apparet.Et propter aliorum
ætates ſubiunctas,magis quadrare videtur exhortare quàm obſecra:quoniam ad
omnes ſubſequentes idem verbum refertur. ¶Peccantem itaq; ſenem, mandat
Paulus non increpandum ſed exhortandum:vt veluti filiali vtatur in eum reue-
rentia. ſic enim facilius corrigitur ſenex. Iuuenes vt fratres,anus vt matres,iuuenculas vt ſoro-
res.)Repete exhortare. In omni caſtitate.)hoc opus fuit addere in exhortatione iuuencularum
propter periculum ætatis.Et dicit in omni,vt ſit caſtitas in oculis.in geſtibus, in verbis &c.
¶Viduas honora.)Honorem in ſcripturis ſacris referri non ſolum ad officia ſed etiam ad ſubſi-
dia,docet dominus exponendo præceptum Honora parentes tuos de ſubuentione. Nec ambigē
dum eſt vtrunque hic comprehendi.verum ſub ratione honoris præceptum datur:quoniam ho
H nor per ſe exhibendus eſt,ſubuentio autem per accidens: videlicet ſi ſunt indigentes. ¶ *Viduis*
autem honorem exhibendum iubet non omnibus,ſed Quæ vere viduæ ſunt.) Et eſt aduerbiū
vere tam hic quàm in ſequentibus ſimilibus. Quas autem vere intelligat viduas, ipſemet expli-
cabit ex duplici differentia.altera penes naturalia,altera penes voluntaria. Vnde à naturali neceſ
ſitudine inchoans dicit. Si qua autem vidua filios aut nepotes habet.) Prima differentia inter
viduas tangitur: conſiſtens in hoc quòd aliqua vidua eſt quæ habet vinculum naturalis neceſſi-
tudinis cum filiis aut nepotibus(hoc eſt filiis filiorum)aliqua autem caret huiuſmodi vinculo. Et
de habente huiuſmodi vinculum ſubiungit. Diſcat.pro, diſcant,primum domum ſuam rege-
re.pro,pie curare, & mutuam vicem reddere parentibus.) Diſcendo diſcant, manifeſte loquitur
de filiis & nepotibus.Dicendo primum, ſignificat quòd vidua non plus recipiatur ad profeſſio-
nem vidualem quàm filii ſeu nepotes didicerint curam habere domus & mutuam vicem paren
I tibus reddere.Et in promptu eſt ratio huius præcepti: quoniam quandiu filii ſeu nepotes non per
uenerint ad ætatem & virtutem regendæ domus.incumbit viduæ cura familiæ:& hinc impedi-
tur ad vacandum diuinis & eccleſiæ. quibus vacabant profeſſæ viduitatem. Tales enim viduæ
quamuis forte affectu ſint vere viduæ: quia tamen alligatæ ſunt curę filiorum non ſunt recipiē-
dæ ad profeſſionem vidualem, donec filii ſeu nepotes diſcant domum ſuam regere & mutuam
vicem reddere parentibus, habendo curam parentum qualem parentes habuerunt de eis:hoc eſt
donec filii habeant curam viduæ. vt ſic vidua exempta ab omni cura domeſtica poſſit profiteri
ſtatum vidualem ad vacandum diuinis,hoſpitibus, & aliis miſericordiæ operibus. *Hoc enim.*)
Deficiunt duæ dictiones. Bonum &,acceptum eſt coram deo.) Ne vidua talis ægre ferat dila
tionem profeſſionis,explicat Paulus huiuſmodi dilationem bonā eſſe in ſe & gratam Deo:quo-
niam innititur neceſſariæ pietati. ¶Quæ autem vere vidua eſt.) Officia eius quæ vere eſt vi-
K dua deſcribit,tum ad declarandum quod dixerat vere viduæ ſunt,tum ad explicandum incom-
poſſibilitatem viduę habentis curam nepotum ac filiorum ad officia vere viduę. Et deſolata
ſperet.pro,ſperauit,in deum.pro,in deo,& inſtet.pro,& perſiſtit,in obſecrationibus & orationi-
bus nocte & die.)Ecce duo officia vere viduæ.tum quòd deſolata locauit ſpem ſuam in deo,non
in futuro coniuge,non in diuitiis & reliquis quæ mundi ſunt. tum quòd tempus omne occupat
orationibus & obſecrationibus. quod non poteſt facere vidua alligata curæ filiorum minorum.
Nam quæ in deliciis eſt,viuens mortua eſt.)Alteram tangit differentiam viduarum penes vo
luntaria. E regione ſiquidem ad perſiſtentem die ac nocte in orationibus,deſcribit eam quę de-
liciis vacat. Et de hac dicit quòd viuens mortua eſt:hoc eſt vtriq; ſubiacet contrario.nam & vi-
uit ſtatu. mortua eſt autem opere. Ita quòd quatenus vidua, monſtruoſa eſt.nā & viuit & mor
tua eſt.viuit nomine & ſtatu viduæ:mortua eſt carens operibus viduarum.

Gradum

¶Et hoc præcipe,vt irreprehenſibiles ſint.) Ne patuifieret huiuſmodi mors & vita,ſubiungit hoc ſpectare ad reprehenſibilitatem viduarum.Et propterea mandat Timotheo vt præcipiat viduas abſtinere à deliciis,vt irreprehẽſibiles ſint. Si quis autem ſuorum & maxime domeſticorum curam non habet.pro,ſi quis autem ſuis & maxime domeſticis non prouidet, fidem negauit & eſt infideli deterior. ) Relatiuum quis quanuis Græce anceps ſit ad maſculinum & fœmininum,& propterea legi poſſit ſiqua referendo viduam(nam de viduis eſt ſermo) & ſic legendũ crediderim(tum propter ſubiuncta de officiis viduarum.tum propter præcedentia de officio viduæ habentis filios.de quo quum dixiſſet hoc enim bonum & acceptum eſt coram deo, ne putaretur illud ſic eſſe bonum gratumq; deo quòd etiam proficeri viduitatem eſſet bonum, explicat modo quòd eſſet magnum facinus) fateor tamen quod ſi relatiuum communis generis haberemus, magis quadraret: vt ex vniuerſali canone communi vtrique ſexui monſtraretur quantum crimen eſt non prouidere filiis & nepotibus. In cuius ſignum non loquitur canon de filiis aut nepotibus ſed vniuerſaliſſime de ſuis, præponendo domeſticos. ¶Quod autem dicit fidem negauit,ad exaggerationem ſceleris dicitur.& verificatur quia fidem negauit facto. Quod vero ſubiungitur& eſt infideli deterior,expoſitione non indiget:quia manifeſtum eſt.nam infideles prouident ſuis,hoc eſt ſpectantibus ad ſe, & maxime domeſticis. ¶Vidua eligatur non minus ſexaginta annoruum. ) Dixerat viduas honora quæ vere viduæ ſunt: & deſcripſerat eas quæ vere ſunt viduæ,& quæ mortuæ viduæ, & quæ impeditæ ad tempus. declarat modo quæ inter vere viduas præhonoranda ſit,quæ eligenda ſit in caput viduarũ.Et multas exigit conditiones.Quarum prima eſt ætatis.Et hæc tantæ ætatis exactio manifeſtat quòd de electionis capitis eſt ſermo. Quæ fuerit vnius viri vxor.) Caſtitatis mulieris decor eſt poſt primum virum non nupſiſſe. In operibus bonis teſtimonium habens.)Non dicit teſtes,ſed teſtimonium ſui habens in ipſis operibus bonis.Et quæ ſint illa bona opera explicat,ſubiungendo. Si filios educauit.Intellige de ea quæ habuit filios.Si enim filios neglexiſſet,malum haberetur de ea teſtimonium. Si hoſpitio recepit.)Hoſpitalitas magnum eſt teſtimonium charitatis. Si ſanctorum pedes lauit.) Pedites ibant prædicatores & Euangelici viri( quos Paulus ſanctos, hoc eſt mundos appellat) quorum pedes lauare tunc conſueuerant viduæ,aut recipientes eos hoſpitio:aut ſi alibi hoſpitabãtur,illuc veniebant ad lauandum eorum pedes. Si tribulationem patientibus ſubminiſtrauit.) Et hoc eſt aliud miſericordiæ opus,ſubuenire afflictis.Et demum. Si omne opus bonum ſubſecuta.pro,ſecuta eſt.)Ne per ſingula moraretur vniuerſaliter ſubdit ſi omne opus bonum eſt ſecuta,faciendo,procurando &c.Et in his officiis perſpicere potes quæ ſunt officia vere viduarum relatiue ad homines. nam relatiue ad ſeipſas deſcripſerat abiiciendas delicias: & relatiue ad Deum, quòd perſiſtit in orationibus & obſecrationibus die ac nocte. Adoleſcentiores. pro, iuniores, autem viduas deuita.) Poſt impedimentum temporale(videlicet quòd vidua habet filios aut nepotes educandos) impedimentum aliud maius edocet: ætatis ſcilicet iuuenilis. Quam vitandam dicit quo ad profeſſionem vidualis ſtatus. Non dicit differendam eſſe profeſſionem (ſicut dixerat de habente filios) ſed abſolute dicit deuita. Et rationem ſubdit. Quum enim luxuriatæ fuerint in CHRISTO.) Superfluit in, & iuxta textum Græcum genitiui eſt caſus CHRISTO. Et ſumitur luxuriari proprie pro ſuperfluo vſu . Et dicit quum enim luxuriatæ fuerint CHRISTI, non quòd ſuperfluitates vere fuerint CHRISTI, ſed quòd vſæ ſunt CHRISTO in ſuperfluitatibus. Significatur enim ad literam quòd quum in ſuperfluitatibus vſæ fuerint viduali velo CHRISTI, tunc Nubere volunt.)Hęc eſt itaque vera ratio repellendi iuuenculas viduas à profeſſione viduali: quia quum vſæ fuerint aliquanto tempore velo CHRISTI in ſuperfluitatibus, mutant voluntatem & volunt nubere. Habentes damnationem.pro,iudicium, quia primam fidem irritam fecerunt.pro,abiecerunt. ) Tria propoſuerat ſcilicet deuita,quum luxuriatæ fuerit,& volunt nubere.Et retrogrado ordine illa explanat:dicendo quòd nubendo incurrunt iudicium iuſtæ damnationis eo quòd repulerunt primam fidem. Manifeſtant autem ſubiuncta de eiſdem(volo igitur iuniores nubere) quòd non eſt ſermo de fide primi coniugis abſolute,ſed de eadem firmata profeſſione viduitatis, hæc eſt enim prima fides cuius abiectione incurrunt iudicium . Et hinc ſumitur quòd profitebantur viduitatem voto in manu Epiſcopi,& à tali voto vitandas adoleſcentiores vduas Paulus cenſet propter periculum inſtabilitatis:quia poſtea volunt nubere. Simul autem & ocioſæ diſcunt circumire domos.)Declarat luxuriatæ fuerint CHRISTI, explicando in quibus conſiſtit huiuſmodi ſuperfluitas vtendo CHRISTO in huiuſmodi ſuperfluitatibus.Et primum ſupputat ocioſe circũire domos.Cõiicitur hinc ꝙ officiũ vere viduarũ quę erãt profeſſę viduitatẽ, erat ire per domos, non ocioſe

F ocioſe ſed pietatis cauſa. & propterea dicit Paulusquòd harum exemplo iſtæ adoleſcentiores vi-
duæ diſcunt circumire domos,non tamen pie ſed ocioſe.Et hic eſt primus luxus. Non ſolum.
Deeſt,autem,ocioſæ ſed & verboſæ.pro,nugaces, & curioſæ,loquentes quę non oportet.) Ecce
multitudo luxuum in nugis & curioſitate,&(quod peius eſt)in verbis indecentibus.hoc enim|vti
CHRISTO in ſuperfluitatibus. ¶Volo autem.pro,igitur,iuniores nubere. ) Declarat illã
particulam deuita:inſerendo ad euitandum tum periculum damnationis earum tum huiuſmodi
luxus,quòd non admitantur ad profeſſionem viduitatis ſed nubant. Et hinc vt dictum eſt,mani
feſte patet quòd licite nubebant ante profeſſionem viduitatis. Filios procreare.)Et hinc mani-
feſte patet quòd de iunioribus vere iuuenculis loquitur,non de iunioribus,id eſt minoribus ſexa-
genariis.nam de illis non fuiſſet dictum filios procreare. Matresfamilias eſſe.pro,familiam ad-
miniſtrare.)Et hoc contra ocium & diſcurſum. Nullam occaſionem dare aduerſario maledi-
G cti gratia.)Dabatur occaſio maledicendi,murmurandi ac detrahendi,ex diſcurſu iuuencularum
viduarum per domos.& propterea ad hoc euitandum dicit quòd rales iuuenculæ nullam occa-
ſionem dent aduerſario(ſiue Gentili ſiue Chriſtiano aduerſanti)maledicentiæ. Iam enim quę-
dam conuerſæ ſunt retro.)Loco harum trium dictionum(conuerſæ ſunt retro)legendum eſt.
Defluxerunt, poſt Satanam.)Ecce effectus manifeſtans non ſolum periculum ſed caſum qua-
rumdam talium,& ſimul occaſionem datam maledicentiæ. Et ex hoc textu apparet quòd ante
hanc Pauli inhibitionem admittebantur iuniores viduæ ad profeſſionem vidualem,& ſequebã
tur huiuſmodi inconuenientia prædicta:quibus cognitis Paulus inhibuit huiuſmodi iuuenculas
viduas admitti ad profeſſionem viduitatis. ¶Didicit ab experientia Paulus non conducere il-
lis iuuenculis viduis,nec conducere eccleſiæ huiuſmodi profeſſionem.Vtinam hodie diſceremus
ab huiuſmodi experientiis an proſint iuuenilis ætatis vtriuſq; ſexus perſonarum ſolennia vota,tũ
H ſacrorum ordinum tum religionũ. Si quis fidelis.) Deſunt hic quatuor dictiones. Aut ſi qua
fidelis,habet viduas,ſubminiſtret illis vt.pro,&,non grauetur eccleſia:vt iis quæ vere viduæ ſunt
ſufficiat.)Hactenus de ſpiritualibus circa viduas locutus fuerat in ſpecie,multa inſtruendo: modo
de temporalibus ſubuentionibus inſtruit diſtinguendo inter viduas vere deſolatas & vere viduas
non deſolatas.Et non deſolatas appellat illas quæ habent ſuos iam Chriſtianos:vere autem vidu-
as(hoc eſt deſolatas)appellat quarum ſui aut non ſunt Chriſtiani. Et de illis quidem mandat vt
ſui fideles ſubminiſtrent illis temporalia,& non grauetur eccleſia in communi pro illis:vt eccle-
ſia ſufficiat ad ſubueniendum iis quæ vere deſolatæ ſunt.Perpende hinc quòd abſq; delectu eccle
ſia in communi prouidebat viduis indigentibus. & quoniam hoc oneroſum erat eccleſiæ, ordi-
nat Paulus vt filii,nepotes,cognati & huiuſmadi prouideant ſuis viduis: & curæ eccleſiæ relin-
quantur ſolæ vere deſolatę.Et ratio.mandati huius eſt vt ſuauiter continuari poſſit eccleſię com
I munis cura circa viduas.
QVi bene præſunt presbyteri.)Nomen ordinis eſt presbyteri hoc in loco.Quod ex eo pa-
tet ꝙ deſcribuntur præeſſe bene.præeſſe enim eſt Epiſcoporum ſeu ſuperintendentium.
¶Nec dicit qui præſunt ſed qui bene pręſunt. Duplici honore digni habeantur.)videli
cet reuerẽtialis officii & ſubuentionis.hic eſt enim duplex honor in ſcripturis. Maxime qui la-
borãt in verbo & doctrina.)Inter bene præſidentes præferendi ſunt illi qui ſuper officiũ ſuperin
tendendi adiungũt laborẽ in verbo exhortatorio affect⁹,& in doctrina inſtruẽte intellectũ.Et ad
hoc affert authoritatẽ ſcripturæ Deuter.xxv. Dixit.pro,dicit,enim ſcriptura.nõ alligabis os bo
ui triturãti.)Nota trituranti:quoniam propter hanc particulam affertur authoritas ad eos qui la
borant in verbo & doctrina. Et dignus eſt operarius mercede ſua.)Hoc ſcriptum eſt in Euan-
gelio Luc.x.Et ad idem affertur operarius,non ocioſus. ¶Aduerſus pręsbyterum.)Conſequẽ-
ter presbyteri nomen non ætatis ſed ordinis apparet: quoniam de talibus eſt pręſens tractatus.
K Accuſationem noli recipere.pro,non admitte,niſi ſub duobus aut tribus teſtibus.) Non facile
admittendã cenſet accuſationẽ presbyteri ratione ſtatus. non enim vult vt accuſatione admiſſa
ſubiaceat diſcrimini progreſſus an ſint teſtes ſufficientes an deficiant teſtes, ſed quòd ipſa accuſa
tio non admittatur niſi conſtet de ſufficientibus & idoneis teſtibus.Et hoc eſt priuilegium preſ-
byterorũ ex hac Pauli ordinatione. Peccantes coram omnibus,argue: vt & cæteri timorem ha-
beant.) Anceps eſt conſtructio an coram omnibus referatur ad peccãtes an ad argue.Et ſi quidẽ
ad peccãtes refertur,de punitione peccatorũ publicorũ inſtruit Timotheum vt peccãtes coram
omnibus(quorũ non oportet accuſationẽ & teſtes expectare)arguat,puniendo.Et quadrat ratio,
vt & cæteri timorem habeant.Si autem refertus ad argue,quũ dixiſſet de presbyteris ꝙ accuſa-
tionem aduerſus eos non admittat niſi ſub duobus aut tribus teſtibus , conſequenter ſubiungit

ꝙ eos

quòd eos conuictos in peccato,publice puniat vt cæteri timorem habeant. ¶Verum ſi partici- A
pium peccantes ponderatum fuerit, ſola prima lectio quaprare videtur. non enim dicit eos qui
peccauerunt ſed peccantes.& ideo adiungit coram omnibus, ad differentiam peccātis in te,pec-
cantis ſecreto:quem dominus corrigendum inter te & ipſum præcipit. ¶Teſtor coram deo &
Deeſt,domino,Chriſto Ieſu & electis angelis vt hæc cuſtodias.)Cerne quanto.vinculo aſtringit
Timotheum in materia iudicii. Sine præiudicio.hoc eſt ſine anteiudicio, ſine præuio iudicio.
Præcipitationē,inconſultationē indiſcuſſionēq; prohibet. præcipit diſcerni prius, examinari &
diſcuti cauſam antequam procedatur ad ſententiam. Nihil faciens, in alteram partem decli-
nando.) Loco iſtarum quatuor dictionum (in alteram partem declinando) legendum eſt. Per
aduocatiōnem.) Ex parte ſui errat ſi procedit abſque præuio iudicio:ex parte autem aliorum er-
rat ſi aliquid facit per aduocationem:hoc eſt ad inſtantiam aduocati, ad inſtantiam cuiuſcunq;
fauoris, patrocinii & reliquorum huiuſmodi.Hæc ſunt propter quæ tanto vinculo aſtringit Ti- B
motheum in iudiciis. ¶Manus cito nemini impoſueris.) Circa promotionem diaconorum &
presbiterorum inſtruit ipſum.fiebat enim per impoſitionem manuum. Et rationem ſubdit.

Neque communicaueris peccatis alienis.) peccata ſiquidem illius communia erunt tibi ſi mi-
nus idoneum promoueris. Teipſum caſtum cuſtodi.)ſic curam gere aliorum vt non recedas à
cuſtodia tuiipſius. ¶Noli adhuc aquam bibere.)Non ſolum animæ ſed corporis Timothei cu
ram exercet Paulus. Sed modico vino vtere propter ſtomachum tuum & frequentes tuas in-
firmitates.)Sententia eſt clara. ¶Quorumdam hominum peccata manifeſta.pro,præmanife
ſta,ſunt præcedentia ad iudicium: quoſdam autem & ſubſequuntur.) Dixerat vt nihil faceret in
iudiciis ſine præuio iudicio: ne hæc intelligerentur vniformiter, ſed ſecundum diuerſitatem ma
teriæ ſubiectę diuerſimode ſeruanda,diſtinguit peccata hominum iudicanda dupliciter inueni-
ri.vel ante iudicium manifeſta,vel quorum manifeſtatio ſequitur iudicium. Et eſt ſermo de iu- C
dicio diſcuſſionis:ſine quo pręceperat nihil fieri.vt ex hoc diuerſo modo manifeſtationis diſcer-
neret Timotheus diuerſum modum præuii iudicii.nam in iis quæ antequam diſcutiantur manī
feſta ſunt, ſola notitia apud iudicem opus eſt:in aliis autem notitia iudicis pendet ex diſcuſſione
præuia.Eſt itaq; ordo literæ.Quorumdam hominum peccata pręcedentia ad iudicium,hoc eſt
quæ iudicanda ſunt,præmanifeſta ſunt,ante ſcilicet q̄ veniant in iudicium: quoſdam autem,iudi
candos,& ſubſequuntur,ſcilicet peccata quatenus manifeſta.Ita quòd peccata quatenus manife-
ſta ſubſequuntur iudicium diſcuſſionis. Similiter & facta bona manifeſta . pro præmanifeſta
ſunt:& quæ aliter ſe habent.) Superfluit ſe. Abſcondi non poſſunt.) Dixerat nemini cito ma-
manum impoſueris:diſtinguit modo de bonis factis ſicut diſtinxit de peccatis. Et dicit quorun-
dam facta bona præmanifeſta ſunt,antequam homines diſcutiantur:vt intelligat Timotheus ꝙ
in iis qui ſunt notorie boni quo ad facta,non eſt opus diſcuſſione ad hoc vt imponantur eis ma
nus. Quidam autem ſunt qui habent aliter bona: hoc eſt non notorie bona habent opera. & hi D
diſcutiendi ſunt:quoniam latere non poſſunt,ſi diligens adhibeatur diſcuſſio. ¶Et intellige ip-
ſos latere non poſſe regulariter loquendo. communiter enim diligenti diſcuſſione inuenitur ve-
ritas talium.contingere tamen poteſt præter regulariter quòd veritas occultaretur. Et propterea
circa hos promouendos vtendum eſt tarditate,vt veritas inueniatur.

## CAPVT VI.

QVicunque ſunt ſub iugo ſerui. ) De corporaliter ſeruis loquitur. Dominos
ſuos omni honore dignos arbitrentur.)Et loquitur de dominis etiam Paga
nis.baptiſma enim non abſoluit ſeruos à ſeruitutis corporalis vinculo.Vnde
& rationem ſubdit. Ne nomen domini. pro, dei, & doctrina blaſpheme- E
tur.) Si ſerui facti Chriſtiani non honorarent dominos ſuos, periculo blaſ-
phemiæ exponeretur tam nomen dei q̄ doctrina dei. conquererentur ſiqui
dem domini de tali doctrina quæ ſubducit ſeruos à debito ſeruitio domino-
rū:& ſimiliter detraherēt tali deo cui placēt huiuſmodi iniuſtitiæ. Quo contra ſi ſerui Chriſtiani
omni honore dignos exiſtimāt dominos ſuos, occaſionē dant laudādi nomen & doctrinā Dei
Chriſtianorū. ¶Qui autem fideles habent dominos,non contemnant.)ſupple ipſos dominos.
Quia fratres ſunt.)in Chriſto. Sed magis ſeruiant quia fideles ſunt & dilecti quia. pro,qui,be-
neficii participes ſunt.)Ordo literæ eſt.ſed magis ſeruiant qui beneficii participes ſunt,quia fide-
les & dilecti ſunt eorum domini.Et eſt ſenſus quòd fraternitas in Chriſto non inducat contem-

ptum

nis reconditur fundamentum ſuper.quod conſurget aſcenſus ad appræhendendum vitam æter- A
nam. hoc eſt enim proprium meritum diuitum quatenus ſunt diuites. ¶ O Timothee.) Ad
excitandum Timotheum,adiungit articulum. Depoſitum cuſtodi.) Commiſſum gregem
ſub depoſiti ratione cuſtodiendum mandat:vt etiam de leui culpa teneatur. Deuitans propha-
nas vocum nouitates.pro,inanitates.)Inter alias vigilantias neceſſarias ad cuſtodiam depoſiti, o-
portet te euitare prophanas vocum inanitates.Inanitates vocum aliæ ſunt prophanę,hoc eſt ſa-
cris aduerſæ:aliæ ſunt tanq̃ indifferentes,vt nugæ.& propterea Paulus addidit prophanas.Opor
tet ſiquidem epiſcopum cuſtodire depoſitum ſibi gregem etiam à vanis vocibus ſi prophanæ
ſunt,ſi aduerſus ſacras literas ſunt,ſi aduerſus ſacra myſteria ſunt. Et oppoſitiones falſi nominis
ſcientiæ.) hoc eſt falſo nominatæ ſcientiæ.Forte ſcientiam cabaliſticam appellat falſo nomina-
tam ſcientiam.Verum quamtunq; intelligas,perpende ſoliditatem veritatis euangelicæ.nam nó
contrariantur ei oppoſitiones cuiuſcunq; ſcientiæ, dummodo non falſo nominetur ſcientia: ſed
ſolum oppoſitiones falſo nominatæ ſcientiæ , aduerſantur veritati Chriſtianæ. Et in promptu B
rario eſt:quia verum vero non eſt contrarium. Omnis autem vere nominata ſcientia eſt vero-
rum. Quam quidem promittentes.pro, profitentes,circa fidem exciderunt.pro,à fide aberra-
uerunt.) Experientiam affert quo ducit illa falſo nominata ſcientia. Et hinc habemus ꝙ de qua-
dam certa ſcientia loquitur:alioquin non diceret quam quidam profitentes à fide aberrauerunt.
Et ſi collegeris hæc omnia (videlicet quòd falſo nominatur ſcientia, ꝙ complexa eſt à fidelibus
cum periculo profitentiũ in illam ita ꝙ quidam illam profitentes aberrauerunt à fide:& ꝙ Pau-
lus non dicit illam omnino vitandam,ſed dicit illius vitandas eſſe duas partes, ſcilicet prophanas
vacuitates vocum & oppoſitiones ad cuſtodiendum depoſitum gregem ) ſuſpicaberis forte me-
cum cabaliſticam pingi ſcientiam. Meæ ſiquidem ſuſpitioni alia non occurrit ſcientia his picta
coloribus. Gratia tecum amen.) Hæc eſt ſalutatio manu Pauli. ¶ Et apud Græcos inuenitur
ſubſcriptio talis. Ad Timotheum prima ſcripta Laodiciæ. C

Caietæ die vltimo Martii. 1529.

# THOMAE DE VIO
## CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN posteriorem epiſtolam Pauli ad Timotheum Commentarii.

PAulus Apoſtolus IESV CHRISTI.)non aliorũ Apo-
ſtolorum. Per voluntatem Dei.)non meritis propriis. Se-
cundum promiſſioné vitæ quæ eſt in CHRISTO IE- D
SV.) Apoſtolus per voluntaté Dei nó ſecundũ ꝙ diſponit &
gubernat naturalem rerum ordiné, ſed ſecundũ ꝙ promittit
vitam quę eſt in CHRISTO IESV nũc per fidé, po-
ſtremo autem per immortalé gloriam etiam corporis.Mate-
ria ſiquidem apoſtolatus ſignificatur:explicando ꝙ eſt miſſus
per voluntatem Dei quatenus promittit vitã quę eſt in Chri-
ſto IESV. Ad hanc ſiquidem promiſſionem promulgan-
dam,ad illam inuitandum &c.legatus. Timotheo chariſſi-
mo. pro,dilecto,filio.)per euangelium. Gratia & miſericor-
dia & pax.)Superfluunt ambæ coniunctiones.Imprecatur non ſolum extrema dona(gratiá &
pacem)ſed etiam miſericordiá,donum mediũ ſumme neceſſarium prælatis. A Deo patre no- E
ſtro.)Superfluit noſtro. Et CHRISTO IESV domino noſtro.)Expoſita ſępe ſunt hęc.

GRatias ago.pro,gratiam habeo, Deo meo.)Superfluit meo. Perfecta ſalutatione inchoat
narrationem à commendatione Timothei. Et commendationem inchoat explicando ſe
recognoſcere vt diuinum beneficium quòd aſſidue eſt memor ipſius Timothei, memor
autem in orationibus & in deſiderio videndi ob virtutes eius & matris & auiæ. Cui Seruio à
progenitoribus meis in conſcientia pura.)Superfluit meis.Et non eſt ſermo ne qualicunq; ſerui-
tute,ſed de ſeruitute cultus.Ac ſi diceretur.quem colo non nouitius,ſed à via progenitorũ:Abra-
hæ,Iſaac,Iacob &c.ſed nec externo tantum honore,ſed in cóſcientia pura. Quòd ſine inter-
miſſione habeam tui memoriá in orationibus meis nocte ac die.)Ad orationes refertur aſſidui-
tas nó ad tépus:hoc eſt ꝙ nunq̃ Paulus orabat abſq; admixta memoria Timothei,ſiue in die ſi-
ue in nocte.

F ue in nocte. Deſiderans te videre, memor lachrymarum tuarum.) Lachrymas fidei fuiſſe has
manifeſtant ſubiuncta. Et propterea non immerito accendebant deſiderium Pauli ad videndũ
illum. Vt gaudio impleat, recordationem accipiens eius fidei quæ in te eſt nõ ficta:quæ & ha-
bitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunica. Perſuaſum autem habeo quòd & in te.)
Lachrymæ Timothei accendebant Pauli deſiderium: cauſa autem lachrymarum interna fides
Timothei non ficta ab auia & matre profecta, replebat gaudio animum Pauli. Vt patet in Actis
Apoſtolorum, Timotheus ex materno genere erat Iudæus. Et propterea Paulus meminit ma-
tris & auiæ. Propter quam cauſam.) fidei in te habitantis. Admoneo te vt ſuſcites gratiam.
pro, donum, Dei quod eſt in te per impoſitionem manuum mearum.) Niſi teporem aliquem in
Timotheo Paulus cognouiſſet, non monuiſſet vt ſuſcitaret velut ſopitum ignem donum Dei e-
piſcopalis gradus: quod erat datum Timotheo per impoſitionem manuum Pauli, ſicut & hodie
G datur. ¶Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris. pro, timiditatis.) Inſinuatur hinc cauſa
teporis circa curam epiſcopalem fuiſſe timiditatem quandam. Sed virtutis. pro, potentię.) ad
fortiter operandum magno animi robore. Et dilectionis.) Nihil prodeſſet ſpiritus fortitudi-
nis ad euangelizandum, arguendum, docendum &c. niſi ſimul eſſet ſpiritus dilectionis impel-
lentis ad operandum. Et ſobrietatis.) Non eſt ſermo de ſobrietate potus ſed de ſobrietate do-
ctrinæ: prout ipſemet Paulus dicit in Actis Apoſtolorum ad feſtum verba ſua eſſe ſobrietatis.
Hæc ſunt quæ proponit Paulus tractanda in hac epiſtola.

NOli itaque erubeſcere. pro, non igitur erubeſcas.) Incipit tractare propoſita, inchoans ab il-
la particula, ſpiritum timiditatis. Timidi ſiquidem eſt erubeſcere. Teſtimonium domini
noſtri neque me vinctum eius.) Quandiu paulus perſecutiones paſſus eſt à Iudæis, *Timo-
theus* non indiguit exhortatione vt libere teſtificaretur ea quæ ſunt IESV CHRI*STI*, &
H vt paulo ętiam vincto ad inſtantiam Iudęorum adhæreret: ſed vbi paulus abſolutus à primis vin
culis cum quibus miſſus fuerat Romam (vt in calce epiſtolæ huius explicabitur) iterum vinctus
eſt Romæ à Nerone primam contra Chriſtianos perſecutionem mouente, occaſio timendi da-
ta eſt Epiſcopis vbique exiſtentibus tum teſtificari ea quæ ſunt *IESV* Chriſti, tum adhærere
paulo. Vnde in calce epiſtolæ dicet quòd in prima defenſione nemo mihi affuit. *Et propter-*
ea paulus ſecundo vinctus in fine vitæ ſuæ & imperii Neronis, monet Timotheum (qui poſt pri
ma vincula diſceſſerat ab ipſo, miſſus ad Philippenſes: vt illis Paulus in epiſtola promittit) vt au
ditis iſtis nouis vinculis, non timeat non erubeſcat teſtimonium Chriſti crucifixi neque me vin
ctum tanquam maleficum. Vtrunque enim erat materia pudendi in conſpectu Gentilium & Iu
dæorum. Sed collabora euangelio.) hoc eſt patiendo afflictiones vna mecum incumbe euan-
gelio tuendo ac propagando. Secundum virtutem. pro, potentiam, Dei.) ſcio quòd hoc exce-
I dit vires tuas, noui timiditatem tuam: & ideo adiungo ſecundum potentiam Dei quæ tibi non
deerit confidenti in illa. Qui nos liberauit. pro, ſaluauit.) Ecce ratio non erubeſcendi teſtimo-
nium domini beneficium ſaluationis collatum electis. Pronomen ſiquidem nos demonſtrare e-
lectos, ſubiuncta teſtantur. Et vocauit vocatione ſua ſancta Superfluit ſua. Ecce aliud benefi-
cium vocationis non qualicũq; vocatione ſed vocatione ſancta, hoc eſt munda quantum ad ſta
tum ad quem vocauit. Vocauit ſiquidem ad ſtatum mundiciæ ab erroribus & peccatis. Non
ſecundum opera noſtra.) Ad vtrunque beneficium (ſaluationis & vocationis) *refertur* quòd
non noſtris meritis. Sed ſecundum propoſitum ſuum.) ab æterno definitum. Prima radix
ſaluationis & vocationis electorum eſt diuina voluntas qua propoſuit iſtos ſaluare & vocare.

Et gratiam quæ data eſt nobis in CHRISTO IESV ante tempora ſæcularia. pro, æ-
terna.) Multa ſunt hic myſteria. Dicit in primis data eſt nobis ante tempora æterna. Et pro-
K pterea quæſtio oritur: quum omnis diuina datio qua Deus dedit nobis aliquid ſit datio tempo-
ralis, quomodo verificatur quòd gratia data eſt nobis ante tẽpora ęterna. Solutio eſt ꝙ licet effe
ctus dationis ſit in tempore, ipſa tamen datio quæ eſt actio diuina, quæ eſt eſſentia dinina eſt æ-
terna ante omnia tempora. Et ex parte actionis dicit Paulus quòd gratia (hoc eſt gratuita dei
voluntas) data eſt nobis ante tempora æterna. Hanc doctrinam de omni actione diuina nun-
quam in potentia, ſed ab æterno in actu ex parte actionis, ſi non percipis minus docte in Meta-
phyſica ſeu Theologia ſpeculatiua, percipe hanc faciliorem. paulus non ſolum dicens ſecun-
dum propoſitum, ſed gratiam datam ante tempora, explicauit quôd non ſecundum quod-
cunque propoſitum, ſed ſecundum propoſitum gratuito (non ex debito) datum nobis ante tem-
pora æterna. Ita ꝙ data eſt non ſignificat actionem tranſeuntem (quia non habet pro materia
donum aliquod creatum) ſed ſignificat actionem immanentem: quia habet pro materia gratui-

tam Dei

tam Dei voluntatem,& quemadmodum ab æterno dilexit nos,ita ab æterno dedit nobis ſuum A
propoſitum gratuito.Et ſi hanc rurſus non percipis,intellige gratiam datam nobis ante tempo-
ra, datam in prædeſtinatione diuina:quamuis in effectu data ſit in tempore.❡Dicit quoque an-
te tempora æterna.Et habet quæſtionem: tum quia ipſa non fuerunt ęterna:tum quia ſi fuiſſent
æterna, non datur ante.Solutio eſt quòd Paulus non dicit tempora æterna à parte ante, ſed ab-
ſolute . quod verificatur in temporibus inchoatis,durantibus in perpetuum : durabunt autem in
perpetuum tempora in ſucceſſionibus actionum humanarum. Et hoc ſufficit textui quòd ante
tempora data ſit nobis gratia. At ſi quadrare vis omnino textum de temporibus æternis à par-
te ante,dicito ꝙ loquitur de temporibus nõ quæ fuerunt æterna niſi imaginarie, ſed etiã ſi fuiſ-
ſent æterna. Et vere ante tempora etiã ſi fuiſſent æterna,gratia Dei data eſt nobis:quoniam da-
ta eſt nobis in ęternitate,quæ eſt ante omnia tempora etiã æterna,vt cauſa omnis temporis etiã
æterni.❡Dicit quoq; in CHRISTO IESV.Difficile autem eſt intelligere quo pacto verifica- B
tur ꝙ gratia Dei data eſt nobis in CHRISTO IESV ante tempora ęterna:quũ CHRISTVS
IESVS nomẽ ſit hominis:& certũ ſit ꝙ filius Dei non fuit homo ante æterna tempora, ſed vbi
venit plenitudo temporis miſit Deus filium ſuum &c.Solutio eſt ꝙ ſiue in CHRISTO IESV
referatur ad gratiam(& ſit ſenſus,gratiam in CHRISTO IESV quæ data eſt nobis) ſiue refe-
ratur ad pronomen nobis(& ſit ſenſus,nobis non abſolute ſed membris Chriſti Ieſu)vtroq; mo
do ſignificatur idem:videlicet modus participandi ſalutem & gratiam diuinæ prędeſtinationis,
ꝙ propoſuit deus gratuito per Ieſum Chriſtum ſaluare nos & dedit modis expoſitis ante æter-
na tẽpora nobis gratiã tali modo habendã.Cum qua veritate ſtat ꝙ ſecundum effectum perue-
nit ad nos hoc beneficiũ & hic modus in tempore. Manifeſta eſt autem nunc.)Superfluit eſt.
Per illuminationem.pro,apparitionem,ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti.) Ante tempora,data qui-
dem eſt nobis in Chriſto Ieſu gratia Dei, verum ab æterno nõ eſt manifeſtata, ſed manifeſtata C
eſt nunc in plenitudine temporis per apparitionem in carne prius mortali & deinde immorta-
li Ieſu Chriſti.Vere per hanc apparitionem manifeſtata eſt gratuita dei voluntas ab æterno er-
ga electos,ob quorũ ſalutem miſit deus filiũ ſuum &c. Qui deſtruxit.pro,aboleuit,quidẽ mor
tem,illuminauit autem vitam & incorruptionem.pro,incorruptibilitatem,per euangelium.) ab
effectibus probat manifeſtatam gratiam per apparitionem Ieſu Chriſti.Alter effectus eſt abole-
uiſſe mortem tam animę q̃ corporis. Alter in lucẽ protuliſſe vitã tam animæ q̃ corporis & in-
corruptibilitatem vtriuſq; vitę fœlicis.Vtrũq; autẽ effecit Ieſus Chriſtus per euangeliũ, ſubaudi
creditum.Mediante ſiquidem euangelio credẽtibus & amplectẽtibus illud Ieſus obliterauit mor
tem & in lucem protulit vitam & incorruptibilitatem. Recte intellige ꝙ non eſt hic ſermo de
effectibus paſſionis,& reſurrectionis Chriſti ſecundum ſe,ſed de applicatione eorundem ad cre-
dentes per euangelium prædicatum,creditũ ac complexum. ❡In quo.pro,in quod.)euange-
lium. Poſitus ſum ego.)non ego me poſui. Prædicator.pro,præco.) ad publicandum. Et D
apoſtolus in ſupremo eccleſiæ ordine. Et magiſter.pro,& doctor,gentium.)præco & apoſto
lus abſolute,doctor vero gentium peculiariter. Propoſuerat vt non erubeſceret teſtimonium do
mini neq; me vinctum eius.Et propterea expeditis ſpectãtibus ad teſtimonium domini tractat
modo ſpectantia ad me vinctum eius:commemorando ꝙ q̃uis ſim vinctus, ſum tamen poſitus
in euangelium præco & apoſtolus ac doctor gentium. Ob quam cauſam.) videlicet euangelii.
Etiam.pro,&,hæc patior.)ſupple vincula. Sed non confundor.pro,erubeſco.)vincula & car
ceres. Multo igitur minus tu debes erubeſcere me vinctum Chriſti. ❡Scio enim cui credidi.)
Ecce ratio quare non erubeſco vincula propter euangelium.Et dicit ſcio,quia ipſe euidentem ha
buit notitiam quum raptus fuit quòd Deus eſt ille cui credimus.Nos autem quãuis euidentia de-
monſtratiua ſciamus deum eſſe,non tamen euidenter ſcimus quòd ipſe eſt cui credimus,ſed fide
tenemus hoc. Et certus ſum.pro,& perſuaſum habeo, quia.pro, quod potens eſt depoſitũ meũ E
ſeruare in illum diem. ) Merita propria tam bene operando quàm mala patiendo appellat de-
poſitum ſuum apud deum:vt intelligamus ꝙ non pereunt,non tranſeunt cum tempore actionũ
& paſſionum,ſed commendantur in depoſitum non apud hominem ſed apud deum potentem
ſeruare hæc ad præmiandum illo die quo ipſum iudicabit,vnde merito non erubeſco,ſed conti-
nue augeo depoſitum meum. ❡Formam habe ſanorum verborum quæ à me audiſti in fide
& in dilectione in Chriſto Ieſu.)Poſtquã explicauit quare non debet Timotheus erubeſcere ip-
ſum Paulum vinctum ratione officii,cauſæ & certi pręmii ipſius Pauli,adiungit rationem rela-
tiue ad ipſum Timotheum ꝙ inſtructus fuerit à Paulo.De forma itaque exemplari ſeu in exem
plum expoſita , dicit.Habeto,in vſu , formam ſermonum ſanitatem animi præbentium , quos

F à me nõ per ſcripturas didiciſti ſed audiſti, nõ in philoſophia morali, ſed in fide & dilectione in
CHRISTO. Hæc forma faciet te non erubeſcere teſtimonium CHRISTI. Bonum
depoſitum cuſtodi per ſpiritum ſanctum qui habitat in nobis.) Ipſa forma ſanorum verborum
quæ audierat à Paulo &c. appellatur depoſitum bonum. Depoſitum quidem Pauli apud Timo-
theum: bonum autem Timotheo & aliis Chriſtianis. Hoc inquam depoſitum cuſtodi, non per
proprium ſpiritum ſed ſpiritum ſanctum. Curam depoſiti habe, parendo non ſpiritui timidita-
tis ſed ſpiritui ſancto, qui non eſt longe à nobis nec hoſpes in nobis, ſed habitat in nobis electis.
¶ Scis enim hoc.) Superfluit enim. Ad exercitandum Timotheum vt cuſtodiat depoſitum, ſub-
iungit & quoſdam profeciſſe in malum, & quoſdam profeciſſe in bonum: vt in illis periculum,
in iſtis profectum conſiderando excitetur. Quòd auerſi ſunt à me. pro, auerſati ſunt me, om-
nes qui in Aſia ſunt.) Superfluit hoc vltimum ſunt. Ex quibus eſt Phygelus & Hermogenes.)
G Ordo literę eſt. ꝙ auerſati ſunt me Romæ omnes qui in Aſia quoq; auerſati fuerant me. Et di-
cit ſcis, quia commemorat id quod Timotheo notum erat: videlicet ꝙ quemadmodum in Aſia
minore iſti Paulum aſpernati fuerant, ita & Romæ, de malo in peius procedentes. De quorum
numero duos tantum nominat. ¶ Det miſericordiam dominus Oneſiphori domui.) Ecce ꝓfi-
ciens Oneſiphorus & gratus. Paulus non orat pro Oneſiphoro tantum, ſed pro vniuerſa illius
familia. Quia ſæpe.) non ſemel aut bis. Me refrigerauit. pro, refocillauit.) ſecundum corpus.
Et catenam meam non erubuit.) Hoc eſt quod præcipue intendit Paulus ſignificare Timotheo,
vt ab exemplo animoſior reddatur ad non erubeſcendum ipſum vinctum. Sed quum Romã
veniſſet. pro, Romæ eſſet, ſolicite. pro ſtudioſius, me quæſiuit & inuenit.) Quod longe propen-
ſioris animi fuit quàm ſi me caſu repertum cum catena non erubuiſſet. Det illi dominus *inue-
nire* miſericordiam à domino. pro, apud dominum, in illa die.) Ratione huius maioris *officii* o-
H rat pro æterna retributione in die iudicii. Et quanta. pro, & quæ, Epheſi miniſtrauit mihi tu
melius noſti.) Vt credat Timotheus hæc Oneſiphori officia erga Paulum Romæ, commemo-
rat Epheſina nota Timotheo: vt & hinc profectus Oneſiphori innoteſcat & trahat exemplo.

## CAPVT II.

TV ergo fili mi cõfortare. pro, inualeſce, in gratia quę eſt in CHRISTO
IESV.) Tractat illam particulã, ſcilicet ſpiritũ potẽtiæ. Propoſuerat enim
quòd non dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis ſed potentiæ. Vnde & à ro-
bore incipit, inferendo ex dictis. Tu ergo inualeſce, non in propriis viribus
ſed in gratia quæ ſecundum ſeipſam eſt data nutrita & aucta fide CHRI-
STI IESV. Et quæ audiſti à me.) Duo exigit ſpectantia ad ſpiritum potentiæ Euangeli-
I cæ. Alterum quòd inualeſcat in gratia CHRISTI. alterum quòd aſciſcat ad officium euan-
gelicum alios. Euangelicos ſiquidẽ ſermones ſignificat dicendo & quæ audiſti a me. Per *mul-
tos* teſtes hæc commenda.) In calce præcedentis epiſtolæ dicitur Timotheo & confeſſus *es bo-
nam* confeſſionem coram multis teſtibus. Quod itaq; ſeruatum eſt in promotione Timothei,
idem ſeruandum à Timotheo ſtatuit in promotione aliorum. Ita quòd modo explicat modum
commendandi, qui prius explicauerat rem commendandam: videlicet quæ audiſti a me. *Et ter-
tio* ſubiungit quibus commendandum eſt. Fidelibus hominibus qui idonei erunt *& alios do-
cere.*) Fidelitas voluntatis eſt virtus ad non fallendum: idoneitas vero ad docendum *alios*, in-
tellectiuæ partis eſt ſimul & executiuæ. puta linguæ expeditæ & huiuſmodi. *Labora.* pro, tu
igitur fatigare.) Præceperat primum tu ergo fili mi inualeſce in gratia. Hoc præceptum pro-
ſequitur explicando potentiam ad ſufferendum afflictiones occurrentes propter militiam euan-
K gelicam. Sicut bonus miles CHRISTI IESV.) pugnando, tuendo, expugnando.
Nemo militans Deo implicat ſe negociis ſæcularibus.) Superfluit Deo. & legendum eſt.
Nemo militans implicatur negociationibus vitæ.) Quia dixerat ſicut bonus miles CHRI-
STI, affert conditionem militum in qua vult CHRISTI militem aſſimilari militibus ar-
matæ militiæ. Et de militibus armatæ militiæ refert nemo militans, implicatur negociationi-
bus vitæ. Prohibitæ ſunt enim negociationes militibus, vt ſe totos expeditos militiæ dedant. Et
hinc præcipit paulus vt CHRISTI milites proportionaliter ſe totos dedant militiæ euange-
licæ, alieni ab omni ſolicitudine temporalium, etiam propriæ vitæ, famæ. &c.
Vt ei placeat cui ſe probauit. pro, qui ipſum ad militiam elegit.) Hæc enim eſt commu-
nis militaribus animis ratio bene militandi. Nam & qui certat in agone. pro, ſi au-
tem & certat quiſpiam, non coronabitur. pro, coronatur, niſi legitime certauerit.) Di-

ſterat ſicut bonus mile,& explicauit quo ad partes negatiuas ex ſimilitudine militum:modo ex- A
plicat quo ad partes affirmatiuas ex alia ſimilitudine. Prius indecentes occupationes abſtulit,mo
do actiones legitimas aſtruit exemplo certanium ſingularium:puta athletarum. Nulli enim cer
tanti datur corona laurea aut quæuis alia,niſi certamen eius legi ſtatutæ conforme approbatum
fuerit:vt hinc intelligamus nullum ex certamine euangelico coronandum,niſi certatio fuerit le-
gitima ſecundum ipſam legem euangelicam. ❡ Laborantem agricolam oportet primum de
fructibus percipere.) Tertia eſt hæc ſimilitudo agricolæ primitias fructuum ex culto agro iuſti-
tia fouente percipientis: vt intelligamus quòd in agro euangelico laborantem exterioribus offi-
ciis colendo mentes hominum,primitias fructuum ſpiritualium & temporalium hic & ęterno-
rum in futura vita percepturum neceſſitate iuſtitiæ. Intellige quæ dico.) Tres has ſimilitudines
non applicauerat.& propterea dicit intellige quæ dico. Dabit. pro,det, enim tibi dominus in
omnibus intellectum.) Imprecantis ſeu potius orantis pro Timotheo eſt,vt Deus det illi intelle-
ctum non ſolum in iſtis ſed in omnibus. Et coniunctio enim, vſurpatur ad ſignificandum quia B
oratio ſupplebit vt intelligas & hæc quæ dixi & alia. Memor eſto dominũ IESVM Chri-
ſtum reſurrexiſſe à mortuis ex ſemine Dauid ſecundum euangelium meum.) Superfluit domi-
num. Præceperat,tu ergo fili mi inualeſce in gratia quæ eſt in CHRISTO IESV,& de-
clarauit inualeſce:declarat modo gratiam quæ eſt in CHRISTO IESV, inchoans ab ip-
ſo IESV & deriuans eam ad membra. Et eſt ordo literæ. IESVM CHRISTVM ex ſe
mine Dauid reſurrexiſſe ex mortuis. Meminit originis Dauidicæ,vt naturam carnis ſecundum
quam reſurrexit,& prophetias teſtamenti veteris promittentes Meſiam ex ſemine Dauid vnico
complectatur vocabulo. Quod autem dicit ſecundum euangelium meum,refertur ad memen
to, reuoca ad memoriam quod meo Euangelio didiciſti. Et ſimul conſonantiam prophetarum
& Euangelii ſignificat. Et dicit meum,non mei ſolius,non cuius ego ſum author, ſed mihi com-
miſſi ad prædicandum,tuendum &c. In quo laboro.) afflictiones ſuſtinendo. Vſque ad vin C
cula.) incluſiue. Quaſi male operans.pro,maleficus.) Vinctus erat Paulus impoſito ei titulo
malefici. Vnde & Sueto.in vita Neronis dicit. Afflicti ſuppliciis Chriſtiani, genus hominum
ſuperſtitionis nouæ ac maleficæ. Mirum autem eſt cur Paulum alioſque tam optimis moribus
pręditos Chriſtianos appellauerit maleficos:quũ conſtet omne maleficii genus execrari à Chri-
ſtiana religione. nec ſcio colorem aliquem huius tituli:niſi forte maleficos appellarint quia mira-
cula faciebant,quæ magicis artibus imputabant. Sed verbum Dei non eſt alligatum.) Quãuis
ego ſim aſtrictus vinculis,verbum tamen dei (Euangelii ſcilicet) non eſt aſtrictum vinculis, ſed
inter mea vincula ſolutum perſeuerat:quoniam non deſiſto tum verbis,tum epiſtolis,tum factis
euangelizare Chriſtum. Ideo omnia ſuſtineo propter electos.) hoc eſt ne verbum dei alligetur
ſuſtineo omnia euangelizando,ſuſtinentia omnium propter electos. Mea fortitudo in ſuſtinen-
do,ad hoc ordinatur vt verbum euangelicum liberum apud alios ſit propter ſalutem non om- D
nium ſed electorum. Vt & ipſi ſalutem conſequantur quæ eſt in CHRISTO IESV
cum gloria cæleſti.pro,æterna.) Quid ſtulte diſputas de operibus neceſſariis ad ſalutem electo-
rum, ecce Paulus ad hoc ſe ſuſtinere omnia dicit propter electos vt vna ſecum ipſi electi conſe-
quantur ſalutem æternam. ❡ Fidelis ſermo.) Gratiam immortalitatis in CHRISTO iam
per reſurrectionem habitam & habendam ab illius membris expoſuerat: expoſiturus vero mo-
dum conſequendi præmittit. Fidelis,hoc eſt verax & conſonans CHRISTO, ſermo. Nã
ſi commortui ſumus.) proculdubio IESV Chriſto qui mortuus fuit. Et conuiuemus.) cum
ipſo qui reſurrexit & viuit vita immortali,ſicut CHRISTVS mortuus fuit vitę tranſitorię.
Et verbum ſumus,præſens quidem tempus deſignat,ſed præſens huius vitæ. nam ſenſus eſt ſi in E
hac vita commorimur corpore propter CHRISTVM, conuiuemus in alia vita cum ipſo
vita immortali. Si ſuſtinebimus.pro,ſuſtinemus.) præſentis ſiquidem temporis eſt:& atteſtatur
quòd in toto hoc ſermone Paulus vtitur præſentibus extenſis ad præſens totius vitæ vſque ad vl
timum. Alioquin non eſſent veræ conditionales. Et corregnabimus.) Niſi quis ſuſtinuerit vſque
in finem hic,non corregnabit in futuro cum CHRISTO. Conſidera appropriationes. ſi
commorimur conuiuemus,ſi ſuſtinemus corregnabimus. ſicut vitam morti, ita regnum tole-
rantiæ appropriat. Si negauerimus.pro,negamus.) eum coram hominibus. Et ille negabit
nos.) coram angelis Dei & vniuerſo mundo. Si non credimus.) interna fide. Ille fidelis per-
manet.) in comminatis ſuppliciis. Negare ſeipſum non poteſt.) Quemadmodum Deus non
poteſt peccare,& tamen eſt omnipotens (quia poſſe peccare non eſt poſſe ſed defectus potentiæ)
ita cum eiuſdem omnipotentia ſtat quòd negare ſeipſum non poteſt: quia poſſe negare ſeipſum

F non eſt poſſe,ſed defectus potentiæ.Eſt enim mutabilitatis.Omnis enim qui poteſt negare ipſum eſt mutabilis à prima deliberatione in alteram.Puniet ergo incredulos vt decreuit. ¶Hæc cōmmone.) Quum declarauit m ergo fili mi inualeſce in gratia quæ eſt in CHRISTO Ieſu,proſequitur mōdo reliquam præcepti partem,& quæ audiſti à me commenda per multos teſtes fidelibus hominibus qui idonei erūt & alios docere:præcipiēdo vt admoneat illos hęc Chriſti & membrorum eius. Teſtificans coram Deo.pro,domino.)hoc ſubiūctum pręceptum.Nō ſufficit Paulo vt coram multis hominibus teſtibus, ſed exigit vt etiam coram Deo) qui intuetur cor & videt ex corde officium exerceri) Timotheus teſtificetur ſubiunctum præceptum. Noli contendere verbis.pro,non pugnare verbis.)Hoc eſt præceptum à te teſtificandum aliis quos aſciueris ad euangelizandum,non pugnare verbis ſed doctrina.Et rationem ſubdit e x conditionibus pugnæ verborum. Ad nihil enim vtile eſt niſi ad ſubuerſionem audientium.pro, ad nihil vtile,ad ſubuerſionem audientium.) Exaggeratio eſt conditionum pugnæ verbalis. Et vere
G experimur quòd in materia euangelica pugnare verbis ad nihil eſt vtile, & auditorum mentes ſubuertii non penetrantium veritatem. ¶Solicite autem cura.)Loco harum trium dictionum vnica eſt. Stude,teipſum probabilem exhibere Deo.) Tractat illam particulam in principio propoſitā, ſcilicet ſpiritū dilectionis,proculdubio diuinæ. Vnde & relatiue ad deum inchoans proſecutionem illius,ſtude inquit exhibere teipſum deo dignum approbatione. quod conſtat ſolo dilectionis ſpiritu fieri. Nam ſoli diligentes deum digni ſunt approbatione diuina. Operarium inconfuſibilem.pro,non erubeſcentem.)Probatio dilectionis exhibitio eſt operis. intus oportet eſſe probabilem deo: foris autem oportet eſſe operarium eorum quæ in Euangelio mandantur,operarium autem non erubeſcentē ignominias,vincula & reliquas vilitates crucis Chriſti. Recte tractantem verbum veritatis.) Ad ſimilitudinem ſecantium ligna ſecundum lineā rectam,dicit recte ſécantem verbum veritatis.Non ſufficit paſtorem eccleſiæ probatum eſſe in-
H tus,& foris operarium abſque erubeſcentia:ſed oportet tertio vt verbum euangelicę veritatis abſque obliquitate aliqua diſtribuat auditoribus, non declinando ad dexteram vel ad ſiniſtram.Et merito.nam veritas in medio eſt:& tam hîc quàm ad falſum,ad inconueniens ſeu abſurdum declinatur. Tria hæc p̄cipit pro ſpiritu dilectionis, & ſingula proſequitur ordine retrogrado. inchoat enim ſtatim ab vltimo ſubiungendo. Prophana autem & vaniloquia deuita.)Superfluit &.nec vaniloquia ſed inaniloquia ſignificantur:quæ in calce præcedentis epiſtolæ vocum inanitates appellantur. Idem ſiquidem præceptum reperi mandando vt euitet prophana inaniloquia. Sunt ſiquidem inaniloquia vitanda(vtpote otioſa)ſed quum ſunt prophana, procul abiicienda. Et dixit hoc ad proſequendum tertium propoſitum :ſcilicet recte tractantem verbum veritatis. Inſtituit ſiquidem quòd ad recte tractare verbum veritatis ſpectat euitare prophana
I inaniloquia. Et hoc ab effectu explicat ſubiungendo. Multum.pro,amplius, enim proficiunt. pro, proficient, ad impietatem.)Inaniloquia contraria ſacris dogmatibus non ſiſtunt in inani, ſed magis proficient in animis auditorum ad impietatem fouendam tanquam vana ſit pietas euangelica. Et ſermo eorum vt Cancer ſerpit. pro, pabulum habebit.) Aſſimilat ſermonem horum morbo cancri qui paſcitur in carne vlcerata:vt intelligamus horum ſermonem vbi auditores inuenerit paſci in vulneratis animis. Et hinc apparet quòd de quadam certa ſecta doctorū inanitates vocum prophanas docentium loquitur. Quod etiam apparet ex repetita Pauli monitione.nam & in priore epiſtola idem monuit Timotheum. Ex quibus.)doctoribus & ſectatoribus prophanarum inanitatum vocum. Eſt Hymenæus & Phyletus.)Si nouiſſemus nos iſtos ſicut nouerat illos Timotheus, intelligeremus de qua ſecta Paulus loquitur. Qui à veritate exciderunt.pro,aberrauerunt.) Chriſtiani igitur erant iſti. Vide quo ducit prophanum inani-
K loquium: & hinc perpende quantum aduerſetur veritati. Dicentes reſurrectionem iam eſſe factam.) Quia doctores erant iſti inanium vocum,ideo eorum argumenta tanquam innixa inaniloquio tacet Paulus. Et ſubuerterunt quorundam fidem.)Ecce longe peius. Tolerabilis magis erat profectus impietatis: ſed intolerabilis omnino eſt ſubuerſio vſq; ad fundamentum quod eſt fides. Sed firmum fundamentum Dei ſtat.pro,CHRISTI ſtetit.Quanuis in quibuſdam euerſum ſit fundamentum,non tamen propterea putes firmum CHRISTI fundamentum euerſum. Fundamentum ſiquidem infirmum euerſum eſt: firmum autem fundamentum à CHRISTO firmatū(quod eſt non ad tempus ſed ſimpliciter & abſolute CHRISTI) non eſt euerſum,ſed ſtetit in ſua ſoliditate.

Habens ſignaculū hoc.cognouit dominus qui ſunt eius.pro,ſui.)aduerte (vt penetres doctrinam

hanc)quòd in humanis id quod ſparſim inuenitur in multis diuerſarum nationum & locorum, A
quamuis deſinat eſſe apud quoſdam remanet apud alios: verum & contingere poſſet quòd deſi-
neret apud omnes,& remanendo incerti ſunt illi apud quos remanebit.In fide autem CHRI-
STI ſparſa iam Pauli tempore per multas nationes & loca innumera, intendit Paulus docere
non ſic eſſe:ſed quanuis aliquorum fides ſubuertatur, nec poteſt in omnibus ſubuerti, nec incerti
ſunt apud quos fides remanet:quoniam firmum CHRISTI fundamentum fidei non ſub-
uertitur.Et ſi quæris qui ſunt illi homines in quibus eſt firmum fundamentum CHRISTI,
reſpondet quòd ſunt illi in quibus fides inuenitur cum hoc ſignaculo: videlicet nouit dominus
qui ſui ſunt.Sũt illi homines qui ſunt inſigniti notitia Dei tanquã ſtigmate quòd ſunt Dei: ſicut
equi,boues & oues ſignum impreſſum habent quòd ſunt talis domini. Et bene nota quòd non
habent ſignaculum inhærens, nam notitia diuina nihil ponit in rebus notis: ſed eſt ſignum di-
ſtinguens illos qui ſunt Dei, ab illis qui non ſunt Dei. Vnde patet quòd noti & certi ſunt apud B
Deum(quanuis non apud homines)illi in quibus eſt firmum CHRISTI fundamentum: ac
per hoc impoſſibile eſt deficere fidem in omnibus,& non in incerto periclitatur. Et diſcedat
ab iniquitate omnis qui inuocat.pro,nominat,nomen domini.) Ne certitudo ſignatorum ho-
minum diuina notitia,occaſio fieret negligendi ſtudium fugiendi mala & proſequẽdi bona,ad-
iungit alteram ſignaculi partem. Prima nanque ſignaculi pars ex parte ſe tenet diuinæ notitiæ,
hæc autem ex parte liberi arbitrii:vt non ſolum apud Deum ſed apud homines ſaltem ſemetip-
ſum,cuiuſque ſignaculum notum ſit per elongationem ab iniquitate cum profeſſione nominis
domini IESV. Hoc eſt fundamentum CHRISTI firmum ſignatum in hominibus: ad-
uerſus quod non præualent hæreſes. In magna autem domo non ſolum ſunt vaſa aurea & ar-
gentea,ſed & lignea & fictilia.pro,teſtacea.) Dixeram quoſdam à fide aberraſſe & quorundam
fidem ſubuertiſſe:ne mireris cur Deus in domo ſuæ eccleſiæ habet quoſdam infirmos & quoſdã C
firmos,rationem affert ab exemplo magnæ domus,vt diuinæ prouidentiæ ratio ex ipſa ſimilitu
dine innoteſcat. Et accommodum attulit exemplum.nam eccleſia, magna domus eſt: & firmi
ſunt velut vaſa aurea & argentea,infirmi vero velut vaſa lignea & teſtacea. Et quædam quidẽ
in honorem,quædam autem in contumeliam.)Ab hinc incipit proſequi ſecundum pręceptum,
operarium non erubeſcentem. Dedecus enim & ignominia materia eſt erubeſcentiæ. Prior dif-
ferentia attenditur penes materiam: hæc autem penes vſum.Et in vaſis quidem neutra differen-
tia imputatur vaſis: ſed illis conuenit ex materia vel artifice qui effecit vnum vas in vſum deco-
rum,alterum in vſum ſordidum. In Chriſtianis autem prima differentia penes CHRISTI
donum maius vel minus participatum attenditur:altera penes liberum arbitrium cuius eſt vti at-
tenditur. Ex meo ſiquidem libero eſt arbitrio quòd ego vtar meipſo in officiis turpibus, dedecẽ
tibus ignominioſis. ❨Vnde & ſubdit. Si quis ergo emundauerit ſeipſum ab iſtis.)proculdu- D
bio infidelitatibus,prophanis inuaniloquiis & huiuſmodi.Et niſi hoc ſpectaret ad liberum arbi-
trium,non dixiſſet ſi quis ergo emundauerit ſe ab iſtis.Et vtitur illationis nota,quoniam hoc di-
cit ſpectans ad prius præceptum ſtude teipſum exhibere deo operarium abſq; erubeſcentia.Mon
ſtrat ſiquidem modo hoc eſſe in facultate ſtudii noſtri concurrente diuina gratia.Et ſimul decla
rat alteram ſignaculi partem:videlicet vt diſcedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen do-
mini. Erit vas in honorem ſanctificatum & vtile domino ad omne opus bonum paratum.)
Superfluit &. Cerne fructum mundantis ſeipſum.Erit inquit vas in honorem:ergò à noſtro li-
bero arbitrio dependet vſus vaſis in honorem vel ignominiam.Et ne ambigas quòd de vaſe con
tumeliæ transfertur in vas honoris,ſubiungit ſanctificatum,hoc eſt mundificatum.Et rationem
honorabilis vſus explicando dicit vtile domino:non in ſeipſo domino ſed ad ipſius domini glo-
riam. Vnde vtilitatis ratio ſubditur , ad omne opus bonum paratum. Participium eſt paratum.
Significatur enim quòd per huiuſmodi mundiciam redditur vas pręparatum ad omne non ali- E
quod opus bonum neceſſarium ad ſalutem æternam. Iuuenilia autem deſideria fuge.) Reſta-
bat proſequi primo præceptum ,ſtude teipſum probabilem exhibere Deo. Et hoc modo proſe-
quitur,monſtrando tum negatiua tum affirmatiua opportuna ad hoc.Et negatiua quidem vni-
co comprehendit nomine iuuenilium affectuum. Et hos nos vitandos ſed fugiendos mandat:
quoniam illos qui prope ſunt alliciunt ac trahunt. Vigent ſiquidem in iuuenibus perturbatio-
nes animi quas paſſiones vocamus. Sectare vero iuſtitiam. ) reddendo vnicuique quod debe-
tur illi. Fidem.) IESV CHRISTI : ſine qua impoſſibile eſt placere Deo. Spem, cha-
ritatem.( Superfluit ſpem. Tertio ſiquidem loco dilectionem nominat, proculdubio ad omnes
Hæc enim dilectio Chriſtiana eſt. Et pacem.) Superfluit &.Pax quæ tranquillitas eſt ordinis

F quarto loco nominatur. Verum limitatur pax. Cum iis qui inuocant dominum de puro cor-
de.)nolo te habere pacem cum Hymenæo & Phileto & reliquis inimicis veritatis, ſed cum inuo
cantibus dominum I E S V M non verbo ſed de puro corde. Poteſt nihilominus hæc particula
referri non ad pacem,ſed ad ſectare: vt conſectatores intelligamus deſcriptos illos qui inuocant
dominum ex corde puro.

STultas autem & ſine diſciplina quæſtiones deuita.) Tractat illam particulam in princi-
pio propoſitam,ſed ſpiritum ſobrietatis. Aduerſus ſobrietatem ſiquidem doctrinæ mi-
litant ſtultæ & ineruditæ quæſtiones, Et dicit ſtultas per priuationem rationis quæren-
di:indiſciplinatas vero ſeu ineruditas per priuationem rationis quæſitæ. Stulta quæſtio eſt quæ
non habet rationabilem cauſam dubitandi: vt ſi in quæſtionem vertantur ea quæ ſunt per ſe no
ta. Et ſimiliter ſi inter fideles vertatur in quæſtionem Deum eſſe, aut beatam virginem conce-
G piſſe & peperiſſe, & ſimilia quæ ſunt in fide vt principia per ſe nota. Inerudita vero quæſtio eſt
ſi quæratur ratio euidens eorũ quæ credimus, & non ſufficiat authoritas diuinæ ſcripturę: quem-
admodum ſi in ſcientificis quæratur ratio demonſtratiua eorum quæ ſunt probabilia. Vtraſque
quæſtiones Paulus reiiciendas mandat. Sciens quòd generant lites. pro, pugnas.) Ecce ratio
reſpuendi vtrunque quæſtionis genus: ab effectu pugnæ quæ ex his gignitur. Seruum autem
Dei non oportet litigare. pro, pugnare.) De pugna verborum eſt ſermo. Huiuſmodi quæſtiones
ſecundum ſe ſunt ſtultæ aut ineruditæ, ſecundum effectum ſunt pugnaces, ſecundum ſubiectum
ſunt dedecentes. Nam dedecet Dei ſeruum pugnare verbis: quum debeat pugnare virtutibus &
doctrina. Vnde de pugna virtutum ſubdit. Sed manſuetum. pro, mitem.) qui præſtat manſue-
to. Eſſe.) non apparere. Ad omnes.) non ad aliquem, ne diceres quòd ad iſtos mouentes ſtul-
tas quæſtiones nõ oportet eſſe mitẽ. Quo ad pugnã vero doctrinæ ſubdit. Docibilẽ.) Et ſumi-
H tur actiue: hoc eſt potentẽ ad docendũ. Patientem, cũ modeſtia. pro, manſuetudine, corripien-
tem eos qui reſiſtunt veritati.) Superfluit veritati. Poteſt patiẽtia iungi & cũ præcedẽti particula,
dicendo docibilem patientem, ad tollendam impatientiam à doctore catholico. Poteſt & iungi
cum corripientem: vt officio correptionis adiungantur comites patientia & manſuetudo. Illa
qua toleret mala qui corripit alios: intollerantia ſiquidem malorum tollit ſpatium pœnitendi.
Iſta qua iram moderetur, vt correptio habilis reddatur ad hoc vt ſuſcipiatur ab iis qui corripiũ-
tur eo quòd reſiſtunt ſanæ doctrinæ. Nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcen-
dum veritatem.) Non prohibentis ſed dubitantis aduerbium eſt ne, hoc in loco: perinde ac dice-
retur ſi quando. Hic eſt finis moderatæ correptionis. Et reſipiſcant à diaboli laqueis. pro, la-
queo.) Pœnitentia quem dat Deus, non ſiſtit in intellectu, non in cognitione veritatis: ſed extẽ-
dit ſe ad voluntatem ac effectum. vt veritate cognita reſipiſcant ab oppreſſione & vinculo dia-
boli. A quo captiui tenentur ad ipſius voluntatem.) Græcus ſermo plus ſignificat. nam ſigni-
I ficat captiuos viuos teneri. Quod in Latino ſubintelligitur. nam proprie loquendo ſoli viui te-
nentur captiui. Timenda valde ſententia quòd ad nutum diaboli aliqui in hac vita tenentur ca
ptiui ab eo. hoc enim eſt captiuos eſſe ad ſeruiendum diabolo. Quod verum eſt pro quanto non
eſt in poteſtate hominis qui iam ſe ſubdidit diabolo per mortale peccatum liberare ſe ab huiuſ-
modi ſeruitute, ſed oportet ipſum obſequi diabolo ad ipſius voluntatem peccando. Et propter-
ea dixi ſi quando det Deus illis pœnitentiam: & non dixit ſi quando ipſos pœniteat. Diuinæ
ſiquidem gratiæ donum eſt pœnitentia in remiſſionem peccati. Hinc habes theologe à Paulo
apoſtolo ſententiam illam Gregorianam, Peccatum quod per pœnitentiam non diluitur, ſuo
pondere ad aliud trahit.

## CAPVT III.

K

HOc autem ſcito.) Dixerat eos qui reſiſtũt: modo reſiſtentes deſcribit. Quia.
pro, ꝙ, in nouiſſimis diebus inſtabũt tẽpora periculoſa.) noli putare hac ęta
te noſtra reſiſtẽtes veritati & correptionibꝰ ac doctrinis exterminãdos: ſed
ſcito ꝙ in peiꝰ ꝓceditur vſqueadeo ꝙ in nouiſſimis ꝓpe finẽ huius mundi
diebꝰ erunt tẽpora difficilia plena periculorũ. Et. pro, nã, erunt homines
ſeipſos amãtes.) Nõ cõputat inter vitia naturalẽ ſuiipſius amorẽ (de quo ali-
bi ſcripſit, nemo vnq̃ carnẽ ſuã odio habuit) ſed ſolius ſuiipſius amorem: vt
pote excludentem amorem & erga Deũ & erga alios homines. Cupidi. pro, pecuniæ cupidi.)
Auaritia enim ex ſuiipſius amore naſcitur. Elati. pro, iactabundi.) Nec minus gloriatio inde
oritur

oritur. Superbi.) Hæc velut truncus arboris ex illa proprii amoris radice prodit. Blaſphemi.) A
aduerſus honorem diuinum. Parentibus non obedientes.) non ſolum deum quem non vi-
dent, ſed parentes quos cernunt deſpiciunt. Ingrati.) beneficis. Scelesti.) promiſcue. Sine
affectione.) ad coniunctos. Sine pace.pro,fœdere.) ad confœderatos. Criminatores.pro,ca-
lumniatores. innocentium. Incontinentes.) iræ. Immites.) infirmis. Sine benignitate.pro,
non amici.)bonis hominibus. Proditores, proterui.pro,præcipites.) ſine conſilio operantes.
Tumidi.)inflato animo. Cæci,& voluptatum amatores magis q̃ dei.) Superfluit &.Horum
infinitus eſt numerus ſi ad facta ſpectetur:ſecus autem ſi ad intentionem. Habẽtes ſpeciem qui-
dem pietatis,virtutem.pro,vim,autem eius abnegantes.pro,inficiati.) eſt enim præteriti tempo
ris. Hypocritæ ſunt qui profitẽtur pietatem in apparentia ſed pietatis potentiam non exercent,
qui negauerunt illius intimam vim quæ per opera exercetur, & in ſola apparentia ſunt pii.
¶ET hos deuita.pro,auerſare.)hi enim reſiſtunt verbo vel ſaltem facto ſanæ doctrinæ. Ex his B
enim ſunt.) Pronomen his,peculiariter reſpicit habentes ſpeciem pietatis ſed potentiã illius ne-
gantes.nam ex illo genere proprie ſunt. Qui penetrant domos.)proculdubio alienas ſub pieta-
tis ſpecie.Et interpres dixit penetrant,ad ſignificandum improbitatem illorum:quum Pauli tex
tus habeat ſubeunt.Et captiuas ducunt mulierculas. Vide officium pietatis,priuare libertate mu-
lieres. Oneratas peccatis.) Ecce captiuitatis ratio.abducunt ſiquidem mulieres à rectitudine ra-
tionis,fallendo eas & ſubiiciendo illas nouis pręceptis, nouis documentis, nouis profeſſionibus:
ex quibus non ſolũ peccant, ſed onuſtæ peccatis redduntur. quo fit vt & ſeruitutem peccati,&
ſeruitutem dogmatum parientium peccata incurrant. Quæ ducuntur variis deſideriis.)Dixe
rat nõ mulieres ſed mulierculas,vt inter mulieres ſignificaret illas quæ minoris ſunt iudicii,quæ
leuiores ſunt.verum ne mulierculas humano more intelligeres,deſcribit eaſdem tum ab effectu,
tum ab intellectu. Et ab effectu quidem ꝙ non ſolum patiuntur varias concupiſcentias (hoc C
enim imputaretur ſexui) ſed ꝙ variis deſideriis ſuccumbunt.immo ꝙ à variis deſideriis ducun-
tur promptæ ad varia deſideranda.hoc enim inſtabilitatis eſt.Hæ ſunt quæ facile falluntur. Ab
intellectu vero. Semper diſcentes.) Non vituperatur ſemper diſcere (quoniam & laudabile &
neceſſarium eſt præcipue mulieribus) ſed vituperatur ſemper diſcere abſque fructu.nam diſcere
quodam tempore ita ꝙ perueniat ad notitiam alicuius veri, & poſtea diſcẽdo cognoſcere aliud
verum & ſic deinceps, laudabile ſtudium eſt: ſed ſemper diſcere & nunquam ad notitiam veri-
tatis amplectendæ peruenire, vituperabile eſt: & ex mala diſpoſitione diſcentis hoc prouenit.
Vnde & ſubdit.Et nunquam ad ſcientiam veritatis peruenientes.pro, venire potentes.)Ex varie
tate deſideriorum prouenit vt ſemper diſcant migrando de diſcere in diſcere. & ex eadem va-
ria ac inſtabili mentis diſpoſitione prouenit ꝙ nunquam poſſunt venire ad notitiam veritatis:
quoniam inde prouenit ꝙ nõ figunt mentis aciem ad penetrandum, examinandum,diſcutien D
dum & ſiſtendum,ſed in fluxu eſt talium mens. Indeq; merentur vt ex diuina gratia non ſor-
tiantur fixionem iudicii circa ea quę diſcunt: vtpote ad huiuſmodi donum contrarie diſpoſitę.
¶Quemadmodum autem Iannes & Nambres. pro, Iambres,reſtiterunt Moyſi.) Magorum
Pharaonis nomina ſunt hæc,qui coram Pharaone reſtiterunt Moyſi probanti ſe miſſum à deo
teſtimonio ſignorum. Reſtiterunt inquam efficiendo ſimilia ſigna tria: videlicet conuerſionis
virgæ in ſerpentem, aquę in ſanguinem,& productionis ranarum. vt hinc appareret ꝙ Moy-
ſes non eſſet miſſus à deo,ſed arte efficiebat hæc mira. Ita & hi reſiſtunt veritati.) Euangelicæ,
quàm ipſe deus reuelauit. Homines.) Non dæmones. Corrupti mente.) ignorantia prauæ
diſpoſitionis. Reprobi circa fidem.) Corruptio mentis reſpicit prauam mentis diſpoſitionem
circa veritatem in genere: reprobatio autem malam in eis ſignificat diſpoſitionem circa fidem
in ſpecie. Tales ſiquidem deſcribit eſſe reſiſtentes Euangelicæ veritati. Sed vltra.pro,amplius,
non proficient.) De his ſubdolis ſeductoribus mulierculárum dicit.ſed non proficient amplius, E
quàm ſeducendo mulierculas, non proficient extendendo ſeductiones ſuas ad mulieres corda-
tas, non ad viros,ſed ſiſtet eorum ſeductio in mulierculis. Inſipientia enim eorum manifeſta
erit omnibus. Ratio quare non proficient amplius quàm in mulierculis eſt, quia quum am-
plius ſe extendent,manifeſta erit omnibus (etiam ipſis mulierculis ſeductis) illorum inſipientia.
SICVT & illorum fuit.) Simili ſiquidem modo quum Iannes & Iambres extendere ten-
tarent ſuas artes ad ampliora ſigna facienda quæ fecit Moyſes, manifeſtata eſt eorum inſipien
tia qua nuncio dei Moyſi reſiſtebant. impotentia ſiquidem ipſorum ad faciendum quartum ſi-
gnum manifeſtauit ipſorum inſipientiam contra deum.

TV autem aſſecutus es.) Tractat primam particulam in principio propoſitam, vt ſuſcites
F domum dei quod eſt in te per impoſitionem manum mearum. Et dictio aſſecutus non ſi-
gnificat adeptus, ſed iuxta ſecutus. propter quod cautius interpretes moderni legunt ſecta-
tus ſeu aſſectatus es. Meam doctrinam.) Non ſolum impoſitione manuum mearum dignus es
habitus, ſed aſſectatus es in comitatu meo tum doctrinam meam qua tot eccleſias docui, tum
inſtitutionem qua verbo erudiui ac ordinaui eccleſias & paſtores earum. Propoſitum.) con-
forme diuinæ voluntati. Fidem.) & eam qua credimus in Ieſum, & eam qua fiunt dicta.
Longanimitatem.) qua animus meus in æternitatis longitudinem præmia reſeruat. Dilectio-
nem.) erga omnes propter deum. Patientiam.) tolerando mala frigoris, famis, nuditatis &c.
Perſecutiones.) de loco ad locum. Paſſiones.) illatas mihi à multis. Qualia. pro, quales, mihi
factæ ſunt Antiochiæ.) De Antiochia Piſidiæ eſt ſermo, non de Antiochia Syriæ, vnde Pau-
G lus & Barnabas egreſſi ſunt ad prædicandum Gentibus. Iconii.) quæ etiam eſt Piſidiæ ciuitas.
Lyſtris.) Hæc eſt Lycaoniæ ciuitas (vicina tamen ſupradictis) in qua Paulus fuit lapidatus. Lege
Actuum Apoſtolorum capitula. xiii & .xiiii. Quales perſecutiones ſuſtinui: & ex omnibus eri-
puit me dominus.) Hæc ſunt mea quæ tu ſectatus es. ET omnes qui pie volunt viuere in
CHRISTO IESV, perſecutionem patientur.) commune eſt mihi & tibi & omnibus
volentibus viuere vt membra CHRISTI IESV (exercendo officia pietatis in cæleſtem
patrem, in domeſticos dei & conciues ſanctorum) perſecutionem quandoque pati. Mali au-
tem homines & ſeductores proficient in peius.) omnibus pie in Chriſto viuentibus commune
eſt proficere in melius tolerando mala pœnæ: malis vero hominibus commune eſt proficere
in peius malum culpæ. Errantes & in errorem mittentes.) Tranſpoſitæ ſunt particulæ iſtæ.
nam primum in textu locatur actiua (ſcilicet in errorem mittentes, proculdubio alios) & dein-
de paſſiua: ſcilicet errantes ipſi. verum eadem ſententia eſt. proficient enim in vtroque: & in er-
H rando, & in ducendo alios ad errorem. Et hoc quidem dicitur in genere de malis & ſeductori-
bus. cum quo ſtat ꝙ in ſpecie de ſeductoribus muliercularum quæ variis ducuntur deſideriis
paulo ante dictum ſit quòd non proficient amplius quàm in mulierculis.

¶TV vero permane in iis quæ didiciſti & credita ſunt tibi.) Deſcriptis in genere conditio-
nibus bonorum & malorum & in ſpecie donis Timothei imitando Paulum, hortatur vt per-
ſeueret tam in iis quæ didicit quàm in iis quæ ſunt ſibi commiſſa officiis. Et rationem ſubdit.
Sciens à quo didiceris.) videlicet à me Apoſtolo Chriſti. ET quia. pro, ꝙ ab infantia ſacras
literas noſti.) Ad participium ſciens refertur etiam hoc, ſciens & ꝙ ab infantia ſacras literas
noſti. Et eſt ſermo de ſacris literis veteris teſtamenti. mater enim Timothei Iudæa, ſtuduit vt
filius ſacris literis imbueretur. QVAE te poſſunt inſtruere. pro, ſapientiam docere, ad ſalu-
tem per fidem quæ eſt in CHRISTO IESV.) Sacræ veteris teſtamenti literæ habent
I facultatem docendi ſapientiam non huius mundi ſed ad æternam ſalutem intercedēte fide quę
eſt in CHRISTO IESV. ſine huiuſmodi nanque fide non docent ſapientiam ad ſalutē.
Et ꝙ hoc ſit verum, manifeſtat ex conditione omnis ſcripturæ ſacræ (ad comprehendendum
non ſolum veteris ſed etiam noui teſtamenti ſcripturam) dicens. Omnis ſcriptura diuinitus in-
ſpirata.) Nota diuinitus inſpirata, ad differentiam reliquarum quæ humana adinuentione aut
diſciplina ſunt ſcriptæ. author ſiquidem ſcripturæ ſpiritus ſanctus ſignificatur dicendo diuini-
tus inſpirata. Vtilis.) Deeſt &. Legendum eſt. Et vtilis eſt.) Significatur enim ꝙ non ſolum
in ſe eſt honorabilis ſed etiam ꝙ vtilis eſt. Ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum,
ad erudiendum.) Quatuor hæc gerundia apud Palum ſunt nomina. Ita ꝙ legendum eſſet.
AD doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad inſtitutionem in iuſtitia.) Et eſt repe
tendum in ſingulis in iuſtitia. vt ſit ſenſus, vtilis eſt ad doctrinam in iuſtitia, ad redargutionem
K in iuſticia, ad correctionem in iuſtitia, ad inſtitutionem in iuſtitia. Et vere proprium eſt ſacræ
ſcripturæ, ignorantes docere ea quæ ſunt iuſtitiæ diuinæ, reſiſtentes redarguere cum diuina iu-
ſtitia, errantes corrigere etiam in iuſtitia, & demum inſtituere gradus omnis homines in iuſti-
tia. VT perfectus. pro, integer, ſit homo dei.) vtpote conſtans ex omnibus requiſitis ad perfi-
ciendum hominem dei. AD omne opus bonum inſtructurus. pro, conſummatus.) Prima per-
fectio declaratur per hanc ſecundam relatiue ad omne opus bonum. Ecce quo tendit vtilitas
diuinæ ſcripturæ, ad perfectionem hominis dei (hoc eſt qui totum ſeipſum deo dat) perfectio-
nem inquam talem vt ſit perfectus ad omne opus bonum exercendum. Ad vtranque ergo par
tem vtilis eſt diuina ſcriptura, & ad partem intellectiuam & ad partem operatiuam.

## CAPVT. IIII.

TESTIFICOR coram deo &. Deeſt,domino,Ieſu Chriſto qui iudicaturus eſt A
viuos & mortuos.) Non ſufficit Paulo ſimplici monitione excitare Timotheum:
ſed addit atteſtationẽ tum dei tum hominis glorioſi domini Ieſu Chriſti,apponẽ
do terribile officium iudicii eius tam reſpectu viuorum quam mortuorum. Ab
ambobus Apoſtolis (Petro ſcilicet & Paulo) habemus quòd CHRISTVS iudicaturus eſt
viuos & mortuos: vt intelligamus quòd quum CHRISTVS veniet ad iudicandum, quos
inueniet viuos iudicabit viuos. Et de electis quidem tunc viuis in ſecunda ad Theſſalonicenſes
ipſemet Paulus dixit,deinde nos qui viuimus &c.De reprobis autem tunc viuis,hinc inſinuatur
quòd etiam viui iudicabuntur: alioquin non ius diceret tunc Chriſtus viuis, ſed quibuſdam vi-
uis,ſcilicet electis.vterque autem Apoſtolus dicit ꝙ iudicaturus eſt viuos,abſque exceptione ali-
qua. Vnde ſicut omnes mortuos (tam electos quàm reprobos) tunc reſuſcitatos iudicabit, ita
omnes tam electos quàm reprobos tunc viuos iudicabit. Et per aduentum ipſius.) Superfluit B
&. Legendunq; proprie eſſet. Per apparitionem ipſius.) veniet enim non latens ſed appa-
rens vniuerſis. Et regnum eius.) Per hæc duo(apparitionem ſcilicet Chriſti,& regnum ipſius
cuius tunc poſſeſſionem plenam accipiet) obteſtatur Timotheum. Prædica verbum.) Ecce
quid exigit.hoc ſiquidem eſt proprium Epiſcopi officium. Quod in principio dixerat propo-
nendo ſuſcita donum dei quod eſt in te per impoſitionẽ manuum mearum, modo explicat di
ſtinguendo ſingulas actiones:inchoans à prædicatione Euangelii. Inſta opportune, importu-
ne.) Ecce alia actio. Nec dicit inſta, incumbe importune, ſed iungit ſimul opportune
importune: vt alterum alterum aduerbium temperet, & aſſiduitas ſtudii ad incumbendum
ſaluti animarum nulla negligentia, nulla timiditate aut quauis alia paſſione interpolletur.
Argue.) errantes & reſiſtentes. Obſecra, increpa.) Tranſpoſitæ ſunt dictiones. nam prius
eſt increpa,proculdubio delinquentes.Quod autem dicit obſecra,rectius interpretatur exhorta C
re,puſillanimes,timidos,tepidos. In omni patientia & doctrina.) Duæ partes & ambæ neceſ-
ſariæ Epiſcopo.patientia qua tolleret ea quæ ſibi diſplicent:& doctrina qua alios inſtruat. Et di-
cit in omni,vt nulli aduerſitati ſuccumbat. vt nullum documentum neceſſarium prætermittat.
¶Erit enim tempus quum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt.) Chriſtiani. SED ad ſua de-
ſideria coaceruabunt ſibi magiſtros.pro,doctores.) Intuere è regione ſanæ doctrinæ locari do
ctores conformes deſideriis diuerſis auditorum. Erubeſcunt ſiquidem Chriſtiani auditores di-
cere ſe nolle ſanam doctrinam: ſed tamen facto dum quærunt doctores ſeu prædicatores cõfor
mes ſuis deſideriis,à ſana doctrina declinant. Qualia autem ſint eorum deſideria, declarat ſub
iungendo. Prurientes auribus.pro, auditum.) Eadem enim dictio eſt quę poſtmodum ſubdi-
tur,auditum auertent. Quemadmodum in præcedenti capitulo deſcripſit mulierculas ex eo ꝙ
ducuntur variis deſideriis,ita modo deſcribit auditorum deſideria ex prurituauditus. Eſt enim D
nominatiui caſus prurientes,& non ad doctores, ſed ad eos qui ſanam doctrinam non ſuſtine-
bunt ſed ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi doctores, manifeſte refertur. Et pruritus quidem
auditus non ſanam cupit doctrinam, ſed confricationem auditus, ſed delectationem audiendo:
quemadmodum prurientes membrum aliquod, cupiunt confricationem illius delectantem.
ET à veritate quidem auditum auertent:ad fabulas autem conuertentur.) Tolerabile eſſet
ſi prurientes auditum non auerterent illum à veritate, non præferrent delectationem auditus
veritati: intolerabile autem eſt quòd euſque ducat eos pruritus auditus vt ad fabulas conuer-
tantur, auerſo à veritate auditu.
¶TV vero vigila.) aliis vacantibus fabulis, tu vigila ſuper gregem tuum. In omnibus la- E
bora.)in nulla re omitte difficilia ſtudia. Opus fac Euangeliſtæ.) Ecce quorſum vigiliæ & la
bores. euãgeliſtæ opus eſt verbo & facto Euãgelii regni prædicare,tueri,propagare.Miniſteriũ
tuum imple,debitum ſolue hæc faciendo,quoniam hęc,ad tuum ſpectãt miniſterium. Sobrius
eſto.) Superfluunt ambæ dictiones. Ego iam delibor.pro,immolor.) tanto magis tu debes in-
cumbere Euãgelio,quanto inſtat diminutio prædicatorum.ego enim tam vniuerſalis prædica-
tor iã immolor deo velut hoſtia quæ mactatur. Et ne de afflictionibus quas tunc patiebatur ſed
de morte imminente intelligeret Timotheus, ſubiungit. ET tempus meæ reſolutionis in-
ſtat.) reſoluendus ſiquidem erat in animam reddendam deo. & corpus reddendum terræ.
¶Bonum certamen certaui.) Ad tuum & aliorum exẽplum explico ſummarie mea merita.ad-
uerſus reſiſtentes Euangelio, aduerſus mundum me perſequentem bonum certamen certaui.

F Curſum conſummaui.) Non fui tepidus ſed cucurri:nec defeci in medio itinere Euangelii,ſed
curſum conſummaui mihi á ſpiritu ſancto decretum. Fidem ſeruaui.) tam fidem qua ſunt di-
cta ſeruaui domino meo,fideliter certãs & currens:q̃ fidẽ qua credimus & iuſtificamur in Chri
ſto Ieſu ſeruaui, nullis perturbationibus,nullis poteſtatibus valẽtibus me ſeparare à fide Cſtriſti
habenda & propaganda. In reliquo.pro,quod ſupereſt.)poſt hanc vitã,poſt hæc merita. Repo-
ſita eſt mihi corona iuſtitiæ.) Quum audis coronam,triumphum intellige.velut triumphanti
repoſita eſt mihi corona. Et dicit iuſtitiæ,quoniam ſibi debitam ſignificat. Vnde hoc debitum
magis explicans ſubdit. Quam reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex.) Dicendo reddet
iuſtus iudex,manifeſte debitum ius ſignificat. ¶Verum occurrit quæſtio ex ipſius Pauli ſenten
tia ad Rom.viii.vbi dicit, non ſunt condignę paſſiones huius tẽporis ad ſuperuenturam gloriã.
Si enim nõ ſunt condignę.quomodo iuſtitia exigente debetur eis corona gloriæ? Solutio eſt ꝙ
G opera noſtra meritoria conſiderantur vel ſecundũ conditiones quas habent ex proprio genere
quatenus ſunt humanarum propria virtutũ.& ſic non ſunt condigna ad ſuperuenturam gloriã.
Vel ſecundũ conditiones quas habent ex gratia ſpiritus ſancti habitantis in nobis.& ſic ſunt cõ
digna,& ſic debetur eis corona gloriæ à iuſto iudice. ¶Quod autem dicit in illa die,diẽ iudicii
vniuerſalis ſignificat:in qua integra corona,integer triũphus erit ſanctorũ in anima & corpore.
Et ꝙ de illa die loquatur ad literam, manifeſtant ſubiuncta. Non ſolum autem mihi.ſed &.
Deeſt,omnibus,iis qui diligunt.pro,dilexerunt,aduentum.pro,apparitionem,eius.)Communis
ei & omnibus qui dilexerunt apparitionem iuſti iudicis reddenda corona iuſtitiæ,teſtatur ꝙ de
illa die loquitur in qua ei & omnibus immortalitatis corporalis coronam reddet.

FESTINA.pro,ſtude,ad me venire cito.) Iunge iſtis ſcripta ad Philip.& clare compe-
ries Paulum epiſtolam hanc ſcripſiſſe in ſecundis vinculis. Nam quum ſcripſit epiſtolam
H ad Philip.erat in primis vinculis cum quibus ex Iudęa miſſus fuerat Romam:& erat tunc
cum eo Romæ Timotheus. de quo ſcribit, ſpero autem in domino Ieſu Timotheum me cito
mittere ad vos.& rurſus,hunc igitur ſpero mittere ad vos mox vt videro quæ circa me. Ex his
iunctis abſentiæ Timothei (cui modo ſcribit ſtude ad me venire cito) clare apparet ꝙ Timo-
theus receſſerat miſſus à Paulo. Demas enim me reliquit.) Ratio indigentiæ Timothei reddi-
tur ex abſentia ſubiunctorum. Diligens hoc ſeculum.pro,amplexus præſens ſeculum.)Eſt enim
præteriti temporis. Et abiit Theſſalonicam.) Iſte non ſolum abſens ſed etiam apoſtata fuit à
Paulo. Creſcens.pro,creſces,in Galatiam,Titus in Dalmatiam.) Non intelligas hos ſimiliter
amplexos præſens ſeculum. Lucas eſt mecum ſolus.) De Luca Euangeliſta loquitur.ſolus autem
dicitur inter miniſtros Pauli. Marcum aſſume & adhuc tecum:eſt enim mihi vtilis inmiſterio.)
Marcus iſte videtur conſobrinus Barnabæ qui erat cum paulo Romæ quum ſcripſit epiſtolam
I ad Coloſſ.tunc.enim etiam erat cum eo Demas. Tychicum autem miſi Epheſum.)Hæc omnia
ſcribit vt cognoſcat Timotheus ꝙ indiget miniſtris. Penulam quam reliqui Troade apud Car
pum,veniens affer tecum,& libros: maxime autem membranas.) Superfluit tecum. Veſtem
qua ſuperinduimur contra pluuiam dicit ſe reliquiſſe Troade,& egebat illa in ſuperuẽtura hye
me. Erat itaq; tam pauper Paulus Romæ vt egeret dimiſſa veſte contra pluuiam in tanta terra
rum diſtantia.apparetq; Paulum nõ ſic arctatum carcere vt non graderetur per ciuitatem: alio
quin quorſum egebat penula?niſi forte dicatur ꝙ propter frigus.nam & Romanos penulis quã
doque vſos propter frigus legimus. ¶Vbi diligentius aduerte ꝙ ex hoc textu iuncto ſequen-
tibus (Eraſtus remanſit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum mileti) apparet ꝙ
Paulus ſolutus à vinculis quibus ex Iudæa vinctus venerat Romam, reuerſus eſt in Macedoniã
Achaiam & loca in quibus prius prædicauerat, prout ipſe promiſerat bis in epiſtola ad Philip
K penſes,immo dixerat, & hoc perſuaſum habens ꝙ manebo & permanebo vt gratulatio veſtra
abundet per meum aduentum iterum ad vos. Apparet autem hinc Paulum rediſſe ad partes
illas, ex eo ꝙ dicit ſe reliquiſſe Penulam Troade & Eraſtum remanſiſſe Corinthi, Trophi-
mum autem Mileti. Quam enim hæc non fuerint geſta in itinere quo vinctus ductus eſt ẽ
Iudæa Romam, teſtantur Actus Apoſto. Lege totam illam nauigationem. & perſpicies quod
dico. Quanuis etiam hoc idem appareat ex magna temporis diſtantia. nam Paulus ſecundo
Neronis anno vinctus ex Iudæa venit Romam:vt Hiero. dicit in libro de viris Illuſtribus.hæc
autem epiſtola ſcripta eſt anno.xiii.vel.xiiii. Neronis,quando tempus mortis Pauli prope erat.
Nam cõſtat ipſum decollatũ fuiſſe anno.xiiii. Neronis.nec eſt verſimile ꝙ relictam ante.xi.an
nos veſtem pluuialem modo moriturus petat. Et tanto minus eſt veriſimile quanto Timotheus
prius iam venerat ad ipſum Romã,& potuiſſet hanc afferre. Rurſus quũ Timotheus fuerit cum
Paulo

Paulo Romæ,ore tenus ei dixiſſet ꝙ Eraſtus remanſit Corinthi & Trophimum reliquit Mile- A
ti infirmum,ſi ante per.xi.annos geſta commemoraret. Ridiculum quoq; eſt ꝙ poſt.xi.annos
dicat Trophimum reliqui infirmũ Mileti.nunquid Trophimi ægritudo tam longa fuit:Quo-
circa abſq; omni hęſitatione intelligendum eſt ꝙ loquitur de ſecundo itinere ad vrbem Romá
ex partibus illis.ita ꝙ ſeruauit quòd promiſit Philippenſibus & ſperauit ad Philemonem. Et re
diens Romam reliquit Troade penulam cum libris & membranis, forte epiſtolarum quas ſcri
pſerat.& in eadem via Eraſtus remanſit Corinthi, & Trophimum reliquit Mileti ægrotum.
¶Alexander AErarius multa mala mihi oſtendit.)Quis fuerit iſte Alexander neſcitur:hoc tan
tum ſcitur ꝙ erat faber AErarius. Reddet.pro,reddat,illi dominus ſecundum opera eius.)Im-
perantis ſeu cupientis diuinam iuſtitiam, ſunt verba. Quem & tu deuita.pro,obſerua.) Hinc
coniectura nonnulla eſt hunc Alexandrum foris in partibus illis in quibus tunc erat Timo-
theus multa mala contra Paulum egiſſe. hoc enim inſinuat monitio hæc,quem & tu obſerua,à B
quo & tu caue.neſcimus enim ſecundorum vinculorum Pauli occaſionem, neque ſcimus an in
vrbe an extra vrbem fuerit accepta occaſio. Valde enim reſtitit verbis noſtris.) Forte ſimili
occaſione qua Demetrius argentarius populum excitauit aduerſus Paulum Epheſi. vt ſcribitur
Act.xix. ¶IN prima mea defenſione.) Confer tempus epiſtolæ huius cum ſcriptis in epi-
ſtola ad Philip.præſente Timotheo Romæ:& percipies primam eius defenſionem appellari eã
quæ fuit poſt ſecunda vincula.Nam in primis vinculis dicit mittam ad vos Timotheum quum
cognouero quæ circa me:modo vero poſt tot annos poſtquam rediit ex partibus Græcie,ſigni
ficat Timotheo quid ſibi acciderit in prima defenſione ſua. Nemo mihi affuit, ſed omnes me
dereliquerunt.)Intellige de iis qui potuiſſent ipſum adiuuare.iam enim dixerat ꝙ Lucas erat ſe-
cum,& Petrus tunc erat Romæ:ſed hi non erant de numero eorum qui potuiſſent ipſum adiu-
uare. Sed quum magna multitudo Chriſtianorum eſſet tunc Romæ quorum aliqui potuiſſent C
ipſi aſſiſtere & adiuuare, nullus eorum comparuit pro Paulo, timore vt creditur Neronis. Et
propterea ſubdit. Non illis imputetur.) Compatiens enim humanæ fraglitati, cupit vt deus
non imputet illis hanc omiſſionem. ¶Dominus autem mihi aſtitit.)loco hominum.ET con
fortauit.pro,corroborauit,me.) quod homines facere nequiuiſſent. Vt per me prædicatio.pro,
præconiũ,inpleatur.)Si homines alii mihi affuiſſent,pręconiũ Chriſti per alios fuiſſet probatũ
ex eo autẽ ꝙ nullus mihi affuit,deus mihi vires pręſtitit ad hoc vt per meipſũ pręconiũ Chriſti
cõpleretur à quo˚, cœptũ fuerat: vt egomet qui incœperã illud perficerã,tuẽdo illud diuina vir
tute in prima mea defenſione corã iudice.Et audiant omnes gẽtes.)hoc factũ quod dominus per
me adimpleuit. Et liberatus ſum .pro,fui,de ore leonis.) Neronem leonem appellat:vt ſcriptio
huius epiſtolæ reſtatur. Liberauit.Deeſt,nec eſt præteriti ſed futuri temporis. Legendum eſt. Et
liberabit me dominus ab omni opere malo.)Non dicit liberabit me dominus à vinculis, ab af-
flictionibus,à morte,ſed ab omni opere malo:quod conſtat eſſe peccatum. Et ſaluum faciet in D
regnum ſuum cæleſte.) Non ſolum hic liberabit ab opere malo,ſed poſtea ſaluum faciet in re-
gnum ſuum cæleſte.Cui gloria in ſecula ſeculorum,amen.)
¶SALVTA Priſcam & Aquilam & Oneſiphori domum.)Apud Epheſum videtur ꝙ fuerit
tunc Timotheus.nam de Oneſiphoro dixerat, & quę Epheſi mihi miniſtrauit tu melius noſti.
Nec dicit ſaluta Oneſiphorum(quoniam forte Romę adhuc erat) ſed Oneſiphori familiam.
¶Eraſtus remãſit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.)De his ſatis diximus.
Feſtina.pro,ſtude,ante hyemem venire.)Hinc apparet ꝙ pro hyeme volebat penulam. ¶Salu-
tant te Eubulus & Pudens.)Hic fuit pater ſanctarum virginum Potentianę & Praxedis. Et Li-
nus.)qui ſucceſſit Petro.Et claudia.) Timotheus ſiquidem fuerat Romæ & amicitia iunctus cũ
iſtis.Et fratres omnes.¶Dominus Ieſus Chriſtus cum ſpiritu tuo.)Hæc eſt ſalutatio manu Pau-
li.Gratia vobiſcum:amen. Prius Epiſcopum deinde eccleſiam ſalutat manu propria. ¶Et apud E
Græcos inuenitur ſubſcriptio hęc. Secunda ad Timotheum ſcripta Romæ quum ſecundo præ
ſentatus eſt Paulus Neroni Cęſari Romanorum.) Ex qua ſubſcriptione apparet quod diximus
de ſecundis vinculis Pauli.Nam quod dicit quum ſecũdo pręſentatus eſt,non refertur ad actio-
nes iudiciales(nam ipſe ſcripſit non in ſecunda ſed in prima ſua defenſione) ſed refertur ad ite-
rata vincula.primo enim pręſentatus eſt quum ex Iudæa vinctus appellauit ad Cæſarem:ſecun
do autem quum in fine imperii Neronis iterum vinctus eſt.

¶Caietæ die. xxix. Aprilis. M.D.XXIX.

THOMAE

F # THOMAE DE VIO
## CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI, IN epiſtolam Pauli ad Titum, Commentarii.

PAVLVS ſeruus dei.) Appellat ſe ſeruum dei non ratione na
turæ(quæ ſeruitus cõmunis eſt omnibus creaturis)ſed ratione
officiorũ quę ſponte addixit ſeruitio diuino. Ideo autẽ appel-
lat ſe ſeruum dei, vt excludat obiectiones Iudęorũ, dicentium
Paulum apoſtataſſe à ſeruitute dei. Diſpoſuerat enim hãc epi
G ſtolam ſcribere præcipue aduerſus traditiones Iudæorum.
Apoſtolus autẽ Ieſu Chriſti.) Dei quidẽ ſeruus: hominis autẽ
Ieſu Chriſti Apoſtolus. Secundũ fidem electorũ dei.) Non ſe
cundum legẽ Moſaicam apoſtolus ſed ſecundũ fidem electo-
rum dei, nõ ad propagandã legem Moyſi ſed ad propagãdã
fidem electorũ dei eſt apoſtolatus meus. ¶ Significanter autẽ
dicit electorũ dei. electorum quidem: quoniã propter electos
inſtituti ſunt Apoſtoli & Euãgeliſtę & prophetę &c. dei autẽ ad ſignificãdũ eoſdẽ eſſe electos à
deo qui ſaluãtur in fide quã prędicat Apoſtolus. Et agnitionẽ veritatis.) Non ſolum ad fidẽ ſed
ad agnitionẽ veritatis propagandã ordinatur apoſtolatus meus. Cuius autẽ veritatis ſubiungit.
Quæ ſecundũ pietatem eſt in ſpem. pro, ſpe, vitæ æternę.) Ad propagandã notiam veritatis nõ
cuiuſcunq; ſed quę eſt ſecundũ pietatẽ quo ad ea quæ ſunt præſentis ſeculi. Veritas ſecundũ pie
H tatem eſt veritas omnium pręceptorum moralium: vt intelligamus Apoſtolos deſtinatos nõ ſo
lum ad propagandam fidẽ qua ſaluantur electi dei, ſed etiã ad agnitionem veritatis omnis quæ
eſt conformis pietati, quę eſt ſecundum omnẽ virtutẽ moralem. ſub pietate enim cõprehendun
tur omnia quę debemus proximis. Erat ſiquidem mundus obſcuratus & priuatus notitia veræ
pietatis; innumeris ſceleribus offuſcatus. Et propterea poſtq̃ dixit fidem electorum, adiunxit &
agnitionem(non fidem) veritatis quæ eſt ſecundum pietatem. ¶ Verum quia veritatis ſecundũ
pietatẽ, dupliciter poteſt cognoſci (vel abſolute: vt philoſophi morales tradiderũt & docuerunt.
vel relatiue ad fœlicitatem æternam futuræ vitæ) ideo adiungit, in ſpe vitæ æternæ: vt intelliga
mus differentiam inter Apoſtolos & philoſophos morales quo ad propagandam notitiam ve-
ritatis moraliũ. Philoſophi enim huiuſmodi notitiã ad præſentẽ fœlicitatẽ referebant: Apoſtoli
autem ad vitã non tẽporalẽ ſed æternã, non in re in hac pręſenti vita habitã ſed in ſpe. relatiue
I ſiquidem ad vitam æternam doctrina moralium inſerta eſt doctrinæ fidei. Quam repromiſit
pro, promiſit, qui non mentitur. Deus ante tempora ſecularia. pro, æterna.) Ne ęquiuocatio acci
deret legentibus, declarat de qua æterna vita loquitur: dicendo quam promiſit deus ante tempo
ra æterna. Et hoc ad differentiam philoſophorum quorundã qui vitam ęternã animarum poſt
hanc vitam dicebant: ſed illi de vita æterna naturali loquebantur. Paulus autem de vita æterna
ſupernaturali, quàm nõ ex beneficio naturæ ſed ex beneficio liberalis promiſſionis ſtatuit deus
electis ſuis nõ de nouo ſed ante tempora æterna. Non quę fuerint ſed ſi fuiſſent. dicit enim hoc
aduerſus philoſophãtes, ponentes æterna tempora. Superans hos dicit ꝙ etiã ſi tempora fuiſſent
æterna, deus promiſit hanc vitam æternam ante tempora æterna: quoniã eam promiſit in æter
nitate, quę ſupereminet omnibus temporibus quãtũcunq; ęternis: vtpote à qua emanaſſent ęter
na tẽpora. ¶ Quum autẽ audis ꝙ promiſit ab æterno, intellige ꝙ in ſeipſo deus hoc definiuit ad
K ſimilitudinẽ firmę & immobilis promiſſionis. ¶ Et dicit qui nõ mentitur deus, ad ſignificandũ
immobilitatem decreti. Manifeſtauit autẽ temporibus ſuis verbum ſuum.) Ecce quid ſignificat
promiſit ſcilicet verbũ ſuum. qui enim promiſit dare dicit ſe daturũ. Ipſum ergo verbũ immobi
lis diſpoſitionis ſuę de dãda vita ęterna electis, eſt promiſſio quã manifeſtauit nõ ab ęterno ſed
tẽporibus propriis: hoc eſt tẽporibus definitis cõgruis ad hoc. Et dicit hoc ne quis quęrat quare
iſto tempore & nõ illo manifeſtauit. In prędicatione quę credita eſt mihi.) Ne intelligeres ma-
nifeſtatam diuinam promiſſionem in lege Moyſi, explicat ꝙ manifeſtata eſt nõ in libris(Chri-
ſtus enim nullum ſcripſit librum)ſed in prędicatione Euangelica. ideo dicit ꝙ manifeſtauit ver
bum ſuum temporibus propriis & modo proprio: videlicet in prędicatione Euangelica quę cre
dita eſt mihi & aliis Apoſtolis. Secundum pręceptum. pro, iniunctionem, ſaluatoris noſtri dei.)
Non vſurpaui hoc officium ſed credita eſt mihi prædicatio ſecundum iniunctionem dei qua-

tenus

tenus exercet officium ſaluandi nos. ¶ Tito.) Hactenus non ad extendendos titulos proprios A
ſed vt ſimul explicaret materiam Apoſtolatus & materiam epiſtolę huius,accumulauit hęc:mo
do autem perſonam cui ſcribit primo ex nomine ſignificat.deinde ex integritate. Dilecto.pro,
germano , filio ſecundum communem fidèm. ) Eadem eſt dictio qua vſus eſt tum ad Timo-
theum tum ad Philippenſes. quum dixit,rogo & te germane compar. Perinde ac dixiſſet, Tito
vero,non adulterino,non degeneri,filio,non ſecundum carnem ſed ſecundum cõmunem fidẽ
fuerat enim Gentilis & erat diſcipulus Pauli. Gratia. Deeſt,miſericordia,& pax.) Quẽadmodũ
Timotheo hæc tria in ſalutatione imprecatur ita & Tito eadẽ ratione: quia vterq; erat Epiſco-
pus,cui opus eſt miſericordia tã actiue quã paſſiue: oportet enim ipſum imitari deum pręcipue
in miſericordia erga ſubditos: & quoniã pro alienis etiã redditurus eſt rationẽ,eget vt miſericor
diã conſequatur. A deo patre &. Deeſt, Ieſu Chriſto ſaluatore noſtro.) Hæc pluries ſunt habita.
HVIVS rei gratia.) Demonſtrat huius rei,exequutionem Apoſtolatus ad fidem electo-
rum & agnitionem veritatis &c. Ad executioni mandandum officium mihi iniunctum B
quum nõ potuiſſem plene illud exequi in inſula Cretæ. Reliqui te Cretæ.pro,in Creta.)
Et in his verbis comprehendit materiam epiſtolæ huius in genere : explicatam tamen in parte
quum dictum eſt ſecundum fidem electorum dei & agnitionem veritatis &c. in parte autẽ ex-
plicatur per ſubiuncta. Vt ea quæ deſunt corrigas.pro,ſupercorrigas.) Appellat ea quæ deſunt
ea quæ ſubterfugerunt correctionem ipſius pauli. Et dicit ſupercorrigas ad ſignificandum vel
indigentiam iterandæ correctionis tanq̃ per Paulum non plene fuerint correcta. vel ad ſignifi
candum indigentiam authoritatis : tanq̃ per Paulum leniter fuerint correcta. vel ſignificandũ
indigentiam authoritatis:tanq̃ per paulum leniter fuerint correcta,ſed experientia teſte aſperio
re egent correctione. Et hoc magis quadrat ſubſequentibus. Et conſtituas per ciuitates.pro,ciui-
tatem , preſbyteros. ) In ſingulari numero Paulus ſcribit per ciuitatem : ſed exponitur per
ciuitatem vnamquanque. vt ſingulis ciuitatibus ſingulos preſbyteros conſtituat. Non ad- C
uerſatur tamen ſacris eloquiis plures in vna ciuitate appellari tunc temporis preſbyteros ſeu Epi
ſcopos:vt patet Actuum.xx. Sicut & ego diſpoſui tibi. ) Non ſolum vt conſtituas Epiſcopos
commiſſi tibi,ſed etiam modum explicaui.
¶ Si quis ſine crimine eſt.) Ne putet quiſpiam latere ſecretas regulas quas tradidi tibi,explico eas
in ſcriptis. Vbi aduerte pro ordine epiſtolæ,ꝙ hic incipit tractare propoſita, inchoans ab vlti-
mo:videlicet & conſtituas per ciuitatem preſbyteros ſicut & ego diſpoſui tibi. ¶ Quum autem
audis ſi quis ſine crimine eſt,intellige ſi quis eſt ſine culpa imputabili in iudicio. Quod clarius
fuiſſet interpretatum ſi quis inculpabilis ſiue inculpatus exiſtit. VNIS vxoris vir.) Non di-
cit qui fuerit vnius vxoris vir (quemadmodum de vidua dixit ad Timotheum quæ fuit vnius
viri vxor) ſed abſolute dicit vnius vxoris vir: hoc eſt non plurium vxorum vir. Signum ſiqui-
dem minoris continentiæ tam in vidua quàm in viro eſſet. Et multo magis indignus epiſcopa D
tu eſſet,non ſolum ſi plures concubinos ſed ſi vnam haberet. Filios habens fideles.) Nec quod
habeat filios nec ꝙ habeat aut habuerit vxorem exigitur: ſed ꝙ ſi habet vxorem habeat vnam,
& ſi habet filios habeat fideles. Non vult hominem habẽtem filios Ethnicos promoueri in Epi-
ſcopum. Appareret enim nonnulla ſpecies turpitudinis,vt is eſſet Chriſtianorum pater qui fi-
lios non erudiuit in fide. Non in accuſatione luxuriæ.) Secunda filiorum conditio eſt ꝙ non
ſint accuſabiles de luxu. de delectatione in ſuperfluis : ſiue venereis , ſiue veſtibus , ſiue cibis , &
ſimilibus. AVT non ſubditos.) Tertia filiorum conditio requiſita eſt vt ſint ſubditi pater-
nis monitis. Qui enim filios habet non cum his conditionibus,præ ſe fert ꝙ domum ſuam mi-
nus regere ſciuit:ac per hoc minus bene reget eccleſiam dei. Id quod ad Timotheum Paulus di- E
cit domum ſuam bene regentem, modo ad Titum explicat his tribus conditionibus.
¶ Oportet enim Epiſcopum. ) Rationem reddit regulæ datæ circa promotionem preſbyte-
rorum. Vbi aduerte eundem gradum idemque officium ſignificari à Paulo nomine preſby-
teri & nomine Epicopi. nam præmiſit idcirco reliquit te in Creta vt conſtituas preſbyteros:&
modo probando regulam , dicit oportet enim Epiſcopum. neutrum ſiquidem horum no-
men eſt ordinis , ſed potius officii , Epiſcopus quidem ſecundum proprietatem : preſbyter au-
tem ſecundum tranſlationem . ſignificat enim ſeniorem , qui communiter conſueuit ſuperin-
tendere aliis. Quomodò autem nomen preſbyteri tranſlatum ſit ad ſignificandum ſacerdo-
tem, non eſt præſentis negocii. SINE crimine eſſe.) hoc eſt inculpatum eſſe. Ideo diſpo-
ſui tibi vt conſtituas preſbyteros ſi quis ſine crimine eſt , quia oportet Epiſcopum natura offi-
cii eius exigente eſſe ſine crimine. Et hoc probat. SICVT dei diſpenſatorem. ) Si eſſet
diſpenſator

F diſpenſator hominis,quum homo poſſit eſſe culpatus, tolerabile foret vt etiam ipſe eſſet culpa-
tus:ſed ex eo ꝙ eſt diſpenſator dei,ipſa relatio ad deũ,exigit vt ſine crimine ſit: vt is qui vice dei
diſpenſat : perſonam dei quam gerit non inquinet proprio crimine. Vnde & ad Corinthios
ſcribit,ſic nos æſtimet homo vt diſpenſatores myſteriorum dei. .Non ſuperbum.pro, proter-
uum.)qui omnia velut pede proterat:ac per hoc omnia ſibi licere exiſtimet. Non iracundum.)
Proteruia in voluntate , iracundia in iraſcibili appetitu eſt . Non vinolentum. pro, vinoſum.)
Delectari multo vino, concupiſcibilis partis eſt. Non percuſſorem.) Turpe eſt Epiſcopo etiã
iuſte percutere manu propria. Non turpis lucri cupidum.pro,turpilucrem.) Sic enim haben-
tur in Paulo:ita ꝙ non de cupiditate ſed de actione loquitur. Turpilucris autem eſt qui ex iis in
quibus non decet lucrari lucratur : vt ſi cui ex ſpiritualibus officiis non ſufficiat habere neceſſa-
ria ad victum ſed augmentum vult opum. talis turpilucris eſt. vt taceam ſi ex malis artibus lu-
G cretur. Sed hoſpitalem. ) Liberalitatem in hoſpites è regione turpilucris locat. Benignum.
pro,amatorem bonorum. ) Magna pars prælati eſt eſſe amatorem bonorum:magna fœlicitas
ſubditorum eſt bonos amari ab eo qui præſidet. fiunt ſiquidem & quaſi pullulantes germinant
boni vbi amantur. Prudentem ſobrium.) Interpres duo poſuit pro vno.forte quia dictio (ad
prudentem ſcilicet & proprium)anceps eſt. Moderatum ſiquidem quid ſonat:quod in pruden
te & ſobrio inuenitur. Iuſtum.) ius ſuum vnicuique reddentem. Sanctum.) hoc eſt mun-
dum in ſeipſo. Continentem.) Loco cuius moderni ponunt temperantem : vt tempare ſe
extendit ad omnia quæ fręno indigent.ad quæ etiam ſe extendit continentia,diffuſe tractata à
philoſophis. ¶ Amplectentem eum.pro,tenacem eius , qui ſecundum doctrinam eſt fidelem
ſermonem.pro,fidelis ſermonis.) Declarat oportere Epiſcopum ita fixum eſſe in fideli ſermo-
ne doctrinali vt ſit tenax illius , vt nulla ratione permittat illum dilabi à ſe. Nec dicit tenacem
H fidelis ſermonis (hæc enim tenacitas exigitur à quolibet Chriſtiano ) ſed dicit fidelis ſermonis
qui ſecundum doctrinam eſt,hæc enim tenacitas propria eſt Epiſcopo. Et quare ſubdit. V T
potens ſit. Deeſt,&, exhortari. Deeſt, in, doctrina ſana & eos qui contradicunt arguere. Ad
duo officia neceſſariam huiuſmodi tenacitatem explicat:& ad exhortandum bene diſpoſitos,&
ad arguendum aduerſarios. & vtrunque in doctrina ſana,abſque vlla labe corruptionis , dimi-
nutionis ſeu ægritudinis. S V N T enim multi etiam inobedientes vaniloqui &.Deeſt,men-
tium,ſeductores.) Rationem reddit eius quòd dixerat,& eos qui contradicunt arguere , ex eo ꝙ
multi ſunt contradictores. Quos à tribus deſcribit:ab inobedientia, à vaniloquio,à ſeductione
pernicioſiſſima : vtpote mentium. ita ꝙ vſque ad ſummam animæ partem (quæ mens eſt) pe-
netrat eorum ſeductio. Maxime qui de circuncisione ſunt.) ſupple pſeudochriſtiani. Non di-
cit eſſe ſolos ſed præcipue. Quos oportet redargui.pro,quorum oportet os obturare.) authori-
I tate & doctrina. Q V I vniuerſas domos ſubuertunt.) Non docent publice ſed priuatim per
domos.quod eſt proprium hæreticorum,vt facilius ſeducere poſſint. Docentes quæ non opor
tet.) vtputa legalia eſſe ſeruanda. Turpis lucri gratia. ) Nec hoc ipſum ꝙ vana docent , ſim-
plici intentione agunt , ſed ob quæſtum. quem turpe lucrum appellat : quoniam ex turpi cauſa
quæritur. ¶ D I X I T quidam ex illis proprius ipſorum propheta. ) Dixerat eſſe multos
inobedientes, præcipue qui ex Iudæis conuerſi fuerant:& hos depinxerat, reſtabat vt pingeret
inobedientes ex gentibus conuerſos. Et quoniam hi erant Cretenſes , ideo illos deſcribit ex au-
thoritate Epimenidis Cretenſis. Quem appellat non prophetam abſolute , ſed proprium ip
ſorum prophetam : tanquam vaticinatus fuerit veritatem eorum qui tunc temporis erant Cre-
tenſium . Cretenſes ſemper mendaces.) quo ad vitium linguæ. Malæ beſtiæ.) quo ad vitium
animi ſimiles feris nociuis quo ad facta. Ventres pigri. ) Quo ad corpus ingluuie & pigritia
K notantur. Et hæc omnia vno heroico carmine ſcribuntur ab illo : ſed interpres ſententiam
non metrum tranſtulit. ¶ Teſtimonium hoc verum eſt. ) Approbat dictum illius poetæ : vt
exinde rationem reddat ſubiunctorum.

Q V A M ob cauſam.)quia ſunt talium conditionum.Increpa illos dure.) Tractat illam parti-
culam,vt ea quæ deſunt ſupercorrigas.feralis enim conditionis homines,dure ſunt arguendi. Vt
ſani ſint in fide.) Ad materiam primo propoſitam refert correctionem. primum enim propo-
ſuit fidem electorum dei.& propterea primo dicit vt ſani ſint in fide,vt non inſaniant in iis quę
ſunt fidei. Et explicans periculum inſaniæ, ſubiungit. Non intendentes Iudaicis fabulis.) hoc
eſt primum periculũ inſaniendi in iis quę ſunt fidei , eſt intendere Iudaicis nõ hiſtoris , nõ do-
ctrinis ſed fabulis.Et quoniã nihil aliud explicat, intelligendæ videntur fabulæ thalmudicę. Et
mandatis hominum auertentium ſe à veritate.pro,auerſantium veritatem.) Non dicit ſimpli-
citer

citer & mandatis hominum, ſed hominum aſpernantium veritatem. Et intendit ad literam
ꝙ non intendant mandatis hominum reiicientium licentiam libertatis euangelicæ: ac per hoc A
mandatium ſeruari legalia. Vnde & ſubiungit. Omnia munda mundis.) Formaliter loquitur
de omnibuscibis,veſtibus & ſimilibus quæ in lege Moyſi habebantur immunda. Omnia inquit
munda ſunt,ex euangelica libertate,apud mundos, mente & conſcientia. ¶ Nec obſtat ꝙ apo
ſtoli mandauerint abſtinentiam à ſanguine & ſuffocato, & ipſe Paulus mandauerit hoc ſerua-
ri,vt patet In Actibus Apoſtolorum: quoniam hoc non fuit decretum & factum eo quod ſan-
guis aut ſuffocatum eſſet immundum, ſed ad vitandum abominationem inter conuiuentes Iu-
dæos cum Gentilibus tunc temporis. Coinquinatis autem & infidelibus nihil eſt mundum.)
Formalis eſt ſermo de inquinatis quatenus inquinati, & de infidelibus quatenus infideles ſunt.
Quod dicitur ad differentiam eorundam quatenus exercent naturalia officia aut multas etiam
actiones virtutis. Hæc enim quum non ex inquinatione mentis,nec ex infidelitate procedant,
non ſunt immunda illis: ſed nihil eorum quod inquinationem aut infidelitatem eorum concer B
nit, eſt illis mundum: eo ꝙ ex inquinatione conſcientiæ aut infidelitate vnde procedunt, im-
munda redduntur illis. Et propterea aduerſatiue ſubiungit. Sed inquinata eſt eorum & mens
& conſcientia.) Mens inquinatur errore circa credenda ſeu agenda: conſcientia autem inquina
tur applicatione ad opus contra regulam rectæ rationis quæ eſt conformis veritati euangelicę.
¶ Confitentur ſe noſſe deum,factis autem negant.) Probat inquinationem tam mentis quam
conſcientiæ ex opere. Licet lingua fateantur ſe noſſe deum notitia fidei,factis tamen illum ne-
gant: quoniam opera contrariantur præceptis dei. Quum ſint abominati & incredibiles.pro,
abominabiles & increduli,& ad omne opus bonum reprobi.) De Iudæis cõuerſis ſeducentibus
Chriſtianos ad obſeruationem legalium,hęc omnia dicuntur. ꝙ ſunt abominabiles: vtpote nec
Iudæi nec Chriſtiani. Et ſunt increduli veritati euangelicæ: & ſunt ad omne opus bonum non
ſolum inepti ſed reprobi,tum à deo tum ab apoſtolis Chriſti & illius ſequacibus. C

## CAPVT. II.

TV autem loquere.) Tractata illa particula,fidem electorum dei,aggreditur
alteram propoſitam: videlicet & agnitionem veritatis quę ſecundum pieta
tem eſt in ſpe vitæ æternæ. Ad huius enim veritatis cognitionem propa-
gandam reliquum epiſtolæ huius ſcribit: docens Titum vt inſtruat omnes
hominum cõditiones veritatem morũ conformium pietati relatiue ad vi-
tam æternam. Vnde & dicit.tu autem loquere. Quæ decent ſanam doctrinam.) Doctrina
euangelica appellatur doctrina ſana à ſanitate mentis: quoniam continet & quicquid ſpectat
ad mentis ſanitatem,& nihil docet contrarium ſanitati mentis. Recti ergo mores ſunt qui decẽt
ſanam doctrinam. ¶ Senes vt ſobrii ſint.) Per partes diſtinguit doctrinam morum. Primo ſe D
cundum ętatis: incipiens à ſenibus. De quibus dicit vt ſint ſobrii ſeu vigiles. Et vigilantia quidem
indicenda eſt ſenibus,propter ætatem reddentem eos negligentes. Sobrietas autem,quoniam vi
no multum alitur ætas illa. Pudici.) valde enim dedecet illam ætatem impudicitia. Pruden-
tes.pro modeſti.) Sæpe enim modum excedunt ſenes, tanquam ex authoritate. Sani in fide.) vt
nulla ex parte inſaniant in iis quæ ſunt fidei. IN dilectione,in patientia.) Non ſolum in fide
ſed in dilectione Chriſtianą (quæ ad omnes extenditur) & ſimiliter in tolerantia iubet ſanita-
tem animi ſeruari. Senes enim quia vident ſe minus diligi,& multis malis ſubiiciuntur ſenectu
tis,periclitantur tum in dilectione tum in patientia. ¶ Anus ſimiliter.) In eadem ſenectutis ęta
te inſtruit mulieres. In habitu ſancto.) vel in ſtatu ſancto ſecundum alios codices Græcos. Et E
proprie ſignificat non ſancto,ſed ſacridecenti. Iubet itaque vt habitus ſeu ſtatus ſit ſacridecens:
hoc eſt vt decet religioſas ſacraſq; mulieres. Tanquam ſenectus tribuat illis quod aliis tribuit vo
tum ſacrum,addictio ad ſacra. Vt intelligamus ꝙ in ſtatu, inceſſu,habitu, veſte & in omnibus
moribus ſuis agant perſonam addictam ſacris. Non criminatrices.pro,calumniatrices.) Pro-
nus eſt enim ſexus ille (& ex ætate ſenili ſuſpitionis plena longe pronior) ad calumniandum.
Non multo vino ſeruientes.) quemadmodum de ſenibus dixit vt ſint ſobrii. Bene docentes.pro,
honeſta docentes.) Non publice (mulieribus enim interdictum eſt docere publice) ſed domeſti-
ce,vt domeſticam familiam doceant ea quæ honeſta ſunt. Quo contra per poetam dicitur. hoc
docent vetulæ pueris poſcentibus aſſem. ¶ Vt prudentiam doceant.pro,vt modeſtas reddant,
adoleſcentulas.) Hoc debet eſſe vetularum ſtudiũ vt adoleſcentulas immoderatio nõ poſſideat.
prona eſt enim adoleſcentia ad immoderantiam. VT viros ſuos ament.) Ad adoleſcentulas

F hoc refertur. & ſimiliter quæ ſequuntur. Filios ſuos diligant.) Decet enim puellas diſcere hc
à vetulis. Prudentes.) quantum ſexus & ætas permittit. Caſtas.) moribus. Sobrias.) Super
fluit ſobrias. DOMVS curam habentes.pro, domus cuſtodes.) Vult enim vt vetulæ dc
ceant adoleſcentulas vt domi ſe contineant tanquam domus cuſtodes. Benignas.)feraces bon
rum & verborum & factorum. Subditas viris ſuis.) hoc enim ius naturæ exigit. VT no
blaſphemetur verbum dei.) Occaſio blaſphemandi euangelium Chriſti (quod eſt verbun
dei) aſſumeretur à maritis & aliis ſi adoleſcentulæ Chriſtianæ non eſſent præditæ bonis mo
ribus & debitis conditionibus quæ exiguntur ad modeſtas vxores. Crederetur enim quòd euar
gelium pareret hæc monſtra, quòd daret libertatem peccandi. ¶Iuuenes.pro,iuniores.) De
ſcripta doctrina ſenum & anuum & adoleſcentularum, ſupererat deſcribere doctrinam iuue-
num. & propterea dicit. IVNIORES ſimiliter hortare vt ſobrii ſint.) Vel ſecundum
G modernos interpretes vt modeſte ſentiant. Moderamine eget iuuenius: quòd modeſtia & ſo-
brietas importat. IN omnibus teipſum præbe. pro, præbens, exemplum bonorum ope-
rum.) Inter inſtruendum iuniores, inſtruit ipſummet Titum: vt hinc intelligamus ipſum eſſe
in numero iuniorum, & vt iuniores doceat magis exemplo quàm verbo. Vt videntes alii iuue
nes Titum iuuenem, bonorum operum exemplum diſcant & ipſi incumbere bonis operibus.
Propter quod dicit in omnibus, vt nulla ex parte deſit exemplum. IN doctrina, in integri-
tate, in grauitate.) Deficit hic vna dictio. & legenda ſunt poſt in doctrina, reliqua quinque in
accuſatiuo ſine aliqua præpoſitione. Ita ꝙ legendum eſt. IN doctrina integritatem, grauita
tem, incorruptibilitatem, verbum ſanum irrepræhenſibile.) Nec adiicitur verbum aliquod.
Et propterea referenda ſunt ad participium præbens: vt intelligatur repetitum. Præbens in do-
ctrina integritatem, grauitatem &c. Quinque tribuenda in doctrina mandat. Et tria qui-
H dem prima conditiones docentis ſignificant: vt ſit integer quo ad vitam etiam ſecundum inti-
ma quæ ab aliis videri non poſſunt: vt ſit grauis in actibus, moribus, geſtibus, & vniuerſis quæ
ad commendationem authoritatis ſpectant: vt ſit incorruptibilis, ab extrinſecis tam proſperis
quàm aduerſis, à muneribus, à minis, à tormentis &c. Reliqua vero duo ad materiam doctri-
næ ſpectant: vt non doceatur verbum ſapiens aliquid inſaniæ, ſed verbum ad animi ſanitatem
ſpectans. Et cum hoc ſit irrepræhenſibile à quibuſcunque ad quos peruenerit etiam aduerſa-
rios. Vnde & ſubdit. VT is qui ex aduerſo eſt vereatur.pro, pudefiat, nihil habens malum
dicere de nobis.) Aduerſarii non inuenientes quòd repræhendant in nobis, ſuffunduntur pu-
dore: eo quòd nullum habent quòd aduerſus nos malum dicant.

¶SERVOS dominis ſuis ſubditos eſſe.) Poſtquàm diuerſas ætates inſtruxit, deſcendit
ad inſtruendum genus ſeruorum qui conuerſi erant ad fidem Chriſtianam. Fuit autem opus,
ſpecialiter tradi doctrinam ſeruoruum, ne adepti libertatem euangelicam, exiſtimarent ſe ade-
I ptos libertatem à dominis carnalibus & paruifacerent dominos: & ſic euangelium fuiſſet blaſ-
phematum à dominis. Vnde & primum documentum eſt ſeruos eſſe ſubditos ſuis dominis.
Baptiſmus enim ſoluit crimina, & confert libertatem ſpiritibus: non ſoluit autem debita corpo-
ris aut rerum, nec confert libertatem corporis. Conſtat autem ſecundum corpus in hoc mun-
do eſſe dominos & ſeruos. IN omnibus placentes.) Non ſolum ſubditos ſed complacen-
tes dominis eſſe iubet. Quod autem dicit in omnibus, intellige licitis. NON contradicen-
tes.) Facile genus ſeruorum, è regione reſpondet. NON fraudentes.) Quod familiare vi-
detur eſſe ſeruis. SED in omnibus.pro, ſed omnem, fidem bonam oſtendentes.) Fides pro
fidelitate hic ſumitur, è regione fraudis. Fidelis enim eſt non fraudare nec fallere. ¶Et dicit
oſtendentes bonam: vt intelligamus quòd ſerui non ſolum debent oſtendere fidelitatem ſed
fidelitatem bonam: utpote non coactam ſed ex bonitate procedentem. VT doctrinam ſal-
K uatoris noſtri dei ornent in omnibus.) Quemadmodum ſerui Chriſtiani malis moribus præ
diti ſunt (fraudentes, inobedientes &c.) quantum in ſe eſt vituperant doctrinam Chriſtianam,
in bonis moribus præditi ornant doctrinam ſaluatoris, Chriſtianorum dei.

Apparuit enim gratia dei.) Ad manifeſtandum ꝙ tam ſerui quàm cuinſq; ætatis homines re
cte ſe gerentes ornant doctrinam ſaluatoris noſtri dei, affert beneficium diuinũ commune tam
dominis, quàm ſeruis quam cuiuſcunq; cõditionis hominibus. Saluatoris noſtri.pro, ſalutifera.)
Nominatiui enim eſt caſus: & refertur ad gratiam. Apparuit inquit gratia dei ſalutifera ſeu ſa-
lutaris. Omnibus hominibus) ſub quibus compræhenduntur & ſerui. Erudiens nos.) Ec-
ce de qua gratia loquitur, de gratia doctrinæ ſalutaris. ad eam enim ſpectat erudire nos. Appa
ruit autem per Chriſtum. VT abnegantes.) Præteriti temporis eſt in textu Græco: ſed no,

catemus

caremus participiis actiuis præteriti temporis. Potuiſſet tamen tranſferri vt abnegatis impieta- A
te & mundanis deſideriis. Sequendo tamen textum interpretis legimus præſens pro præterito.
Impietatem & ſecularia. pro, mundana, deſideria.) impietatem in opere, mundana deſideria
in animo: impietatem contrariam proximis, mundana deſideria contraria ſanitati animæ. So-
brie & iuſte & pie viuamus in hoc ſeculo.) Abiectis tanquam termino à quo impietate & mun
danis deſideriis, viuamus in præſenti ſeculo ſobrie, quo ad nos: hoc eſt moderando noſipſos. Et
iuſte, quo ad proximos, reddendo vnicuique quod ei debetur. Et pie, relatiue ad cæleſtem pa-
triam, patrem & conciues. Expectantes beatam ſpem.) Eruditio iſta vere eſt ſalutifera, nec
fruſtra erudit ſed ad hoc vt ſic viuentes expectemus beatam ſpem. Spes pro re ſperata hic poni-
tur, vt expectemus beatitudinem ſperatam. ET aduentum. pro, & apparitionem, gloriæ ma-
gni dei.) Non ſolum expectamus beatitudinem noſtram, ſed expectamus apparitionem glo-
riæ dei magni. Non ꝙ inueniatur etiam deus non magnus, ſed apparitio gloriæ erit magnitu
dinis diuinæ. Apparuit enim gloria dei ſæpe priſcorum patrum tempore: ſed nunquam appa B
ruit gloria dei quatenus magnus. ſed huiuſmodi gloria apparebit apparente Chriſto in ſuo ad-
uentu glorioſo. Tunc enim vere apparebit gloria dei magni, quum apud omnes manifeſta
erit gloria dei magni ſupra omnia. Vſque enim ad illam horam vertetur in dubium apud ali-
quos gloria dei ꝙ ſit magnus ſupra omnia & in omnibus & per omnia. ¶Nec tu ſpeculatiue
theologe reſtringas nomen dei ad perſonam aliquam (puta patrem, filium vel ſpiritum ſan-
ctum) ſed quemadmodum in reliquis locis ſcripturæ vbi nomen dei abſolute vel cum terminis
eſſentialibus (magnitudine, potentia, miſericordia, bonitate, prudentia & ſimilibus) ponitur, ap
pellatione dei intelligitur indiuiduum deitatis, hoc eſt deus, ita & in præſenti loco ſignificatur
hic deus: qui communis eſt patri & filio & ſpiritui ſancto. Et ſaluatoris noſtri IESV CHRI-
STI.) Simul erit apparitio magnitudinis dei & apparitio gloriæ hominis IESV CHRISTI
quatenus ſaluator noſter eſt. nam vſq; ad illam, ſimiliter apud aliquos vertetur in dubium quod C
IESVS CHRISTVS ſit ſaluator noſter: tunc autem apparebit omnibus gloria ipſius IESV
CHRISTI ſaluatoris. ¶QVI dedit ſemetipſum pro nobis.) Merita ſaluatoris IESV CHRI
STI quibus meruit & corporis gloriam & manifeſtationem ſuæ gloriæ quæ tunc conſumma
bitur apponit. Et vnico verbo compræhendit paſſionem & mortem eius & charitatem erga
nos, dicendo qui dedit ſemetipſum pro nobis. VT nos redimeret ab omni iniquitate.) vt nos
à ſeruitute cuiuſcunq; peccati præcio ſui ipſius redimendo liberaret: & non vt liberaret à ſeruitu
te hominum in præſenti vita. Et mundaret ſibi populum acceptabilem. pro, peculiarem.) &
mundum redderet ab omnibus immundiciis legalibus populum peculiarem ſibi, non populum
Iudaicum non nationem aliquam ſed populum proprium ſibi: qualis eſt populus Chriſtia-
nus. Sectatorem. pro, æmulatorem, bonorum operum.) Et ſi Chriſtus redemit ac mundauit
ſibi populum, ea tamen lege illum redemit ac mundauit vt ſeipſum quoque populus ſeruet ac D
promoueat, vt ſit æmulator bonorum operum: non vacet ocio, non tepeſcat, ſed velut æmulan
do incumbat bonis operibus. Hoc eſt commune ſeruis & dominis, hoc ſenibus & vetulis, hoc
iuuenibus & adoleſcentulis &c. Hæc loquere.) docendo. ET exortare.) diſpoſitos. Et ar-
gue.) contradicentes. Cum omni imperio. Modeſtia Titi mandato egebat ad hoc vt authori-
tate ſua vteretur aduerſus contradicentes. Nemo te contemnat.) Ratio quare cum omni im-
perio, redditur non ex ſupercilio faſtuoſo ſed ex vtilitate quæ non proueniret ſi prælatus con
temneretur non vtendo imperio quando, vbi & erga quos oportet.

## CAPVT. III. E

ADMONE illos principibus. pro, principatibus, & poteſtatibus ſubditos eſſe.)
Pronomen illos Cretenſes demonſtat: quos ſuperius eodem pronomine de-
monſtrauit, dicendo increpa illos dure. Poſt doctrinam ſiquidem ætatum
& ſeruorum, redit ad doctrinam communem omnibus. Et primo monet
ſubiectionem magiſtratibus & reliquis poteſtate habentibus, qui tunc erant
Ethnici: ne Chriſtiani putarẽt ſe liberos per baptiſmum à ſubiectione eorum,
propterea quod erant idolatræ. Dicto obedire. pro, magiſtratibus parere.)
Parum aut nihil eſt eſſe ſubditos niſi ſubſequatur obedientia. Ad omne opus bonum paratos
eſſe.) Explicat obedientiã debere intelligi in operibus bonis quibuſcunque. Neminem blaſphe-
mare.) Græca dictio vſurpata iam à latinis eſt blaſphemare. & quamuis apud Latinos iniuriis

F aduerſus deum approprietur, ſuapte tamen natura commune eſt maledicentiæ in cuiuſcun-
que honorem. Vnde ad literam prohibentur Chriſtiani maledica verba proferre aduerſus prin
cipatus & poteſtates & alios honore dignos. Non litigioſos.pro, pugnaces,eſſe. ) tam verbis q̃
factis. Sed modeſtos. ) vel humanos, vt aliis placet. E regione ad pugnaces locantur modeſti
ſeu humani,moderantes tam verba quàm facta. Omnem oſtendentes manſuetudinem ad om
nes homines. ) Optimus Chriſti apoſtolus præceptum Chriſti propagare nititur, diſcite à me
quia mitis ſum. Magna Chriſtianorum commendatio eſt, præ ſe ferre manſuetudinem non
aliquam ſed omnem, ſecũdum omnes manſuetudinis partes & materias,non erga aliquam ſeu
aliquos ſed erga omnes homines,cuiuſcunq; ſectæ fuerint. Et rationem huius vltimæ particulæ
(ad omnes homines) ſubiungit. Eramus enim aliquando & nos inſipientes.pro, ſtulti.) Inten-
dit ab exemplo docere manſuetudinem erga omnes,quia qui hodie ſunt malis moribus prędit
G & increduli,cras forte erunt fideles & boni:ſicut experientia docet de nobiſipſis. Ex conſidera-
rione itaq; noſtri quales aliquando fuerimus & quales modo ſimus,docet rationem habendam
aliorum qui modo ſunt tales quales nos olim fuimus. Hanc itaq; rationem tractat dicendo.
Eramus enim aliquando & nos ſtulti,in aliquibus à vera prudentia deſtituti. Increduli. ) euan-
gelio. Errantes. ) A vera intelligentia ſcripturarum ab ipſa veritate. Seruientes deſideriis &
voluptatibus variis.) Tria præcedentia ad partem ſpectant intellectiuam: hoc autem ad partem
exequutiuam. Seruire ſiquidem concupiſcentiis & delectationibus, eſt exequi ea quæ ſunt con
cupiſcentiæ & delectationis. IN malitia & inuidia agentes,odibiles,odientes inuicem.) Hæc
ad partem affectiuam ad malum ſpectant: quemadmodum deſideria & voluptates partis ſunt
affectiuæ ad bonum vtile vel delectabile. Malitia enim affectum ſonat nociuum alteri: inuidia
triſtitiam de bono alieno:odium quoque aduerſus alienum bonum tendit. Vndique ergo era-
H mus malis moribus pleni. ¶Et computat ſeipſum Paulus inter iſtos: quoniam talis fuerat an-
tequam conuerteretur. Verum peccata aduerſus proximum (vt ipſe alibi dicit) fuerunt aduer-
ſus Chriſtianos: quoniam ſine querela conuerſatus eſt in lege moyſi. Et ſimiliter peccata partis
intellectiuæ, aduerſus veritatem euangelicam intelliguntur. QVVM autem benignitas
& humanitas. ) Non eſt nomen naturæ humanæ hoc in loco humanitas: ſed eſt nomen af-
fectus amoris erga homines, diſtincti contra vitium inhumanitatis. Et eſt ſenſus. Quum
autem benignitas (quæ eſt feracitas boni) & amor erga homines. Generi adiungitur ſpecies,
benignitati amor ad homines.) Apparuit ſaluatoris noſtri dei.) Nomen naturæ eſt dei:& ſigni-
ficat (vt dictum eſt) hunc deum. Non ex operibus iuſtitiæ.pro, in iuſtitia, quæ fecimus nos.)
hoc eſt non ex operibus quæ in iuſtitia legis Moyſi ſeruauimus. Intendit enim excludere merita
ſeruatæ legis:& à fortiori reliqua merita. Sed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit.)
I Ecce affectus apparentis benignitatis & humanitatis. Per lauacrum regenerationis & renoua-
tionis ſpiritus ſancti) Ecce modus quo ſaluos nos fecit:videlicet per baptiſmum. Ecce tempus
quando apparuit benignitas & humanitas ſaluatoris noſtri dei:videlicet tempus baptiſmi.quod
incœpit in Chriſto. Lauacrum autem dicit generationis. Oportet inquit Chriſtus vos naſci
denuo. Primo nati ſumus ſecundum carnem: ſecundo naſcimur ſecundum ſpiritum. Et reno-
uationis. Niſi perdidiſſemus priorem nouitatem,non diceret Paulus renouationis. Quemad-
modum enim regeneratio ſupponit aliam generationem, ita renouatio ſupponit aliam no-
uationem. Et hæc fuit quum primi parentes creati fuerunt in ſtatu innocentiæ. Renouamur
igitur per baptiſmum ſecundum ſpiritum, in meliorem nouitatem quàm illa fuerat in qua crea
tum fuit primum humanum genus. Vnde ne male intelligeretur tam generatio quàm reno-
uatio,adiungit ſpiritus ſancti: vt intelligeremus regenerationem & renouationem ſpiritualem,
K vtpote conformem ſuæ appropriatæ cauſę ſpiritui ſancto. Quem effudit in nos abunde.) non
auare ſed copioſe: & tam abunde vt in alios deriuetur. PER Ieſum Chriſtum ſaluatorem no
ſtrum.) Benignitas & humanitas ſaluatoris noſtri dei apparuit per hominem Ieſum Chriſtum
ſaluatorem noſtrum. Vbi perſpice erudite lector ſaluatorem noſtrum appellari deum, & ſalua-
torem noſtrum appellari hominem Ieſum Chriſtum: vt intelligamus deum principaliter, ho-
minem vero Ieſum tanq̃ dei organum eſſe ſaluatorem noſtrum. VT iuſtificati gratia ipſius.)
non noſtris operibus. Hæredes ſimus ſecundum ſpem vitæ æternæ. ) In præſenti vita ſecun-
dum ſpem hæredes ſumus vitæ ęternæ: in futura autem hæredes erimus ſecundum rem vitæ æ
ternæ. Vtrunque autem dicit:& quòd gratia dei,& ꝙ hęreditario iure vitam ęternam adipiſci-
mur. Quia gratia dei iuſtificamur & ſimus filii dei: effecti autem filii, hæredes ſumus æternæ
vitæ. Fidelis ſermo eſt. ) Superfluit eſt. More ſuo interponit Paulus veracitatem ſermonis:quæ
præcipue

præcipue refertur ad præcedentia promittentia æternam vitam. ¶ ET de his volo te confirmare.) Iuxta textum Græcum tam actiue quàm paſſiue legi poteſt confirmatio: ſubiuncta tamen præ ſe ferunt actiuam ſignificationem. Vt curent bonis operibus præeſſe.) Volo inquit te confirmare alios etiam de his antedictis vt curent præeſſe bonis operibus. Datiui caſus eſt bonis operibus. Nec de prælatis ſed de ſingulis Chriſtianis loquitur, ſubiungendo. Qui credunt. pro, crediderunt, deo.) Dicit enim hoc ad differentiam eorum quorum ſtudium eſt erga ludos & alia opera minus decentia aut licita. Vult enim Chriſtianos omnes ad hoc ſtudere vt tam in propriis q̃ in alienis præſint bonis operibus, non ludicris aut indecentibus aut illicitis. Quàmuis ſi datiuo pro ablatiuo vtamur, ſenſus ſit ꝙ ſinguli Chriſtiani curent pręſtare Gentilibus non titulis aut ſacramentis ſed operibus bonis. Hæc ſunt bona.) ſecundum ſe honeſta. Et vtilia hominibus.) Vere vtilia ad ſalutem æternam. ¶ Stultas autem quæſtiones.) quæ carent rationabili cauſa quærendi aut quæſiti. Et genealogias.) tribuum & familiarum Iudæorum. Et contentiones.) clamoribus plenas. Et pugnas legis.) eorum, ſcilicet quæ videntur in libris Moyſi inter ſe contraria. Deuita.) Et rationem ſubdit. SVNT enim inutiles & vanæ.) Non igitur loquitur Paulus de rationabilibus pugnis legis, ſed de inutilibus & vanis. Et dixit hoc: quia tunc temporis Iudæi conuerſi ingerebant has dubitationes vt monſtrarent ſe doctos in lege. Vnde vanas dicit, quia ad vanitatem gloriæ fiebant: inutiles autem quia nec moribus nec fidei proſunt. ¶ Hæreticum hominem.) hoc eſt pertinacem in propria electione credendorum. Poſt vnam & ſecundam correptionem. pro, admonitionem, deuita. pro, reiice. Hinc traxit eccleſia monitiones ante excommunicationem. Sciens quia. pro, ꝙ, ſubuerſus eſt qui eiuſmodi eſt.) Ideo reiiciendum mando, quia non eſt amplius locus monitioni, ſed iam ſubuerſus eſt intus qui tot monitiones ſpreuit. Et relinquit, quum ſit proprio iudicio condemnatus. pro, & peccat, per ſe damnatus.) Non peccat à te damnatus, ſed peccat per ſeipſum damnatus propria pertinacia ſeparans ſe à catholica eccleſia. ¶ QVVM miſero ad te Artemam aut Tychicum, feſtina ad me venire Nicopolim. Ibi enim ſtatui hyemare.) Non anteq̃ ſurrogauerit alium ſuper Cretenſes, vult Titum ad ſe venire: ne Cretenſes derelicti viderentur à Paulo. Zenam legiſperitum.) Aiunt hunc anteq̃ eſſet Chriſtianus hoc titulo inſignitum: & propterea Paulus appellat eum legiſperitum. Et eſt ſermo de lege Moyſi. Et Apollo. De quo in Actibus Apoſtolorum & ad Corinth. mentio fit. Solicite præmitte. pro, ſtudioſe proſequere, vt nihil illis deſit.) Mandat vt Titus prouideat iſtis viatoribus de neceſſariis in via. ¶ Diſcant autem & veſtri. pro, noſtri) ſcilicet Chriſtiani ex gentibus conuerſi, ad imitationem Iudæorum prouidentium ſuis doctoribus. Bonis operibus præeſſe ad vſus neceſſarios.) Eleemoſynas bona opera appellat. & vult illos præeſſe eleemoſynis, non ad luxum ſed ad vſus neceſſarios hoſpitum & viatorum. Vt non ſint infructuoſi.) Infructuoſi eſſent ſi eleemoſynarios fructus non proferrent in neceſſarios vſus. ¶ Salutant te qui mecum ſunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide.) IESV CHRISTI. Gratia dei cum omnibus vobis: amen.) Superfluit dei. Et hæc ſalutatio manu Pauli non ad Titum ſolum ſed ad omnes in Cręta Chriſtianos dirigitur: pro quorum ſalute hanc Tito ſcripſit epiſtolam. ¶ Et apud Græcos inuenitur ſubſcriptio hæc. Ad Titum eccleſiæ Cretenſium primum delectum epiſcopum, ſcripta Nicopoli Macedoniæ.

¶ Caietæ die quinta Maii. M.D.XXIX.

F ❧THOMAE DE VIO❧

CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN
epiſtolam Pauli ad Philemonem Commentarii.

PAVLVS vinctus Chriſti Ieſu & Timotheus frater.) Ex præ
ſentia Timothei & vinculis Pauli collatis cum ſcriptis ad Co
loſſ. & ſecunda ad Timotheum, facile apparet ꝙ hæc epiſtola
ſimul ſcripta eſt cum epiſtola ad Coloſſ. tempore priorũ vin-
culorum Pauli. Vnde & ad Coloſſ. ſcribit ꝙ cum Tychico
G mittit Oneſimũ pro quo ſcribit hanc epiſtolam. & vtrobiq;
commemoratur Demas præſens cum Paulo: qui in ſecunda
ad Timotheum ſcribitur amplexus mundum relicto Paulo.
¶ Adiungit autem ſibi Timotheum in titulo epiſtolæ huius
quemadmodum & in illa ad Coloſſ. vt & publicum & priua
tum negocium vtriuſq; nomine authoretur. Philemoni dile-
cto adiutori.pro,& cooperario noſtro.) Dilecto non eſt par-
ticipium ſed nomen. & tam ad diligi ꝙ̃ à cooperari commendatur: vt intelligamus ipſum eſſe
cooperarium euangelii, etſi non prædicatione tamen facto, & cõmuniter amabilem. Et Appiæ
ſorori chariſſimæ.pro,dilectæ.) Loco ſorori chariſſimæ legendum eſt dilectæ. Vxor Philemo
nis ſalutatur & cõmendatur. Et Archippo cõmilitoni noſtro.) Hic erat epiſcopus Coloſſenſiũ.
H Et eccleſiæ quæ in domo tua eſt.) Familiam ipſius Philemonis, domeſticã eccleſiã eius appellat.
Gratia vobis & pax à deo patre noſtro & domino Ieſu Chriſto.) Solita Paulo eſt hęc ſalutatio.
GRATIAS ago deo meo, ſemper memoriam tui faciens in orationibus meis.) Petiturus
veniam Oneſimo incipit à cõmemoratione immo à recognitione beneficiorum ipſius
Philemonis erga Chriſti fideles. Et propterea commemorat ſe & gratias agere deo &
orare pro ipſo Philemone. Audiens charitatem tuam & fidem.) Dilectionem & fidem ſpecia-
liter refert: quoniam erga fideles ſpecialiter refulgebat dilectio Philemonis. Quam habes in
domino Ieſu.pro,in dominum Ieſum, & in omnes ſanctos.) Diuerſimode intellige fidem & di
lectionem referri in dominũ Ieſum & in omnes ſanctos. Nam in Ieſum refertur vt ratione cre
dendi & amandi: in omnes vero ſanctos (hoc eſt Chriſtianos) tanꝙ̃ in amatos & cõſortes fidei.
Vt cõmunicatio fidei tuę euidẽs.p,efficax, fiat in agnitione omnis operis boni.) Superfluit ope
I ris: & deſunt quatuor dictiones poſt boni. Quod eſt in vobis, in Chriſto Ieſu.pro,in Chriſtũ Ie
ſum.) Talem ac tantã audio dilectionem tuã & fidẽ vt fidei tuæ cõmunicatio nobiſcũ in agni-
tione omnis boni ꝙ in vobis vel nobis eſt eſſe debitũ Chriſto Ieſu, nõ ſit ocioſa, ſed fiat efficax
ad exercendũ opera pietatis in ſanctos: vt illud ꝙ ex fide cõmune tibi & nobis eſt (videlicet co-
gnoſcere omne bonũ ꝙ in vobis ſeu nobis eſt eſſe in Chriſtũ) fiat efficax ad facta: ad differentiã
illorum in quib⁹ hęc notitia ocioſa eſt, nempe ſine opere. Gaudium enim magnum habui.pro,
gratiam enim habemus multam, & conſolationem in dilectione tua: quia viſcera ſanctorum
requieuerunt. pro refocillata ſunt, per te frater.) Vt commune declaret beneficium collatum
aliis Chriſtianis, quum dixiſſet prius ſingulariter gratias ago deo, modo pluraliter dicit habe-
mus gratiã multam: hoc eſt gratuitum beneficium multum habemus noſipſi in dilectione tua,
quia aliorum ſanctorum viſcera corporea per te refocillata ſunt cibo corporeo. Et dicendo re-
K focillata, monſtrat Chriſtianorum indigentiam. ¶ Propter quod multam fiduciam habens
in Chriſto Ieſu imperandi tibi quod ad rem pertinet.pro,conueniens, ſeu decens.) Ita quòd lo
co illarum quatuor dictionũ (quod ad rem pertinet) vnica legatur dictio. Propter tantam fidei
ac charitatis communicationem tuam, audere poſſem vt imperarem tibi quod conueniens eſt.
Nullus enim poteſt imperare ꝙ dedecet aut quod incõuenit. Propter charitatẽ magis obſecro.)
malo vti dilectione obſecrando quàm authoritate imperando. Quum ſis.pro,ſim, talis, vt Pau
lus ſenex, nunc autem & vinctus Ieſu Chriſti.) Explicat quod in genere dixerat talis, quatuor
qualitatibus. Primo Paulus. Erat enim nominatus immo nominatiſſimus Paulus. Quàmuis ad
ipſum nomen Pauli alludere videatur. Paulus enim diminutiuum eſt à parũ. Acſi apertius dixiſ
ſet vt minimus. Decet enim obſecrantẽ, ea ꝙ̃ ſunt paruitatis ſuæ proferre. ¶ Deinde ſenex. Aetas
defectuũ plena facilius impetrat. Si miraris Paulum in primis ex Iudæa vinculis ſenem: quũ an
no

no eodem quo mortuus eſt dominus Ieſus deſcribatur adoleſcens in lapidatione Stephani. Re- A
cole ꝙ à fine adoleſcentiæ(quæ vſq; ad.xxviii.ætatis annum extenditur) in qua Paulus vocatus
creditur ad prædicandum, vſq; ad tempus iſtius epiſtolæ fluxerunt ferè anni triginta, ſi quinto
vel ſexto Neronis anno ſcripta eſt:vt patet ſupputãdo annos à decimooctauo Tiberii,quo Chri
ſtus creditur crucifixus. Tranſierat igitur Paulus annos.lv.ad minus, quando ſcripſit hanc epi-
ſtolam. Et propterea merito potuit appellari ſenex:eo magis quo corpus tot afflictionibus ac la
boribus affectum habebat vt iam eſſet ampliſſime ſenex. ¶ Tertio adiungit, nunc autem & vin
ctus. Afflicti enim facilius impetrant. Et demum addit Ieſu Chriſti,ad conſummandum ratio-
nem impetrandi. Obſecro te pro meo filio.)obſecro inquam te pro meo non miniſtro ſed fi-
lio. Quem genui in vinculis meis Oneſimo.) per euangelium genui ipſum in vinculis. Et hic
locus ad impetrandum non eſt minimus. Tanto enim eſt mihi magis charus quanto inter ipſa
vincula (quæ adhuc patior) ipſum genui. Qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem tibi & B
mihi perutilis. ) Oneſimus Græcis ſonat vtilis. & propterea Paulus alludendo ad nomen One-
ſim,dicit qui tibi aliquando fuit inutilis(vtpote fugiens)nunc autem factus Chriſtianus tam mi
hi q̃ tibi perutilis. In meliorem ergo euaſit. Quem remiſi tibi.)Superfluit tibi. Quãuis mihi ſit
perutilis,remiſi tamen. Tu autem illum vt.pro,hoc eſt,mea viſcera ſuſcipe.)Exponit illum,hoc
eſt mea viſcera,vt intelligat Philemon q̃ charus ſit Paulo Oneſimus. ¶Quem ego volueram
mecum detinere,vt pro te mihi miniſtraret in vinculis euangelii.)Dicit vt pro te, confidens de
Philemone ꝙ ſi affuiſſet Romæ,ipſe miniſtraſſet Paulo in vinculis quibus euangelii gratia vin
ctus erat. Sine conſilio autem tuo.pro,ſine ſententia autem tua,nihil volui facere.)nolui vti au
thoritate,nolui vti fiducia. Ne velut ex neceſſitate bonũ tuum eſſet,ſed voluntarium.) ne opus
tuum bonum,concedẽdi mihi Oneſimum,eſſet tanq̃ ex neceſſitate,qua ego retinuiſſem illum,
ſed eſſet omnino ſpontaneum. Forſitan enim ideo diſceſſit ad horam à te vt æternum illum re- C
ciperes.) Damnum diſceſſus temporalis nititur penſare lucro æternitatis. Et dicit forſitan,quia
neſcit perſeuerantiam Oneſimi futuram qua redderetur æternus:vtpote adeptus vitam æternã.
Quamuis æternum poſſit aduerbialiter intelligi: hoc eſt æterne reciperes. ſed ſententia eadem
redit. Iam non vt ſeruum ſed pro ſeruo. pro, ſed ſupra ſeruum. ) æternum illum reciperes iam
non vt ſeruum (non enim erit ſeruitus in illa æterna fœlicitate ) ſed ſupra ſeruum, ſupra condi-
tionem ſeruilem eleuatum. Chariſſimum.pro,dilectum, fratrem, maxime mihi: quanto au-
tem magis tibi & in carne & in domino? ℒ. Aduerbium maxime non referri ad dilectum aut
fratrem. manifeſtat argumentum, quanto magis tibi:ſed referri ad pronomen mihi idem argu
mentum teſtatur. Et eſt ſenſus.mihi maxime inter reliquos vinctos dilectum fratrem, quanto
magis tibi dilectum fratrem,qui duplicato vinculo illi iungeris?nempe & in carne & in domi-
no. Mihi iunctus eſt in domino:tibi iunctus & in carne, hoc eſt ſecũdum ſeruitutem carnalem, D
& in domino,ſecundum ſpiritualem communionem ſanctorum. ¶SI ergo habes me ſocium.
pro,conſortem.) ſubaudi euangelii & æternæ hæreditatis. Suſcipe illum ſicut me.) Continue
auget loca ad impetrandum. Prius dixerat ſuſcipe illũ,hoc eſt vt viſcera mea. Modo dicit ſuſci
pe illum ſicut meipſum:hoc eſt vt fratrem dilectum,vt conſortem regni cæleſtis. ¶SI autem
aliquid nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa. ) tam nocumentum quam debitum. Ego Pau-
lus ſcripſi mea manu.) vt plenius credas ex meis intimis hæc procedere. Ego reddam:vt non
dicam tibi ꝙ & teipſum mihi debes. ) quum poſſim dicere ꝙ tu es mihi debitor tuiipſius (quia
te genui in Chriſto) dico tamen quòd ego dependam. Hinc apparet quòd Philemon aut non
erat Coloſſenſis aut alibi à Paulo conuerſus ſeu eruditus eſt. Paulus enim (vt patet ex epiſtola
ad Coloſſenſ. ) non fuerat Coloſſis, & tamen dicit Philemoni quõd debes teipſum mihi, Ita
frater ego te fruar in domino,refice. pro, refocilla, viſcera mea in Chriſto. pro in domino.)
Rurſus ad Oneſimi nomen alludit. Oneſimus enim â fruitione nominatur. Et eſt ſermo E
blandus imprecantis concupitam dulcedinem præſentiæ fraternæ, concludendo, affirmatiue.
Ita frater ego te fruar in domino, tantum tu recipiendo Oneſimum refocilla viſcera mea.non
corporea ſed in domino, conſolare intima deſideria mea in domino. Confidens in obedien
tia tua ſcripſi tibi: ſciens quoniam. pro, ꝙ, & ſupra id quod dico facies. ) Si quis ſupputare
velit loca quibus vtitur Paulus in hac epiſtola pro re tam minima, obſtupeſcet: & nulli oratori
imparem Paulum putabit. Vnde & demum ſubiungit. Simul autem & para mihi hoſpi-
tium. ) Non eget præparatione tanta hoſpitium Pauli ( cui ſat erat habere alimentum & qui-
bus tegeretur ) ſed & hic locus ad amplitudinem fiduciæ ſpectat, & amoris familiaritatis ſpem.
Nam ſpero ꝙ per orationes veſtras donabor vobis. )Et hinc apparet epiſtolam hanc ſcriptã in

prioribus Pauli vinculis.Eandem enim ſpem in epiſtola ad Philip.habere ſe ſcripſit.nec fruſtra-
F tus eſt ſua ſpe:quoniam vt declarauimus in ſecunda ad Timotheum liberatus fuit Paulus ab iſtis
vinculis, & rediit ad partes in quibus prius prædicauerat. Salutant te Epaphras concaptiuus
meus in Chriſto Ieſu. ) Epaphras hic fuerat doctor Coloſſenſium: vt patet in epiſtola ad Co-
loſſ.& erat Coloſſenſis.& vt hic dicitur,propter Chriſtũ Ieſum erat & ipſe captiuus. Marcus.)
conſobrinus Barnabæ:vt explicatur in epiſtola ad Coloſſ. Ariſtarchus.)etiam concaptiuus Pau-
li:vt ibidem dicitur. Demas.) qui poſtea complexus hunc modum apoſtatauit à Paulo:vt in ſe
cunda ad Timoth.habetur.Et Lucas.)euangeliſta. Adiutores.pro,cooperatores,mei. ) in opere
euangelico.¶Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro:amen.) Hæc eſt ſolita Pauli
concluſio. Quia enim vniuerſam congregationem domeſticam & Archippum nominauerat
in principio, ideo in calce dicit cum ſpiritu veſtro. ¶Et apud Græcos ſubſcriptio eſt hæc. Ad
G Philemonem,ſcripta Romæ,miſſa per Oneſimum famulum ſeu ſeruum.

¶Caietæ die. VII. Maii. M.D.XXIX.

# THOMAE DE VIO
## CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN epiſtolam Pauli ad Hebræos. Commentarii.

MVLTIFARIAM.) Circa hanc epiſtolam ad Hebræos,
duo occurrunt pertractãda. Alterũ an hæc epiſtola fuerit cõdi
H ta Hebraico ſermone:vt cõmuniter ſupponitur alterũ an certũ
ſit Paulũ fuiſſe authorẽ huius epiſtolę. ¶Et quo ad primã quę-
ſtionem, textus ipſe cap.vii. teſtatur nõ eſſe conditã Hebraice.
Nam ibidẽ de Melchiſedec dicitur. Primum quidẽ interpreta
tur rex iuſtitiæ. Si Hebraice ſcripta eſt epiſtola, in quo quæſo
idiomate interpretatur Melchiſedec rex iuſtitiæ? Melchiſedec
enim apud Hebræos dictio cõpoſita eſt,ex rex & iuſtitiæ. Vn
de in Hebræo dèbuiſſet dicere,Melchiſedec interpretatur Mel-
chiſedec. Et tãto magis quãto ſcribitur apud Hebręos diuiſim:
primo Malchi & deinde Sedec.Et quoniã hæc ratio me cõuincit(ſicut conuicit & de Matthęo)
ideo hanc epiſtolam nõ eſſe conditam Hebraico idiomate indubie credo. In cuius ſignum nec
Hebræa inuenitur epiſtola, nec ſcitur certus eius interpres ex Hebræo in Græcum. ¶De au-
thore vero huius epiſtolæ, certum eſt communem vſum eccleſiæ & doctorum nominare pau-
lum.Hieronymus tamen in epiſtola ad Paulinum de omnibus diuinæ hiſtorię libris,non audet
affirmare illam eſſe pauli.ait enim.Paulus Apoſtolus ad ſeptem ſcribit eccleſias:octaua enim ad
Hebræos,à pleriſq; extra numerum ponitur.Septem itaq; tantum affirmat Hieronymus epiſto
las ad eccleſias. ¶Et in epiſtola ad Euagrium de Melchiſedec, explicat qui ſunt iſti plerique à
quibus non acceptatur: dicendo de hac epiſtola ad Hebræos. Quam omnes Græci recipiunt &
nonnulli Latinorum. ¶De qua in libro de.vi.illuſt.dicit.Epiſtola autem quę fertur ad Hebræ-
os,non eius(ſcilicet pauli) creditur propter ſtyli ſermoniſq; diſtantiam : ſed vel Barnabæ iuxta
Tertullianum, vel Lucę euãgeliſtę iuxta quoſdã, vel Clementis Romanę eccleſię epiſcopi &c.
¶Super Hieremię autem. xxxi. cap. (tractãdo illud,ecce dies venient & feriam pactum nouũ)
ait. hoc teſtimonio apoſtolus paulus, ſiue quiſquis alius ſcripſit epiſtolam,vſus eſt ad Hebræos.
K ¶Rurſus in libro de vi.illuſt.in Caio,de hac epiſtola loquens dicit.ſed & apud Romanos vſque
hodie quaſi pauli non habetur.¶Et Eſa.vi.exponens textum ſeraphim ſtabant,ait.vnde & pau
lus Apoſtolus in epiſtola ad Hebræos,quàm latina conſuetudo nõ recipit &c.Item Eſa.viii.ex-
ponens textum,ego & pueri mei,cæterum inquit beatus apoſtolus in epiſtula quæ ad Hæbreos
ſcribitur(licet eam latina conſuetudo inter canonicas ſcripturas non recipiat)docet &c.¶Quę
omnia ideo attulerim,vt ex his & aliis Hieronymi verbis alibi prudens lector aduertat Hierony
mum non fuiſſe omnino certum de authore huius epiſtolæ. Et quoniam Hieronymi ſortiti
ſumus regulam ne erremus in diſcretione librorum canonicorum(nam quos ille canonicos tra
didit,canonicos habemus:& quos ille à canonicis diſcreuit, extra canonem habemus) ideo du-
bio apud Hieronymum authore huius epiſtolæ exiſtente,dubia quoq; redditur epiſtola:quoniã
niſi

niſi ſit Pauli, non perſpicuum eſt canonicam eſſe. Quo fit vt ex ſola huius epiſtolæ authoritate A
non poſſit ſi quod dubium in fide accideret, determinari. Ecce quantum parit malum liber ſine
authoris titulo. ¶ Coniecturam quoq; nonullã efficiunt duo in hac epiſtola contenta. quòd non
ſit Pauli. Alterum eſt in principio epiſtolæ: vbi ad probandum CHRISTVM eſſe ſuperio-
rem angelis, quum dixiſſet cui aliquando dixit angelorum, filius meus es tu ego hodie genui te,
addidit. & rurſus ego ero illi in patrem & ipſe erit mihi in filium. Quę verba ſcripta ſunt .ii.Re-
gũ.vii.& .i. Paralip.xxviii.ad literã de Salomone. Vnde Dauid dicit expreſſe, domin⁹ Salomon
filius tuus ædificabit domum meam & atria mea: ipſum enim elegi mihi in filium & ego ero illi
in patrem &c. Et in .ii. Regum ſubiungitur. quòd ſi inique aliquid geſſerit, arguam eum in virga
virorum &c. Minus ſiquidem decet, in tanta re tantum Apoſtolum vti tali argumento: quum
potuiſſent Hebræi facile reſpondere quòd non de filio dei ſed de puro homine, & qui potuit pec-
care & de facto poſtea peccauit, dicta ſunt hæc verba à deo per Nathan ad Dauidem. Vnde ex B
tali filiatione non probatur ſuperioritas ad angelos. Vti autem his verbis in ſenſu myſtico, mi-
norem reddit authoritatem probantis: in principio præſertim epiſtolæ & apud Hebræos. ¶ Al-
terum eſt in cap.ix. vbi de teſtamennto propriiſſime loquitur vt diſtinguitur contra pactũ. nam
pactum eſt inter viuos: teſtamentum autem niſi mors intercedat teſtatoris, nondum valet. Et de
teſtamento ſic proprie ſumpto loquens, dicit. vbi enim teſtamentum eſt, mors neceſſe eſt inter-
cedat teſtatoris: teſtamentum enim in mortuis confirmatum eſt: alioquin nondum valet dum vi
uit qui teſtatus eſt. Et ſubiungit vnde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatũ eſt: lecto enim
omni mandato legis à Moyſe vniuerſo populo, accipiens ſanguinem vitulorum & hircorum cũ
aqua & lana coccina & hyſopo, ipſum quoque librum & omnem populum aſperſit dicens. hic
ſanguis teſtamenti quod mandauit ad vos deus. Et Exodi.xxiiii. hæc afferuntur: vbi non eſt ſer-
mo de teſtamento ſed de pacto. Vnde reſponderi poteſt authori huius epiſtolæ quòd de teſtamẽ C
to proprie ſumpto migrat ad pactum: aut quòd errat, putandò in Exodo eſſe ſermonem de teſta
mento. Quorum vtrunque dedecet tantum Apoſtolum: ad Hebræos pręſertim, verborum tex-
tus Hebraici proprietatem ſcientes. ¶ Sed quid per coniecturas vagor? In ſecundo huius epiſto-
læ capitulo author huius epiſtolæ numerat ſe inter illos in quos euangelica ſalus confirmata eſt
per illos qui audierunt à domino IESV. Paulus autem clamat quòd non ab homine neq; per
hominem didicit, ſed per reuelationem IESV CHRISTI: & quòd Apoſtoli nihil ſibi cõ
tulerunt &c. ¶ Nos tamen loquentes vt plures, Paulum authorem nominabimus. nam & ſic
quoque Hieronymus fecit, vtendo ſcriptis in hac epiſtola.

MVltifariam multiſq; modis.) Inter multifariã & multos modos loquendi, hęc eſt diffe-
rentia: ꝙ multitudo modorum ad differentiam ſpectat genericam modorũ loquendi,
vel intelligibiliter, vel imaginabiliter, vel ſenſibiliter. his enim trib⁹ modis loquitur de⁹
homini: in quo ſunt tres partes cognoſcitiuæ: videlicet intellectus, æſtimatiua & ſenſus. Multifa- D
riam auté ad multitudinem ſpectat ſignorum quibus vtitur deus. loquendo in quocunq; horũ
trium generum: puta Hieremiæ locutus eſt per ſignum ollæ ſuccenſę, per dominum ſedentẽ &c.
Olim deus loquens. pro, locutus, patribus in prophetis.) Patres appellat Hebræos veteris teſta-
menti. illis enim mediantibus prophetis deus locutus eſt. Nouiſſime.) Lex enim & prophetæ
vſq; ad Meſiam. & propterea tempus Meſię appellat nouiſſimum. Diebus iſtis.) Aetate ſiquidem
Pauli CHRISTVS cœpit prædicare. Locut⁹ eſt nobis.) Idẽ deus qui olim loquebatur pa-
tribus diebus iſtis locutus eſt nobis. Pronomen nobis, Hebræos illius ætatis & in illa regione mõ
ſtrat. In filio.) Non eſt locutus nobis per prophetas ſed per filium: qui tot annis prædicauit &
miracula fecit in Galilæa & Iudęa. Apte nouiſſimum tempus reſeruatum deſcribitur filio: vtpo-
te propter quem fuerunt omnes prophetæ. Quem conſtituit hæredẽ vniuerſorum.) Nomen
filii, nomen proprium eſt Meſiæ ſecundum diuinam naturam in veritate: ſed apud Hebræos nõ E
penetrantes myſterium trinitatis, admittebatur nomen filii Dei tanq̃ proprium epitheton Me-
ſiæ. vnde & pontifices Iudæorum accuſabãt CHRISTVM ꝙ filium Dei ſe fecit. Paulus ita-
q; nomẽ filii dei quod admittebatur eſſe proprium Meſiæ, primum ingeſſit dicẽdo de deo, locu-
tus eſt nobis in filio, deinde conditiones huius filii adiungit. Quarum prima eſt. quem conſtituit
hæredẽ vniuerſorum. Et hęc proprie ſpectat ad filium ſecundum ꝙ homo, ex ratione tamẽ diui
næ filiationis. Conſtitui enim hæredẽ, hominis eſt: conſtitui autẽ hæredẽ vniuerſorum, eſt qui-
dẽ hominis ſed non puri ſed hominis filii dei. Ex eo nanq; ꝙ eſt filius dei, conuenit eidẽ ꝙ ipſe-
met homo cõſtituatur hęres vniuerſorum. ita ꝙ naturale ius filiationis parit in eadem hypoſtaſi
homine ius hęreditandi vniuerſa, abſq; exceptione aliqua. Duas itaque naturas implicite paulus

F ſignificat in filio dei.alteram qua eſt filius dei .`alteram ſecundum quam conſtituitur hæres vni-
uerſorum.Et vt clarius diuinam filii naturam explicaret,ſubiungit. Per quem fecit & ſæcula.)
Deum oportet eſſe illum per quem deus fecit ſęcula,non aliqua ſic & aliqua non, ſed abſq; qua-
cunq; exceptione.nam ſi creatura eſſet,ſæculum ipſius non eſſet factum per eum. Ex hoc igitur
ꝙ per filium deus fecit etiam ſęcula,manifeſtatur ꝙ filius ſupra ſæcula eſt: ac per hoc æternus.
¶ Fecit autem deus per filium ſuum ſæcula quemadmodum artifex per excogitatam in mente
formam facit artificialia.eſt enim filius verbum dei.¶ Et ſi libraueris coniunctionem &,idem di
cit hic Paulus quod dixit Ioannes Omnia per ipſum facta ſunt.nam difficillimum omniũ quod
factum fuerit,apud philoſophos eſt tempus.Et propterea dicendo per quem fecit & ſęcula, dicit
vſqueadeo per eum fecit omnia quòd per eum fecit & ſæcula. Qui quum ſit.pro, exiſtens,ſplẽ
dor gloriæ.)Et hæc conditio conuenit filio dei ſecundum diuinam naturam. Et aiunt nonnulli,
G clarius Græca ſonare:videlicet qui exiſtens refulgentia ſeu relucentia gloriæ. Sol enim ſplendet:
ſed non eſt lux refulgens ſeu relucens ex alio. Vnde magis proprie explicat originem filii relucẽ-
tia ſeu refulgentia gloriæ:vtpote qui gloriã à patre habet,& in quo relucet gloria quã à patre ac-
cipit per generationem. Et in hoc intellectualis natura ac intellectualis origo inſinuatur.non e-
nim gloria ſenſibilis ſed gloria intelligibilis cuius filius eſt relucẽtia,ſignificatur. nam & ipſe deus
non eſt naturæ ſenſibilis ſed intelligibilis.Per hoc itaque quòd eſt ſplendor gloriæ, declaratur ꝙ
in eo relucet diuina claritas.quod de nulla creatura dici fas eſt: quum diuina claritas in quacunq;
creatura obumbretur. Et figura ſubſtantiæ eius.pro,& character hypoſtaſis eius.) referendo
Græcum vt iacet,ad tollendas quæſtiones.Et hæc quoque conditio conuenit filio Dei ſecundum
diuinam naturam. ¶ Inter filium & creaturas hæc eſt differentia. quòd creaturæ procedunt à
Deo etiam ſi non eſſet ſeu ſi non intelligeretur trinitas perſonarum: filius autem nec eſſe nec in-
H telligi poteſt filius Dei,niſi ſit & intelligatur pluralitas perſonarum diuinarum.Et hinc fit vt nul
la creatura ſit character alicuius diuinæ perſonæ ſed eſt character Dei, filius autem ſit character
hypoſtaſis Dei: vtpote ab hypoſtaſi Dei procedens. Ad declarandum itaque proceſſionem filii
eſſe infra terminos deitatis,& non eſſe ad extra,ſubtiliſſime dixit quòd eſt ad ſimilitudinem cha
racteris hypoſtaſis eius, ſcilicet Dei. nam pronomen eius, maſculini eſt generis: & Deum refert
in principio propoſitum & repetitum per nomen relatiuum. ¶ Et dicendo hypoſtaſis,differen-
tiam inſinuat inter filium & ſpiritum ſanctum . nam ſpiritus ſanctus eſt character hypoſtaſum
Dei,quia procedit à patre & filio: filius autem eſt character hypoſtaſis in numero,ſingulari quia
procedit à ſolo patre. ¶ Vtitur autem metaphora characteris (quod proprie ſignificat notam
ſeu ſignum impreſſum) ad ſignificandum quòd eſt velut propria nota ab hypoſtaſi diuina im-
preſſa:vt intelligamus realem diſtinctionem inter filium & hypoſtaſim illam : quemadmodum
inter imprimentem characterem & impreſſum characterem,oportet realem intelligere diſtin-
I ctionem.Et ne aliquam compoſitionem intelligeres,non dicit eſt habens characterẽ ſed eſt cha
racter:vt ſubſiſtentiam characteris in ſua ſimplicitate ſignificaret. Portanſq; omnia verbo vir-
tutis.pro,potentiæ, ſuæ.)Si legitur portans ſeu ferens,ſignificatur conſeruatio omnium:ad ſimi-
litudinem ſuſtentantis omnia.ſi vero(vt alii putant)legitur agens,gubernatio omnium ſignifica
tur. Et vterque ſenſus quadrat adiunctis verbis : videlicet verbo potentiæ ſuæ. nam & conſeruat
omnia eodem potentiæ ſuæ verbo quod dixit & creata ſunt : & ſimiliter gubernat omnia ver-
bo potentiæ ſuæ quo imperat & omnia quæcunque vult facit. ¶ Et ſpectat etiam hæc condi-
tio ad diuinam filii naturam.nam & conſeruatio & gubernatio vniuerſi,ratione diuinæ naturæ
ei competit.Propter quod & dicit potentiæ ſuæ, non alienæ: ad ſignificandum eandem eſſe po-
tentiam filii & Dei. Purgationem peccatorum faciens.) Deficit noſtrorum : & deficit per ſe-
ipſum.& participium faciens deberet eſſe participium actiuum pręteriti temporis,quo caremus.
K Et propterea debuiſſet interpretari. Quum (ſeu poſtquam) per ſeipſum purgationem pecca-
torum noſtrorum fecit. ) Et hæc eſt conditio filii ſecundum humanam naturam : ſecundum
quam paſſus & mortuus pro nobis, purgauit peccata noſtra per ſeipſum,efficaciam ad purgan-
dum præbente diuina eius hypoſtaſi. Sedet.pro,ſedit,ad dexteram.pro, in dextera, maieſtatis
in excelſis.)Poſtquam noſtra(non ſua)peccata per mortem ſuam purgauit , merito ſuæ mortis
exaltatus eſt ſecundum humanam naturam:& iam ſedit,nõ poſitione corporis ſed quiete & au-
thoritate:in dextera,hoc eſt in ſummis bonis,in ſummo honore & gloria,maieſtatis,hoc eſt dei
regnantis: dei quatenus regnat, in excelſis,ad differentiam Dei regnantis in omnibus.CHRI-
STVS enim adhuc non ſedit in dextera maieſtatis in omnibus,ſed maieſtatis in excelſis:quia
adhuc non accepit poſſeſſionẽ regni Dei in omnib',ſed poſſeſſionẽ regni in excelſis.Sedebit au-
tem quum

ſem quum tradiderit regnum Deo & patri & deus erit omnia in omnibus, in dextera maieſta- A
tis in omnibus. accipiet enim in ſecundo aduentu poſſeſſionem omnium. Tanto melior an-
gelis effectus quanto differentius præ illis nomen hæreditauit.)Et hæc quoq; conditio conuenit
filio ſecundum humanam naturam: ſecundum quam conſtitutus eſt hæres vniuerſorum. No-
men differentius ſeu præeminentius(vtrunque enim ſonare poteſt dictio Græca) eſt nomen filii
Dei,eſt nomen Dei,eſt nomen domini.hæc enim omnia nomina,authoritate ſcripturę proba-
bit Apoſtolus. ¶Eſt autem ſecundum quòd homo,melior angelis effectus: pro quanto effect⁹
eſt filius Dei perſonaliter, effectus eſt Deus perſonaliter, & ſimiliter dominus ac creator cælorũ
perſonaliter. ¶Quum autem audis quòd homo factus eſt Deus perſonaliter, non aliam intel-
ligas factionem quàm illam de qua dicit Ioannes,Verbum caro factum eſt.eadem enim factio-
ne qua verbum factum eſt caro, homo factus eſt deus perſonaliter. Et propterea hic dicit, tanto
melior angelis factus quanto præeminentius ſeu differentius præ angelis nomen hæreditauit.
¶Prius eſt eſſe quàm nominari, prius eſt factum eſſe præſtantiorem angelis quàm hæreditare B
nomen.Ex eo enim quòd homo factus eſt melior angelis perſonaliter(vtpote deus filius dei)cõ-
ſequens fuit vt hæreditario iure,vt naturalis filiationis iure(filio enim debetur hæreditas)nomen
præeminentius & longe differentius hæreditaret.& ipſum nomen hæreditate acceptum, mani-
feſtat præſtantiorem angelis factum ſecundum eſſe.

CVi enim dixit aliquando angelorum.)Tractat particulam vltimo propoſitam,quanto dif
ferentius prę illis nomen hereditauit. Et primo quo ad nomen filii. Filius meus es tu, ego
hodie genui te.) Ex ſecũdo pſalmo affertur hęc authoritas.in qua propheta introducit deũ
loquentem ad Meſiam,& duo dicentem.Alterum, filius meus es tu. Quod deus etiam de aliis di
xit.nam & de populo Iſrael dixit primogenitus meus Iſrael. Exodi.iiii. Sed totum conſtans ex
his duobus(filius meus es tu,ego hodie genui te)incommunicabile eſt.Menſura enim & perfectio C
generationis ſignificata per hodie,& genui,æternitatem monſtrat generationis.æternitas ſiqui-
dem ſemper eſt hodie:nec habet heri aut cras. ¶Et ne errares, intelligendo imperfectam gene-
rationem quę ſemper eſt præſens,dicit verbo præteriti temporis genui.vt dicendo genui,intelli-
gas perfectam generationem: & dicendo hodie, intelligas ita perfectam quòd ſemper eſt præ-
ſens generatio.ita quòd ſemper generatur & genitus eſt. Vnde reddendo rationem quare filius
meus es tu, dicit ego hodie genui te.ideo filius meus es tu , quia ego deus in æternitatis menſura
genui te. Quod nulli creaturæ communicari poteſt. nullius enim creaturæ productio menſu-
ratur æternitate . Præterea quòd genui eſt actio naturalis,non voluntaria. ¶Et rurſum.)ſup-
ple deus dixit de eodem.ii.Regum.vii.& .i.Paralippome.xxviii . Ego ero illi in patrem & ipſe
erit mihi in filium.) Hæc verba vt prædiximus,ad literam dicta ſunt de Salomone:vt ipſe Da- D
uid teſtatur,& ſubiuncta verba conuincunt.nam vtrobiq; ſubiungitur conditionalis de eodem,
ſi non peccauerit &c.Propter quod author huius epiſtolę,hanc traxit authoritatem ad ſuum ꝓ-
poſitum in ſenſu myſtico: vt non ſolum ex ſenſu literali ſed etiam ex myſtico monſtraret pro-
poſitum. ¶Et quum iterum introducit primogenitum in orbem terræ.) Bis ſcriptura intro-
ducit Meſiam in orbem terræ: hoc eſt & prædicendo primum aduentum & prędicendo ſecun-
dum aduentum. Vnde dicendo & quum iterum:hoc eſt in iterato aduentu introducit prædicen
do primogenitum Dei Meſiam.non quòd ſit alter ſecundogenitus (ipſe enim eſt & primogeni-
tus & vnigenitus)ſed ideo nominat eum primogenitus(vtpote hæres regni Dei)qui primo venit
vt ſeruus. Et propterea ſignificantius dicit primogenitum in orbem terræ: quoniam ad literam
veniet ad accipiendam poſſeſſionem orbis terrarum,qui modo regnat in dextera maieſtatis in
excelſis. Dicit.)in Pſal.xcvi. Et adorent eum omnes angeli dei. ) Tunc enim veniet in maie-
ſtate ſua cum manifeſta omnibus ſubiectione angelorum:quæ explicatur per adorationem. E
Et ad angelos quidem dicit.)ſupple ſcriptura ſeu propheta. De ſcriptura enim dictum eſt quòd
introducit primogenitum. Qui facit angelos ſuos ſpiritus.)hoc eſt qui ſpiritus facit angelos
ſuos. Et miniſtros ſuos flammam ignis.) Ex Pſalm.ciii. ſumptum eſt hoc. Et prima eius pars
clara eſt:ſignificans quòd deus vtitur ſpiritibus ad officium nunciorum:ac per hoc quòd illi qui
vocantur angeli,ſpiritualis naturæ ſunt. Altera autem pars metaphorica eſt:aſſimilans eoſdẽ an-
gelos quatenus ſunt miniſtri dei,flammeę ignee. In qua ſimilitudine efficacia miniſterii ſignifi-
catur,ad ſimilitudinem efficaciæ ignis in forma flammæ,in qua maximam efficaciam habet i-
gnis. Ad filium autem.)ſupple dicit ſcriptura in Pſalm.xliiii. Thronus tuus deus in ſæculum
ſæculi.)Ad Meſiam diriguntur ad literam hęc verba.In quibus Meſias appellatur deus regnans.

F & propterea deſcribitur à chrono. Sedes ſiquidem regia eius deſcribitur in ſæculum ſæculi: hoc
eſt ſine fine. iuxta quod dixit Angelus ad M A R I A M, Et regni eius non erit finis. Virga
æquitatis virga regni tui.) ſedes perpetua, regimen rectitudinis. Et hoc eſt ſingulariſſimum in
regno Meſiæ, quòd virga regiminis eius eſt in omnibus & per omnia regimen æqui, recti, iuſti:
vtpote nullum bonum immune & nullum malum impune relinquens, ſed omnia ad rectum re
ducens. Dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem.) Non ſufficit facere rectum ſed oportet ex ani
mo illud efficere. Et propterea declarando virgam æquitatis. declarat eam ex primis affectibus:
dilectione erga iuſtitiam, & odio erga iniquitatem. Multi enim ſunt qui efficiunt rectum & dili-
gunt iuſtitiam: ſed non odio habent iniquitatem, impunem relinquendo aliquam iniquitatem.
Meſias autem & exercet regimen rectum, & diligit iuſtitiam, præmiando & honorando iuſtos,
& odio habet iniquitatem, puniendo iniquos omnes, immo & omnem iniquitatem. Propter-
G ea vnxit te Deus Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.) Duplex poteſt eſſe ſenſus.
Alter. propterea, hoc eſt vt diligas iuſtitiam & odio habeas iniquitatem, vnxit te deus &c. Et ſic
eſſet ſermo de vnctione gratiæ, quam ab initio conceptionis ſuæ habuit. ❡Alter eſt. propterea,
quia dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem. vnxit te deus &c. Et ſic eſt ſermo de vnctione glo-
riæ, quam C H R I S T V S meruit diligendo iuſtitiam & odio habendo iniquitatem. Ad mo-
rem Hebræorũ alludit, quo reges vngebantur. vnde Meſiæ nomen & Græce C H R I S T V S
deriuatur. ❡Vnxit autem oleo exultationis (ſiue gratiæ ſiue gloriæ) præ participibus, præ om-
nibus creaturis quas effecit participantes te. nam non ſolum homines ſed angeli participes ſunt
Meſiæ. ❡Vbi & nota quòd eodem contextu nominat Meſiam Deum & vnctum à deo: vtran
q; in eo naturam manifeſte ſignificans. Nec abſolute dixit vnxit te deus, ſed appoſuit deus tuus:
ad ſignificandum ſingulariſſimum modum quo deus eſt Meſiæ hominis. eſt enim deus eius per-
H ſonaliter: quo modo nullius alterius eſt. ❡Et tu in principio domine.) Tranſit ad Pſal. ci. ex il-
lius authoritate mõſtrans Meſiam eſſe dominum qui creauit cælum & terram. Meſiam alloqui-
tur. & tu in principio, temporis, domine, non huius aut illius ſed ſimpliciter. Terram fundaſti.)
à fundamentis creaſti. Et opera manuum tuarũ ſunt celi.) iuxta illud, in principio creauit deus
cælum & terram. Metaphorice autem attribuuntur deo manus operatrices cælorum: ad ſignifi-
candum quòd per ſeipſum tanquam artifex qui propriis manibus operatur, creauit cęlos. Et hoc
contra Philoſophos: qui putant coelos factos ab angelis. Ipſi peribunt.) non quo ad ſubſtan-
tiam ſed quo ad motum. Tu autem permanebis. pro, permanes.) quod eſt proprium ęternita-
tis. Et omnes vt veſtimentum veteraſcent.) non ſubſtantiæ diminutione ſed temporis. nam cõ
tinue minuitur tempus, & appropinquant fini præſentis ſtatus. Et velut amictum mutabis. p,
volues, eos.) ad ſimilitudinẽ opertorii vertes eos. In quo facilitas virtutis Meſiæ ad mutandũ ſta-
I tũ cęlorũ mõſtratur: ſicut facile quis cõuoluit opertoria. Et mutabuntur.) hoc eſt obedient mu-
tationi. Tu autem idem ipſe es.) Superfluit altera dictio, ipſe aut idem. Senſus eſt. tu autem ſine
omni mutatione es idem. Et anni tui non deficient.) Indeficientia annorum Meſiæ ſequitur ad
ipſius immortalitatem immo æternitatem ſecundum diuinam perſonam. Et humano more lo-
quitur de æternitate per annos quum in æternitate nulla ſit differentia temporis, nullus annus,
nullus menſis &c. Ad quem autem angelorum dixit aliquando.) ſupple deus. Sede à dextris
meis.) Hoc iam declaratum eſt. Quouſq; ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.) Ex
pſalm. cix. ſumptum eſt hoc. Et iuxta prædicta ſenſus eſt. regna à dextris meis in excelſis vſq; ad
diem iudicii vniuerſalis quo ponam inimicos tuos totaliter tibi ſubbiectos. regnaturus poſtmo-
dum non ſolum in excelſis ſed in omnibus. ❡ Nonne omnes ſunt adminiſtratorii ſpiritus.)
E regione ad ſede à dextris meis, omnes angelos dicit eſſe adminiſtratorios: vt clare pateat diffe-
rentia inter regnare & adminiſtrare. In miniſterium miſſi.) Non eſt participium præteriti
K temporis ſed præſentis: quo caremus. & propterea interpretari debuit qui in miniſterium mittũ
tur. Quod (propter quæſtionem quæ contra hanc literam mouetur, à tenentibus ſupremos an-
gelorum ordines non mitti) intellige mediate vel immediate. Supremi nanq; angeli non mittun
tur venturi immediate ad nos, ſed per alios medios ſubdelegatos: inferiores autem quinq; ordi-
nes mittuntur, immediate per ſeipſos venturi ad nos. Propter eos qui hæreditatem capiunt.
pro, capient, ſalutis.) propter electos, qui ſoli capient hæreditatem ſalutis ęternæ. hic enim eſt fi-
nis miniſterii angelorum.

## CAPVT II.

Propterea

PRopterea abundantius oportet obſeruare nos ea quę audiuimus.)Propterea, A
magnitudinẽ filii declaratam in toto hoc capitulo ſupra angelos refert. De-
clarata enim excellentia CHRISTI ſupra angelos, ex illa deducit debi-
tum noſtrum ad ſeruandum doctrinam euangelicam longe maius q̃ debi-
tum ſeruandi doctrinam veteris teſtamenti:quia euangelica doctrina ab ip-
ſo domino,illa autem per angelos data eſt.Et hoc proponit, adiungendo pe
riculum. Ne forte pereffluamus.)hoc eſt penitus effluamus,ad ſimilitudi-
nem vaſorum rimas habentium:quæ ſic effluunt quôd tandem pereffluunt, nihil aquæ retinen-
tia.Iuxta hanc metaphorã dicit ꝙ oportet nos ſeruare ea quę audiuimus,ne audita omnino per-
effluant,& nos vacui remaneamus. ¶Si enim qui per angelos dictus eſt ſermo.)veteris teſta-
menti. Factus eſt firmus.)Firmatus eſt enim ſignis in monte Sina:vt patet in Exodo. Et om
nis præuaricatio & inobedientia.)Præuaricatio fuit adoratio vituli, & crimen Core & Dathan
& Abiron.inobedientia autem fuit populi nolentis progredi ad terram promiſſionis. Accepit B
iuſtam mercedis retributionem.) Puniti enim omnes narrantur in ſcriptura . Quomodo nos
effugiemus ſi tantam neglexerimus ſalutem?) Non dicit ſi tantum neglexerimus ſermonem, ſed
dicit ſi tantam neglexerimus ſalutem:vt intelligamus ſermonem noui teſtamenti ſalutiferum eſ
ſe.Vnde & dominus dicit, vos mundi eſtis propter ſermonem quem locutus ſum vobis. Salutis
enim gratia,propria eſt nouo teſtamento. Quæ quum initium accepiſſet enarrandi.pro,enar-
rari,per dominum.) Et vtitur infinitiuo nominaliter.Eſt enim ſenſus. quæ quum initium acce-
piſſet enarrationis per dominum,proculdubio IESVM CHRISTVM.Et hæc excellen-
tia attenditur ex parte proximi authoris:quia veteris angelus, noui autem dominus eſt proxim⁹
narrator. Ab eis qui audierunt in nos confirmata eſt.)hoc eſt ab illis qui audierunt à domino
IESV confirmata eſt in nos qui non audiuimus ab ipſo IESV. Ecce textus teſtimoniũ per-
hibens ꝙ author huius epiſtolæ non fuit Paulus,ſed aliquis qui non audiuit ab ipſo IESV ſalu C
tem euangelicam.nam author numerat ſe inter illos in quos confirmata eſt ſalus euãgelica ab eis
qui audierunt à domino IESV.Paulus autem clare dicit ꝙ nihil contulerunt ſibi Apoſtoli: &
ꝙ ipſe didicit non ab homine neq; per hominem ſed per reuelationem IESV CHRISTI.
Conteſtante deo ſignis & portentis & variis virtutibus.pro, potentiis,& ſpiritus ſancti diſtribu-
tionibus ſecundum ſuam voluntatem.)Quatuor genera teſtimoniorũ quibus Apoſtoli vſi ſunt,
author epiſtolæ inducit.Primo ſigna:quæ communia miracula ſanitatum ſignificate videntur.
Deinde prodigia,maiora miracula:vt reſuſcitare mortuum,& ſimilia.Tertio varias potẽtias:ex-
pellendo dæmones,& circa inanimata:puta ignem aut aquam & huiuſmodi.Et demum ſpiritus
ſancti diſtributiones:in dono linguarum,in dono prophetiæ &c. ¶Quod autem dicitur ſecun-
dum ſuam voluntatem,refertur ad conteſtãte deo.¶Lege Pauli epiſtolas:& inuenies ipſum plu-
ries dicere de ſeipſo ꝙ per ipſum deus effecit ſigna & prodigia & varias potentias &c.Quo fit vt D
Paulus ſit de numero eorum quorum author huius epiſtolæ meminit,qui confirmauerunt veri-
tatem euãgelicam etiã ad authorẽ huius epiſtolæ.Et hinc etiã patet ꝙ Barnabas non fuit author
huius epiſtolæ:ſed aliquis poſteriorũ. Nõ enim angelis ſubiecit deus orbẽ terræ futurũ, de quo
loquimur.)Superfluit deus. Quòd CHRISTVS ſecundũ ꝙ homo ſit dominus angelis ſu-
perior.ꝓbat ex ſubiectis CHRISTO homini. nõ enĩ angelis ſubiecit orbẽ terræ futurũ poſt
vniuerſale iudiciũ.Futurũ autẽ nõ ſecundũ nouitatẽ ſubſtãtiæ,ſed ſecundũ nouitatẽ ſtatus.Et hic
futurus orbis terræ de quo loquimur.hic autẽ non eſt ſubiectus à deo angelis,ſed Meſiæ homini.
¶Quod manifeſtat ſubiungendo. Teſtatus eſt autẽ in quodã loco quis dicens.)Pſalm. viii.tã-
q̃ manifeſtũ locum,appellat in quodã loco. Quid eſt homo ꝙ memor es eius, aut filius homi-
nis quoniã.pro,ꝙ,viſitas eũ?)Inter hominẽ & filiũ hominis clara eſt differentia:ex eo ꝙ Adam
fuit homo & nõ filius hominis.Viliuſq; eſt eſſe filiũ hominis q̃ hominẽ. Vnde & Iob quum di- B
xiſſet homo, ad cumulum miſeriæ appoſuit natus de muliere. Augendo ergo admirationẽ pro-
pheta dicit,quid eſt homo ꝙ memor es eius aut filius hominis ꝙ viſitas eũ?Et pariter augẽdo vi-
litatẽ auget beneficiũ diuinũ.nã pl⁹ eſt viſitare q̃ recordari cũ recordari ſit in mẽte,viſitare ſit in
executione. Minuiſti eum paulominus ab angelis.) Et hinc apparet authorẽ hui⁹ epiſtolę Grę-
ce ſcripſiſſe:vtpote ſecutum translationem. LXX. interpretum qui ſic tranſtulerunt . nam in
Hebræo habetur , minuiſti eum paulominus à Deo . Et ſic tranſtulit Hieronymus in Pſalte-
rio ſecundum Hebraicam veritatem. Et eſt formalior locutio Prophetæ:& vera ſecundum eſ-
ſe ſubſtantiale.Paulominus enim à Deo minutus eſt CHRISTVS ſecundũ eſſe ſubſtantiale:
quoniam eſt deus perſonaliter,deus autem eſt deus & naturaliter & perſonaliter.Paululum ergo
minus

F minus eſt imminutus à deo:quia eſt quidem deus ſecũdum eſſe perſonale(quod conſtat eſſe ſub-
ſtantiale)non autem eſt deus ſecundum naturam ſeu eſſentiam. ¶Verum ſecundum intentionẽ
authoris huius epiſtolæ loquendo, minutus eſt paulominus ab angelis: pro quanto ſecundum id
quod eſt paulum.minutus eſt ab angelis.Ita ꝙ aduerbiũ nõ minorationẽ reſpicit,ſed rem in qua
minoratus eſt.Eſt enim minoratus ſecundum corpus & patrem animi inſeriorem.Et totum hoc
eſt paulum.eſt enim minima pars CHRISTI: vtpote quæ continet tantum corpus & partẽ
animi inferioribus intendentem.Et in hoc paulo imminutus eſt ab angelis,non paulum ſed val-
de multum:immo & minoratus eſt valde ab hominibus. nam factus eſt opprobrium hominum
& abiectio plebis:& triſtitiam maximam habuit in animo, cruciatuſq; in corpore. Gloria &
honore coronaſti eum.)In reſurrectione quidem gloria corporis:in aſcenſione autem & ſeſſione
ad dexteram. honore coronatus tanq̃ victor eſt. Et conſtituiſti eum ſuper opera manuũ tua-
G rum.) Iam dixerat opera manuum tuarũ ſunt cæli:modo ergo explicat cõſtituiſti eum ſuper cæ
los. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius.)hoc eſt plena ſubiectione. Omnia autem præter eũ qui
ſubiecit ei omnia:vt Paulus.i.ad Corinth.xv.explicat. Propter quod & ſubdit. In eo enim ꝙ
omnia ei ſubiecit,nihil dimiſit non ſubiectũ ei.)Incipit explicare authoritatẽ pſal.inductam in-
choãdo ab vltima particula,omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. Nunc autem.) hoc eſt in præſen
ti tempore vſq; ad diẽ iudicii. Necd ũvidemus omnia ſubiecta ei.) Conformis eſt ſentẽtia hæc
doctrinæ Pauli in alegato loco.adhuc enim non videmus omnia ſubiecta CHRISTO ho-
mini quantum ad executionẽ.quãuis omnia ſint ei ſubdita quantũ ad poteſtatẽ:dicente ipſo ſta-
tim poſt reſurrectionẽ,data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra. A die enim iudicii om-
nia & erunt & videbuntur ſubiecta CHRISTO homini. Eum autẽ qui modico q̃ angeli
minoratus eſt,videmus IESVM.) Exponit aliam particulã, minuiſti eũ paulominus ab ange-
H lis,Et quo ad perſonã dicit videmus Ieſum.Quo ad illud minoratus eſt paulominus ab angelis,
ſubiungit. Propter paſſionẽ mortis.) Et iungendo aliam particulã ſubdit. Gloria & honore
coronatum.)Exponit hic author minorationem ab angelis,fuiſſe meritum coronationis gloriæ
& honoris. Vt gratia dei pro omnibus guſtaret mortem.)Ne neceſſitate compulſus intelliga-
tur minoratus ab angelis,explicat ꝙ non per neceſſitatem ſed per gratiam dei(gratia enim abla
tiui caſus eſt)effectum eſt vt pro omnibus guſtaret mortem. Ipſa enim gratia manifeſtatur, di-
cendo vt pro omnibus. ¶Et dicit guſtaret:quoniam modico tempore mortuus fuit. tertio nan-
q; die ſurrexit. ¶Decebat enim eum propter quem omnia & per quem omnia, qui multos fi-
lios in gloriam adduxerat,authorem ſalutis eorum per paſſionem conſummari.pro, cõſumma-
re.)Ita aiunt debere legi,& ſcriptorum errore mutatum actiuum in paſſiuum.Et iuxta hunc ſen-
ſum pronomen eum,demonſtrat non Meſiam ſed Deum. Et ſignificatur quòd decebat Deum
I propter quem ſunt omnia vt finem,& per quem effectiue ſunt omnia, qui multitudinem filiorũ
adoptiuorum in gloriam æternam adduxerat prædeſtinando,conſummare,perficere, perfectũ
reddere,per paſſionem,mortis,authorem ſalutis eorum, Meſiam : qui eſt author ſalutis filiorum
adoptiuorum. ¶Et in idem redit ſi legatur paſſiue. Decebat enim eum,filium Dei, propter quẽ
omnia & per quem omnia & qui multos filios adducebat in ſalutem,conſummari,perfici & per
fectum redi,per paſſionem(mortis)agendo ſalutem aliorum.Ratio autem huius decentiæ ſubiũ-
gitur. Qui enim ſanctificat & qui ſanctificantur,ex vno omnes.) Quia ex vno patre, ex vno
Adam ſunt tam Meſias ſanctificans adoptionis filios quàm filii adoptionis qui ſanctificantur,
ideo decuit vt humano more(ſcilicet per paſſionem mortis) etiam ipſe qui ſanctificat perficere-
tur. perfectionem enim immortalitatis ſic adeptus eſt. Propter quam cauſam.)ſcilicet quia ex
vno omnes. Non confunditur fratres eos vocare dicens.) in Pſalmo.xxi. Nunciabo nomen
K tuum fratribus meis,in medio eccleſiæ laudabo te.) Propter identitatem naturæ carnalis, appel-
lat CHRISTVS diſcipulos fratres. Et iterum ego ero fidens in eum.)Ex Eſaiæ vel octauo
(vbi dicitur expectabo dominum)vel duodecimo(vbi dicitur,fiducialiter agam & non timebo)
ſumpta apparet hæc authoritas.In qua Meſias homo dicit.ego ero fidens in eum, deum: hoc eſt
patiar & moriar confidens in deo ꝙ gloria & honore perficiet me. Et iterum Eſaiæ.viii. Ec-
ce ego & pueri mei quos dedit mihi Deus.)Superfluit mei. Quos prius appellauerat fratres, eoſ-
dem appellat pueros,non ætate ſed qualitate ſimiles pueris:nempe ſimplices & puri. De Apoſto
lis enim eſt ſermo.quos in Euangelio IESVS dicit ſibi datos à deo. ¶Affertur autem hæc au-
thoritas ad ſignificandũ conſortiũ Ieſu Chriſti & diſcipulorũ eius:Vnde & ſubdit. ¶Quia ergo
pueri cõmunicauerũt carni & ſanguini,& ipſe ſimiliter ꝑticipauit eiſdẽ.)carni & ſãguini,vel pue
ris.Ex hoc ꝙ dixerat vt de cõſortibꝰ ecce ego & pueri, argumẽtatur author epiſtolę ꝙ qa pueri
habuerunt

habuerunt naturam carnis & ſanguinis & ſecundum ſubſtantiam & ſecundum corruptibilita- A
tem,conſequens eſt vt ipſe ſimiliter habuerit naturam carnis & ſanguinis & ſecundum ſubſtan-
tiam & ſecundum mortalltatem. Vnde & ſuubdit. vt per mortem deſtrueret eum qui habebat
mortis imperium,id eſt diabolū. Dicitur autem diabolus habere mortis imperium,eo ꝙ imperiū
diaboli ex morte hominis fuit cauſatum. in quacunq; die(inquit Deus)comederis, morte morie
ris. Dicitur quoque habere mortis imperium, quoniam regnum eius conſiſtit in morte animæ.
& conſiſtebat in morte corporis,pro quanto omnium animæ ad inferos deſcendebant tanquā
in locū regni eius. ℂ Deſtruxit autem eū Ieſus per mortem,& tollendo imperium occaſiona-
tum ex peccato primi parentis,& expoliando eam inferni partem quæ dicebatur limbus patrū.
Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant ſeruituti.) Non ſolum ad-
uerſus diabolum fuit fructuoſa mors CHRISTI,ſed humano generi profuit ad liberandum
homines à ſeruitute peccati,qui timore mortis per totam vitam erant ſerui. Communiter enim B
humanum genus ad euadendum mortem corporis,ad fruendum præſenti vita, per totam vitā
obnoxii erant ſeruituti peccati. Deſcribit autem amorem pręſentis vitæ à timore mortis,quia
maxime manifeſtat amorem præſentis vitæ timor mortis. ℂ Nuſquam enim angelos appre-
hendit,ſed ſemen Abrahæ apprehendit.) Præſentis temporis eſt vtrunque apprehendit.) Manife
ſtat ꝙ pro liberatione hominum filius dei Deſcendit:ex eo quòd non naturam angelicam habet
ſibi iunctam ſed naturam humanam ex ſemine Abrahæ. ℂ Vnde debuit per omnia fratribus
aſſimilari.) & non tantā in carne & ſanguine. Per omnia autem intellige quæ conſequuntur car
nem & ſanguinem corruptibilem. Vt miſericors fieret & fidelis pontifex.) Deſunt tres dictio-
nes. In iis quæ,ad deum:vt repropitiaret delicta populi.) Ad hoc debuit per omnia fratribus ſi-
milari vt experiendo mala pœnæ fieret miſericors,cuius miſericordiæ efficacia eſſet quòd fieret
fidelis pontifex in iis quæ ad Deum:efficiendo cuncta quæ ſpectant ad Deum ad expiādum deli C
cta populi. Parum eſſet eſſe miſericordem niſi miſericordiam ipſam opere comprobaret,veraci
ter exercendo pontificatum relatiue ad deum pro expiandis peccatis populi: quod fecit per mor
tem, offerendo ſeipſum. Vnde & ſubiungit. In eo enim in quo paſſus eſt ipſe & tentatus.) Su-
perfluit &. Potens eſt & eis qui tentantur auxiliari.) Hic quoque ſuperfluit &, hoc eſt nam in
quo paſſus eſt ipſe tentatus,probatus,examinatus. Ita quòd hoc ipſum quo paſſus eſt, eſt eſſe ip-
ſum tentatum:hoc eſt probatum,diſcuſſum,examinatum. Et hinc potens eſt potētia experti, ſuc
currere eis qui tentantur:nobis ſcilicet qui variis tentationibus & probamur & examinamur.

## CAPVT III.

VNde fratres ſancti,vocationis cæleſtis participes.) Poſtꝗ IESVM prætulit an-
gelis, intendit modo præferre ipſum Moyſi & Aaron: vt omni ex parte nouum
teſtamentum præferat veteri. Vnde ex tanta CHRISTI dignitate & gratia,
fratres ſancti,hoc eſt mundi,participes vocationis cæleſtis,tum quo ad finē(quo- D
niam ad cæleſtē patriam eſtis vocati)tū quo ad principiū: quia ab eo qui deſcen-
dit de cælis vocati eſtis. Conſiderate Apoſtolum & pontificē cōfeſſionis noſtræ IESVM.)
Apoſtolum dicit è regione Moyſi:pontificem vero è regione Aarō. Appellatur autem Apoſto-
lus & pontifex confeſſionis noſtræ:quoniam ipſe vt legatus dei attulit ad nos confeſſionem fi-
dei noſtræ,& ipſe vt pontifex ſeipſum offerens meruit nobis coonfeſſionem fidei noſtræ.
Qui fidelis eſt ei qui fecit illum.) Incipit comparare IESVM Moyſi. Et primo quantum
ad id in quo cōueniūt,ſcilicet in fidelitate. IESVS enim homo,fidelis eſt Deo qui fecit ipſum.
fidelis inquā ꝗrens tum gloriam tū voluntatē ipſius Dei,& ſemper faciens ea ꝗ Deo placita ſunt.
Sicut & Moyſes in omni.pro,tota,domo eius.) Ex Numer.xii. ſumpta ſunt verba hęc:vbi di-
citur.at non talis ſeruus meus Moyſes qui in omni domo mea fideliſſimus eſt. ℂ Et domus nō
ſumitur hic pro ædificio ſed pro familia. Vterque igitur fidelis eſt in tota familia Dei. ℂ Amplio E
ris enim glorię.pto,ampliori enim gloria,iſte.) ſcilicet Ieſus. Prę Moyſe dignus habitus eſt.)
Excellentiā Ieſu reſpectu Moyſi explicat. Quāto ampliorem honorē habet domus.p,domo.)
hoc eſt quanto ampliorē honorē habet ꝗ domus. Qui fabricauit illā.) Arguit ꝙ tanto amplio
ri gloria præ Moyſe Ieſus dignus habitus eſt quāto ampliorē honorem habet fabricator domus
ꝗ ipſa domus. Supputat enim Moyſen inter membra domus:Ieſum autem eſſe fabricatorem do
mus. Vnde & ſubdit. Omnis nāq; dom⁹ fabricatur ab aliquo.) Quāuis de domo hoc eſt familia
loquatur:alludens tamen ad nomen domus,ſabricatione vtitur. Et quia nulla domus fabricat ſe-
ipſam,dicit. omnis nanq; domus ab aliquo ſabricatur. Qui autem omnia creauit,Deus eſt.)
Quum debuiſſet dicere IESVS eſt, dixit Deus eſt : vt intelligamus IESVM eſſe illum

F Deum qui omnia creauit:ac per hoc vtranq; domum,& illam veteris teſtamenti & iſtam noui.
Et Moyſes quidem fidelis erat in tota domo eius.) ſcilicet Dei. Tanq̃ famulus.) nam ibidem
dicitur,ſeruus meus Moyſes. In teſtimonium eorum quæ dicenda erant.) à deo populo. Chri
ſtus vero tanq̃ filius in domo ſua.)Eadem enim eſt domus Dei & ipſius.quia ipſe eſt Deus.Ita ꝙ
duæ differentiæ tanguntur hic. Altera.ille tanquam famulus,iſte tanquam filius. altera:ille in do
mo domini,iſte in domo ſua. Quæ domus.pro,cuius domus,ſumus nos.) Et cuius refert filiū,
id eſt cuius filii domus ſumus nos. Vbi clare vides quòd per domum familiam intelligit. nos e-
nim ſumus domus viua & viui lapides filii dei. Vnde ad Timotheum ſcribit Paulus,in domo
dei quæ eſt eccleſia. Si fiduciam & gloriam.pro,:gloriationem, ſpei vſque ad finem firmam
retineamus.)Nos ſumus viua domus filii Dei ſi fiduciam in ipſo filio Dei, & gloriationem ſpei,
non rerum quas hic habemus ſed ſpei futuræ fœlicitatis,firmam, non fluctuantem, retineamus
non ad tempus ſed vſque in finem. Quapropter ſicut dicit ſpiritusſanctus in Pſalmo.xciiii.
G Hodie ſi vocem eius audieritis,nolite obdurare.pro,ne obdurate,corda veſtra:ſicut in exacerba-
tione ſecundum diem.pro,in die, tentationis in deſerto:vbi tentauerunt me patres veſtri,proba-
uerunt. Deeſt,me,& viderunt opera mea.)Et hic fiat punctum:quamuis non apud Græcos. dein-
de ſubiungatur. Quadraginta annis propter quod.)id eſt propter quod.xl.annis.Hunc enim eſ
ſe ſenſum intentum etiam ab authore epiſtolæ,patet ex ſubiunctis explanando:quum dicet, qui-
bus autem infenſus eſt quadraginta annis nonne illis &c.Ibi enim ipſe explicabit quòd quadra-
ginta annis,iungitur ſequentibus non præcedentibus. Infenſus fui generationi huic. pro,illi:&
dixi,ſemper hi errant corde.)Superfluit hi. Ipſi autem non cognouerūt vias meas:quibus.pro,
ſicut,iuraui in ira mea ſi introibunt in requiem meam.)Ex hoc quoque textu apparet quòd Græ
ce ſcripſit author.nam ſi Hebraice, Hebræum textum ſecutus fuiſſet, & non attuliſſet ambiguū
textum,ſicut in exacerbatione in die tentationis:ſed attuliſſet textum clarum vt eſt in Hebræo.
H in quo bis habetur ſicut,& dicitur. ſicut in exacerbatione,ſicut in die tentationis. Vbi clare
explicantur duo crimina. ¶ Nec pro nunc fiat vis an proprie habeatur in Hebræo exacerba-
tio, an irritatio,an lis. Conſtat enim quòd de crimine illo eſt ſermo,quo filii Iſrael auditis explo
ratoribus renuerunt progredi in terram promiſſionis. Num.xiii.&.xiiii. Et deinde eſt ſermo de
peccato tentationis, non ſemel aut bis ſed(vt dicitur Nume.xiiii.)decies: dicente Deo,& tenta-
uerunt me per decem vices.

VIdete fratres.)Incipit tractare inducta prophetæ verba,applicando ea ad propoſitum:in-
choans ab illa particula,hodie ſi vocem eius &c. Ne forte ſit in aliquo veſtrum cor ma
lum incredulitatis diſcedendi à Deo viuo.)Quale fuit incredulis nolentibus progredi:qua
incredulitate defecerunt à Deo viuo. Sed adhortamini voſmetipſos.) imitantes Ioſue & Cha-
leb: qui tunc adhortabātur alios. Per ſingulos dies donec hodie cognominatur. pro,vocatur.)
I Totum enim tempus gratiæ vocatur hodie. Vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.)
ad ſimilitudinē eorum qui obdurati ſunt,territi ab exploratoribus. Participes enim CHRI-
STI effecti ſumus.)vt membra capitis. Si tamen initium ſubſtantiæ eius vſq; ad finem firmū
retineamus.)Superfluit eius. Mēbra CHRISTI facti ſumus ſi tamen hoc initium ſubſtantiæ,
id eſt initium ſubſiſtendi in participatione CHRISTI (quod conſtat eſſe fidem, ꝓculdubio
nō mortuā ſed viuā)firmū vſq; ad finem retinuerimus. Quantū autem extenditur iſta retentio,
ſubiungit. Dum dicitur.hodie ſi vocem eius audieritis,nolite obdurare.pro,ne obdurate,corda
veſtra.)hoc eſt durante tempore huius viæ & gratiæ. ¶ Quemadmodum in illa exacerbatio-
ne.) Proſequitur aliam particulam Pſalmi,ſicut in exacerbatione: diſtinguēdo. Quidam enim
audiētes exacerbauerūt:ſed non vniuerſi qui profecti ſunt ab Aegypto per Moyſen.)Omnes nu-
merati à viginti annis & ſupra,audientes exploratores exacerbauerunt Deum:exceptis Moyſe&
K Aaron cum duobus exploratoribus,Ioſue & Chaleb. & propterea dicit ſed non vniuerſi. ¶ Qui
bus autem infenſus eſt.) puniendo. Quadraginta annis.)Proſequitur aliam pſalmi particulam,
quadraginta annis &c.Hinc apparet quod ſuperius diximus de hac particula. Nonne illis qui
peccauerunt,quorum cadauera.pro, membra, proſtrata ſunt in deſerto?) Non vſquequaque li-
quet an ſit ſermo de omnibus mortuis in deſerto,an de illis qui occiſi ibidem fuerunt.Si enim le
gitur membra,ad occiſos videtur alludere, tum morſos à ſerpentibus initis,tum interfectos gla-
dio.Si autem legitur cadauera(aiunt enim & hoc poſſe legi)ad omnes extenditur. Quibus au
tem iurauit non introire.pro, non introituros,in requiem ſuam,niſi illis qui increduli fuerunt?)
Proſequitur aliam pſalmi particulam,ſicut iuraui &c.Per vtraq; hæc, reddit vtriuſq; pœnæ ra-
tionem fuiſſe culpam peccati & incredulitatis.Et ex ipſa diſtinctione inter peccatum & incredu
litatem,

litatem, inſinuat diuerſitatem criminum. Et videmus ꝙ non potuerunt introire in requiem ip- A
ſius propter incredulitatem.)Superfluit in requiem ipſius. Rem geſtam ac viſam refert:quòd nul
lus illorum incredulorum introiuit in terram promiſſionis.

## CAPVT IIII.

T
Imeamus ergo ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius.)
Tractat illam particulam, in requiem meam. Exiſtimetur aliquis ex vobis.
pro, ex nobis, deeſſe.pro, poſtponi.)ne iudicetur poſtergandus & poſthaben-
dus in ingreſſu ad requiem æternam. ¶Etenim & nobis.)Superfluit vlti-
mum &, Nunciatum eſt quemadmodum & illis.) Rationē timendi red-
dit:quia commune eſt vtriſque(nobis, ſcilicet & illis) nunciatum eſſe ſermo-
nem promiſſæ requiei. Sed non profuit illis ſermo auditus.) Genitiui ca- B
ſus eſt auditus.acſi dictum fuiſſet ſed non profuit illis ſermo auditionis. Non admixtus.pro, nō
admixtis, fidei ex iis quæ audierunt.)Superfluit ex.& legendum eſt. Iis qui audierunt.) Vt au-
tem clarus ſit ordo literæ, datiuus admixtis pro ablatiuo ſimul cum pronomine iis, accipiendus
eſt. Ita quòd ordo literæ eſt.ſed non profuit illis ſermo auditionis, quo audierunt promiſſam re-
quiē, nō admixtis fidei iis qui audierūt. Ratio redditur quare nō profuit illis ſermo auditionis, per
ablatiua abſolute poſita, iis qui audierunt non admixtis fidei:hoc eſt eo ꝙ illi qui audierunt non
erant admixti fidei. Habuerunt ergo ſermonem auditionis abſq; admixta fide.& ideo non pro-
fuit illis. Quo contra ſubiungitur. Ingrediemur.pro, ingredimur, enim in requiem eius qui cre
dimus.pro, credidimus.)Fides quæ defecit in illis, eſt ea qua nos ingredimur in requiem eius.
Quemadmodum dixit.ſicut iuraui in ira mea ſi introibunt in requiem meam.) Repetit particu
lam Pſalmi propter pronomen meam. Propter quod ſubdit. Et quidem operibus ab inſtitu- C
tione mundi perfectis. Explicat requiem meam, illam inquam meam, ſcilicet operibus ab inſti-
tutione mundi huius perfectis. Et vt clarius intelligamus quod dicit, ſubiungit. Dixit enim in
quodam loco.) ſcilicet in principio Geneſis. De die ſeptima ſic, & requieuit Deus die ſeptimo
ab omnibus operibus ſuis. Et in iſto.) ſupple loco Pſalmi. Rurſus, ſi introibunt in requiem
meam.) Vbi clare vides quòd ex vtroque textu explicat quôd dum Deus dicit ſi introibunt in
requiem meam, intelligitur illa eadem requies qua requieuit die ſeptimo ab omni opere quod pa
trarat. Et eſt non literalis ſed myſtica expoſitio:quemadmodum & requiem ſcriptam in illo pſal
mo myſtice exponit pro requie æterna. Quoniam ergo ſupereſt quoſdam introire in illam.)
Myſticum ſenſum proſequendo, argumentatur ex eo quòd quidam adhuc ſunt ingreſſuri in re
quiem illam. Et ii quibus prioribus.pro, prius, annunciatum eſt non introierunt propter incre
dulitatem, iterum terminat. pro, definit, diem quendam hodie in Dauid: dicendo poſt tantum D
temporis ſicut dictum eſt. Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare.pro, ne obdurate, cor-
da veſtra.) Sententia clara eſt. Et hinc habetur quòd pſalmus ille ( Venite exultemus domino)
qui eſt ſine titulo, editus eſt à Dauide. ¶Nam ſi eis I E S V S requiem præſtitiſſet.) De Ioſue
eſt ſermo:qui appellatur I E S V S Naue. Et argumentatur quòd ſi Ioſue promiſſam requiem
præſtitiſſet filiis Iſrael introductis in terram promiſſionis. Nunquam de alia loqueretur poſt
hac.pro, hac, die.) Non dicit nunquam de alia requie, ſed nunquam de alia die. Pſalmus enim
non loquitur de alia requie ſed de altero die, longe diſtante à tempore Moyſi & Ioſue: dicendo
tempore Dauidis hodie. Itaq; relinquitur ſabbatiſmus populo Dei.) Ex diuerſitate diei infert
diuerſitatem quietis, Et propterea illatiue dicit, itaq; relinquitur ſabbatiſmus. Hebraica dictio eſt,
ſignificans quietem poſt laborem. ¶Relinquitur autem futura poſt hanc vitam. vnde & ſubdit.
Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius.)ſcilicet dei. Etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis.) la- E
borioſis & meritoriis. Sicut & à ſuis deus.) Proportionali ſimilitudine vtitur. Feſtinemus er-
go ingredi in illam requiem:vt non in idipſum.pro, in idem, quis incidat incredulitatis exem-
plum.) Si non feſtinamus, ſi non ſtudemus vt ingrediamur in illam requiem periculum immi
net negligentiæ ne quis incidat in diem incredulitatis exemplum, ne quis incidat in incredulita-
tem ſimilem incredulitati priſcorum:ob quam non introierunt in requiem promiſſam. ¶Vi-
uus eſt enim ſermo Dei.) Quod apud Ioannem dicitur In principio erat verbum, id appellatur
ſermo Dei. Eadem enim eſt dictio. Ita quòd quum in hoc textu dicitur ſermo Dei, de filio dei
intelligitur. Et ratio redditur quare ſtudendum eſt nobis vt ingrediamur in illam requiem ne
incidamus in incredulitatem & pœnam incredulorum, ex conditionibus authoris, qui eſt filius

 Dei,

F Dei,verbum dei,ſermo Dei. Ipſe nanque eſt author ſalutis & quietis æternę. ¶Et de ipſo dicit
in primis quód viuus eſt. Et vere viuus, vita diuina,intellectuali,æterna. Efficax.)Deficit &. Le
gendum eſt. Et efficax.)ad omnia quæ vult efficienda,ad pręmiandum & puniendum, ad pel
licitam requiem & comminatas pœnas. Et penetrabilior omni gladio ancipiti.)hoc eſt vndi-
q; acuto.& ideo appellatur anceps. Virtutem eius explicat ſuperare omnem penetrationem, ex
metaphora penetrantis gladii hinc inde acuti. Et vere eſt penetrabilior, quoniam penetrat inti-
ma cuiuſq; rei diuina operatio. Et pertingens vſq; ad diuiſionem animæ ac ſpiritus.)Magis ex-
plicat penetrationem ex rebus penetrans:anima ſcilicet & ſpiritu. Quod poteſt dupliciter intelli
gi: vel ad diuidendum inter animam & ſpiritum, vel ad diuidendum animam & ad diuidendũ
ſpiritum. Iuxta primum ſenſum diuiditur anima à ſpiritu & ſecundum rem: dum in brutis inue
nitur anima ſine ſpiritu.& ſecundum potentias:quoniam in homine vnamet res eſt anima & ſpi
G ritus. Secundum potentias animales quibus corpus viuificat, anima: ſecundum vero potentias ſpi
rituales quibus ſupergreditur corpus omne,ſpiritus eſt. Iuxta ſecundum vero ſenſum pertingit
ad diuiſionem animæ in multas eius vires:& pertingit ad diuiſionem ſpiritus in eius vires,in in-
tellectum,ſcilicet & voluntatem. Compagum quoq; ac medullarum.)Ad corpus vtraque hęc
ſpectant. Medullæ enim ſunt intra oſſa:compages vero cõiunctiones ſunt partium corporis.quæ
per totum corpus diffuſæ ſunt. Et diſcretor.)Hactenus de operatione:modo de cognitione eiuſ
dem diuini verbi loquitur,& quod dicit diſcretor,proprie dicitur iudex. Cogitationum & in-
tentionum cordis.)Maxime oculta ſunt hæc duo. Adeo vt ſcriptum ſit, Prauum eſt cor hominis
& inſcrutabile,quis cognoſcet illud? & ſubiungatur,ego dominus. Intima ergo noticia & perfe-
cta explicatur dicendo & diſcretor ſeu iudex cogitationum & intentionũ cordis. Iudicare enim
perfectam exigit noticiam. Et non eſt vlla creatura inuiſibilis. pro, latens, in conſpectu eius:
H ſed omnia nuda & aperta.pro,detecta,ſunt oculis eius.)Non ſolum ad cogitationes & intentio-
nes voluntatis extenditur eius cognitio,ſed omnis creatura manifeſta eſt in conſpectu eius tanq̃
res nudę & detectę. Ita quód nullo operimẽto,nullo tegmine impeditur oculus eius. Ad quem
nobis ſermo.pro,ratio.)hoc eſt ad quem referre debemus rationem & ſupputationem omnium
operum noſtrorum. Dixerat enim quód eſt iudex.

HAbentes ergo pontificem magnum qui penetrauit cęlos I E S V M filium Dei,teneamus
confeſſionem noſtræ ſpei.) Superfluit noſtræ ſpei. Dixerat ſuperius,conſiderate Apoſto
lum & pontificem confeſſionis noſtræ I.E S V S M: & hactenus tractauit de I E S V
tanquam legato relatiue ad Moyſen. Modo tractat de eodem tanquam pontifice relatiue ad Aa-
ron. Et incipit eum deſcribere pontificem magnum ſupra omnes pontifices, qui penetrauit non
terram promiſſionis ſed cælos:exhortando ad tenendum confeſſionem fidei. Non enim habe
I mus pontificem qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris.) hoc eſt imbecillitatibus noſtris.
Tentatum autem.pro,ſed tentatum,per omnia.) hoc eſt probatum, examinatum pœnis per
omnia pœnarum genera. Pro ſimilitudine abſque peccato. ) hoc eſt ad ſimilitudinem noſtri,
citra tamen peccatum. Eſt enim paſſus quemadmodum & nos patimur, ſed non ob proprium
peccatum ſicut nos:quoniam ipſe immunis fuit ab omni peccato. ¶ Adeamus ergo cum fidu-
cia ad thronum gratiæ eius.) Superfluit eius. Thronum gratiæ qua C H R I S T V S paſſus eſt
pro nobis, contra cathedram legis dicit. Ad pontificem enim legalem cum timore eundum eſt,
propter legis ſeueritatem:ad pontificem autem magnum I E S V M, cum fiducia eundum eſt:
quia ſedes eius eſt ſedes gratiæ. Vt miſericordiam conſequamur & gratiam inueniamus in au-
xilio oportuno.pro,in auxilium opportunum.)Vt inueniamus miſericordiam in malis,& gra-
tiam in bonis:& vtrunq; ad oportunum auxilium tempore præſentis vitæ quo opus eſt.

K

## CAPVT V.

OMnis nanq; pontifex.)Proſequens tractatum de pontificatu I E S V, à com
munibus incipit cõditionibus cuiuſq; pontificis. Ex hominibus aſſumptus.)
Prima itaq; cõditio eſt cõmunicatio in natura:videlicet q eſt nõ angelus ſed
homo. Pro hominibus.)Non ſolum eſt homo ſed loco hominũ. Conſti-
tuitur in iis quæ ſunt ad deũ.)Oblationibus,hoſtiis,precibus &c. Vnde & ex-
plicat. Vt offerat dona & ſacrificia pro peccatis.)dona rerum, ſacrificia ani
malium. Qui condolere poſſit iis qui ignorant & errãt.)Dictio interpretata
cõdolere,aliqui malunt vt interpretetur moderate ferre. Plus autem ſignificat condolere q̃ mo-
derate

derate ferre. Is enim qui affectu compatitur, moderate fert: ſed nõ e diuerſo. ❡Ignorantes autem A
& errantes (qui ſcilicet non ex malitia peccant) deſcribuntur tolerandi. Quoniam & ipſe cir-
cundatus eſt infirmitate.) hoc eſt imbecillitate naturę carnalis. Et propterea debet quemadmo
dum pro populo, ita etiam pro ſemetipſo offerre pro peccatis ) Ex hoc quòd commune eſt om-
ni pontifici habere naturam imbecillem, conſequens eſt vt non ſolum pro peccatis populi (pro
quo conſtitutus eſt) ſed etiam pro propriis peccatis offerat. Et hoc ſumit ex lege: in qua conſtitu-
tum eſt ſacrificium etiam pro peccatis pontificis. Nec quiſquam ſumit ſibi honorem.) pontifi-
catus. Sed qui vocatur à deo tanquam Aaron.) Deeſt &. Legendum eſt. Tanq̃ & Aaron)
qui vocatus fuit à deo iudicio virgæ florentis & incendii inuidorum.

HIc & CHRISTVS.) Incipit applicare ea quæ in communi de pontifice dixit, ad
CHRISTVM. Et inchoat à conditione vltimo dicta. quę in veritate eſt prima: quo- B
niam ſpectat ad modum quo fit pontifex. Non ſeipſum clarificauit. pro, glorificauit, vt
pontifex fieret.) non ſibi vſurpauit pontificis gloriam. Sed qui locutus eſt ad eum, filius meus
es tu ego hodie genui te.) ſupple glorificauit eum pontificatu. Filii enim primogeniti erat iure hę
reditario ſacerdotum. Quemadmodum & in alio loco dicit, Tu es ſacerdos in æternum ſecũ-
dum ordinem Melchiſedech.) Hæc verba pſalmi diffuſe tractabit. Et propterea modo tranſimus.
❡Qui in diebus carnis ſuæ.) Alias conditiones pontificis applicat ad CHRISTVM. Et
quidẽ quòd ſit ex hominibus aſſumptus, dicendo qui in diebus carnis ſuæ. Quòd vero in iis quæ
ad Deum ſunt, ſubiungendo. Præces ſupplicationeſq; ad eum qui poſſet illum ſaluum facere à
morte.) Et in hoc applicat illam conditionem, quoniam & ipſe circundatus eſt infirmitate. Mor-
talis ſiquidem CHRISTVS præces & ſupplicationes obtulit Deo vt ſaluũ ſe faceret à mor-
te: non ne moreretur ſed ne detineretur à morte ſed ſuſcitaretur. Cum clamore valido.) In e- C
uangelio legitur, in cruce CHRISTVM clamaſſe. Et lachrymis offerens.) Quanq̃ in euã
gelio non leguntur CHRISTI lachrymę in cruce: ſicut tamen ſitiuit ex natura, ita lachry-
matum quoq; fuiſſe rationabile eſt ex naturali naturæ curſu. Pręſertim quum permiſerit vnicui
q; virium exercere proprium officium: ac per hoc oculos lachrymari. Exauditus eſt pro ſua re
uerentia.) Superfluit ſua. Et eſt ſermo de reuerentia actiue: qua ſcilicet ipſe reueritus eſt patrem.
❡Dictio tamen interpretata reuerentia, interpretari poteſt pietate. Et magis quadrat legere pro
pietate: quoniam vere pro pietate erga cæleſtem patrem, erga filios adoptionis, erga ciues cæle-
ſtis patriæ, erga deniq; cæleſtem patriam CHRISTVS & obtulit ſeipſum & exaudiri me-
ruit. Et quidem quum eſſet filius dei.) Superfluit dei. Proſequitur applicationem conditionum
pontificis quo ad rationem compatiendi aliis. Didicit ex iis quæ paſſus eſt obedientiã.) Quã-
uis eſſet filius dei (omnia ſciens, omnem præhabens virtutem) tamen experimento didicit. Patiẽ
do didicit obedientiam. Factus eſt enim obediens vſq; ad mortem. Et conſummatus factus eſt D
omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ.) Non ſolum patiendo obediuit, ſed etiam
patiendo conſummatus (hoc eſt perfectus) eſt. ad perfectionem enim (non habituum ſed actio-
num) peruenit patiendo: & per hæc ad perfectionem immortalitatis. Et ſic faciendo factus eſt
omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ, offerendo ſeipſum pro æterna ſalute obtem
perantium ſibi. Appellatus à deo pontifex ſecundum ordinem Melchiſedech.) Ad differentiã
ſacerdotii legalis, dicit quòd eſt appellatus pontifex ſecundum ordinem non legis ſed Melchiſe-
dech. ❡De quo nobis grandis ſermo.) Relatiuum quo, refert totum quod dixerat, appellatus à
Deo pontifex ſecundum ordinem Melchiſedech. De hoc enim grandis, hoc eſt copioſus, eſt ſer-
mo habendus à nobis: vt infra patebit. Et interpretabilis ad dicendum. pro, & difficilis inter-
pretatu ad dicendum.) erit enim interpretatio ſpiritualis, non facilis Hebræis. Quoniam imbe
cilles. pro, ſegnes, facti eſtis ad audiendum. pro, auditionibus.) Ideo difficilis interpretatu, quoniã E
effecti eſtis tardi auditionibus ſcripturarum. Aſſueti enim ad audiendum interpretationes ſcriptu
rarum, facilius percipiunt ſpirituales interpretationes. Etenim quum deberetis magiſtri eſſe ꝓ-
pter tempus.) quia natio Hebræa prius quam aliæ nationes credidit CHRISTO. Rurſus
indigetis, vt vos doceamini. pro, doceamus, quæ ſint elementa exordii ſermonum Dei.) Elemen
ta in qualibet ſcientia, appellantur principia illius: ſicut elementa grammaticæ literæ &c. Elemẽ-
ta itaque ſermonum Dei ſunt ea principia quę docemus catechumenos. Et facti eſtis quibus
lacte opus ſit, non ſolido cibo.) Quod dixerat elementa exordii, modo appellat lac metaphori-
ce: vt ex metaphora ætatis indigentis lacte, agnoſcant ſe eſſe velut infantes. Omnis enim qui
lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ.) Quid ſit ſolidus cibus declarat dicendo ſermo-

beamus.) Duas res immutabiles dicit,promiſſionem & iuſiurandum. Vtraque enim res in Deo A
eſt immutabills. Et ambæ inueniuntur in hac promiſſione. Effecit autem Deus hæc vt conſolatio
hæredum expectantium promiſſum,eſſet valida. Vnde & ſubdit. Qui confugimus ad tenen-
dam propoſitam ſpem:quam velut ancoram habemus animæ tutam ac firmam,& incedentem
vſque ad interiora velaminis.) Aſſimilat ſpem ancoræ firmanti nauem: explicans ſpem eſſe tan-
quam ancoram animæ habentem tres conditiones. Primo quòd eſt tuta ab aduerſantibus. Dein
de quòd eſt firma in ſeipſa habens rationem firmitatis. Et demum quòd ingreditur,quòd pene-
trat vſque ad intima velaminis. Ancora enim tunc eſt tuta & firma quãdo ad intima profundi-
tatis penetrat. Et ſimiliter ſpes penetrat vſque ad intima cælorum,vſque ad fœlicitatem futuram
ſanctorum. Quam appellat interiora velaminis:hoc eſt ſancta ſanctorum, vltimam templi par-
tem quæ velamine ſeparabatur à reliquo tẽplo. Vbi præcurſor pro nobis introiuit IESVS
ſecundum ordinem Melchiſedec pontifex factus in æternum.) Ad interiora velaminis ſoli pon-
tifici patebat aditus. Et propterea redeundo ad pontificatum IESV tractandum, explicat quæ B
ſunt interiora velaminis: ſcilicet interna cælorum quo pro nobis præcurſor (tum quia ante nos,
tum quia ad preparandum nobis ibidem locum) ingreſſus eſt IESVS factus pontifex verus
non ad tempus ſed in æternum,ſecundum ordinem Melchiſedec.

## CAPVT VII.

HIc enim Melchiſedec rex Salem ſacerdos dei ſummi.pro, excelſi,qui obuia-
uit Abrahæ regreſſo.pro,regrediendi,à cæde Regum.) Hiſtoriam refert ſcri
ptam Geneſ.xiiii. Et benedixit ei.) Melchiſedec benedixit Abrahæ. Cui.)
videlicet Melchiſedec. Et decimas omnium diuiſit Abraham.) Hæc om-
nia in textu Geneſis ſumpta ſunt. ¶ Primum quidem qui interpretatur rex C
iuſtitiæ.) Hic eſt textus ex quo (vt prædiximus) apparet quòd epiſtola hæc
nõ eſt ſcripta Hebraice. Melchiſedec enim dictio cõpoſita eſt (ſi tamen vni-
ca dictio eſt) ex duobus integris:videlicet rex iuſtitiæ. Vnde ſcribendo Hebraice nulla erat ratio
dicendi ꝙ interpretatur rex iuſtitiæ,ſed ꝙ interpretatur Melchiſedec. In alio itaq; idiomate dicẽ
do rex iuſtitiȩ,monſtrat ꝙ non Hebraice ſcribebat. ſed Hebraicam hanc dictionem Græce ſcri-
bens interpretatus eſt Græce. ¶ Et ſcito ꝙ (vt ſuper Pſalterium diximus) Melchiſedec non erat
nomen proprium illius viri,ſed erat nomen commune regibus illis: ſicut Cæſar eſt nomen com
mune Romanis imperatoribus,& Pharao regibus Aegypti &c. Nomen propriũ illius viri ſcri-
ptura tacet vt ſubſtratum Melchiſedec. Quod dico,quia creditur ipſum fuiſſe primogenitũ Noe
qui vocatur Sem. Deinde autem & rex Salem.) A loco cuius erat rex deſcribitur. Nec eſt præ-
ſentis diſcuſſionis ſed ſpectantis ad librum Geneſis,diſcutere ſitum Salem: an ſcilicet ſit Hieruſa- D
lem,an ſit Salim. Quod eſt rex pacis.) Rurſus in alio idiomate interpretatur Hebræum. Sine
patre,ſine matre,ſine genealogia,neq; initium dierum neq; finem vitæ habens: aſſimilatus autẽ
filio dei manet ſacerdos in perpetuum.) Quæ dicuntur hic de Melchiſedec ſine patre,ſine matre
&c. ſunt intelligenda formaliter quatenus Melchiſedec. Sub tali enim titulo inuenitur in ſcriptu-
ra abſq; ſcripto patre,abſq; ſcripta matre,abſq; ſcripta genealogia ,abſq; initio dierum (nõ enim
ſcribitur quando natus fuit) & abſq; fine vitæ:quia nec ſcribitur quanto tempore vixit. Et pro-
pterea aſſimilatur filio dei:qui eſt rex iuſtitiȩ & rex pacis,ſine patre ſecundum ꝙ homo, & ſine
matre ſecundum ꝙ deus,ſine genealogia:vtpote carens auis & atauis ſecundum quòd deus. Neq;
initium dierum habens neq; finem:vtpote æternus. Et vere manens ſacerdos in perpetuum poſi
tiue. Melchiſedec autem manet ſacerdos in perpetuum negatiue:quia deſcribitur ſacerdos & non
deſcribitur terminus illius ſacerdotii. Vndique ergo eſt figura filii dei. Intuemini autem quan- E
tus ſit hic,cui & decimas dedit de præcipuis.pro,primitiis, Abraham patriarcha.) Proſequitur
declarando rem geſtam & applicando myſtice ad IESVM. Prius enim declarauit & appli-
cauit Melchiſedec rex Salem ſacerdos: nunc vero declarat & applicat, cui & decimas omnium
diuiſit Abraham. Conſiderate inquit quantus eſt hic. Melchiſedec, cui Abraham patriarcha,tot
nationum,pater tot patrum,dedit decimas ex primitiis. Primitias appellat exuuias ſeu ſpolia de-
tracta hoſtibus. ¶ Et quidem de filiis Leui ſacerdotium accipientes,mandatum habent deci-
mas ſumere à populo ſecundum legem,id eſt à fratribus ſuis:quanquàm & ipſi exierunt de lum-
bis Abrahæ. Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas ſumpſit ab Abraham.)
Dixerat intuemini quantus ſit iſte. Explicat modo magnitudinem ipſius ex differentia inter

F ſacerdotium Leuiticum & ſacerdotium Melchiſedec quo ad acceptionem decimarum.Nam ſa-
cerdotes legales qui erant ex tribu Leui,decimas accipiebant à populo qui etiam deſcenderat ab
Abraham: ita quòd tam ſacerdotes quibus debebantur decimæ quàm populus debens decimas,
erant filii Abrahæ. Iſte autem Melchiſedec non ex genere Abrahæ , tantus eſt quòd ipſe Abra-
ham pater ſacerdotum legalium & totius populi dedit ei decimas. Et hunc qui habebat promiſ
ſiones benedixit.)Proſequitur declarando aliam particulam,& benedixit ei.& librat quòd Mel-
chiſedec denedixerit Abrahæ habenti à deo promiſſiones. nam ante hæc Geneſ. xii.promiſerat
deus Abrahæ,faciam te in gentem magnam & in te benedicentur omnes cognationes terræ. Et
rurſus Gene. xiii. promiſit illi deus omnem terram quam videbat, & multiplicationem ſeminis
&c. Propter quod merito dicitur quòd iam habebat promiſſiones in numero plurali. Sine vl
la.pro,omni,autem contradictione quod minus eſt à meliore benedicitur.) formalis eſt ſermo
quòd quatenus benedicens potior eſt eo qui benedicitur vt ſic: nec hoc habet contradictionem
G aliquam. Quamuis ſecundum alias conditiones contingat maiorem eſſe eum qui benedicitur q̃
is qui benedicit. Et hic quidem.) hoc eſt in ſtatu legis. Decimas,morientes homines accipi-
unt.)nempe ſacerdotes & leuitæ qui moriuntur. Ibi autem.) videlicet in Melchiſedec. Con-
teſtatur.)ſupple ſcriptura. Quia.pro,quòd,viuit.)ſcilicet Melchiſedec,nihil dicens de illius mor
te.Pręfert Melchiſedec ſacerdotibus leuiticis:quia ſcriptura loquitur de ſuccedentibus ſacerdotibꝰ
& leuitis,non autem loquitur de ſucceſſore Melchiſedec,ſed de eo tantum viuo. ¶Et vt ita di-
ctum ſit.pro,dicam,per Abraham & Leui.)hoc eſt etiam Leui. Qui decimas accipit.) in ſtatu
legis. Decimatus eſt.)Non ſolum Abraham decimatus eſt,ſed per ipſum Abraham etiam Le
ui qui ab eo deſcendit,qui eſt pater ſacerdotalis tribus,cui debentur in lege decimę,decimatus eſt:
vt inferior comprobetur ipſo Melchiſedec. Adhuc enim in lumbis patris erat quando obuia-
uit ei Melchiſedec.) Decimato patre decimantur filii qui in lumbis eius ſunt. Sed occurrit hic
H quæſtio contra hanc rationem:quoniam ſequeretur etiam CHRISTVM decimatum fuiſ-
ſe per Abraham: quoniam & ipſe tunc erat in lumbis Abrahæ. ac per hoc concluderetur Chri-
ſtum eſſe minorem Melchiſedec, quemadmodum concluditur ſacerdotium Leuiticum inferius
eſſe ſacerdotio Melchiſedec. ¶Solutio eſt quòd ratio valet in iis qui totaliter erant in lumbis A-
brahæ. CHRISTVS autem non totaliter fuit in lumbis Abrahæ:quia hypoſtaſis CHRI-
STI de cælo deſcendit. Aliorum autem perſonæ in lumbis erant Abrahæ.

SI ergo con ſummatio per ſacerdotium Leuiticum erat. ) Intendit iungere allatis ex Ge-
neſi ſcripturã Dauidicam,iurauit dominus & nõ pœnitebit eum,tu es ſacerdos in ęter-
num ſecundum ordinem Melchiſedec. Et hinc explicare ſacerdotium CHRISTI
maius eſſe ſacerdotio legali.¶Et ordinate procedit.nam hactenus monſtrauit ſacerdotiũ Melchi
I ſedec eſſe maius ſacerdotio Leuitico, & figurare ſacerdotiũ filii dei: modo ipſum figuratũ Chri-
ſti ſacerdotium mõſtrat maius eſſe ſacerdotio Leuitico,vtens illa authoritate Pſalmi. Inde enim
arguit. Si ergo conſummatio, hoc eſt perfectio(& eſt ſermo de perfectione animarum ) per ſa-
cerdotium Leuiticum erat(Populus enim ſub ipſo.)ſcilicet ſacerdotio Leuitico: hoc eſt ſub ipſius
regimine, efficacia & patrocinio. Legem accepit.) Vbi complectitur legem & ſacerdotium.
Et rationem reddendo quare perfectionem exigit à ſacerdotio,dicit quia populus ſub ipſo ſacer-
dotio legem accepit. Lex enim ad perficiendum homines ordinatur non ſola ſed ſub patroci-
nio ſacerdotii. Et quia lex reſpicit homines,ſacerdotium vero deum,ideo ſi qua eſt perfectio le-
gis per ſacerdotium fit. Et propterea dicit quòd ſi perfectio per ſacerdotium Leuiticum fit,quia
ſub ipſius patrocinio populus accepit legem. Quid adhuc neceſſarium fuit.) Ecce argumenta-
tio. Secundum ordinem Melchiſedec alium ſurgere ſacerdotem & non ſecundum ordinẽ Aa-
K ron dici?) Vtitur ſcriptura illa, tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec. Hoc
enim poſt Aaron ſacerdotium tempore Dauidis prophetatur. Et quia neceſſe eſt impleri ſcri-
pturam, ideo dicit quid neceſſe fuit ſurgere alium ſacerdotem, non ſecundum ordinem Aaron
ſed ſecundum ordinem Melchiſedec: ſignificando quòd ſi perfectio erat per ſacerdotium Leui-
ticum,non erat opus ſurgere alium ſacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedec. Et hoc etiam
manifeſtat ex parte legis ſubiungendo Tranſlato enim ſacerdotio neceſſe eſt vt & legis tranſ-
latio fiat.) Ac ſi apertius dixiſſet. quid neceſſe fuit ſurgere alium ſacerdotem ſecundum ordi-
nem Melchiſedec & ſurgere aliam legem, quum tranſlato ſacerdotio neceſſe eſſet transferri le-
gem. Dixerat enim ꝙ ſub ſacerdotio Leuitico data erat lex Moſaica. Igitur tranſlato ſacerdotio
transfertur

tranſfertur & lex. In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu eſt: de qua nullus altario præſto fuit.) A
Monſtrat tranſlationem ſacerdotii prophetatam & factam (quo ad ordinem, quia ſecundum
ordinem Melchiſedec & non ſecundum ordinem Aaron) ex hoc ipſo ꝙ tranſlatum eſt ſacer-
dotium ex tribu Leui in tribũ Iuda. Manifeſtum eſt enim ꝙ ex Iuda ortus ſit dominus noſter:
in qua. pro, de qua, tribu nihil de ſacerdotibus. pro, ſacerdotio, Moyſes locutus eſt.) Moyſes
enim ſolum in tribu Leuitica ſacerdotium diſpoſuit. E T amplius adhuc manifeſtum eſt.)
Antequam compleat argumentationem inchoatam ex illa particula ſecundum ordinem Mel-
chiſedec, confirmat idem ex adiuncta particula in æternum: dum dicitur tu es ſacerdos in æ-
ternum. vt vtraque particula manifeſtata compleat. Si ſecundum ſimilitudinem Melchiſe-
dec exurgat alius ſacerdos qui non ſecundum legem mandati carnalis factus eſt.) Lex Moyſi
appellatur lex mandati carnalis, quia mandata ea quæ carnalia ſunt: oblationes pecorum, pu-
rificationes carnales & huiuſmodi. & iam dictum eſt quód iſte alius ſacerdos non eſt factus
ſecundum legem Moyſi: vtpote in tribu Iuda. S E D ſecundum virtutem. pro, potentiam, B
vitæ inſolubilis.) E regione legis mandati carnalis locat potentiam vitæ inſolubilis: poten-
tiam contra legem, vitæ inſolubilis contra mandati carnalis. Quod intelligitur ad literam
quo ad efficaciam ſacerdotii; quia habet potentiam conferendi vitam immortalem: quum ſa-
cerdotium Leuiticum ad carnalia & terrena hæc in terra promiſſionis ordinatum eſſet. Con-
teſtatur enim.) in pſal. cix. Quoniam. pro, ꝙ, tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem
Melchiſedec.) Vtranque particulam ſimul attulit. & ad complendam rationem ſe conuertit.)
Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter eius imbecillitatem & inutilitatem. ni-
hil enim ad perfectum adduxit lex.) Inchoauerat rationem. ſi perfectio per ſacerdotium Leui-
ticum erat quia ſub ipſo lex data eſt, quid neceſſe fuit ſurgere alium ſacerdotem & aliam le-
gem. Reddit modo rationem quare neceſſe fuit ſurgere aliam legem: quia ſcilicet ad perfe-
ctionem non ducebat lex cum ſuo ſacerdotio. Eſt itaque ſenſus ꝙ prophetante ſcriptura nouũ C
ſacerdotem in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec: fit reprobatio præcedentis mandati:
legis ſcilicet Moyſi. non ꝙ fuerit mala ſed ꝙ fuerit infirma & inutilis. Infirma quidem, quia
non poteſt iuſtificare, quia non confert remiſſionem peccatorum: inutilis autem, quia non in-
troducit in æternam fœlicitatem. Vnde & vtriuſque rationem reddens dicit. nam lex nihil ad-
duxit ad perfectum: hoc eſt nihil adduxit ad perfectionem iuſtitiæ in hac vita, & nihil adduxit
ad perfectionem patriæ immediate poſt hanc vitam. Introductio vero melioris ſpei.) ſupple
fit prophetando tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec: vtpote ſpei non ter
ræ promiſſionis ſed æternæ patriæ (per ſacerdotium enim Chriſti hæc ſpes introducta eſt) im
mo melioris ſpei reſurrectionis corporum: quàm per Chriſti ſacerdotium ſumus explicité con
ſecuti. PER quam proximamus ad deum.) E regione inutilis dixit melioris ſpei. è regione ve-
ro infirmi dicit per quam proximamus deo. Spes enim iuſtificans, propinquos nos reddit D
deo ſecundum ſpiritum in hac vita: & eadem ſpes eſt melioris boni, patriæ ſcilicet cæleſtis.
E T quantum eſt non ſine iureiurando.) Proſequitur verba Dauidica quo ad illam particu-
lam. iurauit dominus. A L I I quidem ſine iureiurando ſacerdotes facti ſunt: hic autem cum
iureiurando per eum qui dixit ad illum. iurauit dominus & non penitebit eum, tu es ſacerdos
in æternum. Deeſt, ſecundum ordinem Melchiſedec.) & ſuperfluit eum. In tantum melioris
teſtamenti ſponſor factus eſt Ieſus.) Sententia eſt clara ꝙ quanto eſt differentia inter Ieſum &
ſacerdotes Leuiticos in hoc ꝙ illi ſine iureiurando, Ieſus cum iureiurando factus eſt ſacerdos in
æternum, tanto ex ipſo iureiurando adhibito factus eſt promiſſor melioris teſtamenti. Iuſiuran
dum enim ad firmitatem promiſſionis hæreditatis melioris ſpectat. ❡ Quod autem dicit per
eum qui dixit ad illum, iuſiurandum ſignificat per deum. Et qui dixit ad illum, refertur ad tu es
ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec. Et alii quidem plures facti ſunt ſacerdo- E
tes.) ſucceſſiue. Idcirco ꝙ morte prohiberentur permanere: hic autem.) Ieſus. Eo ꝙ maneat
in æternum.) viuens in æternum. Sempiternum habet ſacerdotium.) abſq; ſucceſſore. Aduer
te ꝙ prius tractauit Ieſum ſacerdotem in æternum quo ad afficaciam ſacerdotii. modo autem
tractat eundem ſacerdotem in æternum ſecundũ vitam ipſius ſacerdotis. Et hinc deducit. Vnde
& ſaluare in perpetuum poteſt.) Dictio interpretata in perpetuũ, dícitur magis ſonare ad plenũ.

Accedens per ſemetipſum. pro, accedentes per ipſum, ad deum: ſemper viuens ad interpellan-
dum pro nobis. pro, ipſis.) Ex hoc ꝙ manet in ęternum, ſequitur ꝙ poteſt accedentes per ipſum
ad deum, ſaluare plene: vtpote ſemper viuens ad interpellandum pro ipſis accedentibus. ❡ For-
maliter loquitur de Ieſu quatenus pontifice: cuius officium eſt poſtulare à deo pro accedentibus

do dicendum per ſingula.) ſed quantum ad propoſitum ſufficit. ¶His vero ita compoſitis,in priori.pro, primum,quidem tabernaculum ſemper introibant ſacerdotes.)non laici,non Leuitæ. Sacrificiorum officia. pro, cultus.) Paraphraſi vſus eſt interpres, dicendo ſacrificiorum officia. Conſummantes.) Incipiebat quotidie tam mane q̃ veſperi, cultus in altari holocauſtorum (quod erat ſub diuo ante tabernaculum) offerendo agnum in holocauſtum: perficiebatur autem cultus tam mane q̃ veſperi in altari thymiamatis (quod erat in primo tabernaculo) ſacerdote adolente ibi thymiama. Et propterea dicit ꝙ ſemper introibāt ſacerdotes cultus consummantes. In ſecundo.pro, ſecundum, autem ſemel in anno ſolus pontifex non ſine ſanguine.) qui inferius explicatur. Quem offerret.pro,offert,pro ſua.) Legendum eſt. Pro ſe & populi ignorantia.pro,ignorantiis.) Hactenus retulit & differentiam tabernaculorum,& diuerſitatem officiorum atq; dignitatum miniſtrantium in illis tabernaculis.modo incipit explanare, inchoans ab hoc vltimo: videlicet ꝙ ſolus pontifex ingrediebatur ſanctaſanctorum &c. Hoc ſignificante ſpiritu ſancto,nondum propalatam eſſe ſanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente ſtatum.) Hoc facto ꝙ in ſanctaſanctorum non patebat aditus ſignificauit ſpiritus ſanctus ꝙ dum durat primum tabernaculum. dum durat ſtatus veteris teſtamenti, dum durat ſtatus cęrimoniarum legalium, non eſt manifeſtata ſanctorū via.via enim ſanctorum ad cæleſtem patriam, per mortem Chriſti aperta eſt: per quàm Chriſti mortem ceſſauerunt legalia. Vnde & in morte Chriſti hoc velum templi ſciſſum eſt à ſummo vſque deorſum.

Quæ parabola eſt temporis inſtantis.pro,quæ ſimilitudo fuit in tempore quòd inſtitit.) Status illius tabernaculi exponitur ꝙ fuit ſimilitudo illius temporis quöd tunc currebat. Ita quòd habere velamentum repręſentabat diſpoſitionem temporis coęui ſibi:ꝙ ſcilicet quemadmodum velamen claudebat aditum, ita tempus illud erat tempus clauſi aditus ad cęlum. Iuxta quam. pro, quod.)ſupple tempus.Munera & hoſtiæ offeruntur quę non poſſunt iuxta conſcientiam.) hoc eſt intus in anima. Perfectum facere ſeruientem.)cultu latrię.Et rationem quare non poſſunt huiuſmodi perfectionem donare ſubdit. Solummodo in cibis & potibus & variis baptiſmatibus & iuſtitiis. pro, iuſtificationibus, carnis vſque ad tempus correctionis impoſitis.pro, impoſita.) Refertur enim participium hoc ad munera & hoſtiæ. reddit ſiquidem rationem quare munera & hoſtię non poſſunt perfectum facere,quia impoſita ſunt ſolummodo in cibis & potibus & huiuſmodi exterioribus.Et ne obiiceres quorſum ergo impoſita hæc ſunt.reſpondendo huic tacitæ quęſtioni ſubiungit quòd non ſunt impoſita ſimpliciter ſed vſque ad tempus correctionis, vſque ad tempus quo omnia corrigenda erant, non ſolum mala ſed imperfecta. hęc enim erant corrigenda non tanquam mala ſed tanq̃ imperfecta. impoſita ſiquidem ſunt hæc tanq̃ ætati puerili:vt ex his imperfectis paulatim ducerentur ad perfecta.

CHRISTVS autem.) Explanata ſignificatione velati tabernaculi,conſequenter explanat officium Chriſti, alludendo ad officium legalis pontificis & pręferendo. Aſſiſtens. pro, adueniens pontifex futurorum bonorum.) Ille erat pontifex præſentium bonorum: Chriſtus autem futurorum in cæleſti patria. PER amplius.) Duæ dictiones ſunt. ET perfectius tabernaculum.) Legalis pontifex pergens ad ſanctaſanctorum, tranſibat per tabernaculum. & propterea de IESV pontifice dicit quòd iuit per tabernaculum tum amplius tum perfectius. ET ſubiungendo differentiam inter tabernaculum Chriſti & tabernaculum legalis pontificis dicit. NON manufactum, id eſt non huius creationis.) Ne errares intelligendo per non manufactum hoc eſt increatum, explicat ipſemet quòd non intendit increatum ſed non huius creationis ſcilicet artificio hominum. huiuſce enim creationis erat tabernaculum legalis ſacerdotis. Tabernaculum vero per quòd noſter ingreſſus eſt pontifex, non eſt artis opus. ¶ET potes per tabernaculum iſtud intelligere eccleſiam: quæ eſt & longe amplior templo Iudæorum (vtpote comprehendens vniuerſum mundum) & longe perfectior: vtpote conſtans ex perfectione animarum. Hanc enim ſuperius appellauit tabernaculum quôd fixit deus & non homo. Nihilominus ſi cælum intelligas, conſtat tabernaculum eſſe & amplius & perfectius: per quòd IESVS intrauit in ſanctiſſima. Et vtrunque conſtat non eſſe huius creationis. NEQVE per ſanguinem hircorum aut. pro, &, vitulorum.) Legalis pontifex intrabat ſanctaſanctorum cū ſanguine hircorum & vitulorum: vt præcipitur Leuit. decimoſexto. SED per proprium ſanguinem.) Vide excellentiam. Introiuit ſemel in ſancta.) Ille quotannis intrabat, iſte ſemel tantum: non in ſanctaſanctorum ſed in ſancta. non in ea quæ relatiuæ ad minus ſancta dicuntur ſanctaſanctorum,

F ſed in ea quæ ſimpliciter & abſolutè ſunt ſancta,omnino munda & eleuata etiam à poſſibilitate
contrahendi aliquam immunditiam. talia enim ſunt ea quæ ſunt cæleſtis patriæ, in quæ
introiuit I E S V S merito proprii ſanguinis in cruce fuſi. Aeterna redemptione inuenta.
pro,æternam redemptionem inueniens.) Quia caremus participio actiuo præteriti temporis,
dicimus inueniens: intellige tamen quum inuenit æternam redemptionem per proprium ſan-
guinem. Alii pontifices pro redemptione temporali intercedebant. Chriſtus autem redem
ptionem inuenit æternam,non ſolum quo ad effectum(quia inuenit redemptionem hominum
ad vitam æternam ) ſed etiam quo ad menſuram efficaciæ: quia inuenit redemptionem haben
tem efficaciam non reſpectu præteritorum tantum ſed reſpectu futurorum, non ad tempus ſed
in æternum ſi in æternum duraret mundus iſte. ¶Si enim ſanguis hircorum aut taurorum.)
Hic eſt ſanguis de quo ſuperius dixit,ſolus pontifex non ſine ſanguine.de quo etiam paulo ante
G dixit, per ſanguinem hircorum & vitulorum. Hoc enim ſanguine vtebatur pontifex in die
expiationis: vt dicitur Leuit.xvi. E T cinis vitulæ.) Alterum tangit emundationis genus.quod
fiebat ex aqua in qua erant cineres vitulæ rufæ:vt dicitur Num.xvi. Aſperſus.) Ad vtrunque
refertur: ſanguinem ſcilicet & cinerem. non quod ipſe cinis aſpergeretur ſed aqua in qua erat
cinis. Inquinatos ſignificat ad emundationem carnis.) hoc eſt non ad emundationem ani-
mæ ſed ad emundationem irregularitatũ.Quanto magis ſanguis Chriſti qui per ſpiritum ſan-
ctum.pro æternum.) Sanguis Chriſti contra ſanguinem & cinerem animalium.qui per ſpiri-
tum æternum, contra mandatum ad pontifices. Pontifex enim legalis ex ſtatuto legis, I E-
S V S autem non ex ſtatuto ſed ex ſpiritu nõ temporali ſed æterno.Et hoc directe dicit ad red-
dendam cauſam æternæ redemptionis. Acſi apertius diceret.non eſt mirum ſi inuenit æternã
redemptionem, quoniam ex æterno ſpiritu. Semetipſum obtulit immaculatum deo.) Et eſt
H. ſermo de ſpiritu ſancto qui eſt æternus. vnde redemptio facta per Chriſtum habet efficaciam
æternam. Et dicit obtulit ſeipſum,contra oblata à pontifice legali. Emundabit conſcientiam
noſtram.pro,veſtram.) non corpora veſtra. Ab operibus mortuis.) hoc eſt peccatis: quæ ve
re ſunt opera priuata vita æterna. Ad ſeruiendum deo viuenti.) ad idoneos reddendum cul-
tui interno ipſius dei viuentis. ¶Et ideo non noui teſtamenti mediator eſt.) Quia obtulit ſe-
ipſum per proprium ſanguinem ad emundationem animarum à peccatis, ideo mediator eſt
noui teſtamenti.vetus enim teſtamentum externarum erat mũdationum: hoc autem quia intus
mundat,ideo nouum. Et illud quidem terrenæ hæreditatis erat diſpoſitio: hoc autem cæleſtis
hæreditatis diſpoſitio eſt. & ideo nouum teſtamentum. ¶Eſt autem Ieſus mediator noui teſta
menti ſecundum ꝙ homo, prout obtulit ſeipſum deo, medius inter deum & nos ad noui teſta-
menti participationem. Vt morte intercedente.)ipſius mediatoris.I N redemptionem earum
I præuaricationum quæ erant ſub priori.pro,primo,teſtamento.) Imperfectionem legis expli-
cat,mortem I E S V C H R I S T I ſpecialiter applicans ad redimẽdum pręuaricationes etiã
Iſraelitarum qui erant ſub lege.hoc enim ſonat quòd per legem non fiebat remiſſionem pecca-
torum. Repromiſſionem accipiant qui vocati ſunt æternę hæreditatis.)hoc eſt promiſſionem
accipiant æternę hæreditatis,non terrenæ, non ſolum Iſraelitæ ſed omnes qui vocati ſunt. Et
eſt ſermo de vocatione quæ eſt effectus prædeſtinationis:nõ de illa qua multi ſunt, vocati pauci
vero electi. Vbi enim teſtamentũ eſt.)Manifeſtat illam particulam,vt morte intercedente.Mors
neceſſe eſt intercedat teſtatoris.) Vbi clare vides quòd de teſtamento proprie vt diſtinguitur
contra pactum loquitur. Teſtamentum enim in mortuis confirmatum.pro,firmum,eſt:alio-
quin nondum valet dum viuit qui teſtatus eſt.) Quod conſtat non habere locum in fœdere
ſeu pacto. Vnde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt.) Quia mors Chriſti cum
K effuſione fuit ſanguis (non enim fuit pręfocatus ſed clauis crucifixus) ideo illam quoque parti-
culam per proprium ſanguinem,manifeſtat alludendo ad cęrimoniam veteris fœderis.Et quia
pactum illud author iſte appellat teſtamentum (ſequens textum Græcum.LXX.)ideo dicit,vn
de nec primum teſtamẽtum ſine ſanguine dedicatum eſt. Et hoc declarans narrat rem geſtam.

Lecto enim omni mandato legis à Moyſe vniuerſo populo, accipiens ſanguinem vitulorum
& hircorum cum aqua & lana coccina & hyſopo, ipſum quoque librum.) in quo legerat.
Et omnem populum aſperſit, dicens. hic ſanguis teſtamenti quòd mandauit ad vos deus.) In
Hebræo tamen habetur ſanguis fœderis:vt patet Exodi.xxiiii.Et hinc (vt prædiximus) non par
uum argumẽtum ſumitur & ꝙ Græce ſcripta eſt epiſtola,& ꝙ Paulus nunquam viderit illam.
E T I A M autem tabernaculum & omnia vaſa miniſterii.) ſubaudi ſacri. Sanguine ſimiliter
aſperſit. Et omnia pene in ſanguine ſecundum legem mundantur. & ſine ſanguinis effuſione.)

quæ

quæ ſcilicet fiebat in ſacrificio,offerendo animalia. Non fit remiſſio.) irregularitatum & im- A
munditiarum quas homines incurrebant . ita ꝙ non ſolum emundatio tabernaculi , vaſorum
& c.ſed etiam mundatio hominum requirebat effuſionem ſanguinis alicuius animalis oblati.
¶ Neceſſe eſt ergo exemplaria quidem cæleſtium his mundari: ipſa autem cæleſtia melioribus
hoſtiis q̄ iſtis.) Exemplaria cæleſtia appellat quæ exemplata ſunt ex cæleſtibus , tabernaculum
& ea quæ ſpectabant ad tabernaculum.talia enim(vt ſupra dixit ) exemplata ſunt à cæleſtibus,
& neceſſe eſt ipſa mundari his:ſcilicet ſanguine vitulorum & hircorum &c . Et inde infert ꝙ
cæleſtia ipſa neceſſe eſt mundari melioribus hoſtiis. ¶ Cæleſtia appellat homines cæleſtes: hoc
eſt electos ad habitandum in cęlis.hæc enim ſunt vera cæleſtia, figurata per priſca illa exempla
ta à cæleſtibus . Et hæc cæleſtia neceſſe eſt mundari , quoniam omnes homines immundi ſu-
mus. mundari autem melioribus hoſtiis quàm hoſtiæ hircorum & vitulorum . Fuit autem
hæc longe melior hoſtia ipſe Chriſtus crucifixus.qui dicitur in numero plurali melioribus ho-
ſtiis , quia virtualiter habet vim omnium hoſtiarum . ¶ Non enim in manufacta ſancta Ieſus B
introiit exemplaria verorum, ſed in ipſum cælum : vt appareat nunc vultui. pro,faciei, dei pro
nobis.) Rationem reddit eius quòd dixerat ipſa autem cæleſtia,ex hoc ꝙ Ieſus noſter pontifex
introiuit in ipſum cælum ad apparendum deo pro nobis . Hinc enim apparet nos electos eſſe
ciues cæleſtes:vtpote pro quibus introducẽdis in cælum, Ieſus introiuit in cælum. ¶ Quæ prius
dixerat exemplaria cæleſtium,modo appellat ſancta manufacta exemplaria verorum. Taber-
naculum nanq; inſtitutum à Moyſe manufactum erat, & ſanctum, & exemplum figurale veri
tabernaculi cæleſtis in quo deus habitat in hominibus.Neq; vt ſępe offerat ſemetipſum: quem-
admodum pontifex intrat in ſancta per ſingulos annos in ſanguine alieno.)Sententia clara eſt.
Alioquin oportebat ipſum frequenter pati ab origine mundi. ) Et hæc ſequela manifeſta eſt.
Nunc autem ſemel.)ſupple tantum. In conſummatione ſeculorum.) non in principio mundi
ſed in perfectione ſeculorum definitorum à diuina prouidentia. Ad deſtitutionem peccati.) C
quòd eſt in anima. Per hoſtiam ſuam apparuit. ) Hoſtiam ſuam appellat immolationem ſui-
ipſius in ara crucis. ¶ E T quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori .) in quacunq;
die comederis,morte morieris. Poſt hoc autem iudicium.) quo iudicatur homo. Sicet Chri-
ſtus ſemel oblatus eſt.) moriendo in cruce. Ad multorum exhaurienda.pro,tollenda,peccata.)
electorum ſcilicet. Secundo ſine peccato apparebit. hoc eſt ſine ſimilitudine carnis peccati ap
parebit.apparebit enim ſine carne corruptibili , ad differentiam primi aduentus: in quo appa-
ruit in ſimilitudine carnis peccati. Omnibus expectantibus ſe in ſalutem. ) Superfluit omni-
bus. Et eſt ſenſus.apparebit in ſalutem expectantibus ſe:ad differentiam reproborum,·non ex-
pectantium Ieſum, immo nolentium quòd veniret.quibus & apparebit ſed non in ſalutem,ſed
in iudicium damnationis æternæ. D

## CAPVT. X.

V MBRAM enim habens lex futurorum bonorum , non ipſam imagimem re-
rum,per ſingulos annos eiſdem ipſis hoſtiis quas offerunt indeſinenter nunquam
poteſt accedentes perfectos facere.) Aduerte ꝙ de lege loquitur. Non enim ait ꝙ
vmbram habent ſacrificia,ſed vmbrã habens lex. ¶ Lex ergo Moyſi deſcribitur
habens futurorum bonorum in cæleſti patria vmbram , non ipſam imaginem
rerum. Non dicit non ipſas res , ſed non ipſam imaginem rerum : vt intelligamus differen-
tiam inter legem veterem & nouam . ꝙ illa habet vmbram bonorum cæleſtis patriæ , hæc au-
tem eſt vera imago eorundam. Vmbra ſiquidem imperfectiſſime repræſentat id cuius eſt vm
bra:imago autem propinque repræſentat id cuius eſt imago : quoniam aſſimilatur illi.& multa
per veram imaginem alicuius hominis cognoſcimus de ipſo homine , quæ per vmbram non
cognoſcuntur. Lex quidem promittendo bona in terra promiſſionis,vmbram quandam pro-
mittit bonorum cæleſtis patriæ:lex autem noua & verbis ipſam cæleſtem patriam promittit,&
in ſua ſubſtantia (quæ eſt gratia ſpiritus ſancti diffuſi per charitatem in cordibus noſtris) eſt ſi-
militudo vitæ cæleſtis. Ipſa igitur lex talis exiſtens naturæ quòd vmbram habet futurorum bo
norum, proportionaliter etiam pręſentia bona ſpiritualia nec conferre poteſt per ſacrificia ſua.
non poteſt enim perfectos facere accedentes ad ſua ſacrificia,quę per ſingulos annos indeſinen
ter offerunt . Et loquitur ad literam de ſacrificio expiationis. quod decima die menſis ſepti-
mi à ſummo pontifice offerebatur ſingulis annis . Perfectos autem dicit quo ad animam.
Et hanc legis impotentiam manifeſtat ſubiungendo. A L I O Q V I N ceſſaſſent offerri:ideò
ꝙ nullam

F ꝙ nullam haberent vltra conſcientiam peccati cultores ſemel mundati. ) hoc eſt alioquin lex
iuſſiſſet ceſſare oblationem pro mundatis,eo quod cultores ſemel mundati nullam haberent vl-
tra conſcientiam peccati. Intellige formaliter. conſiſtit enim vis rationis in hoc ꝙ lex ordi-
nauit cultores etiam eoſdem ſingulis annis offerre idem ſacrificium.hinc nanque ſequitur quod
ſi ſacrificium illud mundaſſet cultores à peccato, nõ iuſſiſſet lex cultores ſemel mundatos idem
offerre: quoniam tales non indiguiſſent iterato ſacrificio. Et propterea ſequitur quòd ceſſaſ-
ſent offerri à ſemel mundatis. ¶ Nec minuitur efficacia rationis ex hoc ꝙ ſemel mundati po-
terant iterum peccare,ac per hoc indigerent iterata oblatione:quoniam vis rationis conſiſtit in
formali ratione cultorum ſemel mundatorum,quos lex nõ iuberet ſingulis annis offerre ſi fuiſ-
ſent mundati. Et propterea in principio huius capituli dixi notandum eſſe ꝙ de lege loquitur.
Vnde & mandatum legis ſubiungit aduerſatiue.Sed in ipſis.) ſcilicet hoſtiis.Commemoratio.)
G nõ remiſſio. peccatorũ per ſingulos annos fit.)Superfluit fit ſine verbo textus eſt.Ex hoc enim
quòd per ſingulos annos exiſtente eodem pontifice, commemoratio peccatorum fit in illo ſa-
crificio, & multi de populo ſunt illimet, habetur quòd nec pontificis nec illorum facta eſt re-
miſſio peccatorum. Quare autem per huiuſmodi ſacrificium non aufertur peccatum, ſubiun-
git. Impoſſibile enim eſt ſanguinem taurorum & hircorum auferre peccata.) Non ſic eſt in
noua lege: in qua ſanguine Chriſti auferuntur peccata. I D E O ingrediens mundum dicit.)
Confirmat hæc authoritate pſalmi. xl. Et de Meſia dicit. ideo ingrediens mundum: eo quòd
filius dei ingreſſus eſt mundum quum verbum caro factum eſt. prius enim erat ſupra mun-
dum: & factus eſt caro, factus eſt pars mundi. Hoſtiam & oblationem noluiſti.) Deum
alloquitur Meſias. Et per hoſtiam intelligit ſacrificia pacifica: per oblationem vero inanima-
torum oblationem: vt thymiamatis, thuris &c. Corpus autem aptaſti mihi. Et hinc quoque
H apparet ꝙ Græce ſcripſit author huius epiſtolæ iuxta tranſlationem. L X X. nam in Hebræo
habetur aures autẽ fodiſti mihi. Corpus habile ad obedientiã datũ ſibi confitetur. Holocauſto-
mata & pro peccato non tibi placuerunt.) Omnia ſacrificiorum genera complexus eſt quæ in
lege habentur:dicendo hoſtiam & oblationem, holocauſtomata & pro peccato. & cuncta re-
pulſa à deo dicit.Tunc.) quum hæ tibi non placuerunt. Dixi.)ego filius. Ecce venio.) in mun-
dum.Hoc enim fuit tempus incarnationis. In capite libri. ) In Hebræo habetur in volumine
libri. Scriptum eſt de me. ) Non venio ex improuiſo, non faciam niſi prout ſcriptum eſt de
me. filius quidem hominis vadit ſicut ſcriptum eſt de illo. Vt faciam deus voluntatem tuam.)
Ecce ad quid venio,ecce quid ſcriptum eſt de me. ¶ Superius dicens.) Applicat author ad pro-
poſitum authoritatẽ inductam. Quia hoſtias & oblationes,& holocauſtomata & pro peccato
noluiſti, nec placita ſunt tibi quæ ſecundum legem offeruntur. ) vtpote imperfecta & non ha-
I bentia vim tollendi peccata. Tunc dixi.pro,dixit.) ſcilicet Meſias. Ecce venio vt faciam deus
voluntatem tuam: aufert primum vt ſequens.pro,ſecundum,ſtatuat. ) ad hoc enim prophetica
verba attulit vt oſtenderet Meſiam ex aduerbio tunc,auferre primum teſtamentũ vt ſtatueret ſe
cundum:quia tunc aduenerat tempus vt faceret dei voluntatem, quàm non faciebant ſacrificia
veteris teſtamenti. Vnde & de iſta voluntate ſubiungit. I N qua voluntate ſanctificati ſumus
per oblationem corporis Chriſti Ieſu ſemel.) Explicat eſſe voluntatem dei voluntatem mũda-
tionis noſtræ à peccatis. quàm non efficiebant antiqua ſacrificia:ſed eam effecit oblatio corpo-
ris Chriſti Ieſu in cruce, non iterata nec iteranda ſed ſemel.

ET O M N I S quidem ſacerdos præſto eſt.pro,ſtat, quotidie miniſtrans,& eaſdem ſępe
offerens hoſtias quæ nõ.pro,nunq̃,poſſunt auferre peccata.) Hactenus de ſacrificio expia
K tionis(quod ſemel in anno per põtificẽ fiebat, proſecut' eſt.modo de iugi ſacrificio(quod
tum mane tũ veſperi fiebat)idẽ dicit quo ad efficaciam remittendi peccata.Et propterea dicit &
omnis ſacerdos.offerre enim quotidianum ſacrificium agni,commune erat cuilibet ſacerdoti.
¶ Et dicit quotidie miniſtrans (bis in die) & eaſdem hoſtias, quia ſemper offerebat agnum.
Hic autem vnam pro peccatis offerens.pro,vt obtulit,hoſtiam in ſempiternum.)Eſt enim par-
ticipium præteritum actiuum,quo caremus. Differentiam explicat inter Ieſum & ſacerdotem
quotidianum.ille ſæpe eaſdem hoſtias & quotidie,hic autẽ vnam pro peccatis vt obtulit hoſtiã
ſemetipſum,non quotidianam ſed in ſempiternum:hoc eſt ſempiternæ efficaciæ.Sedet.pro,ſe-
dit,in dextera dei.)De illo dixit ꝙ ſtat miniſtrans: de hoc dicit ꝙ vt vnam obtulit hoſtiam ſe-
dit in dextera.quod ſuperius expoſitũ eſt.De cætero expectans donec ponantur inimici eius ſca
bellum pedum eius.) Ne putares ꝙ ſedit in dextera dei iterum quandoq; ſacrificaturus, dicit ꝙ
differentiam

expectat ad perfectionem ſui regni donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius: hoc eſt totaliter ſubiecti illi. Tunc enim regnabit in omnibus & non ſolum in dextera dei. Vna enim oblatione conſummauit in ſempiternum, ſanctificatos.pro, eos qui ſanctificantur.) eſt enim participium paſſiuum præſentis temporis quo caremus. Ideo poſt vnam oblationem ſedit in dextera dei expectans &c. quia vnica oblatione perfecit eos qui mundatur, perfecit autē in ſempiternum. Et propterea non eſt opus vt iterum offerat. ¶Conteſtatur autem nos.pro, teſtatur autem nobis, & ſpiritus ſanctus.) Tractat repetendo authoritatem ſuperius inductam ex Hiere. xxxi.cap. tractando illud verbum poſt. Vnde & ſubiungit. Poſtquam enim dixit. pro, poſt enim prædixit.) Teſtatur ſiquidem nobis ſpiritus ſanctus, quia prædixit poſt, dies illos. Verba ſunt ſpiritus ſancti apud Hiere. Hoc autem teſtamentum quod teſtabor ad illos poſt dies illos dicit dominus.) hoc eſt dies veteris teſtamenti. Dabo.pro, dans, leges meas in corde eorum & in mentibus eorum ſuperſcribam eas: & peccatorum & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius.) Superfluit iam. Ad hoc attulit hæc verba ſpiritus ſancti: videlicet poſt dies illos quum dabo legem nouam, peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius. Vnde & ſubdit. Vbi autem horum remiſſio, iam non eſt oblatio pro peccato.) Hoc eſt quo tendebat author: ꝙ ex eo ꝙ in lege noua facta eſt remiſſio peccatorum per oblationem Chriſti, iam nulla ſupereſt oblatio pro peccato. Fieret enim iniuria oblationi Chriſti, tanꝗ minus ſufficienti. ¶Nec propterea nouicie mireris quotidie offerri ſacrificium altaris in Chriſti eccleſia: quoniam non eſt nouum ſacrificium, ſed illudmet quod Chriſtus obtulit commemoratur: præcipiente ipſo, hoc facite in mei commemorationem. Sacramenta quoq; omnia nihil aliud ſunt ꝗ applicationes paſſionis Chriſti ad ſuſcipientes. Aliud autem eſt iterare paſſionem Chriſti, & aliud iterare commemorationem & applicationem paſſionis Chriſti. B

C

HABENTES itaq; fratres fiduciam in introitū.) (ſeu in introitū) Sanctorum in ſanguine Chriſti.pro, IESV, quàm.pro, quem, initiauit nobis viam nouam & viuentem per velamen, id eſt carnem ſuam & ſacerdotem magnum ſuper domum dei.) Hortari incipit ex dictis, ex eo ꝙ habemus duo. alterum eſt fiducia in introitum ſanctorum. alterum eſt ſacerdos magnus ſuper domum dei. ¶Et fiduciam quidē habere nos dicit ad introeundum in ſancta, nō ob propria merita ſed in ſanguine Ieſu. Et dicit hæc alludendo ad ritum veteris teſtamenti. Tunc enim fiducia ingrediendi in ſancta erat in ſanguine vituli & hirci, & erat propria pontifici: nunc autem fiducia hæc cōmunis eſt omnibus ingrediendi in ſancta (quæ vere ſunt ſancta) cæleſtia in ſanguine Ieſu. ¶Et de eodē introitu ſubiungit, quem initiauit nobis: hoc eſt quem innouauit nobis. Quia ſoli pontifici olim conceſſus erat introitus, ideo authorē tantę nouitatis explicat, quem initiauit nobis, proculdubio Ieſus. ¶Et ne introitum corporalem intelligeres, explicauit eundem eſſe viam nouam & viuentem. Viam & charitatis & gratiæ (quæ perficitur per gloriam) viam nouam & viuentem appellat. Et nouam quidem contra vetuſtatem peccati. Viuentem autem quoniam in actibus vitalibus animę conſiſtit: dilectione ſcilicet & intelligentia dei. ¶Et vt nihil prætermittat figuræ, adiungit per velamen: explicando id eſt carnē ſuam. Per velamen enim erat ingreſſus in ſancta ſanctorum: & Ieſus per carnem ſuam qua velatur eius diuinitas, innouauit nobis introitum in ſancta. ¶De ſacerdote autē dicit ꝙ eſt magnus: vtpote ſuper omnes pontifices. Et ꝙ eſt ſuper domum dei. comprehendentem vniuerſam eccleſiam, & non tantum domum Iſrael. Et rurſus dicēdo ſuper domum dei, colligit ſuperioritatem quàm dixerat reſpectu Moyſi. Ieſus enim magnus ſacerdos ſuper domum dei: ille vero famulus in domo dei. Accedamus.pro, accedimus, cum vero corde in plenitudine fidei.) Explicat qualis eſt acceſſus ad introeundum in ſancta, habentium duo prædicta. & dicit ꝙ habentes hęc duo, accedimus ad ipſa ſancta cum his cōditionibus. Prima eſt cum vero corde in plenitudine fidei. in qua comprehenditur plena fides (quæ eſt in intellectu) cum veracitate cordis: hoc eſt voluntatis. Ita ꝙ non ficto ſed vero corde, non fides ſed plena fides habetur ab accedentibus. Aſperſi corda à conſcientia mala.) Ad ritum veteris teſtamenti alludit: in quo qui tetigerat morticinum, aſpergebatur aqua cineris vitulæ rufæ. Aſperſi inquit non corpora ſed corda: non à corporali tactu morticini ſed à conſcientia mala, accedimus. Et hæc eſt ſecunda conditio: addens ad plenam ex vero corde fidem, mundiciam à conſcientia mala. Et abluti corpus aqua munda.) Et hoc alludit ad veterem cęrimoniam: qua irregularis abluebatur corpus aqua munda, poſtquā aſperſus fuerat aqua ſacra. Et intendit per hoc ꝙ accedimus intus bene diſpoſiti quo ad fidem & quo ad conſcientiam, & tertio abluti corpus per ſacramentum baptiſmi aqua munda. Talis

CCc eſt enim

F eſt enim acceſſus ad introeundum in ſancta.& pro his ſeruandis hortatur ad ea quæ ſequuntur.
Teneatmus ſpei noſtræ confeſſionem indeclinabilem.)Superfluit noſtræ. Non dicit teneamus
ſpem ( quoniam hæc in fiducia claudebatur) ſed dicit ſpei confeſſionem : quæ poteſt multipli-
citer impediri ob varias aduerſitates. Et exigit tenendam confeſſionem ſpei inflexibilem : vt
nec proſperis nec aduerſis nutet,vacillet aut flectatur.) Fidelis enim eſt qui promiſit.) Optima
ratio ad ſeruandam confeſſionem ſpei.) Et conſideremus inuicem in prouocationem charita-
tis & bonorum operum.) Præter extrinſeca impedimenta confeſſionis ſperatæ fœlicitatis per
Chriſtum, interna tollit impedimenta inuidiæ ac ſuperbiæ : qua quis conſiderat alium melio-
rem aut magis acceptum aliis,& inuide prouocat eum aut alios aduerſus eum.Contra hanc pe-
ſtem dicit.Conſiderantes inuicem in prouocationem charitatis, non inuidiæ : & conſequenter
in prouocationem bonorum operum, & non in prouocationem offenſionum ſeu leſionum.
G Vnde & ſequitur. NON deſerentes collectionem.pro,congregationem,noſtram: ſicut con-
ſuetudinis eſt quibuſdam.) Affectus enim ſuperbiæ aut inuidiæ parit deſertionem ſocietatis.
Et vt textus inſinuare videtur, quidam tunc temporis huiuſmodi paſſionibus acti deſerebant
eccleſiam : videntes alios præferri ſibi, aut ſe minus æſtimari. Quod pluries accidere vide-
mus in collegiis. SED conſolantes.) Non ſolum non deſerentes ſed conſolantes exigit eccle
ſiam. ET tanto magis quanto videritis.pro videtis,appropinquantem diem.) De die retribu-
tionis pœnæ vel præmii eſt ſermo. Et continue magis appropinquare videmus diem talem:
eo ꝙ videmus continue magis appropinquare diem mortis. nam tunc erit cuiuſq; iudicium æ-
ternum. Voluntarie enim peccantibus nobis poſt acceptam notitiam veritatis, iam non re-
linquitur pro peccatis hoſtia) Quemadmodum ſuperius dixit ꝙ impoſſibile eſt ſemel bapti-
zatos renouari iterum ad pœnitentiam, recrucifigentes &c.ita modo dicit ꝙ ſi poſt acceptam
H notitiam veritatis peccamus non relinquitur pro peccatis hoſtia:quoniam Chriſtus non eſt ite-
rum crucifigentibus. Eadem ſiquidem ſententia eſt ſub aliis verbis: ibi ſub crucifixionis nomi-
ne,hic ſub nomine hoſtiæ pro peccatis.ibi renouatio baptiſmi recrucifixionem, hic iterata ho-
ſtia pro peccatis rebaptizationem infert. Peccantes enim ante baptiſmum, manet hoſtia pro
peccatis quæ communicatur in baptiſmo: peccantibus autem poſt baptiſmum non relinquitur
hoſtia pro peccatis, quia non poteſt eis communicari per baptiſmum. Terribilis autem quæ-
dam expectatio iudicii.) ſubaudi relinquitur. ET ignis æmulatio.) Ignis inferni appellatur
ignis æmulatio, pro quanto à zelo diuino procedit. QVAE.pro, qui, conſumpturus eſt ad-
uerſarios.) Explicat de quo igne loquitur : de illo ſcilicet qui voraturus eſt inimicos Chriſti.
¶ Irritam quis faciens legem Moyſi, ſine vlla miſeratione duobus vel tribus teſtibus moritur.)
Argumentatur ex pœna ſtatuta tranſgreſſoribus legis Moyſi, argumento à minori. Vnde &
I ſubdit. QVANTO magis putatis deteriora mereri.pro, merebitur, ſupplicia qui filium dei
conculcauerit.) hoc eſt beneficium gratiæ per filium dei collatum conculcauerit peccato. Et
ſanguinem teſtamenti pollutum.pro,communem(ſeu immundum) duxerit, in quo ſanctifica-
tus eſt.) Hebræi immundum appellant commune. Prius dixerat iniuriam irrogatam di-
uinitati Chriſti, nominando filium dei. Modo iniuriam irrogatam humanitati eiuſdem ex-
plicat, nominando ſanguinem noui teſtamenti : in quo ſanguine mundificati ſumus. Et de-
mum iniuriam ſpiritui ſancto irrogatam ſubiungit, dicendo. ET ſpiritui gratiæ contume
liam fecerit?) Et eſt ſermo exaggeratiuus peccati quòd committitur à baptizatis. Has enim
omnes deformitates aggrauantes illud habet,quantum eſt ex circunſtantia ingratitudinis con-
tra beneficium in baptiſmo ſuſceptum. Et hinc habes quàm grauius peccet Chriſtianus eo-
dem peccati genere (puta adulterii ſeu furti) quàm non Chriſtianus. Et eſt ſermo de peccatis
K mortalibus: quoniam ſolum peccatum mortale proprie loquendo, iniuriam infert ſpiritui gra-
tiæ, filio dei &c. Scimus enim eum qui dixit, mihi vindictam. pro, vindicta.) ſupple reſer-
uatur. Nullus enim iuſte vindicat niſi deus aut diuina authoritate. ET ego retribuam.)
Superfluit et. Ex cantico Moyſi ſumpta eſt hæc ſententia. ET iterum.) Aliam affert ex pſal-
mis authoritatem. QVIA iudicabit dominus populum ſuum.). Superfluit quia. Nec puta-
res vindictam diuinam in extraneos tantum fore,ſubiunxit ꝙ etiam iudicabit dominus popu-
lum ſuum, & vindicando & præmiando. Horrendum eſt incidere in manus dei viuentis.)
Non contradicit Dauidi qui elegit incidere potius in manus dei. Sed iſte loquitur in futura vi-
ta:Dauid autem in præſenti. Præſentis enim vitæ tempus eſt tempus miſericordiæ: futuræ au
tem eſt tempus exacti iudicii. Et propterea horrendum eſt peccatoribus incidere in vita alia
in manus dei viuentis. Quibus optandum eſt in hac vita ſucipi in manus dei viuentis.

Rememoramini autem priſtinos dies. ) Temperat tot minas, recordatione bonorum operum & paſſionum. In quibus illuminati. ) Explicat quos priſtinos dies ad memoriam reuocat, ſcilicet poſt gratiam baptiſmi habitam. hanc enim gratiam per illuminationem ſignificat. Magnum certamen ſuſtinuiſtis paſſionum.) Illos recolite dies in quibus poſt baptiſmi gratiam ſuſtinuiſtis magnum certamen afflictionum, dupliciter. E T in altero quidem opprobriis & tribulationibus ſpectaculum facti. ) Ecce primus modus quo publicis afflictionibus & contumeliis eſtis facti ſpectaculum, proculdubio populis. In altero autem ſocii taliter conuerſantium effecti.) Alter modus eſt ꝙ eſtis aſſociati Chriſtianis cōuerſantibus taliter vt fierent ſpectaculum & ludibrium populi. Et hoc ſecundum ab experientia declarat. NAM & vinctis.pro, vinculis meis, compaſſi eſtis. ) De primo autem ſubiungit. E T rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis. ) Confiſcationem bonorum rapinam appellat: quia vere rapina eſt quum ex iniuſta cauſa fit. Vt in propoſito, quia Chriſtiani erant ſic affligebantur. Cognoſcentes vos habere meliorem & manentem ſubſtantiam. Deeſt, in cælis. ) Ideo cum gaudio, quia cognoſcebatis vos habere ſubſtantiam omnium temporalium facultatum tum meliorem tum manentem: vtpote in cælis. Cæleſtes enim diuitiæ longe ſunt meliores terreſtribus: & illæ æternæ, iſtæ temporales. ¶ Aduerte prudens lector ne ex eo ꝙ author dicit nam & vinculis meis compaſſi eſtis, arguas Paulum intelligi: quoniam vincula communia fuerunt multis. Et Clemens ipſe cuius dicitur hæc epiſtola, in vinculis fuit. NOLITE itaq; amittere. pro, ne itaq; abiiciatis, confidentiam veſtram: quæ magnam habet remunerationem. ) Sententia clara eſt: & clare pendet ex dictis. Patientia enim vobis neceſſaria eſt.) Modum perſeuerandi in dicta confidentia, aſtruit pendere ex patientia. Vt voluntatem dei facientes.) tolerando aduerſa. Reportetis promiſſionem. ) remunerationis magnæ. ) A D H V C enim modicum aliquantulum, qui venturus eſt veniet & non tardabit. ) Ex Abbacuc ſecundo ſumpta eſt hæc ſententia. Et affertur ad prouocandum ad patientiam ex appropinquatione aduentus I E S V. Facilius enim toleratur quòd modico tempore tolerandum prædicitur. Iuſtus autem meus ex fide, viuit. pro, viuet. ) et ſuperfluit meus. Et hoc ex Abbacuc ibidem. quód declaratum eſt ad Rom. i. Eſt enim ſenſus ꝙ iuſtus ex fide, non iuſtus ex operibus legis, eſt ille qui viuet. Quod ſi ſubtraxerit ſe. pro, ꝙ ſi ſubtrahetur, non placebit animæ meæ. pro, non complacebit anima mea in illo.) Sententia tamen eadem redit. ꝙ ſi vir iuſtus ex fide, ſubtraxerit ſe à iuſtitia fidei, anima mea inquit deus non complacebit in illo. Nos autem non ſumus ſubtractionis filii in perditionem. ) Superfluit filii. quamuis aptiſſime ſubintelligatur. Sed fidei in acquiſitionem animæ.) Si prudens lector aduerteris citata, quatuor attulerat: videlicet fidem & vitam, ſubtractionem & non complacentiam diuinam. Et propterea iuxta duo vltima dicit negatiuam, nõ ſumus ſubtractionis in perditionem. Diſplicentiam enim diuinam perditionem hominis declarat. Et loco primorum duorum dicit affirmatiue, ſed fidei in acquiſitionem animæ: explicando ꝙ illud viuet, eſt acquiſitio animæ. vt & hinc accendat Hebræos ad perſeuerandum in confidentia cœpta.

A B C D

## CAPVT. XI.

E S T autem fides. ) Dixerat ꝙ iuſtus ex fide, viuet: & explicauerat nos eſſe fidei ad acquirendam animam. totum ergo pondus rei in fide conſiſtere dixerat. Et propterea tractatum de fide aggreditur. Sperandarum. pro, earum quæ ſperantur. ) Eſt enim participium præſentis temporis paſſiuum quo caremus. Subſtantia rerum, argumentum non apparentium. ) hoc eſt fides eſt ſuſtẽtatio earum rerum quę ſperantur. Hypoſtaſis enim & id quod ſuſtentat ſignificat. Nec hæc particula eget probatione: quoniam quaſcunque res ſperamus in alia vita, ſuſtentantur in nobis fide. ¶ Quod autem dicitur argumentum non apparentium, latiorem cãpum oſtendit eſſe fidei quatenus argumentum q̃ quatenus ſubſtantia. Nam ſub non apparentibus compræhenduntur & res quæ ſperantur & res quæ non ſperantur. Pœnas enim inferni, æterna ſupplicia nullus ſperat: & tamen ſunt ſub numero eorũ quæ non videntur in præſenti ſtatu. Fides itaq; quatenus ſuſtentatio noſtra eſt, eas res reſpicit quæ ſperantur: quatenus autem argumentum (hoc eſt ratio quædam) eſt, non parit euidentiam vt parit ratio demonſtratiua, ſed terminatur ad res quæ non videntur dum creduntur, dum earum eſt fides. ¶ I N hac enim teſtimonium conſecuti ſunt ſenes. pro, ſeniores.) Dixerat nos autem ſumus fidei. Et propterea decurrẽdo ab exordio mundi, intendit monſtrare iuſtos omnes fuiſſe E

F nes fuiſſe fidei. Et propterea dicit primo in genere ꝙ ſeniores in hac ( ſcilicet fide) acceperunt
teſtimonium. Nec explicat cuius rei:quoniam diuerſarum rerum teſtimonium diuerſi accepe-
runt à deo per fidem.

FI D E intelligamus aptata eſſe ſecula verbo dei,vt ex inuiſibilibus viſibilia. pro, vt ex non
apparentibus apparentia, fierent.) Magnam differentiam eſſe conſtat inter inuiſibilia &
non apparentia . Multa enim ſunt ſecundum ſe viſibilia quæ tamen ſunt non apparenti.
Et ſimiliter inter viſibilia & apparentia. Nam multa viſibilia ſunt quæ non apparent. ¶Mo-
dum deſcriptum à Moyſe in principio Geneſis dicit author à nobis fide intelligi. Fide inquit
intelligimus, & nos & ſeniores,aptata eſſe ſecula. Non dicit creatum eſſe mundum ſed aptata
eſſe ſecula. Opera enim diſtinctionis & ornatus (quibus tempora aptata ſunt ) ſignificat. nam
G in aptatis ſex diebus aptata intelligimus omnia ſecula. ¶Quod autem dicit verbo dei, ad lite-
ram ſignificat verbum dei expreſſum à Moyſe, dixit dominus fiat lux . & idem in ſingulis ſex
diebus repetendo : dixit deus fiat firmamentum , fiant luminaria &c. Hoc enim verbo aptauit
ſex dies. ¶Quod autem ſubdit vt ex non apparentibus apparentia fierent, ſignificat & primo
quidem die ex non apparentibus creatis cælo & terra cooperta aquis, facta apparentia creando
lucem. Et ſimiliter in ſingulis diebus non apparentia facta ſunt apparentia. Author enim ad
modum quem moyſes refert ſpectat. Et quia Moyſes poſt creatum cælum & terram omnia ex
præiacenti materia fieri deſcribit , ideo author dicit quod intelligimus aptata eſſe ſecula verbo
dei ſic vt ex non apparentibus ( quaſi latentibus ) fierent apparentia. Si autem perſpicaciorem
ſenſum exigis , ſcrutare principium Geneſis . Satis eſt hic ſuperficietenus tetigiſſe.

F I D E plurimam hoſtiam Abel quam Cain obtulit deo. ) Interpres dictionem comparati-
H uam mutauit in ſuperlatiuam : ne diceret plurem hoſtiam dixit plurimam hoſtiam . Et ex hac
dictione apparet differentia inter hoſtiam Abel & Cain: quòd ille parum obtulit fructus terræ
deo,iſte autem plus obtulit fructum ouium. Et propterea ſignificatur auaritia Cain & libera-
litas Abel erga religioſam oblationem. Per quam teſtimonium conſecutus eſt,eſſe iuſtus ) per
quàm hoſtiam fide oblatam conſecutus eſt teſtimonium ꝙ eſt iuſtus . Quomodo autem con-
ſecutus ſit hoc teſtimonium, ſubiungit. Teſtimonium perhibente. Deficit.de,muneribus eius
deo. ) Dicitur enim in Geneſi ꝙ reſpexit deus ad Abel & munera eius. Et ſignum ſenſibile
quo reſpexit,creditur ignis cæleſtis accendens ſacrificium. Sic enim teſtimonium manifeſtum
perhibuit de muneribus eius deus: ac per hoc ꝙ eſſet iuſtus. Et per illam defunctus adhuc lo-
quitur. ) hoc eſt per meritum illius fidei defunctus Abel adhuc loquitur,in Geneſi dicente deo.
Ecce ſanguis fratris tui Abel clamat ad me de terra.

F I D E Enoch tranſlatus eſt. ) vt creditur in paradiſum terreſtrem. Ne videret mortem.)
I ſicut alii tunc temporis. Et non inueniebatur. ) nec viuus nec mortuus. Q V I A tranſtulit
eum dominus. ) Res geſta narratur ſcripta Geneſis quinto . A N T E tranſlationem enim.
Deficit,ſuam, teſtimonium habuit placuiſſe deo. ) Probat ꝙ fide tranſlatus eſt , quia in Geneſi
antequàm tranſferretur ſcribitur de ipſo quòd placuit deo. Sine fide autem impoſſibile eſt pla
cere deo. ) Superfluit deo. quamuis ſubintelligatur. Credere enim oportet accedentem ad deũ
quia eſt,& inquirentibus ſe remunerator ſit. ) Duo oportet credi non à quolibet grato deo ſed
à quolibet accedente ad deum. Ad differentiam eorum qui iam ſunt coniuncti cum deo:quos
non oportet hæc credere. ¶Alterum eſt quòd deus eſt. Qui enim non credit deum eſſe,nun
quàm accedet ad eum. At ſi obieceris hoc non congruere iis qui euidenter cognoſcunt demon-
ſtratiua ſcientia deum eſſe. Tales enim quum videant deum eſſe,impoſſibile eſt ꝙ credant deũ
eſſe : quum fides ſit argumentum rerum non apparentium . Solutio eſt quòd doctrina hæc in
K communi datur ; & propterea dicitur in communi quòd oportet credere quia eſt. Longe au-
tem melius eſſet ſi non crederet ſed ſciret quia eſt.ſed hoc rarum aut rariſſimum eſt.¶Alterum
eſt quòd inquirentibus ſe remunerator ſit,proculdubio ſingulis ſigillatim in futura vita. Et hoc
oportet fide teneri:quoniam nulla ſcientia ſpeculatiua ad hoc attingere poteſt : & ſine huius rei
fide nullus accedit ad deum. Hæc duo credere neceſſarium fuit omni tempore à principio mun
di. Alii autem in ſpeciali (vt deum eſſe trinum & vnum, & myſterium incarnationis , & alia
huiuſmodi) non fuit omni tempore neceſſarium credere: ſed prout deus ſucceſſiue reuelauit,cre
uit explicatio fidei , creuit & extenſio credendorum neceſſario.

F I D E Noe reſponſo accepto.) Tertius ante diluuium iuſtus inducitur Noe. De iis quæ ad-
huc non videbantur.) quæ ſcilicet in diluuio euenerunt. Et hinc apparet diuino oraculo edo-
ctum fuiſſe

ctum fuiſſe Noe. Metuens aptauit arcam in ſalutem domus ſuæ.) id eſt familiæ ſuæ. Per quam.) A
ſcilicet fidem. Damnauit mundum.) damnabilem mundum monſtrauit non credentem ſibi.
Et iuſtitiæ quæ per fidem eſt, hæres eſt inſtitutus.) In ipſo enim ſolo (connumerando ſuos
cum eo) remanſit iuſtitia quæ per fidem eſt, mortis omnibus in diluuio. Et propterea ipſe
fuit inſtitutus hæres omnium priſcorum iuſtorum quatenus iuſti iuſtitia fidei. F I D E qui vo
catur Abraham, obediuit in locum exire quem accepturus erat in hæreditatem.) Res geſta
ſcripta Geneſis duodecimo.(egredere de terra tua &c.) tangitur. vnde & ſubditur. E T exiit
neſciens quo iret.) Dixerat enim deus, & veni in terram quàm monſtrauero tibi. ❡FIDE de-
moratus eſt in terra promiſſionis tanquam aliena, in caſulis.pro, tentoriis, habitando: cum Iſaac
& Iacob cohæredibus promiſſionis eiuſdem.) hoc eſt quòd ſimiliter Iſaac & ſimiliter Iacob
habitauit in tentoriis in terra promiſſionis tanquam aliena./ Et rationem mundi habitandi
(videlicet in tentoriis peregrino more) ſubiungit fidem, dicendo. Expectabat enim funda-
menta habentem ciuitatem.) Verbis Pſalmiſtæ vtitur, fundamenta eius in montibus ſanctis. B
De hac enim ciuitate loquitur, expectabat ciuitatem habentem fundamenta. quæ proculdubio
eſt eccleſia triumphans. Cuius artifex & conditor deus.) Deus enim conditor eſt cæleſtis ci-
uitatis: & miro ſpiritus ſancti artificio ipſam diſpoſuit. ❡F I D E & ipſa ſacra ſterilis virtu-
tem in conceptione ſeminis accepit.) Superfluit ſterilis. E T præter tempus ætatis. Deeſt.
peperit.) Rem geſtam narrat ſatis notam. Quoniam fidelem credidit eſſe eum qui promi-
ſerat. Propter quod & ab vno orti.pro, nata, ſunt: & hoc.pro, & ipſa.) Eſt enim nominatiuus
pluralis neutri generis. E mortuo tanquam ſydera cæli in multitudinem, & ſicut arena quæ
eſt ad oram maris innumerabilis.) Senſus eſt ꝙ propterea ab vno Abraham nata ſunt multa
milia hominum, & ipſa multa milia nata ſunt ex mortuo: hoc eſt ex effœto & mortuo corpo-
re quo ad vim generatiuam. Et multitudinem iuxta promiſſiones factas Abrahæ, explicat ex
multitudine ſyderũ & arenæ. Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti.) Abraham, Iſaac & Iacob: C
Non acceptis.pro, non accipientes, promiſſiones tũ poſſeſſiones terræ, tum præcipuæ gloriæ
Meſiæ. Sed à longe eas aſpicientes.) Directe pronomen eas, demonſtrat ſpectantia ad Meſiam.
ET ſalutantes.) Non ſolum ſpectabant eas à longe, ſed etiam à longe venerabantur velut ſalu-
tando. E T confitentes quia.pro, ꝙ peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram.) Confitebantur
enim facto (habitando ſcilicet in tentoriis & non in domibus) ſe eſſe hoſpites & peregrinos in
terra. Et hinc arguit. Qui enim hæc dicunt.) & facto & verbo: vt patet Geneſis. xxiii. de A-
braham, &. xxvi. de Iſaac, & .xlvii. de Iacob. Significant ſe patriam inquirere.) Non enim
homo peregrinatur vt ſemper peregrinetur. ❡E T ſi quidem illius meminiſſent de qua exie-
rant, habebant vtique tempus reuertendi.) Argumentatur quod ratio quare dicebant ſe & ver
bo & facto peregrinos, non erat ex eo quod intenderent reuerti ad propriam patriam terre-
ſtrem: videlicet Chaldęam ſeu Meſopotamiam. quia habebant opportunitatem reuertendi in D
illam: ac per hoc nón peregrinandi. N V N C autem meliorem appetunt, id eſt cæleſtem.)
Ideo ſe peregrinos toto tempore dicebant quia melioré patriam appetebant, ſcilicet cæleſtem.
Et hoc manifeſtat ex diuino teſtimonio. I DEO non confunditur.pro, erubeſcit, deus vocari
deus eorum.) Magna gratia & quodammodo demiſſio dei, vt qui natura eſt vniuerſorum deus,
non erubeſcat hanc appropriationem vt vocetur deus iſtorum trium: deus Abraham, deus Iſa-
ac, deus Iacob. Parauit enim illis ciuitatem.) Ideo non erubeſcit vocari deus iſtorum, quia
eſt deus iſtorum vt ciuium cæleſtis patriæ quàm illis parauit. quo modo non poteſt vocari deus
omnium. F I D E obtulit Abraham Iſaac quum tentaretur.) Hiſtoria clara eſt. E T vni-
genitum offerebat.) Vnigenitum appellat ex Sara: quæ ſola erat proprie vxor. nam aliæ con
cubinæ erant. I N quo.pro, qui.) De Abraham enim loquitur. Promiſſiones ſuſceperat.)
Et declarando promiſſiones ſubiungit. A D quem.) ſcilicet Abraham. Dictum eſt quia
pro, ꝙ, in Iſaac vocabitur tibi ſemen.) Ad magnificandum Abrahæ fidem hæc explicat. Ar- E
bitrans. pro, arbitratus, quia. pro, ꝙ & à mortuis ſuſcitare potens eſt deus.) Fidem Abrahæ
tantam explicat ꝙ arbitrabatur omnino verificandam promiſſionẽ ſibi factam à deo (in Iſaac
vocabitur tibi ſemen) etiam immolando ipſum Iſaac. Et ne hanc fidem impoſſibilem puta-
res, dicit ꝙ perpendebat deum poſſe reſuſcitare à mortuis ipſum Iſaac immolatum, ad hoc vt
impleretur promiſſio ſeminis. V N D E eum & in parabolam.pro, ſimilitudine, accepit.) hoc
eſt & propter tantam fidem accepit ipſum Iſaac in ſimilitudine futuri Meſiæ. Immolatio e-
nim illa, ſalua Iſaac vita, immolationis Meſiæ ſimilitudo fuit: in qua caro per arietem ſignifica-
ta, occiſa eſt, ipſa autem Meſiæ perſona viua manſit: vtpote hypoſtaſis diuina. F I D E & de

F futuris benedixit Iſaac, Iacob & Eſau. ) Exponit vtranque benedictionem ſpectaſſe ad futura.
Spectabat enim ad populos naſcituros ex ipſis. Hiſtoriam cum benedictionibus diffuſe habes
in Geneſi. ❡F I D E Iacob moriens, ſingulos filiorum Ioſeph benedixit. ) Et hoc circa fi-
nem Geneſis habetur. E T adorauit faſtigium virgæ eius.pro,& adorauit in faſtigium virgæ
ſuæ. ) Sic habetur in Græco. Et eſt ſenſus ꝙ Iacob adorauit, incuruauit ſe adorando, verſus
faſtigium virgæ propriæ, in qua ſuſtentabatur. In Hebræo tamen habetur & incuruauit ſe
Iſrael ad caput lecti. Ita quòd faſtidium virgæ,poſuit loco caput lecti. ❡F I D E Ioſeph mo-
riens,de profectione.pro,exitu,filiorum Iſrael memoratus eſt,& de oſſibus ſuis mandauit.) Ge-
neſis vltimo, Ioſeph mandat oſſa ſua tranſportari quando exibunt de Aegypto filii Iſrael.
F I D E Moyſes natus occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis, eo ꝙ vidiſſent elegan-
tem infantem : & non timuerunt regis edictum. Fides in hoc opere intelligitur quo ad opem
G diuinam ad ſaluandum infantem. In hac enim fide per tres menſes fecerunt contra regis edi-
ctum. ❡F I D E Moyſes grandis factus negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis.pro,negauit di-
cere,filius ſum filiæ Pharaonis. ) Hoc ex ſcriptura non habetur. Magis eligens affligi cum po
pulo dei.) Hoc dicit ad declarandum ꝙ fide Moyſes negauit dicere. Q V A M temporalis.pro,
temporalem, peccati habere iucunditatem. ) Negando dicere filius ſum filiæ Pharaonis, cum
Hebræis reputatus eſt:ac propterea cum populo dei afflictus. Et ſi dixiſſet filius ſum filiæ Pha-
raonis,temporalem habuiſſet iucunditatem peccati. Fuiſſet enim conſors curiæ regiæ : ac per
hoc affligentium Hebræos. Maiores diuitias æſtimans theſauro Aegyptiorum. pro, theſauris
qui in Aegypto, improperium Chriſti. ) Improperium populi Iſraelitici appellat imprope-
rium Chriſti:quoniam ad hoc populus ille erat electus è cunctis populis, vt ex eo expectaretur
Chriſtus. Aſpiciebat enim in remunerationem. ) futuram per Chriſtum. ❡F I D E reli-
H quit Aegyptum. ) transferens populum. N O N veritus animoſitatem regis. ) Pharaonis.
Inuiſibilem enim tamquam videns ſuſtinuit.) id eſt deum inuiſibilem expectauit fide tanquam
videns,tam certe quàm ſi videret inuiſibilem. ❡F I D E celebrauit paſcha.) offerendo agnum
paſchalem. Et ſanguinis effuſionem.) in ſuperliminaribus & poſtibus. Ne qui vaſtabat pri-
mitiua. pro, primogenita. ) angelus ſcilicet. Tangeret eos. ) Res geſta ſcribitur in Exodo.
❡F I D E tranſierunt mare rubrum tanquam per aridam terram.) Hiſtoria ibidem clara eſt.
Quòd. ) ſcilicet mare. Experti. pro, experientes, Aegyptii deuorati ſunt. ) ſubmerſione. Et
hoc ibidem clare ſcribitur. ❡F I D E muri Hierico corruerunt.) tempore Ioſue. Circumitu
dierum ſeptem.) Res geſta ſcribitur in libro Ioſue. Vbi etiam ſcribitur ſequens. ❡Fide Raab
meretrix non periit cum incredulis : excipiens exploratores cum pace. ) Excipiens præteriti
temporis participium actiuum eſſe deberet:quo caremus. Ratio redditur:quia excepit explora-
I tores, ideo non periit. E T quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem, de
Gedeon, Barac, Samſon, Iephthe, Dauid, Samuel & Prophetis. ) Lege librum Iudicum de pri-
mis quator:libros autem Regum de Samuele & Dauide & aliquibus prophetis.Et quoniam au-
thor non explicat in ſpecie geſta ſingulorum ex fide, ideo intelligendum eſt intantum eos ad
propoſitum afferri inquantum aliquid fide operati ſunt aut receperunt.In genere autem ſubiun
git. Qui per fidem vicerunt regna.) Chananęorum,Moabitarum,Idumęorum &c. Operati
ſunt iuſtitiam.) Ne putares ꝙ de vincere regna eo modo loquitur quo mundani principes etiã
vicęrunt regna (vt Alexander, Nabuchodonoſor &c.) ſed de illo vincere quòd fit per fidem
quæ operatur iuſtitiam.quæ nulli facit iniuriam ſed ius ſuum vnicuiq; reddit,loquitur,ideo ſta-
tim ſubiungit. Operati ſunt iuſtitiam, non oppreſſerunt innocentes ſed diuinam exercuerunt
iuſtitiam. Adepti ſunt promiſſionem.) Quod negatum fuit primis patribus(Abrahæ,Iſaac &
K Iacob)cõceſſũ eſt poſterioribus:vt poſſiderẽt ſcilicet terrã promiſſionis. Obturauerunt ora leo-
num.) Samſon enim(vt patet Iud.xiiii.) & Dauid(vt ipſe refert primi Reg.xvii.) & Daniel(vt
in ipſo patet)obturauerunt ora leonum. Extinxerunt impetum.pro,potentiam,ignis. ) Aaron
& Moyſes Nu.xi.&.xvi.& Daniel.iii.tres pueri in fornace,extinxerunt,potentiam ignis. Effu-
gauerunt aciem.pro,ora, gladii.) Et hoc frequenter factum eſt à multis, effugantibus gladios
hoſtiles. Conualuerunt de infirmitate.) hoc eſt de impotentia. Et eſt ſenſus.ex impotentibus fa
cti ſunt potentes.Quod nõ ſolum in Maccabęis legimus,ſed etiam in libro Iudicum & Regum
pluries ex impotẽtibus facti ſunt potẽtes.Fortes facti ſunt in bello.)vt patuit tẽpore Ioſue & etiã
Saulis.Caſtra verterũt exterorũ.)hoc eſt verterunt in fugã caſtra alienorũ.Et hoc quoq; pluries
fuit:& tẽpore Saulis & Dauidis& Maccabęorũ. Acceperũt mulieres de reſurrectiõe mortuos ſu
os.)Per Eliſeũ & Eliã mulieres filios ſuos mortuos,reſuſcitatos receperũt:vt patet in.3.&.4.Reg.

Alii autem

Alii autem diſtenti ſunt.) A diſtendor accipe diſtenti. Qui fuerint iſti extenſi in eculeo aut A
ſimili tormento,non inuenio ſcriptum. Niſi forte ad Maccabęorum afflictiones referatur.Nō
ſuſcipientes redemptionem.) Patres prius nominati fide fecerunt : iſti autem fide paſſi ſunt.
Inter quos primo loco commemorantur diſtenti , non ſuſcipientes redemptionem à malis in
hac vita. VT inuenirent meliorem reſurrectionem.) in alia vita. Illa enim erit reſurrectio ad
vitam immortalem:reſuſcitati autem ab Elia & Eliſeo redierunt ad vitam mortalem. ❡Alii ve
ro ludibria & verbera experti.) vt Iob quo ad ludibria, Eſaias & Hieremias: quo ad verba vero
Micheas. Inſuper & vincula & carceres.) Hieremias enim poſitus eſt in neruo, & Micheas in
carcere. Lapidati ſunt.) Naboth & Hieremias in Aegypto, & Zacharias filius Ioiadæ. Secti
ſunt.) De Eſaia accepimus ꝙ Manaſſes fecit eum ſecari ſerrea lignea. Tentati ſunt.) vt Mac-
cabæi & ſeptem fratres. IN occiſione gladii mortui ſunt.) Innumerabiles hi fuerunt:& ſpecia
liter tempore Manaſſæ, qui ſanguine prophetarum impleuit Hieruſalem. Circumierunt in B
melotis.) Græcam dictionem interpres reliquit. & ſignificat pellem ab oue detractam cum
lana. Talibus enim pellibus veſtiebantur huiuſmodi eremitæ. IN pellibus caprinis.) aliqui in
pellibus ouinis, aliqui in caprinis. Egentes.) proculdubio neceſſariis. Et hæc de Elia(& for-
te aliis nobis ignotis) dicuntur. Anguſtiati.) vt patet de Elia quum fugit à facie Iezabel: & de
Dauide à facie Saulis. Afflicti.) Generale nomen eſt : compræhendens afflictiones frigoris,
æſtus, accubitus &c. Quibus dignus non erat mundus.) Hinc apparet ꝙ ad literam loquitur
de ſanctis. de quibus ſubiungit. In ſolitudinibus errantes in montibus & ſpeluncis & in cauer-
nis terræ.) Qui ad noſtram notitiam non peruenerunt. Et hi omnes teſtimonio fidei proba-
ti.) hoc eſt laudati,commendati. NON acceperunt promiſſionem.) vitæ æternæ, ſi refertur
ad tempus quo probati ſunt,vel promiſſionem reſurrectionis corporalis.Et ſic nō acceperunt,
refert etiam tempus præſens:quia nec hactenus acceperunt illam. DEO pro nobis.pro, de no C
bis, melius aliquid prouidente.) Participium præteriti temporis actiuum deberet eſſe.Eſt enim
ſenſus.quum deus aliquid melius de nobis prouidit. Quod eſt illud melius ſubiungit. Vt non
ſine nobis conſummarentur.) hoc eſt perficerentur. Et hoc verificatur tum quo ad perfici bea
titudine animæ:quia hæc beatitudo dilata eſt vſq; ad mortem Chriſti, in qua & nos noui teſta
menti ſimul beatitudinem animæ aſſequimur. Tum quo ad beatitudinem corporis : quia illa
differtur vſq; ad diem iudicii, in quo omnes ſimul beatificabimur. ❡Nec ea ratione dicitur ꝙ
deus melius aliquid nobis prouidit,tanquam dilatio gloriæ priſcorum fuerit aliquid melius no-
bis. Non eſt hic ſenſus literæ: ſed comparatiuum melius refertur ad ſtatum priſcorum patrum.
Et eſt ſenſus ꝙ illi non ſunt beatificati tunc quum mortui ſunt : eo ꝙ deus tempus beatificatio-
nis ( quod eſt longe melius quàm tempus mortis priſcorum ) diſpoſuit fore in ſtatu noui teſta-
menti,in quo ſumus nos. Quum prouidit ergo deus ſtatum meliorem nobis, diſtulit illorum
beatitudinem. Et hinc ſequitur ꝙ non ſine nobis perficiuntur. D

## CAPVT. XII.

DEOQVE & nos tantam habentes impoſitam.pro, circumpoſitam, nu-
bem teſtium.) Ex allatis fidei teſtibus deſcendit ad exortandum ad toleran-
tiam malorum,præcipuæ mortis. Et multitudinem teſtium allatam,appel-
lat metaphorice nubem circumpoſitam teſtium. Nubem quidem propter
celſitudinem:circumpoſitam autem vt nulla ex parte (hoc eſt in nulla actio
ne,in nulla paſſione) deeſſe nobis teſtes fidei ſignificet. Deponentes omne
pondus & circunſtans nos peccatum.)Superfluit nos.Et dictio interpretata E
circunſtans,plus ſignificat.nam ſignificat circunſtans facile.Per patientiam curramus ad propo
ſitum nobis certamen.)Superfluit ad.Metaphorico ſermone vtitur ad ſimilitudinē proſequētiū
currēdo certamen.Talibus enim deponēda ſunt primum pondera:quoniam impedirent curſū.
Deponenda quoq; ſunt quęcunq; circunſtantia ipſos: ſiue ſint veſtes,ſiue ſint in via rami fruti-
cum aut vepres : & ſimilia quæ hinc & inde impedirent curſum. Sub qua metaphora pondus
peccatorum & quæ facile circundant nos affectiones ad conſanguineos, ad carnem propriam,
deponi oportere ſignificatur. Huiuſmodi autem affectiones appellantur facile circunſtans pec-
catum,quoniam facile emergunt in peccatum: vt intelligamus non præcipi vt deponamus affe
ctiones carnis niſi pro quanto emergunt in peccatum facile.hoc enim conuenit imperfectis.
❡Nec dicit ad propoſitum certamen, ſed dicit curramus ipſum propoſitum certamen : curra-

F mus autem per patientiam,tolerando mala. Militia enim eſt vita hominis ſuper terram.Dire-
ĉte tamen ad literam de certamine fidei eſt ſermo. Quod tunc inter afflictiones & tormenta
vſq; ad mortem,currẽdum imminebat. Vnde & ſubdit.¶ Aſpicientes in authorem fidei & con
ſummatorẽ Ieſum.)hoc eſt intuẽdo ducẽ noſtrũ Ieſum qui eſt& inchoator & finitor fidei. Ipſe
enim inchoat fidem in cordibus per gratiam & finit per præmium.Qui pro ꝓpoſito ſibi gau-
dio.) immortalitatis ſibi paratæ. Suſtinuit crucem confuſione contempta.) Non ſolum ſuſti-
nuit tormentum crucis ſed etiam ignominiam. Erat enim ignominioſum tormentum.Vnde
contempſit vitam corporis & gloriam mundanam propter gloriam ſibi paratam. Vnde &
præmium ſtatim ſubdit. Atque in dextera ſedis dei ſedet.pro,ſedit.) Declaratum eſt in princi-
pio epiſtolæ hoc.Meruit enim Chriſtus per paſſionem & mortem ſuam vt ſtatim(hoc eſt poſt
triduum) reſuſcitaretur immortalis & regnaret in præcipuis bonis regni dei: qualia ſunt ſpiri-
G tualia & cæleſtia. ¶Recogitate enim eum qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſemet-
ipſum contradictionem.) Dixerat aſpicientes: adiungit modo aſpectu meditationem tanti
ducis,qui talia ſuſtinuit &c. Vt non fatigemini,animis veſtris deficientes.) Non ſolum propter
propriam gloriam promerendam hæc ſuſtinuit, ſed propter vos: vt non langueatis, languore
non corporis ſed animæ,deficiendo, in certamine fidei paulatim declinando. Quod eſt dice-
re ꝙ ideo hæc ſuſtinuit vt vos animis veſtris conualeſcatis, fortes ſitis.
NONDVM enim vſq; ad ſanguinem reſtitiſtis, aduerſus peccatum repugnantes.) Super-
fluit enim. Ininium eſt ſequentis particulæ,exhortationi adiungendo repræhenſionem. Et iun
genda eſt ſequenti literæ. Et obliti eſtis conſolationis ( ſeu adhortationis) quæ vobis tanq̃ filiis
loquitur dicens.) Integra ſententia repræhenſiua ex ambabus particulis conſtat: videlicet non-
dum vſq; ad ſanguinem reſtitiſtis,& obliti eſtis adhortationis cæleſtis patris. Manifeſte repræ-
H hendit eos ꝙ tam cito obliti ſunt paternæ adhortationis. tam cito, hoc eſt antequã ſuſtinuerint
vſque ad ſanguinem,anteq̃ afflictiones perſonales cum ſanguinis effuſione pertulerint.FILII
mi noli negligere diſciplinam.pro,caſtigationem, domini, neq; fatigeris dum ab eo argueris.
Quem enim diligit dominus caſtigat:flagellat autem omnem filium quem recipit.) Superfluit
mi. Et ex Prouerb.iii.cap.ſententiam hanc attulit.quàm pertractando ad propoſitum,ſubiun-
git. ¶IN diſciplina perſeuerate,tanquam filiis vobis offert ſe deus.pro,ſi caſtigationem ſuſtine
tis, tanquam filiis vobis offertur deus.) Ex eo ꝙ ſacra ſcriptura deum caſtigantem introducit
tanquam patrem caſtigantem filium in quo ſibi complacet,argumentatur (& bene) ꝙ ſi caſti-
gationem domini ſuſcipitis, habetis hanc prærogatiuam ꝙ deus offertur vobis tanquam filiis.
Et ne putares filium aliquem dei abſque caſtigatione tranſiræ,ſubiungit:Quis enim filius quem
non corripit pater?) quaſi dicat nullus. Quod ſi extra diſciplinam.pro, caſtigationem, eſtis,
cuius participes facti ſunt omnes.) ſupple filii. Ergo adulteri.pro, adulterini, & non filii eſtis.)
I Illatio optima eſt ꝙ nõ eſtis filii ſed filii vitiati,maculati quaſi alieno thoro:ex eo ꝙ non habetis
cõditionem communem omnibus filiis, videlicet caſtigationem. Deinde patres quidem carnis
noſtræ.) hoc eſt patres carnales. Eruditores.pro,correptores, habuimus, & reuerebamur eos.)
Superfluit eos. Non.pro,nonne, multo magis obtemperabimus patri ſpirituum & viuemus?)
Argumento vtitur ab expertis & minoribus.Si ſuſtinuimus patres carnales caſtigatores,& hoc
cum timore,multo magis ſuſtinenda eſt caſtigatio patris ſpiritualis,& hoc ad vitam:quanto ma
ior eſt pater ſpiritus patre carnis,& quanto maior eſt fructus vitę fructu timoris ſeu reuerentię.
Deus enim eſt pater ſpiritus, tum quia donat animam intellectiuam de foris venientem. tum
quia eſt largitor ſpiritualis gratiæ qua vitam æternam habemus. Et illi quidem in tempore
paucorum dierum ſecundum voluntatem ſuam erudiebant. pro, corripiebant, nos:hic autem.)
videlicet pater ſpirituum. Ad id quod vtile eſt in recipiendo ſanctificationem eius.pro, vt par
K ticipes fiamus ſanctificationis eius.) E regione ad id quod dixerat de patribus carnalibus ꝙ cor
ripiebant ſecundum voluntatem ſuam,dicit de patre ſpirituum ꝙ hic corripit ad id quod eſt vti
le nobis vt participes fiamus mundificationis eius: qua mundos reddit omnes electos. ¶Tra-
ctando vero id quod dixerat & illi quidem in tempore paucorum dierum,ſubiungit. Omnis
autem diſciplina. pro, caſtigatio, in præſenti quidem videtur non eſſe gaudii ſed mœroris.)
Quemadmodum pueris illo pauco tempore quo caſtigantur à patribus carnalibus, caſtigatio
ipſa mœſta eſt, ita & omnis diuina caſtigatio in præſenti tempore non eſt ſecundum genus
proprium materia gaudii ſed materia mœroris.Et quemadmodum caſtigatio puerorum relata
ad futuros bonos mores fructuoſa eſt,ita & de diuina caſtigatione ſubiungit. Poſtea autẽ fru-
ctum peccatiſſimũ.pro,pacatum,exercitatis per eam reddit iuſtitiæ.)Poſt hanc autẽ vitã diuina
quæ hic

quæ hic fuit caſtigatio,reddit exercitatis per eam pacatum fructum iuſtitiæ.Non dicit quòd red A
dit caſtigatis,ſed exercitatis per ipſam caſtigationem.exercemur enim per flagella diuina in ope
ribus iuſtitiæ, vt iuſtitia commune nomen eſt omnis virtutis , qua boni diſtinguuntur à malis.
His enim in alia vita reddit præſentis iuſtitiæ fructum plenum pacis ; alienum ab omni pertur-
batione : immo cum tranquillitate omnis ordinis.

P Ropter quod remiſſas manus & ſoluta genua erigite.)Propoſuerat, per patiétiam curra-
mus propoſitum nobis certamen:& declarauit patientiam multipliciter.modo proſequi
tur exhortando ad ipſum curſum. Vnde dicendo propter quod, propoſitum certaminis
curſum refert.& vtens authoritate Eſa.xxxv.monet ad erigendum tum manus remiſſas tum ge
nua ſoluta. Vtrunq; enim in corporali certamine oportet fieri.Et ſub metaphora manuum,ope-
ra intelliguntur: ſub metaphora autem genuũ intelliguntur robora animi.oportet nanq; & cõ-
fortare animũ & erigere opera exteriora. Et greſſus rectos facite pedibus veſtris.) Non ſufficit B
fortem animum & opera indefeſſa exhibere niſi affectus omnes animi recti ſint . qui per pedes
ſignificantur.Et huius tertii ratio ſubditur. Vt non claudicans quis erret.pro, vt non claudum
abducat,magis autem ſanetur.)Si enim aliquis affectus obliquus eſſet, in modum claudicationis
abducere poſſet à recto.& propterea ſtudendum eſt vt nihil claudi inueniatur:& ſi inuenitur,ſtu
dendum eſt vt ſanetur. ❡Pacem ſequimini cum omnibus & ſanctimoniam.)ſic curſum certa
minis fidei currite vt cum omnibus ſectemini pacem. Quod intellige quantum ex vobis eſt. Et
cum pace ſanctimoniam,hoc eſt puritatem. Sine qua.)puritate. Nemo videbit deum.)iuxta
illud, Beati mundo corde quoniam ipſi deum videbunt. Contemplantes ne quis deſit gratiæ
dei.pro;ne quis deſtituatur à gratia dei.) Tres negationes conſiderandas docet. Prima eſt ne quis
deſtituatur à gratia dei.deſtitui enim à diuina gratia,peſſima omnium pœnarum eſt. Et hoc eſt
primum conſiderandum à quolibet in ſeipſo.Quod potes ex effectibus(præcipue internis)perci C
pere. Deſtituitur ſiquidem aliquis à diuina gratia,quum ſibiipſi in propriis viribus relinquitur.
hinc enim facile & crebro ruit. Ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat.)pro-
culdubio gratiam dei.impediat tum quo ad pacem,tum quo ad puritatem. Ex parte dei dixerat
ne quis deſtituatur à gratia dei:ex parte vero hominis dicit. ne qua radix amaritudinis,iræ,odii,
inuidiæ & huiuſmodi.Hæ enim ſunt radices amaritudinis:quę quum pullulant & germinant ad
ſimilitudinem vegetabilium ſurſum, impediunt pacem communem, impediunt puritatem cõ-
munem.Et propterea ſubdit. Et per illam.)ſcilicet radicem amaritudinis germinantem. In-
quinentur multi.)& non ſolus ille in quo ortum habuit amaritudo. ❡Ne quis fornicator aut
prophanus.) Tertia conſideranda negatio,ad opus ſpectat externum.Et duo explicat opera: for-
nicationem,in pollutione carnis conſiſtentem: & prophanam actionem, in pollutione ſacrorũ
conſiſtentem.vt ex his duobus extremis(carne ſcilicet & ſacris)reliqua media intelligantur.
Vt Eſau qui propter vnam eſcam vendidit primitiua.pro,primogenita ſua. ) Exemplum ſubdit D
de prophano:afferens rem geſtam ſcriptam in Geneſi.ſatis notam. Fuit autem prophana vendi-
tio illa:eo quòd primogenituræ ius ſacrum erat.erant enim primogeniti ſacerdotes ante legem.
Scitote enim quoniam.pro,ꝙ,& poſtea cupiens hæreditare benedictionem,reprobatus eſt.non
enim inuenit pœnitentiæ locum:quenquam cum lachrymis inquiſiſſet eam. ) Res geſta ſcibitur
Gene.xxvii. Et quod dicit quòd nõ inuenit locum pœnitentiæ,ad literam verum eſt ab homine
Iſaac patre ſuo.ab ipſo enim cum lachrymis non impetrauit benedictionem primogeniti: ꝗuis
impetrauerit benedictionem minorem. Simile quid accidit pœnitentibus poſt perditam virgi-
nitatem aut aliquod ſimile donum. nunquam enim inueniunt locum pœnitentiæ apud Deum
quo ad priorem dignitatem:ſicut nec Eſau quo ad primogenituram. Et hæc dicuntur vt caueat
quiſque ne cadat:quoniam incerta eſt futura pœnitentia:& multo incertior eſt fructus eius. E
Non enim acceſſiſtis.)Superfluit enim. Dixerat, contemplantes ne quis deſtituatur à gratia dei.
declarat modo dei gratiam erga nos noui teſtamenti, relatiue ad gratiam dei in veteri teſtamen
to. Vnde & primo refert diuinam gratiam qua deus legem dedit populo Iſraelitico in monte
Sina: afferendo ſcripta Exo.xix. Et inducit illam negatiue: hoc eſt non talem datam nobis gra-
tiam,ſed longe diſſimiliter meliorem. Non inquit acceſſiſtis,vos Chriſtiani. Ad tractabilem.
Deeſt,montem.)Montem Sina appellat montem tractabilem: hoc eſt qui corporali tactu pote-
rat tangi. Et acceſſibilem.pro,accenſum,ignem.)Scribitur enim ibi ꝙ mons Sina totus fuma-
bat eo ꝙ deſcẽdiſſet dominus deus ſuper eũ in igne, & aſcenderet fumus ex eo quaſi de fornace.
Et turbinem & caliginem & procellam.)Nec turbinis nec procellæ fit ibi mentio: niſi forte au-
thor propter tonitrua & micantia fulgura dixerit turbinem & procellam.De caligine autem le-

F gitur ibi nube denſiſſima operuiſſe montem. Et tubæ ſonum.) Hic clare ibi narratur. Et vo-
cem verborum.) De hac voce dicitur Exo.xx.cunctus autem populus videbat voces. Hæ voces
erant voces præceptorum. Quam qui audierunt.)ſupple populi. Excuſauerunt ſe.pro, petie-
runt,ne eis fieret verbum.pro,ne ſibi adderetur verbũ.Non enim portabant.pro,ferebant,quod
dicebatur.pro,diſtinguebatur.)In Exodo ſubiungitur ꝙ perterriti ac pauore concuſſi dixerunt,
non loquatur nobis dominus.Hoc eſt enim quod author dicit,petierunt ne ſibi adderetur verbũ
ſcilicet à domino,ſed ceſſaret dominus eis loqui.Ratio autem hic ſubiuncta(ſcilicet non enim fe
rebant quod diſtinguebatur) Videtur illa quæ in Exodo ſubiungitur,ne forte moriamur. Et eſt
ſenſus:non enim tanti erant animi vt ſufferre poſſent deum diſtinguentem præcepta ſigillatim,
dubitantes mori ſi perſeueraſſent audiendo diuinam vocem. Et ſi beſtia tetigerit montem,la-
pidabitur.)Præceptum hoc habetur Exo.xix. Verum nõ integre affertur,niſi intelligendo& ac
cumulatiue:ꝙ non ſolũ ſi homo ſed & ſi beſtia tetigerit montem lapidabitur. aut (vt ibi dicitur)
G iaculis confodietur.Et affertur hoc ad oſtendendum terribilitatem montis tunc. Vnde & ſubdi-
tur. Et ita terribile erat quod videbatur.pro,quod videri videbatur.)Ad dominum loquentem
refertur quod videri videbatur:quoniam ſimilitudo quædam erat loquentis, & non erat ibi ve-
rus loquens quo ad veritatem naturalium inſtrumentorum quibus loquimur. Moyſes dixit,ex-
territus ſum & tremebundus.)Scriptura Exodi non teſtatur ꝙ Moyſes hęc dixerit:immo potius
oppoſitũ, pro quãto dicit ꝙ Moyſes dixit tunc populũ perterritum. nolite timere:vt enim pro-
baret vos venit deus,& vt terror illius eſſet in vobis. Solutio eſt ꝙ Möyſes animando populum
perterritum,cõmemorauerit ab exẽplo ſuo quod olim ei acciderat:prima ſcilicet vice quãdo ap-
paruit ei deus in rubo.ego quoq; exterritus ſum, intus,& tremebundus,foris: & propterea nolite
timere &c. Quòd autem Moyſes exterritus in apparitione rubi fuerit, colligi poteſt ex eo ꝙ ibi
ſcribitur Exo.iii.abſcõdit Moyſes faciẽ ſuam:nõ enim audebat aſpicere cõtra deũ. ¶Et ꝙ iſte ſit
H ſenſus literalis,ex verbis Stephani Actu.vii.innuitur.ait enim de Moyſe apud rubũ. tremefactus
autem Moyſes non audebat conſiderare. ¶Sed acceſſiſtis ad Sion montẽ.)nõ corporeum ſed
ſpiritualem. Et ad ciuitatẽ dei viuentis Hieruſalẽ cæleſtẽ.) Intellige acceſſiſtis fide ac ſpe & dile
ctione. Et multorũ miliũ angelorũ frequentiã.pro,congregationẽ.)qui ſunt ciues cæleſtis Hie-
ruſalem. Et eccleſia primitiuorum.pro,primogenitorũ,qui conſcripti ſunt in cælis.)Eccleſiam
Apoſtolorum & diſcipulorum immediatorũ CHRISTI appellat eccleſiam primogenitorũ
q cõſcripti ſunt in cælis:iuxta verbũ domini ad eos.gaudete q a nomina veſtra ſcripta ſunt in cæ
lis:hoc eſt in libro diuinę prędeſtinationis. Et iudicẽ omniũ deum.)qui intuetur corda & nihil
mali relinquit inultũ:& ſimiliter nihil boni ſine præmio. Et ſpiritũ.pro, & ad ſpiritus,iuſtorũ
perfectorũ.)Non ſolum acceſſiſtis ad eccleſiã primogenitorũ, ſed etiã ad ſpiritus aliorũ iuſtorũ
perfectorum imitandos. Et teſtamenti noui mediatorem IESVM.) Hoc ſuperius declaratũ
I eſt. Et ſanguinis aſperſionem.pro,& ſanguinem aſperſionis.) hoc eſt ſanguinem qui aſperſus
eſt ſeu aſpergitur.De ſanguine CHRISTI eſt ſermo: quo intercedente IESVS fuit me-
diator noui teſtamenti. Melius loquentem q̃ Abel.) hoc eſt meliorem rem dicentem q̃ ſanguis
Abel.Sanguis enim Abel loquebatur clamans vindictam:ſanguis autem CHRISTI aſperſus
clamat nobis veniam.& propterea meliora loquitur q̃ ſanguis Abel. Videte ne recuſetis loquẽ-
tem.) Recenſita tam longa diuerſitate eorum ad quæ acceſſerunt patres Iſraelitæ accipiendo le-
gem,& eorum ad quæ acceſſimus nos ſuſcipiendo Chriſtianitatem,argumentatur ex his monẽ-
do vt audiamus nobis loquentem IESVM. ¶Si enim illi non effugerunt.) proculdubio vl-
tionem diuinam. Recuſantes eum qui ſuper terram loquebatur.pro,oracula reddebat.) Moyſes
demonſtratur per pronomen eum.ipſe enim reſponſa ſeu oracula diuina reddebat populo: dicẽ
te populo.loquere tu nobis & non loquatur nobis dominus. Argumentatur itaq; ꝙ ſi Iſraelitæ
K qui;recuſarunt obedire Moyſi qui ſuper terram exiſtens reddebat populo diuina oracula,nõ eua
ſerunt vltionem diuinam ſed ſæpe puniti leguntur in deſerto. Multomagis nos qui de cœlis lo-
quentem nobis auertimus.pro,auerſamur.)Superfluunt duæ dictiones:loquentem,nobis. Ita ꝙ
textus mutilus apparet.multo magis nos qui de cœlis auerſamur. ¶Cuius vox mouit terrã tũc.)
Et videtur ſenſus literę.multo magis nos puniemur qui auerſamur eum qui de cœlis,ſubaudi reſ-
ponſa dat.E regione enim Moyſi(qui ſuper terram diuina reddebat oracula)locat IESVM de
cęlis diuina reddentem oracula.Et appellatur IESVS de cælis.tum quia non eſt purus homo,
ſed homo de cælis:iuxta verbum Ioannis Baptiſtæ de IESV, qui de cælo venit ſupra omnes
eſt. & ipſe IESVS dicit,deſcendi de cœlo. Tum quia tempore quo ſcripta eſt hæc epiſtola,
& quo Hebræi iſti venerunt ad fidem CHRISTI, IESVS etiam localiter de cælis diuina
patefaciebat

patefaciebat oracula:mittendo ſpiritum ſanctum,dando dona linguarũ & prophetiæ &c. ¶ De A
illo de cælis loquitur cuius vox mouit terram tunc, ſcilicet tempore Moyſi. In pluribus locis ſa-
cræ ſcripturæ ſcribitur de motu terræ poſt egreſſum populi de Aegypto anteq̃ venirent ad Ior-
danem.Nam & in Pſal.dicitur,montes exultauerunt vt arietes & colles ſicut agni ouium: à facie
domini mota eſt terra.Et rurſus. deus quum egredereris in conſpectu populi tui,quum pertrãſi-
res per deſertum terra mota eſt. Et de hoc motu hic textus loquitur. & aperit eundem eſſe illum
cuius vox tunc mouit terram,& hunc qui nobis de cœlo reſpondet. ¶ Nunc autem repromit-
tit dicens.adhuc ſemel & ego mouebo.pro,concutio.)Superfluit &. Non ſolum terram ſed &
cælum.) Ex Aggæi.ii.cap.ſumpta eſt hæc ſententia. Vbi aduerte ꝙ author huius epiſtolæ loco
ſpeciei poſuit genus In Aggæo enim habetur,adhuc vnum modicum.quod eſt quaſi ſpecies re-
ſpectu ſemel. vnum enim modicum non niſi ſemel eſt: quamuis non econuerſo. ad hoc enim ꝙ
plus q̃ ſemel modicum eſſet,oporteret plura modica eſſe.Vnde dicendo adhuc vnum modicum,
dicit adhuc ſemel.Quod ideo diligentius notandum duxi,quia ſuper hoc author fundat rationẽ B
ſuam.Vnde & ſubdit. Quod.pro,hoc,autem adhuc ſemel dicit. ) Superfluit dicit. Declarat
mobilium.pro,eorum quæ mouentur,translationem (tanq̃ factorum ) vt maneant ea quæ ſunt
immobilia.pro,quę non mouentur.)Argumentatur ex illa particula,adhuc ſemel(& nõ pluries)
ꝙ illa particula declarat translationem eorũ quæ mouentur vt maneant ea quæ nõ mouentur.Si
pluries concutiendus eſſet orbis, translatio eorum quæ mouentur, fieret in alia quæ etiam mo-
uenda eſſent,eo ꝙ ſupereſſet adhuc alia concuſſio:& ſic deinceps.Sed ſi ſemel concutiẽdus eſt or-
bis,ex hoc ipſo ꝙ ſemel tantum concutiendus eſt,ſignificatur ꝙ translatio eorum quæ mutãtur
fiet in ea quæ non mutantur:vtpote nullam expectantia concuſſionem. Et hęc eſt ſententia lite-
ræ.per quam intelligimus tum ꝙ per myſterium incarnationis concuſſa ſunt omnia:& facta eſt
translatio eorum quæ mouentur(hoc eſt legalium)in ea quæ non mutantur,euangelicam legem C
& dona. Tum ꝙ per idem myſterium in ſecundo aduentu quum cælum & terra mutabuntur,
transferentur ea quæ mutantur motu generationis & corruptionis in ea que non mutantur:hoc
eſt nec generantur nec corrumpuntur.¶ Quod autem interponit tanq̃ factorum,rationem ex-
plicat facilis translationis.ex eo enim ꝙ hæc ſunt facta à IESV CHRISTO,apparet ꝙ fa
cile poteſt transferre illa:vtpote dominus opificii proprii. Itaq; regnum immobile ſuſcipientes,
habemus gratiam per quam ſeruiamus.pro,ſeruimus,placentes deo.) Immobile regnũ propriiſſi
me appellatur futurum regnum CHRISTI:participatiue autem euangelicus ſtatus.Suſcipi-
mus autem fide & ſpe ac dilectione futurum immobile regnum.¶ Quod autem dicitur habem⁹
gratiam,intelligi poteſt & ꝙ gratias agimus & ꝙ habemus internum donum gratiæ. Vtrunque
enim eſt verum:& vtrique conſonant ſequentia.nam per gratiam vtroq; modo ſumptam ſerui-
mus deo & placemus illi. Cum metu & reuerentia.pro,cum reuerentia & religione.) Et ratio- D
nem horum ſubdit. Etenim deus noſter ignis conſumens eſt.) Ex Deutero. iiii.ſumpta eſt hæc
ſententia,deſcribens deum ſub metaphora ignis conſumentis:hoc eſt ſub ſpecie pręcipui ac velo
ciſſimi conſumptiui.vt qui in tot locis ſacræ ſcripturæ deſcribitur tã profuſus in largitate bono-
rum,hic quoq; cognoſcatur ꝙ habet & ſupremã & velociſſimã efficaciam non ſolum ad puniẽ
dum ſed ad conſumendum:vt hinc non ſolum religio ſed & reuerentialis timor ei debeatur.

## CAPVT XIII.

CHaritas fraternitatis maneat in vobis & hoſpitalitatem nolite obliuiſci.) Super-
fluunt tres dictiones: in vobis & . Fraternitatem appellat illam de qua dominus
dicit Chriſtianis:omnes vos fratres eſtis. Hæc omnibus Chriſtianis communis
fraternitas mandatur amanda indefeſſe, & exterius exercenda hoſpitalitate.
Per hanc enim placuerunt.pro,latuerunt, quidam angelis hoſpitio receptis.ꝑ,
angelos hoſpitio excipientes.) Vbi aduerte,peritos in lingua Græca dicere quod E
ſic ad verbum iacet in textu Græco: ſed quadam Græcis propria figura ſignificari per latuerunt
neſcientes. perinde acſi Latine diceretur, per hanc enim quidam neſcientes hoſpitio angelos ac-
ceperunt. Et iuxta hunc ſenſum intelligendum eſt ad cumulum beneficii dictum quòd neſcien-
tes (putando ſe excipere homines) angelos exceperunt. Si enim ſciuiſſent eos eſſe angelos,non
excepiſſent eos hoſpitio : vt patet de Gedeone & de Moyſe. ac per hoc fuiſſent priuati tanto be-
neficio familiaris conuerſationis tanquam cum hoſpitibus. ¶ Mementote vinctorum tanquam
ſimul vincti.)affectu commiſerationis. Et laborantium.pro,afflictorum,tanquã & ipſi in cor-
pore morantes.) in quo poteſtis & vos affligi. ¶ Honorabile connubium in omnibus.) & non
in aliquibus ſic & aliquibus non. Et thorus immaculatus.) ſimiliter in omnibus.

Fornicatores

F
Fornicatores enim.pro,autem,& adulteros iudicabit deus.)Contra honorabile connubium di
cit fornicatores,qui ſoluti non ſunt continentes.mauult enim eos ſubire honorabile connubium
q̃ fornicari.Et contra thorum immaculatum dicit adulteros: quorum eſt alienum thorum ma-
culare. ❪Sint mores.pro,ſit modus,ſine auaritia.) Turpe eſt ꝙ auaritia imponat modum. Cõ
tenti præſentibus.)Rarus eſt qui contentus ſit iis quę adſunt,qui nõ cupiat Craſtina. Ipſe enim
dixit, Ioſue.i.cap. Non te deſeram.pro,deſero,neq; derelinquam.pro,derelinquo.) Verba dei
ſunt hæc ad Ioſue. Ita vt confidenter dicamus.dominus mihi adiutor, & non timebo quid fa
ciat mihi homo.)Ex Pſal.hoc ſumpſit.Et attulit hæc ad perſuadendum ꝙ ſimus cõtenti pręſen-
tibus: quoniam habemus deum prouidentem nobis,nõ ſolum aduerſus dęmones ſed etiã aduer-
ſus homines. Mementote præpoſitorũ veſtrorũ.)Præteritorũ quum ſit memoria,de defunctis
G præpoſitis loquitur. Qui vobis locuti ſunt verbũ dei.)proculdubio euangelicũ. Quorũ intu-
entes exitũ cõuerſationis.) Hic clare apparet ꝙ de mortuis loquitur, Apoſtolis & CHRISTI
diſcipulis:quorũ conuerſationis exitus iã viſus fuerat. Imitamini fidẽ.) Cõſiderate exitũ fœlicẽ
illorũ:& imitamini eorundẽ fidem. IESVS CHRISTVS heri & hodie,ipſe & in ſæ-
cula.)Poteſt hæc clauſula appoſitiue legi.imitamini fidem,hanc videlicet: IESVS CHRI-
STVS heri & hodie,ipſe & in ſæcula.Aeternitas IESV CHRISTI ſignificatur per tria
tempora:pręteritum,præſens & futurum. Et in hoc conſiſtit vniuerſa fides noſtra,vt Ieſus Chri
ſtus credatur verus Deus & verus homo.qui enim hoc credit ,ſtultus eſt ſi reliqua fidei Chriſtia-
næ non credit:quæ ipſe IESVS CHRISTVS fecit,docuit,mandauit &c. ❪Poteſt & le-
gi vt ratio exhortationis præmiſſæ:vt ex hoc ꝙ IESVS CHRISTVS heri hodie & in
ſæcula,intelligant non de futurum ipſis ſicut nec defuit præpoſitis quorum exitus apparuit.
Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci.pro,ne circumferamini.) Vt ſequentia teſtantur,ad
H literam loqui videtur de varietate dogmatũ quæ Hebręi ſeminabant.Huiuſmodi dogmata & va
ria erant & peregrina ab Euangelio. Optimum. pro,bonum,eſt enim gratia ſtabilire cor,non
eſcis:quæ non profuerunt ambulãtibus in eis.) Differentia inter nouũ & vetus teſtamentum, in-
ter Euangelicũ ſtatum & ſtatum legis,explicat penes gratiã & eſcas.Euãgelio propria eſt gratia,
legi propria eſt eſca:hoc eſt Euangeliũ conſiſtit in gratia,lex autem in ſacrificiis ciborũ,in abſti-
nẽtia à cibis immundis,& breuiter in cærimoniis corporalibus.Et propterea dicit . nã bonum
eſt ſtabilire cor gratia Euãgelii,& nõ ſtabilire ipſum eſcis legalibus: hoc eſt obſeruatione legaliũ.
quæ non profuerunt ambulantibus in eis,quia non contulerunt illis gratiam internam. ❪Ha-
bemus altare de quo edere non habent poteſtatem qui tabernaculo deſeruiunt.) Rationem red-
dit quare non eſcis legalibus ſtabiliendum eſt cor:quia altare Chriſtianũ eſt ſimile altari legali,
I non cuicunq; ſed illi de quo edere nõ habebant poteſtatem etiam ipſi põtifices & quicũq; taber-
naculo deſeruiebant:ac per hoc altare Chriſtianum habemus de quo non habent poteſtatẽ ede-
re qui tabernaculo deſeruiunt,hoc eſt ſeruãtes legalia. Alludendo enim ad altare diei expiationis
hæc dicit.de illo nanq; altari nulli fas erat comedere.❪Eſt autẽ altare Chriſtianũ, altare corpo-
ris & ſanguinis CHRISTI.hoc enim tantũ habemus altare: & eſt de quo edere non habent
poteſtatẽ qui tabernaculo legali deſeruiũt. Quorũ enim animaliũ infertur ſanguis pro pecca-
to in ſancta per põtificem,horũ corpora cremãtur extra caſtra.) Rationẽ reddit quare de altari
illo legali nõ habebãt poteſtatẽ edẽdi miniſtri tabernaculi: quia illorũ animaliũ (vituli ſcilicet &
hirci.vituli quidem pro peccato ſacerdotis,hirci vero pro peccato populi)corpora cremabantur
extra caſtra.eorũdem enim animaliũ ſanguis non per ſacerdotẽ ſimplicem ſed per pontificẽ in-
ferebatur in ſancta ſanctorũ:vt ſuperius dictũ fuit. Propter quod & IESVS vt ſanctificaret
K per ſuum ſanguinem populũ,extra portã paſſus eſt.) Ecce altare crucis in quo proprio ſanguine
IESVS mũdauit populũ,nõ Iudæorũ ſed totius mũdi & omniũ ſęculorũ,extra portã Hieruſa
lem fuit,ad hoc vt veritas impleret figurã antedictam. ❪Exeamus igitur ad eũ extra caſtra.)
Exhortationem infert ſpiritualem:vt ad IESVM imitandũ exeamus extra caſtra,delitiarum,
cõmoditatum,ſocietatũ,& aliorũ huiuſmodi quæ humana ſocietas præſtat. Improperiũ eius
portantes.) Ad ſimilitudinẽ IESV qui ſuſtinuit tot ignominias moriẽdo in cruce,dicit impro
periũ eius portãtes:ꝓculdubio imitando ipſum in toleratione ignominiarũ,ludibriorũ,& aliorũ
huiuſmodi pro eo. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus.)
Rationem reddit eius quod dixerat,exeamus extra caſtra.manentiũ enim in propria ciuitate eſt
frui cõmoditatibus illius, & non eſt exire ad quęrendũ aliam:carentiũ autem propria ciuitate eſt
peregrinari donec perueniãt ad ciuitatẽ ſuam.Non eſt ergo corporalis exitus : ſed eſt exitus ani-
mi ab affectib⁹ & impedimẽtis quibuslibet ad eundũ in cæleſtẽ ciuitatem,mediãte patiẽtia imi-
tatricæ

tatrice paſſionis CHRISTI. Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper, deo id eſt A
fructum labiorum confitentium nomini eius.) Hæc eſt ergo hoſtia laudis quæ in eccleſia dei ſem
per offertur ſepties in die. ❡ Beneficentiæ autem & communionis nolite obliuiſci.) Quo ad
verba, dixerat offeramus hoſtiam laudis: quo ad facta vero dicit. ne obliuiſcamini beneficentiæ,
qua vnus alii benefacit, & communionis, qua res proprias aliis communicamus. vt in beneficen-
tia opera, in communione res tribui intelligamus. Talibus enim hoſtiis promeretur. pro, con-
ciliatur, deus.) non hoſtiis legalibus. Obedite præpoſitis veſtris & ſubiacete eis.) Superfluit eis.
Præſentibus præpoſitis mandat præpoſtero ordine & ſubiici & obedire. Et rationem ſubdit.
Ipſi enim peruigilant. pro, vigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri.) Significan-
ter dicit quaſi ſeu tanquam: eo quòd præpoſiti non tenentur reddere rationem pro animabus
ſubditorum abſolute, ſed quatenus ex eorum admonitione, doctrina & exemplo pendent. Vt
cum gaudio hoc faciant & non gementes.) Obedientia ſubditorum, occaſio eſt vt prælati vigi- B
lent cum gaudio: vtpote videntes fructuoſum eſſe officium ſuum. & econuerſo mali mores ſubdi
torum quanuis non tollant vigilantiam à prælatis bonis, efficiunt tamen vt prælati vigilent ge-
mentes perditionem filiorum: Hoc enim non expedit vobis.) Etſi gaudio prælatorum non
conſulitis, conſulite tamen vobiſipſis: quia vigilantia eorum cum gemitu inutilis eſt vobis.
Orate pro nobis. confidimus enim quòd bonam conſcientiam habemus, in omnibus bene volē-
tes conuerſari.) Variant Græci codices. alii habent in prima habemus, alii in ſecunda perſona
habètis. Et hæc ſecunda litera magis quadrat: vt quia dixerat orate pro nobis, ſubiungat rationē
confidentiæ in orationibus eorum: quia confidit eos habere bonam conſcientiam ad volendum
bene conuerſari in omnibus. Et hoc eſt temperamentum quoddam reprehenſionis ſuperioris.
Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius reſtituar vobis.) Superfluit vos: quanuis
ſubintelligatur. Et quod dicit amplius ſignificat plus: non ſignificat item. Dicendo autem quo ce C
lerius reſtituar vobis, Hebræum ſe eſſe ſignificat, nec ſonat Paulum, quem Hebræi ſeruantes lega
lia non expectabant eum ſibi reſtituendum: quum Paulus ad euadendum eorum manus Cæſa-
rem appellauerit. Vnde & hinc coniici poteſt nec Clementem fuiſſe authorem huius epiſtolæ:
quum ipſe eſſet Romanus pontifex, nec expectabatur reſtituendus Iudæis longe poſitis. ❡ Deus
autem pacis qui eduxit de mortuis paſtorem magnum ouium in ſanguine teſtamenti æterni do
minum noſtrum IESVM CHRISTVM.) Dicitur eductus de mortuis in ſanguine, quia
reſuſcitatus eſt merito effuſi ſanguinis; in ſanctificationem æterni teſtamenti, hoc eſt ſanctifica-
tionem diſpoſitionis hæreditatis æternæ. Aptet. pro, perficiat, vos in omni.) Deeſt vna dictio.
Legendum eſt. In omni opere bono, vt faciatis eius voluntatem.) Petit vt deus perficiat eos nō
in aliquo ſed in omni opere. erant enim Hebræi iſti ex parte Chriſtiani & ex parte legales, ſimul
cum Euangelio ſeruantes legalia. Et propterea petit pro eis vt in omni bono opere perficiantur.
Faciens in vobis. pro, in nobis; quod placeat coram ſe per IESVM CHRISTVM.) De D
ſui à vinculis abſolutione dicit hæc. Cui eſt gloria in ſecula ſæculorum: amem.) Siue ad deum
ſiue ad IESVM CHRISTVM, referri poteſt relatiuum cui.

ROgo autem vos fratres vt ſufferatis verbum ſolatii. pro, exhortationis.) Quoniam exhor-
tatio fuit reprehenſiua & ablatiua legis ac ſacerdotii legalis, ideo rogat vt ſufferant verbū
exhortationis. Etenim perpaucis ſcripſi vobis.) Relatiue ad materiam tot myſteriorum,
paucis vſus eſt verbis. Cognoſcite fratrem veſtrum. pro, noſtrum, Timotheū dimiſſum.) Hinc
quiſquis argmentum ſumpſerit quòd Paulus fuerit author epiſtolę vtpote mittens Timotheum,
recolat ꝙ Dionyſius Areopagita diſcipulus quoq; Pauli à Clemente Romano pōtifice directus
eſt in Gallias: ſimiliq; ratione Timotheum à Clemente (ſeu illo qui ſcripſit epiſtolam) dimiſſum
fuiſſe. Cum quo ſi celerius venerit, videbo vos.) Non ſonat hæc promiſſio Paulum. alienum
enim à ratione videtur vt poſtq̄ appellauerit ad Cęſarem, iterum in manus Iudęorum ſpondeat E
ſe dare: quum vbiq; in Actis Apoſtolorum legatur perſecutionem paſſus à Iudæis, & oportuiſſe
ipſum pluries eos fugere. ❡ Salutate omnes præpoſitos veſtros & omnes ſanctos. Salutant vos
de Italia fratres. pro, ſalutant vos Itali. Gratia cum omnibus vobis: amen.) Concluſio eſt ſimilis
concluſionibus Paulinis. ❡ Et apud Græcos habetur ſubſcriptio hæc. Ad Hebræos ſcripta ex
Italia, miſſa per Timotheum. ❡ Et ſic ſit finis commentariorum epiſtolarum Pauli.
Caietæ die. i. Iunii. M. D. XXIX.

❡ Commentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in om-
nes germanas epiſtolas Pauli & eam quæ ad Hebræos inſcribitur, Finis.

F # THOMAE DE VIO

## CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI: IN SEPTEM EPISTOLAS QVAS VOCANT CANINICAS, ET PRIMVM IN EAM QVAE DIuo Iacobo inſcribitur, Commentarii.

¶Epiſtola ſancti Iacobi.

IAcobus Dei & domini noſtri IESV CHRISTI ſeruus,
G duodecim tribubus quę ſunt in diſperſione ſalutem.) Non eſt
vſquequaq; certum an epiſtola hæc ſit Iacobi fratris domini:
dicente Hieron. in lib. de vi. illu. de eo. Vnam tantum ſcripſit
epiſtolã quæ de ſeptem canonicis eſt: quæ & ipſa ab alio quo-
dam ſub nomine eius edita aſſeritur, licet paulatim tempore
procedente obtinuerit authoritatem. ¶ Salutatio hic poſita
tam pura eſt vt nulli ſalutationi cuiuſcunq; alterius Apoſtoli-
cæ epiſtolę conformis ſit. nam nihil Dei, nihil IESV Chri-
ſti, nihil gratiæ nihilve pacis ſonat: ſed prophano more ſalutẽ.
Nec ipſe ſeipſum nominat Apoſtolum, ſed tantum ſeruum
IESV CHRISTI. Ex quibus ſimul iunctis minus cer
H tus redditur author. ¶ Et mittitur ad duodecim tribus diſper-
ſas: quoniam ex qualibet tribu erant aliqui diſperſi per mundum. Vnde magis libri quàm epiſto
læ titulum merebatur. ſcripta eſt enim non vt deferretur duodecim tribubus diſperſis (quũ hoc
eſſet impoſſibile) ſed ad inſtruendum eos. Et quoniam ſe ſeruum IESV CHRISTI dicit,
& inferius dicet nolite in perſonarum acceptione habere fidem domini noſtri IESV Chri-
ſti, conſequens eſt vt ad diſperſos duodecim tribuum iam Chriſtianos intelligamus hanc epiſto
lam ſcriptam.

OMne gaudium exiſtimate fratres mei quum in tentationes varias incideritis.) Tentatio-
nes exploratiuæ ſunt virtutum animi: & ex ſuo genere triſtitiam natæ ſunt inferre. &
propterea Iacobus materiam triſtitiæ vertit in gaudium, monens vt triſtitia exiſtiment
materiam gaudii. Et rationem ſubdit. Scientes quòd probatio fidei veſtræ patientiam opera-
I tur.) Materia gaudii eſt acquirere virtutem patientiæ. & quas nominauit tentationes modo no-
minat probationes fidei. examinant enim fidem animi quemadmodum ignis examinat aurũ.)
Et huiuſmodi examinatio quoniam afflictiua eſt, operatur patientiam (materiam patientiæ mi-
niſtrando) quantum eſt ex genere operis. Ex parte vero Dei operatur patientiam, illam infun-
dendo. Patientia autem opus perfectum habet. pro, habeat: vt ſitis perfecti & integri in nullo
deficientes.) Ne forte quæreres quæ materia gaudii eſt acquirere patientiam, explicat excellen
tiam ipſius: dicendo, quum ipſa habeat perfectionem operis ad hoc vt ſitis perfecti & integri.
Quia patientia non in operando ſed in patiendo conſiſtere videtur, ne hinc errares attribuit pa-
tientiæ opus, non qualecunque ſed perfectum. Et eſt ſermo de opere animi quod intus eſt. Non
enim eſt pati & patientiam habere: ſed patientia adiungit pati actionem animi, voluntarie to-
lerantis quod patitur, immo etiam cum gaudio tolerantis quod patitur. Ibant enim Apoſtoli
K â conſpectu concilii gaudentes quoniam digni habiti ſunt pro nomine IESV contume-
liam pati. Tantam autem perfectionem operis habet patientia vt præſtet homini poſſidere pro-
prium animum. quod plus eſt quàm poſſidere imperium olim Romanum. Vnde & dicit, vt
ſitis perfecti & integri. Perfectum opponitur imperfecto, & integrum opponitur mutilo. vtrun
que præſtat patientia: & perfectionem vitæ, & integritatem virtutum. & quod plus eſt, præ-
ſtat in nulla actione neceſſaria deficere.

Siquis autem veſtrum indiget ſapientia. pro, ſi cui veſtrum deficit ſapientia, poſtulet à deo. p,
poſtulet ab eo qui dat deo.) Dixerat patientiam habere opus perfectum vt in nullo deficiamus.
& quoniam hoc contrarium videtur habere experientiam, dum contingit patientes in aliqua a-
ctione deficere, ideo de ea virtute à qua ſępius contingit deficere & quę difficillime impetratur,
ſubiungit modum habẽdi. ¶ Specialiter quoq; meminit ſapientiæ: quoniam q̃uis affectus plenus
ſit patientiæ,

ſit patientiæ, intellectus tamen carere poteſt ſapientia. Ait itaque. Dixi in nullo deficientes quia A
nec in ſapientia permittit deficere:ſi cui tamen deficit ſapientia (quod poteſt contingere ex mi-
nus perfecta patientia)poſtulet à deo qui dat. Omnibus affluenter.pro,ſimpliciter, & non im-
properat,& dabitur ei.) Adminiculo orationis impetrandam docet ſapientiam. Et eſt ſermo
de ſapientia circa regulam viuendi & operandi. ¶ Quod autem dicit & non improperat ſeu
exprobrat,intelligendum eſt quantum ex parte dei. nam ex parte ingratorum teſtatur ſcriptura
quandoque exprobrare beneficia collata. Poſtulet autem in fide,nihil hæſitans.pro,diiudicãs.)
Ex ſententia domini in Euangelio ſumptum eſt hoc.oportet enim petentem non diſcernere ex
parte dei potentiam ac miſericordiam. qui enim potẽtiam aut miſericordiam dei metitur in ſuo
affectu aut intellectu minus confidit. Qui autem hęſitat.pro,diiudicat,ſimilis eſt fluctui maris
qui à vento mouetur & circumfertur.pro,iactatur.)Animum diuerſorum iudiciorum circa po-
tentiam aut gratiam dei, aſſimilat mari fluctuanti à ventis agitato & iactato. eſt enim talis ani- B
mus hæſitans,& diuerſis iudiciis huc atque illuc impellitur.Ei de eo ſubiungit. Non ergo. pro,
non enim,exiſtimet homo ille quòd accipiat.pro,accipiet,aliquid à domino.) vtpote indiſpoſi-
tus ad impetrandum. ¶ Vir duplex animo,inconſtans eſt in omnibus viis ſuis.)Manifeſtat in-
diſpoſitionem hæſitantis ad impetrandum relatiue ad deum ex diſpoſitione animi duplicis ad
alia opera. Videmus enim quòd homo duplex animo (hoc eſt tanquam habens duos animos:
alterum inclinantem ad hoc, & alterum inclinantem ad contrarium) inconſtans eſt in omnib⁹
viis ſuis: pro quanto modo ad iſtam viam modo ad aliam tendit.Simile enim quid contingit in
animo poſtulantis hęſitando à deo. ¶ At ſi obieceris perpaucos inueniri poſtulantes abſq; om-
ni hęſitatione,ſcito donum dei eſſe poſtulare nihil hæſitando quod nullus nouit niſi qui accipit.
¶ Quod autem Iacobus dicit ſolos non hæſitantes impetrare (dicendo non enim exiſtimet ho-
mo ille quòd accipiet aliquid à domino)intellige quantum eſt ex parte orantis.nam diuinæ mi- C
ſericordiæ largitas non eſt alligata his regulis.vnde in Euãgelio ſupplex homo ante IESVM,
credo inquit domine,adiuua incredulitatem meam. ¶ Glorietur autem frater humilis in exal-
tatione.pro,ſublimitate, ſua: diues autem in humilitate.pro,humiliatione, ſui.) Declarauerat gau
dium in tentationibus ex lucro virtutis patientiæ &c.modo declarat illud idem gaudium relati-
ue ad contrarios ſtatus hominum : paupertatis ſcilicet & diuitiarum. Et quum debuiſſet dicere
gaudeat autem,plus dicit, dicendo.glorietur autem frater (Chriſtianum quemlibet appellat fra-
trem)humilis,hoc eſt abiectus propter paupertatem(humilitas non eſt hic nomen virtutis ſed cõ
ditionis) in ſublimitate promiſſa ſibi in cœleſti regno:diues autem glorietur in humilatione ſui,
hoc eſt dum contingit ipſum humiliari deiici & cadere à ſtatu diuitiarum ob aliquam tẽtatio-
nem, & non in diuitiis. Quoniam ſicut flos fœni tranſibit.) Hæc omnia quæ ſubiunguntur
de caduco ſtatu diuitum,tendunt ad hoc quòd diuitiæ non ſunt materia gloriationis, ſed humi- D
liatio propter fidem & virtutem. Exortus eſt enim ſol cum ardore, & areſecit fœnum: & flos
eius decidit,& decor vultus.pro,aſpectus.) ſeu ſpeciei (eſt enim ſermo de aſpectu paſſiue.) Eius
deperiit. Ita & diues in itineribus ſuis marceſcet. ¶ Beatus vir qui ſuffert tentationem.) Dixerat
quòd diues glorietur in ſui humiliatione, extendit modo ad omnes quòd vir qui ſuffert tẽtatio-
nem eſt beatus.Dicendo ſuffert,fortitudinem ſignificat,ad differentiam ſuccumbentis.Et eſt ſen
ſus.qui ſuffert tentationem: hoc eſt qui non ſuccumbit tentationi ſed fortiter tolerat illam.Et eſt
ſermo de beatitudine hic in ſpe & in futuro in re. Tentationis autem nomine afflictiones quaſ-
cunque comprehendit, tam internas quàm externas:ſiue ſenſui ſiue rationi rectę contrarię ſint.
Quoniam quum probatus fuerit.) Examinatur homo priuatione rerum,afflictione perſonę,
& afflictione incitantium ad ea quæ ſunt contraria rectæ rationi. affligunt enim & non parum
rectum animum, incitantia intus vel extra ad ea quæ ſunt contraria rectæ rationi. Vnde & de E
Lot Petrus Apoſtolus dicit.habitans apud eos qui animam iuſtam iniquis operibus cruciabant.
Accipiet coronam vitæ, quam repromiſit deus diligentibus ſe.

NEmo quum tentatur,dicat quoniam.pro,ꝙ,à deo tentetur.pro,tentor. deus enim intenta-
tor.pro,intentabilis,eſt malis.)hoc eſt deus non poteſt tentari malis. Ipſe enim.pro,autẽ,
neminem tentat.) Vtrunq; negat Iacobus à deo,ſcilicet & tentari & tentare. Et primum
quidem verum eſt,quantum eſt ex parte dei.nam ex parte noſtra tentamus quandoq; deũ: con-
tra illud præceptum,Nõ tentabis dominũ Deum tuũ. Alterum autem(videlicet ꝙ deus neminẽ
tentat) quamuis eadem ratione verificari poſſit ( quia deus ex parte ſua neminem tentat. non

F enim indiget tentationis examine ad notitiam animorum & euentuum) proſequendo tamen in-
tentionem authoris, ſenſus eſt ꝙ ipſe neminem tentat formaliter loquendo tentatione ad peccã-
dum. De hac enim è regione ſubiungit. Vnuſquiſque vero tentatur à concupiſcentia ſua ab-
ſtractus & illectus. pro, ineſcatus.) Deberent tamen eſſe participia paſſiua pręſentis temporis qui-
bus caremus. Vbi clare patet ꝙ de tentatione ad peccandum & de tentatione interna eſt ſermo.
nam & tentauit Deus Abraham ſed non ad peccandum. & IESVS tentatus eſt ad peccandũ
à diabolo non intercedente propria IESV concupiſcentia ſed externa tantum tentatione. Ap-
pellatur autem concupiſcentia appetitus boni vel apparentis boni. mediante ſiquidem huiuſmo-
di appetitione tam diabolus quàm mundus quàm caro nos interna pulſat tentatione. Vbi & re-
cole eiuſdem rationis eſſe appetere bonum & fugere malum: vt intelligas concupiſcentiæ nomi-
ne vtranq; appetitionẽ comprehendi. nominatã tamẽ à bono, ratione cuius diſplicet malum ve-
G rum vel apparens. Et duplex officium concupiſcentiæ deſcribitur: abſtrahere & ineſcare. abſtra-
here quidem à recto: ineſcare autem ad delectabile ſeu vtile. Et vtrunq; vtinã non experiremur.
Deinde concupiſcentia quum conceperit.) Pręteriti temporis eſt conceperit. Ad ſimilitudinem
concipientis deſcribitur animus concupiſcentia diſtractus & ineſcatus. Si enim concupiſcentiam
tanquam ſemen ſuſcipit ex quo velut concipiat prolem intentã à cõcupiſcentia (quod eſt quum
animus conformis eſt concupiſcentiæ: & hæc proles delectatio eſt ſeu conſenſus.) Parit pecca-
tum.) Recto ordine progreditur poſt conceptionem deſcribens partum. mediante enim con
cepta delectatione parit peccatum. Peccatum vero quum conſummatum fuerit, generat mortẽ.)
æternam. Generat autem meritorie. ¶ Nolite itaque errare. pro, erretis, fratres mei dilectiſſimi
pro, dilecti.) attribuendo Deo veſtras tentationes. Omne datum optimum. pro, omnis dona-
tio bona, & omne donum perfectum de ſurſum eſt deſcendens à patre luminum.) Non ſufficit
H Iacobo declaraſſe vnumquenq; tentari à propria concupiſcentia ad manifeſtandũ ꝙ Deus ne-
minem tentat, ſed adiecit ꝙ Deus eſt actor omnis boni: vt è regione contrariorum effectuum
appareret intentum. Effectus tentationis dixerat peccatum & mortem: effectus dei modo dicit
omnem donationem bonam & omne donum perfectum. vt ex his appareat deum neminem
tentare, neminem incitare ad peccatum & mortem æternam: ſed econuerſo omnem donationẽ
bonam (ad differentiam donationum malarum quas nos facimus) & omne donum perfectum
(ad differentiam imperfectionum: quales ſunt imperfectiones ſignificatæ nominibus peccato-
rum) è ſurſum, è ſupernis manat, deſcendens à patre luminum. Rationem tangit emanationis
bonorum à deo, dicendo à patre luminum. Genitor ſiquidem luminum non eſt genitor tenebra
rum ſed luminum: omnia autem dona bonorum &c. radii quidam ſunt diuini luminis. Apud
quem non eſt tranſmutatio nec. pro, aut, viciſſitudinis. pro, conuerſionis, obumbratio.) Dixerat
à patre luminum. & quoniam pater luminum ſenſibilium ſol, facit tenebras dupp liciter (primo
I ſuo motu diurno: hac enim tranſmutatione locali facit vbi fuit dies noctem & econuerſo. deinde
conuerſione ex tropicis cancri & capricorni variat obumbrationẽ æſtiuam & hyemalem) vtrã-
q; mutationem Iacobus excludit à deo patre luminum: ne putaretur ꝙ eſſet pater luminũ quem-
admodum ſol ſenſibilis, & ſuis tranſmutationibus faceret tenebras & varias vmbras. Et propter-
ea dicit apud quem non eſt tranſmutatio, quo ad primũ, nec conuerſionis obumbratio, quo ad
ſecundum. Modum autem quo deſcendunt ab iſto patre luminũ donationis bonæ & dona per-
fecta, ſubiungit. ¶ Voluntarie enim. pro, volens, progenuit nos verbo veritatis, vt ſimus initium
aliquod. pro, primitiæ quædam, creaturæ. pro, creaturarum, eius.) Ecce modus quo deſcendunt lu
mina à ſpirituali patre luminum. nõ natura ſed voluntate progenuit nos, ſecundum eſſe gratiæ,
verbo veritatis. Datiui caſus eſt explicans ad quid geniti ſumus ſecundum eſſe gratiæ: videlicet ad
verbum veritatis credendum, amandum, ſectandum, opere implendum ac propagandum. Nõ
K ſumus progeniti ad fabellas ſed ad ſermonem veritatis vt ſimus quædam primitiæ: hoc eſt inter
creaturas æſtimati, precioſi, grati velut primitiæ. Et rurſus quoniam primitiæ offerebantur deo,
vt offeramur deo tanquam primitiæ omnium creaturarum.

SCitis fratres mei. pro, itaq; fratres mei, dilectiſſimi. pro, dilecti, ſit autem omnis homo ve
lox ad audiẽdum, tardus ad loquendũ, & tardus ad iram.) Superfluit autẽ. Dixerat ꝙ ge-
nuit nos verbo veritatis vt ſimus primitiæ creaturarũ eius. & ꝓpterea inde infert diſpoſi
tiones ad verbũ veritatis. Quarũ prima eſt velocitas ad audiendũ. ſecunda tarditas ad loquendũ.
& tertia tarditas ad iram. Ira enim viri iuſtitiam dei non operatur.) Ab vltima diſpoſitione in-
cipit ſingulas tractare. Et quoniam ira appetitus eſt vindictæ quę actus eſt iuſtitiæ, ideo ne quiſꝗ̃
putaret ꝙ ira conformis eſſet verbo veritatis (vtpote executrix iuſtitiæ) clare dicit ꝙ ira viri, ad
differentiam

differentiam iræ diuinæ,non operatur,hoc eſt non exequitur,iuſtitiam dei. Deus enim non ordi A
nauit iram hominis ad exequendam diuinam iuſtitiam:ſed ad hoc ordinauit iudices. ¶ Propter
quos abiicientes omnem immunditiam & abundantiam malitię,in manſuetudine ſuſcipite inſi
tum verbum quod poteſt ſaluare animas veſtras.) Ordinate tractat de ira hominis. Prius enim
excluſit ab ea bonum executionis diuinæ iuſtitiæ:modo explicat mala illi annexa: videlicet im-
munditiam ſeu ſordes,proculdubio animi,& exuberãtiam ſeu ſuperfluitatem malitiæ. Ira enim
vtrunq; malum habet annexum.nam & ſordidat animum offuſcando rationem,& accendit vo
luntatem ad malum proximorum:quod ſignificat malitia abundans ſeu exuberans ad perniciẽ
aliorum.Et quia iræ vt eſt nomen vitii contraria eſt manſuetudo, ideo abiectis iis quæ ſunt vitii
iræ,aptiſſime ſubiungit in manſuetudine ſuſcipite verbum inſitum.Ideo de ira tractat, quia im-
pedit ſuſceptionem verbi veritatis inſiti,ad differentiam verbi congeniti. Verbum veritatis con
genitum nobis eſt quicquid naturali lumine cognoſcere ſufficimus:verbum autem veritatis inſi-
tum eſt quod de foris inſitum eſt verbum fidei,verbum euangelicum: ad quod non ſufficit natu B
rale lumen niſi adiutum lumine inſito quod eſt lumen diuinæ gratiæ. Vnde de hoc verbo ſub-
iungit quod poteſt ſalutare animas veſtras. Eſtote autem autem factores verbi & non audito
res tantum.)Superfluit tantum.quanuis ſubintelligatur.Proſequitur aliam diſpoſitionem ad ver
bum veritatis: illam ſcilicet ſit omnis homo velox ad audiendum. Et explicat de quali auditione
loquitur: videlicet de auditione factiua verbi veritatis quod auditur,& non de auditione pura.Et
rationem ſubiungit: Fallentes voſmetipſos.) putando quòd ſolus auditus ſufficiat. Quia ſi
quis auditor eſt verbi & non factor, hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ
in ſpeculo.Conſiderauit enim ſe & abiit:& ſtatim oblitus eſt qualis fuerit. ¶ Qui autem perſpe-
xerit in lege perfectæ libertatis.pro,qui autem proſpexerit in legem perfectam libertatis.)hoc eſt
in legem perfectam quæ eſt libertatis. E regione conſiderationis propriæ faciei in ſpeculo, lo-
cat proſpectionem ſui in legem perfectam quæ eſt lex libertatis,quæ eſt lex euangelica.Eſt enim C
lex amoris & libertatis ſpiritualis. Et è regione eius quod dixerat & abiit & ſtatim oblitus eſt,di
cit. Et permanſerit in ea.pro,& permanſerit ſic, non auditor obliuioſus factus ſed factor ope-
ris, hic beatus in facto ſuo erit.) Intellige meritorie: hoc eſt hic meretur ex facto ſuo beatitudi-
nem futuram. ¶ Si quis autem putat ſe religioſum eſſe. Deeſt, inter vos, non refrænans lin-
guam ſuam ſed ſeducens cor ſuum, huius vana eſt religio. Religio munda & immaculata apud
deum & patrem,hæc eſt: viſitare pupillos & viduas in tribulatione eorum.)Tractat tertiam cõ-
ditionem:videlicet tardus ad loquendum.monſtrando quòd religioſitas ſine freno linguæ vana
eſt: quòd ſi quis ſecus putat, ſeducit ſeipſum . Et è regione religionis vanæ explicat religionem
mundam apud deum conſtare ex operibus miſericordiæ. Quod intellige imperatiue. Religio
enim proprias actiones habet diuini cultus:imperat autẽ opera miſericordiæ, eo modo quo vna D
virtus imperat alteri. Et immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſęculo. pro,à mundo.) Viſitationi
pupillorum & viduarum,annectit Iacobus cuſtodiam hominis ab hoc mundo: eo quòd pericu-
loſum eſt pupillorum curam gerere ſine aliqua lucri macula.nec minus periculoſum viduas viſi-
tare abſque macula carnis.

## CAPVT II.

FRatres mei nolite in perſonarum acceptione habere.pro, ne in perſonarum
acceptione habeatis,fidem domini noſtri IESV CHRISTI gloriæ.)
Quanuis conſtrui poſſit diuerſimode genitiuus gloriæ, materia tamen de
qua eſt ſermo inuitat ad conſtruendum cum acceptione perſonarum. Ita vt
ordo literæ ſit, ne habeatis in acceptione perſonarum gloriæ ( hoc eſt penes
gloriam ) fidem domini noſtri IESV CHRISTI. Acceptio ſiqui- E
dem perſonarum habetur penes diuerſa. Nam quandoque penes magiſtra-
tus,quandoque penes opes, quandoque penes honores &c.habetur. In propoſito autem eſt ſer-
mo de acceptione perſonarum penes gloriam ſeu honorem præſentem . Inhibere autem fidem
IESV CHRISTI haberi in acceptione perſonarum , eſt inhibere actionem hanc quę eſt
acceptio perſonarum iungi fidei IESV CHRISTI. Ac ſi dixiſſet. Nolite in adulterio ſeu
fornicatione habere fidem domini noſtri IESV CHRISTI. ¶Etenim ſi introierit in
conuentum veſtrum vir aureum anulum habens in veſte candida.pro, ſplendida,,introierit au-
tem & pauper in ſordido habitu: & intendatis in eum qui indutus eſt veſte præclara.pro, ſplen-
dida, & dixeritis ei,tu ſede hic bene:pauperi autem dicatis,tu ſta illic aut ſede ſub ſcabello pedum

F meorum.pro,aut ſede hic ſub ſcabellum meum. Nonne iudicatis apud voſmetipſos.pro,& non
iudicati eſtis in vobiſipſis.) Explicat negationem iudicii perſonalis. Et eſt ſenſus. & hæc facien-
do non eſtis iudicati in vobiſipſis,ſed eſtis iudicati in veſtibus & diuitiis & paupertate. Nam ve-
re aliud eſt iudicari homines ſecundum ſeipſos,& aliud iudicari eoſdem ſecundum veſtes(ſplen-
didas vel ſordidas)& alia huiuſmodi extrinſeca. Et facti eſtis iudices cogitationum iniquarum.
pro,malarum.) Malas cogitationes appellat penſare in hominibus veſtes & huiuſmodi. Et facti
eſtis malarum cogitationum, tanquam dirigentium,iudices.Ita quòd dupliciter erraſtis:& non
iudicando homines ſecundum ſeipſos, & iudicando ſecundum malas cogitationes. ❨Audite
fratres dilectiſſimi.pro,dilecti,nonne deus elegit pauperes in hoc mundo,diuites in fide & hęre-
des regni quod repromiſit deus diligentibus ſe? vos autem exhonoraſtis. pro, ignominia affeci-
ſtis,pauperem. Nonne diuites per potentiam opprimunt vos,& ipſi trahunt vos ad iudicia.pro,
G tribunalia?(nonne ipſi blaſphemant bonum nomen quod inuocatum eſt ſuper vos?)hoc eſt no-
men CHRISTI ſalutiferum. Et hæc mala quæ de diuitibus Iacobus dicit, ideo dicit quia ex
diuitiis tumeſcunt & faciunt hæc. quanuis non omnes. Si tamen.prò,ſi quidem, legem perfi-
citis regalem ſecundum ſcripturam (Diliges proximum tuum ſicut teipſum ) benefacitis. ſi autē
perſonam accipitis,peccatum operamini.) Diuitem honorari, ex multis cauſis prouenire poteſt.
quarum duas tangit hic Iacobus. Altera eſt ex acceptione perſonarum:hoc eſt pręciſe quia diui-
tes ſunt. Altera eſt ex lege regia: hoc eſt quia ſunt perfecti à rege, vel quia ſunt nuncii regis,vel
quia ſic ſtatuit rex:vt patet de Mardochæo,ſic honorabitur quem rex honorare voluerit. Et ex
prima quidem cauſa honorare diuites,peccatum eſſe definit: ex ſecunda autem dicit eſſe bonum
opus. Et ad hoc affert conformitatem ſcripturæ,Diliges proximum tuum ſicut teipſum. Et in-
tendit quòd ſeruare legem regiam circa honores diuitum , prouenit in Chriſtianis ex præcepto
ſcripturæ Diliges proximum tuum ſicut teipſum. vtendo aduerbio ſicut, proportionaliter: hoc
H eſt diliges proximum tuū in gradu,in officio,in dignitate,in priuilegio ſuo, ſicut teipſum in gra
du dignitate & priuilegio. Redarguti à lege quaſi tranſgreſſores.pro, & redarguimini à lege
tanquam tranſgreſſores. ) Et eſt ſermo non de lege regia, ſed de lege diuina ſcripta Leuit.xix.&
Deut.i. Vtrobique enim prohibetur acceptio perſonarum. Quicunque enim totam legem ſer
uauerit,offenderit autem in vno, factus eſt omnium reus.)Qua ratione hoc dixerit,ipſe ſubiun-
git:videlicet ex identitate legislatoris.Hanc enim identitatem clare ſubiungit.Et ex hac parte qui
in vno offenderit legislatorem,incurrit reatum omnium:quoniam contemnit latorem legis om
nium.Hic eſt ſenſus literalis intentus à Iacobo. Qui enim dixit non mœchaberis,dixit & non
occides.Quòd ſi non mœchaberis,occideris autem factus es tranſgreſſor legis.

SIc loquimini & ſic facite tanquam per legem libertatis incipientes iudicari.pro,iudican-
I di.)Loco duarum dictionum incipientes iudicari,legendum eſt iudicandi. Tranſit ad a-
liam materiam : videlicet bonorum operum. Inhibuit prius iungi fidei acceptionem
perſonarum: monet modo iungi fidei bona opera, incipiens à præmio & pœna futuri iudicii:
quod dicit futurum per legem libertatis quo ad merita. Et eſt ſenſus. Sic loquimini , ſic ope-
ramini vt iudicandi tandem ſecundum merita in lege libertatis. Conſonat hoc ſententiæ euan-
gelicæ. Eſuriui & non dediſtis mihi manducare, & reliqua. hæc enim ſunt merita legis liber-
tatis, ſecundum quæ iudicandi ſumus. Iudicium enim ſine miſericordia fiet ei qui non facit
miſericordiam.) Miſericordia ſaluatrix excluditur , non omnis miſericordia. nam nullum di-
uinum iudicium caret miſericordia aliqua : ſed vltimum iudicium reproborum caret miſericor-
dia ſaluatrice eorundem. Et ſuperexaltat. pro,gloriatur,miſericordia iudicium. pro, aduerſus
iudicium. ) hoc eſt miſericordia eo quòd vincit iudicium, gloriatur aduerſus illud tanq̄ victrix.
K Et è regione iudicii ſine miſericordia, locat miſericordiam victricem iudicii: vt ſignificet quòd
immiſericordium iudicium erit ſine miſericordia,miſericordium autem iudicium erit tale quòd
miſericordia gloriabitur aduerſus iudicium.Significans per hoc ꝙ miſericordia vincet exactam
iuſtitiam ſecundum merita:iuxta illud.Non intres in iudicium cum ſeruo tuo domine,quia non
iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. ❨Quid proderit fratres mei ſi fidem quis dicat ſe
habere,opera autē nō negabat?nunquid poterit fides ſaluare eū? ) De operibus miſericordiæ eſt
ſermo.vnde & ſubdit de egentibus &c. Si autem frater &.pro,aut,ſoror nudi ſint & indigeant
victu quotidiano,dicat autem aliquis ex vobis illis ite in pace,calefacimini.pro,calefiatis,& ſatu-
ramini:non dederitis autem eis quæ neceſſaria ſunt corpori.)proculdubio operimenta. Quid
proderit? Sic & fides ſi non habeat opera,mortua eſt in ſemetipſa.pro,per ſe.) hoc eſt ſola.

¶ Sed dicet quis,tu fidem habes & ego opera habeo. Oſtende mihi fidem tuam ſine operibus. A
pro,ex operibus,tuis.)Quaſi dicat,non potes ex operibus tuis(vtpote carens illis)oſtendere mihi
illam.Fides enim intus latet. Et ego oſtendam tibi ex operibus meis fidem meam. ¶Tu credis
ꝙ vnus eſt deus?benefacis:& dæmones credunt.) Solam fidem minoris pendendam,multiplici-
ter Iacobus oſtendit:inter alia afferens ꝙ fides communis eſt etiam dæmonibus.Et eſt verum lo
quendo de ipſo actu credendi. Dæmones enim coacti ab euidentia miraculorum quæ ipſi cer-
nunt fieri à IESV CHRISTO & apoſtolis &c.Credunt velint nolint verum eſſe ꝙ ver-
bum caro factum eſt &c.Et quo ad hoc Iacobus verum dicit ꝙ fides communis eſt etiam dęmo
nibus.ſed nos voluntarie credimus,illi autem inuiti.Vnde de ipſis ſubditur. Et contremiſcunt.)
quod eſt inuiti. ¶Vis autem ſcire o homo inanis quoniam.pro,ꝙ, fides ſine operibus mortua
eſt?)In calce huius capituli ipſemet declarabit hoc. Abraham pater noſter nonne ex operibus
iuſtificatus eſt,offerens Iſaac filium ſuum ſuper altare?Vides quoniam.pro,ꝙ fides cooperabatur
operibus illius,& ex operibus fides conſummata eſt?Et ſuppleta.pro,impleta,eſt ſcriptura dicens. B
Credidit Abraham deo,& reputatum eſt illi ad iuſtitiam:& amicus dei appellatus eſt. ) Aduerte
hic prudens lector ꝙ Iacobus non ſentit fidem abſq; operibus mortuam eſſe &c.(quoniam con
ſtat nos iuſtificari per fidem etiã ſine operibus: vt patet in infantibus baptizatis, & in adulto ba-
ptizato ſi ſtatim moreretur)ſed ſentit fidẽ ſine operibus,hoc eſt renuentẽ operari eſſe mortuã,eſ
ſe vanã & non iuſtificare.Et recte ſentit:quoniã fides quæ nõ eſt parata operari mortua eſt. Sua-
pte enim natura operatur per dilectionẽ:vt Paulus dicit. ¶Quód ergo Iacob⁹ affert verbũ Gen.
xv.credidit Abrahã deo,ad hoc affert ꝙ credidit paratus operari. Et propterea dicit ꝙ in opere
oblationis filii impleta eſt ſcriptura:loquẽs de fide Abrahę parata operari.Impleta inquã eſt quo
ad executionẽ maximi operis ad quod parata erat fides Abrahæ. ¶Nec contrariatur ſententia
hæc ſententiæ Pauli ad Rom.docentis ex fide nõ ex factis hominẽ iuſtificari:quoniã Paulus lo-
quitur de factis ſecundum ſe,'è regione diſtinctis à fide:Iacobus autem loquitur de factis vt ſunt C
filii di.Vterq; enim verum docuit:Paulus quidẽ ꝙ non factis moralibus cærimonialibus aut iu-
dicialibus ſecundũ ſe ſed fidei gratia iuſtificamur:Iacobus autem ꝙ non fide ſterili ſed fide fœcũ-
da operibus iuſtificamur .vnde patet contrarias non eſſe eorum ſententias. Videtis igitur ꝙ ex
operibus iuſtificatur homo & non ex fide tantum.¶Similiter & Rhaab meretrix nonne ex ope
ribus iuſtificata eſt, ſuſcipiens nuncios & alia via eiiciens.pro, emittens? Sicut enim corpus ſine
ſpiritu mortuum eſt,ita fides ſine operibus mortua eſt.)Appellatione ſpiritus non ſignificatur a-
nima ſed halitus ſeu flatus.Et apte comparat opera flatui.quemadmodum enim corpus animalis
ſi non ſpirat mortuum eſt,ita fides ſi,non parit opus mortua eſt.Flatus ſiquidem eſt effectus cor-
poris viui:& ſimiliter operatio eſt proprius effectus fidei viuæ. Vnde apparet quo ſenſu ſuperius
dixerit fidem ſine operibus mortuam eſſe: non quòd ſentiat opera eſſe formam fidei, ſed ꝙ ſen- D
tit opera eſſe concomitantia fidem ſicut halitus concomitatur vitam corporis.

## CAPVT III.

NOlite plures.pro,multi,magiſtri fieri fratres mei.)Voluntatem prohibet
non magiſterii ſed multitudinis magiſtrorum,dicendo nolite fieri mul-
ti magiſtri.Et rationem ſubiungit. Scientes quoniam. pro; ꝙ,maius iu
dicium ſumitis.pro,accipiemus.)nos magiſtri. Quod eſt per ſe manife-
ſtum. In multis enim offendimus omnes.) Ad excludendam præſum-
ptionem putantium ſe fore magiſtros abſque aliquo lapſu, aſſignat pro
ratione maioris iudicii,quia in multis omnes offendimus: vt intelligam⁹
etiam magiſtros labi,& maius expectare iudicium ex affectato magiſte
rio eccleſiæ. Si quis in verbo non offendit,hic perfectus eſt vir.)Et vtrobiq; offendere eſt præ-
ſentis temporis. Et ſubiungit hoc ad ſignificandũ ꝙ ad minus in ſermone labimur omnes: & ad E
explicandum ꝙ non ita dicit omnes quin aliquis vir perfectus inueniri poſſit qui nec in verbo la
bitur. Potens freno circunducere totum corpus.)Non ſolum eſt vir perfectus ſed eſt etiam po
tens circunducere totum corpus actionum ſuarum tanquam fræno. ¶Si autem.pro,ecce,fræ-
nos equis in ora mittimus ad conſentiendum nobis. pro,vt nobis pareant, omne corpus. pro,&
omne corpus,illorum circunferimus.pro,circumagimus. Similitudo clara eſt. Et ecce naues
quum magnæ.pro, tantæ,ſint,& à ventis validis minentur.pro,à ventis duris vehantur,circun-
feruntur à modico gubernaculo.)hoc eſt à temone. Quocunque impetus dirigentis voluerit.
Ita & lingua modicum quidem membrum eſt:& magna exaltat.pro,iactat.)facienda, conturbã
da,acquirenda &c. Ecce quantus.pro,exiguus,ignis.) Prius aſſimilauit linguam fræno & te-

cendo quòd fructus iuſtitiæ ſeminatur in pace facientibus pacem. Quod eſt dicere quòd fructus A
iuſtitię ſeminatur in pace à ſapientia. nam de illa dictum eſt quòd incipit à caſtitate & termina-
tur ad eſſe pacificum:quod eſt eſſe factricem pacis. Idem ergo eſt fructus iuſtitię & fructus ſapi-
entiæ: vtpote ſeminatus in pace.

## CAPVT IIII.

VNde bella & lites.pro,& pugnæ, in vobis? nonne ex concupiſcentiis. pro, non-
ne hinc.)& poſtea appoſitiue ſubiungendum eſt. Ex voluntatibus veſtris.)Dele-
ctationes ſiquidem prima principia ſunt & pugnarum & bellorum &c. Quæ mi
litant in membris veſtris:)Imperando membris humanis ad bella & lites & ſimi
lia,delectationes militant in membris humanis. Concupiſcitis & non habetis.) B
Vanitatem paſſionum & actionum humanarum deſcribit per hæc tria:concupiſcentiam, inui-
diam,pugnam. Occiditis & zelatis.pro,inuidetis & æmulamini.)vt inuidia referatur ad triſti-
tiam interiorem:æmulatio autem ad cognatum conformem inuidiæ. Litigatis & belligera-
tis.pro,pugnatis & bellatis,& non habetis propter quod non poſtulatis.pro,propterea quòd nó
poſtulatis.) Ratio redditur quare hæc omnia vana ſint, quia non innituntur poſtulationi à deo.
hoc eſt quia innituntur viribus tantum humanis & non habetur ratio diuinæ gratiæ. Vnde &
Ioſue errauit cum Gabaonitis fœdus feriendo,quia os domini non conſuluit:vt ibidem dicitur.
Petitis & non accipitis:eo quòd male petatis,vt in concupiſcentiis veſtris inſumatis.pro,vt in vo
luptatibus veſtris inſumatis.)hoc eſt perficiatis veſtra omnia. Hic enim finis efficit vt quamuis pe
tamus à deo, male petamus:vtpote non ad hoc vt perficiatur voluntas diuina , ſed vt perficiatur
voluntas noſtra.Oportet enim ſupplicando præferre voluntatem diuinam noſtræ: alioquin ma C
le petitur. ¶ Adulteri. Deeſt,& adulteræ neſcitis quia.pro,quòd,amicitia huius mundi.)Super-
fluit huius. Inimica eſt deo.pro,inimicitia dei eſt?) Et interrogatiue legendum eſt. Quod au
tem dicit adulteri & adulteræ,de adulterio animæ quo anima relicta adhæſione ad deum adhæ
ret mundo,intelligendum teſtantur ſubiuncta de amicitia mundi & inimicitia dei. Quicunque
ergo voluerit amicus eſſe ſęculi huius.pro,mundi,inimicus dei conſtituitur. An putatis quia.pro,
quòd,inaniter ſcriptura dicat.ad inuidiam concupiſcit ſpiritus qui habitat.pro,habitauit,in vo-
bis?)Ex Exod.xx.capi.ſumpta eſt hæc ſententia. Vbi deus primo dicit eſſe deum qui eduxit eos
de terra Aegypti:quod iſte dicit habitauit in vobis. Deinde ſubdit ego ſum deus zelotes:quod iſte
dicit ad inuidiam concupiſcit ſpiritus.Deus enim ſpiritus eſt:vt dicitur Ioan.iiii. Et directe ad pro-
poſitum contra adulteros & adulteras tendit: ſignificans quòd deus more zelotipi inuidet mun-
do trahenti animas ſibi fide deſponſatas ad ipſius mundi amicitiam & dei inimicitiam. Non pu D
tetis inquit vane ſcriptum eſſe hoc quod diuinus ſpiritus concupiſcit ad inuidiam zelotypię:quo-
niam hoc eſt ſcriptum ad ſignificandum tum amicitiam mundi eſſe inimicitiam dei,tum ad ſi-
gnificandum vindictam diuinam conſequentem huiuſmodi zelum.Et apte ſubiungitur. Maio
rem autem dat gratiam.) nam & ibidem in Exodo ſubiungitur, faciens miſericordiam in milia
tis qui diligunt me.Relatiue ad adulteros & adulteras dicitur quòd ad inuidiam concupiſcit ſpi-
ritus,non qui habitat ſed qui habitauit olim in vobis:relatiue autem ad amicos dei dicitur maio-
rem autem dat gratiam,maiorem proculdubio quàm mereantur. ¶ Propter quod dicit.) Pro-
uerb.iii. Deus ſuperbis reſiſtit humilibus autem dat gratiam . Aut Iacobus alia translatione vſus
eſt,aut ſenſum attulit. Nam in calce illius capituli dicitur, ipſe deludet illuſores & manſuetis (ſeu
humilibus)dabit gratiam. Illuſores diuinorum proculdubio ſuperbi ſunt. & plus eſt illudere illis
quàm reſiſtere eiſdem.Et hæc ſententia ad confirmationem affertur allatæ prius doctrinæ de di E
uino zelo reſpectu amicorum mundi, & diuina gratia reſpectu amicorum dei. Qui enim prius
dicti ſunt amici mundi, modo dicuntur ſuperbi : & qui prius dicti ſunt amici dei modo dicun-
tur humiles. Subditi ergo eſtote deo:reſiſtite autem diabolo,& fugiet à vobis.) Magna gratia
vt ſola reſiſtentia ſufficiat ad fugandum diabolum. Appropinquate deo, & appropinquabit vo-
bis.)Non quòd noſtra appropinquatio præueniat dei gratiam ſimpliciter & abſolute:ſed appro
pinquatio noſtra effectus gratiæ præuenientis præuenit hanc ſpecialem gratiam appropinqua-
tionis diuinæ,vel per gratiam gratum facientem vel per augmentum gratiæ . Emundate ma-
nus.)hoc eſt omnia organa operandi,à malis operibus. Peccatores: & purificate corda dupli-
ces animo. Miſeri eſtote. pro , affligite vos. ) Hæc omnia quæ ſequuntur , deſcribunt ſtatum
pœnitentialem. Et lugete & plorate:riſus veſter in luctum conuertatur,& gaudium in mœro-

F rem. Humiliamini in cõſpectu domini:& exaltabit vos. ❡Nolite detrahere alterutrum.pro,in-
uicem,fratres mei.Qui detrahit fratri aut qui iudicat fratrẽ ſuum,detrahit legi & iudicat legem.
Si autem iudicas legem, non eſt factor legis ſed iudex.) Directe verificatur hæc ſententia de de-
tractione & iudicio qua bonum opus vituperatur aut damnatur . quia bonum opus lege proba-
tur:ac per hoc ſi vituperatur aut damnatur, damnatur & vituperatur lex . Et talis detrahens aut
iudicans,veriſſime eſt iudex legis,non executor. Iudex autem facto,non authoritate aut intẽtio-
ne. Et quoniam facto vſurpat ſibi iudicium legis , exaggeratur eius crimen ex hoc quòd vnus
tantum eſt legiſ lator,dicendo. Vnus eſt enim legiſlator & iudex.) Superfluit enim:ſuperfluũt
& iudex. Qui poteſt perdere & liberare. pro,ſeruare & perdere . Tu autem quis es qui iudicas
proximum tuum. pro,tu quis es qui iudicas alium?
❡Ecce nunc.pro,age nunc,qui dicitis. hodie aut craſtino. pro,hodie & cras, ibimus in hanc ci-
G uitatem: & faciemus ibi annum vnum,& mercabimur, & lucrum faciemus. qui ignoratis quid
erit in craſtinum. pro,poſtero die . Quæ eſt enim vita veſtra?vapor eſt ad modicum apparens,
& deinceps exterminabitur.pro,& deinde euaneſcens.Pro eo vt dicatis. pro,pro eo quod dicere
debuiſtis.Si dominus voluerit & ſi vixerimus,faciemus hoc aut illud. Nũc autem exultatis. pro,
gloriamini,in ſuperbiis veſtris.Omnis exultatio.pro,gloriatio,talis maligna.pro,mala,eſt.Sciẽ-
ti igitur bonum facere & non facienti peccatum eſt illi.) De bono debito ſententia hæc verifi-
catur: & non de bono ſupererogationis.

## CAPVT V.

AGite nunc diuites,plorate vlulantes in miſeriis veſtris quæ aduenient vobis.Di
H uitiæ veſtræ putrefactæ ſunt: & veſtimẽta veſtra à tineis comeſta ſunt aurum
& argentum veſtrum eruginauit: & erugo eorum in teſtimonium vobis erit,
& manducabit carnes veſtras ſicut ignis . ) E regione culpæ diuitum quo ad
hoc quòd potius rodi faciunt veſtimenta à tineis & argentũ eruginare quàm
communicent proximis, locat pœnam quòd carnes eorum comedentur tan-
quam ab erugine & tinea velut ab igne . Et hoc vltimum tanquam ignis, ex-
preſſiue intelligendum eſt:hoc eſt quòd ignis comedet carnes eorum, non tamen conſumendo.
Theſauriſaſtis vobis iram in nouiſſimis diebus.) Superfluit iram. De theſauro rerum quę ſunt
ad vſum eſt ſermo.Et ẽ regione culpæ theſaurizantis pro ſenectute,locatur clamor operariorum
quibus non eſt ſoluta merces. Ecce merces operariorum qui meſſuerunt regiones veſtras, quæ
fraudata pro,ablata,eſt à vobis,clamat:& clamor. pro,clamores, eorũ in aures domini Sabaoth
introiuit.pro,introierunt . Epulati eſtis ſuper terram, & in luxuriis enutriſtis corda veſtra. pro,
I delitiati eſtis in terra & laſciuiſtis & enutriſtis corda veſtra.)laſciuiis & delitiis. In die occiſionis.
pro,vt in die mactationis.) hoc eſt vt in die feſto in quo mactabatur hoſtia. Adduxiſtis. pro,cõ-
demnaſtis,& occidiſtis iuſtũ,& non reſtitit. pro,reſiſtit,vobis.) Præſentis temporis eſt,non iu-
ſtum ſed deum refert. Iuſtus enim occiſus non poteſt reſiſtere: ſed deus poteſt reſiſtere & nõ re-
ſiſtit,ſed permittit abire impune in hac vita. Vnde & infert.
Patientes. pro,longanimes,igitur eſtote fratres vſque ad aduentum domini.) quo occiſos iu-
ſtos vindicabit & vobis præmia æterna dabit. Ecce agricola expectat precioſum fructum ter-
ræ,patienter ferens.pro,longanimis in illum: proculdubio fructum,vel in illum cæleſtem agri-
colam. Donec accipiat temporaneum & ſerotinũ . pro, donec accipiat pluuiam tempeſtiuam
& ſerotinam.) Similitudo clara eſt. Patientes.pro,longanimes,igitur eſtote & vos, & confir-
mate corda veſtra:quoniam aduentus domini appropinquabit.pro,appropinquauit . Nolite in-
K gemiſcere fratres in alterutrum. pro, iuxta inuicem.) Et eſt ſenſus. ne aliquis ingemiſcat relatus
ad alium fratrem: puta comparãdo ſe ad eum qui minus patitur & tamen æque aut magis me-
retur pati,& ſic de ſimilibus. Vt non iudicemini.)vt inde non incurratis iudicium vltionis di-
uinæ. Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit. ❡Exemplum accipite fratres exitus mali.pro,afflictio-
nis,& longanimitatis prophetas,qui locuti ſunt in nomine domini. Ecce beatificamus.pro,bea-
tos dicimus,eos qui ſuſtinuerunt.pro,ſuſtinent. Sufferentiam.pro,patientiam, Iob audiſtis:& fi-
nem domini vidiſtis quoniam.pro,quòd,miſericors.) Deeſt valde. Legendum eſt. Quòd val-
de miſericors eſt dominus ac miſerator. ) Et eſt ſermo de fine domini quo terminauit ea quæ
contigerunt Iob . Reſtituit ſiquidem ei filios & filias & duplicauit facultates . hoc fine vidimus
quòd valde miſericors & miſerator eſt dominus erga patientes.

Nte omnia autem fratres mei nolite iurare neque per cælum neq; per terram neq; aliud A
A quodcunq; iuramentum.) Hoc qualiter ſit intelligendũ,in euãgeliis declaratum eſt. Sit
autem ſermo veſter eſt eſt,non nõ.pro,ſit autem veſtrum etiam etiã,& non non. Et ſen-
tentia eſt clara ſi recte puncta fiant. Quum enim dicitur ſit veſtrũ etiam etiã,ordo literę eſt.ve-
ſtrum etiam ſit etiã:& veſtrũ non ſit nõ.Vnde rationẽ ſubiũgit. Vt nõ ſub iudicio decidatis.
pro,vt nõ in ſimulationẽ incidatis. Si meũ etiã non eſt etiam, in ſimulationem incido:& ſimi-
liter ſi meum non nõ eſt nõ,in ſimulationẽ incido. ❡Triſtatur.pro,affligitur,aliquis inter vos?
oret.) Remediũ afflictionis dicit recurſum ad deum orãdo. Aequo animo & pſallat.) Depra-
uata eſt litera latina & mutila. Legendũ eſt. Aequo animo eſt aliquis?pſallat.) Afflictio dixit
vt oret:æquo animo vero exiſtenti dicit vt pſallat,gratias agendo deo. ❡Infirmatur quis in vo-
bis?inducat presbyteros eccleſiæ, & orent ſuper eum,vngentes eum oleo in nomine domini. Et
oratio fidei ſaluabit infirmũ: & alleuiabit eum dominus: & ſi in peccatis ſit,remittentur ei. Nec B
ex verbis nec ex effectu verba hęc loquũtur de ſacramẽtali vnctione extremę vnctionis:ſed ma
gis de vnctione quã inſtituit dominus Ieſus in euãgelio,à diſcipulis exercendã in ægrotis. Tex-
tus enim nõ dicit infirmatur quis ad mortem,ſed abſolute infirmatur quis: & effectum dicit in-
firmi alleuiationem:& de remiſſione peccatorum non niſi cõditionaliter loquitur.quũ extrema
vnctio nõ niſi prope articulum mortis detur,& directe(vt eius forma ſonat)tendit ad remiſſio-
nem peccatorum.Præter hoc quòd Iacobus ad vnũ ægrũ multos presbyteros tum orantes tum
vngentes,mãdat vocari:quod ab extremę vnctionis ritu alienum eſt. ❡Cõfitemini alterutrum.
pro,inuicẽ,peccata veſtra.) Superfluit veſtra. Nec hic eſt ſermo de confeſſione ſacramentali:vt
patet ex eo ꝙ dicit cõfitemini inuicẽ. Sacramentalis enim confeſſio non fit inuicẽ,ſed ſacerdo-
tibus tantũ. ſed de confeſſione qua mutuo fatemur nos peccatores vt oretur pro nobis:& de con C
feſſione hinc & inde erratorum,pro mutua placatione & reconciliatione. Et orate pro vobiſ-
inuicem,vt ſaluemini. pro,vt ſanemini.) Aegritudo animi cõmunis eſt omnibus. Et propterea
dicendo orate pro vobiſinuicẽ vt ſanemini,de ægritudine animi loquitur. Multum enim va-
let deprecatio iuſti aſſidua.pro,agens.) ad differentiam deprecationum quę fiunt non ad hoc vt
agatur aliquid ſed ad propriæ animæ ſalutem,dicitur deprecatio agens.Vnde & inducitur ora-
tio Eliæ ad cohibendum & dandum pluuiam. Elias homo erat ſimilis nobis paſſibilis: & ora-
tione orauit vt nõ plueret ſuper terram,& non pluit annos tres & menſes ſex. & rurſum orauit:
& cælum dedit pluuiam,& terra dedit fructum ſuum. ❡Fratres mei ſi quis ex vobis errauerit à
veritate,& conuerterit quis eum.Sciat ꝙ qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ,ſal-
uabit animam eius à morte,& operit.pro,operiet, multitudinem peccatorum.) ne videantur ab
æterno iudice ad pœnam æternam.Amen. ❡Caietæ die. III. Iunii. M. D. XXIX. D

# THOMAE DE VIO
## GAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI, IN Priorem Epiſtolam Petri Commentarii.

❡Prima beati Petri Apoſtoli Epiſtola. De qua nullus vnquam dubitauit an ſit Petri.

Etrus Apoſtolus Ieſu Chriſti.) Nomine quod Chriſtus ei im-
poſuit vtitur ſolo. Nõ enim dicit Simõ Petrus, ſed Petrus. Et
ne hæſitetur quis Petrus ſit , explicat ſe apoſtolũ Ieſu Chriſti. E
Electis aduenis diſperſionis Põti,Galatiæ, Capadociæ,Aſiæ
& Bithyniæ.) Eſſe aduenã apud has prouincias,ſufficiẽter in-
dicat eſſe ibidẽ diſperſos. Et propterea eſſe aduenã hoc in loco
peregrinationẽ ſignificat reſpectu cęleſtis patriæ. Dauid enim
ſeipſum ſic appellauit peregrinũ cũ omnibus partibus ſuis. Et
iuxta hoc Petrus dicit electis peregrinis:vt electio beneficiũ in-
dicet diuinũ,peregrinatio autẽ vſum electionis. Propriũ enim
eſt electorũ viuere in hoc mũdo tanq̃ peregrinos. Electis autẽ
in his prouinciis,quoniã Iudæis habitantibus in his prouinciis
prædicauerat:vt Hieronymus dicit in libro de viris illuſt.Et ad
ſignificandum ꝙ Iudæis qui crediderant in Ieſu fidem, ſcribit,dicit diſperſionis.

F Secundum præſcientiam dei patris.) Rationem tanti beneficii ( videlicet quòd ſint electi pe-
regrini)redditurus ex ſingulis trinitatis perſonis,incipit à perſona patris.Et ne eorum electio re-
pentina credatur , dicit electis ſecundum præſcientiam dei patris. In ſanctificationem.pro, in
ſanctificatione,ſpiritus.) Ecce perſona ſpiritus ſancti.Quãuis etiã ſpiritus ſignificare poſſit rem
ſanctificatam:vt ſit ſenſus.Electis in ſanctificatione non corporis ſed ſpiritus.quãdiu enim pere-
grinamur, licet ſanctificatus ſit ſpiritus noſter , manet tamen caro peccati. In obedientiam &
aſperſionem ſanguinis IESV CHRISTI.) Ecce perſona filii.Et explicat ſanctificatio-
nem electorum fieri per obedientiã & aſperſionẽ ſanguinis domini noſtri IESV CHRI-
STI. Obedientiam dicit ex parte animæ.Factus eſt enim obediens vſque ad mortem.Aſper-
ſionem vero ſanguinis dicit ex parte corporis eiuſdẽ domini noſtri. Gratia vobis & pax mul-
tiplicetur.) Gratia initium diuinorum donorum , pax terminus eorũdem omnia media com-
G præhendunt. Vbi & vide eadem vſos ſalutatione Petrum & Paulum in ſuis Epiſtolis:vt merito
concludere poſſimus ex gratia & pace conſtare ſalutationem apoſtolicam.

BEnedictus deus & pater domini noſtri IESV CHRISTI: qui ſecundum miſeri-
cordiam ſuam magnam. pro, multam.) proculdubio effectiue:hoc eſt multorum effectri-
cem. Regenerauit nos in ſpem viuam .) Ad ſimilitudinem differentiæ inter aquam vi-
uam & aquam mortuam dicit in ſpem viuam,ad differentiam ſpei mortuæ.Et eſt ſermo de re-
generatione baptiſmali.Per baptiſmum enim renaſcimur ſpe viua,ſpe ſemper ſcaturiẽte.Et vnde
oriatur hæc ſpes viua ſubiungit. Per reſurrectionem IESV CHRISTI ex mortuis.)
Si enim CHRISTVS non reſurrexit (ſicut inquit Paulus) inanis eſt omnis ſpes noſtra.
In hæreditatem incorruptibilem.) Res ſperatas explicat in ſpem viuam hæreditatis. Et hoc re-
H fertur ad id quod dixerat regenerauit.Filiis enim debetur hæreditas. Incorruptibilem autem di-
cit ad ſignificandum ꝙ nũquam eſt finienda. Et incontaminatam.) nihil enim inquinationis
compatitur. & propterea nullus coinquinatus accipiet illam. Et immarceſſibilem.) vt intelli-
gamus incorruptibilem ſecundum ſubſtantiam,immarceſſibilẽ autem ſecundũ perfectionem.
Conſeruatam in cælis in vobis. pro,in vos.) Hæreditas electorum non in terra ſed in cælis ſer-
uatur,nimirum æterna beatitudo.Seruatur autẽ in vos electos:hoc eſt nõ ſeruatur in cælis ocioſe
aut abſolute(vt theſauri occulti)ſed in vos transferenda. Et ſignificanter dicit in vos, non in ve-
ſtram poteſtatem : vt intelligamus quòd hæreditas illa intra noſipſos erit . Qui in virtute dei
cuſtodiemini per fidem.) Pondera conditionem electorũ quòd per fidem in anima cuſtodiun-
tur à malis animæ non in virtute propria ſed in virtute dei. Cuſtodiuntur autem IN Salutem
paratam reuelari in tempore nouiſſimo. ) Plena ſalus tecta quodammodo eſt vſque ad tempus
I vniuerſalis iudicii,ſed tunc detegetur. & ex nunc parata eſt vt tũc detegatur,quum ſalus anima-
rum & corporum immortalium & glorioſorum manifeſta erit omnibus.

IN quo exultabitis.pro exultatis.) ſeu potius exultate. Dictio enim Græca anceps eſt ad exulta
tis vel exultate: ſubiũctis autẽ magis quadrat exultate.Monet enim vt ex nunc exultent in ſpe il-
lius nouiſſimi temporis. Modicum nũc ſi opus eſt afflicti variis tẽtationibus.) Quadrat mo-
nitioni exultate in ſpe nouiſſimi temporis modicum nunc afflicti ſi opus eſt variis tẽtationibus.
Rationem tangit exultandi ſpe futuræ fœlicitatis perpetuæ, ex eo quòd modicum nunc ( quod
compræhendit vniuerſum vitæ præſentis tempus)affligimini variis afflictionibus ſi opus eſt. Et
quare opus ſit ſubiungit. Vt probatio fidei veſtræ multo precioſior ſit auro quod per ignem
probatur.) Superfluit ſit:& deficiunt tres dictiones. Legendum eſt. Quod perditur & tamen
per ignem probatur.) Et quoniam caret verbo,iungendum eſt. Inueniatur in laudem & glo
K riam & honorem . ) Clara redditur ratio quare variis tentationibus nunc affligimur , vt fides
probata inueniatur multo precioſior auro, digna laude, digna gloria & digna honore . Et infe-
ritur ratio à minori quòd ſi aurum quod perit examinatur per ignem , fides quæ permanet
multo magis probanda eſt.Intellige autem fidem permanere quò ad effectum: æternam ſcilicet
ſalutem. In reuelatione Ieſu Chriſti.) Tempus deſcribitur quando fides probata inuenietur in
honore & gloria:videlicet quando reuelabitur Ieſus Chriſtus, qui nunc velut interſtitio cæli te-
gitur nobis. Quem quum non videatis diligitis.in quem nunc quoque non videntes creditis,
credentes autem exultabitis.pro,in quem nunc non videntes,credentes tamen exultatis.) Non
ſolum diligere ſed & credere & exultare abſque viſione affirmat. Quos actus experientia in vi-
ris perfectis teſtatur. Lætitia inenarrabili & glorificata.) Internum perfectorum gaudium in
CHRISTO eſt & inenarrabile(quod nemo nouit niſi qui accipit)eſt & glorificatum,tum

ex parte

ex parte materiæ:quia eſt de glorificato Ieſu:tum ex parte formæ,quia eſt participatio quędam A
glorioſi gaudii. Reportantes finem fidei veſtræ ſalutem animarum.)credendo,diligendo,exultando in Chriſto,reportatis fructum fidei veſtræ ſalutem animarũ veſtrarum. ¶ De qua ſalute exquiſierunt atq; ſcrutati ſunt prophetæ qui de futura in vos gratia prophetauerunt.)Superfluit futura.& legendum eſt.Qui de in vos gratia prophetauerunt.)Et eſt ſenſus.qui de gratia dei erga & intra vos prophetauerunt. Scrutantes in quod vel quale tempus.) Conditiones temporis aduentus Meſie,prophetæ quodammodo ſcrutati ſunt,diuerſas ſuſcipiendo reuelationes de conditionibus eiuſdem tẽporis. Vnde Eſaias tempus pacis,Daniel tempus poſt tot hebdomadas,Iacob tẽpus ſceptri Iudę &c.prædixit. Significaret in eis ſpiritus Chriſti.)Ordo literæ eſt. Chriſti ſpiritus in eis,ſubaudi exiſtens ſignificaret.vel in quod vel quale tẽpus Chriſti ſpiritus in eis exiſtens ſignificaret. Omnia enim tẽpora Chriſti ſunt:ſed in quod vel quale tempus ipſius ſpiritus propheticus in eis exiſtens ſignificaret ſalutem venturam,ſcrutati ſunt.Prænuncians eas quæ in B
Chriſto ſunt paſſiones,& poſteriores glorias.) Duo præcipue prænunciauit ſpiritus prophetarum. alterum cõſiſtit in afflictionibus Chriſti. alterum in glorĳs quas cõſecutus eſt Chriſtus ex ſuis afflictionibus. Et dicit pluraliter glorias:quoniam multas meruit glorias:puta corporis immortalis,aſcenſionis in cælum,iudicii mundi &c. ¶ Quibus reuelatũ eſt.)Prophetæ referuntur per relatiuum.Quia.pro,ꝙ nõ ſibimetipſis,vobis autẽ.pro,ſed vobis, miniſtrabant ea quæ nũc nũciata ſunt vobis.)myſteria verbi incarnati,mortui,ac ꝙ reſurrexit ex mortuis &c.hoc eſt fuit illis reuelatum ꝙ non eorum tempore , ſed veſtro tempore huiuſmodi myſteria implerentur.) Per eos qui euangelizauerunt vobis.)ſpiritu ſancto miſſo de cælo.) in die pentecoſtes.In quem. pro,in quæ,deſiderant angeli proſpicere.) in quæ myſteria verbi incarnati & fœlicitatis perpetuæ vobis euangelizata deſiderãt angeli proſpicere. Et quidem quo ad ea myſteria quę iam im C
pleta ſunt angeli proſpicere deſiderant, non eo ꝙ careant viſione eorum, ſed eo ꝙ ſine faſtidio perſeuerant viuendo. Quo ad myſteria vero adhuc nõ completa ſed cõplenda in reſurrectione generali,angeli proſpicere deſiderant,eo ꝙ non vident ea & cupiunt illa impleri & videre.

PRopter quòd ſuccincti lumbos mentis veſtræ.)Intellectum & voluntatem lumbos mentis appellat:& ad ſimilitudinẽ lumborũ corporalium præparari iubet tanq̃ ſuccinctione.Pręparantur autẽ virtutibus. Vnde ſuccinctionẽ explicans ſubdit.Sobrii, perfecti.pro,perfecte, ſperate in eã quæ offertur vobis gratiã in reuelationẽ pro,in reuelatione,Ieſu Chriſti.)Sobrietas intelligẽtię & ſpes cui nihil deſit ex parte ſperãtis,ſuccingunt mentẽ ad adipiſcendũ gratiã quæ electis offertur habẽda in manifeſtatione Ieſu Chriſti:quæ eſt gratia fœlicitatis æternæ tã animę q̃ corporis.Quaſi filii obedientiæ.)Nõ ſuffi D
cit ſobrietas atq; perfecte ſperare niſi adſit virtutũ omniũ parens obedientia. Non configurati prioribus ignorantiæ veſtrę deſideriis.pro,nõ accõmodantes vos prioribus ignorãtię veſtrę cõcupiſcentiis.) Priores cõcupiſcentię ſpectantes ad ſtatũ ignorantiæ,ſunt cõcupiſcentiæ carnales quas ſtatus legis veteris nõ plene refrenabat: q̃ tempore reuelatæ gratię manifeſtatę ſunt omnibus. Vnde & ſubdit.Sed ſecundũ eum qui vocauit vos ſanctũ.pro,ſed quẽadmodũ is qui vos vocauit ſanctus eſt,ita & ipſi ſancti & in omni cõuerſatione ſitis.)Hinc apparet ꝙ de immũdis cõcupiſcentiis fuit ſermo.nã ſanctum opponitur immũdo.Quoniã ſcriptum eſt.)Leuit.xix. Sancti eritis,quoniã ego ſanct⁹ ſum.)Hinc apparet Petrũ Apoſtolũ ſentire ꝙ Ieſus qui vocauit iſtos ad fidẽ eſt ille verus deus qui dicit in Leuitico,ſancti eritis quoniã ego ſanctus ſum. ¶ Et ſi patrẽ inuocatis eũ qui ſine acceptione perſonarũ iudicat ſecũdum vniuſcuiuſq; opus.) Nõ ſolũ à ſanctitate Ieſu ſed à paternitate eiuſdẽ rectiſſimi iudicis,monet ad cõuerſandũ in timore filiali. Vnde litera ſic diſtinguẽda eſt.In timore,incolatus veſtri tẽpore cõuerſamini.) Totũ tẽpus præſen E
tis vitę,tẽpus peregrinationis noſtrę appellat: & cõuerſandum in timore filiali toto hoc tẽpore monet,ex eo ꝙ iudicẽ noſtrum inuocamus. Scientes ꝙ nõ corruptibilibus auro vel argento redempti eſtis de vana veſtra cõuerſatione paternę traditionis:ſed p̃cioſo ſanguine quaſi agni incõtaminati & immaculati Chriſti.) Cõuerſationẽ legalẽ iuxta legẽ Moyſi appellat cõuerſationem vanam paternæ traditionis:hoc eſt à patribus traditã. Vanam autem ad finẽ vitę æternę; opera ſiquidẽ legalia tam moralia q̃ iudicialia q̃ cęrimonialia ſecũdum ſe nõ iuſtificabãt animas remittendo peccata.& propterea vana dicuntur ad finẽ qui eſt ſalus animarũ. De hac enim vana conuerſatione redẽpti erant Iudęi facti Chriſtiani, non auro vel argento,ſed p̃cioſo ſanguine Ieſu Chriſti tanq̃ agni incõtaminati & immaculati:cuius ſãguine redẽpti ſunt filii Iſrael de ſeruitute Aegyptiaca in nocte qua angelus percuſſit Aegyptios. Præcogniti quidem ante mundi conſtitutionẽ:manifeſtati autẽ nouiſſimis temporibus propter vos qui per ipſum fideles

 eſtis in

F eſtis in deo.pro,credidiſtis in deum.qui ſuſcitauit eum à mortuis : & dedit ei gloriam.) procul-
dubio non ſolum corporis,ſed nominis:vt in inuocatione nominis I E S V tot mirabilia fiant.
Vt fides veſtra ac ſpes eſſet in deum.) non in purum hominem. Animas veſtras caſtificantes.
pro,qui animas veſtras caſtificaſtis,in obedientia. pro,obedientiam , charitatis. pro, veritatis.)
Deſunt duæ dictiones. Per ſpiritum. ) Recte accommodat caſtigationem animarum in obe-
dientiam veritatis.animæ enim eſt verum imitari.Et ad excludendam coactionem humanam-
que authoritatem,dicit per ſpiritum.¶In fraternitatis amore.) Ad aliam tranſit monitionem:
vt intelligamus non ſufficere ad ſalutem quaſcunq; virtutes erga deum & Chriſtum niſi adſit
proximorum dilectio.Et deſunt hic duæ dictiones. Non ſimulato.) Et tunc ſequitur. Simpli-
ci.pro,puro,ex corde inuicem vos diligite attentius.pro,intenſe. ¶Renati non ex ſemine cor-
ruptibili ſed incorruptibili.) Quod in principio huius epiſtolæ dixerat qui regenerauit nos,mo
G do declarat explicando modum quo renati ſumus. Explicat autem penes differẽtiam ad ea quę
generãtur naturaliter. Vnde dicit renati non ex ſemine corruptibili. Quæ natura generat,gene
rat per ſemen,& illud corruptibile.vos quidem renati eſtis per ſemen ſed incorruptibile. Quod
autem ſit hoc ſemen incorruptibile ſubiungit. Per verbum dei viui & permanentis in æternũ:
quia omnis caro vt fœnum. ) Vtrunq; declarat: & corruptibile & incorruptibile. corruptibile
quidem ex verbis Eſaiæ.xl. Et omnis gloria eius.pro,hominis,tanquàm flos fœni. ) Sententia
eſt clara. Exaruit fœnum,& flos eius decidit.ſed verbum domini manet in æternum.)Et decla
rando de quo verbo loquitur ſubiungit. Hoc eſt autem verbum quòd euãgelizatum eſt in vos.)
Verbum non pro ipſa voce,ſed pro re ſignificata accipit.I E S V S C H R I S T V S deus &
homo,crucifixus,mortuus,ſepultus, qui reſurrexit &c. eſt verbum euangelizatum quod manet
in æternum:& ipſum eſt ſemen incorruptibile ex quo renati ſumus.

H CAPVT. II.

DEponentes igitur omnem malitiam & omnẽ dolum,& ſimulationes & in-
uidias & omnes detractiones, ſicut modo geniti infãtes rationabiles.pro,ra
tionabile,ſine dolo lac concupiſcite.) Duas lactis conditiones explicat. alte-
ra ꝙ ſit rationabile.altera ꝙ ſit doli expers.Et lac quidem appetendum con
ſonat ſimilitudini infantiæ.eſſe autẽ rationabile,ad differentiam non ſolum
lactis corporei ſed etiam lactis indifferentis. Intendit enim ꝙ prima rudi-
menta quæ ſunt lac , ſint conformia rationi rectæ: & non ſint vana aliqua.
Sine dolo autem prima rudimenta tunc ſunt quando ſub eis non tegitur mali aliquid. Lac itaq;
rationabile reſpectu intellectus, & expers doli reſpectu voluntatis concupiſcendum mandatur:
vt paſcatur mens & non fallatur. Vt in eo creſcatis in ſalutem. ) Superfluit in ſalutem. Ratio
I appetendi rationabile & expers doli lac,eſt augmentum proculdubio animi in eſſe gratiæ. S I
tamen guſtatis.pro,ſiquidem guſtatis.) Affirmantis eſt ꝙ guſtarunt. Quoniam.pro,ꝙ,dulcis.
pro,benignus , eſt dominus. ) In gratia baptiſmali remiſſiua peccatorum guſtant adulti ꝙ do-
minus ſit benignus, abſq; vllis meritis baptizati condonans peccata. A D quem accedentes la
pidem viuum. ) Dixerat vt in eo creſcatis,declarat modo illud augmentum tranſeundo ad aliã
metaphoram.ex metaphora enim naturalis nutrimenti tranſit ad metaphoram artificialis aug
menti. Et vtitur metaphora lapidis angularis ex Eſa. xxviii.c. Ab hominibus quidem repro-
batum:à deo autem electũ & honorificatum. pro,& precioſum. ) De I E S V C H R I S T O
loquitur qui ab hominibus reprobatus eſt in paſſione ſua : qui & eſt lapis. lapis quidẽ ſtabilitate
ſolida:viuus autẽ in ęternum. Quem conſtat à deo eſſe electum & in precio habitum ſupra om
nes creaturas.Et ipſi tanquam lapides viui ſuperædificamini domos ſpirituales.pro, domus ſpi-
K ritualis.)Nominatiuus eſt ſingularis numeri,appoſitiue explicans quid ipſi lapides viui ędifican
tur:videlicet domus ſpiritualis,in qua habitat ſpiritus ſanctus.Hęc eſt domus dei q̃ vocatur eccle
ſia.In ſacerdotium ſanctum.)Superfluit in Et eſt etiam nominatiui caſus per appoſitionem ad-
iunctum.Non ſolum ædificamini domus ſpiritualis,ſed etiẽ ſacerdotiũ ſanctum. ¶Aduerte hic
prudens lector ne in hęreticorũ laqueum incidas, dicentiũ ex hoc loco Chriſtianos omnes eſſe
proprie ſacerdotes.Deprehende cęcitatẽ iſtorum ex hoc ꝙ eodẽ contextu vtrunq; dicit, ædifice
mini domus ſpiritualis,ſacerdotium ſanctum.quẽadmodum metaphora eſt ędificemini domus
ſpiritualis,ita metaphora eſt ędificemini ſacerdotium ſanctũ.Et ne quis negare hoc poſſit,actio
ſacerdotii ſubiuncta conuincit,dum ſubditur. Offerentes.pro,ad offerendum,ſpiritales hoſtias,
acceptabiles deo per Ieſum Chriſtum. ) Offerre ſiquidẽ ſpirituales hoſtias orationũ ſanctarũq;
meditationem ac ſpiritualium inſtructionum,cõmune eſt omnibus ſicut offerre ſeipſum deo in
hoſtiam

hoſtiam ſuauitatis.Nullus eſt itaq; hic ſermo de ſacerdotio quo offertur euchariſtia. ¶Propter A
quòd continet ſcriptura.) Eſa. xxviii. Ecce ponam.pro,pono, in Sion lapidem ſummum an-
gularem.) ad hoc vt connectat vtrunq; parietem. Probatum,electum,precioſum.) Superfluit
probatum.Et qui crediderit in eum, non confundetur.pro, non pudefiet. ¶Vobis igitur cre-
dentibus.pro,qui crediditis,honor.) Exponit Petrus ꝙ lapis iſte ab hominibus reprobatus & à
deo electus,vobis qui credidiſtis eſt honor:iuxta allatàm prophetiam, qui credit in eum nõ pu-
defiet. Eſt autem honor non mundanus, ſed coram deo & angelis eius. Non credentibus au-
tem lapis quem reprobauerunt ædificantes,hic factus eſt in caput anguli.) Verba pſalmi appli-
cat.prophetam prophetæ iungens.Et lapis offenſionis & petra ſcandali.) Ex Eſa.viii.hoc ſum-
ptum eſt.Quod declarando ſubiungit. IIS qui offendunt verbo.pro,iis qui impingunt in ver-
bum.) proculdubio filium dei, verbum euangelicum.in quo enim deberent ſaluari,in illud im-
pingunt. Et propterea relatiue ad eos eſt lapis offenſionis & petra ſcandali, qui deberet eis eſſe B
petra ſalutis. Vnde & ſubditur: Nec credunt in quo.pro, in quod,& poſiti ſunt.) hoc eſt in
quod inſtitui erant à lege & prophetis acceſſuri vt ſaluarentur.medicinã ſiquidem verterunt in
venenum proprium. Vos autem genus electum.)Ex Exod.xix.ſumpta ſunt hęc verba dei ad po
pulum Iſrael.Et quod deus olim dãdo legem populo Iſrael dixit ſub conditione ſi audieritis vo-
cem meam & cuſtodieritis pactum meũ, Petrus explicat verificari tempore gratiæ in ſolis cre-
dentibus in Ieſum: eo ꝙ non credentes in eum non cuſtodiunt mandata dei neq; ſeruant pactũ
eius.¶Genus autem electum,nõ carnali propagatione ſed per baptiſmi regenerationem.Rega-
le ſacerdotium.)Sciebat Petrus ꝙ in Exodo dicitur regnum ſacerdotale,vertit tamen ipſe dicen
do regale ſacerdotium: quia tempore priſco regnum erat præcipuum formatum ſacerdotio ad
offerendum vni deo:tempore autem reuelatæ gratię ſacerdotium eſt præcipuum quo Chriſtus
obtulit ſeipſum, regnum vero ſpirituale eſt. ¶Vbi & aduerte contra hæreticos fingentes ex ſi- C
milibus authoritatibus ſcripturæ Chriſtianos omnes eſſe ſacerdotes. Conuincit eos hic textus.
quo ad vniuerſum populum dictũ eſt eritis mihi regnum ſacerdotale. Conſtat enim amẽtis eſſe
intelligere vniuerſum populum Iſrael fuiſſe reges & ſacerdotes. Sed hæc & tunc dicta ſunt &
nunc dicũtur vt ſignificetur vtraq; dignitas collata populo non vt ſingulis ſed vt vniuerſis:hoc
eſt ꝙ eſſet in vniuerſitate & dignitas ſacerdotii & dignitas regalis. Quod tunc verificatum eſt
quo ad ſacerdotium ratione tribus Leuiticæ: quo ad regnum vero ratione diuerſarum tribuum
ſucceſſiue.modo autem verificatur in vniuerſo populo Chriſtiano: ſacerdotium quidẽ ſecundũ
quoſdam conſecratos,regnum autem ſpiritualiter.Quamuis etiam vniuerſus populus Chriſtia-
nus habeat regale ſacerdotium in ſummo pontifice: cui ſuapte natura conuenit præeſſe regibus
omnibus,& relatiue ad ſpiritualia de eis diſponere. Gens ſancta.) Vere ſancta: hoc eſt mun-
da ab erroribus quo ad intellectum, & à peccatis quo ad voluntatem. Populus acquiſitionis.) D
Vere acquiſitionis,quia acquiſitus eſt per ſanguinem proprium ipſius dei. VT virtutes annun-
cietis eius qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum.) Alludit ad figurã acquiſiti &
vocati populi Iſrael de Aegypto. Aegyptus enim à tenebris nomen habet:& vocati ad Chriſtia
nitatem,de tenebris peccatorũ & errorum vocantur in admirabile lumen fidei filii dei. ¶QVI
aliquando non populus dei.) Superfluit dei. Ex Oſee.i.cap.ſumpſit hæc Petrus.& ad Iudæos
applicat:quoniam quum eſſent increduli Euangelio, erant non populus. Nunc autem populus
dei.) proculdubio acquiſitus ſanguine IESV CHRISTI. Et ſimiliter intellige quòd ſub-
iungitur. Qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem miſericordiam conſecuti.

CHariſſimi.pro, dilecti obſecro tanquã aduenas & peregrinos abſtinere à carnalibus deſi
deriis:quę militant aduerſus animam.)Dixerat in principio epiſtolę,electis aduenis:ad id E
modo alludit,monẽs vt agnoſcãt ſtatũ peregrinationis ſuæ in hac vita ad cęleſtẽ patriã,
& more peregrinorum abſtineant à concupiſcentiis quæ militant aduerſus animam. Peregri-
nantium ſiquidem eſt non vacare deliciis,& neceſſariis contẽtos eſſe:immo abſtinere ab iis quę
impediunt iter ſuum.hæc autem conſtat eſſe ea quæ militant aduerſus animam: quoniam pere
grinatio eſt ſecundum animam non habere hic ciuitatem ſed tendere ad ſupernam patriam.
Conuerſationem veſtram habentes bonam.pro,honeſtam, inter gentes: vt in eo ꝙ detractant
de vobis. pro, detrahunt vobis, tanquam de malefactoribus.pro, maleficis, ex bonis operibus
æſtimantes vos,glorificent deum in die viſitationis.) quo ſcilicet deus viſitat interna inſpiratio-
ne Gentiles. Mandat Petrus vt honeſtis moribus vincant oblocutiones detrahentium, vt hæc
ſit quædam præparatio incredulorum ad glorificandum deum quum deus viſitauerit illos.

¶Subiecti

F ¶ Subiecti igitur eſtote omni humanę creaturę propter deum.) Non dicit ſubiecti eſtote omni
homini, nec dicit omni tyranno, ſed omni creaturæ humanæ. officium regiminis humanam
creaturam appellat, eo quod humanis ſuffragiis creatur. Et dicit omni, non diſtinguendo inter
Ethnicos & fideles. Et adiungit propter deum, vt ſciant hac relatione teneri in foro conſcientiæ
ad ſubiectionem. ſunt enim miniſtri dei. Siue regi quaſi præcellenti.) Quod dixerat in genere
omni humanæ creaturæ, explicat per partés: reges & duces &c. Siue ducibus. pro, præſidibus,
tanquam ab eo. pro, per eum, miſſis.) Nec eſt clarum an per eum referat regem an deum. Ad
vindictam malefactorum, laudem vero bonorum. pro, benefaciẽtium. quia ſic eſt voluntas dei,
vt benefacientes, obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. Quaſi liberi: &
non quaſi velamen habentes malitiæ libertatem.) hoc eſt tanquam liberi quidem, ſed non ha-
bentes libertatem pro velamine malitiæ: ꝙ ſub prætextu libertatis ſpiritus ſeu euangelicæ vele-
G mus malitiam carnalium affectuum & ſimilium. SED.) ſic liberi. Sicut ſerui dei.) Seruitus
nanque diuina, libertate ſpiritus non abutitur. ¶ Omnes honorate, fraternitatem diligite, deum
timete, regem honorificate.) Non ſuffecit Petro præcepiſſe in genere omnes honorate, pro-
culdubio vnumquenqꝫ ſecundum gradum & meritum eius, ſed adiungit ſpeciale præceptum
honoris exhibendi regi: quia ſpecialis ratio vrget ad honorandum regem. Subiectionem itaqꝫ
& honorem præcipit in ſpecie exhiberi regi, vt nihil detrahatur regi debitum ex Chriſtiana
doctrina. ¶ Serui ſubiecti eſtote in omni timore dominis.) Hactenus in genere omnes inſtru
xit: modo ad ſpecies deſcendit, inchoans à ſeruis. NON tantum bonis & modeſtis. pro, &
ęquis. Sed & dyſcolis. pro, aſperis.) Interpres enim Græcam vocem nec reliquit nec interpre-
tatus eſt Latine ſed Græce, dicendo dyſcolis. ¶ Hæc eſt enim gratia.) Prædicatio eſt cauſalis.
Et eſt ſenſus. hic eſt effectus gratiæ, proculdubio diuinæ. Si propter conſcientiam dei.) hoc eſt
H propter applicationem ſcientiæ quàm habet de iis quæ ſunt grata deo. Suſtinet quis triſtitias.
pro, moleſtias, patiens iniuſte.) hæc eſt enim virtus patientiæ. Quæ eſt enim gratia. pro, laus,
ſi peccantes & colaphizati ſuffertis? Sed ſi benefacientes patienter ſuſtinetis: hæc eſt gratia apud
deum. ¶ In hoc enim vocati eſtis.) Proprium enim Chriſtianæ religionis eſt vocare ad bene-
faciendum & mala patiendum. Et ad hoc ſubiungit exemplum Chriſti. QVIA & Chri-
ſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum vt ſequamini veſtigia eius.) Variant Grę-
ci codices. alii vobis alii nobis relinquens exemplum habent. Et ſanior lectio eſt ſecunda: quo-
niam quemadmodum pro nobis paſſus eſt, ita & nobis reliquit exemplum. Tolerari tamen
poteſt vobis: ſubaudiendo quòd nobis qui vidimus dedit exemplum, vobis autem qui non
vidiſtis reliquit exemplum. Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius.) Vni-
uerſa hæc vſque ad finem capituli ex Eſa. liii. ſumpta ſunt mutato ordine. Qui quum maledice-
retur, non maledicebat. pro, non remaledicebat. quum pateretur, non comminabatur.) Hæc in
I Eſaia ſub aliis verbis dicuntur. quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet, & non aperiet os
ſuum &c. Tradebat autem affligenti ſe iniuſte. pro, ſed tradebat iudicanti iuſte.) Hoc Petrus
exponendo addidit. Et eſt ſenſus quòd IESVS CHRISTVS quum malediceretur &
pateretur, non rependebat malũ, ſed tradebat cauſam ſuã iudicanti iuſte, proculdubio deo. Vnde
& in textu Gręco pręponitur articulus dictioni iudicãti: ſignificans ꝙ illi iudicanti iuſte (hoc eſt
deo) reſeruabat cauſam ſuam: Et hoc addidit Petrus ad conſolationem patientium, vt patiẽter
tolerantes ſciant cauſam ſuam reſeruari iuſto iudici. Qui peccata noſtra ipſe pertulit in corpo
re ſuo ſuper lignum: vt peccatis mortui, iuſtitiæ viuamus.) Cuius liuore ſanati eſtis.) Appellatio-
ne liuoris vniuerſas plagas in Chriſti corpore intellige. quemadmodum enim eius mors eſt vi-
ta noſtra, ita eius plagę ſunt noſtra ſanitas. ¶ Eratis enim ſicut oues errantes.) Et hoc ex Eſaia
ſumptum eſt, vbi dicitur omnes nos quaſi oues errauimus. Sed conuerſi eſtis nunc ad paſtorem
K & Epiſcopum animarum veſtrarum.) non corporum, IESVM CHRISTVM: qui & paſcit
animas verbo vitæ ac gratia interna, & ſuperintendit gubernando, tuendo, pugnando &c.

## CAPVT. III.

Similiter & mulieres. pro, vxores, ſubditæ ſint viris ſuis. ꝓ, ſubditæ ſitis viris pro-
priis.) etiã Ethnicis. Vnde & rationẽ ſubdit. vt & mariti qui nõ conuertũtur ꝑ ver
bum Euangelicũ, lucrifiant per facta ſanctę cõuerſationis vxorẽ. Vt qui non cre-
dũt verbo, per mulierũ. pro, vxorũ, cõuerſationẽ ſine verbo lucrifiant: cõſiderãtes
in timore ſanctã. pro, purã (ſeu caſtam) cõuerſationẽ veſtrã.) Tres cõditiones exi-
git Petr' in vxorib'. prima eſt ſubiectionis ꝓpriis viris. ſecũda eſt vt earũ cõuerſatio ſit pura, per
exclusionem

excluſionem omnis fallaciæ & omnis contagionis. tertio ꝙ eadem conuerſatio ſit in timore, A
proculdubio dei. Et ex his tribus ſperat conuerti poſſe maritos. Quarum non ſit.pro, quarũ ſit
non extrinſecus ex innexione capillorum & circumpoſitione auri aut amictu veſtium ornatus;
ſed abſconditus homo cordis in incorruptibili manſueti & quieti ſpiritus qui eſt coram deo pre
cioſus. Et ordo literæ eſt.quarum ornatus ſit nõ extrinſecus &c.ſed ipſe ornatus ſit occultus ho
mo cordis &c.Monet Petrus vt ornatus mulierum non conſtituatur in exterioribus(explican-
do tria exteriora:interſertionem crinium,appoſitionem auri,& demum amictum veſtium) ſed
conſtituatur in internis:hoc eſt vt ſit internus homo cordis in parte incorruptibili:hoc eſt ani-
mus immortalis. hunc enim circumloquitur appellando hominem cordis abſconditum in in-
corruptibili.latet ſiquidem in corpore. Et dicitur cordis:quoniam eſt is in quo eſt cor, non mẽ
brum corporeum ſed voluntas,principium omnium noſtrorũ operum.in incorruptibili autem
ad ſignificandum naturam eius immortalem. ¶ In hoc itaq; interno homine conſtituẽdus eſt
ornatus mulierum.ita ꝙ ornatus mulierum ſit earum internus homo, nõ qualiſcunq; ſed man- B
ſueti & quieti ſpiritus qui precioſus eſt coram deo. Dicit manſueti contra iracundiam,quæ fa-
miliaris eſt mulieribus. & dicit quieti contra inconſtantiam , longe familiariorem mulieribus.
Et ne huiuſmodi animi diſpoſitio paruipendatur à mulieribus, ſubiungit ꝙ precioſus eſt coram
deo ſpiritus manſuetus & quietus.& multo precioſior eſt coram deo ꝙ̃ ſit exterior ornatus corã
hominibus. ¶ Vbi aduerte ꝙ ad literam Petrus non prohibet exteriorem mulierum ornatum
iuxta ſtatum & conditionem earum : ſed prohibet exteriorem ornatum haberi à mulieribus vt
præcipuum ornatum earum.mandat enim pręferri ornatum interni hominis: & ornatum in-
ternum æſtimari ſimpliciter & abſolute pro ornatu , externum vero non æſtimari pro ornatu
ſed pro ornatu ſecundum quid. Hic eſt enim literalis ſenſus & veriſſimus abſq; vlla exceptione. C
Vnde & ſubdit exemplum ſanctarum mulierum ornantium ſe. Sic enim aliquando & ſanctæ
mulieres ſperantes in deo,ornabant ſe ſubiectę propriis viris.) Sic,hoc eſt præferendo ornatum
internum externo,mulieres ſanctæ ornabant ſe. Certum eſt enim ꝙ auro ornabant ſe:vt patet
de Rebecca Geneſis.xxiiii. De qua dicitur.ſuſpendi inaures ad ornãdum faciem eius,& armillas
poſui in manibus eius.Et vtraſq; fuiſſe aureas ſuperius ſcriptura dixerat. Sicut Sara obediebat
Abrahæ,dominum eum vocans:cuius eſtis filię.) Relatiuum cuius, Saram refert.eſt enim fœ-
minini generis.Filias autem dicit imitatione bonorum operum.Benefacientes,& non pertimen
tes vllam perturbationem.pro,non territæ vllo pauore.)Imitatrices Saræ explicat & ſecundum
benefacere & ſecundum negationem pauoris, non ſimpliciter ſed ita ꝙ non terreantur. legitur
ſiquidem Saram non territam aliquo pauore ſequendo virum in tot peregrinationibus. Ita ꝙ
ad ſubiectionem viro,ſpectat huiuſmodi excluſio terroris. Viri ſimiliter cohabitantes ſecundũ D
ſcientiam.) Maritos inſtruit quo ad tria.primo ad regulandum cohabitationem ſecundum pru
dentiam.Viri ſiquidem eſt ſcire inſtruere ac dirigere:vxorum autem eſt dirigi & inſtrui.Quaſi
infirmiori vaſculo muliebri impertientes honorem. ) Ecce ſecundum . Paulus monet viros vt
diligant vxores: Petrus autem vt impertiantur vxoribus honorem. Vtroq; eget vxor:& amari
& honorari.honorari autẽ hoc eſt participem fieri honoris. periculoſum enim eſt ſi vxor deſ-
picitur,ſi mariti honoris non eſt particeps. Et rationẽ reddit nõ ex parte eminẽtię ſed ex parte
defectus,dicẽdo tãꝙ̃ infirmiori vaſi muliebri. Vas enim muliebre ſtatũ ſignificat cõiugalẽ:tanꝙ̃
officiũ eius ſit officiũ vaſis ſeminis ac prolis.Infirmitas autẽ impotẽtiã ſignificat parãdi ſibiipſi
honorem.ac per hoc indigentiam vt maritus impertiatur ei honorem. Tanquã cohæredibus.
pro,tanꝙ̃ & cohæredes, gratiæ vitæ : vt non impediantur orationes veſtræ ) Ecce tertium, vt
mariti cohabitant tanquam cohęredes gratiæ æternæ vitæ. Prima duo ad præſentem ſpectant E
ſtatum:hoc autem tertium directe reſpicit cæleſtem patriam. Et in hoc compræhenditur quic-
quid eſt fidei, quicquid ſpei,quicquid charitatis,quicquid miſericordiæ ſpectans ad coniuges.
Vnde & explicat ab effectu hoc cohabitare tanquam cohæredes gratiæ vitæ. & effectus eſt ne
impediantur orationes veſtræ . Impeditur oratio ſolo peccato. nam ſemper orat, qui ſemper
bene facit.abſtinentiam à peccato claudi in cohabitatione cohæredum explicauit per hoc.

IN fide autem.pro,in ſumma autem.) Inſtructis nanq; ſigillatim diuerſis cõditionibus,nunc
omnes ſimul colligendo monet.Omnes vnanimes,cõpatiẽtes.) Plus ſignificat dictio Gręca:
videlicet nõ ſolum qui mutuo cõmiſerationis affectu,ſed etiam qui mutuo amore,mutua gra
tulatione,& vniuerſaliter qui mutuo tanguntur affectu. Fraternitatis.pro,fratrum,amatores.)
Chriſtianos appellat fratres. Miſericordes,modeſti.pro,affabiles,humiles.) Superfluit humiles.

tati ſtudium vt inquirat applicationem ſcientiæ erga deum bonã. Et hanc, Per reſurrectionem A
Ieſu Chriſti à mortuis.) hoc eſt per fidẽ & ſpem reſurrectionis Ieſu Chriſti. Qui eſt in dextera dei.) Hoc pluries expoſitũ eſt. Degluciens mortẽ vt vitę æternę hęredes efficeremur.) Omnes hę ſeptẽ dictiones ſuperfluunt. Profectus in cælũ ſubiectis ſibi angelis & poteſtatibus & virtutibus.

## CAPVT. IIII.

CHRISTO igitur paſſo in carne. pro, Chriſto igitur paſſo pro nobis carne, & vos eadem cogitatione armamini.) hoc eſt ſimilem vos cogitationem aſſumite velut arma. Et explicando ſimilitudinem cogitationis ſubiungit. QVIA qui paſſus eſt in carne deſiit à peccatis.) Quemadmodum Chriſtus paſſus ſecundum carnem deſiit à vita mortali, ita quicunque imitando Chriſtus paſſus eſt in carne) affligendo & domandõ carnem voluntarie ad ſubiiciendum eam ſpiritui) deſiit à priori vita peccatorum. Qui enim adhuc perſeuerat peccando, fruſtra imitatur Chriſtũ B
patiendo in carne. nam talis non armat ſe imitatione Chriſti. Vt non iam deſideriis hominum, ſed voluntati dei quód reliquum in carne viuat temporis.) Ordo literæ eſt. vt quod reliquum eſt temporis in carne non iam deſideriis hominum ſed voluntati dei viuat. hoc eſt enim perfecte deſtitiſſe à peccatis vt reliquũm vitæ præſentis fructificet deo & non concupiſcentiis humanis. Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem gentium conſummandam.) Textus Græcus habet hæc in prima perſona. Sufficiens eſt enim præteritum vitæ tempus vt voluntatem gentium perfecerimus.) Vt monitio facilius admittatur, communerat ſe Petrus inter peccatores: non ꝙ ipſe talis fuerit, ſed ꝙ generis ſui peccata vt cõmunia æſtimat. Vnde explicando quid comprehendatur ſub voluntate gentium ſebiungit. IIS qui ambulauerunt. pro, quum verſati fuerimus, in luxuriis. pro, laſciuis, deſideriis, vinolẽtiis, comeſſationibus, compotationibus, ebrietatibus.) Superfluit ebrietatibus. Et illicitis. pro, nefariis, idolorum cultibus.) Hinc clare apparet C
ꝙ peccata ſui generis Iudæorum ſcilicet quibus ſcribit) vt communia commemorat. nam perſonam Petri conſtat nõ fuiſſe immerſam huiuſmodi vitiis: ſed hęc ſunt vitia voluntatis gentiũ, quas Iudæi imitati fuerant. ¶ IN quo admirantur. pro, peregrinantur.) hoc eſt quód peregrinum ſeu abſurdum cenſent Gentiles. Et quid eſt hoc quod abſurdum cenſent, ſubiungit. Non concurrentibus vobis in eandem luxurię confuſionem. pro, refuſionem blaſphemantes.) Gentiles blaſphemando abſurdum reputant ꝙ non vna cum eis curratis ad eandem luxus refuſionem, abſurdum reputant veſtræ vitæ emendationem ꝙ non ſequamini patres veſtros imitatores Gentilium. aſſueti enim luxibus abſurdum reputant vitam continentium: & ſic de ſimilibus. Qui reddent rationem ei qui paratus eſt iudicare viuos & mortuos.) hoc eſt non erunt impunes, ſed hi omnes reddent rationem vniuerſali iudici. ¶ Propter. pro, in, hoc enim & mortuis euangelizatum eſt. Dixerat qui paratus eſt iudicare viuos & mortuos: ſubiungit modo ꝙ præparatio quædam iudicii mortuorum fuit quod Ieſus prædicauit mortuis quum deſcendit ad inferos. Quare autem ſit huiuſmodi præparatorium, explicat ſubiungendo. Vt iudicentur quidem ſecundum homines in carne.) Superfluit in. Viuãt autem ſecundum deum in ſpiritu.) Superfluit in. Et ordo literę eſt. vt iudicentur quidem carne ſecũdum homines, ita ꝙ ſecundum homines, determinat carne, & non determinat iudicentur. Et ſimiliter viuant autem ſpiritu ſecundum deum. ita ꝙ ſecundum deum, determinat ſpiritu: & non determinat viuant. Et eſt ſenſus. vt iudicentur quidem ratione carnis in qua vixerunt ſecundum homines, hoc eſt ſecundum concupiſcentias humanas: viuant autem ratione ſpiritus, quem habuerunt ſecundum deum: hoc eſt conformem diuinæ voluntati. Ad hoc itaque euangelizauit Chriſtus manifeſtando ſeipſum vniuerſorum iudicem apud inferos vt agnoſcant impii ſe iudicandos ratione carnis quàm habuerunt ſecundum homines: & iuſti agnoſcant ſe percepturos vitam æternam ratione ſpiritus E
quàm habuerunt ſecundum deum. ¶ Aduerte quod euangelizatum fuiſſe mortuis apud inferos à Chriſto ſciebamus, ſed cauſam reuelauit Petrus: vt ſcilicet huiuſmodi euãgelizatio pararet Chriſto iudicium mortuorum. nam iudicium viuorum poſt eius primum aduentum parat ei euangelizatio quæ fit in mundo per Apoſtolos & ſucceſſores, vt omnes habeant notitiam vnde iudicandi ſunt. Omnium autem finis appropinquabit. pro, appropinquauit.) Ne longa diſtantia pœnam minuere videretur adiungit quod appropinquauit finis omnium.
¶ Eſtote itaq; prudentes. pro, ſobrii.) Contra huiuſmodi ſupradictos luxus & peccata carnis, mandat ſobrietatem. Et vigilate in orationibus.) pro vſu ſpiritus ſecundum deum. Ante omnia autẽ mutuam in voſmetipſis. pro, erga voſipſos, charitatem continuam. pro, vehementem habẽtes: quia charitas operit. pro, operiet.) proculdubio in futuro iudicio. Multitudinẽ peccatorum.)

ne pateant

F ne pateant æternæ vltioni.Hoſpitales inuicem ſine murmuratione.vnuſquiſq; ſicut accepit gra-
tiam.pro,donum,in alterutrum.pro,in vos inuicem,illam.pro,illud, adminiſtrantes:ſicut boni
diſpenſatores multiformis.pro,variæ gratiæ dei.Si quis loquitur,quaſi ſermones dei. ſi quis mi-
niſtrat,tanq̃ ea virtute.pro,potentia,quàm admininiſtrat.pro,ſuppeditat,deus.)Tam in verbis
q̃ in factis noſtris,mandat agnoſci deum vt principalem. Vt in omnibus honorificetur.pro,glo
rificetur,deus per Ieſum Chriſtum:cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum: amen.
CHARISSIMI.pro,dilecti,nolite peregrinari.pro,ne peregrinamini, in feruore.pro,
in veſtri exuſtione,quia.pro,quæ,ad tentationem vobis ſit.pro,fit,quaſi noui aliquid vo-
bis contingat.)Et eſt ſenſus ꝙ quum vos contingit affligi & quodammodo exuri ad pro
bandum vos tanq̃ aurum quod probatur igne, non exiſtimetis hoc peregrinum à Chriſtianita
te quaſi nouum aliquid contingat:hoc eſt quaſi inſolitum aliquid contingat. Et ratioñe ſubdit.
G Sed communicantes.pro,ſed in hoc ꝙ cõmunicatis,Chriſti paſſionibus gaudete.) Communica
re paternis cõditionibus,nec peregrinum nec inſolitum videri debet:ſed materia gaudii eſt. Vt
& in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes. ¶Si exprobramini in nomine Chriſti,beati
eritis.)Superfluit eritis.abſolute dicitur beati,hic in ſpe & in futuro in re.Et rationem beatitudi-
nis ſubiungit.Quoniam quod eſt honoris,glorię & virtutis dei & qui eſt eius ſpiritus,ſuper vos
requieſcit.)Multa ſunt hic ſuperflua. Legendum eſt. Quoniam quod eſt gloriæ & ſpiritus dei,
ſuper vos requieſcit.)Et nominatiui caſus eſt ſpiritus. Et eſt ſententia plena.quoniam ſpiritus dei
& ꝙ eſt meritum gloriæ æternę requieſcit ſuper vos,cõmunicantes afflictionibus Chriſti. Poſt
hæc autem verba deſunt Latino textui octo dictiones. Secundum illos quidẽ blaſphematur,ſe-
cundum vos autem glorificatur.)Et poteſt referri tam ad nomen Chriſti propter quod probos
afficimini,q̃ ad ſpiritum dei requieſcentẽ ſuper vos. De vtroq; enim verificatur ꝙ per illos op-
H probrantes blaſphematur,per vos autem glorificatur.illorum actio eſt blaſphemia:veſtra paſſio
eſt glorificatio. ¶Deinde ſtatim ſubiungitur.Nemo autem.pro,ne quis enim,veſtrum patiatur
quaſi homicida aut fur aut maledicus.pro,maleficus,aut alienorum appetitor.) Senſum optime
tranſtulit interpres,quãuis Gręce habeatur alienorũ inſpector:ſed quia inſpectio nõ eſt in culpa
niſi ratione appetitus,ideo culpã optime tranſtulit dicendo appetitor. Et eſt ſenſus ꝙ nemo pa-
tiatur ob patratum aliquod crimen,quãuis obiiciatur,& ſub prętextu criminis patiatur.patiebã
tur nanq; Chriſtiani ſub titulo maleficorum,ſed reuera nõ erant malefici. Si autẽ vt Chriſtia-
nus,nõ erubeſcat:glorificet autem deum in iſto nomine.pro,in parte hac.) qua videlicet patitur
vt Chriſtianus. Quoniam tempus eſt vt incipiat iudicium à domo dei.)Iudicium appellat affli-
ctiones,tormenta occiſioneſq;,eo ꝙ iuſto dei iudicio fiant, quãuis non ſemper propter propria
patientis peccata:vt patet de Iob. ¶Quid autem intelligat per domũ dei,explicat ſubiungẽdo.
I Si autem primum à nobis,quis finis eorum qui nõ credunt dei Euangelio?) Vbi clare vides ap-
pellant domum dei eccleſiam,& ẽ regione illius locatos incredulos.Et eſt ſenſus ꝙ modo eſt tẽ-
pus vt deus exerceat iudicia afflictionum & etiam mortis corporalis inchoando à fidelibus &
ſi ſic finit fideles in hac vita,quis finis erit incredulorum?quaſi dicat ꝙ longe maiora mala reſer
uantur incredulis. Et ſi iuſtus vix ſaluabitur.) Et Prouerb.xi.cap. ſumpta eſt hæc ſententia.qua
monſtratur difficultas vt ſaluetur vir iuſtus. Et eſt ſermo de iuſto ſecundum opera. talis enim
vix ſaluabitur, eo ꝙ non eſt facile habere perſeuerantem dei gratiam inter multas tribulationes
& afflictiones per quas oportet nos intrare in regnum cælorum. Et hinc formatur argumentũ
inferens. Impius & peccator vbi parebunt.pro,comparebit? ) Quaſi dicat, nuſquã comparere
poterit. Itaq; & ii qui patiuntur ſecundum voluntatem dei, tanq̃ fideli conditori,commendẽt
animas ſuas in benefactis.pro,in benefaciendo.) Optimũ conſilium patientium, quia deus vult
K (hoc eſt propter fidem,propter virtutem)vt benefaciendo commendent animas ſuas velut iure
depoſiti deo vt fideli conditori:cuius eſt fideliter ſeruare quòd condidit quum apud eum depo-
nitur.

## CAPVT. V.

SENIORES ergo.pro,preſbyteros.) Et ſuperfluit ergo. Qui in vobis ſunt
obſecro conſenior.pro,cõpreſbyter,& teſtis Chriſti paſſionũ,& gloriæ re-
uelãdæ cõſors.)Preſbyter,gradus nõ ætatis eſt hic nomẽ:vt patet ex actio-
ne ſubiũcta,ſcilicet paſcere gregẽ. Seipſum autẽ Petrus nõ ſolum cõpreſby
terũ humiliter appellat,ſed duobus cõmunibus reliquis preſbyteros cogno-
minib⁹ explicat.nã & teſtẽ ſe paſſionũ Chriſti quas vidit & quib⁹ interfuit
& conſortẽ gloriæ reuelandę ſe dicit:eo ꝙ in mõte Tabor fuerit cõſors gloriæ Chriſti reuelãdę
mundo

mundo. Quamuis hoc poſſit & aliter intelligi:videlicet ꝙ ipſe explicet ſe diffinitum à deo con A
ſortem reuelandæ gloriæ cæleſtis:quod eſt ſcire ſe eſſe prædeſtinatum. Paſſite qui in vobis eſt
gregem dei. pro, Chriſti. ) Hoc eſt quòd obſecro vos preſbyieros. Ei ſcito ꝙ multi legendum
eſſe putant non qui ſed quantum. Ita ꝙ legatur, paſcite quantum in vobis eſt gregem Chriſti.
Tanquam explicet ꝙ paſcere gregem Chriſti non pendet totaliter à vobis:quoniam nullus in-
uitus hoc paſtu paſcitur. Prouidentes.pro, curam illius agentes, non coacte ſed ſpontanee ſe-
cundum deum.) Superfluit ſecundum deum. Neq; turpis lucri gratia ſed voluntariæ. pro, ſed
promptè:neq; vt dominantes in cleris.pro,in cleros,ſed forma.pro,formæ, facti gregis ex ani-
mo. ) Superfluit ex animo. Tres conditiones Petrus exigit à curam gerentibus gregis Chriſti.
Prima eſt ꝙ non coacti euitatione inopiæ, aut cuiuſcunq; alterius temporalis mali,ſed ſponte.
Voluntas enim operans non niſi vt euitet malum inopiæ & ſimilium,non eſt ſpontanea: vt pa
tet. Secunda eſt vt non affectu augendi gloriam,famam,facultates & ſimilia,ſed promptè, ſed B
propenſo animo. qui enim lucrum quærit, promptum non habet animum ad gregem ſed ad
lucrum. Tertia eſt ꝙ non affectu dominatiuo ad ſubiiciendum ſibi populum, ſed ſeipſos for-
mas exemplares exhibendo ad formãdum gregem fide & moribus inſtruant. Gubernans enim
tanquam dominans, ſuperbiæ innititur:nec exemplo, ſed verbo tantum & authoritate guber-
nat. Nam ſuperbiæ exemplum dat non virtutum: quòd eſt aduerſus gregem agere. Et hoc
Petrus ſignificauit, dicendo in cleros. Ipſum enim dominium eſt contra cleros. Nec intelli-
go per cleros eos quos appellamus clericos, ſed Chriſtianos omnes ad diuinam ſortem aſcitos.
Et quum apparuerit princeps paſtorum,percipietis immarceſſibilem gloriæ coronam.
SIMILITER adoleſcentes ſubditi eſtote ſenioribus.pro, preſbyteris:omnes autem inuicem.
Deeſt,ſubiecti, humilitatem inſinuate.) Eadem eſt hæc ſententia cum illa Pauli, ſuperiores in-
uicem arbitrantes. Quilibet enim habet in ſe defectum aliquem ratione cuius rite ſubiicitur alii C
ratione diuini in illo doni.& hæc eſt ratio mittendi humilitatis virtutem in ſinum cuiuſcunque
animi. Quia deus ſuperbis reſiſtit,humilibus autem dat gratiam. ) Eandem ex Prouerb.affert
authoritatem quàm attulit Iacobus. ❡Humiliamini igitur ſub potenti manu dei.) De hu-
miliatione quæ eſt actus virtutis,eſt ſermo. Vt vos exaltet in tempore viſitationis.) Superfluit
viſitationis. Et eſt ſenſus. vt vos exaltet in tempore quo opus eſt exaltari. Omnem ſolicitudi-
nem veſtram. ) proculdubio temporalium. Proiicientes in eum.) Similis eſt hæc ſententia do
ctrinę domini,ne ſoliciti ſitis de cibo & potu & veſtimento.Et ratio eadem ſubiungitur,ſcilicet
diuina cura noſtri. Quoniam ipſi cura eſt de vobis. ❡Sobrii eſtote & vigilate:quia aduerſa-
rius veſter diabolus,tanq̃ leo rugiens circumit quęrens quem deuoret.pro,quęrens aliquem de-
uorare.Cui reſiſtite fortes.pro, firmi, in fide:ſcientes eandem paſſionem.pro,eaſdem paſſiones,
ei quæ in mundo eſt veſtræ fraternitati fieri.pro,perfici.) hoc eſt ſcientes eaſdem paſſiones ten-
tationum illi veſtræ fraternitati quæ eſt in mundo(hoc eſt eccleſiæ Chriſtianę)perfici,id eſt nõ D
nocere ſed ad perfectionem conducere.Pati ſiquidem tentationes diabolicas,non in ſua inperfe
ctione relinqui ſed perfici fraternæ eccleſiæ ( hoc eſt proficere ad vtilitatem fraternæ eccleſiæ)
aperit:ne quum ſe tentari à diabolo ſentiũt,puſillanimes fiant.❡Quis perficit huiuſmodi tenta-
tionum paſſiones,ſubiungit.Deus autẽ omnis gratię qui vocauit nos in ęternam ſuam gloriã in
Chriſto Ieſu,modicum paſſos,ipſe perficiet. Deeſt,fulciet,confirmabit ſolidabitq;.) Quum di-
xiſſet perficiet requiſita ad perfectionem,ſubiungit ꝙ fulciet virtutibus moralibus,confirmabit
robore fidei,& ſtabiliet tandem aſſiſtentia.donum enim ſtabilitatis non conceditur niſi diuina
aſſiſtentia.Ipſi gloria & imperium in ſe ſecula ſeculorum:amen. Per Siluanũ fidelem fratrem,
vobis vt arbitror breuiter ſcripſi.) Vt arbitror nõ refertur ad fidelẽ,ſed refertur ad breuiter ſcri-
pſi. Obſecrans.pro,adhortans,& cõteſtans hanc eſſe verã gratiam dei in qua ſtatis.)De euãge-
lica gratia loquitur:& hanc eſſe verã dei gratiã & conteſtatur vt nõ expectent aliã,& adhorta- E
tur cõplectendam. Salutat vos eccleſia quæ eſt in Babylone collecta.pro,in Babylone ſimul ele
cta.) Et appellatione Babylonis ſignificat Romã.inde enim ſcribebat. Videbat ſiquidẽ Romã
confuſione tum idolorũ tum morũ preſſam.Et propterea cõfuſione eam nominauit. ❡Quod
autem dicit ſimul electa,alias eccleſias reſpicit. Significatur enim ꝙ non ſola ſed ſimul cũ aliis
eccleſiis eſt electa,ꝙ eſt pars electorũ. Et Marcus filius meus.)De Marco euangeliſta intelligitur.
❡Salutate inuicẽ in oſculo ſancto.pro,in oſculo charitatis. Gratia.pro,pax,vobis omnibus qui
eſtis in Chriſto Ieſu:amen. ) Vere frater Pauli Petrus inuenitur tam in principio q̃ in fine epi-
ſtolæ:vt taceamus de conformitate doctrinæ.

❡Caietæ. XV. Iulii. M. D. XXIX.

F # THOMAE DE VIO
## CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI, IN posteriorem diui Petri epiſtolam Commentarii.

SEcunda Petri apoſtoli epiſtola.)Hęc ſecunda epiſtola nõ caret contradictoribus:
dicente Hiero.de vir.illu.de Petro.Scripſit duas epiſtolas quæ canonicæ nominã
tur:quarũ ſecunda à pleriſq; eius eſſe negatur propter ſtyli cũ priore diſſonantiã.
¶ Verum hæc ratio non minus infert primam q̃ ſecundam non eſſe Petri.nam
tantũ diſſonat prima à ſecunda quantũ ſecunda à prima. Quo fit vt ex diſſonan
G tia ſtyli neutra reddatur Petri certa,ſi argumentum valet. Infirmũ itaq; argumentũ aſſumitur:
quum vnũ atq; eũdẽ hominẽ diuerſo ſtylo quãdoq; ſcribere experiẽtia teſtetur. Regiſtrũ Grego
rii tantũ diſſonat ab aliis ſcriptis à Gregorio,vt ſi ex ſtylo arguẽdum eſſet negaretur Gregorii.

SIMON Petrus ſeruus & apoſtolus Ieſu Chriſti,iis qui coequalẽ.
pro,ęque precioſam,nobiſcum ſortiti ſunt fidẽ.)Niſi ipſe Petrus in
principio tertii capituli diceret,hanc iam vobis ſecundã ſcribo epi-
ſtolam, ex perſonis hic ſalutatis neſcitur ad quos epiſtola hæc diri-
gitur:quoniã oibus Chriſtianis cõmune eſt ꝙ ęque precioſam ſor-
titi ſunt fidẽ. Verũ Petrus explicaturus inferius ꝙ ad eoſdẽ dirigit
hãc ad quos direxit primã epiſtolã,hic à diuino dono eos deſcribit.
¶ Et dicit ſortiti,nõ caſuali ſorte ſed diuinæ electionis. Nobiſcum
H autem, apoſtolos demonſtrat. IN iuſtitia dei noſtri & ſaluatoris
IESV CHRISTI.) Non in iuſtitia noſtra,non in meritis noſtris,ſed in iuſtitia dei:quę
eſt iuſtitia ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti. Satis conformis immo eadem eſt hæc doctrina doctri
næ Pauli:diſtinguentis iuſtitiam dei (quæ eſt iuſtitia fidei,quę eſt iuſtitia qua iuſtificamur à pec
catis) ab vniuerſis iuſtitiis noſtrorum operum. Gratia vobis & pax adimpleatur in cognitio-
nem.pro,agnitione,dei & Ieſu Chriſti domini noſtri.)Salutatio apoſtolica eſt,cõſtans ex gra-
tia & pace. Imprecatur autem complementum præſentium donorum in vita æterna:quæ con
ſiſtit in agnitione dei & domini noſtri Ieſu Chriſti. Quomodo omnia nobis diuinæ virtutis
ſuæ quæ ad vitam & pietatem donata ſunt.pro, vt eius diuina potentia omnia nobis largita eſt
quæ ad vitam ac pietatem pertinent,per cognitionẽ.pro,agnitionẽ, eius qui vocauit nos ꝓpria
gloria & virtute.pro,gloriã & virtutẽ.)Gratia & pax in agnitione dei & Ieſu Chriſti adimplea
I tur ſic eaq; ratione quẽadmodũ diuina eius potentia largita eſt nobis omnia q̃ ad vitã animæ,
ad vitã ſpiritualẽ,ac pietatẽ erga cæleſtem patrẽ,patriam illiuſq; ciues pertinent: largita eſt autẽ
hæc ꝑ agnitionem Ieſu Chriſti qui vocauit nos tum gloria tũ virtute. ¶ Conſtat hæc dona lar-
gita eſſe nobis ꝑ fidem qua agnoſcimus Ieſum Chriſtum. Conſtat quoq; ꝙ Ieſus Chriſtus voca
uit nos tũ virtute. Et eſt ſermo de virtute vt diſtinguitur cõtra vitium. Vniuerſa enim vita Chri
ſti virtus fuit immunis à quocunq; minimo lapſu à virtute. quo fit vt Chriſtiana religio omnẽ
amplectatur virtutem iure ſuę vocationis. Tum gloria. ſiue gloria referatur ad gloriam tot taliũ
& tantorum miraculorum: ſiue gloria referatur ad gloriam immortalitatis corporis eius. Ita
quòd in ſtatu paſſibili vocauit nos virtute: in ſtatu autem immortali vocauit nos gloria. PER
quàm.pro,per quæ.maxima & precioſa nobis promiſſa donauit.) Relatiuum quæ refertur ad
omnia quæ nobis diuina potentia largita eſt. Et eſt ſenſus.per quæ,ſpectantia ad vitam & pie-
K tatem,maxima & precioſa promiſſa nobis ſunt donata. Non ſunt pura dona, ſed deferunt ſecũ
longe maiora promiſſa,non pollicitatione ſed donatione iam noſtra. Et quę ſint hęc promiſſa
maiora ſubiungit. VT per hæc efficiamini diuinæ conſortes naturæ.)In cæleſti patria adim
plebitur hoc.per hæc enim præſentia dona efficimur in futura vita diuinæ naturæ cõſortes:vt-
pote videntes deum ſicuti eſt,quòd eſt proprium ipſius diuinæ naturæ. Nulla enim creatura fie
ri poteſt tam excellens vt ſuapte natura videat deum ſicuti eſt:ſed hoc oportet ex ſupernaturali
conſortio diuinæ naturæ habere. ¶ Aduerte prudens lector q̃ longo contextu pendulam effece
rit ſententiam Quum dixiſſet gratia & pax adimpleatur in agnitione dei & c. adiunxit rationẽ
qua nobis tot in hac vita largitus eſt deus, vt efficiamur diuinæ naturæ conſortes. quòd eſt re-
dire ad primum imprecatum. Fugientes eius quæ in mundo eſt concupiſcentiæ.pro.in cõcu-
piſcentia,

piſcentia,corruptionem.) Ne errares intelligendo ꝙ diuina dona efficerent nos conſortes diui- A
næ naturæ ſine noſtra cooperatione, adiungit ꝙ ſic efficemini diuinæ naturæ conſortes ſi refu
geritis corruptionem,non quæ eſt in corpore ſed quæ eſt in concupiſcentia. Corruptas concu-
piſcentias vult intelligi concupiſcentias diſſonantes à recta ratione . integritati ſiquidem animi
contrariantur. Vos autem curam omnem.pro,& in hoc ipſum autem curam omnem,confe-
rentes.) Demonſtrat hoc ipſum,quôd dixerat vt per hæc efficiamini diuinæ naturæ conſortes.
in hoc enim oportet omne ſtudium noſtrum conferre.Et quod in genere dixit omnem curam
veſtram,explicat diſtinguendo per partes. Miniſtrate,in fide veſtra virtutem.) Et eſt ſermo de
virtute vt diſtinguitur contra vitium. Fides enim ſine operibus mortua eſt.Et propterea opor-
tet fidei ſubminiſtrare virtutem moralem. In virtute autem ſcientiam.) Virtus moralis pruden
tiæ connexa ſic eſt vt neutra ſine altera eſſe poſſit. In ſcientia autem abſtinentiam.pro,tempe-
rantiam. ) nó prout eſt ſpecialis virtus circa delectationes venereas,ſed potius prout ſonat gene B
ralem modum virtutum : qui conſiſtit in ſingularum actionum temperatione. vt per hæc duo
(virtutem videlicet & temperantiam) vterq; generalis modus virtutis fuerit ſignificatus.virtute
quidem modus impulſiuus: temperantia autem modus retractiuus. In his enim duobus modis
conſiſtunt omnes virtutes morales. In abſtinentia.pro,in temperantia,autem patientiam.)Hęc
eſt Chriſtiana virtus,qua amore dei toleramus mala voluntarie. In patientia autem pietatem.)
erga fratres &c. Vana enim eſſet patientia ſi non annexam haberet pietatem quando & vbi
oportet. In pietate autem amorem fraternitatis.pro,amorem fraternum.) Exterior pietas quæ
cultum officiumq; exhibet,vana eſſet niſi eſſet intus amor fraternus. In amore autem fraterni-
tatis.pro,in amore autem fraterno , charitatem . pro, dilectionem. ) Ex eo ꝙ non determinat
cuius,intelligitur abſolute.dilectio enim abſolute extendit ſe ad omnes. Mandat Petrus vt non C
ſimus contenti amore fraterno,ſed cum hoc habeamus etiam dilectionem ad omnes. Et eſt di-
lectio hæc Chriſtianis propria:quibus mandatur diligere etiam inimicos.¶Hæc enim ſi vobiſ-
cum adſint & ſuperent.pro exuberent,non vacuos nec ſine fructu. Non vacuos quo ad recipiē
dum:nec ſine fructu quo ad producendum. Vos conſtituent in domini noſtri Ieſu Chriſti co-
gnitione.pro, cognitionem. ) quoniam & recipietis & producetis conferentia ad cognitionem
domini noſtri Ieſu Chriſti. Hoc eſt bonum ex his proueniens.malum autem proueniens ex ho
rum abſentia,ſubiungitur. Cui enim non pręſto ſunt hæc,cęcus eſt & manu tentans.)Contra-
ria cognitioni & illius profectui ſunt cęcitas & manu viā tentare. Per quæ metaphorice deſcri-
bitur ſtatus Chriſtianorum ſine virtute : ꝙ ſunt cęci,non videntes propriam damnationem,&
ꝙ procedunt velut manu tentantes,non videntes impedimenta viæ.Et quod tertium eſt.Obli-
nionem accipiens purgationis veterum ſuorum delictorum. ) hoc eſt ad ſimilitudinē obliti acſi D
non fuiſſent ei remiſſa peccata in baptiſmo ſe habet : vtpote non reminiſcens cœpti itineris ad
cæleſtem patriam , vtpote ingratiſſimus poſt tantum beneficium ſe habens vt oblitus.
¶Quapropter fratres magis ſatagite.pro,operam date. ) Ad id redit vnde cœperat, vt efficia-
mini diuinæ conſortes naturæ . Vt per bona opera certám vocationem veſtram & electionem
faciatis.) Superfluit per bona opera.nec eſt certam ſed firmam. Modus autem quo firma facien
da eſt vocatio & electio,ſubiungitur dicendo.Hæc enim facientes non peccabitis.pro,non labe
mini,aliquando.)Et pronomen hæc,demóſtrat ſuperius dicta, miniſtrate in fide virtutem &c.
Hæc enim faciendo non labemini, quòd eſt contrarium firmitati : non labemini à veſtra
vocatione & electione,ſed firmi perſeuerabitis in illa. Sic enim abundanter miniſtrabitur vobis
introitus in æternum regnum domini & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti.

PRopter quod incipiam. pro, nó negligam, vos ſemper cómonere de his:& quidē. E
pro,q̄q̄,ſciētes & cóſirmatos vos in pręſenti veritate. Iuſtum autē arbitror quādiu
ſum in hoc tabernaculo excitare vos in cómonitione.) Docet Petr⁹ vt q̄uis ſubditi
ſint docti & firmi in veritate fidei,paſtores tamen nó debent negligere officiū ad-
monendi eos:immo iuſtum hoc eſſe arbitratur. Certus ꝙ velox eſt depoſitio taber
naculi mei: ſecūdum ꝙ & dominus noſter Ieſus Chriſtus ſignificauit mihi. Dabo autē operá &
frequenter.pro,& ſemper.)hoc eſt indefeſſe,quādiu vixero. Habere vos poſt obitum.pro,exitū,
meum.)proculdubio de tabernaculo corporis. Vt horum omnium memoriam faciatis.)hoc eſt
vnde ſeu in quo horum omniū memoriá faciatis. Et eſt ſenſus ꝙ dabo ſēper operá vt habeatis
tractatus ſeu libros quibus poſſitis ſemꝑ memoriam horū facere. Scriptum eſt enim,& memo-
res ſunt mandatorum eius ad faciendū ea. ¶Non enim indoctas fabulas.pro,fallaces,ſecuti.)ad
differentiam fabularum quæ nó ſunt fallaces:quas videlicet cómuniter omnes agnoſcunt eſſe.

F fabulas. Fallaces enim fabulæ ſunt quæ tanta arte ſunt cōfictæ vt videantur veræ. Notam feci-
mus vobis domini noſtri Ieſu Chriſti virtutem & pręſcientiam.pro,potentiam & aduentum.)
Potentia enim refertur ad diuinitatē,aduentus vero ad humanitatē Chriſti. Sed ſpeculatores fa
cti illi⁹ magnitudinis.) Illius maſculini eſt generis:& demonſtrat dominū Ieſum. Eſt enim ordo
literæ,ſed ſpeculatores facti magnitudinis illius, Ieſu Chriſti. Viderunt nanq; magnitudinem
illius in monte:qui ſoliti erant videre humilitatē eiuſdem. Accipiens.pro,accepit,enim à deo pa
tre honorē & gloriam voce delapſa ad eū huiuſmodi à magnifica gloria. hic eſt filius meus dile
ctus in quo mihi cōplacui.) Sententia eſt clara ex relatis in euāgeliis. Ipſum audite.) Superfluūt
hæ duæ dictiones. Et hanc vocē nos audiuimus de cælo allatam,quū eſſemus cū ipſo in monte
ſancto. Et habemus firmiorē propheticum ſermonē.) Non dicit veriorē aut clariorē aut maioris
authoritatis,ſed firmiorem. quòd conſtat veriſſimū tunc fuiſſe: quoniā propheticus ſermo lōge
G magis firmatus erat in mentibus hoīm q̄ ſermo iſte cuius teſtem ſe exhibet Petrus. Tam longo
enim æuo & ætatibus multis firmatus iam erat in mētibus hoīm ſermo prophetarū. & ꝓpterea
Petrus firmiorē appellat ſermonem propheticum ſermone nouiter è cælo delato:& nō ꝙ ſit fir
mior in ſe. Cui benefacitis attēdentes quaſi lucernę lucenti in loco caliginoſo donec dies illuceſ-
cat & lucifer oriatur in cordibus veſtris.) Vniuerſum præſentis vitæ ſtatum aſſimilat loco cali-
ginoſo egenti lucernę lumine:quòd eſt ſacra ſcriptura. Futura autem vita aſſimilatur diei claro:
quo lucifer Chriſtus oritur non corporaliter ſed ſpiritualiter in cordibus humanis. Eſt enim lux
nō corporum ſed mentium. Hoc primū intelligentes ꝙ omnis prophetia ſcripturæ.) ad differē
tiam prophetię quæ nō eſt in canone ſacrę ſcripturæ. Sic enim & dominus appellauit vetus te-
ſtamentum:dicēdo ſcrutamini ſcripturas. Propria interpretatione nō fit.) Inter ſcriptas ſciētias
& ſcriptas prophetias differentiā tangit:penes hoc ꝙ vir doctus ea q̄ in lumine intellectus agen
tis apparent,iuxta propriā interpretationem & docet & ſcribit:propheta autē ea quę ſibi ſub lu
H mine diuinæ reuelationis apparent,nō ſecūdū proprii iudicii interpretationē & dicit & ſcribit.
Non enim voluntate humana allata eſt aliquādo prophetia.) Quum debuiſſet dicere nō enim
intellectu humano allata eſt aliquādo prophetia,dixit voluntate: eo ꝙ prophetiæ ſunt de ſingu-
laribus contingentibus futuris. ad quorū certitudinem conſtat nō ſe extendere intellectum hu-
manum:ſed ad eorundē vaticinia conſtat ſe extendere præſumptionem voluntatis humanæ &
ideo excluſit voluntatē humanā. Sed ſpiritu ſancto inſpirati.pro,ſed à ſpiritu ſancto acti.) Et in
hoc tangit differentiā inter veros & falſos prophetas. Veri enim prophetę agūtur à ſpiritu ſan-
cto ad interpretandū q̄ eis reuelantur:& ſic totū qđ eſt ꝓphetię ſpiritui ſctō tribuitur. Falſi autē
ꝓphetæ agūtur à ſpiritib⁹ dęmoniacis,à ſpiritib⁹ melēcholicis &c. Locuti ſunt ſancti dei hoīes.

## CAPVT. II.

I FVerunt autem & pſeudo prophetæ in populo.) proculdubio Iſraelitico. Si-
cut & in vobis erunt magiſtri mēdaces.pro,pſeudomagiſtri: qui introducēt
ſectas perditionis,& eum qui emit eos deū.pro,dominū,negātes.) De Chri-
ſto clare loquitur:qui ſanguine ꝓprio homines redemit. Superinducētes ſibi
celerem perditionē.) Quo facilior eo celerior ſuapte natura eſt perditio. &
propterea iſti qui faciliorē inducunt interitū æternū,dicuntur inducere cele
rem perditionē. Hęretici nanq; facillime damnātur. qui enim nō credit iā iu
dicatus eſt. ¶ Et multi ſequentur eorum luxurias.pro,exitia:per quos via veritatis blaſphemabi-
tur.) Tum ſequaces tum pſeudomagiſtri referri poſſunt per relatiuum quos: ſequentibus tamen
magis quadrat vt referantur pſeudomagiſtri. De quibus ſubditur. Et in auaritia fictis verbis de
vobis negociabuntur.) Non longe ab iſtis ſunt prædicatores quęſtus,qui abutūtur populi Chri-
ſtiani deuotione ad quæſtum: qui ignoranter aut temere prædicare audent ꝙ ſoluentes carli-
K num aut ducatum pro vocata indulgentia plenaria, ſunt in eo ſtatu acſi tunc baptizati fuiſſent:
& ſimiliter ꝙ liberant animam vnam à purgatorio. hæc enim monſtra ſunt,& negociationes
de Chriſtiano populo. Neſcit Chriſtiana religio hæc figmenta:ſed adinuentiones ſunt corū qui
in auaritia fictis verbis de Chriſtianis negociantur,abutētes illis ad quæſtum. Quibus iudicium
iā olim non ceſſat.pro,non tardat.) hoſt eſt quibus iamolim iudicium paratum,non tardat. Et
de executione iudicii ſubiungitur. Et perditio eorū non dormitat.) Et eſt ſenſus ꝙ paratum iu-
dicium nō differtur vltra tēpus proprium:& executio eius nullū patitur impedimentū,ſicut qui
dormitat impeditur à ſomno. Si enim de⁹ angelis peccātibus.pro,qui peccauerāt nō pepcit,ſed
rudētibus.pro,catenis,inferni.pro,caliginis,detractos in tartarum, tradidit cruciādos in iudiciū
reſeruari.pro,tradidit ſeruādos in iudiciū.) In aliquibus tamē codicibus Gręcis legitur ſeruatos.

Et eſt

Et eſt ſenſus ꝙ ad ſimilitudinem principis detrudentis aliquos crimino ſos in carnem vinctos ca A
tenis ad priuandũ eos libero vſu membrorũ,deus tradidit dæmones qui peccauerant in carcerẽ
tartari (hoc eſt infernalis loci) & catenis caliginis vinxit eos:hoc eſt virtutem detentiuã eorun-
dem dedit caligini.Quod poteſt referri ad motum localem vel ad alios motus animi,Et ſi qui-
dem referatur ad motum localem,ſenſus eſt ꝙ dedit caligini corporeę officium catenæ ad reti-
nendum virtutem motiuã dæmonũ ne poſſint inde exire.Si vero referatur ad alios animę mo-
tus,ſenſus eſt ꝙ dedit caligini ſpirituali officium catenę ad detinendũ intellectum ne poſſit in-
telligere particularia oĩa quæ ex applicatione proprii ſtudii poſſet intelligere. Conſtat enim ex
euangelio dęmones habere ligatã vim operatiuam.Quod autem ligatum habeant intellectũ ad
cognoſcendum aliqua particularia,tentatio Chriſti teſtatur. ¶ Seruatos autem ſeu ſeruandos in
iudicium dicit:quia adhuc nõ ſunt extremæ damnationi ſubiecti,ſed hoc extremo iudicio reſer
uatur. Vnde & dominus in euãgelio dicit de igne æterno,qui paratꝰ eſt diabolo & angelis eius:
& non dicit qui iam datus eſt diabolo & angelis eius. Et originali.pro,antiquo, mundo nõ pe- B
percit.)Antiquum mundum vocat mundũ ad Adam vſq; ad Noe. Sed octauum Noe iuſtitiæ
præconem cuſtodiuit,diluuium mundo impiorũ inducens.)Præconẽ iuſtitiæ Noe denomina-
uit octauum,ad ſignificandũ ꝙ nõ ſolus ſed cũ ſeptem animabus octauus ſaluatꝰ eſt.Et ciuitates
Sodomorum & Gomorræ in cinerẽ redactas,euerſione damnauit.) Tam res geſta diluuii q̄ res
geſta circa ciuitates Sodomorũ,in Geneſi ſcribitur.Exemplũ eorũ qui impie acturi ſunt ponẽs.)
Ad vtrunq;(diluuiũ videlicet & ſubuerſionem Sodomorum)refertur exẽplum. Et iuſtum Lot
oppreſſum à nefariis in laſciuia cõuerſationis,eripuit.)Et hęc hiſtoria in Geneſi quoq; habetur.)
Aſpectu enim & auditu iuſtus erat.) Magna laus Lot,ꝙ inter nefarios viros habitãs nec aſpectu
nec auditu peccaret. Verum aduerte quo ad textũ ꝙ interpres ſenſum reddidit quo textꝰ tẽdit, C
nõ ipſum textũ.Legendũ enim eſſet.Aſpectu enim & auditu iuſtus inhabitãs inter illos,quotidie
animã iuſtam iniquis operibus excruciabat.Affectum ipſius Lot deſcribit Petrus,explicãs quã-
to mœrore cõcipiebat iniqua opera illorum inter quos habitabat:vſqueadeo ꝙ excruciabat ꝓ-
priam animam viſis ſeu auditis iniquis operibus illorum.)Nouit deus.pro,dominus.)Hoc vt cõ
ſequens accipiendum eſt illius conditionalis ſuperius inchoatæ, ſi enim deus angelis peccantibꝰ
Ita ꝙ antecedens illius cõditionalis conſtet ex quatuor partibus:videlicet ex angelis, ex antiquo
mundo,ex ciuitatibus Sodomorum,& ex oppreſſo Lot.Conſequens autem ſic quod modo di-
citur,nouit dominus. Et habet tres partes. Prima eſt. Pios de tentatione eripere. ) Secunda eſt.
Iniquos vero in diem iudicii reſeruare cruciandos.)Tertia autem quæ ſubiungitur. Magis autẽ.
pro,maxime autem, illos qui poſt carnem in concupiſcentia immundiciæ ambulant,domina-
tionemq; contemnunt,audaces, ſibi placentes.pro,contumaces,ſectas nõ metuunt introducere D
blaſphemantes. pro,opiniones nõ tremunt blaſphemantes.) Quinq; genera vitiorum familia-
rium hæreticis ſupputat.Quorum primum eſt vitium carnale.Secundum contemtus nõ ſolum
dominorum ſed dominationum. Tertium audacia.Quartum cõtumacia.& quintum ꝙ opinio
nes quãtumcunq; blaſphemas nõ metuunt inducere ſeu ſequi. Et q̄uis omnes hæretici valde pu
niendi ſint,inuolutos tamen his vitiis Petrus maxime puniendos dicit. Vbi angeli qui ſunt for-
titudine & virtute.pro,robore & potentia,maiores,non portant.pro,non ferunt,aduerſum ſe.)
Deſunt duæ dictiones.Apud dominum,execrabile.pro,blaſphemum, iudicium. ) Grauitatem
æternæ damnationis monſtrat : ex eo ꝙ dæmones robuſtiores natura & potentiores viribus q̄
ſint homines,non ſufferunt iudiciũ illud.Quod denominat blaſphemum,ex eo ꝙ blaſpheman
do recipitur.immo ex hoc declarat qualiter non ferunt. Quod enim blaſphemando toleratur,
non ſuffertur. Hi vero proculdubio magiſtri erroris. Velut irrationalia pecora.pro,bruta ani-
mantia.) quæ videlicet non loquuntur. Naturaliter.pro,natura genita, in captionem & perni- E
ciem.)Capiuntur enim & pernecantur animantia quaſi ſuapte natura.In iis quę ignorant blaſ-
phemantes,in corruptione.pro,pernicie,ſua peribunt.) Ad ſimilitudinem brutorum quæ capiũ
tur in laqueis quos ignorant,deſcribit iſtos blaſphemantes perire in ſuis ignorantiis pernicioſis.
Et rationem ſubdens ſubiungit. Percipientes mercedem iniuſtitiæ.)Merentur enim in ſuis erro
ribus capi & perire ex propria iniuſtitia qua deo iniuriantur. ¶ Voluptatem exiſtimantes diei
delitias,coinquinationis.pro,coinquinationes,& maculæ.) Nominatiui pluralis ſunt ambæ. Et
eſt ſenſus ꝙ iſti hæretici non coinquinati & maculati ſed coinquinationes & maculæ(ad ſigni-
ficandum tum ꝙ eminentiſſime ſunt coinquinati & maculati.tum quòd ſunt aliorum coinqui-
nationes & maculę)iſti inquã ſunt exiſtimantes voluptatem delitias diei.Homines qui ſapiunt,
putant delectationes carnales eſſe delitias noctis : hoc eſt occulte percipiendas. Vnde & Paulus

F opera tenebrarum definiuit impudicitias,comeſſationes,ebrietates & huiuſmodi.iſti vero hære
tici carnales delectationes cõputãt inter delitias diurnas:quod eſt dicere eas eſſe licitas, honeſtas,
tanq̃ ea quæ fiunt in die. Delitiis affluentes in conuiuiis ſuis luxuriantes vobiſcum.pro,delitian
tes in deceptionibus ſuis coepulantes vobis.) hoc eſt non ſolum exiſtimant delectationes eſſe li-
citas,ſed facto attractiuo veſtri id monſtrant.nam inter ſuos errores vacant delitiis & coepulã-
tur ad hoc vt vos alliciant ad ſimilia. Oculos habentes plenos adulterii.pro,adulterę.) Delecta-
tionibus gulæ adiungit delectationes venereas:& eas quas leges deteſtantur. Vnde & oculos eo-
rum dicit plenos adulteræ,tanq̃ nihil aliud ſpectent niſi ad adulteria.Et inceſſabilis delicti.pro,
& qui non ceſſant à peccato.)vt perſeuerantia ſignificetur. Pellicientes.pro,ineſcantes,animas
inſtabiles.)Effectus deſcribitur horum hęreticorum. Cor exercitatum in auaritia habẽtes.)Poſt
crimina carnalia ad crimen auaritiæ eorundem tranſit.Maledictionis filii.)Et ſubiungendo ra-
G dicem mali ait. Derelinquentes viam rectam.) proculdubio Chriſtianæ fidei quàm profeſſi
erant. Errauerunt.) errant omnes qui operantur malum. Et exemplum erroris ſubiungit.
Secuti viam Balaam ex Boſor.pro,filii Boſor:qui mercedem iniquitatis amauit.)Hiſtoria lon
ga eſt:& habetur Nu. xxii. Correptionem vero habuit ſuæ veſaniæ . pro, propriæ iniquita-
tis. ſubiugale mutum in hominis voce loquens, prohibuit prophetæ inſipientiam.
Hi ſunt fontes ſine aqua & nebulæ turbinibus exagitatæ : quibus caligo tenebrarum reſerua-
tur.pro,in æuum ſeruata eſt.)Aſſimilantur huiuſmodi hæretici fontibus ſine aqua quo ad bonũ
& nebulis turbine agitatis quo ad malum:pro quanto ſeruant obſcuritatem tum fidei tum mo-
rum in æuum iſtius mundi.Quomodo autem ſeruent caliginem morum ac fidei,ſubiungit. Su
perbia.pro,ſuperba,enim vanitatis loquentes.) proculdubio verba. Pelliciunt. pro,ineſcant,in
deſideriis carnis,luxuriæ.pro,laſciuiis.)ineſcant laſciuiis in concupiſcentiis carnis.Eos qui paulu
H lum effugiunt.pro,aufugerant.)proculdubio à recto. Vbi cõſidera periculum etiam parum de-
clinandi à recto. Tales enim facile ineſcantur. Et hoc eſt primum genus eorum qui facile tra-
huntur ab hæreticis.Alterum vero genus ſubiungitur. Qui in errore conuerſantur.)Errantes in
intellectu fidei,facile trahuntur ab hæreticis ad hæreſes & laſciuiam motuum. Vel conuerſantes
cum hæreticis appellat eos qui in errore conuerſantur. Ipſa enim conuerſatio via quædam eſt
ad hoc vt ſeducantur.Libertatem illis promittentes.) proculdubio carnis tanq̃ licitam. Quum
ipſi ſerui ſint corruptionis.)proculdubio animi. Et hanc ſeruitutem probat.& probatio & ſen-
tentia eſt clara.A quo enim quis ſuperatus eſt,huius& ſeruus eſt.pro,huic etiam ſeruus factus eſt.
¶Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione domini noſtri & ſaluatoris Ieſu
Chriſti,his rurſus implicati ſuperantur,facta ſunt eis poſteriora deteriora prioribus.pro,poſtre-
ma deteriora primis.) Et hoc probat ſubiungendo. Melius enim erat illis nõ cognoſcere.pro,
non cognouiſſe, viam iuſtitiæ q̃ poſt cognitionem retrorſum conuerti ab eo quod illis traditũ
I eſt ſancto mandato.) Sententia eſt clara. Contigit enim eis illud veri prouerbii. Canis reuer
ſus ad ſuum vomitum & ſus lota in volutabro.pro,ad volutabrum luti.) Et ſubintelligitur re-
uerſa.

## CAPVT. III.

HANC ecce.pro,iam,chariſſimi.pro,dilecti,ſecũdam vobis ſcribo epiſtolã:
in quibus veſtram excito in commotione ſynceram mentem vt memores
ſitis eorum quæ prædixi verborum. pro, prædictorum verborum à ſanctis
prophetis & apoſtolorum veſtrorum præceptorum domini & ſaluatoris.
pro,& apoſtolorum noſtrum mandati domini & ſaluatoris.)Et eſt ordo li-
teræ.& mandati noſtrum,appoſitiue apoſtolorum domini & ſaluatoris. Et
eſt ſenſus.vt memores ſitis nõ ſolum prędictorum à ꝓphetis ſed etiã manda
K torum quæ à nobis apoſtolis domini & ſaluatoris accepiſtis.Hoc primum ſcientes ꝙ venient in
nouiſſimis diebus in deceptione illuſores.)Superfluit in deceptione. Iuxta proprias concupiſcen
tias ambulantes:dicẽtes,vbi eſt promiſſio.) proculdubio vniuerſalis reſurrectionis,ſeu (quod idẽ
eſt) regni Chriſti.Aut aduentus eius?)proculdubio glorioſi ad iudicium.Et ratio inſultandi ſub-
ſungitur.Ex quo enim patres dormierunt,omnia ſic perſeuerant ab initio creaturę.pro cõditio
nis.)Argumẽto ſolito vtuntur;ꝙ ſemper mundus vno modo fuit:& conſequenter ſic perſeuera
bit diuerſis varietatibus ſubiectus,nunq̃ terminandus aduentu Chriſti. Latet enim eos hoc volẽ
tes.)Aduerſus ſolitum argumentum dicit Petrus ꝙ ipſi ſponte ignorant hoc,ſubiungendum.ita
ꝙ eſt eorum ignorantia affectata.Res autẽ ſponte ignorata ſubiungitur.Quod cæli erant prius.
pro,iamolim, & terra de aqua & per aquam conſiſtens. pro, conſiſtentes, dei verbo : per quæ
ille tunc

ille tunc mundus aqua inundatus periit.) Et eſt ſenſus ꝙ aer & terra beneficio aquæ cõſiſtentes,
ipſum qui tunc erat mundum inundatione aquæ deſtruxerunt. Et hoc directe dicit contra dicẽ A
tes ꝙ mundus ſemper eodem modo perſeuerauit. ¶ Vide ſingula. Dicit ꝙ cœli & terra erant de
aqua & per aquam conſiſtentes. Non eſt hic ſermo de cælis, id eſt corporibus cæleſtibus, ſed de
cælis, id eſt aere: iuxta illud, volucres cæli. Pluraliter autem ſignificatur, propter diuerſas partes
aeris. ¶ Quod autem dicit tam aerem q̃ terram cõſiſtere ex aqua, dupliciter poteſt intelligi. Vel
de ipſo aere & de ipſa terra. & ſic ſignificaretur illud in principio Geneſis ſcriptum. Congregen
tur aquæ quæ ſub cælo ſunt in locum vnum & appareat arida. Per huiuſmodi enim congrega-
tionem aquarum & terra quatenus arida conſiſtit ex aqua ſegregata: & ſimiliter aer qui ſucceſſit
loco aquarum ſegregatarum, conſiſtit ex aqua ſegregata. Si vero (quod potius complectendum
videtur) nõ de ipſa terra & aere ſecundum ſe ſed ſecundum plenitudinem eorum intelligitur, ſic
eſt ſenſus clarus: ꝙ aer & terra ſecũdum ſuas plenitudines conſiſtunt ex aqua & per aquam. Nã
volucres cæli implentes aerem, ex aquis fuiſſe productas cõſtat in principio Geneſis. Et breuiter B
(vt philoſophi tradunt) omnium viuentium mater eſt aqua: vt teſtantur omnium animantium
ſemina naturæ liquidæ. Et per hanc rationẽ animantia tam implentia terram q̃ aerem, ex aqua
& per aquam cõſiſtunt: vtpote quæ aluntur humido. Et hæc quo ad cauſas naturales. Cauſa ve-
ro prima tam efficiens q̃ conſeruans tangitur dicẽdo dei verbo. ¶ Quum ſubiungitur per quæ,
referuntur dei verbum cęli, terra aqua. nam per verbum dei principaliter, & per apertas catara-
ctas cæli, & per ruptos in terra fontes abyſſi, inundatione aquarũ mundus ille periit qui fuit ante
Noe, quo ad plenitudinẽ animãtium tam in aere q̃ in terra. Cæli autem qui nunc ſunt & terra,
eiuſdem verbo repoſiti ſunt, igni reſeruati in diem iudicii & perditionis impiorum hominum.)
Non eſt alia terra neq; alii cæli ſecũdum ſubſtantiam, ſed ſecundum plenitudinem animalium. C
Et propterea Petrus tanquam de aliis cælis & alia terra loquitur. Et arguit ex præterito interitu
cælorum & terræ quo ad plenitudinem animantium, eodem verbo dei reſeruari vt conſuman-
tur per ignem in die iudicii. neq; enim minoris poteſtatis eſt verbũ dei ad perdendum per ignẽ
quàm fuerit ad perdendum per aquam.

VNVM vero hoc non lateat vos chariſſimi. pro, dilecti, ꝙ vnus dies apud dominũ ſicut
mille anni, & mille anni ſicut dies vnus. Non tardat dominus promiſſionem ſuam, ſicut
quidem exiſtimant.) Duo dixerant illuſores. Alterum quòd omnia ſic perſeuerant. &
contra hoc attulit diluuium. Alterum vbi eſt promiſſio? quaſi dixerint ꝙ tanta tarditas atteſta-
tur nullitati. Et aduerſus hoc dixit Petrus ꝙ apud deum vnus dies ſupputatur pro mille annis &
ediuerſo. Et dixit hoc quoniam relatiue ad æternitatem etiam centum milia annorum ſupputã
tur vnus dies. Et hinc deducit ꝙ nõ tardat dominus adimplere promiſſionem ſuam. ¶ Recte di D
cit nõ tardat: quia nec per vnam horã vltra tẽpus diffinitum differt. Sed patienter agit. pro, ſed
longanimis eſt, propter vos. pro, erga nos.) Non eſt tarditas ſed lõganimitas, nobis vtilis: vtpote.
Nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. pro, recipere.) Verba hæc vt ſonant
exponenda ſunt ſicut illa Pauli, deus vult omnes homines ſaluos fieri. Poſſunt enim intelligi de
voluntate antecedente: hoc eſt de velleitate. Poſſunt & intelligi non de ſingulis generum ſed ge
neribus ſingulorum. Poſſunt & limitari ad electos: ꝙ non vult aliquos electorum perire, qui pe-
rirent niſi expectarẽtur. Verbi gratia ſi Petrus fuiſſet mortuus ſtatim poſtq̃ negauit Chriſtum,
ſi Paulus fuiſſet mortuus ante ſuã conuerſionem, & ſic de aliis peccatoribus electis. ¶ Adueniet
autem dies domini ſicut fur. Deeſt, in nocte.) Diſtinxerant illuſores inſultationem in duas par-
tes: vbi eſt promiſſio aut aduẽtus eius? Contra dilatam promiſſionem, poſtq̃ dixit Petrus ꝙ nõ
eſt tarditas ſed longanimitas, ad id quod dicitur de aduentu modo reſpondet: ꝙ dies domini nõ E
adueniet præcognitus, ſed quẽadmodũ fur in nocte. Et propterea ceſſat inſultatio vbi eſt aduẽ-
tus? In quo cæli magno impetu tranſient.) De corporibus ipſis cæleſtibus poteſt intelligi ꝙ ad
ſimilitudinem impulſorum magno impetu tranſibunt, non à ſubſtantia ſed à motu. Elementa
vero calore ſoluentur.) Aerem & aquã ſolui, nõ quo ad ſubſtãtiam ſed quo ad mixtionem quã
habent adiunctam intellige, remanebunt enim elementa pura. Terra autem & omnia quæ in
ipſa ſunt opera, exurentur.) Similiter intellige de terra ſicut de aere & aqua diximus. de mixtis
autẽ quæ in terra ſunt nulla eſt ambiguitas. Quum igitur hæc omnia diſſoluẽda ſint, qua opor
tet vos eſſe in ſanctis cõuerſationibus & pietatibus: expectãtes & properãtes. pro, & accelerãtes,
in aduentũ. pro, aduentum, diei, domini. pro, dei.) Accelerantes intellige nõ tẽpus minuentes ſed
affectu vrgente. Et appellatur dies diei, dies iudicii vniuerſalis: quoniã tunc manifeſtabitur deus
oĩbus, vt nullus poſſit dubitare amplius de ipſo deo. Per quem.) diẽ diei, qui eſt dies iudicii. Cęli

F ardentes ſoluentur.) De inferioribus cælis (hoc eſt de partibus aeris) intellige. Et elementa ignis ardore tabeſcent.pro, & elementa ęſtuantia liqueſcunt.) Præſentis eſt tẽporis.repetit monendo prius dicta narrãdo. Nouos vero cælos & nouam terrã & promiſſa.pro, iuxta promiſſum, illius expectamus, in quibus iuſtitia habitat.) Non dicit alios cælos & aliam terrã, ſed cęlos nouos & nouam terram, nouis modis eſſendi. Erunt enim cæli abſque motu & terra abſq; mixtura &c. ¶Relatiuum autẽ in quib⁹, poteſt referri tum ad nouos cęlos & nouã terrã: vt explicetur nouitas ex habitatione iuſtitiæ, excluſo omni peccato. vel potius ad nos qui expectamus. Et eſt ſenſus ꝙ nõ oẽs expectamus ſed ii tantũ in quibus iuſtitia inhabitat. alii enim nõ epectant ſed timent. Propter qđ, chariſſimi.pro, dilecti, hæc expectantes, ſatagite.pro, date operã, immaculati & inuiolati.ꝓ, irrepręhenſibiles, ei.) hoc eſt ad honorẽ & gloriã eius. Inueniri in pace: & domini noſtri Ieſu Chriſti longanimitatẽ.) Superfluit Ieſu Chriſti. Salutẽ arbitramini.) Hortatur ad id ꝙ

G ſuperius dixerat de diuina longanimitate. Hortatur autẽ vt longanimitatẽ domini noſtri arbitrentur ſalutem, nõ dilationẽ, nec pro malo ſed ꝓ optimo: puta ꝓ ſalute noſtra. Sicut & chariſſimus.pro, dilectus, frater noſter Paulus ſecundũ datã ſibi ſapientiã ſcripſit vobis, ſicut & in oĩbus epiſtolis loquẽs in eis de his.) Extendit ſapientiã Pauli mõſtratã in epiſtola ad iſtos, ad reliquas epiſtolas Pauli de iis q̃ ſpectant ad euangelicã doctrinã: ad differentiã priuatarũ epiſtolarũ quas forte ſcripſit aut ſcribere potuit Paulus de aliis rebus. ¶Si quæris vbi eſt epiſtola Pauli ad iſtos? in prõptu eſt reſpõſio ꝙ epiſtola ad Epheſios & ad Coloſſ. & ad Loadicẽſes, quum ad ciuitates Aſię directę ſint, ſupputãtur inter directas ad ipſos. Epiſtola quoq; ad Galatas, ſub eadẽ venit appellatione. nã vt patet in principio primę epiſtolę Petri, Aſia & Galatia cõpræhenduntur. In quibus ſunt quædã difficilia intellectu: quæ indocti & inſtabiles deprauãt.pro, detorquẽt (ſicut & cęteras ſcripturas) ad ſuam ipſorum perniciẽ. ¶Vos igitur fratres pręſcientes cuſtodite. pro, obſeruate (ſeu cauete) ne inſipientiũ.pro, nefariorum, errore traducti.pro, abducti, excidatis

H à propria firmitate.) Sententia eſt clara vſq; ad finem. Creſcite vero in gratia & cognitione domini noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti. Ipſi gloria & nunc & in diem æternitatis amen.)

¶Caietæ die. X X. Iulii. M.D.X X I X.

# THOMAE DE VIO

## CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI, IN epiſtolam ſancti Ioannis apoſtoli Commentarii.

¶Prima Ioannis apoſtoli epiſtola.

I QVOD fuit.pro, erat, ab initio.) Verbũ dei deũ refert: de quo in principio ſui euãgelii dicit in principio erat verbũ. de hoc enim ſolo verificatur quòd erat ab initio: vt ibidẽ declaratum eſt. Quod audiuimus.) A tractanda materia incœpit. Et propterea poſtq̃ ꝓpoſuit ęternitatẽ à parte ante rei tractandę ſtatim ꝓponit quaſi limitãdo nõ eſſe tractãdũ ꝙ erat ab initio ſecundũ illius incõpręhenſibilitatẽ ſed ſecundũ id quòd notũ eſt Ioãni & cõparibus apoſtolis. Et propterea ſubiũgit modum notitiæ, tum ex auditu: quod audiuimus, ab ipſo verbo dei. Ieſus enim docuit etiam oretenus ea quæ diuinitatis ſunt: vt patet in euangelio Ioannis. Quod vidimus oculis noſtris.) De corporeis oculis eſt

K ſermo. Neq; tantum id quod audierunt ſed etiã id quod viderunt corporeis oculis de verbo dei, tractandũ promittitur. Viderunt enim ipſum patientẽ crucis ſupplicium, mortuũ & poſtea viuentẽ: pręter opera mirabilia innumera teſtificantia illius deitatem.

Quod perſpeximus.) mentis oculis. Aperuit enim illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas, aduenit ſpiritus ſanctus: & fecit eos perſpicere mẽte id quod auribus & oculis teſtificabatur. Vnde Thomas deitatẽ perſpexit Chriſti, quũ dixit dominus meus & deus meus. Et manus noſtræ cõtrectauerunt.) Non ſolum auditu & viſu ac mente ſed etiã palpando ſenſu tactus cognouiſſe ſe teſtãtur. Palpate inquit domin⁹ & videte quoniã ſpiritus carnẽ & oſſa nõ habet. De verbo vitę.) Ad vidimus, audiuimus, perſpeximus & cõtrectauerũt, refertur de verbo vitę. In euãgelio dixit in ipſo vita erat, hic vero dicit verbũ vitę: vt intelligamus ipſum nõ ſolum eſſe vitã, ſed rationẽ

omnnis

omnis alterius vitæ. Et vita manifeſtata eſt.) Ne putares verbum quidem in ſe eſſe verbũ vi- A
tæ ſed nõ vitæ manifeſtatę Apoſtolis(ita ꝙ quod audiuimus,quod vidimus,quod perſpeximus,
quod palpauimus eſt quidẽ ſpectãs ad verbũ vitæ ſed non manifeſtat vitam ipſius verbi)ad hoc
excludendum ſubiungit ꝙ etiam vita manifeſtata eſt. Modus autem quo manifeſtata eſt,ſimilis
ſubiungitur. ET vidimus & teſtamur & annunciamus vobis,vitam æternã.) Quod dicit vi-
dimus vitam æternam,intellige participatiue. Vidimus autem corporeis oculis dupliciter.primo
in transfiguratione Chriſti:in qua æternã Chriſti vitam participatã in illa gloria corporeis ocu
lis viderunt Ioannes,Petrus & Iacobus.ſecũdo viderũt Chriſtũ poſt mortem viuũ,vita procul-
dubio æterna. Et propterea merito Ioannes dicit,& vidimus(corporeis oculis)vitam æternam.
¶Si autem referatur ad viſionem mẽtis,ſic Apoſtoli viderunt vitam æternam in ſeipſis. Vide-
runt enim intellectuali viſu ſeipſos viuere vita gratiæ:quæ nihil aliud eſt q̃ inchoatio vitę æter-
næ.Et propterea de oculis mentis loquẽdo verũ dicũt,& vidimus vitã æternã. Et quia quod vi- B
dimus teſtamur, merito ſubiunxit & teſtamur & annũciamus vobis. Quæ erat apud patrẽ &
apparuit. pro,& manifeſtata eſt,nobis.) Anteq̃ verbũ incarnaretur, æterna vita tam animæ q̃
corporis erat apud patrẽ,nõ erat cõmunicata hominibus:incarnato autem verbo,ęterna animę
vita cõmunicata eſt homini in anima Chriſti . Aeterna autẽ vita corporis cõmunicata eſt ho-
mini in reſurrectione Chriſti . & ſic manifeſtata eſt nobis per Chriſtũ . Quod vidimus & au-
diuimus annũciamus vobis,vt & vos ſocietatem habeatis nobiſcũ.) Pedetentim deſcendit pro-
ponendo, Primũ propoſuit quod erat ab initio. deinde quod manifeſtatum eſt viſu &c. poſtea
explicauit vitam verbi eſſe id quod manifeſtatum eſt. deniq; eandẽ vitam declarauit eſſe vitam
æternam,annũciãdã &c.Modo explicat quorſum annunciãda ſit: & dicit ꝙ ad vtilitatẽ noſtrã.
explicatq; illã vtilitatẽ eſſe vt nos ſimus conſocii Apoſtolorũ.Acſi apertius dixiſſet.vt ſitis pares
nobis. ET ſocietas. Deeſt,vero,noſtra ſit cum patre & filio eius Ieſu Chriſto.) Superfluit ſit. C
ſine verbo loquitur Ioãnes.Et eſt explicatio ſocietatis antedictę.explicat enim ꝙ non qualiſcũq;
ſocietas eſt hæc noſtra ad quã inuitamus alios : ſed eſt ſocietas cũ patre & filio eius Ieſu Chriſto.
Quod Petrus appellauit conſortium diuinæ naturæ (dicendo vt ſimus diuinæ naturæ cõſortes)
Ioannes appellat noſtram cum patre & filio ſocietatem. tam ineffabile enim eſt donum gratiæ
gratum facientis perſeuerans vt oporteat ipſum diuerſis rationibus explicare:modo conſortium
diuine naturę,modo ſocietatẽ,modo manere in deo & deum in nobis.Et dicit cum patre quan-
tum ad diuinitatem, & filio eius Ieſu Chriſto quãtum ad humanitatẽ. ET hæc ſcribimus vo-
bis vt gaudeatis & gaudium veſtrum ſit plenum.) Superfluũt duæ dictiones:gaudeatis,&,Quo
tendat hæc ſocietas deſcribit:videlicet ad plenitudinem gaudii.quæ in ſola cęleſti patria eſt:quo-
niam gaudia præſentis vitæ quantũcunque ſpiritualia,plena non ſunt.nam ſemper reſtat gemi-
tus,infœlix ego homo quis me liberabit de carcere mortis huius?

ET hæc eſt annunciatio quam audiuimus ex ipſo.) Hactenus propoſuit Ioannes tractanda D
in hac epiſtola:modo incipit tractare propoſita.Et inchoat à propoſita ſocietate cum pa-
tre & filio eius Ieſu Chriſto. Et quoniam dixerat quod audiuimus, quod vidimus &c. in-
choat ab eo quod audiuimus.Audiuimus autẽ ab ipſo,Ieſu Chriſto. ET annũciamus vobis.)
exequendo. Quoniã.pro,ꝙ,deus lux eſt,& tenebræ in eo non ſunt vllæ.) In Euangelio Ioan-
nis Chriſtus hoc docuit.Et eſt ſermo de luce nõ ſenſibilis ſed intelligibilis ordinis.Ipſe ſiquidem
ſolus eſt lux inter omnes ſubſtãtias intellectualis ordinis.reliquæ nanq; intellectuales ſubſtantiæ
ſunt participationes quædam illius lucis. Et ad hanc differentiam ſignificandam adiunxit & te-
nebræ in eo nõ ſunt vllæ.In reliquis enim intellectualibus ſubſtantiis tenebræ aliquæ ſunt,ſaltẽ
potẽtialitatis:vt etiam philoſophi confitentur.nos autem præter has tenebras dicimus in eis eſſe
tenebras peccatorum,aut ſaltem potentiæ peccandi. In deo autem nec peccatorum,nec potẽtiæ E
peccandi,nec potẽtialitatis alicuius tam in intellectu q̃ in natura tenebræ aliquæ ſunt. ¶Si di-
xerimus quoniam.pro,ꝙ,ſocietatẽ habemus cum eo.) Ecce materia quæ tractatur. ET in te-
nebris ambulamus.) De tenebris tam intellectus q̃ voluntatis eſt ſermo.Et tenebrę quidẽ intel-
lectus cõſiſtunt in ignorantia eius quod quis tenetur ſcire:tenebræ autẽ voluntatis ſunt ipſa pec-
cata.Vnde ambulare in tenebris quãuis cõmune quid ſonet,ſecundũ tamẽ rem eſt peccare. Nec
dicit ambulauimus ſed ambulamus : vt intelligas ꝙ nõ de iis qui peccauerũt ſed de iis qui peccãt
loquitur. Mentimur & veritatem nõ facimus.) Quum debuiſſet dicere & veritatem nõ dici-
mus,dixit & veritatem non facimus:ad ſignificãdũ ꝙ de mẽdacio facti eſt ſermo.ipſo enim fa-
cto quo ambulamus in tenebris, alieni à ſocietate dei (qui lux eſt & in quo nullæ ſunt tenebræ)
nos cõſtituimur: ac per hoc factũ cõtrariatur verbis, & cõſtituit mẽdaciũ in verbo quo profite-

F murnos ſocietatē habere cum deo. ¶SI autem in luce ambulamus ſicut & ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus adinuicem.) Nota differentiam. De nobis dicit in luce ambulamus: de deo autem in luce eſt. noſtrum ſiquidem eſt proficere in luce: dei autem non eſt proficere ſed eſſe in luce. ¶Et dicit ambulamus in præſenti, vt intelligamus quòd de iis qui in ſpirituali luce progrediuntur eſt ſermo: non de illis qui olim in luce ambulauerunt & modo in tenebris ambulant. ¶Quod autem dicit ſocietatem habemus adinuicem, à contextu literæ cogor intelligere ſocietatem habemus adinuicem, hoc eſt cum deo & deus nobiſcum. nam de hac ſocietate conſtat eſſe ſermonem. Vnde & ſtatim ſubiūgit ſocietatē eius nobiſcum, dicendo. ET ſanguis Ieſu Chriſti filii eius emundat nos ab omni peccato.) Acſi apertius dixiſſet. noſtra in luce ambulatio facit nos habere ſocietatem cum eo deo patre & econuerſo, & facit nos habere ſocietatem cum filio eius pro quanto ſanguis Ieſu Chriſti filii eius emundat nos ab omni peccato: Propoſuerat enim

G ſuperius & ſocieta. vero noſtra cū patre & filio ei⁹ Ieſu Chriſto. ¶Nō mireris ſpeculatiue theologe ꝙ emundatio à peccato, ponatur conſequens ad ſocietatem cum deo & ambulationem in luce. Recole ꝙ hæc ſimul tempore fiunt: quēadmodū aeris illuminatio & remotio tenebrarum, ſed ordine naturæ tam formalis q̄ finalis illuminatio præcedit remotionem tenebrarum. & ſic eſt in propoſito. ¶Et dixit hoc præoccupando obiectionem, quo pacto poſſumus in luce ambulare qui inuoluimur tenebris peccatorū? Excluditur enim obiectio ex hoc quòd dum fit iſta noſtra cum deo ſocietas, mundantur non per noſtra merita ſed per meritū ſanguinis Chriſti omnia noſtra peccata. Vnde & verbo præſentis temporis vtitur dicendo emundat. Et dicit ab omni peccato: quia impium eſt dimidiam à deo ſperare veniam. ¶Si dixerimus quoniam. pro, ꝙ, peccatū nō habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt.) Nō dicit ſi dixerimus ꝙ non peccamus (implicat enim duo cōtraria, in luce ambulamus & peccamus) ſed dicit ꝙ pec-

H catum non habemus. ſtat enim ꝙ nō peccamus & tamen peccatū habemus cōmiſſum vel contractum. Dixerat ꝙ ſanguis Chriſti emundat nos ab omni peccato: ne quis erraret intelligendo hoc de aliquibus hominibus & nō de omnibus, ideo ſubiūgit omnes habere peccatum ad monſtrandum ꝙ omnes indigēt mūdatione per ſanguinē Chriſti. Hāc enim indigentiā teſtatur hæc ſentētia, cōprehēdēs omnes ſub habere peccatū. ¶SI cōfiteamur peccata noſtra.) E regione negantium ſe habere peccatū locat nos cōfitentes peccata noſtra. Et eſt ſermo de cōfeſſione ſiue interna ſiue externa, qua homo recognoſcit ſe habere peccatū. Fidelis eſt & iuſtus vt remittat nobis peccata noſtra, & emundet nos ab omni iniquitate.) Ne vanā (vt multi garrulant) exiſtimes cōfeſſionē peccatorū ad cōſequēdā eorum remiſſionem, apud deum præſertim qui omnia nouit abſque noſtra cōfeſſione, Ioannes fidelitati diuinæ eam tribuit: ad ſignificandum ꝙ ideo noſtra peccatorum cōfeſſio valet ad remiſſionē peccatorū quia fidelis eſt deus: hoc eſt quia deus

I promiſit veniam cōfitentibus, & fidelis eſt in ſeruādis promiſſis. Et propterea cōditionali vtitur, ſi confiteamur fidelis eſt deus. Et ne quiſq̄ obiicere poſſit ꝙ promiſſa diuina intelliguntur ſalua iuſtitia, ac per hoc remiſſio peccatorum non niſi iuſtitia comite promiſſa eſt, adiungit quòd eſt etiam iuſtus: ad ſignificandum ꝙ remiſſio quam promiſit confitentibus. non ſtulte, non poſtergando iuſtitiam ſed ſeruādo iuſtitiā adimplet. Sed iuſtitia eſt, non hominum ſed dei. eſt enim illa qua ſanguis Ieſu Chriſti emundat nos. Vnde & duos effectus ſubiungit. Alter eſt vt remittat nobis peccata noſtra. & hic reſpondet fidelitati. Alter vt emundet nos ab omni iniquitate. & hic reſpondet iuſtitiæ: quoniā hic ſanguini Chriſti paulo ante attributus eſt. ¶SI dixerimus quoniam. pro, ꝙ, non peccauimus, mēdacem facimus eum, & verbum eius non eſt in nobis.) Prius dixerat verbo præſenti ꝙ peccatum non habemus: modo dicit verbo præterito ꝙ non peccauimus. procedit enim reſolutorie. Ideo mentiuntur dicentes peccatum non habemus, quia men-

K tiuntur dicentes non peccauimus. ¶Quod autem dicit mendacem facimus eum (proculdubio deum) ſignificat deum dixiſſe ꝙ omnes peccauimus. Quod ex multis ſacræ ſcripturæ locis habetur. nam & in pſalmis ſcriptum eſt, non eſt qui faciat bonum nō eſt vſque ad vnum. & Eccle. vii. non eſt homo iuſtus in terra qui faciat bonum & non peccet. Quas authoritates Paulus ad Rom. iii. ad hoc affert. ac per hoc verbum dei ſcriptum non eſt in nobis, contrarium dicentibus.

## CAPVT II.

FIlioli mei hæc ſcribo vobis vt non peccetis.) Ne quiſquam obiiceret inculpabile eſſe noſtrum peccatum tanquam ineuitabile à quocunque, occurrit Ioannes dicens ꝙ hæc ſcribo vobis non ad mōſtrandam ineuitabilitatem peccati ſed ad oppoſitū: videlicet vt non peccetis. Quāuis enim peccaſſe cōmune ſit omnibus, euitabile tamen eſt in futurum. Intellige ineuitabilia eſſe ſingula & omnia ad tempus, quāuis

non

non omnia toto tempore vitæ. & propterea ſubiungit. ¶ET ſi quis peccauerit, aduocatum A
habemus apud patrem Ieſum Chriſtum iuſtum.) Non ſolum remedium docuit contra præte-
rita peccata confeſſioné,ſed etiam ſi rurſus poſt baptiſma peccamus, remedium docet recurſum
ad aduocatũ Ieſum Chriſtum quatenus hominé. ipſe enim eſt aduocatus noſter apud patrem.
Aduocatus autem non patrocinium ferens cauſæ iniuſtæ ſed aduocatus iuſtus. Cuius iuſtitia ex-
plicatur ſubiungédo. ET ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris.) Ecce iuſtitia Ieſu Chriſti,
ecce iuſtitia aduocati noſtri,ꝙ ipſe eſt propiciatio ſatiſfaciés pro peccatis noſtris. Non pro no
ſtris autem tantum, ſed etiam pro totius mundi.) Magnus exceſſus iuſtitiæ , vt ſatiſfecerit non
pro peccatis electorum tantum, ſed etiam pro peccatis totius mundi: quãuis non omnibus pro-
fuerit quo ad vltimum effectum qui eſt æterna fœlicitas.

ET in hoc ſcimus quoniam. pro, quòd, cognouimus eum ſi mandata eius obſeruamus.)
Non ſaltat Ioannes ſed tractãs de ſocietate noſtra cum deo per hoc quòd ambulamus in B
luce,quum monſtraſſet indigentiam remiſſionis peccatorũ quæ ſunt tenebræ primo con
trariæ ambulationi in luce , modo proſequitur ipſam ambulationem in luce : declarando quôd
exigit duo:videlicet ſeruationem mandatorum dei exterius,& dilectionem interius. Et quod ſu-
perius appellauit ambulare in luce, modo appellat cognoſcere deum . nam qui ambulat in luce:
videndo vtitur luce: ac per hoc qui nouit deum lucem ; vtitur deo vt luce operum ſuorum tam
intus q̃ extra. Et eſt ſermo de notitia affectiua:quam efficit fides infuſa, quæ per dilectioné ope-
ratur. Dicédo itaq; & in hoc ſcimus ꝙ cognouimus eum(proculdubio deum lucem)perinde eſt
ac ſi dixiſſet & in hoc ſcimus ꝙ ambulamus in luce ſi mãdata eius obſeruamus. Si vero legatur
in præterito,perinde eſt & in hoc ſcimus ꝙ cognouimus eum ſi mandata eius obſeruauerimus,
in præterito.Quãuis poſſit difformitas temporum ad ſignificandum notitiam præcedere & ſer
uationem mandatorum ſubſequi,dicta intelligi. intédit ſiquidem Ioannes ad literam monſtra- C
re ſignum infallibile internæ lucis diuinæ in nobis eſſe ſi mãdata eius ſeruauerimus. Et propter-
ea dicit & in hoc ſcimus,ſcientia experimentali. Vnde & ex oppoſito inferri oppoſitum mani-
feſtat,ſubiungendo. ¶Qui dicit ſe noſſe deum & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt &
in eo veritas non eſt.) Eodem ſenſu vtitur noſſe deum.ergo ex cuſtodia vel non cuſtodia man-
datorum diuinorũ pendet noſtra notitia de interna in nobis luce. Qui autem ſeruat verbum
eius , vere in hoc charitas dei perfecta eſt.) Quum debuiſſet dicere in hoc notitia dei ſeu lux dei
perfecta eſt,dixit charitas dei,vt oſtendat connexionem inſeparabilem horum duorum: videli-
cet ſeruare mandata dei & charitatis dei. pedetentim enim repit ab exterioribus ad intima:ten-
dens ad hoc vt dictum eſt,ꝙ ambulatio in luce conſtituens ſocios dei integratur ex charitate &
ſeruatione mandatorum. ¶Perfecta autem dicitur charitas dei ſeruans mandata,quia extédit ſe
non ſolum ad deum ſed ad omnia diligenda propter deum.Extendit autem ſe non ſolum habi-
tu ſed exercitatione.& ideo perfecta conſtans ex omnibus. ¶In hoc ſcimus quoniam.pro,ꝙ; D
in ipſo ſumus. Redit ad primo propoſitum de ſocietate cum deo.in hoc,ſcilicet in charitaté ſer-
uante mandata, ſcimus ꝙ ſumus in ipſo,ſocialiter . Perpende prudens lector progreſſum literæ,
ꝙ ſummarie declarauit in quo conſiſtit ſocietas noſtra cum deo. Qui dicit ſe in eo manere,
debet ſicut ille ambulauit & ipſe ambulare.) Hinc apparet quòd pronomé in ipſo ſumus & in
ipſo manere, Ieſum Chriſtum demóſtrat,ita quòd iungit perfectæ charitati dei eſſe in Chriſto:
vt intelligamus ꝙ per eandem ſumus in Chriſto. Sumus autem tanq̃ membra in capite,ſumus
tanq̃ membra ipſius: quéadmodum manus mea eſt in me.de ipſo naq; Ieſu Chriſto cóſtat dici
ſicut ille ambulauit . Monuerat docendo ꝙ debemus ambulare in luce ſicut ipſe deus eſt in luce:
vt autem hoc altius documentum ab exemplo inſinuaret,attulit exemplum Ieſu Chriſti homi-
nis quôd debemus imitari illum. hoc eſt enim ambulare ſicut ille ambulauit. E

CHariſſimi. pro, dilecti.) Poſtquam ſummarie declarauit noſtram ſocietatem cum deo ex
ambulatione in luce(in qua purgantur peccata, ſeruantur mãdata)ex dilectione dei & in-
corporatione Chriſti,modo exactius incipit idé declarare, inchoãs à dilectione dei. Nõ
mandatũ nouum ſcribo vobis ſed mandatum vetus quod habuiſtis ab initio.) Inferius in cap.
iii.dicet hæc eſt annunciatio quam audiſtis ab initio vt diligatis inuicem.igitur mandatum non
nouum ſed vetus quod audiuiſtis ab initio eſt mandatum dilectionis : quod fideles quique audi-
uerunt ab initio conuerſionis ſuæ . Et ideo Ioannes dicit quòd non ingerit nouum mandatum,
ſed illud idem quod habuerunt ab initio. Vnde & ſubdit. Mandatum vetus eſt verbum quod
audiſtis ab initio. ) fidei veſtræ. Iterum mandatum nouum ſcribo vobis quod verum eſt & in
ipſo.) Superfluit &. Et in vobis.) Deficiunt tres dictiones. Legendum eſt.

Idem

F Idem verum eſt & in vobis.) Præceptum de dilectione dei & proximi, non eſt nouum ſed
antiquum: præceptum autem de modo diligendi(videlicet illo modo quo Chriſtus dilexit nos)
eſt præceptum nouum. Vnde & dominus in Euangelio de hoc loquens ait,mandatum nouum
do vobis vt diligatis iuuicem ſicut dilexi vos. Vnde & Ioannes hic dicit de mãdato nouo,quod
eſt verum in Ieſu Chriſto & idem eſt verum in vobis,imitatoribus Chriſti. Vtrũque ergo mã-
datum Ioannes ſe ſcribere fatetur. primo verus, quod etiam in veteri teſtamento traditum eſt:
ſecundo nouum,quod tradidit Chriſtus.iuxta duo quæ præmiſerat: videlicet charitatem dei &
eſſe in Chriſto. Quia tenebræ tanſierunt.pro,tranſeunt,& verum lumen iam lucet.) Ratio-
nem reddit vltimo dicti, idem verũ eſt & in vobis. Ratio enim quare verificatur & in vobis id
quod eſt verum in Chriſto, eſt quia tenebræ peccatorum tranſeunt. & ratio quare tranſeunt,
ſubiungitur præſentia veri luminis. Iam ſuperius dictum eſt quòd ambulantibus nobis in luce
G mundantur peccata, ideo in vobis verum eſt, quia in vobis iam verum lumen lucet & peccato-
rum tenebræ fugantur. ❡Qui dicit ſe in luce & fratrem ſuum odit, in tenebris eſt vſque ad-
huc.) Declaraturus diligentem dei qua ambulamus in luce, inchoat à contrario immo à con-
trariis actibus circa proximum.ſunt autem hi cõtrarii actus amor & odium. Ex differentia er-
go inter odio habentem & diligentem fratrem ſuum,manifeſtat dilectionem eſſe in luce. Odio
ſiquidem habens fratrem ſuum eſt in tenebris vſque adhuc: hoc eſt non obſtante baptiſmo &
quibuſcunque ſacramentis. Qui diligit fratrem ſuum,in lumine manet.) quod eſt contrarium
ad eſſe in tenebris. ET ſcandalum in eo non eſt.)tam actiue quàm paſſiue.Directe tamen in-
tendit paſſiue. intendit enim dicere quòd non ſolum manet in luce ſed ambulat in luce abſ-
que offendiculo videns quo vadit. Vnde vt oppoſitum explicet de oſore fratris, repetit. Qui
autem odit fratrem ſuum,in tenebris eſt.) vt adiungat. ET in tenebris ambulat & neſcit quo
H eat: quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.) Perpende prudens lector differentiam inter oſo-
rem & dilectorẽ fratris,deſcribi penes lucẽ & tenebras: vt intelligamus totum hoc dici ad decla
randum quod ſuperius fuit propoſitum,quòd ambulãs in luce ſocietatem habet cum deo. Non
vagatur Ioannes, ſed propoſitum directe tractat.

SCribo vobis filioli.)Ne quiſq̃ tam ardua putet ſcribi à Ioanne vt rari ſint in quibus hęc
inueniantur,explicat Ioannes multas hominum differẽtias quibus ſe ſcribere dicit tanq̃
ambulantibus in luce. Tria autem genera hominum ſummat: videlicet filiolos, patres,
& adoleſcentes.Et quãtũ ipſa nomina innuũt,ſummat incipiẽtes,proficientes & perfectos: inci-
pientes appellãdo filiolos,proficiẽtes adoleſcẽtes,& perfectos patres. Et ſingulis ſtatibus bis ſcri-
bit, vt ipſa repetitio non careat myſterio. Quoniam remittuntur vobis peccata propter no-
men eius.) proculdubio Ieſu Chriſti. Apte incipientibus remiſſio peccatorũ accõmodatur:quo-
I niam ſic ambulant in luce vt eorũ ſtudiũ ad remiſſionem conſequendã peccatorũ annitatur.
Scribo vobis patres,quoniã cognouiſtis eum qui ab initio eſt.)De Ieſu Chriſto eſt ſermo,ad cu-
ius diuinitatis notitiam aſcendunt perfecti:aſcendunt autem tranſeundo per contẽplationem ea
quæ humanitatis Chriſti ſunt ad ipſum qui eſt ab initio. Scribo vobis adoleſcentes, quoniam
viciſtis malignũ.pro,malum.) maſculini tamen generis & cum articulo,ad ſignificandum dia-
bolum,qui vere eſt malus humano generi. Quẽ viciſſe,proficientibus attribuitur: qui iam cõſe-
quuti peccatorum veniã aduerſus diabolũ pugnã ſuſceperũt & illũ vicerũt, & cum hac victoria
ambulant in luce. ❡Scribo vobis infantes. pro,filioli.) Iterũ ſcribere ſe ait filiolis alia ratione.
Quoniam cognouiſtis patrem.) Prius dixerat quoniam remittuntur vobis peccata propter
nomen eius:modo dicit. quoniã cognouiſtis,notitia fidei,patrem,domini noſtri Ieſu Chriſti.vt
fidem incipientium intelligamus non ſiſtere in Chriſto homine ſed extendere ſe ad myſterium
K trinitatis.vtrũq; enim oportet quãtũcũq; incipientes credere. Scribo. pro,ſcripſi,vobis patres,
quoniam cognouiſtis eum qui ab initio eſt.) Ex integro repetit ad patres, nulla additione aut
diminutione facta niſi mutato ſcribo in ſcripſi:quia quo altius tendat cõtemplatio perfectorum
non habet q̃ ad eum qui ab initio eſt.in cæteris enim repetit aliquid altius. Repetit autem ad pa
tres, vt ipſa repetitio fomentum quoddam ſit ad ſeruandum celſitudinem eorum. Scribo vo-
bis iuuenes.pro,ſcripſi adoleſcentes,quoniam fortes eſtis,& verbum dei manet in vobis,& vici-
ſtis malignum. pro.malum.) maſculini generis vt ſupra. Et hic quoque mutat ſcribo in ſcripſi:
quoniam ſecundum rem repetitio eſt, ſecũdum explicationem autem victoria per partes expli-
catur:videlicet per verbum dei dirigens,& per fortitudinem exequentem.poſtremo autem loco
reſeruauit victoriam aduerſus diabolum, ad continuandum cum victoria aduerſus mundum.
❡Nolite diligere mundum neq; ea quę in mundo ſunt.) Dilectioni dei non ſolum cõtrariatur

odium

odium proximi ſed etiam dilectio mundi. & propterea poſtquam Ioannes à diligente deum A
excluſit odium fraternum, modo excludit dilectionem mundi & eorum quæ in mundo ſunt.
Appellatione mundi non intelligitur vniuerſitas rerum, ſed vniuerſitas rerum deordinatarum:
non à regula naturæ ſed à regula rectæ rationis.nam & ipſe Ioannes talia explicabit eſſe ea quæ
ſunt in mundo quæ prohibet diligi. ¶Si quis diligit mundum,non eſt charitas patris in eo.)
Rationem reddit primi dicti,ne diligatis mundum:ex eo ꝙ ſi quisdiligit mundum non eſt cha
ritas patris in eo.Hinc clare patet quòd de dilectione mundi quatenus à recta ratione exorbitat,
eſt ſermo. nam diuina dilectio, ad mundum(hoc eſt vniuerſitatem rerum creatarum)ſe exten-
dit:iuxta id quod ſcriptum eſt.miſereris omnium domine & nihil odiſti eorum quæ feciſti.Cha
ritas ergo patris imitanda nobis præcipitur,non abiiciēda: vt intelligamus quòd illa prohibetur
dilectio mundi quæ contrariatur dilectioni qua deus diligit nos. hanc autem conſtat eſſe quum
mundus diligitur in pręiudicium diuinorum mandatorū. Quoniam omne quod eſt in mun- B
do,concupiſcentia carnis eſt & concupiſcentia oculorum & ſuperbia vitæ:quæ nō eſt ex patre.)
Non iacet ita in textu:ſed legendū eſt abſque copula verbali in medio,legendo ſic. Quoniam
omne quod eſt in mundo, videlicet concupiſcētia carnis & concupiſcētia oculorum & ſuperbia
vitæ, non eſt ex patre, ſed ex mundo eſt.) Ratio redditur quare charitas patris cæleſtis non eſt
in diligente mundum, quia omne quod eſt in mundo &c. non eſt ex ipſo cæleſti patre ſed ex
mundo: vt intelligamus ꝙ cæleſtis pater diligit ſua & non mundi, mundus autem diligit ſua &
non cæleſtis patris.Et ne ſit quæſtio de quibus exiſtentibus in mundo Ioannes loquitur,ipſemet
explicat: dicendo videlicet concupiſcentia carnis & concupiſcentia oculorum & ſuperbia vitæ.
Res appetibiles deordinatas vt facilior eſſet intelligentia,denominauit à noſtris deordinatis paſ-
ſionibus:vt ſic non ambigeres ꝙ de appetibilibus deordinatis loquitur. mutuo enim ſibi corres-
pondent appetitiones deordinatæ & appetibilia deordinata.¶Sub concupiſcentia itaque carnis C
inordinata delectabilia ſecundum ſenſum comprehenduntur: ſub concupiſcentia autem oculo-
rum inordinata vtilia: ſub ſuperbia vero vitæ inordinata gloria, honor, fama & huiuſmodi.
¶Et hæc dicuntur non eſſe ex patre cæleſti,hoc eſt non conſtare ex diſpoſitione cæleſtis patris.
non enim deus diſpoſuit hæc quatenus inordinata.melius dicam non enim hæc quatenus inor-
dinata conſtant ex diuina diſpoſitione:quoniam diuina diſpoſitio participata in rebus,non diſ-
ſonat à recta ratione morali. ſed ſunt ex mundo, hoc eſt conſtant ex mundo, id eſt ex mundi
diſpoſitione vt mundus exorbitat à deo.quod eſt dicere,conſtāt ex mundo relato ad peruerſam
rationem.hinc enim omnis deordinatio delectabilium ac vtilium prouenit.
¶ET mundus tranſit & concupiſcentia eius: qui autem facit voluntatem dei, manet in æter-
num.) Non ſufficit Ioanni probaſſe mandatum non diligendi mundum ex parte dei, ſed ad-
dit alteram rationem ex parte noſtri diligentium deum.Et cōſiſtit ratio in hoc ꝙ mundi & no D
ſtræ contrariæ ſunt conditiones. nam mundus cum ſua concupiſcentia tranſitorius eſt, nos au-
tem diligentes deū ſumus æterni.non debemus ergo nos æterni degenerare diligendo mundum
tranſitorium. Vt dictum eſt, non de ſubſtantia mundi eſt ſermo:ſed de ipſo quatenus exorbitat
à recta ratione. Conſtat autem huiuſmodi exorbitationem trāſitoriam eſſe.terminabitur enim
in iudicio.Diligentes autem deum eſſe æternos,conſtat ex eo quòd ipſa dilectio dei perſeuerabit
in eis in æternum.

FIlioli mei.) Superfluit mei. Nouiſſima hora eſt.) Declarata dilectione dei ex contrariis
(odio ſcilicet fraterno & dilectione mundi)conſequenter declarat ipſum ambulare in luce,
ex contrario:videlicet falſitate ſeu mendacio in iis quæ ſunt fidei.eſſe enim in luce eſt noſſe
veritatē lucis diuinæ:ac per hoc falſitas cōtraria diuinæ veritati,manifeſtat eſſe in luce.Procedit
autem à ſeductoribus ad ipſam falſitatem.Vnde quod dicit nouiſſima hora eſt, ſignificat ꝙ eſt
tempus ſeductionis. nam ſeductio appropriatur vltimo tempori. quod erit tempus Antichriſti, E
qui antonomaſice eſt ſeductor.Et propter hunc ſenſum ſubiungit. ET ſicut audiſtis quia. pro,
ꝙ Antichriſtus venit.) Præſentis temporis eſt venit.propter certitudinem enim prophetiæ fu-
turum ſignificat in præſenti. Acſi dixiſſet.nouiſſimā horā appello horā Antichriſti quo ad offi
cium ſeductionis. ET nunc Antichriſti multi facti ſunt. vnde ſcimus quia.pro,ꝙ, nouiſſima
hora eſt.) Manifeſtat quo ſenſu loquatur.quēadmodū multi ſunt Antichriſti præueniētes illum
Antichriſtum,ita nouiſſima hora eſt: ſicut præſentes Antichriſti officiū exercēt Antichriſti,ita
præſens hora exercet officiū nouiſſimę horę. Ex nobis exierūt,ſed nō erāt ex nobis.)Pręſentes
ſeductores Chriſtiani fuerūt, & ex nobis(Chriſtianis)exierūt, verūtamē non erāt ex nobis:hoc
eſt non conſtabant ex nobis.Pluries Ioannes vtitur hoc loquendi modo,vnde & in Euangelio,
vos

F vos de mundo non eſtis:hoc eſt non conſtatis ex mũdo. Ita hic ex nobis non erant:hoc eſt con
ſtabant ſecũdum animum ex aliis affectibus ex aliis cogitationibus quàm conſtemus nos,quàm
habuerint à nobis. ❡Vnde & ſubiungit. Nam ſi fuiſſent ex nobis.) hoc eſt habentes affectus
& cogitatus quos acceperunt à nobis. Permanſiſſent vtique nobiſcum. ) Sequela manifeſta
eſt, manſiſſent vtique in vnitate eccleſiaſtica nobiſcum . Sed vt manifeſti ſint quoniam. pro,
quòd , non ſunt omnes ex nobis.) Directe eſt ſermo de Chriſtianis quòd non omnes qui ſunt
quandoque inter nos ſunt ex nobis.hi enim fuerunt quandoque inter nos & tamen non ſunt ex
nobis. ❡Sed vos vnctionem habetis à ſancto:& noſtis omnia.) Iam dixerat quibus ſcribit:&
propterea ad illos vtpote in gratia conſtitutos dicit, ſed vos vnctionem habetis à ſancto. An ſi-
gnificetur perſona ſpiritus ſancti(cui attribuitur interna vnctio) an ſignificetur perſona Chriſti
(qui nomen habet ab vnctione,à quo Chriſtiani omnes vnctionem habemus)parui refert:quo-
G niam eãdem vnctionem in anima noſtra vterque efficit. ❡Quod autem dicit & noſtis omnia,
intellige neceſſaria ad ſalutem. Aduerſus ſeductiones hæreticorum duo ſunt remedia . Alterum
externæ doctrinæ:alterum internæ vnctionis. Ignorantibus opus eſt externa doctrina ne ſedu-
cãtur:ſcientibus autem ſola vnctio interna ſufficit: quoniam illa docet eos refutare quicquid con
trarium eſt veritati fidei . Et hanc ſententiam Ioannes modo diffuſe proſequitur , dicendo.
Non ſcripſi vobis, quaſi ignorantibus veritatem , ſed quaſi ſcientibus eam.) Et propterea dixi
ꝙ vnctionem habetis & noſtis omnia . Et quoniam omne mendacium ex veritate non eſt. )
ex veris enim non niſi verum proficiſcitur. Quis eſt mendax niſi is qui negat quoniã.pro,ꝙ,
Ieſus eſt Chriſtus?) Vniuerſam fidem complectitur affirmatio ꝙ Ieſus eſt Chriſtus: & per op-
poſitum vniuerſam fidem deſtruit negãs ꝙ Ieſus eſt Chriſtus.& propterea is ſolus dicitur men-
dax in iis quæ ſunt fidei,tanq̃ omnia circa fidem mendacia in hoc vno comprehẽdantur.quod
H eſt verum virtualiter: Et dixit hoc ſcientibus,non ad docendum aliquid quod neſciãt, ſed ſum-
marie ante oculos proponendo vniuerſam doctrinam hæreticorum. ❡Hic eſt Antichriſtus.)
officio. Qui negat patrem & filium.) Ecce Antichriſti officium negare myſterium & trini-
tatis & incarnationis. Omnis qui negat filium nec patrem habet.) Manifeſtat quod dixerat:
videlicet ꝙ negans Ieſum eſſe Chriſtum negat totũ. ex eo nãque ꝙ negat filiũ dei,neceſſario ſe-
quitur ꝙ neget patrem : immo plus infertur ꝙ non habet patrem tanq̃ in quo manet nec tanq̃
manentem in ſe. Qui cõfitetur filiũ, & patrem habet.) Superfluũt hæ ſex dictiones. ❡Vos
quod audiſtis ab initio,in vobis permaneat.) Supplẽda eſt litera: vos ſic eſtote vt quod audiſtis
ab initio in vobis permaneat, tam de myſterio trinitatis q̃ incarnationis. Et ratio ſubiũgitur.
Quia ſi in vobis permanſerit quod audiſtis ab initio, & vos in filio & patre manebitis. ) Ecce
fructus:qui poteſt & in præſenti & in futura vita intelligi.Et ſi de futura vita eſt ſermo,manere
I nos in patre & filio,intelligitur tanq̃ videntes in viſis,tanq̃ amantes in amatis,tanq̃ fruentes in
rebus ſumme delectabilibus . Si vero de hac vita eſt ſermo,intelligitur inchoatiue, per amorem
infuſum. ſic enim hic ſumus in patre & filio non ſolum tanquam in contemplatis ſed tanquam
in amicis. Et hæc eſt repromiſſio quam ipſe pollicitus eſt nobis vitã æternã.) De vtroq; mo-
do manere in patre & filio,verificatur vita æterna. Et propterea vtrãuis intelligas,verificatur ꝙ
hoc(ſcilicet in patre & filio)eſt repromiſſio quam pollicitus eſt Ieſus:& eſt appoſitiue vita æter-
na. hic quidem inchoatiue,ibi vero perfecte. Hæc ſcripſi vobis de iis qui ſeducunt vos: & vn-
ctio quam vos accepiſtis ab eo,maneat.pro,manet,in vobis.) Vtrũque habetis. nam à me eſtis
in ſcriptis cõmoniti de ſeductoribus: & intus manet in vobis vnctio quam accepiſtis ab eo Ieſu
Chriſto. Et nõ neceſſe habetis vt aliquis doceat vos.) Recole ꝙ ad ſcientes loquitur. Sed ſi-
cut vnctio eius.pro,ipſa,docet vos de omnibus.) Propriũ eſt gratiæ ſpiritus ſancti quę appella-
K tur vnctio,inclinare intellectum ad aſſentiendum omnibus quæ ſunt fidei & ad diſſentiendum
contrariis fidei,dũmodo proponantur vt nota.Et propterea de ſcientibus(qui ignorantia nõ fal
luntur) plene verificatur ꝙ vnctio docet illos de omnibus quæ ſunt fidei,tam acceptãdis q̃ reſ-
puendis.Vnde & ſubdit. Et verum eſt & non eſt mendacium.)quod ipſa vnctio docet verum
& alienũ à mendacio.ipſa enim vnctio vtpote ſpiritus ſancti actio,verax eſt & mentiri nequit.
Et ſicut docuit vos manere in eo.) Ieſu Chriſto. Monet Ioannes ſcientes ea quæ ſunt fidei vt
non recedant ab interna vnctione,vtpote omnino veraci: & ſic ſentiãt de Chriſto Ieſu quo ad
intellectum & ſic maneant in ipſo quo ad effectum quemadmodum vnctio docuit illos . Et ſi-
gnificanter dicit docuit in præterito , ne fallantur ſub aliqua ſpecie ſpiritualis affectus ad aſſen-
tiendum alicui nouitati. vult enim vt ſequantur id quod iam docuit eos vnctio,nec noui aliquid
admittãt ſub ſpecie nouę inſpirationis. ❡Et nũc filioli manete in eo.)tãq̃ propria mẽbra eius.

V T quum apparuerit, habeamus fiduciam & non cõfundamur. pro,pudefiamus,ab eo in ad- A
uentu eius.) Magna gratia habere fiduciam in aduentu Ieſu quum apparuerit tam terribilis: ad
differentiam eorum qui pudefient ab eodem tunc,eo quòd nunc non ſunt membra eius.

## CAPVT III.

I ſcitis quoniã. pro,ꝙ,iuſtus eſt.) Hic debet incipere tertium capitulũ.quo-
niam hinc inchoat Ioãnes materiã tertii capituli. Scitote quoniã. pro,ꝙ,
& omnis qui facit iuſtitiã ex ipſo natus eſt.) Poſtq̃ dixit ꝙ ſocietas noſtra
S ad deum & Ieſum Chriſtũ ambulãdo in luce exigit tum ſeruationem præ-
ceptorũ tum charitatem,& charitatẽ declarauit ex cõtrariis & corruptiuis,
modo ipſam ſocietatem noſtrã cum deo & Chriſto qualis ſit aperit ex con
nexione cũ iuſtitia operũ & charitate interna , vt nec in minimo recedat ab
intento.iuſtitia enim eſt ipſa obſeruatio præceptorum , Societatem itaque noſtram ad deum & B
Chriſtum non qualitercũque ſed natiuitate ex deo contrahi declarat.Et propterea dicit ꝙ ſi ſci-
tis Chriſtum eſſe iuſtum,ſcitote conſequenter ꝙ omnis iuſtus natus eſt ex Chriſto. ita ꝙ nullus
eſt iuſtus niſi natus ex Chriſto,Et eſt ſermo de Chriſto quatenus eſt deus. ab ipſo enim ſecundũ
ꝙ deus,vniuerſorum iuſtitia prouenit.¶ Significanter autem dicit natus eſt:vt intelligamus nul-
lum propriis viribus adipiſci iuſtitiam,ſed natiuitate ex Chriſto illam cõſequimur. cõſtat enim
nullum naſci ex ſeipſo. ¶ Significãter quoque dicit omnis qui facit iuſtitiã:ne putes ꝙ de aliqua
ficta interius iuſtitia loquatur, ſed intelligas ꝙ loquitur de iuſtitia quã facimus opere & veritate.
¶ Fundatur autem ſequela(ſi ſcitis ꝙ ille iuſtus eſt,ſcitote quoque ꝙ omnis qui facit iuſtitiam ex
illo natus eſt) ſuper hoc ꝙ omne quod eſt tale per participationem naſcitur à tali per eſſentiam:
ac per hoc ab illo iuſto per eſſentiam oportet naſci omnem qui iuſtus eſt participatiue. Ecce ſo-
cietas noſtra cum Chriſto & deo,ſocietas filialis ſecundum facere iuſtitiam. ¶ Videte qualem C
charitatem dedit nobis pater vt filii dei nominemur & ſimus.) Superfluit & ſimus.Parui refert
an appellatione patris intelligas perſonam patris an deum ipſam trinitatem quam adoramus di
cẽdo pater noſter. De charitate autem actiua eſt ſermo:quoniam cauſa explicatur huius effectus
qui eſt nos nominari filios dei.Deus enim diligit omnia quæ fecit, ſed nõ dilectione tali vt com
municet omnibus eſſe filios dei. ſed dilectione tali proſequitur tantummodo electos : immo per
hoc ſunt electi quia ſunt dilecti dilectione tali . Ex natiuitate igitur ſecundum iuſtitiam monet
conſiderandam qualitatem diuinæ dilectionis erga nos iuſtos : vt videlicet nominemur filii dei.
¶ Iam dixerat iuſtos natos ex ipſo . & propterea non oportuit repetere & ſimus:ſed ſat fuit ex-
plicare dignitatem nominis poſt explicatam natiuitatem. ¶ Nec dixit vt filii Chriſti ſed vt filii
dei nominemur:non ꝙ maior ſit deus Chriſto,ſed vt à ſupremo naturę nomine noſtram filia-
tionem dignificaret. Perpende ſocietatem ex vna & eadem re cum Chriſto & deo. Nati ſumus
ſiquidem ex Chriſto iuſto iuſti.& hinc nominamur filii dei,proculdubio veri ſed adoptiui.non D
enim falſo talẽ filiationẽ diuina nobis conceſſit charitas. Propter hoc mundus non nouit nos.
pro,vos,quia non nouit eum.) Quãuis cõtextui quadret legere in prima perſona nos: Ioannes
tamen in modo loquendi vitans iactantiam ſcripſit in ſecunda perſona vos . ¶ Mirum apparet
apud philoſophos & ſapientes mundi huius ꝙ tanta dignitate membra Chriſti donata ſint , &
tamen ignota maneant . rationem reddit Ioannes quare mundus modo non nouit vos in tanta
celſitudine conſtitutos.Et reddit rationem ex hoc quia non nouit eum:videlicet deum ſeu Chri-
ſtum.Quod vt facile intelligas,pone ante mentis oculos ſtatum mundi à iudicio & deinceps fu
turum. tunc enim quia mundus cognoſcet deum & Chriſtum,cognoſcet conſequenter celſitu-
dinẽ electorũ: & per oppoſitum quia nunc nõ nouit mundus deum & Chriſtum dilectorem &
electorẽ iuſtorũ,ideo nõ nouit celſitudinẽ electorũ. Vnde ad hoc explanandũ ſubiungit. Cha- E
riſſimi. pro,dilecti,nunc filii dei ſumus & nondum apparuit quid erimus.) Acſi apertius dixiſ-
ſet.non ex defectu filiationis diuinæ in nobis prouenit hæc mundi ignorantia:quia nunc in hoc
mundi ſtatu in quo deſpecti à mundo habemur,ſumus filii dei. ſed quo ad apparentiam eſt dif-
ferentia,quia nondum apparuit quid erimus.¶ Non dicit nondũ apparuit quid ſumus ſed quid
erimus : ad ſignificandum futuram cõſummationem ſeu perfectionem eius quod modo ſumus.
Sumus enim filii dei,ſed imperfecte,propter cognitionem ænigmaticã:tũc autẽ erimus perfecte
filii,propter clarã viſionẽ. Propter quod ſubiungit. Scimus quoniã. pro,ꝙ,quum apparuerit,
ſimiles ei erimus:quoniam videbimus eum ſicuti eſt.) Quod dicit quũ apparuerit,ſimplex con-
textus ſubintelligendum exigit illud idem de quo dixit ꝙ nõdũ apparuit:vt ſit ſenſus . ſcimus ꝙ
quum apparuerit id quod erimus(hoc eſt quũ venerit ſtatus ille in quo non latebit ſed apparebit

quid

F quid erimus ſicut modo latet quid ſumus & quid erimus)tunc ſimiles ei erimus & c. ¶ At ſi pro-
pter pronomē ei ſubintellexeris Chriſtum(vt ſit ſenſus, quū autē apparuerit Chriſtus ſecundum
vtrāq; naturā)non erraſti. Proſequēdo tamen ſimplicē cōtextum,ſignificatur ꝙ in ſtatu illo ſi-
miles erimus ei,proculdubio deo cuius ſumus filii. & ratio ſimilitudinis redditur quoniā videbi-
mus eum ſicuti eſt,& nō ſicuti repreſętatur per creaturas. ¶ Profunda valde eſt doctrina hæc,
ex viſione dei ſicuti eſt rationem reddēs ſimilitudinis noſtræ ad deum. Nec fundatur ratio hæc
ſuper hoc ꝙ viſio fit per ſimilitudinem rei quę videtur. cōmuniter enim à theologis ſpeculatiuis
negatur ibidē huiuſmodi ſimilitudo, vſqueadeo vt dicāt ꝙ videre deū per ſimilitudinē creatam
non eſt videre ipſum. Et vere nō eſt videre ipſum ſicuti eſt,ſed ſicut repręſentatur per illā ſimi-
litudinē. Sed fundatur hęc ratio ſuper hoc ꝙ oportet diuini ordinis eſſe omnē qui videt eū ſicu-
ti eſt. incōmunicabilis enim eſt viſio dei cuicūq; creaturæ tā factæ q̄ factibili,in ſuis naturalibus
G quātūcūq; excellētibus.& propterea oportet vidētē deū aſſumptū eſſe ad cōmunionē diuini or-
dinis & ſimilē deo effectū lumine gloriæ. & ſic diuinæ naturæ facti cōſortes(quod eſt eſſe ſimi-
les deo ſimilitudine diuini ordinis)vidēt deum ſicuti eſt. ¶ Si hæc nō penetras lege theologiam
ſpeculatiuā.& bene aduerte quū dicitur videbimus eum ſicuti eſt,aduerbiū ſicuti nō determina-
re modū rei viſæ in ſeipſa: quoniā etiā modo quælibet verax cognitio de deo cognoſcit eum ſi-
cuti eſt:quoniā non cognoſcit falſum,non cognoſcit ſicuti nō eſt.ſed hic nō eſt ſenſus intētus in
litera. Aduerbiū itaq; ſicuti adiūgitur ad ſignificandum modū rei viſæ quatenus viſæ:ad exclu-
dendum omnē viſionē modificatā per repræſentās. Ita ꝙ germanus ſenſus eſt, videbimus eum
non ſicut repræſentatur,nō arctata nō modificata viſione per aliquod repręſentās,ſed ſicuti eſt,
ſicut ipſe offert ſeipſum. ¶ Et omnis qui habet hanc ſpē in eo,ſanctificat.pro,purificat,ſe,ſicut
& ille ſanctus.pro,purus,eſt.) Declaratis extremis (videlicet ꝙ modo ſumus filii dei,& quid eri-
mus)inſerit medium per quod ab hoc extremo itur ad illud. Omnis inquit qui habet ſpem hanc
H perueniēdi ad ſimilitudinē dei & videndi eum ſicuti eſt, purificat ſe, ſtudet tollere à ſe omnium
paſſionum affectionū & reliquorum huiuſmodi impuritates vt accedat ad ſimilitudinem illius
qui omnino purus eſt.nihil enim impurum intrabit in illum ordinem diuinum.

OMnis qui facit peccatū,& iniquitatē facit.)Declarata ſocietate noſtra cum Chriſto & deo
quo ad qualitatē ꝙ eſt filialis, & quo ad opus ꝙ eſt ſecundū facere iuſtitiā & purificare ſe,
declarat cōſequēter nexū huiuſmodi ſocietatis cū facere iuſtitiā: & deinde cum charitate.
Declarādo autē cōnexionē huius ſocietatis cum facere iuſtitiā, declarat illā à cōtrario: hoc eſt à
facere peccatū. Et quoniā facere peccatū nō ſonat cōtrariū eius quod eſt facere iuſtitiā,ideo prę-
declarat ꝙ facere peccatū eſt facere iniuſtitiā, & peccatū eſt iniuſtitia: vt ſic poſtea libere proce-
dat. Et propterea dicit ꝙ omnis qui facit peccatū,ipſe idem facit iniquitatē.& ſubiūgit. Et pec-
catum eſt iniquitas.) vt obiectū obiecto & actionē actioni adæquet. Quāuis peccatū latius ſe ex-
I tēdat q̄ iniquitas(quia peccatum etiam in naturalibus & in artificialibus inuenitur. mōſtra enim
ſunt peccata naturæ:& errores artificū ſunt peccata in arte) peccatū tamē reſtrictū ad materiam
moralē æquale eſt iniquitati. in omni enim peccato rectitudo aliqua violatur. & propterea vſu-
rus Ioānes peccati nomine vt cōtrario iuſtitiæ,prius adæquauit ipſum iniquitati & econuerſo.
¶ Et ſcitis ꝙ ille apparuit.)proculdubio Ieſus Chriſtus in carne. Vt peccata tolleret.)crucifixus
vere agnus dei tollēs peccata mūdi. Et peccatū in eo nō eſt.)Mōſtrata cōtrarietate peccati quē-
admodū & iniquitatis, incipit procedere ad inferēdū ꝙ qui natus eſt ex Chriſto, peccatū nō fa-
cit.& inchoat ab hoc ꝙ Chriſtus apparuit in carne ſine peccato ad tollēdū peccata, tāq̄ ſibi cō-
traria. Et propterea optime infert. Oīs qui in eo manet nō peccat.)hoc eſt oīs qui eſt mēbrum
eius,qui manet in eo vt mēbrū in corpore,vt ſic nō peccat. eſt enim ſermo formalis,ſignificans
ꝙ mēbrū Chriſti quatenus mēbrū Chriſti nō peccat. Et per oppoſitū ſubiungit. Et omnis qui
K peccat,nō vidit eū nec cognouit eū.)Et hic quoq; eſt ſermo formalis. quicūq; enim peccat,qua-
tenus peccat non eſt in xp̄o. Et quū debuiſſet dicere nō eſt in eo,dixit nō vidit eū nec cognouit
eū:vt intelligamus ꝙ hominē eſſe in xp̄o eſt videre eū & cognoſcere eū. nō enim ſumus in xp̄o
par eſſe ſubſtātiale,ſed ſecūdum mētē qua cognoſcitur & videtur. & eſt ſermo de cognitione ac
viſione affectiua. Dicit autē nec vidit nec cognouit,ad ſignificādū ꝙ nec notitiā euidētē nec no
titiam veræ fidei habuit de Chriſto:quoniā ex vera Chriſti notitia nō prouenit peccare. Mēbra
autē Chriſti & cognoſcūt eū notitia fidei & vidēt eum notitia euidētiæ ſub ratione credibilis: &
hinc regulātur ad nō peccādū. Vtitur autē præterito ad ſignificādū cauſalitatē notitiæ & viſio-
nis reſpectu actus peccandi vel non peccandi. Filioli nemo vos ſeducat.) Nititur Ioannes in-
ſinuare fidelibus ꝙ non ſolū Chriſtus eſt ſine peccato,ſed tantæ eſt efficaciæ ꝙ natus ex ipſo ſeu
exiſtens

exiſtens in ipſo non peccat ſed facit iuſtitiam,hoc eſt ſeruat mandata.Et niſi fuiſſent aliqui hæ- A
retici docentes Chriſtum & peccata ſimul,non dixiſſet Ioannes,filioli nemo vos ſeducat. Dixit
enim hæc propter Nicolaitas,qui Chriſtum cum communitate vxorum prædicabant: & alios
qui Chriſtum ſimul cum aliquo illicito prædicant tanquã licito. Qui facit iuſtitiam iuſtus eſt,
ſicut & ille.) proculdubio CHRISTVS IESVS ſeu deus. Iuſtus eſt.) Facere iuſtitiam quòd
contraponit ad facere peccatum, iungit cum ſimilitudine dei iuſti.Ita ꝙ ſenſus eſt. qui facit iu-
ſtitiam aſſimilatur ſecundum eſſe iuſtum deo iuſto.Et per oppoſitum. Qui facit peccatum,ex
diabolo eſt.) non ſecundum ſubſtantiam ſed ſecundum affectum & opus.Perpende prudens le-
ctor è regione poſita hæc duo:qui facit iuſtitiam ex deo iuſto eſt,qui facit peccatum ex diabolo
eſt. Et ne in hoc membro ſimilitudo deſit, ſubiungitur. Quoniam ab initio diabolus peccat.)
Quemadmodum de deo dixerat ſicut & ille iuſtus eſt, ita proportionaliter modo dicit quia ab
initio diabolus peccat.Et intellige ab initio peccati.ab initio ſiquidem quo fuit peccatum,diabo B
lus perſeuerat peccando.ante ſiquidem q̃ diabolus peccaret,nullus peccauerat. Et quia peccauit
perſeuerando, ideo dicit ꝙ ab initio peccat indeſinenter. & propterea omnis homo peccans ex
illo eſt imitatiue. ❡I N hoc apparuit filius dei vt diſſoluat opera diaboli. ) Peccatum vt iã mõ-
ſtratum eſt,eſt opus diaboli:filius autem dei ad hoc apparuit in carne vt diſſoluat opera diaboli:
ergo vt diſſoluat peccata quibus ligatur homo.Vnde & amplius ſequitur. Omnis qui natus eſt
ex deo,peccatum non facit.) Intellige formaliter:hoc eſt quatenus natus eſt ex deo. Natiuitas
enim ex deo, non dat peccare Quoniam ſemen ipſius.) proculdubio dei. I N eo.) proculdu-
bio nato ex deo. Manet.) Ex hoc ꝙ ſemen oliuę manet in terra, non naſcitur vitis: & ex hoc
ꝙ ſemen humanum eſt in vtero mulieris non naſcitur inde aliud q̃ homo.multo magis ex eo
ꝙ ſemen dei eſt in nato ex ipſo,non proficiſcitur ab eo peccatum:quod iam declaratum eſt eſſe
contrarium deo. Et quum debuiſſet dicere quoniam natura ipſius manet in eo,dixit quoniam C
ſemen : ad ſignificandum ꝙ in nobis viatoribus natis ex deo diuina natura participata , potius
habet rationem ac vim ſeminis diuini q̃ naturæ diuinæ:quia communicat nobis potius virtutẽ
qua poſſimus viuere vita diuina(credendo,ſperando,amando,operando)q̃ ipſum viuere diuina
vita,quòd futuræ fœlicitatis ſtatui reſeruatur. Et nõ poteſt peccare, quoniam ex deo natus eſt·
Non ſolum peccare ſed etiam poſſe peccare negat Ioannes in natis ex deo. Et vtrunq; veriſſi-
mum eſt formaliter : quoniam nec peccare nec poſſe peccare prouenit à diuino ſemine & diui-
na natiuitate:ſed vtrunq; prouenit ex nobis.Et nòn eſt opus gloſſa,ſed attentione quorſum hęc
dicat Ioannes,dicit enim hæc aduerſus hæreticos,qui ex eo quòd à deo ſe habere prædicabat,&
peccabant & poterant peccare. Aduerſus hos docet Ioãnes ꝙ id gratiæ quôd habemus ex deo,
quo ſimus & ſumus filii dei , nec fert ſecum peccare nec fert ſecum poſſe peccare. Et hunc eſſe
germanum ſenſum , manifeſtant ſubiuncta. I N hoc manifeſti ſunt filii dei & filii diaboli.)
Diſcerne hinc hęreticos & hypocritas quoſcunq;.nam quicunq; diuinum dicunt quòd fert pec D
care aut poſſe peccare , filii ſunt diaboli : quoniam filii dei conſtant ex eo quod nec dat peccare
nec dat poſſe peccare. q̃uis ex mea fragilitate peccem , & ex mea conditione poſſim peccare.
Quicunq; ergo vt licita habent peccata (vtpote cõſona eorum dogmatibus) ii filii diaboli ſunt,
non dei. Et in hoc eſt differentiam manifeſta imitatorum dei & diaboli : quòd filii dei omne
peccatum ex filiatione dei reſpuunt, filii autem diaboli peccatum admittunt:vtpote ſimiles pa-
tri, vtpote conformes paternæ imitationi. ❡O M N I S qui non eſt iuſtus,non eſt ex deo:&
qui non diligit fratrem ſuum.) Continuando iuſtitiam charitati, continuat non iuſtitiam non
dilectioni : vt ex negatiuis manifeſtentur affirmatiua. Iungit ergo non iuſtum cum non dili-
gente, vtrunq; dicens non eſſe ex deo: vt ſimul concludat ſolum iuſtum eſſe ex deo, & inchoet
ſolum diligentem eſſe ex deo, eundemq; intelligamus eſſe iuſtum & diligentem ac ediuerſo. vt
ex non ſeruatione mandatorum cognoſcamus & inferamus hominem talem non eſſe ex deo
ſecundum affectum : & ſimiliter ex non dilectione fratris idem ſciamus. ❡Quoniam hæc eſt E
annunciatio quam audiſtis ab initio , vt diligatis alterutrum.pro, inuicem.) Expedito tractatu
iuſtitiæ , inchoatum tractatum de dilectione proſequitur ab authoritate quam ab initio fidei
ſuſceperunt. hinc enim probat ꝙ qui non diligit fratrem ſuum non eſt ex deo.Authoritati au-
tem adiungit exemplum. NON ſicut Cain:qui ex maligno.pro,malo,erat, & occidit fratrem
ſuum )Vt prius diximus,malo eſt maſculini eſt generis cum articulo:vt intelligamus diabolum
ſignificari. Hiſtoria patet in principio Geneſis. ❡E T propter quid occidit eum ? Interro-
gatiue legendum eſt. Quoniam opera eius maligna. pro,mala,erant,fratris autem eius bona
pro,iuſta.)In Geneſi nõ legitur quæ fuerint hæc mala opera Cain:ſed ex diuina reprehenſione

F apparet ipſum malefeciſſe. Iuſta autem opera Abel non niſi in oblatione ſcribuntur: videlicet
ꝙ de primo genitis pecudum & ꝙ adipes carnium offerebat. Veruntamem quanuis neſciamus
quæ eorum fuerint opera mala & iuxta, ſufficiat Ioannis authoritas ad credendum ꝙ Cain fue
runt opera mala, Abel autē iuxta. Et hoc innuitur in Geneſi dum præmittuntur nomina perſo
narum: dicendo ad Abel & munera eius reſpexit, ad Cain & munera eius non reſpexit. perſo-
nalia enim merita ſignificantur rationes ꝙ deus reſpexit ad munera vnius & non alterius: per-
ſonalia autem merita ex operibus conſtant.

NOLITE mirari.pro, ne miremini, fratres. Deeſt, mei, ſi odit vos mundus. ) Declarata
mutua dilectione à contrario odio fraterno, eandem declarat etiā à cōtrario: odio ſcilicet
mundi. Et inducit hoc excludendo admirationem: vt intelligamus ſimili ratione à mun-
do nos odio haberi qua Abel odio habitus eſt à fratre: videlicet quia opera mundi ſunt mala,
G opera autem electorum ſunt bona. hæc enim ratio excludit admirationem. ¶ NOS ſcimus
quoniam.pro, ꝙ tranſlati ſumus de morte ad vitam quoniam diligimus fratres. ) Propoſuerat
præceptum de mutua dilectione: & declarauit iam ex cōtrario dilectionem. modo declarat ean
dem quo ad terminum, videlicet fratres. Declarat autem ex fructu: qui eſt tranſlatos nos eſſe de
morte ad vitam, ex hoc ꝙ diligimus fratres. ita ꝙ dilectio fraterna tantæ eſt vis vt transferat de
morte æterna ad vitam æternam. Et ꝙ hoc ſit verum, manifeſtat primo ex contradictorio.
Qui non diligit, manet in morte.) Si affirmatio eſt cauſa affirmationis & negatio eſt cauſa ne
gationis diligere confert vitā, non diligere mortem. Omnis qui odit fratrem ſuum, homicida
eſt.) De contradictorio (videlicet non diligere) affirmauit manere in morte: de contrario autem
(videlicet odio) affirmat homicidium. quòd eſt longe peius. ille enim non ſurgit à ſtatu mortis
in quo eſt: iſte autem adiungit crimen homicidii. ¶ Homicidam autem intellige affectu, quan-
H uis non actu. Et eſt indubie verum de eo qui odit hominem. Quod dictum ſit ad differentiam
eius qui odit diuitem ſeu principem & huiuſmodi. homo enim conſtat ex ſua vita: diues autem
ex diuitiis, princeps ex principatu, & ſic de aliis. Et propterea odio habens hominem, appetit
illum priuari vita: odio autem habens diuitem, appetit illum priuari diuitiis: & ſic de aliis. ET
ſcitis quoniam.pro, ꝙ, omnis homicida non habet vitam æternam in ſe manentem.) Ergo de
primo ad vltimum qui odit fratrem ſuum, non eſt tranſlatus de morte ad vitam. Appellatur
autem (vt ſæpe diximus) vita æterna in nobis ipſum viuere ſecundum diuinam gratiam.
¶ IN hoc cognouimus charitatem dei. ) Superfluit dei. Quoniam. pro, quòd, ille animam
ſuam pro nobis poſuit.) De Ieſu Chriſto manifeſte loquitur. & animæ nomine iuxta ſcripturæ
conſuetudinem, vitam ſignificat corporalem. Ab exēplo Ieſu Chriſti manifeſtat dilectionem
fratrum. in hoc enim opere veriſſime cognouimus dilectionem ipſius, ꝙ ipſe pro nobis vitam
I ſuam poſuit. Et nos debemus pro fratribus animas ponere.) Non ſufficit inquit Ioannes ꝙ dili-
gamus fratres, ſed oportet dilectionē comprobare opere: vt exemplo Chriſti ponamus & nos
vitas noſtras pro fratribus. ¶ Qui habuerit ſubſtantiam huius mundi, & viderit fratrem ſuum
neceſſitatem patientem, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo charitas dei manet in eo? Dixe-
rat ꝙ non ſufficit diligere fratrem, ſed debitum eſt vt etiam vitam ponat quis pro fratre: quòd
erat dicere quòd nō ſufficit dilectio interna ſed oportet dilectionem opere comprobare vſq; ad
extremum opus, quòd eſt ponere vitam. Et quoniā hoc valde arduum videtur, ideo ſimul pro-
bat neceſſitatem operis & tempus neceſſitatis manifeſtat. Et neceſſitatem quidem operis adiun
gendi dilectioni, probat ex opere eleemoſynario ſatis clare. tempus autē quo oportet opus exte-
rius adhibere (ſiue eleemoſynæ ſiue etiam propriæ vitæ) manifeſtat eſſe tempus neceſſitatis, di-
cendo & viderit fratrem ſuum neceſſitatem patientem. ¶ Eſt itaq; Ioannis doctrina ꝙ in arti-
K culo neceſſitatis quo proximus eget eleemoſyna, debet qui poteſt & ſciuerit, conferre illi elee-
moſynam. & ſimiliter in articulo neceſſitatis quo frater eſt in periculo mortis animę, debet qui
ſcit & poteſt, illi ſubuenire etiam ponendo vitam propriam ſi opus eſt ad illius liberationem ab
æterna morte: alioquin interna charitas dei non manet in eo. Et propterea concludit.
Filioli mei non diligamus verbo neq; lingua, ſed opere & veritate.) Ex his duobus (opere & ve-
ritate) inſinuatur quo ſenſu dixerit non verbo neq; lingua. nam contra linguā fallacem dicit &
veritate. & cōtra verba vana, dicit ſed opere. Et alterū eſt expoſitiuū alterius. hoc eſt enī diligere
in veritate, diligere opere. falſa enim eſt dilectio quę opere non comprobatur. In hoc cognoſci-
mus quoniam.pro, quòd, ex veritate ſumus.) Pronomen hoc, dilectionem opere & veritate de-
monſtrat. Dominus Ieſus coram Pilato dixit, omnis qui eſt ex veritate audit vocē meam. Ioan
nes hoc in loco dicit quòd in hoc (ſcilicet in dilectione exhibēte opus) cognoſcimus ꝙ ſumus ex
veritate.

veritate. Ecce teſtimonium internæ noſtræ natiuitatis, manifeſtatum ab ipſo Ionne quo quiſq; A
poteſt ſeipſum ſerutari. ET in cóſpectu eius ſuadebimus corda noſtra. pro cordibus noſtris.)
Ex eo quòd non dicit quid ſuadebimus, ſubintelligéda eſt res cognita. Et eſt ſenſus. ꝙ diligendo
opere non ſolum cognoſcimus nos eſſe ex veritate: ſed hoc ipſum quod eſt nos eſſe ex veritate,
ſuadebimus cordibus noſtris, non ficte non blandiendo ſed in cóſpectu dei. Vnde apparet quòd
non de notitia euidétiæ ſed de notitia fidei dixit in hoc cognoſcimus. ex illa enim oritur vt ſua-
deamus intimis noſtris coram deo quòd ſumus ex veritate, quòd accendantur ad opera cumu-
landa, ad confitendum in deo. Quoniam. pro, quòd, ſi reprehenderit, pro, condemnet, nos
cor noſtrum, maior eſt deus corde noſtro & nouit omnia. Dixerat diligamus opere & verita-
te: & oſtenderat duo bona interna quæ in nobis inde ſequuntur. Monſtrat modo idem ex op-
poſito: quòd quanuis lingua aut exteriora reliqua nos non accuſent, ſi tamen cor noſtrum con-
demnet nos: vt cótingit in illis qui non habent animum promptum ſi articulus neceſſitatis ac- B
cideret operandi quod debent ex dilectione fraterna. Hoc enim condemnari non poteſt ab iis
quæ extra ſunt. & propterea iudicium hoc reſeruatur cordi proprio. Et dicitur quòd ſi cor no-
ſtrum condemnet nos de huiuſmodi minus vero aut tepido amore, multo magis deus condem-
nabit nos: quum ipſe & nouerit omnia intima, & ſit longe maior corde noſtro. ¶Chariſſi-
mi. pro, dilecti, ſi cor noſtrum non reprehenderit. pro, condemnet, nos, fiduciam habemus ad
deum, & quicquid petierimus accipiemus ab eo: quoniam mandata eius cuſtodimus, & ea quæ
ſunt placita coram eo, facimus.) In hac clara ſententia aduerte quòd pro ratione quare cor no-
ſtrum non condemnet nos, reddit quoniam mandata eius cuſtodimus &c. vt intelligas funda-
mentum interni iudicii cordis eſſe opera. Vanum eſt enim cordis teſtimoniũ niſi fundetur ſu-
per opera: tum præcepta à deo: tum grata deo, etiam ſi præcepta nó ſint. ET hoc eſt manda-
tum eius.) Pronomen hoc, demóſtrat præceptum fidei quod ſubiungitur: pronomen vero eius C
demonſtrat deum. VT credamus in nomine filii eius Ieſu Chriſti.) Vniuerſum trinitatis &
incarnationis myſterium, credendum in hoc compræhenditur præcepto. ET diligamus al-
terutrum. pro, inuicem, ſicut dedit mandatum nobis.) Superfluit nobis. Mandato fidei adiungit
mandatum charitatis fraternæ, modificatum ſicut Ieſus dedit nobis: dicédo hoc eſt mandatum
meum vt diligatis inuicem ſicut dilexi vos. Hoc mandatum hoc modo non tantum IESVS
CHRISTVS homo ſed deus dedit. ¶ET qui ſeruat mandata eius, in illo manet & ipſe
in eo.) Redit concludendo ad primo propoſitam ſocietatem noſtram cum deo: concludens ꝙ
ſeruando mandata dei, manemus in deo & deus in nobis manet. in quo conſiſtit ſocietas noſtra
cum deo. Et ſeruans quidem mandata manet in deo táquam credens in eo cui credit, tanquam
confidens in eo in quo confidit, tanquam amicus in amico, ſtudens & operás propter illũ. Deus
autem manet in eo non ſolum tanquam amicus in amico, ſed etiam tanquam cuſtodiens ab im- D
minentibus periculis, in eo cuius curam ac protectionem ſpecialem ſuſcepit: gubernando, inſpi-
rando &c. ¶ET in hoc ſcimus quoniam. pro, quòd, manet in nobis, de ſpiritu. pro, ex ſpiritu,
quem dedit nobis.) Reſoluendo procedit Ioannes. quum enim ſocietatem noſtram cum deo in
operibus & dilectione ſtatuiſſet, & hæc reduxiſſet in natiuitaté ex deo, modo ipſam ex deo na-
tiuitatem reſoluit in ſpiritũ: iuxta verbum domini niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritu, non
poteſt videre regnum dei. Ad tractatum itaque de ſpiritu progreſſurus, iungit ſpiritum ſocietati
noſtræ cum deo. & dicit ꝙ in hoc cognoſcimus quòd ipſe deus manet in nobis. Et illud hoc ex-
plicando dicit, ex ſpiritu quem dedit nobis. Vniuerſa igitur tum ſocietas tractata tum notitia
ſocietatis pendet ex ſpiritu quem dedit nobis.

## CAPVT IIII.

E

CHariſſimi. pro, dilecti, nolite credere. p, ne credatis, omni ſpiritui, ſed probate ſpi-
ritus ſi ex deo ſint: quoniã multi pſeudoprophetæ exierũt in mundũ.) Dixerat
ſpiritum dei datum nobis manere in nobis: monet modo ad diſcernendum ſpi-
ritus in hominibus manentes an ex deo ſint. Et neceſſitatem explicat: quia multi
pſeudoprophetæ exierunt in mundum, dicentes ſe habere ſpiritum dei. ¶IN
hoc cognoſcitur. pro, cognoſcite, ſpiritus. pro, ſpiritum dei.) Docet ſigna diſcer-
nendi ſpiritum dei in hominibus à non ſpiritu dei. Et pronomen hoc, demonſtrat ſubiuncta ſi-
gna. Primum itaque ſignum ſpiritus dei ſpectat ad partem intellectiuam. Omnis ſpiritus qui
confitetur IESVM CHRISTVM in carne veniſſe, ex deo eſt.) Cóſeſſio myſterii in-
carnationis impleti in IESV Galilæo quòd ipſe venerit Meſias in carne, ſignũ eſt diuini ſpi-

F ritus in homine. ET omnis ſpiritus qui ſoluit Ieſum.pró,qui non confitetur Ieſum Chriſtum
in carne veniſſe, ex deo non eſt.) Sicut cōfeſſio atteſtatur ſpiritui diuino, ita non confeſſio at-
teſtatur ſpiritui non diuino.Et eſt ſermo tam de cōfeſſione q̃ de non cōfeſſione ab intimis pro-
cedente. Hoc enim ſignificat ſpiritus nomen, excludēs tum fictam tum coactam confeſſionem.
Simile qui dixit Paulus,ꝙ nemo poteſt dicere dominus IESVS niſi in ſpiritu ſancto. ET
hic eſt antichriſtus. pro, & hic eſt ille antichriſti.) ſubauditur enim ſpiritus. Hic qui dicit Ieſum
non eſſe Chriſtum. eſt ille ſpiritus antichriſti: hoc eſt,eſt ille ſpiritus qui mouebit antichriſtum.
Quem conſtat fore ſpiritum diabolicum. DE quo audiſtis quoniam.pro,ꝙ,venit.) Præſenti
vtitur pro futuro propter certitudinem prophetiæ. ET nunc iam in mundo eſt.) non ſecun-
dum perſonam ſed ſecundum ſimilitudinem ſpiritus. VOS ex deo eſtis filioli.) Dixerat ſpi-
ritum manentem in nobis quem dedit nobis: explicauit ſpiritum dei à confeſſione, & ſpiritum
G diabolicum à non cōfeſſione IESV CHRISTI. Applicat modo ſpiritum dei ad ſupra
deſcriptos quibus ſcribit:hoc eſt ad mēbra Chriſti.Dicendo,vos ex deo eſtis. ET viciſtis eum.
pro, eos.) Ad pſeudoprophetas antedictos refertur. Quoniā maior eſt qui in vobis eſt q̃ qui
in mundo.) Ratio victoriæ redditur non ex parte noſtri ſed ex parte ſpiritus habitantis in no-
bis, quia maior eſt ſpiritus exiſtens in membris Chriſti quàm ſpiritus qui exiſtit in mundo.
¶Ipſi de mundo. pro,ex mundo,ſunt. Ideo de.pro,ex,mundo loquūtur & mundus eos audit.)
Appellatione mundi quemadmodum & ſuperius, non vniuerſitas creaturæ abſolute ſed quate-
nus deordinata eſt moraliter,intelligitur.Et de pſeudoprophetis dicitur quòd ipſi ſunt ex mun-
do:hoc eſt ex huiuſmodi deordinatione quo ad affectum. & ideo ex affectu mundano loquun-
tur,& mundani homines eos audiunt. ¶NOS ex deo ſumus.) Contra pſeudoprophetas op
ponit nos, veros doctores & apoſtolos Chriſti. QVI nouit deum audit nos.) Quemadmo-
H dum contra prophetas qui ex mundo ſunt oppoſuit nos ex deo ſumus,ita contra mundanos il-
los audientes opponit qui nouit deum audit nos: vt intelligamus mūdum non ſolum deordina-
tum affectu ſed etiam deſtitutum in intellectu,pro quanto priuatur notitia dei. ¶Et penetra ꝙ
Ioānes iungit cōfitētem IESVM CHRISTVM in carne veniſſe, cum noſcēte deum:
vt eundem intelligamus eſſe qui cōfitetur myſterium incarnationis Ieſu Chriſti & cognoſcen-
tem myſterium dei,nec ſeparari notitiam dei à fide Ieſu Chriſti.Vnde eadem de noſcēte deum
ſubiungit quæ de cōfitente Chriſtum dixit. QVI non eſt ex deo, nō audit nos.) Nō ſecun-
dum ſubſtantiam ſed ſecundum intelligentiam & affectum,intellige differre eos qui ſunt ex deo
& qui ſunt ex mundo: & eoſdem intellige eſſe ex deo qui nouerunt deum, notitia veræ fidei.
¶IN hoc cognoſcimus ſpiritum veritatis & ſpiritum erroris.) Primum ſignū ad diſcernen-
dum ſpiritus docuit eſſe confeſſionem Ieſu Chriſti: ſecundum autem docet eſſe ex mundo con-
I ſtare & loqui . Et primum quidem refertur ad fidem : ſecundum autem ad effectum ſeu mores.
Qui enim ex ſpiritu dei ſunt, omnia mundana tranſcendunt. ita ꝙ nullo trium ſupradictorum
quæ ſunt in mundo deprimuntur,nihil rectitudinis diuinorum præceptorum prætereunt.Et in
hoc diſcernimus ſpiritū veritatis & ſpiritū erroris. Pſeudoprophetæ enim in aliquo horū trium
errant:aut minus ſentiendo de deo, aut de myſterio incarnationis, aut circa mores male affecti.
¶Chariſſimi. pro,dilecti,diligamus nos inuicem:quia charitas ex deo eſt:& omnis qui diligit
fratrem ſuum,ex deo natus eſt,& cognoſcit deum.) Non ſaltat nec digreditur Ioānes.ſed è re-
gione affectuum omnium mundanorum locat charitatem mutuam:vt hinc aperiat qui ſunt ex
deo & qui ſunt ex mundo à propriis nobis operibus.¶Mutuam itaq; dilectionem definit eſſe il
lam qua filii dei diſcernuntur à filiis mundi.Et hoc probat,quia dilectio ex deo eſt.Et eſt ſermo
de dilectione qua homines diligimus relatiue ad deum & patriam cæleſtem.nā hæc eſt ſola ve-
K ra dilectio qua & nobiſipſis & aliis volumus ſummū bonū quod eſt vita æterna : reliquæ autem
dilectiones non malæ(puta qua volumus alicui ſanitatem & reliqua huiuſmodi bona tempora-
lia)ſunt dilectiones ſecūdum quid. ¶De dilectione itaq; ſimpliciter eſt ſermo,ne oporteat idem
ſępe repetere. Et de hac ſpecialiter dicitur ꝙ ex deo eſt:quoniam vere eſt infuſa per gratiam(nō
congenita)à deo in nobis. Nec ſolum ipſa dilectio à deo proficiſcitur, ſed etiam omnis diligens
fratrem ſuum natus dicitur ex deo:ac per hoc filius eſt dei.Et in hoc ſignificatur ꝙ dilectio non
qualitercūq; eſt ex deo, ſed tanq̃ forma conſtitutiua filiorum dei, tanq̃ forma aſſimilatiua ho-
minum deo vt filiorum patri. Et in hoc Ioannes confutat philoſophorum dogmata,tradētium
ꝙ penes ſcire,maxime attēditur ſimilitudo hominum ad deum. Dilectio inquit Ioannes eſt ex
deo ſic ꝙ omnis qui diligit fratrem ſuum natus eſt ex deo.Non potes hęc verificare de aliis quę
ſunt à deo. non potes vere dicere, ſcientia eſt ex deo ſic ꝙ omnis qui ſcit natus eſt ex deo : & ſic
de aliis

de aliis quę ſunt ex deo. Sed de ſola dilectione verificatur.& propterea ſola dilectio diuidit inter A
filios dei & filios perdinionis. ¶Et ne putares natum ex deo expertem eſſe notiæ dei,dilectioni
comitem iungit notitiam, dicendo & cognoſcit deum. ſed non eſt ſermo de notitia ſcientifica,
ſed de notiria fidei qua nouit credēdum eſſe myſterium trinitatis &c. ¶Qui non diligit,non
nouit deum:quoniam deus charitas eſt.De notitia imitatoria eſt ſermo,quum dicitur qui nō di-
ligit nō nouir deum:adiuncta ratione quoniā deus charitas eſt. tiam ſecula imitatione etiam qui
non diligit nouit deum: ſed quia deus eſt charitas,nullus eum nouit imitādo tiiſi qui diligir. ipſa
enim dilectio eſt imitatio diuinæ charitatis. ¶Sed cur ſingulariter de dilectione hoc dicitur,
quum ſimiliter dici poſſit, qui non ſcit non nouit deum, quoniam deus ſcientia eſt. & ſimiliter
qui nō ſapit,nō nouit deum,quoniā deus ſapiētia eſt. & ſimiliter qui nō poteſt, nō nouit deum,
quoniam deus potētia eſt.¶Solutio eſt ꝙ non eſt hic ſermo de deo abſolute,ſed de deo relato ad
nos. Et eſt ſenſus.qui nō diligit nō nouit imitatorie deum, quoniam deus relatus ad nos eſt dile- B
ctio.Non ſic autem eſt de ſcientia,ſapiētia & potentia. Primus enim & præcipuus diuinus erga
nos actus eſt dilectio qua in charitate perpetua dilexit nos.Et ſingulariter dicitur ꝙ qui non di-
ligit non nouit deum imitando ipſum relatum ad nos, quoniam ipſe relatus ad nos eſt dilectio.
¶Vnde & effectum tantæ dilectionis ſubiūgit. IN hoc apparuit charitas dei in nobis, quo-
niam.pro,ꝙ,filium ſuū vnigenitū miſit deus in mundū vt viuamus per eum.) Eadem ſententia
habetur à domino Ioan.iii.vnde ſentētia vt iam manifeſtata relinquatur. ¶In hoc eſt chari-
tas.) Exaggerat dilectionē dei erga nos,ex hoc ꝙ non eſt præuētus à noſtra dilectione. Non
quaſi nos dilexerimus deum.) ad hoc vt mitteret filium ſuum. Sed quoniā.pro,ꝙ,ipſe prior di
lexit nos.) Superfluit prior.Et ex hac dilectione. ET miſit filiū ſuum propitiationē pro pec-
catis noſtris.) Quod prius dixerat vt viuamus per eum,modo explicat indigentiā noſtram.di-
cendo propitiationem pro peccatis noſtris. Et dilectionē exaggerat ex cruce in qua fuit propi- C
tiatio pro peccatis noſtris. Chariſſimi.pro,dilecti,ſi deus.) Deeſt vna dictio.Legendum eſt.
SI ſic deus dilexit nos.) Videlicet præueniendo quo ad dilectionem, & dando filium ſuum in
crucis patibulo pro peccatis noſtris vt per eum viuamus in æternum,cōſequens eſt ꝙ. ET nos
debemus alterutrum.pro,inuicem,diligere.) Et tenet ſequela : quia nos ſumus inuicem ſimiles,à
deo autem lōge differimus. Deum nemo vidit vnquam.) Quum debuiſſet inferre,ſi ſic deus
dilexit nos & nos debemus deum diligere,tamē intulit & nos debemus inuicem diligere.Inten-
dens declarare quòd in hac mutua dilectione perficitur dei dilectio, tanquam excuſando decli-
nationem (quòd videlicet à deo declinauit ad nos) dicit deum nemo vidit vnquā.Acſi apertius
dixiſſet.ideo non intuli & nos debemus deum diligere,quia deum nemo vidit vnquā. Ipſe qui-
dem videt nos,nos autem non videmus eum:& propterea dilectionem dei non viſi tanquā rem
valde arduam,non intuli in ſeipſa ſed in noſtra mutua dilectione. Ioānes dicit deum nemo vi-
dit vnquam.tu ſectator doctorum credentium quòd Moyſes & Paulus viderunt deum,vtere his D
verbis tanquam regula patiente exceptionem.

SI diligimus inuicem,deus in nobis manet,& charitas eius in nobis perfecta eſt.) Con-
ſequenter reddit rationem quare intulir,ſi ſic deus dilexit nos & nos debemus inuicem
diligere.Et tangit duo puncta.alterū eſt ꝙ mutua dilectio confert deum manere in no-
bis.alterum eſt ꝙ mutua dilectio confert charitatem dei perfectam eſſe in nobis.Et vtrūq; decla
rat,inchoando à primo. IN hoc.pro,ex hoc,cognoſcimus quoniam. pro,ꝙ,in eo manemus
& ipſe in nobis.) Ecce primum.cuius ratio ſubiungitur. Quoniam de ſpiritu ſancto ſuo dedit
nobis.) Superfluit ſancto.Ioannes cum reliquis apoſtolis vere poterant affirmare ſe ex hoc cla-
re cognoſcere ꝙ in deo manebant & deus in eis quia de ſpiritu dei dederat eis. tum in die reſur-
rectionis,accipite ſpiritum ſanctū.tum in die pentecoſtes.Vnde & de ſeipſis ſubdit. ET nos vi- E
dimus vt teſtificamur quoniam. pro, ꝙ,pater miſit filium ſuum ſaluatorem mundi.) Vidimus
in effectibus. viderunt enim apoſtoli mētis oculis in effectibus Ieſum Chriſtum eſſe ſaluatorem
mundi miſſum à patre: videndo reſuſcitari mortuos & tot miracula ad teſtificādum hoc, ſuſci-
piendo intus diuinum lumē. Teſtificamur autem & verbo & ſcripto: & quum oporter etiā ſan-
guine proprio. ¶Quiſquis confeſſus fuerit quoniam. pro,ꝙ,Ieſus eſt filius dei,deus in eo ma-
net & ipſe in deo.) Dixerat de ſeipſis quo ad notitiā: dicit modo vniuerſaliter quo ad eſſe, quòd
quicūq; habet integrā fidem filii dei, deus in eo manet & ipſe in deo. In principio huius capituli
dixerat ꝙ habens integram fidem filii dei,ex deo eſt: hic autem dicit ꝙ manet in deo & deus in
eo.Quod ſignificatur per præpoſitionem ex,inter deum & nos non eſt mutuum. nos enim ſu-
mus ex deo,ſed deus nō eſt ex nobis. Quod autem ſignificatur per præpoſitionem in,mutuum

 eſt.

F eſt. deus enim manet in nobis & nos manemus in deo. ¶ Aliud itaque ibi aliud hic ſignificatur
de credente myſteriũ filii dei. Hic enim aperitur proprius dilectionis effectus:qui eſt conſtituere
amantem in amato.& ſi eſt dilectio amicitiæ,vtrũque in altero conſtituit.Et quoniam de amo-
re amicitiæ eſt ſermo, ideo dicitur quòd deus eſt in eo & ipſe in deo: vt ſuperius declarauimus.
Vnde & Ioannes ne hoc tanquam obſcurum remaneret, ex ratione ipſius charitatis declarat,
ſubiungendo. ET nos cognouimus & credidimus charitati.pro,charitatem,quam habet deus
in nobis.) Dicit cognouimus & credidimus: eo ꝙ(vt pluries declarauimus)cognoſcimus euidẽ-
ter ꝙ credenda ſunt & credimus. hinc enim in perſona membrorum Chriſti Ioannes dicit. &
nos cognouimus, ſubaudi credendam, & credidimus ipſam charitatẽ diuinam qua deus proſe-
quitur nos,Et ex hac cognitione ac fide dicimus. DEVS charitas eſt:& qui manet in charita-
te,in deo manet & deus in eo.) Iam expoſitum eſt cur ſingulariter dicitur deus charitas eſt. de
G deo enim relato ad nos eſt ſermo. Acſi apertius dixiſſet. deus erga nos conſiſtit in dilectione.&
propterea qui manet in dilectione,in deo manet & deus in eo:vt expoſitum iam eſt. Et ſic con-
cluſit primum quod erat declarãdum: videlicet quòd dilectio facit deum manere in nobis. hoc
enim aperte concluſit dicendo, qui manet in dilectione in deo manet & deus in eo. IN hoc
perfecta eſt charitas nobiſcum.) Alterum declarandum fuerat ꝙ dilectio mutua facit charita-
tem eius in nobis eſſe perfectam.& hoc eſt quod modo incipit declarare.Vbi aduerte ꝙ propo-
nendo dixit charitatem eius,proculdubio dei obiectiue:hoc eſt tanq̃ amari.modo autem decla-
rando dicit abſolute charitas,ad ſignificandum ꝙ charitas tam dei quàm aliorum perfecta no-
biſcum eſt in hoc quod ſubiunget.¶ Nec prætereas nobiſcũ.Non enim dicit ꝙ charitas eſt per-
fecta,ſed ꝙ eſt perfecta nobiſcum:ad ſignificandum ꝙ perfecte nobiſcum agitur quo ad chari-
tatem ſi hoc quod ſubiungitur adeſt. VT fiduciam habeamus in die iudicii quia.pro,ꝙ,ſicut
ille eſt & nos ſumus in mũdo hoc.) Relatiue ad deum perfectionẽ charitatis definit:vt pote pri-
H mum & præcipue diligendũ.Definit autem relatiue ad deum iudicem,vt non timeamus diẽ iu-
dicii, ſed tanq̃ ſecuri fiduciam habeamus fundatã ſuper hoc ꝙ ſicut ille eſt dilectio erga nos ita
& nos in hoc mũdo ſumus dilectio erga ipſum. Rurſus ſicut ille eſt faciens oriri ſolẽ ſuum ſuper
bonos & malos, & pluens ſuper iuſtos & iniuſtos, ita & nos in hoc mundo ſumus diligentes &
amicos & inimicos,benefaciẽtes etiam iis qui perſequuntur nos.Hæc itaq; fiducia fundata ſuper
iſtam ſimilitudinẽ inter nos & deum, perfectæ eſt charitatis viatorum. Perfectã autẽ nõ ſic in-
tellige quin poſſit augeri:quoniã ſemper charitas vię augeri poteſt:& perfecta charitas latitudi-
nem intenſiuã magnã habet. ¶ Timor nõ eſt in charitate.) ſubaudi perfecta:vt patet ex aduer
ſatiua ſubiũcta. SED perfecta charitas foras mittit timorẽ.)Probat ad perfectã charitatẽ exi-
gi antedictã fiduciam erga deum iudicẽ,ex hoc ꝙ perfecta charitas eiicit timorẽ iudicis. Et hoc
probat. ¶ Quoniam timor pœnam habet.) Timor ſiquidem cruciat animũ: dilectio autem
I perfecta lætificat animũ.Nec per hoc contradicit prophetæ,dicenti timor domini ſanctus per-
manet in ſeculũ ſeculi:quoniã Ioãnes de actu timẽdi loquitur,qui ſicut nõ erit in patria ita non
eſt in perfecta charitate viæ.Propheta autẽ de effectu timoris filialis:qui eſt reuerenter ſe habere
ad deum & huiuſmodi. Et hic effectus eſt & in patria(in qua tremũt poteſtates)& multo magis
in via in iis qui perfectæ ſunt charitatis. Vnde & de actu timendi ſubiungit. Qui autẽ timet,
non eſt perfectus in charitate.) ſed magis tendit ad perfectionem charitatis. ¶ Nos ergo dili-
gamus deum.) Superfluit ergo:& legẽdũ eſt in tempore præſenti ſic. NOS diligimus eum,
quoniã deus.pro,ipſe,prior dilexit nos.) Qualitatẽ amoris noſtri erga deum definit. & quẽad-
modum excluſit à perfecta charitate timorẽ mali, ita modo excludit amorẽ boni vtilis. Perfe-
cta enim charitas ſicut non timet puniri à deo,ita nõ mouet ad amandũ deum vt det nobis bo-
na.quod eſſet amare deum amore cõcupiſcẽtiæ,quod nõ eſſet amare deum ſed noſipſos. Exclu-
K dit autẽ hoc aſſignãdo rationem amoris:& dicendo ꝙ nos diligimus eum quia ipſe prior dilexit
nos:hoc eſt nos diligimus deum ad hoc vt rependamus amorem amori.quod eſt diligere deum
amore amicitiæ.Ecce perfecta charitas erga deum iam definita eſt.Quòd autẽ hæc iũcta neceſ-
ſario ſit dilectioni fratrum(quod ſuperius propoſitũ fuerat)manifeſtat ſubiungendo. ¶ Siquis
dixerit quoniam.pro,ꝙ,diligo deum & fratrem ſuum oderit,mendax eſt.) Et hoc ſtatim pro-
bat. QVI enim non diligit fratrem ſuum quem videt.pro,vidit,deum quem non videt.pro,
vidit,quomodo poteſt diligere?) Argumentum clarum & efficax eſt, ex cauſa dilectionis pro-
cedens. Et nihilominus aliam adiũgit ad idem rationem. ET hoc mãdatum habemus à deo.
pro,ab eo,vt qui diligit deum diligat & fratrem ſuum.)propter deum. Fundatur ratio ſuper hoc
quòd qui ſpernit mandatum dei,mendax eſt dicendo quòd diligit deum. Et ſententia clara eſt.

Omnis

OMn is qui credit quoniam. pro,ꝙ,Ieſus eſt Chriſtus,ex deo natus eſt.) Ter- A
tiam adiũgit rationẽ ad idẽ:primo proponens minorẽ,& deinde maiorem.
ET omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum qui natus eſt ex deo.
pro,eo.)Sub hac enim ſubſumitur,ſed omnis qui credit ꝙ Ieſus eſt Chriſtus
eſt natus ex deo:igitur omnis qui diligit deum diligit credentem quòd Ieſus
eſt Chriſtus.quod erat intentum. nam huiuſmodi credentes appellantur fra
tres. ¶IN hoc cognoſcimus quoniam. pro,quòd,diligimus natos dei.)
Non ſufficit Ioanni reſoluenti natum ex deo in ſpiritum, mõſtrare hoc ex dilectione dei & di-
lectione fratrum,niſi ſimul his iungat ſeruationem mandatorum dei. nam & diſcernendo ſpi-
ritus in præcedenti capitulo inſeruit differentiam inter mundanos & eos qui ſunt ex deo. Vnde
illud tractans,modo dicit ꝙ in hoc cognoſcimus ꝙ diligimus natos ex deo. quod eſt mediũ in-
ter dilectionem dei & opera. Quum deum diligamus.pro,diligimus & mãdata eius facimus.) B
Ex his duobus extremis aſſerit cognoſci medium.¶Et iungendo extrema,ſubiungit. Hæc eſt
enim charitas dei vt mandata eius cuſtodiamus.) Eadem eſt ſententia Chriſti,ſi quis diligit me,
ſermonem meum ſeruabit. Charitas ſiquidem erga deum,ratio eſt ſeruandi mandata eius. ET
mandata eius grauia non ſunt.) Ne ſarcinam operum horreres, tollit ab eis ꝙ ſint oneroſa. Et
rationem ſubiungit. Quoniã omne quod natum eſt ex deo,vincit mũdum.) Non eſt graue
quod à quolibet nato ex deo ſuperatur. Plus dicit:videlicet ꝙ vniuerſus mundus vincitur à quo-
libet nato ex deo. ET hæc eſt victoria quæ vincit mũdum,fides noſtra.) Intellige de fide vi-
ua quæ ſpirat operat,nõ de fide ſine operibus,quæ mortua eſt.Et quum debuiſſet dicere,& hæc
eſt victoria quæ vincit mundũ iuſtitia noſtra,dixit fides noſtra:vt iuſta opera intelligantur vin-
cere quaſi executiue,fides autem imperatiue.hoc ſignificatur enim attribuendo victoriam fidei;
tanquam imperatori militãtium virium & actionum. ¶Quis eſt autem qui vincit mũdum, C
niſi qui credit quoniam. pro,ꝙ, Ieſus eſt filius dei?) Ne quemlibet in fide ſua ſaluari putares &
vincere mundum,explicauit fidem quæ vincit mũdum, eſſe fidem qua credimus quòd Ieſus eſt
filius dei. Et hoc tam contra Iudæos quàm contra hæreticos.

HIc eſt qui venit per aquam & ſanguinẽ Ieſus Chriſtus.)Manifeſtata diſcretione ſpirituum
ex fide Ieſu Chriſti & dilectione dei ac fratrũ & ſeruatione mãdatorũ dei, ipſum officiũ
ſpiritus manifeſtare intẽdit:inchoãs à Ieſu Chriſto credito,& afferens de eo tres teſtes:vi-
delicet aquam,ſanguinem & ſpiritum.Et explanans quod dicit,ſubdit. Nõ in aqua ſolum,ſed
in aqua & ſanguine.) Ioãnes baptiſta venit in aqua ſolũ:vt ipſemet dixit,ego baptizo vos aqua.
& dominus,quia Ioãnes quidem baptizauit aqua. Ieſus autem venit ad conuertendũ mundum
in aqua baptiſmali,ſed nõ in aqua ſolum(hoc eſt non in aqua pura)ſed in aqua & ſanguine:hoc
eſt in aqua habente virtutem ſanctificatiuã ex eius ſanguine, oblato deo in ara crucis. quicũque D
enim inquit apoſtolus baptizati ſumus, in morte Chriſti baptizati ſumus. ¶Et ſpiritus eſt qui
teſtificatur.) Ecce tertius teſtis,immo ecce ille qui eſt ſolus ſufficiẽs teſtis, ecce ille qui vere teſtifi
catur. aqua enim non loquitur neq; ſanguis, ſed ſpiritus eſt qui & intelligit & omnia nouit &
teſtificatur. Et propterea ſingulariter de ſolo ſpiritu dixit, & ſpiritus eſt qui teſtificatur. Quo-
niam Chriſtus. pro,ſpiritus,eſt veritas.) Ecce ratio teſtificationis appropriatæ ſpiritui, quia ſpi-
ritus eſt ipſa veritas. Ex hoc enim ꝙ eſt ipſa veritas,ſufficiens eſt ad teſtificandum:nec fallere po
teſt nec falli.Quid autẽ teſtificetur,inferius explicabit. ¶Quoniã tres ſunt qui teſtimonium
dant in cælo:pater verbũ & ſpiritus ſanctus,& hi tres vnum ſunt.) Si hęc verba ſunt de textu,
afferuntur ad manifeſtãdum quod dictum eſt ꝙ ſpiritus eſt veritas. Dixi autem ſi ſunt de textu:
quoniam nõ inueniũtur in omnibus codicibus Græcis,ſed in aliquibus. Vnde autem iſta diuer-
ſitas proceſſerit neſcimus. ET tres ſunt qui teſtimonium dãt in terra:ſpiritus,aqua & ſanguis, E
& hi tres vnum ſunt.) Nõ ſic Gręce habetur,ſed ſic. Quoniã tres ſunt qui teſtificãtur:ſpiritus,
aqua & ſanguis,& tres in vnum ſunt.) Ita ꝙ poſtq̃ dictũ eſt quoniã ſpiritus eſt veritas, ſubiun-
gitur quoniam tres ſunt qui teſtificãtur ſpiritus aqua & ſanguis. Directe reddendo rationẽ pro-
poſitorum:videlicet quòd Ieſus venit in aqua & ſanguine,& ſpiritus eſt qui teſtificatur. Horum
enim dictorum ratio redditur ex hoc quoniam hi tres(ſanguis aqua & ſpiritus)teſtificãtur qui-
dem,ſed in vnum cocũt:videlicet teſtimonium ſpiritus.Spiritus enim eſt qui teſtificatur:ſanguis
autẽ & aqua ſub ſpiritu teſtificãtur. immo ipſe ſpiritus teſtificatur & de ſanguine Chriſti oblato
in cruce & de aqua baptiſmali.Ecce officiũ ſpiritus, qđ(vt diximus)intẽdit manifeſtare. SI te-
ſtimoniũ hominũ accipimus,teſtimoniũ dei maius eſt. Acceptabilitatẽ teſtimonii ſpiritus mani
feſtat ex cõparatione authoritatis humanæ ad authoritatẽ diuinã.Si teſtimoniũ hominũ tantæ

F eſt authoritatis apud homines ꝙ illud acceptamus, multo maioris authoritatis eſt teſtimonium
dei. Et in hoc manifeſte ſubintelligitur ſpiritũ ſanctũ eſſe deum: alioquin non de teſtimonio ſpi-
ritus dixiſſet, teſtimoniũ dei maius eſt. Quoniã hoc eſt teſtimoniũ dei quod maius eſt.) Su-
perfluit quod maius eſt. Quoniã. pro, quod, teſtificatus eſt de filio ſuo.) Et nõ eſt cõiũctio ſed
relatiuũ quod. Ex materia itaq; teſtimonii diuini reddit rationẽ dictorũ de Chriſto. Ita ꝙ prono
men hoc demõſtrat dictũ, hic eſt qui venit per aquã & ſanguinẽ &c. Et eſt ſenſus. hæc ita ſe ha-
bere quia hoc quod dictũ eſt, eſt illud teſtimoniũ dei quod teſtificatus eſt de filio ſuo. ¶ Si quæ-
ris quãdo aut quomodo fuerit huiuſmodi teſtificatio, lege actus apoſtolorũ & inuenies ꝙ in die
pẽtecoſtes ſpiritus ſanctus qui eſt ipſa veritas, teſtificatus eſt de Chriſto: vt verba apoſtolorũ te-
ſtãtur, & illud idẽ teſtimoniũ eſt quod deus pater perhibuit de filio ſuo. Indiuiſa enim ſunt opera
trinitatis ad extra. Præter teſtimonia quæ in euangeliis legũtur: in baptiſmo, & in trãſfiguratio-
G ne & in Hieruſalem prope paſſionẽ quum vox paterna intonuit & clarificaui & clarificabo.
¶ Qui credit in filiũ dei, habet teſtimoniũ dei in ſe.) Superfluit dei. Protinus teſtimonii effectus
ad quẽ directe tẽdit. eſt fides, eſt vt credatur. teſtimonii enim non eſt facere euidẽtiã ſed creduli-
tatẽ. Et propterea Ioãnes explicata materia diuini teſtimonii, ſubiũgit primũ eius effectũ: dicẽdo
ꝙ qui credit in filiũ dei teſtificatũ à deo, habet teſtimoniũ ſecũdũ propriũ illius effectũ in ſeipſo
credẽte. Qui vero nõ credit in filiũ. pro, qui nõ credit deo.) Expectãdũ ſiquidẽ cõſequẽter vi-
debatur vt ſubderet (vt latinus textus habet) qui vero nõ credit in filiũ: verũ Ioãnes nõ hoc ſub-
iunxit, ſed qui nõ credit deo. vt intelligamus eiuſdẽ eſſe rationis nõ credere deo & nõ credere in
filiũ dei: & vt ex hoc magis abſurdo (videlicet qui nõ credit deo) oſtẽdat neceſſitatẽ credendi in
filium dei. Vnde & ſubdit. Mẽdacẽ facit. pro, fecit, eum.) proculdubio deum. Et ratio mẽdacii
ſubiũgitur. Quia non credit. pro, credidit, in teſtimonio. pro, teſtimoniũ, quod teſtificatus eſt
H deus de filio ſuo.) Ex natura facti ipſum nõ credere teſtimonio, redũdat in teſtẽ mendacẽ actu
vel potẽtia. Niſi enim putaretur teſtem poſſe mẽtiri, crederetur proculdubio teſtimonio eius. Et
hinc fit ꝙ nõ credẽs teſtimonio dei de Chriſto, quãtũ eſt ex natura facti facit deum mendacem
actu vel potentia. ET hoc eſt teſtimoniũ quoniã, ꝑ, ꝙ, vitam æternã dedit nobis deus: & hæc
vita in filio eius eſt.) Duplicẽ diuini teſtimonii materiã Ioãnes explicat. Alterã filiũ dei. & de
hac dixit qui credit &c. Alterã in nobis vitã ſcilicet ęternã. Et prima quidem materia ſpectat ad
intellectum: cuius eſt credere, in quo eſt fides. hæc autem ſpectat ad affectũ, ad charitatem, ad vo-
luntatem: cuius eſt diligere. Et propter alietatẽ materiæ repetit. & hoc eſt teſtimoniũ. Ac ſi aper-
tius dixiſſet. diuinum teſtimoniũ non ſolum eſt hoc quod teſtificatus eſt deus de filio ſuo, ſed eſt
etiam illud quod teſtificatus eſt de dono nobis collato: videlicet ꝙ deus dedit nobis vitam æter-
nam. Pluries expoſitũ eſt ꝙ vita æterna hic habetur à nobis participatiue in eo ꝙ diligimus deũ
I amore amicitiæ. Et ſubiungit ꝙ hæc vita in filio eius eſt: ne errares tanq̃ diſparata dona intelli-
gendo hæc duo dona (videlicet ꝙ deus dedit nobis filium ſuum & quòd deus dedit nobis vitam
æternam) ſed penetrares quòd vnũ eſt ratio alterius, ꝙ dando filiũ dedit vitam æternã: quia vita
æterna eſt in ipſo filio. Vnde ad hoc aperte manifeſtandum ſubiungit. Qui habet filium dei,
habet vitam: qui non habet filium dei, vitam nõ habet.) Habere filium dei cõplectitur id quod
eſt virium omniũ: intellectus videlicet, voluntatis & operatiuę potẽtiæ. nam & ſuperius hæc tria
(fidem dilectionem & opera) coexigi ad natũ ex deo, ad manẽdũ in deo, ad habentem ſpiritum
dei definitum eſt. De habẽte itaq; filiũ dei fide dilectione & opere, dicitur quòd habet vitã, pro-
culdubio æternã participatiue. Et vere ſic eſt: quoniã viuit vita diuina, eius cõuerſatio in cęlis eſt:
& viuit ipſe iam nõ ipſe, viuit autẽ in eo Chriſtus. Hæc ſcribo. pro, ſcripſi, vobis.) Deſunt hic
multæ dictiones. Græce enim ſubiungitur. Qui creditis in nomine filii dei vt ſciatis ꝙ vitam
K æternam habetis.) Et hęc eadem habẽtur in textu latino, tranſpoſita tamen: ſed ſubiuncta non
inueniuntur in latino, videlicet. ET vt credatis in nomine filii dei.) Et hæc particula niſi re-
feratur ad perſeuerãtiã, adiectitia apparet: quoniã iis qui credũt in nomine filii dei non quadrat
ſcribi vt credatis in nomine filii dei, niſi vt dictum eſt hortãdo ad perſeuerantiã. quod in euan-
gelio dominus dicit, Ioãnes hic explicat. ¶ ET hęc eſt fiducia quam habemus ad deum. pro,
eum, quia. pro, quòd, quodcunq; petierimus ſecundũ voluntatẽ eius audit nos.) Tractato officio
ſpiritus quod eſt teſtificari tam de filio dei q̃ de vita æterna nobis data in ipſo in præſenti, tra-
ctat demum aliud ſpiritus ſancti officium: quod eſt parere in nobis fiduciã obtinẽdi à deo quic-
quid petierimus ſecundum voluntatem dei. hæc enim fiducia naturali ſequela comitatur amici-
tiam inter deum & nos. A veris nãq; amicis confidimus obtinere quicquid petimus ſalua ratio-
ne honeſti. quę relatiue ad deum non potuit melius explicari q̃ dicendo ſecũdũ eius volũtatem.

Voluntas

Voluntas enim dei lex eſt omnis honeſti,omnis rationabilis,oĩs iuſti &c.Et ſcim⁹.pro,& ſi ſci- A
mus,quia.pro,ꝙ,audit nos quicquid petierimus, ſcimus quoniã.pro,ꝙ,habem⁹ petitiones quas
poſtulamus.pro,quas poſtulauimus,ab eo.)Conſequẽter infert ex prędicta fiducia aſſumpta cõ
ditionali ꝙ ſi ſcimus nos audiri à deo in quacunq; petitione(ſubaudi ſecundũ eius voluntatem)
conſequẽter ſcimus ꝙ habem⁹petitiones quas poſtulauimus ab eo:hoc eſt cõſequenter ſcimus ꝙ
ſumus exauditi in iis quæ poſtulauimus.❡Recole ꝙ docuit Paulus,hęc eſt voluntas dei ſanctifi
catio veſtra:& perſpicies ꝙ petitiones noſtræ quas indubie ſecimus ſecundũ voluntatẽ dei, ſunt
petitiones ſpectantes ad ea quæ ſunt vitæ æternæ.Et de his dicit Ioãnes ꝙ ſpiritus ſanctus parit
fiduciã obtinendi quicquid petierimus:& ꝙ hęc fiducia parit ſcientiã pręteritarum petitionũ ꝙ
habemus eas reſeruatas vt ſuo tẽpore adimpleantur. ❡Nec ſis ſolicitus de verbo ſcire:quoniam
de ſcientia fidei eſſe ſermonẽ,fiducia parens teſtatur.Quis ſcit.pro,ſi quis ſcit,fratrẽ ſuũ peccare
non ad mortem,petat & dabitur ei vita peccanti nõ ad mortem.pro,petet & dabit ei vitã,pec- B
cantibus nõ ad mortem.) Dixerat fiduciã in nobis eſſe impetrandi quicquid petierimus.& quo
ad noſipſos quidẽ petentes ꝓ nobiſipſis explicauerat:modo eandem fiduciã explicat relatiue ad
petitionem proaliis. & temperat fiduciam penes differentiã peccati ad mortem vel nõ ad mor
tem. Docet enim ꝙ fiducia hæc ſe extendit ad petitiones quas ꝓ aliorum vita)proculdubio ſpi-
rituali)facimus,dũmodo illorum peccata nõ ſint ad mortẽ. ❡Et aduerte ꝙ textus ſonat gratiã
cõcedi petenti,effectũ vero gratiæ(videlicet vitã petitam)dari peccantibus quorum peccata nõ
erant ad mortẽ.ait enim petet,non ipſe peccator ſed ille qui viderit fratrem peccare, & deus da
bit ei,petenti,vitã,non ei ſed peccantibus nõ ad mortẽ ꝓ quibus petet. Eſt peccatum ad mortẽ?
nõ pro illo dico vt roget quis.pro,vt roges.) Ecce moderatio fiducię.nõ audet Ioãnes extẽdere
fiduciã impetrandi vitã aliis peccantibus ad mortem.Nec tamen prohibet orari ꝓ eis.nam non
dicit affirmatiue ꝓ illo dico vt nõ roges:ſed à negatione incipit,non pro illo dico vt roges. Me C
mini Bernardi adiungẽtis ſed gemas, ſi forte gemitus penetret quo oratio nõ pręſumit tẽdere.
❡Omnis iniquitas peccatum eſt:& eſt peccatum ad mortẽ.)Corruptus eſt textus.Legendũ eſt
negatione interiecta. Et eſt peccatũ nõ ad mortẽ.)Et eſt ſenſus ꝙ omnis iniquitas ex ꝓprio ge-
nere eſt peccatũ,peccatũ autẽ nõ ad mortẽ : hoc eſt nulla iniquitas ex ꝓprio genere eſt peccatũ
ad mortẽ.Et ex hoc innuit ꝙ peccatũ ad mortẽ non eſt ſpecies peccati, ſed aliunde habet ꝙ ſit
ad mortẽ. Habet autẽ ex parte peccantis,ſi tã affectus ſit ad peccatũ aliquod(puta fornicationẽ,
vſuram,tyrannidẽ &c.)vt velit in eo perſeuerare vſq; ad mortẽ. Acſi apertius dixiſſet ꝙ pro eo
qui propoſitum habet perſeuerãdi in peccato vſq; ad mortẽ nõ dico vt roges.hæc eſt enim peſ-
ſima peccatoris conditio:& directe cõtrariatur tam venię q̃ petitione alienæ pro illius venia.

SCimus quoniã.pro,ꝙ,omnis qui natus eſt ex deo nõ peccat.)Epilogat Ioannes. Et vere
dicit ſcimus:quoniã euidẽtiſſimã notitiã habemus ꝙ oĩs qui natus eſt ex deo,vt ſic non D
peccat.Cõtra hęreticos hypocritas & deceptos vt prędictũ eſt dicit hæc Ioãnes. Vtinã
noſtra ętate aduertiſſent hoc rectores muliercularũ religioſarũ.nã neq; purpura aut ſerico veſti
tas,neq; anulũ geſtãtes, neq; cũ viris dormiẽtes in eoſdẽ lecto toleraſſent: quoniã nullũ peccatũ
tã ex ſuo genere q̃ ex circunſtantia perſonæ prouenit ex eo quod natũ eſt ex deo. hoc enim eſt
quod Ioãnes totiens clamat ꝙ omnis q̃ natus eſt ex deo nõ peccat. Nõ ſunt hęc ex reuelatione
aut inſpiratione diuina quęcũq; ſunt ex ſuo genere aut ex cõditione perſonę peccata:imo quod
plus eſt nullũ in decens ꝓuenit ex eo ꝙ natũ eſt ex deo. Sed generatio dei cõſeruat eum:pro,ſed
genitus ex deo ſeruat ſeipſum:& malignus.pro,& malus,nõ tanget.pro,tãgit eum.) Vide vſum
ſpiritus ſuſcepti ꝑ natiuitatẽ ex deo:ꝙ homo qui genitus eſt, vtitur illo ſic ꝙ malus ille diabolus
non tãgit eũ,tactu qualitatiuo,nõ alterat eũ,non corrũpit eum. Et vere ſic eſt ꝙ genitus ex deo
vt ſic vtitur ſpiritu quẽ ſuſcepit:& diabolus nõ maculat eũ quãdiu illo vtitur ſpiritu. Vnde vtẽdo E
illo ſpiritu,nunq̃ peccat etiã venialiter.❡Scimus quoniã.pro,ꝙ ex deo ſumus.) ſcientia experi-
mentali cognoſcimus ꝙ ſumus ex deo. In ꝑſona nõ ſolũ Apoſtolorũ(qui virtute dei vtentes mi
racula faciebãt)ſed etiã in ꝑſona omniũ electorũ,verificatur ſcimus.diuerſimode tamẽ : quoniã
illi certa experientia,reliqui autẽ electi cõiter certa fide. Et dicit hoc,ne natiuitatẽ Chriſtianorũ
in baptiſmo humanã adinuẽtionẽ aliqui putẽt. ad hoc enim excludendũ dicit ſcimus ꝙ ex deo
ſumus. Et mundus totus in maligno.pro,in malo.poſitus eſt.)E regione Chriſtianorũ natorum
ex deo,locat mundũ:epilogando ſuperius dicta,Chriſtiani ex deo cõſtant:mundus autẽ totus ẽ
regione Chriſtianorũ cõſtitutus eſt in malo,triplici ſuperius explicato. Et ſcimus quoniã.pr,ꝙ,
filius dei venit.)proculdubio in carne in mundũ. Et dedit nobis ſenſum.pro,mentem,vt cogno
ſcamus verũ deũ.)Supfluit deũ.Et ſimus in vero filio eius.pro,& ſimus in vero,in filio eius Ieſu

 Chriſto.)

F Chriſto.)Ex his effectibus liquet ꝙ mentis nomine nõ intelligitur ſubſtantia mentis ſed perfectio illius:quã non male antiquus interpres appellauit ſenſum. vnde & Lucas dicit ꝙ Ieſus in die reſurrectionis aperuit diſcipulis ſenſum vt intelligerent ſcripturas.❡Dedit ergo ꝑ ſpiritũ ſanctũ nobis mentis lumẽ ad duo. Alterũ eſt vt cognoſcam⁹ verũ. Et ꝓponitur dictioni verũ articulus: ne intelligamus vt cognoſcamus verũ in cõmuni,ſed vt cognoſcamus illũ verũ,illum q̃ ſumme verus eſt:deũ ſcilicet. Alterum eſt.& vt ſim⁹ in illo,eodẽ vero deo,vt amãtes in amato,vt participes naturę diuinę:ꝙ eſt eſſe vt amatos in amãte deo. nec ſolum ſimus in illo vero deo ſed etiã ſimus in filio ei⁹ Ieſu Chriſto,vt mẽbra eius. Ad hęc enim duo dedit nobis dei filius intelligẽtiã. ❡In quibus aduerte epilogari ſuperius dicta de fide,notitia & ſocietate noſtra cum deo & Ieſu Chriſto. Hic eſt verus de⁹ & vita æterna.)Hic eſt ſecundus loc⁹ apud Ioannẽ in quo Ieſus Chriſtus affirmatur deus,cũ articulo ꝓpoſitio in textu Gręco ante illas dictiones verus de⁹:vt Arria-

G nis non pateat locus fugę. Et ipſe eſt vita ęterna eſſentialiter, & eſt vita ęterna noſtra obiectiue. Filioli cuſtodite vos à ſimulacris:amẽ.) Apertiſſimę affirmationi ꝙ Ieſus Chriſt⁹ eſt verus deus adiungit excluſionẽ cultus ſimulacrorũ:vtpote nõ verorũ deorum. Ac ſi apertius dixiſſet.nos colẽdo Ieſum Chriſtũ colimus verũ deũ,nõ hoĩem:& ꝓpterea cauete à cultu ſimulacrorũ. Amẽ.

❡Caietæ die. XIII. Auguſti. M. D. XXIX.

# THOMAE DE VIO
## CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI, IN priorem Ioannis Senioris epiſtolam, Commentarii.

H

SEcunda beati Ioannis epiſtola.)Circa authorem tam huius q̃ ſequentis epiſtolæ,ſcito ꝙ Hiero. de viris illu. partim in Ioãnis partim in Papia,manifeſtat authoritate ipſi⁹ Papię aliũ eſſe Ioannẽ Euãgeliſtã & aliũ Ioãnẽ ſeniorẽ qui ſcripſit has duas epiſtolas. Et propterea ambę minoris authoritatis ſunt. Et primę quidẽ doctrina extracta ex epiſtola beati Ioãnis Apoſtoli. Nec tam eget expoſitione q̃ correctione: quoniã in multis differt à textu Græco. Multa enim Latinus textus habet in ſecunda perſona quæ Græcus habet in prima: vt patebit.

I SENIOR electæ dominę & natis eius, quos ego diligo in veritate (& nõ ego ſolus,ſed & oẽs qui cognouerunt veritatẽ)propter veritatẽ quę permanet in vobis & vobiſcum erit in æternũ, ſit vobiſcum.pro,quæ permanet in nobis & nobiſcum erit in ęternum,erit nobiſcum.)Et totum ſub vna conſtructione cõprehenditur. Gratia,miſericordia,pax à deo patre & à domino Ieſu Chriſto filio patris ĩ veritate & charitate.) Hæc particula in veritate & charitate,poteſt referri ad immediate pręcedentia. Et eſt ſenſus.& à Ieſu Chriſto patris filio in veritate,vt ſignificetur filiatio vera, & charitate,vt ſignificetur filius dilectus à patre:iuxta illud,hic eſt filius meus dilectus. Poteſt referri ad gratiam , miſericordiam & pacem. Et eſt ſenſus.propter veritatem quæ permanet in nobis erit nobiſcum gratia miſericordia & pax in veritate & charitate.

CAuiſus ſum valde,ꝙ inueni de filiis tuis ambulantes in veritate ſicut mandatũ accepimus à patre. Et nunc rogo te domina)non tanq̃ mandatũ nouum ſcribens tibi, ſed quod habuimus ab initio)vt diligamus alterutrũ.pro,inuicẽ. Et hęc eſt charitas,vt ambulemus ſe-

K cundum præceptũ eius. Hoc eſt mãdatum vt queadmodũ audiuiſtis ab initio,in eo ambuletis: quoniã multi ſeductores exierunt.pro,introierunt,in mundũ. Qui nõ confitentur Ieſum Chriſtum veniſſe.ꝑ,vẽturũ,in carne.)Et enim ſermo de ſecũdo aduẽtu. Hic eſt ſeductor & Antichriſtus. Videte voſipſos ne ꝑdatis quę operati eſtis,ſed vt mercedẽ plenã accipiatis.ꝑ,ne ꝑdamus q̃ operati ſum⁹,ſed vt mercedẽ plenã accipiam⁹.❡Omnis qui recedit & nõ ꝑmanet.pro,oĩs qui trãſgreditur & nõ manet,in doctrina Chriſti,deũ nõ habet. qui manet in doctrina Chriſti,hic & patrẽ & filiũ habet.❡Si quis venit ad vos,& hãc doctrinã nõ affert,ne recipiatis eũ in domũ, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit ei aue,cõicat operib⁹ eius malignis.pro,malis.) Non cõtrariatur doctrina hęc doctrinę Pauli,cõcedentis cœnare cũ infidelibus,immo pręcipiẽtis vt bene faciamus infidelibus. Nã hic eſt ſermo nõ de infidelibus abſolute,ſed de infidelibus doctoribus qui videlicet veniũt ad docendũ,immo ad ſeducendũ. De his enim ad literã loquitur hic textus:

vt antecedentia

vt antecedentia teſtãtur. Et huiuſmodi doctores ſeu potius ſeductores prohibet hoſpitio recipi à A
Chriſtianis, prohibet ſalutari à Chriſtianis. Et ſubiuncta ratio quo ad hos optime quadrat. nam quicunq; ſeductoribus dicit aue (proculdubio gratioſe) cõmunicat ſeductoribus: quod eſt cõmunicare operibus eorũ malis. opera enim ſeductorum exercentiũ officium ſeductorũ mala ſunt. ¶ Apparet autẽ ꝙ de ſolis huiuſmodi doctoribus loquitur, ex hoc ipſo ꝙ dicit & hãc doctrinã nõ affert. Non dicit & hanc fidẽ non habet, ſed hanc doctrinã nõ affert: vt intelligas ꝙ de afferente doctrinã, ꝙ de ſeductore loquitur. ¶ Et hęc ſufficiant etiã pro ſequenti epiſtola. Ecce prædixi vobis, vt in die domini nõ confundamini.) Superfluunt hę nouẽ dictiones. ¶ Plura habẽs vobis ſcribere nolui per chartã & atramentum. Spero enim me venturum ad vos, & ore ad os loqui: vt gaudium noſtrũ ſit plenum. Salutant te filii ſororis tuæ electæ. Gratia tecum: amen.

¶ Tertia beati Ioannis epiſtola: per Thomã de vio Caietanũ Cardinalẽ S. Xiſti correcta. B

SEnior Gaio chariſſimo, quem ego diligo in veritate. Chariſſime de omnibus orationem facio proſpere te ingredi & valere ſicut proſpere agit anima tua. Gauiſus ſum enim valde, venientibus fratribus & teſtimonium perhibentibus veritati tuę ſicut tu in veritate ambulas. Maiorẽ horum nõ habeo gratiam. pro, maius his nõ habeo gaudium, q̃ vt audiam filios meos in veritate ambulare. ¶ Chariſſime fideliter facis, quicquid operaris in fratres: & hoc in peregrinos, qui teſtimonium reddiderunt charitati tuæ in conſpectu eccleſiæ. Quos benefacies, deducens digne deo. pro, nomine enim eius profecti ſunt, nihil accipientes à Gentilibus. Nos ergo debemus ſuſcipere huiuſmodi: vt cooperatores ſimus veritatis. ¶ Scripſiſſem forſitam eccleſiæ. pro, ſcripſi eccleſię.) Quoniam ignotæ ſunt iſtæ perſonæ tres (Gaius, Diotrephes & Demetrius) ignoramus conſequenter quæ ſit ec-
cleſia cui dicit ſe ſcripſiſſe. Sed is qui amat primatum gerere in eís Diotrephes, non recipit nos. C
Propter hoc ſi venero commoneam. pro, indicabo, eius opera quæ facit, verbis malignis garriens in nos. Et quaſi ei iſta non ſufficiant, neq; ipſe ſuſcipit fratres, & eos qui ſuſcipiunt prohibet, & de eccleſia eiicit. ¶ Chariſſime noli ęmulari malum, ſed quod bonum eſt. Qui benefacit, ex deo eſt: qui autem malefacit, non videt deum. Demetrio teſtimoniũ redditur ab omnibus, & ab ipſa veritate. ſed & nos teſtimonium perhibemus: & noſti ꝙ teſtimonium noſtrum verũ eſt. ¶ Multa habui tibi ſcribere: ſed nolui per atramentum & chartam ſcribere tibi. Spero autẽ protinus te videre: & ore ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. ſaluta amicos nominatim.

# THOMAE DE VIO

## CAIETANI, CARDINALIS SANCTI XISTI, IN epiſtolam Iudæ Apoſtoli, Commentarii. D

¶ Diui Iudæ Apoſtoli epiſtola.

VDAS Ieſu Chriſti ſeruus, frater autẽ Iacobi.) Hiero. in li. de viris illu. ait. Iudas frater Iacobi paruã quidẽ quæ de ſeptẽ canonicis eſt epiſtolã reliquit: & quia de libro Enoch (qui apocryphus eſt) in ea aſſumit teſtimoniũ: à pleriſq; reiicitur: tamen authoritatẽ vetuſtate
I iã & vſu meruit, & inter ſãctas ſcripturas cõputatur. Hęc ille. ¶ Ex quibus apparet minoris eſſe authoritatis hanc epiſtolã iis quę ſunt certę ſcripturæ ſacræ. Et de Iacobo Alphęi qui frater domini ap-
pellatur, eſt hic ſermo. Iis qui ſunt in deo patre dilecti. pro, ſanctifi- E
cati.) hoc eſt mundati. Et Chriſto Ieſu conſeruatis & vocatis.) Superfluit &. Nec eſt participiũ ſed nomen vocatis. Et eſt ſenſus. & vocatis (hoc eſt aſcititiis) ſeruatis in Chriſto Ieſu. ¶ Meminit tum beneficii dei tum beneficii hominis Chriſti. nã in fide dei ac IESV CHRISTI vocatio mundatio & ſaluatio noſtra eſt. Vniuerſis igitur Chriſtianis ſcribit. Miſericordia vobis & pax & charitas adimpleatur. pro, multiplicetur.) Hæc eſt ſalutatio conformis ſalutationi aliorum Apoſtolorum.

CHariſſimi. pro, dilecti, omnem ſolicitudinem faciens ſcribendi vobis de communi veſtra ſalute.) hoc eſt adhibendo omne ſtudium ad ſcribendum vobis de veſtra cõmuni ſalute. NECESSE habui ſcribere vobis, deprecans ſupercertare ſemel traditæ ſanctis fidei.)

F Ex ſtudio ſcribendi de communi ſalute,neceſſitatem natam explicat ſcribendi in ſpecie de cer-
tamine aſſumēdo pro fide ſemel tradita ſanctis. Et in hoc cōprehendit materiā totius epiſtolæ.
¶Et appellat Chriſtianā fidē traditā ſemel ſanctis.Sanctis quidem,quoniā ad ſanctitatē datur.
ſemel autē,quoniā ſemel à Chriſto tradita eſt, nec eſt repetenda traditio ſed ſucceſſiue ſeruāda.
Et rationem neceſſitatis ſubiungit. Sub introierunt enim quidā hoīes qui olim pręſcripti erant
in hoc iudiciū impii,domini noſtri.pro,dei noſtri,gratiā transferentes in luxuriā, & ſolum do
minatorem & dominum noſtrum Ieſum Chriſtū negantes.) Ratio concertationis ex iſtis ſedu
ctoribus redditur.Qui deſcribuntur tū impii,tum pręſcripti in hanc cōdēnationē.tum transfe-
rentes gratiā libertatis diuinæ in libertatem carnis,tum negantes dominū noſtrū Ieſum Chri-
ſtum ſolum dominū.¶Recole ꝙ dictio excluſiua in myſterio trinitatis adiuncta tā eſſentialibꝰ
q̃ cōmunibus relatiuis ad extra nō excludit aliā perſonā.& propterea dicēdo de Ieſu Chriſto ꝙ
G eſt ſolus dominꝰ,nō excluditur pater aut ſpiritus ſanctꝰ.¶Commonere autē vos volo.)Propoſi
tis tractandis incipit tractare ꝓpoſita:inchoans ab illa particula,qui olim pręſcripti erāt in hoc
iudiciū.Scientes ſemel omnia.pro,hoc,quoniā Ieſus.pro,ꝙ dominꝰ.)Non eſt hic ſermo de ali-
quo homine,ſed de deo.Populū de terra Aegypti ſaluās,ſecundo eos q nō crediderūt perdidit.)
Hiſtoria vtraq; clara eſt in libris Moyſi.in quibꝰ narratur & ꝙ deꝰ eduxit populum de terra Ae
gypti ſaluādo ipm ab impetu Pharaonis,quē ſubmerſit in mari rubro:& rurſus narratur ꝙ po-
pulum eundē murmurantē & toties nō credentē deo,puniuit ſępe in deſerto. Angelos vero qui
nō ſeruauerunt ſuū principatum.pro,ſuā originē.) hoc qui nō ſeruauerunt ſeipſos in illo decore
in quo cōditi ſunt:vtpote maculātes ſeipſos peccato.Sed derelinquerunt ſuū domiciliū.) In cælo
ſiquidem erat eorum domiciliū ſimul cū angelis qui ibi remanſerunt.derelinquerunt autē meri
torie ꝓpria culpa:executione autē eiecti.In iudicium magni dei.pro,diei.)Et ꝑponitur articulus
diei:ad ſignificandū illum terribilem diē vniuerſalis iudicii.Et dicitur dies magnus,quoniā com
H prehendit merita vniuerſorum diſcutiēda. Vinculis ęternis ſub caligine reſeruauit.)Datiui caſus
eſt vinculis:& poteſt iungi cū antecedentibꝰ vel cū ſequentibꝰ.Et ſi quidē pręcedētibus iūgitur,
ſenſus eſt ꝙ reſeruauit angelos in iudiciū magni diei ad ęterna vincula.Si vero iungitur ſequen-
tibus,ſenſus eſt ꝙ reſeruauit eos ſub caligine ad vincula æterna ducendos in iudiciū magni diei.
¶Et appellātur vincula ſub caligine ęterna,eo ꝙ adueniēte iudicio magni diei pœna vinculo-
rum nō ceſſabit. Nec intelligas corporeos laqueos:ſed vim diuinę virtutis detinētem vires ange
lorum tū intellectiuas tū operatiuas.aufert enim ab eis libertatem tū motus tū faciendi tum etiā
intelligendi quædā.¶Appellatione autē caliginis,aer intelligitur cōmuni ſenſu. Sicut Sodoma
& Gomorra & finitimę ciuitates ſimili modo exfornicatæ & abeuntes poſt carnē alterā facti
ſunt exemplum.pro,ꝓpoſiti ſunt exemplum,ignis æterni pœnā ſuſtinentes.)Quęcunq; hacte-
nus dixit de populo, de angelis & de Sodomitis, ad hoc dixit vt ab exemplo horū præſcriptos
I in iudicium iſtos impios ſuaderet.Hiſtoria ſubuerſionis Sodomę & Gomorræ in Geneſi habe-
tur. ¶Quod autē dicitur abeuntes poſt carnem alteram ſeu alienam,caro aliena à cōcubitu ſi-
gnificatur:qualis eſt caro maſculina.prius enim ipſas ciuitates, deinde viros earum cōmemorat
ſpecificando crimen,dicendo & abeuntes poſt carnem alteram.& de his ſubiungit ꝙ propoſiti
ſunt in exemplum. ¶Quod vero adiungitur ignis æterni,poteſt conſtrui cum præcedentibus.
Et eſt ſenſus.propoſiti ſunt exēplum ignis æterni,qui eſt paratus diabolo & angelis eius. Poteſt
& cōſtrui cū ſequentibus.Et eſt ſenſus.ſuſtinentes pœnā ignis æterni.Appellatur enim cōbuſtio
illorū pœna ignis æterni.eo ꝙ irreparabilis eſt & perſeuerabit vſq; in finē mundi patria illa cō
buſta.¶Similiter & hi.)Deficit. Somniantes.)Demōſtrat impios homines de quibus dixit ſub-
introierunt &c.tractādo propoſita ſuperius eorum crimina.Carnem quidem maculant.) iuxta
id quod ſuperius dixerat dei noſtri gratiam transferentes in luxuriam. Maculant autē peccato.
K Dominationem autē ſpernunt.)iuxta id quod ſuperius dixerat, & ſolū dominatorem negātes.
Maieſtatem.pro,glorias,autem blaſphemant.)iuxta id quod ſuperius dixerat,& dominū noſtrū
Ieſum Chriſtū negātes.Dicit autem pluraliter glorias.ꝓpter duas Ieſu Chriſti glorias:diuinā vi
delicet & humanā.Quanuis etiā gloriæ poſſint referri ad diuerſas rationes gloriæ Chriſti:puta
ratione miraculorum,ratione miſſi ſpiritus ſancti,ratione doctrinæ &c. Quum Michael.pro,
Michael autē,archangelus quando cū diabolo diſputans altercabatur de corpore Moyſi, nō eſt
auſus iudicium inferre blaſphemiæ ſed dixit,imperet.pro,increpet,tibi.pro,te deus.)Vltimo ꝓ-
poſitam particulā(glorias blaſphemant)ꝓſequens,arguit eos ex verbo Michaelis. Vnde autem
Iudas hanc altercationē nouerit,neſcitur. Nō deſunt tamē q ex apocryphis Hebręorū ſumptā
dicant. ¶Altercatio autem de corpore Moyſi intelligitur facto potius q̃ verbo. Michael enim
princeps

princeps populi Iſraelis occultauit corpus Moyſi ne populus idolatriam committeret adorãdo A
Moyſen: diabolus autem niſus eſt educere corpus Moyſi in publicum. & hæc fuit altercatio ſe-
cundum facta. Et quoniam michaelis opus præualuit, arguendo diabolum non maledica ver-
ba dixit, ſed increpet te deus: quę ſunt verba iuſtitię. Hi autem quęcunq; quidẽ ignorant blaſphe
mant: quæcũq; autem naturaliter tanq̃ muta animalia norunt, in his corrumpuntur.) Exage-
rat crimen horum extendendo eorũ blaſphemias ad quæcunq; ignorant, proculdubio diuina.
Et vt omni ex parte animo corruptos hos demonſtret, adiungit qualiter ſe habeant ad ea quæ
norũt: vt tã erga ignota q̃ erga nota eos male ſe habere aperiat. Deprimit quoq; eorum cogni-
tionem, dicendo tanq̃ muta animalia. ſignificat enim eorũ cognitionem expertẽ eſſe rationis,
quemadmodum notitia animalium brutorum. quæ muta appellat, quia nõ loquuntur. In ſenſi
bilibus itaq; reb⁹ quas vt animalia bruta nouerunt, dicit ipſos corrumpi, proculdubio ſecundum
animum: affectu corrupto illis inhærentes. Væ illis.) Tractat illam particulam olim pręſcripti, B
referendo figuras eorum. Qui. pro, quia, in via Cain abierunt.) De eiſdem ſeductoribus loqui-
tur ꝙ figurati ſunt à Cain, imitantes irreligioſitatem eius erga ea quæ dei ſunt. ET errore Ba-
laam mercede. pro, mercedis, effuſi ſunt.) hoc eſt & effuſi in libertate peccandi, errore ſeu de-
ceptione mercedis Balaam. Auaritiam iſtorum deſcribit, imitantium Balaam mercedis cauſa er
rantem ad maledicendum populo dei. Et in contradictione Core perierunt.) Ambitionem eo-
rundem notat, imitantium Core & ſocios ambientes principatum ſacerdotii. Omnes hæ hiſto-
rię in libris Moyſi habẽtur. de Cain circa principiũ Gen. de Balaã Nu. xxii & xxiii. de Core Nu.
xvii. Hi ſunt in epulis ſuis. pro, in dilectionibus veſtris, maculæ cõuiuantes.) De eiſdem dicit, hi
ſunt maculæ conuiuantes in dilectionibus veſtris. Appellat illos maculas, quia non ſolum ipſi
erant maculati ſed erant etiam maculæ aliorum. Et dicit cõuiuantes in dilectionibus veſtris: hoc
eſt in beneficiis à vobis ſuſceptis conuiuia facientes ad maculandum alios. abuſum enim bene- C
ficiorum eorum maculis ac conuiuiis inſerit. Sine timore. pro, intrepide, ſemetipſos paſcentes.)
veſtrarum ſiquidem dilectionum beneficiis ſed nõ veſtri ſancti timoris participes intrepide va-
cant ad hoc vt ſeipſos paſcant. Nubes ſine aqua quæ à ventis circunferuntur.) Aſſimilat iſtos nu
bibus inutilibus & facile motis à variis ventis: vt vanitatẽ eorum agitatã variis appetitibus glo-
riæ, adulationibus & huiuſmodi, deſcribat circa excelſa verſari. Arbores autumnales.) hoc eſt in
autumno florentes: quod eſt contra naturam arborum: & propterea ſubiungit. Infructuoſæ.) ar
bores enim florentes in autumno infructuoſæ ſunt. Bis mortuæ. Semel ante baptiſmum & ite-
rum poſt baptiſmum. Eradicatæ.) à fide. Quo ad metaphoram vero arborum dicuntur arbo-
res bis mortuæ, eo ꝙ moriuntur quo ad fructum, & deinde quo ad ipſam arborem. Et hoc con
uenire dicitur arboribus florẽtibus in extremo autumno. aiunt enim ſubſequi arboris mortem.
Vnde & merito ſubditur eradicatæ: quia ſubſequitur eradicatio earũ. Fluctus feri, maris, deſpu- D
mãtes ſuas cõfuſiones.) Pluralis numeri eſt feri: & determinat fluctus. Aſſimilat ſiquidem eoſdẽ
fluctibus feris deſpumantibus ſua dedecora. Apparet enim fluctuoſas maris vndas feras, propter
terrorem, ſpumantes, cum ſpuma proferentes ea quæ minus decora ſunt. quæ ſunt etiam fœda
ad videndum: vtpote immditiæ. Et in hoc peccatum linguæ iſtorum tangit. pro ferunt enim
dedecora ſui cordis. Sydera errantia.) Non intelligo ſtellas erraticas quas planetas dicimus (quo
niam regulares ſunt earum motus) ſed impreſſiones igneas in aere quarum aliquas ſydera vo-
lantia appellamus: vt poſt aſſimilatos nubibus, arboribus, ac fluctibus, etiam ignibus errantibus
aſſimilauerit eos. ¶ Et apte ſtellis errantibus etiam aſſimilantur, vt momentanea & non ſolum
inſtabilis eorum gloria ſignificetur. Huiuſmodi enim ſtellæ, ſtatim quum fiunt deſinunt.
Quibus procella. pro, caligo, tenebrarum ſeruata eſt in æternum.) Ipſos homines refert relati-
uum quibus. his enim caligo tenebrarum infernalium ſeruatur pro domo in æternum. E
¶ Prophetauit autem de his ſeptimus ab Adam Enoch, dicens.) Hic eſt locus vnde Hiero. refu-
tari dicit à multis hanc epiſtolam. nec ab re: quoniam etſi citare apocrypha multo magis licet
q̃ poetas, authoritati tamen ſacræ ſcripturæ derogat vt apocrypha prophetia vt ſimpliciter &
abſolute prophetia inducatur. Quod hic fieri clare apparet: dum abſolute dicitur, prophetauit
autem &c. Ecce veniet. pro, venit.) præſentis temporis. Dominus in ſanctis milibus ſuis.) Angeli
ſignificantur. Facere iudicium cõtra omnes.) ſubaudi iniquos. Et arguere omnes impios de om
nibus operibus impietatis eorũ quibus impie egerunt: & de omnibus duris quæ locuti ſunt con-
tra deũ peccatores impii. Hi ſunt murmuratores queruloſi, ſecundũ deſideria ſua ambulantes.)
Sententia eſt clara. Et os illorum loquitur ſuperbiam. pro, ſuperba, mirantes perſonas quæſtus
gratia.) Adulatores ſignificat, per modũ admirationis cõmendantes perſonas vtilitatis cauſa.

Vos autem

F VOS autem chariſſimi.pro,dilecti,memores eſtote verborũ quæ prædicta ſunt ab Apoſtolis domitti noſtri Ieſu Chriſti.) Non ſolum figuris & prophetiis antiquis, ſed etiam prophetiis Apoſtolicis confirmat hos eſſe præſcriptos. Qui dicebant vobis quoniam. pro,ꝙ in nouiſſimis temporibus venient illuſores ſecũdum deſideria ſua ambulantes in impietatibus.) Nouiſſima tempora appellantur tempora Euangelii. Hi ſunt qui ſegregant ſemetipſos.) Superfluit ſemetipſos.Eoſdem deſcribit ab officio ſegregandi cõtrario officio Apoſtolico, cuius eſt congregare & adunare.hi enim ſegregant ab vnitate eccleſiæ homines. Et de eiſdem ſubdit. Animales,ſpiritum non habentes.) Vt intelligamus ꝙ animales contra ſpirituales diſtinguuntur, adiunxit ſpiritum non habentes. Animales ſiquidem dicuntur quorum ſtudium eſt ad ea quæ ſunt vegetatiuę & ſenſitiuę partis.ſpirituales vero quorum ſtudium eſt ad ea quæ ſunt conformia rationi ac menti, ad ea quæ ſunt ſpiritus ſancti. ¶ Vnde è regione ſubiungit.
G Vos autem chariſſimi.pro,dilecti,ſuperædificantes voſmetipſos ſanctiſſimæ noſtræ ꝑ veſtræ fidei.) hoc eſt ſtatum veſtrum & operra veſtra erigite ſuper fundamentum ſanctiſſimæ, veſtræ, fidei. In ſpiritũ ſancto orantes.) Operibus adiungit orationem:hoc eſt mentis eleuationẽ in deum. Voſmetipſos in dilectione dei ſeruate.) His enim duobus ſeruatur dilectio erga deũ. Expectantes miſericordiam domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam.) Ecce ſpes futuræ fœlicitatis, adiuncta fidei & charitati. ¶Et hos quidem arguite iudicatos: illos vero ſaluate,de igne rapientes: aliis autem miſeremini in timore.) Trimembram hãc diſtinctionem textus nõ habet,ſed bimembrem tantũ.& eſt legendũ. Et hos quidẽ cõmiſeramini dũ diiudicamini: illos vero in timore ſeruate,ex incẽdio rapientes.)Vbi clare patet ꝙ poſtꝗ inſtruxit illos quibꝰſcribit de propria ipſorum ſalute,inſtruit eoſdem de aliorũ ſalute procuranda dupliciter relatiue ad diuerſos. Quibuſdam enim commiſerandum eſſe docet, conſiderando propriam fragilitatem.
H propria enim fragilitas immo propria ſubiectio ſignificatur dicendo dum diiudicamini: hoc eſt dum vos quoq; iudicio ſubiecti eſtis, vtimini miſericordia erga illos qui fragilitate peccant. Erga illos vero qui liberius peccant, vtimini authoritate,ſeruantes eos in timore:vt ſic eos eripiatis de igne ęterno. Odientes eam quæ carnalis eſt. pro, quæ ex carne, maculatam tunicam.) vtrunq; autem officium efficite, non cum odio perſonarum ſed odio habentes maculatam tunicam quæ eſt ex carne. Sub metaphora maculatæ tunicæ ſordidatam vitiis conuerſationem, ſordida opera quæ ſunt tanꝗ indumenta animi ſignificat.& dicit maculatam ex carne tunicã, quoniam ex carnali affectu maculantur opera. ¶Ei autem qui potens eſt vos.pro,illos,conſeruare ſine peccato, & conſtituere ante conſpectum gloriæ ſuæ immaculatos in exultatione) in aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti.) Superfluunt hæ ſex vltimæ dictiones. Soli deo.) Deeſt vna dictio. Legendum eſt. Soli ſapienti deo.) Sicut ſolus deus eſt bonus(quia reliqua mendi-
I cant bonitatem) ita ſolus deus eſt ſapiens,quia reliqua mendicant ſapientiam,ſicut & eſſe. Saluatori noſtro per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum.) Superfluit per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. Saluatio noſtra non nobis ſed deo attribuitur, quoniam vere ab ipſo non à nobis eſt:iuxta illud Oſee. Saluatio tua ex me,perditio autem tua ex te. Gloria & magnificentia.) factiua magnorum operum. Et imperium.) præcipiendi omnibus. Et poteſtas.) faciendi omnia. Ante omnia ſecula & nunc.) Superfluunt quatuor dictiones:ante,omnia,ſecula,&. Legendum eſt. Nunc & in omnia ſecula:amen.) Et ſic finitur epiſtola Iudæ. & eſt finis Commentariorum noſtrorum ſuper nouum teſtamentum.

Caietæ die. xvii. Auguſti. M. D. X X I X. ætatis autem propriæ ſexageſimoprimo.

¶Apocalypſim enim fateor me neſcire exponere iuxta ſenſum literalem:exponat cui deus conceſſerit.

K

¶Commentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in epiſtolas omnes Pauli & canonicas, per Ioannem Danielis. S.D.N. p̄p̄. pœnitentiarium & authoris operis familiarem ſummo ſtudio recognitorum:finis. Laus vni & trino.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA